CODEX
THEODOSIANUS
IACOBI
GOTHOFREDI
TOMI SEXTI
PARS I.

CODEX THEODOSIANVS

CVM

PERPETVIS COMMENTARIIS

IACOBI GOTHOFREDI

VIRI SENATORII ET IVRISCONSVLTI SVPERIORIS
SECVLI EXIMII

PRÆMITTVNTVR

CHRONOLOGIA ACCVRATIOR

CHRONICON HISTORICVM ET PROLEGOMENA

SVBIICIVNTVR

NOTITIA DIGNITATVM, PROSOPOGRAPHIA, TOPOGRAPHIA

INDEX RERVM ET GLOSSARIVM NOMICVM

OPVS POSTHVMVM

DIV IN FORO ET SCHOLA DESIDERATVM

RECOGNITVM ET ORDINATVM AD VSVM

CODICIS IVSTINIANEI

OPERA ET STVDIO

ANTONII MARVILLII

ANTECESSORIS PRIMICERII IN VNIVERSITATE VALENTINA

EDITIO NOVA

IN VI. TOMOS DIGESTA

COLLATA CVM

CODICIBVS MSS. ANTIQVISSIMO WVRCEBVRGENSI

GOTHANO ET LIBRIS EDITIS

ITERVM RECOGNITA EMENDATA

VARIORVMQVE OBSERVATIONIBVS AVCTA

QVIBVS ADIECIT SVAS

IOAN DANIEL RITTER, P. P.

TOMI SEXTI PARS. I.

LIPSIÆ.

SVMPTIBVS MAVR. GEORGII WEIDMANNI.

M DCC XLIII.

IN HOC TOMO
LIBER DECIMVS SEXTVS
CONTINETVR

In quo agitur de iis, quæ pertinent ad Perſonas & Res Eccleſiaſticas.

ILLVSTRISSIMO AC EXCELLENTISSIMO DOMINO

DON CHRISTOPHORO PORTOCARRERO

GVSMANN, LVNA, PACHIECO, ENRIQVEZ DE ALMANZA, FVNES DE VILLALPANDO, ARRAGON ET MONTEREY

COMITI DE MONTIJO,

CIVITATIS MOQVERAE DOMINO,

MARCHIONI

ARGARAE, VILLANOVAE DEL FRESNO, ET BOSCAROTTA

COMITI FVENTIDVENAE,

MARCHIONI

DE VAL DE RABANO, OSSORA ET CASTENEDA,

DOMINO CIVITATVM ADRADAE, GVETORDAXAR, VIERLAS, CRESPA ET LOS PALACIOS

MAGNO MARESCHALLO CASTILIAE

MAGNO BALLIVIO CIVITATIS HISPALENSIS,

GVBERNATORI ET CASTELLANO PERPETVO FORTALITII ET ARCIS GADITANAE,

CAPITANEO PRIMARIO
CENTVM NOBILIVM COHORTIS PERPETVAE
DOMVS CASTILIAE,
CVBICVLI REGII COMITI,
CONSILII SVPREMI INDIARVM PRAESIDI,
MAGNO MAGISTRO EQVITVM
ET
MAGNO MAGISTRO AVLAE
SERENISSIMAE REGINAE
HISPANIARVM,
EQVITI
ORDINVM AVREI VELLERIS ET S. JANVARII,
PROCERVM
HISPANIAE PRIMAE CLASSIS
ADSCRIPTO,
CATHOLICAE REGIAE
MAIESTATIS
AD
COMITIA ELIGENDO IMPERATORI
FRANCOFVRTI
NEC NON AD
COMITIA IMPERII RATISBONENSIA
LEGATO PRIMI ORDINIS
EXTRAORDINARIO
DOMINO MEO GRATIOSO.

ILLVSTRISSIME EXCELLENTISSIME COMES DOMINE GRATIOSE

Cum hoc contigerit ſuperioribus huius Operis Voluminibus, vt, ſummis illuſtriſſimisque condecorata nominibus, veluti nouo quodam affuſo lumine, ſplenderent: vltimum hocce Volumen eadem ornamenta ſuo ſibi quodam praecipuoque iure poſtulare videbatur. Nam cum habeat hoc

hoc cum ceteris commune, vt Constitutiones Caesarum de rebus magnis, quippe quae de Personis Rebusque Ecclesiasticis sanciunt, pari Gothofredi studio diligentiaque explicatas contineat: tum vero inest in eo quaedam vniuersi Operis quasi Clauis, quae aditum ad eius intellectum vsumque recludit & pandit, & magnum praeterea ad omnem eam Iuris Scientiam & Historiam, quae, inde a Constantini Magni tempore profecta, ad Theodosii Iunioris aetatem pertinet, accuratius cognoscendam adiumentum. Itaque mihi committendum non erat, vt, quod ceterorum Voluminum dignitati tribuissem, id huius praestantiae & prope iustae efflagitationi inique negarem.

Sed cogitanti mihi, cuius potissimum splendore Nominis ei satisfacerem; nemo occurrebat, cuius scirem esse tantam dignitatem amplitudinemque, vt magis TE, ILLVSTRISSIME EXCELLENTISSIMEque COMES, posset hoc opus Nomine suo illustrare, tantam vero humanitatem facilitatemque, vt, suo me nomine ad eam rem perficiendam ab vti, facilius passurus videretur. Et dignitatis quidem TVAE quantus sit splendor, quis est tanto ingenio, vt cogitando assequi, & tanta verborum vi & copia, vt dicendo exprimere possit. Et si cui esset vel maxime tam diuinum & ingenii & orationis flumen, vt posset; quid attineret, verbis potius extollere, quam tacitae men-

tis

tis admiratione colere; cum nemo reperiatur, qui quidem in aliquo numero ſit, aut ad quem iſtius ſplendoris TVI ſenſum laudemque permanare animi TVI magnitudo velit, qui iſtam orationem requirat, & ſuam aciem non dudum dignitatis TVAE incredibili quadam luce praeſtinctam eſſe fateatur. Quae enim res, cum in aliis inſunt ſingulae, ſatis ſunt & ad dignitatem excellentes, & ad admirationem magnae, eas cum TV, ILLVSTRIME COMES, pulcherrimo quodam vinculo copulatas teneas omnes, magis ſane mirum foret, ſi quis eſſet admiratione TVI intactus, quam, quod nemo iam inuenitur, ad quem ea non penetrauerit.

Atque huius tanti boni autores & effectrices habes, cum naturam & fortunam, tum ſapientiam & virtutem: magnas illas profecto & potentes Dominas, ſed toto diuerſas genere, & ita diſcordibus plerumque animis, ita rara conſpiratione, vt haud facile ſub idem tectum habitatum conueniant. In quo TIBI ſane aliquid ſeparatim a ceteris hominibus accidit: cum eae vniuerſae, ſiue ſua ſponte, commune opus elaboraturae, ſiue TVA potius opera inter ſe ſibi conciliatae, ad TE ornandum, omnique humanae felicitatis genere cumulandum illuſtrandumque opes ſuas contuliſſe videantur. Nihil poteſt aut natura donare, aut fortuna commodare, aut ſapientia docere, aut virtus denique

nique praeſtare, quod TE non tenere, habere, ſcire, aſſecutum tandem eſſe videamus. Quid enim habet natura parens, quod in TE non plena manu contulerit? Nobilitatem? quam ſi TIBI inuidiſſet, eius poſſes TV ſane generi TVO idoneus auctor eſſe: nactus autem es tantam, vt nemini Hiſpanorum concedere debeas. Ingenium? quo, qui TE norunt, tam celeriter TE, dicunt omnes, tamque acute moueri, vt non alio magis naturae bono excellere videare. Liberalitatem animi & generoſitatem pectoris? cum illae TVAE tot tantaeque Virtutes, niſi his radicibus nixae haererent, nunquam ad hanc altitudinem, quam videmus, adoleſcere potuiſſent. Atque ab his naturae tantis initiis profectum TE, ILLVSTRISSIME EXCELLENTISSIMEque COMES, ſapientia & virtus excepere, & ita finxerunt, ad ſummamque laudem conformarunt, vt non modo a REGE MAXIMO ſummis honoribus beneficiisque digniſſimus iudicarere, ſed etiam ſummam Fortunae indulgentiam capere potueris, eaque ad REGIS TVI dignitatem communemque Patriae TVAE ſalutem conuertenda effeceris, vt quae Dea coeca putatur vagari, ea, cum ad TE complectendum ſe contulerit, vel maxime iudicetur vidiſſe.

Atque, vt ea omittam, quae domi praeclare magnificeque feciſti, magna illa quidem & ad laudem inſignia, ſed in oculis ciuium modo geſta, & quorum fama iisdem prope, quibus

Hiſpania,

Hispania, finibus coercetur: magna profecto grauisque persona TIBI, ILLVSTRISSIME COMES, imposita fuit, cum in Angliam Regius Legatus es missus, quo cum Regno res Hispanicae multis magnisque nominibus erant coniunctae. Sed eam personam non modo, illis tantis prudentiae diligentiaeque adiumentis suffultus, egregie sustinuisti, verum etiam incredibili quadam animi magnitudine & vitae magnificentia ei, ipso iam Legationis nomine ac dignitate satis illustri, tantum noui splendoris attulisti, vt ea nunquam antea melius, & REGE TVO dignius collocata fuisse videretur. Atque ea res fecit, vt, cum deligendus esset, qui hoc tanto tempore, quo Comitia Caesare creando Francofurti habentur, ita REGIS TVI Legationem ibi obire posset, ut ipsius SVMMI REGIS quandam speciem attulisse videretur, ex summorum hominum, per quos Res Hispanica domi forisque administratur, tanto numero TV potissimum, ILLVSTRISSIME COMES, is iudicarere, a quo res tanta tamque ardua ex REGIS CATHOLICI & vniuersi Imperii Hispanici dignitate geri posset. In quo sane praestas id, quod nos quoque mente animoque praecipiebamus, vt illam de TE opinionem, quam hic offendisti, summa cum dignitate confirmes ac tueare.

Sed maximis illis principalibusque virtutibus adiungis comites, plenissimas gratiae, populares illas Virtutes, miram comitatem, facilitatem, humanitatemque: quibus omnes

ad

ad TE TVAMque domum celebrandam allicis & inuitas, effecistique nuper, vt in quamcunque vrbem esses delatus, ibi aduentum TVVM omnes celebrarent, abitum vero bonis ominibus laudibusque prosequerentur.

Atque harum Virtutum TVARVM fiducia confirmatus, & superiori anno, cum Francofurti essem, TE adire ausus sum, coram experturus, quae fama, certa illa quidem ac minime dubia, sed fama tamen, quae semper est obscurior ipso sensu & hebetior, antea accepissem, & nunc, id quod ab initio professus sum, huic Libro non illustre magis TVVM, quam amabile omnibus nomen, praeponere institui: quas Virtutes si in consilio meo probando sequeris, id quod TE, EXCELLENTISSIME DOMINE, facturum confido, maximo me beneficio ornatum putabo.

Vehementer opto, vt DEVS TE seruet, ILLVSTRISSIME COMES, & virtutibus TVIS gloriaque TE diutissime frui, & omnia, quae suscipis, e dignitate TVA fieri & felices successus habere sinat.

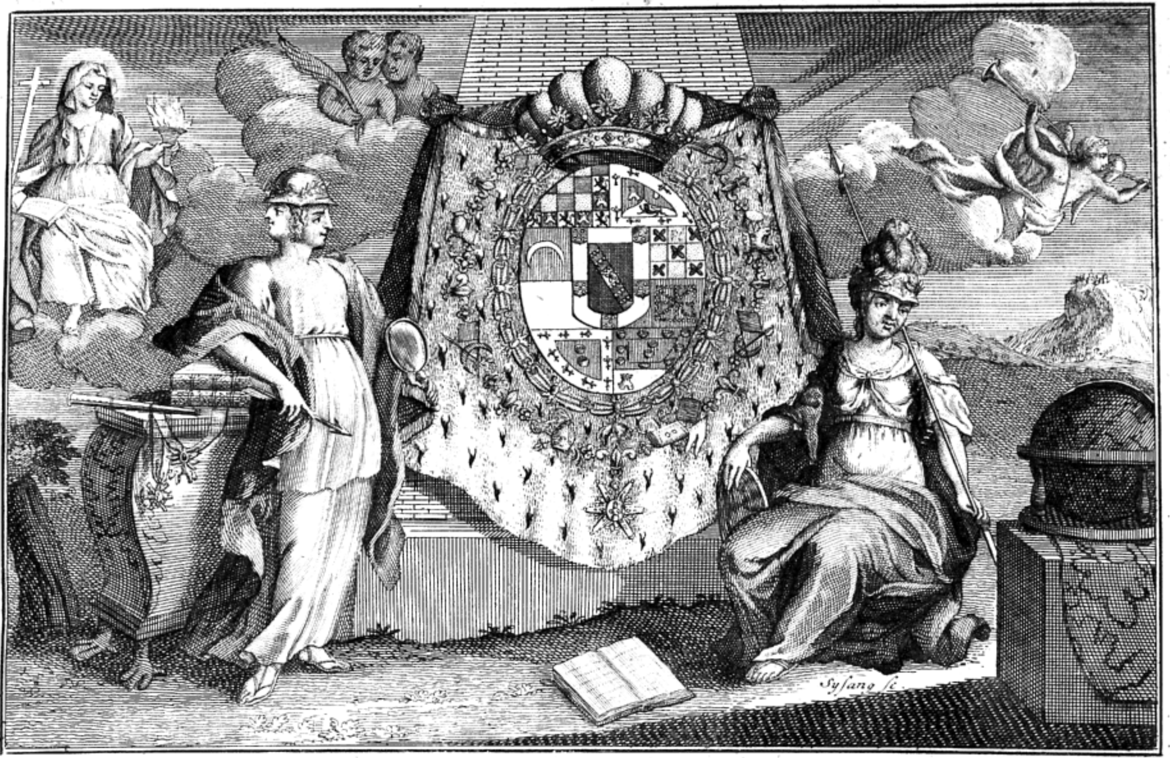
ILLVSTRISSIME EXCELLENTISSIMEque COMES

EXCELLENTIAE TVAE

Lipsiae, d. 20. Januarii
M DCC XLII.

ADDICTISSIMVS

MAVRITIVS GEORGIVS WEIDMANN,
REGIS POL. AC EL. SAXONIAE VICARII IMPERII Consiliarius Aulicus Accisarum & Commercii ac Camerarius intimus.

LECTORI BENEVOLO
SALVTEM
IOAN DAN. RITTER
POT. POL. REG. A CONSIL. AVL. ET HIST. PP.
IN ACAD. WITTEBERG.

n oculis Tuis subiicitur Tomus Sextus Codicis Theodosiani, emendatus & illustratus eadem industria atque cura, quam adhibuimus in reliquis, qui lucem ante viderunt, vt adeo minime desperandum esse censeam, quin opera, ad vtilitatem communem omnium, qui decus dignitatemque litterarum tueri cupiunt, adhibita votis etiam communibus publicisque satisfactu a sit. Noli autem mirari, quod prima tantum pars in publicum prodeat. Id enim factum est, consilio & deliberatione, commodi tui promouendi caussa, ne scilicet interea temporis, quo hærendum mihi est circa illustrationem Dignitatum vtriusque imperii, & scripta alia, a Gothofredo ad Theodosiani Codicis elucidationem relicta, paullo diutius Tibi expectandum esset. Accedebat nimia libri moles, quæ iusti voluminis magnitudinem superare videbatur. Placuit propterea sine mora longiori in manus Tibi tradere ea omnia, quæ hodie ex integro Codice Theodosiano superant, addito Indice rerum & verborum latinorum pariter ac græcorum, magna cura a Gothofredo illustratorum, accuratissimo, vt & ita tuæ cupiditatis sitim explere posses, & ego tantum temporis lucrifacerem, quantum requiritur ad concinnandam *Dignitatum Notitiam* restituendam *Geographiam*, elaborandum quasi de nouo *Glossarium Nomicum*, illustrandam *Prosopographiam*, ac ornandas *Nouellas* Principum constitutiones varia lectione & necessariis obseruationibus, vt eum, quem sperarunt lectores, inde percipere valeant fructum. Sed de his olim, fauente diuino Numine, iudicabis.

Continet autem hic Tomus librum Codicis Theodosiani Sextum decimum, & res ad ecclesias, ecclesiasticasque personas pertinentes, notatu dignissimas, tantique ponderis, vt a nemine, qui ad tradendam Theologiam applicat animum, nisi cum dispendio & detrimento insigni, possint negligi. Quotusquisque enim est, qui ignorat, & superiore ætate varia prolata fuisse in medium, & hodie a multis adhuc disputari de rebus sacris & ecclesiasticis, magna animorum quidem contentione, & collectis multis iisque speciosis argumentis, quæ tamen examinata, non populari quadam trutina, sed accuratissimis & ex antiquis monumentis, legibus publicis, Principumque constitutionibus, repetitis ponderibus, aut leuia, aut interdum vaga vanaque inuenta sunt. Hi certe si ad hæc ipsa sacra, quæ hoc libro continentur, & singularem merentur fidem atque attentionem, maluissent recurrere, neque fœdam aliquando prodidissent supinamque ignorantiam, neque tam grauiter peccassent. Extollimus tempora nostra, quibus scilicet pulsa barbarie, exterminata superstitione, reiectisque tenebris in maxima rei litterariæ luce versemur, sed nescio quo fiat fato, vt

accenso

accenso hoc litterarum lumine, non pauci data quasi opera cæcutire velint, & arctissimis eam, quam præ reliquis excolere student, disciplinam, limitibus circumscribere. Sunt animo nostro repræsentanda MELANCHTHONVM, CHEMNITIORVM, BEZARVM, HOTTINGERORVM, BOCHARTORVM, SPANHEMIORVM, SIRMONDORVM, PETAVIORVM, NORISIORVM, VALESIORVM illustria nomina, & admirabundi deprehendemus, hos heroas latissimos sibi selegisse campos, in quibus industria & indefesso studio possent excurrere, virtutis sibi parare coronam, & nomini immortalitatem conciliare. IOSEPHVM BINGHAMVM Anglum, cuius *Origines & Antiquitates Ecclesiasticæ* habentur in deliciis, & auidissime sunt ab omnibus exceptæ, intuemini, & mox obseruabitis virum hunc magno labore id egisse, vt discerent homines, & in primis ii, qui sacris disciplinis operam nauant, seruare Codicem nostrum κειμήλια.

Sed age, imitemur eos, qui præfationes scribentes, non industriam aut ingenium auctorum commendant, neque de præstantia & necessitate ipsius, quod tractarunt, argumenti, disserunt, sed operis editi præmittunt quandam Epitomen, recte iudicantes hoc facto Lectores de necessitate rerum traditarum optime conuinci, perducique eo lubentius ad ipsam lectionem posse, ingenium autem atque industriam auctorum ita tacite quasi commendari. Titulus *de fide Catholica* primum occupat locum, partim ad ecclesiæ fata penitius cognoscenda, partim ad dogmata ipsa accuratius diiudicanda perquam vtilis & maxime necessarius. Inde ii, qui iam a Constantini M. ætate omnem fere orbem doctrina Christiana fuisse imbutum sibi persuadere possunt, facile intelligent, non modo gentilitiam superstitionem præsertim in Occidente atque Africa altissime infixam hæsisse mentibus, sed & Christianos ipsos, licet Principibus Christianis ad Reipublicæ gubernacula residentibus, sæpius affectos fuisse a gentilibus iniuria. Id cum testentur varia veterum auctorum loca, confirmat tamen in primis prima tituli lex, qua Valentinianus M. Occidentis Imperator seuere sanxit, ne magistratus romanæ vrbis maximam adhuc partem superstitioni addicti, cogerent Christianos Romæ viuentes ad Templorum custodiam. Ariana autem hæresis, quam altas in Italia imperante Valentiniano Iun. radices egerit, quamque potentes in aula fuerint viri nefandæ sectæ addicti, qua vsi sint astutia in persequendis catholicæ fidei episcopis, quam fallentibus verbis inuoluta sit fidei confessio in Ariminensi Concilio, quarta lex a Valentiano in publicum edita edocebit.

Titulo *de Episcopis, Ecclesiis & Clericis*, obseruamus Constantinum M. qui ius romanum Eusebio teste ἐπὶ τὸ ὁσιώτερον traduxit, mox inter initia Religionis Christianæ a se susceptæ, clericis concessisse quidem immunitatem a muneribus, oneribusque personalibus; prospexisse tamen Reipublicæ, & in primis municipiis, constituendo, ne pro lubitu ad clericorum nomen obsequiumque possent confugere, qui idoneis instructi facultatibus, satisfacere fere soli possent obeundis publicis muneribus. Res enim tunc temporis eo deuenerat, vt fere omnes curias defugerent, Decurionumque ordines viris destituerentur, municipia vero indies maiora sentirent detrimenta. Non sine multa admiratione quintam huius tituli legem perlustraui, qua innotuit mihi, & clericos ipsos, & personas reliquas ecclesiæ inseruientes, Constantini M. ætate in Italia, & forte etiam in omni Occidente, ad lustrorum gentilitia sacrificia, conuiuia atque spectacula, & id genus festa alia celebranda, vi fuisse compulsos a paganis, qui publicam quandam omnium vtilitatem, imo imperii, & imperatorum καθοσίωσιν, obtendebant. Neque est prætermittendus silentio mos, quem retinuerant sancte nonnulli ex Christianis in Oriente, & præsertim in Antiochena ciuitate, Iudæorum ieiunia sollicite obseruantes, &, cum præstandum esset ius iurandum, Iudæorum Synagogas adeuntes, quod φοβερωτέρους τοὺς ἐκεῖ γινομένους ὅρκους esse putabant, aduersus quos perorauit grauiter S. CHRYSOSTOMVS πρὸς τοὺς ἰουδαΐζοντας *p. 591. Tom. I. Benedictin.* & late disseruit IOS. BINGHAMVS *Antiquit. Eccles. lib. 16. c. 6.* § *3.* De foro ecclesiastico, & ne in iudiciis Episcopi accusarentur, occurrunt Constantii, Gratiani, Honorii & Valentiniani III. leges, lateque disputatum inuenies a Gothofredo ad legem duodecimam, vtrum χρηματικὴ καὶ ἐγκληματικὴ αἰτίασις Episcoporum, ad ecclesiasticum iudicium, an ad magistratus pertinuerit. Habent autem Lectores in Commentario ad legem dictam, exemplum interpretationis, quod sequantur, quando Noster respiciendo, partim ad temporum historiam, partim ad Constantii animum, quo erat deditissimus Arianis, feruebatque odio summo aduersus catholicos, erudite probat, errasse omnes interpretes, qui nulla sectæ Arianæ ratione habita, legem transferre ad catholicos episcopos, tentarunt. Erat Valentiniani M. tempore vita eorum, qui *continentium* nomine Romæ viuebant, adeo deprauata, vt viduarum pupillarumque domos frequenter adirent, atque in suspicionem turpis conuersationis tam apud Christianos, quam gentiles incurrerent. Fuerunt autem hi coërciti imperatoria auctoritate, quod testatur constitutio Valentiniani, siue lex vigesima huius tituli, data ad Damasum Episcopum Romanæ vrbis, quam parum æquam esse iudicat EM. BARONIVS *in Annal. ad an. 370.* cuius argumenta, vt res ipsa melius possit intelligi, conferenda sunt cum iis, quæ attulit ad defendendum Valentinianum Gothofredus ad dictam legem in Commentario. *Diaconissarum* munus, quod inter Patres ecclesiæ bene descripsit EPIPHANIVS *in cathol. & apostol. fid. exposit. num. 21. p. 1104. Edit. Coloniens.* & gentiles etiam memorarunt, vti videre est apud PLINIVM in relatione ad Traianum, *lib. 10. ep. 97* & LVCIANVM *in Peregrino*, intelligent accurate Lectores ex Commentario ad legem vigesimam septimam, sollicitumque obseruabunt fuisse Theodosium M. ne fœminæ, nisi superatis sexaginta annis, ad diaconissarum consortium transferrentur, partim, quia iis annis maturitate morum videbantur esse præditæ, vt innuit S. HIERONYMVS *lib. 2. in Esaiam c. 3.* partim, quod, per ætatem, eas relicturas esse cuncta impuritatis vitia, vt est apud BASILIVM *epistola 2. canonica*, omnibus persuasum erat. Ne

autem

autem vel Ecclesia, vel Clerici videri possent inhiasse mulierum facultatibus, Theodosii ætate cautum est, vt vel pauperes eligerentur e cœtu mulierum, vel si allegi in consortium vellet, optaretque, bene nummata matrona, cederet facultatibus omnibus, easque legitimis heredibus relinqueret. De *Parabolanis* est lex quadragesima secunda, de quibus egit etiam MALBRANCVS *de Morinis lib. 10. c. 38.* SALMASIVS *ad Pollionis Gallienos*, & *Capitolini Gordianos*, item *libro de modo vsurarum*, DV FRESNE *in Glossario vtroque*, BARONIVS *ad an. 416.* & BINGHAMVS *Antiquit. Eccles. lib. 3. c. 9.* Fuerunt hi olim in clericorum numero, cuius rei fidem facere potest, vel solus titulus de Episcop. & Cler. sub quo comprehenduntur, neque negare id potuit EM. BARONIVS. Sed errat is vehementer, cum persuadere vult lectoribus, distinctum non fuisse olim Parabolanorum ordinem, sed selectos tantum quosdam ex inferioribus fuisse ordinibus, parabolanorum nomine. Est enim hæc ipsa in memoriam revocata lex, contraria, qua cauetur a Theodosio Iuniore, vt Parabolani eligantur non diuites, quique hunc locum data pecunia redimant, sed præbendos ad obeundum munus pauperes, a corporatis Alexandrinis, pro rata Alexandrini populi. Neque fuit Parabolanorum ordo in vrbe solum Alexandrina, vti leges Codici insertæ, persuadere videntur, sed & alibi, & in Oriente quidem occurrunt, vti videre est in Concilio Chalcedonens. *act. 1. pag. 213. 214. Tom. II. Concil. Harduin.* in quo Basilius Seleuciensis, qui Flauiani subscripserat damnationi, cum ad recantationem adduceretur, caussam suam ita tuebatur, vt diceret, ab armatis vna cum Barsuma eiusque monachis & *parabolanis* ad subscriptionem se adactum fuisse, εἰσέτρεχον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ϛρατιῶται μετὰ ὅπλων, καὶ εἰσήκεισαν οἱ μονάζοντες μετὰ Βαρσυμᾶ, καὶ οἱ Παραβαλανεῖς, καὶ πλῆθος ἄλλο πολύ, *irruebant in ecclesiam milites cum armis, instabant monachi, qui cum Barsuma, & Parabolani, & multitudo alia grandis.* Quo loco male BINIVS vocabulum *Parabolanorum* vertit, *ii, qui circa balnea versantur*, quasi *Parabalani* homines essent curantes publica balnea. Nomen sane *Parabolanorum* obscurum antea, Gothofredo nemo melius illustrauit, explosis Accursii nugis, & Alciati coniecturis. Quis enim non videt παράβολον, & *parabolanum*, aut *parabolarium*, & quod idem est, *audacem hominem*, vitæque suæ periculum adeuntem, ad curanda debilium hominum ægra corpora requiri? Vti ergo est παραβαλλόμενος ἐν θαλάτῃ apud MAXIMVM TYRIVM *dissert. 2. pag. 13. Edit. Heins.* qui vitam suam naui credidit, atque luctantem Africum Icariis fluctibus, vt Poëta ait, non metuit, ita est ille παραβαλλόμενος ἐν τῇ γῇ, animæque suæ quasi prodigus, qui curam debilium ægrorumque e fece hominum, desperatis morbis affectorum, suscipit. Et sane videtur Apostolus *ad Philippens. 2. v. vlt.* τὸ παραβάλλεσθαι, *in periculum se conicere*, respexisse, quamuis in vulgatis editionibus legatur παραβȣλευσάμενος, non παραβολευσάμενος τῇ ψυχῇ. Nam vox παραβȣλευσάμενος nusquam occurrit, nisi apud Hesychium, (& ex eo apud Phauorinum, & alios Lexicographos,) qui eam ex nouo fœdere excerpsit, scripsitque is sine dubio, παραβολευσάμενος, cum collocata reperiatur vox inter παραβολὴ & παραβόλιον, vbi non patitur libri ordo collocari παραβȣλευσάμενος, quamuis ita præferant edita exemplaria. GROTIVS itaque, & alii viri doctissimi, qui in illustrando nouo fœdere summa cum diligentia versati sunt, videbuntur nonnullis rectissime in loco Paulli allegato, restituisse παραβολευσάμενος. Sed vide hic Gothofredi Commentarium, paullulum mea cura immutatum, cum verba a Maruillio exscripta e schedis Gothofredi, a paucis forte capi possent. Ita enim is *in Commentario leg. 42.* legi voluit. „Inde Apostolus *cap. 2. ad Philippens. v. vlt.* διὰ τὸ ἔργον τȣ̃ χριϛȣ̃ μέχρι θανάτȣ ἤγγισε „παραβολευσάμενος τῇ ψυχῇ, vbi vetustissimus etiam interpres, qui apud clarissimos mihique con„iunctissimos fratres Puteanos optimæ notæ, *parabolatus est de anima sua*, vertit: & male qui in „παραβȣλευσάμενος id vertunt. Et rursum παραβȣλευσάμενος, ad locum Paulli respiciens, εἰς θάνα„τον ἑαυτὸν ἐκδȣ̀ς: sed ibi restituendum παραβολευσάμενος: in veteri Glossario, *desperatus*, παράβο„λος: item παράβολον, παράδοξον.„ Sed obscurum erit nonnullis, quid illa verba innuant, *& rursum* παραβȣλευσάμενος, *ad locum Paulli respiciens*, εἰς θάνατον ἑαυτὸν ἐκδȣ̀ς, *sed ibi restituendum* παραβολευσάμενος. Gothofredus enim Hesychium, quem supra allegauerat, illustraturus erat, quo pertinent illa verba, *& rursum* παραβȣλευσάμενος, &c. Hinc ego ne offenderent lectores, Hesychii, a viris doctis restituta verba, adponere malui, additis aliis, ad maiorem rei elucidationem. Ita ergo leges: *Et rursum Hesychius* παραβολευσάμενος, εἰς θάνατον ἑαυτὸν ἐκδȣ̀ς: *& vti* παραβολεύεσθαι τῇ ψυχῇ *dixit Paulus, capitis & vitæ periclitari, ita &* παραβάλλεσθαι τῇ κεφαλῇ, *Attici*, &c. Quæ de Συνεισάκτοις καὶ Ἀγαπηταῖς occurrunt lege quadragesima quarta, corruptam arguunt ætate Honorii vitam clericorum, qui licet præ se ferrent aliquam castitatis atque continentiæ speciem, clam tamen erant voluptatibus deditissimi, adiungebantque sibi, satisfacturi suis libidinibus, *sororio nomine*, mulierculas, magno ecclesiæ tam orientalis quam occidentalis scandalo. Erudite hic disputauit Gothofredus, & post messem eius quædam legit spicilegia CL. MVRATORIVS *Disquisition. de synisact. & Agapet. in Anecdot. græc.* Leges autem hic nonnulla, de consortio mulierum clericis non interdicto, & de ipso clericorum coniugio, cumulata ex antiquitate ecclesiastica, canonibus Conciliorum, Pontificum Decretis, Patrumque scriptis, loca. Cum vero pauca succurrant veterum auctorum testimonia, quibus dirimi possit illa quæstio, vtrum cælibes, allecti seculo quarto & quinto in sacerdotium, coniuges postea sibi sociare potuerint, de re incerta, pronunciare Gothofredus non ausus est. Fecit quidem id IOSEPHVS BINGHAMVS *Antiquit. Eccles. lib. 4. cap. 5.* aduocato etiam in subsidium Concilii Ancyrani *canone* 10. qui tamen, cum de Diaconis tantum agit, forte paucis satisfacturus est, præsertim cum canone Neo-Cæs. primo, expressa illa exstent verba, πρεσβύτερος ἐὰν γήμῃ τῆς τάξεως αὐτὸν μετατίθεσθαι, *Presbyter si vxorem duxerit, ordine suo moueatur.* Habent ergo adhuc hodie satis amplam ii dicendi materiam, qui rem controuersam, sagaci ingenio, & industria, argumentis idoneis, ex Antiquitate Ecclesiastica depromptis, illustrare cupiunt.

Breuis est Titulus *de monachis*, duabusque absoluitur legibus, quarum prima monachi arcentur vrbium ingressu. Etenim non decet τȣ̀ς μονάζοντας ἐν ὁμίλῳ πόλεων διατρίβειν, & in hominum celebritate versari, quod Patres inculcant, & in iis S. BASILIVS *in Asceticis*, atque HIERONYMVS *de institutione monachi Ep. 13.* At, quem paullo ante prohibuerat Theodosius M. in oppida ingressum, eum *lege secunda*, monachis iterum largitus est, dubium, qua ductus ratione, lex enim memorata, cum parum ipsi lucis fœneretur historia, inter obscuras huius Codicis merito referenda est.

Titulus *de his qui super religione contendunt*, scriptus est aduersus eos, qui de religione disceptando, & conuentus agendo illicitos, turbant catholicam fidem. Theodosius M. teste Sozomeno *lib. 7. c. 6.* cum quosdam

animad-

animaduerteret esse τεχνολογοῦντας μᾶλλον, ἢ θεολογοῦντας, quique seditiosis disputationibus magis populum, atque tenerrimas corrumperent mentes, quam docendo ipsam virtutis veritatisque diuinæ demonstrarent viam, prohibuit seuera lege, disputare de substantia & natura Dei, atque aduocata concione, siue *publice turbis coadunatis*, vt habet *lex 4. Cod. Iust. de fide cathol.* de religionis mysteriis verba facere. Optime sane constitutum est in veteri ecclesia, non omnia tractanda esse, quæ, de dogmatibus & religionis mysteriis agunt, coram populo, sed secernenda quasi ἀπόῤῥητα quædam dogmata, quæ, communicari vulgarique nefas esset. Existimabant enim ita & religioni dignitatem maiestatemque suam seruari posse, & hoc facto turbarum seditionumque inter plebem fomitem longissime esse abfuturum. In votis quondam habebat Noster *Comment. ad leg. 2.* vt mos hic reduceretur, partim religionis, partim etiam publicæ quietis causa. Certe olim, quando de dogmatibus atque mysteriis, quæ catechumeni non capiebant, & quæ propter rei magnitudinem cum iis communicari nondum poterant, verba fiebant a Doctoribus ecclesiæ, hac vtebantur solenni formula, ἴσασιν οἱ μεμυημένοι, *intelligunt initiati, quæ diximus*, quam vel quinquagies occurere apud Chrysostomum & Augustinum obseruauit Cl. Casavbonvs *Exercitat. XVI. in Baron.* Grauissime conquestus est Athanasius, quod Ariani coram catechumenis & ethnicis de mysteriis egissent. Locus est elegans & lectu dignus *Apolog. 2. ad Constantium pag. 731. Edit. Lips.* & *pag. 569. Edit. Commelin.* quem ideo exscribendum esse duxi. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται ταῦτα ἐπὶ κατηχουμένων, καὶ, τό γε χεῖρον, ἐπὶ ἐλλήνων τραγῳδοῦντες τὰ μυστήρια. δέον ὡς γέγραπται, μυστήριον βασιλέως καλὸν κρύπτειν, καὶ ὡς ὁ κύριος παρήγγειλε, μὴ δῶτε τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, μὴ δὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. οὐ χρὴ γὰρ τὰ μυστήρια ἀμυήτοις τραγῳδεῖν, ἵνα μὴ ἕλληνες μὲν ἀγνοοῦντες γελῶσι, κατηχούμενοι δὲ περίεργοι γενόμενοι, σκανδαλίζωνται. *Nec pudet eos coram catechumenis, & quod peius est, coram ethnicis de mysteriis tragicari. Quum oporteat sicut scriptum est, mysterium regis celare, & vt dominus præcipit, non esse sancta porrigenda canibus, neque proiiciendas margaritas ante porcos. Non enim fas est mysteria gentibus prodere, ne per imperitiam ea subsannent, aut catechumeni per curiositatem scandalizentur.*

Titulo *de hæreticis* occurrunt nomina hæresium triginta septem, quas inter *Apotactitarum, Tascodrocitarum* (perperam ii Ascodrogitæ audiunt) *Borborianorum, Encratitarum, Euchitarum, Hydroparastatarum, Pepuzitarum, Pneumatomachorum, Saccofororum*, nostram merentur attentionem. Potest præterea titulus & commendari, & opponi illis, qui hodie magno conatu impune solent stringere calamum aduersus ea, quæ reliquit de hæresibus S. Epiphanivs, commenta fictitia & fabulas pleraque eius viri esse magna confidentia asseuerantes. Forte hi erubescentes intelligent, plerasque hæreses Epiphanio memoratas, ab Imperatoribus Orientis & Occidentis publicis legibus olim fuisse coërcitas. Lege decima septima mentio facta est *Eunomianorum Spadonum*, siue vt habent MS. *Hispadonum*. Notauit id tanquam singulare Cviacivs *Obseruat. XVII. 24.* & *Recit. ad tit. qui test. fac. poss.* habuitque is Eunomianos, cum aliis viris doctis, qui in eius sententiam iuerunt, in spadonum numero. Verum aduersus doctissimi viri & Iurisprudentiæ restitutoris opinionem disputauit Noster non sine probabili ratione, obseruans, a nemine veterum traditum memoriæ esse, Eunomianos execuisse sibi virum, imo Epiphanium reliquisse, Eunomianos hæreticos, & stupra & adulteria inter crimina non numerasse. Emendat legem Gothofredus, rescribendumque censet, Eunomiani *Histapodes*, aut *Histopodes*, ducta coniectura ex rebaptizationis more. Solebant enim Eunomiani eos, qui relicta vel catholica fide, vel alia secta, ad suam transibant, rebaptizare demerso capite, pedibus sursum versis, aut vt est apud Prvdentivm *in Martyrio Petri vers. 17. sola versi in cacumen.* Inde nomen *Histopodos*, ab ἵστος & ἱστοπεδεῖν. Displicuit coniectura magno Salmasio, cui respondit Noster in Commentario, quem velim coniungas cum iis, quæ doctissimus S. Petitvs *Obseruat. II. 7.* cum orbe erudito communicauit. Iis etiam, quæ de *Diaconicis* atque *Decanicis* dicta sunt ad legem trigesimam, addi possunt, quæ congessit ex variis Ios. Binghamvs sæpe laudatus, *Antiquit. Eccles. lib. 8. c. 6 in fin. & lib. 8. cap. 7. §. 7. 9.* Fata autem hæresium & hæreticorum, inde a tempore Constantini M. ad Theodosium vsque Iuniorem & Valentinianum III. Placidiæ filium magna industria exposuit Gothofredus in Paratitlo, ad quod ablego sedulos Lectores.

Titulus *ne sanctum baptisma iteretur*, satis amplam disserendi præbebit iis materiam, qui Anabaptistarum res inde ab origine intelligere cupiunt. Sequenti titulo *de Apostatis* edocemur, Theodosii M. ætate multos ex Christianis transisse ad numinum cultum, qui tamen nulla alia pœna, quam ademta testamenti factione, sunt coërciti. Valentinianus Iun. in occidente eadem quoque pœna eos affecit, qui christiana relicta religione, polluerant se Iudaicis contagiis, aut ad Manichæorum transierant dedecus. Titulo *de Iudæis*, si quis recte vti scit, is ex legibus, qui eo continentur, elegans chronicon, historiæ Iudaicæ centum & quindecim annorum conficere magno cum commodo rei litterariæ, poterit, quod mihi aliquando venit in mentem. Certe ex Nouellis etiam, quæ cum Cod. Theodos. prodierunt, Codice Iustinian. Nouellis Iustin. Successorum, & in his Leonis, res Iudæorum, & in Occidente & Oriente multum lucis capere posse videntur. Ex legibus præterea huius Codicis illustrabimus magistratus Iudæorum, *Patriarchas, Maiores, Didascalos*, aliosque plures, gentisque peruersæ animaduertemus furorem, quo persequebatur Constantinianeo æuo eos, qui fugerant feralem sectam, cultumque Dei respexerant. Id denique obseruari volo, eos, qui Patriarchiis & presbyteriis Iudæorum se consecrauerant, exemplo clericorum, immunes fuisse a muneribus personalibus, atque ex Iudæis nonnullos admotos ad administrationem rei publicæ municipiorum, adscriptosque fuisse in Decurionum Album, cuius rei fidem faciet elegans lex tertia huius tituli. In primis attendendum ad *Cœlicolas*, nouum & inauditum superstitionis nomen, de quo late Noster ad legem decimam nonam exposuit, & ex eo sua habet de Cœlicolis laudatus Binghamvs. De *Apostolatu* Iudæorum, & deportatione auri coronarii obseruabis quædam, ad leges 14. 17. & vltim. non vbiuis obuia, a Nostro miro studio collecta.

Ex Titulo *ne Christianum mancipium Iudæus habeat*, lex tertia lectu digna est; indulgentia enim Honorii Aug. in Iudæos ex ea elucescit, qua permisit iis, aduersus ius hactenus receptum, habere seruos christianos, dummodo permitterent, vt propriam secure seruare possent religionem. Recte ex hac lege illustrat Noster Rvtilii verba *itiner. lib. 1. v. 397.* vbi canit Poëta: *Victoresque suos natio victa premit.*

Titulus *de Paganis, sacrificiis & Templis*, a Nostro, cum adhuc inter viuos esset, illustratus & in lucem publicam editus, auctus autem secundis curis, sed a Maruillio non accurate satis cum erudito orbe communicatus est. Additas hic vides Caroli Hannibalis Fabroti notas, partim ad maiorem rerum dictarum intelligentiam, partim vt melius caperes Nostrum, cum perpetuas scripseritis, aduersus Fabrotum, in Commentario suo, stricturas. Inquisitum inuenies in originem nominis Paganorum magno ingenio, & res ipsas Paganorum & superstitionem depictam viuis quasi coloribus inde ab æuo Constantini M. vsque ad Theodosii Iunioris tempora. Ii, qui haruspicinam, fulgurum interpretationem, sacrificia diuinatoria, & nocturna, simulacrorum cultum, Deos varios, sacerdotum paganorum priuilegia, festos conuentus, conuiuia, templorum annonas, aras, & alia innumera ad cognitionem accuratiorem veterum auctorum, antiquitatum, & historiarum multum facientia, introspicere penitius desiderant, habent hic, vnde sitim suam possint explere. Vltimum locum occupat Titulus *de Religione*, breuis, & Honorii tantum imperium respiciens, quo de *foro ecclesiastico* actum cautumque est, vt, quando de religione disputaretur, iudicarent soli Episcopi, cæteræ caussæ ablegarentur ad Iudices ordinarios.

Subdititius est Titulus *de Episcopali iudicio*, & mera commenta continens, farrago sequiore ætate ab inepto homine collecta, qualis etiam est illa Sirmondiana, quæ nomine *Appendicis Codicis Theodos.* circumfertur, & de qua annuente numine plura dicemus ad Nouellas publicique faciemus cum iis iuris, ne quid desiderari possit in noua editione. Habes Indicem satis longum rerum earum, quæ continentur hoc Tomo, quasque admirabili perspicacitate, & magno studio, Noster, partim congessit, partim in maiorem lucem posuit. Interim vale, & meis studiis inposterum faue. Dabam Wittebergæ Sax. a. o. R. cIↄ Iↄcc xxxxii. Kal. Aug.

CODI-

CODICIS THEODOSIANI

LIBER DECIMVS SEXTVS.

QVI TOTVS EST DE REBVS ECCLESIASTICIS.

Supplementi ſeu Paratitli vice ad hunc de rebus Eccleſiaſticis librum referri quoque poſſunt octo Tituli ſequentes: e lib. 2. tit. *de Feriis:* e lib. 4 tit. *de manumiſſionibus in Eccleſia:* e lib. 5. tit. *de Bonis Clericorum & Monachorum:* ex lib. 9. tit. *de Sepulchris violatis:* tit. *de Maleficis & mathem.* tit. *de raptu vel matrimonio ſanctimonialium virginum vel viduarum.* tit. *de his, qui ad Eccleſias confugiunt:* ex lib. 10. tit. *de locatione fundorum iuris Templorum.* Meminit huius libri 16. Hincmarus Remenſis, *epiſt.* 4. *cap.* 6. *Decimus ſextus,* inquit, *liber Legum: quibus, vna cum ſacris Canonibus, ſancta moderatur Eccleſia.*

HVIVS LIBRI TITVLI.

DE FIDE CATHOLICA.

TITVLVS I.

Lib. I. Cod. Ivst. Tit. I. Vbi Tribonianus auctiorem fecit Titulum, *De ſumma Trinitate, & fide Catholica: & vt nemo de ea publice contendere audeat.* **Porro in vetuſtis exemplaribus, & quidem Veſontino,** *hic Titulus* **eſt** *ſecundus* **hujus Libri.**

PARATITLON.

Fides Catholica, *Rubr.* Secta Catholica, *l.* 5. *infr. de Episcop.* & *l.* 42. 44. *de hæret.* & venerabilis orthodoxorum secta, *l. vltim. infr. de hæretic.* (vnde & Christiani Catholici, *l.* 2. *h. t.* Catholicæ Ecclesiæ, *l.* 5. *h. t.* & *l.* 6. 48. 54. *infr. de hæretic.* & *l.* 31. *infr. de Episcop. l.* 1. p. 1. *supr. de annona:* & absolute *Catholicæ*, *l.* 4. *de Episcopis*, *Ecclesf. & Cler. l.* 2. *ne sanct. Bapt. iter.* Iudicium Catholicæ Religionis. *l.* 28. *infr. de hæretic*: Catholica Religio, *l.* 6. *infr. de hæretic.* Catholica Disciplina, *l.* 9. *infr. de hæretic.* Catholica Communio, *l.* 46. *infr. de hæretic.* Catholica lex, *l.* 11. *de Episcopis: l.* 1. *infr. de hæret.* Catholica sanctitas, *l.* 4. 11. *infr. de hæretic.* Catholica veneratio, *l.* 38. *infra de hæretic.* Sanctissima lex, *l.* 18. *infr. de Episcopis: l.* 5. *de Episcopis:* Sancta lex, *l.* 51. *de hæretic.* Sanctissima Religio & in perenne seruandæ Christianæ legis secretorum reuerentia: *l.* 9. *de Scænicis:* Sacratissima Religio, & Christianæ legis reuerentia, *l.* 4. *eod. tit.* Institutio diuina, *l.* 45. *de hæreticis*: his verbis a Valentiniano Iuniore, *l.* 2. *infr. ne sanctum Baptism.* definitur: *Nihil aliud præcipi volumus, quam quod Euangeliorum & Apostolorum fides, & traditio INCORRVPTA seruauit, sicut & lege Diuali parentum nostrorum, Constantini, ConstantI, Valentiniani decreta sunt.* A Theodosio M. Imp. sic. *l.* 2. *hoc tit.* definitur: *Quæ secundum Apostolicam disciplinam & Euangelicam doctrinam, Patris & Filii & Spiritus Sancti vnam Deitatem, sub parili Maiestate, & sub pia Trinitate credit.* Item: *Quæ vnius Maiestatis atque Virtutis Patrem & Filium & Spiritum sanctum confitetur; vnius gloriæ, claritatis vnius, nihil dissonum profana diuisione faciens: sed Trinitatis ordinem, Personarum adsertionem, & Diuinitatis vnionem credens: l.* 2 *h. t.* Trinitatis parem sibi congruentem sanctitatem, *l.* 38. *infr. de hæretic.* Quæ fides, seu Catholicæ Religionis cultor est, qui *Omnipotentem Deum, & Christum Filium Dei vnum nomine confitetur, Deum de Deo, lumen de lumine: qui Spiritum sanctum (qui id, quod ex summo rerum Parente speramus, accipimus,) negando non violat; apud quem intemeratæ fidei sensu, viget incorruptæ Trinitatis indiuisa substantia, quæ Græci adsertione verbi οὐσία recte credentibus dicitur: d. l.* 6. *infr. de hæretic.* Quam Religionem & Diuinum Petrum Apostolum Romanis tradidisse, idem Imp. Theodosius M. ait *l.* 2. *hoc. tit.* & Nicenam fidem esse adserit, *l.* 3. *hoc tit.* & *d.* 16. *infr. de hæretic.* At quam ideo sibi subditos populos *d. l.* 2. *h. t.* reuocat: Exemplo Pontificis Damasi & Petri Alexandriæ Episcopi, virorum Apostolicæ sanctitatis Religionem a Petro insinuatam tum sequentium; vt & *l.* 3. *h. t.* exemplo variorum, quos ibi recenset, per Orientem Episcoporum. Hanc itaque Religionem sequentes, & Christianorum Catholicorum nomen amplecti, *l.* 2. *h. t.* & Episcopis, horum quos expressit, communioni sociatis, id est, communicantibus, Ecclesias tradi iubet *d. l.* 3. *h. t.* Cæteros vero hæreticos iudicat *l.* 2. 3. *h. t.* atque adeo ab Ecclesiis obtinendis hæreticos Episcopos expelli iubet, *d. l.* 3. *h. t.* Conciliabulum eorum Ecclesias vocari vetat, *l.* 2. *h. t.* Verum hac parte alia & peruersa mens Valentiniano Iuniori aliquando in breue tempus fuit, *l. vltim. hoc tit.* vbi dicam. Et hæc de fide Catholica, & Edictis Imperatorum, quibus ea inculcata: atque adeo de Canone Fidei, Antiquitati hac parte quis locus? vid. *l.* 3. *infr. de Religione*: quis præ omnibus legi diuinæ? vid. etiam *leg.* 27. *de Episc.* vel institutioni diuinæ? *l.* 45. *infr. de hæret.* Quis præceptis Apostolorum in rebus Fidei? *d. l.* 2. *hoc. tit. l.* 2. *ne sanct. Bapt.* & in his quæ disciplinam Ecclesiasticam spectant, *l.* 27. *de Episcop.* Quis vetustati, & Canonibus pristinis Ecclesiasticis? vid. *l.* 45. *infr. de Episc.* Quæ *Traditionis* authoritas? vid. *l.* 2. *ne sanct. Bapt.* Quæ Conciliorum vis & authoritas? *l vlt. hoc. tit.* Quid Concilium? *d. l. vlt.* seu synodi, *l.* 15. 23. *de Episc.* decreta Sanctissimi cœtus Antistitum, *l. vlt. infr. de hæretic.* Episcoporum iudicium, *l.* 20. *quor. appell.* Conuentus Sacerdotalis, *l.* 45. *de Episc.* Synodorum aliæ Oecumenicæ, aliæ Diœceseon *hoc Codice* memorantur. Synodi Diœceseos fit mentio *l.* 23. 45. *de Episc.* de qua accipio & *leg.* 20. *quor. appellat.* Memorantur hæ: Nicæna, *l.* 3. *infr. de Religione: l.* 6. *de hæret.* Ephesina, *l vlt. de hæret.* Ariminensis, *l vlt hoc tit. l.* 15. *de Episc.* Constantinopolitana, qua Fides Ariminensis Concilii firmata, *l. vlt. de Fide Cath.* Concilium 70. Episcoporum in Africa, cuius mentio Anno D. 369. *l.* 20. *quor. appellat.* Synodus Diœceseos, ad quam directa est *lex* 23. *de Episc.* His adde Collationem Carthaginensem, inter Catholicos & Donatistas Anno D. 411. quo pertine-

tinet *lex 3. de Relig* & *lex 55. de hæretic.* Quandoque etiam Principes Edicta de Vnitate emisere, vt *l. 2. infr. de Relig.* quibus scilicet vna Catholica veneratio, vna salus esse iubebatur, *l. 38. infr. de hæret.* eiusque formula ab his præscribebatur, *d. d. 38. l. 2. 3. hoc tit.* Cæteri vero hæretici iudicari iubebantur, *d. l. 2. hoc tit.* Veneratione etiam, seu ob reuerentiam Christianæ Religionis, & vt a Paganorum contemtu ea vindicaretur, Principes nonnulla subinde sanxere: in quibus & illud a Valentiniano Sen. constitutum, *l. 1. hoc tit.* ne homines Christianæ Religionis ad Templorum Gentilitiorum custodiam apponerentur: de quo mox, vt & *in paratitl. de Religione.* Tandem de Sacramentis Fidei Catholicæ; de Baptismate & Eucharistia, vid. *supr. tit. de Scænicis*, & *infr. ne sanct. Baptism. iter.* & *tit. de hæretic.* de Litania, vid. *l. 30. de hæret.* de Feriis, vid. *tit. 8. supr. lib. 2.*

DE FIDE CATHOLICA.

p. 3.

De CVSTODIBVS *Templorum Gentilitiorum Christianis non apponendis Valentiniani Constitutio.*

I. (a) VALENTINIANVS & Valens AA. ad Symmachum. (b)

QVISQVIS Iudex, (c) seu Apparitor, (d) ad custodiam Templorum, (e) homines Christianæ religionis adposuerit, sciat, non saluti (f) suæ, non fortunis esse parcendum. Dat. xv. (g) Kalend. Dec. Med. Valentiniano & Valente AA. cos s. [365]

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* vtpote Paganorum templis & ritibus tum omnino abolitis. Memorat eam quoque Baronius, Anno 365. *n.* 43 Iungendæque illi videntur *lex* 8. *supr. de Pœnis*: & *lex* 8. *supr. de Pistoribus. GOTHOF.*

(b) De hoc *Symmacho* P. V. Romæ (Epistolographi patre) Aproniani in præfectura vrbana successore, eoque Gentili seu Pagano, iam alibi sæpe dixi: vid. *Prosopogr. ID.*

(c) Nota Iudices sub Præfectura Vrbis constitutos, id est, Rectores Prouinciarum. Forte etiam ipse Præfectus Vrbi hac voce inuoluitur. *ID.*

(d) Id est Officialis, Iudicis seu Rectoris Prouinciæ. *ID.*

(e) *Templorum*, Paganorum scilicet, de quo mox. *ID.*

(f) id est, vitæ suæ. *ID.*

(g) *Si huic legi* iungendæ sunt *duæ illæ*, quas dixi, *leges*, tum emendandus hic dies fuerit, & reponendus XVIII *Kalend. Febr.* Quid quod mense Nouembri & Decembri huius Anni Valentinianus, *huiusce leg.* Auctor non Mediolani, verum Parisiis constitit; vt docet *lex* 13. *supr. de annona & tributis*: *lex* 3. *supr. de Metallis*: *lex* 11. *supr. de Numerariis*: Sed & Ammianus Marcellinus *lib.* 26. & 27. *ID.*

COMMENTARIVS.

CVSTODES, TEMPLIS Gentilium, (de Custodibus Ecclesiarum, vid. *l. 26. infr. de Episcopis*:) Christianæ Religionis homines a Iudicibus eorumue Apparitoribus, adponi hac constitutione (quæ data est ad Symmachum Præfectum Vrbis Romæ Epistolographi patrem, vt *supra*) vetat Valentinianus Senior: idque sub grauissima pœna: Nempe: (vt vel Titulus, sub quo *lex* hæc posita est, ostendit) ad vindicandam hac parte venerationem Catholicæ & Christianæ Fidei. Constitutionis istius vim vt adsequamur, de Custodibus istis initio videndum est. Igitur *Custodes Templorum* hic non sunt Æditui, seu ἱεροφύλακες, quales olim adpositi ad curam Templorum, seruandis ibi rebus sacris, vindicandisque iis a furibus, propter opes ibi reconditas, & delubra, simulacra, & supellectilem Templorum ibi repositam: quorum alioqui custodum & excubitorum frequens mentio, etiam apud Tertullianum *Apolog. c.* 15. Iustinum, *epist. ad Diognetum pag. 495. Oper. Edit. Col.* Cyprianum, *tractat. ad Demetrianum pag 191. Edit. Ioan Oxon. Episcop.* Arnobium, *lib. 6. pag 195. Edit. Stevvech.* Firmicum *Astronom. lib. 3. c. 12.* & in iure *l. 17. D. de alimentis legatis*, *l. 35. D. de liberali causa*: Cuiusmodi Hierosolymis vigiles, Custodes ὑπηρέται, Templo asseruando erant: vid. *Act. 5. vers. 22. 26. Marc. 14. v. 65. Ioan 7. v. 32. 45. cap. 18. vers. 3. 12. 22. cap. 19. vers. 6.* Custodes Ecclesiarum & sanctorum locorum, *l. 26. infr. de Episc.* Verum, quod recte vidit C. Baronius, custodes hic sunt milites appositi Templis Gentilium custodiendis, aduersus vim scilicet & impressionem, impetumque ab his arcendum.

arcendum. Nempe enim, cum Valentinianus Imperator principatus sui initio, cultus sui religionisque libertatem Paganis tribuisset, quod docet vel lex *eius 9. supr. de maleficis & mathem.* Christiani ipsi, qui sub Iuliano recenter admodum miris modis vexati attritique fuerant, id ægre ferentes, in Deorum templa alicubi acceptas iniurias vindicare, inque ea inuolare, ritusque Gentilitios disturbare, annisi videntur, & quidem intra Præfecturam Vrbis Romæ. Qua de re cum suas Pagani querelas ad Magistratus pertulissent, ex Officialibus illi suis seu Apparitoribus, custodes ad vim arcendam admouere. Sic & Romani Præsides diebus festis, quia non erat magnus populi conuentus ad templi custodiam, ne quid ibi contra mores Iudæorum tentaretur, cohortem mittere soliti, quam σπεῖραν vocat *Ioannes 18. v. 3.* τάξιν Iosephus *Antiq. Iud. lib. 20. cap. 4.* de quo vid. & *lib. eod. c. 7.* Quod & ipsum interim argumento est, non de æditiuis, qui ἱερωφύλακες, hic agi: hi quippe non a Magistratibus, neque ex Apparitorum cohorte, verum a Sacerdotibus ipsis & ex ἱερατικῷ ordine adpositi: vel etiam a testatoribus destinati, qui Templa extrui, ædificari iussissent. Et factum illud, de custodibus inquam adpositis, non damnat Valentinianus: Nam & in commune, qui vel æqualitate inolita, vel vltro, cultus sui religionisque libertatem aliquibus constare, eosque ex æquo agere vult, nequicquam agit, nisi idem modis omnibus vim arcet, amouetque: quo alioquin etiam spectat *lex 9. 12. 20. 21. 25. 26. 27. infr. de Iudæis:* custodibus etiam, si opus, & excubitoribus adpositis. Quod egregio exemplo haud ita pridem factum alicubi me coram memini. Illud tantum improbat Valentinianus Imp. quod Christiani ad custodiam Templorum Gentilitiorum adponerentur. Magistratus scilicet hoc tempore magnam adhuc partem Gentiles, & Romæ quidem, atque intra Præfecturam Vrbis positi, cuiusmodi Symmachus ipsemet erat, cui *hæc lex* inscribitur, Præfectus Vrbi, idemque Epistolographi pater, cum sat alio-
p. 3 quin militum & Officialium Gentilium in Officio suo seu cohorte haberent, quibus hanc delegarent Templorum custodiam, Christianos quoque, & vel potissimum, alicubi ad id delegere: non quod Templorum securitati seu tuitioni ita melius consultum putarent: verum (quod tum ex *Rubrica huius tituli*, tum ex seuerissima *huius legis* sanctione colligo) quod in contemtum Fidei Catholicæ Christianæque Religionis, & cum plena eius iniuria, inuidiaque Christianorum res hæc verteret: quorum auersam ab omni superstitionis afflatu vel contagio mentem cum nossent, eius tamen inquinamento eos ita quodammodo obiiciebant. Fieri enim non poterat, quin huiusmodi Custodes Templorum, vbi non Devs non Christvs inuocabatur (vt apud Christianorum sectas, licet inter se in aliquo dissentientes) sed vana numina, imo dæmonia, colebantur, inclamabantur: vbi non castæ religiones, verum funesti ritus exercebantur, victimæ cædebantur, thura adolebantur, visu ipso, prospectu, auditu, afflatu incestarentur, deque contaminatis ita contaminarentur. Imo fieri vix poterat, vt non aliquo interim, tot inter Ministros sacrorum discursantes, officiumque peragentes, contactu piaculoue inquinarentur, conspurcarenturque. Quod certe Valentiniano ipsimet illi, cuius *hæc lex* est, cum priuatus adhuc ageret, contigisse memorat Sozomenus *lib. 6. histor. Eccl. cap. 6.* cum Iulianum Tribunus ipse Numeri cuiusdam Palatini, qui proxime Imperatorem *custodiæ* & præsidii causa sequebatur, ad Templum deduxisset: ibi enim a Sacerdote (ἱερέα vocat Sozomenus *d. loco*: Theodoretus *lib. 4. cap. 5.* νεωκόρον,) *lustrali aqua* adspersus, non id tantum Iuliano incoram ægre tulisse, verum etiam ilico vindicasse, atque ideo in exilium missus memoratur. Igitur de eo quod dixi perlatæ querelæ a Christianis ad Valentinianum Imp. quod sibi ea re, Christianæque fidei & disciplinæ, atrox iniuria contumeliaque fieret: quæ funestis impiisque Gentilium sacris, non dico consensum vel conscientiam suam commodare, sed ne sensus quidem suos e tam propinquo contaminari patitur. Hinc adeo Tertullianus, quod huc proxime facit, *cap. 11. de corona militis*, militiam armatam in Christiano in vniuersum damnatam cupiens, militiæ huius vsum ad absurdum ita deducit: *Et excubabit*, inquit, *pro Templis, quibus renunciauit?* Neque dubito, perlatam hanc querelam ad Valentinianum Imp. a Liberio Episcopo Romano, atque a Synodo Romana, quæ eo ipso anno habita fuit, quo *hæc lex* data est, *Valentiniano & Valente COSS.* Quare etiam directa seu emissa hæc constitutio ad Symmachum Præfectum Vrbis Romæ: Pariter vt *lex 8. supr. de Pœnis*, (quæ *huic ipsi* coniungenda videtur, ceu eiusdem constitutionis pars, ad eundem Symmachum P. V. data est, & ad eundem finem collineat: nam & ibi prohibentur Christiani ludo gladiatorio pœnæ loco addici. Nempe, cum ludi isti, non ludi, aboleri in totum nondum possent, Christianos saltem his addici noluit Valentinianus: quia Christiana disciplina ludos hos, publicasque huiusmodi voluptatis hostias, auersaretur, oculosque manusque Christianorum hoc cruento spectaculo pasci, fœdari, communicari, non pateretur, de quo dixi ad *l. 1. supr. de Gladiatoribus.* Igitur Christianos iis corporibus seu ministeriis aptari noluit Valentinianus, quibus vel sensa eorum manusque feritatis vel superstitionis alicuius gentilitiæ specie pollui, incestari, possent, quasque disciplina Christiana auersatur. Aliter atque si de ministerio innoxio ageretur, vbi nulla Christianæ Religionis iniuria, nullus talis metus subest: Quare Christianus quoque, innoxio, etsi obnoxio valde, pistorum corpori, quod annonæ Vrbis Romæ seruiebat, pœnæ loco addici potuit: quod ab eodem Valentiniano *l. 8. supr. de Pistoribus*, quæ ad eundem Symmachum P. V. data est, imo & his duabus pariter coassanda videtur, constitutum est. Hæc, inquam, Valentinianus Imperator, ne *ministerii* etiam alicuius specie, vel *pœnæ* obtentu, Christiani incestarentur, polluerentur. Quanto minus igitur in Christianis vltroneum quemcunque seu spontaneum ritus alicuius Gentilitii participatum, communionem, μεθοχὴν & ἑτεροζυγίαν idem tulerit? De quo alibi,

Illud adhuc monendum, videri cui posse Symmachi locum *l. 1. Epist. 40.* ad Agorium Prætextatum huc pertinere. Huic certe proximum id saltem; *Conuenit inter Sacerdotes vt in CVSTODIAM CIVIVM publico obsequio traderemus CVRAM DEORVM: Benignitas enim superioris, nisi cultu teneatur, amittitur: Ergo multo tanto ornatior, quam solebat, cœlestis factus est honor.* Verum non ita est: locus enim ille est de cura & custodia Sacrorum reique diuinæ, vt ea nonnisi ciuibus Romanis mandaretur, non vero peregrinis: hac enim ratione Benignitatem Deorum prouocandam, si cultu & cura vitium retineretur. De hac eadem cura & officio, & quidem stati mensis, vid. eundem *epist. 45. lib. 1.*

Illud hic semel monendum; *Templorum* appellatione, hoc æuo, Gentilium templa indicari, vt præter *hanc legem*, docet insuper *lex 3. supr. de operibus publ. d. l. 112. supr. de Decurion.* & *tit. de Pagan. Sacrif. & Templ. infr.* ac nominatim *l. 3. 4. 8. 16. 19.*

& 18. 19. illius tit. & l. 2. 3. infr. de Apostatis: adeo quidem, vt templorum cultus pro cultu Gentilitio vsurpetur in d. l. 112. quæ data est Anno Domini 385. de quo dicam infr. tit. de paganis, Sacr. & Templis ad Rubr. Et hæc de custodibus Templorum. Nam de Custodibus Ecclesiarum, vt dixi, est lex 26. infr. de Episcop. & Clericis. Exemplum igitur iam tenemus, vindicatæ fidei Christianæ a contumelia eorum, quibus Religionis suæ libertas ἐθελοθρήσκεια conceditur.

THEODOSII M. Edictum, de Fide Catholica.

II. (a) Imppp. Gratianus, Valentinianus & THEOD. AAA. Edictum ad (b) Populum Vrbis Constantinop.

CVNCTOS populos, quos (c) Clementiæ Nostræ regit temperamentum, (d) in tali volumus Religione versari, quam Diuinum (e) Petrum (f) Apostolum tradidisse Romanis, (g) religio usque nunc (h) ab ipso insinuata declarat: Quamque Pontificem Damasum sequi (i) claret, & Petrum Alexandriæ Episcopum, virum Apostolicæ sanctitatis: *Vt, (k) secundum Apostolicam disciplinam, Euangelicamque doctrinam Patris & Filii & Spiritus* p. 5. *sancti vnam Deitatem sub parili* (l) *Maiestate, & sub pia Trinitate credamus.* Hanc legem sequentes, *Christianorum Catholicorum*, (m) nomen iubemus amplecti: Reliquos vero dementes væsanosque iudicantes, hæretici dogmatis infamiam sustinere: nec (n) conciliabula eorum *Ecclesiarum* nomen accipere, (o) diuina primum vindicta, post etiam motus (p) nostri, quem ex cœlesti (q) arbitrio sumpserimus, vltione plectendos. Dat. III. Kalend. Mart. Thessal. Gratiano v. & Theodosio I. AA. COSS. [380.]

NOTÆ.

(a) *Lex* 1. *Cod. Iust. de summa Trinitate & Fide Catholica.* Iungenda etiam est huic *l. lex* 25. *infr. de Episcopis.* Memorat *hanc leg.* Sozomenus *lib.* 7. *cap.* 4. Recteque eadem relata a C. Baronio in Annales Ecclesiasticos, *Anno* D. 380. *n.* 2. Eam ipsam quoque indicare mihi videtur idem Theodosius M. *l.* 7. *infr. de hæreticis. GOTHOF.*

b Idem Edictum eodem fine emissum quoque *ad Eutropium PP.* vt videlicet per eum cunctis populis innotesceret: vt ostendit *dicta lex* 25. *infr. de Episcopis*: quomodo scilicet eius *leg.* Inscriptio habet in *Cod. Iust. l.* 1. *de crimin. sacril. ID.*

(c) De hoc Relatiuo, *Quos*, vide *Commentarium. ID.*

(d) *Imperium* Cod. Iust. *Temperamentum*, hic est, vel temperatum, clemens, ciuileque imperium: sic vt Clementiam suam ostentare voluerit his verbis Imp. cui consentire videtur Sozomeni narratio: vel in genere regimen, imperium, quomodo habet *Cod. Iust.* ita scilicet Imperator *orbem temperare* dicitur: vid. *Gloss. Theod. ID.*

(e) *Diuum* Cod. Iust. *ID.*

(f) Η̃ *παῦλον* additum, in quibusdam MSS. Basilicorum: Quod a Theodosio hic non additum: Irenæi sane verbis, quæ mox consignabo, conuenit. ID.

(g) Romæ constitutum. Ita e Veteribus Patribus multi graues Scriptores, etsi nonnulli hodie quoque ambigant: de qua quæstione historica peculiares extant libelli. *ID.*

(h) *Vsquenunc*, recte. vid. *Gloss. Theod.* pro quo in Cod. *Iust. vsque adhuc*: eodem semper sensu, id est, ad præsens vsque tempus & *vsque nunc* continuata. Orosius dixit, *lib.* 7. *cap.* 29. vsque ad nunc: quomodo etiam legitur in Edit. prim. Cuiac. & quæ in quart. prodiit. ID.

(i) Hac voce indicantur Vrbis Romæ cives & incolæ, atque adeo Ecclesia Vrbis Romæ. *ID.*

(k) *Hoc est, vt* &c. ita *Cod. Iust.* Ed. prim. Cuiac. & quæ in quart prodiit vinculo, orationis addito, maioris claritatis ergo. ID.

(l) *Parili*: vid. *Gloss. Theod.* & Lexicon Symmachian Parei. In *Cod. Iust. pari. ID.*

(m) Symmachus quoque quantumlibet Paganus, quadriennio tantum post *hanc leg.* Anno D. 384. *lib.* 10. *epist.* 34. hoc *Catholicorum* nomine Christianos designat. *ID.*

(n) Hic vers. *nec conciliabula*, omissus *Cod. Iust.* quia in totum & abscise conciliabula Hæreticorum prohibita. ID.

(o) Nomine censeri. ID.

(p) *Motus nostri.* Elegantius hoc, quam quod Cod. Iust. *animi nostri*: vid. *Gloss. Theod. ID.*

(q) Non putem Theodosium M. hæc de se dicere, quales multæ hyperbolæ, & insanæ formulæ his constitutionibus occurrunt: veluti *cœleste Oraculum*, *Numen nostrum*, &c. quæ cumulata habes in *Principe.* Verum his verbis intelligere mihi videtur, *Dei arbitrium*, & sic regulam & formulam iuris diuini. *ID.*

COMMENTARIVS.

NORMAM seu Regulam & CANONEM seu Typum Catholicæ Fidei, populis sibi subditis, Imperii videlicet Orientalis, ac nominatim populo Vrbis Constantinopolitanæ, hoc Edicto suo præfert Theodosius M. Anno D. 380. secundo Imperii sui anno. Quo quidem Edicto populos sibi subditos ad Catholicam Fidem reuocatum it, duplici ratione. Primo quidem παραδειγματικῶς reuocatis iis primum, ad exemplum Ecclesiæ Romanæ: dein duobus insignium maxime & præcipuorum tum in Occidente, tum in Oriente Episcoporum, & principe quidem loco, Pontificis Romani,

Romani exemplis & præiudiciis, qui Religionem Catholicam tum ſequebantur, tuebanturque, prælatis. Secundo, explicite ſeu κανονικῶς, propoſita ἐκθέσει ſeu formula Fidei, Apoſtolicæque & Euangelicæ doctrinæ, quam & Baſilius hoc tempore paſſim vrget, veluti *epiſt 72. ſiu. 251. Edit. Benedictin.* ἐκθέσει inquam, de ſacroſancta Trinitate, qua breuiter pleriſque hæreſibus præſcribitur: Cui ſimiles duas alias accuratas de SS. Trinitate ἐκθέσεις idem Imp. Theodoſius M. propoſuit *l. 3. prox. infr.* & *l. 6. infr. de hæreticis*: quæ cum hac omnino concinunt & conferendæ ſunt. In quarum etiam poſtrema quartum inſuper præiudicium proponit Imp. Nicænæ Fidei ſcilicet, quam & a Maioribus traditam, & diuinæ Religionis teſtimonio atque adſertione firmatam addit. Quam Nicænæ fidei auctoritatem Theodoſius M. *hac leg.* non præfert: forte quod ea apud hæreticos exoſa tum maxime eſſet: vt proinde Theodoſius ſtudio ab ea abſtinuiſſe hic inter initia nunc videatur. Atque hæc quidem breuis huius conſtitutionis ſeu huius Edicti continentia eſt.

Quod quidem Theodoſii M. Edictum, non tantum cum interpretibus Codicis Iuſtinianei ordine inſpecto, filiam primogenitam recte dixeris, vtpote quæ prima omnium *eo Cod.* occurrat, quæque ideo variis & ſingularibus Repetitionibus, Commentariis, dotata fuit: verum etiam cum Card. Baronio recte, *Auream ſanctionem*, *piumque & ſalutare Edictum* nuncupaueris: Cui ſimilis alioquin altera eiuſdem Theodoſii M. poſterior aliquanto, imo gemina, occurrit, *d. l. 3. prox.* vbi ſimili quem dixi, more, quorundam Epiſcoporum in Fide ſanorum exempla aduocat, & proponit: Catholicamque Communionem ab his deſignat, ἐκθέσει Fidei primo loco propoſita, mox & Nicænæ Fidei, vt dixi, præiudicio addito.

Et hæc quidem noſtra inter initia Imperii ſui a Theodoſio M. emiſſa fuit; vti prima ſemper præcipuaque inter curas Principum, de rebus diuinis cura & ſollicitudo eſſe debet: quo populos ſcilicet ſuos, ſicubi, ſi quando a fide Catholica deuios, ad veram traduxiſſe velint Religionem: & in ſummam, quod Theodoſius Iun. ait, *l. 3. Cod. I. de Fide Cathol.* πρέπει τῇ βασιλείᾳ τοὺς ὑπηκόους περὶ τῆς εὐσεβείας ὑπομιμνήσκειν, *decet noſtrum imperium ſubditos de religione commonefacere.* Hoc exemplo igitur Theodoſius M. Imp. (vt Hiſtoricam nunc *huius leg.* cauſam ingrediamur:) cum videret, Orientem cui ipſe præerat, hæreſibus contaminatum, & per quadraginta iam totos annos, ſub Arianis Imperatoribus, (Conſtantio, inquam, & Valente) præualidas, ac nominatim Conſtantinopolitanum populum, in varias diſtractum ſectas & ſententias, ſic vt Eccleſia ab Arianis teneretur, (vt ex Sozomeno *l. 7. cap. 5.* aliiſque, ſed & Marcellino, *in Chronico, his ipſis COSS.* liquet; Theo-
P. 6. doſius, inquam, Chriſtianiſſimus & Catholicus Imp. cum hæc videret, hæc inter Imperii ſui primordia, Arianam potiſſimum hæreſin peſſundatam cupiens, viceuerſa Catholicis Orthodoxis Eccleſias reſtituturus (quod etiam mox factum ab eo, vt paulo poſt dicetur) ab ipſa prius Vrbe Regia, Conſtantinopoli inquam, huic malo mederi inſtituit: vnde velut ex acropoli ſeu capite exemplum in cætera deriuaretur, quod Sozomenus etiam, *hanc leg.* memorans, diſerte prodit. Et vero hanc ad rem obſeruandum, eodem exemplo ſcriptum & emiſſum hoc Edictum *ad Eutropium Præfectum Prætorio*: quo idem per eum cunctis iam populis ſub ditione ſua agentibus innoteſceret: vt diſcimus ex *Cod. Iuſt. l. 1. de crim. ſacril.* quæ hoc Codice poſita eſt *l. 25. infr. de Epiſcopis*: ſine Inſcriptione, *huic* coniungenda venit.

Igitur aureo hoc, pio & ſalutari Edicto Theodoſius M. populos ſibi ſubditos ad fidem Catholicam reuocatum iuit; tum Primo, exemplis Eccleſiæ Romanæ: Secundo, duobuſque inſuper in Orbe Chriſtiano Epiſcoporum: tum tertio ἐκθέσει fidei ipſius, propoſitis. Idque emiſſo Edicto ex Vrbe Theſſalonicenſi: vbi videlicet ab Acholio Ep. hoc ipſo Anno 380. baptizatus fuit, teſte Socrate, *lib. 5. cap. 6.* & Sozomeno *lib. 7. cap. 4.* etſi poſterior hic temporis characteriſmum haud adeo aperte præferat, atque ab eo in Fide confirmatus fuit: Exemplo etiam Illyrici, quod Arii opinionem nunquam amplexum fuerat, verum in antiqua Fide ab Apoſtolis tradita, inque Concilio Nicæno confirmata, ſemper ſteterat: Quem etiam Acholium ipſemet Theodoſius M. velut optimum σύνεργον ad Fidem Catholicam ſtabiliendam ſibi obtigiſſe gauiſus eſt, vt tradit Sozomenus, *lib. 7. cap. 4.* Vt proinde Acholio iſti Epiſcopo Theſſalonicenſi aureum hoc Edictum accepto ferre minus dubitem, pariter vt *legem 4. ſupr. de quæſtionib.* & octennio poſt, *legem 14. infr. de hæretic.* & *legem 2. ſupr. de nuptiis*: ſeu *l. 5. ſupr. de Adulter.* iuncta *l. 5. Cod. Iuſt. de inceſtis nuptiis.* Sane Ambroſius quoque *in epiſt. 22. pag. 229. Tom. V. Oper. Ed. Pariſ. 1614. ad Sacerdotes, & omnem Clerum pleb. Theſſalonicens.* de obitu, vita, virtutibus, & conuerſatione huius Acholii ſcripta, eum *Sanctum Virum* vocat, & *MVRVM FIDEI, gratiæ & ſanctitatis*: Eundemque *ſequente epiſt.* ad Anyſium ſucceſſorem eius *ſcripta*, pluribus commendat. Quin & ad eundem *tres* extant Baſilii *epiſtolæ*, quibus fidem eius deprædicat: vbi notandum Ἀσχόλιον vocari, pariter vt nuncupatur a Socrate, *lib. 5. cap. 6.* Theodoreto, *lib. 5. cap. 9.* Sozomeno *lib. 7. cap. 4.* Neque omitti oportet, quod Ambroſius ſcribit, eum precibus ſuis effeciſſe, vt Gothos de partibus Macedoniæ fugaret victores, ſæuiente lue & ardenti peſtilentia perturbatos, regreſſoſque poſtea pacem rogaſſe vt viverent. Et erat, vt dixi, Acholius Theſſalonicæ Ep. Theſſalonica vero hæc, vt id quoque adiiciam, totius Illyrici Metropolis erat, vt Theodoretus *lib. 5. cap. 17. init.* oſtendit, non modo Macedoniæ, quæ & ipſa Macedonia tamen in Illyrico fuit. Baronii enim lapſus eſt, cum Socratem hac parte erroris arguit, & Theſſalonicam, non in Illyrico, verum in Macedonia ſitam fuiſſe ſcribit. Idque etiam confirmat non parum *l. 33. ſupr. de Annon. & tribut.* Sed toto cœlo errat Alciatus, eumque ſecuti, qui exiſtimant hoc Edictum latum aduerſus Macedonianos; quibus vel ipſa temporum ratio refragatur: Macedoniani quippe Anno demum proximo 381. in Concilio Conſtantinopolitano damnati fuere, vt dicam *ad legem prox.*

Nunc ſubiiciamus Sozomeni verba, *lib. 7. cap. 4.* de hoc Edicto, vbi & cauſam eius promulgandi memorat, curque id ad Populum Vrbis Conſtantinopolitanæ emiſſum fuerit; videamuſque adeo quibus verbis eius ſententiam Scriptor iſte expreſſerit: Ἔγνω, inquit, τὰ πρὸς Ἕω στασιάζειν ὡς καὶ τοὺς λαοὺς εἰς διαφόρους αἱρέσεις μεμερίσθαι, καὶ μάλιστα ἀνὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν· λογισάμενος δὲ ἄμεινον εἶναι προαγορεῦσαι τῆς ὑπηκοῆς ἣν ἔχει περὶ τὸ θεῖον δόξαν, ὥστε μὴ βιάζεσθαι δοκεῖν ἀθρόον ἐπιτάττοντα παρὰ γνώμην θρησκεύειν: ΝΟΜΟΝ ἐκ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ προσεφώνησε τῷ ΔΗΜΩ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ: συνεῖδε γὰρ ἐνθένδε, ὡς ἀπό τινος ἀκροπόλεως τῆς πάσης ὑπηκόου καὶ ταῖς ἄλλαις πόλεσι δήλην ἔσεσθαι ἐν τάχει τὴν γραφὴν· ἐδήλου δὲ διὰ ταύτης, βούλεσθαι

εθαι πάντας τοὺς ἀρχομένους θρησκέυειν, ὡς ἐξ ἀρχῆς Ῥωμαίοις παρέδωκε Πέτρος, ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων, ΕΦΥΛΑΤΤΟΝ δὲ τότε ΔΑΜΑΣΟΣ ὁ Ῥώμης Ἐπίσκοπος, καὶ Πέτρος Ἀλεξανδρείας, μόνων τε τῶν ἰσότιμον Τριάδα θείαν θρησκευόντων, Καθολικὴν τὴν Ἐκκλησίαν ὀνομάζεσθαι: τοὺς δὲ παρὰ ταῦτα δοξάζοντας, αἱρετικοὺς προσαγορεύεσθαι, καὶ ἀτήμους εἶναι, καὶ τιμωρίαν προσδέχεσθαι: *comperit Orientem versus prouincias tumultuari, ita vt populi in varias sectas diuisi essent, ac præcipue Constantinopoli. Cum igitur apud se reputasset, satius esse, vt suam de diuinitate sententiam ipsis subditis suis palam prædicaret, ne vim inferre videretur, repente inuitis, quid colendum esset præcipiendo, Thessalonicæ positus, legem dedit ad populum vrbis Constantinopolitanæ. Perpendebat enim animo, fore, vt illinc tanquam ex arce totius imperii, rescriptum suum reliquis quoque ciuitatibus breui innotesceret. Significabat autem eo rescripto, velle se, vt omnes subditi sui eam religionem sequerentur, quam Petrus Apostolorum princeps Romanis ab initio tradidisset, & quam eo tempore Damasus Romanæ Vrbis Episcopus, ac Petrus Alexandrinus seruarent. Vtque eorum duntaxat Ecclesia, qui diuinam Trinitatem æquali honore colerent, Catholica nominaretur: qui vero aliter sentirent, hæretici dicerentur, infamesque essent, seque scirent supplicio afficiendos.* Vbi inter cætera notandum quod ait, Theodosium, ad *hanc leg.* descendisse, *considerantem fore consultius, vt ipse prius suam de Religione confessionem subditis suis ederet, ne opprimere videretur eos, si repente Religionem suscipiendam præciperet, nulla lege circumscriptam.* Quæ forte pertinent ad explicationem verborum istorum *huius legis: Clementiæ nostræ TEMPERAMENTVM.*

His ita breuiter præmissis, de continentia huius Edicti, de Theodosii M. instituto, deque iis, ad quos id emissum, quo suasore, & vnde, seu ex quo loco, ad illustrationem Inscriptionis & subscriptionis. Nunc accuratius de *huius leg.* continentia videamus. Igitur, cum in immensa tum temporis, Orientis, & Ecclesiarum Orientalium confusione difficile foret inter lacus contritos, qui aquam non haberent, intelligere, vbi fons signatus & hortus ille conclusus esset, Theodosius M. populis suis seu subditis non tantum Catholicæ fidei formulam, seu ἔκθεσιν in genere proponendam duxit: verum initio exemplum Ecclesiæ Romanæ præferendum, his verbis: *In tali volumus Religione versari, quam diuinum Petrum Apostolum tradidisse Romanis, Religio vsque nunc ab ipso insinuata declarat:* Quibus verbis, non tantum Romanis semel traditam religionem testatur, verum eandem ita traditam, vt deinceps ad hanc diem in tradita semel Religione perstiterint: id enim est quod indicat his verbis, *VSQVE NVNC ab ipso INSINVATA declarat.* Insinuatum est, quod traditum semel, deinceps in sinu custoditum habetur, seruaturque.

Secundo loco Theodosius M. hoc Edicto populis suis proponit, sequendum exemplum & authoritatem duorum insuper in orbe Romano Episcoporum, qui videlicet tum inter Episcopos clari maxime, rectamque fidem ab Apostolis & Euangelistis traditam seruabant; ac nominatim a Diuino Petro Romanis traditam & insinuatam: quam Damasus Vrbis Romæ & Principalis & Virginis Ecclesiæ, quæ hæreses semper respuit, Episcopus tum, sequebatur. Cui & Petrum Alexandrinum, ceu fide quoque coniunctum, & dignitate proximum sociat, insigni elogio superaddito, cum eum *Virum Apostolicæ Sanctitatis* vocat: tacita, vt videtur oppositione Damasi & Romanæ Ecclesiæ, quæ ab Apostolo fundata fuit, sicut Alexandrina a Marco Euangelista: quo pertinent mox illa, *Apostolicam disciplinam, Euangelicamque doctrinam.*

Et causam istorum exemplorum præferendorum p. 7. iuxta auctoritatem earum Ecclesiarum reddit: nempe quod hi Episcopi Apostolicam Religionem ab Apostolo Petro Romanis traditam, insinuatam, & Euangelicam doctrinam sequerentur, & vt etiam Sozomenus recte expressit, ἐφύλαττον τότε, quod, inquam, in fide illibati manerent, & Apostolicum Euangelistarum depositum illæsum seruarent; cum non sic se tum haberent res Orientis, vt diserte scribit Basilius *epist. 61. 69. 324.* siu. *Ep. 90. 91. 92. Edit. Benedictin.* Alioquin quid opus erat, normam & regulam ipsam Catholicæ Fidei populis suis tam solicite præscribere, his Verbis: *Vt secundum* &c. & quidem Apostolicam & Euangelicam, si Theodosius velut Regulam vnicam & Canonem, Ecclesiam Romanam, & hæc duo Episcoporum Lumina, hanc ξυνωρίδα Ecclesiæ ostendere voluisset: Satis enim fuisset, populos ad eos remitti, vel ad alterutrum, & quidem ad Damasum potissimum, si id *centrum communionis* vt loquuntur, agnosci ea re voluisset, velut a cuius nutu res Christiana tum penderet? Verum non ita res est: Exemplum enim huius ξυνωρίδος a Theodosio M. clare præferri videmus, quod duo Episcopi illi, Summates, & in his omnium Princeps Pontifex Romanus, hoc cœlo hoc sæculo, veræ Religionis lumen & Apostolicam Euangelicamque doctrinam præferrent, tuerenturque. Deinque παραδειγματικῶς, velut duo exempla, maxime visibilia & in conspicuo posita. Et potissimum quidem Pontificis Romani, & Ecclesiæ Romanæ: Idque prisco iam instituto. Sic enim & iam olim quoque Irenæus Lugdunensis, de ipsamet sanctissima in Fide Ecclesia Romana: *Huius*, inquiebat, *EXEMPLO prauam omnem disciplinam profligamus.* Et rationem subiicit eandem cum hoc Edicto, *aduersus hæreses lib. 3. cap. 3. pag. 278. Tom. 2. part. 2. Biblioth. Patr. maxim.* vt Latina interpretatio habet: *Sed quoniam valde longum est, in hoc tali volumine omnium Ecclesiarum enumerare successiones, maximæ & antiquissimæ, & omnibus cognitæ, a gloriosissimis duobus Apostolis Petro & Paulo Romæ fundatæ & constitutæ Ecclesiæ, eam quam habet ab Apostolis traditionem, & annunciatam hominibus Fidem, per successiones Episcoporum peruenientem VSQVE ad nos, indicantes, confundimus omnes eos, qui quoquomodo, vel per sui placentiam malam, vel vanam gloriam, vel per cæcitatem & malam sententiam, præterquam oportet colligunt: Ad hanc enim Ecclesiam, propter potentiorem principalitatem, necesse est omnem conuenire Ecclesiam; hoc est eos, qui sunt vndique fideles: in qua semper ab his vndique, conseruata est ea, quæ est ab Apostolis traditio.* Quibus postremis Irenæi verbis respondet egregie Symmachi locus *lib. 4. epist. 28.* de vniuersali ad Vrbem Romam conuentu. *Tibi*, inquit, *proficiscentium Romam maior facultas. Primo, quia in COMMVNE IMPERII CAPVT VNDIQVE GENTIVM CONVENITVR: tum quod Clementissimum Principem in hac parte degentem varia omnium desideria vel necessitates sequuntur.* Vt & Herodiani locus *lib. 1. cap. 12.* ἅτε πολυανθρώπῳ τε οὔσῃ, καὶ τοὺς ΠΑΝΤΑΧΟΘΕΝ ὑποδεχομένη, *quæ per se populo abundaret, & aduenas toto orbe confluentes exciperet.* Hæc inquam duo loca velut παράλληλα Irenæi verbis notanda sunt. Neque absimile est, quod Gregorius Nazianzenus *Oratione 32. p. 517. Edit. Paris. & Colon. siu.*

Lips.

Lipſ. Conſtantinopolitanam Vrbem non tantum, τῆς οἰκυμένης ὀφθαλμὸν, γῆς καὶ θαλάσσης ὅτι κράτιςον, *orbis oculum*, *terra marique potentiſſimam*, verum etiam ἑώας τι καὶ ἑσπερίυ λήξεως οἷον σύνδεσμον, ΕΙΣ ΗΝ ΤΑ ΠΑΝΤΑΧΟΘΕΝ ἄκρα συνέρχεται, καὶ ὅθεν ἄρχεται ὡς ἐμπορίυ κοινȣ τῆς ΠΙΣΤΕΩΣ, *orientalis atque occiduæ oræ velut vinculum*, *ad quam extremi totius terræ fines concurrunt*, & *a qua velut a communi fidei emporio incipiunt*. Quibus addendus & Marcellini locus *lib.* 16. *cap.* 10. vbi de Conſtantii Romam Aduentu. Ad rem. Eodem ſenſu & exemplo, Tertullianus *aduerſus hæreticos* ſcribens *cap.* 36. inter cæteras Eccleſias Apoſtolicas, Romanæ quoque auctoritatem præfert Africanis: *Vnde nobis quoque*, inquit, *AVCTORITAS præſto eſt*. Avctoritas, id eſt, illuſtre præiudicium & exemplum. Eodem ſenſu Cyprianus *Epiſt.* 59. *pag.* 136. *Edit. Ioan. Oxon.* dixit: *Eos eſſe Romanos*, *ad quos perfidia non poſſit habere acceſſum*. Eodem prorſus exemplo, atque eadem ſemper ratione, biennio ante hoc Edictum (vt recte ſupputat Emin. Baronius *Anno D.* 378. *num.* 6.) D. Hieronymus in Syria Antiochenæ Diœceſeos ſeu Patriarchatus verſans, cum Eccleſia Antiochena in tres diuiſas partes eſſet, & (vt ipſemet *Epiſt.* 57. *init. Tom. II. Oper. Ed. Franc. apud Chriſt. Genſch.* ad eum ipſum Damaſum Epiſcopum ſeu Pontificem Romanum ſcribit) *vetuſto inter ſe Oriens populorum furore colliſus*, *indiſciſſam Domini Tunicam minutatim per fruſta diſcerperet*, ipſe vero Hieronymus a Schiſmaticis hæreſeos Sabellianæ appetitus cum Epiſcopo Antiocheno communicaret, duas ad Damaſum Epiſtolas, puta *epiſt.* 57. & 58. ſcripſit, quo videlicet is ſibi ſignificaret, apud quem in Syria communicare deberet, & vt ipſemet etiam loquitur, *Cathedram Petri*, & *fidem Apoſtolico ore laudatam*, *conſulendam ſibi* cenſuit: *quod* ſcilicet *profligato a ſobole mala* (id eſt, ab Oriente) *patrimonio*, *apud Occidentales ſolos incorrupta Patrum SERVARETVR hæreditas*. Denique *quod TVM in Occidente ſol Iuſtitiæ oriretur*: *in Oriente autem Lucifer*, *qui ceciderat*, *ſupra poſuiſſet thronum ſuum*. Imo idem ſimili prorſus ratione & exemplo, quo Theodoſius M. hoc Edicto, ad eorundem Damaſi & Petri Alexandrini exemplum prouocandum ſibi duxit, *Ep. ad Marcum Presbyterum Tom. II. pag.* 211. *Edit. Francf.* *Hæreticus*, inquit, *vocor*, ὁμοȣσιον *prædicans Trinitatem*, *Sabellianæ impietatis arguor*: *tres ſubſiſtentes veras*, *integras perfectasque perſonas indefeſſa voce pronuncians*. *Si ab Arianis*, *merito*: *ſi ab Orthodoxis*, *qui huiusmodi arguunt fidem*, *Orthodoxi eſſe deſierunt*: *aut ſi iis placet*, *hæreticum me CVM Occidente*, *hæreticum cum Ægypto*, *hoc eſt*, *cum DAMASO PETROQVE condemnent*. *Quid vnum hominem*, *exceptis ſociis criminantur?* Qui Hieronymi locus huic Edicto plane geminus eſt: nam & exemplo pariter ſeu auctoritate vtriusque & Damaſi & Petri ſimul ſeſe tuetur. Quomodo idem, *Apologia* 3. *aduerſus Rufinum Tom. II. pag.* 159. *Edit. Francf.* eosdem duos τροπαιοφόρȣς vocans, *Iungamus dextras*, *animos copulemus*, & *DVOS Orientis atque Occidentis* τροπαιοφόρȣς *alacri ſequamur inceſſu*: Theophilum Alexandrinum indicans: & Anaſtaſium Ep. Romanum: quos & paulo poſt nominat & componit, vtrumque etiam Papam appellans: Sed & *aduerſus Vigilantium Ep.* 60. *Tom. II. pag.* 84. eodem reſpexit: *Quid facient Orientis Eccleſiæ? quid Ægypti*, & *ſedis Apoſtolicæ?* Similiter Ambroſius *in Prolegomenis libri* 1. *de Spiritu ſancto in fin.* *Quantos ergo* & *Conſtantinopoli*, *quantos poſtremo toto hoc die in orbe mundaſti? non mundauit DAMASVS*, *non mundauit PETRVS*, *non mundauit Ambroſius*, *non mundauit Gregorius*: *noſtra enim ſeruitia*, *ſed tua ſunt Sacramenta*. Idem Ambroſius *epiſt.* 83. ſiue *enarratione de paſchal. celebritatis ratione*, *pag.* 305. *Tom. IV. Oper. Edit. Pariſ.* in alia re: *Poſt Ægyptiorum ſupputationes*, & *Alexandrinæ Eccleſiæ definitiones*, *Epiſcopi quoque Romanæ Eccleſiæ*, *meam adhuc expectant ſententiam*, *quid exiſtimem ſcribere de die Paſchæ*. Similiter & Sozomenus, *lib.* 6. *cap.* 25. *Cum Apollinariorum hæreſim ad multos ſerpere DAMASVS Epiſcopus Romanus*, & *PETRVS Epiſcopus Alexandrinus certiores facti fuiſſent*, *primos omnium Concilio Romæ conuocato*, *eam alienam eſſe ab Eccleſia Catholica PRONVNCIASSE*. Quibus & ſimilia vide apud Rufinum *lib.* 1. *c.* 20. Imo & iam olim ita iuncti Romanus & Alexandrinus Epiſcopi: Athanaſius *epiſt. de Synodis Arimin.* & *Seleuc. pag.* 918. *Tom. I. Oper. Edit. Colon. ſiu. Lipſ.* Διονύσιοι γὰρ δύο γεγόνασιν ἔμπροσθεν πολὺ, τῶν ἑβδομήκοντα τῶν καθελόντων τὸν Σαμοσατέα· τȣτων ὁ μὲν τῆς Ῥώμης, ὁ δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν Ἐπίσκοπος· *duo enim Dionyſii diu ante eos ſeptuaginta fuerunt*, *qui Samoſatenſem ſuſtulerunt*, *quorum alter Romæ*, *alter Alexandriæ Præſul erat*. His igitur tot ſimilibus exemplis Theodoſius M. quoque ad Damaſi Ep. Romani & Petri Alexandrini fidem & communionem hoc Edicto ſubditos ſuos reuocare inſtituit. Quem eundem morem ſecutus & Theodoſius Iun. *l. vltim. infr. de his qui ſuper Relig. contend.* vbi aliorum iam exempla aduocat ſeu præfert: ſecutus & Martianus Imp. *l.* 8. *Cod. Iuſt. de hæretic.* ibi: & *ſicut Athanaſius* & *Theophilus* & *Cyrillus ſanctæ recordationis Epiſcopi Alexandrinæ ciuitatis credebant*: Idque non tantum Alexandrinæ, & Ægyptiacæ Diœceſi, verum etiam *diuerſis*, id eſt, omnibus aliis prouinciis. Imo, eundem quoque morem ſecutus idem Theodoſius M. Edicto ſuo ad Cynegium PP. quod refert Baronius Anno D. 388. *num.* 95. ſecuti Honorius *l.* 45. *infr. de hæreticis*: Valentinianus III. *l.* 62. *eod.* Imo eundem retinuit idem Theodoſius M. *d. l.* 3. *infr. eod.* prælatis exemplis Probabilivm multorum per Orientem Sacerdotum, quod probam ſcilicet fidem illi tum ſequerentur, ſeruarent, conſeruarent, δοκίμων. Et vt Sozomenus diſerte *legem* illam commemorans ait, *lib.* 7. *cap.* 9. *in fin.* τȣτȣς γὰρ καὶ Βασιλεὺς ἐπήνεσεν, ἰδὼν καὶ συγγενόμενος, καὶ δόξα ἀγαθὴ περὶ αὐτῶν ἐκράτει, ὡς τὰς Ἐκκλησίας εὐσεβῶς ἀγόντων, *iſtos enim tum Imperator ipſe approbauit*: *cum eos vidiſſet* & *allocutus eſſet*, *tum egregia de illis conſtabat fama*, *quod Eccleſias ſuas ſanctiſſime gubernarent*. Igitur ob emendatæ vitæ famam, & perſonarum grauitatem. *Probabilis* vox, cum de rebus & actionibus paſſim vſurpetur, dicitur & de perſonis: (quo ſenſu Græci δοκίμȣς vocant,) vt *ea leg.* 3. ita & *l.* 2. *ſupr. de Scenicis*: & *l.* 44. *infr. de Epiſcopis*. Sic & apud Symmachum *lib.* 5. *epiſt.* 40. Probabiles Viri: & *epiſt.* 80. *lib.* 2. Probabilis amicus: & ſimiles aliæ plures locutiones. Sic igitur liquet Damaſum Pontificem, ſic Petrum Alexandriæ Epiſciſcopum Apoſtolicæ ſanctitatis Virum, vt principalium Eccleſiarum Sediumque toto orbe primarum Epiſcopos, & probabiles, tum maxime Sacerdotes δοκιμωτάτȣς, & Damaſum quidem inter omnes Summatem, Apoſtolica ſanctitate cæteris hoc æuo prælucentem a Theodoſio M. iuxta alia pro exemplari Fidei Catholicæ propoſitum. De quo alioquin Damaſo hac parte aliunde quoque argumenta ſuppetunt; & de Petro quoque Baſilii *epiſt.* 320. *ſiu.* 133. *Edit. Benedictin.* Gregorii Nazianzeni *oratio* 24. εἰς τȣς Αἰγυπτίȣς ἐπιδημήσαντας, *in Ægyptiorum aduentum*. Vincentius

centius Lirinensis *fine Commonitorii*. Etsi scimus alioquin, Basilii aliquando per hæc tempora querelas, vt de cæteris Occidentalibus, ita & de Damaso ipso, quasi Orientalium Ecclesiarum statum tum miserrimum ad curam suam minus reuocantibus. Quam ego litem meam nunc non facio. Ex superioribus igitur iam patet, quo more, quo exemplo, Theodosius M. exemplum Romanæ Ecclesiæ Damasique & Petri Alexandrini in Fide sequendum hoc Edicto inter alia proposuerit: Quo sane sensu Catholicæ Fidei *Canon* hic dici quoque potest: quomodo Acholius, quod *supra* vidimus, ab Ambrosio, *Murus Fidei* vocatur: & Gregorius Nazianzenus *epist. 28. seu 38. ad Simplicium hæreticum*, Basilium diserte vocat, τὸ τῆς πίστεως ἔρεισμα, τὸν τῆς ἀληθείας ΚΑΝΟΝΑ, καὶ χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας, *fidei columen, veritatis normam, & formam Ecclesiæ.* Et ita quidem historica huius Edicti enarratione defuncti sumus: vbi quinque certe illustria, ad Romanæ Sedis prærogatiuam, aperte continentur: nempe Primo, Petrum Apostolum Apostolicam Romanis doctrinam tradidisse. Secundo, traditam semel ab eo Religionem Romanis VSQVE TVNC insinuatam mansisse, custoditeque habitam. Tertio, Ad Ecclesiæ Romanæ Fidem & exemplum prouocatum, reuocatosque populos & Christianos: vnde Basilica quoque Damasum *Petri successorem* hic faciunt: Δάμασος ὁ καὶ διάδοχος αὐτοῦ δοξάζει. Quarto, Summam inter Episcopos, Pontificis Romani dignitatem & auctoritatem ab antiquo semper fuisse, atque ideo ad eius Fidem & Communionem potissimum prouocatum, vtpote qui traditam Romanis Religionem a PETRO, insinuatamque SEQVERETVR. Quinto, Tandem notandum quod de ipsomet Damaso Pontifice Romano hic dicitur. Ad cætera quæ ad *huius leg.* illustrationem facere possint, transeamus. Primo, notandum (quod strictim supra indicauimus,) coniungendam cum *hac. leg.* esse *legem 25. infr.* de *Episcopis*: cuius sententia eo pertinet, quinam *Pastores* Ecclesiis præficiendi sint, et quidnam eorum muneris sit, quam retro culpabiles, qui muneri suo non satisfacerent, vt ad *eam leg.* plenius ostendetur. Nempe eiusdem Principis curæ fuit, & rectam Fidem populis suis, seu subditis, insinuare; & de Pastoribus, qui eam populis proponerent, inculcarent, curam gerere, vt ad fidem Catholicam stabiliendam fidi ἀγαθοὶ συνεργοὶ essent, καὶ πρὸς πᾶσαν ἱερωσύνης ἀρετὴν τεταγμένοι, *& cunctis sacerdotalis officii dotibus exornati*, quod in Acholio sibi obtigisse, huius constitutionis vtpote suasore, rogatore, Theodosius sibi gratulatus est.

Secundo obseruandum, apertissimum esse Theodoreti lapsum, *lib. 5. cap. 2.* qui *hanc leg.* Gratiano tribuit, eo quod eius quoque nomen Inscriptio præferat: cum tamen, quod aperte docet eadem Inscriptio, *Edictum ad populum Vrbis Constantinopolitanæ*, & subscriptio, *Dat. Thessalonicæ*, præter rem ipsam, Theodosio M. ea accepto ferenda sit. Quibus accedat & Sozomeni auctoritas: Quod recte quoque obseruauit Doctissimus Blondellus, *de Primatu, p. 198.* Et certe, vt id addamus, Theodoretus aperte *hanc leg.* miscuit cum Gratianea *leg. 5. infr. de hæret.* Sed & eiusdem error est, cum *hanc ipsam leg.* memorauit: & in eo quidem etiam, quod iussas ait *Ecclesias his tradi, qui Damaso communicarent*: τὰς θείας οἴκους παραδοθῆναι τοῖς τὴν Δαμάσου κοινωνίαν πρεσβευομένοις, cum tamen, vt vidimus, historica narratione retenta, Damaso Petrus quoque hic sociétur. Etsi idem tamen, eiusdem Damasi elogium conuenienter *huius leg.* sententiæ, haud male expressit: ἀξιεπαίνῳ βίῳ κοσμούμενος, καὶ πάντα λέγειν καὶ πράττειν ὑπὲρ τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων αἱρούμενος: *laude digna vita decoratum*, ait, *& quiduis dicere & facere pro dogmatibus Apostolicis paratum.* Quæ postrema verba ita Interpres vertit: *quoad eius fieri poterat, doctrinam Apostolicam tutatum esse.* Idem etiam recte sententiam *dictæ leg. 25. infr. de Episcopis*, quam cum *hac* coniungendam modo docui, expressit vel adumbrauit: τοὺς δὲ ἀρίστους ποιμένας τοῖς θείοις ποιμνίοις ἀποδοθῆναι προσέταξε, *optimos vero pastores diuinis eorum gregibus restitui iussit.* Atenim in cæteris turbide multa hac parte Theodoretum narrare Baronius quoque iam recte omnino obseruauit.

Tertio notandum, hoc Edictum, velut monitorium & præparatorium, secutam esse hoc ipso Anno mense Decembri traditionem Ecclesiæ Constantinopolitanæ Catholicis, Arianis ereptæ, a Theodosio Costantinopoli iam constituto, vt testatur Socrates, *lib. 5. cap. 7. in fin.* Sozomenus *lib. 7. cap. 5.* Philostorgius, *lib. 9. c. 19.* Marcellinus, *in Chronico, his ipsis COSS.* de quo dicam *ad legem prox.* & *l. 6. infr. de hæret.*

Quod postremum caput *huius leg.* attinet, duo ibi continentur. Primum Catholicos respicit: *Posterior* sanctio est in Hæreticos. Nempe Theodosius M. *hanc legem* sequentes, *Christianorum Catholicorum* nomen amplecti iubet: vbi male Basilica, Χριστιανῶν Καθολικῶν ὄνομα Christianorum p. 9. scilicet Catholicorum ideo, quia & Hæretici *Christianorum* nomine censebantur, teste Basilio *ep. 71. siu. 139. Edit. Benedictin.* Porro *Christianorum Catholicorum*, id est, Orthodoxorum: *Catholici* pro Orthodoxis: *Catholica* (inquit Augustinus *epist. 48. siu. 93. cap. 7. num. 23. Edit. Benedictin.*) *quod totum veraciter tenet.* Optatus *lib. 2. cap. 1. Catholica quod sit rationabilis, & vbique diffusa.* Hoc sensu idem Augustinus, *epistola 152. siu. 141. num. 6. Edit. Benedict. Catholicas Transmarinas, Catholicas Africanas* vocat. Idem *de Genes. ad litter. lib. imperfect. p. 94. Tom. III. Ed. Benedictin. Ecclesia Catholica dicitur ex eo, quia vniuersaliter perfecta est, & in nullo claudicat, & per totum Orbem diffusa est.* Hoc sensu, Hilarius Episcopum sese *Ecclesiæ Catholicæ Vrbis Romæ* nuncupat. Hoc sensu, Episcopi subscripti testamento Gregorii Nazanzeni, *Catholicos* sese huius, vel illius Ecclesiæ vocant. Cyrillus in *Catechesi 18. num. 23. pag. 296. Edit. Benedictin.* Καθολικὴ καλεῖται, διὰ τὸ κατὰ πάσης εἶναι τῆς οἰκουμένης, ἀπὸ περάτων γῆς ἕως περάτων, καὶ διὰ τὸ διδάσκειν καθολικῶς καὶ ἀνελλειπῶς, ἅπαντα τὰ εἰς γνῶσιν ἀνθρώπων ἐλθεῖν ὀφείλοντα δόγματα. *Catholica enimuero vocatur, eo quod per totum orbem ab extremis terræ finibus ad extremos vsque fines diffusa est. Et quia vniuerse & absque defectu docet omnia, quæ in hominum notitiam venire debent, dogmata.* Nempe cum hæretici quoque Catholicos sese venditarent, & ratione temporis, & ratione loci (quæ propria est alioquin huius vocis significatio) tertio iam significatu ea vox elata pro Orthodoxis: Et vero ita passim Patres & Imperatores eam vocem vsurpant; Alii omnes notiones in vnum cumulant.

Quod *sanctionem* huius legis attinet, ea Theodosius M. Quatuor tum de hæreticis prædicat, odiumque in eos scite testatur, tandem & vindictam iisdem comminatur. Primo, *Dementes scilicet & Vesanos* eos vocat, Secundo, *Infamiam* hæretici dogmatis sustinere eos iubet, de quo ad *tit. de hæreticis*:

hæreticis: Sane & Sulpitius *Seuerus*, *lib. 2. histor. sacræ*, *cap. 45. 50.* non semel *hæresis infamiam*, ait. Tertio, *Conciliabula* eorum, Ecclesias vocari non oportere. Quarto, Tandem præter diuinam vindictam, suam etiam *vltionem* comminatur. Quæ vt per se alioquin clara sunt, ita ex aliis Legibus, *tit. de hæreticis*, facile illustrari possunt.

Duo errores refutandi supersunt: Prior est vulgaris eorum, qui ex his verbis, *Cunctos populos*, inepte colligunt, etiam hodie ἀνιστόρητοι multi, omnes populos vt olim, ita & hodie Imperatori de iure subesse. Quos vt vel sensus communis refutat, ita hæc vel ipsa *lex*. Primo quidem videmus ex Inscriptione, Gratianum & Valentinianum Theodosii M. in Imperio consortes fuisse: quibus singulis sua portio in Imperii diuisione cessit: & Theodosio quidem *huius leg.* Auctori Oriens. Secundo hunc errorem refutant vel illa, *Cunctos populos quos Clementiæ nostræ regit temperamentum*: vbi vox QVOS suum Antecedens restringit. Imo quamlibet abessent, tamen vt dixi cuncti populi *hac leg.* non alii forent, quam qui Theodosio M. subetant, id est, Imperii Orientalis: hæc enim vt dixi pars Imperii Theodosio cesserat. Itaque tantum abest, totus *Orbis* his verbis indicetur; vt contra, ne totus quidem *Orbis Romanus* intelligatur; vt delirium patiantur nescio qui insani Politici, qui Imperatorem totius Orbis, quantus quantus, Imperatorem iure esse hinc colligunt, & hodie passim volunt. Recte sane & totus Orbis, in Euangelio pro orbe Romano toto effertur: & Antoninus, quo tempore solus Imperium Romanum obtinebat, sese κόσμου κύριον venditabat, in *l.* ἀξίωσις, *D. ad leg. Rhod.* Sed neque κόσμος ibi est Orbis totus, verum Romani Imperii orbis, & vt loquitur Tertullianus, *tota Romanitas*, *de pallio*, *cap. 4.* Denique recte Chrysostomus *ad Psalm. 44. in fin.* τὰ μὲν τῶν βασιλέων νόμιμα, ἔσω τῶν οἰκείων ὅρων ἔχει τὴν ἰσχύν. ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς οὐκ ἂν δύναιτο νομοθετεῖν Πέρσαις, οὐδὲ ὁ Περσῶν Ῥωμαίοις, *& regum quidem leges ratæ sunt & validæ intra eorum fines: Imperator Romanorum Persis non posset ferre leges, neque Persarum Rex posset ferre leges Romanis.* Quare nugari deinceps desinant Interpretes *Codicis Iustinianei*, & Politici illi, qui in hanc vnam, quam dixi, quæstionem hic ferme sese diffundunt: imo, si Deo placet, in illam, *Quinam statutis alicuius loci teneantur.*

Et est error Mercerii II. *Opinion. vltim.* cum *hac leg.* tres veræ & Catholicæ Religionis notas exprimi ait: Prima equidem hic designatur, *Antiquitas*, Apostolica scilicet & Euangelica, nam & hæc vera Antiquitas est, ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς, vt Sozomenus ipse loquitur in *huius leg.* interpretatione. Item secunda, *Constantia* scilicet in Fide seruanda, & sequenda Religione semel tradita, & insinuata ab Apostolis. Tertia nota hic nusquam apparet, vel indicatur, *Vniuersitas*, inquam, nam & quid *Catholicorum* appellatione hic intelligendum sit? iam ostendimus: & res ipsa id refutat: Orbem enim & quidem Orientem hæretici hoc tempore ferme implebant, vti sub Constantio Imp. totius ferme Orbis sese Arianum viderat, & miratus fuerat.

Theodosii *M. altera constitutio, de Fide Catholica.*

III. (a) Idem AAA. ad Auxonium (b) Proc. Asiæ. (c)

Episcopis tradi omnes Ecclesias mox (d) iubemus, qui vnius maiestatis adque virtutis Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum confitentur, eiusdem gloriæ, claritatis vnius: nihil dissonum profana diuisione facientes, sed Trinitatis ordinem, (e) personarum adsertionem, & diuinitatis vnitatem: Quos constabit communione (f) Nectarii (g) Episcopi *Constantinopolitanæ* Ecclesiæ, Timothei (h) nec non (i) intra Ægyptum *Alexandrinæ* Vrbis Episcopo (k) esse sociatos; Quos etiam in *Orientis* partibus, Pelagio (l) Episcopo Laodicensi, & Diodoro (m) Episcopo Tarsensi: in *Asia* nec non Proconsulari, adque Asiana Diœcesi, Amphilocio (n) Episcopo Iconiensi, & Optimo (o) Episcopo Antiocheno: in *Pontica* Diœcesi Helladio (p) Episcopo Cæsariensi, & Otreio (q) Meliteno, & Gregorio (r) Episcopo Nyseno: (s) Terennio (t) Episcopo Scythiæ, Marinario (v) Episcopo Marcianop. communicare constiterit: Hos ad obtinendas Catholicas Ecclesias ex communione & consortio probabilium (x) Sacerdotum oportebit admitti. Omnes autem qui ab eorum, quos commemoratio specialis (y) expressit, fidei communione dissentiunt, vt manifestos hæreticos ab Ecclesiis expelli, neque his penitus posthac obtinendarum Ecclesiarum Pontificium (z) facultatemque (aa) permitti, vt veræ (bb) ac Nicenæ (cc) fidei p. 10. sacerdotia (dd) casta permaneant: nec post euidentem præcepti nostri formam malignæ locus detur astutiæ. Dat. III. (ee) Kalend. Aug. Heracl. Eucherio & Syagrio coss. [381]

NOTÆ.

(a) Abest *hac lex* a *Cod. Iust.* prælata *superiore leg.* velut nobiliore & sufficiente. Sed & Socrates decretum seu Canonem Constantinopolitanum memorans, designatos *hac leg.* Episcopos illi inseruit *lib. 5. c. 8.* exceptis Thraciæ Episcopis, Terentio & Martyrio. Meminit autem eius Sozomenus, *lib. 7. cap. 9.* & Facundus, *lib. 4.* pro defens. trium capitul. *pag. 34 Tom. X. Bibl. Patr. max.* vbi partem eius memorat verbis tamen mutatis. Meminit rursum *lib. 11. cap. 3. init. pag. 92.* Extat ea quoque apud Baronium *Anno 381. num. 74.* GOTHOF.

(b) *Auxonium* hunc Proconsulem Asiæ intelligit Symmachus *lib. 3. epist. 53. ID.*

(c) Ad

(c) Ad Diœcesim ergo Asianam proprie pertinet *hæc lex*: in qua hæ octo prouinciæ fuere: Pamphilia, Lydia, Caria, Lycia, Lycaonia, Pisidia, Phrygia Pacatiana, Phrygia salutaris. Item Hellespontus & Insulæ. *ID.*

(d) Quod etsi hactenus iussum, *l.* 6. *infr. de heret.* nondum tamen executioni traditum fuerat. *ID.*

(e) Trinitatis ordo est secundum Trium Personarum assertionem: seu Diuinitatis Vnitas est, *hac leg.* seu Vna Deitas sub pia Trinitate, *l.* 2. *supr.* Trinitatis indiuisa substantia, quæ Græci adsertione verbi οὐσία recte credentibus dicitur *l.* 6. *infr. de heret.* hoc ipso Anno. *ID.*

(f) Quidam mallent *communioni*, sed & hoc ferri potest. *ID.*

(g) *Nectarius* Episcopus Constantinopolitanus; qui in Synodo Constantinopolit. hoc ipso Anno 381. Episcopus constitutus: vid. Sozomenum *lib.* 7. *cap.* 8. Theodoretum, *lib.* 5. *cap.* 8. Socratem, *lib.* 5, *cap.* 8. *lib.* 6. *cap.* 1. & 2. Marcellinum *Chronico*, *his COSS.* decessit Cæsario & Attico Coss. Anno D. 397. Ad hunc extant Gregorii Nazianzeni *epistolæ* quatuor, puta, 51. 52. 226. 227. ut & *Oratio ad eundem*, *pag.* 721. *Edit. Paris.* & *Colon.* Cæterum *huic legi* subscriptus dies *III. Kalend. August. Eucherio & Syagrio COSS.* id est, Anno D. 381. ostendit, Gregorium Nazianzenum iam hoc tempore Episcopatu Constantinopolitano sese abdicasse, & Nectarium ei suffectum, qui Gregorius adhuc Kalendis Ianuariis huius Anni Episcopus erat; vt docet subscriptio Testamenti ipsius. *ID.*

(h) *Timotheus* Episcopus Alexandrinus, Petri (de quo *super. leg.*) successor: vid. Socratem, *lib.* 4. *cap.* 37. & *lib.* 5. *c.* 3. & 8. De eodem vid. *l.* 3. *infr. de Episcop. iudicio. ID.*

(i) Quidam ita inuertunt, *necnon Timothei*, quo nil opus: sic & infra mox, *in Asia necnon Proconsulari. ID.*

(k) γρ. *Episcopi*, nisi *supra* reponas *Timotheo.* Male habet Edit. quæ in Quarto prodiit, *Episcopos. ID.*

(l) *Pelagius* Episcopus Laodicensis, iam ab Anno D. 360. vid. Philostorgium *lib.* 5. *cap.* 1. *ID.*

(m) *Diodorus* Episcopus Tarsensis. Eius meminit Sozomenus, *lib.* 7. *cap.* 8. Socrates *lib.* 5. *cap.* 8. *ID.*

(n) *Amphilocius* Episcopus Iconiensis, ad quem Basilius scripsit librum *de Spiritu sancto* 2. *Tom. Paris. p.* 142. & *Tom.* 3. *Ed. Benedictin. p.* 1. Item Epistolas Canonicas tres 188. 199. 217. *Edit. Benedictin.* & aliam de *differentia ciborum*, 236. *Ed. Ben.* De hoc vid. Theodoretum *lib.* 4. *cap.* 14. Sozomenum *lib.* 7. *cap.* 6. Idem ille, ad quem scribit Gregorius Nazianzenus *epist.* 159. 160. 161. 162. 163. & e decem epistolis quas Morellus eduxit, *epist.* 240. 241. Meminit eius in testamento suo, cui & subscripsit. Eius opera quæ reperiri potuerunt nuper edidit Fr. Combefisius, vbi vide eius elogia. *ID.*

(o) *Optimus* Episcopus Antiochiæ (in Pisidia scilicet) vt docet Socrates, *d. lib.* 5. *c.* 8. & Theodoretus *lib.* 5. *cap.* 8. ad eum extat etiam Basilii *epist.* 317. siu. 260.) *Ed. Ben.* Huius nomen omisit Sozomenus *d. cap.* 9. *ID.*

(p) *Helladius* Episcopus Cæsariensis. *ID.*

(q) *Otreius* Melitenus: ad quem extat *Epistola* Basilii 316. siu. 181. *Edit. Benedictin.* eius meminit & Cyrillus Monachus *in Actis S. Euthymii. ID.*

(r) *Gregorius* Episcopus Nyssenus. *ID.*

(s) γρ. *Nysseno. ID.*

(t) γρ. *Terentio*: vt in *Cod. Aniciensi.* Et diserte *Terentium* Episcopum Tomorum vocat Sozomenus, quæ Metropolis est Scythiæ: & ex eo Nicephor. *lib.* 12. *cap.* 13. Meminit quoque eius Facundus *lib.* 4. *pag.* 34 *Tom. X. Bibl. Patr.* vbi *huius legis* meminit & quædam inde recitat. Male quoque in vulgatis exemplaribus Synodi Constantinopolitanæ *Gerontius* vocatur. Porro hoc loco verba ista supplenda videntur ex Sozomeno, *in Thracia*; similiter vt Ægyptiacam, Orientis, Asianam, & Ponticam Diœceses enumeratas videmus. *ID.*

(v) *Marmarius* Episcopus Martianopolitanus; *Martyrium* vocat Sozomen. *lib.* 7. *cap.* 9, & Facundus: Hic Concilio Constantinopolitano subscripsit, vt Mæsiæ secundæ Metrapolita, quæ vna est e sex Prouinciis Thraciæ Diœceseos. *ID.*

(x) *Probabiles* Sacerdotes, δόκιμοι: de quo mox. *ID.*

(y) Superior scilicet. *ID.*

(z) *Pontificium* pro potestate, pariter vt *l.* 1. *supr. de bon. matern. l.* 3. *infr. de Episcop. aud. in fin. l.* 2. *infr. de Apostatis*: de quo vide Glossarium, Alciatum, Carrionem, l. *Emend.* 9. *ID.*

(aa) Al. *Potestatemque*: Imo & sine copula, *potestatem*: vide Carrionem *d. loco*: qui hanc vocem ex Glossemate irrepsisse censet; & vero a MS. suo id abesse ait. *ID.*

(bb) In nonnullis male, *vere. ID.*

(cc) In *vet. Cod.* pro *ac Nicenæ*, scriptum *agnitæ*: male. *ID.*

(dd) id est Sacerdotes; atque adeo huius loci hic sensus est, *vt non alii Sacerdotes sint, quam fidei Nicenæ sectatores. ID.*

(ee) Eodem die data ex eadem Vrbe Heraclea, *lex* 6. *supr. de sepulcbr. violat.* Itemque *lex* 87. *supr. de Decurion. ID.*

COMMENTARIVS.

FIDEM CATHOLICAM, & hac constitutione, per Asiam nominatim Proconsularem ab Hæreticis, & quidem Macedonianis vindicat Theodosius M. hic enim Auctor est *huius leg.* non vero Gratianus, aut Valentinianus, vt nonnulli pense minus *hanc legem* laudant, vel etiam Gratiani tantum vocant; quod Salmasio quoque excidit, *de Primatu Papæ*, *p.* 45. 46. Fidemque adeo Catholicam amplectentibus Ecclesias tradi iubet, pari quo superiori Edicto, proposita tamen prius Fidei Catholicæ formula super Sacrosancta Trinitate, quæ Christianæ Fidei formula est, quaque hæresibus ferme præ-

me præſcribitur: cuiusmodi duæ ſimiles eiusdem Theodoſii formulæ ſeu ἐκθέσεις de Trinitate extant *l. 2. ſupr. hoc tit.* & *l. 6. infr. de hæretic.* Dein & exemplis *Probabilium* Sacerdotum (de qua voce ad *leg. 2. ſupr. hoc tit.*) ſeu Epiſcoporum per Orientis Præfecturam fidem Catholicam tum amplectentium: ὅτι δόξα ἀγαθὴ περὶ αὐτῶν ἐκράτει, ὡς τὰς Ἐκκλησίας εὐσεβῶς ἀγόντων, *quia egregia de illis conſtabat Fama, quod Eccleſias ſuas ſanctiſſime gubernarent.* Vt Sozomenus diſerte: de quo more iam ad *d. l. 2. ſupr.* Enumeratione, recenſuque horum Epiſcoporum, iuxta Concilii Conſtantinopolitani Oecumenici præſcriptum, & per quinque Diœceſes Orientis facto. Quinimo & *decreto* ſeu *Canone 2.* Concilii Conſtantinopolitani, *hac lege*, prorſus confirmato. Nempe Conſtantinopolitana Synodo Oecumenica ſecunda, quæ hoc Anno habita fuit, (imo & finita hoc ipſo Menſe Iulio,) *Macedoniani* hæretici, inter alios, nominatim condemnati fuere; quorum pars maior, teſte Socrate, *lib. 5. cap. 8.* ex ciuitatibus Helleſponti, (quæ modo Aſiæ Proconſularis, modo Aſianæ Diœceſeos Prouincia erat) fuit. Hinc igitur hæc lex *Proconſuli Aſiæ* inſcribitur. Quæ ſane potiſſimum Diœceſis ab hæreticis variis ſubinde infeſtata (ſub Theodoſio M. quoque & Arcadio,) quod
p. 11. ex Epiphanio videre licet: Itaque & *lex 22. 28. infr. de hæreticis*, Proconſulibus Aſiæ pariter inſcriptæ.

Theodoſius M. igitur, decreto Synodi Conſtantinopolitanæ σύμψηφος Subſcriptor & Approbator (vt Socrates *fine d. cap. 8.* ait) & ipſe *Macedonianam* per Aſiam hæreſim, aliasque profligare inſtituit, his ab Eccleſia mox expelli iuſſis, inuicem Eccleſiis his tradi iuſſis, qui fidem Nicænam amplecterentur, quique cum *vndecim* Epiſcopis *hac leg.* memoratis communicarent. Quam ipſam Eccleſiarum Orthodoxis traditionem fine ſuperioris anni Conſtantinopoli iam peregerat: vt docet Socrates *lib. 5. cap. 7.* Sozomenus *lib. 7. cap. 5.* & Marcellinus *Chronico*: quod ad *ſuperiorem legem* oſtenſum eſt. Imo quam Eccleſiarum traditionem initio huius anni ante Synodum Conſtantinopolitanam per Orientis Præfecturam fieri iuſſerat: *lib. 6. infr. de hæret.* ſed non pari vbique ſucceſſu. Itaque & hæc recentandæ huius conſtitutionis per Diœceſim Aſiæ cauſa fuit,

Cæterum hanc *legem* ipſam memorat, imo transſcribit Sozomenus *lib. 7. cap. 9.* his verbis: καὶ τὰ μὲν ὧδε τῇ συνόδῳ ἔδοξε, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπεψηφίσατο, καὶ νόμον ἔθετο, κυρίαν εἶναι τὴν πίστιν τῶν ἐν Νικαίᾳ συνεληλυθότων, παραδοθῆναι δὲ τὰς πανταχῆ ἐκκλησίας τοῖς ἐν ὑποστάσεσι τριῶν προσώπων ἰσοτίμων καὶ ἰσοδυνάμων, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὁμολογοῦσι θεότητα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος· καὶ τούτους δὲ εἶναι τοὺς κοινωνοῦντας (1.) Νεκταρίῳ ἐν Κωνσταντινουπόλει. (2) ἐν Αἰγύπτῳ δὲ Τιμοθέῳ τῷ Ἐπισκόπῳ Ἀλεξανδρείας. (3) ἐν δὲ ταῖς ἀνὰ τὴν ἕω Ἐκκλησίας, Διοδώρῳ τῷ Ταρσοῦ, καὶ πελαγίῳ τῷ Ἐπισκόπῳ Λαοδικείας τῶν σύρων. (4) Παρὰ δὲ Ἀσιανοῖς Ἀμφιλοχίῳ τῷ προϊσαμένῳ τῆς ἐν Ἰκονίῳ Ἐκκλησίας. (5) ἐν δὲ ταῖς παρὰ τὸν Πόντον πόλεσιν, ἀπὸ Βιθυνῶν μέχρις Ἀρμενίων, ἑλλαδίῳ τῷ Καισαρείας Ἐπισκόπῳ, καὶ Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης, καὶ Οτρηΐῳ τῷ Μελιτίνης. (6) ἐν δὲ ταῖς περὶ Θρᾴκην καὶ Σκυθίαν πόλεσι Τερεντίῳ τῷ Τομέων, καὶ Μαρτυρίῳ τῷ Μαρκιανουπόλεως· τούτους γὰρ καὶ Βασιλεὺς αὐτὸς ἐπῄνεσεν ἰδὼν καὶ συγγενόμενος, καὶ δόξα ἀγαθὴ περὶ αὐτῶν ἐκράτει, ὡς τὰς Ἐκκλησίας εὐσεβῶς ἀγόντων: *& hæc quidem a Synodo conſtituta ſunt in hunc modum: Imperator vero ea ſuffragio ſuo comprobauit, legemque tulit, vt fides eorum, qui Nicææ olim conuenerant, rata eſſet: vtque omnibus in locis Eccleſiæ iis traderentur, qui in trium perſonarum ſubſiſtentia, honore ac qualitate æqualium, vnam eandemque Deitatem conſiterentur Patris ac Filii & Spiritus ſancti. Hos autem eſſe definiuit, qui Conſtantinopoli quidem communicarent cum Nectario, in Ægypto vero cum Timotheo Epiſcopo Alexandriæ; in Orientis autem prouinciis eos, qui communicarent cum Diodoro Epiſcopo Tarſi, & Pelagio Epiſcopo Laodiceæ in Syria: in Aſiana autem diœceſi cum Amphilochio Iconienſis Eccleſiæ Antiſtite: in Pontica diœceſi, a Bithynis vsque ad Armenios eos, qui communione iuncti eſſent cum Helladio Cæſareæ Capadocum Epiſcopo, & Gregorio Nyſſæ, & Otreio Melitinæ: in vrbibus denique Thraciæ & Scythiæ eos, qui cum Terentio Tomitano, & Martyrio Martianopolis Epiſcopo communicarent. Iſtos enim tum Imperator ipſe approbauit, cum eos vidiſſet & allocutus eſſet, tum egregia de iis conſtabat fama, quod Eccleſias ſuas ſanctiſſime gubernarent.* Quo loco Sozomenus non vna ratione ab *hac leg.* abit. Primo, Nam & eſt vbi ordinem Epiſcoporum inuertit, vt cum Diodorum Tarſenſem ante Pelagium Laodicenſem nominat; Cum Gregorium Nyſſæ ante Otreium Melitenæ. Secundo, Eſt vbi Epiſcopum omittit, in Aſia ſcilicet Optimum Epiſcopum Antiochenum. Tertio, Eſt vbi aliquid vtiliter addit: cum videlicet Ponticæ diœceſeos ſeu ciuitatum limites deſcribit a Bityhina ad Armeniam vsque, ἐν δὲ ταῖς παρὰ τὸν Πόντον πόλεσιν, ἀπὸ Βιθυνῶν μέχρι Ἀρμενίων. Item cum *fine leg.* hæc addit, ἐν δὲ ταῖς περὶ Θρᾴκην καὶ Σκυθίαν πόλεσιν: quæ hic abſunt & deſiderari videantur. Similis eſt & eodem fine altera, ſed prior Theodoſii M. hoc ipſo Anno conſtitutio, nempe *lex 6. infr. de hæretic.*

Atque hæc quidem de ipſa *huius legis* ſententia. Sed enim ad eam obſeruanda compluria. Primo Conſtantinopolitanum Epiſcopum Nectarium primo loco, & quidem ante Alexandrinum hic memorari Theophiloque præferri. Et hoc vero iuxta nuperam definitionem eiusdem Concilii Conſtantinopolitani, *can. 3.* quo πρεσβεῖα τῆς τιμῆς, poſt Romanum ſtatim Epiſcopum Conſtantinopolitano Epiſcopo tributa fuere, ſubmoto in tertium & quartum locum Alexandrino & Antiocheno; Quem ordinem ſeruat quoque Theodoſius Iun. *l. 6. ſupr. de patrocin. vicor.*

Secundo notandum, cum per *quinque Diœceſes* in ſequentibus decurrat *hac leg.* Theodoſius M. ſingularumque Epiſcopos deſignet, attamen nulli diœceſi Ep. Conſtantinopolitanum adſcribi: *Nectarii*, inquit, *Ep. Eccleſiæ Conſtantinop..* Quomodo & Sozomenus Νεκταρίῳ ἐν Κωνσταντινουπόλει, nulla Diœceſi adſcripta: Nempe peculiaris eius ratio habita propter honoris ſummi prærogatiuam & primatum poſt Romanum Pontificem Concilio CSPo. tributum. Neque ideo tamen male Socrates *lib. 5. cap. 8.* qui Nectario Thraciam quoque in Concilio Conſtantinop. ceſſiſſe ait: καὶ κληροῦται Νεκτάριος μὲν τὴν μεγαλόπολιν, καὶ τὴν Θρᾴκην, *& Nectarius quidem regiam vrbem & Thraciæ Prouincias ſortitus eſt.* Reuera enim hæc eius Diœceſis fuit: peculiari licet inſuper & ἐξαιρέτῳ priuilegio donatus eſſet: de quo mox plura.

Tertio, ex *hac lege* liquet, finitum iam Concilium Conſtantinopolitanum hoc tempore fuiſſe. Et ſane eius Concilii Canones diſerte præferunt diem πρὸ ἑπτὰ εἰδῶν Ἰουλίων: id eſt, *ſeptimum Iduum Iuliarum:* Vid. *Tom. I. Concil. Edit. Harduin. pag 807.*

pag. 807. Ex hoc vero *huius leg.* characterismo patet perperam ad *hanc legem* trahi narrationem de congressu Theodosii cum Amphilochio, & exinde *legem* quam memorat Theodoretus *lib. 5. cap. 16.* & ex eo Menologium 23. *Nouembris*: biennio enim demum post *hanc legem*, Arcadius Augustus (cuius ibi mentio fit) a Patre creatus est.

Quarto obseruandum, quinque Diœceses, quæ per Præfecturam Prætorianam Orientis erant, *hac leg.* memorari: puta Ægypti, Orientis, Asiæ, Ponticæ, Thraciarum. Quot vid. Diœceses etiam ciuiles in ea Præfectura erant, vt disertis verbis testatur *Notitia Imperii fol. 3.* Idque ipsum rursum, iuxta formam & formulam prædicti Concilii Constantinopolitani, cuius *Canon secundus* ita habet *pag. 809. Tom. I. Concil. Ed. Hard.* τὲς ὑπὲρ διοίκησιν Επισκόπȣς, ταῖς ὑπερορίοις Εκκλησίαις μὴ ἐπιέναι, μηδὲ συγχέειν τὰς Εκκλησίας. Αλλὰ καʈὰ τὲς Κανόνας, (1.) τὸν μὲν Αλεξανδρείας Επίσκοπον, τὰ ἐν Αιγύπτῳ μόνον οἰκονομεῖν. (2) Τȣ̀ς δὲ τῆς Ανατολῆς Επισκόπȣς, τὴν Ανατολὴν μόνην διοικεῖν: Φυλαττομένων τῶν ἐν τοῖς κανόσι τοῖς κατὰ Νικαίαν πρεσβείων τῆ Αντιοχέων Εκκλησίᾳ. (3 καὶ τȣ̀ς τῆς Ασιανῆς Διοικήσεως Επισκόπȣς, τὰ κατὰ τὴν Ασιανὴν μόνον οἰκονομεῖν. (4) καὶ τȣ̀ς τῆς Ποντικῆς, τὰ τῆς Ποντικῆς μόνον. (5) καὶ τȣ̀ς τῆς Θρακικῆς τὰ τῆς Θρακικῆς μόνον οἰκονομεῖν, id est; *Qui sunt super Diœcesin Episcopi, ad Ecclesias extra suos terminos sitas ne accedant: neque confundant Ecclesias: sed secundum Canones, Alexandriæ quidem Episcopus, quæ sunt in Ægypto tantum administret: Orientis autem Episcopi, Orientem solum gubernent, (seruatis priuilegiis, quæ Antiochenæ Ecclesiæ Nicænis Canonibus tributa sunt.) Et Asianæ Diœceseos Episcopi, Asianam Diœcesin tantum gubernent: Necnon & Ponticæ Diœceseos, ea tantum quæ ad Ponticam Diœcesin pertinent: Et Thraciæ, ea tantum, quæ Thraciæ sunt, administrent.* Quem Canonem Socrates *lib. 5. cap. 8.* ita expressit indiculo Episcoporum, qui in *hac leg.* indicantur, ex ea eo simul translato: Πατριάρχας, inquit, καθέστησαν, διανειμάμενοι τὰς ἐπαρχίας: ὥστε τȣ̀ς ὑπὲρ Διοίκησιν Επισκόπȣς ταῖς ὑπερορίαις Εκκλησίαις μὴ ὑπερβαίνειν: τȣ̃το γὰρ πρότερον διὰ τȣ̀ς διωγμȣ̀ς ἐγένετο ἀδιαφόρως: *Patriarchas constituerunt, prouinciarum diuisione facta, ita vt nullus Episcopus vltra propriam diœcesim alienas ecclesias inuaderet. Id enim antea propter persecutiones promiscue factum fuerat.* Et mox: Diœceses seu Patriarchatus enumerat: Primo, καὶ κληρȣ̃ται Νεκτάριος μὲν τὴν Μεγαλόπολιν, καὶ τὴν Θράκην: *& Nectarius quidem regiam vrbem & Thraciæ prouincias sortitus est.* Secundo, τῆς δὲ Ποντικῆς Διοικήσεως, Ελλάδιος, ὁ μετὰ Βασίλειον Καισαρείας τῆς Καππαδοκῶν Επίσκοπος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Βασιλείȣ ἀδελφὸς, Καππαδοκίας δὲ καὶ ἥδε πόλις, καὶ Οτρήιος ὁ τῆς εν Αρμενίᾳ Μελιτινῆς, τὴν Πατριαρχίαν ἐκληρώσατο: *Helladius vero, qui Cæsareæ Cappadociæ post Basilium erat Episcopus, Ponticæ diœcesis Patriarchatum obtinuit, & vna cum illo Basilii frater Gregorius, Episcopus Nyssæ, quæ & ipsa vrbs est Cappadociæ, & Otreius Episcopus Melitinæ in Armenia.* Tertio, τὴν Ασιανὴν δὲ λαγχάνȣσιν Αμφιλόχιος ὁ Ικονίȣ, καὶ Ὄπτιμος ὁ Αντιοχείας τῆς Πισιδίας: *Asianæ autem diœcesis Patriarchatum sortitur Amphilochius Iconii & Optimus Antiochiæ Pisidiæ Episcopus.* Quarto, τὰ δὲ κατὰ τὴν Αἴγυπτον Τιμοθέῳ τῷ Αλεξανδρείας προσενεμήθη: *Ægypti Ecclesiarum administratio Timotheo Alexandriæ Episcopo attributa est.* Quinto, τῶν δὲ κατὰ τὴν ἀνατολὴν Εκκλησιῶν τὴν Διοίκησιν τοῖς αὐτοῖς Επισκόποις ἐπέτρεψαν, Πελαγίῳ τε τῷ Λαοδικείας καὶ Διοδώρῳ τῷ Ταρσȣ̃, φυλάξαντες τὰ πρεσβεῖα τῆ Αντιοχέων Εκκλησίᾳ, ἅπερ τότε παρόντι Μελετίῳ ἔδοσαν: *Orientis autem Ecclesiarum regimen & curam Episcopis illius regionis commiserunt, Pelagio scilicet Laodiceæ & Diodoro Tarsi Episcopo, seruata tamen* p. 12.
honoris prærogatiua Antiochensi Ecclesiæ, quam quidem prærogatiuam Meletio tunc præsenti tribuerunt. Est hic *Socratis* locus solemnis, quique in plerisque & cum *hac leg.* & cum *Canone* 2. Constantinopolitano conuenit: ex quibus duobus simul iunctis suam ipse narrationem instituit. Sed non vnum est, in quo Socrates fallitur, vel aberrat. Primo cum hac constitutione Episcopos, quorum communionem Theodosius amplectendam proponit, ad decretum Synodi Constantinopolitani ita transfert, quasi id illius Synodi foret. Secundo, cum Terentii Episcopi Scythiæ, & Marmarii Marcianopoleos non meminit. Tertio, cum ordinem *hac leg.* obseruatum in recensendis Diœcesibus, & Episcopis, immutat. Quarto, cum id indicat, ac si tum primum Episcopi illi ferme (qui *hac leg.* designantur) a Synodo constituti fuerint: cum a Synodi instituto id alienum sit, & vno Nectario excepto, qui in ipsa Synodo ordinatus est, cæteros ante Synodum Ecclesiis suis præfuisse res doceat. Contra recte illud Socrates, cum a Synodo Constantinopolitana *Patriarchatus* distinctos eo *secundo Canone* scribit, qui scilicet antea confusi fuerant: Quicquid contra Card. Baronius *Anno 381. num. 76. 77.* Illud ferre non possum, Socratem ita a nonnullis perstringi, quasi is crasso errore Ponticæ Diœceseos tres Patriarchas seu Primates adsignauerit: Asianæ duos: Orientis tres: eique hallucinationi occasionem præbuerit hæc Theodosii M. constitutio, quæ in hunc Theodosii Iun. nepotis ipsius *Codicem* relata est. Quod a Socratis mente alienissimum est. Mens quippe eius *probabiles* tantum Sacerdotes, eximiosque in Fide Catholica Episcopos (iuxta *huius legis* recensum) memorare per singulas Orientis Diœceses & Patriarchatus: non quasi totæ singulis parerent.

Ad rem: Illud in recensu Diœceseon Orientis notandum, post quatuor Diœceses designatas, Ægypti, Asiæ, Orientis, Ponticæ, probabilesque in iis Sacerdotes, duos postremos e quinta *Thraciarum* videlicet proponi, ipsius tamen Diœceseos nomine non hic expresso: quod hic tamen supplendum videatur, argumento quoque *Canonis Constantinopol.* vt & Sozomeni, qui ipsi nominatim hanc quintam *Thraciarum* Diœcesin nominant: καὶ τȣ̀ς, inquit canon, τῆς Θρᾳκῆς τὰ τῆς Θρᾳκικῆς μόνον οἰκονομεῖν: *& Thraciarum, quæ in Thraciis sunt gubernent*: & Sozomenus *lib. 7. cap. 9.* ἐν δὲ ταῖς περὶ Θρᾴκην, καὶ Σκυθίαν πόλεσι, *in vrbibus vero Thraciæ atque Scythiæ;* cuius Diœceseos duos *probabiles* Sacerdotes ad imitandum hic proponit Theodosius: nempe *Terentium Episcopum Scythiæ, & Marmorium Ep. Marcianopoleos.* Duæ scilicet hæ inter alias Thraciarum prouinciæ fuere: *Scythia*, vbi Tomi, & *Mysia*, vbi Marcianopolis erat. Et quidem in Scythia, Terentius Tomorum Episcopus fuit, quomodo a Sozomeno vocatur: Tomorum inquam, quæ Metropolis Scythiæ erat: vnde, vrbe non designata, hic *Scythiæ* tantum Episcopus vocatur: quod nempe omnibus Scythiæ Ecclesiis præesset, vt testantur alibi Sozomenus & Theodosius. Vnde iam patet, lapsum Virum doctissimum, cum scripsit *hac* Theodosii *leg.* nullam mentionem fieri Episcoporum Traciæ Diœceseos: Quod falsum esse clara *huius leg.* verba ostendunt. Vti falsum non minus, quod ait ex ipso

Concilio Constantinopolitano, Thraciæ Diœceseos Episcopos etiamnum eam Diœcesim libere iureque Metropolitico tenuisse, ac rexisse quosque suam prouinciam: verum per vsurpationem magis quam *Canonum* auctoritatem, Constantinopolitanum Thracicam Diœcesim sibi vindicasse potius videri, quam iure datam possedisse. Neque enim ideo, quod *Canone Concilii* Thracia Diœcesis ab Episcopo Constantinopol. separate, & quidem postremo loco memoratur: vt & *hac leg.* duo Thraciæ Episcopi, non Diœcesis illa fuit sub Constantinopolitano; quod certe diserte Socrates ait: sed postremo loco & separatim recensetur, vt ita quinque Diœceseon nomina suo ordine proponantur: inter quas postrema fuit Thracia, vt etiam testatur *Notitia Imperii.* Quare non dubium, Thracicam Diœcesim iam hoc tempore cessisse Constantinopolitano.

Obseruandum & illud, *Asiam Proconsularem* & *Asianam diœcesim* hic coniungi, proque vna e quinque Orientis Diœcesibus designari: quoad communionem videlicet Ecclesiasticam: cum alias Asia Proconsularis, & Asiana Diœcesis duæ Diœceses distinctæ essent: de quibus *Eunapius, in Maxim. pag. 104. seqq. Edit. Commelin.* & *Notitia Imperii.* Sed in Politiæ Ecclesiasticæ ratione, Asiana Diœcesis vndecim prouincias, nempe Proconsulari connumerata, complectebatur, teste Theodoreto *lib. 5. cap. 28.*

Duo adhuc ad *hanc leg.* quæri possunt. Primum cur Episcopi Antiocheni *hac. leg.* vt & apud Sozomenum, nulla mentio fiat, cum tamen Socrates eius meminerit. Nempe hæc causa est, quia Meletius Episcopus Antiochenus paulo post Synodum clausam mortuus fuerat, cui Flauianus per factiosos quosdam substitutus fuit, cuius electioni Catholici refragati sunt: vnde de nouo schisma in Ecclesia Antiochena obortum. Igitur cum Theodosius *hac leg.* Catholicorum Episcoporum exempla prælata vellet, Antiochenæ præferre non potuit, vtpote cuius communioni Catholici communicare nollent. Quare non debuit doctiss. Salmasius *de Primatu Papæ, p. 46.* hanc *leg.* ibi sternens, post illa, *quos etiam in Orientis partibus*, hæc verba inserere, *Meletio Antiocheno Episcopo.*

Alterum, quod quæritur est, vtrum Asiana Diœcesis, itemque Pontica, suos & peculiares Diœceseon *Exarchos*, seu Patriarchas hoc tempore habuerit. Quod nonnulli duobus argumentis negant. Primum, quod apertis verbis Synodo Chalcedonensi *Anno D. 451.* Exarchi harum Diœceseon, vt & Thraciæ sedi Constantinopolitanæ subiiciantur, atque adeo Patriarchicum ius in alios non habuissent. Hoc quidem verum. Sed secundo iidem aiunt, etiam antequam Sedi Constantinopolitanæ subiicerentur, Exarchos harum Diœceseon Patriarchicum ius non habuisse. Et vtuntur prædicto *Can. 2. Constantinopolitano*, in quo non vni Exarcho tribuitur regimen totius Diœceseos, Asianæ aut Ponticæ, sed pluribus, neque vlla prærogatiua cuiquam ex illis tribuitur: Proinde Metropolitanos omnes earum Diœceseon αὐτοκεφάλους fuisse. Vtuntur & suprascripto Socratis loco eandem in sententiam. Potuissent & *hac leg.* vti in eandem. Nam & in ea nullus certus Patriarchatus cuiquam per eas Diœceses attributus designatur. Verum certior est eorum sententia, qui censent Ponticæ Diœceseos Patriarcham Cæsariensem Episcopum fuisse, Asianæ Ephesinum. De Cæsariensi liquet Basilii Magni exemplo, qui Nicopolitanum in Armenia minore Episcopum constituit, vt testatur *Epistola 290.* & *292.* siu. *Ep. 227. 228. Edit. Benedictin.* qui in eadem Armenia Satalorum Episcopum dedit, aliaque Patriarchica iure exercuit, quæ ipse memorat *Epist. 187.* siu. 99. *Ed. Benedict.* qui denique expresse *Epist. 291.* siu. *252. Ed. Benedict.* Ponticæ Diœceseos Episcopos Cæsaream ad Synodum de more conuocauit. Id ipsum comprobatur & exemplo Helladii Basilii successoris, vt discere licet ex Sozomeno, *lib. 8. cap. 6.* idem exemplo Alypii post Helladium, vt discere licet ex Photii Bibliotheca *Cod. 52. pag. 42. Edit. Schott.* De *Ephesino* Episcopo totius Asianæ Diœceseos Patriarcha ex illis quoque constat, quæ narrat idem Sozomenus *eod. loc.* Atque hoc est illud Πατριαρχικὸν δίκαιον, p. 13. quod Synodo Calcedonensi ademptum postea conatus est restituere Timotheus Alexandrinus, vt narrat Euagrius, *lib. 3. c. 6.* ἀποδίδωσι δὲ τῇ Ἐφεσίων καὶ τὸ Πατριαρχικὸν δίκαιον, ὅπερ αὐτὴν ἀφῄλεν ἡ ἐν Καλχηδόνι Σύνοδος, *reddidit etiam Ephesinæ Ecclesiæ ius Patriarchicum, quod ademtum illi fuerat a Calchedonensi Synodo.* De *Thracia* equidem facile adsentiar, nullum ei hoc tempore alium Exarchum præfuisse præter Constantinopolitanum: cuius, vt eo redeam, exemplum *hac leg.* proponitur: eique non communicantibus Ecclesiæ adimi iubentur. Ad eum sane ipsum Nectarium extat *epistola*, inter *orationes 46.* Gregorii Nazianzeni, qua conqueritur Arianos, Macedonianos, Eunomianos, Apollinarianos, maxime Ecclesias tum collegisse: eumque hortatur, vt apud Imperatorem id agat, quo hæc illis, & postremis maxime, licentia adimatur.

Valentiniani Iun. *Constitutio: qua* Arianis, *non minus quam Catholicis, coëundi potestatem tribuit.*

IV. (a) Imppp. Valentinianus, (b) Theodosius & Arcadius AAA. ad Eusignium PF. P. (c)

Damus copiam colligendi (d) his, qui secundum ea sentiunt, quæ temporibus Diuæ memoriæ Constanti, Sacerdotibus conuocatis ex omni Orbe (e) Romano, expositaque Fide, ab his (f) ipsis, qui dissentire noscuntur, Ariminensi (g) concilio, Constantinopol. etiam confirmata, (h) in æternum mansura decreta sunt: Conueniendi etiam, quibus (i) iussimus, (k) patescat arbitrium: Scituris his, (l) qui sibi tantum (m) existimant colligendi copiam contributam, (n) quod si turbulentum quippiam contra Nostræ Tranquillitatis præceptum faciendum esse temptauerint, vt seditionis auctores, pacisque turbatæ Ecclesiæ, (o) etiam maiestatis, capite ac sanguine sint supplicia luituri. Manente nihilominus eos supplicio, qui contra

contra hanc dispositionem nostram obreptiue, aut clanculo supplicare temptauerint. Dat. x. Kalend. Febr. Med. Honorio NB. P. & Euodio. coss. [386]

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* velut improbata. Pars eius relata est in *legem* 1. *infr. de his qui supr. Relig. contend.* Meminit eius & Ambrosius *epist.* 32. *ad ipsummet Valentinianum* huius legis Auctorem, scribens, & *epist.* 33. siu. *Ep.* 13. & 14. *Edit Paris.* 1614. & Sozomenus, *lib.* 7. *cap.* 13. & Rufinus *lib.* 2. *c.* 16. & Gaudentius *in præfat. sermon. ad Beneuolum*, quæ extat apud Baronium *Anno* 386. *num.* 4. GOTHOF.

(b) Iunior scilicet Iustinæ filius, Gratiani frater. *ID.*

(c) Ad hunc *Eusignium PP.* extant præter alias complures constitutiones *hoc Codice*, nouem Symmachi epistolæ postremæ *lib.* 4. ita quidem vt sub Valentiniano Iun. eum in dignitate positum fuisse ostendat, *epist.* 68. & diserte quidem Præfecti Prætorio Italiæ, *epist.* 69. (vbi etiam Aquileiensis Vrbis meminit) & *epist.* 70. 71. 73. De eo plura in *Prosopog. ID.*

(d) *Colligendi*, id est coëundi, cœtus celebrandi: de qua voce dicam ad *legem* 36. *infr. de hæreticis*: vide & *Glossarium Theodosianum. ID.*

(e) *Oecumenicum* Concilium Ariminense videri vult. Verum quidem est ad Ariminense Concilium inuitatos Sacerdotes ex omni Orbe Romano: verum de eo mox. *ID.*

(f) Id est Catholicis. *ID.*

(g) De *Ariminensi* Synodo est quoque *lex* 15. *infr. de Episcopis*: vbi adhuc dicam. *ID.*

(h) Possis &, *confirmato*. Sed nil opus. *ID.*

(i) Id est Catholicis. *ID.*

(k) Seu, indulsimus. *ID.*

(l) Hinc excerpta est *d. l.* 1. *infr. de his, qui supr. Relig. cont. ID.*

(m) Tantummodo, *d. l.* 1. *ID.*

(n) *Contributam*, pro simplici, *tributam*, *hic*, & *l.* 16. *supr. de proximis*: *l.* 20. *de Palatinis. ID.*

(o) *γρ. ac læsæ etiam Maiestatis. ID.*

COMMENTARIVS.

VALENTINIANI IVNIORIS, aduersa Fidei Catholicæ constitutio isthæc est: qua *Arianis* conueniendi seu coëundi in συνάξεις & Ecclesias, non minus quam Catholicis Orthodoxis, potestatem facit: Contra, nolentibus aliquid, velut seditionis auctoribus, pacisque turbatæ, læsæque Maiestatis reis, pœna capitis indicta, parhisiastico & *Irenico*, si Deo placet, hoc Edicto: In quod multis inuehitur Ambrosius, expressis in id epistolis duabus, puta *Epist.* 32. & 33. siu. *Epist.* 13. 14. *Ed. Par.* 1614. & *Oratione ad populum Mediolanensem*, quæ inter has duas epistolas media iacet: (In Paris. Edit. legitur *pag.* 97. *seqq. Tom. V. Oper.*) Eiusdemque etiam constitutionis meminit Rufinus, *lib.* 2. *cap.* 16. Gaudentius, *in præf. sermon.* &c. Et Sozomenus, *lib.* 7. *cap.* 13. eam vertit & contraxit his verbis: παρεκελεύετο, inquit, ἀδεῶς συνιέναι τοὺς ὁμοίως δοξάζοντας τοῖς ἐν Ἀριμίνῳ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐν Κωνσταντινουπόλει συνεληλυθόσι: τοὺς δὲ ἐμποδὼν γενομένους, ἢ ἐναντία τῷ νόμῳ βασιλέως δεομένους, θανάτῳ ζημιοῦσθαι, *præcipiebat lex, vt quicunque eandem fidem tenerent, quam ii, qui olim Arimini, ac postea Constantinopoli fuerant congregati, libere in Ecclesias conuenirent: si qui vero existerent, aut contraria huic legi postularent, capite plecterentur.*

Sed vt Ambrosii aduersus hoc Valentiniani præceptum constantia summa fuit, in renuenda Ecclesia, quam Arianis tradi Imp. iusserat, ita quoque memorabile est, quod Rufinus, Sozomenus, & Gaudentius (& hic quidem ad ipsummet Beneuolum scribens) prodidere, Beneuolum Magistrum memoriæ, seu *scriniis memoriæ præsidentem* (τὸν ἐπὶ ταῖς γραμματεῦσι τῶν θεσμῶν τεταγμένον,) cuiusque muneris erat *leges* scribere, quamlibet altioris dignitatis spe a Valentiniano Iun. inuitatum, officio suo decedere satius duxisse, quam vt manum *huic legi* dictandæ supponeret: Exemplo prorsus laudabili. Quo magis mirari subit, non iam dico conscientiæ fiduciam, (quod a nonnullis proditum) verum summam potius eorum oscitantiam, qui huic Theododosiano *Codici* conficiendo p. 13.
manus admouerunt. Hi quippe, cum eas tantum constitutiones hunc in *Codicem* referre debuissent, quæ in foro & quotidianis aduocationibus (vt ipsemet alioquin Theodosius loquitur, & præscribit *Nouella sua, de huius ipsius Codicis auctoritate*) sequendæ essent, impias haud ideo minus *leges* eo retulere plures, partim hæretica schismaticaue prauitate imbutas, (vt præter *hanc legem* fidem facit quoque *lex* 15. *infr. de Episcopis*: quæ & ipsa de Ariminensi Synodo est, vt & *l.* 1. *infr. de his qui supr. Relig.*) partim vero superstitionis Gentilitiæ vestigia præferentes, veluti *l.* 1. 2. 9. *supr. de Maleficis*: *l.* 4. 5. *supr. de sep. viol. l.* 1. *infr. de Paganis*. Et religiosior certe fuit hac parte Iustinianus siue Tribonianus, qui eas constitutiones omnes a suo *Codice* abesse voluit: Quicquid huius sit, nos hæc certe hodie, atque his similia, vt historica, & quidem Ecclesiastica, seruata nobis summopere gratulamur, non minus quam hæreticorum quorundam scripta: de quo prolixe nuper *in Prolegomenis nostris ad Philostorgium.* Atque ea re gratia his habenda, quomodo Asterius alia in re *homil. Ruben. vltim. p.* 62. πλὴν χάρις αὐτοῖς καὶ πολεμίοις τυγχάνουσιν, *gratia illis esto quamuis aduersariis.* Et facessant proinde Fr. Balduini suspiciones, *lib.* 2. *de institut. Histor. p.* 123. & in *lib.* 3. *Victoris Vtic. p.* 165. quasi hæc *lex* expungenda sit, ceu mala fide & insidiose hunc in *Codicem* Theodosianum intrusa. Facessant eiusdem querelæ, de nostris nuperisque *huius Codicis* Editoribus; qui eam ceu labem non expunxerint. Et crassus est eiusdem error Theodo-

sio M. quoque *hanc legem* adscribentis, qui non vidit, Theodosii M. nomen *huic leg.* inscriptum, non quia is eius auctor esset, verum pro more tum recepto, quo omnium ex æquo Principum nomina constitutionibus inscribebantur, qui simul imperarent, etsi vnum tantum ex his Authorem haberent, de quo affatim *in Prolegomenis Theodosianis.*

Porro *lex* hæc vti dixi lata fuit a Valentiniano Iuniore, Iustinæ matris impulsu, quod ex Ambrosio quoque clarum. Imo & Gothorum consilio præsidioque, qui tum Ariani erant, & in Comitatu frequentes: quod ex *oratione* Ambrosii *in initio* colligere mihi videor & *epist. 33.* siu. 14. De Iustina, Rufini locus *lib. 2. cap.* 15. huc pertinens consignandus venit: *Interim Iustina mater eiusdem, Arianæ hæreseos alumna, impietatis suæ venena, quæ viuente viro suppresserat, filio facile decepto fidenter aperuit. Igitur apud Mediolanum posita, conturbare Ecclesiarum statum, comminari Sacerdotibus depulsionis exilia, nisi Ariminensis Concilii decreta, quibus fides Patrum temerata fuerat, reuocarent. Quo bello, Ecclesiæ murum & turrim validissimam pulsabat Ambrosium, eum minis, terroribus, atque omni oppugnationis genere fatigans, primum sibi aditum debellandæ rimabatur Ecclesiæ. Sed quamuis illa Iezabel spiritu pugnaret armata, resiliebat tamen Ambrosius Heliæ virtute repletus & gratia. Ipsa autem in Ecclesiis garrire, strepere, animare, & inflammare ad discordiam populos, sed quod minus res ex sententia cederet, iniuriam putare, & pro hoc apud filium conqueri. Vnde adolescentulus pro contumeliæ inuidia, quam falso conflauerat mater, accensus, armatorum globum ad Ecclesiam mittit, confringi ianuas, oppugnari Sancta, Sacerdotem pertrahi atque in exilium mitti protinus iubet. Sed tanta fuit perseuerantia fidelium populorum, vt animas potius amittere, quam Episcopum mallent.* Quæ ipsa omnia, & alia adhuc ex *prædictis* Ambrosii quoque *Epistolis*, eiusdemque *oratione* colligere licet, vt & illud, scilicet tumultum huius causa etiam sanctis diebus hebdomadis vltimæ Antepaschalis obortum. Forte etiam *huius leg.* partem constituerit id quod Ambrosius memorat *epist. 32.* siu. 13. *Ed. Par. Imo etiam dedisti leges, ne cui esset liberum aliud iudicare.* Et mox: *Cum legat per tot prouincias vno momento esse mandatum; vt quicunque obuiauerit imperatori, feriatur gladio: quicunque Dei templum non tradiderit, protinus occidatur.* Et mox: *Qui cum tenuerint Fidei veritatem, aut proscribantur, aut necentur; quod lex de Fide lata, decernit.* Item *Orat. de basil. non tradend. pag.* 101. *Tom. V. Oper. Edit. Par. Per Ecclesias iubentur eiici Catholici Sacerdotes; resistentes, gladio feriri; Curiales proscribi omnes nisi mandatum impleuerint.*

Sane quidquid *hac leg.* nunc voluerit Valentinianus Iun. Quicquid idem Ariminensis Synodi decreta *in æternum mansura*, hac lege dicat: nunquam tamen deinceps ea probata: & idem mutata in melius sententia, biennio post, eam antiquauit; Theodosii Magni videlicet consilio: & quidem, vt existimo, *leg. 15. infr. de heret.* vbi dicam. Et insignis quoque extat locus ex incerto Authore apud *Suidam voc.* Οὐαλεντινιανός, vbi verba recitantur Theodosii, quibus Valentinianum (in Illyricum & Thessalonicam profugum) ad Catholicam fidem, antequam aduersus Max. Tyrannum moueret, traduxit. Sed & Rufinus *lib. 2. cap. 17.* ait, Valentinianum, matre defuncta, fidem Catholicam, quam ipse violauerat, restituisse, simul & regnum, Tyrannide (Maximi scilicet) depulsa.

Interim *de Ariminensi* Concilio, quod *hac leg.* firmatur, cuius historia alioquin nota est, (& de quo rursum agitur *l. 15. infr. de Episcopis.*) obseruanda quatuor ex *hac lege.*

Primo, quod ait Valentinianus Iun. conuocatos Sacerdotes ex OMNI Orbe Romano ad Concilium Ariminense. Nempe Oecumenicum id iam haberi vult: verum quidem est de Orientalibus quoque eo cogendis agi apud Theodoretum *lib. 2. cap. 18.* & Socrates exerte *lib. 2. cap. 37.* Episcopos quosdam Orientis ibi fuisse testatur: verum ex Occidentalibus ferme Synodus illa coacta; vid. Athanasium *de Synodis*, Socratem, Sozomenum, vnde & *Occidentalium formula* pro Ariminensi apud Philostorgium *lib. 4. cap. 12. lib. 5. cap. 1. lib. 7. cap. 6.* vbi vide quæ dixi.

Secundo notandum, quod *hac leg.* dicitur, Etiam Catholicos fidei Ariminensi consensisse: id enim sibi volunt hæc verba: *Expositaque fide ab his ipsis qui dissentire noscuntur.* Quod sane pertinet ad ea, quæ secundo loco Arimini facta: De quo plene Seuerus Sulpitius, *l. 2. sacra historia c. 43. 44.* vbi ait: *Post vim adhibitam Legatis Catholicorum fidem ibi conscriptam verbis fallentibus inuolutam, quæ Catholicam disciplinam perfidia latente loqueretur, paulatimque plerosque Catholicorum partim imbecillitate ingenii, partim metu Principis, partim tædio peregrinationis euictos, dedisse se aduersariis, factaque semel inclinatione animorum cateruatim in alteram partem concessum, donec ad viginti vsque Catholicorum numerus imminutus est, imo Fægadium ex hoc numero ad extremum euictum:* itemque, *Seruationem Tungrorum Episcopum sub conditione, si quid minus plene fide exposita editum esset, ipsi professionibus suis adderent: Quod etiam factum; sicque neutra pars vicisse se penitus, aut victam putare potuit; quia fides ipsa pro Arianis, professiones vero postea adiectæ pro Catholicis erant: atque hoc modo Concilium bono initio, fœdo exitu consummatum est.* Ambrosii quoque locus huc pertinet ex *lib. 1. de Fide cap. 9. Hoc & in Ariminensi Concilio habuit prima confessio, & post Ariminense Concilium secunda correctio.* p. 51. *Confessionem epistola ad Imperatorem Constantium missa testatur, correctionem secuta concilia confitentur.* Idem Ambrosius *dict. ep. 32.* siu. 13. *Edit. Paris.* qua hanc Valentinian. constitutionem exagitat. *Hoc scriptum est in Ariminensi Synodo, meritoque Concilium illud exhorreo, sequens tractatum Concilii Nicæni, a quo me nec mors nec gladius poterit separare.* Et post: *Factum est etiam sub Constantio Augustæ memoriæ Imperatore paternæ dignitatis hærede. Sed quod bene cœpit, aliter consummatum est. Nam Episcopi sinceram primo scripserant fidem; sed dum volunt quidam de Fide intra Palatium iudicare, id egerunt, vt circumscriptionibus illa Episcoporum iudicia mutarentur. Qui tamen inflexam statim reuocauere sententiam, & certe minor numerus Arimini, Nicæni Concilii fidem probauit, Ariana decreta damnauit.* Vt proinde tria iam momenta, seu tres Confessiones hac parte circa Ariminense Concilium obseruandæ sint.

Tertio notandum, quod *hac lex* ait: Fidem propositam in Ariminensi Concilio Constantinopoli postea confirmatam fuisse: de quo etiam fidem faciunt, præter Athanasium *de Synodis*, Sozomenus, *lib. 4. cap. 23.* & Socrates, *lib. 2. cap. 37. & 41.* & Philostorgius, *lib. 4. cap. vltim. in fin.* de quo vide & Baronium *Anno 359. num. 83. 84. 85.* Nempe sub Constantio coactum hoc Concilium Constantinopolitanum: (ne quis alioquin Oecumenicam secundam hic indicari falso putet.) Quo quidem Concilio, κατὰ πρόςαγμα βασιλέως, seu *Imp. Constantii mandato*, ipsis Kalendis Ianuariis Anno 360. formula Ariminensis firmata, de Filio Patri simili secundum scripturas, sublato οὐσίας, vt ibi.

vt ibi nomine: imo & aliquo ei addito, vt testantur Athanasius *de Synodis*. Socrates *d. l. 2. cap. 37. & 41.* Sozomenus *d. lib. 4. cap. 23.* nempe ὑποςάσεως quoque nomine damnato, vt Philostorgius quoque scribit *lib. 10. cap. 2.* iuxta Athanasium, Socratem, Sozomenum: de quo ad *Philostorgium* d. xi.

Quarto notandum, Concilium illud Ariminense a Valentiniano Iun. *hac leg.* firmari. Quod etiam Ambrosius, non tantum *d. Epist. 32.* siu. *13. Ed. Paris.* (cuius verba modo protuli) indicat, verum expresse *orat. de basil. non tradend. pag. 102 Tom. V. Ed. Oper. Paris.* ratione illa quam dixi: *Hanc ergo LEGEM quisquam sequatur, qua firmatur Ariminense Concilium in quo creatura dictus est Christus.*

In *hac leg.* tandem obseruanda capitis & sanguinis pœna, quæ in specie *huius leg.* imponitur, non quasi hæreticis, verum ceu *tumultus auctoribus*: De qua alioquin sanguinis pœna in hæreticos quandoque statuta, *sub tit. infr. de hæreticis*: & quidem ad *leg. 9.*

DE EPISCOPIS, ECCLESIIS ET CLERICIS.

TITVLVS II.

Lib. I. COD. IVST. Tit. II. *De Sacrosanctis Ecclesiis: & de rebus, & de priuilegiis earum.* In *Veter. Cod.* hic *Titulus* est primus.

PARATITLON.

EPISCOPI, (de quibus agitur *l. 10. 11. 12. 22. 23. 27. 31. 32. 33. 35. 37. 39. hoc tit.*) qui & Sacerdotes, *l. 31. 35. 43. hoc tit.* & *l. 3. 4. supr. de Fid. Cathol.* Ecclesiæ Catholicæ Sacerdotes, *l. 45. infr. de hæret.* (vnde & *Sacerdotium* pro Episcopatu, *l. 35. 44. hoc tit.* & *l. 3. in fin. supr. de Fide Cathol. leg. 1. ne sanctum Baptisma:*) quanquam & Sacerdotum appellatio complectebatur quandoque omnes Ecclesiasticos, Episcopos scilicet, Presbyteros & Diaconos, Ministris oppositos, vt *d. l. 31. hoc tit.* Item Antistites vocantur, *l. 11. 43. 45 l. vltim. hoc tit. l. 1. ne sanctum Baptisma: l. 20. quor. appell. l. 49. supr. de Decurionib.* Catholicæ legis Antistites, *d. l. 11. h. t.* Sacræ legis Antistites, *l. 45. hoc. tit. l. 1. de Episcop. iud.* Sanctissimi Antistites, *l. 28. de hæret.* Varii *hoc Cod.* numerantur, nominanturque. De Episcopis, & Ecclesia Vrbis Romæ agitur *l. 4. 13. 14. 20. 21. 45. hoc tit. l. 2. supr. de Fide Cathol. l. 21. supr. de extraordinar. muner.* cui iungenda *lex 30. hoc tit. l. vltim. supr. de malefic. lex 53. 62. infr. de hæret.* FELICI nominatim Episcopo Vrbis Romæ inscribitur *lex 14. hoc tit.* Anno 357. DAMASO *lex 20. hoc tit.* Anno 370. eiusdemque fit mentio *l. 2. supr. de fide Cathol.* Anno 380. de COELESTINO quoque intelligenda *lex 62. infr. de hæretic.* Episcopo Romano *Pontificis* titulus tribuitur, *d. l. 2. de fid. cathol.* Anno 380. & *Venerabilis Papa* vocatur *d. l. 62. infr. de hæret.* Anno 425. De Priuilegiis, & prærogatiua Ecclesiæ Romanæ, & Episcopis & Clericis Romanis, ab Imperatoribus tributis, agitur *l. 13. hoc tit.* & *l. 21. supr. de extraordin.* De Antistite Vrbis Constantinopolitanæ, eiusque prærogatiua agitur *l. 45. hoc tit.* vbi vid. singularem eius prærogatiuam Theodosii M. de NECTARIO Constantinopolitanæ Ecclesiæ Episcopo, *l. 3. supr. de Fid. Catholica.* Annno 381. de ARSACIO, Arcadii *l. vltim. infr. de his qui supr. Relig.* Anno 404. De ATTICO accipienda est Theodosii Iun. Anno D. 421. *lex 45. hoc tit.* De Alexandrina Ecclesia & Episcopo agitur, *l. 42. 43. hoc tit. l. vltim. de Episcop. iudicio:* PETRI nominatim Alexandriæ Episcopi mentio fit cum elogio, *l. 2. de Fide Cathol.* Anno 380. TIMOTHEI, *l. 3. supr. de fide Cathol.* Anno 381. THEOPHILI, *l. vltim. infr. de his qui supr. Relig.* Anno 404. De Antiochena quoque Ecclesia agitur *hoc Codice:* nam PORFYRII Antiocheni Episcopi mentio fit, Anno 404. *d. l. vltim.*

p. 16.

Memorantur & alii Episcopi quidam, Chronopius Episcopus, *l. 20. quorum appellat* vbi vid. quæ dico: Cyrus, Afrodisiensium Episcopus, *l. vltim. de annona & tribut.* Optimus, Ep. Antiochiæ [Pisidiæ] *l. 3. de Fide Cathol.* Asclepiades, Chersonesitanæ ciuitatis, *l. vlt. de pœnis:* Helladius, Ep. Cæsariensis, *l. 3. de fide Catholica*, Amphilochius Ep. Iconiensis;

ensis, *d. l. 3. de fide Cathol.* Pelagius Ep. Laodicensis *d. l.* 3. Marmarius, Ep. Martianop. *d. l.* 3. Otreius, Ep. Melitenus, *d. l.* 3. Gregorius, Ep. Nyssenus, *d. l.* 3. Terentius Ep. Scythiæ *d. l.* 3. Diodorus Ep. Tarsensis, *d. l.* 3. Artemius, Eurìdicus, Appius, Gerasimus, in Diœcesanam Synodum coacti, *l. 23. hoc tit.*

Quod Titulos eorum attinet; Damasus *Pontifex* vocatur *l. 2. supr. de Fide Cathol.* Papa Venerabilis Ep. Romanus, *l. 62 infr. de hæret.* Reuerendissimi Episcopi vocantur *l. 42. 43. 45. hoc tit. l. vltim. de his qui supr. relig. l. vltim. de Annona: l. vltim. de pœnis.*

De Episcopis hæc capita notentur. Primo, quod priuilegia eorum attinet, I. Immunes ii a Curialibus muneribus fuere, *l. 11. hoc tit.* (II.) In iudiciis accusari eos prohibuit Constantius. *l. 12. hoc tit.* sed apud alios potissimum Episcopos, *d. l. 12. hoc tit.* Quod & ab Honorio repetitum, *l. 41. h. t.* (III.) Quemadmodum Episcopis & Ecclesiis in commune priuilegia sua tributa fuere a Principibus, ita specialiter quibusdam Episcopis, *l. vltim. hoc tit.* vt Romanæ Ecclesiæ, ita Episcopo Constantinop. *l. 45. hoc tit.* & Thessalonicensi Ecclesiæ, *l. 33. supr. de Annona & tribut.* & Cyro Episcopo Aphrodisiensi, *l. vltim. de Annona & tribut.* Secundo, quod *officium* & Potestatem eorum attinet, (I) docendi, insinuandæque Fidei muneri functi Episcopi, *l. 16. supr. de pœnis: l. 24. infr. de hæretic.* quo refero quoque *legem 25. infr. hoc tit.* Atque hic character Episcopi: vt & alter hic, quod sanctitas loci ignoscendi gloriam his dereliquerit, *l. 31. hoc tit.* (II) Ab his Clerici ordinari, electi, numerusque eorum constitutus, *l. 32. 33. hoc tit.* & *l. 16. de pœnis.* (III) Clericorum Iudices item fuere, & coram his Clerici accusati, *l. 41. 47. hoc tit.* (IV) Ab his Clerici abiecti, & ab Ecclesiæ ministerio segregati, *l. 39. hoc tit.* (V) Muneris quoque eorum erat, probare num extrema suffragia petentibus indulgeri deberent, *l. 1. de Scænic.* A Clericis & Monachis secius facta vindicare, *l. 16. supr. de pœnis:* (VI) Nonnulla etiam *constitutionibus* eorum curæ tributa, quæ alioquin sæcularis quoque fori erant: Nempe sub oculis eorum libri improbatæ lectionis, veluti Mathematici concremati, *l. vltim. de Malefic. & Mathemat.* Manu Ecclesiastica, Paganorum ritus & solemnia prohibendi ius tributum, *l. 19. infr. de Pagan.* itemque Asyla Ecclesiarum tuendi, *l. 4. de his qui ad Eccles. confug.* Lenocinia inhibendi, *l. 2. supr. de Lenonib.* Contra, Modus Episcopis subinde aliquando impositus: (I) conuicti vel confessi pacis perturbatores, etiam Episcoporum vel Clericorum interuentu appellare vetiti, *l. 31. quorum appell. non recip.* (II) Debitores item publicos occultantes Episcopi & Clerici pro ipsis teneri iussi, *l. 1. de his qui ad Eccles.* Notandum quoque ad eos datam non vnam Constitutionem, vel ad vniuersos Episcopos per diuersas prouincias, *l. 10. hoc tit.* ad Episcopos diœceseos in vnum coactæ, *l. 23. hoc tit.* vel ad singulos. Postremo notandum, Episcopatus constitutos ad formam & ordinem Ciuilium Diœceseon, vid. *l. 3. de fid. Cath.*

II. Ecclesiae (de quibus agitur *l. 4. 15. 30. 31 33. 34. 38. 40. 46. 47. seu vltim h. t.*) quæ & *Catholicæ* adnominantur, *l. 3. supr. de fide Cathol. l. 6. 47. 54. infr. de hæret. l. 1. 31. hoc tit. l. 1. supr. de Annona & trib.* (& absolute *Catholica*) venerabiles, *l. 34. 41. hoc tit.* & *l. 21. 22. supr. de extraordin. l. vltim. de patrocin. vicor.* Sacræ Ædes, *l. 16. 18. de extraordin.* Sacrosanctæ *l. 29. h. t.* & *l. 33. supr. de Annona: l. 47. infr. de hæretic.* Item Sanctissimum Catholicum & Venerabile Concilium, *l. 4. h. t.* Templa, & Summi Dei templa, *l. 4. supr. de his qui ad Eccles.* Anno 431. Ad harum constructionem & reparationem a prouincialibus quid exactum, *l. 16. 18. de extraordin.* sua priuilegia habuere a Principibus concessa, *l. 29. 30. 34. 38. 46. 47. seu vlt. h. t. l. 21. 22. supr. de extraordin.* contemplatione Religionis indulta. *l. 1. de hæreticis.* Quæ ad eos qui Ecclesiis obtemperant, seu inseruiunt, extensa; *l. 21. 22. de extraordinar. l. 31. de Episcopis.* (1) Relinquendi namque eis testamento, quantumlibet bonorum licentiam Constantinus fecit, *l. 4. h. t.* (2) Iuga, quæ ad eas pertinerent, a publica functione immunia fuere, *l. 25. h. t.* seu a capitatione *l. 33. supr. de Annona & tribut.* (3) a sordidis & extraordinariis muneribus, *l. 40. h. t. l. 15. 18. 21. 22. supr. de extraord. muner.* quæ recensentur; *d. l. 40. h. t.* Immunes ab annonis & tributis ab initio fuere, vide *l. 1. 33. de Annona & tribut.* Canonicam tamen illationem seu iugationem postea adgnouere. *d. l. 40. h. t.* Excepta Thessalonicensi Ecclesia, quæ singulari priuilegio immunis ab annonis & tributis reddita, *l. 33. supr. de Annona & tribut.* (5) Sed & Ecclesiæ, quæ in possessionibus diuer-

diuerſorum, vicis, vel aliis ſimilibus locis conſtitutæ erant, ſuam capitationem adgnouere, *l. 33. hoc tit.* (6) Ad inſtructionem viæ publicæ quoque & Pontium tenebantur, *l. vltim. ſupr. de itinere muniendo*; etſi aliquando aliter obſeruatum, *l. 40. hoc tit.* (8) Noua & tumultuoſa conuenticula extra Eccleſiam celebrari prohibita *l. 37. hoc tit.* (7) In Eccleſiam irruentes grauiter puniti, *l. 31. h. t.* (9) vt & priuilegia earum temerantes, *l. 34. h. t.* (10) Aduocatos quoque ſuos Eccleſiæ peculiares habuere, *l. 38. h. t.* vt & Oeconomos *l. vnic. de bonis Clericorum: l. 3. de his qui ad Eccleſ.* vbi definiuntur, qui Eccleſiaſticas conſueuerunt tractare rationes. (11) Eccleſiis etiam quandoque vindicabantur Hæreticorum Eccleſiæ, *l. 43. 52. 54. infr. de hæretic. l. 2. infr. ne ſanctum Baptiſma:* (12) Eccleſiis aliena conſecrata, veluti Iudæorum Synagogæ, & earum donaria, reuocari non poterant: ſed inuicem alia præſtabantur, *l. 25. infr. de Iudæis.* Porro de perfugio ad Eccleſias fuit Titulus *ſupr. lib. 9. de his qui ad Eccleſ. conf.* Poſtremo, de ipſarum Eccleſiarum ſtructura, earum περιβολῇ locisque circumiacentibus, vid. *leg. 4. illius tit.* Altarium mentio, *l. 27. hoc tit.* (vbi veneranda omnibus dicuntur) *l. 15. de hæretic.* Crucis, *l. 18. de Iudæis. l. vltim. de Pagan.* quæ ſancta Crux dicitur, *d. l. 18.* & Fidei noſtræ ſignum, *d. l. l. 18.* venerandæ Chriſtianæ Religionis ſignum, *d. l. vltim.* conlocatione eius profana loca expiata, *d. l. vltim.* Iudæi vetiti locis ſuis & feſtiuitatibus Crucis ſignum immiſcere & exurere *d. l. 18. de Iudæis.*

Nunc de *de Bonis Eccleſiarum.* Memorantur donaria Eccleſiarum *l. 57. 65. de hæretic.* & *l. 25. de Iudæis*; vbi donaria ſacris myſteriis dedicata dicuntur: quæ quandoque exſpoliatione Iudaicarum Synagogarum contracta, *d. l. 25.* Annonæ & poſſeſſiones Templorum quædam ab Imperatoribus Eccleſiis donatæ: *l. 20. de Paganis*: ex vltimis priuatorum voluntatibus, *l. 4. hoc tit.* Loca Hæreticorum conuenticulis ſeruientia Eccleſiis quandoque vindicata, *l. 43. 52. in fin. 54. 57. 65. de hæretic. l. 2. ne ſanct. Baptiſma:* De vſu horum in pauperes, vid. *infra.*

Obſeruandum & illud, lectas in Eccleſiis, etiam Romæ, Conſtitutiones Imperatorum de rebus Eccleſiaſticis: Exemplum in *l. 2. infr. hoc tit.* quæ ad Damaſum Ep. Vrbis Romæ data eſt. Notandum & illud, obtentu Eccleſiaſtici nominis, publicis functionibus iniuriam fieri non potuiſſe: Exemplum *in l. vlt. de patrocin. vicor.*

Præter Eccleſias ipſas memorantur & Decanica, *l. 30. de hæretic.* Domus Eccleſiarum, *l. 2. de hæreticis*, Diaconica, *d. l. 30. de hæretic.* Fit & SANCTORVM LOCORVM mentio *l. 26. hoc tit.* (quæ ſcilicet Hieroſolymis, & in vicinis Palæſtinæ locis erant, ſub Comite Orientis, *d. l. 26.*) quorum Cuſtodes quidam fuere, *d. l. 26.* eosque ab omnibus muneribus immunes, *d. l. 26.* Erant & Martyria, *l. vltim. ſupr. de ſepulchr. viol.* ſeu Apoſtolorum & Martyrum ſedes *l. 6. eodem tit. de ſepulchr. viol.* Idque Conſtantinopoli (in quibus Corpora humari Theodoſius M. prohibuit, *d. l. 6.*) vt & in priuatorum quoque poſſeſſionibus, *d. l. vlt.* De SEPVLCHRIS *ſuo tit. lib. 9.*

III. CLERICI de quibus agitur *l. 1. 2. 3. 5. 6. 7. 8. 9.* 10. 11. *13. 14. 15.. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 24. 29.* 30. *31. 32. 33. 34. 36. 37. 38. 39. 41.* 44. *46. 47. ſeu vlt. h. tit.*) a quibus *Clericatus* dicitur, *l. 19 36. 44. h. t.* (qui & dicitur profeſſus ſacræ Religionis, *l. 39. h. t.* Votum Chriſtianæ Religionis, *l. 16. hoc tit.* meritum eximiæ ſingularisque virtutis, *de l. 16. hoc tit.* Cultus diuinæ reuerentiæ: item Via diuinæ cultionis, *l. 49. ſupr. de Decurionib.*) Catholicæ Religionis cultus, *l. vltim. ſupr. de Malefic.* Dicuntur & obſequia Clericatus, *l. 84. de Decurion.* Religio ſacroſancta, *l. 46. de Decurionib.* Religio, abſolute, *l. 123. in princ. ſupr. de Decurionib.* Religioſum diuini cultus obſequium, *l. 121. de Decurion.* Dicuntur & *Chriſtiani* pro Clericis, *l. 4. 5. 50. 123. ſupr. de Decurionib. l. 2. de poſtliminio. l. 11. de Piſtorib.* Chriſtianitas pro Clericatu, *l. 123. de Decurionib.* Diuino cultu occupati, & ſacroſanctis myſteriis ſeruientes, *d. l. 123. de Decurionib.* Animi eorum diuina obſeruatione deuincti, *l. 104. d. tit. de Decurionib.* Diuinis miniſteriis mancipati, *l. 99. de Decurionibus.* Dicuntur item Clerici ad Eccleſias tranſire, *l. 7. de cohortalib.* Diuino cultui miniſteria Religionis impendere *l. 2. hoc tit.* Catholicæ Religionis Clerici, *l. 36. hoc tit. l. vltim. ſupr. de Malefic.* ſeruire Eccleſiis, *l. 104. de Decurionib.* Seruientes Eccleſiis, *l. 29. hoc tit.* Sacratiſſimo Numini ſeruientes *l. 16. ſupr. de luſtr. collat.* Obtemperantes Eccleſiis, *l. 30. hoc tit.* & *l. 22. de extraordin. l. 49. de Decurion.* Obſequium iuge Eccleſiæ deputantes *l. 21. hoc tit.* Eccleſiaſtici, *l. 5. 20.*

21. hoc tit. & *l. 49. in med. supr. de Decurionib.* Probabilem sæculo disciplinam agentes, *l. 44. hoc tit.* probabilis vitæ studium, *l. 7. de cohortalib.* Erant hi non tantum in Ciuitatibus, verum etiam in oppidis, vicis, Castellis, Municipiis, *l. 16. 33. hoc tit.* vt & in possessionibus diuersorum *d. l. 33. h. t.*

Horum varii Gradus, Officia, ministeria, *hoc Codice* recensentur hoc ordine; post Episcopos, de quibus *supra*, Presbyteri, *l. 24. 41. h. t. l. 121. supr. de Decurionib. l. 10. supr. de fid. test.* Episcopis proximi (vnde Presbyteri fastigium, *d. l. 121.* proximum Presbyteri vocabu-
9.18 lum nomini Episcoporum, *l. 5. infr. de hæret.* superior locus illis inter Clericos tribuitur, *l. 10 supr. de fid. test.* Presbyteri Curiales vel substituto dato, vel facultatibus Curiæ cessis, Curia liberantur, *l. 163. supr. de Decurionib.* vid. & *l. 49. eod.* citra iniuriam quæstionis testimonium dicebant, *d. l. 10. de fid. test.* Hactenus Sacerdotes; at sequentes dicuntur Ministri, *l. 31. h. t.* Catholicæ Ecclesiæ Ministri, *d. l. 31.* Christianæ legis Ministri, *l. 41. h. t.* nempe Diaconi, *d. l. 24. 41. hoc tit.* & *l. 49. 121. supr. de Decurionib.* (qui & *Diacones* dicuntur, *d. l. 49.* & *163.*) vnde & ministerium Diaconi, *d. l. 121.* Inter Diaconos vero Archidiaconus quidam erat, cuius meminit Maiorianus *Nouell. 1. vers. si qua sane:* & 2. Diaconatus Curia liberabat, *l. 49. 163. de Decurionib.* vbi definitur, cui bona cedant. Et hi quidem tres Christianæ Legis primi Clerici erant, vt vocantur *l. 13. de Iudæis*: vide & *leg. 24 hoc tit.*

Sequuntur inferioris loci Christianæ Legis Ministri, *l. 41. h. t.* puta (1) Subdiaconi, *l. 24. hoc tit.* & *l. 49. 163. de Decurionib.* qui & *Subdiacones* dicuntur hybrida voce *d. l. 49.* mere Græca Hypodiaconi, *l. 7. hoc tit.* An vero hic Gradus Curia liberaret, & qua conditione? vide *d. leg. 49.* & *163.* (2) Exorcistæ, *d. l. 24. hoc tit.* & *l. 121. supr. de Decurion.* (3) Lectores, *l. 7.* & *l. 24. hoc tit.* & *d. l. 163. supr. de Decurionib. l. 19. de hæretic.* qui & lectores diuinorum Apicum, *d. l. 7. hoc tit.* hi vero ante Subdiaconos nominantur, *d. l. 7.* & *dict. l. 163.* postponuntur vero *d. l. 24.* de quo ad *d. l. 7. infr. hoc tit.* Lectores ex Curialibus facti ad Curiam omnino retrahebantur, *l. 161. supr. de Decurion.* (4) Ostiarii, *dict. l. 24. hoc tit.* (5) Custodes Ecclesiarum, vel sanctorum locorum, *l. 26. hoc tit.* (6) Iuuenes, *l. 10. hoc tit.* (7) Copiatæ, *l. 15. hoc tit.* & *l. 12. supr. de Veteranis*: *l. 1. supr. de lustr. collat.* Et hi sunt Clerici, sed quibus Clericorum Priuilegia non deberi dicitur *l. 163. de Decurion.* (8) Fuere & Clericorum numero Parabolani Alexandriæ, *l. 42. 43. hoc. tit.* (9) De Oeconomis, *supr.* dixi, ex *l. 3. supr. de his qui ad Eccles.* ex *l. vnic. de bon. Cleric.* Ecclesiasticis tandem vicini, Continentes, *l. 20. hoc tit.*

De *Clericis* hæc capita notentur. Primo, Character Clericorum & Officium est, non diuitiis studere; verum votum eorum, si verus est cultus, adiuuare pauperes, & positos in necessitatibus, *l. 5. de lustrali collat.* animos eorum diuina obseruatione deunctos non decet patrimoniorum desideriis occupari, *l. 104. de Decurion.* pro addictis supplicio intercedere & appellare, *l. 16. de pœnis: l. 57. de appell.* Contra; Reos vindicare per vim & vsurpationem prohibitum, *l. 15. 16. de pœn. l. 57. de appell.*

Secundo notandum est de eorum *Ordinatione*: Nempe statuitur, cooptandos eos, non vulgari consensu, neque quibuslibet petentibus, *l. 6. hoc tit.* neque citra modum, *d. l. 6.* verum ab Episcopis sunt electi, ordinati, *l. 32. hoc tit. l. 16. de pœnis:* in defunctorum scilicet Clericorum locum subrogati, allecti, *l. 3. 6. hoc tit.* sæpe tamen totius populi vocibus expetiti, *l. 49. supr. de Decurionib. l. 7. de cohortalib.* Non Decuriones, vel ex Decurionibus geniti, *l. 3. hoc tit.* de quo plene ad *tit. de Decurionib. lib. 12. tit. 1.* quibus ex municipibus prosapia est, *l. 6. h. t.* (alioquin ad Curiam reuocari possunt, *l. 19. 21. hoc tit.* intra decennium, *d. l. 19.* septennium, *d. l. 21. h. t.* non plebeii diuites, *l. 17. h. t.* non facultatibus idonei, *l. 3. h. t.* non eos, quorum substantia 300. solidorum exuberat quantitatem, ex Valentiniani III. mente, *Nouell. inter Theodosianas* 38. non muneribus publicis obeundis opportuni, *l. 3. hoc tit.* quibus ea est opulentia facultatum quæ publicas facile functiones queat tolerare, *l. 7. h. t.* non obnoxii publicis, priuatisque rationibus, *l. 32. h. t.* sed fortuna tenues, *d. l. 3. h. t.* & muneribus ciuilibus non obstricti, *d. l. 3. h. t.* Ex Monachorum etiam ferme numero, *l. 32. hoc tit. l. 16. in fin. de pœn.* Numerus etiam Clericorum cuiusque vici certus iudicio Episcopi ordinandus relinquebatur *l. 33. h. t.*

Tertium caput est de *Priuilegiis* Clericorum: sua igitur, speciatim Clericis Ecclesiæ Vrbis Romæ, priuilegia quædam concessa a Constantino M. Clericis, vt docet *lex 14. hoc tit.* quæ a Constantio confirmata, *l. 13. hoc tit.* In commune, hæc Clericis priuilegia collata, 1. Immunes

immunes vt essent a muneribus omnibus ciuilibus, Curialibus, personalibus, publico laboris actu, constitutum *l. 2. 9. 11. 16. 24. 36. hoc tit.* & *l. 13. infr. de Iudæis:* vt ad Curiam seu Curialia munera deuocari non possent, *l. 7. hoc tit.* a nominationibus ad Curiam, ab omnibus susceptionibus, *l. 1. hoc tit.* quod aliquando ita restrictum fuit, si nihil in totum possiderent, ac patrimonio inutiles essent: *l. 11. h. t.* A Curia tamen non liberabat Clericatus, ni vniuersis patriæ debitis persolutis, *l. 99. de Decurionib.* nisi cesso patrimonio Curiæ, *l. 59. 104. 121. 123. 163. 172. eod. tit. de Decurion.* vel nisi suffecto idoneo, *l. 59. 115. eod.* veluti filio, *d. l. 123.* eique patrimonio cesso, *d. l. 59. 115.* & 163. (2) A Tributis pariter, collationibus, fiscalibus pensitationibus seu *Censu* immunes fuere Clerici, ex Constantii *lege* 10. & 14. *h. t.* (etsi alia postea eidem aliquando mens fuit, *l. 15. hoc. tit.*) Itaque deinceps *legibus* cautum, obseruatumque, nisi p. 19. Clerici vicani, & in priuatorum possessionibus essent; hi enim capitationem suam adgnoscebant, *l. 33. h. t.* (3) Item Clerici Negotiationes (de quibus sunt *hoc Codice* Nouem Constitutiones, *l. 8. 10. 14. 15. 36. hoc tit.* & *l. 5. 11. 16. supr. de lustrali collat.*) a *Lustrali* seu Auraria collatione immunes fuere *d. l.* 8. 10. 14. 15. 36. *hoc tit.* Certum tamen intra modum negotiantes, *l. 15. 36. hoc tit.* vide & *supr. tit. de lustrali collat.* Quæ etiam negotiatio vltimum Clericis prorsus interdicta a Valentiniano Tertio *Nouella* 12. (4) Denique a muneribus sordidis immunes fuere Clerici, *l. 10. 14. 15. hoc tit.* a Parangariis, *l. 10. 14. hoc tit.* & a Metati onere, *l. 8. supr. de Metatis.* Coniuges quoque quorundam Clericorum (qui scilicet ante Clericatum matrimonium contraxerant, de quibus agitur *leg. 10. 14. 44. hoc tit.* & *l. vnic. supr. de bon. Clericor.*) a censibus immunes fuere, *d. l. 10. 14. h. t.* vt & eorum filii (de quibus *l. 9. 10. 11. 14. h. t.*) qui & *Affectiones* dicuntur *d. l. 11. h. t.* qui & ideo in Ecclesia perseuerare debebant, *d. l. 9.* Item eorum ministeria, *l. 10.* seu mancipia, *l. 8.* & homines, *l. 14.* a censibus, *l. 10.* & lustrali collatione immunes erant, *d. l. 14 hoc tit.*

Verum 1. *Militiæ* Armatæ obnoxii per Clericatum militia non liberabantur, *l. 13. supr. de Veteranis.* (2) Vt nec Curiali conditione ideo liberarentur; de quo iam *supra* aliquid: inque eo argumento occupatæ sunt *quindecim leges* titul. *de Decurionibus.* (3) Pistrino item Clericus non liberabatur, *l. 11. de Pistoribus.* (4) Officialis si militia functus ad Clericatum confugeret, facultates eius cursui publico vindicabantur, *l. 46. de cursu.* (5) Suaria functione Clericatus non liberabat, nisi patrimonio suo Corpori Suariorum Clericus cederet, *l. 8. de Suariis.*

Clericis vicissim hæc interdicta fuere (1) Viduarum ac pupillorum domos adire prohibiti, *l. 20. h. t.* (2) vetiti extraneas mulieres sibi sub consortio sororiæ appellationis adsciscere; sed tantum matres, filias, Germanas, seu eas, in quibus nihil sæui criminis æstimari fœdus naturale permittit *l. 44. h. t.* (3) Ex extraneorum item, quibus se priuatim sub prætextu Religionis adiunxerint, liberalitate quicquam adquirere, *l. 20. hoc tit.* (4) Nihil ex Diaconissæ bonis consequi 27. *h. t.* (4) quæ *lex* tamen reuocatur *l. 28. h. t.* Et hæc de Episcopis & Clericis. Atque ideo de viris. Quibus adde, quæ de bonis Clericorum & eorum successionibus *titulo* peculiari habentur *de bonis Clericorum*, vt & quæ de Oeconomis Ecclesiarum continentur *eod. tit.* Tandem & quæ de Aduocatis Ecclesiarum *sup.* diximus.

IV. Sequuntur nunc FOEMINÆ seu mulieres vitæ solitariæ deditæ, vt vocantur, *l. vnic. de bonis Clericorum & Monachor.* & quidem VIRGINES Sanctimoniales, de quibus occurrunt *hoc Codice* septem Constitutiones: puta omnium antiquissima (1) Constantii Anno 354. *lex 1. supr. de raptu vel matrim. Sanctim.* Ad quam dixi. (2) Iouiani Anno 364. *lex 2. eodem tit.* (3) Valentiniani Sen. Anno 368. *l. 4. de Censibus*: Anno 370. *lex 6. de censu*: Anno 372. *lex 22. hoc tit. de Episcop.* (4) Theodosii M. Anno 394. *lex 12. de Scænicis.* (5) Honorii Anno 420. *lex 3. seu vltim. de raptu vel matrim. Sanctim.* E quibus omnium prima puta Constantii *lex 1. de Raptu.* pertinet ad Virgines Vrbis Romæ, & per Præfecturam Vrbanam: *lex* vero 3. *de Raptu*, ad Italiæ: *lex 22. de Episcop.* ad Epyri nouæ: *lex 4. & 6. de Censu* ad Galliarum: *lex 2. de Raptu*, & *lex 12. de Scænicis*, ad Orientis.

Dicuntur vero & Sanctimoniales, *Rubr. tit. de Raptu vel matrim. Sanctim.* Virgines absolute, *l. 22. de Episcop.* Virgines sacrosanctæ, *l. 1. de Raptu.* Sacratæ, *leg. 2. eodem tit.* Dicatæ Deo Virgines, *l. 3. eodem* & *l. 12. de Scænicis*: in virginitate perpetua viuentes *l. 4. de Censu*: quæ se sacræ legis obsequio perpetuo dicarunt, *l. 6. eodem tit. de Censu.* Hæ vero habitu peculiari

liari publice vsæ; vt docet *dict. l.* 12. *de Scænicis*, quem *ea lege* vsurpare prohibentur Mimæ, & quæ ludibrio corporis sui quæstum faciunt. Earum virginitatem labefactare capite sancitum, *l.* 2. *de rapt. Sanct.* deportatione, siue & bonorum proscriptione, *l.* 3. *eod. tit.* accusatione omnibus permissa *d. l.* 3. siue quis eas raperet inuitas, *l.* 1. 2. 3. *de raptu*; siue quis eas ambiret & attentaret matrimonii iungendi causa: *dict. l.* 2. 3. etsi rapta postea consenserit, *de leg.* 1. A capitatione quoque plebeia immunes erant, *l.* 4. 6. *de Censu*. Harum captatelis etiam occursum *l.* 22. *hoc tit.* scilicet prohibitæ & ipse aliquid consequi ex liberalitate mulierum.

De Vidvabvs sanctimonialibus solitariæ vitæ deditis, est quoque *lex* 1. *supr. de raptu vel matrim. Sanctim.* & *lex vnic. supr. de bonis Clericorum & Monach.*

De Diaconissis est *l.* 27. 28. *hoc tit.* (vbi & *Viduæ* simpliciter vocantur) pariter, vt quidem existimo, *l.* 1. *de raptu vel matrim. Sanctim.* Ætas earum definita iuxta Apostolum 60. Annorum: *d. l.* 27. De *Extraneis* mulieribus quas Clerici sub Sororiæ appellationis obtentu sibi adsciscere prohibentur, agitur *l.* 44. *hoc tit.* Tandem vetitæ fœminæ instinctu persuasæ religionis crinem tondere, *l.* 27. *hoc tit.*

De Politia & Disciplina Ecclesiastica præter nonulla iam superius adspersa, vt & de caussis Ecclesiasticis hæc notentur. *Primo* Canones Ecclesiasticos pristinos & vetustatem obseruandam inculcari, *leg.* 45. *hoc tit.* (2) Si quid dubietatis emergeret in Conuentu Sacerdotali id tractatum, id est in Synodo Prouinciarum & Diœceseon; idque per Illyricum nonnisi ex scientia Ep. Constantinopolitani *d. l.* 45. (3) De *Foro* Ecclesiastico ita habendum; caussas Ecclesiasticorum & Ecclesiastica, seu negotia ecclesiastica, in quibus de dissensionibus ageretur, coram Episcopis, in locis suis & suæ Diœceseos Synodis audiri debuisse: *l.* 12. 23. 33. 35. 41 *hoc tit. l.* 1. *infr. de Religione*: Cæteras vero ad vsum publici iuris pertinentes coram Iudicibus sæcularibus agitatas, *d. l.* 23. & *d. l.* 1 veluti caussas criminales, *d. l.* 23. & *l. vltim. hoc tit.*, (4) Depositus semel ab officio Episcopus ad Ecclesiam vel Episcopatum redire seu aspirare denuo non potuit: *l.* 35. & 39. *hoc tit.*

p. 20.

Tandem *huiusce tituli* Constitutoines ad hæc capita referri possunt; I. de *vetustate*, deque *Canonibus Ecclesiasticis* prouinciæ cuique & Ecclesiæ seruandis agitur *l.* 45. (2) De *munere & officio* Episcopi, *l.* 25. *hoc tit.* (3) de *Ordinatione* Clericorum, *l.* 3. 6. 17. 19. 21. 32. 33. *h. t.* (4) de *Parabolanis*, agitur *l.* 42. 43. *h. t.* (5) de *Diaconissis*, agitur *l.* 27. 28. *h. t.* (6) de *Moribus* & *honestate* Clericorum, *l.* 20. 22. 27. 28. 37. 44. *h. t. h. t.* (7) de *Priuilegiis*, immunitate, opibus, defensione Ecclesiarum, Episcoporum & Clericorum, *l.* 1. 2. 4. 7. 8. 9. 10. 11. 13. 14. 15. 16 18. 24. 26. 29. 30. 34. 36. 38. 40. *h. t.* (8) de *Foro* Ecclesiastico & depositione Episcoporum & Clericorum, *l.* 12. 23. 35. 39. 41. *vltim. h. t.* (9) de *Irruentium* in Ecclesias pœnis, *l.* 31. *h. t.* Vnica tantum *lex* hoc *titulo* fugitiua videtur; puta *lex* 5.

De Pavpervm quoque cura hæc notanda. (1) Multæ in pauperum vsum quandoque adiudicatæ: *l.* 20. *quorum appellat.* (2) Alimenta his e publico data, *tit. de alim. quæ inop. par.* (3) Diuitiis Ecclesiarum pauperes sustentati, *l.* 6. *hoc tit.* (4) Quæstus quoque Clericorum negotiantium pauperibus proderant; *l.* 10. 14. *hoc tit.*

De Immvnitate *Clericorum Catholicorum a muneribus ciuilibus; Constantini M. constitutio.*

I. (a) Imp. Constantinvs A. (b)

Hæreticorvm (c) factione (d) conperimus, Ecclesiæ Catholicæ Clericos ita vexari, vt Nominationibus (e) seu susceptionibus aliquibus, quas publicus mos exposcit, contra indulta † sibi priuilegia, prægrauentur. Ideoque palcet, si quem Tua Grauitas (f) inuenerit ita vexatum, eidem alium subrogari, & deinceps a supradictæ (g) religionis hominibus huiusmodi iniurias (h) prohiberi. Dat. Prid. Kalend. Nou. Constantino A. III. (i) & Licinio III. Cæs. Coss. [313.]

NOTÆ.

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* velut Historica seu temporaria. Habet eam Baronius *Anno 313. num.* 4. Concordant porro *huic legi* eiusdem Constantini M. *lex* 2. & 7. *hoc tit.* GOTHOF.

(b) Rectori Prouinciæ *hæc lex* inscripta fuit: vt docent illa *Tua Grauitas.* Et vero ad Ælianum Proconsulem Africæ datam eam existimo. *ID.*

(c) An Donatistæ hic indicantur? De eo mox. *ID.*

(d) Iniuria, *l. 7. hoc tit.* sacrilego liuore, *l. 2. hoc tit.* inuidia, *l. vlt. hoc tit. ID.*

(e) De Nominationibus ad publica munera & de susceptionibus Annonarum & Tributorum, *suis titulis supr. lib.* 12. *de Decurionibus*: & *tit. de susceptoribus. ID.*

† Quando hæc priuilegia indulta? Sane non diu est, cum id factum esse potuit, hoc ipso Anno 313. fine enim primum Anni superioris 312. Constantinus M. Christianam fidem publice amplexus est. *ID.*

(f) σεβρότης. *ID.*

(g) Hæc verba videri possint non quidem Semi-Christianum redolere, verum recenter saltem Christianum factum. Nisi putemus hanc *legem* datam ad Magistratum Gentilem. *ID.*

(h) Iniuriæ species est, & vero dicitur, vbi quis ad munera ciuilia contra indulta sibi priuilegia nominatur. *ID.*

COMMENTARIVS.

CONSTANTINI M. septem ordine *hoc tit.* Constitutiones occurrunt de Ecclesiæ Catholicæ priuilegiis, *l. 4.* de Clecicorum Ordinatione, *l. 3. 6.* eorundemque priuilegiis, *l. 1. 2. 5. 7.* Hæc *lex* est de IMMVNITATE Clericorum: a Nominationibus & susceptionibus Immunes scilicet, & a muneribus aliquibus personalibus, Ecclesiæ Catholicæ Clericos esse iubet Constantinus M. Quam etsi inter hæc Christianæ Religionis a se susceptæ initia ediderit, anno videlicet 313. mense Octobri extremo, anteriora nihilominus super eo ipso priuilegia processisse iam indicat his verbis, *contra IN-DVLTA sibi priuilegia.* Huiuscemodi sane *legis* suæ meminit Constantinus *in Epist. ad Episcopos Numidiæ*, quam Pithœus extulit, quamque Baronius *Annalibus suis* indidit, *Anno Domini 316. num.* 64. Eusebius vero nominatim, *historiæ Eccles. lib.* 10. *cap.* 7. Constantini *legem* seu Epistolam de Immunitate Clericorum Ecclesiæ Catholicæ ad Anulinum Proconsulem Africæ memorat: & hæc quidem exinde inter alia: *διόπερ ἐκείνους τοὺς εἴσω τῆς ἐπαρχίας τῆς σοὶ πεπιστευμένης ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ᾗ Καικιλιανὸς ἐφέστηκε, τὴν ἐξ ἑαυτῶν ὑπηρεσίαν τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ θρησκείᾳ παρέχοντας, οὕσπερ κληρικοὺς ἐπονομάζειν εἰώθασιν, ἀπὸ πάντων ἁπαξαπλῶς τῶν λειτουργιῶν βούλομαι ἀλειτουργήτους διαφυλαχθῆναι: ὅπως μὴ διά τινος πλάνης ἢ ἐξολισθήσεως* p. 21. *ἱεροσύλου ἀπὸ τῆς θεραπείας τῆς τῇ θειότητι ὀφειλομένης ἀφέλκωνται*, &c. *quo circa eos homines, qui intra prouinciam tibi creditam in Ecclesia Catholica cui Cæcilianus præest, huic sanctissimæ religioni ministrant, quos Clericos vocare consueuerunt, ab omnibus omnino publicis functionibus immunes volumus conseruari: ne errore aliquo aut casu sacrilego a cultu summæ diuinitati debito abstrahantur.* Quæ alioquin ipsissima verba sunt, quæ continentur *proxima l.* 2. Hanc ipsam vero primamque Constantini *legem* memorat Anulinus Proconsul Africæ, cum libellos Donatistarum sibi datos hoc Anno ipso 313. 17. Kalend. Maias, ad Constantinum mitteret, epistola sua, quam refert Augustinus *epist.* 68. siu. 88. *Edit. Benedictin. ad Ianuarium*, & habent Acta collationis Carthagin. *die 3. num. 216.* & 220. *pag.* 1175. *Tom. I. Concil. Edit. Harduin. Scripta cœlestia Maiestatis vestræ accepta atque adorata, Cæciliano, & his qui sub eodem agunt, quique Clerici appellantur, deuotio mea apud acta paruitatis meæ insinuare curauit, eosdemque hortata est, vt vnitate consensu omnium facta, cum omni omnino munere, indulgentia Maiestatis vestræ, liberati esse videantur, Catholicæ custodita sanctitati, legis debita reuerentia, ac diuinis rebus inseruiant.* Vbi vides, quomodo Anulinus breuiter summam Constantinianeæ constitutionis relatione sua proponat: vt appareat omnino, eandem illam esse, cum ea quam Eusebius memorat. Verum paucos post dies, addit Anulinus, extiterunt quidam, adunata secum populi multitudine, qui Cæciliano contradicendum putarent, libellis dilatis quibus susceptus dies XVII. Kalend. Maias Karthagine, quibusque Catholicæ nomen sibi illi vindicabant, quos ad Comitatum Constantini dirigi impendio postularunt. Eos vero, Anulinus, manente in statu Cæciliano ad Constantinum direxit. Exinde Synodus Romæ habita iussu Constantini inter Catholicos & Donatistas hoc ipso mense 5. Nonas Octobris, vbi Cæcilianus absolutus, Donatistæ vero condemnati fuere: quam mox-mox secuta hæc *lex* nostra, qua Constantinus priorem constitutionem suam, hæreticorum factione interturbatam, confirmatum iuit. Vt omnino mihi videatur, hæc *lex* lata ad illam Anulini relationem, & approbandæ Synodo Romanæ. Nunc de ipsamet *lege*.

Sex igitur ex *hac leg.* & ad *eam* obseruentur. Primum de hac Clericorum immunitate a nominationibus, & muneribus ciuilibus, plene dictum iam *supr. tit. de Decurion* & *tit. de Susceptorib.*

Secundo obseruandum, Constantinum, nonnisi *Catholicæ* Ecclesiæ Clericis hæc priuilegia, hanc immunitatem indulsisse, voluisseque competere: quod & ipsum prima illa omnium constitutione diserte expressum fuerat, *ἐν τῇ Καθολικῇ*, inquit, *Ἐκκλησίᾳ ᾗ Καικιλιανὸς ἐφέστηκε*, *in catholica ecclesia cui Cæcilianus præest.* Idemque etiam repetitum tertia eiusdem Constantini constitutione, *l. 1. infr. de hæretic.* Videatur & *lex 2. 4. infr.* imo & *lex 1. supr. de annona & tributis.* Sic & idem Imp. plenissimam testamenti factionem passiuam nonnisi Catholicis Ecclesiis tributam voluit: *l. 4. hoc tit.*

Tertio obseruandum, *hæreticos*, cum ipsis eadem priuilegia, quæ Catholicis, non competerent, subinde factionibus suis, vt hæc *lex* loquitur, sacrilego liuore, vt *lex prox.* 2. per iniuriam, vt *l. 7. infr. διὰ ἐξολισθήσεως ἱεροσύλου, sacrilego casu*, vt habent Græca apud *Eusebium*, id apud Magistratus egisse, vt ne Ecclesiæ Catholicæ Clerici priuilegiis sibi indultis, immunitateque illa perpotirentur. Id quod sæpe & subinde ab hæreticis factum tentatumque. Exemplum aqud Basilium quoque *epistola* 264. siu. 237. *Edit. Benedictin.* vbi de Vicario quodam Ponticæ, si non hæretico, saltem hæreticorum fautore; πάλιν ἡμῖν ἐπῆλθε θυμοῦ καὶ φόνου πνέων, καὶ

πάντας

πάντας μὲν μιᾷ φωνῇ τοὺς ἱερατικοὺς τῆς ἐν Καισαρείᾳ Ἐκκλησίας παρέδωκε τῇ βουλῇ: ἐν δὲ Σεβαστείᾳ ἐπαθέσθη πολλὰς ἡμέρας φυλοκρινῶν, καὶ τοὺς μὲν ἡμῖν κοινοῦντας βουλευτὰς ὀνομάζων, καὶ καταδικάζων τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν δημοσίων· τοὺς δὲ τῷ Ευσαθίῳ προσκειμένους, ταῖς μεγίσταις τιμαῖς περιέπων· *rursus ad nos accessit, iram cædemque spirans, ac omnes voce vnica clericos ecclesiæ Cæsariensis tradidit curiæ. Sedit autem Sebastiæ plures dies, secernens suos ab alienis, ac nostros quidem communicatores curiales appellans, ac muniis publicis addicens, eos vero, qui Eustathio affixi sunt maximis fouens honoribus.*

Quarto, ex his quæ initio dixi, si vera ea sunt, apparet, *Hæreticorum* appellatione Schismaticos quoque Donatistas hic intelligi: Nam vt maxime Hæretici proprie loquendo a Schismaticis seiungi, separari soleant, & vero discernantur etiam ab ipsomet Constantino *d. l. 1. infr. de hæreticis*, cuiusmodi sane erant Donatistæ; attamen & ipsi quandoque *hæreticorum* appellatione venerunt. Vide licet *l. 4. infr. ne sanctum Baptisma.* Et iuuat hanc interpretationem quoque *lex 7.* & *l. 34. infra.*

Quinto notandum, Sozomenum quoque *lib. 1. cap. 9.* meminisse huius immunitatis a muneribus publicis a Constantino M. Clericis tributæ his verbis: τεκμήριον δὲ κἀκεῖνο μέγιστον τῆς τοῦ Βασιλέως περὶ τὴν θρησκείαν αἰδοῦς· τοὺς μὲν γὰρ πανταχοῦ κληρικοὺς, θέσει νόμου ἀτελεῖς ἀνῆκε, *fuit hoc etiam argumentum vel maximum reuerentiæ, quam pius Princeps erga religionem gerebat: nam & omnes vbique clericos immunitate donauit, lege hac de re specialiter data.*

Monendum postremo, vel ex *hac leg.* vt & ex *sequentibus quatuor constitutionibus*, vt omittam alias, liquere satis de Zosimi calumnia, asserentis Constantinum circa Ann. D. 324. primum Christianæ Religioni operatum, de quo ad Philostorgium iam.

Libet etiam ad clariorem & distinctum *huiusce legis* intellectum, breue Chronicon subiicere de *legibus* a Constantino latis Anno D. 313. super Immunitate Clericorum a muneribus publicis.

1. *Ante mensem Aprilem*, eodem, vt puto, ferme tempore, quo Maxentii caput in Africam missum fuit, Constantinus primam constitutionem ex vrbe Mediolano; ibi enim tum erat Constantinus, ad Anulinum Proconsulem emisit pro Cæciliano & Clericis eius: quam refert Eusebius *lib. 10. cap. 7.* & ex eo Baronius *Anno* 312. sed male: Cuius etiam meminit Anulinus relatione sua ad Constantinum, quæ extat apud Augustinum *epist. 68.* siu. *88. Edit. Benedictin. ad Ianuarium*, & in Actis *Collat. Carthaginensis, die 3. num. 216. 220. Tom. I. Concil. Edit. Harduin. p. 1175.* Quam etiam indicat ipse Constantinus *hac leg.* 1. mense Octobri extremo.

2. *Mense Aprili.* Post paucos dies, quam Anulinus Constitutionem seu epistolam superiorem Constantini Cæciliano, & Clericis sub eo constitutis insinuasset; Donatistæ liuore moti, libellos obtulerunt Karthagine, Anulino *XVII. Kal. Maii*: quibus huic immunitati intercedebant, Ecclesiæque Catholicæ nomen sibi vindicabant: Quos libellos Anulinus, manente Cæciliano in statu suo, ad Constantinum direxit. Testis Anulini relatio apud Augustinum *epist. 68.* siu. *88. Edit. Benedictin.* cuius relationis & ipse Constantinus meminit *epist. ad Miltiadem & Marcum*, apud Eusebium *lib. 10. cap. 5.*

3. *Mense Octobri.* Synodus ad libellum seu preces Donatistarum Romæ Constantini iussu habita fuit 6. Nonas Octobris, inter Cæcilianum & Donatistas: vbi Donatus damnatus & Cæcilianus innocens pronunciatus est, teste Optato, *lib. 1. cap. 23.* & *24.* Augustino *post collat. contra Donat. c. 33.* & *epistola 152.* siu. 141. *Edit. Benedictin.* & alibi.

4. *Extremo iam die eiusdem mensis Octobris* late hæc *lex 1.* qua immunitas illa Clericorum Catholicorum confirmatur, aduersus hæreticorum, Donatistarum, factionem.

p. 22

De Immvnitate *Clericorum ab omnibus omnino muneribus, Constantini M. constitutio.*

II (a) Idem A. Octauio (b) Correctori Lucaniæ & Brittiorum. (c)

Qui diuino cultui ministeria Religionis impendunt (id est, hi qui *Clerici* appellantur,) ab omnibus omnino muneribus excusentur; Ne (d) sacrilego (e) liuore quorundam (f) *a diuinis obsequiis* (g) *auocentur.* Dat. XII. Kalend. Nou. Constantino A. V. & Licinio Cæs. coss. [319]

Interpretatio. *Lex hæc speciali ordinatione præcipit, vt de Clericis non* (h) *Exactores, non Adlectos* (i) *facere quicunque sacrilega ordinatione præsumat, quos liberos ab omni munere, id est, ab omni officio, omnique seruitio iubet Ecclesiæ deseruire.* (k)

NOTÆ.

(a) Abest *hec lex* a *Cod. Iust.* velut similes plures alias habens. Extat apud Baronium. *Anno* 319. *n.* 30. GOTHOF.

(b) *γρ. Octauiano:* vt est quoque in. MS. G. & Editione *Tiliana*, & *Quartana* & prim. Cuiac. Eidem Octauiano hoc ipso Anno inscribitur *l. 1. de filiis mil. appar.* vbi perperam editum *Optauianum. ID.*

(c) Cuius sedes erat Regium; vt docet subscriptio *d. l.* 1. his verbis, *Acc. Regio. ID.*

(d) Recte hoc habet: pariter vt in Græca Epistola, quam mox subiiciam: ὅπως μὴ: neque mutandum in *nec.* Ratio scilicet hic continetur. *ID.*

(e) Ita quoque *l. 40. infr. in fine. ID.*

(f) Hæreticorum scilicet; vt *l. 1. supr.* & *l. 7. infr.* vid. & *l. vlt. infr. ID.*

(g) *Diuinis auocentur obsequiis*, Sichard. RITTER.

(h) *Nec exactores, nec*, Sichard. & prim. Cuiac. *nec exactores allectos*, Edit. Quart. male. *ID.*

(i) De *Allectis* dixi ad *legem* 12. 13. *supr. de suscept.* & *ad legem* 15. 18. *infr. de extraord.* Adlecti, sunt qui Gallis *Esleus*. GOTHF.

(k) *Seruire*, MS. G. RITTER.

COMMENTARIVS.

De IMMVNITATE Clericorum a muneribus omnibus ciuilibus est hæc Tertia iam, sed *hoc titulo* Secunda Constantini M. constitutio: eaque nominatim per Lucaniam & Brittios: Tertia inquam: Differt enim hæc prorsus ab Epistola illa Constantini M. ad Anulinum Proconsulem Africæ de immunitate Clericorum, quam ad *l. 1. supr.* retuli. Nam & septem annis ante hanc, illa lata fuit, & ad alium Magistratum emissa est, & ad aliam terrarum partem spectat. Nempe illa data est Anno 313. vel fine Anni 312. hæc vero, Anno 319. Illa *Anulino* inscripta, hæc *Octauiano*: illa ad *Africam* spectat, hæc ad *Lucaniam & Brittios*. Verum tamen est, eadem vtrobique verba occurrere: Τὲς, inquit, τὴν ἐξ ἑαυτῶν ὑπηρεσίαν τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ θρισκείᾳ παρέχοντας (ὥσπερ κληρικὲς ἐπονομάζειν εἰώθασιν) ἀπὸ ΠΑΝΤΩΝ ΑΠΑΞΑΠΛΩΣ τῶν ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ βέλομαι ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΤΟΥΣ διαφυλαχθῆναι: ὅπως μὴ διά τινος πλάνης ἢ ἐξολισθήσεως ἱεροσύλε ἀπὸ τῆς θεραπείας τῆς τῇ Θειότητι ὀφειλομένης ἀφέλκωνται: *eos, qui huic sanctissimæ religioni ministrant (quos Clericos vocare consueuerunt) ab omnibus omnino publicis functionibus immunes volumus conseruari: ne errore aliquo aut casu sacrilego a cultu summæ diuinitati debito abstrahantur.* Quæ ipsissima verba sunt *huius leg.* Sed neque Sozomen. *l. 1. c. 9.* hanc *legem* speciatim indicauit; verum aut generaliorem, aut antiquiorem, aut sane quascunque tandem Constantini constitutiones de immunitate Clericorum.

Ex *hac* interim, & *superiore lege*, itemque *l. 7. infr.* vt & *Eusebiana* illa (de qua modo diximus) Epistola liquet, quam enixo Constantini studio opus fuerit ad firmandam semel hanc Clericorum Catholicæ Ecclesiæ immunitatem a muneribus ciuilibus: quæ tamen hac æquissima ratione, quæ hic expresse redditur, nixa, *Ne*, scilicet, *Clerici a diuinis obsequiis auocentur*: vt hæc *lex* nominatim ait, itemque *superior illa*, quam memorat Eusebius *Epistola*, & apud Augustinum Anulinus *epist. 68.* siu. *88. Edit. Benedictin.* Neque absimilis ratio redditur a Theodosio Magno *l. 26. infr.* in custodibus Ecclesiarum & Sanctorum locorum: *Quis enim*, inquit, *eos capite censos patiatur esse deuinctos, quos necessario intelligit supra memorato obsequio mancipatos.* Ex hac porro ratione liquet, immunitatem munerum personalium hic intelligi, non vero immunitatem patrimonialium: de quo *infr. ad l. 8. 10. 11.* &c.

Clericorum interim *hac leg.* definitio notanda est, quæ & ipsa totidem verbis continetur in *Eusebiana*, quam modo retuli: Nempe *Clericorum* nomen, quod commune erat Ecclesiæ totius & Christianorum omnium, vsus & auctoritas Ecclesiæ proprium & ἐξαίρετον fecit, eorum qui diuino cultui ministeria Religionis impendunt, vt hæc lex loquitur: qui cleri sunt τῆς διακονίας seu ministerii sacrique Ordinis, quique in Clerico ministerio dicuntur constituti a Cypriano: vid. & Hieronymum, cuius verba referuntur *Caus.* 12. *Qu.* 1. *c.* 7. Sic *Papæ* quoque nomen, quod commune erat omnium Episcoporum, idem vsus & auctoritas *Primi* iam olim inter omnes Episcopi proprium fecit.

De ORDINATIONE *Clericorum in curiarum & ciuilium munerum præiudicium non facienda; Constantini M. constitutio.*

III. (a) Idem A. ad Bassum PF. P.

CVM Constitutio † emissa præcipiat, *Nullum deinceps Decurionem, vel ex Decurione progenitum, vel etiam instructum idoneis facultatibus, adque obeundis publicis muneribus opportunum, ad Clericorum nomen obsequiumque confugere: sed eos decetero, in defunctorum* p. 23. *duntaxat Clericorum loca, subrogari, qui fortuna tenues, neque muneribus ciuilibus teneantur obstricti:* Cognouimus, illos etiam inquietari, qui ante Legis promulgationem Clericorum se Consortio sociauerint: Ideoque præcipimus, his ab omni molestia liberatis, illos (b) qui post legem latam obsequia publica declinantes ad Clericorum numerum confugerunt, procul ab eo corpore segregatos, Curiæ Ordinibusque restitui, & ciuilibus obsequiis inseruire. PP. XV. Kalend. Aug. Constantino A. VI. & Constantio Cæsare COSS. [320.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hac lex* a *Cod. Iust.* velut historica & temporaria. Extat apud Baronium *Ann.* 320. *num.* 20. Concordat altera eiusdem Constantini M. constitutio puta *lex* 6. & *lex* 17. *infr.* GOTHOF.

† Non extat hæc constitutio Constantiniana, cuius tamen sententia hic prolixe memoratur. *ID.*

(b) Illos tantum. *ID.*

COMMENTARIVS.

Ordinari quinam & quando in numerum Clericorum debent, vt *anteriore* iam aliqua constitutione, ita & *hac* rursum definit Constantinus M. ita tamen (quæ huius constitutionis ferendæ causa fuit, post priorem illam) vt ne constitutionis illius vis in præteritum trahatur: Nempe vt cæteroquin, quæ *lex* in futurum quid iubet, in præteritum indulget.

Igitur vis superioris illius, & huius constitutionis, eo pertinet in summam, vt ne vbtentu Clericatus, Resp. & Curiæ paulatim viris & viribus destituantur. Scilicet tot partim immunitatum a Constantino M. tributarum illecebris accensi procul dubio quamplurimi, partim etiam Ecclesiarum diuitias donationibus crescere videntes. (Nam hoc illud est seculum, quo Ecclesia diuitiis abundare potissimum cœpit) certatim quique vt immunitatibus potirentur, seque adeo muneribus publicis subducerent, vel etiam Ecclesiarum diuitiis sustentarentur, Clerici fiebant. Atque illud incommodum adeo Constantino Principe inualuit, vt tertia insuper Constitutione ei intercesserit, nempe *l. 6. infr.* quæ huic gemina germana est.

Duo itaque *hac leg.* constituuntur. Primo Decuriones, & Decurionum filios, itemque diuites, in Clericorum numerum cooptari, Constantinus Magnus vetat: Sed fortuna tenues tantum & muneribus ciuilibus non obstrictos. Quæ eadem, vt dixi, sententia est eiusdem Constantini, *l. 6. infr.* eademque de diuitibus sententia est; *l. 17. infr.* Quomodo & *Can. 13.* Concilii Sardicensis *pag. 645. 646. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* cautum, vt *in constituendis Episcopis diligentissime tractetur, si forte diues postulatus fuerit*; vt & de Decurionibus, sub quodam tamen temperamento, *l. 19. & 21. infr.* cuiusmodi prope similes extant *l. 49. 59.* (quæ coniungenda *legi 17. hoc tit.*) 99. 104. 115. 121. 123. 163. 172. *supr. de Decurionib.* quibus omnibus posteriorum Constantino Impp. Constitutionibus, Decuriones ad Clericatum admittuntur, sub certa quadam lege, qua ipsi Curiæ consulitur. Vnam igitur & perpetuam legem hanc sibi dixit Constantinus, ne Clericatus obtentu, Reipubl. fraus fieret. Quo pertinet *hac lex* cum *similibus*, pariter, vt ne publicis aut priuatis rationibus fraus fieret: *l. 32. infr. hoc tit.* vbi dicam.

Eodemque pertinet & alterum illud, quod *hac leg.* continetur his verbis: *in defunctorum duntaxat Clericorum loca*: & *d. l. 6. infr.* aduersus effrenem videlicet Clericorum numerum: Nempe Constantinus, *hac leg.* ita & *d. l. 6.* modum huic rei quoque adhibuit: puta, vt ne in defunctorum locum alii Clerici allegerentur, seu subrogarentur passiuitus, aut incondito effrenique numero.

De Testamenti *Factione passiua plenissima Ecclesiis Catholicis indulta; Constantini Magni Edictum Romæ propositum.*

IV. (a) Idem A. ad Populum. (b)

Habeat vnusquisque licentiam, sanctissimo Catholicæ (c) venerabilique concilio, (d) decens, bonorum quod (e) optauit (f) relinquere. Non ede sint cassa (g) iudicia. (h) Nihil (i) est quod magis hominibus debetur, (k) quam vt supremæ voluntatis, postquam (l) aliud iam velle non possunt, liber (m) sit stilus, & licens (n) quod iterum non redit arbitrium. pp. v. Non Iul. Rom. (o) Crispo II. & Constantino II. Cæs. coss. [321.]

NOTÆ.

(a) *Lex 1, Cod. Iust. de SS. Eccles.* Extat & apud Baronium *Ann. 321. n. 17.* GOTHOF. Incidunt in hunc annum *Quinquennalia* Cæsarum Crispi & Constantini, quorum ope hæc lex illustrari potest. RITTER.

(b) Vrbis Romæ, vt docet præterea subscriptio legis. *P. P. Romæ* GOTHOF.

(c) *Catholico*, Cod. Iust. *Catholicæ* absolute, pro Catholicæ fidei, seu Religionis, aut Ecclesiæ; de quo mox. *ID.*

(d) *Concilium* venerabile & sanctissimum Catholicæ, pro Ecclesia: vid. *Comment. ID.*

(e) Quale & quantumcunque *ID.*

(f) *Optauerit*, C. Iust. forte & *optabit*, vnusquisque scilicet decedens, seu testator. *ID.*

(g) Vt nonnulli e populo Romano volebant. *ID.*

(h) *Iudicia*, pro *vltimis* voluntatibus. Additum porro hic, *eius*, in quibusdam *Cod. Iust. ID.*

(i) *Nihil enim*, Cod. Iust vinculo addito. *ID.*

(k) *Debeatur*, Cod. I. *ID.*

(l) Ad hunc locum similia mox afferam loca. *ID.*

p. 24. (m) In relinquendo scilicet & disponendo de bonis suis. *ID.*

(n) *Licitum*, Cod. Iust. *licens*, id est, liberum: cuius Comparatiuus magis in vsu, *licentior*, *licentius*. Et ita tamen quoque Martialis *lib. 4. epigr. v. 11.*

- - - *Gressu timet ire licenti.*

Symmachus huius æui Scriptor *l. 1. epist. 53. Homo licentis otii. ID.*

(o) Propositum Romæ hoc Edictum, quod ad populum datum, obserua: de quo mox. *ID.*

COMMENTARIVS.

De Testamenti factione passiua, vt loqui mos est, Ecclesiarum seu de *Relictis vltima voluntate Ecclesiis*, est hæc plenissima Constantini M. constitutio, quæ in omnium ore est. Neque enim est ea de Testamentis ad quascunque pias Causas, vel etiam de Priuilegiis piæ causæ, de quibus alioquin sunt, qui libros singulares scripsere. Sententia Constantini *hac leg.* hæc est; licere (1) *vnicuique*, nullo discrimine, (2) *decedenti*, (3) Ecclesiæ *cuicunque* Catholicæ, (4) *quæcunque* tandem bona, (5) *relinquere vltima voluntate*.

Antequam hanc *legem* κατὰ πόδα interpretamur, Quatuor præstrui oportet. Primo quidem Constitutionem hanc *Constantinum M.* habere authorem, qui primus *veneranda Christianorum fide Romanum muniuit Imperium*, vt loquitur Zeno *l. 5. Cod. Iust. de natural. lib.* atque hoc inter alia priuilegia esse, quæ Constantinus Ecclesiis detulit, quæ etiam memorant *Scriptores Ecclesiastici.*

Secundo notandum est, Edictum hoc ad *Populum Romanum* missum, & in Vrbe Roma propositum: & sic ad Ecclesias Vrbis Romæ speciatim pertinere. Inde igitur postea proculdubio Ecclesiæ Romanæ opes in immensum auctæ, ex hac videlicet testandi deinceps in Ecclesiæ fauorem libertate plenissima: Sic vt Constantino iam recte accepto ferantur bona Ecclesiæ, non tantum, quæ ipse donauit, verum etiam quæ vt donare liceret, concessit: vt recte censet Sirmondus *ad Auiti epist. 39.* vbi Auitus ipse ad Gundobadum R. *Quidquid habet Ecclesiola mea, imo omnes Ecclesiæ nostræ, vestrum est, de substantia quam vel seruastis hactenus, vel donastis.* Fuit vero & hæc quoque vna inter alias ratio, quibus Constantinus mores, populi Romani informatum versumque iuit: Quod ei in commune propositum fuit hoc toto quadriennio, puta Anno 319. 320. 321. *322.* vt ex quam pluribus eius legibus discere licet. Quo omni tempore *Syluester* Episcopus Romanus, Bassus vero & Maximus Præfecti Vrbis fuere: ipse vero Constantinus bello Sarmatico in Pannonia, Mysia, Daciaque illigatus erat: Idque non modo constitutionibus ad Præfectos Vrbi emissis, verum etiam frequentibus Edictis Populo Vrbis Romæ propositis: cuiusmodi hoc ipsum est: & quidem post Magicas artes, innoxias tamen, vt & Aruspicinam, quia prohibere nondum poterat, ibidem adhuc permissas: sic vt Constantinus hoc tempore in deterius prolapsus ideo dici non possit; quod nonnullis in mentem venit; cum videamus eum Ecclesiis, & Romæ nominatim omnium Primæ summæque, tam enixe consulentem.

Tertio notandum, latam hanc *legem* Anno D. 321. quadriennio ante Concilium Nicænum, nouem annis post Christianam fidem a Constantino primum susceptam.

Quarto notandum, *Causam* proponendi huius Edicti non eam generalem fuisse, vt Testamenti factio passiua *nunc primum* Ecclesiis tribueretur: Nam etsi ad Constantini M. ferme tempora vsque, Christianorum Ecclesiæ publice quicquam ex vltima voluntate capere non possent, non magis quam Iudæorum vniuersitas, *l. 1. Cod. Iust. de Iudæis*; aliaque Collegia, quæ nullo speciali priuilegio subnixa erant, *l. 8. Cod. Iust. de hæred. instit.* eo quod Christianis coire non liceret, illicitaque eorum Collegia essent (quo lubens referam *leg. 2. D. de Collg.*) cum tamen ex Senatusconsulto Diui Marci temporibus facto, Collegiis ferme & Corporibus quibuscunque aliis relinquere liceret, *l. 20. D. de rebus dub.* Attamen, vt per interualla quædam Christianis Ecclesiis esse licuit, suasque possessiones illæ habuere, ita statim vbi pax per Constantinum M. Ecclesiæ affulsit Anno D. 312. proculdubio tum vt Ecclesiæ Sanctissima iam Collegia, venerabiliaque Concilia in Orbe Romano facta sunt, ac nominatim *Romæ*, ita & ex decedentium potissimum liberalitate diuitias in eam certatim influxisse certum est, toto hoc videlicet nouennio, quod ab eo Anno 312. ad Annum 321. quo hoc Edictum emissum est, decurrit.

Quid igitur? *Speciales* quædam huius nunc Edicti proponendi causæ fuisse videntur, & ideo proponendarum ampliationum: nempe quia de quibusdam casibus dubitabatur, vtrum videlicet recte Ecclesiæ quid relinqueretur, vt ex ipsa *legis* interpretatione patebit. Eius vero dispositionem in sex partes, siue quæstiones resoluo: vt ita melius a Saturninis, id est, nusquam receptis vel recipiendis Bartoli, aliorumque repetitionibus vindicemus.

Primo spectetur generalitas & Ampliatio circa *Personas*, quæ Ecclesiis aliquid relinquere possunt. Definit scilicet Constantinus, *vnumquemque* relinquendi licentiam habere: cum tamen de nonnullis forte personis tum dubitari cœpisset, & vt quidem existimo, de Mulieribus, Viduis, & Senatoribus. De Mulieribus & Viduis, inquam, eo quod passim oblationibus Matronarum Ecclesia Romana ditesceret; quod Ammianus Marcellinus *lib. 27. cap. 3.* haud ita multo post diserte testatur. De Senatoribus & Senatoriis itidem forte quæsitum, eo quod clararum Domorum insignia, vt vocantur *l. 27. infr. hoc tit.* bonaque Senatoria certatim in Ecclesiam Romanam confluerent: quod ferendum minus videbatur, quin potius modum & fibulam huic rei imponi publice interesse nonnulli rebantur. Et nihilominus tamen Constantino, pro suo in Ecclesiam Christianam tum efflorescentem studio, stat hæc sententia, vt *Vnusquisque* habeat licentiam relinquendi Ecclesiis: non masculi scilicet tantum, sed & fœminæ: non plebeii tantum, sed & Senatorii & Illustres: quinimo & Viduæ: a quo tamen recessum aliquando postea fuit. Nam & Valentinianus Sen. constitutione emissa ad Damasum Episcopum Vrbis Romæ, lectaque in Ecclesiis Romæ, quæ extat *l. 20. infr. hoc tit.* Ecclesiasticis vetuit quidquam ex mulieris liberalitate, videlicet extremo iudicio capere: de quo postea. Et Valentinianus Iun. vna cum Theodosio M. vetuerunt, ne viduæ Diaconissæ etiam Ecclesiis quidquam relinquere possent, *d. l. 27.* (quod tamen non recti iudicii ratione factum censet Baronius *Anno 390. num. 70.*) vt multa suo initio bona sunt, quæ processu temporis minus commoda fiunt: quod tamen postea rursum abrogatum *Nouella Martiani 5. de testament. cler.* vnde desumta est lex 13. *Cod. Iust. de sacros. Eccles.* p. 25.

Ex his interim soluitur ea Interpretum dubitatio siue quæstio, vtrum alias de iure inhabilis, veluti furiosus, mutus, surdus, filiusfamilias, damnatus ad mortem, de statu suo dubitans, infamis, vsurarius, ex *hac* Constantini *lege* ad pias Causas testari possit? Quod negandum est, tum ex historica illa, quam modo dixi, causa; tum ex vulgato axiomate, quod *Generalitas legis recipit limitationem de habilitate*, vt loquitur Gloss. *in l. 11. §. 1. D. de munerib.* Et ita in terminis hic recte censet Gloss. *in verbis habeat*, & de communi testatur Iason *hic, num. 12. & seqq.* nempe per *hanc leg.* non derogari iuri communi, quoad personam testantis.

Secunda Ampliatio seu generalitas *huius leg.* est, de iis quibus relinqui potest: nempe *Sanctissimo & venerabili Catholicæ Concilio*, ταῖς ἁγίαις Ἐκκλησίαις, *Catholicis* Ecclesiis & Martyriis: id enim est, quod indicatur *Sanctissimi Catholicæ & Venerabilis Concilii* appellatione: Nam & ita in Edictis Constantini & Licinii, apud Eusebium *lib. 10. cap. 5.* Σῶμα, mox & Σύνοδος vocatur: τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς, ὅτ' ἐστι τῷ σώματι αὐτῶν, καὶ τῇ ΣΥΝΟΔΩ ἑκάστῳ αὐτῶν ἀποκαταστῆναι κελεύσεις, *iisdem Christianis, hoc est cuilibet corpori & conuenticulo ipsorum restitui iubebis.*

Vbi vides, Corpus omnium Christianorum & singulas Synodos seu singula *Concilia*, id est Ecclesias cuiusque loci coniungi. *Concilium* nempe est, quodcunque tandem Corpus speciale cuiusque loci: ita quoque *Concilium Deorum* dicitur Tertulliano. Idem *de pudicit. cap. 10.* Concilium Ecclesiæ dixit: *Ab omni*, inquit, *Concilio Ecclesiarum etiam, vel harum.* Et, *Concilia ex vniuersis Ecclesiis*, *de Ieiuniis cap. 53.* Sed & vetus interpres Terentii Eugraphius *in Eunuch. Act. 4. Scen. 4. v. 2.* Nundinas loci alicuius *Concilium* exponit. Ita quoque *Concilia Martyrum* in Martyrologio Romano 23. *Iun.* vbi vide *Baronium*: & apud Brixianum *in sermone habito in dedicatione Concilii Martyrum*: quæ *Martyrum Conciliabula* vocat Hieronymus *ad Heliodorum in Epitaphio Nepotiani pag. 16. Tom. I. Oper. Edit. Francf. apud Christ. Gensch.* Vt proinde fallantur (etiam Alciatus hic) qui *Concilium* hic pro Synodo Ecclesiastica accipiunt; quos vel *Titulus*, sub quo *hæc lex* posita est, refutat. Contra, recte hic Græci, & Basilica *lib. 1. tit. 1.* verterunt ταῖς ἁγίαις Ἐκκλησίαις. Denique *Concilium* est Corpus speciale cuiusque loci: & hic *Concilium Catholicæ*, pro Ecclesia Catholica. Ita *Concilium Patrum* Symmacho, pro Senatu. *lib. 1. epist. 89.* & Publicum *Concilium*, eodem sensu, *l. 7. epist. 21.* & *Concilium Lariare*, pro cœtu & auditorio Literatorum, *lib. 1. ep. 9.* Ita *Concilium Nauiculariorum* dicitur, non omnium in Orbe Romano, vel in Imperio Orientis, verum speciale cuiusque loci, veluti Alexandrinorum, Carpathiorum, *l. 32. supr. de Nauicul.* Quomodo & *Concilium Africæ*, alibi. Sic & in veteribus Inscriptionibus, *Concilii* appellatio de Collegio Sacerdotum & Flaminum proprie, in *Corp. Inscript. Grueri* CCCV. 8. CCCXXI. 10. CCCXXV. 5. CCCCLXVII. 4. Eodem sensu, ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΩΝ ΜΥΣΤΩΝ, apud *Gruterum* CCCIX. 1. Et certe *Concilii* appellationem ideo delegit, suisque Epithetis insigniuit Constantinus ad Populum Vrbis Romæ scribens, & Edicto suo Romæ proposito, vt id opponeret Gentiliciis *Conciliis*, siue ciuilibus, siue sacris, & ad differentiam *Ecclesiæ* generaliter acceptæ, quæ Romæ nonnisi vna erat & Catholica, quæ peculiaria Concilia suo ambitu complectebatur. *Concilii* vox hoc æuo tributa omni cœtui legitimo, vt dictum est ex *Symmacho.*

Neque tamen, quod Tertio loco hic occurrit, omnibus Ecclesiis seu Conciliis Romæ ius hoc tribuit Constantinus; verum (quæ *Limitatio* hic notanda est) Conciliis *Catholicæ* (vt nominatim scriptum hic extat) accepta voce *Catholicæ* absolute pro *Catholica Ecclesia & vnionis*: pariter vt apud Optatum *lib. 1. cap. 11.* & Tertullianum *lib. 1. de præscript. aduersus hæreticos, cap. 26. Quam Catholicæ in medium proferebant:* & cap. 30. *Et in Catholicæ primo doctrinam credidisse apud Ecclesiam Romanensem:* & apud *Augustinum* passim. Nempe licentiam hanc Catholicis tantum, non Hæreticis, non Schismaticis, qui ab vnione Catholica recederent; cuiusmodi in ipsa Vrbe Roma hoc tempore nonnulli erant, veluti Nouatiani; vt ostendit vel *lex 2. infr. de hæretic.* vt cæteroquin idem Constantinus priuilegia Religionis contemplatione indulta, Catholicis tantum Ecclesiis & Ecclesiasticis prodesse voluit, *l. 1. infr. & Cod. Iust. de hæretic*, veluti Immunitatem ab annona & tributis, *l. 1. supr. de annon. & tribut.* Immunitatem a muneribus publicis, *l. 1. hoc tit.*

Hinc interim patet, non esse, vt initio dixi, hanc Constitutionem de quibuslibet legatis ad pias causas, non esse de legatis pro salute animæ, vel etiam pro restitutione male ablatæ rei, non esse de relicto pro amore Dei; de quibus tamen legatorum speciebus ad hanc *legem* multa commentantur Interpretes. Tandem apparet, non esse quoque de Relicto ipsis Clericis & Monachis; quod tamen Viri doctissimi quique cum *hac leg.* confundunt: Etsi verum sit, regulariter & his relinqui hac tempestate potuisse, imo facilius iam olim quam Ecclesiis; hac inquam tempestate; postea enim hoc ius aliquatenus occisum, *d. l 20. 22. 27. 28. infr. hoc tit.* Quam in rem quoque sunt solemnes loci Ambrosii *adu. Symmachum pag. 325. Edit. Symmach. Paris. 1604. in 4.* & Hieronymi *epist. ad Nepotianum pag. 9. Tom. I. Oper. Edit. Francof.*

Quarto *hac leg.* spectandum venit *Tempus*, quo quid Ecclesiæ donari potest. Ait igitur lex, *decedens relinquere*: Quod interpretes, qui priuilegia piæ Causæ *hac leg.* contineri putant, & in his Bartolus, accipiunt de eo ferme, qui in articulo mortis constitutus quid relinquit: atque adeo anxie quærunt, Quis dicatur *in articulo mortis relinquere?* & vtrum eadem priuilegia porrigenda sint ad eum, qui in actu moriendi ciuiliter (id est, ingrediendi Monasterium) constitutus est? Item, an ad eum qui e periculo euasit? Tandem an ad eum, qui sanus non inuitante mortis periculo tastamentum condidit, & statim tamen subito mortuus est? Quæ omnia inania sunt. *Decedens* enim relinquere dicitur, qui in voluntate aliqua, quocunque tandem tempore eam expresserit, decedit: *Decedentis voluntas* est in qua quis decedit, etsi eam ante contestatus sit. Denique omnis *Testator*, dicitur *Decedens*, ex quo confert actum in tempus obitus, *l. 37. D. de leg. 3.* sed & quia frequentius decedentes disponunt.

Interim obseruandum, hanc *legem* esse de Decedentium liberalitate, quæ refrænanda nonnullis videbatur, quo liberaliores esse solent Decedentes: non ita superstites; ac præsertim mulieres. Et sane hanc huius constitutionis causam fuisse docet ratio *huic legi* addita, *Nihil enim* &c. de qua *fine leg.*

Quinta pars *huius leg.* continet generalitatem & ampliationem, quæ huic Constitutioni inter alias occasionem præbuisse videtur, circa *materiam* seu subiectum: *Quidnam*, & *quantum* Ecclesiæ relinqui possit? Et ait Constantinus, decedentem relinquere posse, *bonorum quod optauerit?* quæ Ampliatio inter alias notanda est; *Bonorum quod optauerit*, id est, cuiuscunque generis bona voluerit decedens (non Legatarius, qui Alciati error est) in quacunque re, vel specie, vt loquitur *lex 13. Cod. Iust. de sacrosf. Eccles.* ac proinde etiam Claræ Domus insignia (de quibus antea) imo & prædia seu stabilia, vt loquuntur; ita quidem Constantinus: quod etiam in Melchiadis *Can. 15. caus. 12. quæst. 1.* diserte dicitur; nempe Constantinum licentiam dedisse *prædia* Ecclesiis relinquendi: de quo tamen hoc tempore dubitatum videtur; multis modum procul dubio huic rei imponi desiderantibus, ne paulatim alioquin nerui Reipubl. per Immunitatem Ecclesiasticam conciderent, viribusque destitueretur Respubl. *l. 3. D. de munerib.* Sane hodie hanc ob causam ab hoc iure recessum est in Gallia; quandoquidem Immobilia seu stabilia Ecclesiis vt Collegiis &

giis & Corporibus (quas Manus-mortuas vocant, eo quod nihil conferant) non aliter recte relinquuntur, aut ab his aliter adquiruntur, quam amortizationis seu morticinii beneficio a Principe accepto, vel indemnitate Fisco præstita per *Finanaiam* seu præstationem semel factam, vel per pensitationem annuam, vel denique *Vicario homine* oblato *viuente, confiscante, moriente:* horum si nihil factum fuerit, Ecclesia fundum sibi relictum intra annum alienare cogitur. Omitto alias Principum constitutiones, & aliorum populorum instituta prolixe commemorare. Notum est dissidium haud adeo vetus inter Paulum V. & Rempubl. Venetam, inter alia, quod huiusmodi fundorum & immobilium adquisitionibus Respubl. modum imposuisset.

Sexto occurrit *hac leg. Forma* seu modus relinquendi: Ait scilicet *lex* indistincte *relinquere:* quocunque scilicet titulo, institutionis, legati, fideicommissi; nempe relinquendi verbum commune seu generale est. Sed ferendi non sunt interpretes, qui tum ex hac indistincta voce, tum ex voce *licentiam*, tandem ex illis, *non sint cassa iudicia eius:* item *liber sit stylus*, item, *licitum arbitrium*, colligunt solemnia testamentorum *hac leg.* remitti in testamentis ad pias causas: quod pernegandum est. Nam etsi hæc verba videantur significare plenam libertatem, tamen intelliguntur seruato iuris ordine, non obstante generalitate *huius leg.* lexque accipienda est de voluntate solemni quæ est secundum *leges:* & ita tenet *hic* Gloss. Libera enim quantumuis testandi facultas a Principe aliquibus concessa, ad iuris euersionem non porrigitur, sed illud hactenus efficit, vt qui intestabilis alioquin ipse erat, vel videbatur esse debere, peculiari quadam ratione, testandi facultatem habeat: vnde vulgatum illud, *dispensatus ad actum celebrandum, sub ea forma Dispensatus videtur, vt seruare debeat quæ alias regulariter & necessario ad celebrationem actus requiruntur.* Et ita recte quoque sensit Glossa ad *hanc leg.* in verb. *Cassa*: quod Molin. ad alia vtiliter hic traducit, ad verba *liber stylus.* Similia exempla vide ad *leg. 6. Cod. Iust. de inoffic. test.* & *l. 2. Cod. eod. de iur. liber.* Vtrum autem in se vera sit hæc sententia, quod in Testamentis ad pias Causas solemnitates iuris Gentium sufficiant? videndus Clarus §. *Testamentum, quæstion. 6.*

Ac vt solemnia Testamentorum a Constantino *hac leg.* remissa non sunt, ita multo minus substantialia Testamentorum: necessaria inquam filiorum institutio, iisdemque legitimæ relinquendæ necessitas: Beneficia scilicet Principum & Ecclesiarum ita accipienda sunt, ne ad iuris euersionem ferantur, neue competentibus actionibus, veluti querelæ *inofficiosi*, via claudatur: vt in terminis de libera testandi facultate concessa, definit *lex 35. Cod. Iust de inoffic. testam. l. 6. eod. tit. l. 2. supr. de iur. liber. Nouella* Valentiniani *de Testament. 4. lex 4. Cod. Iust. de emancip. liber. tit. 10. C. Hermogen. de Testam.* Cum primis eleganter Iustinianus in *dict. l. 35. Si quando talis Imperalis concessio processerit, per quam libera testamenti factio conceditur, nihil aliud videri Principem concedere, nisi vt habeat legitimam & consuetam testamenti factionem. Neque enim credendum est, Romanum Principem qui iura tuetur, huiusmodi verbo totam obseruationem testamentorum multis vigiliis excogitatam atque inuentam, velle euerti:* vid. & *leg. 34. in fin. Cod Iust. de Episcopis & Clericis*, ibi, *vltima & iure cognita voluntate*, & *l. 50. eod. tit.* ibi, *condere secundum leges elogia.* Huc pertinet elegans illud Augustini, *Serm. 356. n. 5. de vita Cleric. Tom V. Oper. Ed. Ben. pag. 1383. Quicunque vult, exhæredato filio, heredem facere Ecclesiam: quærat alterum qui suscipiat quam Augustinum: imo, Deo propitio, nullum inueniet.* Cæteroquin beneficia Principum ita interpretanda sunt, ne ad alterius iniuriam ferantur, *l. 2. §. 10. 16. D. ne quid in loc. publ.* Et hæc de materia *legis.*

Postremo loco occurrit *Ratio* dispositionis: cur videlicet Constantinus generalem & indistinctam hanc Ecclesiis relinquendi licentiam Decedentibus fecerit? Nempe quia nihil magis hominibus debeatur, quam vt supremæ voluntatis, postquam iam aliud velle non possunt, liber sit stylus, & licitum quod iterum non redit arbitrium. Quomodo similiter Seneca 4. *de benefic. cap. 22.* de Testamentis agens, *Nihil iam superest quo spes porrigatur.* Quintilianus *declam 308. Non aliud videtur solatium mortis, quam voluntas vltra mortem.* Et (qui hunc locum imitatus videtur) Ambrosius *l. 3. offic. cap. 9. In supremo fine vitæ positos suum habere iudicium, vt libere testentur quod sentiunt, qui postea non sunt emendaturi.* Quam quidem rationem ideo aduocauit Constantinus M. vt contrariam dubitandi rationem profligaret: quæ suadere videbatur, refrænandas eo magis quasdam liberalitates, quo liberaliores esse solent ac pene prodigi decedentes. Et sane sæpe huic rationi locus est *iure nostro*; & vero in Republ. sæpe esse debet. Atenim hac tempestate in casu præsenti locum esse noluit Constantinus M. quinimo testandi libertatem & fauorem in hoc casu non minus militare, quam in cæteris causis censuit. Ita quidem Constantinus, & vt de Ecclesia benemeritus, non inique; qui & alias rationes locupletandi Ecclesias adinuenit, non tantum restitui iussis possessionibus ad Ecclesias olim pertinentibus, quæ his sub Diocletiano & Maximiano ereptæ fuerant: de quo extat eius rescriptum ad Anulinum Proconsulem Africæ apud Eusebium *lib. 10. cap 5.* & Constantini simul & Licinii *eod. cap. 5.* verum & vt bona Martyrum, si deessent hæredes, Ecclesiis darentur; vt liquet ex Authore *vitæ Constantini lib. 2. cap. 21.* Atenim vbi postea semel Ecclesia satis locuples visa; cohibita, neque iniuria, hæc ipsa variis constitutionibus, & populorum institutis licentia fuit.

---

p. 27.

De lustrorum Sacrificiis; *deque Ecclesiasticis aliisque ad ea non compellendis, Constantini M. constitutio.*

V. (a) Idem A. ad Helpidium. (b)

QVONIAM conperimus, quosdam Ecclesiasticos & cæteros (c) Catholicæ sectæ (d) seruientes, a diuersarum (e) religionum hominibus ad lustrorum sacrificia celebranda conpelli, Hac sanctione sancimus, si quis ad ritum alienæ superstitionis (f) cogendos esse crediderit eos, qui sanctissimæ (g) legi seruiunt, si condicio patiatur, publice fusti-

bus (h)

bus (h) verberetur: si vero honoris ratio talem ab eo repellat iniuriam, condemnationem (i) sustineat damni grauissimi, quod Rebus publicis (k) vindicabitur. Dat. VIII. Kalend. Iun. SirmI, Seuero & Rufino coss. [323.]

NOTÆ.

(a) Abest *hac lex* a *Cod. Iust.* vtpote sacrificiis omnibus Gentilium, omnique ritu Gentilitio tum prohibitis. Memorat eam quoque Baronius *Ann. D.* 323. *num.* 1. GOTHOF.

(b) *Helpidium* sub Constantio Præfectum Prætorio, & quidem Orientis, fuisse, iuxta complures *leges* Anni 359. & 360. & Ammianum Marcellinum, *lib.* 21. *c.* 6. in gestis Anni 361. testatur Hieronymus quoque, *in vita Hilarionis: pag.* 158. *Tom. I. Oper. Edit. Francf. apud Christ. Gensch. Aristæneta*, inquit, *Helpidii, qui postea Præfectus Prætorio fuit, vxor.* Atenim sub Constantino M. Helpidius Anno D. 321. agens vicem Præfecti Prætorio dicitur, *l.* 6. *Cod. Iust. de ædific. priu.* in aliis constitutionibus Anni 321. 323. 324. 329. nulla dignitas additur. Illud saltem ex *l.* 4. *de Nauicular.* & ex *l.* 1. *supr. de Feriis*: colligitur, cum Vrbi Romæ Sardiniæque præfuisse, quandoquidem & *d. l.* 4. Portus Vrbis Romæ mentio fit, & *dicta lex* 1. Carali Proposita dicitur, quæ in Sardinia est. Hoc igitur tempore Helpidium hunc vicarium Vrbis & Italiæ fuisse putem. *ID.*

(c) *Cæteri Catholicæ sectæ seruientes*, quinam? Dicam mox. *ID.*

(d) *Secta* apud Ciceronem quoque, vt & h.resis, apud Græcos, de diuersis Philosophorum sententiis, in bonam partem. Ita & de quolibet vitæ genere, imo & de religione Christiana effertur a Christianis Principibus hic, & *l.* 42. 44. & 57. *infr. de hæret.* & apud Tertullianum, non *vno loco*: inter cætera *Apologetici cap.* 46. apud Pontium *in vita Cyprian. præmissa Oper. Edit. Oxon. & Bremens.* Clementem Romanum siue Rufinum sæpe. Sic & Lactantius, *c.* 1. *de opificio Dei*, Constantini coætaneus, *Philosophos nostræ Sectæ*, dixit. Eodem sensu, *propositum Christianæ legis* vocat Ammianus Marcellinus *lib.* 15. *c.* 7. Postea *hæresibus* proprie hæc appellatio tribui cœpit. Plura loca collegit Des. Heraldus ad Tertullian. *Apologet. c.* 46. *ID.*

(e) *Diuersarum religionum homines* hic sunt Gentiles; qua re Constantinus δυσφημίαν, & inuidiam vitasse videtur. *ID.*

(f) Christiani hæc vox prorsus est. *ID.*

(g) *Sanctissima lex*, pro Christiana & Catholica Religione, *hac leg.* vt sancta lex, *l.* 51. *infr. de hæretic.* Eodem sensu in Constantini *epist. ad Miltiadem & Marcum* apud Eusebium *lib.* 10. *c.* 5. σεβασμιώτατος νόμος, quod Baronius alioquin perperam accepit. *ID.*

(h) Fustuarii supplicii obuia & multa alibi mentio: de quo supplicio dixerunt alii: vid. Paratitlon *de Pœnis. ID.*

(i) *Condemnationis* vox, pro Multa pecuniaria: de quo vide, quæ alibi dixi prolixe, & *Glossar. Theod. ID.*

(k) An intelligit ciuitates & vires cuiusque Reipublicæ, vt coniunctim *Rebuspublicis* hic legamus? An vero res fiscales? Pro illo facit simile exemplum *legis* 2. *supr. de Iudiciis. ID.*

COMMENTARIVS.

Ad Lvstrorvm sacrificia celebranda ritumque Gentilitiæ religionis, Ecclesiasticos, & cæteros Christianæ legi seruientes, à Gentilibus compelli, sub grauissima fustuarii supplicii pœna, vel grauissima multa, vetat hac constitutione Constantinus M. Anno Domini 323.

Ad cuius sententiam vt peruenire possimus; illud initio statim in *hac lege* spectari cupio, *vim* a Christianis arceri, qua videlicet Gentiles eos ad Lustrorum sacrificia compellebant: Quæ quidem ipsa vis est, quam & deinceps Gentiles, vbi potiores loco sese crederent, in Christianos audere soliti: veluti ad Archierosynam, seu ad Templorum, solemniumque Templorum curam subeundam, de quo est Theodosii M. *lex* 112. *supr. de Decurionib.* Item ad Conuiuia & spectacula Gentilitia celebranda, de quo sunt canones Africani: de quibus postea; Ex quo patet iam, Christianos vltro ab huiusmodi ritus Gentilitii participatu seu consortio abhorruisse, quos Gentiles huc compellere vel adigere niterentur, vt consacraneos vel ita sibi redderent. Vis puto non nisi inuitis & reluctantibus, at non & volentibus adhibetur.

Secundo *hac in leg.* notari oportet, vim hanc Christianis intentatam, in ipsamet forte etiam Vrbe Roma, Italiaque: quæ alioquin per Occidentem veteris moris & superstitionis tum retinentiores erant; Quod & ipsum ex aliis quoque eiusdem Constantini M. constitutionibus *hoc Codice* discimus, titulo *de Maleficis & Mathematicis*: & titulo *de Paganis, Sacrificiis & Templis.* Helpidium enim, cui *lex* hæc inscribitur, cuique vis huius amoliendæ, iniuriæque vindicandæ, potestas iniungitur, Vicarium, siue Vrbis siue Italiæ, tum fuisse oportet: Nam & is, biennio ante, Anno Domini 321. agens vicem Præfecti Prætorio diserte vocatur *in l.* 6. *Cod. Iust. de ædificiis priuatis.* Sed & *in l.* 4. *supr. de Nauiculariis*, quæ eidem inscribitur, Portus Vrbis Romæ mentio fit; & *lex* 1. *supr. de Feriis*, quæ ad eundem Helpidium data est, *Caralis* proposita dicitur, quæ Sardiniæ vrbs est. Quo quidem tempore, *Syluester* Episcopus Vrbis Romæ erat, Osiusque Cordubensis Episcopus Constantino M. in Pannonia, *Sirmii*, vbi *hæc lex* data dicitur, adhærebat: Quorum ideo alterutrius, vel vtriusque suggestioni legem hanc si quis accepto ferat, haud inuitus accedam.

Tertio, notanda venit huius constitutionis æra, seu temporis characterismus; Lata scilicet ea a Constantino M. *Seuero & Rufino* Coss. id est, Anno Domini 323. vndecim ferme annis, inde ex quo is Christiana primum fide animum induit. Quo quidem tempore, etsi res Christiana in dies inualesceret, proque ea propaganda multa iam Constantinus molitus fuisset, sanxissetque, nondum tamen Gentilitii ritus omnes, nondum sacrificia

p. 28 ficia prohibita erant, quod posterius factum: Sed & Senatorum Magistratuumque quamplurimi, vt & Curiæ ciuitatum, Corporatique ferme tum Gentiles adhuc erant: Vnde eueniebat, vt alicubi præualentes, vim Christianis adhiberent: de quo querelæ ad Constantinum perlatæ: cui ideo intercedere *ea constitutione* visum.

His ita præstructis, de ipsiusmet constitutionis sententia videamus. Ad *Lustrorum* igitur nominatim sacrificia, imo ad *ritus* similes superstitionis Gentilitiæ, Christianos compelli vetat *hac leg.* Constantinus M. Vbi disquirendum venit, quænam illa sint *Lustrorum sacrificia*: vnde postea liquere possit, quonam specioso Gentiles obtentu Christianos adhæc saltem sacrificia, ad hunc ritum, adactos voluerint: Cur retro id quoque Christiani, haud secus atque alia ritus Gentilitii, recusauerint, & ipsemet Constantinus id tam enixe prohibuerit. *Lustrorum* igitur sacrificia hoc loco non sunt proprie priuatarum & communium solennitatum lustra, seu priuatæ lustrationis officia, quæ nominalibus lustricisque inter alia diebus adhibita: quorum meminit, præter alios, hoc quoque æuo Symmachus, *lib.2. epist. 47. & 50.* Non sunt item hic ea priuata tantum lustra, quæ singuli patresfamilias pro frugibus circum arua, quibus fundi lustrabantur, faciebant, vt auerteretur *mors, labes, nebula, impetigo, pesestas* (id est pestilentia) quæ legitima horum sacrorum verba fuere, teste Festo, *in voce Pesestas.* Quomodo & in veteri Kalendario rustico mense Maio scriptum legimus, SEGETES LVSTRANTVR (quo quidem ipso mense Maio hæc ipsa *lex* data est) vt & mense Aprili, OVES LVSTRANTVR. Imo neque hic ea lustra accipi oportet, *quæ quinto quoque* anno Romæ peracto, censu ciuium habito, a Censoribus condita seu facta *suouetaurili* sacrificio adhibito: nam & ea iam dudum Romæ fieri desierant, vt testatur Censorinus *de die Natali*, qui scribebat Anno D. 240. *cap. 18.* quomodo & Censores ibidem tum desiti, quos instaurare quidam postea, sed frustra, annisi, vt ex eodem Symmacho discimus. Quomodo & lustra *missa* suouetaurilibus a Fratribus arualibus legimus in *veteri inscriptione* apud Gruterum *CXXI. CXXII.* Quid igitur? Lustrorum sacrificia, hic sunt publica lustra & solemnia: siue Amburbio, siue Ambaruali *processione*, quæ circa pomerium vrbis agrosque fiebant: ductis etiam olim victimis, dictisque carminibus, die festo conuiuioque solemni: Quæ quidem indicebantur variis causis & occasionibus: Primo quidem, pro fœcunditate agrorum seu pro frugibus: Deinde, inspectis ferme libris Sybillinis, & lectisternio facto, prodigiis expiandis, & ad pacem Deorum, vt loquebantur, exposcendam. De quo cum varia suppetant testimonia, Lucani inter alios locus egregius est, *lib. 1. v. 592. & seqq.* vbi de portentis procurandis, deque Arunte Aruspice agit.

Mox iubet & totam pauidis a ciuibus vrbem
Ambiri, & festo purgantes mœnia LVSTRO,
Longa per extentos pomeria cingere fines,
Pontifices, &c.
Dumque illi effusam longis anfractibus vrbem
Circumeunt.

Indicebantur & lustra hæc, seu lustrorum sacrificia, ingruente sæuiore aliquo periculo, proque finibus tutandis, cum pro aris focisque & solo patrio, aduersus hostem aliquem formidandum pugnandum foret, vt ea res populo Romano bene & feliciter eueniret. In quibus lustris seu lustrationibus tædæ sulphurisque & aquæ lustratio interposita, & aquæ aspergine circumlatæ, vt loquitur Tertullianus. Huius generis fuerunt & *Armilustria* olim, quibus exercitus in Campo Martio, lustrali sacrificio facto lustrabatur: quomodo & alia lustrata, veluti Classes, Templa, areæ, imo & tubæ, a quibus *Tubilustria*: de quibus obuia sunt Veterum testimonia. Duo tantum hic loca sternere iuuat de lustrali sacrificio seu *lustro misso* ob terrorem hostis, vel ob pestilentiam. Prior locus est Capitolini, *in vita Marci Imp. cap. 13. Tantum*, inquit, *terrorem belli Marcomannici fuisse, vt vndique Sacerdotes Antoninus accinerit, peregrinos RITVS impleuerit, Romam omni genere LVSTRAVERIT, retardatusque a bellica profectione sit, CELEBRAVERIT & Romano ritu Lectisternia per septem dies.* Subiicit ibidem, *tantam pestilentiam fuisse, vt vehiculis cadauera sint exportata sarracisque.* Posterior locus est Vopisci, *in vita Aureliani cap. 20.* vbi, in timore quo iidem Marcomanni cuncta vastabant, ingentesque Romæ seditiones erant, pauentibus cunctis, ne eadem quæ sub Gallieno prouenirent, inspectis libris Sibyllinis & Senatusconsulto condito; *Itum est*, inquit, *deinde ad Templum, inspecti libri, proditi versus, LVSTRATA vrbs, cantata carmina, AMBVRBIVM CELEBRATVM, AMBARVALIA promissa, atque ita SOLEMNITAS quæ iubebatur, expleta est.* Sic quoque sæpe apud T. Liuium & Iul. Obsequentem, aliosque legas, lustratam vrbem inspectis libris Sibyllinis. Huc quoque pertinent Pagorum lustrationes, de quibus Siculus Flaccus, *de conditionibus agrorum sub finem: Sed & pagi sæpe significanter finiuntur, de quibus non puto quæstionem futuram, quorum territoriorum ipsi pagi sunt, sed quatenus territoria. Quod tamen intelligi potest vel ex hoc, magistri pagorum, quoad* [quo] *PAGOS LVSTRARE soliti sunt: vii trahamus quatinus lustrarent.* Cuius loci sensus hic est, territoria pagorum, si de horum finibus quæratur, inde præsumi, æstimari, atque eatenus seu eousque regi ducique oportere, quo vsque magistri pagorum pagos lustrare, ambaruali sacro seu lustro facto, solent.

Et hæc quidem publicorum lustrorum genera fuere, de quibus plerisque, vel potioribus saltem, in huius Constantinianeæ *legis* specie actum videtur: Non tantum, inquam, de iis, quæ pro frugibus, vel ob pestilentiam labemue auerruncandam facta; vel etiam de pagorum lustrationibus, verum de iis quoque quæ ingruente hoste formidando celebrata. Quod quidem *huius legis* æra, seu Consulatus illi subnotatus, atque adeo temporis characterismus, haud adeo respuat. Hic quippe Annus ipse, *Seuero & Rufino COSS.* id est, Anno Domini 323. duabus rebus insignis fuit: nam Gothi per neglectos limites eo anno erupere, vastataque Thracia & Mœsia, prædas egere, quos Constantinus M. repressit, atque inde ludi Gothici Romæ celebrati: de quo Porphyrius *Panegyrico*, Veteres nummi, Kalendarium *Heruagianum*, Auctor *vitæ Constantini*, & Anonymus *Sirmundi*, seu Valesii. Et exortum confectumque hoc Anno ipso bellum Licinianum: quo & prima victoria a Constantino M. parta Mense Iunio, bimestri ferme post *hanc legem.* Vt proinde his etiam occasionibus Romani, Italiæque municipia lustrorum sacrificia celebrasse videri possint; pro hostium videlicet illorum strage, contra pro Imperii Romani securitate, proque Constantini Imp. salute & victoria.

Ex his quæ modo dicta sunt, in procliui iam coniectura fuerit, cur Gentiles tum temporis Christianos, quos alio, seu ad alia sacrificia cogere, p. 29. compellere haud æque poterant, ad nefandos inquam Gentilitiæ superstitionis ritus, veluti ad Deorum, imo Dæmonum cultum, execrandasque hostia-

hostiarum immolationes, damnandaque sacrificia; de quo satis constabat, Christianos ab his maxime abhorruisse, eoque perduci nunquam posse; huc saltem, ad lustrorum inquam sacrificia, adigerent, cogique eos iure posse putarent.

Duplici igitur ratione: Primo quidem, quia hæc lustrorum sacrificia grauioribus seu funestioribus superstitionis ritibus, victimarumque forte immolationibus & circumductionibus iam abdicatis, celebrarentur; neque his hostiarum sacrificia *ad commodarentur*: vt proinde nil impedire videretur, quominus Christiani pura mente atque illæsa conscientia hæc lustrorum sacrificia cum Gentilibus obire possent. Alter obtentus erat publicæ vtilitatis, imo & Imperii, Imperatorumque, inque hos deuotio, καθοσίωσις: Quasi, quod Apuleius dixit, *prima Apologia pag. 276. Edit. Lugd. Bat. 1613. apud Ioan. Maire*, in simili re, *nihil quod ferendæ salutis gratia fit, criminosum sit.* Et certe, Constantinus M. ipsemet alia in specie huic sententiæ aliquando subscripsit, ante hanc tamen *legem*, & per quandam συγχώρησιν, cum suffragia seu remedia innocenter adhibita, atque incantamenta illa actusque impunita esse voluit, quæ humanis quæsita essent corporibus, quæue proficerent, ne diuina munera & labores hominum sternerentur, *l. 3. supr. de maleficis & mathem.* Quam quidem legem mirum, Iustiniano tanto post probatam, coniectamque eam in ipsius *Codicem*: Leoni certe Philosopho ea iure displicuit, quam & ideo abrogauit *Nouell. 65.* Neque dubito ipsummet Constantinum ab ea postea recessisse, quomodo idem Aruspicinæ vsum, quem antea tolerauerat, abrogauit. Illo igitur potissimum quem posterius dixi colore, Christianos ad lustrorum sacrificia adigendos Gentiles credidere: Quomodo & alias probabilis causa visa semper, retinendi veteris moris, seu ritus, affectus deuotioque erga Rempublicam vel Principem. Quem prætextum in simili quoque specie egregia sententia damnat Theodosius Iun. *in l. vltim. supr. de spectaculis:* vbi Dominico die, etiamsi Imperialis officii causa prætenderetur, spectacula edi vetat. *At ne quis existimet, in honorem numinis nostri, veluti maiore quadam Imperialis officii necessitate compelli, & nisi diuina religione contemta spectaculis operam præstat, subeundam forsitan sibi nostræ Serenitatis offensam, si minus circa nos deuotionis ostenderit, quam solebat, nemo ambigat, quod tunc maxime Mansuetudini nostræ ab humano genere defertur, cum virtutibus Dei omnipotentis ac meritis vniuersi obsequium orbis impenditur.* Ergo & hoc quoque obtentu Gentiles Christianos ad lustrorum sacrificia adigebant: sicvt renuentes proculdubio indeuotionis iam, seu impietatis in Principem Remque publicam arguerent. Contra auersari id quoque Christiani, tum & deinceps, quasi idololatriæ semel initiatum, seu ob originis maculam & reatum: vt omnem aliam μετοχήν, συμφώνησιν, συζυγίαν, consortium & communionem, si vel minimum superstitionis retinerent, probabili quamlibet maxime causa niterentur, vtilitateque publica velarentur. Vnde manifesta proculdubio Zosimi calumnia videtur, *lib. 5. cap. 41.* quam etiam retudimus *supr.* ad *l. vltim. de malefic. & mathemat.* qui sub Honorio Imp. ipsummet Innocentium Episcopum Romanum, in communi periculo metuque Gothico, in sacra quædam Gentilitia pro tutandis finibus Romanis, & auerruncando hoste, consensisse scribit: *Prælata*, inquit, *publica salute suæ opinioni:* ὁ δὲ τὴν τῆς πόλεως σωτηρίαν ἔμπροσθεν τῆς οἰκείας ποιησάμενος δόξης, λάθρα ἐφῆκεν αὐτοῖς ἅπερ ἴσασιν, *is vero opinioni suæ salutem vrbis anteponens, clam permisit iis vt facerent, quæcunque scirent.* Et similis est omnino huic Zosimi calumniæ altera illa *eiusdem lib. 2. cap. 29.* qua Constantinum M. ipsummet, quamlibet Christianum, Aruspicibus, aliquandiu, & ad hoc quidem tempus vsque fidem habuisse scribit: quod etiam nonnulli hodie perperam colligunt, ex *l. 1. supr. de maleficis*, qui ibi a me refutati. Ex illo interim *Zosimi* loco quoque discimus, Christianorum alioquin, & in his Episcopi Romani, οἰκείαν δόξαν, regulariter fuisse, vt a communione Gentilium abhorrerent.

Sequitur, in *hac lege* videamus, quosnam ad hæc lustrorum sacrificia, Gentiles adactos voluerint, quos contra Constantinus M. eo adigi noluerit: *Quosdam*, inquit lex, *Ecclesiasticos, & cæteros Catholicæ sectæ seruientes.* Et mox: *Eos qui sanctissimæ legi seruiunt.* Enim vero quæri possit, vtrum hæc de Clericis tantum accipienda sint, quod *titulus* sub quo *hæc lex* posita est, suadere videtur; an vero de omnibus Christianis promiscue. Id quod postremum reor. Ecquis enim in animum ita inducat suum, solos Clericos a Gentilibus ad lustrorum sacrificia compulsos? Quis contra credat, Constantinum M. solos Clericos ab hac iniuria immunes voluisse? Nisi quis forte putet, cæteros Christianos hæc lustrorum sacrificia vltro cum Gentilibus celebrasse, solos vero clericos id renuisse. Cui profecto renititur quoque generalis *huius leg.* interdictio, & sub ea comprehensa ratio: *Si quis*, inquit, *AD RITVM ALIENÆ SVPERSTITIONIS cogendos esse crediderit, eos qui sanctissimæ legi seruiunt.* Quare, *Catholicæ sectæ seruientes*, & *sanctissimæ legi seruientes*, hac lege sunt quicunque tandem Christianam fidem amplectentes, τηρῦντες, φιλάττοντες: non vero ὑπηρεσίαν παρέχοντες: Quo sane sensu proprie dicuntur seruientes Ecclesiis, in *l. 29. infr. hoc tit.* item sacratissimo numini seruientes, *l. 16. supr. de lustrali coll.* Aliud scilicet est, Catholicæ Sectæ vel sanctissimæ legi seruire, id est operari: aliud Ecclesiæ & sacratissimo Numini seruire, id est ministrare, vt proinde *hæc lex* hoc *titulo* fugitiua videatur; quæque melius in *Titulum* generalem de *Fide Catholica* relata fuisset, non minus quam *lex 1. eius tit.* quæ eodem pertinet.

Qantopere vero vim hanc Constantinus M. auersatus sit, ostendit sanctio legis, seu *pœnæ* grauitas, qua plecti vult eos, qui Christianos ad hæc lustrorum sacrificia compellerent: nempe, fustuario supplicio vilioris conditionis homines affici iubet, honoratos vero grauissimam multam subire: vbi verba hæc, *rebus publicis*, non de fisco accipiam, verum de rebus publicis cuiusque ciuitatis: nam & ita idem Imperator, biennio post, in specie *legis 2. supr. de iudiciis*, pœnam rei publicæ ciuitatis inferri voluit. Quodsi ita est, tum de ciuitatibus & municipiis Italiæ accipiendus locus fuerit, per quam Helpidius, cui hæc *lex*, vti dixi, inscribitur, Præfecti Prætorio vicem agebat.

Et ita quidem Constantini mentem, Constantinianeique simul sæculi hac parte disciplinam vel ex hac constitutione tenemus. Sub quo eodem alioquin Principe, eandem in sententiam, *Canones* quidam occurrunt Concilii Ancyrani, quod decennio ante *hanc leg.* celebratum fuit: Varii nempe Canones ibi extant in Christianos, qui tempore persecutionum non tantum immolassent, verum & qui vel sacra alia festaque & conuiuia cum Gentilibus celebrauerant, πρὸς βίαν, μετὰ βίας, *coacti*, can. 4. & 8. vel ἀπειλῇ κολάσεως, *minis pœnarum*, can. 6. Sed & *Canon nonus* ibidem scriptus est aduersus eos, qui fratres suos eo compulerant, inue causa fuerant, vt eo adigerentur, p. 30.

pag. 275.

pag. 275. 276. Tom. I, Concil. Edit. Harduin. ἐπανέστησαν, καὶ ἠνάγκασαν ἀδελφοὺς, καὶ αἴτιοι ἐγένοντο τοῦ ἀναγκασθῆναι, *insurrexerunt & compulerunt fratres, & causas præbuerunt, vt cogerentur.* Vt omittam Canones Eliberitanos, qui in hac re multi sunt, quia de eorum fide multi ambigunt. Sic liquet, ea tempestate, damnatam omnem Gentilitii ritus communionem & participatum, seu ἑτεροζυγίαν, qua voce inter alias hac in re vtitur D. Paulus *2 Corinth. 6. vers. 14.* allusione facta ad disparis generis animalia, quæ non recte vni iugo subiiciuntur. Et certe, huius rei paulo post adprime gnarus Iulianus Imp. e Christiano Gentilis, inter cæteras technas, plagas, laqueos, seu inter πάγας ἀσεβείας σοφιστικῶς ἐπινοηθείσας, *laqueos impietatis sophistice excogitatos*, quibus Christianos Gentilitiæ superstitioni inuolueret, id quoque commentus est, vt Imperatorii cultus specie, vultus (quæ *Labrata* postea dixere) principum, vt & labarum, adiectis gentilitiorum numinum simulacris, populis inhiantibus proponerentur: Item, vt ad se accedentibus, ad strenas, seu *ad puncti solatia* consequenda, vel vt Tertullianus loquitur, cum liberalitas Imperatoris expungeretur, acerræ prius transeuntibus obiicerentur, thuri adolendo: quod sciret is, apud Christianos, Christum abnegare, & vel micam thuris adolere, paria videri. Denique notissima Balaami doctrina & institutum, quo ritibus Gentilitiis Israelitas inuoluit: qui ideo apud Deum luerunt: de quo *Numeror. 25. & 31. Psalm. 106. Apocalyps. cap. 2.* Idque in Pergamena Ecclesia notatum.

Ex his iam apparet, non probandam esse Baronii sententiam, existimantis, Gentiles hoc tempore elatos in Christianos insolenter egisse, atque inuitos ad eiusmodi lustrorum sacrificia pertrahere studuisse, occasione sanctionis Constantinianeæ, *legis*, inquam, *1. infr. de Paganis*: qua Constantinus Romæ Aruspicum consulendorum facultatem fecerat. Perperam enim omnino id inde colligitur, quasi scilicet visus fuerit Constantinus rescripto illo a Christiana Religione defecisse, & ad relictam auitam superstitionem rediisse. Neque enim *lex* illa Constantinianea, vt ad eam prolixe probamus, est, Aruspicinam probantis Constantini, sed eam tantum Romæ Gentilibus tum adhuc indulgentis: quomodo & *hac leg.* iisdem lustrorum sacrificia concessit: quæ Vrbs Roma vt superstitionis cæteroquin, ita & Aruspicinæ retinentior, Constantino M. sese contumacem ea parte maxime præbuit.

Tandem, neque huic absimilis prorsus mos est ille, quem Chrysostomus proscribit *Orationib. aduers. Iudæos*, Christianorum cum Iudæis ieiunantium: imo eorum qui alios adigebant iurisiurandi præstandi gratia, Synagogas Iudæorum adire, quasi φοβερώτεροι οἱ ἐκεῖ γινόμενοι ὅρκοι, *iuris iurandi formulæ ibi magis formidandæ* forent: *orat.* πρὸς τοὺς ἰουδαΐζοντας *1. p. 369. 370.* & *pagina 591. Tom. I. Edit. Benedictin.*

De ORDINATIONE *Clericorum in Curiarum & ciuitatum præiudicium non facienda, Constantini M. constitutio.*

VI. (a) Idem A. ad Ablauium PF. P. (b)

Neque vulgari (c) consensu, neque quibuslibet petentibus, sub specie Clericorum, a muneribus publicis vacatio deferatur: Nec temere & citra modum populi (d) Clericis connectantur: Sed cum defunctus (e) fuerit Clericus, ad vicem defuncti alius allegetur, (f) cui nulla ex municipibus (g) prosapia fuerit, neque ea est opulentia facultatum, quæ publicas functiones facillime queat tolerare: ita vt, si inter ciuitatem & Clericos super alicuius (h) nomine dubitetur, si eum æquitas ad publica trahat obsequia, & progenie Municeps, vel patrimonio idoneus dinoscetur, exemtus Clericis ciuitati tradatur: *Opulentos* enim *sæculi subire necessitates oportet, pauperes Ecclesiarum diuitiis sustentari.* PP. Kalend. Iun. Constantino A. VII. & Constante Cæs. coss. [326.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* Extat apud Baronium *Anno 326. n. 85.* Concordat *huic legi* altera eiusdem Constantini M. *lex 3. supr.* & *lex 17. infr.* GOTHOF.

(b) De hoc *Ablauio* Præfecto Prætorio sub Constantino M. vide Eunapium *in vita Ædesii, pag. 41. & seqq. Edit. Commelin.* vbi genus eius, patriam, potentiam, multis persequitur: de eiusdem cæde paulo post mortem Constantini, idem agit *p. 45. 46.* & Zosimus *lib. 2. cap. 40.* & Hieronymus *in Chronico.* Plura in *prosopogr.* ID.

(c) Id est, vulgi & populi: vt *l. 49. supr. de Decurion.* non temerario & præcipiti. ID.

(d) Ita *l. 10. infr. Vt Ecclesiarum cœtus concursu populorum ingentium frequentetur.* ID.

(e) Hoc ipsum cauetur & *d. l. 3. supr.* ID.

(f) Proba hæc vox; neque mutanda in *eligatur.* ID.

(g) *Municipes* sunt Decuriones: vid. Paratitlon *de Decurionib.* ID.

(h) Id est, a ciuitate vindicentur. ID.

COMMENTARIVS.

De Ordinatione Clericorum sententia *huius leg.* eadem est, quæ *l. 3. supr.* nempe partim a Decurionibus & diuitibus ad Clericatum non admittendis; imo si admissi iam fuerint, ad Ciuitatem retrahendis; tum & de effræni Clericorum Nvmero cohibendo; quo pertinet etiam *lex 33. infr.* atque in defuncti nonnisi locum Clerico conptando. Duo tantum *hac leg.* singularia obseruentur. Primum est, quod *initio legis* continetur, ibi: *neque vulgari consensu, neque quibuslibet petentibus sub specie Clericorum a muneribus publicis vacatio deferatur.* Nempe eo res iam processerat, vt siue sponte sua, siue id agentibus iis ipsis, qui muneribus publicis subductos p. 31. sese cuperent, ad populi Christiani vulgique petitionem passim multi ad Clericarum deposcerentur. Hinc iam discimus, Clericos sæpe ad populi postulationem electos: quod & ipsum testatur *lex 49. supr. de Decurionibus.* Idque etiam ostendit Hieronymus *ad Rusticum Monachum pag. 31. Tom. I. Oper. Edit. Francof. apud Christ. Genschium. Cum ad perfectam ætatem veneris, & te vel POPVLVS vel Pontifex ciuitatis in Clerum allegerit.* Prælati quoque sæpe ad postulationem electi, de quo *tit. ext. de postulat. Prælat.* Qua re fiebat, vt incondita hac & effræni Clericorum allectione publicis muneribus fraus fieret. Quare id Constantino M. prohibere visum; Non audiendæ scilicet sunt vulgi seu populi voces, si ea re aut publico, aut Tertio fraus fiat: quam in rem est quoque in alia specie lex 2. *de his qui condition. propr.* Ratio etiam secundo loco *fine legis* obseruetur elegans: *Opulentos* vid. *seculi subire necessitates oportere: pauperes Ecclesiarum diuitiis sustentari.* Vt diuitiæ Ecclesiarum pauperibus sustentandis destinatæ sunt, ita contra, diuitiæ seculi, seculi quoque necessitatibus seruire debent. Singula singulis, ne alioquin hinc Ecclesiarum diuitiæ, aduersus earum sic vt dicam, fundationem, pauperibus eripiantur; inde nerui Reipubl. concidant, opulentis quibusque in Clericos allectis. Vnde apparet, Constantinum M. voluisse pauperes tantum ad Clericatum promoueri, seu ordinari.

De Immvnitate *Clericorum, etiam inferioris ordinis a Muneribus Curialibus per Numidiam Constantini Magni constitutio.*

VII. (a) Idem A. Valentino Cons. Numidiæ. (b)

Lectores (c) diuinorum apicum, (d) & Hypodiaconi, (e) ceterique Clerici, qui per iniuriam (f) hæreticorum (g) ad Curiam (h) deuocati sunt, absoluantur: & de cetero ad similitudinem † Orientis (i) minime ad Curias deuocentur, sed immunitate plenissima potiantur. Dat. Non. Febr. Serdicæ, Gallicano & Symmacho coss. [330.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* Extat apud Baronium *Anno* 330. *num.* 56. Concordat eiusdem Constantini M. *lex* 1. & 2. *supr.* & speciatim adhuc magis *lex* 24. *infr.* GOTHOF.

(b) Donatus Numida, & Donatistæ per Numidiam quoque fuere. *ID.*

(c) De *Lectoribus* vide & *l.* 24. *infr.* & *l.* 163. *supr. de Decurionib. ID.*

(d) Ita *Apicum diuinorum Codex* Isidoro *Eccles. offic. lib.* 2. *cap.* 11. quod refertur in *Concil. Aquisgranens. lib.* 1 *cap.* 3. *init. pag.* 1051. *Tom. IV. concil. Edit. Harduin. ID.*

(e) *Hypodiaconi*, Subdiaconi, de quibus *leg.* 24. *infr. l.* 49. 163. *supr. de Decurion. ID.*

(f) Factione, *l.* 1. *supr.* sacrilego liuore, *l.* 2. *supr. ID.*

(g) Donatistarum, quos pariter *hæreticorum* appellatione designari *l.* 1. *supr.* quæ huic argumento conuenit, dixi. *ID.*

(h) Id est, Curialia munera. *ID.*

† Indicatur hic anterior quædam Constantini M. constitutio, puta *lex* 1. *infr. de hæret. ID.*

(i) An Orientalis Imperii? an vero diœceseos Orientis? *ID.*

COMMENTARIVS.

Immvnes a Curia seu Curiæ muneribus (puta nominationibus, susceptionibus) sunt, non tantum Clerici *Sacerdotes* seu Antistites, *l. 1.* & *2 supr.* verum etiam Clerici *Ministri*, nudum videlicet ministerium in Ecclesia exhibentes, veluti Lectores, Hypodiaconi, ex hac Constantini M. constitutione Anno D. 330. idque per Numidiam Africæ prouinciam nominatim. Nempe cum hæretici tot iam Constantini M. constitutionibus repressi, Catholicos Antistites seu Sacerdotes ad Curiam & Curialia munere vocare amplius non possent, iidem per Numidiam (proculdubio Donatistæ, quod etiam Baronius indicauit *Anno 330. num. 56.*) ministros Clericos ὑπηρέτας attentandos, atque ad Curiam vocandos crediderе: quasi immunitas Clericis præbita a Constantino M. ad Sacerdotes Clericos tantum pertineret. Et sane aliquando aperte priuilegiis distincti hac parte, seu in hoc ipso argumento, Episcopi, Presbyteri, & Diaconi a reliquis, puta Lectoribus, Subdiaconis, & Copiatis, *l. 121. 163. 172. de Decurionib.* Itaque etiam iam re ipsa effecerant. Verum Constantinus M. immuni-

immunitatem, ad hos pariter pertinere vult, per Numidiam nominatim Prouinciam: idque ad similitudinem Orientis, vbi videlicet ea immunitate ex Constantini proculdubio expresso indulto, citra dubium vllum Ministri quoque Clerici ex æquo fruebantur. Summa igitur *huius legis* hæc esto; Immunitatem a Curia ἀδιακρίτως ad omnes ex æquo, maximos, minimos, Clericos spectare, siue Sacerdotes, siue Ministros. Denique ad cunctos Clericos *l. 9. infr.* siue sequentes: *l. 24. infr.*

Fuit hæc scilicet, (quod hic obiter primo loco notandum:) Clericorum distinctio, in Sacerdotes seu in Sacerdotio constitutos, qui & *Primi* dicuntur *d. l. 24. infr.* & *l. 13. infr. de Iudæis:* Et in *ministros*, qui inferioris loci Christianæ legis Ministri dicuntur, *l. 41. infr.* & forte Christianæ sectæ seruientes, ab Ecclesiasticis diuersi, *l. 5. supr.* Sic cum tres ordines essent Sacerdotum (Episcopi videlicet, Presbyteri, & Diaconi) cæteri Ministri seu ὑπηρέται (puta Lectores, Hypodiaconi, & cæteri veluti Exorcistæ, Ostiarii;) ne aliis Scriptoribus testimonium denuntiem, præter *legem 41. infr.* ita certe passim in scriptis Ecclesiasticis ἱερατικοὶ, & κληρικοὶ distinguuntur; vt in Synodo Laodicena, *can. 4. 24. 27. 30. 36. 41. 42. 54. 55. p. 781. 782.* & *seqq. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* ἱερατικοὶ scilicet sunt, Episcopi, Presbyteri & Diaconi: κληρικοὶ speciali significatu cæteri inferioris ordinis & loci Ministri: cum alias κληρικῶν nomine generaliter accepto omnes Ordines Ecclesiasticorum, etiam tres ἱερατικῶν ordines contineantur. Insignis quoque hic est Optati locus *l. 1. de Schismat. Donatistar. cap. 13. pag. 13. 14. Edit. Paris. du Pin. Quid commemorem*, inquit, *Laicos, qui tunc* p. 32. *in Ecclesia nulla fuerant dignitate suffulti? Quid Ministros plurimos? Quid Diaconos in tertio? Quid Presbyteros in Secundo Sacerdotio constitutos? Ipsi Apices & Principes omnium aliqui Episcopi illis temporibus instrumenta diuinæ legis impie tradiderunt.* Qui etiam Optati locus pertinet proprie ad Numidiam. Sane & Gelasius Cyzicenus *lib. 2. Actor. Concil. Nic. cap. 30. §. περὶ τῶν ἱερωμένων, pag. 426. 427. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* (quod quidem Concilium habitum fuit quinquennio ante hanc *legem*) nonnisi tres Ordines ἱερωμένων designat, inferiores *ministros*, ὑπηρέτας, vocat. Hoc numero sunt Lectores & Hypodiaconi, qui quid fuerint, ipso satis nominis indicio liquet. Sane Subdiaconi fit quoque mentio *l. vnic. supr. de bonis Cleric.*

Secundo notandum, *hac* Constantini M. *leg.* vt & Arcadii *l. 163. supr. de Decurionib.* Lectores ante Subdiaconos nominari: contra quam in Gratiani *l. 24. infr. hoc tit.* Sane ita quoque in Ἀρχιερατικῷ quod doct. Habertus edidit, de ordinatione Hypodiaconi agitur statim post *Lectoris* ordinationem. Sic quoque Damascenus *Dialog. contra Manich. num. 3. pag. 431. Edit. Paris. Mich. Lequien.* πρῶτον ὡς τοῦ Ἀναγνώστου ἀξίωμα, εἶτα ὑποδιάκονος, *vt prima dignitas, lector est, deinde Subdiaconus.* Et tamen ὑπηρέται, id est, Subdiaconi ante nominantur in Laodicena Synodo Anno Domini 364. *Canone 20. 21. 22. 23. 24. pagin. 785. 786. Tom. I. Concil. Harduin.*

Illud quoque tertio notandum, recte Baronium vidisse, falli eos, qui *hac lege* Clericos ad secularium Magistratuum tribunalia trahi, vetari tradunt, quam interpretationem refellere pluribus nihil attinet.

Tandem obseruetur, id quod toties Hæretici tentauerant, puta Clericos ad Curiam & Curialia munera vocando, id tandem etiam perfecisse Apostatam Iulianum, vt ex historia Ecclesiastica liquet; & docuit *lex 50. supr. de Decurionibus*, itemque *lex 4. supr. de lustrali collation.* vbi dixi.

De IMMVNITATE *Clericorum ab extraordinariis collationibus ab onere Metati, Lustralique collatione: Constantii constitutio.*

VIII. (a) Imp. CONSTANTIVS (b) A. Clericis salutem dicit.

IVXTA Sanctionem, † quam dudum (c) meruisse (d) perhibemini, & vos, & mancipia (e) vestra nullus nouis collationibus obligaVit, (f) sed vacatione gaudebitis. Præterea neque hospites suscipietis. Et * si qui de vobis alimoniæ causa negotiationem exercere volunt, immunitate potientur. Dat. VI. Kalend. Septemb. Placido & Romulo coss. [343.]

NOTÆ.

(a) *Lex 1. Cod. Iust. de Episcopis & Clericis.* Extat apud Baronium. *Anno* 338. *n.* 17. GOTHOF.

(b) *Constantinus* in *Cod. Iust.* Sed male. *ID.*

† Constitutio Constantini M. hic indicatur, quæ alibi non occurrit. Eiusdem vel etiam plurium aliarum similium fit rursum mentio, *l. 14. infr. ID.*

(c) A Patre meo Constantino. *ID.*

(d) In Cod. Iust. *meruistis.* Meruisse perhibemini autem idem est, ac impetrastis, obtinuistis a Patre meo Constantino: id enim sibi vult verbum *mereri*, quod infinitis testimoniis patet, Patruu etiam: vid. interim *Glossarium Theodosianum. ID.*

(e) Id est Colonos. *ID.*

(f) *Obligauit*, pro *obligabit*, vt quoque est in *Cod. Iustin. ID.*

* Cætera absunt a *Cod. Iustin. ID.*

COMMENTARIVS.

Constantii Imp. nouem ordine Constitutiones sequuntur, de Episcopis & Clericis; de eorum videlicet immunitate, priuilegiis & foro. Hac certe *lege*, siue Constantii ea, siue Constantis est, quæ Epistola est, ad Clericos emissa, immunitatis Clericis tributæ tres species continentur & sanciuntur. De Immunitate a muneribus personalibus fuerunt iam superiores Constantini M. Constitutiones, *lex 1. 2. 7.* Quæ quidem immunitas prima est, quæ Clericis tributa fuit. Successerunt postea aliæ, cuiusmodi sunt tres quæ *hac leg.* continentur, imo iam autem tributæ sanciuntur. Ad quam quidem *legem*, inter alias Constantini M. filiorum *leges*, pertinet, quod de his Sozomenus scribit *l. 3. cap. 17.* vbi de Religionis Christianæ profectu agens: συνελαμβάνοντο δὲ εἰς ἐπίδοσιν τούτων καὶ οἱ βασιλεῖς, οὐχ ἧττον ἢ ὁ πατὴρ περὶ τὰς Ἐκκλησίας σπουδάζοντες, καὶ Κληρικοὺς καὶ παῖδας αὐτῶν, καὶ οἰκέτας ἐξαιρέτοις τιμαῖς καὶ ἀτελείαις γεραίροντες; *ad earum autem rerum incrementum, ipsi quoque imperatores plurimum contulerunt, quippe qui non minore studio, quam eorum pater, Ecclesias fouerent, Clericos eorumque liberos ac famulos priuilegiis & immunitatibus honorarent.*

Prima igitur immunitas est, vt Clerici eorumque mancipia, id est, coloni a *nouis collationibus* immunes sint: Id est, ab extraordinariis & superindictitiis. Quam quidem immunitatem ab eodem Constantino Clericis tributam hæc *huius legis* verba ostendunt: *Iuxta sanctionem, quam dudum meruisse perhibemini, & vos, & mancipia vestra nullis nouis collationibus obligabit.* Itemque *lex 14. infr. verf. Diui Principis.* Ab extraordinariis igitur nominatim collationibus immunes facti fuerunt a Constantino M. & Constantio Clerici: at nondum ab ordinariis & Canonicis, puta censu possessionum suarum nomine: Qua parte varie ius constitutum: vid. *l. 10. 14. 15. 33. infr. hoc tit.* de quo ad eas *leges.* Imo & agri Ecclesiæ ipsius pendebant tributum, quod idem rursus ostendit *l. 15. infr. hoc tit.* & de eo solemnis iam est Ambrosii locus *in orat. de trad. basilicis.* *Si tributum petit* (Princeps) *non negatur; agri Ecclesiæ soluunt tributum.* Idque etiam agnoscit Papa Vrbanus, *Cauf. 23. Qu. 8. Can. 22.* Sed & Valentiniani epistolam recitat Ballarminus, vbi hæc inter alia extant: *Boni Episcopi tributa pensitant Regibus.* Sed & *Cauf. 11. Q. 1. c. 28.* ex Ambrosio hæc inter alia referuntur, *Si censum Filius Dei soluit,*
p 33. *quis tu tantus es, qui non putes esse soluendum?*

Secunda Clericorum immunitas est ab onere *Metati*, vt ne hospites suscipere cogantur, forte exercitu aut Imperatoris Comitatu transeunte: de quo Metati onere fuit *tit.* pecularis *supr. lib. 7.* vbi consule *Paratitlon*, ac nominatim *ibi*, Quinam ab hoc onere excusarentur, seu immunes essent.

Postrema Clericorum immunitas, est Clericorum *negotiantium*, de qua Clericorum negotiatione sunt in vniuersum *hoc Codice* nouem Constitutiones. Aduersus eam nuper luculentam dissertationem edidit Renatus de Valle, cui *titulum* fecit *Hipparchus de Religioso Negotiatore.* *A Lustrali igitur collatione* Clerici negotiantes immunes præstantur *hac leg.* id est, ab ea auri, argentiue collatione, quam negotiatores seu mercatores fisco dependunt, de qua fuit peculiaris *tit. supr. lib. 13. tit. 1.* Igitur Clerici, quamlibet negotiantes a lustrali auri collatione sunt immunes, quod *seqq. constitutionibus* modo coarctatum, modo ampliatum fuit: puta *l. 10. 14. 15. 36. infr. hoc tit.* & *l. 1. 5. 11. supr. de lustrali collat.* Nam aliquando nonnisi *Copiatæ* Clerici ab hac collatione immunes fuere; vt *d. l. 1. supr. de lustrali collat.* & *l. 15. infr. hoc tit.* quæ sunt Constantii. Aliquando intra certam solidorum quantitatem negotiantes, vt *l. 11. supr. de lustrali collat.* Et sane ab hac mente est quoque hæc constitutio, pariter vt *lex 36. infr.* quæ immunitatem Clericis alimoniæ seu victus causa tantum negotiantibus tribuunt. Et ab eadem mente stat *l. 15. infr.* vbi Clericis Copiatis immunitas hæc tribuitur, si exiguis admodum mercimoniis tenuem sibi victum vestitumque conquirant, Quod ostendit, nondum eas omnium Ecclesiarum diuitias tum temporis fuisse, vt Clericis omnibus alendis sufficerent.

Quare (quod Secundum) ideo negotiationem alimoniæ causa Clericos exercuisse, & exercere necesse habuisse, & sic ne cuiquam graues essent, haud veritos, aut erubuisse, industria & labore pio victum sibi quærere. Quam horum temporum historiam Baronius prætermittere non debuit; Qui tamen idem, vt & Ciacconius, *in vita Iulii Pontificis p. 91.* hanc ipsam constitutionem emissam censent in gratiam Spiridionis Ep. Trimituntis in Cypro, ex incerto *vitæ Spiridionis* Auctore apud Metaphrastem, die 12. Decembris: vbi ita Scriptor ille de Constantio: *Porro autem omnibus quoque, qui sunt partium Ecclesiasticarum, Sacerdotibus inquam & Diaconis, primus lege decernit immunitatem: absurdum esse iudicans, eos, qui Regi immortali attributi sunt ad ministerium, Regi mortali soluere vectigalia.* Notaturque ad oram illius loci hæc *lex 8.* Verum *lex* illa non huc pertinet, sed ad census immunitatem, de qua ad *l. 10.*

Ad Clericos negotiantes redeamus. Quidquid Imperatores eos tulerint, certe Patres olim cum negotiationis quæstus hic iam illiberalis esset, eos non probabant. Sulpitius Seuerus *l. 1. sacra histor. c. 23.* *Tanta*, inquit, *hoc tempore animos eorum habendi cupido veluti tabes incessit: inhiant possessionibus, prædia excolunt, auro incubant, EMVNT, VENDVNTQVE, quæstui per omnia student: at si qui meliores propositi videntur, neque possidentes neque NEGOTIANTES, quod est multo turpius, sedentes munera expectant, atque omne vitæ decus mercede corruptum habent, dum quasi venalem præferunt sanctitatem.* Hieronymus *epist. 2. ad Nepotianum, de vita Clericorum, & Sacerdotum, pag. 9. Tom. I. Oper. Ed. Francof. apud Christ. Gensch. Negotiatorem Clericum, & ex inope diuitem, ex ignobili gloriosum, quasi quandam pestem fuge.* Et mox, *Cui nundinæ, fora placent & plateæ, ac Medicorum tabernæ.* Sunt & plura aliorum Patrum his similia, quæ congessit diligentissime R. a Valle *in Hipparcho*, toto opere, ac nominatim §. 3. *a num. 41.* qui duo tamen superiora loca omisit, neque etiam ad *huius Codicis* leges, quæ in hoc argumento versantur, & sunt numero nouem, vllo modo oculos reflexit. Negotiatio certe vltimum Clericis interdicta ab Imperatore Valentiniano III. *Nouella 12.* Nos ad priuilegium, quod hic continetur, redeamus. Ab hoc priuilegio non abludit illud quod datum a Theodorico R. apud Cassiodorum II. *Variar.* 30. Rauennati & Mediolanensi Ecclesiæ, de vno Negotiatore adsignato Defensoribus Ecclesiarum illarum, pro expensis pauperum, ab omni Monopolio, Siliquatico, & Auraria pensione immuni. Tandem præter *leges* Constantii super ἀτελείᾳ Clericorum, quæ *hoc tit.* occurrunt, est & illa eiusdem Imp. Anno Domini 348. quæ continetur Edicto, quod ad Episcopos & Presbyteros misit, cum Athanasium ad Ecclesiam suam remitteret: quam memorat Athanasius *Apol. 2. pag. 610.* siu. 772. *Tom. I. Oper. Edit. Colon. siu. Lipf. apud Weidm.*

Weidm. τὴν ἀτέλειαν ἧς ἔτυχον πάλαι οἱ ἀμφ᾽ αὐτῷ Κληρικοὶ, τούτοις βεβαιωθῆναι, *immunitatem quam olim habuere ipsius Clerici firmam illis conseruari* &c. & expressa in id eiusdem *lex* ad Magistratus Ægypti: quam idem exhibet *pag. 601.* siu *pag. 774. Ed. cit.*

De IMMVNITATE *omnium Clericorum a Curialibus muneribus, & ciuilibus functionibus deque* FILIIS *eorum: Constantii Constitutio.*

IX. (a) Idem A. Seueriano Proc. Asiæ. (b)

CVRIALIBVS muneribus, atque omni inquietudine ciuilium functionum exsortes cunctos (c) Clericos esse oportet; Filios tamen eorum, si Curiis obnoxii tenentur, in Ecclesia perseuerare. (d) Dat. III. Id. April. Limenio & Catullino coss. [349.]

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* Extat apud Baronium *A.* 349. *n. vlt.* forte hanc *legem* etiam intelligit *lex* 11. *infr.* GOTHOF.

(b) Al. *Achaiæ*, quam vocem habet *Tiliana Editio*, vbi tamen perperam initium *legis* ea vox occupauit. *Cuiaciana Edit.* vtramque lectionem præfert. *ID.*

(c) Etiam Ministros, vt *l. 7. supr.* etiam Athanasianos, de quo mox. *ID.*

(d) Quid his verbis intelligatur, mox dicam. *ID.*

COMMENTARIVS.

P. 34.

DE IMMVNITATE Clericorum a ciuilibus muneribus, ἀτελείᾳ, ἀλειτουργησίᾳ, est hæc quoque Constantii Imp. constitutio, quæ Clericos immunes esse iubet, quicunque tandem illi sint; (etiam Ministros, & inferioris Ordinis: vt *l. 7. supr.*) a Curialibus muneribus & ciuilibus functionibus: pariter vt antehac pluribus aliis constitutionibus immunes esse iussi sunt, *l. 1. 2. 7. supr.* Hoc addito tamen, vt Filii eorum in Ecclesiis perseuerent, si Curiis obnoxii non sint. In qua, & ad quam, quinque sequentia obseruanda veniunt.

Primo quidem, hoc Constantii quoque seculo, Clericos, ex Curialibus factos; quod docet quoque *lex 49. supr. de Decurion.* vbi plenius.

Secundo, Clericos hac tempestate coniugatos fuisse, nec matrimonium impedimento fuisse Clericatui, sed coniugatos, non minus quam cœlibes, ad Sacerdotium admissos, quanquam post susceptum Presbyteratus ordinem, vxorem ducere non liceret: neque ad ministerium Ecclesiasticum admitteretur is, cuius vxor adulterium commisisset. Quod alioquin de Constantini M. temporibus testatur Neocæsariensis *can. 1. & 8. pag. 281. 282. seqq. Tom. I. Concil. Ed. Harduin.* Gangrensis *can. 4. p. 534. Tom. eod. Concilior.* his verbis: *Quicunque discernit a Presbytero qui vxorem habuit, quod non oporteat eo ministrante de oblatione percipere, anathema sit;* & famigerata Paphnutii historia. Imo Athanasius, horum ipsorum temporum Scriptor, *in Epistola ad Dracontium in fine, pag. 958. Tom. I. Oper. Edit. Lips.* ait: sese Episcopos, imo & Monachos vidisse, qui ex matrimonio antequam promouerentur ad Sacerdotium, vel statum Monachatus & Continentiæ, contracto, filios genuissent; neque id obstitisse Clericatui, vt liquet vel ex Eusebio *lib. 1. de demonstrat. Euangel. cap. 9.* imo & post Clericatum indeptum nonnullis Clericorum matrimonium contrahere licuit, nempe Diaconis, qui cum ordinarentur, in ipsa ordinatione protestarentur velle se habere vxores, nec posse se continere: hi enim si postea ad nuptias venirent, manebant in ministerio, propterea quod Episcopus licentiam dedisset: qui vero tacuissent & suscepissent manus impositionem, si postea ad nuptias venirent, a ministerio cessare debebant: vt *can. 10. Ancyranus pag 276. Tom. I. Concil. & Chalcedonensis 14. 15. pag. 607. 608. Tom. II. Concil. Harduin.* vbi de Psalmistis & Lectoribus, quibus concessum est vxores ducere. De coniugibus alioquin, liberisque Clericorum, occurrunt duæ præterea eiusdem Constantii constitutiones *hoc ipso titulo*, puta *lex 10. & 14.*

Tertio obseruetur limitatio seu conditio circa filios: *Si Curiis obnoxii non tenentur*: id est, si non patre Curiali nati fuerint. Nempe si filii ante Clericatum patris non Curialis nati sint, a Curia & ipsi immunes sunt, & in Ecclesia perseuerant, & Ecclesiastica immunitate fruuntur: Si vero nati fuerint Patre Curiali ante eius Clericatum, Curiis obnoxii manent. Quod & alioquin tralatitium est; puta vt filii iam nati insequuta patris dignitate non fruantur: cuius rei exempla plura profero ad *l. 1. supr. de Senator. & glebali collat.*

Quarto notetur, filios hos, qui in Ecclesia perseuerare *hac lege* iubentur, eosdem omnino videri cum iis qui *Iuuenes* vocantur; & quidem in eiusdem Constantii constitutione, *leg. proxima 10.* vbi Clericis pariter iunguntur, eademque immunitate donantur, quibus denique hac tempestate solito pluribus opus erat, vt ad *eam legem* dicetur.

Postremo videri possit hæc *lex* eo pertinere, quod Constantius Imperator hoc ipso tempore immunitatem Clericis, qui cum Athanasio communicabant, paulo ante ademtam, hoc ipsomet Anno post Concilium Sardicense, restituit, *duabus Epistolis*, quas ipsemet refert *Apologia secunda p. 600. & 601.* siu *pag. 772. & 774. Tom. I. Oper. Edit. Lips. siu. Coloniens.* In quarum posteriore Interpres ἀλειτουργησίαν contrario sensu *officium* reddidit, cum ea voce significetur *immunitas a muneribus*, pariter vt voce ἀτελείας in priore vsus fuerat: Referunt easdem epistolas Socrates *lib. 2. cap. 18.*

Sozomenus *lib. 3. cap. 20.* & Metaphrastes *in vita Athanasii pag. 80. Tom. I. Oper. Athanas. Edit. Lips.* Vnum tantum obstat, quod *hac lex* data dicitur *ad Proconsulem Asiæ*, vel *Achaiæ*, vt habent alii *Codices*; cum contra, Athanasius, & Athanasiani ad Alexandriam Ægypti pertineant: qua causa etiam posterior illa Constantii *epistola* ad Nestorium & Præsides Augustamnicæ, Thebaidis & Libyæ (male ibi Interpres *Africam* vertit) de Atanasianorum immunitate data est. Etsi prior emissa sit ad Episcopos & Presbyteros, imo & populos Ecclesiæ Catholicæ. Verum dici possit, quod & verum est, per Asiam quoque habuisse Athanasium sibi communicantes, pariter vt per Syriam Cœlem & Palæstinam hoc tempore ipso habuit, de quo dixi ad Philostorgium *lib. 3. cap. 12.*

De IMMVNITATE *Clericorum & Iuuenum plenissima Constantii constitutio.*

X. (a) Impp. CONSTANTIVS & Constans, (b) AA. vniuersis Episcopis (c) per diuersas prouincias.

VT Ecclesiarum cœtus concursu populorum (d) ingentium frequentetur, Clericis ac Iuuenibus præbeatur immunitas: Repellaturque ab his exactio munerum sordidorum: Negotiatorum dispendiis minime obligentur, cum certum sit, quæstus, quos ex tabernaculis (e) adque ergasteriis (f) colligunt, pauperibus profuturos. Ab (g) hominibus etiam eorum, qui mercimoniis (h) student, cuncta dispendia esse sancimus. Parangariarum quoque parili modo cesset exactio. Quod & coniugibus & liberis (i) eorum, & ministeriis, maioribus (k) pariter ac feminis, indulgemus: quos a censibus etiam iubemus perseuerare immunes. Dat. VII. Kalend. Iun. Constantinop. Constantio VI. (l) & Constante AA. COSS.

p. 35.

NOTÆ.

(a) Abest & *hec lex* a *Cod. Iust.* Extat apud Baronium *A. D.* 353. *n.* 33. Ex hac *lege*, transcripta ferme est *lex* 14. *infr.* vel saltem ad huius instar, illa efformata. *GOTHOF.*

(b) *Constantis Augusti* nomen arguit, in subscriptione mendum subesse; Anno quippe 350. iam Constans interfectus fuerat. *ID.*

(c) Cur *hec lex* Episcopis inscribatur, mox ostendam. *ID.*

(d) Ita *l. 6. supr. hoc tit. Nec temere & citra modum populi Clerleis connectantur. ID.*

(e) Pro *tabernis*; quam vocem hic nonnulli substitutam vellent: vt *d. l.* 14. *infr.* Quid si legamus *tabernulis. ID.*

(f) De his ergasteriis & tabernis rursum, *l.* 14. *infr.* de his dico plene ad *leg.* 5. *supr. de Metatis. ID.*

(g) Tmesis hic est, *ab hominibus esse*, pro *abesse ab hominibus*: ita *l.* 1. *supr. ne operæ a conlator. ab hoc obsequio esse patiatur*: ita *l.* 1. *supr. ad leg. Iul. de ambitu*: *Neque aliud inter cœptum ambitum atque perfectum esse arbitretur.* Ammianus Marcellinus *lib.* 14. *cap. vlt. quantum inter filios Vespasiani fuit.* Sic in *l.* 12. §. 1. *D. de iure dot. l.* 29. *D. de religiosis.* Quare vocem *esse* in *abesse*, non est quod cum nonnullis mutemus. *ID.*

(h) *Vt vos in vostris veltis mercimoniis*, &c. Plautus *Amphitruone, Prolog. init. ID.*

(i) De liberis Clericorum dixi *supr. lege proxima. ID.*

(k) *vel. maribus*, vt *l.* 14. *infr.* & sensus alioquin per se satis id euincit. *ID.*

(l) Consulatus hic vitiosus videri possit, vt suadet non tantum *Constantis Augusti* nomen in inscriptione adiectum, verum etiam loci subscriptio: Constantius quippe Anno 353. in Italia constitit, non autem Constantinopoli. Proinde referenda *hec lex*, vel ad anteriorem aliquem annum, puta ad Consulatum *Constantii quartum*; & *Constantis AA.* id est, Anno 346. & sic in ordine *legum*, hic fuerit πρωθύστερον, Si id non est, tum *Constans* in inscriptione fuerit *Constans Cæsar* (id est Gallus) non Constans Augustus: atque ita vox *Constantinop.* hic fuerit irrepta, quæ vox ob concursum sequentis sæpe in vtrumque *Codicem* perperam intrusa. In priorem tamen sententiam potius concedo. *ID.*

COMMENTARIVS.

DE IMMVNITATE Clericorum est hæc rursum Constantii *lex*: cuiusmodi de Clericorum immunitate *leges*, vt quamplurimæ *hoc tit.* occurrunt, ita octo Constantium auctorem habent, nempe *l.* 8. 9. *supr.* hæc *lex* 10. & 11. 13. 14. 15. 16. Sic vt, vnica tantum excepta, omnes Constantii leges *hoc tit.* sint de hac Clericorum immunitate. De hac sane omnium maxime sensisse puto Sozomenum, *lib.* 3. *cap.* 16. cuius verba protuli ad *l.* 8. *supr.* Præ cæteris autem notandæ sunt *hac lex* 10. & *lex* 14. vtpote omnium plenissimæ; & posterior quidem ad huius instar expressa; sic tamen vt hæc *Vniuersis Episcopis* per diuersas prouincias inscribatur, & sic ad vniuersos vbicunque positos Clericos pertinet: illa vero (14. scilicet) *Felici Episcopo Rom.* & ad Clericos diœceseos Romanæ pertineat, pariter vt *lex* 13. eam proxime præcedens. Porro huius plenissimæ & generalis immunitatis promulgandæ hæc causa exprimitur, *Vt* scilicet *Ecclesiarum cœtus concursu populorum*

pulorum ingentium frequentaretur. Nempe crescentibus iam vbique Ecclesiis, numeroque solito pluribus augentibus, quam antea sub Constantino M. & proficiente in dies Religione Christiana (ac nominatim Athanasio Alexandriæ restituto, vt ipse testatur *Apologia ad Constantium:* etsi his Consulibus Arianos Ecclesias inuasisse, & Athanasium Alexandria expulsum, *farrago* quædam *Alexandrina* præferat;) iam solito pluribus etiam immunitatibus homines ad Clericatum inuitandi visi sunt, præter veteres immunitates: contra quam aliis temporibus, atque alibi Clericorum numerum coarctari oportuit: *l. 3. 6. supr. l. 33. infr.*

Prima igitur immunitas hæc est, quæ & *immunitatis* appellatione hic proprie indicatur: qua intelligenda videatur immunitas a muneribus ciuilibus, de qua superioribus legibus dictum. Atque hoc eodem sensu accipienda quoque videantur illa *legis 14. infr. Omnis a Clericis indebitæ conuentionis iniuria & iniquæ exactionis repellatur improbitas.* Verum cum rem propius intueor, & Constantii studium expendo, sed & extrema vtriusque *legis*, & *huius* inquam, *d. l. 14.* huius *leg.* ibi: *Quos a Censibus etiam iubemus perseuerare immunes:* & *d. l. 14.* ibi, *immunes semper a Censibus, & separati ab huiusmodi muneribus perseuerent:* Quibus immunitatem a censibus tribuit vxoribus, liberis, & ministris Clericorum; his verbis intelligenda omnino est immunitas *a censibus*, qua possessionum nomine fisco dependuntur. Et id tamen postea aliquando idem Constantius recantauit, *l. 15. infr. vers. de his:* quæ est *lex 3. Cod. Iust. eod. tit.* Sæpeque postea hæc immunitas a censibus & vectigalibus infracta, non tantum ab ipsomet Constantio *d. l. 15.* verum & postea. De huiusmodi certe Clericorum immunitate, & quidem a Censibus, *legibus* sancita, at sub Valente infracta, extant duæ Gregorii Nazianzeni *epistolæ*, puta 159. & 166. In priore, vbi de Euthalio condiacono egit: ὃν, inquit, εἰς μείζω τάξιν μεταχωρήσαντα διαγράφειν ἐπιχειροῦσι χρυσὸν οἱ τῆς ἡγεμονικῆς τάξεως: qui locus vt recte habet, ita & sequentem in modum vertendus est, *eum, postquam ad maiorem gradum peruenit, ad auri collationem describere audet Rectoris officium:* non, vt pessime Interpres, *expungere ac dignitate abdicare conantur ii, qui rei militari Præfecti sunt:* & in *fine* Constitutionem Imperatoriam super hac re memorat; μὴ τυγχάνων τῆς δεδομένης τοῖς ἱερατικοῖς παρὰ τῶν βασιλέων τιμῆς, *non fruens concesso sacri ordinis hominibus ab Imperatore honore.* In posteriore *epistola*, puta 166. pariter petit, Clericos suos *adscriptione* seu *tributo liberari*, τῆς ἀπογραφῆς (ita recte) ἐλευθερῶσαι: queriturque, quod cum Clerici aliis ciuitatibus donentur, ne sibi quidem ministrantes immunes sint. Basilius quoque *epist. 279.* siu. *104. Edit. Benedictin.* ad Modestum PP. Orientis de eadem immunitate sub eodem Valente Imp. infracta conqueritur, eamque instaurari petens inter alia scribit: τοὺς τῷ θεῷ ἡμῶν ἱερωμένους Πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ὁ παλαιὸς κῆνσος ἀτελεῖς ἀφῆκεν: οἱ δὲ νῦν ἀπογραψάμενοι, ὡς οὐ [tollenda vox οὐ (*)] λαβόντες παρὰ τῆς ὑπερφυοῦς σου ἐξουσίας πρόσταγμα, ἀπεγράψαντο: πλὴν εἰ μήπου τινὲς ἄλλως εἶχον ὑπὸ τῆς ἡλικίας τὴν ἄφεσιν; *eos, qui Deo nostro ministrant, presbyteros videlicet & Diaconos, vetus census immunes reliquit: qui autem nunc operam dant censui, ii, vt nullo a sublimi tua potestate accepto mandato, eos, censuerunt, nisi forte quidam aliunde ab ætate immunitatem haberent.* Et mox: καὶ συγχωρηθῆναι κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον τῆς συντελείας τοὺς ἱερατεύοντας, *& indulgere secundum antiquam legem census sacris ministris.* Eamque immunitatem non in præsens tantum εἰς πρόσωπον firmari petit, verum etiam inposterum: (**) ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ἀπογραφῇ τύπον, κοινήν τινα συγχώρησιν Κληρικῶν γενέσθαι, ὥστε ὑπὸ τῶν οἰκονομούντων τὰς Ἐκκλησίας τοῖς ἑκάστοτε λειτουργοῦσι τὴν ἀτέλειαν δίδοσθαι, *sed secundum liberæ descriptionis formam communis quædam clericorum fiat concessio, adeo, vt qui Ecclesias gubernant, quouis loco ministrantibus immunitatem donent.*

Secunda Immunitas est a *muneribus sordidis*, de quibus fuit *titulus supr. lib. 11.*

Tertia Immunitas est a *lustrali collatione;* nempe Clerici quamlibet negotiantes, ab ea collatione, quæ a negotiatoribus præstatur, (ea vero est lustralis collatio) immunes sunt, sic vt non tantum ipsos, verum & homines eorum seu mancipia (vt vocantur *leg. 8. supr.*) παιδάρια ab ea immunia esse velit: Ratione notanda, quod quæstus, seu lucellum quod ex negotiatione Clerici faciunt, id pauperibus profuturum sit: id est, vt loquitur *lex* 14. in vsum pauperum & egentium ministrare eos oporteat, seu lucrum id Religionis existimetur, vel vt *lex 5. supr. de lustrali collat.* ait: *Christianis,* id est, Clericis, *mercandi solertiam exercentibus, si verus cultus eis sit, votum est,* (nam ita lege) *adiuuare pauperes & positos in necessitatibus.* Cui haud absimile est, quod Hieronymus *epist. ad Nepotianum de vita Clericorum pag. 9. Tom. I. Oper. Edit. Francf. apud Christ. Gensch. Gloria Episcopi est, pauperum opibus prouidere: Ignominia omnium Sacerdotum est, propriis studere diuitiis.* Nempe hæc fuit p. 36.

(*) Emendat Gothofredus repugnantibus omnibus MSS. Cod. quos inspexerunt diligentissimi Monachi Benedictin. Congregat. S. Mauri, & ipsa scriptura ὡς οὐ λαβόντες recte se habet. Nam cum magna esset circa censum pro varietate locorum varietas, quod & superiora Nazianzeni loca, & leges abunde docent, mirum non est, Censitores formam, vti vocant, siue πρόσταγμα, a Præfecto de concedenda immunitate flagitasse.

(**) Ad hæc sequentia notant laudati Monachi Benedictin. „Gothofredus in Commentario ad h. l. Basilium petere „existimat, vt beneficium successoribus, eorum, qui tunc erant presbyterorum & Diaconorum, transdatur. „Sed minus vidit hoc in loco Vir doctissimus. Quo modo enim Basilius, si quicquam eiusmodi peteret, hac „ratione vteretur, *quia non semper contingit eos ministerio sacro dignos esse?* Non cadit in Basilium eiusmodi ra„tiocinatio. Præterea postulat, vt ipsi Episcopi hanc immunitatem dispensent, quod prorsus inutile fuisset, „si ratum & fixum singulis Clericis beneficium fuisset. Videtur ergo Basilii sententia sic accipienda. Petit „aliquam immunitatem, Episcoporum arbitrio gubernandam, ita vt nominatim non attribuatur certis qui„busdam ministris, quia eorum successoribus, qui fortasse indigni essent ministerio, transmitteretur. „Longe satius ei videtur, vt descriptio sit libera, & qui Ecclesias gubernant, immunitatem ministrantibus „quouis loco donent, eorumque iudicio permittatur, quinam censui addicendi, quiue habendi eximii. Hanc „se immunitatem non omnino clericis, sed iis, qui quouis tempore affliguntur, petere declarat.

fuit Constantii de Clericis præsumtio, eos quæstum hunc omnem pauperibus & egenis ministraturos. Verum vbi postea contrarium experientia docuit, iam immunitati huic modus quidam impositus est, vt docebunt complures hoc titulo *leges*, & *lex 5. 11. 16. supr. de lustrali collat.* Tria igitur sub Constantio momenta siue tempora hac parte notentur. Prima Constantiana, quibus alimoniæ tantum causa negotiantibus Clericis ac ferme Copatis, hæc immunitas tributa fuit, vt docuit *lex 8. supr. l. 1. supr. de lustrali collat.* Media Constantiana, quibus plenissima immunitas a lustrali collatione tributa, vt *hac lex* docet, itemque *lex 14. infr.* Extrema Constantiana, quibus ad primam sententiam rediit; vti docebit *lex 15. infr.* & *lex. 1. supr. de lustrali collatione.*

Quarta Immunitas est *Parangariarum*, quæ & *Translationes* vocantur, *fine legis 15.* de quibus dicam ad *l. 40. infr.* Parangaria scilicet sunt operæ & ministeria, quæ præstantur ad translationem fiscalium specierum, de quo dictum fuit plenissime *supr. tit. de cursu publ. angar & parang.* Et hæc de ipsis Clericis.

Eædem immunitates tribuuntur & *coniugibus* eorum & *liberis* & *Ministris*, non modo maribus, sed & fœminis. De coniugibus Clericorum dixi iam ad *l. 9. supr.* & dicam plene ad *l. 44. infr.*

Superest videndum, quinam sint *Iuuenes* illi, qui *initio legis* Clericis iunguntur, quibusque eædem Immunitates cum Clericis & eadem ratione tribuuntur. *Iuuenes* igitur, (qui *Iuniores* vocantur *can. 43. Concil. Autisiodor. pag. 446. Tom. III. Concil. Edit. Harduin.* & ex eo *cap. 2. de foro compet.*) vt a Clericis hic separantur, sed tamen eadem immunitate Ecclesiastica coniunguntur, haud alii sunt quam ἀκόλυθοι Nam & ita Fauorinus ἀκόλυθος, ὁ νεώτερος παῖς, & erant, qui ferebant cereos & funalia, vt docet *Nouell. 43. 59.* Quare erant, qui ad omne reliquum Ecclesiæ seruitium parati in Ecclesia erant, veluti Mediastini serui in domo patrisfamilias. Quamquam in Concilio Autissiodorensi *Iuniores* paulo latius accipiuntur pro omnibus inferioris Ordinis Clericis, qui *simplices Papæ* dicuntur in *Nouella* Isaaci Comneni *de sportulis, quæ Episcopis debentur pro ordinandis Clericis.* Denique hi erant filii Clericorum, Iuuenes quos tributa patribus Clericis Curialium & Ciuilium munerum immunitate, Constantius in Ecclesia perseuerare iussit *l. 9. supr.* id est, ministerium Iuuenis exhibere.

Tandem obseruetur, hanc *legem* de earum numero esse, quas Basilius sub Valente Imp. intelligit *epist. 279.* siu. *104. Edit. Benedictin.* scribens ad Modestum Præfectum Prætorio Orientis, cum secundum παλαιὸν νόμον Immunitatem Clericorum, Presbyterorum, Diaconorum, a censu seruari postulat: Item, quas Sozomenus indicat *l. 3. cap. 17.* de quo dixi iam ad *l. 8. supr.*

De IMMVNITATE *a muneribus Curialibus Filiis Clericorum concessa, Constantii constitutio.*

XI. (a) Idem AA. ad Longinianum (b) PF. Ægypti.

IAMPRIDEM sanximus, † *Vt Catholicæ legis Antistes & Clerici, qui in totum nihil possident, ac patrimonio inutiles sunt, ad munera Curialia minime deuocentur.* Verum conperimus, pro nulla vtilitate publica perfectione (c) eos inquietari. Ideoque præcipimus, & (d) filios eorum, quicumque minus idonei, & intra legitimam ætatem esse reperiuntur, nullam molestiam sustinere. Dat. IV. Kalend. Mart. (e) Constantio A. VII. & Constante A. COSS. [354.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hac lex* a *Cod. Iust.* vt & Baronius eam quoque prætermisit. GOTHOF.

(b) In nonnullis *Longinum*. *Longiniani* huius Præfecti Ægypti nulla alibi, quod sciam, mentio occurrit, quod mirum: Proculdubio enim pertinet *hac lex* ad Athanasium, cumque eo communicantes, vt proinde in Athanasii rebus eius mentionem fieri oportuerit, (sicut fit mentio, & quidem hoc ipso Anno post, Maximi Præfecti Ægypti *in Apolog.* Athanasii *ad Constantium.*) Videtur autem hic idem Præfectus esse, cui Constantius mandauit, vt frumentum, quod hactenus Athanasio & suis impendebatur, daretur illis qui Ariana saperent, & vt liberum esset contumeliam inferre Athanasio communicantibus. Vt ipse Athanasius *epist. ad Solitar.* scribit. *ID.*

† Forte intelligit *l. 9. supr.* aut similem. *ID.*

(c) *vg.* vel *per functiones*, vel *per factionem*, vt *l. 1. supr.* quomodo & *per iniuriam*, dicitur *l. 7. supr.* φιλέχθρως, vt in *Can. 6. Constantinop. pag. 811. 812. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* vel quod præfero, *per affectiones*: id est, per affectus & liberos: *affectiones*, pro affectibus, caritatibus & liberis: *hac leg.* & *l. 3. supr. de Naufrag.* de qua voce vid. *Glossar. Theod. ID.*

(d) Id est, etiam. *ID.*

(e) Data hæc *lex* in Gallia, & quidem proculdubio Arelate: vide Ammianum Marcellinum, *lib. 14. cap. 10.* Ex Themistio quoque *orat. 13. p. 300. Edit. Petau. Flexiæ 1614. in 8.* clarum, Constantium hoc tempore in Galliis versatum. *ID.*

COM-

COMMENTARIVS.

De Immvnitate a Curialibus muneribus Episcoporum & Clericorum Catholicorum per Ægyptum est hæc Constantii *lex:* ac proinde ad Athanasium, atque cum Athanasio communicantes pertinet; in quos Ariani hac tempestate animos extulere, subnixi maxime Constantio Imper. *huius legis* auctore, quique Edicto præceperat in Athanasium subscribi. Verum hic idem Constantius a Legatis Romanis & Italis paulum emollitus p. 37. fuit, sic vt in Athanasianos & Catholicos iam mitius consuluerit; atque inter cætera Synodo Mediolanum indicta, quæ tamen postea contrarium exitum sortita est: item inter cætera confirmata *hac lege* ea, quam dixi, Catholicæ legis Antistitum & Clericorum immunitate; ac proinde reuocata in vsum pristina sanctione, quam oblique Ariani eluserant. Nempe quos ipsos Episcopos aut Clericos ad munera Curialia deuocare non poterant, atque adeo eos inquietare, *per affectiones* eorum (nam ita hic omnino legendum est) cœperunt: id est, filiis eorum ad Curialia munera vocatis: Cum tamen filios Clericorum eadem immunitate iam ipsemet Constantius potiri voluisset, *l. 9. 10. supra.*

Limitatio tantum notanda est, quæ *hac leg.* additur, ita demum Clericos Catholicos, filiosque Clericorum ad munera Curialia vocari non oportere, si vid. nihil possiderent, & Patrimonio inutiles essent, sed minus idonei: Nam si aliquid possiderent, tam ipsos, quam filios eorum (legitimam intra ætatem constitutos) Curialia munera subire Constantius voluit, quæ fuit Constantii in Catholicos iniquitas.

De Foro *Ecclesiastico, &* Exemtione *Episcoporum a foro sæculari: Constantii Epistola.*

XII. (a) Idem AA. Seuero (b) suo Salutem.

Mansvetvdinis nostræ lege prohibemus, in Iudiciis (c) Episcopos accusari: ne dum adfutura (d) ipsorum (e) beneficio, (f) impunitas æstimatur, (g) libera (h) sit, ad arguendos (i) eos animis furialibus copia. Si quid est igitur querellarum, quod quispiam defert, apud alios potissimum Episcopos conuenit (k) explorari, (l) vt oportuna (m) adque commoda, cunctorum (n) quæstionibus, (o) audientia (p) commodetur. Data Epistula (q) IX. Kalend. Octobr. Acc. Non. Octobr. Arbitione & Lolliano coss. [355]

Interpretatio. (r) *Specialiter prohibetur, ne quis audeat apud Iudices publicos Episcopum accusare, sed in Episcoporum audientiam perferre non differat, quicquid sibi pro qualitate negotii putat posse competere, vt in Episcoporum aliorum iudicio, quæ asserit contra Episcopum, debeant definiri.*

NOTÆ.

(a) Abest *hac lex* a *Cod. Iust.* Extat apud Baronium *Ann.* 355 *num.* 83. GOTHOF.

(b) In nonnullis *Conseuero.* An *Seuerus* hic, est *Seuerus Rauennas Episcopus,* qui Concilio Sardicensi interfuit ante octennium, Anno 347. Agapeti in eadem Sede successor? An vero *Seuerus,* qui biennio post Anno 357. ex Illyrico missus Magister Equitum in Gallias in locum Marcelli, teste Ammiano Marcellino *lib.* 16. *cap.* 10. 11. vide & *lib.* 17. *cap.* 10. *lib.* 18. *c.* 2. Illud malo. *ID.*

(c) Apud Iudices. *ID.*

(d) An *absutura?* Minime *Adfutura,* proba hic vox est, *ne dum adfutura, ipsorum beneficio impunitas æstimatur,* vt ita vocem *ipsorum* ad Episcopos referamus. Quamquam suum illud & probum sensum habeat. *ID.*

(e) Episcop rum, vt dixi. *ID.*

(f) *Beneficio,* id est gratia, fauore. *ID.*

(g) Existimatur, præsumitur. In MS. etiam Goth. & Sichard. Edit. legitur *existimatur.* *ID.*

(h) Id est, temere in eorum accusationem irruatur. *ID.*

(i) Id est, accusandos, *vrgendosque* adeo, opprimendos, vexandos. *ID.*

(k) Sic & *infr. l.* 41. Clericos nonnisi apud Episcopos accusari conuenit. *ID.*

(l) *Explorare* MS. W. G. & Sichard. *ID.*

(m) αἰσιώτατος. *ID.*

(n) Accusare volentium. *ID.*

(o) *Quæstionibus,* id est, querimoniis, accusationibus, conquestionibus, querelis. *ID.*

(p) *Audientiæ* vox hic propria. *ID.*

(q) *Epistola* hæc de earum genere est, quæ legis seu constitutionis speciem constituunt, & vigorem habent, de quibus Tit. Instit. *de Iustit. & Iur.* §. 6. *& ibi* Theophilus: pariter vt *lex* 15. *infr. & lex* 8. *supr. de Numerariis: l.* 6. *de cohortalibus.* Similis Epistolæ meminit his ipsis Coss. (& in eadem re) Seuerus Sulpitius *lib.* 2. *Sacræ Historiæ cap.* 39. Epistolæ porro plerumque character in inscriptione eius, vox: *Salutem,* vel *Haue.* *ID.*

(r) Hinc efformata sententia *Deinde nemo,* &c. in Gaii PP. *epist. ad Felicem, cap.* 2. *pag.* 210. *Tom. I. Concil. Edit. Harduin. ID.*

COMMENTARIVS.

De Foro Episcoporum est hæc Constantii epistola seu constitutio: de Foro inquam Episcoporum, id est, vbi non Episcopi accusari, & querelæ aduersus eos deferri, quique adeo de iis cognoscere possint? Quo alioquin in argumento, de foro, inquam, Ecclesiastico versantur quatuor præterea *hoc Codice* constitutiones: puta Gratiani *l. 23. infr. hoc tit.* Honorii *l. 1. infr. de Religion.* & *l. 41. infr. hoc tit.* & Valentiniani III. *l. vltim. infr. hoc tit.* Nos *hanc* nunc tantum interpretabimur, cæteras suo quasque ordine: & de omnibus tamen, sub vno fasce, & sub vnum conspectum, ad *l. 23. infra.*

Hæc est proprie de Episcopis reis: qua vetat Constantius, *Episcopos* accusari in *Iudiciis*, id est, apud Iudices seu Magistratus seculares: Hac ratione dubitandi, & decidendi addita, *Ne dum adfutura ipsorum beneficio impunitas æstimatur, libera sit ad arguendos eos* (apud iudices seculares) *animis furialibus copia*, id est, ne obtentu euitandorum Iudicum Ecclesiasticorum, quasi Episcopis obnoxiorum, omniaque gratiæ aut fauori daturorum, passim accusatores furialesque animi in Episcopos irruant, eosque ad iudicia temere trahant, nihilque non imputent audeantque; Querelas igitur Constantius ad alios potissimum Episcopos (id est, suæ prouinciæ vel diœceseos Synodos, de quo *d. l. 23. infr.*)
p. 38. deferri, ab his audiri disquiri iubet, hac speciali ratione addita: Quod hæc Episcoporum audientia *opportuna atque commoda cunctorum quæstionibus* seu *querelis sit.* Sed quid audeo? Ergone indistincte Constantius Episcopos in Iudiciis, seu apud Magistratus sæculares, *κοσμικὰς ἄρχοντας* accusari *hac leg.* vetuerit? Sane alia mens fuit Valentiniano Sen. vt docet eius Constitutio apud Ambrosium *epist. 32.* siu. *13. Edit. Paris. 1614.* (de qua *l. 20. supr. quor. appell.*) Alia Gratiano, *l. 23. infr. hoc tit.* qui leuia tantum Episcoporum delicta & dissensiones ad Religionis obseruantiam pertinentia, Morumque causas (vt loquitur Ambrosius *d. epist. 32.* siu. *13.*) locis suis & a suæ Diœceseos Synodis audiri: actiones vero criminales Episcoporum, ab Ordinariis & extraordinariis Iudicibus vel Inlustribus Potestatibus audiri voluit. Alia pariter Honorio, *l. 1. infr. de Relig.* nempe vt causas tantum de Religione Episcopi iudicarent: Cæteræ causæ apud ordinarios cognitores, vel ad vsum publici iuris pertinentes legibus audirentur. Alia quoque Synodo Constantinop. *cap. 6. in fin. pag. 811. 812. Tom. I. Concil. Harduin.* Alia denique Theodosio Iuniori, vt patet ex sacra eius missa ad Synodum Ephesinam per Candidianum, *pag. 1347. 1348. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* vbi diserte *χρηματικὴν ἢ ἐκλημματικὴν αἰτίασιν, pecuniariam aut criminalem causam*, agitari vetat in Synodo, imo & *ἐν δημοσίῳ αὐτόθι δικαστηρίῳ, publico ibidem (Ephesi) iudicio*, verum eius cognitionem seruari *κατὰ τὴν μεγαλώνυμον πόλιν, magni nominis ciuitati.* Quare peculiarem & singularem hanc *legem* esse oportet. Sed, inquies, eidem Honorio *l. 41. infr. hoc tit.* id quoque postea visum verbis peremtoriis, vt Episcopi Clericique, *nonnisi* apud Episcopos accusarentur? vbi ad eas *leges* deuentum erit, de iis viderimus. De hac tantum Constantiana nunc videamus: scilicet qui horum temporum, imo huius Anni historiam spectauerit, qui Constantii ingenium nouerit, item qui nouerit hanc *epistolam* eo ipso Anno datam, quo *Conciliabulum Mediolanense* habitum fuit, vexatique fuere miris modis Catholici, simul nouerit, quid de ea sentiendum sit: nempe e tribus his vnum, vel temporariam hanc seu horum temporum ratione illigatam, vel etiam subdolam esse, vel denique ad causas Ecclesiasticas & Religionis tantum negotium pertinere.

Primum inquam dici possit, in Catholicorum fauorem ad varias Episcoporum preces id nunc ita constitutum. Nota scilicet est sub Constantio Catholicorum querela in causa Athanasii, Eusebianis agentibus, quæstiones habitas de criminibus Athanasio imputatis, coram Iudice seculari, *ἐπὶ ἐξωτικοῦ δικαστοῦ*, cum ea debuerint *ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ Κληρικῶν νομίμως ἐξετάζεσθαι, in Ecclesia a Clericis legitime expediri*, vt est in Athanasii *Apolog. 2. p. 583.* siu. *pag. 750. Edit. Colon. siu Lips.* vide eundem *ad solit. vit. agent. p. 666. Siu. p. 833. Edit. cit.* Sed & Hilarius Ep. Pictauiensis, supplici libello ad Constantium Imp. dato, inter cætera apud eum hoc postulat: *Prouideat & decernat Clementia tua, vt omnes vbique Iudices, quibus prouinciarum administrationes creditæ sunt, ad quos sola cura & solicitudo publicorum negotiorum pertinere debet, a religiosa se obseruantia abstineant, neque posthac præsumant atque vsurpent & putent se causas cognoscere Clericorum, & innocentes homines variis afflictationibus, minis, violentia, terroribus frangere atque vexare. Intelligit singularis & admirabilis Sapientia tua, non decere, non oportere cogi & compelli inuitos & repugnantes, vt se his subiiciant & addicant vi oppressi, qui non cessant adulterinæ doctrinæ corrupta semina spargere.* Et mox: *Præcipe, vt non studium, non gratiam, non fauorem locorum Rectores grauissimis hæreticis præstent.* Quibus accedat & Patrum Sardicensium Anno D. 347. id est, ante octennium ferme Epistola apud Athanasium, *Apol. 2. p. 582.* siu. *pag. 759. Edit. Colon. siu. Lips.* vbi aiunt, sese preces suas apud Imperatorem detulisse, vt illorum humanitas Clericos, qui adhuc grauantur, vel affliguntur, solui iubeat, constituatque, *μηδένα τῶν δικαστῶν, οἷς περὶ μόνων τῶν δημοσίων μέλλειν προσήκει, μήτε κρίνειν Κληρικοὺς, μήτε ὅλως τοῦ λοιποῦ, προφάσει τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐπιχειρεῖν τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ᾽ ἵνα ἕκαστος χωρίς τινος βίας καὶ πλεονεξίας ὡς εὔχεται καὶ βούλεται ζῇ, καὶ μεθ᾽ ἡσυχίας καὶ εἰρήνης καὶ Ἀποστολικὴν πίστιν μετέρχηται, ne quis Iudicum, quorum munus est, & publica tantum curare, de Clericis sententiam ferat, aut vlla ratione imposterum sub prætextu Ecclesiarum, quicquam contra fratres moliatur, sed vt quisque citra persecutionem, aut vim, aut auaritiam, prout optat aut cupit, vitam instituat, & cum quiete & pace, catholicam & Apostolicam vitam sequatur.* Et illa ipsa tamen Episcoporum querela, & hic Hilarii locus est, de leuibus tantum Ecclesiasticisque delictis, non etiam de actionibus criminalibus. Sed & peculiares iustæque Hilarii & Sardicensium Patrum querelæ fuerunt, nempe quod Iudices illi in Catholicos Arianis passim fauerent, & vltra plantam, quod dicitur, euagarentur.

Secundo dici possit, Constantium subdolam hanc Epistolam, remissa Episcoporum accusatione ad Episcoporum, qui Mediolani erant audientiam emisisse, eo consilio, vt hac ipsa via Athanasiani opprimerentur: quandoquidem reuera Synodum Mediolanensem in seculare iudicium mutauerat; vt ex Athanasio *ep. ad solit. vit. agent.* & Seuero Sulpitio *l. 2.* discere licet, omniaque ibi non iure, sed solita vi agebantur.

Tertio dici possit, Constantium, cum videret, post Concilium Mediolanense, Arianos, quibus ipse fauebat, ab Athanasianis in Iudiciis criminum nomine iam solito more Iureque accusari (quando

ius &

ius & æquum in Conuentu Episcoporum ferre non poterant,) huiusmodi querelas ad Episcoporum audientiam remitti voluisse, vt ita reuera (quicquid contra Constantius obtendat) illi elaberentur, & adesset Episcoporum beneficio impunitas. Quam sententiam firmare videantur illa. *Ne dum adfutura ipsorum* (Episcoporum) *beneficio impunitas æstimatur, libera sit ad arguendos eos animis furialibus copia.* Quid enim? Primo, *furiales* ne *animos* suorum, id est, Arianorum, vocaret Constantius, quos omni ope tuebatur? imo verbis illis Athanasianos perspicue intellexit. Deinde res ipsa clamat: Miseri nempe Athanasiani, vbi Episcopos sibi aduersos, quia iam partium numero, viderent, atque adeo certo scirent *adfuturam impunitatem beneficio Episcoporum*, atque de Conciliabulo Mediolanensi id experti modo fuissent, eam Synodum videlicet esse factionem & violentam grassationem & Synagogam malignantium (vt eam Hilarius vocauit) vbi Arianis omnia concessa, Catholicis denegata omnia, suppressaque eorum in dicendo libertas, atque Synodus ἄπρακτος dimissa, teste Sozomeno *lib. 4. cap. 9.* Porroque ipsi ab Arianis vexarentur, iniuriis afficerentur; Catholici iuri suo abstinendo, & quidem de grauioribus delictis querentes iudicia implorare fas duxere, Iudicesque adiere, quos insuper iuris religiosos scirent. Et ita quidem alterutra e duabus posterioribus sententia *huius legis* verissima est, illis, quæ dixi, argumentis; De quo certiora adhuc dicere possemus, si liqueret nobis quisnam ille liquido *Seuerus* fuerit, cui hæc *lex* inscribitur? (quanquam ita suspicer, hunc esse Seuerum Rauennatensem Episcop: qui Sardicensi Synodo interfuit) si liqueret etiam non modo de Consulibus (vt liquet ex Seuero Sulpitio) quibus Concilium Mediolanense habitum fuit (puta his ipsis Coss. Arbitione & Lolliano) verum etiam si de mense præterea, atque adeo eius Concilii initio fineque. Quicquid sit, absque hac temporaria Constantii constitutione (quam *Mansuetudinis* nomine ostentat, quamque duabus rationibus & tam enixe munit) foret, sane publica Episcoporum crimina coram Iudicibus agitari debuissent. Ne- p. 39. gari enim non potest, si generaliter & indefinite ea accipienda est, nouam hanc esse & insolitam constitutionem iuri derogantem, vt verba eius ostendunt, stantque in contrarium constitutiones aliæ. Simili sane ratione, quadriennio post, idem Constantius in Ariminensi Synodo de Episcoporum criminibus cognosci voluit, teste Sozomeno *lib. 4. cap. 17.*

His itaque sic constitutis liquet, quantopere errent ii, qui *hac leg.* potissimum nituntur, ad eximendos indiscretim Episcopos iurisdictioni seculari seu iudiciis: cum hæc *lex* & Ariani Principis Constantii, & Catholicorum odio; contra in Arianorum fauorem, emissa fuerit. Et quamcunque tandem sententiam e superioribus amplectamur, liquet eam temporariam, & horum temporum circumstantiæ illigatam esse. Et certe non negem, ea quandoque tempora incidere posse, vt Iudicibus sæcularibus cognitio de Ecclesiasticis detrahi possit, & debeat propter nimiam atrocitatem: viceuersa, Ecclesiastica cognitio secularibus iudiciis tribui, propter nimiam lenitatem. Imo liquet etiam, quam nihil hæc *lex* ad Hilarii querelam pertineat, hoc etiam tempore posteriorem. Tandem obseruari cupio, *hanc leg.* esse tantum & signate de Episcopis: in Clericis proinde aliis, Ius commune relictum, vt ii apud Iudices seculares accusari possent.

De Romanæ *Ecclesiæ Clericis, eorumque* Privilegiis, *Constantii constitutio.*

XIII. (a) Idem A. & Iulianus Cæs. ad Leontium. (b)

Ecclesiæ Vrbis Romæ (c) Clericis concessa † priuilegia firmiter præcipimus custodiri. Dat. iv. Kalend. (d) Nou. Med. Constantio A. ix. (e) & Iuliano Cæs. ii. coss.

NOTÆ.

(a) Abest & *hac lex* a *Cod. Iust.* Extat apud Baronium *Anno D.* 357. *n.* 69. GOTHOF.

(b) *Leontius* hic Præfectus Vrbis Romæ erat, vt docet etiam Ammianus Marcellinus *lib.* 14. *cap.* 11. & *lib.* 15 *cap.* 7. de quo mox plura. *ID.*

(c) *Ecclesiæ Vrbis Romanæ, & Clericis*, ita aut operarum vitio editum in *Annalibus* Baronii, aut ex auctoritate Edit. Quartan. quæ hanc lectionem seruat. *ID.*

† A quo? mox viderimus. *ID.*

(d) Aliæ Editiones habent *IV. Id. Nou. ID.*

(e) Referenda hæc lex ad Constantium *A.* VIII. & *Iulianum C.* I. *Consules*: id est, ad Ann. 356. mox vt ostendam. *ID.*

COMMENTARIVS.

Romanæ, seu Vrbis Romæ, Ecclesiæ Clericorum Priuilegia iam antea concessa, *hac* rursum Constantii *lege*, vt & *seq. prox.* 14. confirmantur seu firmiter Cvstodiri iubentur: Concessa, inquam, antea, puta a Constantino M. vt euincit non tantum, quod nullus ante Constantinum Principe Christianus extitit, qui hæc Priuilegia concessisse potuerit, verum etiam exerte ostendit *d. lex* 14. *infr. prox. vers. Diui Princip.* Et hæc tamen priuilegia cum Constantini Priuilegio (quod vulgo *Constantini Donatio* audit) commune nihil habent, vbi vt fertur, Reuerendissimis Clericis, & diuersis Ordinibus Romanæ Ecclesiæ seruientibus conceditur, illud ipsum culmen, singularitatem, potentiam & præcellentiam habere, cuius amplissimus Senatus gloria adornari videtur, id est,

id est, quibus Patritii & Consules cæteræque Dignitates Imperiales decorantur. Item, vt quemadmodum Imperialis potentia diuersis officiis Cubiculariorum, nempe & ostiariorum, atque omnium excubiarum ornatur pulchritudinibus, ita & Sancta Romana Ecclesia decoratur. Item, vt Clerici eiusdem Ecclesiæ mappulis & linteaminibus, id est, candidissimo colore decoratos equos equitent, & sicut Senatus calceamentis vtitur cum vdonibus, id est, candido linteamine illustratis, sic vtantur & Clerici: & ita cœlestia sicut terrestria ad laudem Dei decorentur. Hæc, inquam, Donationis Constantinianeæ priuilegia, vt tota historia eierat, ita cum iis, de quibus *hac leg.* & *seq.* agitur, nihil commune habent.

Quænam igitur illa sunt priuilegia Ecclesiæ Vrbis Romæ Clericis concessa? Nempe immunitates singulari priuilegio indultæ, quæ & *l. 14. prox. seq.* recensentur. Et habuere igitur tum, quæcunque tandem illa sint, priuilegia illa Clerici Ecclesiæ Romanæ a Principum concessione: Concessa enim *priuilegia* hæc lex vocat, sed & *l. prox.* quæ Felici Episcopo Romano disertim inscribitur, hæc verba occurrunt: *Diui Principis, id est, nostra statuta Genitoris multimoda obseruatione CAVERVNT, vt iidem Clerici compluribus priuilegiis redundarent.* Eodemque pertinet *l. 21. supr. de extraord. siue sord. muner. Priuilegia*, inquit, *venerabilis Ecclesiæ, quæ Diui Principes CONTVLERVNT, imminui non oportet. Proinde etiam, quæ* [æque] *circa Vrbis Romæ Episcopum, obseruatio intemerata custodiet.* Denique vt cæterarum Ecclesiarum Episcoporum & Clericorum Priuilegia hæc, humani prorsus instituti ac Principalis indulgentiæ & Beneficii tum fuere: ita pariter Priuilegia Ecclesiæ Romanæ Catholicorum tum extitere. In tantum etiam, vt hæc ipsa priuilegia Clericis Ecclesiæ Romanæ concessa, hoc tempore nonnulli infirmata voluerint, turbato atque immutato tum Ecclesiæ Romanæ statu, Arianis videlicet in ea præualentibus. Nempe cum Liberius Episcopus Vrbis Romæ, eo quod in Athanasium subscribere nollet, in exilium a Constantio missus fuisset superiore Anno 355. *Arbitione & Lolliano COSS.* vt diserte scribit Seuerus Sulpitius *lib. 2. c. 39.* Leontio Præfecturam Vrbis administrante: vt diserte quoque Ammianus Marcellinus *lib. 15. cap. 7.* cui ipsi *hac lex* inscribitur: Felix contra, Romanæ Ecclesiæ Diaconus in locum ipsius suffectus fuisset (cui inscribitur *l. prox. infr.*) fide licet Catholicus, attamen cum Arianis communicans. p. 40. Ob hanc igitur Felicis intrusionem, exulante Liberio, (licet postea idem Felix legitimus Pontifex declaratus fuerit,) visum tum nonnullis stare non posse ea priuilegia, quæ Catholicæ Ecclesiæ Romanæ concessa olim ῥητῶς fuerunt, vt alioquin *Catholicæ* Ecclesiæ priuilegia ad Hæreticos seu, hæreticis fauentes, non pertineant, vt nonnullæ iam *leges huius tit.* docuerunt, docebitque insuper *lex 1. infr. de hæreticis*, quæ & ipsa Constantinum M. auctorem habet. Verum Constantio alia mens fuit, vtpote Arianis obnoxio, quique ideo *hac leg.* præcipit, *Priuilegia Clericis Ecclesiæ Vrbis Romæ concessa firmiter custodiri*; non obstante videlicet eo; quod Felix ab Arianis electus & ordinatus, & Arianos ministros Ecclesiæ seu Clericos ordinaret, eorumque Communione vteretur, atque Catholici in Ecclesiam dum intus erat, ingredi nollent, teste Sozomeno *l. 4. cap. 11.* & *15.* Socrate *lib. 2. cap. 37.* Rufino *lib. 1. cap. 21.* Theodoreto *lib. 2. cap. 14.* Athanasio *in epist. ad Sol. vit. agent. pag. 832. sequ. Tom. I. Oper. Edit. Colon. siu. Lips.* Hieronymo *de Scriptoribus Ecclesiasticis in Acacio num. 98.* Et hæc quidem hactenus hoc tempore priuilegia Clericorum Ecclesiæ Romanæ fuerunt: postea enim ex longæ consuetudinis instituto, Clerici Ecclesiæ Romanæ hoc priuilegium habuere, vt nonnisi apud Episcopum Romanum conueniri possent, priusque apud eum conueniri deberent & tum demum ad sæcularia iudicia trahi possent, si iustas actoris petitiones Episcopus elusisset, vel ad condemnationem deuenire non posset. Quod priuilegium his confirmauit Athalarius Rex, sæculo ferme post, apud Cassiodorum *VIII. Var. 24.*

Cæterum referenda est *hac lex* ad Constantium VIII. & Iulianum I. Coss. id est, ad Ann. D. 356. non ad Ann. 357. Leontius quippe, cui *hac lex* inscribitur, vt Anno 355. Præfectus Vrbis Romæ fuit, Arbitione & Lolliano Coss. (vt liquet ex Ammiano Marcellino *lib. 15. cap. 7.* eodemque etiam collato cum Seuero Sulpitio) ac Præfectus Vrbis esse perstitit Anno 356. ita sane Anno 357. non Leontius, verum Orphitus Præfectus Vrbi fuit, vt ex eodem Ammiano Marcellino liquet; itemque ex *l. 2. de Gladiatorib. supra.*

De Romanæ *Ecclesiæ Clericorum priuilegiis: puta* Immvnitate *a muneribus sordidis & extraordinariis, lustralique collatione, altera Constantii Constitutio, ad* Felicem *Episcopum Romanum data.*

XIV. (a) Idem A. & Iulianus Cæs. Felici Episcopo. (b)

Omnis a Clericis indebitæ conuentionis iniuria, & iniquæ exactionis repellatur inprobitas; nullaque conuentio sit circa (c) eos munerum sordidorum. Et cum (d) negotiatores ad aliquam præstationem competentem (e) vocantur, ab his vniuersis istiusmodi strepitus conquiescet. (f) (Si quid enim, vel parsimonia, vel prouisione, vel mercatura (g) honestati (h) tamen conscia (i) congesserint, in (k) vsum pauperum adque egentium ministrari oportet: aut (l) id, quod ex eorundem Ergasteriis, (m) vel Tabernis (n) conquiri potuerit, & colligi, collectum id religionis æstiment (o) lucrum.) Verum etiam (p) ab hominibus eorundem, qui operam in mercimoniis habent. Diui Principis, (q) id est, nostri statuta † Genitoris, multimoda obseruatione cauerunt, vt Idem (r) Clerici priuilegiis compluri-

pluribus redundarent: Itaque extraordinariorum (s) a prædictis necessitas adque omnis molestia conquiescat; Ad parangariarum (t) quoque præstationem non vocentur, nec eorundem facultates adque substantiæ. Omnibus Clericis huiusmodi prærogatiua succurrat, vt (u) coniugia Clericorum, ac liberi (x) quoque & ministeria (id est, mares pariter ac fœminæ) eorumque etiam filii (y) inmunes semper a censibus (z) & separati ab huiusmodi muneribus perseuerent. Dat. IX. (aa) Id. Dec. Med. Lecta V. Kalend. Ian. apud acta. Constantio A. IX. & Iuliano Cæs. II. COSS. [357.]

NOTÆ.

(a) *Lex 2. Cod. Iust. de Episcopis.* Extat apud *Baronium*, sed decurtata, duabus tantum prioribus lineis consignatis Anno 357. num. 69. GOTHOF.

(b) *Felici Episcopo*, Romano scilicet, qui in Liberii locum suffectus fuit, vt ad *legem* superiorem iam monitum est. De quo mox plura. Sic & Valentiniani *lex* 20. *infr. ad Damasum Episcopum Vrbis Romæ. ID.*

(c) *Contra*, Cod. I. *ID.*

(d) Vide similiter *leg. 15. prox. infr. & l. 1. supr. de lustrali collat.* vbi dixi plene. *ID.*

(e) Est qui tentet, *competenter. ID.*

(f) *Conquiescat* Cod. Iust. *ID.*

(g) *Mercatura* & negotiatio honestati conscia Clericis permissa: de quo ad *tit. de lustrali collat. ID.*

(h) *Honestatis*, ita nonnulli emendant *ID.*

(i) *Conscia*, ita quoque Cod. Iust. quidam emendant *consonam*, vel *congruam*, *ID.*

(k) *Id in*, Cod. Iust. *ID.*

(l) *At id*, Cod. I. *ID.*

(m) De *Ergasteriis* his priuatis vid. & *l. 5. supr. de Metatis*: vbi plene dixi: *l. 3. supr. de conlat. donatar.* de publicis vide *l. 9. 42. supr. de oper. publ. ID.*

(n) de *Tabernis*, vid. & *l. 10. supr. ID.*

(o) *Existiment* Cod. Iust. *æstimetur*, ita nonnulli emendant. *ID.*

(p) *Verum* etiam hic positum, pro *quin imo*: & sic licet non præcesserint illa, non tantum. Quanquam totus hic locus conturbatus, cui medicinam ægre faciat quis. Alioquin in *Cod. Iust.* abest vox seq. *ab.* An igitur legendum, *vel etiam ab hominibus*, hoc sensu? & quæstum ex ergasteriis & tabernis Clericorum religioni deputandum, vel etiam quæstum collectum ab hominibus eorum negotiantibus. Verum priori sententiæ adhæreo,
p. 41. præcedentibus, ita vt feci, parenthesi inclusis. Mox sane noua sententia sequitur, *Diui Principis*, &c. quæ tamen nullo satis commodo vinculo superioribus cohæret. *ID.*

(q) *Diui Principis Genitoris mei statuta*: ita *Cod. Iust. ID.*

† Constantini M. hæc constitutio, & forte non vna: memoratur & *l. 8. supr. ID.*

(r) Et hæc vox confirmat nouam sententiam ab illis verbis: *Diui Principis*, &c. incipiendam. *ID.*

(s) *Munerum* additum, in Cod. *I. ID.*

(t) *Parangariam*, Cod. Iust. *ID.*

(v) *Vt &* Cod. Iust. *ID.*

(x) *Liberi eorum* Cod. Iust. *ID.*

(y) *Et filiæ*, hoc additum. *Cod. Iust. ID.*

(z) Verba hæc *a censibus*, & *separati*, absunt *a Cod. Iust. ID.*

(aa) *vt*, VIII. *ID.*

COMMENTARIVS.

ROMANÆ Ecclesiæ Clericis paria priuilegia, par immunitas, hac altera Constantii constitutione ad Felicem Episcopum Vrbis Romæ emissa, tribuuntur, seu iterantur: prima enim fuit eiusdem proxime præcedens. Imo eiusdem tertium Edictum ante quinquennium ferme extat *l. 10. supr.* qua in vniuersum aliarum Ecclesiarum per diuersas prouincias immunitas concessa fuit, ad cuius *legis* instar, hæc expressa est; sic vt ad eum dicta huc arcessi possint. Quinimo & Patris Constantini insuper exemplo, ac nominatim in Immunitate tribuenda ab extraordinariis muneribus. Cuius Constantinianeæ constitutionis fit etiam mentio ab eodem Constantio, *l. 8. supr.*

Illud notandum, FELICI Episcopo *hanc leg.* inscribi: Cuius occasione an hoc tempore iam *Liberius* Sedi suæ restitutus fuerit, ad hanc *legem* quæritur? Sane narrat Sozomenus *lib. 4. cap. 15.* Episcopos Sirmii congregatos literas ad Felicem & Clericos Ecclesiæ Romanæ scripsisse, vti Liberium reciperent, & ambo pariter Sedem Apostolicam administrarent, communique consensu & concordia sacerdotio fungerentur, atque præterita obliuione delerent: siquidem vltimis huius Anni diebus Constantium Sirmii fuisse docent *l. 2. supr. de erog. mil. annon.* & *l. 27. supr. de appell.* Sed & Ammianus Marcellinus *lib. 16. cap. 10. in fin.* Quod si ita esset, tum huius constitutionis recentandæ hæc occasio siue causa fuerit, quod restituto iam Liberio in Episcopatum Romanum a Constantio, quamlibet Felice ipsummet Episcopatum iam administrante, dubitari cœpit, vtrum priuilegia Clericis Romanis concessa ad Felicianos quoque pertinerent, non modo ad Liberianos. Hinc itaque *lex* hæc apud Acta quoque lecta fuerit; *apud Acta*, inquam, Ciuilia Romæ Præfecturæ Vrbanæ, *argum. l. 13. supr. prox.* quæ & ipsa eodem pertinet, quo hæc. Quod si ita est, rursum hic obseruandum

 fuerit,

fuerit, si quando extra ordinem duo Episcopi eiusdem Ecclesiæ esse permitterentur, iisdem vtrosque priuilegiis & honoribus eorumque Clericos fruituros: Quanquam alias *iure Canonico*, neque in vna Ciuitate duo esse possent Episcopi, vt docet *Can. Nic. 8. pag. 327. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* Sozomenus *lib. 4. cap. 15.* Augustinus *epist. 110.* siu. *213. Edit. Benedictin.* Pacianus *epist. ad Sympronianum 3. pag. 310. Tom. IV. Bibl. Patr. max.* Ado *in Chronico An. 810.*) & si quando duo essent, vnus Episcopi tantum nomen & honorem sine re & potestate obtineret; id est, ordinare non posset; vt docet quoque *d. Canon. 8 Nicanus.* Ita de Meletio constitutum in Concilio *Nicano*, testatur eiusdem Concilii Synodica epistola, apud Theodoretum *lib. 1. cap. 9.* sic de Eustatio constitutum in concilio *Ephesino*, vt docet epistola Synodica, inter *acta Ephesini Concilii pag. 1626. Tom. I. Concil. Edit. Hard.* & apud Zonaram & Balsamonem *pag. 106. 107. seqq. Pandect. Canon. Guil. Beueregii.*

Verum hæc inania sunt. Imo contrarium verissimum; nempe Liberium hoc tempore Sedi suæ nondum restitutum fuisse. Nam si id tantum *h. l.* ageretur & definiretur, restituto quamlibet Liberio, ad Felicianos quoque immunitatem Ecclesiasticam pertinere, tum id hactenus statueretur, neque immunitatum tam longa pagina retexeretur. Quare verissimum, Liberio adhuc destituto, *hac lege*, ne quis dubitaret repetitas has immunitates, & quidem sigillatim. Et certe cum *Sirmiensi* demum Synodo Liberius Sedi suæ restitutus fuerit, nonnisi Anno proximo 358. restitutus is fuit, quo ea Synodus habita, cum ibi Constantius Imp. ageret. Enimuero, cum Constantius hoc Anno 357. Vrbe Roma digressus initio adhuc mensis Decembris Mediolani constitisset, vt docet *lex 5. supr. de Maleficis. & Mathem.* & hæc ipsa *lex;* extremo demum mense Decembri post *hanc legem* Sirmium peruenit, vti docet subscriptio *legis 27. supr. de appellat.* Exinde integro Anno 358. & medio ferme 359. Sirmii constitit: de qua alioquin Constantii mora Sirmii, Marcellinus quoque *l. 17. cap. 12.* Ibi igitur constituto Constantio, & Sirmiensis illa Synodus habita fuit, Anno D. 358. (quæ longe alia est ab illa quæ habita aduersus Photinum Anno D. 351. vt diserte scribit Socrates *l. 2 cap. 29.* & Sozomenus *lib. 4. cap. 6.* in quibus tamen discernendis Baronio aqua hæsit.) Et in illa vero Synodo Sirmiensi tandem Liberius, Osiusque ἑκατονταέτης euicti fuere, & exinde iam vterque Episcopatui suo restitutus. Quod ad Ann. D. 358. referendum recte vidit Baronius, *in Ann. 357. n. 68.* Quod exinde quoque Secundo argumento patet, quod Athanasius *Apol. 2. p. 265.* siu. *pag. 807. Edit. Colon. siu. Lips.* & *epist. ad Solitar. vit. agent. p. 647.* siu. *pag. 837. Edit. cit.* Liberium post biennium exactum in exilio, (& sic tertio exilii anno) restitutum scribit. In exilium porro missus Liberius Arbitione & Lolliano Coss. id est, Anno D. 355. Seuero Sulpitio *l. 2. sacræ historiæ c. 39* teste: quo tempore Leontius Præfecturam Vrbis administrabat; ait Marcellinus *l. 15. c. 7.* ad quem Leontium P. V. extat Constantii Imp. constitutio Anno D. 356. puta proxime præcedens *lex 13. supr. hoc tit.* qua & ipsa Ecclesiæ Vrbis Romæ Clericis concessa priuilegia firmiter custodiri præcipiuntur. Tertium addatur & hoc argumentum: quod Osius a Constantio Sirmii Anno integro detentus, postque eum Arianæ fidei assensus dicitur ab Athanasio *ad solitar. vitam agent. pag. 651.* siu. *pag. 841. Edit. Colon. siu. Lips.* Porro Constantio Sirmii constituto, hæc facta ait diserte Philostorgius *l. 4. histor. Eccl. cap. 3.* pariter vt Sozomenus *lib. 4. cap. 15.* At minus exacte Theodoretus *lib. 2. cap. 17.* hæc Constantio Romæ posito euenisse indicat. Cæterum, quod antea ostendi, Constantius Sirmium venit, post hanc demum *legem.* Ergo Liberius non ante Annum 358. Sedi suæ restitui potuit: non vero Anno 357. quo adhuc hæc *lex*, & quidem fine Anni ad *Felicem* data est: Quod ex *hac leg.* Quartum iam & validissimum Argumentum est; Liberium videlicet hoc tempore nondum Sedi suæ restitutum fuisse; verum pulso Liberio & in exilio existente *hanc legem* datam ad *Felicem.* Postremo certissimum, Liberium & Felicem non eodem tempore Sedem Romanam & coniunctim tenuisse; quamdiu enim Felix Sedem tenuit, p. 42.
Liberius abdicatus fuit: contra, ex quo Liberius Episcopatum repetiit, & Felicem oppressit: quandoquidem quod Hieronymus *Chronico*, & Marcellinus aiunt, *victor Romam ingressus est.*

Aduersus Immvnitatem *Ecclesiarum & Clericorum Constantii constitutio.*

XV. (a) Idem A. & Cæs. ad Taurum PF. P. (b)

In Ariminense (c) Synodo, super Ecclesiarum & Clericorum Priuilegiis tractatu habito, vsque eo dispositio (d) progressa est, *Vt iuga quæ videntur* (e) *ad Ecclesiam pertinere, a publica functione cessarent*, (f) *inquietudine desistente*: Quod nostra videtur (g) dudum sanctio † repulisse. Clerici vero, vel hi quos *Copiatas* (h) recens vsus instituit nuncupari, ita a sordidis muneribus (i) debent immunes, atque a conlatione (x) præstari, si exiguis admodum mercimoniis tenuem sibi victum vestitumque conquirent: Reliqui autem, quorum nomina negotiatorum matricula (l) comprehendit eo tempore quo conlatio celebrata (m) est, negotiatorum munia & pensitationes (n) agnoscant: quippe (o) postmodum p) Clericorum se cœtibus adgregarunt. De * his sane Clericis qui prædia possident, Sublimis Auctoritas Tua non solum eos aliena iuga nequaquam statuet (q) excusare, (r) sed etiam his (s) quæ ipsi possident, eosdem ad pensitanda fiscalia perurgueri: Vniuersos namque Clericos, possessores duntaxat, prouinciales pensitationes fiscalium (t) recognoscere iubemus; Maxime cum in Comitatu (v) Tranquillitatis Nostræ alii Episcopi, qui de Italiæ parti-

partibus (x) venerunt, & illi quoque, qui ex Hispania adque Africa commeatunt, probauerint, id maxime iuste (y) conuenire, vt prætereà (z) iuga & professionem (aa) quæ ad Ecclesiam pertinet, (bb) ad vniuersa munia sustinenda translationesque (cc) faciendas, omnes Clerici debeant adtineri. Dat. (dd) epistola (ee) Prid. Kalend. Iul. Med. Constantio A. x. & Iul. IV. (ff) Cæs. coss. [360.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hac lex* a *Cod. Iust.* eam omisit Baronius *in Gestis huius Anni* 360. quanquam eam referat *A.* 359. *n.* 59. Hanc perstringere mihi videtur Valentinianus Sen. *l.* 18. *infr.* prælata *l.* 16. *infr.* GOTHOF.

(b) Italiæ. Atque hic idem Taurus est, qui Ariminensi Concilio superiore Anno præfuerat: de eo vid *prosopogr.* ID.

(c) Pro, *In Ariminensi. Ariminensis* Synodi fit altera *hoc Codice* mentio, *l. vlt. supr. de fide Cathol.* vbi dixi. Habita porro ea Synodus superiore Anno 359. Eusebio & Hypatio Coss. ID.

(d) *Dispositio* hic est, quod in Synodo inter Patres definitum est, vt ab Imperatore postularetur: cuiusmodi dispositiones complures in Conciliis Africanis. Denique dispositio est conuentio Synodalis super rogando Imp. atque impetranda ab eo re aliqua; *Sanctio* vero (vt mox vocatur) Imperatoris ad eam responsio, *ID.*

(e) Id est, quæ pertinent. *ID.*

(f) Immunia essent. *ID.*

(g) Id est, repplit. *ID.*

† Constitutio hæc Constantii obseruanda, quæ hic memoratur: neque alibi occurrit. *ID.*

(h) De his dixi plene ad *l.* 1. *supr. de lustrali collat.* vid. etiam *Commentar.* ID.

(i) Vt similiter *l.* 14. *supr.* ID.

(k) Lustrali, &c. *ID.*

(l) Nota Matriculam negotiatorum certam fuisse: vt ita sciretur, quinam lustralem collationem præstare deberent. *ID.*

(m) An *celebranda*? An *celebrata est*, pro *celebratur*? Non: Celebrata est; nuper scilicet. Nam ita locus hic interpungendus, *matricula comprehendit eo tempore, quo conlatio celebrata est, ID.*

(n) Siliquaticum, lustralem, &c. *ID.*

(o) γρ. *quique. ID.*

(p) Post nuperam lustralem collationem. *ID.*

* *Lex* 3. *Cod. Iust. de Episcopis. ID.*

(q) Permittet. *ID.*

(r) Eorum nomine. *ID.*

(s) *Pro his prædiis, quæ ab ipsis possidentur,* Cod. Iust. *ID.*

(t) *Translationesque faciendas recognoscere iubemus,* ita *Cod. Iust.* ex *fin. leg.* cæteris resecatis. De translationis autem munere dicam plene ad *legem* 40. *infr. hoc tit. ID.*

(v) Constantinopoli. *ID.*

(x) *Partes* Italiæ, vid. *Glossarium:* & *Orbis Romani descriptionem ex Cod. Theod. ID.*

(y) Iustitiæ. *ID.*

(z) *Prætereà*: ita diuide. *ID.*

(aa) *Professio*: de re ipsa professa apud censum. *ID.*

(bb) *Pertinent*, quanquam & *Pertinet* sustineri potest, propter superiorem vocem professionem. *ID.*

(cc) Vid. *l.* 40. *infr.* ID.

(dd) *Data* pro Reddita Mediolani, vbi scilicet Præfectus Prætorio Italiæ consistebat: at Constantius in Oriente versatur. *ID.*

(ee) Hæc vox abest a *Paris.* editione In *Cuiaciana* & *Tiliana* extat: vide, quæ dixi ad *legem* 12. *supr. ID.*

(ff) γρ. III. vt est in Edit. Quart. *ID.*

COMMENTARIVS.

DE IMMVNITATE Ecclesiarum & Clericorum est hæc rursum Constantii *Epistola*, quæ vel eo maxime singularis est, quod ad Ariminensis Synodi historiam, (de qua etiam agitur *l. vlt. supr. de fide Cathol.*) atque ad ea, quæ eam Synodum proxime secuta sunt, pertinet, quæ alioquin partim nusquam memorantur.

Primum ex *hac lege* liquet, in Ariminensi Synodo non tantum tractatum habitum de fide, vel etiam de causis Episcoporum (quod alioquin in ea tractari voluit Constantius teste Sozomeno *l.* 4. *c.* 17.) verum etiam tractatum habitum in ea de Pri-
p. 43. uilegiis Ecclesiarum & Clericorum, ac nonnulla super his disposita, ad Principem Constantium perlata, nempe de Ecclesiis & Clericis in vniuersum plenissima immunitate; etiam a solitis & ordinariis functionibus & tributis donandis.

Secundo ex *hac lege* liquet, Constantium hanc Ariminensis Synodi dispositionem sanctione sua statim repulisse. Voluit itaque Constantius, Ecclesias, etsi ab extraordinariis muneribus & translationibus immunes essent (vt ex *fin. leg.* etiam liquet;) attamen a Canonicis & Ordinariis immunes non esse: quod idem Honorio placuit *l.* 14. *infr.* vbi dicam plenius: Adeo, vt id etiam in Metropolitanis Ecclesiis obtinuerit, veluti Thessalonicensi, *l.* 33. *supr. de annona & tribut.* De *Clericis* vero hæc Constantii mens est, vt non tantum Canonica, verum etiam extraordinaria adgnoscant; veluti translationem, itemque lustralem collationem, aliaque negotiorum munera & pensitationes: quorum eo fine certa quædam matricula confecta fuit, quique postmodum Clerici facti operam mercimoniis addixere. Verum hanc *legem* hac parte

postea ipse vltimo tempore abrogauit, *l. 16. infr.* quam hac prostituta confirmat Valentinianus Sen. *l. 18. infr.*

Tertium id obseruetur, post Ariminensem Synodum, certam Clericorum negotiantium matriculam factam, vt ita negotiatorum pensitationes agnoscerent. Excepti tantum Clerici & Copiatæ, exiguis admodum mercimoniis tenuem sibi victum, vestitumque conquirentes: quæ Tertia Constantii postremaque sententia hac parte fuit: vt iam notaui ad *leg. 10. supr.* Sed & Honorii *l. 36. infr.*

Quarto obseruetur, quod *hac lege* dicitur, de Episcopis, qui ad Comitatum Constantii venerunt ex partibus Italiæ, vt & de Episcopis qui ex Hispania & Africa eodem commearunt. Quod vtique non pertinet ad Legatos, qui ex Ariminensi Synodo ad Constantium missi fuere; & quidem deni a Catholicis, deni ab Arianis: Hi enim superiore Anno missi ad Constantium, & quidem a Synodo fuere, (de quo videndus Seuerus Sulpitius *lib. 2. sacr. histor. cap. 41.*) Atenim hi, quorum *hac leg.* mentio fit, hoc Anno recenter ad Comitatum Constantii commearunt, neque a Synodo missi fuere, verum Italiæ partibus, item ex Hispania & Africa commeantes. Quod cum perpendo, atque nullam *Gallorum* mentionem fieri video, in eam adducor sententiam, cum totus iam Orbis ingemuisset, atque Arianum sese esse miratus esset, post Ariminensis Concilii exitum, quod nominatim scribit Hieronymus *aduersus Luciferianos*, atque in Arianam prauitatem, Italorum, Afrorum, Hispanorum plerique, etiam Osius ille Cordubensis, concessissent, atque Arimini gesta confirmassent, eo iam nomine Episcoporum legationes ex illis partibus ad Constantium commeasse, & Constantinopolim ad Imperatorem concurrisse: quod etiam testatur Seuerus Sulpitius *lib. 2. sacræ historiæ cap. 45.* Solæ Galliæ piaculo hæresis liberatæ fuere, Hilarii beneficio, vbi frequentibus intra Gallias Conciliis, atque omnibus fere Episcopis de errore profitentibus apud Ariminum gesta condemnata fuerunt, & in statum pristinum Ecclesiarum fides reformata fuit; qui idem Hilarius alioquin ante Ariminense Concilium edito ad Gallos *de Synodis* Commentario, eos a dolis hæreticorum cautos reddidit. Quinimo & iidem Galli fidem suam testatam Hilario paulo ante reddiderant, idemque de eorum constantia gratulatur. Hæc igitur caussa est, cur nulli hic de Gallia Episcopi memorentur, vtpote qui in fide sana sani mansere. Proculdubio enim & Episcopi, quorum *hac lege* mentio fit, Ariani fuere, atque hæc *lex*, seu *Epistola* in fauorem Arianorum emissa, obsistentium Catholicorum dispositioni seu postulationi de plenissima immunitate concedenda Ecclesiis & Clericis. Et quidem emissa hæc Epistola *ad Taurum Præfectum Prætorio*, qui ipsi Ariminensi Synodo Anno superiore, iussu Constantii, præfuerat, vt liquet ex Seuero Sulpitio *l. 2. cap. 44.* Itemque ex Epistola præuaricatorum Episcoporum in Synodo Ariminensi ad Constantium inter Hilarii *fragmenta, lib. 2. pag. 36. 37.* Item ex Hieronymo *aduersus Luciferianos*: Cuius Tauri Præfecti Prætorio artes commemorat idem Seuerus Sulpitius ad frangendam Catholicorum constantiam *loc. cit.*

Duo porro ad *hanc legem* adhuc obseruanda: Primo, *huic legi* coniungendam videri *legem 2. supr. de lustrali collatione*, quæ hoc ipso tempore accepta, & ad eundem Taurum emissa fuit. Sane in eodem argumento de lustrali collatione, de quo *hac lex* versatur. Secundo de *Copiatis* obseruandum; *Primum*, eos separari *hac lege* a Clericis; cum tamen alias *Clericorum* numero censeantur, Constantii constitutione ad eundem Taurum PP. data: puta *l. 1. d. tit. infr. de lustrali collatione.* Secundo recentem eorum vsum hoc tempore fuisse. Vt hæc duo ex *hac lege* obseruanda sunt; ita de his quid fuerint in vniuersum, videndum est. *Copiatæ* igitur, quorum *hac lege*, & *d. l. 1. supr. de lustrali collatione*, fit mentio, erant qui occupati infaustis Defunctorum obsequiis dicuntur, & a Clericis diserte distinguuntur *l. 12. supr. de Veteranis.* Epiphanius *fine lib. 3. aduersus hæreses*, siu. *in breui ac vera Catholicæ & Apostolicæ ecclesiæ fidei expositione num. 21. in fin. pag. 1104. Tom. I. Oper. Edit. Petau. Coloniens.* Κοπιαταὶ οἱ τὰ σώματα περιστέλλοντες τῶν κοιμωμένων, *Copiatæ, qui mortuorum corpora curant.* Glossæ Philoxeni: *Bispelliones*, νεκροθάπται, Κοπιᾶται. Horum officium ita quoque describit Hieronymus *Epist. 49. ad Innocentium de muliere septies icta, pag. 153. Tom. I. Oper. Edit. Francof. apud Christ. Gensch. Clerici, quibus id officii erat, cruentum linteo cadauer obuoluunt, & fossam humum lapidibus construentes ex more tumulum parant:* de his vide & *Nouellam Iust. 59. cap. 2.* Verum de his plenissime ad *d. l. 1. supr. de lustrali collatione*: vbi eorum quoque errorem profligo, qui Clericis eos annumerant: imo cum Iuuenibus, quorum mentio *leg. 10. supr.* eosdem suspicati. Vide & Epiphanium *hæresi 76. init. pag. 913. Tom. I. Oper. Edit. cit.*

De IMMVNITATE *Clericorum vbicunque constitutorum a muneribus personalibus & extraordinariis Constantii, circa vltima vitæ suæ tempora, Constitutio.*

XVI. (a) Idem AA. ad Antiochenses.

In qualibet Ciuitate, (b) in quolibet Oppido, Vico, (c) Castello, (d) Municipio, quicunque, voto Christianæ legis, (e) meritum eximiæ singularisque virtutis omnibus intimauerit, securitate perpetua potiatur: *Gaudere* enim & *gloriari ex fide semper volumus: scientes, magis Religionibus, quam officiis & labore* (f) *corporis, vel sudore, nostram Rempublicam contineri.* Dat. XVI. Kalend. Mart. Antiochiæ, (g) Tauro & Florentio COSS. [361.]

NOTÆ.

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* Canonizata extat *Caus.* 23. *Q.* 8. *cap.* 23. sed perperam; quod in *Gratiano* emendandum sub *Constantini & Constantis* nominibus. Retulit eam & Baronius *Anno* 361. *num.* 14. 15. verum vt habetur in *Decreto*, non (quod par erat) vt hic legitur. Hanc etiam indicare & confirmare mihi videtur Valentinianus Sen. *l.* 18. *infr.* abrogata *l.* 15. *supr.* GOTHOF.

(b) Nota diuersitatem Ciuitatis, oppidi, Vici, Castelli, Municipii *hac leg.* & *l.* 13. *supr. de Desertor. l.* 3. *supr. de conlat. donat.* vbi dixi. Vide & *Orbis descript. ex Cod. Theod.* ID.

(c) De *Vicanis* Ecclesiis & Clericis agitur quoque *l.* 33. *infr.* κυροικιαὶ παροικίαι, ἢ ἐγχώριοι *rusticæ parochiæ, vel possessiones*, *in can.* 17. *Concil. Chalcedonens. pag.* 607. 608. *Tom. II. Concil. Edit. Harduin.* quomodo Presbyteri in his ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι, *presbyteri conregionales*, in *can.* 13. *Neocæsar. pag.* 285. 286. *Tom. I. Concil. Edit. cit.* πρεσβύτεροι ἐν ταῖς χώραις, *presbyteri, qui sunt in agris*, in *can.* 8. *Antiochen. pag.* 595. 596. *Tom. I. Concil.* Ἐκκλησίαι κατ' ἀγρὸς ἢ κωμητικαὶ, *ecclesiæ quæ sunt in agris & vicis*, Synesio *epist.* 11. κωμήτιδες, *epist.* 67. *pag.* 210. *Edit. Petau. in fol.* Vide & quæ dixi ad *leg. vlt. supr. de patroc. vicor.* ID.

(d) *Castella* diuersa non tantum a Ciuitatibus, verum etiam ab Oppidis, Vicis & Municipiis. In hoc tamen conueniunt, quod in his quoque fuere Ecclesiæ & Clerici: Iust. *Nouell.* 28. *in Præfat.* Πιτυοῦντα καὶ Σεβαστόπολιν ἐν φρουρίοις μᾶλλον ἀριθμητέον ἢ πόλεσιν: id est: *Pityus & Sebastopolis inter Castra potius quam Vrbes numerandæ sunt.* Κώμη, qui alioquin *vicus* est, fere semper reddit *Noui Testamenti* interpres, *Castellum.* Vide Berter. I. *Pithan.* 6. *p.* 829. *Tom. IV. Thesaur. Iur.* ID.

(e) *Religionis*, in Decreto, *d. c.* 23. ID.

(f) Eodem sensu publici laboris actus, *l.* 36. *infr.* capite censi, *l.* 26. *infr.* ID.

(g) Constantius ingrauescente hyemis magnitudine ex Procinctu Persico hyematurus Antiochiæ, rediit in Syriam fine Anni superioris, teste Ammiano Marcellino *lib.* 20. *cap. vlt. in fin.* qui idem gesta ab eo tum & hoc Anno Antiochiæ persequitur, *lib.* 21. *cap.* 6. & 7. vide & Socratem *lib.* 2. *cap.* 44. 45. & 47. vide plura *in Chronico Theodos.* ID.

COMMENTARIVS.

IMMVNITAS, a ciuilibus videlicet & personalibus muneribus & extraordinariis Clericorum hoc Constantii Edicto ad Antiochenses scripto sancitur: ita quidem, vt *omnibus* Clericis eam immunitatem tribuat, *vbicunque constitutis*, id est, non modo, si in ciuitatibus aut municipiis, verum etiam, si in oppidis, vicis (de quibus dixi iam in Notis) Castellis, (de quibus vide & *leg.* 33. *infr.* & quæ *ibi* dicam) fuerint. Nempe sicut Clerici, cuiuscunque Ordinis & loci hac immunitate fruuntur, perinde atque primi Sacerdotum seu Clericorum, *l.* 7 *supr.* & *l.* 24. *infr.* ita & in quocunque loco deseruientes eadem immunitate frui debent, non habita ratione loci, magnusne ille sit, aut exiguus, Eadem quippe semper Religionis ratio & priuilegium subest: idem Clericatus fauor, a quo ad officia & labores corporis, vel sudores, Clericos abduci non oportet: & vt ipse Constantius *hic* profitetur, *quia magis Religionibus, atque adeo Clericatus ministerio, quam officii & laboris vel sudore Respublica continetur:* ac si diceret? tantum abest hac immunitate Reipublicæ vtilitati quicquam detrahatur, & sic muneribus publicis; vt contra hæc ipsa immunitas Clericis tributa (quo magis diuino ministerio deseruire possint) Reipublicæ plus commodet & prosit: Quinimo addit Constantius, quæ religiosum eius animum arguunt; *satius esse gaudere & gloriari ex Fide.* Vbi *Fidei* appellatione Constantius intelligit, non ipsa Religionis Christianæ mysteria, verum eius ministerium & exercitium. Nempe hoc iam seculo *Fidei* appellatio ad officia qualibet religiosa trahi cœpit. Quomodo Hieronymus *partem fidei* appellat inspectionem locorum sanctorum. Quod igitur Constantius profitetur; *gaudere & gloriari se velle ex fide semper*, non ad veri cultus fideique Catholicæ deuotionem in huiusce *legis* specie pertinet, verum ad augescentem in dies multitudinem & magnificentiam Ecclesiarum & Ecclesiis deseruientium, non modo per Ciuitates, Oppida, Municipia: verum etiam per Vicos ipsos & Castella. Hoc illud scilicet est, huiusce seculi *gaudium*, hæc propria quædam *gloria*. Nam si fidei Catholicæ puritatem spectes, nulla forte tempora magis piaculo hæreseos inquinata reperias, quando & ipse Constantius a fide Catholica desciuerat, & totus ferme Orbis Arianum se esse miratus est.

Et hæc quidem est *huiusce legis* sententia, quam Baronius non adeo cepit, cum putauit pro Christiana Religione ipsa in vniuersum hanc *legem* a Constantio emissam. Quod arguunt duo, *hac leg.* Primum enim *meritum eximiæ singularisque virtutis*, hac lege: Itemque *Votum Christianæ legis* non est Christianæ Religionis aut fidei professio, verum Clericatus professio, seu πολιτεία & conuersatio Clericalis, quam ὑψηλὴν πολιτείαν Gregorius Nyssenus *variis locis vocauit.* Latini Scriptores vocant *sublimius propositum*, (contra Laici dicuntur *inferioris præpositi*, apud Diuum Augustinum.) Probabilis sæculo disciplina vocatur *l.* 44. *infr.* Imo & *Christiana lex* & *Christianitas*, proprie de Clericatu dicitur, vt etiam alibi docui. Secundo id ipsum euincit; priuilegium, quod *hac leg.* tribuitur: quod sane non omnibus Catholicis Christianis tributum fuit, sed Clericis tantum, puta *securitas perpetua* ab officiis & labore corporis & *sudore*: id est, immunitas a muneribus publicis extraordinariis. Hæc enim *securitatis perpetuæ* appellatione intelligenda sunt. Et vero tandem hanc p. 45. illam omnino esse existimo Constantii circa vltima vitæ suæ tempora sententiam & constitutionem, quam Valentinianus Sen. postea confirmauit, *l.* 18. *infra.*

Est porro *hæc lex*, pariter vt *lex* 33. *infr.* eo notabilis, quod ostendit Ecclesias & Clericos fuisse non tantum in Ciuitatibus, sed & in Vicis, &c. Sic & Vici sua fora habuere, teste Paulo IV. *Sent. tit.* 6. §. 2. suos Magistros literarum *l.* 2. §. 8. *D. de vacat. muner.* legata etiam non minus quam ciuitates capere potuerunt, *l.* 73. *D. de legat.* 1. In his qui Clerici essent, eos quidam χωρεπισκόπους aut περιοδευτὰς dictos putant, qui Episcopo Ciuitatis respondebant, sub qua vici erant, *d. l.* 33. *infr.* Verum de eo nos accuratius alibi.

De non Ordinandis *Clericis plebeiis diuitibus, Valentiniani Sen. constitutio.*

XVII. (a) Impp. Valentinianvs & Valens AA. ad Byzacenos. (b)

Plebeios (c) diuites ab Ecclesia (d) suscipi penitus arcemus. Dat. iv Id. Septembr. Aquil. (e) Diuo Iouiano & Varroniano coss. [364.]

NOTÆ.

(a) Abest *hac lex* a *Cod. Iust.* Omissa quoque a *Baronio*. Iungenda illi est *lex* 59. *supr. de Decurion.* & vt videtur, *lex* 60. *supr. de Decurion.* & *l.* 9. *supr. de petition.* itemque *l.* 3. *supr. de conlat. fund. patrim.* Quod tamen non assero. Concordant vero huic *lex* 3. & 6. *supr.* GOTHOF.

(b) Byzacena Prouincia Africæ fuit, de qua vide *Orbis Romani descriptionem ex Cod. Theod.* ID.

(c) *Plebeii*, opponuntur Curialibus (de quibus *d. l.* 59.) *hac leg.* & *l.* 3. *in princip. D. de testibus*: & *l.* 5. *supr. de Nauicul.* ID.

(d) Id est, Clericos fieri: pari sensu, *d. l.* 59. *partes eligere Ecclesiæ*, est Clericum fieri. ID.

(e) Posteaquam Valentinianus & Valens Palatia sua iam diuisissent, Valentinianus Mediolanum, deim Aquileiam concessit hoc Anno: vid. *Consular. Theodosiana.* ID.

COMMENTARIVS.

Valentiniani Senioris quinque de Clericis constitutiones sequuntur. De Ordinatione eorum, est *hac lex*, & *l.* 21. *infr.* de priuilegiis eorum *lex* 18. de vita & honestate, *lex* 20. & 22. Est igitur *hac lex* de Ordinatione Clericorum: Nempe, ne promiscuis Clericorum ordinationibus, atque adeo immunitatis Ecclesiasticæ obtentu, munia publica, itemque nerui Reipublicæ attererentur, inter hæc imperii sui initia Valentinianus Senior enixe prouidendum credidit, *hac leg.* & *l.* 59. *supr. de Decurion.* (quæ *huic* coniungenda est ceu pars eiusdem constitutionis:) Proinde duo *his legibus* constituit. *Primo*, ne Curiales, Clerici fieri possint, nisi alterutro ex his duobus facto, vel inquam propinquo pro se Curiæ substituto, eique bonis suis cessis, vel bonis penes Curiam relictis, quæ sententia est, *dict. l.* 59. Hoc scilicet remedio Curiis prospectum voluit Valentinianus; & nihilominus Clericatus voto non intercedere, quod & ipsum Constantio quadamtenus visum fuerat *l.* 49. *supr. de Decurion.* Cum antea Constantinus M. Curiales Clericos fieri indistincte prohibuisset, *l.* 3. & 6. *supr.* & post Constantium Iulianus Apostata Decuriones, qui vt Christiani, id est, Clericatus obtentu munia Curiæ declinauerant, reuocare iussisset, *l.* 50. *supr. de Decurionib.* & *l.* 4. *supr. de lustrali conlat.* quam in rem est *Epistola* Iuliani ipsius II. de qua & *paulo post*. Proinde hoc proculdubio Iuliani Apostatæ factum recentandæ huius constitutionis Valentiniano causam præbuit, simul & consulendi Curiis & muneribus publicis. Decurionibus primum ad Clericatum admissis, sub eo, quod dixi, temperamento, proxime ad Constantii mentem, *d. l.* 49. *supr. de Decurion.* & quidem quod notandum est, emissa constitutione ad Byzacenos, quæ Africæ Prouincia est Consularis.

Alterum est, & quidem huius capitis seu *legis* proprium, quod *Plebeios* diuites ab Ecclesia suscipi, id est, Clericos fieri, non iam sub quodam temperamento, vt Decuriones, sed penitus prohibeat. Quæ & ipsa sententia fuit Constantini M. *d. l.* 3. & 6. *supr. hoc tit.* ad quas dixi. Vbi etiam huius rei elegans ratio assignata fuit. De Plebeiis diuitibus nominatim hoc statuit Valentinianus *hac leg.* ad discrimen eius, quod altero capite de Decurionibus diuitibus statuit *d. l.* 59. quæ huic, vt dixi, coniungenda est. *Plebeii* scilicet Decurionibus opponuntur *hac leg.* & *l.* 3. *in princ. D. de testibus*, & *l.* 5. *supr. de Nauic.* & sic Plebeii erant, qui non Decuriones erant in municipiis.

Alio vero iam fine cautum *canon.* 13. *Sardicensi pag.* 645. 646. *Tom. I. Concil. Harduin.* ne forte Divites aut Scholastici de foro, aut Administratores, *Episcopi* ante ordinarentur, quam Lectoris munere & officio Diaconi aut Presbyteri fuissent perfuncti.

De Privilegiis *Clericorum, a Constantio Imp. vltimo vitæ suæ tempore indultis, sub Iuliano vero abrogatis, restituendis: Valentiniani Sen. Constitutio.*

XVIII. (a) Idem AA. (b) ad Claudium Proc. Afric. (c)

Qvam vltimo tempore Diui Constanti † sententiam fuisse claruerit; valeat. Nec ea in adsimulatione (d) aliqua conualescant, (e) quæ tunc (f) decreta vel facta sunt, cum paganorum (g) animi contra Sanctissimam Legem quibusdam sunt deprauationibus excitati. Dat. xiv. Kalend. Mart. Triu. Valentiniano & Valente AA. (h) Coss.

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* Omisit quoque eam Baronius. GOTHOF.

(b) *Gratiani* nomen hic quoque addendum, mox vt ostendam. *ID.*

(c) *Claudius* PC. Africæ. Eidem inscribitur his ipsis Coss. *lex* 12. *supr. de Pistorib.* & Anno 369. *lex* 6. *supr. de Legat.* Anno 370. *lex* 8. *supr. de lustral. ID.*

† Id est, *Constantii.* Cæterum de hac Constantii constitutione, mox viderimus. *ID.*

(d) *γρ. inani adsimulatione*, id est, inani obtentu & simulatione. *ID.*

(e) Id est, *Valeant. ID.*

(f) scilicet sub Iuliano Apostata, aduersus Clericorum priuilegia. *ID.*

(g) *Paganorum* nominis, pro *Gentilibus*, primo hæc mentio occurrit, in cuius appellationis causas inquiram *infr. tit. de Paganis. ID.*

(h) Referenda *hæc lex* est, vel ad Annum 368. id est, *Valentinianum & Valentem II. COSS.* vel ad Annum 370. *Valentinianum & Valentem III. COSS.* Fuit enim hoc tempore Proconsul Africæ Claudius, at non etiam Anno 365. item Valentinianus Anno 365. Treuiris non fuit, sed aut Mediolani, aut Aquileiæ, aut Veronæ, aut Parisiis. Atenim extremo demum Anno 367. & Anno 368. 369. 370. Valentinianus Treuiris fuit, vt præter *huius Codicis* constitutiones testatur Ammianus Marcellinus, *lib* 27. *cap.* 8. & 10. vide & quæ dicam *ad Rubr. infr. de Pagan. ID.* Non dubium est, quin anno 368. vtriusque Imperatoris *Quinquennalibus* dedicato, hæc lex data fuerit; cum sit de priuilegiis Clericorum a Constantio Imperatore, vltimo vitæ suæ tempore indultis, sub Iuliano vero abrogatis, restituendis. ANT. PAGIVS *dissert. hyp. part.* 2. *cap.* 4. *in fin.*

COMMENTARIVS.

PRIVILEGIA Clericorum Catholicorum, per Africam Proconsularem nominatim, restituit *hac constitutione* Valentinianus Imp. quæ videlicet his Constantius Imp. vltimo vitæ suæ tempore concesserat, a Iuliano vero Apostata, & sub eo, Clericis adempta fuerant: sub quo videlicet Paganorum animi aduersus sanctissimam legem quibusdam deprauationibus fuerant irritati. Vbi sequentia discutienda notandaque veniunt.

Primo ea a Valentiniano valere iuberi, quæ *Constantio* vltimo tempore visa fuerant. Nempe Constantii hac in re inconstans sententia fuit, prout ab Arianis & Ariomanitis deprauatus fuit: de quo ad *leges superiores.* Verum vltimo vitæ suæ tempore Catholicis Clericis rursum consuluit.

Secundo igitur videndum, quænam illa Constantii vltimo tempore sententia fuerit, quæ hic firmatur. Inter alia scilicet Constantius Clericis Catholicis immunitatem ab extraordinariis muneribus a se ademtam *l.* 15. *supr.* vltimo tempore restituit, *l.* 16. *supr.* Deinde idem Constantius *l.* 49. *supr. de Decurionib.* constituit, vt Curiales, Clerici fieri possent, cessis facultatibus: Quæ quidem *lex* ab eo lata est bimestri ferme ante obitum. Hæc igitur illa extrema Constantii sententia hic intelligitur.

Nunc tertio videamus, quid sub Iuliano Clericis detractum fuerit. De detractis sane ab eo Clericorum priuilegiis, imo & annonis, testis Theodoretus *lib.* 3. *cap.* 3. & *lib.* 4. *cap.* 4. Sozomenus *lib.* 5. *cap.* 5. *in princ.* & *lib.* 6. *cap.* 3. Philostorgius *lib.* 7. *cap.* 4. ad quem iam dixi: Sed & illud nominatim a Iuliano in Clericos factum, quod Clericos e Curialibus olim factos ad Curias reuocauerit: Quod Sozomenus quoque prodit *lib.* 5. *cap.* 5. καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν κειμένους νόμους ἀνεῖλε, καὶ τοῖς βουλευτηρίοις ἀπέδωκε, *legesque in eorum gratiam latas abrogauit ipsos denique curiis restituit.* Quod non ita accipiendum est cum *Baronio, aliisque*, quasi Clericos ideo tantum Iulianus Curiis addixerit, vel vt habet *Nicephori* Interpres, Senatorum munere & ministerio peruerse fungi iusserit: verum, quod Clericos, qui e Curialibus Clerici facti fuerant, atque adeo Curialibus muneribus publica lege hac ratione sese subduxerant, ad Curias retraxerit, reuocauerit, ἀνέστρεψε inquit *Philostorgius*, pariter vt *Sozomenus*, ἀπέδωκε. Et vero ipsamet illa super eo Iuliani constitutio extat *l.* 4. *supr. de lustrali collat.* & *l.* 50. *supr. de Decurionib.* vbi *Christianorum* appellatione Clerici designantur. Imo & Iuliani *ep.* 11. ad Byzantinos hanc ipsam in rem extat, quæ tota sic habet: Τοὺς βουλευτὰς πάντας ὑμῖν ἀποδεδώκαμεν, καὶ τοὺς πατροκόλους, εἴ τε τῇ Γαλιλαίων ἑαυτοὺς ἔδοσαν θρησκείᾳ, εἴ τε ὅπως ἄλλως πραγματεύσαιντο, διαδρᾶναι τὸ βουλευτήριον, ἔξω τῶν ἐν τῇ μητροπόλει λελειτουργηκότων: *Senatores omnes vobis redidimus, & Decuriones patricios, siue in Galilæorum religionem se dederint, siue aliud quidvis gesserint, vt curiam effugiant, extra eos, qui in vrbe primaria publico muneri præfuerunt.* Verum hac de re plura ad *dict. l.* 4. & 50. vbi varios errores hac in re ab Interpretibus admissos, pluribus refuto; quidque πατροκόλοι, ibi sint? clare ostendo. Denique Marcellinus quoque *lib.* 22. *c.* 9. & *lib.* 25. *c.* 4. eo respexit scribens: *Curiis additos a Iuliano, ab iis, priuilegiis, aut origine, longe discretos*; seu *licet priuilegiis & stipendiorum numero & originis penitus alienæ firmitudine communitos.* Tandem & Libanius videndus, *in funus Iuliani, pag.* 296. *Edit. Morell.* Quin & idem Iulianus Clericorum immunitatem ab extraordinariis muneribus infregerat, vt puto, *l.* 10. *supr. de extraord. muner.* vbi vide quæ dixi.

Quarto neque illud prætermittendum, quod hic dicitur, *Paganorum animos* (sub Iuliano scilicet) *contra sanctissimam Legem quibusdam deprauationibus fuisse excitatos.* Quibus verbis proculdubio Valentinianus *hac leg.* ad Proconsulem Africæ data, intelligit Donatistarum factum; a quibus Iuliani animus a Christiana alioquin Religione satis auersus deprauatus excitatusque fuit. Notum enim, quomodo Donatistæ Iulianum aduersus Catholicos adierint, eique inani simulatione fucataque perfidia obrepserint; de quo ad *l.* 37. *infr. de hæret.* Atque hæc est illa *inanis adsimulatio*, quæ *hac leg.* dicitur: Hæ sunt *deprauationes, quibus excitatus animus Iuliani contra sanctissimam legem*, id est, contra Catholicam Religionem *Sanctissima lex* est non Clericatus, verum Catholica fides. Sic & Catholica Lex, *l.* 11. *infr. hoc tit.* & *l.* 1. *supr. de hæretic.*

Catholica Sanctitas, *l. 4. 11. infr. de haeret.* Sancta Lex *l. 51. d. tit.* & *l. 5. supr. hoc. tit.*

Igitur Quinto loco, haec illa iam sunt Iuliani decreta & sub eo facta quae a Valentiniano *h. l.* per Africam infirmantur: Contra, hae illae sunt postremae Constantii cogitationes, quas idem nunc valere iubet, & in his nominatim, *lex 16. supr. hoc tit* & *l. 49. supr. de Decurion.*

Quae cum ita sint, apparet de inani coniectura eorum qui in *hac leg.* reponebant loco Constantii, *Constantini*: digitum quoque intendentium ad spec. *l. 1. infr. de Paganis*: quae ab *hac leg.* plane aliena est.

De CVRIALIBVS *Clericis, ad Curiam reuocandis, vel non, Valentis constitutio.*

p. 47.

XIX. (a) Idem AA. (b) Modesto PF. P. (c)

QVICVNQVE ex Curialium natus genere ad Clericatum venerit, & praeiudicium (d) sanguinis coeperit postulari, (e) certi temporis definitione defendatur: vt si in consortio Clericatus decennium quietis (f) impleuerit, cum patrimonio suo in perpetuum habeatur immunis; Si vero intra finitos (g) annos fuerit a Curia reuocatus, cum substantia sua functionibus subiaceat ciuitatis: Obseruando hoc, vt hi quos decennium vindicat, (h) petitione superflua minime fatigentur. Dat. xvi. Kal. Nou. Hierap. Valentiniano & Valente AA. (i) COSS.

NOTAE.

(a) Est *hec lex* a Baronio relata *Anno D.* 365. *n.* 42. referenda ad Ann. 370. *GOTHOF.*

(b) Et huic *legi* addendum nomen *Gratiani*: Est autem ea VALENTI tribuenda. *ID.*

(c) *Modestus* PP. Orientis scilicet sub Valente Imp. ad hunc eundem Modestum extat Basilii *epistola* 279. siu. 104. *Edit. Benedictin.* de Immunitate Clericorum, & aliae plures, puta 274. 275. 276. 277. 278. siu. *Ep.* 279. 280. 111. 110. 281. *Ed. Benedictin.* Meminit quoque eius Gregorius Nazianzenus *in monodia Basilii*, seu *Orat.* 20. *pag.* 349. *Ed. Paris. & Lips.* & Amm. Marcellinus *lib.* 29. *in gestis Ann.* 370. *cap.* 1. *lib.* 30. *cap.* 4. *in gestis Ann. D.* 374. vide plura in *Prosopogr. ID*

(d) In Editione Tiliana *preiudicio*; sed hoc commode retineri potest, imo debet. *Preiudicium* enim *sanguinis*, dicitur hic actio praeiudicialis, causaque status: notumque est, actionem prius *postulari* & impetrari oportuisse: quod ostendit *lex vnic. supr. de dolo malo*: *l. 1. supr. de inoffic. testament. l. 9. supr. de infirm. his quae sub Tyr.* Sic quidem, vt exceptio non impetratae actionis actori recte opponeretur, quod postea abrogatum a Theodosio Iuniore *leg. vnic. supr. de omissa action. impetrat. ID.*

(e) A Curia scilicet vel a Curiae nomine, aduersus Clericum illum. *ID.*

(f) *Decennium quietis*, recte: quanquam alius forte malit, *quietus. ID.*

(g) Id est intra decennium: *Finitos* autem, pro *praefinitos. ID.*

(h) A Curia liberat. *ID.*

(i) Referenda *haec lex* est ad Ann. 370. id est, *Valentinianum & Valentem III. COSS.* Eo quippe Anno Valens huius Constitutionis Auctor, mense Augusto, Septembri & Octobri, imo iam inde a verno tempore eius Anni *Hierapoli* constitit, vt praeter *leg. vnic. supr. de Iure Ital. Vrbis Constp. l. 6. supr. de Tiron. l. 3. Cod. Iust. de Defensor.* testatur Zosimus, *lib. 4. c.* 13. Sed & Modesti (cui *haec lex* inscribitur) Praefecti Praetorio nomen id ostendit, qui sane ab hoc Anno demum 370. Praefectus Praetorio extitit: vide quae dixi ad *l. 63. supr. de Decurion. ID.*

COMMENTARIVS.

VALENTIS haec vnica *hoc titulo* de Clericis Constitutio est, ex qua apparet, quonam is erga Clericos & Curias animo fuerit. Igitur Curiales Clericos ad Curiam (pariter vt idem Monachos Curiales ad Curiam reuocari voluit, constitutione emissa ad eundem Modestum Praefectum Praetorio, puta *lege 63. supr. de Decurionibus.* Quae forte hoc ipso Anno data est!) reuocari iubet *hac lege* Valens, nisi decennium in Clericatu fuerint. Nempe cum multi Curiales per Orientem ad Clericatum sese contulissent, neque Curiae indemnitati consultum fuisset, cessis forte facultatibus ex *Constantii* Constitutione, non modo *l. 49. supr. de Decurionibus*; sed & anteriore aliqua, vt *eadem lex* ostendit, atque praeiudicio sanguinis ad Curiam reuocarentur, Valens certum tempus constituendum credidit, puta *decennii*, intra quod ii reuocari possent; post decennium non possent. Quomodo & Valentinianus Sen. *l. 21. hoc. tit.* temporis quoque distinctionem inducit. Arcadius quoque *leg. 163. supr. de Decurionibus*: & Theodosius Iun. *l. 172. d. tit.* Theodosius M. pariter temporis hac parte distinctionem attulit *l. 121. supr. de Decurionib.* Et postea tamen non allatam queritur Ambrosius Ann. 393. *epist.* 29. siu. *Ep. 17. pag. 215. Tom. V. Oper. Ed. Paris.* 1614. cuius verba refero ad *d. l. 121.*

Praeiudicium sanguinis hac leg. est actio, qua quaeritur de alicuius ortu, stirpe, & origine. Aliud enim praeiudicium est status, in quo de libertate alicuius quaeritur, statuque legitimo; de quo §. *praeiudiciales*, *Inst. de action.* Decennio itaque praeiudicium

iudicium sanguinis excludi obseruandum, in specie *hac leg.* Septennio in specie *d. l. 21. infr. hoc tit.* triennio ex sententia Theodosii M. *l. 121. supr. de Decurionib.*

Porro, vt *hac lege* Valens, ne Curiales ad Ecclesiam promiscue transirent, cautum iuit; ita & sub eodem Valente eadem Patribus & Synodo *Illyricianæ* mens fuit, ante hanc ipsam *legem* in Synodica ad Ecclesias & Episcopos diœceseos Asianæ, Phrygiæ, Cataphrygiæ, Pacatianæ, referente Theodoreto, *lib. 4. cap. 8.* ὁμοίως τε καὶ Πρεσβυτέρους καὶ Διακόνους ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος, ἵνα ὦσιν ἀνεπίληπτοι πανταχόθεν, καὶ μὴ ἀπὸ τοῦ βουλευτηρίου, καὶ στρατιωτικῆς ἀρχῆς: *similiter autem & Presbyteros ac diaconos ex ipso sumi ordine Clericorum, vt omni ex parte sint irreprehensibiles, minime vero ex curia vel ex officio magistratuum* Nempe vetuere Presbyteros & Diaconos e Curia adscisci, vel ex officio Magistratuum: id enim sibi volunt illa postrema, στρατιωτικῆς ἀρχῆς (non vt inepte Interpres *de militum ductoribus*:) Nam & Officialium seu apparitorum *militia* dicta e quo consule *Paratitlon de diuers. offic. lib. 8.* Basilius quoque Auctor est sub eodem Valente *epist. 264.* siu. *237. Edit. Benedictin.* Vicarium Ponticæ quendam, tum quotquot erant, *Clericos Cæsareæ, vna voce, Curiæ mancipasse:* πάντας μὲν μιᾷ φωνῇ τοὺς ἱερατικοὺς τῆς ἐν Καισαρείᾳ Ἐκκλησίας παρέδωκε τῇ βουλῇ, vbi perperam Interpres, *Senatui permisit*, loco *Curiæ mancipauit.* Addit eundem Sebastiæ Orthodoxis communicantes ad Curiam nominasse, publicisque muneribus addixisse: τοὺς μὲν ἡμῖν κοινωνοῦντας βουλευτὰς ὀνομάζων καὶ καταδικάζων τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν δημοσίων, *ac nostros quidem communicatores curiales appellans, ac muniis publicis addicens* quem & ipsum locum non recte vertit Interpres. Porro vt sub Valente Curialibus muneribus attriti Clerici, ita & tributis Presbyteri & Diaconi, pristina immunitate abrogata: de quo insignis extat locus & querela Basilii Cæsariensis *epistola 279.* siu. *104. Edit. Benedictin.* ad eundem Modestum Præfectum Prætorio, P. 48. quem supra laudauimus ad *l. 10.* De Modesto vero hoc plene in *Prosopogr.*

De Vita, Honestate, Conversatione *Ecclesiasticorum & Continentium: Valentiniani Sen. Constitutio ad Damasum Episcop. V. R. Lecta in Ecclesiis Vrbis Romæ.*

XX. (a) Imppp. Valentinianus, Valens & Gratianus AAA. ad Damasum Episc. Vrbis Rom.

Ecclesiastici, aut ex Ecclesiasticis, (b) vel qui *Continentium* (c) se volunt nomine nuncupari, viduarum, (d) ac pupillarum domos non adeant: sed publicis exterminentur Iudiciis, si posthac eos ad fines (e) earum vel propinqui putauerint deferendos. (f) Censemus etiam, vt memorati (g) nihil de eius mulieris, qui se priuatim sub prætextu religionis adiunxerint, liberalitate quacunque, vel extremo iudicio, possint adipisci: & omne in tantum inefficax sit quod alicui horum ab his fuerit derelictum, vt nec per subiectam personam (h) valeant aliquid, vel donatione, vel testamento percipere. Quin etiam si forte post admonitionem legis nostræ aliquid hisdem eæ feminæ, vel donatione, vel extremo iudicio, putauerint relinquendum, id fiscus vsurpet. Cæterum, si earum qui (i) voluntate percipiunt, ad quarum successionem, vel bona, iure ciuili, vel Edicti beneficiis adiuuantur, (k) capiant vt propinqui. Lecta in Ecclesiis Rom. IV. Kalend. Aug. Valentiniano & Valente III. AA. coss. [370.]

NOTÆ.

(a) Abest *hac lex* a *Cod. Iustin.* de causis mox viderimus. Eam vero postea abrogauit, Martianus Imp. *Nouella de testam. Cleric. vltim.* Eandem retulit Baronius *Anno 370. num. 117.* eiusque occasione multa obiicit *num. 118. 119. 120. 121. 122. 123.* GOTHOF.

(b) Id est, *ex Ecclesiasticis nati*, liberi Ecclesiasticorum. An vero vna voce, *Ecclesiasticis?* Minime. *ID.*

(c) *Continentes* hac lege qui sint? mox viderimus. *ID.*

(d) Vide Ambrosium 1. *officior.* 20. *ID.*

(e) Si legamus separatim, *ad fines*, & sic, pro *ad domos, ad limina*; tum hic sensus fuerit. Non excusari Ecclesiasticos, aut Continentes, adeuntes domos viduarum & pupillarum, etsi propinqui earum eos eo deduxerint. Si vero legamus, *adfines*, vnica voce, quod viris doctis magis placet, tum hic sensus fuerit, *deferentibus*, id est, accusantibus Propinquis & Adfinibus huiusmodi Ecclesiasticos & Continentes, a Iudi[cib]us secularibus puniri & exterminari. Quæ interpretatio & mihi magis placet; eamque etiam probat *l. 28. infr. ID.*

(f) Id est, accusandos, vt superiore *nota dixi. ID.*

(g) Ecclesiastici videlicet, aut ex Ecclesiasticis, vel Continentes. *ID.*

(h) Fiduciarii tacitam fidem interponentis, & sic tacito fideicommisso in fraudem sanctionis, de quo *l. 17. infr.* & locus Hieronymi *ad Nepotianum*, quem mox proponam. *ID.*

(i) *vel quid*, quanquam & hoc retineri potest. Nisi forte *qui*, pro *aliqui* hic sustineri posse putet quis. *ID.*

(k) *Inuitantur, admittuntur. ID.*

COMMENTARIVS.

Svspectis Ecclesiasticorum & Continentium moribus, conuersationi, compendiisque seu cupiditati & auaritiæ, & quidem per Diœcesim & Episcopatum Vrbis Romæ, hac insigni Valentiniani Senioris ad Damasvm Episcopum Vrbis Romæ constitutione, Anno D. 370. occurritur. Duo nempe *hac leg.* prohibentur, de quibus mox; vbi prius egerimus de *Continentibus*, ad quos *hæc lex* non minus quam ad Ecclesiasticos pertinet.

Continentes, quorum *hac leg.* mentio fit, Ecclesiasticis vicini sunt, vtpote quibus coniunguntur: quare & Clericis in eadem re ipsa pariter iunguntur in *Concilio Carthag.* Anno 397. *can. 38. Cod. African. pag. 883. Tom. I. Concil. Edit. Harduin. Vt Clerici vel Continentes ad Virgines & Viduas, nisi ex iussu vel permissu Episcoporum, non accedant*: vid. & Crefconium, *Breuiario, cap. 255.* Continentes igitur dicti, qui priuato perfectioris vitæ studio ducti, voto seuerioris vitæ suscipiendæ, legitimis connubii solatiis seiuncti, *ἀποτατ]όμενοι*, cœlibem vitam affectabant, *ἐγκρατευόμενοι*, id est, *Temperantes.* Hesychius *ἐγκράτειαν*, *ἄσκησιν* interpretatur. Palladius in *Lausiaca*, *τὸν τῆς ἐγκρατείας καὶ ἀγνίας ἀναδύεσθαι στέφανον*, *temperantiæ atque castitatis coronam defugere.* Cæterum Continentium alii sese Asceterio dedebant, (quare & hos *Monachorum* appellatione intellexit Hieronymus;) Alii in vrbibus intra ædium priuatarum Sacraria vitam hanc exercebant, excolebant: vid. August. *epist. 199.* siu. *Epist. 262. Edit. Benedictin.* Nouell. *Iustin. 123.* Leonis *Nouell. 33.* Alii *Continentes* dictos putant, qui post nuptias, vxore e medio sublata, se continebant. Ad rem.

Primum *huius leg.* caput spectat Ecclesiasticorum & Continentium conuersationem; Viduarum scilicet ac pupillarum domos adire Ecclesiastici & Continentes vetantur, ad euitandam turpis conuersationis suspicionem: vnde colligere licet Ecclesiasticorum & Continentium quosdam hoc æuo etiam in Romana Diœcesi & alibi, hoc vitio vel laborasse, vel saltem suspicione haud omnino caruisse; sic vt Imperatoria iam auctoritate malo huic intercedere opus fuerit, vti Patres quoque intercessere. Sic & Ambrosius *libris officior.* quos ad Clericos suos scri-
p. 49. psit, *lib. 1. cap. 20. Viduarum ac Virginum domos, nisi visitandi gratia, Iuniores adire non est opus: & hoc cum Senioribus, hoc est, vel cum Episcopo, vel si grauior est causa, cum Presbyteris: Quid necesse est, vt demus obtrectandi locum sæcularibus?* &c. Similiter Hieronymus quoque *epist. 2. ad Nepotianum, de vita Clericorum & Sacerdotum pag. 9. Tom. I. Oper. Edit. Francf. apud Christ. Gensch.* Etsi & ipse non in totum domo Virginis aut Viduæ Clericum arceat, modum tamen, eodem semper fine, hunc præscribit: *Si propter officium Clericatus, aut VIDVA a te visitatur, aut VIRGO, nunquam domum solus introeas: tales habeto socios, quorum contubernio non infameris. Si Lector, si Acoluthus, si Psaltes te sequitur, non ornentur veste*, &c. *solus cum sola secreto & absque Arbitro vel teste non sedeas: si familiarius est aliquid loquendum, habet nutricem, maiorem domus, virginem, viduam, vel maritatam: non est tam inhumana, vt nullum præter te habeat cui se audeat credere. Caueto omnes suspiciones, & quidquid probabiliter fingi potest, ne fingatur, ante deuita.*

Secundo, prohibentur *hac leg.* Ecclesiastici & Continentes quicquam *capere*, ex mulierum laicarum quarumcunque (ita enim *hanc leg.* accipio, præter Martiani Imper. mentem; de quo ad *l. 28. infr.*) liberalitate, vel testamento: relicto tantum eis ex propinquorum successione capiendi iure; quo etiam pertinet Ambrosii locus elegans *serm. 66. in Domin. 22. post Pentecost. pag. 96. Tom. V. Oper. Edit. Paris 1614. in f.* de Clericis: *Nec dicere possumus; Nemo nos inuasionis arguit, violentiæ nullus accusat. Quasi non interdum maiorem prædam a VIDVIS blandimenta eliciant, quam tormenta. Nec interest apud Deum, vtrum vi, an circumuentione quis res alienas occupet, dummodo quoquo pacto teneat alienum.* Et rectum est Baronii iudicium, cum iam Apostolorum temporibus hæc fierent, prauisque adeo germinibus illis Ager Dominicus inter persecutiones refertus esset, quid factum putandum sit tempore pacis Ecclesiæ sub Christianis Impp. & in ea potissimum Vrbe, in quam e toto orbe diuitiæ tanquam in mare flumina confluxissent. Has igitur Hæredipetarum horum artes & aucupia *lex* hæc damnat. Damnant horum temporum Scriptores, etiam per eundem Episcopatum Romanum, huius quoque *legis* indicio facto: Et alioquin Ammianus Marcellinus quoque *lib. 27. cap. 3. Neque ego abnuo*, inquit, *ostentationem rerum considerans vrbanarum, huius rei* [Episcopatus Romani] *cupidos, ob impetrandum quod appetunt, omni contentione laterum iurgari debere: cum id adepti, futuri sint ita securi, vt ditentur oblationibus Matronarum, procedantque vehiculis insidentes, circumspecte vestiti, epulas curantes profusas, adeo vt eorum conuiuia regales superent mensas. Qui esse poterant Beati reuera, si magnitudine Vrbis despecta, quam vitiis opponunt, ad imitationem Antistitum quorundam prouincialium viuerent, quos tenuitas edendi, potandique parcissime, vilitas etiam indumentorum & supercilia humum spectantia, perpetuo Numini verisque eius cultoribus vt puros commendant & verecundos.* Quæ quidem ab Ammiano dici mirandum non esse ipse Baronius fatetur. At certe verbis Ammiani Marcellini fides non videtur deneganda, duplici ratione: Primo, quod Gentilis ipse alioquin adeo candide & prolixe Episcoporum Christianorum prouincialium puritatem, verecundiam, temperantiam commendare sustinet, vt ne Christianus Scriptor magis potuerit. Secundo, quod hæc *lex* tam aperte in eius sententiam pedibus ire videtur; nisi quod dici posset, nec Damasum nec vniuersum Clerum, sed solum non paucos in hæc aucupia sese dedisse. Vt vt sit; sane Ambrosius quoque *libello 2. aduers. relat. Symmachi*, Anno D. 384. (vt alibi probo) huius *legis* (vt plenius probabo ad *leg. 27. infr.*) meminit *pag. 325. Edit. Symmachi Par. 1604. in 4. Contra nobis*, inquit, *etiam priuatæ successionis emolumenta RECENTIBVS LEGIBVS denegantur, & nemo conqueritur. Non enim putamus iniuriam, quia dispendium non dolemus.* Mox: *scribuntur testamenta Templorum ministris, nullus excipitur prophanus, nullus vltimæ conditionis, nullus prodigus verecundiæ: Soli ex omnibus Clerico commune ius clauditur, nulla legata vel grauium VIDVARVM, nulla donatio. Et vbi in moribus culpa non deprehenditur, tamen officio multa præscribitur. Quod Sacerdotibus phani legauerit Christiana Vidua, valet: quod Ministris Dei, non valet. Quod ego, non vt querar, sed vt sciant, quid non querar, comprehendi* &c. *Sed referunt, ea, quæ vel donata, vel relicta sunt Ecclesiæ, non esse temerata.* Hieronymus quoque compluribus locis hæc aucupia describit & perstringit, veluti *epist. ad Nepotianum 2. & in Epitaph. Nepotiani ep. 3. & ad Eustochium 22.* Quæ Baronius recte refossa (vt ipse ait) & in vnum collecta omnibus spectanda *in Annalib.* posuit, vt inde Lector huius legis sanci

ciendæ occasionem intelligeret; & vt sciret Lector se, quod ingenui Scriptoris est, veri amantis historici numeros explere; nec in gratiam hominum vitia reticendo, laudare virtutes. Egregium vero illud Baronii factum: vt mirum plane sit, eundem hanc legem *parum æquam* nuncupare: contra quam etiam iuxta Ambrosium Hieronymus *d. epist. 2. ad Nepotianum, de vita Clericorum & Sacerdotum, pag. 9. Tom. I. Oper. Edit. Francof. apud Christ. Gensch.* qui hanc sanctionem commendat: *Pudet dicere, Sacerdotes Idolorum, Mimi, & Aurigæ, & Scorta, hæreditates capiunt, solis CLERICIS ac MONACHIS (hac lege) prohibetur: & non prohibetur a Persecutoribus, sed a Principibus Christianis. Nec de LEGE conqueror, sed doleo, cur MERVERIMVS hanc legem. Cauterium bonum est; sed quo mihi vulnus, vt indigeam Cauterio? Prouida seueraque legis cautio: & tamen nec sic refrenatur auaritia. Per fideicommissa legibus illudimus: & quasi maiora sint Imperatorum scita, quam Christi, leges timemus, Euangelia contemnimus. Sit hæres, sed mater filiorum, id est gregis sui, Ecclesia, quæ illos genuit, nutriuit, & pauit: quid nos inserimus inter matrem & liberos?* Quid est igitur quod Baronius hanc Valentinianeam legem, iuxta similes, parum æquas, neque semel vocet? cum ipse tamen, vt dixi, causam huius legis sanciendæ recte aperiat; & excrescentem Clericorum & Monachorum cupiditatem coërcendam dicat: in ea potissimum Vrbe, Roma scilicet, in quam e toto Orbe diuitiæ tanquam in mare flumina confluxissent: Imo & verisimile sibi videri dicat, ipso Damaso id agente, hanc sanctionem editam aduersus diuinorum decretorum contemptores ad demoliendam Clericorum & Monachorum eiusmodi quæstuariam & sordidam officinam, vt qui contemnerent sancti Dei Euangelii præcepta, & pro nihilo ducerent sacros Conciliorum Canones, ipsorumque Romanorum Pontificum decreta quælibet deriderent; iidem procaces ab ipso Imperatore Valentiniano compescerentur: quem constat in ceteris iura Ecclesiastica sarta tecta seruari voluisse. Valentinianus ipse *consulti* appellatione in *l. 22. infr.* consultam & prouidam sanctionem vocat, vtpote quam hæc tempora omnino exegere. Sed & hoc ipsum paulo post ad Episcopos quoque & Virgines Deo dicatas extensum fuit, *l. 22. infr.* vt neque videlicet ex mulierum liberalitate quicquam capere possent. Hoc ipsum postea & de Diaconissis, imo sub seueriore quoque sanctione prohibitum, *l. 27. infr.* seueriore inquam: Nam cum aliæ mulieres, vt maxime Ecclesiasticis & Continentibus aliquid donare vel relinquere *hac leg.* prohibeantur, non ideo tamen prohibitæ ipsis Ecclesiis aliquid relinquere, quod tamen perperam Viri docti nonnulli putarunt. At Diaconissæ, non modo Clericis, verum etiam Ecclesiis & pauperibus relinquere aliquid prohibitæ, *d. l. 27.* vel etiam de claræ domus insignibus, in eos aliquid transscribere, quod postremum tamen mox abrogatum *l. 28. infr.* Neque enim audio Marcianum Imperatorem existimantem *ea lege 28.* hanc nostram abrogatam, de quo tamen plenius videbimus ad *d. l. 28.* Sane Marcianus ipse postea hac parte vt hanc *legem*, ita & *d. l. 27. infr.* velut asperius & durius latas abrogatas voluit *Nouell. sua de testam. Cleric. vlt.*

Secularis interim iurisdictionis & potestatis in Ecclesiasticos, saltem quoad temporalia illorum bona, monumentum & argumentum hoc, (si quod aliud) illustre esse videtur: cuius vestigia, procul ab omni studio, quod abominor, sectari lubet. Primum Imperatorem videmus non solum mores Ecclesiasticorum ad honestatem componentem, sed & prouida ac seuera legis cautione Ecclesiasticorum adquisitionibus fibulam imponentem. Secundo videmus, alteram iam hanc constitutionem *hoc titulo, ad Episcopum Vrbis Romæ* directam; nempe haud alio exemplo vel ratione, quam vt is operam daret, quo ea *Lex* effectui traderetur, quam & ipse forte elicuerat, quod Baronio coniicienti facile & ipse accedam. Hæc enim ratio huiuscemodi inscriptionum est; atque adeo quod laudabile, vt Clerum suum ad huius sanctionis præscriptum contineret. Certe, vt postea docebit *lex 22.* etiam Episcopis ea sancita est, neque hac parte, quicquam præ Clericis aliis Episcopi præcipui habuere. Tertio videmus, sanctionem hanc *Lectam in Ecclesiis Romæ* quod Imperialis potestatis, & quidem Romæ argumentum esse videtur. Et sane quemadmodum *leges* seu Orationes *ad Senatum emissas*, vel ad ius Senatorium pertinentes, *in Senatu* lectas, nonnullæ *huius Codicis* constitutiones ostendunt; quæ vero ad Iudices & Magistratus & ad horum officium spectabant, *apud Acta*: Sicut rursum constitutiones, quæ ad ius militare pertinent, *in Principiis* lectæ & asseruatæ: Ita *leges* Impp. Ecclesiasticæ *in Ecclesiis* pariter lectæ (sicut aliquando eorundem Impp. Icones imperatoriæ auctoritati ostentandæ in Ecclesias illatæ, de quo etiam Gregorius *in Registro*,) idque tanquam frequentissimo loco. Et epistolas Imperatorum in Ecclesiis lectas testatur Chrysostomus *homil. 3. in 2. ad Thessal. Ed. Comel. p. 1502. & p. 528. Tom. XI. Oper. Edit. Benedictin.* Sane præter hanc *legem*, lectarum in Ecclesia siue constitutionum siue epistolarum Imperatoriarum de rebus Ecclesiasticis alterum luculentum exemplum suppeditat Sulpicius Seuerus *lib. 2. Historia sacræ c. 39.* in gestis Anni 355. *Epistolam,* inquit, *sub Imperatoris nomine emittunt, eo consilio, vt si eam æquis auribus populus recepisset, publica auctoritate cupita proferrent. Igitur LECTAM IN ECCLESIA epistolam populus auersatur: Dionysius, quia non esset assensus, vrbe pellitur. Statimque eius in locum Episcopus subrogatur. Liberius quoque Vrbis Romæ, & Hilarius Pictauorum Episcopus dantur exilio.* Sed & Imp. Theodosii Iunioris aduersus Nestorium *legem*, cum Edictis Præfectorum, sub quibus proposita, in Ecclesiis lectam subscriptio testatur: Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν μοναζόντων ἐν τοῖς ἐρημικοῖς, Φαρμοῦθι κγ΄. Ἰνδικτιῶνος α΄, ἔτους Διοκλητιανοῦ ρξδ΄. *Lecta sunt hæc in Ecclesia monachorum in desertis degentium, die 23. Pharmuthi, indictione prima, anno Diocletiani 164.* Vid. *Acta Concil. Ephesin. in fin. pag. 1722. Tom. I Concil. Edit. Harduin.* Sic etiam Constantinus Magnus epistolam suam Athanasii absolutoriam & Meletianis comminatoriam, quam ad Ecclesiam Alexandrinam scripsit, teste Theodoreto *lib. 1. cap. 26. 27.* iussit, εἰς τὸ κοινὸν ἀναγνωσθῆναι, ἵν᾽ εἰδέναι πάντες ἔχοιεν τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν, *in publico populi conuentu legi, quo cuncti voluntatem & propositum ipsius cognoscerent*, teste Sozomeno, *lib. 2. cap. 23.* Itaque erratum est Doctissimi alias Baronii *Ann. 370. num. 123.* qui negat, vllum exemplum præcessisse, vt Imperatoriæ sanctiones in Ecclesiis legerentur. Sic quoque in fine *legum Visigothicarum* legimus, *suprascriptas omnes* (de Iudæis scilicet) *Lectas in Ecclesia S. Mariæ Toleto sub die VI. Kalend. Febr. Anno primo Eruigii R.* Sane & Gregorius quoque postea Mauritii, *leges* etiam iniustas visas, publicauit, & sic Imperatoris iussioni hac in re obedientiam præbuit, quod ipsemet testatur *l. 2. Ind. 11. epist. 61.* Neque illud Baronii mouere debet, quod addit, minime reperiri ab Imperatore *hac leg.* præceptum, *Vt ea legeretur in Ecclesiis.* Neque enim

que enim necesse fuit, id nominatim *lege* comprehendi, quod factum apparet; & quia factum apparet, fieri potuisse colligitur, & eo quidem magis, quod Damaso Episcopo inscripta, non alibi, quam in Ecclesiis legi debuerit. Tandem neque illud admittendum quod Baronius credi vellet, Valentinianum Damasi ministrum hac in re egisse: Illud alterum equidem quod subiicit, & Damasum Edictum illud impetrasse, haud adeo abnuam: verum prius illud, Baronii Diuinationem sapit. Et tamen si vel hoc ipsum largiremur, saltem exinde liqueret, auctoritate Principis hac parte Romæ opus fuisse, vt ipse Baronius fatetur, quæ vtique frustra adhibetur, vel adhiberi postulatur, nisi Ecclesia in Republica esset, id est, nisi legibus Imperatorum Ecclesia etiam Romana, tum saltem in temporalibus teneretur. Postremo id magis magisque euincit huiusce *legis* sanctio, & quidem duplex; Primum enim Ecclesiasticos viduarum & pupillarum domos contra Edictum adeuntes, *publicis iudiciis deferri & exterminari iubet*, id est, coram iudicibus secularibus. Secundo, a mulieribus his relicta vel donata, fisco suo vindicari iubet. Sic secularium Potestatum & Principis est iudicium de bonis Ecclesiasticorum. Inquies quod & antea perstrinxi, hanc legem postea veluti asperius & durius latam a Martiano abrogatam, Nouella *de testam. Clericor. vlt.* verum id: Sed quid tum? Esto, visa fuerit tum Martiano asperior & seuerior; Præterquam quod de Martiani iudicio dicere possem, hinc sane liquet, vsque tum eam *legem*, seruatam: Item leges humanas pro temporibus Principes variare, mutare, abrogare potuisse. Neque ilico abrogatio legem abrogatam iniustam fuisse eo tempore, quo lata fuit, coarguit; cum cessante etiam causa, quæ *legi* occasionem dedit, & ipsam *legem* cessare, atque abrogari, ius & mos sit. Illud minime tolerandum quod Molanus *lib. de piis testam. c. 34.* censet, hanc *leg.* fuisse latam *odio in sacros homines*, moxque abrogatam. Neque enim hic vllum odium Ordinis Ecclesiastici vertitur, verum frænum tantum auaritiæ sacrorum hominum, hæredipetarum, Clericorum & Monachorum iniicitur, quod optime vidit ipse Baronius, & nuperrime Nicolaus le Maistre, *lib. 2. de bonis Eccles. c. 1.* Tandem inquies, quod etiam Baronius notat, Ecclesiasticis tantum, non Ecclesiis ipsis, hanc legem ferri. Verum hoc, quicquid alii contra sentiant. Sed quid inde? Nempe Valentiniano visum Ecclesiasticis modum ponere. Atenim vbi vsus postea postulauit, non minus Ecclesiis ipsis modus a Principibus quidam impositus: quod ostendit *lex 27. infr.* Denique Principi hac in re vela laxare vel contrahere pro Reipublicæ vsu semper licuisse videtur.

XXI. (a) Idem AAA. ad Ampelium. PF. V. (b)

Hii (c) qui Ecclesiæ iuge obsequium deputarunt, Curiis habeantur inmunes, si tamen eos ante (d) ortum Imperii Nostri ad cultum (e) se legis nostræ contulisse constiterit: ceteri reuocentur, qui se post id tempus Ecclesiasticis congregarunt. Dat. XVI. Kalend. Iun. Gratiano A. II. & Probo coss. [371.]

NOTÆ.

(a) Omisit & hanc *legem* Baronius, quæ & a *Cod. Iust.* abest. *GOTHOF.*

(b) Al. PFP. male. P.V. Romæ scilicet cuius mentio apud Ammianum Marcellinum *lib. 28. cap. 4.* in gestis huius Anni 369. cuius etiam quatuor decreta in Vrbe Roma memorat. Eidem inscribuntur complures Anni huius constitutiones; & sequentis 372. Sed & Baronius ex *Cod. Vaticano* refert hoc ipso Anno *num. 1.* eiusdem Valentiniani indulgentiam de Vrsicino Schismatico in Episcopatu Rom. ad hunc eundem Ampelium Præf. Vrbis, qua etiam Vrsicino indulgentiam præbet, vt ne ad Vrbem Romam, vel ad suburbicarias regiones pedem inferat, ne nequitiæ suæ contagionem conetur infundere. *ID.*

(c) Ecclesiastici Clerici. &c. *ID.*

(d) Ante V. Kalend. Mart. Anno 364. & sic ante septennium: eo enim die & tempore Valentinianus Imperator declaratus fuit *ID.*

(e) *Cultus* hic pro ministerio & Clericatu. Eodem sensu in eodem argumento in Constant. *l. 49. supr. de Decurion.* cultus diuinæ reuerentiæ; item via diuinæ cultionis, pro Clericatu. *ID.*

COMMENTARIVS.

Curialem Clericum factum ad Curiam reuocari iubet *hac leg.* Valentinianus Sen. vt & Constantinus M. *l.* 3. & 6. *supr.* & Valens *l. 19 supr.* In præteritum tamen certo tempore vt aliis constitutionibus conclusa hæc Clericorum ad Curiam reuocatio, veluti *d. l. 19. supr. l. 121. 123. 163. supr. de Decurionib.* ita & hac Valentiniani & quidem per Vrbem Romam & regiones suburbicarias. Scilicet ante ortum Imperii sui, id est, ante V. Kalend. Mart. Ann. 364. & sic ante Septennium Clericos factos a Curiis haberi immunes vult, post id tempus factos ad Curiam reuocari. Verum de hoc iam plenius ad *l. 49.* & *59. supr. de Decurion.*

XXII. (a) Idem AAA. ad Paulinum (b) Præsidem Epyri (c) nouæ. (d)

Forma præcedentis consulti † etiam circa Episcoporum Virginumque (e) personas, & (f) circa alias, (g) quarum statuto præcedenti facta complexio est, valeat ac porrigatur. Dat. Kalend. Decembr. Treu. (h) Modesto & Arintheo coss. [372.]

NOTÆ.

NOTÆ.

(a) Et hanc *legem* in *Codice Iustinianeo* omissam omisit quoque Baronius. *GOTHOF.*

(b) Huic successit mox Anno sequente Zosimus: vt docet *lex vnica supr. ne Præfectian.* Item *lex vnic. supr. de Stratoribus*, emendata eius subscriptione. *ID.*

(c) *Epyrus* Valentiniano in Imperii diuisione cessit, vt huius *legis* Inscriptio cum Subscriptione collata fidem facit: itemque *lex vnica supr. ne Præfectiani*: Et sane Zosimus testatur, *lib.* 4. *c.* 3. Valentiniano Illyricum & quidem totum cessisse. *ID.*

(d) Epyri duæ: de quo vide *Topogr.* Nouæ fit quoque mentio in *Itiner Peutinger. ID.*

† Cuius? *legis* 20. *supr.* vt mox ostendam. Hac interim voce prouidam hanc sanctionem consultamque dicere voluit: de quo ad *d. l.* 20. *supr. ID.*

(e) Deo scilicet dicatarum, de quibus vide *supr. tit. de raptu vel matrim. sanctim.* & *l.* 4. 6. *supr. de Censu. ID.*

(f) *γρ.* vt *ID.*

(g) Puta Clericos & continentes. *d. l.* 20. *ID.*

(h) Forte *Irid.* id est, Tridenti. *ID.*

COMMENTARIVS.

TRAHITVR, seu extenditur anterior aliqua constitutio, ad Episcoporum & Virginum personas hac Valentiniani Senioris Constitutione: Virginum, inquam, Deo dicatarum & Sanctimonialium, de quibus alioquin fuit quoque *supr. tit.* 25. *lib.* 9. *de raptu vel matrim. sanctim.* & *lex* 4. 6. *supr. de censu.*

Quænam autem illa præcedens constitutio est? Sane hac in re obscura vel illud saltem ex *hac leg.* colligere licet, *ea lege* de Clericis & similibus actum fuisse: Quandoquidem eius *legis* forma ad Episcopos & Virgines Deo dicatas trahitur: Et sic proculdubio a minoribus vel æqualibus, ad maiores & æquales extensio fit. Et sane ita existimo, intelligi hic *legem* 20. *supr.* in qua agitur, de Ecclesiasticis & Continentibus. Et sic de Ecclesiasticis *ea leg.* constituta, ad Episcopos quoque *hac leg.* cum de eo alicubi dubitari cœpisset, porriguntur. Item, quæ de Continentibus viris ibi statuta; ad Virgines pariter Continentes, *hac leg.* trahuntur. Fuerit itaque *huius legis* hæc sententia; Etiam Episcopos, etiam Virgines Deo dicatas, nihil consequi posse ex liberalitate mulierum, non magis quam cæteros Ecclesiasticos aut Viros Continentes: de quo ad eam *leg.* 20.

Dices, *legem* 20. ad Episcopatum Vrbis Romæ pertinere, hanc vero ad Epyrum, & quidem nouam: quare hanc *legem* ad illam trahi non posse? p. 52.
Fateor, emissam illam ad Episcopum Vrbis Romæ; fateor, lectam in Ecclesiis Vrbis Romæ: Sed generalem eius prouidentiam fuisse ait, & sic vbique eam seruari voluisse Valentinianum.

XXIII. (a) Imppp. Valens, GRATIANVS & Valentinianus AAA. Artemio, (b) Euridico, Appio, Gerasimo, (c) & ceteris Episcopis. (d)

QVI mos est (e) causarum ciuilium, (f) idem in negotiis Ecclesiasticis obtinendi (g) sunt: vt si qua (h) sunt, ex quibusdam dissensionibus, (i) leuibusque delictis, ad religionis (k) obseruantiam pertinentia, locis suis, & a suæ (l) Diœceseos Synodis audiantur: Exceptis (m) quæ actio criminalis, ab Ordinariis (n) extraordinariisque (o) Iudicibus, aut Inlustribus (p) potestatibus audientia (q) constituit. (r) Dat. XVI. Kal. Iun. (s) Treu. Valente v. (t) & Valentiniano AA. coss. [376.]

INTERPRETATIO. *Quoties ex qualibet re ad Religionem pertinente inter Clericos fuerit nata contentio, id specialiter obseruetur, vt conuocatis ab Episcopo diœcesanis* (v) *Presbyteris, quæ in contentionem venerint iudicio terminentur. Sane si quid opponitur criminale, ad notitiam Iudicis in ciuitate qua agitur deducatur, vt ipsius sententia vindicetur, quod probatur criminaliter fuisse commissum.*

NOTÆ.

(a) Abest *hac lex* a *Cod. Iust.* Refert eam Baronius recte *Anno* 376. *num.* 6. Abest quoque ab Aniano Put. *GOTHOF.*

(b) *De Episcopis* istis mox *ID.* In MS. G. legitur, *Artemio Episcopo. RITTER.*

(c) *Gerasimo* in veteri *huius Codicis* Chronologia, & in aliis MSS. imo & in Sichardin. *GOTHOF.*

(d) In Synodum aliquam proculdubio tum coactis: de quo mox. *ID.*

(e) Loco, *mos est*, reponat quis, *Mores sunt*: & sic mox, *iidem* pro *idem* legendum fuerit. Verum id mihi non placet. Alii reponunt infra *obtinendus est*: quomodo sane nonnulli MSS. Anianei habent: Quod de suo etiam testatur Seldenus, *de Synedriis*, *cap.* 10. *p.* 144. Et ita quoque Baronius habet ad *Ann. D.* 376. Et id tamen ipsi duriusculum. Forte rescribendum *eidem*, &c. *obtinendi ius sit. ID.*

(f) *Ciuiles* causæ hic sunt laicorum causæ, & seculares. *ID.*

(g) *Obtinere*, est locum habere: vt in illo Concilii Nicæni *can. 6. pag.* 325. 326. *Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατείτω: vbi recte interpres, *Antiqui mores obtineant. ID.* MSS. Wurceburg. & Gothan. & Edit. Sichard. *obtinendus est. RITTER.*

(h) Pro *que*: Cæterum exstat hæc sententia, recisis nonnullis in Pii *Epistol.* 2. *p.* 98. *Tom. I. Concil. Ed. Hard.* GOTHOF.

(i) Male al. *damnandis sensibus. ID.*

(k) Disciplinæ Ecclesiasticæ. *ID.*

(l) MS. G. *A se e Diœceseos*, errore librarii. *RITTER.*

(m) Vox hæc non exceptionem à Regula proprie denotat; verum contrarium casum: nam de *leuibus delictis* supra actum fuit, a quibus nunc *actio criminalis excipitur*, id est separatur, distinguitur. *GOTHOF.*

(n) Puta Rectoribus Prouinciarum, Proconsulibus, Vicariis. *ID.*

(o) In eodem argumento vid. *l. vlt. infr. de Episcop. iudic.* Cæterum non agnoscit hanc vocem *extraordinariisque*, MS. G. *ID.*

(p) Puta Præfectis Prætorio: de quo mox. *ID.*

(q) γρ. *audienda*, (vt *supr. audiantur*) quomodo MSS. exhibent, & quidem Seldenianus; Seldeno ipso teste *de Synedriis, lib. 1. cap. 10. p.* 345. *ID.*

(r) Sensus est; Ea excipienda esse, quæ actio Criminalis instituta efficit, vt ab Ordinariis & extraordinariis Iudicibus, vel Inlustribus Potestatibus audienda sint. *ID.*

(s) *Kal. Mart.* MS. G. *RITTER.*

(t) An potius, *Valente VI. & Valentiniano II. COSS.* Id est, Anno D. 378. *GOTHOF.* Nota numeralis abest a MS. W. G. & Edit. Sichard. *RITTER.*

(v) *Diœcesianis*, MS. W. *ID.*

COMMENTARIVS.

De Foro Episcoporum & Clericorum, quemadmodum fuit iam *supra* Constantii Imp. Epistola, siue Constitutio, *l. 12. hoc tit.* erit Honorii *lex 41. infr. hoc tit.* & *l. 1. infr. de Relig.* Valentiniani Placidiæ filii *lex vlt. infr. hoc tit.* Ita hæc *lex* Gratiani est, quod ostendit eius subscriptio, Dat. Treveris. Atque ita in vniuersum quinque hac de re *hoc Codice* extant Constitutiones genuinæ, (quibus addunt Alii duas, Constantini nimirum & Theodosii nominibus propositas sub *tit. de Episcopali iudicio*, vbi dicemus:) quibus videlicet definitur, an & quando Episcopi & Clerici coram Ecclesiasticis, quando vero coram fecularibus Iudibus accusari, vel litigare possint. Quod quidem ostendit, sæpius hanc rem in Synodis & in Consistoriis Principum agitatam. Nunc harum omnium *legum* sententiam *hic* sub vnum semel conspectum proponemus: mox quænam huiusce *legis* sententia sit, aduersus plurimorum interpretationes, eam quoque quæ *huic legi* subdita est, ostendemus.

Vt hoc distincte fieri possit, Tria *Causarum* genera circa Clericos constituenda sunt: Ecclesiasticæ videlicet causæ, Pecuniariæ siue ciuiles, & Delictorum communium.

De Causis *Ecclesiasticis*, τὰ Ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, apud Basilium, id est, in quibus de Religione agitur, seu in causa Fidei, vt Valentinianus Sen. Imperatoris nostri pater, in hac ipsa re, *lege sua* dicebat, teste Ambrosio *in princ. Epist. 32.* siu. *13. Ed. Paris, 1614. in f.* dubium nullum est, eas coram Episcopis & Synodis Diœceseon audiri oportere, *hac leg.* & *l. 1. infr. de Religione*, & *d. l. vltim. infr. de Episc. iudic.* non vero δημοσίοις δικαστηρίοις, *in publicis iudiciis*, Ecclesiasticos στηλιτεύεσθαι, *traducere*, de quo elegans etiam est locus ille, qui extat apud Ambrosium *epist. 32.* siu. *13. Ed. cit.* ad Valentinianum Iun. vbi & Valentiniani Senioris *legem*, seu *Rescriptum* super eo recitat, quod paulo post exhibebo. Est & Basilii hoc ipso tempore *epist. 385. in fin.* siu. *ep. 225. Edit. Benedictin.* Est Gregorii Nazianzeni *epist. ad Nectarium 227.* Item dubium nullum est, causas Ecclesiastici alicuius Ordinis (vt *eodem loco* Ambrosius) vt & delicta Ecclesiasticorum proprie contra disciplinam Ecclesiasticam & Ordinem admissa, ibidem agitata; quæ Ecclesiastica ἐγκλήματα, seu ἁμαρτήματα, *delicta*, dicuntur *can. 6. Concilii Constantp. pag. 811. 812. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* & *Nouella Iust. 83. cap. 1.* vid. & *leg. 29. Cod. Iust. de Episcop. aud.* quæ scilicet pœnis Canonicis, atque in his *Exauctoratione*, (de qua est *l. 41. infr.* & *l. 20. supr. quorum appell.*) communionis priuatione exercentur. Atque hoc est illud omne, quod Ambrosius, Va- p. 53.
lentinianum Sen. *legibus* sanxisse scribit; scribens ad eius Filium Valentinianum Iun. *Augustæ*, inquit, *memoria Pater tuus, non solum sermone respondit, sed etiam Legibus suis sanxit, in causa Fidei, vel Ecclesiastici Ordinis alicuius, eum iudicare debere, qui nec munere impar sit, nec iure dissimilis, (hæc enim verba rescripti sunt) hoc est, Sacerdotes de Sacerdotibus voluit iudicare. Quin etiam si alias quoque argueretur Episcopus, & MORVM esset examinanda causa, ETIAM HANC voluit ad Episcopale iudicium pertinere*: Et mox; *Quando audisti, Clementissime Imperator, in causa Fidei Laicos de Episcopo iudicasse? Ita ergo quadam adulatione curuamur, vt Sacerdotalis Iuris simus immemores, & quod Deus donauit mihi, hoc ipse aliis putem esse credendum?* &c. Et mox: *At certe, si vel scripturarum seriem diuinarum, vel vetera tempora retractemus, quis est qui abnuat in causa Fidei, in causa inquam Fidei Episcopos solere de Imperatoribus Christianis, non Imperatores de Episcopis iudicare*, &c. Hactenus Ambrosius. Atque hæc tum de causis Fidei, vel Ecclesiastici alicuius Ordinis, tum de delictis Ecclesiasticis.

Secundo, de Causis *Pecuniariis* Ecclesiasticorum nunc videndum est. Pecuniariæ igitur, seu ciuiles Ecclesiasticorum causæ coram iudicibus fecularibus instruebantur, non minus quam priuatorum seu laicorum: & hactenus Constantini Magni priuilegio, quod memorat Sozomenus *lib. 1. cap. 9.* cautum fuit, vt consensu vtriusque partis, Episcopus inter priuatos de rebus pecuniariis cognoscere posset, sic vt Episcopus more Arbitri sponte residentis, in Ciuili dumtaxat negotio iudicaret: & sic sub tribus limitationibus id constitutum,

ſtitutum; non vero iure ſuo id ſibi Eccleſiaſtici vindicare potuerunt, & hanc Laicis neceſſitatem iniungere. Idque ipſum etiam cauetur *l. 7. & 8. Cod. Iuſt. de Epiſcop. aud.* & *Nouell. Valentiniani 12. in princ. de Epiſcop. iud.* quam quidem *legem 7.* Tribonianus deformaſſe videtur ex *l. 10. ſupr. de Iurisdictione*, niſi potius vtraque *lex* eiusdem Conſtitutionis partes ſint. Ex *d. l. 10.* interim liquet, hoc idem priuilegium tributum Iudæis, vt videlicet & ipſi in ciuili duntaxat negotio, ex conſenſu, ad ſimilitudinem Arbitrorum, apud Patriarchas ſuos litigare poſſent. At, quod *l. 1. de Epiſcopali Iud.* ſub Conſtantino M. cauetur, vt id fieri poſſet, etſi altera pars refragaretur, id falſum eſſe ad *eam leg.* oſtendam.

Tertio ſequuntur tandem *Eccleſiaſticorum Delicta*, quæ *communia* recte dicere poſſis, ea videlicet, quæ publicis *legibus* & Iure communi vindicantur, *πολιτικὰ ἐγκλήματα d. Nouell. Iuſt. 83.* quæ ad vſum publici Iuris pertinent, vt loquitur *lex 1. infr. de Religion.* quæ Rempubl. lædunt. Nam vt militum alia delicta *propria* ſunt, quæ militarem diſciplinam attentant, alia *communia*, quæ publicam diſciplinam (& ſic eorum perſecutio aut propria, aut communis eſt; *l. 2. & 6. D. de re milit.*) ita pariter Eccleſiaſticorum admiſſa, ſiue delicta, aut *propria* ſunt, id eſt, quæ illi vt Eccleſiaſtici admittunt aduerſus Eccleſiaſticam diſciplinam, (qua cauſa, & eorum perſecutionem propriam eſſe, id eſt, a Iudicibus Eccleſiaſticis vindicatam oſtendimus: Alia vero *communia ſunt*, quæ non iam vt Eccleſiaſtici, ſed vt Ciuium numero, atque in Republ. conſtituti, admittunt: nam, vt recte quoque Cardinalis Bellarminus *lib. 1. de Clericis, cap. 28. Clerici præterquam quod Clerici ſunt, ſunt etiam ciues & partes Reipubl. politicæ.* Et vero hæc delicta regulariter ab ordinariis, extraordinariiſque iudicibus ſecularibus, vel Illuſtribus audiebantur, vindicabantur: ſeu ad ordinarios Cognitores pertinebant, legibusque audire oportebat: quæ ſententia eſt Gratiani *hac leg.* & Honorii *l. 1. infr. de Religion.* Eademque eſt ſententia *leg. 3. de Epiſcop. Iud. Continua*, inquit, *lege ſancimus, nomen Epiſcoporum, vel eorum, qui Eccleſiæ neceſſitatibus ſeruiunt, ne ad iudicia ſiue Ordinariorum, ſiue extraordinariorum iudicum pertrahatur. Habent illi Iudices ſuos, nec quisquam his publicis ſit commune cum legibus. QVANTVM AD CAVSAS TAMEN ECCLESIASTICAS pertinet, quas decet Epiſcopali auctoritate decidi. Quibuscunque igitur mota fuerit quæſtio, quæ ad CHRISTIANAM PERTINENT SANCTITATEM, eos docebit ſub eo Iudice litigare, qui Præſul eſt in ſuis partibus omnium Sacerdotum, id eſt, per Ægypti Diœceſin, Optate Kariſſime ac iucundiſſime. Quare laudabilis auctoritas tua arbitrio temperato quicquid NEGOTIORVM ALIVNDE incidet, terminabit, habituro Pontificium SACRÆ DISCEPTATIONIS Timotheo Epiſcopo.* Vides cauſas tantum Eccleſiaſticas, ad Chriſtianam ſanctitatem pertinentes, ſacras diſceptationes, Epiſcopali auctoritate decidi. At, quicquid negotiorum aliunde incidit, id eſt alias cauſas quascunque, Iudicum ciuilium arbitrio terminari iuberi. Ac proinde emendandus Gratianus, qui canonizata illius *legis* parte, *canone 5. Cauſ. 11. Quæſt. 1.* hanc diſtinctionem ſuſtulit, omiſſis illis, *quantum ad cauſas Eccleſiaſticas tamen pertinet*: & reliquis ſequentibus.

Sed & illud obſeruandum, dictam *l. 1. infr. de Religione*: adeo præciſam videri, vt Priuilegium iſtud Conſtantinianeum, de cauſis tantum pecuniariis ſeu ciuilibus ad Iudices Eccleſiaſticos trahendis, abroget, omnibus videlicet cauſis ſeu negotiis aliunde, præterquam de Religione, incidentibus, ad Ordinarios Iudices remiſſis, verbis plane peremtoriis. Accedit & Valentiniani *Nouell. 12. de Epiſc. Iud.* in qua Valentinianus, ſublaturus querelas ſeu cauſationes plurimorum, quæ tum erant de Epiſcopali iudicio, non tantum in cauſis ciuilibus (id eſt pecuniariis) Epiſcopos iudicium ſibi vindicare vetat, niſi vtraque parte conſentiente, & præcedente vinculo Compromiſſi, verum etiam confirmata verbis expreſſis Honorii conſtitutione *d. l. 1. infr. de Religione*, etiam quoad Epiſcopos reos publicis legibus & iure communi, id eſt, in publico iudicio reſpondere iubet, niſi forte priuato delicto læſus ab Eccleſiaſtico, iudicium Eccleſiaſticum eligere maluerit. Verba *Nouell.* hæc ſunt: *Quoniam conſtat, Epiſcopos & Presbyteros forum legibus non habere, nec de aliis cauſis ſecundum Arcadii & Honorii diualia conſtituta, quæ Theodoſianum Corpus oſtendit, præter Religionem poſſe cognoſcere, ſi ambo eiusdem officii litigatores nolint, vel alterutrer, agant publicis legibus & IVRE COMMVNI. Sin vero petitor Laicus, ſeu in ciuili, ſeu criminali cauſa, cuiuslibet loci Clericum aduerſarium ſuum, ſi id magis eligat, per auctoritatem legitimam in publico iudicio reſpondere compellat: Quam formam etiam circa Epiſcoporum perſonam obſeruari oportere cenſemus: Vt ſi in huiuscemodi Ordinis homines actionem peruaſionis & atrocium iniuriarum dirigi neceſſe fuerit, per Procuratorem ſolemniter ordinatum, apud Iudicem publicum inter leges & iura confligant.* Et mox: *In reliquis negotiis criminalibus iuxta legum ordinem per ſe iudicium ſubire coguntur.* Itaque & publica delicta atrociaque crimina Eccleſiaſticorum neceſſario apud ordinarios Iudices agitata, pariter vt ciuiles cauſæ, vt & priuata eorum delicta, niſi ad- p. 54.
uerſario conſentiente. Idque IVS COMMVNE fuit, & vero notandum ita vocari *d. Nouella.* Et licet Baronius obſeruet, Valentiniano, poſt latum hoc impium Edictum nulla proſpera ceſſiſſe, ſed aduerſa, cunctaque in deterius eſſe prolapſa atque penitus labefactata, ipſumque demum miſerando interitu periiſſe, id tamen refutat Milletotus *de delicto communi & caſu priuilegiato, pag.* 129. 130. qui idem recte oſtendit *Leonis* Epiſtolam 94. *huic legi* contrariam, non eſſe Leonis PP. ſed Leonis Archiepiſcopi tertiæ prouinciæ Narbonenſis. Quanquam non dubito, quin Epiſcopi & hæc ſibi quoque vindicare niterentur; qui & Martini Turon. Epiſcopi, & Seueri *lib. 2. hiſtor. ſacra*, ſenſus fuit, illis potiſſimum quæ extant *cap.* 49. 50. Baſilius quoque hoc ipſo tempore, *epiſt. ad Commentarienſem* 417. ſiu. 286. *Edit. Benedictin.* perpetrata in Eccleſiis, veluti furta ibi admiſſa, ad Eccleſiaſticam cognitionem reuocabat, qui ſcilicet pauperum veſtimenta furati fuerant, *γνωρίζων ὅτι τὰ ἐν ταῖς Εκκλησίαις ἁμαρτανόμενα, ὑφ' ἡμῖν προσήκει τῆς πρεπέσης τυγχάνειν διορθώσεως, δικασὰς δὲ περὶ τύτων μὴ παρενοχλεῖσθαι: faciens te certiorem, quæ in Eccleſiis peccantur, ea a nobis, vt par eſt emendari debere, nec de his rebus eſſe iudices interpellandos.*

Hæc fuit huius æui conſtitutionumque Imperatoriarum hac parte diſciplina; Quamquam & *Morum Eccleſiaſticorum examen* ad Epiſcopale iudicium pertinere voluit Valentinianus Sen. vt ex Ambroſio iam docuimus. Idque oſtendit alter quoque eiusdem Ambroſii locus *epiſt. 24.* ſiu. *49. Edit. Par. ad Marcellum. Aiebant præterea neſcio quæ geſta indecore, & pro ſuo quisque ſtudio iactabat, quæ Epiſcopo potius Iudice, quam Præfecto examinari oporteret. His confuſus ſimulque admonitus Apoſtolicæ præceptionis &c. recepi cognitionem, ita tamen, vt compoſitionis eſſem Arbiter.* Quinimo & hac quoque Conſtitutione Gratianus: puta, vt ſi delicta Eccleſiaſticorum

rum

eorum leuia sint, & ex quibusdam dissensionibus, circa Religionem exorta, de re ad Religionem pertinente, inquit interpres, atque in negotia Ecclesiastica incidant, tum de huiusmodi delictis Episcopi quoque Iudices esse possint: Idque scilicet Exemplo causarum ciuilium. Nam vt Iudex secularis de incidente quæstione cognoscere potest, de qua alioquin principaliter cognoscere non potest, (*l. 3. Cod. Iust. de Iudic. l. 1. Cod. eod. de Ord. Iudicior. l. 11. Cod. eod. ad Leg. Corn. de fals.*) isque mos in causis ciuilibus obtinet: ita pariter incidentem de leui delicto in negotium Ecclesiasticum quæstionem ab Ecclesiasticis Iudicibus audiri voluit Gratianus: Eundemque adeo morem & hic obtinere vult: vbi *obtinendi* vox propria; vt in illo Nicæni, *τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατείτω, antiqui mores* Obtineant, vt recte interpres. Et hæc quidem genuina est *huiusce legis* sententia *in principio*. Largiter vero falluntur, qui censent *hac lege* id constitui, vt *causæ ciuiles* seu pecuniariæ Ecclesiasticorum coram Ecclesiasticis Iudicibus tractentur. Aperte quippe *hac leg.* argumentum ducitur *a more causarum ciuilium*, seu qui in causis ciuilibus vsurpatur, ad negotia Ecclesiastica: moxque discrimen statuitur inter leuiora delicta, & actiones criminales; vt videlicet illæ coram Ecclesiasticis Iudicibus audiri possint, hæc non item. *Ciuiles* itaque *causæ initio huius leg.* non sunt causæ ciuiles seu pecuniariæ Ecclesiasticorum, sed sunt causæ ciuiles promiscuæ omnes, quæ coram Iudicibus ciuilibus agitantur, a quibus argumentum hic ducitur. Sic liquet, causas ciuiles & actiones criminales Ecclesiasticorum coram ordinariis & ciuilibus Iudicibus regulariter agitatas, eaque forma Iuris huius fuit.

Facilis itaque nunc responsio est ad *tres leges*, *hoc Codice* in speciem contrarias; etsi ad eas in vniuersum & in antecessum id generaliter recte responderi possit, ea quandoque tempora incidere, vt Iudicibus secularibus erepta cognitio Ecclesiasticis recte tribuatur.

Primum igitur, quod *Constantio* aliquando visum fuit, circa *Episcoporum* nominatim, non & aliorum Clericorum accusationes, ne in Iudiciis videlicet illæ fierent, sed apud alios Episcopos explorarentur, *l. 12. supr. hoc tit.* id Episcopis tantum tributum, non aliis Ecclesiasticis, quorum respectu Ivs Commvne relictum est: & sic confirmata eo ipso Regula in casibus non exceptis: & ad perpetuam Iuris formam non pertinet, imo extraordinarium prorsus, momentaneum, temporarium, vt eius legis verba etiam euincunt, atque ex illorum temporum ratione ibidem euicimus.

Secundo, quod *Honorio* visum fuit, Anno 412. *l. 41. infr. hoc tit.* vt Clerici Episcopi, Presbyteri, Diaconi, aliiue, nonnisi apud Episcopos accusari possent; id non nisi de Ecclesiasticis, vel etiam de leuibus delictis intelligendum est, pariter vt *hæc lex nostra*, vt *ibi* ostendemus: & quidem sub hac adhuc limitatione, vt videlicet huiusmodi duntaxat causas Episcopi audiant actis sub testificatione multorum. Quod ipsum est, quod *hac leg.* exigitur, vt leuia delicta Ecclesiasticorum locis suis, id est, ab Episcopis locorum, & a suæ Diœceseos Synodis audiantur. Tunc etiam *lex 1. infr. de Relig.* satis aperte ostendit, quæ nempe Honorio mens hac parte fuerit: vt & eiusdem *lex 8. Cod. Iust. de Episcop. aud.* Denique sequentes Principum constitutiones aperte actiones criminales contra Ecclesiasticos ad Iudices seculares & ordinarios remiserunt.

Postremo; Neque alia etiam videri possit Constitutionis *Valentiniani Tertii* sententia in *l. vlt. infr. hoc tit.* vbi Clericos, quos Ioannes Tyrannus Indiscretim ad seculares Iudices deduci debere edixerat, Episcopali audientiæ reseruari iubet, hac addita ratione, *quod fas non sit, vt diuini muneris Ministri temporalium potestatum subdantur arbitrio.* Audis Indiscretim, *ἀκρίτως*. Nempe Ioannes Tyrannus nullo discrimine causarum Ecclesiasticarum, & Ciuilium ac Criminalium, Clericos ad seculares Iudices deduci voluerat: Valentinianus itaque discrimen causarum rursus instaurauerit, vetueritque, ne diuini muneris Ministri (qua Ministri videlicet; quod necessario supplendum, ne alioquin hæc noua Theologia sit, eique obstet illud: *Omnis anima Potestatibus subdita esto*:) quid admittentes, temporalium Potestatum arbitrio subderentur. Ac vt maxime *lex* illa generalis foret, temporaria tamen tantum fuerit, eaque de earum constitutionum numero, quas pronior Placidiæ in Clericos animus elicuit. Aduersus quam pugnant tot anteriorum Principum, & deinceps insecutorum Constitutiones. Verum plenius de hoc ad *eam leg.* Clericis sane Ecclesiæ Romanæ *longæ consuetudinis instituto* id datum, vt prius apud Episcopum Rom. conueniri deberent: deinde si Episcopus actorem contemneret, ad sæcularia Iudicia iri posset: quod priuilegium centum quinquaginta ferme post annis ab Athalarico R. confirmatum apud Cassiodorum VIII. *Var. 24.*

Atque hæc sufficiant, ad mentem Constitutionum *hoc Codice* comprehensarum. Ex historia quippe Ecclesiastica, ex Canonibus Conciliorum, ex posteriorum Imperatorum Constitutionibus, denique ex omnium temporum obseruantia, argumenta in præsens nunc omittimus, instituti nostri memores, neue Interpretationis modum egrediamur. Adde, quod hanc messem sui iuris fecit p. 55. solidissimo scripto V. CL. Milletotus, aureoque libello, *de Delicto communi & casu priuilegiato*: quo lubens remitto Lectorem: Quanquam *p. 127.* huius *leg.* sententiam minus assecutus est: cum putauit, hanc *legem* mutatam *l. 3. de Episcopali Iudicio*: in eo quod cognitio negotiorum Ecclesiasticorum Episcopis *ea leg.* tribuatur, quæ *hac leg.* tribuitur Synodis. De cuius *leg.* sententia *ibi* dicemus, ostendemusque simul eam subdititiam esse. Tandem ad huius, imo harum de foro Clericorum omnium legum tractatum quoque pertinet, quod Synesius *epist. 67. p. 215. Edit. Petau. in fol.* queritur: ἱερεῖς ἱερέας παρανόμων διώκουσι, εἰ μὴ ἐπὶ ψεύδεσιν, οὔπω λέγω: πάντως δὲ μετ' ἐπιβουλῆς τῆς προαιρέσεως. οὐ γὰρ ἵνα λάβωσι δίκας, ἀλλ' ἵνα τοῖς ἄρχουσι τῶν στρατευμάτων ἄδικα κέρδη μνηστεύσωσιν: *Sacerdotes a Sacerdotibus maleficiorum arcessuntur, falsone, nondum dico, omnino tamen malo & fraudulento animo. Non enim persequendarum pœnarum gratia, sed vt militaribus præfectis iniusta lucra concilient.* Id quod a Theophilo Episcopo Alexandrino prohiberi petitur ad euitandam infamiam & dedecus Sacerdotum.

Ex his certe quæ diximus patet, Baronium humani aliquid passum, cum scribit, *Episcopos* Sivisse, id est, permisisse (scilicet tanquam de iure suo aliquid remittentes) *grauiora crimina per seculares Iudices exerceri.* Cui vel hæc *lex* apertissime refragatur: in qua tantum abest, tale quid indicetur, vt contra leuiorum delictorum cognitionem, de summo iure aliquid remittens Gratianus Imp. in fauorem Ecclesiasticorum, Iudicibus secularibus alioquin competentem, detrahere se ostendat. Quid vero paulo post *hanc leg.* a Maximo Tyranno, seu Treuerico Imp. post Gratiani cædem in Priscillianistas actitatum, & quomodo in eos gladio exilioque animaduerti iusserit, vide apud Sulpitium Seuerum *lib. 2. sacr. histor. c. 50.*

Illud

Illud interim *hac lege* obseruetur, quod dicitur, *locis suis & a suæ Diœceseos Synodis audiantur*, quod interpres ad *hanc leg.* non cepit. Nempe his verbis indicatur duplex gradus audientiæ seu cognitionis Ecclesiasticæ: scilicet negotia Ecclesiastica primum *locis suis* audiebantur, id est, apud ciuitatis Episcopum, τὸν οἰκεῖον Ἐπίσκοπον: dein in Synodo totius prouinciæ, seu apud Metropolitanum & Primatem cum omnibus prouinciæ Episcopis, quod & ipsum *plenarium Concilium dicitur*, *can. 19. Cod. African. pag. 857. Tom. I. Concil. Harduin.* & *pag. 341. Tom. I. Biblioth. Iur. Canon. veter Hen. Iustelli:* τελεία σύνοδος, *can. 95. 96. Cod. Canon. Eccles. vniuers.* siu. *can. 16.* & *17. Concil. Antiochen. pag. 47. Tom. I. Bibl. Can. Hen. Iust.* (hæc enim duo LOCORVM suorum appellatione hic intelligenda sunt: de quo plene ad *l. 12. supr. de Pœnis;*) tandem in Synodo totius Diœceseos: vt docet quoque *Can. 6. Concilii Constp. pag. 811. 812. Tom. I. Concil.* & *canon. 9. Concilii Chalcedonensis, pag. 605. 606. Tom. II. Concil. Synodus Diœceseos*, est Synodus Episcoporum e multis prouinciis sub vno Patriarcha ferme vel Primate seu Exarcho constitutorum, coacta. Sic in Actis *Concilii Ephesini pag. 1283. 1284. Tom. I. Concil.* ἡ συνελθοῦσα Σύνοδος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκ τῆς Αἰγυπτιακῆς διοικήσεως, *Synodus, quæ conuenit apud Alexandriam ex Ægyptiaca diœcesi.* Cuius generis quoque fuisse Aquileiense Concilium, cui Ambrosius Mediolanensis præfuit, ex epistola Imp. Theodosii & Valentiniani liquet, qua iubet Episcopos *ex Diœcesi* (Italiæ) in Aquileiensium ciuitatem ad Concilium conuenire. Hæ Synodi quoque μείζονες dictæ *can. 12. Concilii Antioch.* seu *Cod. vniu. Eccl. 91. pag. 46. Tom. I. Biblioth. Iur. Can. Hen. Iustelli*: δέον ἐπὶ μείζονα ἐπισκόπων σύνοδον τρέπεσθαι, *oportet ad maiorem Synodum conuerti:* & *dicto can. 6.* seu *169. Cod. can. vniuers. Eccles. pag. 57. Bibl. Iur. Canon.* αὐτὰς προσιέναι μείζονι συνόδῳ τῶν τῆς διοικήσεως ἐπισκόπων ἐκείνης, *accedere illos ad maiorem Synodum Episcoporum illius diœceseos. Conuentus Sacerdotalis sanctumque iudicium* vocatur *l. 45. infr.* Dicta hæc *Concilia* Vniuersalia *Can. 19. 77. 95. 107. 108. Cod. Afric. pag. 875. 906. 919. 926. Tom. I. Concil. Harduin. can. 20. Concil. Matisc. 2. pag. 465. Tom. III. Concil.* & passim in *Conciliis Hispanicis*, quorum plena erat auctoritas & αὐθεντία, vt ait *Canon. 18. Cod. African. pag. 873. 874. Tom. I. Concil.* Qualia sunt Africana seu Carthaginensia, Gallicana, Hispanica, Britannica & similia. Patrum Africanorum ad Cœlestinum epistola *pag. 150. Tom. I. Concil. Harduin. Prudentissime enim, iustissimeque prouiderunt, quæcunque negotia in suis locis, vbi orta sunt, finienda*, &c. Non itaque vltra diœcesim, de quo vide *Codices Canonum* passim. Hinc liquet de errore Interpretis *huius legis*, qui Synodos Diœceseos interpretatur, cum ab Episcopo diœcesani Presbyteri conuocantur: ignorata vocis *diœceseos* significatione. Hinc quoque iam patet, quantopere erret Marca, *lib. 3. de concordia Sacerdotii & Imperii, cap. 1. p. 378.* cum ait, *hac leg.* primos omnium Valentem, Gratianum & Valentinianum Imperatores, Episcopis vnius diœceseos concessisse, ad exemplum Iudicum & Honoratorum, vt non solum in singularum Prouinciarum Synodis, sed etiam generali totius diœceseos Synodo in vnum coire iure ordinario siue mandato speciali possent. Imo enim Imp. Gratianus *hac l.* de Synodis diœceseos agit tanquam iam vsitatis, quasque iungit LOCIS SVIS, id est, Prouincialibus Synodis: tantum audientiam earum, qua amplificat, qua restringit. Et sane, quod negare tamen audet, ante *hanc leg.* Synodi diœceseon habitæ sunt, & quidem non extraordinario Principum Imperio, verum more ordinario. Quæ quidem *Synodi maiores* dictæ; vt docet iam triginta quinque ante *hanc leg.* annis, *dict. Canon. 12. Antiochenus*, Anno D. 341. & ostendunt tot Synodi diœceseon ante *hanc leg.* habitæ. Sicut & deinceps frequenter vsitatæ: vid. *dict. Canon. 6. Concil. CSP.* Anno D. 381. eodemque pertinet *lex 45. in fin. infr.* vid. de his plene Iustellum *ad Codicem Africanum, p. 423. seq. Bibl. Iur. Canon. veter. Edit. Paris. 1661. in f.* vt hæ Synodi *Plenariæ* quoque dictæ, ita magna earundem auctoritas fuit, seu αὐθεντία, *dict. can. 18. Cod. Africano:* adeo vt ab illis ne Episcopis quidem prouocare liceret. Huiusmodi denique fuerunt Gallicanæ, Hispanicæ, Britannicæ Synodi, per Galliarum, Hispaniarum, & Britanniarum diœceses. Et hæc de Synodis diœceseon, deque causis ad earum cognitionem & audientiam pertinentibus.

Quod *Criminales* vero causas attinet Ecclesiasticarum personarum, eas Gratianus *hac lege* audiri iubet *ab ordinariis extraordinariisque Iudicibus aut Inlustribus Potestatibus:* vbi *Ordinarii Iudices* sunt non Iudices ciuitatum, vt Interpres male, verum Rectores Prouinciarum & Proconsules & Vicarii. *Extraordinarii*, quibus Imperator cognitionem extra ordinem mandabat: veluti si Princeps ereptam Præfecto Prætorio cognitionem ad Vicarium transferret: vt factum hoc tempore ab hoc ipso Imp. Gratiano in causa Priscillianistarum, teste Sulpitio Seuero, *lib. 2. sacræ historiæ cap. 49. Illustres vero Potestates* sunt, Præfecti Prætorio: de quibus agit in ea ipsa re idem Seuerus, ac nominatim de Gregorio Præfecto Prætorio Galliarum sub eodem Gratiano: mox & de Euodio sub Maximo Tyranno. Verum de his appellationibus plene in *Glossario*.

Nunc ad historiam *huius leg.* descendendum est, & quinam illi sint Episcopi quatuor, cæterique ad quos hæc Gratiani *lex* data est. Illud igitur primo certum, per Gratiani Imperium, & sic per Occidentem fuisse hos Episcopos, vt docet subscriptio huius legis, *Dat. TREVERIS.* Secundo, proculdubio Episcopi hi in Synodum diœceseos alicubi collecti tum coierant: quandoquidem *hac lex* ad tot simul Episcopos data est, præcipuis etiam tantum nomine expressis; & in his primo omnium *Artemio*, cæteris generali voce comprehensis, ita, *& cæteris Episcopis.* Et vero de his Diœceseon Synodis *hac ipsa leg.* agitur. Ex his iam sequitur, habitam eam Synodum sub Gratiano Imp. in Occidente: vbi, quod modo dixi, *data hæc lex* ab eo *Treueris.* Neque obstant Græca ferme Episcoporum nomina, Ἀρτέμιος, Εὐρίδικος, Γεράσιμος: eiusmodi quippe nomina passim in Occidente percrebuerunt. Tertio ex *hac* quoque *leg.* colligere licet, in ea Synodo actum de Ecclesiasticorum quorundam delictis & criminibus, quæ etiam Episcopali audientiæ reseruari quidam volebant: sed contra Gratianus Imp. qui ad sæculares Iudices ea remitti iubet. His omnibus in vnum coniunctis, videatur pertinere hæc constitutio ad Priscillianistas, & Episcopos eius sectæ: cuiusmodi fuit Instantius, Saluianus, Priscillianus ipse, Helpidius, Hyginus: ac proinde ad eorum causas. Eorum scilicet hoc tempore per Hispanias flagitia, criminaque atrocia, etiam artium magicarum, deprehensa fuere: Multaque adeo primum inter Catholicos & Priscillianistas, dignaque memoratu certamina extitere per hoc tempus, quo *hæc lex* lata est. Post *hanc leg.* deinde Synodus apud Cæsaraugustam congregata, de qua dicam ad *l. 35. infr.* quæ habita fuit Anno D. 380. cuique tum etiam Aquitani Episcopi interfuere: vbi in absentes lata sententia, damnatique Instantius, Saluianus, Helpidius, & Priscillianus: decretumque, si quis damnatos in com-

p. 56.

communionem recepisset, sciret in se eandem sententiam promendam. Eo fine Idacius & Ithacius, seculares Ivdices adiere, vt eorum decretis atque executionibus hæretici vrbibus pellerentur. Et elicitur a Gratiano Imp. rescriptum, quo vniuersi hæretici excedere non Ecclesiis tantum, aut vrbibus, sed extra omnes terras propelli iubebantur. Quæ quidem, aliaque deinceps secuta, idem Seuerus prolixius narrat. In superioribus interim vides memorari quoque Gratiani Imp. rescriptum: de *pœna* iam damnatorum Priscillianistarum: sicut ista eiusdem anterior *lex* est de *cognitione* delictorum vel criminum eorundem, vt existimo: quam partim ad Synodos, partim ad Iudices seculares remittit; delictorum & criminum distinctione facta. Quod *Episcopos* hic nominatos attinet, Aquitani illi mihi Episcopi videntur. Sane *Artemii* (qui primus nominatur) mentionem reperio in Synodo Aquileiensi *pag. 835. 836. Tom. I. Concil. Harduin.* quæ quinquennio post *hanc leg.* habita fuit Anno D. 381. Sed Episcopatus nomen ibi omittitur. Idem & in Synodo Valentiæ Galliarum habita Anno D. 374. biennio ante *hanc leg.* subscriptus reperitur *pag. 797. Tom. I. Concil.* Vnde colligitur, Artemium Episcopum in Galliis fuisse. Et certe hic ille omnino est Artemius ortu Treuirensis, Aruernorum, quæ prima ciuitas erat Aquitaniæ primæ, Episcopus: qui ante Episcopatum a Treueris, vbi data *hæc lex* est, cum aliis Legatus missus in Hispaniam fuit, teste Gregorio Turonensi *histor. Franc. lib. 1. c. 41.* De cuius Episcopatu idem *d. c. 41. & lib. 2. cap. 13.* Eiusdem obitus octodecim ferme post *hanc leg.* annis, Anno D. 394. 24. Ianuarii notatus. De eo vid. plura apud Sauaronem *in Originib. Claromontanis, p. 123.* Apud quem tamen id aduersari videtur, quod Nepotianus eius decessor circa Annum D. 377. mortuus dicitur.

Superioribus igitur argumentis hæc Gratiani *lex* ad Episcopos, seu Synodos Gallicanas referenda videtur: cuiusmodi sane plures Gallicanæ Synodi sub Gratiano & Valentiniano Iuniore habitæ: quarum Syllabum hunc habe. Primo quidem *Synodus* habita *Valentiæ* (cuius etiam vrbis meminit hoc ipso tempore Ambrosius *epistol. ad Valentinianum Iun. 56. Edit. Paris. 1614. in f. pag. 320. Tom. V. Oper.*) biennio ante *hanc leg.* puta Anno D. 374. cui vt dixi Artemius interfuit subscripsitque. Secundo, Anno D. 375. Synodus illa ad quam *hæc lex* pertinet. Tertio, Maximi Tyranni iussu Synodus *Burdegalensis* habita Anno D. 385. in Aquitania, (vbi Burdegala, & Elusa; per quæ etiam loca Priscillianistæ perfidiæ suæ semina sparsere) teste eodem Sulpitio Seuero: vbi Instantius indignus Episcopatu pronunciatus est. Priscillianus vero ne ab Episcopis audiretur, ad Principem prouocauit quod illi permissum. Quarto, Concilium *Treuirense*, in quo Ithacius Priscilliani accusator absolutus fuit, & Felix Treuirorum Ep. ordinatus Anno Domini 386. cuius meminit Seuerus, *in dial. lib. 3. de vita S. Martini, c. 12. 13.* Quinto, Maximus Imp. *in epist. ad Syricium* apud Baronium *An. 387. num. 65.* meminit Synodi eodem fere tempore alicubi a se constituendæ: Episcoporum *intra Gallias vel* [pro *&*] *quinque prouincias commorantium*, occasione Agroëcii Presbyteri. Sexto, Ambrosius *de obitu Valentiniani* [Iun. scilicet] *p. 110. Tom. V. Oper. Ed. Paris.* meminit Anno Domini 392. Synodi Gallorum Episcoporum, *quorum frequentes tum dissensiones fuisse ait*: haud aliter atque hic agitur *de caussis ex quibusdam dissensionibus ortis.* Qui idem alioquin meminit *epist. ad Theodosium 28.* siu. *59.* alterius Synodi, quæ propter aduentum Gallorum Episcoporum conuenerat, vbi forte intelligit Synodum Aquileiensem, quæ habita Anno Domini 381. quo Gallicani Episcopi conuenerant. Itemque hoc tempore fidem Gallicanam commendat, *epist. ad Valentinianum Iun. 32.* siu. *31.* Et *epist. 34.* siu. *57. Ed. Paris. ad Theodosium* scribit, *sanctos summosque Sacerdotes Domini intra Gallias tum habitos.* His igitur tot argumentis inductus, & inter alia *Artemii* quoque nomine, qui Aruernorum in Aquitania prouincia Episcopus erat, ita censeo, *hanc leg.* pertinere ad Synodum aliquam per Quinque Galliarum prouincias (de quibus prolixe ago ad *l. 15. inf. de Paganis.*) Atque adeo ibidem quoque cæteros illos Episcopos fuisse. Certe ante diximus ex Seuero, Primo, Priscillianistarum seu Gnosticorum horum hæresin, non Hispanias tantum, sed & Aquitaniam peruasisse. Secundo, notauimus, Cæsaraugustanæ Synodo etiam Aquitanos Episcopos interfuisse. Tertio, sed & in ea Synodo damnati Priscillianistæ, & a Gratiano extra omnes terras propelli iussi, Romam profecti sunt per interiorem Aquitaniam, vbi perfidiæ suæ semina sparsere.

XXIV. (a) Idem AAA. (b) ad Catafronium. (c)

Presbyteros, Diaconos, Subdiaconos, (d) adque Exorcistas, (e) & Lectores, Ostiarios etiam, (f) & omnes perinde (g) qui primi sunt, personalium munerum expertes esse præcipimus. Dat. III. Non. Mart. Gratiano A. III. (h) & Merobaude coss. [377.]

NOTÆ.

(a) *Lex 6. Cod. Iust. eod.* Memorat eam Baronius *Ann. 377. num. 15.* GOTHOF. p. 57.

(b) *Valentinianus, Valens, & Gratianus*, ita perperam in *Cod. Iust. ID.*

(c) Vicarium Italiæ, vt arguit, *lex 31. supr. de Cursu publico: l. 2. supr. ne operæ a conlator.* vid. *Prosopogr. ID.*

(d) Hypodiaconi, *l. 7 supr. ID.*

(e) *Exorcistæ*, de his præter *hanc leg.* agitur & *l. 121. supr. de Decurionib. ID.*

(f) *Et Acoluthos etiam*; hoc additum in *Cod. Iust. ID.*

(g) *Et omnes perinde qui primi sunt*, verba hæc omissa in *Cod. Iust.* Eorum autem sensus hic est: *Et reliqui omnes sequentes, perinde vt qui primi sunt. ID.*

(h) *al. IV. ID.*

COMMENTARIVS.

IMMVNITATE personalium munerum Clericos frui iubet Gratianus Imp. *hac leg.* non modo *qui primi sunt*, id est, Superioris Ordinis, verum inferioris quoque, atque infimi *loci:* id est, non modo Episcopos, sed & Presbyteros & Diaconos; non modo Presbyteros & Diaconos, in Sacris constitutos, verum & in minoribus constitutos, Subdiaconos, Lectores, & Exorcistas; non modo hos sed & Ostiarios exterosque, perinde vt qui primi Ordinis sunt. Nempe *Clericorum* plures gradus & Ordines fuerunt: *βαθμοὶ, τάγματα, loca*, vt vocantur *l. 41. infr. hoc tit. l. 10. supr. de fide testium:* ἀκολουθία Gregorio Nazianzeno *Orat. 19. in laudem Patris pag. 296. Tom. I. Oper. Ed. Paris.* & *Lips.* Alii *primi* fuere, vt hæc quoque lex fidem facit, & *l. 13. infr. de Iudæis*, eorum tres Ordines, Episcopi, Presbyteri, Diaconi, & hi omnes in Sacerdotio constituti, *ἱερωμένοι*, cæteri sequentes, non in Sacerdotio constituti, de quo iam dictum *l. 7. supr.* quæ *huic* nostræ concordat. Pari tamen igitur omnes immunitate *h. l.* frui iubentur. Quanquam in aliis quamplurimis priuilegiis secernantur, neque hac parte pari passu semper ambulauerint, vt ostendit *d. l. 13. infr. de Iudæis.* & *Nou. Valentiniani 12. de Episcop. Iud.* & *l. 169.* & *172. supr. de Decurionibus.* Est autem *hæc lex* de Immunitate a personalibus muneribus. Non recte igitur ad *hanc leg.* agunt Interpretes de exemtione a Gabellis exactoribus & tributis.

De *Exorcistis* tantum, quorum *duobus locis, hoc Codice* mentio fit (puta *hac lege*, & Theodosii M. *l. 121. supr. de Decurionib.*) hic videndum semel est. *Exorcismi*, & *Exorcizandi* vsus nascente Ecclesia fuit Dœmoniorum eiiciendorum potestas. Mox translatus vsus ad Baptismum & Catechumenos, credito semel, malum spiritum hominem nascentem inhabitare, qui Baptismo excludi deberet. Itaque Exorcismi & Exorcistarum geminus iam vsus fuit extra domum Miraculi; Catechumenos videlicet instituere & Baptismo interuenire, Spiritui immundo depellendo. De his Exorcistis est sub Constantio *Canon. 10. Antiochenus* Anno Domini 341. *pag. 597. 598. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* sub Valente *Canon. 24.* & *26. Laodicenus*, Anno Domini 372. *pag. 785. 786. Tom. eod. Concil.* De hoc Exorcismo est etiam sub Valentiniano Sen. circa Annum Domini 374. Optati locus *lib. 4. cap. 6.* triennio ferme ante quam *hæc lex* lata est, scribentis, qui locus ad posterius illud munus pertinet. Prioris respectu, Exorcistæ nihil aliud quam Catechumenorum Magistri erant. Scholiastes Græcus Harmenopuli *in epitome Canonum sect. 1. tit. 9.* Ἐξορκιςὰς, Κατηχητὰς interpretatur. Et Balsamon *in can. 26. Laodicen. pag. 464. Tom. I. Pandect. Canon. Guilielmi Beueregii.* Ἐξορκίζειν, inquit, τουτέςι κατηχεῖν ἀπίςους, *exorcizare, hoc est catechizare infideles.* In hac constitutione, medii inter Subdiaconos & Lectores ponuntur, cum tamen Theodosii Magni *d. l. 121. supr. de Decurionib.* Diaconis proximi collocentur, & inter superioris meriti Clericos numerentur: Quorum numero Subdiaconi & Lectores non fuere verum inferioris; vt docet *lex 163. supr. de Decurionib.* Post Theodosii M. tempora nullam eorum mentionem reperio *hoc Codice*: ac nominatim iam nullam sub Arcadio: cum tamen is *d. l. 163.* omnia ferme Clericorum munia exprimat, etiam eos, quibus Clericorum priuilegia non debentur.

De MVNERE, *seu Officio Episcoporum in prædicando Verbo Dei.*

XXV. (a) Imppp. Gratianus, Valentinianus & THEOD. AAA. (b)

QVI (c) diuinæ legis sanctitatem, aut nesciendo confundunt, (d) aut negligendo violant, & offendunt, sacrilegium committunt. Dat. III. Kalend. Mart. Thessal. Gratiano A. V. & Theod. A. I. COSS. [380.]

NOTÆ.

(a) *Lex 1. Cod. Iust. de crim. sacril.* quo titulo eam male positam mox ostendam. Potuit & *hæc lex* referri sub *tit. de fide Cathol.* cuius etiam *tituli* lex 2 (lex inquam *cunctos populos*,) huic nostræ iungenda est. Inseruit eam quoque Annalibus suis Baronius *Anno* 380. *n.* 3. *GOTHOF.*

(b) *Edictum ad Pop. Vrbis Constantinop.* hanc Inscriptionem præfert *d. l. 2.* Atenim *d. lex 1. Cod. Iust. de crim. sacril.* hunc tit. præfert: *Eutropio Præfect. Prætor.* Nempe idem Edictum ἰσοτύπως, & populo Vrbis Constantinopolitanæ propositum, & aliis populis proponendum, emissum est ad Eutropium Præfectum. Prætorio. *ID.*

(c) Episcopi scilicet diuinæ legi præsidentes *ID.*

(d) *Omittunt*: ita *Cod. Iust.* hodie præferunt; sed male. Nam Veteres libri habuerunt, & habent, *Confundunt*, atque ita etiam Græci legerunt. *ID.*

p. 58.

COMMENTARIVS.

MVNVS & officium Episcopale, *hac leg.* a Theodosio M. instruitur. Nempe inculcatur in effectu iis, vt verum istud, *diuinæ legis sanctitatem*, id est, fidem Catholicam, populis insinuent, τὸν λαὸν τοῦ Κυρίου μετ' ἐπιςήμης ποιμαίνειν, *domini populum cum scientia pascere*, vt Basilius loquitur *epist. 61.* & *69.* seu *ep. 90.* & *92. Edit. Benedictin.* Vno verbo, τοῦ λόγου διανομὴ, *verbi distributio*, inculcatur, vt Gregorius Nazianzenus, *orat. 1. p. 16. Edit. Par.* & *pag. 15. Edit. Lips.* de quo mox plura. Ad eum igitur finem in his, & *scientiam*, & diligentiam iuxta, requirit Imperator: *Scientiam*, vt eam populis

populis suis ὀρθοτομεῖν, κατηχεῖν, ποιμαίνειν μετ' ἐπιστήμης, vt Basilius *d. epist. 69* siu. *92.* eaque eos informare possint: *diligentiam*, quam etiam Ambrosius Episcopus in se optat *lib. 1. offic. cap. 1.* vt id sedulo non negligenter faciant, simul & deuios hæreticos in sinum matris Ecclesiæ instantia sua compellant. Quare viceuersa huiusce muneris sui immemores *sacrilegium admittere* dicuntur *hac leg.* id est in sacrum munus admittere, sacri muneris iniqui æstimatores esse, qui vel *imperiti*, vel desides, inanem *Episcopi* titulum gerunt, ὄνομα ψιλὸν περιφέροντες, *nomen nudum circumferentes*, vt loquitur Basilius *ep. 293.* siu. *265. Edit. Benedict.* & in quos prolixe Gregorius Nazianzenus *d. orat. 1.* de cætero, vel fidei ipsius Catholicæ ignari, vel insinuandæ eius aut defendendæ ab hæreticis per summam ῥαθυμίαν καὶ ἀσχολίαν incuriosi & negligentes.

Hic inquam Theodosianæ huius constitutionis sensus & scopus est, quum nudam alioquin sententiam & γνώμην magis redolere videatur, quam constitutionem sapere. Quod tamen non ita est, vt apparet vel ex *ea lege*, cui *hæc* coassanda venit; puta ex famosa *leg. cunctos populos*, *2. supr. de fid. Cathol.* Nempe Theodosius M. turbato iamdudum per hæreses Oriente, & accedente insuper Episcoporum vel ignorantia vel socordia, post propositam populo Constantinopolitano, cunctisque populis suis, Edicto suo, fidei Catholicæ formulam, simul & exemplo in illustri loco positam, Episcopos eadem opera muneris sui hac constitutionis suæ parte admonitos voluit: Ne de cætero videlicet eueniret, quod summo Ecclesiæ malo tum euenerat, nempe, vt Episcopi aut ignari promouerentur, aut promoti docendæ plebis & defendendæ fidei aduersus hæreticos, incuriosi, officiique sui immemores & negligentes essent; quæ *gemina* vt cæteroquin Ecclesiarum labes, ita horum quoque temporum propria fuit; quo de sunt querelæ apud horum temporum Scriptores. Inter cæteros adi Gregorium Nazianzenum, & Basilium Cæsariensem non *vno loco:* vide vel huius *epistolam 61. 69. 262.* & *epist. 185. in fin.* siu. *epist. 90. 92.* & *141.* & *ep. 62. Ed. Benedictin.* & Seuerum Sulpitium, *lib. 1. & 2. sacr. hist.* Et recte Chrysostomus, *de decem millium debitore, tomo 5. Morell. pag. 9.* & *pag. 7. Tom. III. Oper. Edit. Benedictin.* καὶ γὰρ ὁ τοῦ λόγου τὴν διακονίαν ἐγκεχειρισμένος ἐξετασθήσεται μετὰ ἀκριβείας ἐκεῖ, εἰ μήτε ὄκνῳ, μήτε φθόνῳ παρῆκε δέ τι τῶν δεόντων εἰπεῖν, &c. *cui enim verbi administratio commissa est, diligenter ibi examinabitur, an non segnitie, aut inuidia aliquid omiserit eorum, quæ dicenda erant.* Ergo & hac sententia hæresibus eadem opera occursum voluit Theodosius ne succrescerent: nam, vt recte Chrysostomus *concione 3. de Lazaro, tomo 5. edit. Paris. pag. 94.* & *pag. 740. Tom. I. Edit. Benedictin.* μεγάλη ἀσφάλεια τὸ μὴ ἀμαρτάνειν, τῶν γραφῶν ἡ ἀνάγνωσις: μέγας κρημνὸς καὶ βάραθρον βαθὺ, τῶν γραφῶν ἡ ἄγνοια: μεγάλη προδοσία σωτηρίας, τὸ μηδὲν ἀπὸ τῶν θείων εἰδέναι νόμων: τοῦτο καὶ αἱρέσεις ἔτεκε, τοῦτο καὶ βίον διεφθαρμένον εἰσήγαγε, τοῦτο τὰ ἄνω κάτω πεποίηκεν: *magna aduersus peccatum munitio est scripturarum lectio, magnum præcipitium, profundum barathrum scripturarum ignoratio, magna salutis perditio, nihil scire ex diuinis legibus: ea res & hæreses peperit, ea vitam corruptam inuexit, hoc sursum deorsum miscuit omnia.* Quæ omnia egregie explicant quid *hac leg.* sibi velit *confundendi* vox, τὰ ἄνω κάτω ποιεῖν. Vide similia, in illud, *salutate Priscillam, sermone 17. pag. 240.* & *pag. 191. Tom. III. Edit. Benedictin.*

Et ita *hac lex* intelligenda est. Primo quidem argumento *huiusce tituli*, sub quo ea *lex* posita est: perperam autem a Triboniano sub *tit. de crimine sacrilegii*, collocata extat, cui nullo modo ea respondet: Neque enim ea est, de vero Sacrilegii crimine, non magis quam reliquæ leges puta *2.* & *vltim.* in eundem titulum a Triboniano perperam coniectæ. Quo etiam exemplo liquet de erroribus, dicamne, an vero fraudibus Triboniani. Secundo argumento coniunctionis *dictæ legis 2. cunctos populos.* Denique præiudicio Theodoreti *l. 5. cap. 2.* qui etsi *Gratianeam legem 5. infr. de hæret.* cum hac misceat & turbet (vt ostendi ad *eam leg.*) idem tamen nominatim Edicto additum scribit: τοὺς δὲ ἀρίστους ποιμένας τοῖς θείοις ποιμνίοις ἀποδοθῆναι προσέταξε, *optimos vero pastores diuinis eorum gregibus restitui iussit.* De quo vide quæ dixi plura ad *eam leg.* Hinc igitur simul patet de errore *Glossæ*, quæ etsi *hanc legem* recte de articulis Fidei accipiat, attamen sententiam eius perperam ad hæreticos ipsos refert: eosque obiurgari *hac leg.* censet. Quam refutant & propriæ locutiones quas hic obseruari cupio, *ignorantiæ*, & *negligentiæ*, quæ in eos, qui docendi munere publice funguntur, vel fungi debent, cadunt. *Ignorantia* scilicet in Doctore diuinam Legem seu Fidem Christianam *confundit*, de qua *confundendi* voce, paulo ante: *negligentia* violat & offendit, quod vtrumque ab Episcopo abesse debet, cuius officii munerisque pars est docere, & διδακτικὸν εἶναι, vt Apostolus voluit. Quam in rem tres extant *hoc Codice* constitutiones; præter *hanc*, inquam *lex 16. supr. de pœnis*, & *l. 24. infr. de hæret.* Quæ interim ostendunt, docendi munus Constantianeo Theodosianoque sæculo penes Episcopos mansisse. *Legis 16.* quæ Arcadium Auctorem habet, hæc sunt verba: *Ad Episcoporum sane culpam, vt cætera, redundabit, si quid forte in ea parte Regionis, in qua ipsi populo Christianæ Religionis doctrinæ insinuatione moderantur, ex his quæ fieri hac lege prohibemus, a Monachis perpetratum esse cognouerint, nec vindicauerint.* Hæc vero verba sunt *Legis 24.* quæ Theodosium M. auctorem habet, de hæreticorum Antistitibus: *Nusquam profana præcepta vel docere, vel discere: ne Antistites eorundem audeant fidem insinuare, quam non habent, & ministros creare, quod non sunt.* Ad hanc rei probationem vide quæ nuper Viri Docti hac de re inter se agitauere, Salmasius *de Trapezitico fœnore*, & Petauius *dissert. Ecclesiast. lib. 1. cap. 8.* Agit & de eo ex professo Habertus in ἀρχιερατικῷ, *part. 7. obs. 5.* Videndus interim peculiaris ferme in id Gregorii Nazianzeni tractatus *de Episcopis*, qui Latine tantum ad nos peruenit beneficio Ioannis Leonclauii, eiusdemque *orat. 1. p. 15. Edit. Paris.* & *Lips.* vt & Ambrosius *lib. 1. Officior. cap. 1.* Sidonius Apollinaris *lib. 5. epist. 3.* Sexta Synodus *in Trullo, can. 19.* & *20. pag. 1670. 1671. Tom. III. Concil. Edit. Harduin.* & ibi Balsamon, de quo iam aliquid quoque dixi ad *d. l. 16. supr. de Pœnis.*

Ad vltimum, hanc ad rem obseruo, Episcopalem Sedem vocari a Chrysostomo *in cap. 1. ad Titum homil. 2.* θρόνον διδασκαλικόν: vbi & addit *pag. 740. Tom. XI. Oper. Edit. Benedictin.* ὃ δὲ μάλιστα χαρακτηρίζει τὸν διδάσκαλον, τοῦτό ἐστι, τὸ δύνασθαι κατηχεῖν τὸν λόγον, *quod vero maxime doctorem exprimit, hoc est, quod possit verbis instituere.* Et idem *hom. 10. ad 1. Tim. pag. 599. Tom. XI. Edit. cit.* ad vocem διδακτικόν: μάλιστα δὲ τοῦτο πάντων προσεῖναι δεῖ τῷ ταύτην καὶ ἀρχὴν ἐγκεχειρισμένῳ, *sed maxime omnium desideratur in eo, cui hoc officium creditum fuit*

De

De CVSTODIBVS *Ecclesiarum* & SANCTORVM LOCORVM *a personalibus muneribus excusandis.*

XXVI. (a) Idem AAA. ad Tuscianum (b) Com. Orientis.

VNIVERSOS, quos constiterit Custodes Ecclesiarum esse vel Sanctorum (c) locorum, ac religiosis obsequiis deseruire, nullius adtemtationis (d) molestiam sustinere decernimus. * Quis enim eos capite censos (e) patiatur esse deuinctos, quos necessario intelligit supramemorato obsequio mancipatos? Dat. Prid. Kalend. April. Constantinop. Eucherio & Syagrio COSS. [381.]

NOTÆ.

(a) Abest *hac lex* a *Cod. Iustinianeo.* Canonizata ea est *can.* 23. §. *vniuersos, Cauf.* 23. *quaest.* 8. Refert eam quoque Baronius, *Ann.* 381. *num.* 16. GOTHOF.

(b) *Tusciano* huic *Clicherius*, hoc ipso Anno in Comitiua Orientis successit: cui inscribitur *lex* 8. *infr. de haeret. ID.*

(c) Palæstinæ scilicet, quæ sub Comite Orientis, cui *hac lex* inscribitur, memoratur in *Notit. Imp.* & quidem *prima fol.* 71. *ID.*

(d) *Adtemptationis molestia*, de hac voce vide *Gloss. Theod. ID.*

* Cætera absunt a *Decreto*, id est: Ratio huius constitutionis. *ID.*

(e) *Censi capite*, id est, qui personalia munera præstare tenentur, σωματικὰς ὑπηρεσίας, vocat Basil. *epist.* 304. siu 284. *Edit. Benedictin.* Quare verba hæc sollicitari non oportuit. ID.

COMMENTARIVS.

CVSTODES quoque Ecclesiarum, de quibus est etiam locus apud Athanasium, itemque SANCTORVM LOCORVM, aliisque religiosis obsequiis deseruientes, immunitate personalium munerum frui iubet hac constitutione Theodosius M. Anno D. 381. haud minus atque Clericos. Eiusque rei ratio *hac leg.* assignatur (quæ & Clericis omnibus communis est, & vero redditur *l. 2 supr.*) puta officii necessitas & obsequii, a quo eos abduci non oportet: quam tamen Gratianus, cum *hanc legem* in *Decretum* suum referret, detraxit. Porro ab *hac lege* non abludit, quod Gregorius Nazianzenus, *epist.* 159. *ad Amphilochium*, scribit de Euthalio, quem, posteaquam Diaconus factus fuerat, διαγράφειν ἐπιχειροῦσι χρυσὸν οἱ τῆς ἡγεμονικῆς τάξεως, *ad auratiam praestationem conatur attinere praesidis officium:* Amphilochiumque rogat, ne hanc iniuriam Clero afferre sinat, sed Euthalium frui faciat, τῆς τῶν καιρῶν φιλανθρωπίας καὶ τῆς δεδομένης τοῖς ἱερατικοῖς παρὰ τῶν βασιλέων τιμῆς, *temporum humanitate, & honore eo, qui sacri ordinis hominibus ab Imperatore concessus est.* Vide & eiusdem *epistolam ad Iulianum* 166. 168.

Notanda porro hæc Theodosii M. *lex* est, velut singularis *de locis Sanctis, & de Custodibus locorum Sanctorum*, quæ hic ab Ecclesiis distinguuntur. Nempe *loca sancta* hic sunt, quæ in Palæstina inter alios sub *Comite Orientis*, cui *hac lex* ideo inscribitur, atque Hierosolymis nominatim, sita erant. Nempe *loca sancta*, quæ Hierosolymis erant, & in vicinis Palæstinæ partibus, hoc seculo adiri iam certatim solita, quibus hæc ad pietatem irritamenta visa, μελέται πρὸς ἀρετὴν, seu γυμνάσιαι πρὸς θεοσέβειαν, & abducendam mentem ab humanis rebus, & cogitationes suas ad Deum transferendas: cuius rei pulcherrimum exemplum extat apud Hieronymum, *in Epistola 27 ad Eustochium seu in Epitaphio Paulae matris*, (vbi est accurata περιήγησις locorum illorum Sanctorum) adeo quidem vt hac ipsa de causa Patres ἑορτῆς quoque apellatione id significent. Cæterum eorum, qui Palæstinam adibant, oculos præcipue morabantur quatuor hæc loca, *Bethlehem, Golgotha, Mons Oliuarum*, & *locus Resurrectionis* omnium longe notissima, vt in quibus præcipua momenta Redemptionis nostræ transacta fuerint, vbi scilicet Christus natus, passus, e mortuis excitatus, in cœlum demum sublatus est: Qua causa Gregorius Nyssenus *in Epistola de euntibus Hierosolymam*, itemque *in Epistola ad Eustachium*, horum duntaxat quatuor locorum mentionem facit: qui sane Gregorius Nyssenus hoc ipso tempore & Anno Episcopus erat, vt docet quoque *lex 3. supr. de fide Cathol.* Percrebescente itaque huius peregrinationis vsu, ex quo tum Constantinus, tum Helena ea loca colere cœperunt, iam opus fuit Custodibus *horum locorum.* Et Gregorius Nyssenus tamen *ea*, quam dixi, *epistola* in id expressa, his peregrinationibus intercessisse visus est, cum iam modum ea res egrederetur, nempe quod sine sacræ Scripturæ præcepto fierent, quod inutiles essent, imo noxiæ, denique quod Hierosolymis non esset largior Dei gratia quam alibi. Pariter vt Hieronymus postea *epistola 13. ad Paulinum de institution. monach. pag. 66. Tom. I. Oper. Edit. Francf. apud Christ. Gensch.* Vnde teneamus modum illum: *B. Hilarion, quum Palaestinus esset, & in Palaestina viueret, vno tantum die vidit Hierosolymam, vt nec CONTEMNERE loca sancta propter viciniam, nec rursus Dominum loco claudere videretur.* Imo idem ait, Antonium, quanquam in Confiniis Iudææ habitaret, nunquam Hierosolymis fuisse. Denique quo fine primum ea *loca* adiri mos fuerit? vide apud Eusebium *lib. 6. cap. 11.* & Auctorem *vita Constantini, lib. 3. cap. 41. 42.* Socratem *lib. 2. cap. 4.* Paulinum *epistola ad Seuerum 11. siu. 31. Edit. Muratorii.*

His igitur Sanctis locis Custodes quidam appositi erant, non minus quam Ecclesiis, imo & Templis

plis Gentilium, de quo *l. 1. supr. de fide Cathol.* Sic sane & *Custodes martyrum* memorantur tum in *Epilogo Synodi Romanæ*, sub Syluestro, tum in *Pontificali Damæ*, vbi de iis, qui in Ecclesia militare ac proficere desiderant, decreuisse dicitur, vt quinque annis Custodes Martyrum existant, antequam ad Diaconatus vel Presbyteratus Ordinem ascendant.

Primo, de Diaconissis, *quænam in his desiderentur. Secundo, &* de Crine *non abscindendo a fœminis, deuotionis alicuius obtentu.* p. 60.

XXVII. (a) Imppp. Valentinianus, Theod. & Arcad. AAA. Tatiano, PF. P. (b)

Nulla (c) nisi emensis sexaginta (d) annis, cui votiua (e) domi proles sit, secundum præceptum Apostoli (f) ad Diaconissarum consortium transferatur. Cum * filiis suis curatore, (si id ætas poscit,) petito, bona (g) sua idoneis sedula religione gerenda (h) committat: ipsa tantum prædiorum suorum reditus consequatur, de quibus (i) seruandi, abalienandi, donandi, distrahendi, relinquendi, vel quoad superest, vel cum in fata concedit, & libera ei voluntas est, (k) integra sit potestas. Nihil (l) de monilibus, & supellectili, nihil de auro, argento, ceterisque (m) claræ (n) domus insignibus, sub (o) religionis defensione, consumat, sed vniuersa integra in liberos, proximos, vel in quoscunque alios arbitrii sui existimatione transscribat: Ac si quando diem obierit, nullam Ecclesiam, nullum Clericum, nullum pauperem scribat heredes: Careat namque necesse est viribus, si quid contra vetitum circa personas specialiter conprehensas (p) fuerit a moriente confectum. Immo, si quid ab his morienti (q) fuerit extortum, nec tacito fideicommisso aliquid Clericis in fraudem venerabilis sanctionis (r) callida arte, aut probrosa cuiuspiam (s) conhibentia (t) deferatur: extorres (v) sint ab omnibus, quibus inhiauerant bonis: Et si quid forte per epistulam, codicillum, donationem, testamentum, quolibet denique detegitur genere conscribtum erga eos, quos hac sanctione submouimus, id nec in iudicium (x) deuocetur: sed vel ex intestato is qui sibi competere intellegit, statuti huius definitione succedat: si quis se agnoscit filium, si quis (y) probat propinquum, si quis denique, vel casu, (z) vel iudicio, pro (aa) solido, pro (bb) portione, hæres, (cc) legatarius, fideicommissarius apertis (dd) deprehenditur codicillis, fruatur fortunæ (ee) munere, conscientiæ (ff) suæ fructu: Et, submotis his (gg) adque deiectis, in hæreditariis corporibus potestate vtatur (hh) hæredis. Feminæ, * quæ crimen suum, contra diuinas humanasque leges, instinctu persuasæ professionis (ii) absciderint, ab Ecclesiæ foribus arceantur: Non illis fas sit sacrata adire mysteria, neque vllis supplicationibus mereantur veneranda omnibus altaria (kk) frequentare. Adeo quidem, vt Episcopus, tonso capite feminam si introire permiserit, deiectus loco (ll) etiam ipse cum huiusmodi (mm) contuberniis arceatur: Ac non modo, si fieri suaserit, verum etiam si hoc ab aliquibus exigi, factum denique esse quacumque ratione compererit, nihil (nn) sibi intelligat opitulari: Hoc (oo) absque dubio emendandis (pp) pro lege erit, emendatis (qq) pro consuetudine, vt illi (rr) habeant testimonium, isti incipiant timere iudicium. Dat. XI. Kalend. Iul. Med. Valentiniano A. IV. & Neotherio coss. [390.]

NOTÆ.

(a) *Lege 9. Cod. Iust. de Episcopis* relata extat (sed interpolata adhuc) prima *huius legis* sententia. Huius *legis* meminit Sozomenus, eiusque causam coniicit *lib. 7. cap. 16.* Eandem memorat simul & abrogat Marcianus Imp. *Nouell. de Testam. Cleric. vltim.* Retulit eam totam Baronius *Ann. 390. num. 66.* & deinceps. Iungendaque *huic* videtur *l. 121. supr. de Decurionibus*, GOTHOF.

(b) Orientis (de quo mox) *l. 21. supr. de extraord.* vide quæ dicam ad *l. 2. infr. de his qui supr. Relig. l. 5. supr. de quæst. l. 17. infr. de heret. ID.*

(c) *Vidua* scilicet. *ID.*

(d) *Quinquaginta*, *in Cod. Iust.* de quo mox. *ID.*

(e) De hac voce, *votiua* consule *Glossarium. ID.*

(f) Pauli *1. ad Timoth. 5. ID.*

* Secundum requisitum in Diaconissis. *ID.*

(g) Prædia, vt mox sequitur. *ID.*

(h) Tentet aliquis *regenda*, Sed nihil opus. Ita quoque *l. 23. D. de pecul. legato*: *qui bona liberti eius gessit*: ita *populum gerere*, dixit Lucifer *lib. 1. pro Athanas. ad Constantium Imp. pag. 184. Tom. IV. Bibl. Patr. Prouincias gerere*, Pomponius *l. 2. §. 11. D. de origine iuris. ID.*

(i) Reditibus scilicet. *ID.*

(k) *γρ. &*; cæterum libera voluntas, hic, vt *l. 4. supr.* liber stylus; item, integra potestas, vt *d. l. 4.* licentia seu licens arbitrium. *ID.*

(l) Hoc Caput est, quod Martianus indicat *Nouella de Testam. Clericorum. ID.*

(m) Vt mantipiis, *l. 28. ID.*

(n) Notanda hæc vox. Nam inde apparet, Nobiles ferme matronas fuisse Diaconissas. *ID.*

(o) Quasi id ei liceat veluti Religiosæ, vel in Religiosos transscriptæ, aut in Religionis vsum, aut Religionis obtentu, & sub prætextu Catholicæ disciplinæ, vt loquitur *lex proxima. ID.*

(p) Id est, modo designatas. *ID.*

(q) Diaconissæ. *ID.*

(r) Huius. *ID.*

(s) Forte, Iudicis. *ID.*

(t) Pro *conniuentia*, vbique ferme: vid. *Gloss. Theod. ID.*

(v) Excludantur. Neque mutanda est hæc vox in *exsortes*. *Exterris* quippe vox per similitudinem etiam ad bona traducitur, vt in illo Saluiani *lib. 2. aduersus Auaritiam*, seu *ad Ecclesiam Catholicam, in fine: exhæredari hominem a se ipso, extorrem bonorum omnium fieri, & quasi in exilium a se ipso agi.* Vide eundem & *lib. 3. cap. 5. ID.*

p. 61.

(x) Id est, nullo iure censeatur. *ID.*

(y) Si quis se probat. *ID.*

(z) Id est, successione ab intestato, vt mox *Iudicio*, id est, *testamento.* Nempe casu vel iudicio aliorum bona aliis deferuntur. *ID.*

(aa) In solidum. *ID.*

(bb) Siue in solidum, siue ex parte. *ID.*

(cc) Siue hæres, siue legatarius, siue fideicommissarius. *ID.*

(dd) Non tacito fideicommisso. *ID.*

(ee) *Fortunæ munus* hic, quod supra, *casus. ID.*

(ff) *Conscientiæ fructus* hic, quod supra, *iudicium. ID.*

(gg) Aliis. *ID.*

(hh) Legam, *vtantur hæredes.* Cæterum *potestate vti in hæreditariis corporibus*, est, corpora hæreditaria seu res hæreditarias vsurpare. *ID.*

* SECVNDVM caput huius constitutionis: quod cum superiore commiscet perperam Baronius. *ID.*

(ii) *Professionis* vocem *hic* nota, vt *l. 39. infr.* vocem *professus*: Sed & adiunctum, *persuasæ professionis*, obserua; de quo in *Interpretatione* plura. *ID.*

(kk) Altaria, de Christianis *hac leg.* & *anteriore* adhuc *l. 4. infr. de heretic. ID.*

(ll) Id est, Episcopatu. *Locus*, proprio significatu, pro gradu Sacerdotii: vid. *Glossar. Theod. ID.*

(mm) Id est, cum tonso capite feminis. *ID.*

(nn) Id est, non ideo excusandus erit. *ID.*

(oo) De huius loci sensu, mox. *ID.*

(pp) Id est, iis qui hactenus contra diuinas & humanas leges tonso capite fœminas passi sunt. *ID.*

(qq) Id est, qui ab hoc prauo more hactenus abhorruerunt. *ID.*

(rr) Est hic metathesis, nam vox *illi*, refertur ad proximum; *isti* ad remotius. *ID.*

COMMENTARIVS.

RELIGIOSÆ FOEMINARVM professioni modus, & varius quidem, *hac* Theodosii Magni *constitutione* imponitur; Theodosii, inquam, quod etiam Sozomenus diserte scribit *l. 7. cap. 16. in fin.* qui hanc *legem* memorat; non vt quidam volunt, Valentiniani.

PRIMVM igitur *huius leg.* caput est de DIACONISSIS, earumque ætate, aliisque in iis requisitis. Ac primum quidem de *Ætate* Diaconissæ. De ipsis primo Diaconissis, sed pauca ad rem necessaria. Vt initio nascentis Ecclesiæ Diaconissæ fuere, (quod testatur *epist.* Pauli *ad Rom. cap. 16. 1. ad Timoth. 5.* atque etiam Plinius Gentilis ipse, *Relatione sua ad Traianum Imp. lib. 10. ep. 97.* vbi eas vocat *ministras*, sicut Epiphanius *hæresi 79. num. 4. pag. 1060. Tom. I. Oper. Edit. Coloniens.* & canon Laodicenus *11. pag. 783. 784. Tom I. Concil. Edit. Harduin.* eas vocant πρεσβύτιδας, sed & Lucianus *in Peregrino pag. 566. Tom. II. Oper Edit. Græu.*) Ita earum officium describit Epiphanius, *lib. 3. fine contra hæreses*, siu. *in breui ac vera Cathol. & Apostol. fidei expositione num. 21. pag. 1104. Tom. I. Oper. Edit. Colon.* Διακόνισσαι, inquit, δὲ καθίσανται εἰς ὑπηρεσίαν γυναικῶν μόνον, διὰ τὴν σεμνότητα, ἂν χρεία καταςαίη, λȣτρȣ̃ ἕνεκα, ἢ ἐπισκέψεως σωμάτων, καὶ αὗται δὲ μονόγαμοι ἐγκρατευσάμεναι, ἢ χηρεύσασαι ἀπὸ μονογαμίας ἢ ἀεὶ παρθένοι ȣ̃σαι: *At diaconissæ ad hunc vnum vsum adhibentur, vt mulierum decoris & honestatis caussa sint administræ, si id forte necesse fuerit; siue dum baptismo initiandæ sunt, siue dum earum corpora perscrutanda. Illæ quidem vniuiræ & continentes esse debent, vel post vnas nuptias viduæ, vel*

perpetua virgines. Vide eundem *heresi 79. contra Collyridianos num. 4. pag. 1060. Tom. I. Edit. cit.* De iisdem sensisse puto Libanium sub Theodosio M. *huius legis* auctore, *περὶ τῶν δεσμωτῶν*, *pag. 401. 402 Opuscul. Gothofred. Edit. Trotz.* ibi, *γυναῖκα δεῦρο τῶν ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ φιλοτιμουμένων*, *mulierem aliquam ex iis, qua pro humanitate ad huiusmodi subsidia promta sint*: & *in Tisamenum pag. 452. Edit. Morell.* vbi *μητέρας γρᾳῶν*, id est, *matres vetularum*, vocat, & *vtroque loco* ostendit, carcere vinctorum curam eas gessisse. Ergo Theodosius M. *hac lege* sex de Diaconissis istis constituit I. *Primum* est de *Ætate* Diaconissarum: Nempe quemadmodum sua ferme ætas *χειροτονουμένων* olim præstituta, de quo peculiaris extat Leonis Allatii commentarius, ita & Diaconissis præstituta. Non nisi emensis scilicet 60. annis ad Diaconissarum consortium eas transferendas, *hac leg.* definit Theodosius. Idque secundum præceptum Apostoli, Pauli scilicet *1 Timoth. 5. vers. 9.* quomodo & Sozomenus, *d. c. 16. κατὰ τὸ Ἀποςόλου Παύλου ῥητὸν πρόςαγμα*, *secundum Apostoli Pauli expressum mandatum.* Quód prius etiam Tertulliani sæculo obtinuisse liquet, ex *libro* eius *de velandis Virginibus.* Et Basilii, cuius hæc verba *epist. 2. canon. ad Amphilochium*, siu. *ep. 199. Edit. Benedictin. ἡ μὲν τοὶ χήρα ἑξηκονταέτης γεγονυῖα, ἐὰν ἕληται πάλιν ἀνδρὶ συνοικεῖν, οὐ καταξιωθήσεται τῆς τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίας, ἕως ἂν τοῦ πάθους τῆς ἀκαθαρσίας παύσηται: ἐὰν μέν τοι πρὸ ἑξήκοντα ἐτῶν ἀριθμήσομεν αὐτὴν, ἡμέτερον τὸ ἔγκλημα, οὐ τοῦ γυναικός.* *Porro vidua sexaginta annos nata, si rursus vna cum viro habitare voluerit, boni communione non dignabitur, donec ab impuritatis vitio destiterit: sed si ante sexaginta annos eam adscripserimus, nostra est non mulieris culpa.* Obtinuit & deinceps Hieronymi, vt docet *lib. 2. comm. in Esaiam c. 3. pag. 17. Tom. V. Operum Edit. Francf. apud Christ. Gensch.* *Non Ecclesiasticis*, inquit, *sustentatur vidua alimentis, nisi qua sexaginta annorum est, & maturitatem morum habet pariter & atatis:* & *Epist. ad Saluinam de viduitate seruanda 9. pag. 47. Tom. I. Oper. Edit. cit. Nec te moueat, quod sexagenaria ELIGATVR in Viduam:* vbi nota vocem *Eligendi*, pro qua hic, *in consortium transferre.* Pariter vt *Epist. 11 ad Gerontiam, de Monogamia, pag. 58. Tom. cit. Considera quod vidua non eligatur, nisi vnius viri vxor.* Verum ab hoc iure recessum deinceps. Postea enim indultum, vt Diaconissæ quadraginta annorum allegi possent Concilio Chalcedonensi, *can. 15. pag. 607. Tom. II. Concil. Edit Harduin.* Quod & Synodus *in Trullo can. 14. pag 1665. Tom. III. Concil. Ed. cit.* probauit. Atenim Iustiniano media via placuit & quinquaginta annorum numerus definitus, *l. 9. Cod. Iust. de Episcop.* & *Nouell. 6 cap. 6.* quæ lex hinc alioquin desumta est, quamque *Codicis Iustinianei* Auctores, Tribonianus, aliique interpolasse videntur, sed summa, si proba est Lectio, incogitantia, cum hæc verba reliquerunt, *secundum praceptum Apostoli*, quæ omnino expuncta oportuit, vt alia expunxit. Nam præceptum Apostoli est de sexaginta annis; adeo incuriosos etiam sacræ Scripturæ illi egere, pariter vt Iustinianus *d. Nouell. 6. cap. 6. κατὰ θείους κανόνας*, id a se constitui profitetur, sed falso qui Iustiniani *Codicem* expressere: Sed Contius Tribonianum menda liberat, putat enim in *d. l. 9.* legendum esse 60. Sane & Photius, & Paratitlon, & Basilicon Auctores exhibent 60. *ἡ μὴ ὑπερβᾶσα τὸν ἑξηκοστὸν ἐνιαυτὸν*, *qua transgressa non est annum sexagesimum.* Quod etiam Leonclauius notauit, *lib. 1. Notatorum pag. 188.* siu. *pag. 1423. Tom. II. Bibl. Iur. Can. Hen. Iustelli.* Ego putem religiosiores iam & verecundiores Græculos, veritati consonos reposuisse *ἑξήκοντα*; Iustiniano certe tandem *Nouell. 123. cap. 13.* Quadragesimus annus placuit. Porro huiusce capitis, vt dixi, ex *lege* Thodosiana meminit quoque Sozomenus *lib. 7. cap. 16.* eiusque caussam hanc coniicit, quod Diaconus Ecclesiæ Constantinopolitanæ quidam cum nobili quadam Matrona se miscuisset Ecclesiæ scandalo; (quod quidem factum alioquin memorat quoque Socrates *lib. 5. cap. 19.*) *ἐκ ταύτης*, inquit, *δὲ τῆς αἰτίας συμβάλλω καὶ Θεοδόσιον τὸν βασιλέα προνοούμενον τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν εὐκλείας τε καὶ σεμνότητος, νομοθετῆσαι τὰς γυναῖκας, εἰ μὴ παῖδας ἔχοιεν καὶ ὑπὲρ ἑξήκοντα ἔτη γένοιντο, διακονίαν θεοῦ μὴ ἐπιτρέπεσθαι, κατὰ τὸ Ἀποςόλου Παύλου ῥητὸν πρόςαγμα*, *atque hac de caussa arbitror Theodosium Imp. cum Ecclesiarum honestati & existimationi prospiceret, lege lata cauisse, ne mulieres ad sacrum ministerium admitterentur, nisi liberos haberent, & sexagesimum atatis annum implessent, iuxta expressum mandatum Apostoli Pauli* Quanquam de coniectura Sozomeni valde dubito. Neque enim aut ipse, aut Socrates eam mulierem Diaconissam fuisse aiunt: Verum *nobilem fæminam* vocant. Neque secundum huius caput cum hoc facto quidquam commune habet, p. 62. quidquid credere nos vult Baronius. Denique neque tempora (quod non vltimum) congruunt. Socrates enim *lib. 5. cap. 19.* factum illud memorat Anno D. 391. Theodosio Constantinopoli constituto. Neque Baronium audio factum illud retrotrahentem. Cæterum exactam hic 60. annorum ætatem requirit Theodosius; *emensis* inquit, *60. annis:* quomodo & Photius diserte, *διακόνισσαν τὴν μὴ ὑπερβάλλουσαν.* Quæ quidem obseruatio ex *hac* quoque nominatim *leg.* firmari debuit a Leone Allatio, *Commentario de atate ordinandorum*, Romæ edito Anno D. 1638. Ita & de Presbyteris & Diaconis *Canones*, eorumque Commentatores, certam in illis ætatem designantes, expletam ætatem volunt. Balsamon, *in Canones Trullanos pag. 173. Tom. I. Pandect. Canon. Guilielm. Beueregii. τοὺς δὲ μὴ ὑπερβάντας τοὺς τοσούτους χρόνους καὶ χειροτονουμένους καθαιρεῖσθαι, & qui eam atatem nondum excesserint, & ordinati fuerint, deponendos.* Et hæc de primo circa Diaconissas ætatis requisito, & circa eam *ἀκριβολογία.* Sequuntur quinque alia, quorum nulla nisi vnius apud Sozomenum mentio extat, cum superioris requisiti meminerit.

SECVNDVM igitur est, vt votiua ei domi *Proles* sit; quod etiam Sozomenus expressit *εἰ μὴ παῖδας ἔχοιεν*, inquit, *μὴ ἐπιτρέπεσθαι.* Tertullianus ante; *Ad quam sedem prater annos 60. tantum vniuira, id est nupta, aliquando eliguntur, sed & matres & quadam educatrices filiorum.* Idque rursum, secundum præceptum Apostoli. Recte: nam & Apostolus quoque hoc in Vidua seu Diaconissa attendi voluit: *εἰ ἐτεκνοτρόφησεν.* Verum id Iustinianus non inquirit: atque ideo hæc omisit in *d. l. 9* quæ hinc alioquin desumpta est: ideo, quia Iustiniani sæculo, & paulo ante, etiam Virgines Diaconissæ fiebant. Obseruant Græci ad *Canonem 15. Chalced. pag. 131. Tom. I. Pandect. Can. Guil. Beueregii. ὁ μέγας Ἀπόςολος Παῦλος Τιμοθέῳ ἐπιςέλλων· χήρα μὴ καταλεγέσθω, φησὶν, ἔλαττον ξ ἐτῶν: διὰ τί οὖν οὕτως διαταξαμένου τοῦ Παύλου, ἡ Σύνοδος αὕτη τεσσαράκοντα ἐτῶν εἶναι τὴν χειροτονουμένην εἰς Διακόνισσαν διετυπώσατο; φασὶν οὖν, ὅτι ὁ μὲν Ἀπόςολος περὶ χηρῶν διωρίσατο, ἡ δὲ Σύνοδος αὕτη περὶ παρθένων: magnus*

Apostolus

Apostolus Paulus ad Timotheum scribens: Vidua, inquit, ne eligatur minor sexaginta annis. Cur igitur sic Paulo præcipiente quadraginta annos natam mulierem ordini diaconissarum adscribi licere Synodus constituerit. Dicunt Apostolum quidem de viduis, Synodum autem de virginibus statuisse.

Tertium in Diaconissa requisitum est, εὐεργεσία τῶν οἰκείων, *beneficentia in suos*: ac nominatim vt Curatorem filiis suis minoribus petat; quod ipsum in matre alias non requiritur. Nam cum a matribus sedulum petendi Tutoris officium exigatur, petendi tamen filiis Curatorem necessitas matribus imposita non est, *l. 6. Cod. Iust. qui petant Tutores vel Curatores.* Quid est autem, quod hic de Curatore tantum a matre ad Diaconatum promouenda petendo agitur, ac non pariter de Tutore? Nempe quia vix & rarum est, vt filii eius Tutoris egeant; id est, eius ætatis sint, qui Tutores habere debeant: quin facilius & plerumque filii eiusmodi mulieris iam puberes sunt. Nam cum nonnisi Sexagenaria maior ad Diaconissarum consortium transferatur; sane vix est, vt non puberes eius sint liberi: vtpote cum mulieres Quinquagenariæ, & citerius plerumque parere desinant. Quo etiam pertinet solemne *legis Papiæ* caput, vt de Sexagenario, ita & de Quinquagenaria.

Quartum in Diaconissa requisitum est; vt Administrationem bonorum suorum seu prædiorum aliis & idoneis quidem committat, reditus eorum ipsa tantum consequatur, cum libera de iis fructibus disponendi facultate.

Quintum requisitum seu quinta conditio est, vt ne *Claræ domus insignia*, puta monilia, supellectilem, aurum, argentum, mancipia, sub prætextu Religionis consumat; verum ea liberis, proximis, seruet. Tria itaque hic obseruentur. Bona seu prædia, Reditus eorum, Monilia, &c. Primorum nec administrationem habet Diaconissa: Redituum & administrationem habet, simul & eorum alienandorum ius. Postremorum administrationem habet, at non & alienationem: *sub Religionis defensione*, id est, in Clericos, aut Ecclesiæ nomine, (vt *l. seq.* dicitur.) Quæ & ipsa prouida *legis* sanctio, mox tamen abrogata *lege sequente*: vbi dicam plenius. Monilia interim nominatim hic designari inter res alias & præcipuas obserua. Ea scilicet vt luxus muliebris, ita cupiditatis pars magna hoc etiam æuo. Claudianus de *Rufini* prædis, *lib. 1. in Rufin. v. 186.*

——————cuicumque Monile
Contextum gemmis, aut prædia culta fuissent,
Rufino populandus erat.

De bello Getico, in fin. vbi de Alarici vxore.

Demens Ausonidum gemmata monilia Matrum,
Romanasque alta famulas ceruice petebat.

Et alibi veluti *VI. COSS. Honorii, v. 527.* describens mulieris ornatum adueniente Proco:

Substringitque comam gemmis, & colla monili
Circuit, & baccis onerat candentibus aures.

Eorum nulla expressa mentio in *l. prox.* qua *hæc* reuocatur: verum generali *supellectilis* appellatione comprehenduntur.

Postremum circa Diaconissas, quod *hic* statuitur, est; vt ne *Ecclesia*, Clerici, Pauperes ius capiendi vllum habeant, ex vltima Diaconissæ voluntate. Cui similis quadantenus est prohibitio *legis* Valentianeæ *l. 20. supr.* Quadantenus, inquam; Nam illa *lex* 20. est de omnibus mulieribus, atque in his de omnibus viduis: *hæc* vero de Diaconissis tantum: *illa* prohibentur Monachi & Clerici quidquam ex mulieris alicuius bonis aut donatione aut vltima voluntate consequi: *hac* vero, etiam Ecclesiæ, etiam pauperibus ex vltima diaconissæ voluntate capiendi ius adimitur. *Illa* relictum Clerico vel Monacho a muliere caducum fit, seu in fiscum cadit; *hac* vero inutiliter relictum iubetur esse pro non scripto, & sic hæredibus quibuscunque, imo his deficientibus, & legatariis & fideicommissariis proficit, seu relinquitur: quod singulare admodum est: vt hoc velut auctoramento fraudibus obuiam iretur. Cum alioquin commune hoc sit *vtrique legi*, vt tacitis fideicommissis in fraudem *legis*, quantum potest, occurrat: de quo omni iam dictum ad *illam l. 20.* Tandem, cum quatuor sint *hoc titulo* constitutiones de Ecclesiasticis adquisitionibus, sedulo cauendum ne commisceantur temere, seu confundantur: quod Marcianum etiam Imp. fecisse, ad *l. seq.* ostendam. Nempe *l. 20.* Clerici & Monachi ex mulierum Laicarum quarumcunque bonis quidquam capere prohibentur: imo *l. 21.* etiam Episcopi, Virginesque Deo dicatæ. Hac *l. 27.* ex Diaconissarum bonis quicquam capere prohibentur, & quidem non Clerici tantum, verum etiam Ecclesiæ ipsæ, & pauperes. Imo vel de mobilibus tantum & supellectile. Quod postremum tamen de mobilibus mox abrogatum, *l. 28. seq.* Hoc postremum, inquam, tantum: at non & illud, quo prohibitum ius capiendi ex testamento: quod tamen Baronius credere nos vult; Qui & ideo Theodosium insectatur, cum his prohibitionibus *periclitatam fidelium erga Deum Religionem, & erga pauperes misericordiam*, scribit: & *libertatem Ecclesiasticam dispendium passam.*

Non possum & illud hoc loco omittere, perperam omnino Ambrosii locum, quem ad *leg. 20. supr.* attulimus, ad hanc *legem* a quodam nupero quoque Scriptore relatum: deque *hac lege* sensisse Ambrosium. Id enim scribentem, *legem* non attendisse liquet. Ambrosius enim de omnibus Viduis loquitur; At hæc *lex* de *Diaconissis* tantum est. At inquit ille, Ambrosium de *recente lege* agere; At enim *legem* 20. non esse recentem Ambrosio; viginti post *eam leg.* annis scribenti? Imo *legem 20.* Ambrosius recentem recte appellauit, quæ Patrem tantum Imperatoris, ad quam scribebat, auctorem habebat: Quomodo & *libello* 1. Iuliani (Apostatæ) *legem* proximam vocauit: Interim vanissimum est, scripsisse Ambrosium libellum istum aduersus Symmachum Anno D. 390. Argumentum si quæras, hoc affert, quia Symmachus quidem scripserit Relationem suam eo anno, Valentiniano adhuc puero, quod ipsemet Ambrosius docet *priore libello*, seu *Epist. 30. & Edit. Paris 11.* At Ambrosius adulto eo *secundo libello*, seu *epist. 31. & Edit. Par. 12.* Hoc vero est quod nego. Nam quæ Ambrosius *secundi libelli initio* de Valentiniano, adhuc in minoris æui tyrocinio florentibus nouo annis scribit, æque ad præsens secundi libelli tempus referuntur. Imo quæ *de Ratia* libello illo scribit, recte Velserus ad Annum D. 383. retulit. p. 63.

Alterum *huius legis* caput, & ipsum mulierum honestati consulens est, de Crine fœminarum, Religionis obtentu, non abscindendo: idque rursum (quod & aperte hic proponitur) *iuxta diuinas leges*, Nempe D. Pauli scitum est *1 Cor. 11. v. 6.* αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ξυρᾶσθαι, *turpe mulieri est tonderi & radi.* Cui adde, & similem prorsus *huic leg.* Concilii Gangrensis *canonem 17.* de quo mox. Et nihilominus tamen *persuasa quadam professione*, (vt *hæc lex* loquitur de quo mox) crinem fœminæ abscindere subinde solitæ: nonnullis etiam id a mulieribus quibusdam exigentibus (quod *hæc lex* testatur, & de Eustathio id

memorant Socrates *lib. 2. c. 43.* & Sozomenus *lib. 3. c. 14.*) idque eis suadentibus; aliis saltem permittentibus. Igitur & diuinis Canonicisque & humanis legibus huic malo morique contra itum. Ac nominatim Concilio quod dixi Gangrensi, quod habitum contra Eustathium quendam Ancyro Galatam (teste Nicæta *in vita Ignatii Patriarchæ*) vel Sebastianum Armeniæ; auctore Socrate *lib. 2. cap. 43.* & Sozomeno *lib. 3. cap. 14.* Multæ scilicet mulieres tum *specie religionis*, προφάσει θεοσεβείας, muliebrem comam detondebant, τὴν φύσιν τῆς κόμης τῆς γυναικείας, vt habet Synodalis illius Concilii epistola *pag 531.532. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* Quare τὰς κόμας vetitum amputare, vt habetur in ipso *canone 17.* eius Concilii *pag. 537. 538. Tom. I. Concil.* cuius hæc verba sunt, *huic leg.* nostræ quam proxima, εἴ τις γυναικῶν, διὰ τὴν νομιζομένην ἄσκησιν ἀποκείροιτο τὰς κόμας, ἃς ἔδωκεν ὁ Θεὸς εἰς ὑπόμνησιν τῆς ὑποταγῆς, ὡς ἀναλύουσα τὸ πρόσταγμα τῆς ὑποταγῆς, ἀνάθημα ἔστω: *quæcunque mulier, religioni iudicans conuenire, comam sibi amputauerit, quam Deus ad velamen eius, & ad memoriam subiectionis illi dedit, tanquam resoluens iura subiectionis, anathema sit.* Similis inquam est omnino hæc Theodosianæ huius Constitutionis dispositio; Cuius etiam meminit iunctim cum superiori capite Sozomenus, *dicto lib. 7. c. 16. in fin.* τὰς δὲ κειρομένας τὰς κεφαλὰς, ἀπελαύνεσθαι τῶν Ἐκκλησιῶν, τοὺς δὲ ταύτας προσιεμένους Ἐπισκόπους, ἀφαιρεῖσθαι τῆς Ἐπισκοπῆς: *fœminas, quæ comam totondissent, ab ecclesia arceri, episcopos vero, qui eas admittere ausi essent, sacerdotio priuari*: vbi inepte olim interpres, κειραμένας τὰς κεφαλὰς, vertit, *caput ornantes*: ab Eustathio porro Sebasteno id factum, adque ideo Synodo Gangrensi eum canonem aduersus illum scriptum Auctores sunt Socrates & Sozomenus *dictis locis*. Sane quidquid diuinis Canonicis & humanis sanctionibus toties cautum fuerit, & vt vides seuerissimis, mox tamen Hieronymus *aduersus Iouinianum*, & in graui illa obiurgatione *ad Sabinianum Diaconum* scribens *ep. 48. pag. 150. Tom. I. Oper. Edit. Francf. apud Christ. Gensch.* testatur hunc radendi capitis muliebris *tam virginum, quam viduarum*, morem per Ægyptum & Syriam, clam per hæc mox tempora irrepsisse: Quæ quidem Syria & Ægyptus sub dispositione Præfecti Prætorio Orientis erat, ad quem *hæc lex* data est. Et vero tandem mores in potestatem suam, Leges diuinas & humanas perduxerunt. Quomodo & Corona comæ Clericalis per Africam Ægypto vicinam nominatim vsurpata, vt docet *lex 38. infr. hoc tit.* quæ data est 17. annis post *banc leg.*

Cæterum ait *lex* factum id *instinctu persuasæ professionis*, vt Epiphanius, *hæreseon lib. 3. p. 466.* siu. *in breui ac vera cathol. fidei exposition. num. 23. init. pag. 1106. Tom. I. Oper. Edit. Petau. Coloniens.* in contrario more de Monachis crinem nutrientibus, ἕνεκεν δῆθεν πολιτείας, ἀπ' ἰδίου νοὸς, id est, *persuasæ professionis causa*. Nempe πολιτεία idem, quod *professio*, & *persuasa professio*, νομιζομένη ἄσκησις, vt habet *Canon Gangrensis* in hac ipse re, loco superius consignato, vel πρόφασις θεοσεβείας, vt in epistola Synodali illius Concilii, (quod totum habitum, aduersus hujusmodi καινοτομίας obtentu pietatis & religionis) & apud Sozomenum *lib. 3. c. 14.* vbi de hac ipsa re & prædicto Concilio Gangrensi. Cæteroquin cuiuis iam notum, πολιτείαν Græcis esse *professionem*, disciplinam, vitæ genus singulare. Tandem & *professus* sacræ Religionis *l. 39. infr.* pro Clericatu: vbi vide & quæ dicam. Hæc si Doctissimus alioquin Baronius attendisset, non eam huic capiti sententiam affinxisset, quasi eo, iuniores tantum viduæ capillos abscindere, & sic capillorum abscissione in numerum Diaconissarum se intrudere prohibitæ fuerint: vt ita efficiat Diaconissas iam hoc sæculo capite raso fuisse. Quod ab huius capitis sententia alienum est: eo quippe, *capitis* rasio promiscue in fœminis seu omnibus mulieribus damnatur, quæ persuasa professione, seu διὰ νομιζομένην ἄσκησιν, vel ἕνεκεν δῆθεν πολιτείας ἀπ' ἰδίου νοὸς, crinem abscindebant. De Corona Clericorum dico ad *l. 38. infr.* Similis est Baronii hallucinatio, cum negat Synodum Gangrensem aliquid definire contra sacratas Deo Virgines, sed loqui contra mulieres hæreticas. Quomodo & Glossa, in *Clem. 2. de statu regul.* & post eam Barbosa, textum *Concilii Gangrensis* accipiunt de laicis mulieribus, non de Religiosis, quæ Deo & Ecclesiæ dicatæ sunt.

Porro Sanctio *huius leg. Theodosianæ* districta admodum est: tum ratione ipsarum fœminarum, tum ratione Episcoporum: Nempe *fœminas* tonso capite ab Ecclesiæ foribus arceri iubet Theodosius, sacrataque adeo mysteria his adire nefas esse, neque mereri vllis supplicationibus veneranda omnibus altaria frequentare, quæ quidem ipsa ἀναθέματος pœna est, quæ *Canone Gangrensi* imponitur: sic vt quid Anathema ibi proprie sit, & in Concilio Gangrensi passim, atque alibi, non aliunde magis aut certius quam ex *hac leg.* describas; quomodo & Sozomenus ait, ἀπελαύνεσθαι τῶν ἐκκλησιῶν, *ab Ecclesia arceri*, Episcopum vero, si tonso capite fœminam Ecclesiam intrare permiserit, & ipsum loco seu Episcopatu deiiciendum, & Ecclesia arcendum. Nempe vbi in alios Anathema fulminatum, in Clericos & Episcopos depositionis pœna statuta: de quo vid. quæ Morinus *2. Exercit. sacr. 9.* Et hæc interim inter alias Episcopi deponendi causas notetur: de qua depositione *l. 35. infr. hoc tit.* Idque non modo si suaserit, verum & si hoc ab aliquibus exactum nouerit, imo vel factum quacunque ratione compererit. Atque ita alieni facti pœnam sufferre vel Episcopum, si factum non est, & non improbauerit exclusa fœmina ab aditu Ecclesiæ. Et subiicit, *hoc absque dubio emendandis pro lege fore: emendatis pro consuetudine: vt illi* [id est, hi] *habeant testimonium, isti* [id est, illi] *incipiant timere iudicium.* Quorum verborum hic sensus est, hanc *legem* fore deinceps iis, qui hactenus fœminas capite tonso esse voluerunt, vel siuerunt, *timori*: his vero qui ab hoc ahhorruerunt, futuram deinceps testimonio & ap- p. 64.
probationi bonæ eorum consuetudinis. Duplex nempe hæc cæteroquin *legis virtus est*, vt timori sit emendandis seu improbis, testimonio & approbationi emendatis seu probis. Cui conuenit etiam definitio Chrysippea *l. 2. D. de legibus*. Quare eleganter omnino *emendandis*, id est, improbis: nempe *lex* iniusto posita est: & *emendatis* seu probis consuetudinis ipsorum testimonium est & adprobatio: Nam dum malis iudicium denunciatur, eo ipso probis consuetudinis suæ & probitatis testimonium perhibetur. Probisque *lex* non est metui, seu bonis operibus; sed malis: & probi quod bonum est, non propter *legem*, neque iudicii metu, sed ex consuetudine, ἐκ συνηθείας, id est, *ipsa morum probitate*, operantur. Et procul dubio locus hic effictus ad eiusdem D. Pauli, cuius testimonium *initio legis* aduocatur, mentem, & quidem eadem Epistola *1. ad Timoth. cap. 1. vers. 9.*

Sed

Sed & *epist. ad Rom. 13. vers. 13. vers. 3. 4. 5.* sicuti per *diuinas leges*, quæ hoc ipso capite memorantur indicatur præ aliis *epistola* Pauli 1. *ad Corinth. cap. 11. a versu 3. ad 16.*

XXVIII. (a) Idem AAA. Tatiano PF. P. (b)

LEGEM, † quæ Diaconissis (c) vel viduis nuper (d) est promulgata, *Nequis* videlicet *Clericus*, *neue* (e) *sub Ecclesiæ nomine mancipia*, *supellectilem*, (f) *prædam* (g) (*velut infirmi sexus dispoliator*) *inuaderet*; *& remotis adfinibus ac propinquis*, *ipse sub prætextu Catholicæ disciplinæ se ageret viuentis* (h) *hæredem*, eatenus animaduertat esse reuocatam, vt de omnium chartis, si iam nota est, auferatur: neque quisquam, aut litigator ea sibi vtendum, aut Iudex nouerit (i) exequendum. Dat. x. Kalend. Septemb. Veronæ, (k) Valentiniano A. IV. & Neotherio coss. [390.]

NOTÆ.

(a) Hanc leg. memorat Marcianus *Nouella de testam. Cleric. vltim.* Memorat hanc legem Baronius *Anno* 390. *n.* 71 GOTHOF.

(b) *Tatianus* PP. Orientis scilicet sub Theodosio M. vid. *Prosopogr. ID.*

† Superiorem 27. eidem Tatiano inscriptam. *ID.*

(c) Sustineri potest: quanquam Clericus *de Diaconissis. ID.*

(d) Ante duos ferme menses, XI. *Kalend. Iul. ID.*

(e) Id est, ne quidem. *ID.*

(f) *Supellectilem*: vid. & *leg. super.* 27. & mox Commentar. *ID.*

(g) Est qui tentet *prædia*, Quod probandum non est. *ID.*

(h) Recte habet hæc vox: neque mutanda in *continentis*, quod idem tentabat. *ID.*

(i) Eam nouerit. *ID.*

(k) *Veronæ* data hoc anno mense Augusto & Septembri præter hanc legem *lex* 1. *infr. de Monachis* & *l.* 122. *supr. de Decurionibus*: *l.* 19. *supr. de Nauicular.* Imo & *lex* 13. *de pœnis. ID.*

COMMENTARIVS.

DE DIACONISSIS Theodosius M. ante duos ferme menses superiore constitutione 27. ad eundem Tatianum Præfectum Prætorio emissa ex Vrbe Mediolanensi, sex constituerat: & inter cætera quinto loco cauerat; *Ne sub religionis defensione & obtentu liceret Diaconissæ vel Claræ domus insignia* (puta monilia, supellectilem, aurum, argentum, mancipia) *consumere* (id est, ne ea Clerici, etiam sub Ecclesiæ nomine, inuaderent) *verum ea vniuersa*, *liberis*, *proximis*, *adfinibus seruarentur*: Id ita, inquam, inter cætera constitutum fuerat, vt dixi, ea *lege* 27. Atenim hoc vnicum caput (intactis aliis omnibus *d. l. 27.* capitibus, inque vigore suo permanentibus) eidem Theodosio hac Constitutione nunc abrogare visum. Proinde huius legis hæc sententia est; Licere Diaconissæ, mancipia, supellectilem, id genus alia mobilia, Claræque domus insignia, in Ecclesiam & Ecclesiasticos inter viuos conferre. Tribus itaque circumstantiis hæc licentia circumscribitur: Est enim nominatim de *Diaconissis*: est tantum de *mobilibus*; est tantum de *alienatione inter viuos*. Breuiter, quintum legis superioris caput *hac leg.* abrogatur, quod quartum est secundi capitis ea lege; quod indicatur his verbis: EATENVS *animaduertat esse reuocatam.* Quod vt legis verba apertissime ostendunt, ita id specialius nunc ostendendum nobis est: quandoquidem iam olim quoque Martianus Imp. *Nouella*, quæ inscribitur, *de testam. Cleric. vltim.* eam laxius in tribus interpretatus est: quasi, inquam, & de aliis viduis hæc lex esset: quasi item de omni bonorum genere ageret, quasi denique de testamentaria dispositione & alienatione foret, hoc sensu, Licere ex *hac leg.* cuiuis viduæ, cuiuscunque tandem generis bona testamento suo Clericis relinquere. Quæ tria falsissima sunt. De singulis ordine videndum est.

Primum igitur *de Diaconissis* tantum hanc legem esse, tum expressa eius verba euincunt, tum relatio ad priorem partem *l. 27. supr.* quam legem NVPER promulgatam ait, imo vix adhuc notam fuisse, propter recentem eius promulgationem, fine huius legis indicat: *Vt de omnium*, inquit, *chartis*, *si iam NOTA est*, *auferatur.* Quare & ex his liquet, hac lege non agi, nisi de Diaconissis: de quibus actum *initio d. l. 27.* ac non etiam de aliis de quibus *l. 20. hoc tit.* quæ ante viginti annos promulgata fuit: & vero post hanc legem quoque obtinuit, vt ad eam ostensum est, ex Hieronymi *epist. ad Nepotianum.* At, inquies, quod Martianus *in Nouella sua* inquit, & pro fundamento interpretationis suæ astruit, agi *hac lege* etiam de *Viduis*, non modo de Diaconissis, ac proinde non superioris tantum *l. 27.* caput, quæ de Diaconissis est: abrogari, verum etiam *legem 20.* quæ de viduis aliis est: Et sic (quæ verba Martiani sunt) *intelligi hanc constitutionem, quæ Viduarum & Diaconissarum meminit, de lege vtraque dixisse.* Verum, vt iam ostensum est huius legis verbis diserte indicari *l. 27. supr.* (nuper promulgatam) ac non etiam *legem 20.* (iam dudum ante 20. annos proquiritatam) ita sciendum est, verba huius legis a Martiano torqueri: neque enim hac lege dicitur: *Diaconissis cæterisque viduis*, aut, *Diaconissis & viduis*: verum, *Diaconissis* VEL *viduis.* Quibus sane verbis *Diaconissæ viduæ* pro eodem sumuntur. Nempe *viduarum* appellatio speciali significatu pro Diaconis- p. 65.

Diaconiſſis accipitur. Vt omittam, quæ ex veteri fœdere repetuntur, *1. Samuel. 2. vers. 22.* & *Luc. 2. vers. 37.* Sane ſui initio vix alio nomine Diaconiſſæ dictæ: vid. *Epiſtolam 1. ad Timoth. 5. v. 9.* & *11.* Et hæc de primo Martiani errore in *hac lege* interpretanda. Secundus Martiani Imp. error eſt, quod hanc legem de omni bonorum genere accepit: cum tamen apertiſſime nonniſi de mobilibus, ſeque mouentibus, agat, ac non etiam de fundis ſeu prædiis: quæ poſt hanc legem non magis, quam poſt legem 27. Diaconiſſis in Clericos vel Eccleſiam transſcribere licuit. Tertius Martiani Imp. error eſt, quod de vltima diſpoſitione hanc legem intelligit: cum apertiſſime nonniſi de alienatione inter viuos hæc ſit, quod hæc verba oſtendunt, *ſe ageret VIVENTIS Hæredem.* Denique ſententia *huius legis* hæc eſt: Diaconiſſam mobilia ſeu mouentia, inter viuos in Clericos vel Eccleſiam conferre poſſe, at non etiam vltima voluntate, non magis quam prædia. Vnicum illud ſcilicet ſolatii loco Theodoſius M. Diaconiſſis in fauorem Clericorum & Eccleſiæ relictum nunc voluit: Nil præterea. Nempe quo faciliores homines ad vltimas voluntates & liberalitates, mulieres præſertim, ſunt, quam inter viuos largitates ab his exercentur. Quæ iuris ratio & in aliis quam plurimis iuris articulis cernitur. Proinde mediam quandam & æquabilem hac parte vt ſibi nunc videbatur, viam ſecutus Theodoſius. Neque adeo abnuerim, quod Baronius coniicit, Ambroſii ſuaſu; quod inanibus argumentis nonnemo refutatum voluit. Nam vt non facile permittendum fuit, ſub Eccleſiæ nomine, bona Diaconiſſarum, Clericorum *prædam* fieri, atque infirmum ſexum, ſimul & propinquos, bonis priuari; ita modicum aliquid, quodque non ita frequens eſſet, Diaconiſſis & Clericis hac parte licere æqum viſum: Nimis ſcilicet viſum, prædia in Clericos & Eccleſiam conferri: Item periculi plenum viſum, teſtamentarias liberalitates etiam mobilium concedi: Satis viſum, ſi vel inter viuos mobilia ſeque mouentia Eccleſiæ & Clerici capere poſſent ex liberalitate Diaconiſſæ. Quæ cum ita ſint, patet ſimul, quid de Baronii ſententia ſentiendum ſit, qui & vniuerſim & confidenter pronunciat; ex ſanctione legis ſuperioris (qua ſcilicet adquiſitionibus Eccleſiaſticis fibula impoſita fuerat) *periclitatam fidelium erga Deum religionem & erga pauperes miſericordiam, eaque parte liberalitatem Eccleſiaſticam diſpendium paſſam, hac vero* (indefinite quidem) *abrogatam.* Imo vides Lector, quam conferat, ipſas intueri leges, neque cuiusquam auctoritate aut præiudicio abripi.

XXIX. (a) Impp. Arcad. & Honor AA. Hierio Vic. Afric.

Qvæcvmqve a Parentibus Noſtris (b) diuerſis ſunt ſtatuta † temporibus, manere inuiolata adque incorrupta circa Sacroſanctas Eccleſias præcipimus. Nihil igitur a Priuilegiis immutetur, omnibusque qui (c) Eccleſiis ſeruiunt Tuitio deferatur: *Quia temporibus noſtris addi potius reuerentiæ* (d) *cupimus, quam ex his quæ olim præſtita ſunt immutari.* Dat. x. Kalend. April. Med. Olybrio & Probino coss. [395.]

NOTÆ.

(a) Refert hanc legem Baronius *his COSS.* 395. *num.* 50. Pars eius maior relata Capitularium *lib. 6. cap.* 112. Tota extat ſub Arcadii & Honorii nomine *Cauſ.* 25. *queſt.* 2. *initio Canonis* 20. *GOTHOF.*

(b) Conſtantino, Conſtantio, Valentinianis, Gratiano, Theodoſio. *ID.*

† Conſtitutiones. *ID*

(c) Epiſcopis, Clericis. *ID.*

(d) Eccleſiaſticæ. *ID.*

COMMENTARIVS.

Privilegia Eccleſiarum & Eccleſiaſticorum, ab anterioribus Principibus indulta omnia, hoc Imperii ſui initio, Honorius Imp. Occidentis & quidem per Africam ſimul & ſemel confirmat, atque inuiolata incorruptaque manere præcipit. Addita etiam ratione, quæ religioſum Principis animum efferunt. Quod & ipſum ſæpius poſtea ab eodem Honorio factum *l. 30. 34.* (vbi eodem ſenſu *priuilegiorum* vox accipienda eſt,) 36. 38. 40. *hoc tit. l. 21. 22. ſupr. de extraord.* quarum pleræque, vel vt hæc noſtra, Africæ magiſtratibus inſcribuntur; & ad Africam pertinent, vel ad vrbem Romam. Vnde liquet, per Africam & Romanam diœceſim priuilegia hæc ſubinde ſollicitata: temeritate ſcilicet & abreptione hæreticorum & conniuentia Iudicum, quod docet nominatim *lex 34.* Simili modo idem Honorius Priuilegia illa circa Vrbis Romæ Epiſcopum confirmauit *l. 21. ſupr. de extraordinariis muneribus.* Sane & Sozomenus, *lib. 8. cap. 1.* meminit confirmatorum initio ſtatim Imperii poſt mortem Patris ab Honorio, eorum quæ Eccleſiis ab anterioribus Principibus conceſſa fuerant; *καὶ διὰ τοῦτο*, inquit, *τὰ δεδογμένα τοῖς πρὶν βασιλεῦσιν ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν, προθυμότερον βέβαια ἐφυλάττοντο, καὶ δωρεὰς προσετίθεσαν*: *atque idcirco ea, quæ pro Eccleſiarum vtilitate a ſuperioribus Principibus decreta fuerant, propenſiore animo confirmarunt, & propria dona adiecerunt.* Qui ſane locus huc omnino pertinet.

Cæterum, quænam hæc *Priuilegia* ſeu *προνόμια* ſint, ab Imperatoribus Eccleſiæ & Eccleſiaſticis præſtita, vt complures huius tituli leges edocent, ita pleniſſime, & ſemel vno conſpectu perdocet huius tituli *Paratitlon.* Sane immunitatis potiſſimum ab Extraordinariis & ſordidis muneribus priuilegium indicatur. Tandem obſeruetur, quod de *Tuitione hac lege* additur eccleſiaſticis præſtanda, a Magiſtratibus ſcilicet, aduerſus violatores priuilegiorum Eccleſiaſticorum: de qua tuitione ciuili, militari,

litati, vide & *l. 31. infr.* & *l. vnic. supr. de offic. iudic. milit.* Denique non alio fine leges de priuilegiis Ecclesiarum & Ecclesiasticorum ad Magistratus directæ, quam vt hi tuitionem præberent aduersus horum priuilegiorum violatores. Huius
p. 66. Tuitionis in rebus Ecclesiasticis non vna mentio in Conciliis Africanis: in Carthaginensi quod habitum decennio post hanc legem Anno 404. canone Codicis Africani 93. *pag. 918. Tom. I. Concil. Harduin. Aduersus quorum furorem possimus non insolita nec a scripturis sanctis aliena expectare præsidia: quando Apostolus Paulus, sicut in Apostolorum actibus fidelibus notum est, factiosorum conspirationem militari etiam submouit auxilio: Sed nos illud poscimus* (aduersus furorem Circumcellionum) *vt Catholicis Ecclesiarum Ordinibus per ciuitates singulas, & vicinorum quorumque possessorum per diuersa loca sine vlla dissimulatione TVITIO præbeatur.* Et mox *in fin. canon. Literæ etiam ad Iudices mittendæ sunt, vt donec Dominus Legatos ad nos redire permittat, Tuitiones per ordines Ciuitatum & possessores prædiorum Ecclesiæ Catholicæ impertiant.* Memorat & Optatus lib. 3. *cap. 4. armati militis auxilium,* postulatum a Catholicis aduersus Donatistas.

XXX. (a) Idem AA. Theodoro (b) PF. P. Post alia.

NON (c) nouum aliquid præsenti sanctione præcipimus, quam illa quæ olim videntur (d) indulta firmamus. Priuilegia igitur, quæ olim reuerentia religionis obtinuit, (e) mutilari, sub pœnæ (f) etiam interminatione, prohibemus: ita vt hi quoque qui Ecclesiæ obtemperant, his quibus Ecclesia, beneficiis (g) perfruantur. Dat. Prid. Kal. Febr. Med. Cæsario & Attico coss. [397.]

NOTÆ.

(a) Repetita huius legis verba aliquammulta *leg. 22. supr. de extraordinar. munerib.* alio tamen principio, & mutatis præterea nonnullis: itemque alio die & mense. Extat Capitularium *lib. 6. cap.* 283. & in epistola Gregorii Papæ quarti, & exinde distinct. 12. *cap.* 2. & sub Arcadii & Honorii nomine *Caus. 25. q. 1. can.* 20. Iungendaque huic est *lex 21. d. tit. supr. de extraord. muner.* Omisit hanc legem Baronius; pariter vt dictam *l.* 21. & 22. *GOTHOF.*

(b) Theodorus PP. sub Honorio Imp. Italiæ, Gentilis autem hic Theodorus fuit, seu Paganus: hicque est ille Manlius Theodorus, quem *Manilium* vulgo Augusti coætaneum portentoso errore faciunt, quique Astronomica scripsit, ante hunc Annum D. 397. vt ex Claudiano liquet. *ID.*

(c) Pro, *Non tam nouum*: ἐλλείψει τοῦ, *tam*: quam vocem hic nonnulli infarciunt. *ID.*

(d) *Videntur indulta*, pro *sunt indulta*: vid. *Gloss. Theod.* multa similia. *ID.*

(e) Id est, impetrauit. *ID.*

(f) Quinque librarum auri *l. 34. infr. ID.*

(g) *Beneficii* vox propria de immunitatibus: dixi plene ad *l. 4. supr. de constit. Princip. ID.*

COMMENTARIVS.

PRIVILEGIA & BENEFICIA Ecclesiarum, eademque & Ecclesiasticorum, hac Honorii rursum constitutione confirmantur: & nominatim quidem (quod ex coniunctione *legis 21. supr. de extraordin. muner.* discimus) in Vrbis Romæ Episcopo & Ecclesia. Quod primo hic notandum. Alterum enim istud est, quod priuilegia & beneficia de quibus *hac lege* agitur, sunt proprie IMMVNITATES ab extraordinariis & sordidis muneribus. Hæc enim illa sunt ferme priuilegia & *Beneficia*, proprio vocabulo vt ostendi ad *l. 4. supr. de const. Princ.* quæ toties his constitutionibus confirmantur: Nempe quod horum temporum ratione & necessitate suadente ea munera seu munia, a diuitibus præsertim Episcopis & Ecclesiis, ex æquo deposcenda Gentiles maxime Iudices (eiusmodi erat Manlius Theodorus, cui hæc *lex* & *d. l. 21.* & 22. inscribuntur) putarent. Tertium quod *hac leg.* notandum, est *pœna*, quam minatur priuilegiorum Ecclesiasticorum mutilatoribus: in genere tantum; nam *l. 34. infr.* quinque librarum auri nominatim multam idem imponit.

De IRRVPTIONE *seu Impetu in Ecclesias.*

XXXI. (a) Idem AA. Theodoro PF. P. (b)

SI quis in hoc genus sacrilegii (c) proruperit, vt, in Ecclesias Catholicas inruens, Sacerdotibus (d) & Ministris, vel ipso (e) cultui locoque aliquid inportet iniuriæ, quod geritur, litteris (f) Ordinum, (g) Magistratuum, (h) & Curatorum (i) & notoriis (k) Apparitorum, (quos *Stationarios* (l) appellant) deferatur in notitiam Potestatum, ita vt vocabula (m) eorum qui agnosci potuerint, declarentur: Et, si per multitudinem commissum dicetur, si non omnes, possunt tamen aliquanti (n) cognosci, quorum confessione sociorum nomina publicen-

publicentur. Adque ita prouinciæ Moderator, Sacerdotum, & Catholicæ Ecclesiæ Mi-
nistrorum, loci quoque ipsius, & diuini cultus iniuriam, capitali in conuictos, (o) siue con-
fessos, reos sententia nouerit vindicandum: Nec expectet, vt Episcopus iniuriæ propriæ
vltionem deposcat, cui Sanctitas ignoscendi soli (p) gloriam dereliquit. Sitque cunctis
non (q) solum liberum, sed & laudabile, factas atroces Sacerdotibus, aut Ministris iniu-
rias, veluti publicum crimen, persequi, ac de talibus reis vltionem mereri. (r) Quod si mul-
titudo violenta Ciuilis (s) apparitionis exsecutione, & adminiculo Ordinum (t) possesso- p. 67.
rumve non potuerit (v) præsentari, (x) quod (y) se armis, aut locorum difficultate tueatur,
Iudices (z) Africani armatæ apparitionis præsidium, datis ad Virum Spectabilem Comitem
(aa) Africæ literis, prælato (bb) legis istius tenore, deposcant, vt rei talium criminum non
euadant. Dat. VII. (cc) Kalend. Maii, (dd) Med. Honorio III. (ee) & Eutychiano
coss. [398.]

NOTÆ.

(a) *Lex* 10. *Cod. Iust. de Episcopis.* Extat, & detractis aliquammultis Capitularium *lib. 6. t.* 113. & 304. Sed & recitatur e Codice Iustinianeo a Gregorio Papa, *in epist. ad Ioannem* defensorem *lib.* 11. *epist.* 53. & a Baronio *his COSS. num.* 22. 23. Inserta quoque vna cum *l. 46. infr. de haeret.* (quæ tamen non ex eadem constitutione petita est) constitutioni, quam edidit nuper Sirmondus ex Cod. Lugd. & Anic. *in Append. Cod. Theod. num.* 14. Iungenda quoque huic est *lex.* 20. *supr. de Pistoribus.* GOTHOF.

(b) *Theodorus* PP. sub Honorio Italiæ, quod vel extrema legis ostendunt, vbi de Iudicibus Africanis & Comite Africæ agitur. De eo vid. *Prosopogr. ID.*

(c) Sacrilegii speciem obserua. *ID.*

(d) *Sacerdotes* sunt Episcopi, Presbyteri. *Ministri* vero hac leg. & *l.* 41. sunt Diaconi & cæteri Clerici. Ambrosius *lib.* 1. *offic. cap.* 20. *Ecclesiasticis, & maxime Ministrorum officiis.* Idem *cap.* 30. *In Sacerdotio aliquo constitutus aut ministerio.* Et *lib.* 2. *cap.* 27. *Episcopus vt membris suis vtatur Clericis, & maxime Ministris, qui sunt vere filii, quem cuique viderit aptum muneri, ei deputet.* Ad cuius loci intellectum vid. quæ idem *lib.* 1. *cap.* 44. et *lib.* 3. *cap.* 9. *Cum vel Sacerdotis vel Ministri sit, prodesse si fieri potest omnibus, obesse nemini.* Sic & Sulpitius Seuerus *lib.* 1. *sacræ historiæ c.*23. vocat *ministros Ecclesiarum. ID.*

(e) *Ipso*, hic & in Capitularibus, pro *ipsi*, quomodo est in Cod. Iust. & apud Gregorium Papam, & in constitutione edita a Sirmondo. *ID.*

(f) *Literis*, &c. vsque ad *publicentur*, absunt a Cod. Iust. & a Gregorio; imo & in Capitularibus absunt adhuc plura vsque ad *Diuini cultus iniuriam. ID.*

(g) *Ordinum*, id est Curiarum: vid. *Paratitl. de Decurion. ID.*

(h) Veluti Duumuirorum. *ID.*

(i) *Curatores. ID.*

(k) *Notariis* in Edit Paris. vltima, & alibi. *Notaria* Apparitorum: quorum multa mentio apud Symmachum *lib.* 10. *epist.* 4. 38. 44. Augustinum *epist.* 159. 160. siu. 133. & 134. *Edit. Benedictin.* & in *breuiculo collat. cum Donatist. collat. prim. diei cap.* 4. 7. & *l.* 6. §. 3. *D. ad SC. Turpillian. l.* 7. *Cod. Iust. de accusat. Dictæ vero* non a notis, hoc est, compendiis literarum, quod nonnulli censent: verum, vel a *notando*, quod rei criminum his *adnotentur*: (quæ propria hac in re vox est) vel a notum faciendo, quod his significentur criminum rei. Quare *Notoriæ* potius dicendæ: de quo recte Marcilius *ad Titum cap.* 3. Vtrumque amplectitur Iuretus, *in Symmachi, lib.* 10. *epist.* 4. & 38. *Elogia* etiam dicuntur *l. vltim. supr. de nauicular.* & *l.* 6. *D. de custod. reor.* Cæterum error est & Scriptoris de *Officiis domus Augustæ lib.* 3. *cap.* 9. & aliorum, qui Notarios apparitorum hic somniant, & apud Symmachum, *d. l.* 10. *epist.* 4. *ID.*

(l) De *Stationariis*, dixi ad *l.* 1. *supr. de curiosis*: vide & *l.* 1. *supr. de cursu publico*: *l.* 2. *supr. de cohortalib. ID.*

(m) Vocabula, id est, nomina: quibus vocantur. *ID.*

(n) *Aliquanti* pro aliquot: vid. *Glossar. Theod. ID.*

(o) *Conuictus & Confessus*; paria, quod notissimum: De hoc vid. plene dicta ad *l.* 7. *supr. quorum appellat. non recip. ID.*

(p) *Soli*, quæ vox abest a Cod. Iust. Sed Capitular. *l.* 6. *t.* 113. extat, forte melius, *solam*: pariter vt in constit. edit. a Sirmondo. *ID.*

(q) *Non solum liberum, sed &*: absunt hæc a Cod. Iust. *ID.*

(r) *Mereri* est abstinere, impetrare: vid. *Gloss. Theod. ID.*

(s) *A Ciuilis apparitoris*, ita Cod. Iust. *ID.*

(t) *Vel ordinatorum*, additum Cod. Iust. Male. Simile Curiæ adminiculum *l. vltim. supr. de exhib. reis. ID.*

(v) *Poterit*, Cod. Iust, *ID.*

(x) *Præsentari*, potestatibus scilicet seu Iudicibus, id est, exhiberi: pro quo nullo sensu in Cod. Iust. editum, *flagitari*: quamquam & MS. Cod. Iust. nonnulli etiam habent *præsentari.* Eadem voce in eadem re vtitur Augustinus *epist.* 159. siu. 133. *Edit. Benedictin. ad Marcellinum Tribunum. Non accusantibus nostris, sed illorum notaria, ad quos tuendæ publicæ pacis vigilantia pertinebat, præsentati.* Similiter *l.* 3. *supr. de bonis vacantib. l.* 109. *de Decur. ID.*

(y) Non mutandum in *sed. ID.*

(z) *Præsides Prouinciarum*: ita Cod. Iust. tracta lege a specie ad genus; Reliqua etiam ita immutata, *etiam militari auxilio per publicas literas appetito, competentem vindictam tali excessui imponere non morentur. ID.*

(aa) Nemi

(aa) Nempe Comes Africæ militibus præerat. *ID.*

(bb) *Prelato* legis istius tenore: id est, literis suis ad Comitem Africæ: vid. *Goff. ID.*

(cc) *VI.* apud Gregorium. *ID.*

(dd) Al. *Mart. ID.*

(ee) *γρ. IV. ID.*

COMMENTARIVS.

Irruens in Ecclesiam, & Sacerdotibus aut Ministris seu Clericis, vel ipsi cultui (turbato videl. eo) vel loco (mutilatis forte aut deiectis nonnullis) iniuriam inferens, capitali pœna puniri ab Honorio iubetur Anno D. 398. sub tribus ampliationibus. In tantum primo, vt Episcopo etiam non conquerente iudicium hoc exerceri velit; (tria nempe hic vindicantur: iniuria vid. facta personis, actioni, loco. Neque enim non horum vnum irruptione in Ecclesiam fit.) In tantum rursum, vt publicam hanc accusationem & persequutionem esse velit, id est, vt quilibet ad accusationem admittatur: In tantum denique, vt multitudini si forte renitenti, & Ciuilis quæcunque iudicum, ordinum, possessorum manus opponi possit, imo & armata Comitis rei militaris. In tam abrupto scilicet scelere, neque læsi querela, neque legitima accusatoris persona expectanda est, neque ordinarius iudiciorum ordo obseruandus venit. Violatæ hunc in modum religionis ea ratio est, is fauor, vt publicam tutelam & Tuitionem violata mereatur. Quæ singula in abruptis quibuscunque sceleribus cæteroquin etiam obtinent. Obseruanda interea *hac leg.* tria cummaxime. Primo quod lex ait: *Sanctitatem Episcopo ignoscendi solam* (ita enim γρ.) *gloriam dereliquisse.* Nempe *loci* sanctitas (id est, singularis vitæ professio) Episcopis si quando læsis, suadere videtur, vt ne in cuiusquam iudicium & necem perdurent: quin potius ignoscant læsi, atque adeo capitalibus iudiciis intercedant, suæque μακροθυμίας ὑπόδειγμα præbeant. Quomodo sane in simili prorsus facto, vbi a Monachis & pauperibus in Ecclesiam impetu facto, & contumelia altaribus illata, & mysteria conturbata, & lapides iactati fuerant, Gregorius Nazianzenus *Epist. ad Theodorum Tyanensem 81.* præbet & præberi vult. De quo ipso alioquin sunt multa Patrum p. 68 testimonia. Tantum abest arma ipsis mouere loci sanctitas permittat, vt vix satis iudicia commouere concedat. Synesius *epist. 121.* de Episcopis, οἷς ὁ νόμος ἀπαγορεύει χεῖρα ὀρέγειν τῇ δίκῃ, καὶ ἀποκτιννύναι τὸν πονηρότατον, *quibus lex vetat manum ad iura legesque porrigere, & vel sceleratissimum interficere.* Augustinus quoque *epist. 127.* siu. *109. Edit. Benedictin.* ad Donatum Proconsulem Africæ, inter alia, quibus eum dehortatus ab occidendis Donatistis hæreticis. *Illud quoque Prudentia tua cogitet*, inquit, *quod causas Ecclesiasticas insinuare vobis nemo præter Ecclesiasticos curat. Proinde si occidendos in his sceleribus homines putaueritis, deterrebitis nos, ne per operam nostram ad vestrum iudicium aliquid tale perueniat*, &c. omitto alia.

Secundo obseruanda nomina eorum quibus hac tempestate pacis Ecclesiasticæ cura seu *Tuitio* incumbebat solemnis; puta primo, *Ordines*, seu Curiæ. Secundo, earumque *Magistratus*, veluti *duumuiri.* Tertio *Curatores*, de quibus ad *l. 20. de decurion.* Quarto, *Apparitores stationarii*, de quibus ad *l. 1. supr. de Curiosis.* Qui scilicet literis suis seu Notoriis Iudices ordinarios instruebant, seu Rectores Prouinciarum.

Tertio obseruetur processus hac in re: Illi scilicet de quibus superiore obseruatione, literis Iudices seu Rectores Prouinciarum instruebant, Rectores ciuilem Apparitionem immittebant: ea non sufficiente, militarem quoque implorabant.

Obseruanda igitur quarto, ciuilis ac militaris executionis ratio. Ciuilis scilicet executio, quæ multitudini violentæ opponitur, constabat Iudicum seu Rectorum Prouinciarum apparitoribus, adminiculis Decurionum & possessorum: Non sufficiente vero ciuili, militaris Comitum implorabatur, in publicis scilicet negotiis, at non in priuatorum negotiis, de quo & de Tuitionibus Ecclesiasticis militaribus: vide quæ dixi plene ad *l. vnic. supr. de officio iudicum militarium.* Tandem cum hæc lex ad Africam pertineat; (quod ex *fin. leg.* liquet) inde Baronius non improbabiliter credidit, aliique eum secuti, occasionem ei præbuisse Donatistarum Circumcellionum Vesaniam eorumque in Catholicos impetum: de quibus multa loca recurrunt apud Augustinum *epist. 50. 61. 68.* siu. *185. 204. 88. Ed. Benedictin.* Cui fauere etiam videtur quod de impetu *in Ecclesias Catholicas* diserte hic agitur. Quod tamen argumentum hac ratione refelli possit, quod Catholicarum Ecclesiarum ideo mentio fiat, quia his etiam prospectum voluit, non quasi Donatistæ in hac impetum facerent. Erunt forte, qui horum temporum statum spectantes ita existimaturi sunt, Gildoniaci in Africa belli profligati occasione hanc legem ab Honorio promulgatam. Nempe Honorius paulo ante profligato Gildone partim Vrbis Annonæ, quam Gildo vexauerat, prospectum iuit (quod præter Symmachum, *lib. 7. epist. 38* testatur *lex vnic. supr. de pretio panis Ostiensis: l. 4. supr. de can. frum.* & *l. 20. supr. de Pistoribus*: quæ vt omnes hoc eodem mense Aprili eidem Theodoro Præfecto Prætorio inscribuntur: ita postrema huic nostræ omnino coniungenda videtur,) partim Prouincialium Afrorum securitati prospexit: Calumniatoribus inter cætera repressis, qui Tyrannis profligatis de more emergere soliti, quo pertinet mense superiore Martio *lex vltim. supr. de Calumniatoribus*, item violentis in Ecclesiam irruptoribus repressis. Ad quam securitatem pertinere videatur hæc lex: Cum iam forte Gildonis fautores, satellites, in Ecclesiis peruestigarentur, etiam inter ipsa sacra. Quod si ita est, dum hæc lex ad *tit. de his qui ad Eccles. conf.* referri possit. Erunt & forte, qui hanc legem pertinere putabunt ad Episcopatum & Ecclesiarum peruasiones, de quibus superiore Anno 397. v. Kalend. Septembris est *Canon. 48.* & *53. Cod. Africani pag. 885. 890. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* & aduersus quas ibi Rector Prouinciæ & Iudiciaria auctoritas imploratur, & quidem secundum statuta Principum. Cum tamen rem accuratius perpendo, hæc postrema sententia placere non potest, quia hi Canones sunt de inuasionibus Ecclesiarum & plebis sua derelicta, vel de plebe retenta ab Episcopo, plebe & Episcopatu sibi vindicato in alterius Diœcesi. His ita positis, liquet, perperam *hanc leg.* accipi de Effractoribus Ecclesiarum: perperam etiam de sacrilegio in commune hic agi, quod ferme faciunt Interpretes.

Ordinari *seu eligi optime Clericos ex* Monachis, *non vero rationibus obnoxiis.*

XXXII. (a) Idem AA. (b) Cæſario (c) PF. P.

Si quos forte Epiſcopi deeſſe ſibi Clericos arbitrantur, ex Monachorum numero rectius ordinabunt: non (d) obnoxios publicis priuatiſque (e) rationibus cum inuidia teneant, ſed (f) habeant iam (g) probatos. Dat. VII. (h) Kalend. Aug. Honorio A. IV. & Eutychiano coss. [398.]

NOTÆ.

(a) Abeſt *hæc lex* a *Cod. Iuſtin.* Memorat eam quoque Baronius *Ann.* 398. *num.* 77. Deſumta porro eſt e *l.* 16. *ſupr. de pœnis*, ac nominatim ex eius fine, cui legi quæ iungendæ ſint mox dicam. Mirum tantum, huius legis inſcriptionem a cæteris diſcrepare: inſcribuntur enim reliquæ omnes *Eutychiano Præfecto Prætorio*, ſed & ſubſcriptus illis legibus dies *VI. Kal. Aug.* GOTHOF.

(b) *Arcadii* hæc lex eſt: non Honorii quod Baronius tradidit. *ID.*

(c) *Eutychiano*, *dictis quatuor* legibus. vid. *Comment. ID.*

(d) Male quidam tentant *ne. ID.*

(e) An rei priuatæ Principis? an priuatorum? *ID.*

(f) Male apud Baronium *ſi. ID.*

(g) Male quidam *etiam. ID.*

(h) *VI.* dictis quatuor legibus. *ID.*

COMMENTARIVS.

p. 69. De Ordinatione ſeu χειροτονίᾳ Clericorum eſt hæc Arcadii, non Honorii, quod Baronius credidit, lex: de qua alioquin Clericorum ordinatione ſunt ſex præterea leges hoc titulo, puta *lex 3. 6. 17. 19. 21. ſupr.* & *lex 33. prox.* & complures *ſupr. tit. de Decurionib.* Hæc nominatim pertinet ad illam quæſtionem, E QVONAM hominum genere; ſeu QVINAM Clerici ordinari poterint. Ad cuius ſententiam priusquam accedo, notandum eſt, hoc caput deſumtum pro parte ex fine *legis 16. ſupr. de pœnis*, eique adhæſiſſe, quæ quidem pars eſt Arcadianæ conſtitutionis: qua hinc rei & debitores ad Eccleſiam confugere; inde Eccleſiaſtici eos vindicare ſeu defendere vetiti; cuius partes ſunt præter *hanc leg.* & *d. l. 16.* tres inſuper aliæ puta *lex 57. ſupr. de appellationibus*: *lex 3. ſupr. de his qui ad Eccleſiam*: & *lex prox. 33. infr. hoc tit.* quæ proinde omnes, velut vnius & eiusdem conſtitutionis partes huic coniungendæ ſunt. Inter cætera igitur, cum Eccleſiaſtici & Epiſcopi reos vel debitores Eccleſiarum perfugio tueri, eosque ſuſcipere iam ſolerent, & quosdam de hoc genere Clericos ordinarent, ſeu Clerum inde ſupplerent, viſum id Arcadio ea conſtitutione prohibere: digitumque ad illud hominum genus intendere, vnde Clerici ab Epiſcopis, ſi quos deeſſe ſibi arbitrarentur, ordinarentur haberenturque: & quidem *rectius*, & *iam probati*, vt ipſe loquitur, nempe ex MONACHIS: Quæ ſi ſciuiſſet Fileſacus, *Commentario de ſacra Epiſcoporum auctoritate*, *cap.* 4. *§. h.* p. 159. nunquam ſuſpicatus is fuiſſet, vltimum verſiculum *dictæ legis 16.* qui in *hanc leg.* translatus eſt, gloſſema eſſe; Imo vidiſſet quoque, quam recte Monachorum cooptatio in Clerum, vna cum ſeuera animaduerſione in eosdem in ſpecie *illius leg.* vtpote ſeditioſos, congrueret. Et tamen ſecundo notandum, *hanc leg.* abeſſe a Cod. Iuſt. ſiue quod neceſſariam eam tum minus putaret, quaſi χρονικὴν & temporariam. Vt vt ſit, ex *hac* quoque *leg.* clarum, quæ Principum poteſtas vt in Clericos, ita & in Monachos fuerit, quod docebunt aliæ leges *infr. tit. de Monachis.* His ita præſtructis, ad ſententiam *huius legis* accedamus.

Igitur Arcadius Imp. eo quem dixi fine, Clericos e Monachorum numero ordinari, adſciſci, voluit, non vero obnoxios publicis priuatiſque rationibus. Certe & ante *hanc leg.* & deinceps Patribus viſum, Monachos in Clerum prouehendos, multique adeo e Monaſtica vita in Clerum tranſlati, quam in rem vide Athanaſii *epiſtolam ad Dracontium pag. 957. Tom. I. Oper. Edit. Colon.* Hieronymum *Epiſt. 4. ad Ruſticum Monachum de viuendi forma*, *pag. 29. Tom. I Edit. Francf.* & *Epiſt. 3. ad Heliod. in epitaphio Nepotiani pag. 16. Tom. eod. Edit. cit.* Auguſtinum *epiſt. 76. 81. ad Eudoxium*, ſiu. *Epiſtol. 60. 48. Edition Benedictin.* Codicem *Can. African. can. 80. pag. 906. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* Palladium *in Lauſiaca, paſſim*, Theodoretum *l. 5. c. 35.* Nicephorum, *lib. 11. cap. 23. 37. 38. 39. 40. 41.* Vt omittam poſterioris æui Scriptores: vid. & *can. 29. 30. caus. 16. Qu. 1* & *can. 1. 2. diſtinct. 58.* Zoſimus *in decretis cap. 1. p. 1233. Tom. I. Concil.* & *can. 8. diſtinct. 77.* In tantum vt ad Epiſcopatus apicem inde multi per ſaltum tranſlati ſint. Exempla apud Athanaſium in *d. epiſtola.* Palladium Lauſ. *cap. 21.* Ita Baſilius *epiſt. ad Amphilochium Iconienſem 403.* ſiu *Epiſt. 218. Ed. Benedictin.* meminit Alexandri in Lycia Corydali, de Monacho Epiſcopi facti, Ita Seuerus ex Monacho Epiſcopus factus, vt ſcribit Marcellinus, *in Chronico an 513.* vide & Epiphanium ſub fin. *tom. I. in expoſ. fidei*: vid. & Iuſtiniani *l. 53. Cod. Iuſt. de Epiſcopis*: & *Nouellam 6. cap. 1. §. 1.* & *123. cap. 1.* Imo Monachos hic ſæpe cenodoxiæ morbus inuaſit, vt ad Clericatus militiam aſpirarent, quem ambitum Epiſcopi & Abbates cohibere ſæpe tentarunt *can. 8. 9. 10. 12. 20. 26. 27. 28.* & *ſeq. caus. 16. Qu. 1.* vid. de hac cenodoxia Caſſianum *lib. 11. de ſpiritu cenodoxiæ cap. 13. 14.* & *ſeq.* Etſi vt loquitur Alexander 3. *cap. 5. de conuerſ. coniug. in prima collatione*, aliquando bonus Monachus vix bonum Clericum faciat, quæ verba deſumpſit ex Auguſtino

can.

can. 36. Caus. 16. quæst. 1. & de ea re ex professo Philippus Abbas bonæ spei. *Rationem* porro huius rei, cur inquam ex Monachis Clericos adsumi seu ordinari velit Imp. Arcadius, indicat his verbis: *Ex Monachorum*, inquit, *numero RECTIVS ordinabunt.* Et mox: *Habeant iam PROBATOS.* Nempe primum si mores & vitam spectes, Monastica vita legitimæ cuiusdam præparationis, *προγυμναστικῆς* & *probationis* cuiusdam species est ad Clericatum. Quo pertinet insignis Hieronymi locus, *epist. ad Rusticum Monachum de viuendi forma pag. 31. Tom. I. Edit. Francf. Ad quod & ante respondi, & nunc breuiter respondebo: me in præsenti opusculo non de Clericis disputare, sed Monachum instituere. Sancti sunt Clerici & omnium vita laudabilis. Ita ergo age & viue in Monasterio, vt Clericus esse merearis: vt adolescentiam tuam nulla sorde commacules: vt ad altare Christi quasi de thalamo virgo procedas: & habeas de foris bonum testimonium: fæminæque nomen tuum nouerint, & vultum tuum nesciant. Cum ad perfectam ætatem veneris (si tamen vita comes fuerit) & te vel populus vel Pontifex Ciuitatis, in Clerum elegerit, agito quæ Clerici sunt; & inter ipsos sectare meliores, quia in omni conditione & gradu optimis mixta sunt pessima.* Igitur præexercitati & quodammodo ante probati Monachi, antequam in Clerum adsumerentur. Sic etiam, vt *probatiores* ex his desumerentur. Augustinus *epist. 76.* quod refertur *Caus. 16. q. 1. can. 36. Cum tamen*, inquit, *ex iis qui in Monasterio permanent, non tamen nisi PROBATIORES atque meliores in clerum assumere soleamus:* vid. eundem & *epist. 67.* Ergo probati iam hoc primo sensu Monachi antequam Clerici fierent. Sed & altero quoque sensu *iam probati*, nempe quoad statum seu conditionem personæ: nam neque in Monasterium admissi, nisi prius inquisitione habita, num conditioni alicui forte Curiali adstricti essent, num ratiociniis publicis obstricti: neque enim tales admittebantur. *Solemnis* est hanc in rem locus apud Gregorium M. *lib. 7. epist. 11.* qui & translatus *in cap. 1. distinct. 53.* Legem quam piissimus Imperator dedit, ne fortasse hi, qui militiæ vel Rationibvs sunt Pvblicis obligati, dum causarum suarum periculum fugiunt, ad Ecclesiasticum habitum veniant, vel in Monasteriis conuertantur, vestræ studui fraternitati transmittere: hoc maxime exhortans, quod hi qui sæculi actionibus implicati sunt, in Clero Ecclesiæ præpropere suscipiendi non sunt: quia dum in Ecclesiastico habitu non dissimiliter quam vixerant viuunt, nequaquam student seculum fugere, sed mutare. Quod si etiam tales quoque Monasterium petunt, suscipiendi nullo modo sunt, nisi prius Actionibvs Pvblicis absoluti fuerint. Si qui vero ex militaribus viris in Monasteriis conuerti festinant, non sunt temere suscipiendi, nisi vita eorum fuerit subtiliter inquisita: & iuxta normam regularem debent in suo habitu per triennium
p. 70. Probari, & tunc Monachicum habitum Deo Auctore suscipere. Qui si ita sunt Probati atque suscepti, & pro anima sua pœnitentiam de perpetratis culpis agere student, pro eorum vita & lucro cœlesti, non est eorum conuersio renuenda. Qua de re etiam Serenissimus & Christianissimus Imperator, mihi credite, omni modo placatur, & libenter eorum conuersionem suscipit, quos in Rationibvs Pvblicis implicatos non esse cognoscit. Ergo non admittebantur in Monasterium quiquam, nisi ita probati, vel certo sane tempore in Monastica vita transacto, Monachi conditionem suam eluebant, vt constat ex Iustin. *l. 53. Cod. de Episcopis*, & *Nouella 6. cap. 1. §. 1.* Gelasius quoque epist. 1. ad Episcopos per Lucaniam & Brutios *cap. 3.* quod refertur *cap. 1. distinct. 55.* vt si quis etiam de religioso proposito & Monasterialibus disciplinis eruditus ad Clericale munus accedat, inprimis eius vita præteritis acta temporibus inquiratur, &c. si seruili ac originariæ non est conditioni obnoxius, si Curiæ iam probatur nexibus absolutus. Ergo posteaquam Monachismum iam professi erant, nullus amplius metus erat, conditionine alicui adstricti essent, aut Ratiociniis publicis priuatisque obnoxii: & sic *probati* iam in Clerum adsciti, tutius *rectiusque*.

Ergo iam *huius leg.* sententiam tenemus: cætera Notabilia & notanda in ea iam colligenda sunt. Primo hinc quoque liquet, *Monachos* extra Clerum fuisse: quod præter *hanc leg.* ostendit quoque titulorum hoc libro, vt & Codice Iustin. & in Nouellis de vtrisque diuersitas: sed & *lex vnic. supr. de bonis Clericorum & Monachorum.* Hinc & in pœnis distinguebantur: Clerici nempe depositione, degradatione plectebantur; Monachi haud aliter atque Laici excommunicatione, vt docet *canon. 2. & 8. Chalcedon. pag. 602. 603. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* Hinc Clericorum locus in Ecclesia erat inter sacrum adytum: Monachi nonnisi ad externas valuas ipsius adyti vna cum populo consistebant: testis Dionysius, qui vulgo Areopagita *epist. 8. ad Demophilum Monachum.* Hinc velut extra Sacerdotium constituti, publicas habere conciones non poterant. Leo *epist. 62. 63. 82.* Sed & Hieronymus & ad Heliodorum & ad Pammachium & Riparium aperte testatur, diuersa omnino fuisse Monachorum & Clericorum officia: ipsumque Monachismum (de quo iam supra) fuisse gradum ad Clericatum: vid. & ad Furiam *Tom. I. pag. 52. Edit. Francf.* Hinc illa Monachorum ambitio & Clericatus desiderium quo titillabantur: de quo est ille quoque Hieronymi locus ad Rusticum Monachum *pag. 29.* quam cenodoxiam optimi Episcopi & Abbates cohibere sæpius tentarunt *v. Caus. 16. quæst. 1. can. 8. 9. 10. 12. 13. 16. 27. 28. & seq.* Secundo ex *hac* quoque *lege* colligimus, Monachos & Monasteria Episcopis supposita fuisse iure communi & lege diœcesana, vt loquuntur, quæ scilicet intra diœcesin suam essent. Quod firmatur Concilio Chalcedonensi *can. 4. 7. 8. 18. 23. 24.* Synodi Nicœn. II. *can. 13. & 17. cap. auditis ext. de præscript.* Agathensi *can. 27. 28. 38.* Aurelianensi *can. 19. 20 21 22.* Ilerdensi; vid. Capitular. Caroli M. *lib. 5.* de quo vid. & quæ Florens *dissert. Canon. lib. 1. cap. 1. & cap. 5. in fin. & lib. 3. pag. 198.* Choppinus Monasticon *lib. 2. c. 3.* vbi *hanc leg.* allegat. Indeque igitur Episcopi, ex his diœceseos suæ Clericos adsumere potuere: neque enim ex aliena diœcesi sine litteris dimissoriis proprii Episcopi ordinare poterant: Concil. Carthag. *5. can. 13. pag. 988 Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* & Africano sub Bonifacio & Cœlestino *can. 47.* Et ita quidem, quod ex *hac leg.* tertio colligimus, Episcopi ex Monachis Clericos adsumere, ordinare potuerunt, vt non requireretur in hac re Abbatis consensus: ad quam quæstionem vide quæ congerit Hallierus *de Sacr. elect. & ordinar. parte 1. a p. 88.*

XXXIII. (a) Idem AA. Eutychiano, PF. P.

Ecclesiis, (b) quæ in possessionibus, vt adsolet, (c) diuersorum, Vicis etiam, vel quibuslibet (d) locis, sunt constitutæ, Clerici non ex alia possessione, vel Vico sed ex eo (e) vbi Ecclesiam esse constiterit, eatenus (f) ordinentur, vt propriæ capitationis onus ac sarcinam recognoscant: ita vt, pro magnitudine, vel celebritate (g) vniuscuiusque Vici Ecclesiis certus, iudicio Episcopi, Clericorum numerus ordinetur. Dat. III. (h) Kalend. Aug. Minizo, Honor. A. IV. & Eutychiano coss. [398.

NOTÆ.

(a) *Lex* II. *Cod. Iust. eod.* Quænam porro huic leges iungendæ sint, dictum iam ad *legem superiorem.* Omisit autem *hanc leg.* Baronius. *GOTHOF.*

(b) *In Ecclesiis.* Ita Cod. Iust. Quo nil opus. *ID.*

(c) *Vt fieri adsolet.* Ita Cod. Iust. Quo nil opus. *ID.*

(d) Similibus. *ID.*

(e) Loco scilicet. *ID.*

(f) Abest hæc vox a Cod. Iust. *ID.*

(g) *Vide legem vlt. vers. & in earum, supr. de patroc. vic. ID.*

(h) *VI.* vt *l. 16. de Pœnis; l. 3. de his qui ad Eccles. l. 57. de appellat. ID.*

COMMENTARIVS.

Vicani, perque Agros & Possessiones Clerici (de quibus agitur quoque *l. 16. supr.*) vnde, quaue lege seu conditione, quo numero, ordinandi sint, hac Arcadii lege per Orientem constituitur. Quod antequam explico, huius legis occasio & ratio peruestiganda nobis est. Et vero huius legis ferendæ rationem suppeditat coniunctio *legis 16. supr. de pœnis: l. 3. supr. de his qui ad Eccles. l. 57. supr. de appellat.* imo & *legis prox. 32. supr. hoc tit.* quæ ex eadem Arcadii constit. desumtæ, huic coassandæ veniunt. Nempe Arcadius Imp. amplissima constitutione (cuius partes sunt hæ leges omnes) prospectum semel voluit, ne Clericatus & Ecclesiæ obtentu, publicæ priuatæque rei damnum aliquod inferretur. Quapropter ea quo-
P. 71. que ratione inter alias de Vicaneis etiam Ecclesiis & Clericis cauere aliquid Arcadio visum, hisque modum fibulamque imponere. *Vicaneas* Ecclesias voco, quæ in possessionibus priuatorum, aut Vicis similibusue locis, non in ciuitatibus aut oppidis erant: De quibus Ecclesiis & Clericis in Vicis, fuit quoque iam supra *lex 16.* vbi vid. quæ dixi. Primum igitur *Ex eo ipso loco Vicoque*, vbi Ecclesia est, ordinari Clericum iubet, non ex alio loco: id est: ex eo ipso Vico seu possessione. Cuius rei ratio hæc est, ne alioquin peregrinis ordinationibus, id est, ex aliis Vicis adscitis Clericis, suis destituantur al i Vici Clericis. A quo non multum abit, quod iure Canonum constitutum, ne cui iam ordinatum al bi Clericum peregrinum seu alienum præripere liceret. Concilio Carthaginensi quod habitum Anno superiore 397. *canone* 54. *Codicis Africani pag. 890. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* Constantinopolitano tantum Carthaginensique Episcopis exceptis, quibus licuit alienos Clericos præripere vnde vellent; d. Concil. Carth. *canon.55.* testis Balsamo ad *can. 17. Concil. 6. pag. 176. Tom. I. Pandect. Can. Guilielm. Beueregii.* & Photius *in Nomoc. 1. cap. 26.* Sed & *cap. 8. de consuet.* confirmatur consuetudo eligendi Prælatos de gremio alterius Ecclesiæ, quamuis iure communi de ipsa Ecclesia sumi debeant. At cum hac lege nihil commune habet, quod vetitum, alienos Clericos suscipere: Id enim disciplinæ Ecclesiasticæ tuendæ constitutum; nempe quod ei euitandæ Clerici qui quid admiserant, ad alias Ecclesias sese conferrent, atque ab Episcopis susciperentur. Multominus recte hinc colligitur, peregrinos beneficiorum capaces non esse, quod tamen Pragmatici ex hac lege colligunt, sententiam & rationem huius legis haud complexi: Istud enim iure & priuilegio quodam ciuium fauore inter alia inductum fuit, ne extranei ciuibus prælati videantur: Atenim quod hac lege constituitur, id eo respicit, ne sui cuique loco desint Clerici, si aliunde petantur: ac præsertim modico loco, veluti possessioni, Vico, qui Clericatui idoneos haud adeo multos habere possunt. Vnius loci reuerentia vel vtilitas, alterius nuditate redimenda non est. Ad eundem modum vnius ciuitatis ornatum alterius nuditate redimi non oportet, id est, ornamenta vnius ciuitatis ad aliam transferri: *l. 1. 14. 37. supr. de operibus publicis*, vt neque aurigas vnius ciuitatis voluptati destinatos ad aliam transferre, *l. 1. 3. supr. de spectaculis.* Quare & *hanc leg.* deinceps argumento esse cupio, quam turbide multa in laudandis legibus Pragmatici admittant, dum earum cortice contenti, rationes earum haud satis perspectas habent, spretis superciliose Theoricis & Historicis ad leges subsidiis. Inter alia, id quoque alienum, quod hinc intelligunt, eum qui est ex loco seu diœcesi beneficii, debere, si idoneus est, aliis extraneis præferri, Hic enim agitur de Vicanis Clericis ex eodem Vico præcise eligendis, non de præferendis, si idonei sint. Secundo vult Arcadius *hac leg.* Vicanos Clericos *capitationem suam agnoscere*, neque ab ea immunes esse; de qua capitatione dictum iam plene suo titulo *de censu siue adscriptione*, & in *Paratitlo*, & ad *l. 2. illius tit.* vbi & *hanc leg.* a praua Heraldi interpretatione vindicaui. Cum tamen a ciuilibus muneribus omnibus immunes sint, pariter cum ciuitatum & oppidorum Clericis *l. 16. supr.* Pariter sane a Theodosio Iuniore Arcadii F. constitutum Anno D. 415. (*l. vltim. supr. de patrociniis Vicorum*) vt Constantinopolitana etiam & Alexandrina Ecclesia, in Vicis etiam Metrocomiis, pro possessionibus, quæ in his haberent, capitationem agnoscerent seu subirent.

Tertio, seu postremo, & *numerum* Clericorum, Diaconorum, ab Episcopis (sub quibus Vicani

Clerici

Clerici & Ecclesiæ erant, de quo dixi iam ad *d. l. 16. supr.*) definire iubet, pro cuiusque scilicet Vici magnitudine vel celebritate: ac proinde *Metrocomia* (qui mater & Princeps Vicus est) maiorem ordinari. Nempe ne effræni alioquin Clericorum numero publica lædatur immunitas. Quo pertinet similiter *lex 3. & 6. supr.* scilicet ea quandoque inciderunt tempora, vt numerum laxari Clericorum, atque ad Clericatum inuitari oportuerit: vt in spec. *l. 10. supr.* contra ea tempora & loca, vt coërceri *hac leg.* & *d. l. 3. 6.* Quæ omnia vt ex temporum ratione, seu περιςάσει æstimanda sunt, ita omnia arbitrii Principalis esse vel hinc videmus.

XXXIV. (a) Idem AA. Sapidiano (b) Vic. Afric.

Si Ecclesiæ (c) Venerabilis priuilegia cuiusquam fuerint vel temeritate violata, vel dissimulatione neglecta, commissum (d) quinque (e) librarum auri (sicut (f) etiam prius constitutum † est) condemnatione plectatur. (g) Si (h) quid igitur contra Ecclesias, vel Clericos, per obreptionem, vel ab Hæreticis, vel ab huiusmodi (i) hominibus, fuerit (k) contra leges impetratum, huius sanctionis auctoritate damnetur. (l) Dat. VII. Kal. Iul. Brixiæ (m) Theodoro v.c. coss. [399.)

NOTÆ.

(a) *Lex 13. Cod. Iust. eod. tit.* Interpolata Capitularium *lib. 6. t. 114.* & *291.* Et in decreto Caus. *25. quæst. 2. can. 20. in fine.* Refert eam Baronius *Anno 399. num. penult. & vlt.* GOTHOF.

(b) Hinc castigari debet & suppleri Cod. Iust. *d. l. 13.* quæ habet *Fidiano Vicario.* Ad hunc *Sapidianum* extat quoque Symmachi *epist. 16. lib. 9.* vbi dignitatem eius quoque in Africa insinuat; in eo quod de animalibus ad ludorum præparandis apparatum agit, quæ sane animalia ex Africa cummaxime petebantur. *ID.*

(c) *Venerabilis Ecclesiæ*, Cod. Iust. *ID.*

(d) *Commissum hoc*, Cod. Iust. & Capitul. *lib. 6. t. 114. ID.*

(e) Ita quoque C. Iust. & Capitular. *lib. 6. t. 291.* At largius *25. q. 2. can. 20.* duodecim librarum auri, & Capitular. *lib. 6. t. 114. in triplo Ecclesiæ cui factum est componatur; nobisque bannus noster in triplo, hoc est sexaginta solidis persoluatur. ID.*

(f) Ita quoque *d. can. 20.* aliter paulo *d. t. 114. iuxta legum sanctionem:* omissum hoc penitus C. Iust. *d. l. 13. ID.*

† Constitutionem hanc non reperio. *ID.*

(g) Ita quoque *d. c. 20.* in Cod. Iust. *plectetur. ID.*

(h) Cætera absunt a Cod. Iust. velut horum temporum propria. *ID.*

(i) Puta Schismaticis, Donatistis, quibuscunque. *ID.*

(k) *Fuerat:* ita nonnulli emendant. *ID.*

(l) In Cod. Til. Edit. Quart. & prima Cuiac. *vacuetur*, vel *vacuamus. ID.*

(m) Indidem data hoc Anno *lex 3. supr. de habitu quo vti oportet. ID.*

COMMENTARIVS.

p. 72.

PRIVILEGIA (id est, IMMVNITATES) Ecclesiarum & Clericorum hac tertia iam hoc titulo Honorii constitutione confirmantur: & quidem sub pœna 5. librarum auri, iam antea constituta (quod tamen alibi ita expresse non reperio; lege quippe 30. *supr.* Honorius pœnam tantum generaliter & indefinite minatur.) De hac vero *leg.* & multa Dominicus, *de prærogat. Alodiorum cap. 20.* accipit, quod dicitur in donatione Petri Comitis Melgociensis: *Persoluat*, inquit, *multam*, *quam sancta lex Romana per Theodosium Arcadium & Honorium promulgata decreuit.* Cæterum inscriptionis argumento Baronius, & post eum nonnemo alius Vir doctus, existimabat, spectare hanc constitutionem, atque emanasse ad illam Concilii Carthaginensis quarti, (quod habitum *V. Kalend. Maii* huius anni) legationem ad Honorium Imperatorem, qua postulatum, *Vt pro confugientibus ad Ecclesiam, quocunque reatu inuolutis, legem mereantur*, *ne quis eos auderet abstrahere*, vt refertur Codice Canonum Ecclesiæ *Africanæ can. 56.* nempe quod Mascezel Gildonis frater superiore Anno 398. (teste Orosio *l. 7. cap. 36.* & ex eo Paulo Diacono *l. 13. pag. 90. Tom. I. Scriptor. Italicor. Ant. Murator.*) Ecclesiam *sacrilegus* temerasset, extractis seu protractis ex ea ad pœnam quibusdam. Verum ne eo pertineat *hac lex*, multa contra nituntur. Primum enim *Priuilegiorum* hic appellatio (vt pariter *l. 29.* quæ ad eandem Africam pertinet, & *l. 30. supra:* & *l. 1. infr. de hæretic.* vt ad eas leges ostensum est) proprie pertinet ad immunitatem Ecclesiarum & Clericorum a muneribus extraordinariis & sordidis: non autem ad asyli Ecclesiastici rationem. Quod ne quidem *priuilegii* satis appellatione recte hic veniat: neque enim asyla Ecclesiarum vllum Ecclesiarum vel Clericorum commodum continent, verum ad miserorum securitatem inducta sunt. Secundo priuilegia, de quibus hic agitur, *Ecclesiis & Clericis communia* fuisse hæc lex ostendit: atenim hæc illa sunt ipsa, de quibus *d. l. 29. & 30. supra.* Tertio, pœna quinque librarum auri, quæ hic statuitur, ea ipsa est, quæ indicatur *d. l. 30.* Quarto, ab *hæreticis* & similibus hæc priuilegia *violata* ostendit; quod cum Mascezelis facto commune nil habet. Contra, ex *d. l. 1. & 2. supr.* & *d. l. 1. infr. de hæreticis* iam liquet, quonam illud pertineat: nempe ad Donatistas & hæreticos: quibus cum eadem quæ Ecclesiis Catholicis priulegia seu immunitates non competerent, Catholicorum priuilegia impetere & violare visum. Quinto, factum Mascezelis, propriæ auctoritatis fuit; atenim *hac lege* innuitur, illos de

quibus

quibus *hac lege* agitur, per obreptionem contra leges & priuilegia Ecclesiarum aliquid a Principe *impetrasse:* quod nunc damnari Honorius iubet, vel vt Tiliana editio habet *vacuari*, id est, abrogari, antiquari. Tandem, neque temporum ratio satis constare posse videtur: Postulatio enim illa Patrum Africanorum, seu decretum de legatis in id mittendis ad Honorium Imp. datam habet *V. Kalend. Maias:* Lex vero illa *VII. Kalend. Iul.* duobus non integris mensibus post: quibus certe vix legati illi *Brixiam* ad Honorium peruenire potuerunt. Proinde superest, *hac leg.* occurri Donatistarum & similium obreptioni: pariter vt *leg. 1. 2. supr.* quibus adde & *legem 1. infr. de hæreticis*, neque cum hac lege quicquam commune habere, postulationem illam Patrum in Concilio Carthaginensi quarto de Asylo Ecclesiarum.

XXXV. (a) Idem AA. Hadriano PF. P. (b)

QVICVMQVE residentibus Sacerdotibus fuerit Episcopali loco (c) detrusus & nomine, (d) si aliquid vel contra custodiam (e) vel contra quietem publicam (f) moliri fuerit deprehensus, rursusque Sacerdotium petere, a quo videtur (g) expulsus, (h) procul ab ea Vrbe quam infecit, (i) secundum † legem Diuæ memoriæ Gratiani, centum millibus vitam agat: Sit (k) ab eorum cœtibus separatus, a quorum est Societate discretus. (l) Sitque (m) huiusmodi personis, tenore huius legis, inlicitum, sacra nostra adire Secreta, (n) & impetrare Rescribta: omnibus abiectis per culpam Sacerdotio personis, quæ impetrata sunt infecta (o) permaneant: Scituris his quorum defensione nituntur, absque sui reprehensione non futurum, si hoc eis pollicentur (p) suffragium, qui diuinum non videntur meruisse iudicium. (q) Dat. Prid. Non. Febr. Rau. Stilichone, & Aureliano coss. [400.]

HÆC lex Interpretatione non indiget (vel eget.)

NOTÆ.

(a) *Lex.* 14. *Cod. Iust. eod. tit.* Inseruit & *hanc legem* Annalibus suis Baronius *Anno* 400. *num.* 20. Infarta totidem pene verbis constitutioni, quæ emissa dicitur quinquennio post ad eundem Hadrianum Præfectum Prætorio, puta *l. 2. infr. de Episcop. Iudicio*, cum qua hæc conferenda est. Sed & breuiter in Caroli Calui *epist.* inter Hincmari opuscula. Facit & partem Miscellaneæ constitutionis, quam Sirmondus *in Appendice Cod. Theod.* pro genuina edidit: & sic accipiunt hodie Viri docti: De cuius fide in *Prolegom.* GOTHOF.

(b) Italiæ, de quo vide & Claudianum: Eidem inscripta hoc eodem mense, aduersus Donatistas, *lex* 37. *infr. de hæreticis. ID.*

(c) *Loco*, id est, gradu. *ID.*

(d) Et nomine cuius tres gradus & ordines: Episcopi proprie dicti, Presbyteri, Diaconi. *ID.*

(e) *Sententiam*, d. l. 2. Quid esse potest hic *Custodia*? Nisi putes indicari obseruantiam disciplinæ Ecclesiasticæ: sed testimonium huius locutionis adhuc quæro. Tentet quis hic, *castimoniam. ID.*

(f) *Publicam*, abest a dicta *l.* 2. *ID.*

(g) *Videtur*, pro est, vid. *Glossar. ID.*

(h) *Exclusus* d. l. 2. *ID.*

(i) *Conturbauerit* Cod. Iust. In d. l. 2. legitur, *indignus infecit. ID.*

† Constitutio Gratiani hic laudatur, de qua mox. *ID.*

(k) Absunt hæc a Cod. Iust. *ID.* p. 73.

(l) Addita sequentia *d. l. 2. Careat vrbe quam tenuit, segregetur a plebe* (ita habet Codex Aniciensis) *quam mentitus vitæ præceptor infecit*, vide quæ ad eam *l.* 2. dicam. *ID.*

(m) Sequentia partim omissa, partim mutata Cod. Iust. *ID.*

(n) *Secreta*, id est Secretaria, Consistorium. *ID.*

(o) *Infecta*, irrita, infructuosa. *ID.*

(p) *Polliceantur d. l. 2. ID.*

(q) *Iudicium.* Ita quoque in Cod. Anic. *d. l.* 2. vbi male editum *rescriptum ID.*

COMMENTARIVS.

DEPOSITVS Episcopatu, seu detrusus & exauctoratus, ἀπόβλητος, ἐκκήρυκτος, καθαιρεθέμενος, ex quacunque causa (cuiusmodi aliquam depositionis causam vid. *l. 27. supr.* vt & exemplum Chronopii Antistitis *l. 20. supr. quor. appell.*) ne rescripto Principis quidem restitui potest; (cui similis constitutio extat circa Iudæos *l. 8. infr. de Iudæis:* vbi vide quæ dixi.) Et si abiectus ob culpam aliquam Sacerdotio seu Episcopatu a Synodo Episcoporum, turbata disciplina Ecclesiastica, vel publica quiete, Sacerdotium repetierit, vltra centesimum ab Vrbe, cuius Episcopatum gessit, miliarium ab Honorio Imp. relegari iubetur hac constitutione. Quæ totidem pene verbis infarta *legi 2. infr. de Episcopali iudicio:* Idque confirmata nominatim anteriore quadam *Gratiani* Imperatoris constitutione, qua id iam olim constitutum fuerat. Cuius facti a Gratiano, idemque Honorio, num alibi mentio extet, & quodnam vtrique constitutioni promulgandæ causam dederit, inquirendum est. De *Gratiani* sane constitutione ita omnino sentio, hoc illud esse Rescriptum in causa Priscillianistarum

llanistarum, post Concilium Cæsar-Augustanum, quod memorat Sulpitius Seuerus, horum ipsorum temporum Scriptor, *lib.2.c.47.sacra historiæ*: Posteaquam enim is memorauit Synodo Cæsar-Augustana, cui tum etiam Episcopi *Aquitani* interfuerunt, cum hæretici, (Priscillianistæ) committere se eius Synodi iudicio ausi non fuissent, in absentes latam sententiam, damnatosque Instantium & Saluianum Episcopos, Helpidium & Priscillianum Laicos, constitutumque, vt si quis damnatos in Communionem recepisset, sciret in se eandem sententiam promendam; subiicit. *Instantium & Saluianum damnatos iudicio Sacerdotum, Priscillianum ad confirmandas vires suas Episcopum in Labinensi (Abilensi) oppido constituisse, ratos nimirum, si hominem acrem & callidum Sacerdotali auctoritate armassent, tutiores fore se se. Tum vero Idacium atque Ithacium* (Episcopos Catholicos) *acrius instare cœpisse, arbitrantes posse inter initia malum comprimi. Sed parum sanis consiliis seculares Indices adiisse, vt eorum decretis atque executionibus hæretici* (Episcopi scilicet illi) *vrbibus pellerentur.* Tandem scribit. *Igitur post multa & fœda Idacio supplicante, elicitur a Gratiano tum Imp. RESCRIPTVM, quo Vniuersi hæretici* (Episcopi) *excedere non Ecclesiis tantum aut vrbibus, sed EXTRA OMNES TERRAS propelli iubebantur.* Vides Rescriptum Gratiani, quo Hæreticos Episcopatu eiectos Sacerdotium repetentes & publicam quietem turbantes, non vrbe tantum, quam infecerant, verum *extra omnes terras* propelli iussos, ait Sulpitius Seuerus. *Extra omnes terras propelli*, ibi re ipsa idem est, quod hic *extra centesimum.* Nempe hoc illud est centesimi spatium ab Vrbe Roma ad alias Prouincias & Vrbes propagatum. Ita quoque Seuerus Imp. iam olim cum Prætorianos Vrbe Roma ob Pertinacis cædem facessere iuberet, vt vrbis terminis seu finibus omnino expellerentur, atque expulsi viderentur, eos ad centesimum vsque miliarium quoque excedere nominatim iussit, teste Herodiano *lib.2.c.3.* Tum demum scilicet Vrbe expellendis iis, si vltra centesimum relegarentur (qua etiam Vrbicæ diœceseos administratio finitur, vt alibi prolixe ostendi.) Hac posita iam ratione in Prouinciis similis relegationis exemplum vsurpatum, non quasi & hæc ideo diœcesis aliarum vrbium fuerit: verum deriuato more ab Vrbe: hac nempe ratione, quod ii demum Vrbe abesse vere viderentur hac in re, qui extra centesimum, & sic extra omnes terras, Vrbis scilicet essent. Vt proinde his iam contenti esse possint, qui negant recte colligi ex *l. 62. infr. de hæreticis*, argumento relegationis extra centesimum Vrbis, centesimum Vrbicæ diœceseos & Episcopatus terminum fuisse. Rectissime enim de Vrbis Romæ diœcesi id ex eo colligitur, quod non recte ex aliarum vrbium territorio aut termino colligitur. Idque est tandem, quod alibi scribere me meminisse debuerunt. *Ab hoc principio*, Vrbis scilicet Romæ, *centesimi lapidis dinumerationem seu dimensionem alio quoque traductam*: allata hac ipsa *l. 35. de Episcopis.* Cæterum centesimanæ huius relegationis & quidem hæreticorum, schismaticorum, ne de ciuili nunc dicam, exempla habes non tantum in *hac leg. & d. l. 62. de hæretic.* verum etiam in Valentiniani tum Senioris, tum Iunioris rescriptis: de Vrsicini schismate, quæ ex Codice Vaticano profert Baronius: & quidem istud quoque postremum exemplum in Vrbe Roma, eiusque diœcesi. Et hæc vt in vniuersum de centesimaria relegatione in hæreticis & schismaticis, etiam extra diœcesim Romanam vsurpata, ita de Gratiani nominatim super eo constitutione cuius hac lege mentio fit. Quibus ita perspectis, iterum illud inculco, Gratiani legem quæ hic memoratur, pertinere ad Priscillianistas, pariter vt *lex 23. supr.* itemque *l. 14. supr de accusationibus.* Et contrarium tamen huic postea Rescriptum ab eodem Gratiano Priscillianistæ emeruere, corrupto iam Macedonio Magistro officiorum. Sulpitius Seuerus *lib. 2. c. 48. Corrupto*, inquit, *Macedonio tum Magistro officiorum RESCRIPTVM eliciunt, quo calcatis, quæ PRIVS DECRETA erant, restitui Ecclesiis iubentur.* Nunc de hac Honorii constitutione videndum nobis est. Ea sane cum Hadriano Præfecto Prætorio (Italiæ, Illyrici, Africæ) inscribatur, necesse est, ad harum diœceseon aliquam referendam. Hinc adeo liquet, non pertinere hanc legem ad Origenistas, quos Hieronymus *lib. 1. Apolog.* Imperatorum scriptis Alexandria & Ægypto pelli iussos refert, apud Baronium hoc *Anno 400. num. 35.* Etsi Hieronymus hoc ipso tempore *Apol. adu. Rufinum p. 161. T. II. Francf.* meminit Pauli cuiusdam Episcopi Origenistæ a Theophilo Ep. seu Synodo Alexandrina damnati & depositi, qui per Imperiale rescriptum Sacerdotium recipere conatus sit, vel etiam receperit. Rursum non pertinere ad Episcopos depositos a Concilio Ephesino 70. Episcoporum & a Ioanne Chrysostomo: de quo ex Palladio, Socrate, Sozomano idem eodem *Anno num. 82.* refert. Non pertinere ad Ioannem Chrysostomum p. 74. & Ioannitas: quod quidem ariolati. Quid igitur? Hanc legem omnino pertinere ait, ad *canonem 62. Codicis Africani*, & *canonem 65.* eiusdem Codicis ex Concilio Carthaginensi, etsi illud habitum Anno D. 401. præfatio præferat: Verum vt aliis argumentis præterea adstruam ad *l. 17. 18. infr. de Paganis: & l. 1. infr. de Religione*: (& quidem earum ipsarum legum præiudicio) male; Habitum enim hoc Concilium anterius. Sic igitur habet *canon 62. pag. 898. Tom. I. Concil. Edit. Harduin. Et illud petendum, vt statuere dignentur: vt si quis cuiuslibet honoris Clericus, iudicio Episcoporum quocunque crimine fuerit damnatus, non liceat eum siue ab Ecclesiis, quibus præfuit, siue a quolibet homine defensari, interposita pœna damni pecuniæ, atque honoris, quo nec ætatem nec sexum excusandum esse præcipiant.* Sic habet canon 65. *pag. 899. Tom. eod. Concil. Aurelius Episcopus dixit. Equitii etiam olim merito suo Episcopali sententia damnati, non arbitror prætereundam esse legationis causam: vt si forte eum IN ILLIS PARTIBVS* (id est in Italia) *reperit, vel vbi licuerit, aduersus eum peragere curæ sit. Ab vniuersis Episcopis dictum est, multum placet & ista prosequutio, maxime cum olim damnatus sit Equitius & impudens eius inquietudo, pro statu & salute Ecclesiæ magis magisque vbique repellenda.* Ergo hoc tandem Anno 400. Patres Africani emeruerint ab Honorio hanc legem, cum iam ad alias eorum petitiones superiore Anno rescripsisset *d. l. 17. 18. infr. de Paganis: & l. 1. infr. de Religione.* Porro de hoc Equitio Hipponæ Diaretorum Episcopo, vide & Concilii Carthaginensis Sexti (quod habitum 401.) canonem, qui est 78. Codicis Africani & Concilii Carthaginensis habiti Anno 404. canonem, qui est 93. *p. 918. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* eiusdem Codicis, vbi & hæc lex ipsa indicari omnino videtur. *Adiungendum etiam de Equitio, vt improbitas eius, qua sibi ius Sacerdotum improbissime vindicat, AB HIPPONENSI Diaretorum DIOECESI SECVNDVM STATVTA IMPERATORVM repellatur.*

Ex hac interim lege apparet, quantum Sacerdotalibus Episcoporum seu Synodalibus Diœceseon decretis

decretis, & quidem iis quibus Episcopi depositi Sacerdotio fuerunt robur Imperatores dederint, vt ea nulla arte infringi voluerint, non depositi ipsius inquietudine: non Rescripto Principis: non cuiusquam defensione seu suffragio: Clericus ille sit, an seculari dignitate tumidus. Huic certe sententiæ congruit omnino *canon 12.* Antiochenus (Anno D. *341.*) qui occasione Athanasii conditus est, qui in Tyria Synodo depositus Constantini Iun. Imp. literis sedem Alexandrinam repetierat. Quo etiam canone Chrysostomum quoque aduersarii aliquando vrsere, teste Socrate, *lib. 6. cap. 18.* Sozomeno, *lib. 8. cap. 20.* & Palladio; cuius canonis æquitatem nemo reprehendit, sed tantum applicationem, quem certe obtinere non oportet, vbi vi manifestaria res seu depositio peracta fuit: quæ vt Athanasii, ita & Chrysostomi quoque exceptio erat. Sane Gregorius quoque Nazianzenus *epist. ad Olympium 77.* meminit βασιλικῶν διαλέξεων, *Imperialium constitutionum*, super hac ipsa re seu interdicto, ne quis Episcopali loco & nomine detrusus Episcopatum rursum repeteret: quo loco nominatim de Apollinaristis hæreticis agit. Breuiter interim notanda ex *hac leg.* definitio: *suffragium humanum nulli prodesse, qui diuinum non meruit iudicium*, & qui iudicio Ecclesiæ Sacerdotio indignus iudicatus fuit. Quod ad tuendam Ecclesiasticam disciplinam ab Honorio constitutum & constitui oportuit: Nempe quod schismatici, hæretici aut criminibus inuoluti, nullum non mouerent lapidem, quo pristinam sedem tutarentur: atque (quod ex *Canone 62.* Africano, de quo *supra*, cuiusque occasione *hac lex* lata fuit) a nonnullis defensarentur, quod *suffragii* appellatione hic, & subdititia *d. l. 2. infr. de Episcopali iudicio* indicatur. Nempe disciplinæ Ecclesiasticæ refractarii, vt inter Christianos ita inter Iudæos legitima quamlibet cognitione proiecti, hac tempestate passim ad seculares Iudices iuere: contra custoditam quietem publicam.

XXXVI. (a) Idem AA. Pompeiano (b) Proc. Afric.

Qvicvnqve Catholicæ religionis Clerici, intra eum modum, vnde victus emendi vendendique vsum lege præfinitum exercent, ab auraria (c) pensione habeantur immunes. Ab his quoque, quos a publici laboris actu & gradus Clericatus, & (quod non minus est) sanctior (d) vita defendit, præcipimus temperari: Nec enim vllum eorum qui excepti legibus probabuntur, (e) subiacere patiamur (f) iniuriæ, (g) &c. Dat. Prid. Id. Iul. Med. Post (h) Conf. Stilichonis & Aureliani vv. cc. [401.]

NOTÆ.

(a) Baronius hanc legem refert *Anno* 401. *num.* 15. GOTHOF.

(b) Eidem *Pompeiano* Proconf. Africæ inscribitur hoc Anno quoque *lex 2. supr. de equor. collat. l. 28. supr. de susceptor. l. 1. supr. de indictionib. ID.*

(c) Id est, Lustrali collatione, vide *supr. tit. de Lustrali collat. ID.*

(d) Monastica & Continentium. *ID.*

(e) *Probantur. ID.*

(f) *Patimur:* Sic tamen quoque *l. 6. supr. ad l. Iul. de adult.* apud Auctorem *collat. legum Mosaic. ID.*

(g) Id est; muneribus publicis. *ID.*

(h) Ita quoque hic annus signatus altera constitutione: nempe *d. l. 28. de Susceptoribus. ID.*

COMMENTARIVS.

Immvnitas Clericorvm Catholicorum & Monachorum seu Continentium hac Honorii rursum constitutione, & gemina quidem confirmatur. Puta Clericorum negotiantium immunitas a lustrali collatione, intra modum scilicet victus ementium: intra modum victus, id est, alimoniæ causa negotiantium: quæ ipsa Constantio mens fuit *l. 8. & 15. supr.* vbi vide quæ ad eas scripsi plura. Denique si exiguis admodum mercimoni-
P 73 is tenuem sibi victum vestitumque conquirerent. Atque hanc immunitatem solos Clericos respicere obseruandum est, ac non etiam Monachos; vt qui commercandi vsu penitus abstinuerint. Atenim quod sequitur priuilegium, vtrique commune est, nempe vt Clerici & Monachi ad munera personalia non vocentur, Nempe *publici laboris actus*, item *iniuriæ* appellatione, munera personalia *hac leg.* significantur. Pariter vt *l. 16. supr.* officia & labor corporis vel sudor, hoc ipsum significant: item adtemptationis molestia *l. 26. supr.* De qua Clericorum immunitate fuit iam *l. 2. 9. 11. 24. supr.* Tandem obseruandum, *sanctioris vitæ* appellatione *hac leg.* designari vitam Monasticam & Continentium, eamque Clericatui æquari, & (*quod minus non est*) inquit, *sanctior vita.* Porro non dubito, quin hoc priuilegiorum genere Honorius per Africam Proconsularem ad Clericatum quam plures incitare voluerit: apparet enim ex Concilio Carthaginensi quod hoc anno habitum ante paucos dies, magnam in Africa Clericorum penuriam fuisse: vt docet *Codex canon. Eccles. Afric. can. 55. 56. 57. pag. 891. 892. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.*

XXXVII. (a) Idem AA. Studio P. V. (b)

QVONIAM personæ ad inquisitionem perpetrati incendii, vt Tui Culminis suggestio patefecit, nequeunt inueniri, Clericos carceris custodia relaxamus, ita vt nauibus impositi ad lares proprios reuertantur. * Nec proscribtionis periculo domus careant, quas Episcopos vel Clericos peregrinos, (c) post publicationem Edictorum, & nostræ Serenitatis adfatus, probabitur suscepisse. (Pari forma seruanda, si qua domus ciues Clericos noua ac tumultuosa conuenticula extra Ecclesiam celebrantes susceperint.) Ad obseruandos (d) siquidem seditionis aditus, id nostro sedit arbitrio, vt omnes Episcopi & Clerici & peregrini ab hac sacratissima Vrbe (e) pellantur. Dat. IV. Kal. Septembr. Constantinop. Honorio VI. & Aristeneto coss. [404.]

NOTÆ.

(a) Extat apud Baronium *Anno* 404. *num.* 54. & quæ ad eam faciunt, vide prolixe apud eundem *a. n.* 3. *GOTHOF.*

(b) Recte: *Studius* hic P. V. fuit Anno D. 404. cui eidem inscribitur hoc ipso Anno paulo post *lex* 5. *infr. de his qui rel. cont.* quæ & ipsa *ad Ioannitas* pariter pertinet. Et sane ipsum argumentum arguit, Studium hunc P.V. fuisse. Quare minus penso consilio Baronius Præfectum Prætorio facit *num.* 54. Meminit eius & Theodorus Diaconus *apud Palladium in dial. pag.* 11. *Tom. XIII. Oper. Chrysostom. Edit. Benedictin.* in hac ipsa narratione super Ioanne Chrysostomo. *ID.*

* Hinc & ex sequentibus interpolata *lex* 15. *Cod. Iust. eod. tit. ID.*

(c) *Peregrini Clerici*, hic & *fine leg.* quibus *ciues Clerici* mox opponuntur: Nempe peregrini sunt aduenæ; qui aliunde Constantinopolim sese in auxilium Ioanni contulerant: Ciues qui Constantinopoli morabantur. *ID.*

(d) Sustineri potest: etsi forte alius malit *obserandos. ID.*

(e) Constantinopolitana. *ID.*

COMMENTARIVS.

AD TVMVLTVM, qui IOANNIS CHRYSOSTOMI Episcopi Constantinopolitani occasione obortus hoc Anno, spectat hæc Arcadii constitutio: pariter vt tres aliæ: puta *lex* 4. 5. 6. *infr. de his qui supr. relig. cont.* Series historica sic habet. Acciderat Anno D. 403. vt ex Prosperi & Marcellini *Chronicis* constat, ante natalem Domini, Socrates *lib.* 6. *cap.* 18. Sozomenus *lib.* 8. *cap.* 20. vt Eudoxiæ Augustæ statua erigeretur, haud procul ab Ecclesia. Huius statuæ dedicationem Ioannes Chrysostomus, habita ad populum oratione, reprehenderat, quod tradunt Socrates, *lib.* 6. *cap.* 18. Sozomenus *lib.* 8. *cap.* 20. & alii, & in his Chrysostomi vitæ Scriptores: nempe, quod in ea quid admissum, quod modestiæ aduersaretur, ὕβριν τῆς Ἐκκλησίας contineret, id est, in iniuriam, Ecclesiæ vergeret, ac nominatim δημώδεις παιδιαὶ, ludi populares, & συνήθως, solemniter, celebrati apud eam fuissent, vt Socrates scribit; seu vt Sozomenus ait: *κρότοι τε καὶ δημώδεις θέαι ὀρχιστῶν τε καὶ μίμων ἐνθάδε ἐπετελοῦντο, ὡς ἔθος ἦν τότε ἐπὶ τῇ ἀνακλήσει τῶν βασιλικῶν εἰκόνων; plausus illic, & saltatorum ac mimorum publica spectacula edebantur, sicuti tunc mos erat in dedicatione imaginum imperialium.* Denique quod & accedens ad Gentilitium ritum, & excedens cultura hominum dignitatem adhibita fuisset (quod sane postea expressa constitutione Valentinianus Tertius, Theodosii Iunioris (huius Arcadii filii) collega, prohibuit *l. vnic. supr. de imag. Imperialib.*) Hinc itaque Eudoxia in Ioannem furere pristinis odiis repetitis. Hinc conuenticula iam habita Anno Domini 404. mense *Ianuario*, vt docet *lex* 4. *infr. de his qui super Religione.* Quare in Ioannem Concilium Episcoporum Constantinopoli colligitur, in quo primas tenuit, quamuis absens, Theophilus Alexandriæ Episcopus (teste etiam Zosimo *lib.* 5. *cap.* 23.) crimini ibi datum Ioanni, quod contra Canonem Antiochenum 12. post depositionem suam sine Episcopali decreto sedem repetere ausus fuisset: Hinc ab Arcadio Imp. Ioannes appetente festo Paschatis Anno Domini 404. munere fungi interdictus, Ecclesiam non adiit: fideles Ecclesia per milites exturbati: Edicta proposita: *Ne quis cum Ioanne communicasse vellet.* Adhærentes ipsi festum Paschatis separatim in balneis Constantianis celebrauere. Indeque porro Conuentus separatos habuere, vnde & *Ioannitæ* appellati. Sicarii in Ioannem immissi. Ioannes inde duorum mensium spatio in publicum prodire non ausus, Imperatoris mandato in exilium abductus trususque. Itaque Ioannes Ecclesia atque Vrbe recedit. Et incendium Constantinopoli ea ipsa die exortum, quo & Ecclesia & Senatus conflagrauere *bis COSS. XII. Kalend. Iulii:* de quo vide Socratem, *lib.* 6. *cap.* 18. Sozomenum *lib.* 8. *cap.* 22. Zosimum *lib.* 5. *cap.* 24. Georgium Alexandr. *in vita Chrysostomi* etiam apud Photium *num.* 96. *p.* 266. *Edit. Schott.* Palladium *in Dialog. pag.* 10. *Tom. XIII. Oper. Chrysostom. Edit. Benedictin.* Chronicon Alexandrinum *bis COSS.* Marcellinum *Chronico bis COSS.* Atque hoc illud est incendium, de quo *hac leg.* agitur; quo etiam pertinet *lex* 45. *supr. de operib. public.* Inde Arsacius p. 76.
VI. Kalend. Iulii Episcopus Constantinopoli (de quo, huius ipsius anni fine agitur *d. l. vltim. infr. de his qui supr. Relig. cont.*) creatur. Parte vna, Clerici ξυνελθόντες, τὰ ἀυτοῦ φρονοῦντες Chrysostomo, in carcerem coniecti: quod præter *hanc legem* etiam Sozomenus scribit, *lib.* 8. *cap.* 22. *in fin.* Inquisitiones habitæ a Præfecto Vrbis de incendio, vt præter hanc legem scribit Sozomenus *lib* 8. *cap.* 23. *in fin.* inuidiam eius in Ioannitas aliis referentibus: versa vice Ioannitis in aduersarios, quod Sozomenus testatur. Quanquam Socrates & Zosimus Ioannitis aperte imputant: Chronici Alexandrini siue Fastorum Siculorum auctor, aduersariis

riis. Quicquid huius sit, *hac lex* ostendit hoc tempore rei veritatem detegi non potuisse. Imo neque postea, quamlibet graues quæstiones agitatæ, excruciatique nonnulli fuerint ab Optato Præfecto Vrbis gentili, cui inscribitur Anno prox. 405. *lex vltim. de vsuris*, teste Socrate *d. lib 6. cap. 18. in fin.* & Sozomeno, *lib. 8. cap. 23.* Parte altera, cum Episcopi & Clerici peregrini quamplurimi hoc tempore Constantinopoli agerent, aliis Ioanni Chrysostomo aduersantibus, ac nominatim iis, qui in eum, vt supra dixi, coierant, aliis Ioanni fauentibus, quinimo & Ciues Clerici extra Ecclesiam conuenticula celebrarent, iamque ad apertam seditionem res eruptura videretur, Arcadio visum nunc *hac leg.* faciendum circa finem Augusti Anno 404. vt publicæ tranquillitati studeret, triplici ratione.

Primum, *inquisitioni* ob incendium agitatæ, modum & finem adhibendum credidit, atque adeo Clericos carcere relaxari, & ad lares proprios remitti hac constitutione iubet: ac maxime quod personas ad inquisitionem incendii inueniri non posse iam suggessisset Studius Præfectus Vrbi, & ad quem eodem pacis tuendæ studio paulo post emissa mense mox proximo Septembri *d. lex 5. infr. de his qui supr. Relig. cont.*

Secundo ad obseruandos vel obserandos seditionis aditus, *Conuenticulis* Episcoporum & Clericorum siue ciuium siue Peregrinorum intercedendum putauit *hac lege* Arcadius. Quare & tertiò loco *Peregrinos* Vrbe pelli: & domum his vel etiam ciuium conuenticulis præbentes, proscriptione domus multari iussit. Quam sanctionem memorat & Theodorus Diaconus *apud Palladium in dial. pag. 11. Tom. XIII. Oper. Chrysostom. Ed. Benedictin. Ipsumque exemplar*, inquit, *Edicti protulit in hanc sententiam. Quicunque occultasset Episcopum ac Clericum, siue in sua domo susciperet, qui Ioanni communicaret, eius domum publicandam.* Hac triplici scilicet ratione paci publicæ *hac leg.* Constantinopoli ex sua sententia consultum voluit Arcadius. Primo, *Inquisitionis* remissione. Secundo, Ecclesiasticorum *Conuenticulorum* Ioannitarumque prohibitione. Tertio, tandem *Peregrinorum* Clericorum eiectione. Verum neque hæc suffecere. Itaque altera ad eundem Studium Præfectum Vrbi constitutione & ratione tumultui obuiam iuit *d. l. 5. infr. de his qui super Relig.* Sed & extra Constantinopolim in Prouinciis *l. vltim. d. tit.* Qui & paulo ante alia quoque ratione occursum iuerat *l. 4. d. tit. de his qui super Relig.* Quare cum hæc huiusce legis ratio sit quam dixi, hæc Historia, fœdus inde apparet Panciroli lapsus *II. Var. 168.* qui *l. 15. Cod. Iust. de Episcopis*, quæ ex hac alioquin interpolata est, nescio qua noua interpretatione donandam credidit.

XXXVIII. (a) Imppp. Arcad. Honor & Theod. AAA. Porfyrio Proc. Afric. Post alia. (b)

PRIVILEGIA, quæ Ecclesiis & Clericis Legum † decreuit auctoritas, hac quoque præceptione, sancta & inuiolata permanere decernimus. Atque hoc ipsis præcipuum (c) ac singulare deferimus, Vt quæcunque de nobis ad Ecclesiam (d) tantum pertinentia, specialiter fuerint impetrata, non per Coronatos, (e) sed ab (f) Aduocatis, eorum (g) arbitratu, & Iudicibus innotescant, (h) & sortiantur effectum. Sacerdotes (i) vero prouinciæ erunt soliciti, ne, sub hac scilicet priuilegii excusatione, etiam contra eorum (k) vtilitatem aliquid (l) his inferatur incommodum. Dat. XVII. (m) Kal. Decembr. Rom. Honor VII. & Theod. II. AA. coss. [407.]

NOTÆ.

(a) Abest *hac lex* a *Cod. Iustin.* Meminit eius Baronius. *Ann.* 407. *num.* 41. Posteriore tamen eius sententia omissa quæ præcipuam eius partem occupat. Iungenda huic *l.* 41. *infr. de hæretic.* GOTHOF.

(b) Quæ ad petitionem Concilii Carthaginensis decimi, quod hoc Anno habitum fuit Honorius constituit: inter quæ illud quoque caput est, quod *d. l.* 41. continetur. *ID.*

† Principalium anteriorum. *ID.*

(c) Præter superiora videlicet priuilegia nouum. *ID.*

(d) Forte Ecclesiæ statum & defensionem. *ID.*

(e) Est qui tentet *honoratos*. Ego aliquando tentabam *Corporatos*: verum retinenda lectio ista: de quo mox. *ID.*

(f) Id est, per Aduocatos. *ID.*

(g) Quorum? an Aduocatorum? an Coronatorum; id est, Clericorum? Istud puto, vt sit sensus, ab Aduocatis, quos delegerint Clerici. *ID.*

(h) Vid. *can.* 16. *Concil. Mileuitan. pag.* 1220. *Tom. I. Concil. Edit. Harduin. ID.*

(i) An de Sacerdotibus Prouinciarum Gentilibus hoc accipiendum est, de quibus dicam plane *infr. tit. de Paganis*? An vero de Sacerdotibus, id est, Episcopis Christianis? Hoc verum. *ID.*

(k) Quorum? Clericorum, de quibus initio legis. *ID.*

(l) Non mutandum in aliquod: aliquid incommodum: incommodum adiectiue. *ID.*

(m) *VII.* in editione Tiliana, Cuiaciana, Quartana. Sane in *d. l.* 41. *infr. de hæreticis*: (quam huic coniungendam existimo) dies subscriptus XVII. *Kal. Dec. ID.* Incidunt in hunc annum 407. *Quindecennalia* Honorii Imp. quorum ope & hæc constitutio illustrari potest. RITTER.

COM-

COMMENTARIVS.

Ad Privilegia vetera Ecclesiis concessa, quæ & ipsa *hac leg.* confirmat Honorius Imp. per Africam, nouum aliquod *Priuilegium* adiicit, *præcipuum ac singulare*, puta, vt Defensores Ecclesiarum, & Ecclesiasticorum *priuilegiorum*, ex aduocatorum corpore (ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς) constitui possint. Hoc vero illud est Honorii Rescriptum, seu priuilegi- p. 77. um, quod ad postulationem Concilii Carthaginensis (quod his ipsis Coss. Honorio VII. & Theodosio II. id est, Anno D. 407. habitum fuit, ante sex ferme menses, Idibus Iunii emissum est: Sic enim eo Concilio placuisse reperio (vt habetur *Canone 97. Coll. Africani pag. 919. 920. sequ. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* seu *canone 100.* ex Africanis Synodis, quæ in vnum mistæ sunt, & ad quas Balsamo scripsit *pag. 634. Tom. I. Pandect. Can. Guilielm. Beueregii.*) *Placuit etiam, vt petant ex nomine Prouinciarum omnium, Legati perrecturi, Vincentius & Fortunatianus, a Gloriosissimis Imperatoribus, vt dent facultatem DEFENSORES constituendi SCHOLASTICOS* (id est Aduocatos) *qui in actu sunt, vel in munere defensionis causarum, vt, MORE SACERDOTVM PROVINCIÆ, iidem ipsi, qui defensionem Ecclesiarum susceperint, habeant facultatem pro negotiis Ecclesiarum, quoties necessitas flagitauerit, vel ad obsistendum obrepentibus, vel ad necessaria suggerenda, ingredi iudicum secretaria.* Et in eandem sententiam conceptus quoque *canon. 16. Concilii Mileuitani pag. 1220. Tom. I. Concil.* Quo etiam pertinet, quod in Concilio Saltzburgensi apud Canisium *pag. 613.* dicitur: *Post Consulatum Stilichonis inducta est Aduocatorum defensio pro causis Ecclesiæ.* Quem locum nuperus quidam Scriptor seditioso libello *p. 158.* de Protectoribus Ecclesiarum potentioribus perperam accipiebat. Ergo ad postulationem Concilii Africani hoc Legis istius caput latum est: pariter vt illud quod continetur *l. 41. infr. de hæretic.* quæ ex eadem ad Porphyrium P. C. Africæ constitutione desumta est, atque ideo huic coniungenda venit. Præcipuum igitur & singulare priuilegium istud ab Honorio nunc Afri emeruerunt: puta, vt ne *Coronati* amplius, verum *Aduocati* deinceps Iudiciis Ecclesiarum & priuilegiorum Ecclesiasticorum Defensores sese sisterent: Aduocati inquam seu *Scholastici* de foro (de quibus dixi ad *l. 2. supr. de concuss. Aduocat.*) quos scilicet ex corpore Aduocatorum Ecclesiastici arbitratu suo delegissent; sisterent, inquam, defendendis Ecclesiarum negotiis & priuilegiis, id enim his verbis significatur. *Quæcunque de nobis ad Ecclesiam tantum* (vel Ecclesiæ statum) *pertinentia specialiter fuerint impetrata, & Iudicibus innotescant, & sortiantur effectum.* Quæ illis Africani Concilii verbis respondent; *habeant facultatem vel ad obsistendum obrepentibus, vel ad necessaria suggerenda, ingredi Iudicum secretaria* Dicunt autem Patres Africani *Scholasticos*, de quibus accipio pariter locum Synesii *epist. 105. in fin.* quem expendi ad *l. 2. supr. de concuss. Aduocatorum.* De iisdem denique sensit idem Honorius *l. vlt. supr. de denunciatione.* Nouum igitur istud Ecclesiarum priuilegium petentibus Patribus Africanis ab Honorio Imp. nunc indultum fuit. Quare Balsamo *ad hunc Codicem Africanum p. 612. Tom. I. Pandect. Can. Guilielm. Beueregii*, hærere non debuit, vtrum defensores isti ante hoc postulatum Patrum Africanorum fuerint: σὺ δὲ γίνωσκε, ὅτι ἡ δόσις τῶν Ἐκδίκων, τῶν καὶ Δεφενσόρων λεγομένων, εἴτε ἀπὸ τοῦ παρόντος κανόνος ἔλαβε τὴν ἀρχὴν, εἴτε καὶ πρὸ τούτου ἐπεγινώσκετο, διʼ ἐπιλογῆς τῶν κατοίκων ἑκάστης πόλεως ἐγίνετο: *tu autem scias, quod defensorum datio, qui* ἔκδικοι *græce dicuntur, siue a præsenti canone capit initium, siue etiam ante cognoscebatur, per vniuscuiusque vrbis incolarum electionem fiebat.* Multo minus nupero Scriptori Petauio, *ad Epiph. pag. 305.* verisimile videri debuit, diu ante defensores istos extitisse; cum ex superioribus liqueat Patribus Africanis id postulare ab Honorio nunc primum visum: liqueat item idque ab Honorio *hac leg.* nunc velut præcipuum ac singulare deferri. Cum his etiam commisceri non oportet aliud defensorum genus, de quibus est *canon 10. Concilii Carthaginensis* Anno 401. quod Baronius refert *ad Ann. 398.* seu *canon 75. Codicis Africani pag. 903. Tom. I. Concil.* hi enim sunt defensores non Ecclesiarum, verum pauperum, aduersus diuitum tyrannidem, quos Patres Africani cum prouidentia Episcoporum eligi cupiunt. Interim quatuor hæc singularia Defensorum hac ætate genera diuersa obseruari cupio. Primo, Defensores *ciuitatum*, seu plebis, de quibus *lib. 1. supr.* Secundo, Defensores *Senatus*: de quibus *l. 2. 3. de prœd. Senat.* Tertio, defensores *Pauperum*, de quibus *dicto canone 10.* Quarto, Defensores *Ecclesiarum*, de quibus *hac leg.* *Aduoiiés* ou *Aduoyers.* De his quoque Cassiodorus II. *Variarum 30. III. Var. 45. IX. epist. 15.* Possid. in v. Augustini *cap. 12.* Id vero, quod *hac leg.* constituitur, exemplo a seculo petito constitutum fuit: quod & alias prælatum, Ecclesiasticorum priuilegiis siue petendis siue concedendis, quod comprobat *l. 23. supr. hoc tit.*

Duo adhuc supersunt *hac lege* discutienda. Prius est, quidnam per *Coronatos* intelligi oporteat. Non desunt, qui legendum putent *honoratos* Alii vero, *Coronatos* interpretantur, qui Principis literas deferebant. *Coronatorum* certe mentio occurrit in epist. Innocentii, ad Episcopos in Synodo Tolosana constitutos *c. 4. pag. 1020. T. I. Concil. Edit. Harduin.* *Neque de Curialibus aliquos ad Ecclesiasticum ordinem venire posse, qui post baptismum, vel Coronati fuerint, vel Sacerdotium quod dicitur sustinuerint, & editiones publicas celebraverint.* Verum locus iste pertinet ad Coronas Sacerdotum Gentilium. Pari censu quo Firmicus *Math. lib. 3. cap. 14.* in princ. *Erunt autem aut Coronati, aut Sacerdotibus præpositi, aut sacrorum baiuli simulacrorum:* vid. & *lib. 3. cap. 4. & 7. non vno loco.* Verum ita censeo, *Coronatos* hic dici Clericos. Nempe Clerici hactenus ipsi ad Ecclesiarum defensionem iudiciis sese stitisse videntur: id quod tandem ipsis Ecclesiasticis indecens visum: visumque satius, per Aduocatos, & sic Laicos, simul & forensium rerum peritos, Ecclesiam & Ecclesiastica priuilegia in ciuili foro defendi. Quomodo etiam Sacerdotes Prouinciarum, qui Gentilitiarum causarum Defensores & Aduocati erant, ex Aduocatorum corpore sumebantur. Quod sane postremum, iuxta superiorem Canonem Africanum, docet insuper Constantii constitutio ad Martinianum Vic. Africæ *l. 46 supr. de Decurionib.* *A solis præcipimus Aduocatis, eorumque consortio, dari prouinciæ Sacerdotem: Nec aliquis arbitretur, ita esse aduocationis necessitatem impositam sacerdotio, vt ab eo munerum oppidanorum functio secernatur; cum nulla vnquam iura patronis forensium quæstionum vacationem ciuilium munerum præstiterint.* Et vero hoc est, quod nominatim Patres Africani vrgebant, *Vt*, inquiunt, More Sacerdotvm *Prouinciæ, iidem ipsi qui defensionem Ecclesiarum susceperint, habeant facultatem, &c.* Cur autem *Coronatorum* appellatione Clerici designentur, procliue dictu. Nempe ob ξύρισμα γυροειδές; *Corona* scilicet iam hoc tempore insigne Clericorum,

& exinde Clericalis reuerentiæ per *Africam* saltem mox alibi nomen fuit; sic quidem vt quemadmodum purpuram, quæ Principis παράσημον, insigne, erat, interdum pro Principe & Principali reuerentia sumebant, ita & *Coronam* pro Clero & reuerentia Clericali acciperent. Hieronymus sane *ep. 26.* siu. *Ep. 123. Edit. Benedict.* (inter Augustinianas) & Augustinus per hæc tempora, *epist. 147.* siue *Epist. 33. Edit. Benedictin.* ad Proculeianum, *Coronam Sacerdotalem*, pro reuerentia & auctoritate vsurpant. *Precor coronam tuam*, inquit Hieronymus. At Augustinus, *per coronam nostram nos adiurant vestri: per coronam vestram vos adiurant nostri.* Quanquam μετωνυμικῶς hæc quidam accipiunt, sed male pro *regali Sacerdotio.* Ergo Clerici iam hoc tempore per *Africam* coronati: quomodo & per vicinam Ægyptum & p. 78 Syriam, fœminarum crinem abscindendi mos inualuerat, de quo *ad l. 27. supr.* Viderint itaque iam, qui coronatos Sacerdotes tantum volunt circa finem quinti sæculi, quos sane hæc lex fugit. Iam igitur patet, cur non coronatos amplius, verum Aduocatos Ecclesiarum defensores Iudiciis sese sistere Patres Carthaginenses postulauerint: & ad eorum petitionem Honorius Imp. id eis *hac leg.* indulgeat. Nempe, non secularibus tantum negotiis sese spirituales homines implicare, verum etiam Iudiciis sese sistere, ceu quæstionum forensium patronos, ipso habitu Clericali notabiles, indecorum ἄτιμον, & contra reuerentiam Clericalem Patribus visum: Ita tamen, vt Priuilegio Principis singulari opus hac parte fuerit, quo videlicet Coronati ab hac necessitate, ad quam hactenus adstringebantur, eximerentur: vnde & *excusatio priuilegii, hac lege* vocatur. Et hæc quidem interim de corona Clericorum, & crinium tonsura. De interdicto alio crinis abscindendi mulieribus, vide *supr. legem 27.*

Alterum *huius legis* obscurum extremo legis continetur, vbi *Sacerdotes prouinciæ* iubentur *esse solliciti*, *Ne sub hac priuilegii excusatione, etiam contra eorum vtilitatem aliquid his inferatur incommodum.* Fuit tempus, cum a primo crederem, de Sacerdotibus Prouinciarum Gentilibus hæc accipienda esse, argumento eorum, quæ superius de his e canone Africano notaui. Verum ita nunc sentio, de Episcopis hæc omnino accipi oportere: Et *Sacerdotum Prouinciæ* appellationem hic ab Honorio pro Christianorum Episcopis data opera vsurpatam, non tantum communi iam hoc tempore notione, verum etiam quod Sacerdotum Gentilium Exemplum hac in re Patres Africani sibi prætulissent. Sensus vero Honorii hic est: Reuerentiæ equidem seu Coronæ Clericali hoc priuilegium singulare, seu hanc excusationem a se nunc petentibus Patribus tribui, ne videlicet Clerici Clericos, seu ex corpore suo defensores Ecclesiarum & Ecclesiasticorum priuilegiorum iudiciis foroque seculari sistere cogerentur: Verum interea Episcopos sollicitos esse debere, vigilareque, ne hoc obtentu forte iura Ecclesiarum læderentur. Quasi diceret, indecorum equidem esse & irreuerens, si Ecclesiastici iudiciis Ecclesiarum *defensores* sese sistant: atenim periculi plenum contra esse, si sese non sistant; Reuerentia quippe Coronæ Clericalis sæpe Iudices & officiales eorum retineri, ne vtilitas Ecclesiarum lædatur: contra his absentibus licentiæ vela laxari. Quare cum ita Sacerdotibus seu Patribus Africanis visum fuerit, id a se postulare, ne Ecclesiasticos Ecclesiarum defensores dare cogerentur, vltro quidem id iis largiri seu concedere se indicat Honorius, atenim viderent ipsi eo maiore sollicitudine, ne interea, atque hoc obtentu, Ecclesiæ detrimentum caperent, & quod ipsorum fauore constitutum esset, in eorum referretur incommodum. Vt ad istos de foro seu Laicos Ecclesiarum defensores reuertamur, cum his perperam misceri video *Defensores Pauperum* aduersus diuitum impotentiam, de quibus agitur Canone Concilii Carthaginensis Ann. 401. vel potius 399. in Cod. Africano *can. 75.* & Codice miscello Balsamonis 78. Item perperam misceri video προστάτας, seu ἐκδίκους, de quibus Epiphanius ante hanc legem *hæresi Marcellianorum 72. pag. 842. Tom. I. Oper. Edit. Colon.* & *can. 2. Chalced. Tom. II. Concilior. pag. 601.* Hi enim inter Clericos vel Clericis proximi censentur. De defensoribus istis Ecclesiarum duo tandem adhuc notari cupio. Primum obseruetur, Honorium Imp. postea altero priuilegio defensionem & defensores causarum negotiorumque Ecclesiasticorum, muniuisse *l. 7. supr. de denunciat. vel edit. rescript.* puta vt statim & sine vlla dilatione in secretaria Iudicum intromitterentur. Alterum, Defensores istos vetitos ordinari de vrbium Ministeriis, Corporatis, inquam, Collegiatis & Curialibus, Valentiniani Tertii *Nouella 12. seu vltim.*

XXXIX. (a) Idem AA. (b) Theodoro PF. P. (c)

Qvemcvnqve Clericorum indignum officio suo Episcopus iudicauerit, & ab Ecclesiæ ministerio segregauerit: aut si qui (d) professum (e) sacræ religionis sponte dereliquerit, continuo sibi eum (f) Curia vindicet: vt liber illi (g) vltra ad Ecclesiam recursus esse non possit: & pro hominum qualitate, (h) & quantitate patrimonii, vel Ordini suo, vel Collegio ciuitatis adiungatur: modo, vt quibuscunque apti erunt publicis necessitatibus obligentur: ita vt conludio quoque (i) locus non sit. Per singulos igitur binæ libræ auri inferendæ ærario nostro a Decem primis (k) Curialibus exigantur, si aliquibus inlicitam conhibentiam (l) & conludia fœda præstiterint: Hominibusque inprobissimis ab omnibus Officiis militiæ aditus obstruatur. Dat. Kalend. (m) Decembr. Basso & Philippo coss. [408.]

Interpretatio. *Quemcunque Clericum Episcopus suus malæ vitæ esse probauerit, & eum de gradu suo pro morum prauitate deiecerit: vel si ipse Clericus sua voluntate professionem reliquerit Clericatus, continuo a Iudice Curialibus adiungatur: vt si ita & natalibus & facultatibus est idoneus, eum inter ipsos Curiales officium suum implere compellat. Si autem infirma* (n) *persona est, inter collegiatos eum obseruare, vel ad quod aptus fuerit, in publico*

publico seruire lex ista constituit, ita vt huiusmodi personæ a Curialibus quolibet conludio nullatenus excusentur. Quod si factum fuerit, pro singulis personis Curiales binas libras auri fisco a se nouerint inferendas.

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* Et memorat tamen eam confirmatque Iustinianus *l. 53. §. 1. C. Iust. de Episcop.* Omisit hanc legem Baronius. Iungenda videtur *lex 8. C. Iust. de Episcopali audientia:* & *lex 45. infr. de hæret.* Insertaque huius legis verba constitutioni Honorii *ad Theodorum* secundum Præfectum Prætorio, quam edidit Sirmondus ex *Cod. Lugdun.* & Anicienfi *in Append. C. Theod. n. 9.* in cuius tamen fine ratio addita, suspectam nobis eam constitutionem reddit.

p. 79. (b) Nempe *Honorius & Theodosius:* at non & Arcadius, quomodo Tribonianus male *hanc leg.* vocat Arcadii & Honorii *d. l. 53. §. 1.* qui iam hoc tempore diem obierat *Kalend. Maii.* Etsi eius quoque nomen præferat constitutio 9. *Cod. Aniciensis in Append. Cod. Theod.* bona ex parte conflata. *ID.*

(c) Italiæ. *ID.* MS. G. & Sichard. habet *Theodoro P. V.* male, vt probant leges ad eundem hoc Anno datæ, quas vide in *Chronol.* In Constitutione, quam Sirmondus edidit, legitur *Theodoro II. Pref. Pret. RITTER.*

(d) *Si quis,* MS. G. & Edit. Sichard. *ID.*

(e) *Professus,* id est, *Professio,* vt Anianus ad *hanc leg.* vide *Gloßar. Theod.* In constit. quam edidit Sirmondus, & in V. C. Lugd. addita vox *obsequium: professi* voce ibi adiectiuo sensu accepta; *Si qui professum sacræ religionis obsequium.* Quo nihil opus erat. *GOTHOF.* In MS. G. legitur *professus. RITTER.*

(f) *Eum curia sibi,* MSS. W. G. & Sichard. *ID.*

(g) *illius,* MS. G. & Sichard. *ID.*

(h) *Natalibus,* Anianus. *GOTHOF.*

(i) Cuicunque. *ID.*

(k) De *Decemprimis* dictum *supr. tit. de Decurionib. ID.*

(l) *Cohibentia,* pro conniuentia vide *Gloßar. ID. Illicita conniuentia,* MS. G. & Sichard. *RITTER.*

(m) *X. Kalend. Decembr. Rauennæ:* ita in Aniano Regio, & MS. W. in Aniciensi & MS. G. & Sichard. *Kalend. Decembr. Rauennæ:* In constitutione, quam edidit Sirmondus, *V. Kalend. GOTHOF.*

(n) *Infima,* MSS. W. & G. & Sichard. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

DEPOSITVS seu Exauctoratus Eipscopi iudicio, velut indignus Clericatu & ob improbitatem, vel etiam spontaneus Clericatus DESERTOR, prout natales & facultates eius sunt, vel Curiæ vel Collegio ciuitatis suæ sociari, non etiam ad militiam seu officia quæcunque admitti, id est, Officialis iudicum fieri, hac Honorii constitutione Anno D. 408. quam memorat Iustinianus & firmat *l. 53. §. 1. Cod. Iust. de Episcopis,* iubetur: pœna duarum librarum auri *Decemprimis* Curialium indicta, si cum aliquibus conluserint. *Decemprimos* scilicet (de quibus plene dictum *supr. tit. de Decurionib.*) Curiæ sollicitudo respiciebat, vt ne qui Curiæ obnoxii elaberentur. Illud ex *hac leg.* vulgo colligitur, pœnæ loco aliquem olim Curiæ deditum: Quod vt aliæ leges docent, *lex* inquam 66. & 108. *supr. de Decurionib.* ita ex *hac lege* non recte colligitur, non magis quam ex *l. 1. supr. de curs. publ.*) Neque enim pœnæ loco *hac lege* Clerici Curiæ tradi iubentur: verum Ecclesiastici, Ecclesia deiectos vel Ecclesiam sponte deserentes, Curiæ tradi, ceu vacantes iam. Quo autem sensu voluerint Pontificiarum Epistolarum auctores Curiæ tradi Clericos Episcopis suis contumaces, veluti Pii *epist. 2. in fin. p. 98. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* & Fabiani 2. *pag. 127. Tom. eod. Concil.* Stephani 2. *cap 9. pag. 144. Tom. eod. Concil.* Canonistæ tumultuantur.

Porro vt *hæc lex* est de Episcopali Iudicio, quæque id sequitur executione, ita & *lex 8. Cod. I. de Episcopali aud.* (quæ huic proculdubio iungenda est) de Episcopali pariter iudicio delecto: & executione quæ definitioni Episcoporum debetur. Tandem & *huic legi* coniungendam censeo *l. 43. infr. de hæreticis,* vbi vide quæ dixi.

XL. (a) Impp. HONOR. & Theod. AA. Melitio PF. P.

PLACET, rationabilis consilii (c) tenore perpenso, destricta moderatione præscribere, a quibus specialiter necessitatibus Ecclesiæ vrbium singularum habeantur immunes. Prima quippe (d) illius vsurpationis contumelia depellenda est, * Ne prædia vsibus cœlestium (e) secretorum dicata (f) sordidorum munerum fasce (g) vexentur: Nulla (h) iugatione (i) quæ talium priuilegiorum sorte gratulatur, muniendi itineris constringat iniuria: nihil extraordinarium ab hac (k) superindicticiumue (l) flagitetur: Nulla pontium (m) instauratio: Nulla translationum sollicitudo gignatur; (n) Non (o) aurum, cæteraque talia poscantur. Postremo, nihil præter Canonicam inlationem, (p) quod aduenticiæ (q) necessitatis sarcina repentina depoposcerit, eius functionibus adscribatur. Si * quis contrauenerit, post debitæ vltionis acrimoniam, (r)

quæ

quæ erga ſacrilegos iure promenda eſt, exilio perpetuæ (s) deportationis vratur. (t) Dat. VIII. Kalend. Iun. (v) Rau. Honor. IX. & Theodoſio V. AA. coss. [412.]

NOTÆ.

(a) *Lex* 5. *Cod. Iuſt. de Sacroſ. Eccleſiis.* Meminit *huius legis* Baronius *Ann.* 412. *num.* 8. Extat ad *hanc legem* enarratio Corraſii. Inſerta etiam farragini conſtitutionis prolixioris, quam ex *Codice Lugdun.* & *Anicienſi* edidit Sirmondus, *in Append. Cod. Theod. num.* 11. GOTHOF.

(b) *Melitius* PP. Italiæ ſub Honorio: vid. *Proſopogr. ID.*

(c) Concilii? vt *hac lex* ad Africani forte Concilii petitionem lata fuiſſe videatur. *ID.*

(d) Igitur. *ID.*

* Hæc ſententia inſarta eſt Pii *epiſt.* 2. *pag.* 97. *Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* & Vrbani *epiſt.* 1. *cap.* 2. *pag.* 115 *Tom. eod. Concil. ID.*

(e) *Cæleſtia ſecreta*, pro Religione, myſteriis Religionis, ne quis alioquin hoc ad Euchariſtiæ myſterium ridicule cum gloſſa reſtringat. *ID.*

(f) *Dedicata* Cod. Iuſt. *ID.*

(g) *Faſcis munerum*: recte: at in Cod. Iuſt. *fæce. ID.*

(h) Abeſt hæc ſententia a Cod. Iuſt. propter *l. vlt. ſupr. de itin. mun.* quam prætulit Iuſtinianus & retulit *l.* 7. *Cod. Iuſt. de Sacroſ. Eccleſ.* Interim hic legendum, *nullam iugationem*; prout etiam editum in prædicta conſtitutione, quam edidit Sirmondus *d. num.* 11. *ID.*

(i) *Iugatio* eſt poſſeſſio: vid. *Gloſſ. Theod. ID.*

(k) *Abhinc*: ita *Cod. Iuſt.* quod oportuit, vtpote ſuperiore ſententia reſecata, quo hæc vox *hac* referenda eſt: hac ſcilicet iugatione. *ID.*

(l) *Superindictumue* Cod. Iuſt. de ſuperindicto fuit *ſupr. tit.* 6. *lib.* 11. *ID.*

(m) *Nulla pontium inſtauratio.* Et hæc abſunt a *Cod. Iuſt.* eadem ratione, qua ſuperior ſententia. *ID.*

(n) *Signetur* Cod. Iuſt. verum hoc rectum: *nulla gignatur Eccleſiæ eiusque iugationi ſollicitudo*, &c. *ID.*

(o) *Non aurum cæteraque talia poſcantur*, abſunt a *Cod. Iuſt.* Pertinent hæc vero ad luſtralem ſeu aurariam collationem. *ID.*

p. 80. (p) *Quam* Cod. Iuſt. male. Vt & qui hic legit: *& quam.* Nam imo hic opponitur canonica illatio aduentitiæ neceſſitati omni, quæ ſuperius ſpecialiter deſignata fuit. Quare neque hic ſe Accurſus expedit neque Coraſius. *ID.*

(q) Victor Schotti *cap.* 41. *Remotæ olei frumentique aduentitiæ præbitiones, quibus Tripolis & Nicæa acerbius angebantur. ID*

* Hæc ſententia ferme inſarta Vrbani *epiſt.* 1. *cap.* 2. *in fin. pag.* 115. *Tom. I. Concil. Edit. Harduin. ID.*

(r) *Acrimonia*, id eſt, feueritas. Iocularis eſt lapſus Accurſianorum, qui excommunicationem hic accipiunt, quam etiam ſic dictam, inquiunt, quaſi ab *Eccleſiæ gremio nos arceat. ID.*

(s) *Perpetuo*, Cod. Iuſt. *ID.*

(t) *Subdatur*: ita mutatum ſeu ſubſtitutum Cod. Iuſt. *Vrendi* vox hic propria: vid. *Gloſſ.* & Iuretum *in Symmachum lib.* 5. *epiſt.* 66. *Edit. Paris.* 1604. *ID.*

(v) *Iul. Cod. Iuſt.* & in *Cod. Lugd.* & *Anic.* conſtitutione edita a Sirmondo. *ID.*

COMMENTARIVS.

IMMVNITATIS nominatim ab extraordinariis & ſordidis muneribus Eccleſiarum priuilegia Honorius Imp. hac quinta iam *hoc tit.* conſtitutione & quidem recenſu eorum facto confirmat; pariter vt in commune priuilegia Eccleſiis indulta firmantur *leg.* 29. 30. (quæ eadem eſt cum *l.* 22. *ſupr. de extraord.*) 34. 38. *ſupr.* Tot adeo legibus hanc ad rem opus fuit, præſertim opibus ſolito iam maioribus in Eccleſiam hoc Honorii ſeculo confluentibus, & exhauſto tum ærario, publiciſque neceſſitatibus huius ſeculi hoc flagitantibus, vt docent hoc ipſo Anno eidem Melitio Præfecto Prætorio inſcriptæ leges, *lex vnic. ſupr. qui a præbit. tiron. & equor. excuſ.* & *lex vlt. ſupr. de extraord. & ſordidis.* Quare ſecuritati in poſterum duo *hac leg.* præſtat Honorius, ſic vt neque Reſpublica effuſa immunitate nimis oneraretur, & honor Eccleſiis exhiberetur, quod Irnerius recte notauit, deque rationabili conſilio & deſtricta moderatione, vt *hac leg.* dicitur. Primum igitur, Honorius Immunitates ipſas ſpecialiter deſignandas credidit, quas numero ſex deſignat. Immunes nempe eſſe Eccleſias a ſordidis muneribus: ab itinere muniendo: ab extraordinariis ſuperindictisue: a pontium inſtauratione, a tranſlationum ſollicitudine (de qua vide & *l.* 15. *in fin. ſupr.* & *l.* 10. *ſupr. de extraord.* & de qua mox plenius) ab auri ſimiliumue collatione. Denique nonniſi canonicas illationes & penſitationes præſtare Eccleſiam, nullas aduentitias: quas, inquit, aduentitiæ neceſſitatis ſarcina depoſcit. Quod & ipſum cauetur *l.* 15. 18. 21. 22. *ſupr. de extraordin.* Verum in nonnullis aliquando aliter obtinuit. Ad inſtaurationem quippe pontium & itinerum munitionem etiam *Eccleſiæ* aliquando & frequentiſſime adſtrictæ fuere: a Iuliano Imp. (vt exiſtimo) *d. l.* 10. *ſupr. de extraordin.* a Theodoſio Iuniore, *l. vltim. ſupr. de itinere mun.* (Quare etiam Tribonianus, cum *hanc legem* in Codicem Iuſtinianeum referret, hac parte eam mutilauit, & interpolauit, prælata *d. l. vltim.* cuius partem retulit in *l.* 7. *C. Iuſt. de ſacroſ. eccleſ.*) a Valentiniano item Tertio Nouella *inter Theodoſianas* 21. tandem a Iuſtiniano *Nouella* 131. *cap.* 5. & deinceps a Carolo M. Capitularium *lib.* 6. *cap.* 17. Ex ſuperioribus interim ſpecialiter deſignatis immunitatibus nonnullæ obſcuriores ſunt. Primo tranſlationum ſollicitudinis appellatione, quid *hac leg.* ſignificetur, quod non Gloſſa tantum neſciuit (quæ ludos hic facit,) ſed ne recen-

recentiorum quidem plerique, & in his Cortasius. Verum translationis sollicitudo hic est angariarum, Parangariarum, Nauiculariæ etiam translationis onus, vbi scilicet res fiscales transuehendæ erant, vel annona militaris; quo ipso sensu accipiendum in *l. 15. supr. hoc tit. ad translationes faciendas omnes Clerici debeant adtineri.* Eodem sensu *l. 10. supr. de extraordinar.* Eodem sensu transuectio speciērum *l. 49. supr. de operibus publicis*: & *l. vltim. supr. de equorum collat.* vbi Græci παρ' εἰδῶν recte verterunt.

Secundo, quænam necessitas his verbis, non aurum, cæteraque talia poscantur, (quæ Tribonianus pariter omisit) intelligatur, quæri potest. Ego sane iuxta Aurariam præstationem, tironum, equorum, præbitionem hic capio, de quibus fuit *lib. 11. tit. 17. supr. de equorum collat.* & *lib. 7. tit. 23. de equorum oblat.* & extat *supr. lib. 11. tit. 18. qui a præbitione tironum & equorum excusentur*, quam legem eidem Melitio Præfecto Prætorio hoc Anno inscribi notandum est: vbi hæc inter cætera: *nemo tirones, equos, vel præstationem aurariam vereatur:* & mox. *Illos tantum tironum atque AVRI munus adstringat*, &c.

Ex hac interim quoque lege apertissime liquet, non fuisse Ecclesias immunes a Canonicis tributis Honorii seculo: vt neque Constantii *d. l. 15. supr.* neque Theodosii Iunioris *l. 33. supr. de annon & tribut.* adeo vt id etiam in celeberrimis & Metropolitanis Ecclesiis obtinuerit, veluti Thessalonicensi: vt docet *d. l. 33. Quis tu tantus es*, inquit Ambrosius *in Lucæ c. 5. p. 73. Tom. 3. Op. Ed. Par. qui tributum soluendum non putas.* Idem de Imperatore agens in *orat. de trad. Basilicis pag. 104. Tom. V. Oper. Edit. Paris. si tributum petit non negamus; agri Ecclesiæ tributum soluunt.* At vt Ecclesiæ ipsæ, ita & Episcopi & Clerici tributa canonica soluebant, quod docuit *lex 15. supr.* Quanquam Basilius *epist. 279. siu. epist. 104. Edit. Benedictin.* ad Modestum Præfectum Prætorio, solos Presbyteros & Diaconos (quorum & alias peculiaris ratio habita, vide *supr. tit. de Decurionib.*) prisca immunitate a tributis immunes fuisse testatur, de qua immunitate sub Valente violata bene longam querelam ibi instituit. Sane Valens Imp. ipse apud Theodoretum *lib. 4. cap. 7. de Episcopis*, τὰ δημόσια κατὰ νόμους εἰσκομίζειν ἴσασι, *tributa secundum leges inferre norunt.* Quamuis a personalibus muneribus immunes essent, quorum vtique alia ratio, quam tributorum: pariter vt ab Extraordinariis Ecclesiæ immunes sunt: de quo est Friderici quoque constitutio *item nulla, Cod. Iust. de Episcop. & Cleric.* ac non etiam de canonicis.

Alterum quod *hac leg.* præstat Honorius, est intensio pœnæ aduersus immunitatis huius imminutæ reos. Sane idem iam ante Anno 397. *l. 30. supr.* pœnam interminatus fuerat: ac nominatim Anno 399. *l. 34. supr.* quinque librarum auri multam indixerat: verum *hac leg.* sacrilegii pœnam & deportationis indicit. Nempe Sacrilegi sunt, qui iura Ecclesiarum & priuilegia turbant *hac leg.* & *l. vltim. infr.* Item *l. 31. supr.* Inepte autem Accursius excommunicationem hic designari putat, ludosque facit in verbo Acrimoniam.

---

p. 81.

XLI. (a) Idem AA. Melitio PF. P. (b)

CLERICOS (c) non nisi aput Episcopos accusari conuenit. (d) Igitur si Episcopus, vel Presbyter, Diaconus, & quicumque inferioris (e) loci, (f) Christianæ legis Minister, aput Episcopum (siquidem alibi non oportet) a qualibet persona fuerint accusati, siue ille sublimis vir honoris, siue vllius alterius dignitatis, qui hoc genus laudabilis (g) intentionis arripiet, nouerit docenda probationibus, monstranda documentis se debere inferre. Si quis ergo circa (h) huiusmodi personas non probanda detulerit, auctoritate huius sanctionis intellegat, se iacturæ famæ propriæ subiacere: vt damno pudoris, existimationis (i) dispendio, discat sibi alienæ verecundiæ inpune insidiari saltim (k) de cetero (l) non licere. Nam sicut Episcopos, Presbyteros, Diaconos, ceterosque, si his obiecta conprobari potuerint, maculatos ab Ecclesia venerabili æquum est remoueri, (m) vt contempti posthæc, & miseræ humilitatis (n) inclinati despectu, iniuriarum non habeant actionem, ita similis videri debet iustitiæ, quod appetitæ innocentiæ moderatam (o) deferri iussimus vltionem. Ideoque huiusmodi dumtaxat (p) causas Episcopi, sub testificatione (q) multorum, actis audire debebunt. Dat. III. Id. (r) Decembr. Rau. Honor. IX. & Theod. V. AA. coss. [412.]

NOTÆ.

(a) Meminit huius legis Baronius *Ann.* 412. *num.* 28. Eaque inserta est farragini constitutionis, quam e Cod. Lugdun. & Anic. extulit Sirmondus in *append. Cod. Theod. num.* 15. Infarta etiam Gaii *ep. vn. cap.* 3. *pag.* 210. *Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* miris modis interpolata, & exinde *Caus.* 2. *Qu.* 3. *canon.* 1. & Sixti III. *Epist. pag.* 1737. *Tom. I. Concil.* GOTHOF.

(b) An Italiæ, an Galliarum? Dicam mox aliquid. *ID.*

(c) *Clericorum* appellatione veniunt hic & Episcopi ipsi, vt sequentia ostendunt. *ID.*

(d) Sic & *l.* 12. *supr. Apud alios potissimum Episcopos conuenit explorari. ID.*

(e) De hoc vide, quæ dixi ad *l.* 7. 24. *supr. ID.*

(f) De voce hac dixi semel ad *l.* 24. *supr. ID.*

(g) *Laudabilis intentio* eius, qui Clericum iure accusandum putat. Et tamen in Constit. cui hæc lex inserta, a Sirmondo edita contra habetur, qui hoc genus *miserandæ intentionis* vocat; vnde inter alia coniectura fieri potest de

test de fide eius constitutionis, de quo *alibi semel.* Simili modo, quæ in duabus Pseudo. Isidorianis epistolis Gaii & Sixti III. *Illaudabilis.* ID.

(h) Contra. ID.

(i) Existimationisque dispendio. ID.

(k) Pro *saltem*: vide Glossar. ID.

(l) Nempe hactenus impune id fuisse videtur. ID.

(m) *Exauctorari.* Agitur itaque hic de accusatione & delicto Clericorum, cuius pœna exauctoratio. ID.

(n) Al. *vilitatis*, vt habet prim. Cuiac. & Edit. Quartan. (in quibus & mox legitur, *petitia innocentiæ.*) Sic regradationis humilitas *l. 2. de cursu publ.* Firmicus, *lib. 5. c. 3. ita vt frequenter ex alto dignitatis gradu, aliqua humilitatis deiectione labantur.* ID.

(o) Moderata vltio hic, vt *l. 2. infr. de Episcop. iudicio*: *moderata pœna*, id est, proportionata delicto. ID.

(p) Cur hoc additum? mox inquiram ID.

(q) Residentibus Sacerdotibus *l. 35. supr.* ID.

(r) *Idibus Decembr.* in farragine Sirm. ID.

COMMENTARIVS.

De Foro Clericorvm, Episcoporum, e quinque in vniuersum huiusce Codicis constitutionibus, est hæc vna e duabus Honorianis, & quidem elegantissima constitutio. Altera quippe Honorii de hoc ipso est *lex 1. infr. de relig.* tres reliquæ hæ sunt *l. 12. 23. supr. hoc tit. l. vltim. infr. hoc tit.* supposititiæ enim sunt *l. 1. 3. infr. de Episcop. iudic.*

Huiusce hæc sententia est: Episcopos, Clericos quoscunque a quibuscunque tandem, non nisi apud Episcopos accusari oportere, non alibi: iure accusatos Clericos exauctorandos: calumniosos accusatores, infamia multandos: denique iudicium hoc de Clericis accusatis Episcopos agitare debere sub testificatione multorum actis. Quid igitur? de omnibus omnino criminibus seu accusationibus Episcoporum & Clericorum, audientiam Episcoporum esse voluerit *hac leg.* Honorius? Id suadere videntur generalia huius legis verba: *Clericos non nisi apud Episcopos accusari conuenit: Item si apud Episcopum, si quidem alibi non oportet, fuerint accusati.* Quod si ita est, saltem illud fatendum fuerit: Nouum hoc ius esse eoque a vetustiore recessum, quandoquidem aliter olim obseruatum, omnium apertissime docuit sup. *l. 23. hoc tit.* Imo & Honorium ipsum aliter olim sensisse docebit *l. 1. infr. de religione.*

Verum non aliam Honorio mentem fuisse hac lege, quam quæ anterioribus Principibus fuit, imo quæ ipsi iam olim fuit, quam fuit postea secutis, longe vero propius, puta, circa delicta Ecclesiastica, vel etiam *si Clericus pro leuibus causis criminaliter impeteretur*, vt loquitur Cassiodorus *VIII. Var. 24.* vt Milletotus de delicto communi *p. 132.* Primum id vel ipsa legis verba satis ostendunt, de eo scilicet tantum delictorum genere agi, ex quibus verecundiæ detrimentum sequitur, quorumque nomine ab Ecclesia duntaxat remouendi & exauctorandi Ecclesiastici veniant. *Discat*, inquit, *sibi alienæ VERECVNDIÆ impune saltem insidiari de cætero non licere.* Item, *Episcopos*, &c. *si his obiecta comprobari potuerint, maculatos ab Ecclesia venerabili æquum est REMOVERI*, &c. Eo tandem pertinet fine legis taxatiua, *dumtaxat*: *ideoque huiusmodi* Dvmtaxat *causas, Episcopi sub testificatione multorum actis audire debebunt.* Quomodo pariter in *l. 7. Cod. Iust. de Episcop. aud. in ciuili* Dvmtaxat negotio. Quomodo & Ambrosius loquitur, *lib. 2 offic. cap. 24. in negotio DVMTAXAT pecuniario.* Non igitur de eo genere, quæ actione criminali ab ordinariis extraordinariisque Iudicibus, vel Inlustribus potestatibus audienda sunt, vt ferme loquitur *d. l. 23. supr.* quæ ad vsum publici iuris pertinent & legibus audiri opertet, vt ait eiusdem Honorii *lex 1. infr. de religione*, quæ aliunde incidunt, & ad Christianam sanctitatem non pertinent, seu ad causas Ecclesiasticas, vt dicitur *l. 3. infr. de Episcop. iudic.* Secundo causa legis huius ferendæ id ipsum satis indicare videtur. Nempe cum occultis insidiis apud populum, delationibus, accusationibus, &, sic vt dicam, diffamationibus, nullis probationibus aut documentis, nonnulli etiam sublimis honoris viri, id est, Illustres, Episcopis & Clericis minus fauentes & proculdubio alios suffectos cupientes, verecundiæ Episcoporum seu Clericorum & famæ insidiarentur, atque innocentiam eorum appeterent, sic vt sublimibus iam viris id apud populum agentibus, ab Ecclesia remouerentur, hac constitutione huic malo & iniuriæ occurrendum Honorius credidit: ita vt, si quis exauctorandus esset, id solemni Episcoporum & Synodi Prouinciæ & diœceseos (id enim est, quod fine legis indicatur) cognitione fieret, non alibi: Aliter deposito, iniuriarum actionem competituram. Vnde liquet hac lege inordinatam accusationem & iniuriosam abdicationem, iustæ accusationi & abdicationi opponi. Inordinata nempe & iniuriosa, quæ non fit Episcopali cognitione, sed alicuius forte gratia & populari commotione: Ordinata, quæ fit sub testificatione multorum & actis Ecclesiasticis, post probationes & documenta. Et sane, horum temporum historiam repetenti mihi id omnino videtur, latam hanc legem ab Honorio eius occasione, quod Prosper *in Chronico* memorat, his ipsis Coss. Honorio IX. & Theodosio V. *Eodem tempore Heros vir sanctus & B. Martini discipulus, cum Arelatensi oppido EPISCOPVS præsideret, A POPVLO eiusdem ciuitatis, INSONS & nullis INSIMVLATIONIBVS noxius, PVLSVS est, inque eius locum Patroclus ordinatur, amicus & familiaris Constantii MAGISTRI MILITVM, cuius per ipsum gratia quærebatur: eaque res inter Episcopos regionis illius magnarum discordiarum materia fui.* Omnia hic egregie conueniunt. Agitur scilicet apud Prosperum de Episcopo pulso, pariter vt hac lege de pellendo: Agitur de insonte & nullis insimulationibus obnoxio Episcopo, per iniuriam abdicato: Agitur de sublimis honoris viro (puta Constantio Magistro militum) pariter vt hac lege: Agitur de discordiis inter Episcopos regionis; hac lege concordiæ & testificationi multorum consulitur; denique Coss. omnino congruunt. Quod si ita est, vt omnino est, iam dicendum fuerit, *Melitium*, cui hæc lex inscribitur, hoc tempore Præfectum Prætorio Galliarum fuisse, cum & alioquin liqueat alterum in Occidente Præfectum Prætorio Seleucum hoc tempore Præfectum Prætorio Italiæ fuisse; quod docet *l. 31. supr. de annona l. 52. infr. de hæretic. l. 35. supr. de nauicular.* & post eum mox Ioannes. Tandem neque Præfatio suppositititiæ constitutionis, cui hæc inserta, quamque edidit Sirmondus

mondus ex Cod. Lugdun. & Anic. in Append. Cod. Theod. num. 15. huic interpretationi refragatur. Ergo de delictis Ecclesiasticis & leuibus aliis delictis accipienda hæc lex; vel si generaliter ea accipienda, tum noua ea fuerit & aduersus IVS COMMVNE, de quo ad *d. l. 23. supr.* vid. & Milletotum *d. p. 132.*

Porro, quod ex hac lege colligunt viri clarissimi ad *l. 2. & 18. D. de iure fisci*, infames ab accusatione remoueri, ex his verbis elegantissimis; *Vt damno pudoris, existimationis dispendio; discant sibi alienæ verecundiæ insidiari saltim de cætero non licere*, ioculare est. Id enim sibi vult Honorius hisce verbis, quod impune hactenus factum a multis, vt alienæ verecundiæ insidiarentur, id in posterum non impune facturos, infamia enim notandos. Iidem pariter *lib. 55.* Pauli ad Edictum ad *l. 18. D. in princip. de iniur. & famos.* ex *hac leg.* male colligunt, sordidiores vilioresque personas & Iudicio publico damnatas, infamatas, iniuriarum actionem non habere, patereque omnium iniuriis & contumeliis; ex his verbis, *vt contempti post hac, & miseræ humilitatis inclinati despectu, iniuriarum non habeant actionem.* Sententia enim Honorii de Episcopis & Clericis appetitis hæc est. Quemadmodum inordinata vel iniusta accusatione appetita innocentia, iniuriarum actio pro vltione moderata aduersus delatores seu calumniosos accusatores competit; ita retro, quod similis videri debet iustitiæ, (vt *hac leg.* dicitur) iusta accusatione pulsatis, cognitioneque abdicatis, nullam competere.

De PARABOLANIS *Alexandriæ Theodosii Iun. constitutio.*

XLII. (a) Idem AA. Monaxio (b) PF. P.

QVIA inter cetera Alexandrinæ Legationis (c) inutilia, hoc etiam decretis (d) scribtum est, *Vt Reuerentissimus Episcopus* (e) *de Alexandrina ciuitate aliquos* (f) *non exire* (quod quidem terrore eorum, qui *Parabalani* nuncupantur Legationi insertum est,) Placet * nostræ Clementiæ, Vt nihil commune Clerici cum publicis actibus, (g) vel ad Curiam pertinentibus, (h) habeant. Præterea eos (i) qui *Parabalani* vocantur, non plus quam quingentos esse præcipimus. Ita vt, non diuites, & qui hunc locum redimant, (k) sed pauperes, a Corporatis, (l) pro rata Alexandrini populi, præbeantur: Eorum nominibus Viro spectabili PF. Augustali videlicet intimatis, & per eum ad Vestram (m) Magnitudinem referentes. Quibus neque ad quodlibet publicum spectaculum, neque ad Curiæ locum, neque ad Iudicium accedendi licentiam permittimus: nisi forte singuli, ob causas proprias & necessitates, Iudicem adierint, aliquem lite pulsantes, vel ab alio ipsi pulsati: vel in communi (n) totius corporis causa Syndico (o) ordinato; Sub ea definitione, vt si quis eorum hæc violauerit, & breuibus (p) Parabalani (q) eximatur, & conpetenti supplicio subiugetur: nec vnquam ad eandem sollicitudinem reuertatur. Loco (r) autem mortuorum Viro Spectabili PF. Augustali subrogandi dedimus potestatem; sub ea condicione, quæ superius designatur. Dat. III. Kal. (s) Octobr. Constp. Theod. A. VII. & Palladio coss. [416.]

NOTÆ.

p. 85.

(a) Abest initium huius legis a *Cod. Iust.* velut historicum. Memorat eam Baronius, deque ea agit *Anno 416. num.* 38. 39. Iungenda autem ei *lex 15. de Legatis.* Huius legis meminit ipse Theodosius Iun. septimodecimo post mense, *l. prox.* 43. Eamque in nonnullis abrogat, in aliis vero confirmat. GOTHOF.

(b) In Cod. Iust. *Maximo*, male: de hoc *Monaxio* PP. sub Theodosio Iun. ab Anno 414. ad 420. v. *Prosopog.* Eidem inscribitur *lex prox.* qua hæc partim infirmatur, partim confirmatur. ID.

(c) De hac Legatione *d. l. 15. supr. de Legatis.* ID.

(d) *Decreta* legationum: de quibus *supr. tit. de Legatis & decretis legat.* ID.

(e) *Cyrillus* tunc is erat; iam inde ab Anno D. 412. ad Annum 444. quo demum is obiit. ID.

(f) Hunc locum mox restituo. In Edit. Quartan. & prim. Cuiac. est, *aliquas non exire*, addito ad marginem glossemate; forte, *aliquatenus non exiret.* ID.

* Lex 17. *Cod. Iust. de Episcopis*, hinc desumta est. ID.

(g) *Actionibus*, in nonnullis *Cod. Iust.* & Sichard. male: vnde colligunt Clericos non posse esse Aduocatos aut Procuratores: de hac voce *actionum* v. quæ ad *l. 2. supr. de his qui condit. propr.* ID.

(h) *Cuius corpori non sunt annexi*, additum Cod. Iust. ID.

(i) *Præterea his, qui Parabolani vocantur, neque ad quodlibet publicum spectaculum*, &c. ita Cod. Iust. rescissis intermediis omnibus, propter *l. 43. infr.* ID.

(k) Vide & *d. l. 15. supr. de Legatis.* ID.

(l) *Corporatorum* horum Alexandrinorum fit rursum mentio in altera Theodosii Iunioris constitutione, puta *l. 2. supr. de Alexandr. pleb. primatibus*, vbi dixi. ID.

(m) Præfecti Prætorio. ID.

(n) Ita quoque in MSS. nonnullis Codicis Iust. at vulgo editi male, *in communes causas.* ID.

(o) Fieri potest: nisi malis, *Syndici ordinati.* ID.

(p) *Breues*, id est, matricula: vid. *Glossar.* ID.

(q) *Parabolanis*, Cod. Iust. *ID.*
(r) Rescissa sequentia a Cod. Iust. propter *l. 43. sequ. ID.*
(s) *III. Non. in d. l. 15. supr. de Legatis. ID.*

COMMENTARIVS.

De Parabolanis potissimum Alexandrinis est hæc & sequens Constitutio, Theodosii Iunioris, vbi varia admodum de his ab eo constituuntur. Huic vero constitutioni occasionem præbuit Legatio Curiæ Alexandrinæ, vt præter hanc legem docet insuper *lex 15. supr. de Legatis & decret. legationum*, quæ huic iungenda est. Nempe ad Imp. legatio decreta & missa est hoc tempore aduersus Parabolanos, quod ii iam Alexandriæ terribiles & timendi forent, publicisque actibus & ad Curiam pertinentibus sese miscerent, denique seditionum faculæ seu turbarum concitatores essent.

Prius videndum, quodnam *Parabolanorum* institutum istorum, & vndenam dicti fuerint. Sane Clericorum eos numero fuisse, tum huius legis principium, tum vtraque hæc lex & sequens, sub hoc titulo collectæ, ostendunt. Item *sollicitudinis* alicuius nomen id fuisse testatur hæc ipsa lex, *vers. sub ea definitione.* Et nominatim vero Parabolanos quidem ad curanda debilium ægra corpora deputatos fuisse, curandique experientiam gessisse testatur *d. l. 43. infr. prox.* Dicti autem *Parabolani*, vt Cod. Iust. editum: nempe a παράβολος, *Parabolani*, vel *Parabalani*, vt *hac leg. & d. leg. sequ. 43.* nempe quod ægris curandis *sollicitudinem*, (qua voce hæc lex vtitur, vt dixi) & operam nauantes, haud sine *periculo*, ac maxime, si quæ lues aut contagio, inter ægrotos versarentur: ac proinde Clerici medicinam exercentes, neglecto omni *periculo*, suæque salutis immemores. Nam & sic bestiarios, qui cum bestiis depugnabant, propter desperatam audaciam & animæ prodigalitatem, παραβόλους dictos, notum est vel ex Socrate *lib. 7. cap. 22.* Glossæ, *Pontifices*, παράβολοι. Hesychius: παραβαλλόμενος, ὁ παρακινδυνεύων, ὅ ἐστι παραβόλως μαχόμενος: *se in periculum coniiciens, periculum adiens, quod facit temerarie pugnans.* Item παραβάλλεσθαι, idem quod παρακινδυνεύειν apud Pollucem *lib. 3. cap. 28. sect. 135. pag. 336. Edit. Hemsterhuis.* παραβαλλόμενος ἐν θαλάττῃ, *periclitatus in mari*, Maximus Tyrius *dissert. 2. pag. 13. Edit. Heins.* Suidas, παραβάλλεσθαι, πρὸς κίνδυνον ῥίπτειν ἑαυτὸν: παραβάλλεσθαι, *se in periculum coniicere.* Inde est παραβόλιον pecunia, quæ deponebatur in iudicio ab vtroque litigantium, quod incertum esset vtrius periculo fieret, v. Phrynichum *voc.* παραβόλιον. Sed & Firmicus (*lib. 8. Mathes.*) *parabolarios* dixit, *Audaces*, pari sensu Claudianus, *in Manlii consulatum v. 292.* Inde Apostolus *cap. 2. ad Philipp. v. vltim.* διὰ τὸ ἔργον τοῦ χριστοῦ μεχρὶ θανάτου ἤγγισε παραβολευσάμενος τῇ ψυχῇ, *propter opus Christi appropinquauit morti, periculum faciens animæ:* vbi vetustissimus etiam interpres, qui apud clarissimos mihique coniunctissimos Fratres Puteanos optimæ notæ, *parabolatus est de anima sua*, vertit: & male qui in παραβουλευσάμενος id vertunt. Et rursum Hesychius, παραβολευσάμενος, εἰς θάνατον ἑαυτὸν ἐκδοὺς: & vti παραβολεύεσθαι τῇ ψυχῇ dixit Paulus, *capitis & vitæ periclitari*, ita & παραβάλλεσθαι τῇ κεφαλῇ, Attici In veteri Glossario, *desperatus*, παράβολος: Item παράβολον, παράδοξον. Denique παραβολεύεσθαι, idem est, quod ῥιψοκινδυνεύειν: Glossæ Philoxeni, παβολεύσασθαι, *periculum facere.* Valeant itaque iam Accursii nugæ, asserentis medicos contemtim *Parabolanos* vocari solitos, eo quod multas haberent parabolas, quodque .. quisque loquacior est, ita & doctior medicus vulgi sententia & opinione existimetur: Imo valeant etiam Alciati deducentis a voce παρὰ & βῶλος, quasi *gleba adscriptos*, dicas.

De his igitur hac constitutione a Theodosio Iun. sequentia septem constituuntur; velut remedia, mediaque, reprimendis eorum deinceps conatibus & ausis, per quæ ad abrupta & tumultus sæpe progrediebantur, terroremque, quod *hac leg.* dicitur, incutiebant, spreto seu repudiato eo remedio, quod Alexandrini per Legatos petierant, & proposuerant, vt videlicet Episcopus Alexandrinus *aliquo non exiret* (ita enim hic locus legendus est) *de Alexandrina ciuitate.* Nempe, continendos in quiete hac ratione, puta præsentia Episcopi Alexandrini, Parabolanos crediderant Alexandrini: verum id, Theodosio tanquam *inutile* displicuit: Inutile, inquam, siue quia id haud satis efficax hanc ad rem visum: siue quia iniquum visum, Episcopum Alexandrinum ideo vetari ne Vrbe Alexandrina prodiret. Qui quidem hoc tempore Cyrillus erat, iam inde, ab Anno D. 412. ad Annum vsque 444. quo demum is obiit. Primum igitur, Theodosius Iun. Parabolanos vetat sese miscere *Publicis actibus*, vt & Clericos in commune. Nempe eo audaciæ iam processerant illi, vt publicos actus, & Curiales interuentu suo turbarent, & quo vellent etiam verterent; terrore iniecto, atque ad nutum eorum fierent pleraque publice in Curia Alexandrina & in plebe (de qua Alexandrina p. 84.
Curia vide & *l. 189. 190. 191. 192. supr. de Decurion. l. 9. supr. de Petitionib. d. l. 15. supr. de Legatis.* Eodemque pertinet & *lex 80. tit. 126. d. tit. de Decurionibus*: de plebe Alexandrina vide titulum *supr. de Alexandr. pleb. primatibus.*) Quare locum hunc male arctant Interpretes ad aduocationis & procurationis munus, quasi eo nominatim Parabolanis *hac leg.* interdicatur. Sic sane & in Concilio Chalcedonensi, vbi Parabolanorum tumultus memoratur. Primum igitur hoc remedium placuit Theodosio Iun. continendis in quiete Parabolanis. Secundo, eodem semper fine *Numerum* Parabolanorum arctandum credidit Theodosius Iunior, ad 500. velut ita facilius iam in quiete continendos. Verum ad 600. mox numerus auctus *l. prox.* vti dicam, vbi omittere interea non possum, quingentos pariter Monachos in hoc tumultu Monasteriis egressos memorari a Socrate *lib. 7. cap. 14.* Tertio *Statum* eligendorum Parabolanorum iam definit; quo obseruato, nullo postea negotio in quiete continerentur. Igitur non diuites, veluti Honoratos & Curiales, vt *l. prox.* exprimitur, quique hunc locum redemerint (cui simile quid extat in *l. 15. supr. de Legatis*, quæ huic iungenda est) verum pauperes eligi vult. Nempe facilius pauperes in officio contineris, quam factionibus opibusue præualentes. Quarto *Electioni hanc formam* præstituit; puta vt ii ipsi a Corporatis pro rata populi Alexandrini præbeantur (de quibus *Corporatis* actum *l. vnic. supr. de Alexand. pleb. primatibus,*) scilicet, vt ita modestia apud plebem noti & virtutibus commendati eligantur, quique ipsam plebem post ea turbaturi non sint. Quinto, *Nomina* eorum Præfecto Augustali & per eum Præfecto Prætorio, intimari iubet:

iubet: & sic ab his confirmari, quasi hac ratione non turbidi, sed quieti eligerentur. Verum hæc duo postrema mox abrogata fuere *l. prox.* 43. translata huius Electionis potestate in Episcopum Alexandrinum. Sexto remedio *Vitam & mores* Parabolanorum componit *hac leg.* Theodosius Iun. duobus constitutis, quæ & ipsa rursum firmantur *l. proxim.* scilicet a *Spectaculis* eos procul abesse iubet; nempe quia hæc seditionibus, si quid aliud, & quidem in Vrbe seditiosa, Alexandria puta, obnoxia maxime sunt; & quidem de proximi temporis experimento, quod huic etiam legi occasionem præbuit, mox vt ostendam. Item *Curia & Iudiciis*, eos arcet, sub pœna triplici, Iudiciis duobus tantum casibus iis interesse permissis: puta si vt priuati & singuli litigantes pro se iudiciis subsistant, vel vt Syndici totius corporis nomine. Id enim hactenus prohibendum fuit, ne per turbam & velut vim intentaturi admitterentur: at singulis iudicio experientibus, vel totius corporis causam agentibus (id enim *Syndicorum* munus est, de quo alibi,) & sic iura implorantibus, iudicia præcludi iniquissimum fuisset. Septimo *Subrogandi* quoque Parabolanos in locum mortuorum Præfecto Augustali potestatem hac lege tribuit Theodosius. Verum & hanc subrogandi potestatem, pariter vt eligendi, mox in Episcopum Alexandrinum transtulit *l. prox.* 43. Ex his iam patet omnibus, continendis in quiete Parabolanis hoc tempore satius visum Theodosio Iuniori, eos *dispositioni* Episcopi Alexandrini subduci. Et sane, quod recte Baronius monuit, omnino his constituendis occasionem præbuere tumultus, qui hoc tempore Alexandriæ oborti fuerant, quosque prolixe memorat Socrates, *lib. 7. cap. 13. 14. 15.* Inter Cyrillum videlicet Episcopum Alexandrinum, & Monachos ab vna parte, & Orestem Præfectum Augustalem, & Iudæos ab altera, *spectaculorum* occasione, adeo vt hoc tempore Cyrillus, conflata inimicitia Præfecti Augustalis, inuidia aliqua laborasse apud Imperatorem, huius quoque legis argumento, comprobetur, quod & alioquin Socrates diserte testatur: Quantumuis & ipse querelas suas contrarias ad Imperatorem per litteras pertulisset: *Inuidia*, inquam, quasi & δυναστείαν τῶν ἐπισκόπων, & ipse cum detrimento *ciuilis potestatis*, in immensum auctum iret, atque in διατυπώσεις, seu πολιτείαν Præfecti Augustalis nimio plus inquireret, ἐποπτεύειν ἐβούλετο, *vouldit contreroller:* turbarumque adeo quæ exinde natæ, fautor fuisset, immissis Clericis, Monachisque in Iudæos, ipsumque adeo Præfectum Augustalem, & Hypatiam. Huius inquam quoque legis argumento id discimus vel coniicimus: Quandoquidem Parabolanorum electionem, subrogationem atque dispositionem & curam omnem, Theodosius Iunior, non iam Episcopo Alexandrino *hac lege* committendam putat. Quam septemdecim mensibus post, Anno 418. *l. prox. sequ.* mutata hac parte sententia, & sic Cyrillo in gratiam Imperatoris iam rursum recepto & restituto, Episcopo Alexandrino commisit.

Porro, præter huius legis argumentum, tumultus illos, de quibus agit Socrates, *bis COSS.* Anno 416. contigisse liquet etiam ex eo, quod idem Socrates ait, *quarto anno* Episcopatus Cyrilli, menseque Martio, hæc contigisse: & quia Anno 412. 12. Kal. Nouembr. creatum Cyrillum, idem *lib. 7. cap. 7.* testatur: & sic mensis Martius, quarti anni Sedis Cyrilli, omnino conuenit his COSS. Anno 416. Quare, quod Socrates ipse *decimum Honorii consulatum*, id est, Annum D. 415. & Theodosii δέκατον, vel vt Christophorsonus habet ἕβδομον, *septimum*, adsignauit, erroneum est. Nam neque par consulum hoc rectum est: neque enim *septimus consulatus Theodosii*, cum *Honorii* X. congruit; verum *Sextus.* Assignandus igitur illi tumultui Consulatus *Theodosii VII. & Palladii I.* id est, Ann. D. 416. nisi iam superiore Anno 415. eum cœpisse putemus.

Est igitur hæc lex velut singularis admodum, notanda: vtpote qua continentur remedia mediaque septem, quæ alio quoque pro rerum vsu recte traduci possunt, quibus quorundam corporum, pietatis speciem præ se ferentium seditioni, tumultui, terrori occurri posse videtur. Nempe 1. Vetitis iis, publicis sese actibus miscere, 2. Numero eorum coarctato, 3. Diuitibus eligi prohibitis; 4. Ab ipsismet ciuibus delegi iussis, 5. A supremis Magistratibus confirmari, 6. A spectaculis iudiciisque prohiberi, 7. Subrogari denique ab eodem Magistratu. Nempe in officio & quiete facile hæc corpora continueris, si alienis & sæcularibus actibus sese non immisceant; si numero aut opibus non insolescant; si apud plebem gratiosi & commendati eligantur: si a Magistratu pendere se norint: si locis seditionibus obnoxiis & Iudiciis destinatis arceantur: si denique corpora eorum a Magistratibus repleantur: Ad summam, si non Ecclesiasticæ alicuius personæ summæ, auctoritate & patrocinio tutos sese putent, verum legibus & Iurisdictioni seculari suppositos sese norint. Quod omne in argumento *Excerptionum Ecclesiasticarum* sæpe dici possit atque vsurpari. Verum nonnulla hac parte mox mutata *l. prox.*

De PARABOLANIS *altera eiusdem Theodosii Iun. constitutio: qua priori in nonnullis derogatur.*

p. 85.

XLIII. (a) Idem AA. Monaxio. PF. P. (b)

PARABALANI (c) (qui ad curanda debilium ægra corpora deputantur,) quingentos (d) esse ante * præcepimus: Sed quia hos minus sufficere in præsenti cognouimus, pro quingentis sescentos constitui præcipimus: Ita vt pro (e) arbitrio Viri Reuerentissimi Antistitis Alexandrinæ Vrbis de his qui ante (f) fuerant, & qui pro consuetudine curandi gerunt experientiam, sescenti Parabalani ad huiusmodi sollicitudinem eligantur (exceptis videlicet Honoratis (g) & Curialibus.) Si qui (h) autem ex his naturali sorte fuerit absumptus, alter in eius locum pro voluntate eiusdem Sacerdotis, (i) (exceptis Honoratis, & Curialibus) subrogetur. Ita vt hi sescenti, Viri Reuerentissimi Sacerdotis præceptis, ac dispositionibus

obsecun-

obsecundent, & sub eius cura consistant: Reliquis, quæ dudum (k) latæ legis forma complectitur, super hisdem (l) Parabalanis, vel *de Spectaculis*, vel *de Iudiciis*, *ceterisque* sicut iam statutum est, custodiendis. Dat. III. Non. Febr. Constantinop. Honor. XII. & Theod. VIII. (m) AA. CONS. [418.]

NOTÆ.

(a) *Lex* 18. *Cod. Iust. de Episcopis & Clericis.* GOTHOF.

(b) *Monaxio* huic PP. inscribitur quoque *lex super. ID.*

(c) Ita quoque *l.* 42. *supr.* & bis rursum *h. l.* verum scribendum *Parabolani*, vt *ad legem super.* ostensum: peius adhuc alii *Parabaiani*, vt est notatum in margine Edit. Quartan. *ID.*

(d) Hæc, vsque ad *Sexcentos*, omissa Cod. Iust. velut antiquati iam iuris. *ID.*

* Fine Anni 416. *l. supr.* 42. *ID.*

(e) *Per Arbitrium*, Cod. Iust. Istud melius, vt infra, *pro voluntate. ID.*

(f) *Antea*, Cod. Iustin. *ID.*

(g) *De Honoratis* plene *l. vnic. de offic. ciuil. Iud. ID.*

(h) *Quis*, Cod. Iust. *ID.*

(i) *Sacerdotis*, id est, Episcopi, Antistitis: vid. *Paratitlon. ID.*

(k) *Dudum*, id est, ante septendecim menses: de huius vocis vi & intellectu vario, dixi ad *l. celebrandis. ID.*

(l) *His*, Cod. Iust. *ID.*

(m) *X.* Cod. Iustin. male. *ID.*

COMMENTARIVS.

De Parabolanis lex superior, hac posteriore, septimo decimo post illam mense ad eundem Monaxium PP. emissa, partim emendatur, partim confirmatur ab eodem Theodosio Iuniore. Emendatur, inquam, neque vno capite. Primum enim *Numerus* eorum paullo ampliatur: nempe 600. iam constitui præcipiuntur, eo quod 500. minus sufficere re compertum fuisset. Quem quoque sexcentorum Parabolanorum numerum memorari videmus in Concilio Chalcedonensi, *actione 1. pag. 213. 214. Tom. II. Concil. Edit. Harduin.* vbi de Basilio Seleuciæ, & de Barsuma. Secundo *Eligendorum*, subrogandorum Parabolanorum ius & Potestatem omnem, quam superiore constitutione Corporatis, Præfectoque Augustali seu Alexandrino, & Præfecto Prætorio tribuerat, Episcopo Alexandrino Theodosius Iunior *hac leg.* nunc tribuit; denique eos Episcopi dispositioni & curæ omnino subiicit. Vnde liquet Cyrillo iam fauentiorem Theodosium Principem factum, qui alieniore paulo ante animo videbatur; & sic Cyrilli partes iam Alexandriæ superiores extitisse, cum ante Præfecti Augustalis præualuissent.

Cæterum & illud *hac. leg.* definitur, vnde eligendorum Parabolanorum ius Episcopo Alexandrino sit? Puta, vel ex his, qui ante fuerant, vel ex his qui pro consuetudine curandi gerunt experientiam; exceptis Honoratis & Curialibus. Superiore scilicet lege Parabolanos a Corporatis pro rata populi Alexandrini præberi Theodosius Iun. iusserat: at nunc eligi eos vult ab Episcopo, siue ex eorum numero, qui iam ante fuerant Parabolani, verum a Præfecto Alexandrino expuncti, siue aliunde, ex quocunque tandem corpore genereque hominum, dummodo curandi gererent experientiam & consuetudinem. Quod vtique facile fuit in Vrbe Alexandrina, medicinæ studiosissima: de quo vide insignem Ammiani Marcellini locum *lib.22.c.16.* Duo tantum corpora excipiuntur, e quibus Parabolanos eligi vetat, Honoratorum videlicet & Curialium. Id quod ipsum indicauerat Imperator *l. prox. supr.* qui diuites, quique hunc locum redimerent, eligi noluit. Nempe & hi facile metuendi, vtpote dignitatibus subnixi, & in ciuitatibus suis eminentes, & diuites, plene vt ostendi ad *l. vnic. supr. de offic. Iudicum ciuil.* vbi de his plene dixi, & ad *tit. de Decurion.*

Et his quidem tribus lex superior *hac leg.* nunc reuocatur, & immutatur: atenim reliqua superioris legis capita confirmantur: nempe quæ ad perpetui iuris formam pertinent: non vt superiora, quæ temporaria Præfecti Augustalis gratia emeruerat: & temporaria Episcopi Alexandrini offensio extorserat: Cuiusmodi duo hic memorantur capita *de Spectaculis*, & *de Iudiciis*: puta, vt ne Parabolani his sese misceant: de quo ad *eam leg.*

---

p. 86.

De Extranearvm *mulierum consortio Ecclesiasticis interdicto: quasnam contra* Foeminas *sibi adsciscì illi possint.*

XLIV. (a) Idem AA. Palladio PF. P. (b)

Evm qui probabilem (c) sæculo disciplinam agit, decolorari (d) consortio *Sororiæ* appellationis non decet. Quicunque igitur, cuiuscumque gradus Sacerdotio fulciuntur, (e) vel Clericatus honore censentur, Extranearum sibi mulierum interdicta consortia cognoscant: Hac eis tantum facultate concessa, vt matres, filias, adque (f) germanas, intra domorum suarum septa (g) contineant: In his enim nihil sæui (h) criminis æstimari (i) fœdus naturale

rale

rale permittit. Illas etiam non relinqui castitatis (k) hortatur adfectio, quæ ante Sacerdotium maritorum legitimum meruere coniugium: Neque enim Clericis incompetenter adiunctæ sunt, quæ dignos Sacerdotio viros sui (l) conuersatione fecerunt. Dat. VIII. Id. Maii, (m) Rau. DN. Theod. A. IX. & Constantio (n) VC. CONS. [420.]

INTERPRETATIO. *Quicunque Clericatus officio vtuntur, extranearum mulierum familiaritatem habere prohibentur, matrum, sororum, vel filiarum sibi solatia intra domum suam nouerint tantum esse concessa: quia nihil turpe in talibus personis fieri vel cogitare lex naturæ permittit. Illæ vero mulieres sunt in solatio retinendæ, quæ in coniugio fuerint* (o) *ante officium Clericatus.*

NOTÆ.

(a) *Lex* 19. *Cod. Iust. eod. tit.* Translata quoque *hæc lex* in leges Baioariorum *tit.* 1. Meminit eius Baronius *Ann.* 420. *num.* 51. Iungendaque huic *lex vltim. supr. de raptu vel matrimonio Sanctimonialium.* Tandem inserta hæc lex constitutioni, quam sub Honorii, ad Palladium Præfectum Prætorio, nomine, ex *Cod. Lugd. & Anic.* edidit nuper Sirmondus *in Append. Cod. Theod. num.* 10. cui inserta quoque *d. l. vlt. supr. de raptu vel matr. sanctim.* quæ huic sane, vt dixi, iungenda est. GOTHOF.

(b) *Palladius* sub Honorio PP. Italiæ: vide saltem *l.* 12. *supr. de indulg. debitor.* male in Cod. Iustin. *dict. l.* 19. Præf. Vrbi. *ID. PV.* habet MS. G. & Sichard. sed recte MS. W. *PPO. RITTER.*

(c) *Probabilis seculo disciplina* est Clericalis, Sacerdotalis professio, δοκίμασος πολιτεία, εὐάρεστος βίος, quæ sanctior vita dicitur *l.* 36. *supr.* meritum eximiæ & singularis virtutis *l.* 16. *supr.* ὑψηλὴ πολιτεία, & sublimius propositum: de voce probabilis v. *l.* 2. *supr. de Scenicis:* vel etiam probabilis sæculo disciplina dicitur, cum *obtrectandi locus secularibus* non datur, vt loquitur in argumento proximo (de quo *l.* 20. *supr.*) Ambrosius 1. *offic.* 20. Probabilis, id est, qui probari potest & debet: sic *probabilis gressus*, Ambrosio I. offic. 18. *probabilis liberalitas*, eidem *cap.* 30. *probabilis vitæ meritis comperti*, Marcellino *lib.* 23. *cap.* 1. GOTHOF.

(d) Ambrosius *epist.* 4. *Noxiæ sunt conuersationes cum insipientibus, & inficiunt sobriam mentem atque DECOLORANT.* Frequens hoc significatu apud Symmachum & alios ea vox. Sed & nominatim, pariter vt *hac lege* in argumento coniunctionis, Ambrosius *epist.* 66. siu. 48. *Edit. Paris. & vt ætas conueniat & forma, nec naturæ discrepet, nec DECOLORET diuersitas.* Plurima alia v. apud Iuretum in Symmach. *lib.* 2. *epist.* 75. Seruius quoque in 6. Æneid. *v.* 649. *Plerumque virtus decoloratur temporis infelicitate.* ID.

(e) Al *funguntur*, non ita recte. *ID.*

(f) Deest in nonnullis. *ID. Filias & germanas,* MSS. W. G. & Sichard. *RITTER.*

(g) *Tecta*, MS. G. & Sichard. *ID.*

(h) *Scæuum*, sic scæuitas morum *l.* 17. *supr. de Pœnis:* vid. *Glossar. Theod.* in Cod. Iust. non ita bene *saui.* Scæuum, σκαιόν. GOTHOF. *Nihil fieri criminis*, Sichard. *sciri criminis*, MS. G. *RITTER.*

(i) *Existimari*, Cod. Iust. GOTHOF. *Æstimare*, Sichard. *RITTER.*

(k) *Charitatis*, Sichard. in MS. G. lego, *relinquit castitatis ortus affectio. ID.*

(l) *Sua*, Cod. Iust. & Sichard. *GOTHOF.*

(m) Mar. *d. l. vltim. supr. de raptu*, &c. al. *VIII. Kal. Mar. Nou.* in Aniano optimæ notæ *ID.*

(n) III. quod & Anianus optimæ notæ habet, & Codex Aniciensis: & verum est in *d. l. vlt.* quam differentiam iam videre est in aliis huius Codicis constitutionibus, puta *leg.* 6. *supr. de legitim. hered. l.* 17. *supr. de Iur. fisc. ID. Constantino*, MS. W. & Sichard. & *d. l.* 6. vid. *Chronolog. RITTER.*

(o) *Fuerunt*, MS. G. *ID.*

COMMENTARIVS.

DE VITA & HONESTATE Clericorum est hæc constitutio: CASTITATI inquam Clericorum, suspectæque eorum conuersationi, qua *Castitatis* alioquin *affectionem*, (vt hæc lex loquitur) præ se ferrent, quaque adeo *probabilem*, propositi genere, *seculo disciplinam agunt*, Honorius Imp. Anno D 420. consulit, & occurrit hac constitutione sua, emissa ad Palladium Præfectum Prætorio Italiæ: cuius duæ partes hoc Codice continentur, quarum prior hæc est; posterior vero *lex vltima supr. de raptu vel matrim. sanct.* quæque adeo huic coniungenda venit. Nempe hæc Clericorum Castitati consulit, amota omni suspectæ conuersationis suspicione: Dicta vero *lex vltima*, castitati sanctimonialium Virginum Deo dicatarum: Denique *honestati* & honori Sacerdotii consulit, vt ita, quod Hieronymus *epist. ad Nepotianum* 2. *pag.* 9. *Tom. I. Oper Edit. Francf.* ait, *& Sacerdotium proposito, & propositum Sacerdotio ornetur.* Aduersus duo omittatim, quæ εἰς ἀτιμίαν τῆς ἱερωσύνης, admittebantur (vt Balsamo alioquin in hac ipsa re loquitur *in Epist. Basilii ad Paregorium Presbyterum p.* 373. *T. II. Pand. Can.*) quæque a probabili seculo disciplina aliena videbantur: quod primis huius legis verbis indicatur: *Eum qui probabilem seculo disciplinam agit, decolorari non decet consortio*, &c. Ac si diceret Honorius: Probabile institutum & propositum esse Clericatum, sed decolorari consortio extranearum mulierum. Addamus ex supposititia constitutione locata in *Append. Cod. Theod.* similia quædam: *Fama contaminat datque sinistris rumoribus locum*, &c. *Cum foris positos ac publico iure viuentes ad illecebram criminis trahit obscœna suspicionis exemplum.*

Vetantur igitur hac lege Clerici EXTRANEAS sibi mulieres, quasi sorores, adsciscere: Clerici, inquam, cuiuscunque tandem gradus, maximi, minimi, siue in *Sacerdotio* constituti (id est, Episcopi, Presbyteri, Diaconi) siue Clerici alii, nullo p. 87.
gradus vel honoris discrimine: *Extraneas* inquam mulie-

P. 87 mulieres vetantur Clerici ſibi adſciſcere. Nempe ex quo Cœlibatus Clericalis mos paulatim inoleſcere cœpit, atque hac etiam ratione Clerici probabilem ſeculo diſciplinam agere, ſeque ſeculo de cœlibatus ſeu continentiæ voto commendare inſtituerunt, clam tamen atque alia ratione voluptates ſuas explere alicubi rerum experimentis viſi ſunt, *κρύφα πορνεύοντες*: adſcitis videlicet ſibi mulieribus, ſibi adiunctis, quaſi ſororibus, his *συνοδεύοντες, σύνδιαιτώμενοι, καὶ ἐξυπηρετέμενοι ὑπὸ τῶν τοιέτων*, *cum iis iter facientes, communiter viuentes, earumque miniſteriis vtentes*, vt de ſimulata alioquin Encratitarum continentia Epiphanius loquitur, *hæreſi 47. num 3. pag. 401. Tom. I. Edit. Colon.* quas quidem Græci, ac nominatim Antiocheni, *συνεισάκτες*, vel *ἐπεισάκτες*, alii *ἀγαπητὰς* dixere, vbi nonnulli vertunt *ſubintroductas*. At recte Rufinus (quod Cuiacius quoque iam notauit II. *Obſeru. 29.*) vt & notauit vetus interpres Concilii Nicæni (quem ſequitur & Fulgentius Ferrandus *cap. 112.* & Iſidorus Mercator) *extraneas* mulieres vertit, quomodo & *hac lege* vocantur: & retro Hieronymus ad Euſtochium *de cuſtod. virginitat. Ep. 22. pag. 90. Tom. I. Oper. Edit. Francf. Fratrem extraneum*, ipſum Clericum adſciſcentem. Idem *epiſt. ad Saluinam de viduit. ſeruand. pag. 50. Tom. eod. Cum tecum ſancta ſit Mater, & lateri tuo amita hæreat virgo perpetua, non debes periculoſe externorum conſortia quærere, de tua ſocietate ſecura.* Id vero Paulo Samoſatenſi iam olim vitio datum, vt oſtendit Epiſtola Epiſcoporum aduerſus eum apud Euſebium, *lib. 7. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, cap. 30.* Cæterum eas mulieres Clerici circumferebant, vt hæc lex docet, velut ſorores, & vt eiuſdem propoſiti, vt Hieronymus *eodem loco* ſcribit, & ad ſpirituale ſolatium, vel vt miniſtras, vel vt *ἀγαπητὰς*, quod docet Epiphanius *hæreſi 63. de Origenianis num. 2. pag. 521. 522. Tom. I. Oper. Edit. Colon.* vbi agit de quodam Epiſcopo Palæſtinæ, & *de Hieracitarum Hæreſi 67. num. 8. pag. 716. Ed. cit.* Quod vtique magno Eccleſiæ ſcandalo cedebat, non ſine flagitii alicuius ſuſpicione, quamlibet *Sororiam* appellationem prætexerent, quod etiam *can. 19.* Concilii Ancyrani *pag. 278. 279. Tom I. Concil. Ed. Harduin.* teſtatur: *τὰς μὲν τοι συνερχομένας παρθένες τισὶν, ὡς ἀδελφὰς, ἐκωλύσαμεν, virgines autem quæ conueniunt cum aliquibus, tanquam ſorores, ab eorum conſortio probibemus.* Quibus ſimile & illud Martialis conueniat *lib. 2. Epigr. 4. v. 3.*

Fratrem te vocat, & Soror vocatur,
Cur vos nomina nequiora tangunt?

Et eiusdem illud *lib. 12. Epigr. 20.*

Quare non habeat, Fabulle, quæris,
Vxorem Themiſon? habet SOROREM.

Sed & illud Ouidii *lib. 9. Metamorph. v. 557.*

Dulcia fraterno ſub nomine furta tegemus.

Vide & Hieronymum, *epiſt. ad Oceanum 83.* & *epiſt. ad Euſtochium*, loco quem mox conſignabo. Itaque variis ſubinde canonibus & legibus ea res delegata prohibitaque. Primum quidem Concilio Ancyrano *dict. can. 19.* & Concilio Nicæno *can. 3. pag. 323. 324. Tom. I. Concil. Ed. Hard.* vbi *συνείσακτοι* pariter vocantur, & ad cuius præſcriptum hæc lex lata eſt; dein & Carthaginenſibus, Gallicis, Hiſpanicis, aliis. In eumque morem inuecti ſubinde Patres: veluti Antiocheni apud Euſebium *lib. 7. c. 30.* Baſilius ad *Paregorium Presbyterum epiſt. 198.* ſiu. *55. Edit. Benedictin.* cuius titulus: *περὶ τῦ χωρισθῆναι τῆ συνοίκε γυναίς, de ſeparatione a muliercula cum qua habitabat*, (quæ etiam extat apud Balſamonem & Zonaram, vid. *pag. 62. Tom. I. Pandect. Can.* & *pag. 322. Tom. II. Pandect. Can. Guilielm. Beuereg.*) Gregorius Nazianzenus *in verſibus infr. cit.* Hieronymus paſſim, maxime *ad Oceanum Ep. 85.* & *Euſtochium epiſt. 22.* Chryſoſtomus duobus ſermonibus hoc argumento conſcriptis: vno, *πρὸς τὲς ἔχοντας παρθένες συνεισάκτες, aduerſus eos, qui apud ſe habent virgines ſubintroductas, Tomo Sauiliano 6. pag. 214.* & *Tom. I. p. 228. Edit. Benedictin.* altero, *πρὸς τὰς ἐχέσας ἄνδρας συνεισάκτες, aduerſus eas, qui viros introductitios habent*, ſiue *περὶ τῦ μὴ τὰς Κανονικὰς συνοικεῖν ἀνδράσιν, quod regulares fœminæ viris cohabitare non debeant, Tom. eod. Sauil. p. 230.* & *Tom. I. Benedict. p. 248.* Georgius etiam Alexandrinus *in vita Chryſoſtomi* apud *Photium num. 96. pag. 255. Edit. Schott.* tradit hunc morem ab ipſo ſublatum: *παραυτίκα τὲς ἔχοντας συνεισάκτες τῦ ἔθες ἐξέκοψε, continuo eiecit eos, qui ex conſuetudine ſubintroductas habebant.* Et præcipuum Patrum in eo ſtudium, vt vanos Clericorum obtentus, qui & ſacrilege diuinis ſcripturis abutebantur eam in rem, oſtenderent. Chryſoſtomus in *d. ſermone πρὸς τὲς ἔχοντας συνεισάκτες, aduerſus eos, qui habent ſubintroductas, pag. 228. Tom. I. Benedictin.* *εἰσὶ γάρ τινες, οἱ γάμε, καὶ συνεσίας χωρὶς, κόρας ἀπειρογάμες ἀγόμενοι καθίζεσιν οἴκοι διαπαντὸς, καὶ εἰς ἔσχατον γῆρας ἑαυτοῖς συγκατακλείεσιν, ὔτε ἐπὶ παιδοποιΐας, ὐ γάρ φασιν αὐταῖς συγγίνεσθαι, ὔτε ἐξ ἀκολασίας· λέγεσι γὰρ αὐτὰς ἀκεραίες διατηρεῖν: ſunt enim nonnulli, qui puellas nuptiarum inexpertas domum ducunt, & vſque in extremam ſenectutem incluſas tenent, ac fouent, non procreandorum liberorum cauſſa, negant enim ſe cum illis rem habere, neque libidinis cauſſa, aiunt enim, quod illas incorruptas ſeruent.* Vides iam quo obtentu neque vno ſeſe tueri ſoliti Clerici huiusmodi extraneas mulieres ſibi adſciſcentes: nempe & pietatis obtentu & tanquam miniſtras, vel tanquam *ſorores* & *ἀγαπητάς*. Idem altero ſermone *pag. 254. Tom. cit.* *καὶ γὰρ καὶ ἀπὸ τῆς προσηγορίας αὐτῆς, εἴ τις ταῦτα ψηφίσασθαι βέλοιτο, ὐδὲ ἐνταῦθεν πάλιν ἀντειπεῖν δυνησόμεθα: ὅταν γὰρ ἢ εἰς ἀγορὰν ἐμβάλωσιν, ἢ λόγος τις οἴκοι περὶ αὐτῶ γίνηται, οἱ διαλεγόμενοι περὶ τῆς ἀτόπε συζυγίας ταύτης δηλῶσαι βελόμενοι τὴν τῦ δεῖνος, ὐ τὴν μητέρα καλῦσιν, ὐδὲ γὰρ αὐτὸν ἔτεκεν, ὐδὲ τὴν ἀδελφὴν, ὐδὲ γὰρ τὰς αὐτὰς ἔλυσεν ὠδῖνας, ὐδὲ τὴν γαμετὴν, ὐδὲ γὰρ νόμῳ γάμε συνῴκησεν: ὐδὲ ἄλλό τι συγγενείας ὄνομα τῶν συγκεχωρημένων, καὶ κατὰ νόμον κειμένων, ἀλλὰ τὸ αἰσχρὸν καὶ καταγέλαστον: ὐδὲ γὰρ ἂν ἔγωγε ἀνεχοίμην αὐτὸ εἰπεῖν, ὕτω μισῶ καὶ τὴν προσηγορίαν αὐτὴν, καὶ ἀποστρέφομαι: Etenim ab appellatione ipſa, ſi quis rem diiudicare velit, ipſi contradicere nihil poſſumus. Nam ſi quando in forum ſe conferunt, vel alias ſermo domi de ipſis ſit apud eos, qui diſputant de abſurda huiusmodi copulatione, ſignificare volentes illam, huius vocant, non matrem, neque enim illum peperit, neque ſororem, non enim ex eodem vtero prognata eſt, neque coniugem, non enim lege coniugii cohabitant; neque alio quopiam cognationis nomine, quod conceſſum vel lege permiſſum ſit; ſed turpi quodam ac ridiculo. Non enim ego quidem tulerim ipſum nominare, ſic exoſam habeo & auerſor hanc appellationem.* Nempe impudentiam eorum ſugillat, qui *ἀγαπητὰς* vocabant, cum iam ſorores, &c. vocare non poſſent. De quo Hieronymus quoque *Epiſt. 22. ad Euſtochium de cuſtodia virginit. pag. 90. Tom. I. Oper. Edit.*

Francf

Francf. Vnde in Ecclesias Agapetarum pestis introiit? vnde sine nuptiis aliud nomen vxorum? Imo vnde nouum concubinarum genus? Plus inferam. Vnde meretrices vniuiræ? Eadem domo, vno cubiculo, sæpe vno tenentur & lectulo. Et suspiciosos nos vocant, si aliquid existimamus. Frater SOROREM virginem deserit: cælibem spernit Virgo germanum; fratrem quærit EXTRANEVM, & cum in eodem proposito esse se simulent, quærunt alienorum spiritale solatium, vt domi habeant carnale commercium. Imo Epiphanius *hæresi 78. num. 11. pag. 1043. Tom. I. Oper. Edit. Colon.* ostendit, vnde impurissimi homines ex Scriptura συνεισάκτους, vel ἀγαπητὰς, probare nitebantur. Gregorii Nazianzeni tandem de his hoc iudicium *Epigrammat. 204. inter Anecdot. Græc. Lud. Ant. Muratior. pag. 188.*

Τοὺς δὲ συνεισάκτους, ὡς μὲν φάσκουσιν ἅπαντες,
Οὐκ οἶδ', εἴτε γάμῳ δώσομεν, εἴτ' ἀγάμοις
Θήσομεν, εἴτε μέσον τι φυλάξομεν, οὐ γὰρ ἔγωγε,
Κἄν με λέγῃς κακῶς, πρᾶγμα τόδ' αἰνέσομαι.
Synisactos vero (vt eos sane vnusquisque appellat)
Nescio an inter coniugatos, an inter cælibes
Posuerimus; an vero quid medium seruabimus.
Non enim ego,
Tametsi a vobis male audiam, rem hanc probabo.

Item *Carm. 3. v. 96. p. 57. Tom. II. Oper. Edit. Par. & Lips.*

Ἄρσενα πάντ' ἀλέεινε, συνείσακτον δὲ μάλιστα,
A cunctis abscede viris, sed maxime ab illis
Virgo, συνεισάκτους *quos nos de more vocamus.*

Neque suis etiam partibus Imperatores defuere, Canones, & Nicænum nominatim, (de quo supra) hac in re secuti, maloque gliscenti quantum in se obuiam iuere: puta Honorius hac constitutione, quæ omnino ad præscriptum Canonis Nicæni facta est; & Iustinianus *Nouella 123. cap. 29.* & *Nouell. 137. cap 1. in fin.* vbi ipsum Nicænum Canonem citat, pariter vt Basilius, *epist. ad Paregorium.* Hic interim notandus error eorum, qui ἀγαπητὰς a συνεισάκτοις, ita distinguunt, quasi συνεισάκτων appellatio generalis fuerit, easque omnes significarit, quæ easdem ædes cum Clericis simul colerent; siue virgines essent, siue viduæ, siue sacratæ, siue liberæ & pure sæculares: ἀγαπηταὶ vero speciatim dicerentur Virgines sacræ, quæ cum eiusdem propositi Religiosis sub eodem tecto ætatem degebant, idque argumento Chrysostomi; qui, inquiunt illi, duos libros separatim scripsit; quorum alterum inscripsit, περὶ τοῦ μὴ τὰς κανονικὰς συνοικεῖν ἀνδράσιν: alterum autem, πρὸς τοὺς συνεισάκτους ἔχοντας. Quæ sane distinctio inanis est: solo enim nomine inter se differebant, non vero tanquam genus & species: nempe sorores modo vocabantur, modo ἀγαπηταὶ, omnes vero συνείσακτοι. Id quod etiam duo illi Chrysostomi sermones clare ostendunt, quorum prior, vt dixi, est πρὸς τοὺς ἔχοντας παρθένους συνεισάκτους: alter duplici titulo, πρὸς τὰς ἐχούσας ἄνδρας συνεισάκτους: siue ὑπὲρ
p. 88. τοῦ τὰς κανονικὰς μὴ συνοικεῖν ἀνδράσιν. Sed & Hieronymus generaliter in *Ecclesiasticis Agapetarum* pestem vocat: mox subiicit, *Frater sororem Virginem deserit, cælibem spernit virgo germanum, fratrem quærit extraneum.* Vbi vides eandem vocari, *Agapetam & sororem:* indicari eundem Agapetum & fratrem extraneum i. e. συνείσακτον, quomodo & Epiphanius promiscue ἀγαπητὰς, συνεισάκτους γυναῖκας, vocat. *

Et duæ tamen exceptiones quoad mulierum consortium *hac leg.* adduntur. Prior *Exceptio*, quæ & ipsa prædicto Canone Nicæno continetur, & hic adhibetur expressa verbis legis, canonis sententia: Nempe propinquas Clerici sibi adsciscere permittuntur, puta matres, filias, germanas. Canon Nicænus ita habet: ἀπηγόρευσε καθόλου ἡ μεγάλη σύνοδος, μήτε Ἐπισκόπῳ, μήτε Πρεσβυτέρῳ, μήτε Διακόνῳ, μήτε ὅλως τινὶ τῶν ἐν τῷ κλήρῳ, ἐξεῖναι συνείσακτον ἔχειν: πλὴν εἰ μὴ ἄρα μητέρα, ἢ ἀδελφὴν, ἢ θείαν, ἢ ἃ μόνα πρόσωπα πᾶσαν ὑποψίαν διαπέφευγε: *interdixit per omnia magna Synodus, non episcopo, non presbytero, non diacono, nec alicui omnino, qui in Clero est, licere subintroductam habere mulierem: nisi forte aut matrem, aut sororem, aut amitam, vel eas tantum personas, quæ suspicionem effugiunt.* Vbi vides amitam vel materteram præterea excipi. Sed & ratio vtrobique eadem, nempe quod vinculum naturale, seu vt loquitur Hieronymus, *huiuscemodi consanguinitatis castimoniæque personæ* omnem adulterii suspicionem respuant. Cui proximum est, quod Theodosius M. Honorii pater, dicebat *l. 8. supr. de adulteriis, obtentu proximitatis, & per commemorationem necessitudinis fidem crimini derogari.* Tertullianus diceret, *lib. 1. ad nationes cap. 2. Honorantes naturam fidem talium criminum temperare.* De qua præsumtione videndi sunt, qui *de præsumtionibus & probationibus* ex professo scripserunt, & in his Alciatus, Mascardus & Menochius. Eodem pertinet etiam istud Hieronymi præceptum inter alia, de vita Clericorum, *ad Nepotianum epist. 2. p. 9. Tom. I. Oper. Ed. Francf. Hospitiolum tuum aut raro aut nunquam mulierum pedes terant, &c. Ægrotanti tibi quilibet sanctus frater assistat, vel germana, vel mater, aut probatæ quælibet apud omnes fidei. Quod si huiusmodi non fuerint consanguinitatis castimoniæque personæ, multas anus nutrit Ecclesia, quæ id officium præbeant,* &c. Idemque Monachis inculcat *ad Paulinum Monachum pag. 67. Tom. I. cit.*

Altera Exceptio, de qua nihil in *d. Canone Nicæno:* sed cui concinit Canon *Apostol. 6.* & Leo *ad Rustic. in decretis c. 13. pag. 1763. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* & apud Gratianum: nempe Clericos posse sibi retinere, adiunctas habere *Coniuges*, quas ante Clericatum legitimo matrimonio fœdereque habuerunt: Neque enim hæ extraneæ sunt, neque cum his commune quicquam habet superior prohibitio de extraneis mulieribus non adsciscendis: quod, vt hæc lex apertissime testatur, ita Paphnutii quoque Historia, de qua mox, collata cum *dicto Can. 3. Nicæno* pariter edocet. Quare falluntur, qui ad coniuges, a maritis ad Sacerdotium promotis, diuellendas, auctoritatem *Canonis Nicæni 3.* de quo supra, adducant, qui non est nisi de EXTRANEIS, vt & Epistolam Basilii ad *Paregorium 198.* siu. *55.* quæ pariter non est, nisi περὶ συνεισάκτων. Quin & hæc ratio hac lege adiicitur: *Neque enim Clericis incompetenter adiunctæ*

* De συνεισάκτοις his vide, quæ notauit BARONIVS *ad an. 398.* SCHOTTVS *ad Photium pag. 255.* VALESIVS *ad Eusebium lib. 7. c. 30.* Doctissimi Monachi Benedictin. *ad cit. Basil. Epistol.* & ad *Chrysostom. homilias citat.* LVD. ANTON. MVRATOR. *Disquisit. de Synisactis & Agapetis pag. 218. Anecdotor. Græcor.*

sunt, quæ dignos Sacerdotio viros sui conuersatione fecerunt; ac si diceret: Iure eam coniugem in Sacerdotio retineri, cuius conuersatio non impediuit, quo minus maritus Sacerdotio dignus videretur, & vt paulo ante dixit, *castitatis affectio illas hortatur non relinqui:* ac si diceret: coniugio nequicquam impediente in ipso Clericatu castitatis affectionem, qui coniugatus votum Clericatus suscepit; & sic castitatis affectionem, seruaturus retenta vxore iure præsumitur. Itaque ridiculum est, quod nonnullis in mentem venit, pro *conuersatione* in hac lege substituere *conuersione*, quæ alibi recte stat: *conuersio* enim & conuersi iam olim dicti, qui a coniugio ad cœlibatum transibant; quam etiam vocem apud Fulgentium Ferrandum in *breuiculo p. 112.* reponendam quidam monent: & in veteribus collectionbus Decretalium legi monuit Antonius Augustinus, non tantum aduersus omnium Codicum & editionum fidem, & aduersus vtriusque Codicis auctoritatem, verum etiam contra genuinam huiusce legis sententiam, quam modo expressimus: & de qua videndus quoque Ampliss. Seruinus, *Orat. Forens. tomo 1. Orat. 62. pag. 452.*

Ex his interim colligere licet. Primum *coniugatos* hoc adhuc æuo non ideo minus Ecclesiæ lege seu θεσμῷ, ad Sacerdotium adsumtos; quod minus dubitationis habet. De quibus sane Clericorum coniugibus quatuor sunt in vniuersum hoc Codice leges, puta *lex vnic. supr. de bonis Clericor. l. 10. 14. supr.* & *hac lex.* Secundo colligimus, coniugatos ad Sacerdotium adsumtos, nihilominus tamen coniuges intra septa domorum suarum iure retinuisse neque ideo reliquisse: denique his coniuges competentes adiunctas fuisse. Imo si anteriora paulo spectes tempora, coniugatos ad Sacerdotium admissos vxoribus suis adhærere potuisse, ostendit decantata Paphnutii Historia, atque exinde decretum Nicænum, sed & Neocæsariense *can. 1.* & 8. vt & Gangrense *can. 4.* & Arelatense 2. *can. 2.* & cuiuscunque libertati res ea relicta. Verum vt cœlibatus lex paulatim inualuerit, vtque coniugati ad Sacerdotium adsumpti a coniugibus deinceps abstinuerint, non vna ratio fecit, neque vno gradu ad id deuentum est. Primum enim sub tribus persecutionum seculis, atque ipsa temporum ratione id suadente, cœlibes ferme, vel etiam qui vxores reliquissent, in Sacerdotio præferri solitos, liquet ex iis, quæ memorat Eusebius, *lib. 7. cap. 30.* Nulla tamen lex aut necessitas tum posita. Secundo, persuasa professione, ἰδίᾳ γνώμῃ, ὀ μὲν ἀνάγκῃ νόμε, ad Sacerdotium plerique promoti, coniugio nuncium remittere solebant. Tertio, etsi nulla lex ei rei posita fuisset, nullus Canon, multi tamen e Patribus in eam inclinauere sententiam, vt cœlibatum omnino suaderent, & coniugii diremptionem, vt in ipso Nicæno Concilo apparuit: vbi Paphnutius vnus ferme, tot aliis id suadentibus, intercessit. Liquet item exemplo Eusebii *lib. 1. de demonstratione Euangelica cap. 9.* & Epiphanio *hæresi 59.* Chrysostomo, Gregorio Nysseno, Oecumenio, Ambrosio. Postremo ad Cœlibatus legem multum etiam contulit, quod Clerici eligi solerent ex Monachis, seu e continentium numero, qui videlicet Cœlibatus legem sibi indixerant, vt docuit lex *trigesima secunda supr.* & Augustinus *epist. 76.* siue *epist. 60. Edit. Benedictin.* de quo ad eam *legem plenius* dixi. Quare videas Clericos coniugio iam alicubi abstinere iussos, vel tanquam ex Canone Ecclesiastico abstinentes, & quidem in Italia, mox & Africa, vt docent Africani *Canones 3. 4. 16. 25. 70.* Sed & alibi velut in Oriente (si vellent, εἰ καὶ βέλοιντο, ὀ μὲν ἀνάγκῃ νόμε, inquit Socrates, *lib. 5. cap. 22.* Quod præter Epiphanium *hæresi Catharorum 59.* & *fine operis contra hæreses,* testatur Hieronymus contra Vigilantium *pag. 84. Tom. II. Edit. Francf. Quid facient Orientis Ecclesiæ? Quid Ægypti & Sedis Apostolicæ, quæ aut virgines Clericos accipiunt, aut continentes? aut si vxores habuerint mariti esse desinunt?* Et *Epist. 50. in fin. ad Pammachium pag. 77. Tom. cit. Episcopi, Presbyteri, Diaconi aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post Sacerdotium in æternum pudici.* Quidquid huius sit, nondum tamen commune aut generale aliquod præceptum fuit. Primum enim Episcopi, Presbyteri, Diaconi canonibus Africanis ab vxoribus abstinere iussi Anno D. 301. *can. 70. Cod. Afric. pag.* p. 89.
903. Tom. I. Concil. Edit. Harduin. Mox & Subdiaconi qui Sacramenta seu sacra mysteria contrectant altarique inseruiunt, Anno superiore 419. *c. 3. 4. 25. Cod. Afric. pag. 867. 870. 878. Tom. eod. Concil.* cæteri Clerici minores ad hoc non coacti, *nisi maturiore ætate & secundum cuiusque Ecclesiæ consuetudinem,* vt habetur *dicto can. 25. 70.* Secundo, quam nulla certa & generalis lex huius rei posita fuerit, & vel in Italia ipsa, & in Orientis Imperio, aliæque etiam prouinciæ alio iure hac parte vsæ sint, docent etiam quæ scribit Epiphanius *dict. hæresi 59. num. 4. pag. 496. Tom. I. Oper. Edit. Colon.* & Ambrosius *lib. 1. officiorum cap. vltim.* Socrates *dict. lib. 5. cap. 22.* Et illustre exemplum occurrit Synesii, *epist. 105. pag. 248. Edit. Petau. in f.* cum ad Episcopatum inuitaretur: ἐμοὶ τοιγαροῦν, ὅ, τε Θεὸς, ὅ, τε νόμος, ἥ, τε ἱερὰ Θεοφίλου χεὶρ, γυναῖκα ἐπιδέδωκε: προαγορεύω τοίνυν ἅπασι καὶ μαρτύρομαι, ὡς ἐγὼ ταύτης οὔτε ἀλλοτριώσομαι καθάπαξ, οὔτε ὡς μοιχὸς αὐτῇ λάθρα συνέσομαι, τὸ μὲν γὰρ ἥκιστα εὐσεβὲς, τὸ δὲ ἥκιστα νόμιμον· ἀλλὰ βουλήσομαί τε καὶ εὔξομαι συχνά μοι πάνυ καὶ χρηστὰ γενέσθαι παιδία: *mibi igitur & Deus ipse, & lex & sacri Theophili manus vxorem dedit. Quare hoc omnibus prædico ac testor, neque me ab ea prorsus seiungi velle, neque adulteri instar cum ea clanculum consuescere. Alterum enim nequaquam pium est, alterum illicitum. Sed hoc vtique cupiam ac precabor, plurimos mihi quam optimos esse liberos.* Tertio, quamlibet coniugatos ad Sacerdotium adsumptos, coniugum consuetudine abstinere mos iam hoc tempore ferme fuerit, eas tamen ἐκβάλλειν ius non fuit, quin eas intra domos suos continere potuerunt: quod, præter hanc legem docet *canon* quintus ex iis, qui vulgo *Apostolici* vocantur, quique circa hæc ipsa tempora conscripti fuere: *Episcopus aut Presbyter vxorem propriam nequaquam sub obtentu religionis abiiciat:* προφάσει εὐλαβείας, vid. *pag. 3. Pandect. Canon. Guilielm. Beuereg.* Quod & Leo decreto suo adprobauit ad *Rusticum inquisit. 3. pag. 1761. Tom. I. Concil. Harduin.* & apud Gratianum *can. 10. distinct. 31.* Sane ita ferme vsu obtinuit, vt de coniuge soror fieret, quod de Terasia Paulini Nolani coniuge narrat Idacius *in Chronico pag. 234. Tom. II. Oper. Sirmond.* omitto alia.

Et hæc de coniugatis iam ad Sacerdotium promotis. Vtrum vero cœlibes ad Sacerdotium promoti postea coniugium sortiri potuerint; hæc quæstio iam alterius loci est. Interim obseruetur; quæ ad hanc quæstionem pertinent, ea cum superiore commisceri non oportere, quod faciunt improuidi.

Cæterum dubium mihi nullum, Iouinianorum occasione & hanc maioris *l. portionem,* pariter vt *d. l. vltim. supr. de raptu vel matrim. Sanctim.* (quam huic coniungendam esse docui) promulgatam. Iouinianus scilicet qui ante octennium adhuc, id est, Anno Domini 412. conuentus suos extra Vrbis

Romæ

Romæ muros agebat (vt docet *lex 53. infr. de haeretic.*) non tantum Virgines Sanctimoniales in nuptias deiiciebat (cui occurritur *dict. l. vltim.*) verum etiam Religiosorum cœlibatum frangebat, vt testatur Augustinus *Retract. lib. 2. cap. 22.* nihilo distare cœlibatum a coniugio contendens. Ac maxime (quod suspicor) cum videret eos qui cœlibatum specie præferrent, libidines suas adscitis sub sororia appellatione extraneis mulieribus porro explere. Quare vtrique malo occurrendum Honorius credidit: nempe ab vna parte Iouinianis eorumque ausis *d. l. vltim.* ab altera parte suspectæ Clericorum conuersationi, quo ita quoque Iouinianis os occluderet; *hac leg.* Et quidem si suspicari fas est, ad Bonifacii Episcopi Romani postulationem.

De VETVSTATE *&* CANONIBVS *priscis Ecclesiasticis seruandis.*

XLV. (a) Idem AA. (b) Philippo (c) PF. P. Illyrici. (d)

OMNI innouatione cessante, vetustatem & Canones pristinos (e) Ecclesiasticos, qui nunc (f) vsque tenuerunt, (g) per omnes (h) Illyrici prouincias, seruari præcipimus: Tum, (i) si quid dubietatis emerserit, id oporteat, non absque scientia Viri Reuerentissimi sacrosanctæ legis Antistitis (k) Vrbis Constantinopolitanæ (quæ * Romæ veteris prærogatiua lætatur) conuentui Sacerdotali sanctoque iudicio reseruari. Dat. Prid. Id. Iul. Eustathio & Agricola coss. [421.]

NOTÆ.

(a) *Lex 6. Cod. Iust. de Sacrosanctis Ecclesiis.* Consignatur etiam a Baronio *Anno* 421. *num.* 3. Laudatur quoque in Photii Nomocanone *tit.* 8. *cap.* 1. *GOTHOF.*

(b) Addendum nomen *Constantii:* vide *Consular. Theod. ID.*

(c) *Philippo* huic PP. Illyrici inscribitur quoque *lex 21. de Iudæis. ID.*

(d) Orientalis: de quo mox *ID.*

(e) *Pristinos*, id est, priscos: vid. *Gloss. Theod. ID.*

(f) *Nunc vsque*, vt *l. 2. supr. de fide Cathol. vsque nunc*, quomodo etiam hic editum *Cod. Iust. ID.*

(g) *Etiam per*, Cod. Iust. *ID.*

(h) Et singulas, quæ vndecim erant: vide Notitiam Imperii, quæ circa hæc ipsa Theodosii Iun. tempora conscripta fuit; sexennio ferme post *hanc leg.*, *ID.*

(i) *Vt si quid*, Cod. Iust. non ita recte. *ID.*

(k) *Ecclesiæ*, vox hæc addita *Cod. Iust.* in nonullis Codicibus, quæ ab aliis abest, & ab hoc Codice. Itaque quod Molinæus in hac voce vim facit, id neutiquam probandum. Erat autem hoc tempore Atticus Episcopus Constantinopolitanus: de quo mox plura. *ID.*

* Hinc, ex his, inquam, verbis Vrbes *Constantinopolitanæ, quæ Romæ veteris prærogatiua lætatur*, ex parte desumta est *Lex vnic. Cod. Iust. de priuileg. Vrbis Constantinop.* de cuius sententia dixi *ad leg. vnic. supr. de Iure Italico Vrb. Constant.* in quam transfusa est hæc sententia a Triboniano: vt ibi quoque ostendo aduersus Petauii errorem. *ID.*

COMMENTARIVS.

VETVSTATEM, priscosque CANONES Ecclesiasticos suos, cuique Prouinciæ seruari; & nominatim quidem per Prouincias Præfecturæ Prætorianæ Illyrici Orientalis, iubet Theodosius Iun. Anno D. 421. prima huiusce legis sententia: quæ singularis admodum est, accuratamque ἐπίςασιν requirit; quæ etiam αὐτόλεξι pœne in
p. 93. Cod. Iustinianeum relata est ex hoc Codice Theodosiano, quod nonnulli nescientes, legem illam mutilam, & a Triboniano incogitanter vel oscitanter relatam scribunt. Quod sententiam *huius leg.* attinet, quam etiam modo expressi, est ea omnino conueniens decreto Nicæno *can. 6.* τὰ ἀρχαῖα ἔθη, inquit illud, κρατείτω, *antiqua consuetudo seruetur*, & quæ sequuntur: conuenit & Ephesino, quod factum post hanc legem, *can. vltim. pag. 104. Tom. I. Pandect. Can. Guil. Beuereg.* & *pag. 1620. Tom. I. Concil. Harduin.* σώζεσθαι ἑκάςῃ ἐπαρχίᾳ καθαρὰ καὶ ἀβίαςα τὰ αὐτῇ προσόντα δίκαια ἐξ ἀρχῆς ἄνωθεν, κατὰ τὸ πάλαι κρατῆσαν ἔθος, *vt vnicuique prouinciæ pura & inuiolata, quæ iam inde ab initio habuit, sua iura seruentur, iuxta veterem consuetudinem.* Et hæc περὶ ἔθεσι. Sed enim notandum *hac leg.* & *vetustatem* & *Canones Ecclesiasticos* hic coniungi: sed velut diuersa: *vetustas* nempe est συνήθεια, ἔθος ius non scriptum: *Canones pristini* sunt τύποι, προςάξεις, κάνονες, κανονικὰ διατάγματα, sancita in Synodis: de quibus vtrisque, eorumque auctoritate Basilius *in cap. 1. 2. 3. 4. epistolæ can. ad Amphilochium 1.* siu. *188. Edit. Ben.* vbi & vtriusque peritissimos esse debere scribit pastores: vid. & *can. vltim. Sextæ Synodi in Trullo pag. 281. Tom. I. Pandect. canon. Guil. Beuereg.* vbi Basilius refertur & explicatur, & ibi Zonaras & Balsamo. Atenim (quæ secunda iam huius legis sententia est;) *Tum si quid* (& quidem ita continuo filo accipienda, quæ in Cod. Iust. perperam ita mutata, *vt si quid*, magno sententiæ *huius leg.* damno,) si quid, inquam, dubitationis, super hac videlicet vetustate & canonibus pristinis

pristinis Ecclesiasticis per Illyrici Prouincias emergat, *conuentui Sacerdotali sanctoque iudicio*, i.e. Synodi dioeceseos iudicio id reseruari iubet *hac leg.* Theodosius Iun. Non absque scientia tamen, (quæ tertia *huius leg.* sententia est) Antistitis Constantiopolitani velut summi omnium in Orbe illo Patriarchæ. Hæc continentia summaque definitio est huius Theodosianæ constitutionis.

Quæ vt intelligatur, primo & ante omnia tenendum est, *Illyricum*, de quo *hac lege* agitur, cuiusque Præfecto Prætorio ea inscribitur, de Orientali accipiendum, quod ex duabus dioecesibus constabat, Macedonia videlicet & Dacia, quod ab Occidentali Illyrico hoc tempore diuulsum erat, cum antea Illyricum solidum Orientali imperio adscriberetur, de quo ad *l. 7. de metallis*: idque constabat 12. ferme Prouinciis. In Macedoniæ scilicet dioecesi Prouinciæ erant Achaia, Macedonia, Creta, Thessalia, Epirus, Epirus noua, & pars Macedoniæ salutaris: In Daciæ, Dacia mediterranea, Dacia Ripensis, Moesia prima, Dardania, pars Macedoniæ salutaris.

Secundo, tenendum, quæ hypothesis & historia *huius leg.* est, sicut canones ritusque Ecclesiastici iam olim cuique Prouinciæ peculiares fuere, ita & Illyrici quoque Prouinciis suos quosdam extitisse: Quam in rem alioquin insignis extat παρέκβασις Socratis, *lib. 5. Hist. Eccles. cap. 22.* vbi etiam inter alia agit de forma ieiunii Antepaschalis, quæ in *Illyrico* & Achaia obseruabatur: item, de coelibatus Sacerdotalis consuetudine peculiari in *Thessalia*, *Thessalonicæ*, in *Macedonia* & *Achaia*: item de Baptismo Paschalibus tantum diebus conferendo in *Thessalia*: vt & de precibus quæ accensis lucernis fiebant in *Achaia & Thessalia*. Vbi tandem subiicit, eos, qui istos ritus accepere, eos tanquam *legem* (& canonem) ad posteros transmisisse: *οἱ δὲ ταῦτα παραλαβόντες, ὡς νόμον τοῖς ἐπιγινομένοις παρέπεμψαν, qui autem huiusmodi ritus ab illis acceperunt, eos velut legem quandam ad posteros transmisere.* De his igitur & similibus, *pristinis*, id est, priscis vetustis Illyricarum Prouinciarum canonibus, ritibus, *vetustate* est hæc Theodosii Iunioris constitutio, qua id statuitur, eos per omnes Illyrici Prouincias seruandos esse, *omni innouatione cessante:* id est, non cogendas alias, aliarum Prouinciarum canones ritusque amplecti: Non enim, si qui canones Ecclesiastici, disciplinam videlicet Ecclesiasticam spectantes, alicubi taliter seruantur, horsum ideo & aliæ Prouinciæ adigendæ sunt. Suus enim cuique mos, sua vetustas est, sui canones, ἔθος, θεσμοὶ, de quo est quoque hic Basilii *epist. 197.* siu. *160. Edit. Benedict.* locus, *πρῶτον μὲν, ὃ μέγιστον ἐπὶ τῶν τοιούτων ἐστὶ, τὸ παρ᾽ ἡμῖν ἔθος, ὃ ἔχομεν προβάλλειν, νόμου δύναμιν ἔχον, διὰ τὸ ὑφ᾽ ἁγίων ἀνδρῶν τοὺς θεσμοὺς ἡμῖν παραδοθῆναι, primum itaque, quod in huiusmodi rebus maximum est, morem nostrum obiicere possumus, vt vim legis habentem, eo quod nobis a viris sanctis traditæ sunt regulæ.* Conueniunt optime & quæ Hieronymus ad Lucinium *epist. 28.* & Augustinus *epist. ad Ianuarium 118.* siu. *54. Edit. Benedictin. cap 2.* scribunt, quæque referuntur, *cap. 4. & 11. distinct. 12.* Hieronymi verba hæc sunt *pag. 126. Tom. I. Edit. Francf. apud Christ. Gensch. Illud breuiter te admonendum puto, TRADITIONES Ecclesiasticas, præsertim quæ fidei non officiant, ita OBSERVANDAS, vt a maioribus traditæ sunt, nec aliorum CONSVETVDINEM, aliorum contrario MORE subuerti.* Augustini sunt ista: *Alia quæ per loca terrarum regionesque VARIANTVR, sicuti est, quod alii ieiunant Sabbatho, alii vero non, &c. totum hoc genus rerum liberas habet obseruationes. Nec DISCIPLINA vlla est in his melior graui, prudentique Christiano, quam vt eo modo agat, quo agere viderit Ecclesiam, ad quamcunque forte deuenerit. Quod enim neque contra fidem, neque contra bonos mores iniungitur indifferenter est habendum & pro eorum, inter quos viuitur, societate SERVANDVM est. Mater mea me Mediolanum consecuta, inuenit Ecclesiam Sabbatho non ieiunantem, ceperat fluctuare quid ageret. Tunc ego consului de hac re beatissimæ memoriæ virum Ambrosium. At ille ait: cum Romam venio, ieiuno Sabbatho: cum Mediolani sum, non ieiuno. Sic etiam, ad quam forte Ecclesiam veneris, eius MOREM serua, si cuiquam non vis esse scandalo, nec quemquam tibi. Hoc cum matri renunciassem libenter amplexa est.* De huiusmodi igitur *canonibus* pristinis, *vetustateque:* & ritibus diuersis pro Prouinciarum diuersitate est hæc lex: quibus etiam non obstantibus pax Ecclesiæ recte stare potest, quæ sibi seruari magni faciunt Prouinciæ & Ecclesiæ. Quanquam & eadem ad controuersias & dubitationes super *Episcoporum ordinatione* quoque referri possit, de quibus vide *can. vltim. Ephesini Concilii.* Vt vt sit, diuturna consuetudo in his, quæ non ex scripto descendunt, *hac leg.* obseruari iubetur. Ex his iam apparet, toto coelo errare interpretes hactenus, qui nullo modo perspecta huius legis sententia, *canones* Ecclesiasticos *hac leg.* interpretantur canones expressos Conciliorum, veluti Nicænos, Antiochenos & Constantinopolitanos, quæ etiam Marcæ sententia est: de his enim dubitari non potuit, num obseruari illi deberent. Secundo, & in his errant, vt & Marca, qui de iis nominatim Canonibus Nicænis & Antiochenis id accipiunt, quibus quæstiones Canonicas Synodorum iudicio finiendas decernitur. Tertio, errant & qui *hanc leg.* (quam ex Codice ferme Iustinianeo Decretales hactenus allegant) ad Pontificem referunt: itidem Ianus a Costa *in Summariis seu Summis 9. priorum titulorum Decretalium, haud ita pridem, tit. 7. pag. 48.* Quarto, *Molinæi* quoque error est, qui *hac leg.* innouata a Valente olim & Arianis aboleri putat, & quidem in Illyrico, vbi ea Theodosius nondum aboleuerit. Quod vt ab Historica veritate alienum, ita ab *huius leg.* sententia alienissimum est. Prima hæc igitur illa, quam dixi Theodosii Iun. lege sententia est, nihil innouandum de vetustate & canonibus Ecclesiasticis: cum tamen Atticus quoque Episcopus Constantinopolitanus, qui hoc ipso tempore erat, *epist. ad Cyrillum*, pacis studio & secundum occasiones a canonibus Ecclesiasticis & θεσμοῖς, saltem *ἀπὸ τῆς ἀκριβοῦς λεπτολογίας a nimia subtilitate*, recedi, *σαφῶς τὰς ὑποθέσεις οἰκονομεῖσθαι, plane hypotheses explicari* oportere (de quo mox plura) p. 9. deque hac prima *huius legis* sententia allato Pauli exemplo, dicat.

Secunda iam huius legis sententia est. Si dubietas quædam emerserit super vetustate & canonibus illis Ecclesiasticis Illyricæ alicuius Prouinciæ, id est, non de interpretatione alicuius canonis, quem Episcopi ambitu, vel incuria innouarent, quaque adhibita Episcopi canonum violatorum inuidiam a se depellebant, verum de obseruantia canonis alicuius, tum id reseruandum esse *conuentui Sacerdotali, Sanctoque Iudicio*, id est, ad Synodum totius dioeceseos, seu Episcoporum omnium totius dioeceseos, referendum: de quibus dioeceseon Synodis actum *l. 23. supr.* Nempe tralatitium hoc, & Ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας fuit, vt quemadmodum dioecesis e plurimis Prouinciis conflata erat, ita ad Synodum dioeceseos eiusque iudicium e Prouinciis singu-

ſingulis referretur appellareturque in ambiguis quæſtionibus, & κανονικαῖς ἀμφισβητήσεσι (vt loquitur Photius *in Nomocanone tit. 8. cap. 1.*) de quo Relationum Eccleſiaſticarum genere, vide Canonem Antiochenum 12. *pag. 597. Tom I. Concil. Harduin.* Conſtantinopolitanum 6. *pag. 811. Tom. eod. Concil.* & deinceps quoque Chalcedonenſem 9. *pag. 605. Tom. II. Concil.* Finge ſuper aliquo canone, more, conſuetudine, ritiue Eccleſiaſtico in Achaia dubitatum? Sane ad Synodum Theſſalonicenſem trahi res ea debuit, quia Theſſalonica totius diœceſeos Metropolis fuit, de quo ad *l. 33. ſupr. de annona & tribut.* quod vel ex Theodoreto, *lib. 5. cap. 17.* liquet. Sed & ex *Canone 16. Synodi Sardicenſis pag. 649. Tom. I. Concil.* Αέτιος Ἐπίσκοπος εἶπεν, οὐκ ἀγνοεῖτε ὁποία καὶ πηλίκη τυγχάνει ἡ τῶν Θεσσαλονικέων μητρόπολις, πολλάκις τοιγαροῦν εἰς αὐτὴν ἀπὸ ἑτέρων ἐπαρχειῶν Πρεσβύτεροι καὶ Διάκονοι παραγίνονται: *Aetius Epiſcopus dixit: non ignoratis quanta & qualis ſit Theſſalonicenſium ciuitas: ſæpe enim ad eam veniunt ex aliis regionibus presbyteri & diaconi:* vide & Gelaſium, *in Actis Synodi Nicænæ pag. 451. Tom. I. Concil.* vbi occurrit Alexander Theſſalonicenſis Epiſcopus. Sed & aliud Theſſalonicenſis Eccleſiæ priuilegium, vide *dict. l. 33. ſupr. de annona.* Quare errat Molinæus, qui ideo rem *hac lege* Synodi iudicio reſeruari debere iuberi putat, eo quod Imperatores, cum bellis contra Gothos impedirentur, id Concilio Eccleſiaſtico remiſerint. Totum enim hoc, quo de *hac leg.* agitur, Eccleſiaſticæ notionis fuit: cuius formam tantum præſcribere voluit Theodoſius Iunior. Photii pariter in Nomocanone, *tit. 8. c. 1.* vt & Baſilicorum grauis hic error eſt: non quidem in eo quod indefinita locutione omnia canonica iudicia in Illyrico acta ab Archiep. Conſtantinop. & eius Synodo definienda eſſe dicant: id enim Photius vel Baſilica non aiunt, verum definiri non debere παρὰ γνώμην eius: παρὰ γνώμην, eſt *non exquiſita eius ſententia:* verum in eo, quod quæ de Synodo hic dicantur, ad Synodum Epiſcopi referre videntur: cum tamen de Synodo diœceſeos Theodoſius ſenſerit, cui iudicium ſuum reliquit: vt recte notauit haud ita pridem Petrus de Marca *lib. de concordia Sacerdotii & Imperii lib. 4. cap. 2. p. 584. 585.* Errant tandem illi qui ſ. *huius leg.* de interpretatione canonum dubitatum putant: de ipſis enim canonibus dubitatio hic præſupponitur, vtrum ſtare ſcilicet deberent illi necne, non vero de eorum interpretatione.

Poſtrema iam huius legis ſententia hæc eſt, & velut fibula quæ *Theſſalonicenſi Epiſcopo* imponitur, vt ipſe quidem exiſtimo, reſeruandam quidem iudicio Synodi Diœceſeos, ſeu Theſſalonicenſi, controuerſiam ortam ex Illyrici Prouinciis, ſuper canonibus Eccleſiaſticis: attamen, *Non abſque ſcientia Epiſcopi Conſtantinopolitani*, id fieri debere, id eſt, id faciendum rogata & exquiſita eius ſententia, quid de eo videlicet ſentiret. Laxius enim paulo Baſilica, δεῖ τοὺς ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ περὶ κανονικοῦ τινος ζήτησιν ποιουμένους ἀναφέρειν πάντα ἐπὶ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον: *oportet eos, qui in Illyrico de canonibus Eccleſiaſticis, quæſtionem inſtituunt, omnia ad Archiepiſcopum referre.* Quare errant illi qui hoc referunt ad poteſtatem Concilii congregandi. Diœceſeos enim Synodi de more proque neceſſitate rerum ab ipſis Epiſcopis congregabantur, ſine auctoritate Conſtantinopolitani: At vt alterius, quam diœceſani Patriarchæ, ſcientia vel ſententia requireretur, id demum ſingularis priuilegii fuit: cuiusmodi eſt id, quod nunc Conſtantinopolitano tributum

Cæterum Theodoſius in id Exemplum vrbis Romæ aduocat, ratione etiam addita, quandoquidem Vrbs Conſtantinopolitana *Romæ veteris prærogatiua lætetur.* De qua ἰσοτιμίᾳ, ſeu exæquatione, vt in ſæcularibus, nota ſunt iam teſtimonia, & inter alia *l. vnic. ſupr. de iure Italico*, & Claudianus de bello Gildonico *v. 60.*

Cum ſubito par Roma mihi, diuiſaque ſumpſit
ÆQVALES Aurora togas, Ægyptia rura
In partem ceſſere nouam.

Et *v. 113.*

- - - *Lybiam Gildo tenet, altera Nilum.*

In Eccleſiaſticis eſt *Canon 3. Concilii Conſtantinopolitani pag. 809. Tom. I. Concil. Harduin. canon 28. Chalcedonenſis pag. 612. 613. Tom. II. Concil. Ed. cit.* Nouella *Iuſtiniani 131. cap. 2.* Ex hoc proinde principio, ex hac exæquatione, arbitra æquitate (vt loquutus Valens *l. vnic. ſupr. de iure Italico Vrb. Conſtant.*) quam & hic Theodoſius Iunior inculcat, illud diſcere licet, Epiſcopum Romanum in Orbe ſuo (Occidentali videlicet) auctoritate ita potiorem liquido iam tum fuiſſe; vt ſi de canonibus Eccleſiaſticis dubietas in Prouincia aliqua emergeret, quamlibet res ad Synodum diœceſeos referretur, & IVDICIO eius ſancto reſeruaretur, attamen non abſque Epiſcopi Romani ſcientia iudicium factum. Fuit hæc ſcilicet prærogatiua, hoc priuilegium, πρεσβεῖον, vt etſi ſtatuendi ius & iudicium penes Synodum eſſet; conſilium tamen & ſententiam ſuam expromere Epiſcopus Romanus rogaretur. Id vero, etſi honorificum maxime, tantum abeſt tamen vt dominandi definiendique ius aſtruat, vt idem ius Epiſcopo Conſtantinopolitano in Orbe ſuo (Orientali ſcilicet) extra diœceſin ſuam Patriarchalem *hac lege* delatum videamus. Atque ab eadem mente procul dubio fuit canon ille Eccleſiaſticus ſeu νόμος ἱερατικὸς, quo caueri Iulius olim Epiſcopus Romanus dixerat, μὴ δεῖν παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης τὰς Ἐκκλησίας κανονίζειν, *ne abſque conſenſu Romani Pontificis quicquam in Eccleſia decernatur*, vt apud Socratem videre eſt, non vno loco *lib. 2. cap. 8.* & *lib. 2. cap. 15.* vel, ὡς ἄκυρα ἀποφαίνει τὰ παρὰ γνώμην πραττόμενα τοῦ Ῥωμαίων Ἐπισκόπου, *vt pro irritis habeantur, quæ præter ſententiam Romani Epiſcopi fuerint geſta*, vt apud Sozomenum *lib. 3. cap. 10.* exprimitur. Denique abſque ſcientia Epiſcopi Romani vel Conſtantinopolitani, ſeu παρὰ γνώμην ſignificat, non explorata ſuper eo eius ſententia: nam etſi poterat Synodus decernere aliter, quam quod his Epiſcopis videretur, non tamen potuit, priusquam ſuper eo eorum ſententia eſſet audita. Itaque & Theodoretus, *lib. 2. cap. 17.* id ita explicat, οὗ πρὸ πάντων ἔδει τὴν γνώμην ἐκδέξασθαι, *cuius ſententiam expectare ante omnium ſententias oportebat.* Neque aliter ea excepiſſe debuerat Valentinianus Tertius *Nouella ſua de Epiſcoporum ordinatione inter Theodoſian. 24.* quem tamen aperte deluſum, atque incautæ eius pueritiæ, vel potius matri eius Placidiæ hoc obtentu obreptum, ibi videre eſt. Quæ quidem a me notata, non vt quæſtionem de ſuprema Pontificis poteſtate diſputarem, verum vt palam tantum facerem *hanc legem*, eo non pertinere.

Et hic quidem genuinus eſt huiusce legis ſenſus, quæ tribus ſententiis conſtat, quem non cepere Viri Docti, etiam illi, qui hanc legem latam exiſtimant aduerſus nouandi ſtudium Epiſcopi Romani, quaſi is Illyricum quoque ſibi tum ſubiicere cogitauerit, haud aliter atque Carthaginem & Africam. Quod vt ab hiſtorica veritate alienum eſt, ita a Theodoſii mente alieniſſimum. Mens ea quippe *l. 29.*

 vnica

vnica; *hac leg.* Theodosio, suos cuique Illyrici Prouinciæ ritus, suos canones seruare: dein media ad id præscribere duo; non vero Episcopo Romano fibulam imponere. Errat etiam Accursius, qui *banc leg.* latam existimat infirmandis actibus Tyranni alicuius, qui nouare hac parte aliquid instituisset. Nullus enim hac tempestate in Illyrico exortus Tyrannus: quid quod Ecclesiasticis tantum forma tributa *hac leg.* Non probo etiam Molinæi sententiam, qui hanc legem refert ad Imperatoris Valentis Ariani ausa: Nam & tempora longe discrepant. Item a vero aberrant maxime, & in his Baronius, & post eum *Geographia sacra* auctor *p. 223.* qui ita existimant, delusum Theodosium Iun. ab Attico Episcopo Constantinopolitano, qui ei commentitios pristinos canones Ecclesiasticos suggesserit, ex quorum scilicet præscripto priuilegium hoc in Prouinciis Illyrici Episcopi Constantinopolitani sancire se profitetur. Nam quod de canonibus Ecclesiasticis initio *huius leg.* agitur, id non pertinet ad Canonem aliquem singularem quo inductus fuerit ab Attico Theodosius, & ex quo priuilegium illud Episcopi Constant. deriuari putauerit, vt tradit Baronius, verum ad peculiares ritus, θεσμὸς, & Canones cuiusque Prouinciæ Illyricianæ, vt superius ostendimus. Atenim ex alio iam fonte hoc Episcopi Constantinopolitani priuilegium deriuat, nempe *de imitatione*, vt loquitur Ausonius, *in Gratiarum actione*, id est, *generali* exæquatione veteris Romæ & nouæ, vt in sæcularibus, ita in Ecclesiasticis, tum expressis verisque Patrum Constantinopolitanorum Canonibus super hac ἰσοτιμίᾳ, tum Imperatorum constitutionibus. Quam exæquationem Chalcedonenses quoque postea confirmarunt. Qua parte neque illud leuiter transmittendum est, ab VRBE ad VRBEM exemplum priuilegiumque deriuari, *Antistitis*, inquit, *VRBIS Constantinopolitanæ, QVÆ Romæ veteris prærogatiua lætatur.* Nempe a sæculari Vrbium dignitate Ecclesiarum quoque auctoritas propagata.

Quare non debuit Molinæus Glossam & Doctores reprehendere, qui vocem QVÆ ad vocem VRBIS referunt *Cod. Iust.* quæ sane, vt hoc Codice hæc lex habet, non alio referri potest. Lapsus quoque est illustr. Cardin. Perronii, qui paulum diuersus a Baronio, subtilitate solita, *cap. 32. Replic. posthumæ aduersus R. Britanniæ*, speciem *huic legi* hanc affingit & sententiam; (vt Marca quoque iam recte notauit.) Existimat ille Theodosio ab Attico Episcopo Constantinopolitano suggestum fuisse, Illyricianos Episcopos res nouas molientes, a Sedis Constant. obsequio recessisse, sub Arsacio decessore suo: & hoc colore elicuisse hanc constitutionem, qua, cessante illa innouatione, veteres canones seruari præcipiuntur; scilicet, vt ille explicat, Canon secundæ Synodi, quo primatus defertur Episcopo nouæ Romæ post Romanum Episcopum. Lapsus, inquam, hic grauis est non vno nomine. Primum apertum est, Illyricum Constantinopolitanæ Sedi non fuisse hoc tempore suppositum, vt nemo potuerit extitisse qui libertatem Illyricianorum, *innouationem* appellaret. Sed neque ipso canone secundo Constantinop. quem nomine *pristinorum* canonum, significari voluit Perronius, Illyricianæ diœcesis vlla mentio fit, sed tantum Asianæ, Ponticæ, Thraciæ. Quid igitur? Certissimum, limitatione huic legi addita, imo hac integra lege, non Episcopo Constantinopolitano, verum Thessalonicensi (is vero erat tum Rufus) fibulam imponi: qui canones Ecclesiasticos Prouinciarum Illyrici interturbare, innouare sustinebat, vel certe paci Ecclesiasticæ hac parte haud satis consultum ibat. Nam & ita quoque, triennio post, Thessalonicensis Ecclesiæ & Episcopi fraudi cuidam occurrere mihi idem Theodosius Iun. videtur *l. 33. supr. de annona & tributis:* quæ est *lex 12. Cod. Iust. eod. tit.* & in partem *lex 8. Cod. eod. de sacrosanctis Ecclesiis.* Huius rei argumenta hæc habeo: a parte Episcopi Thessalonicensis, quod Theodosius *Innouatione* omni cessante, vetustatem & canones pristinos Ecclesiasticos, qui nunc vsque tenuerunt per omnes Illyrici Prouincias seruari præcipit: Item, quod si quid dubietatis de eo emerserit, id Synodo Diœcesanæ reseruari iubeat: Idque, quod tertium, non absque scientia Episcopi Constantinopolitani. Quæ tria omnino eo pertinent, vt ne Episcopus Thessalonicensis vel per se quidquam de canonibus pristinis in singulis Illyrici Prouinciis innouare auderet: neque etiam in Synodo Thessalonicensi, & inter Patres in Synodum coactos, vbi facile illi erat alios in sententiam suam pro sedis suæ auctoritate trahere: Et hæc a parte Episcopi Thessalonicensis.

A parte vero Episcopi Constantinopolitani, cui nouum nunc προνόμιον, tribuitur argumentum hoc inuictum, quod Theodosius tribus, qua elogiis, qua prærogatiuis Episcopum Constantinopolitanum persequitur. Primo scilicet vocat eum Virum Reuerentissimum Sacrosanctæ Legis Antistitem. Secundo aduocat Vrbis Romæ exemplum: neque enim Vrbem Constantinopolitanam Vrbis Romæ prærogatiua lætari ait. Tandem post hæc elogia, post indicatam ita huius prærogatiuæ causam & exemplum, subiicit ipsum iam προνόμιον: nempe si quid dubitationis emerserit super vetustate & canonibus pristinis Ecclesiasticis: vt Synodo diœceseos, atque ideo Thessalonicensi Episcopo & Synodo decidendæ dubitationis ius ita tribuatur, vt tamen non absque scientia Antistitis Vrbis Constantinopolitanæ id fiat. Quæ omnia sane effusi Theodosii Iun. in Episcopatum Constantinopolitanum studii argumenta sunt. Is vero tum erat, Atticus Episcopus Constantinopolitanus: quem velut pacificum, pium, prudentem, εὐλαβῆ καὶ φρόνιμον, nobis exhibent Scriptores Ecclesiastici, Socrates, *lib. 6. cap. 20. lib. 7. cap. 2.* & *25.* Sozomenus *lib. 8. cap. 27.* eiusdemque epistola ad Cyrillum id ipsum spirat: Cuius etiam temporibus res Ecclesiæ in maius auctas, εἰς μέγα ἐπιδοῦναι συνέβη, aiunt iidem Scriptores. Certe, quod canonum obseruantiam pacisq; studium attinet, ipse *d. ep. ad Cyrillum* definiebat, studio pacis & secundum occasiones, seu περιστάσεις, a Canonibus Ecclesiasticis, καὶ θεσμοῖς, saltem ἀπὸ τῆς ἀκριβοῦς λεπτολογίας recedi, & σαφῶς τὰς ὑποθέσεις εἰκονομεῖσθαι oportere, allato etiam in id D. Pauli exemplo, de qua in rebus ritibusque Ecclesiasticis οἰκονομίας συγκαταβάσει alibi plenius; deque hoc Attici facto iam supra. Quare & apud Theodosium Iun. in magna gratia & auctoritate fuit, sic quidem vt plerarumque Theodosio constitutionum promulgandarum de religione in hæreticos, Iudæos, Paganos auctor suasorque fuisse videatur. Inde igitur iam προνόμιον istud ei, a Theodosio Iun. tributum. Cum quo, & sic cum *hac leg.* nil commune habet alterum illud προνόμιον, quod memorat Socrates, *lib. 7. cap. 28.* quodque ei expressa lege ab eodem Theodosio tributum ait: puta, *Ne Episcopus aliquis* (ac nominatim in Asiana diœcesi, quod colligitur, ex Cyziceni Episcopatus eo loci mentione.) *absque sententia Episcopi Constantinopolitani ordinetur:* τοῦ νόμου κελεύοντος, παρὰ γνώμην τοῦ Ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως χειροτονίαν Ἐπισκόπου μὴ γίγνεσθαι. p. 93. Quam quidem etiam legem, mortuo Attico, mox Cyziceni ita interpretati sunt, vt dicerent in Attici tantum gratiam, εἰς πρόσωπον latam, & sic merum benefici-

beneficium priuilegium personale continuisse: ἠμέλησαν δὲ τοῦ νόμου τούτου ὡς Ἀττικῷ μόνῳ εἰς πρόσωπον παρασχεθέντος, *legem autem istam neglexerunt, quod in Attici solius gratiam data videretur.* Quod ipsum quoque aduersus *hanc legem* nonnulli hodie excipiunt, vt Morinus 1. *exercit.* 8. *p.* 50. 51. qui post alios, hoc priuilegium cum eo, de quo Socrates agit, confundit. Notandum igitur duo hæc προνόμια Episcopo Constantinopolitano, ac nominatim Attico tributa a Theodosio Iun. Duo, inquam, & distincta. Errant enim Scriptores nuperi nouique, cum hæc duo προνόμια confundunt, & posterius illud, de quo Socrates, idem faciunt cum eo, quod *hac leg.* continetur, cum tamen, vt dixi, diuersa sint, & ratione loci, & ratione argumenti. Illud enim *Illyrici* Prouincias proprie spectat: Hoc vero vel generalius est, vel ad Asiæ speciatim Prouincias pertinet. Item illud est, de obseruantia vetustatis & *canonum* pristinorum Ecclesiasticorum, & circa id dubitatione si quando exorta, decidenda: Hoc vero de Episcoporum χειροτονίᾳ, seu ordinatione: quod etiam Blondellus recte notauit *de Primatu* 636. Quanquam in hoc vim non pono: nam & huc quoque referri posse iam supra indicaui. Nunc ad rem.

Theodosius Iun. igitur *h. l.* etsi Episcopo Constantinopolitano *contentiosam iurisdictionem* in Illyrici Prouincias non tribuerit (falsi enim sunt ii, qui censent, *hac leg.* Episcopi Constantinopolitani potestati & iurisdictioni Illyrici Prouincias subiici) consilium tamen eius exquiri iam voluerit, & ad eum Relationem & Consultationem institui. Quod vtique magnum auctoritatis incrementum obseruandum est; sicut Constantinopolitanum Episcopum iam ante in Asianam & Ponticam diœceses curæ & sollicitudinis suæ enixioris partem deriuasse, & Chrysostomum nominatim regimen sibi vindicasse in diœcesibus Ponticæ, Asiæ & Thraciæ, fidem facit Theodoretus *lib.* 5. *cap.* 28. & locus *Act.* 9. *Concil. Chalced. pag.* 505. 506. *Tom. II. Concil. Harduin.* vide & accuratissimum Blondellum *de Primatu p.* 394. & primatum ibi ius eligendorum ei Concilium Chalcedonense tandem *can. vltim. p.* 614. *T. II. Concil.* tribuit. Nempe hoc Attici Episcopi Constantinopolitani tempore, (qui ab Anno 406. ad Annum 425. Episcopatum eum tenuit,) Episcopatus ipsius dignitatem multum processisse comperio, vt modo ostendi ex *hac leg.* & ex Socrate. Post Atticum etiam, quod tertium προνόμιον est, Synodo Chalcedonensi *can.* 9. & 17. *pag.* 605. & 607. *Tom. cit. Concil.* Episcopo & Clerico tribuitur aduersus Metropolitanum agenti, vel Exarchum diœceseos adire, vel Episcopum Constantinopolitanum. Nempe, is tum spiritus Constantinopolitanum Episcopum in oriente occupauit; aliam post aliam (vt non nemo recte obseruat) diœcesin splendore suo perstringentis: qui pari hac in re passu cum Romano ambulare volebat: quandoquidem Constantinopolis Noua Roma veteris prærogatiua lætaretur. Haud aliter atque Socrates obseruat, hoc ipso tempore sub Theodosio Iun. vt Episcopatum Romanum, ita & Alexandrinum extra Sacerdotii fines egressos, ad secularem Principatum iam olim processisse, *lib.* 7. *cap.* 7. & 11.

Ex hac interim constitutione liquet ἀναντιρρήτως, Episcopi Romani potestatem Illyrici prouincias hac tempestate nondum peruasisse: Illyrici inquam, Orientalis: nam de eo est hæc constitutio. Vt proinde errent nuperi Scriptores, qui hasce Illyrici Prouincias ab Imperatoribus Iconomachis primum, longo demum post tempore a Patriarchatu Romano auulsas scribunt: & hanc sanctionem nunquam in vsu & praxi fuisse tradunt. Quomodo & fœdo anachronismo grauique errore alius *huius leg.* rationem adsignabat nuper, quia Chalcedonensis Synodi tempore Illyricum Patriarchalem Romani Episcopi curam agnoscebat.

In hac tandem constitutione egregium exemplum habemus, Principalis auctoritatis & Potestatis, *in canonica disciplina* tuenda, sanciendaque. Item habemus rationem, qua paci Ecclesiarum consulatur: pariter vt altera eiusdem Theodosii Iun. ad eundem Philippum PP. Illyrici eodem pertinet, puta *lex* 21. *infr. de Iudæis.*

De aliis, quæ inter Em. Perronium & Blondellum *huius leg.* occasione agitantur, a *p.* 940. lectorem remitto.

De PRIVILEGIIS *Ecclesiæ & Clericorum.*

XLVI. (a) Impp. Theod. A. & VALENTINIANVS Cæs. Georgio (b) Proc. Afric. Post alia.

PRIVILEGIA præteritarum legum, † Ecclesiæ siue Clericis delata, seruentur: *&c.* Dat. Prid. Non. Iul. Aquil. DN. Theod. XI. & Valentiniano Cæs. COSS. [425.]

NOTÆ.

(a) Extat apud Baronium *Anno* 425. *num.* 7. Iungendaque huic *lex* 63. *infr. de hæreticis.* GOTHOF.

(b) *Georgius* PC. Africæ sub Valentiniano III. *ID.*

† Leges de priuilegiis Ecclesiæ & Clericorum anteriores. *ID.*

COMMENTARIVS.

PRIVILGIA Ecclesiæ & Clericis anterioribus legibus delata hac Valentiniani Cæsaris seu Tertii Placidiæ Filii, constitutione per Africam Proconsularem confirmantur. Odio insuper suo in hæreticos, aliosque Catholicæ religioni aduersos testato, *l.* 63. *infr. de hæret.* quæ huic proculdubio iungenda est. Sane eiusdem operæ sæpe fuisse, seu eadem opera solitos Principes & Priuilegia Ecclesiæ confirmare, & odium in hæreticos suum sancire, ostendit, præterea *lex* 38. *supr. hoc tit.* iuncta cum *l.* 41. *infr. de hæret.* & *l. vltim. prox. hoc tit.* coniuncta cum *l.* 64. *infr. de hæret.* P. 94.

Porro

Porro Baronio assentiri non possum, qui hanc legem latam existimat, vt priuilegia redderentur Ecclesiis, quæ Ioannes Tyrannus abstulerat. Ioannis enim tyrannis Africam Proconsularem, quo lex hæc pertinet, non peruasit, vt ostendit Prosper: *Superioribus COSS. Ioannes*, inquit, *dum Africam, quam Bonifacius obtinebat, bello reposcit, ad defensionem sui infirmior factus est:* Idque etiam ex Olympiodoro colligere est. Id equidem verum est de *lege proxima*.

Porro, & illud videri possit, *hanc legem* nominatim intelligendam de priuilegiis Ecclesiæ, & Clericis Vrbis Carthaginensis: tum argumento inscriptionis, tum eo, quod de vna tantum Ecclesia in singulari agitur.

XLVII. (a) Idem A. & Cæs. (b) Basso Com. P. R. (c)

PRIVILEGIA Ecclesiarum (d) omnium, (e) quæ sæculo nostro *Tyrannus* (f) inuiderat, prona deuotione (g) reuocamus; Scilicet, vt quidquid *a Diuis Principibus* † constitutum est, vel quæ singuli quique Antistites, pro (h) causis Ecclesiasticis, impetrarant, (i) sub (k) pœna sacrilegii, iugi solidata æternitate, seruentur. (l) Clericos etiam, quos *indiscretim* (m) *ad sæculares Iudices debere deduci* infaustus Præsumtor (n) edixerat, Episcopali audientiæ reseruamus: (o) *Fas* enim *non est, vt diuini muneris Ministri temporalium potestatum subdantur arbitrio*, &c. Dat. VIII. Id. Octobr. (p) Aquil. DN. Theod. A. XI. & Valentiniano Cæs. coss. [425.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc Lex* a *Cod. Iust.* Extat ea apud Baronium *Ann.* 425. *num.* 27. Iungendaque huic est *lex* 64. *infr. de hæretic.* Relata etiam in Capitularia *lib.* 6. *t.* 109. Sed & edita nuper ex Cod. Lugd. & Aniciensi constitutio, sub Valentiniani Cæsaris nomine, ad Amatium v. inlustrem Præfectum Prætorio Galliarum a Sirmondo *in Append. Theodos. num.* 6. vbi hæc lex inserta, interpositis aliis & resectis nonnullis. Quæ sane farrago potius est, vel hoc etiam argumento, quod lex illa inscribatur *Præfecto Prætorio Galliarum*, vbi tamen Ioannes nihil iuris vnquam habuit. GOTHOF.

(b) Valentinianus Tertius Placidiæ Filius, vt *l. prox. supr. ID.*

(c) Cur *Comiti Rerum Priuatarum* hæc lex inscripta? pariter vt *d. l.* 64. & *l.* 50. *infr. de hæretic.* nil mirum, eam Comiti Rerum Priuatarum inscribi; Agitur enim in ea de officio rerum priuatarum, & de bonorum confiscatione: Atenim mihi mens ea, reponendum hic, vt *d. l.* 64. *de hæreticis, Basso Præfecto Prætorio*, pariter vt quatuor aliæ leges præferunt anni sequentis: vel sane *Comiti Patricio. ID.*

(d) *Vel Clericorum*, add. in Constitut. Cod. Anic. *ID.*

(e) In commune, vel speciatim. *ID.*

(f) IOANNES Tyrannus. *ID.*

(g) Sic. *l.* 2. *C. Iust. de his qui ad Eccl. fideli deuotaque præceptione sancimus. ID.*

† Leges anteriores de Priuilegiis Ecclesiarum, obserua. *ID.*

(h) Hæc omissa in constit. Cod. Anic. *ID.*

(i) In commune. *ID.*

(k) Omissa hæc in constitutione Cod. Anic. *ID.*

(l) *Nec cuiusquam audeat titillare præsumtio, in quo nos nobis magis præstitum confitemur.* In Cod. Anic. hæc addita, & *in Append. Cod. Theod. ID.*

(m) Ἀδιαφόρως. *ID.*

(n) Tyrannus Ioannes, qui Imperium inuaserat, præsumpserat. *ID.*

(o) *His manentibus, quæ circa eos sanxit antiquitas:* hæc addita Cod. Anic. vnde Append. Cod. Theod. edita. *ID.*

(p) *Aug.* d. l. 64. *VII. Idus Iul.* habetur in Cod. Anic. *ID.*

COMMENTARIVS.

DVO huius constitutionis sunt capita. Priora PRIVILEGIA Ecclesiarum, quæ vel in commune a retro Principibus constituta, vel a singulis Episcopis (veluti ab Episcopo Romano, vide *l.* 21. *supr. de extraordinariis:* & *l.* 13. 14. *supr. hoc tit.*) pro causis Ecclesiasticis impetrata fuerant, hac Valentiniani Tertii, Placidiæ filii, constitutione confirmantur. Posteriore FORVM Ecclesiasticum pariter stabilitur. Nempe quod Ioannes Tyrannus priuilegia illa Ecclesiis inuidisset & Clericos indiscretim ad sæculares iudices deduci debere edixerat. De Priuilegiis Ecclesiasticis iam superius & sæpius actum est. Superest de duobus hic videamus.

Ac primum quidem de *Tyranno*: de quo hic agitur, qui vtique Ioannes est: Ioannes scilicet quidam (ad quem hæc respicit, non ad Iulianum Imp quod nonnulli censent: quomodo ad eundem respiciunt quoque *lex* 33. *supr. de petitionib. lex* 14. *supr. de Senatorib.*) Honorio Imp. mense Augusto Anno D. 423 mortuo apud Vrbem Romam, in Imperium surrexerat: Castino Comite domesticorum fauente, conniuente Magistro militum & Consul

ſule: atque inde Italiam ad ſe pertraxerat: at non & Illyricum aut Africam, quam Bonifacius tuebabatur, Placidiæ eiuſque liberis Valentiniano (*huius leg.* auctori) fidem ſeruans: quique etiam, vt Imperium Valentiniano reſtitueretur, omnem mouit lapidem. Inde anno ſequente 424. ab Vrbe Conſtantinopoli a Theodoſio Iun. Imp. Placidia (Auguſtæ nomine) & Valentinianus (Nobiliſſimi titulo) aduerſus Ioannem cum exercitu, cui præerant Ardaburius, Aſper & Candidianus, miſſi: Theſſalonicam vbi ventum, Valentinianus nonniſi quinque annos natus, Cæſar creatus a Theodoſio per Helionem Magiſtrum officiorum: Italiam mox ac nominatim Aquileiam (vnde hæc lex & ſuperior data eſt) peruentum: vbi Ardaburio a Tyranni militibus capto, Aſpareque filio eius cum Placidia in magna rerum deſperatione luctuque verſantibus, Candidianus multis vrbibus occupatis, partaque rebus bene geſtis nominis claritate, luctum diſſipauit animoſque reddidit: Cæſus dein Ioannes Tyrannus. Inde Placidia vna cum Valentiniano Cæſare F. Aquileia Vrbe digreſſa Rauennam iniit.
p. 55. Tandem Helion Romam ingreſſus, omnibuſque eo confluentibus, Valentinianum iam ſeptennem Imperatoria veſte induit, & Auguſtum creauit menſe Octobri. De quibus omnibus vide Olympiodorum Thebæum *apud Photium Cod. LXXX.* Renatum Profuturum Frigeridum, apud Gregorium Turonenſem *lib. 2. cap. 8.* Philoſtorgium *lib. 12. c. 11.* Socratem *lib. 7. cap. 23. 24.* Proſperum, Idacium, Marcellinum *Chronicis.* Verum tria poſtrema (nempe Rauennæ Romæque ingreſſus, & Valentiniani Auguſti renunciatio) *hac lege* poſteriora ſunt. Hoc enim tempore Valentinianus adhuc *Cæſar* erat, & Aquileiæ adhuc verſabatur, neque vlterius ipſe in Italiam penetrauerat. Quicquid ſit, huius legis tempore & Roma iam in Valentiniani Cæſaris fide erat (vt docet *l. 62. de hæret.*) & Ioannes Tyrannus cæſus iam fuerat. Nec enim hæc lex niſi proſtrato Ioanne ferri potuit.

Ex hac ſingulari lege liquet Ioannem Tyrannum priuilegia Eccleſiaſtica publicis etiam Edictis imminutum iuiſſe. Et ſane, quantum ex *l. 62. infr. de hæreticis*, & ex Auguſtini *epiſtola* 4. in appendice, ſiu. *185.* & Bonifacii *Epiſtola 5.* in appendice ſiu. *186.* colligo, videtur hic Ioannes Catholilicus non fuiſſe, verum hæreticus Arianus. Nempe hoc illud eſt, quod ex huius tituli legibus quamplurimis *l. 1. 2. 7.* colligitur, hæreticos, cum viderent ſibi non eadem priuilegia tributa, quæ Catholicis, inuidia & ſacrilego liuore (vt loquitur *l. 2. ſupr.*) id ſubinde egiſſe, vt & ipſis Catholicis ſua priuilegia præriperentur. Idque exemplum ſecutus Ioannes, quem ideo hæc lex ait Invidisse Eccleſiis ſua priuilegia. Et hæc de Ioanne Tyranno, deque Priuilegiis Eccleſiarum, quanquam inſigne præterea eius elogium extet apud Suidam.

Alterum caput eſt, de Foro Clericorum. Nempe idem Ioannes Tyrannus Clericos indiſcretim ad Iudices ſeculares debere deduci edixerat. Atenim Valentinianus *hac leg.* iubet Clericos Epiſcopali audientiæ reſeruari: ſubiecta ratione, *Fas non eſſe, vt diuini muneris miniſtri temporalium poteſtatum ſubdantur arbitrio.* Quid audio? Et quid fiet iam Paulino illi *cap. 13. v. 1. ad Romanos ipſos:* πᾶσα ψυχὴ ἐξȣσίαις ὑπερεχȣσαις ὑποτασσέσθω, *omnis anima ſubdita ſit poteſtatibus ſublimioribus,* ad quem locum Chryſoſtomus *Homil. 23. pag. 685. 686. Tom. IX. Oper. Edit. Benedictin.* poſteaquam dixit, ὡς ȣκ ἐπ' ἀνατροπῇ τῆς κοινῆς πολιτείας ὁ Χριςὸς τȣς παρ' αὐτȣ νόμȣς εἰσήγαγεν, *quod Chriſtus non ad euerſionem communis politiæ leges ſuas induxerit*, ſubiicit, καὶ δεικνὺς ὅτι πᾶσι ταῦτα διατάττεται, καὶ ἱερεῦσι, καὶ μοναχοῖς, ȣχὶ τοῖς βιωτικοῖς μόνον, ἐκ προοιμίων αὐτὸ δῆλον ἐποίησεν, ȣτω λέγων, πᾶσα ψυχὴ, &c. κἂν ἀπόςολος ἦς, κἂν εὐαγγελιςὴς, κἂν προφήτης, κἂν ὁςιςȣν, ȣδὲ γὰρ ἀνατρέπει τὴν εὐσέβειαν αὕτη ἡ ὑποταγὴ, *& oſtendens hoc omnibus imperari, ſacerdotibus etiam & monachis, nec ſæcularibus tantum, hoc ab exordio declarat, dicens, omnis anima &c. etſi Apoſtolus eſſes, etſi Euangeliſta & Propheta, etſi quiuis alius. Neque enim hæc ſubiectio pietatem euertit.* Similia habet Theodoretus ad *d. cap. 13.* & D. Bernhardus *in epiſt. ad Archiep. Senon. quæ eſt 42.* Niſi igitur in Valentiniani puerilem animum, in ſequiorem Placidiæ, cui rerum ſumma commiſſa hoc tempore erat, ſexum, & in Clericorum ambitum, qui tenelli nouique Principis & Auguſtæ animos obſederant, inuehi libeat, cum tam aperte diuino Canoni contradicatur, vtique iuſta interpretatione hæc lex emollienda fuerit, neque tam crude accipienda, vt faciunt iamdudum οἱ ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν. Et ſane cum anteriores Principum leges intueor: Conſtantii *l. 12. ſupr.* (quæ eſt de Epiſcopis nominatim reis, non de aliis Clericis) Gratiani, *l. 23. ſupr. hoc tit.* Honorii, *l. 41. ſupr. hoc tit.* & *l. 1. infr. de Relig.* oportet, vel Valentinianum a tot Principum inſtitutis diuerſum hac parte fuiſſe, qui nonniſi Eccleſiaſticas ferme, & de religione cauſas, Epiſcopali audientiæ reſeruarunt, cæteras iudicibus ſecularibus commiſerunt, neque huius vnicæ & poſthumæ ſtandum præ aliis, vt prioribus, ita hac ſane parte potioribus: vel ſane dicendum Valentinianum his concordare. Quod alicui vero propius videtur duobus his argumentis. Primum Valentinianum hunc ipſum alibi videmus *Nouella 12. de Epiſcopali Iudicio*, contra nitentem apertiſſime, & publica delicta & atrocia Eccleſiaſticorum crimina iudicibus ſecularibus reſeruantem, his inter alia additis. *Quoniam conſtat Epiſcopos & Presbyteros forum legibus non habere, nec de aliis cauſis, ſecundum Arcadii & Honorii diualia conſtituta, quæ Theodoſianum corpus oſtendit, præter religionem poſſe cognoſcere*, &c. Secundo, & ipſa huius legis verba hanc ad rem ponderanda, ibi, Indiscretim. Nempe Ioannes Tyrannus indifferenter, nullo cauſarum ſatis diſcrimine habito, Clericos ad Iudices ſeculares deduci debere edixerat. Hoc malum erat, cui contrarium proinde remedium *hac lege* inducitur ſeu ſtabilitur, ne ſcilicet *indiſcretim* id fieret, verum Epiſcopali audientiæ Clerici ſeu diuini muneris miniſtri, reſeruarentur, neque temporalium poteſtatum ſubderentur arbitrio ſeu iudicio: qua Clerici ſcilicet, ſunt & diuini muneris miniſtri, & ſic in cauſis, negotiis, delictis Eccleſiaſticis: at non qua *ciues*, & in actionibus vel ciuilibus vel criminalibus. Hoc proinde diſcrimen, *indiſcreto* Tyranni Edicto oppoſitum voluit Valentinianus. *Indiſcretim*, ait ἀδιαφόρως, nullo diſcrimine facto, non canonice, ἀκανονίςως, κατὰ τὴν ἀδιαφορίαν. Paulatim certe poſtea, ad laicorum audientiam, ſeu ſæcularium notitiam ex omnibus, Clericorum cauſas ciuiles trahi, Clericorum libertatem prodere res hæc viſa: teſtis Auitus *epiſtola* 61. cum qua epiſtola Sirmondus *hanc legem* minus recte componit. Sed tamen cum generalem *huic legi* additam rationem intueor, quæ hic ſubiicitur, tum eo potius inclino, generalem quoque Valentiniani nunc mentem fuiſſe: & Epiſcopali audientiæ omnes Clericorum cauſas attribuiſſe voluiſſe: Quomodo & eundem Principem in aliis nonnullis, nouellis opinionibus abreptum deprehendere licet.

DE MONACHIS.

p. 96.

TITVLVS III.

De his non est separatus & distinctus in Cod. Iust. titulus: verum de his agitur iunctim, *tit. de Episcop. Cleric.* &c. *& Ascetriis & Monachis.* Vide & sup. *lib. 5. titulum, de bonis Clericorum & Monachorum.*

PARATITLON.

MONACHI: *Rubrica*, & *l. 1. 2. hoc tit. l. 32. supr. de Episcop. l. 16. supr. de pœnis: l. 57. supr. de appellat. l. vnic. supr. de bonis Cleric. & Monach.* Vocantur & Monazontes *l. 63. supr. de Decurion.* continentes, vt quidam censent *l. 20. supr. de Episcop.* quos sanctior vita a publici laboris actu defendit *l. 36. supr. de Episcop.*

Inter hos erant nonnulli, & præcipui quos *Cœnobitas* vocabant, *d. l. 16. supr. de pœnis*, seu Synoditas *d. l. 57. supr. de appellat.*

Fuere sparsi per totum orbem Romanum: per Orientem & Orientis diœcesin, cuius caput Antiochia, *l. 1. 2. hoc tit. l. 32. supr. de Episcopis, d. l. 16. supr. de pœnis, l. 57. supr. de appellat.* per Ægyptum, *d. l. 61. supr. de Decurion.* intra Episcopatum Romanum *l. 20. supr. de Episcop.* intra Africam *d. l. 36. supr. de Episcopis.*

A Clericis diserte separantur *d. l. vnic. supr. de bonis Cleric. & Monach. l. 32. supr. de Episcop.* &c. vbi dixi.

Numerus eorum hac tempestate, & quidem per Orientem, magnus fuit: quare ex his Clerici ab Episcopis allegi iussi *d. l. 32. supr. de Episcop.* & *l. 16. supr. de pœnis*: Quin & multi Curiales ignauiæ sectatores desertis Ciuitatum muneribus solitudines captabant & secreta, specieque religionis cum Monazonton cœtibus congregabantur, quos ideo e latebris erui atque ad munia ciuitatum reuocari Valens Imp. iussit *d. l. 63. supr. de Decurionibus.*

Ad vitam & honestatem Monachorum sequentia constituta I. *Viduarum* & pupillarum domos adire, & ex earum bonis quicquam consequi prohibiti *l. 20. supr. de Episcop. II. Deserta* loca & vastas solitudines sequi atque habitare iussi, interdictæque his Ciuitates aliquando a Theodosio Magno *l. 1. hoc tit.* Anno Domini 390. verum liberi in oppida ingressus eis restituti ab eodem Theodosio Magno biennio ferme post *l. 2. hoc tit. III. Reos addictos* supplicio vindicare, quod aliquando fecere, prohibiti, *dict. l. 16 supr. de pœnis*: & *dict. l. 57. supr. de appellat.* idque illis tantum concessum, vt pro reis intercedere & appellare humanitatis intuitu possent *d. l. 16.* & 37. His adde, quod Monachismus Curia non liberabat, nisi facultatibus alii, qui vice eius patriæ functiones subiret, cessis, *l. 63. de Decurion.*

De bonis eorum ita ius fuit, vt suos ex testamento & ab intestato hæredes haberent: his demum deficientibus Monasterio bona eorum cedebant *d. l. vnic. supr. de bonis Clericorum & Monachorum.*

THEODOSII Magni *lex de Monachis* CIVITATVM *ingressu arcendis.*

I. (a) Imppp. Valentinianus, THEOD. & Arcad. AAA. Tatiano (b) PF. P. (c)

QVICVMQVE sub professione Monachi repperiuntur, deserta loca & vastas solitudines sequi, adque habitare iubeantur. Dat. III. Non. Sept. Veronæ (d) Valentiniano A. IV. & Neotherio coss. [390.]

NOTÆ.

NOTÆ.

(a) Abest *hæc Lex* a *Cod. Iust.* Eam reuocat *Lex* 2. *prox.* Memorat eam recte Baronius *Ann.* 390. *n.* 47. 48. & *Anno* 393. *n.* 28. Iungenda huic videtur. *l.* 112. *supr. de Decurionib.*

(b) Male alii, *Datiano. ID.*

p. 97. (c) *Tatianus*, sub Theodosio M. PP. Orientis scilicet, vt testatur etiam anno sequente 391. *l.* 19. *supr. de extraord. vel sordid. munerib.* v. *Prosopogr.* Eidem inscribitur *lex prox. ID.*

(d) Ibidem ad eundem Tatianum Præfectum Prætorio datæ hoc ipso anno intra mensem, *lex* 28. *supr. de Episcopis* & *lex* 19. *supr. de nauiculariis. ID.*

COMMENTARIVS.

THEODOSII Magni duæ constitutiones *de Monachis* hoc titulo proponuntur, inter se contrariæ: Nempe *hac leg.* 1. Monachi quicunque CIVITATVM seu Vrbium & oppidorum ingressu ab eo arcentur, contra deserta loca vastasque solitudines, quas scilicet delegerunt, sequi atque habitare iubentur. Idem vero pene sensus olim Hieronymo *ad Paulinum de Institutione Monachi epist.* 13. *pag.* 67. *Tom. I. Oper. Edit. Francf. apud Christ. Gensch.* (qui locus relatus est *can.* 5. *Caus.* 16. *Qu.* 1.) *Si cupis esse quod diceris Monachus, id est, solus, quid facis in vrbibus, quæ vtique non sunt solorum habitacula, sed multorum?* Et *Epist.* 4. ad Rusticum Monachum *pag.* 29. *Tom. I. Oper Edit. cit. Quid desideramus vrbium frequentiam, qui de singularitate censemur?* Nempe & nomen & votum id deposcit; qua causa & Monachi *singulares* dicti, *Caus.* 16. *Quæst.* 1. *c.* 1. *Monachus Græce, Latine singularis dicitur: vnde Monachum per omnia singulariter agere oportet.* Eodem pertinent apud Sulpitium Seuerum *dialog. I. cap.* 10. *acturi solitariam vitam.* Alio sensu Sozomenus fine *lib.* 3. *cap.* 16. *in fin.* reprehendit Monachos, ἐν ὁμίλῳ πόλεων διατρίβοντας, *in media ciuitatum turba viventes.* Eadem interdictio continetur & Leonis *l.* 29. *Cod. Iust. de Episcopis.*

Cæterum probanda non est Baronii sententia, existimantis, hanc legem *Iouinianistarum* occasione latam fuisse, qui e Monasteriis abiecti, habitu tamen Monastico in vrbibus vagabantur. Nam præterquam quod hæc lex ad Orientem pertinet, cuius Tatianus cui hæc lex inscribitur, Præfectus Prætorio erat (vt ostendit inter alias exerte *l.* 19. *supr. de extraordin.*) Sane non agitur hac lege de Monasterio eiectis, verum de quibuscunque, *qui sub Professione Monachi reperiebantur,* id est, de omnibus, qui Monasticam vitam profitebantur, interim tamen ciuitates frequentabant, (vt ostendit *lex prox.*) Quare *hac leg.* Monachi quicunque, non pœnæ loco ad deserta loca & solitudines conferre sese (quod Baronius credidit) iubentur, verum pro vitæ suæ instituto, eo redire vel conferre sese. Denique pertinet hæc lex ad Monachos, siue cœnobitas μεγάδας, siue Eremitas, cuiusmodi in Ægypti potissimum Syriæque solitudinibus aliisue agebant, deserta loca & vastas solitudines sequentes, (solitudines & deserta *l.* 63. *supr. de Decurion.*) de quibus vide Chrysostomum passim, ac nominatim frequenter, *Homiliis in Matth.* vbi institutum eorum mirifice describit & commendat & inter alia *homil.* 8. *p.* 126. *T. VII. Oper. Ed. Benedictin.* eorum, qui in Ægypto erant. Sed & Hieronymum *epist.* 1. *ad Heliodorum de vita eremitica.*

Occasionem porro huic legi dedisse videtur Monachorum *audacia* hac tempestate sub Theodosio Magno per Syriam nominatim, & quidem, qui prope Antiochiam in montibus erant (de quibus ipsis passim Chrysostomus, sed & Libanius *orat. pro templis*) qui maximi momenti negotiis catervatim per drungos sese miscebant, atque humanitatis vel pietatis obtentu Iudiciario ordini sæpe intercedebant, pacemque adeo publicam ea re turbare videbantur, vnde tyrannicam auctoritatem his exprobrabat Eunapius *Ædesio p.* 78. *Edit. Commelin.* Sic triennio ferme ante *hanc l.* Anno Domini 387. in negotio seditionis læsæque maiestatis Antiochiæ ob statuas Imperatoris & Augustæ deiectas, Monachorum cateruæ seu drungi supplicio reorum intercessere, de quo dixi plene ad *l.* 16. *supr. de pœnis:* vide interim Chrysostomum, *orat.* 17. *ad populum pag.* 172. 173. *Tom. II. Oper. Ed. Benedictin.* Theodoretum, *lib.* 5. *cap.* 19. Exemplum & in tumultu, qui Ioannis Chrysostomi occasione enatus, de quo vide vel Zosimum, *lib.* 5. *c.* 23. Sic & templa Paganorum passim a Monachis belli cuiusdam specie destructa, de quo expressa exstat Libanii oratio, quam nos edidimus ad Theodosium hunc ipsum, ὑπὲρ τῶν ἱερῶν: vt & hæreticorum, veluti Valentinianorum, Ambrosius *Epist.* 29. siu. 17. *Edit. Paris.* Sic & sub Arcadio mox postea, Monachi reos per vim vindicare soliti, quod Arcadius *d. l.* 16. vetuit. Igitur Monachorum oberratio, vrbiumque ingressus, ideo vetita, quod multi μοναχικῷ κεχρημένοι σχήματι, vel προσχήματι, *vtentes habitu monachali,* ecclesiastica & ciuilia turbarent: τάς τε Ἐκκλησίας καὶ τὰ πολιτικὰ διατας ῥάσσουσι πράγματα, περιϊόντες ἀδιαφόρως ἐν ταῖς πόλεσιν, *& ecclesias & communes perturbant causas, vrbes promiscue ineuntes,* vt habetur in Concilii Chalcedonensis decreto, ad propositionem Marciani Imperatoris, quod huic legi simile est: vid. *action.* 6. *pag.* 490. *Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* & *can.* 4. *Concil. Chalcedon. pag.* 603. *Concil. Ed. cit.* & *pag.* 116. *Tom. I. Pandect. Can. Guil. Beuereg.* ἔδοξε τοὺς μονάζοντας τὴν ἡσυχίαν ἀσπάζεσθαι, καὶ προσέχειν μόνῃ τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ, ἐν οἷς τόποις ἀπετάξαντο, προσκαρτεροῦντας· μήτε δὲ Ἐκκλησιαστικοῖς, μήτε βιωτικοῖς παρενοχλεῖν πράγμασιν, ἢ ἐπικοινωνεῖν, καταλιμπάνοντας τὰ ἴδια Μοναστήρια, *placuit monachos quietem diligere, & intentos esse tantummodo ieiunio & orationi, in locis in quibus renunciarunt seculo, permanentes: nec ecclesiasticis vero, nec secularibus negotiis communicent, vel in aliquo sint molesti, propria monasteria deserentes.* Legatur & S. Basilius *epist.* 1. *ad Chilonem* siu. *Epist.* 42. *Edit. Benedictin.* & *in Asceticis.* Exagitat hos circumforaneos & λειποτακτοῦντας, & πλανητὰς Monachos sæpe Hieronymus his infensissimus: vide & Isidorum Pelus. *l.* 1. *epist.* 14. *ad Philippum Monachum.* Quin & Monachi, huiusmodi in publicum processibus, & fidem & pacem quandoque publicam turbauere, disputationibus de fide habitis & turbis in id coadunatis, idque in eadem Vrbe Antiochena, vt colligitur ex Leonis *l.* 29. *Cod. Iust. de Episcop.* Igitur, Iudices id nunc apud Imperatorem egere, vti Monachos Vrbium ingressu arceret, quod diserte testatur *lex* 2 *prox.*

qui sibi a Monachis obstrepi, iudiciorumque ordinem turbari questi fuerant: & forte etiam Iudices Gentiles ferme, de quo plenius ad *d. l. prox.* Neque a verosimili abest, *hanc legem* latam ad Orationem Libanii *pro templis:* vbi de Monachis queritur prolixie a *p. 10. in fin.* & *p. 478. 479. Operum minor. Gothofred. Edit. Trotz.* qui in *Vrbibus* & in agris, in Templa passim irruebant, turbasque ciebant: de quo adhuc ad *l. prox.*

Notandum vero hanc legem esse de Monachis, eremitis, nam alii cœnobitæ erant, de quibus *dict. l. 16.* Sane Gregorio Nazianzeno Monasticam vitam professo, illud quoque ab aliis Orientis Monachis vitio datum, quod scilicet, ruri ageret non in syluis: vide cætera eius in Monachos hypocritas. Denique monticulæ & syluicolæ Monachi Orientis erant.

Verum 20. ferme post mensibus idem Theodosius *hanc legem* recantauit *lege prox. sequ. Anno 392.* quæ ad eundem Tatianum PP. data est. Vnde apparet, quam temporariæ huiusmodi leges fuerint, pro rerum videlicet necessitate, & quidem ex Principum arbitrio, latæ.

---

p. 98. Theodosii M. *lex, qua antiquata superiore lege, Monachis* Civitatum *ingressus redditur.*

II. (a) Idem AAA. Tatiano PF. P. (b)

Monachos, quibus interdictæ fuerant (c) ciuitates, dum Iudiciariis aguntur (d) iniuriis, in pristinum statum, submota hac (e) Lege, esse, (f) præcipimus. Antiquata siquidem Nostræ Clementiæ iussione, liberos in oppidis largimur eis ingressus. Dat. xv. Kal. Maii, Constantinop. Arcad. A. ii. & Rufino coss. [392.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* velut temporaria. Eam inseruit Baronius Annalibus suis *Ann. 392. num. 28.* Iungendaque ei *l. 8. infr. de Iudæis.* GOTHOF.

(b) *Tatianus* PP. Orientis scilicet sub Theodosio M. vid. *Prosopogr.* Eidem inscribitur *lex 1. supr.* quam hæc reuocat. *ID.*

(c) Nempe *l. superiore Anno* 390. *ID.*

(d) In Til. edit. *aluntur*, male. *ID.*

(e) *Ea*, *illa*. *ID.*

(f) *Esse in pristinum statum*; pro *restitui*, &. *ID.*

COMMENTARIVS.

Recantat *hac leg.* superiorem legem suam Theodosius Magnus, Civitatum ingressu Monachis denuo concesso; obscurum tantum sensum habent, illa: *tum iudiciariis aguntur iniuriis.* Quorum triplex sensus afferri posse videatur, & duo quidem, quasi his verbis contineatur ratio cur monachis liberi in oppida ingressus nunc concedantur. Primus scilicet hic sensus videatur, ipsa rerum necessitate compertum, liberos, Monachis in oppida largiendos ingressus esse, quandoquidem alias iudicariis agantur iniuriis: Proinde vt se suaque tueri possint iudicio, & aduersus Iudicum quoque ipsorum iniuriam, vrbium eis ingressum patere oportere. Secundus sensus: Monachis liberos ciuitatum ingressus dari oportere, ad arcendas ab aliis Iudicum iniurias; seu, vt intercedere possint Iudicibus, alios iniuria afficientibus: ita vt vox *aguntur* accipiatur loco *mouentur:* & vox *dum* pro *cum*, *quando*, *quoniam.* Verum genuinus hic mihi sensus videtur, his verbis contineri rationem seu occasionem qua Theodosius Magnus Monachos superiore lege oppidorum seu ciuitatum ingressu prohibuerat: nempe prohibitos a se instantibus Iudicibus, atque adeo Iudicum iniuriis exagitatos. Idque triplici ductus argumento ita censeo. Primo quidem ipso filo orationis: nempe hæc, *dum Iudicariis aguntur iniuriis*, cohærent illis, *quibus interdictæ fuerant ciuitates.* Alterum argumentum desumo ex *l. 8. infr. de Iudæis*, (quæ huic iungenda est.) Nam & ea alteri Iudicum *iniuriæ* vtique præteritæ occurritur, Iudæisque adeo aduersus eam iniuriam consulitur; vti Monachis *hac lege* aduersus Iudiciarias pariter iniurias. Tandem horum temporum historiæ argumento: Nempe, quia hoc tempore Monachi Iudiciariis actibus sese immiscebant, aliisque; vnde Iudicum querelæ exortæ apud Theodosium, quibus excitus *superiorem leg.* edidit, ad querelas Iudicum & Orationem forte Libanii. De quo iam supra, & ad ipsum Libanium; quam nunc reuocat, ab iniuria illa Iudicum, idque constitutione ad eundem Tatianum PP. data.

Ex his iam patet, a Baronio, *hanc leg.* minus recte acceptam; quasi scilicet superior ideo hac lege abrogetur, quod vtilis alioquin lex illa, Iouinianistarum tantum contemplatu lata, in iniuriam & damnum conuerteretur etiam illorum, qui pii frugique essent. Denique voluit his verbis Theodosius promulgatæ antea legis *supr.* inuidiam in Iudices transferre.

Cæterum reuocatæ ita legis suæ circa Ecclesiasticas personas aliud exemplum, vide in *l. 28. supr. de Episcopis*, quæ eodem tempore lata est quo *lex 1. supr.*

DE HIS, QVI SVPER * RELIGIONE ** CONTENDVNT.

TITVLVS IV.

Lib. I. COD. IVST. Tit. I. De ſumma Trinitate & fide Catholica, *& vt nemo de ea publice contendere audeat;* vbi Marciani *lex* 4. hanc in rem extat, quæ etiam extat in actis Concilii Chalcedon. *p. 659. Tom. II. Concil. Edit. Harduin.*

* Al. *de.* Porro notandum omnes huius tituli leges abeſſe a *C. Iuſt.*

** Id eſt, de religionis controuerſiis, ſeu de fide coram populo.

PARATITLON.

p. 99. CONTENDERE ſuper religione, *Rubr.* ſeu diſceptare de religione, vel tractare vel conſilii aliquid deferre *l. 2. h. t.* in publico, *d. l. 2. h. t.* nulli licet: ne videlicet & fides Catholica turbetur, & populus *l. 3. h. t.* Id quod a Theodoſio Magno per Orientem vniuerſum *d. l. 2. h. t.* mox & per Ægyptum nominatim, ſub deportationis pœna *l. 3. h. t.* prohibitum.

II. SCHISMATICORVM quoque conuenticula (quæ tumultuoſa conuenticula *l. 4. 5. h. t.* conuentus interdicti *d. l. 5 h. t.* conuentus inliciti *d. l. 5.* & *6. h. t.* dicuntur) variis pœnis per Orientem ab Arcadio prohibita *l. 4. 5. 6. h. t.* A quo *Ioannitæ* etiam, ſeu Ioannis Chryſoſtomi ſectatores, pro ſchismaticis, *illis tribus legibus* habiti: de iis enim accipiendæ ſunt tres illæ leges. Pariter vt Valentinianus Iun. Hæreticorum cœtibus aduerſus Catholicos fauet *l. 1. hoc tit.*

VALENTINIANI Iun. *lex pro Arianorum cœtibus aduerſus Catholicos.*

I. (a) Imppp. VALENTINIANVS, Theod. & Arcad. AAA. Euſignio PF. P. (b)

HIS, (c) qui ſibi tantummodo (d) exiſtimant colligendi (e) copiam contributam, (f) ſi turbulentum quippiam contra Noſtræ Tranquillitatis præceptum (g) faciendum eſſe temptauerint, (h) vt ſeditionis auctores (i) pacisque turbatæ Eccleſiæ (k) maieſtatis, (l) capite ac ſanguine (m) ſint ſupplicia luituri. Dat. x. Kal. Febr. Conſt. (o) Honor. NB. P. & Euodio COSS. [386.]

NOTÆ.

(a) Abeſt *hæc lex* iure a *Cod. Iuſt.* Deſumta ſeu decerpta eſt hæc lex ex pleniore *l. vlt. ſupr. de fide Catholica*, Nulla conſtructionis ratione habita. Extat ea quoque apud Baronium *Ann.* 386. *n.* 4. GOTHOF.

(b) *Euſignius* ſub Valentiniano Iun. PP. Italiæ: de eo vide & Symmachum *lib.* 4. *epiſt.* 69. 71. 75. & plene in *Proſopogr. ID.*

(c) In hoc fragmento hic collocando conſtructionis ratio habita non fuit. Similis error in *l. 3. ſupr. de Poſtulando.* Quare ſcribendum fuerat: *Nouerint hi*: Cæterum hic Catholicos orthodoxos intelligit. *ID.*

(d) Non etiam Arianis. *ID.*

(e) *Colligendi*, id eſt, conueniendi coeundi, vide & *Gloſſar.* *συνιέναι*, Sozomenus dixit: vide & *l.* 36. *inf. de Hæretic. ID.*

(f) *Contributam*; pro ſimplici tributam: cuiusmodi ſimilia compoſita pro ſimplicibus in his legibus, & apud huius æui Scriptores occurrunt. *ID.*

(g) Id eſt, contra *legem vlt. ſupr. de fide Cathol.* (vnde hæc particula huc tranſlata) qua Arianis videlicet quoque conueniendi poteſtas facta eſt. *ID.*

(h) Id est, Arianorum cœtus prohibere voluerint. *ID.*

(i) *Auctores* seditionis. Sic *tumultus popularis Auctores*, *l. 2. de Episcop. iud.* turbarum Auctores, apud Sulpitium Seuerum *lib. 2. hist. Eccl. cap. 49.* vid. alia apud Sauar. in Sidon. *lib. 1. epist. 11. ID.*

(k) *γρ. ac lesæ etiam maiestatis. ID.*

(l) *Etiam maiestatis, d. l. vlt. ID.*

(m) *Ξιφει*, Sozomenus: *gladio*, Ambrosius *ep. 13. Edit. Paris. 1614. in f.* Vid. *Comment.* ad *d. l. vlt. ID.*

(o) *γρ. Med.* vt *d. l. vlt.* cuius loco hic positum *Consp.* summo errore, insigni historicæ veritatis detrimento. *ID.*

COMMENTARIVS.

Arianis colligendi, id est, in vnum conueniendi, potestatem non minus quam Catholicis & Orthodoxis, Valentinianus Iunior (Iustinæ matris impulsu, mox vt videbimus) facit *hac leg.* quæ desumpta est ex pleniore *l. vltim. supr. de fide Catholica.* Ad quam ideo legem dicta sufficiunt.

Duo tantum circa *hanc leg.* lapsus notandi veniunt. Primus est huius Codicis conditorum, qui & semiplenam, nulla constructionis habita ratione, & alieno eam loco hunc in titulum coniecere, cumtamen eo proprie non pertineat; neque enim *hac leg.* potestas fit contendendi publice super religione, verum *colligendi*, id est, coeundi in cœtum suum & peculiarem. Ambrosius certe *Epist. 13. Ed. Paris. 1614.* quod ad hunc titulum facit, cum Valentinianus Iun. collationem super religione in Consistorio suo indixisset hoc tempore, ad populum prouocauit, & in Ecclesia coram populo disputari seu tractari voluit, *veniant plane si qui sunt ad Ecclesiam, audiant CVM POPVLO; non vt quisquam Iudex resideat, sed vt vnusquisque de suo affectu habeat examen, eligat quem sequatur. Agitur de istius Ecclesiæ Sacerdote: si audierit illum POPVLVS, & putauerit melius DISPVTARE, sequatur FIDEM eius: non inuidebo. Omitto quia iam ipse POPVLVS iudicauit. Taceo, quia eum quem habet, de patre tuæ Clementiæ postulauit; Taceo, quia pater Pietatis tuæ QVIETEM futuram spopondit, si electus susceperit Sacerdotium.* Et mox. *Si TRACTANDVM est, tractare in Ecclesia didici, quod maiores fecerunt mei: si CONFERENDVM DE FIDE, Sacerdotum debet esse ista collatio.* Et sub finem Epistolæ: *Venissem, Imperator, ad Consistorium Clementiæ Tuæ, vt hæc coram suggererem, si me vel Episcopi vel Populus permisissent, dicentes de fide in Ecclesia CORAM POPVLO debere TRACTARI.* His similia vide & in oratione aduersus Auxentium *de Basilicis non tradend.* vbi inter alia *pag. 99. Tom. V. Oper. Edit. Paris. Causam fidei in ECCLESIA agendam quis abnuat?* Item *pag. 102. Hac ego, fratres coram ipso APVD VOS plenius DISPVTAREM: sed certus non ignaros vos esse fidei, VESTRVM refugit examen: & Gentiles quosdam quatuor aut quinque ferme homines elegit cognitores sibi.* P. 100. Et *pag. 103. Quis igitur vobis iniuriam facit, qui recusat VESTRAM, an qui eligit, audientiam?* Hæc inquam ita Ambrosius, qui Auxentium ad disputationem coram populo prouocabat: verum eo hæc lex non pertinet. Verum ad id, quod populus Ecclesiam Arianis tradi nolebat, eamque ideo custodiebat, tumultuabaturque: armato contra milite Basilicam sepiente. Quo pertinent illa Ambrosii *pag. 101. Et nunc cum laudatur Christus, dicunt haretici, quia* SEDITIO *commouetur: dicunt haretici, quia his mors paratur.* Denique spectat hæc lex eo, seu ei occasionem dedit, quod populus, profecto ad Palatium Ambrosio, eo venisset & irruisset, *orat. de basil. non tradend. pag. 103. Edit. cit.* omnino ad eum tumultum omnem, de quo *Epist. 33.* siu. *14. Edit. cit.* Alter lapsus circa *hanc leg.* est Baronii, qui cum *legem vltimam supr. de fide Catholica*, vnde hæc decerpta est, recte Valentiniano Iun. tribuat, hanc, Theodosio, tribuat: quin &, qui alter eiusdem error est, hæreticos *hac leg.* coercitos scribit, cum contra in Arianorum gratiam scribta fuerit aduersus Catholicos Orthodoxos. Abrogatur tandem hæc lex biennio post A. D. 388. ex consilio Theodosii M. *l. 15. infr. de hæretic.* vbi vide quæ dicam.

II. (a) Idem AAA. (b) Tatiano (c) PF. P.

Nvlli egresso ad (d) publicum, vel disceptandi de religione, vel tractandi, (e) vel consilii aliquid deferendi, patescat occasio. Et si quid posthac ausu graui adque damnabili contra huiusmodi legem veniendum esse crediderit, vel insistere motu pestiferæ perseuerationis, audebit, competenti (f) pœna & digno supplicio coherceatur. Dat. XVI. Kalend. Iul. Stobis, (g) Theod. A. II. & Cynegio coss. [388.]

NOTÆ.

(a) Memorat hanc legem Baronius *Ann.* 388. *num.* 58. Inserta eadem Capitularium *lib. 7. cap. 139.* & *Additioni* 4. Ludouici Imperat. *cap.* 18. GOTHOF.

(b) *Theodosii* hæc lex est. *ID.*

(c) Perperam in Addit. Capitular. *Thraciano. Tatianus* sub Theodosio M. PP. Orientis scilicet, vid. Zosimum *lib. 4. cap. 45.* & *Prosopogr. ID.*

(d) In publicum, *ID.*

(e) *Tractandi* vox propria; vid. *Glossar. Theod.* Eadem voce eadem in re vtitur *l. 4. Cod. Iust. de fide Cathol.* & Ambrosius sæpe *epist.* 32. siu. 13. *Edit. Paris.* in hac ipsa re. *ID.*

(f) Deportatio postea nominatim imposita *l. 3. infr. ID.*

(g) Stobis Macedoniæ Vrbe, cuius apud Ptolemæum, & in Itiner. Peuting. & alibi mentio. Ibidem data hoc ipso mense *l. 15. infr. de hæreticis:* vbi plura. *ID.*

COM-

COMMENTARIVS.

THEODOSII M. duæ eandem in sententiam constitutiones sequuntur: quibus DISPVTARI vel TRACTARI, in publico de religione, vel CONSILII aliquid ibi deferri Theodosius M. tum per Orientis Præfecturam *hac leg.* tum per Ægyptum, *d. l. prox.* prohibet, in Publico: id est, *publice turbis coadunatis*, vt loquitur *l. 4. Cod. Iustin. de fide Catholica.*

Prohibuit autem id Theodosius Magnus *hac leg.* in Maximum Tyrannum iam moturus: relicto hoc proculdubio veluti *mandatorum* capite, neque vltimo, ad tuendam videlicet in Oriente pacem se absente, Tatiano Præfecto Prætorio, quem mortuo Cynegio hoc tempore Præfectum Prætorio Orientis constituerat, quique (vt Zosimus ait) post abitum Principis τὰ τῶν ὑπηκόων ἄριςα, *res subditorum optime*, administrauit, vt testatur Zosimus *lib. 4. cap. 44. 45.* cuius verborum (vt Græca lucrifaciam) interpretatio hæc est. *Theodosius etiam ea sibi disponenda statuit, quæ post abitum ipsius, aliquam flagitatura prouidentiam essent. Ob eam caussam, mortuo in itinere Cynegio Præfecto Prætorio, quum ex Ægypto reuerteretur, quemnam Præfectum Prætorii constitueret, dispiciebat. Quumque multos multoties considerasset, tandem virum ad hoc idoneum reperit. Arcessitum igitur Aquileia Tatianum, qui & alios sub Valente Magistratus gesserat, & erat in omnibus virtute singulari præditus, Prætorii Præfectum declarat: & missis ad eum Magistratus insignibus, filio ipsius Proculo Præfecturam Vrbanam tradit. Enim vero præclare se hic gessit amplissimis Magistratibus, eiusmodi viris commissis, qui etiam post abitum Principis optime res subditorum administrare possent.* Nunc ad rem. Sane & Sozomenus *lib. 7. cap. 6. in fin.* Theodosii Magni super hac ipsa re constitutionem, sed hac anteriorem, & quidem Anno 381. (vt probo ad *l. 6. infr. de hæreticis:*) memorat: τῆς ἐπ' ἀγορᾶς ἐρίδας, καὶ συνόδους ἀπηγόρευσε καὶ διαλέγεσθαι τὸν αὐτὸν τρόπον περὶ ὀυσίας καὶ φύσεως θεοῦ, ὀυκ ἀκίνδυνον ἐποιεῖτο, νόμον θέμενος περὶ τούτου καὶ τιμωρίαν ὁρίσας: *contentiones quoque & cœtus in foro fieri vetuit, vtque de natura & substantia Dei solito more disputare haud quaquam tutum esset effecit, lata lege, & pœna in eam rem constituta.* Hæc vero res vt sollicitam Patrum idemtidem curam meruit, quam in rem est quoque Gregorii Nazianzeni *Orat. 26.* ita & Principum: de quo dixi quoque iam aliquid ad *l. 1. supr. tit. prox.* vt ostendit altera quoque eiusdem Theodosii Magni *lex 3. infr.* vt & Marciani *d. l. 4. Cod. Iust. de fide Cathol.* (quæ etiam inserta est actis Concilii Chalcedonensis) & *lib. 12. Leg. Wisigoth. tit. 2. leg. 2.* Vnde & hæc ipsa Theodosii lex (velut vtilissima) Capitularium *lib. 7. cap. 139.* & Ludouici *addit. 4. cap. 17.* indita est. Id vero factum a Principibus, publicæ primum quietis & pacis ergo, ne videlicet populares animi religionis obtentu turbarentur *d. l. 4.* & *d. l. 3. infr.* Vnde & *pestifera perseueratio*, & *motus pestiferæ perseuerationis hac lege* vocari videtur: Qua ipsa quoque de caussa Vaticinatorum, uanorum hominum, Chaldæorum, Mathematicorum licentiam & professionem ab Imperatoribus qua Gentilibus, qua Christianis subinde repressam legimus: vt suo titulo *de maleficis & mathematicis*, dictum iam nobis est. Et vero hæc potissima ratio Theodosio *hac leg.* mihi proposita fuisse videtur, argumento quoque *temporis*, quo lex hæc ab eo data est, nempe quo mox absens futurus in Maximum Tyrannum mouebat: Secundo, id ita quoque constitutum a Principibus, & nunc a Theodosio M. quo sua religioni fides & maiestas constaret, vt ex *d. l. 4.* clarum. Non omnia scilicet coram populo agenda tractandaue sunt, id est, quandoquidem dissidentes ferme Antistites plebs discissa ciuilibus discordiis sequitur, de quo est illustris Marcellini locus, *lib. 22. cap. 5.* Ideo quoque laudabili cum primis olim instituto in veteri Ecclesia ἀπόῤῥητα quædam dogmata fuere, quæ scilicet δημοσιεύεσθαι, seu vulgari, communicariue apud populum fas non erat. Basilius *de Spiritu sancto, cap. 27.* τὰ δόγματα σιωπᾶται, τὰ δὲ κηρύγματα δημοσιεύεται, *dogmata silentur, prædicationes vero publicantur.* Ideoque, vbi ad ἀπόῤῥητα illa ventum erat, solemnis hæc formula apud populum agentibus frequentata: ΙΣΑΣΙΝ ΟΙ ΜΕΜΥΗΜΕΝΟΙ, NORVNT INITIATI.* Quos mores his hodie moribus referri, reduci, Christianæ religionis & quietis publicæ non parum interesse puto. Quamdiu enim contra fit, neque sua religioni religio & maiestas semper constare potest, neque turbarum aut seditionum vnquam metus liquido abesse. Et vtinam non experirentur hodie nonnulli magno suo malo, τεχνολογοῦντες μᾶλλον, ὀυ θεολογοῦντες, *verborum artifices, non theologi*, vt loquitur Basilius *epistola 61.* siu. *90. Ed. Benedictin.* ne maiore olim, Deus auertat. Inde hominibus magni diuinarum rerum contemptus oriuntur, vt innuit Synesius *Ep. 142.* dictum Lysidis Pythagorei laudans, τὸ δημοσίᾳ φιλοσοφεῖν μεγάλης εἰς ἀνθρώπους ἦρξε τῶν θείων καταφρονήσεως, *in vulgus philosophari, magnum in hominum genus contemptum diuinarum rerum inuexit.* Quamquam est & vbi disputationibus huiusmodi locus esse potest, sic Ambrosius *epist. 32.* siu. *13. Edit. Paris.* ad Valentinianum Iun. & Orat. *de basil. non tradend.* Cum iussus fuisset ab Imp. Iudices legere, sicut elegisset Auxentius, quo certatio inter eos in Consistorio arbitrio Imp. fieret, Auxentium prouocauit ad disputationem in Ecclesia coram populo: Proinde hoc perpetuum non est, & fere euenit vt turbulenti superfluas quæstiones agitent, & vt eas vocat Gregorius Nazianzenus *orat. 14. pag. 221. Edit. Paris. & Lips.* τὰς περιττὰς καὶ ἀχρήστους παραφυάδας καὶ παρεξόδους ζητημάτων, *superfluos ac inutiles quæstionum stolones ac deflexus.*

Vt ad hanc legem reuertamus, mens ea mihi ad hanc legem promulgandam Theodosium M. descendisse, propter varias de religione, etiam inter ipsos hæreticos dissensiones, hoc ipso tempore, quas sigillatim exequitur Philostorgius *lib. 10.* Socrates, *lib. 5. cap. 20. 21. 22. 23.* Sozomenus *lib. 7. cap. 17. 18.* a quibus proinde, ne quod & antea factum fuerat, vt mox ex *hac leg.* docebo, se quoque absente, & bello aduersus Maximum illigato tumultus aliqui excitarentur, sibi hac lege cautum iuit. Non sine Tatiani ipsius, cui hæc lex inscribitur, vt puto, consilio, de quo vide quæ dicam ad *l. 23. infr. de hæreticis:* & Zosimi quod iam dixi iudicium *lib. 4. cap. 45.*

Illud non omittendum quod *dicto c. 18. additament. 4. Capitular.* in inscriptione *huius legis* additur, in Pithœana editione; *Imperatores Valentinianus,*

---

* Consule CL. EVSEBIVM RENAVDOT *Liturg. Orient. dissert. I. cap. 9.* & quæ eruditi monachi Benedictini ad Basilii *loc. citatum* notarunt.

anus, *Theodosius & Arcadius AAA. vna cum decreto Episcoporum, Tatiano Præfecto Prætorii.* Quod si verum est, tum dicendum fuerit, hanc legem emissam ad decretum aliquod Synodale Episcoporum, quod & ipsum Theodosius huic constitutioni indiderit, & vna ad Tatianum Præfectum Prætorio miserit.

Tria porro hæc *hac leg.* prohiberi notandum: *Disceptare inquam de religione*, *Tractare*, *Consilii aliquid deferre.* Quæ quomodo a se inuicem differant, videndum est. 1. *Disceptare* de religione videtur esse disputare cum aduersario. 2. *Tractare* concionari apud populum: quo sensu passim tractandi, tractatus, & tractatorum vox, accipitur apud Patres pro concionibus & concionatoribus. Sic Optatus *lib. 4. & 5.* conciones *tractatus* non semel nominat: & Ambrosius *epist. 33.* siu. *14. Edit. Paris. ad Marcellinam sororem.* Gaudentius quoque Brixiensis *tractatus* nomen inscripsit omnibus concionibus suis, & Præfat. ad Beneuolum, quam ipsis tractatibus præmisit. Hieronymus quoque *epist. 65.* ad Pammachium & Oceanum, Origenis conciones tractatus appellauit, vt & *præfat. ad Damasum in Canticum canticorum.* Et Augustinus ipse suas conciones ita designat *sermone 20. de diuersis* siu. *sermon. 32. in Psalm. 143. cap. 7. pag. 161. Tom. V. Oper. Edit. Benedictin.* Omitto alios. Sic ipsum concionari, *tractare*, v. August. *sermone 19.* siu. *178. de verbis Apostol. cap. 7. pag. 852. Tom. cit.* & Paulinum in *vit. Ambrosii pag. 85. Tom. I. Oper. Edit. Ambros. Paris. 1614.* Et concionatores *tractatores*, ἐξηγηταὶ τοῦ λόγου, apud Rufinum, Augustinum, Seuerum Sulpitium *Dial. 1. c. 6.* Claud. Mamercum *lib. 1. de statu animæ*, *cap. 3.* & *lib. 2. cap. 10.* & *Epistol. altera ad Sidonium in fin. lib. 3.* Sidonio ipsi *lib. 2. epist. 9.* Ita quoque Vincentius Lirinensis *Commonitor. 1. c. 28.* Petrus Chrysologus *Serm. 91.* Cassiodorus *diuin. Lection. c. 26.* quæ loca collegit doctissimus Sauaro ad Sidonium. Etsi *tractandi* vox quoque accipiatur pro disputandi; quomodo apud Ambrosium ea vox accipitur loco, quem ad *l. super.* laudaui. 3. *Consilii* tandem *aliquid deferre*, est populo quid suggerere, vel ad audendum vel dicendum. Tria igitur hæc a Theodosio Magno *hac leg.* prohibita, eodem fine: quia ab his omnibus iuxta metus: Quod tamen hactenus quoque iam fiebat: quod indicatur illis verbis, *INSISTERE motu pestifera perseuerationis.* Quod sane illius æui historia testatur. p. 102.

III. (a) Idem AAA. (b) Potamio (c) PF. Augustali. (d)

DEPORTATIONE dignus est, qui nec generali Lege † admonitus, nec conpetenti sententia emendatus, & fidem Catholicam turbat, & populum. Dat. xv. Kal. Aug. Constantinop. Arcad. A. II. & Rufino coss. [392.]

NOTÆ.

(a) Memorat hanc legem Baronius *Anno 391. num. 27.* GOTHOF.

(b) *Theodosii* & hæc lex est. *ID.*

(c) Ad eundem *Potamium* Præf. Augustalem hoc eodem anno, eodem fine, data *lex 2. supr. de defensor. Ciuitat. ID.*

(d) Ægypti. *ID.*

† Indicantur vt puto *lex 2. supr.* qua arbitraria pœna constituta fuerat: vel *lex 19. infr. de hæretic. ID.*

COMMENTARIVS.

DISPVTARI coram populo de religione, vt *superiore leg.* per Orientem, ita & hac per Ægyptum sub pœna deportationis vetat Theodosius Magnus Anno D. 392. firmata generali lege super eo anteriore, siue ea est *lex 2. supr. hoc tit.* siu. *lex 19. de hæreticis:* DISPVTATIONES scilicet de religione populo admisso seu corrogato, sicubi ad concitandas seditiones, turbandumque populum, certe in Ægypto cum maxime, valuere: Populo videlicet Ægypti & Alexandrino suopte ingenio & natura ad seditiones prono: de quo suis etsi iam locis diximus ad *l. 2. supr. de defensorib. ciuit.* (cuius eadem inscriptio est, quæ huius legis) & *l. vnic. supr. de his, qui plebem audent contra publicam disciplinam colligere:* & ad *l. 31. supr. quorum appellat.*) his tamen adiungenda quædam de eo nobis sunt. Vt omittam historias Polybii, Philo Iudæus, de populis, qui ob leuissima quoque facile turbabantur agens, *libr. in Flaccum pag. 967. Edit. Francf. apud Ierem. Schrey.* ἐνδοῖς, inquit, τὸ Ἀιγυπτιακὸν τὰ πρωτεῖα φέρεται, διὰ βραχυτάτου σπινθῆρος εἰωθὸς ἐκφυσᾶν στάσεις μεγάλας, *in his primas ferunt Ægyptii e minima scintilla sueti magnas seditiones accendere.* Hadrianus Imperat. de Alexandrinis & Ægyptiis apud Vopiscum in Saturnino *c. 8. Genus hominum seditiosissimum, vanissimum, iniuriosissimum:* vid. & Curtium *lib. 4. c. 1.* Pollionem *in 30. Tyrannis, c. 21.* Euagrium, *2. hist. Eccles. cap. 8.* Ammianum Marcellinum *lib. 22. c. 16.* Ausonius noster de Alexandria & Antiochia.

——— *Vitiorum turbida vulgo*
Vtraque & amentis populi male sana tumultu.

Itaque variis modis his Alexandriæ occursum: vide & *l. 24. supr. de Episcopis.*

Cæterum inanis est Viri docti coniectura, qui contra Athanasium *hanc leg.* latam coniiciebat: id enim vel sola satis temporum ratio refutat, vtpote Athanasio iam diu defuncto. Videatur igitur potius hæc lex pertinere ad *Anthropomorphitarum* tumultum, qui hoc tempore Alexandriæ per Monachos Ægypti exortus fuit, *Theophilo* Episcopo Alexandrino contra eos nitente, qui & ideo ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τοῦ λαοῦ, *in Ecclesia CORAM POPVLO* hunc errorem insectatus est, Deumque ἀσώματον ἐδογμάτισεν: vnde & ipse vitæ quoque periculum adiit: de quo consulendus Georgius Alexandrinus, editus a Tilemanno, & apud *Photium num. XCVI.* Socrates *lib. 6. cap. 7.* Sozomenus *lib. 8. cap. 11.* hosque secutus Nicephorus *lib.*

13. *cap.*

13. cap. 10. Etsi alio ordine & tempore hanc rem & historiam narrent.

In specie porro seu hypothesi huius legis, actum omnino videtur de quodam, vel de quibusdam tumultuosis, qui Catholicam fidem, & populum turbauerant, non tantum post anteriorem quandam legem, verum etiam postquam eo nomine iam sententiam pœnamque excepissent. Quare deportationis pœna, quæ *hac lege* memoratur, *iterato delicto* imposita fuerit. Certe in genere, *d. l. 2. supr.* competens pœna dignumque supplicium impositum fuit.

IV. (a) Imppp. ARCAD. Honor. & Theod. AAA. Anthemio Magist. (b) Officior.

CVNCTA Officia (c) moneantur, tumultuosis (d) se conuenticulis (e) abstinere, & qui sacrilego animo auctoritatem nostri Numinis ausi fuerint expugnare, (f) priuati cingulo, (g) bonorum proscribtione multentur. Dat. IV. Kalend. Febr. Constantinop. Honor. A. VI. & Aristeneto coss. [404.]

NOTÆ.

(a) Et *hæc lex* abest a *Cod. Iust.* velut temporaria. Memorat hanc legem Baronius *Ann.* 404. *n.* 7. 8. *GOTHOF.*

(b) *Anthemius* Magister Officiorum sub Arcadio. Eidem inscribitur hoc ipso Anno 404. *lex 14. de Agentibus*, *lex 5. de Fabricens. ID.*

(c) *Officia*, Palatina scilicet, quæ sub Magistro Officiorum erant, cui hæc lex inscribitur. *ID.*

(d) *A tumultuosis*, vt habet Edit. Quartan. & prim. Cuiac. sed nil opus. *ID.*

(e) Ioannitarum. *ID.*

(f) *Expugnare*, pro impugnare. *ID.*

(g) *Cingulo*, id est, officio. *ID.*

COMMENTARIVS.

IOANNIS CHRYSOSTOMI occasione, summus Anno 404. Constantinopoli tumultus excitatus fuerat, schismaque adeo in Ecclesiam inductum docet illius æui historia. Eo vero pertinent tres sequentes, huius tituli constitutiones, vt & quarta insuper, puta *lex 37. supr. de Episcopis*: Nam quod ille in statuam Eudoxiæ, superiore Anno 403. (vt ex Prosperi & Marcellini *Chronicis* constat) cum ludis & cultura, hominum dignitatem excedente (vt loquitur *lex vnic. supr. de imaginib. Imperialib.*) erectam, inuectus publice fuisset, summum Eudoxiæ odium incurrit, Socrates, *lib. 6. c. 16.* Sozomenus *lib. 8. c. 20. 21. & seqq.* & Georgius Alexandrinus, *in vita ipsius Chrysostomi*, auctores. Euocati itaque mox Constantinopolim Episcopi ad Ioannem Chrysostomum de Aede Episcopali deturbandum. Inde tumultus populi concitatus, aliis Ioanni Chrysostomo adhærentibus. Data proinde *hac lege* Arcadii opera (Eudoxiæ coniugi obnoxii) vt *Ioannitarum* (sic enim dicti sunt, qui Ioanni Chrysostomo adhærebant) conuentus prohibeantur: Et, quia *Officia*, quæ sub Magistro Officiorum Constantinopol. erant, *Palatina* scilicet (non Magistratuum Officiales, vt putauit Baronius, & post eum alii) id est Scholæ, Scutariorum, Clibanariorum, Gentilium armaturarum, &c. quibus ideo *cingulum*, *hac leg.* tribuitur, plurimum fouendis istis conuenticulis conferre poterant, vtpote quorum est numerus magnus, & ad arma tractanda idoneus esset, prohibita *Officia* istis sese conuenticulis miscere, sub grauissima pœna: exauctorationis & bonorum proscriptionis: dato eiusce rei exequendæ negotio *Magistro Officiorum*, cui ideo hæc lex inscribitur, qui videlicet Palatinis istis officiis præerat. Inde enim nomen *Magistri Officiorum*: quomodo & apud Græcos, τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων ἡγεμὼν, seu Μάγιστρος dictus, vt ex Zosimo *pluribus locis* aliisque constat: de quo Magistro Officiorum suo titulo *lib. 6.*

Illud notandum, hanc legem, duasque proximas hoc titulo fugitiuas esse, atque adeo ad tractatum *de hæreticis* male referri a nonnullis: neque enim hic tumultus, seu hæc conuenticula, quæ his tribus legibus occasionem præbuere, super religione fuerant, vel quod coram populo de religione tractare interdictum foret, verumea, quam dixi, occasione.

V. (a) Idem AAA. Studio (b) P. V.

p. 103. SI quis seruos in hac (c) Sacratissima Vrbe possideat, eos a tumoltuosis conuenticulis (d) faciat temperare: sciens, se pro singulis seruis, qui interesse conuentibus interdictis fuerint conprehensi, trium librarum auri dispendio feriendum: seruis videlicet puniendis. Quam formam in Nummulariis, ceterisque huius Almæ Vrbis Corporibus, volumus sub pœna grauiore seruari, vt vnumquodque Corpus pro his, qui de suo numero conuentus celebrare illicitos detegentur, ad quinquaginta pondo auri solutionem multæ nomine adstringatur. Dat. III. Id. Sept. Constp. Honorio A. VI. & Aristeneto coss. [404.]

NOTÆ.

(a) Et *hæc lex* abest a *Cod. Iust.* velut temporaria. Memorat hanc legem Baronius *Anno* 404. *num.* 54. 55. *GOTHOF.*

(b) *Studio* huic P. V. Constantinopolitano inscribitur hoc ipso Anno 404. & *lex* 37. *supr. de Episcopis*, quæ etiam ad hanc ipsam historiam pertinet. De eo plura in *Prosopogr.* ex Chrysostomo & Palladio. *ID.*

(c) Constantinopolitana. *ID.*

(d) Ioannitarum. *ID.*

COMMENTARIVS.

Ioanni Chrysostomo Episcopali sede deiecto, & Cucusum eiecto seu relegato, suffectus hoc eodem Anno 404. *VI. Kalend. Iulias* (vt docet Chronicon Alexandrinum *pag.* 714. 715. *Edit. Rader.*) *Arsacius*: de quo & *lege seq.* agitur. Hinc scissa duas partes in Ecclesia Constantinopolitana. Itaque aliis Ecclesias obtinentibus, Ioannitæ suos extra Ecclesiam conuentus priuatim habuere, cæterorumque communionem execrati sunt, vt testatur Socrates *lib. 6. cap. 16.* Sozomenus *lib. 8. cap. 23.* & *l. 37. supr. de Episcopis*, & *l. vltim. infr.* His igitur prohibendis Arcadius, vt superiore lege, Palatina Officia, ita & hac constitutione (vt & *d. l. 37. supr. de Episcopis*) *seruos*, ab his conuentibus arcendos ratus est, vt & *Corporatos* Vrbis Constantinopolitanæ (de quibus dictum *supr. lib. 14. tit. 2.*) ac nominatim *Nummularios*, de quibus *ἀργυροπώλαις* Constantinopolitanis, paulo ante in historia Gainæ Socrates, *lib. 6. cap. 6.* & Sozomenus, *lib. 8. cap. 4.* Idque hac ratione, dominis videlicet seruorum multa indicta, quorum serui his conuentibus interfuissent, ipsisque seruis pœna corporis: Nummulariorum vero Corpori aliisque, si qui de eorum numero ad hos conuentus conuenissent, grauiore adhuc pœna, 50. pondo auri. Quæ sane grauissima multa est.

Porro hæc lex inscripta est *Studio Præfecto Vrbis*, cuius pariter meminit Theodorus Diaconus apud Palladium *in dialogo pag. 11. Tom. XIII. Oper. Chrysostom. Edit. Benedictin.* vbi agit de hoc ipso exilio Chrysostomi, quæque eius occasione euenere. De eo alioquin plura in *Prosopographia.*

VI. (a) Idem AAA. Eutychiano PF. P. (b)

Rectores Prouinciarum (c) moneantur, (d) vt conuentus eorum (e) arceantur illiciti, qui Orthodoxarum (f) religione subfulti, spretis Sacrosanctis Ecclesiis alio conuenire conantur: his qui ab Arsacii, (g) Theodosii, (h) Porfyri, (i) (Reuerentissimorum sacræ legis Antistitum) communione dissentiunt, ab Ecclesia proculdubio repellendis. (k) Dat. XIV. Kalend. Decembr. CP. Honorio A. VI. & Aristeneto coss. [404.]

NOTÆ.

(a) Memorat hanc legem Baronius *Anno* 404. *num.* 55. 56. *GOTHOF.*

(b) *Eutychiano*: hic PP. Orientis fuit sub Arcadio ab Anno D. 397. ad Annum 405. de quo plene in *Prosopogr.* vide de eo & Palladium *pag. 11. Tom. XIII. Oper. Chrysostom. Edit. Benedictin.* & *apud Baronium hoc Anno* 404. *n.* 78. *ID.*

(c) Per Orientem: veluti Syriæ, &c. *ID.*

(d) A te. *ID.*

(e) Ioannitarum. *ID.*

(f) *γρ. Orthodoxorum*, id est, qui licet orthodoxi sint, tamen, &c. *ID.*

(g) *Arsacius*, Episcop. Constp. de quo ad *leg. superiorem. ID.*

(h) *Theophilus*, Episcopus Alexandrinus. *ID.*

(i) *Porphyrius*, Episcopus Antiochenus. *ID.*

(k) Id est, pro schismaticis habendis: *Schismatici* enim sunt, qui nullo de religione dissidio, altare contra altare erigunt: vide *tit. infr. de hæretic. ID.*

COMMENTARIVS.

Ioannitæ, id est, Ioanni Chrysostomo, qui Constantantinopoli eiectus fuerat, adhærentes, non intra Vrbem Constantinopolitanam modo, verum & per Prouincias Orientis, per Ægyptum, ac Syriam nominatim, vbi Antiochia, suos extra Ecclesiam conuentus habuere: Atque vt ab Arsacii Constantinopolitani, ita & a Theophili Alexandrini, & Porphyrii Antiocheni Episcoporum in vnum conspirantium, συμφωνούντων, communione discessere.
p. 104 Quare hi nunc hac Arcadii lege extra Ecclesiam cœtus suos agere probibentur, adque ad communionem prædictorum Episcoporum redire iubentur: alioquin, quantumlibet Orthodoxi, ab Ecclesia repelli, neque pro Orthodoxis, sed schismaticis haberi iubentur. Huius vero constitutionis meminit Sozomenus, *lib. 8. cap. 24. in fin.* sequentibus verbis: Διαδέχεται τὴν Ἀντιοχέων Ἐκκλησίαν Πορφύριος, καὶ ἐπειδὴ τοῖς κατ' αὐτȣ͂ (Ἰωάννȣ) κεχρημένοις ἐπεψηφίσατο, πολλοὶ τῶν ἐν Συρίᾳ τῆς ἐνθάδε Ἐκκλησίας ἐχωρίσθησαν: καθ' ἑαυτȣ̀ς τε τὰς συνόδȣς ποιȣ́μενοι, πραγμάτων καὶ πλείςων δεινῶν ἐπειράθησαν· χάριν γὰρ τῆς πρὸς Ἀρσάκιον κοινωνίας, καὶ Πορφύριον τȣ͂τον καὶ Θεόφιλον τῆς Ἀλεξανδρείας

Ἐπίσκοπ

Επίσκοπον, σπουδῆ τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις δυνατῶν, ΝΟΜΟΣ ΕΤΕΘΗ τοὺς ὀρθῶς δοξάζοντας ἐκτὸς τῶν Εκκλησιῶν μὴ συνιέναι· τοὺς δὲ μὴ κοινωνοῦντας αὐτοῖς, ἐλαύνεσθαι. *Sacerdotium ecclesiæ Antiochensis Porphyrius suscepit, qui cum condemnationi Ioannis subscripsisset, multi in Syria ab ecclesiæ illius communione sese abruperunt: & seorsum collectas celebrantes, multas ærumnas ac molestias perpessi sunt. Etenim in gratiam communionis Arsacii, & Porphyrii & Theophili Alexandriæ Episcopi, studio eorum, qui in palatio plurimum poterant, lata lex est, ne orthodoxi extra ecclesias conuenirent, vtque ii, qui cum supradictis non communicarent, expellerentur.* Meminit & Georgius Alexandrinus *in vita Ioannis Chrysostomi pag. 239. num. 61.* Sed & Theodorus, Romanæ Ecclesiæ Diaconus, apud Palladium *in dialog. pag. 11. Tom. XIII. Oper. Chrysost. Edit. Benedictin.* similem huic legem recitat: *Aiebant enim se fugisse, propter comminationem Regalis Edicti, quod sic se habet. Si quis non communicat Theophilo, Arsacio & Porphyrio, hic Episcopatu quidem arceatur, simul etiam amittat, si quam videtur habere substantiam pecuniarum siue prædiorum.* Repetita vero hæc lex Ann. D. 406. sub Attico mox Episcopo Constantinopolitano, qui Arsacio, Anno proximo 405. 16. Nouembris mortuo, suffectus fuerat, de qua lege Georgius *in vita Ioannis Chrysostomi num. 63.* & Nicephorus *lib. 13. cap. 30.* Ingens interea persequutio excitata aduersus Ecclesias Dei, Attici instinctu, (neque enim cum hoc quoque communicare quisquam, propter eum, quo Ioannem maxime prosequebantur amorem, volebat) iussiones Imperiales passim circumferebantur in hæc verba; *Si quis Episcoporum cum Theophilo, Attico, Porphyrio communicare noluerit, extorris Ecclesia esto:* Quæ cum ita sint, apparet, quam male nonnullis hæc lex velut similis aptetur *legi 15. infr. de hæreticis.* Est enim ea lex, quod vel titulus satis ostendit, de hæreticorum cœtibus prohibendis.

Interim tria hic obseruanda sunt. Primo, exemplum reuocandorum subditorum ad exemplar & communionem insigniorum Episcoporum & Patriarcharum, de quo iam dictum plene ad *l. 2. & 3. supr. de fide Catholica.* Qui sane in Orientis Imperio tres erant, Constantinopolitanus, Alexandrinus, Antiochenus. De quibus videtur sensisse & Hieronymus *epist. aduersus Vigilantium 60. pag. 84. Tom. II. Oper. Edit. Francf. Quid facient Orientis Ecclesiæ? Quid Ægypti & Sedis Apostolicæ?* Nempe *Sedes Apostolica*, Antiochena: vbi scilicet Christianorum nomen primum ortum. Secundo, ordo obseruetur inter hos tres Patriarchas: Nempe recte Constantinopolitanus primo loco *hac leg.* nominatur: secundo, Alexandrinus: tertio, Antiochenus. De cuius ordinis fide & ratione alibi iam dixi. Eumque ordinem perperam turbatum vides in lege, quam Theodorus Romanæ Ecclesiæ Diaconus apud Palladium memorat, & apud Nicephorum, submoto secundum in locum Constantinopolitano. Quod quo consilio factum fuerit haud adeo obscurum ei, qui naris aliquid habet.

Tandem obseruandum, hanc legem datam *ad Eutychianum Præfectum Prætorio* hoc Anno 404. pariter vt Theodorus Diaconus *in rebus Ioannis Chrysostomi*, ac nominatim in iis, quæ exilii eius occasione euenere, meminit apud Palladium *in dialogo*, vna cum Studio P. V. cui superior lex inscribitur, referente Baronio *Anno* D. 404. *n.* 78. vbi tamen *Prætor* male vocatur.

DE HÆRETICIS.

TITVLVS V.

Lib. I. Cod. Ivst. Tit. V. *De Hæreticis Manichæis & Samaritis.*

1. Nota hic ordinem titulorum, *de Hæreticis*, *de Iudæis*, *de Paganis*, quem eundem ordinem tenet passim Ioannes Chrysostomus, cum de his agit: veluti Ep. 1. ad Innocentium, *tomo 4. Paris. edit. p. 596.* & *pag. 519. Tom. III. Edit. Benedictin.*

2. Hoc vero titulo, atque in hoc argumento de hæreticis notabiles sunt maxime sex constitutiones, puta:

Lex 28. vbi Hæreticorum *definitio* proponitur.

Lex 65. vbi dicitur non omnes hæreticos eadem austeritate plectendos.

Lex 9. & 34 vbi hæreticis nonnullis certo casu summum supplicium indicitur.

Lex 52. 54. vbi variæ rationes continentur, quibus præfractum & peruicax hæreticorum institutum frangatur, & ad Catholicam vnionem reducantur.

3. Tandem notandum, cum huius tituli sint leges numero 66. Iustinianeo tamen Codice *sex* tantum exinde desumtas contineri, quia cæteræ ferme temporariæ sunt, vel similes alias habent, vel correctas.

PARATITLON.

Hæretici per synonyma alia describuntur. *Dicuntur* scilicet sectatores hæresium[p. 105.] *l. 14. h. t.* eos hæresium errorem exagitare *l. 11. h. t.* opinionem Dei plectibilibus profanis imminuere *l. 5. h. t.* eos veræ religionis venerabilis cultum, & Catholicæ obseruantiæ fidem sinceram condemnare *l. 12. h. t.* eos in Deum miseræ vesaniam coniurationis exercere *l. 15. h. t.* Dicuntur & diuersi dogmatis sectatores *l. 47. h. t.* Catholicæ sectæ inimici *l. 42. h. t.* sacrosanctæ legis inimici profani *l. 4. hoc tit.* Catholicæ Sectæ aduersarii, *l. 4. ne sanct. bapt.*

2. *Sunt* autem Hæretici (vt ad definitionem secundo loco progrediamur) qui vel leui argumento a Iudicio Catholicæ religionis & tramite deuiant, *l. 28. h. t.* cum pertinacia scilicet: vnde pertinaces spiritus his tribuuntur *l. 25. h. t.* & obstinatioris animi dementia *l. 6. h. t.* obstinationis pertinax natura *l. 7. h. t.* Ideoque etiam dementes vesanique iudicantur *l. 2. supr. de fide Cathol.* communio dira his tribuitur *l. 12. h. t.* dementia *l. 24. h. t.* error *l. 1. 13. 19. 20. 41. 60. 63. 64. h. t.* Fucata nomina *l. 13. h. t.* furor *l. 6. 25. 60. h. t.* improbitas *l. 4. h. t.* Infamia hæretici dogmatis, *l. 2. supr. de Fide Cathol.* insania *l. 65. h. t.* institutio Deo & hominibus exosa, *l. 12. h. t.* mens profana, polluta *l. 26. h. t.* perfida mens *l. 12. 63. h. t.* fucata *l. 37. h. t.* peruersitas *l. 20. h. t.* profana institutio *l. 3. h. t.* mens *l. 26. h. t.* mysteria *l. 36. h. t.* præcepta *l. 24. h. t.* Religio criminosa *l. 13. h. t.* execrabilis *l. 61. h. t.* scæua *l. 43. h. t.* Ritus profani *l. 41. h. t.* sacrilega cohors *l. 21. h. t.* dogma sacrilegum *l. 8. h. t.* mens sacrilega *l. 41. h. t.* Denique passim *sacrilegium* hæreticis tribuitur, *l. 6. 7. 8. 20. 21. 41. 52. 53. 63. vltim. h. t.* scæuum dogma *l. 19. h. t.* Secta perfida *l. 15. h. t.* scelus Sectarum *l. 7. in fin. h. t.* superstitio *l. 3. 10. 51. 55. 63. h. t.* vanitas *l. 46. h. t.* vitiorum institutio *l. 12. h. t.* vsurpatio *l. 4. h. t.* virus, vt restituo in *l. 2. ne sanctum bapt.* Hæretici vero nihilominus sunt, ii quoque, qui, (quod facere solebant) noua nomina probatæ fidei & propositi castioris affectabant, vt Encratitæ, Apoctatitæ, &c. Neque enim professione nominum defenduntur *l. 7. in fin. h. t.*

3. *Opponuntur*, (quod tertio loco notandum,) hæreticis, Catholicæ legis seu religionis obseruatores, cultores *l. 1. 6. h. t.* Orthodoxi *l. 6.* & *vltim. h. t.* puræ religioni dediti *l. 7. h. t.* quos rectæ obseruantiæ cultus & pulchritudo delectant *l. 11. h. t.* Item hæresibus opponuntur, Catholica communio *l. 46. h. t.* disciplina *l. 9. h. t.* Ecclesia *l. 6. 47. 54. h. t.* fides: vide *supr. de fide Catholica*, *l. 1.* obseruantia *l. 54. h. t.* Catholica obseruatio *l. 5. in fin. h. t.* religio Catholicæ sanctitatis *l. 4. h. t.* Religio *l. 6. 28. h. t.* sanctitas *l. 4. 11. h. t.* Secta *l. 24. 44. h. t.* veneratio *l. 38. h. t.* Item perpetua sanctitas *l. 3. h. t.* pura religio *l. 7. h. t.* sacra religio *l. 43. h. t.* Orthodoxorum Secta *lege vlt. h. t.* pax *l. 4. h. t.* Ecclesiæ perpetuæ sanctitatis *l. 2. hoc tit.*

4. *Catalogus* quarto loco hæreticorum & hæreseon hic ex hoc Codice, & hoc potissimum titulo confici potest. *I. Aëtiani* vel Aëriani, qui per diæcesin Orientis fuere *l. 8. h. t.* *II. Apollinariani* seu Apollinarii *l. 14. 33. h. t.* de quibus quinque sunt hoc titulo constitutiones: tres Theodosii Magni puta *lex* 12. 13. 14. *h. t.* vna, Arcadii *lex* 33. *h. t.* postrema Theodosii Iunioris *l. 65. h. t.* qui per Præfecturam Prætorianam Orientis fuere *dictis legibus.* *III. Apotactitæ*, de quibus *l. 7. 11. h. t.* qui inter alias Manichæorum Sectas fuere: vide *inf. Manichæi.* *IV. Ariani* de quibus agitur vndecim legibus *l. 1. 6. 8. 11. 12. 13. 59. 60. 65.* & *l. vltim. h. t.* qui variis locis per Orbem Romanum fuere: per Præfecturam Orientis *l. 6. 11. 12. 13. 16. 59. 60. 65. h. t.* per diœcesin Orientis nominatim *l. 8. h. t.* quorum hæresis, Venenum Ariani sacrilegii dicitur *l. 6. h. t.* Ii & Porphyriani vocati lege Constantini *l. vlt. h. t.* *V. Ascodrogitæ*, vid. *infr. Tascodrocitæ.* *VI. Audiani:* & hi in Præfectura Orientis fuere *l. 65. h. t.* vt & *VII. Borboriani dict. l. 65. h. t.* *VIII. Donatistæ*, in quos (prætermissis anterioribus Constantini, Gratiani & Theodosii M. constitutionibus) liquido sunt hoc titulo duodecim Honorii constit-

constitutiones *l.* 37. 38. 39. 40. 41. 43. 44. 46. 52. 54. 55. *h. t.* vna Theodosii Iunioris, 65. *h. t.* (qui & Montenses dicti *l.* 43. *h. t.*) in quibus Circumcelliones *l.* 52. *h. t.* Fuere hi per Præfecturam Italiæ *l.* 37. 38. 40. 46. *h. t.* ac nominatim per Africæ diœcesin *l.* 52. *h. t.* & Prouinciam Africam *l.* 41. 44. 54. 55. *h. t.* item in Præfectura Orientis *l.* 65. *h. t.* Superstitio Donatista vocatur *l.* 39. *h. t.* Eorum audacia perstringitur *l.* 44. *h. t.* desperatio fucataque perfidia *l.* 37. *h. t.* Manichæis iungitur & exæquatur *l.* 38. 40. 41. 43. *h. t.* furere non desistebant *l.* 38. *h. t.* *IX. Encratitæ:* vide *infr. Manichæi.* *X. Enthysiastæ*, per Præfecturam Orientis *l.* 65. *h. t.* *XI.* vt & *Euchitæ* pariter *d. l.* 65. *h. t.* *XII. Eunomiani*, de quibus occurrunt hoc Codice viginti & vna leges ab Anno Domini 381. seu a tempore secundæ Synodi Oecumenicæ Constantinopolitanæ, puta Theodosii M. leges septem: *lex* inquam 6. 8. 11. 12. 13. 17. 23. *h. t.* Arcadii leges sex *l.* 25. 27. 31 32. 34. 36. *h. t.* Theodosii Iunioris leges octo *l.* 49. 50. 58. 59. 60. 61. 65. *hoc tit.* & *l. vltim. infr. ne sanctum baptisma:* quibus adde & Nouellam eius 3. vers. *superest*, vbi *Eunomianos hæreticæ fatuitatis auctores*, vocat, qui quidem Constantinopoli fuere *l.* 58. *h. t.* per Præfecturam Prætorianam Orientis *d. l.* 6. 11. 12. 13. 17. 23. 25. 27. 31. 32. 34. *h. t.* per diœcesin Orientis *l.* 8. *h. t.* Horum perstringitur dementia *l.* 32. *h. t.* faci-
p.106 nus *l.* 31. *hoc tit.* & *d. l. vltim. infr. ne sanctum baptisma*: furor *l.* 25. 31. 32. *h. t.* immanis furor *l. vltim. infr. ne sanctum baptisma:* perfidia *l.* 6. *h. t.* perfida mens & nequissima secta *l.* 25. *h. t.* superstitio *l.* 34. 49. *h. t.* vesania *d. l.* 25. *h. t.* nefarii cœtus ac funesta conuenticula *d. l. vltim. infr. ne sanctum baptisma:* *XIII. Euresius* hæreticus de quo *l.* 28. *h. t.* *XIV. Fotiniani*, de quibus *l.* 6. 65. *h. t.* vnde & labis Fotinianæ contaminatio *dict. l.* 6. *h. t.* qui in Præfectura Orientis fuere *dictis legibus.* *XV.* Fryges, de quibus *l.* 40. 59. 65. *h. t.* in Præfectura Orientis, *dict. l.* 59. 65. *h. t.* Italiæ *l.* 40. *h. t.* *XVI. Hydroparastatæ*, quæ Manichæorum secta fuit *l.* 7. 9. 11. 65. *h. t.* *XVII. Iouinianus* hæreticus in Episcopatu & Præfectura Vrbis Romæ *l.* 53. *h. t.* *XVIII. Macedoniani*, de quibus sunt leges sex: puta *lex* 11. 12. 13. 59. 60. 65. *h. t.* in Præfectura Orientis *dictis legibus omnibus.* *XIX.* Manichæi: de quibus agitur septemdecim legibus, puta *l.* 3. 7. 9. 11. 18. 20. 35. 38. 40. 41. 43. 59. 62. 64. 65. *hoc tit.* & *l.* 24. *infr. de Paganis*, *l.* 3. *infr. de Apostatis.* Hi inter hæreticos vel præcipui habiti: quare & noxii dicuntur, *l.* 35. *h. t.* eorum cœtus & conuentus execrabilis: *l.* 35. *h. t.* nefanda eorum secreta & scelerosi secessus *l.* 3. *infr. de Apostatis*: ad imam vsque scelerum nequitiam peruenisse dicuntur *d. l.* 65. *h. t.* mundum solicitare *l.* 18. *h. t.* a cæteris hæreticis velut insigniores separantur sæpe, eosque præcipue Imperatores meritissima seueritate persecuti *l.* 40. *h. t.* vide *l.* 3. *infr. de Apostatis*: & quæ dicam ad *l.* 4. *eiusdem tit.* & enixam in hos Valentiniani III. *Nouellam* 2. Horum nomina & sectæ variæ fuere *l.* 7. 9. 11. *h. t.* (ideo & *officina* Manichæorum dicitur *d. l.* 9. *h. t.* puta Encratitæ *l.* 7. 9. 11. *h. t.* Apotactitæ, *l.* 7. 11. *h. t.* seu Solitarii *l.* 9. *h. t.* Hydroparastatæ *l.* 7. 9. 11. 65. *h. t.* Saccofori *d. l.* 7. 9. 11. *h. t.* Fuere Manichæi intra Præfecturam Italiæ *l.* 1. 40. 45. *h. t.* in Diœcesi Africæ nominatim *l.* 35. *h. t.* & quidem Africa Prouincia *l.* 41. *h. t.* intra Præfecturam, Episcopatum Vrbis Romæ *l.* 13. 18. 20. 62. *h. t.* intra Præfecturam Orientis *l.* 7. 9. 11. *h. t.* *XX. Marcelliani*, qui in Præfectura Orientis fuere *l.* 65. *h. t.* *XXI.* vt & *Marcianistæ d. l.* 65. *h. t.* *XXII. Meletiani*, vide *infr. schismatici.* *XXIII. Messaliani* in Præfectura Orientis *d. l.* 65. *h. t.* *XXIV.* vt & *Montanistæ*, pariter *l.* 34. 48. 57. 65. *hoc tit.* quorum nefaria superstitio dicitur *l.* 48. *h. t.* *XXV. Montenses*, qui & Donatistæ: vide *supr. Donatistæ.* *XXVI. Nestoriani* in Præfectura Orientis *l. vltim. h. t.* qui & Simoniani *d. l. vltim.* *XXVII. Nouatiani*, de quibus agitur quatuor legibus *l.* 2. 59. 65. *hoc tit.* & *l.* 6. *infr. ne sanctum baptisma*: *l.* 24. *de Paganis*, qui intra Præfecturam Vrbis Romæ fuere *l.* 2. *h. t.* per Præfecturam Orientis *d. l.* 59. 65. *h. t.* & *d. l.* 6. quique vna cum Sabbatianis tolerabilius habiti quam cæteri. *XXVIII. Pauliani* in Præfectura Orientis *l.* 65. *h. t.* *XXIX.* Itidem *Peputzitæ*, de quibus *l.* 59. *h. t.* & *l.* 24. *infr. de Paganis.* *XXX. Pneumatomachi* etiam *l.* 11. *h. t.* *XXXI. Porphyriani* iidem cum Arianis *l. vltim.* *Phryges*, vide *supr. Fryges.* *XXXII. Priscillianistæ*, de quibus *l.* 40. 43. 48. 59. 65. *h. t.* qui intra Præfecturam Italiæ fuere *l.* 40. 43. *h. t.* & in Præfectura Orientis *l.* 48. 59. 65. *h. t.* Alii Priscillianistæ intra Hispaniam, de quibus accipio *l.* 14. *supr. de accusationib.* Horum nefaria superstitio dicitur *d. l.* 48. *h. t.* *XXXIII. Protopaschitæ* (Nouatianorum secta) de quibus *l.* 6. *infr. ne sanctum baptisma* *XXXIV. Sabbatiani* (Nouatianorum secta) in præfectura Orientis *l.* 59. 65. *h. t.* *XXXV. Saccofori* Manichæorum secta *l.* 7. 9. 11. *h. t.* *XXXVI. Tascodrocitæ l.* 10. *h. t.* qui perperam Ascodrogitæ, *l.* 65. *h. t.* in Præfectura Orientis fuere *dict. l.* 65. *h. t.* in diœcesi Pontica *dict. l.* 10. *h. t.* *XXXVII. Valentiniani* in Præfectura Orientis *dict. l.* 65. Illud memorabile

rabile, per Gallias nullam hæresin hoc Codice memorari; & sane Gallia (teste Hieronymo) ad hoc æui nulla monstra aluit. Quidam etiam hæretici nominibus suis non designantur, sed de erroribus suis denotantur: veluti, qui redempta venerabili lauacro corpora reparata morte tabificant, id auferendo quod geminant. *l. 5. h. t.* qui in vnum Paschæ diem non conueniunt *l. 9. in fin. h. t.*

5. Suos porro, quod quintum est huius Paratitli caput, hæretici, non minus quam Catholici, ordines Ecclesiasticos habuere *l. 26. h. t.* Antistites, *l. 24. 28. 36. 54. h. t.* Sacerdotes *l. 5. 12. 13. 52. h. t.* Principatum tenentes, *l. 19. h. t.* Magistros, ministros, *l. 5. 8. 12. 13. 52. 54. h. t.* Lectores *l. 19. h. t.* Episcopos, Presbyteros, Diaconos, *l. 5. 14. 19. 22. 26. 54. 57. h. t.* Clericos *l. 14. 19. 21. 30. 31. 32. 34. 51. 57. 58. 65. h. t.* Professores *l. 12. h. t.* seu Doctores *l. 3. 31. 32. h. t.* qui doctrinam vel mysteria exercebant *d. l. 12. h. t.* docebant, *l. 24. h. t.* Harum professionum Pontificium sibi vel ministerium vindicabant *l. 15. h. t.* suas item quandoque habuere Ecclesias, suos cœtus, de quibus *postea* & in his altaria *l. 4. 3. h. t.* sua cœmeteria *l. 1. hoc tit.* sua diaconica vel decanica *l. 30. h. t.* suas solemnitates *l. 12. h. t.* litanias *l. 30. hoc tit.*

6. Qua vero *conditione*, quo loco sub Christianis Imperatoribus hæretici habiti fuerint: Quibus *rationibus* peruicax eorum institutum frangere & ad Catholicam fidem seu vnitatem eos reducere iidem studuerint; Quibus denique *pœnis* affecerint, docent huius tituli constitutiones. Certe partim ratione, partim terrore cum his actum testatur *l. 63. h. t.*

Primum hæretici *Edictis* inuitati ad fidem Catholicam: proposita eius formula secundum disciplinam Apostolicam & Euangelicam doctrinam, & exemplis Episcoporum insigniorum Catholicorum allatis, itemque Synodo Nicæna prælata; vindicta etiam & vltione proposita, *l. 2. & 3. supr. de fide Cathol. l. vltim. de his qui supr. relig. l. 6. h. t.* Cuius-
p.107 modi est etiam Edictum vnitatis, seu ἑνωτικὸν Honorii, cuius pars est *l. 38. hoc tit.* & *lex 3. ne sanctum baptisma.*

Secundo, inuitati *Pœnitentia* & abolitione proposita hæretici ipsi ad fidem Catholicam & vnitatem, quocunque tempore, vt *l. 40 41. 52. 62. 64. h. t.* & *l. 4. ne sanctum bapt.* vt & hæreticorum vxores, filii, serui: de quo *infra.* Et tempus certum ad id quandoque præfinitum *d. l. 62. h. t.* Tertio, *Collatio* quandoque cum his instituta de Religione, cognitorque super eo datus: cuiusmodi fuit collatio Carthaginensis, & Marcellinus Tribunus & Notarius cognitor: quo pertinet *lex 55. h. t.* & *l. vlt. infr. de Religione.*

Deinceps variis admodum interdictis, pœnisque aduersus hæreticos, resque eorum actum: Quam in rem præter alias Constitutiones, singulares maxime sunt & plenissimæ *lex 52.* & *54. h. t.* Nempe *Doctores* hæreticorum *docere* seu fidem insinuare vetiti *l. 3. 5. 13. 24. h. t.* sibique adeo tantum nocitura sentire, non vero aliis obfutura pandere, permissi *d. l. 5. h. t.* seu domestico secreto soli fouere virus impiæ disciplinæ *l. 2. ne sanctum baptisma*: contra ritus suos exercere docereque prohibiti *d. l. 13. h. t.* alioquin, graui censione multati, veluti Manichæi: *d. l. 3. h. t.* vrbibus pulsi, inque exilium trusi: vt Eunomiani, Macedoniani, Ariani, Apollinarii *l. 13. 14. 31. 32. 33. 45. h. t.* Imo & *disputare* de religione publice turbis coadunatis vetiti: de quo titulus *supr. de his qui super relig.* & *l. 46. h. t.* alioquin competenti pœna & digno supplicio coërceri iussi *l. 2. eod. tit* deportatione & exilio *l. 3. eod. tit.* *Episcopi, Clerici,* Sacerdotes ab hæreticis, ordinari, institui, confirmari prohibiti *l. 12. 14. 21. 22. 24. 26. 27. 57. 58. 65. h. t.* Creati, pro Episcopis vel Clericis non habiti *d. l. 24. 26. 28. h. t. l. 1. infr. ne sanctum baptisma*: Priuilegiis Clericorum quibus Catholici fruebantur non fruiti, imo muneribus constricti & subiecti *l. 1. h. t.* & *l. 2. 3 supr. de Episcopis.* Vrbibus seu ciuitatibus quandoque hactenus pulsi, quandoque etiam in exilium missi, vel deportati *l. 13. 19. 30. 31. 32. 34. 52. 54. h. t.* veluti Eunomiani, Montanistæ, *d. l. 31. 32. 34. 57. 58. h. t.* Apollinarii *l. 33. h. t.* Donatistæ *l. 52. 54. h. t.* Idque aliquando bonis omnibus confiscatis; *l. 34. 54. h. t.* & *leg. vltim. ne sanctum baptisma*: Aliquando decem libris auri multati vna cum ordinatoribus, & ad conueniendum loca præbentibus nonnullis. Quæ pœna a Theodosio Magno constituta *l. 21. h. t.* probata deinceps Honorio *l. 39. h. t.* & Theodosio Iun. *l. 65. h. t.* Imo & si pauperes essent, ea multa de communi Clericorum corpore vel donariis illata, *l. 65. h. t.* Quandoque plumbo contusi, exilio coërciti, vel deportati *l. 53. h. t.* Et ad soluendam eorum societatem viritim ad singulas quasque regiones in exilium missi, exilii discre-

tione

tione soluti, solitarii, & longo spatio positis inter se insulis in perpetuum deportati *l.* 52. 54. 63. *hoc tit.*

Cœtus & conuentus tractatusque hæreticorum (qui infausti & damnati conuentus dicuntur *l.* 34. *h. t.* nefarii cœtus, funesta conuenticula, *l. vltim infr. ne sanctum baptisma*, inlicitæ, & profanæ coitiones, *l.* 7. *h. t.* conciliabula *l.* 5. *h. t.* & *l.* 2. 5. *supr. de fide Catholica*: conuenticula *l.* 7. 10. *h. t* & *d. l. vltim.* congregationes *l.* 6. *h. t.*) ad ritus suos celebrandos prohibiti, *l.* 4. 5. 6. 10. 11. 12. 14. 15. 19. 20. 21. 26. 30. 45. 52. 53. 54. 56. 65. *h. t.* & *l. vltim. infr. ne sanctum bapt.* speciatim Apollinariorum *l.* 12. 14. 33. *h. t.* Arianorum *l.* 11. 12. *h. t.* Eunomianorum *l.* 11. 12. 33. 36. 58. *h. t.* & *d. l. vltim. infr. ne sanctum baptisma*: Iouianorum *l.* 53. *h. t.* Macedonianorum *l.* 11. 12. *h. t.* Manichæorum, *l.* 3. 7. 9. 11. 35. *h. t.* Montanistarum, *l.* 34. 57. *h. t.* Nestorianorum *l. vltim. h. t.* Tascodrocitarum *l.* 10. *h. t.* Cœtus inquam hæreticorum vetiti, seu *colligere* vetiti, *l.* 14. 20. 21. *h. t.* (vnde collectiones *l.* 36. *h. t.*) Idque tam priuatis quam publicis locis, *l.* 9. 12. 26. 30. *h. t.* clare vel aperte, *l. vltim. h t.* palam vel in secreto, *l.* 26. *h. t.* Tam nocte quam die, ad Litaniam forte faciendam *l.* 36. *h. t.* Aliquando, intra ciuitates tantum clarasque vrbes seu oppida, *l.* 6. *in fin. l.* 7. *vers. illud etiam l.* 65. *h. t.* Aliquando vbique, tam intra vrbes seu mœnia, quam suburbana territoria earum, villas, oppida, *l.* 4. 6. 7. 8. 9. 12. 34. 45. 53. 58. 63. *vltim. hoc tit.* & *l. vltim. infr. ne sanctum baptisma*: Quem in finem Doctoribus hæreticorum commeandi extra vrbes suas, ad quælibet alia loca, aut euagandi ad vrbes potestas adempta, *l.* 12. *h. t.* Vrbibus præcipuis pulsi *l.* 13. 14. 33. *hoc tit.*

Prohibiti vero cœtus hæreticorum, & disputationes in his, sub *pœna* proscriptionis, & exilii seu deportationis *l.* 34. 36. 45. 51. 58. 63. *vltim. hoc tit.* & *d. l. vltim. infr. ne sanctum baptisma* Imo & sanguinis quandoque, in specie *legis* 51. & 52. *hoc tit.* & pernicies *l.* 4. *hoc tit.*

Iniunctaque cura, cœtus videlicet hæreticorum prohibendi, 1. *Iudicibus* seu Rectoribus Prouinciarum *l.* 4. 24. 40. 46. 65. *h. t.* idque inter præcipua exequi iussi *l.* 46. *h. t.* sub pœna iis, qui id non prohibuissent vel dissimulassent, perniciei *d. l.* 4. *h. t.* dignitatis amissionis, *l.* 48. *hoc tit.* grauioris etiam motus Principis, *d. l.* 46. *hoc tit.* multæ *l.* 46. 52. *h. t.* & *l.* 4. *infr. ne sanctum baptisma*: 2. *Officialibus* item Magistratuum Iudicum, *l.* 12. *in fin. l.* 24. 30. 40. 46. 65. *h. t.* & *d. l.* 4. *ne sanctum baptisma*: alioquin sententiæ damnationique subdi iussi, *d. l.* 12. *h. t.* multa his imposita *d. l.* 30. 40. 46. *h. t.* 3. *Defensoribus* item ciuitatum *l.* 40. 45. 65. *h. t.* & *d. l.* 4. *ne sanct. bapt.* 4. *Principalibus* vrbium & Decurionibus *l.* 12. 40. 45. 65. *h. t.* & *l.* 4. *ne sanctum baptism.* Imo & priuatis *in sp. l.* 11. *h. t.*

p. 108. LOCA ipsa seu *Fundi* domusque & habitacula (quæ magnorum ferme erant *l.* 2. *infr. ne sanctum baptisma*:) in quibus cœtus seu conuentus, ritusue hæreticorum habiti fuissent, domino sciente, vel confiscata *l.* 3. 4. 8. 12. 21. 30. 33. 34. 36. 40. 45. 57. 58. *h. t. l.* 2. 4. & *l. vltim. infr. ne sanctum baptisma*: vel Ecclesiis & Clericis vindicata, *l.* 65. *h. t.* His etiam quibus aliena prædia seu possessiones commissæ erant, veluti conductoribus, procuratoribus, actoribus, villicis, qui hos cœtus siuissent, variæ pœnæ indictæ *l.* 21. 34. 36. 40. 52. 54. 57. 65. *h. t.* & *l.* 4. *ne sanctum baptisma*: quandoque etiam vltimæ animaduersionis, *l.* 34. *h. t.* & vltimi supplicii *l.* 36. *h. t.* Tandem Catholicis quibusque cœtus hæreticorum disturbandi potestas data *l.* 11. *in fin. hoc tit.*

PARTICIPES, conscii quoque eadem pœna qua superstitionis auctores, *l.* 36. *h. t.*

ECCLESIÆ hæreticorum opponuntur Ecclesiis perpetuæ sanctitatis *l.* 2. *h. t.* quas pax nostra obtinet *l.* 4. *h. t.* dicunturque conciliabula, *l.* 2. *supr. de fide Catholica*: mysteriorum loca, *l.* 6. *h. t.* domus & habitacula in quibus profana institutione docebant *l.* 3. *h. t.* loca in quibus falso religionis obtentu altaria locabant *l.* 4. *h. t.* non Ecclesiæ *d. l.* 2. *de Fide Cathol.* verum ad imaginem Ecclesiarum parietes priuati *l.* 11. *h. t.* feralium mysteriorum sepulchra *l.* 7. *h. t. vers. illud etiam*, antra feralia *l.* 57. *h. t.* si Ecclesiæ Catholicæ eæ ereptæ fuissent, eidem restitui iussæ, *l.* 2. *in fin. l.* 6. *in fin. leg.* 52. 65. *hoc tit.* & *l.* 2. *infr. ne sanctum baptisma*: proprias vero Ecclesias *hæretici* fabricare vel habere prohibiti, *l.* 1. 2. 6. 7. 8. 12. 30. 65. *h. t. l. vltim. de fide Catholica*: tum in ciuitatibus tum in agris *l.* 8. 12. *h. t.* etiam in priuatis domibus vel locis priuatis *l.* 30. *h. t.* Vt & diaconica vel decanica *l.* 30. *h. t.* Iisdemque Ecclesiis

fiis quid donare vetiti *l. 65. h. t.* Ecclesiæ alioquin quandoque vindicatæ seu addictæ Ecclesiis Catholicis, veluti Montanistarum *l. 43. 57. hoc tit.* vide & *l. 65. h. t.* Priscillianistarum *d. l. 43. h. t.* imo & Donatistarum tandem *l. 43. 52. in fin. l. 54. h. t. l 2. infr. ne sanctum baptisma*, vna cum prædiis ad eas pertinentibus *l. 52. in fin. h. t.* cum donariis & donationibus in huiusmodi Ecclesias factis *d. l. 57. & 65. h. t.* Quandoque Ecclesiæ hæreticorum, domusque & habitacula, in quibus docebant, fisco vindicatæ, *l. 3. 4. 8. 12. 21. 30. h. t.* Solis Nouatianis suas Ecclesias suaque cœmiteria reliquit Constantinus Magnus *l. 2. h. t.*

Præter pœnas superius propositas in Doctores hæreticorum, in Episcopos & Clericos, in cœtus hæreticorum, eosque qui eos fuissent, locorum & Ecclesiarum proscriptiones, sequuntur Poenæ hæreticorum in commune. Sane, neque omnes hæretici eadem austeritate habiti, vt diserte illis verbis profitetur Theodosius Iun. *l. 65. seu penult. h. t.* Et colligere etiam est ex *l. 9. h. t.* Sic Theodosius Magnus *l. 7. h. t. de Manichæis*: Tamen quoniam & quid consuetudo obstinationis pertinax natura mereatur, in hac tantum, quam specialiter vigere volumus sanctione, iustæ sensu instigationis, agnoscimus, eos etiam, qui post legem primitus datam, nequaquam ab illicitis & profanis coitionibus refrænari diuina saltim monitione potuerint, tanquam in ipsius statutæ legis iniuriam, velut sacrilegii reos tenemus, seueritatem præsentium statutorum, non tantum ad constituendæ, sed ad vlciscendæ legis sanximus exemplum, ita vt nec defensio temporis prosit. Sic & Honorius *l. 40. h. t.* (vnde interpolata lex *4. Cod. Iust. eod. tit.*) Præcipue tamen Manichæos, vel Phrygas, seu Priscillianistas meritissima seueritate persequimur. Sic & Arcadius *l. 25. h. t.* Eunomianos speciali commemoratione damnare se ait: Vid. *l. 65.* vbi quatuor genera seu gradus constituuntur a § *posthæc* ad. § *nulli.* Sed neque iidem eodem semper pœnæ genere affecti: Sed auctis pœnæ certis gradibus *l. 52. 54. 62. h. t.* post longam patientiam *l. 54. h. t.* prout consuetudo obstinationis & pertinax natura mereretur, iustæ sensu instigationis *l. 7. h. t.* post frustratam spem correctionis, *l. 25. h. t.* Sed & statutæ iam olim in hæreticos grauiores pœnæ, tandem ad alios, certis de causis & procacia eorum augescente, productæ. Enim vero in commune hæretici I. *Infamia* notati, seu infames habiti *l. 7. 54. h. t.* seu notabiles, *d. l. 7. h. t.* vnde & hæretici dogmatis infamia, *l. 2. supr. de fide Catholica*, & famosa hæreticorum nomina, *l. 13. h. t.* quod de Donatistis etiam tandem cautum *l. 54. h. t.* a cœtibus honestorum & conuentu publico segregati *d. l. 54. h. t.* II. *Traducti* seu infamiæ obiectati Edictis publicis. Ita Honorius, rescriptum quod Donatistæ a Iuliano impetrauerant proposito programmate celeberrimis in locis anteferri voluit, vna cum gestis & precibus eorum, quo omnibus innotesceret Donatistarum desperata fucataque perfidia, *l. 37. h. t.* Sic *Nomina* his indita odiosa: Arianis, Porphyrianorum; Nestorianis, Simonianorum, *l. vltim. h. t.* III. a *Romana* propemodum conuersatione quandoque quidam submoti, veluti Manichæi, Eunomiani, Montanistæ, Priscillianistæ *l. 48. h. t.* Romano iure non viuebant *l. 17. h. t.* nihil commune cum reliquis, cum mundo habebant *l. 17. 18. h. t.* nihil ex moribus, nihil ex legibus his cum cæteris commune fuit, *l. 40. h. t.* quæ pœna peregrinorum mutandæ conditionis dicitur *l. 36. h. t.* IV. Et ideo *Militare* prohibiti, *Dignitatibusque* omnibus fungi in quacunque Militia, Palatina, administratione Prouinciæ, *l. 9. 42. 48. 58. 61. 65. h. t.* Qua parte elegans est Honorii dictum *d. l. 42. h. t.* *Nullus nobis sit aliqua ratione coniunctus, qui a nobis fide & religione discedat.* Quod a Theodosio Magno p. 109. primum statutum, docet *lex 29. h. t.* & indicat *lex 25. h. t.* ab Arcadio id confirmatum nominatim in Eunomianos *l. 25. 29. h. t.* ab Honorio *l. 42. h. t.* a Theodosio Iun. in Montanistas, Priscillianistas, aliosque *l. 48. h. t.* in Eunomianos & alios *l. 58. 61. h. t.* in omnibus hæreticis *l. 65. h. t.* Et si qui in vrbe militare dignoscerentur, vna cum his quibus conniuentiam præstarent, extra mœnia vrbis pulsi; *l. 29. h. t.* Et tamen neque a castrensi seu armata militia prohibiti *l. 65. h. t.* neque a Curia aut cohortali militia *l. 48. 61. 65. h. t.* V. *Intestabiles* fuere, id est, testamenti condendi in quamcunque personam criminis societate coniunctam, vel ex testamento capiendi ius iis denegatum, quod de Manichæis nominatim cautum *l. 7. 9. 18. 65. hoc. tit.* & *l. 3. infr. de Apostatis*: de Eunomianis, non tamen perpetuo: intestabiles scilicet facti *l. 17. 25. 49. 50. 58. h. t.* testabiles rursum redditi & viuere iure Romano permissi, *l. 23. 36 h. t.* Donatistæ tandem etiam intestabiles redditi, *l. 54. h. t.* & *l. 4. ne sanctum baptisma.* Quare hæreticorum bona, hisque delata, velut caduca

fisci

fisci viribus vindicata *l. 7. 9. 17. 40. h. t.* vel populo Romæ *l. 18. h. t.* non obstante quacunque temporis præscriptione, *l. 7. h. t.* de quo postea: sic etiam, vt ea peti a Principe non possent, verum in iure fisci manerent semper *l. 49. 50. h. t.* Exceptæ tantum certæ personæ, in quas testari possent *l. 65. h. t.* VI. *Donandi* item, donationesque capiendi ius hæreticis conuictis denegatum: nominatim Manichæis *l. 7. 9. 40. 65. h. t.* Eunomianis *l. 36. 49. 50. 58. h. t.* Donatistis tandem etiam rebaptizantibus *d. l. 4. ne sanctum bapt.* VII. *Contrahendi*, emendi, vendendi etiam ius ademptum Manichæis, Phrygibus, Priscillianistis, *l. 40. & 48. h. t.* Montanistis, *d. l. 48. h. t.* Donatistis tandem etiam rebaptizantibus, & ab his vltro rebaptizatis *l. 54. h. t. & d. l. 4. infr. ne sanctum bapt.* VIII. *Multa* etiam imposita hæreticis nonnullis, nisi ad Catholicam redirent, *l. 39. 51. 54. h. t.* pro qualitate & conditione personarum. IX. Ex sedibus suis, vrbibus & Prouinciis quandoque *pelli* nonnulli iussi, *l. 13. 14. 15. 16. 18. 20. 29. 61. 65. h. t.* ab omnibus locis, a mœnibus vrbium, a congressu honestorum, a communione Sanctorum *d. l. 14. h. t.* etsi non omnes neque semper *l. 10. h. t.* Deportati *l. 52. 57. 58. h. t.* Proscriptione bonorum plecti iussi vel statim *l. 18. 40. 53. h. t.* vel si post multam non emendati fuissent, *d. l. 40. h. t.* Plumbo etiam hæresiarchæ quandoque contusi *l. 53. h. t.* vt & conductores, procuratores, domum cœtibus rituique hæreticorum præbentes, *l. 4. ne sanctum baptisma*: Doctores Manichæi graui censione multari iussi a Valentiniano Sen. *l. 3. h. t.* Perniciem minitati *l. 4. h. t.* Rebaptizantibus & rebaptizatis supplicium quoque impositum *l. 6. h. t. & l. vltim ne sanctum baptisma.* Quandoque minitati Impp. veluti Theodosius in *l. 2. supr. de fide Cathol.* pariter diuinam vindictam & vltionem motus sui, quam ex cœlesti arbitro sumerent. X. Quod pœnam sanguinis, seu vltimum supplicium attinet nulla lex occurrit, qua generaliter vltimum supplicium hæreticis imponatur, verum singularibus casibus eam minitati Imperatores. Prima omnium hoc Codice Theodosii M. lex occurrit Anno Domini 382. de summo supplicio hæreticorum, Encratitas scilicet, Saccoforos, Hydroparastatas & Manichæos summo supplicio & inexpiabili pœna iussit affligi, puta *l. 9. h. t.* 2. Exinde filii quoque eius supplicia hæreticis indicta firmauit *l. 16. h. t.* 3. Procuratoribus item possessionum, in quibus prohibiti hæreticorum cœtus agitati fuissent, veluti Eunomianorum, Montanistarum, vltima animaduersio, seu vltimum supplicium impositum *l. 34. & 36. h. t.* Clericos item Eunomianorum & Montanistarum, si post prohibitionem vrbibus eiecti, in qua vrbe deprehensi fuissent vel domum aliquam ingressi fuissent ad celebrandam superstitionem suam, ademtis bonis vltima animaduersione plecti iussi, *d. l. 34. h. t.* 4. Codicum item recentatores noxiorum, quandoque capite plecti iussi, *d. l. 38. in fin. h. t.* 5. In seditionis item concitatores, si turbæ conuenerint, aculeos acrioris commotionis exerendos statuit, *l. 38. h. t.* 6. Exurgentibus etiam variis hæresibus quibusdam supplicium iustæ animaduersionis indictum *l. 43. 44. h. t.* 7. In commune hæreticis quibusdam si in publicum conuenirent quandoque seuerissimum supplicium *l. 15. h. t.* seuerissima emendatio imposita *l. 35. h. t.* imo & pœna proscriptionis & sanguinis *l. 51. 56. h. t.* iudicium etiam comminati Manichæis si vrbe non egrederentur *l. 18. h. t.* 8. Austeriorem etiam sententiam his comminati Principes, si damnata & vetita pertinaci improbitate repeterent *l. 53. h. t.* criminibus debita seueritate plecti *l. 63. h. t.* 9. Quandoque si quinquies multati ab errore non reuocarentur, acerbius a se iudicandum de solida eorum substantia & statu definitum *l. 54. h. t.* vt & coërcitos verberibus, exiliis mancipandos *d. l. 54. §. 8. h. t.* Et hæc quidem de pœnis hæreticorum. Quibus adde.

Initæ inuentæque & aliæ rationes & media aduersus hæreticos, quibus eorum partes frangerentur. 1. Nempe, publica hæc accusatio quandoque facta seu publicum crimen, veluti in Manichæos, Phrygas, Priscillianistas, *l. 40. h. t.* 2. Exciti indices & delatores *l. 9. h. t.* in Encratitas, Saccoforos, Hydroparastatas sine inuidia delationis, & ita vt nemo præscriptione communi exordium accusationis infringere posset. 3. Imo & Inquisitores & Executores quandoque dati seu missi ad cohibendos, inuestigandos, eruendosque e latebris hæreticos, offerendosque iudicio, puta Encratitas, Saccophoros,
p. 110. Hydroparastatas, Manichæos, *l. 9. 12. 13. in fin. 15. 31. 32. h. t.* Donatistas furentes & seditiosos. Item & quorundam hæreticorum cœtus communi omnium conspiratione impediri, eosque pelli statutum *l. 11. h. t.* 4. Imo seruis etiam accusatio dominorum permissa, & ad Ecclesiam

clesiam Catholicam a domino transire *l. 40. h. t.* 5. Iisdemque, si ad ritus hæreticos a dominis adigerentur, refugiendi ad Ecclesiam Catholicam potestas vna cum præmio libertatis data, *l.* 4. *ne sanctum baptisma.* 6. Contra serui ingenuique alienæ potestati subditi, puniti, si hæreticorum mysteriis initiari se, veluti anabaptismo, paterentur *l. 65. h. t.* 7. In seruos & colonos hæreticos dominis coërcitio data, imo & tertiæ partis peculii retentio *l.* 54. *h. t.* §. 9. Iuxta ea quæ supra diximus, de conductoribus, procuratoribus, latebram præbentibus, occultatoribus hæreticorum seueræ pœnæ impositæ, *l.* 35. 54. *h. t.* 8. Neque vxoribus parcitum aut mulieribus, *l.* 52. 54. *h. t.* 9. Neque filiis hæreticorum, quibus bona paterna ademta, nisi ad Catholicam redirent, veluti Manichæorum, *l.* 7. 9. 40. *h. t.* Donatistarum rebaptizantium *l.* 7. *infr. ne sanctum baptisma:* 10. Contra redeuntibus & pœnitentibus commodum paternæ successionis propositum & abolitio data *d. l.* 40. 41. *h. t.* 11. In mortem etiam inquisitio quandoque tendebat, atque adeo hæreseos crimine non soluebatur, *l.* 40. *h. t.* 12. Neque præscriptioni locus erat hac parte *l. 9. h. t.* neque defensio temporis quandoque proderat *l. 7. h. t.* siue de accusatione hæreseos ageretur, *d. l. 9. h. t.* siue de bonis *d. l. 7. h. t.* 13. Libri etiam hæreticorum quæri & comburi iussi sub aspectibus Iudicum: veluti Eunomianorum, Montanistarum, *l. 34. h. t.* Nestorii *l. vltim. h. t.* eorumque occultatores seueriter puniti *d. l. 34. in fin. h. t.* 14. Rescripta Imperatorum, sanctionesque, etiam pragmaticæ & adnotationes beneficiaque specialia contra generales sanctiones, in fauorem hæreticorum quandoque & quorundam (spe forte correctionis *l. 15. h. t.*) nullius momenti, imo & pro falsis haberi iussa, *l.* 5. 6. 14. 16. 25. 47. 49. *in fin. l.* 51. 52. 58. 65. 66. *h. t.* 15. Imo & publice proposita vna cum precibus hæreticorum, in despicatum eorum *l.* 37. *h. t.* 16. Nomina odiosa constitutionibus, hæreticis imposita *l. vltim hoc tit.*

II. De Schismaticis eorumque pœnis agitur *l.* 1. 62. 63. 64. *hoc tit.* & *l.* 4. *infr. ne sanctum baptisma.*

Sub finem huius Paratitli adnotare & sub vnum conspectum dare iuuat, quorum Imperatorum singulæ huius tituli constitutiones sint.

Constantini M. sunt duæ leges, puta *lex* 1. & 2. *h. t.*

Nullæ vero hic Constantii leges occurrunt, quia & ipse hæreticus fuit.

Valentiniani Senioris lex vnica, puta *lex* 3. *h. t.*

Nulla Valentis, quia & ipse hæreticus fuit.

Gratiani duæ: puta *lex* 4. 5. *h. t.*

Theodosii M. quindecim: puta *l.* 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 16. 17. 19. 21. 22. 23. *h. t.*

Valentiniani Iun. tres: puta *lex.* 15. 18. 20. *h t.*

Arcadii duodecim: puta *lex* 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 36. *h. t.*

Honorii octodecim: puta *lex* 35. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 51. 52. 53. 54. 55. 56. *hoc tit.*

Theodosii Iun. decem: puta *lex* 48. 49. 50. 57. 58. 59. 60. 61. 65. 66. *seu vlt. h. t.*

Valentiniani Tertii Placidiæ F. tres: puta *lex.* 62. 63. 64. *h. t.*

Privilegia *Clericis concessa ad Catholicos solos pertinere, non ad Hæreticos & Schismaticos.*

I. (a) Imp. Constantinus A. (b) ad Dracilianum. (c)

Privilegia, quæ contemplatione religionis indulta † sunt, Catholicæ tantum legis obseruatoribus (d) prodesse oportet. Hæreticos autem, (e) atque Schismaticos (f) non tantum (g) ab his priuilegiis alienos esse volumus, sed etiam diuersis (g) muneribus constringi, & subici. (h) pp. Kalend. Sept. Generasto, (i) Constantino A. vii. & Constantio coss. (k) [326.]

NOTÆ.

(a) *Lex 1. Cod. Iust. eod. tit.* Extat quoque apud Baronium *Anno 326. num. 16.* GOTHOF.
(b) In Cod. Iust. tribuitur *Constantino*, *Constantio & Constanti*, male. *ID.*
(c) *Præfectum Vrbi*, additum *Cod. Iust.* Pessime, de quo mox. Eidem *Draciliano* inscribitur *lex 1. supr. de vsuris*: vbi de eo plene dixi. *ID.*
† A quo & quando, mox dicam. *ID.*
(d) Clericis scilicet: Obseruantiæ etiam vox propria Clericis. *ID.*
(e) Absunt hæc, *autem atque schismaticos* a Cod. Iust. *ID.*
(f) *Schismaticos*. De his agitur quoque *l. 62. 63. 64. hoc tit. & l. 4. infr. ne sanctum bapt. ID.*
p. 111. (g) *Solum* Cod. Iust. *ID.*
(g) *Diuersis*, id est, omnibus quæ diuersi generis sunt. *ID.*
(h) Supplendum forte, *Dat. Romæ*: vid. Chronolog. Theodos. *ID.*
(i) In nonnullis Codicibus Iustinianeis, *Gerasti*; in aliis *Geni casto*: verum de hoc mox. *ID.*
(k) *Constantio C. COSS.* ita in V. C. *ID.* Incidunt in hunc annum Vicennalia Romana Constantini M. de quibus agit *PAGIVS in Critic. ad h. an.* quorum ope lex hæc illustrari potest. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

CONSTANTINI M. duæ in Hæreticos & Schismaticos constitutiones primo loco occurrunt *hoc titulo*: Quibus addendæ sunt eiusdem Imperatoris tres aliæ in hæreticos constitutiones *titulo de Episcopis, Eccles. & Cleric.* puta *lex 1. 2. 7.* Hæc nostra est, de PRIVILEGIIS, ac nominatim de immunitate a muneribus publicis, quæ a Constantino M. iam antea Clericis Catholicis concessa fuerat: quod vt ex Eusebio *lib. 10. cap. 7.* Sozomeno, *lib. 1. cap. 9.* & *d. l. 1. 2. 7. supr. de Episcopis* ita ex hac quoque lege discimus. Hæretici vero & Schismatici duplici statim ratione ea priuilegia interturbare studuerunt, & quidem sub ipsomet Constantino Magno huius priuilegii auctore; atque ita inter ipsa statim huiusce priuilegii initia. Primum, aperte, per factionem & iniuriam, liuorem, διὰ ἐξολιθήσεως ἱεροσύλε, id apud Iudices, (forte *Gentiles*) agendo, ne Clericis Catholicis sua constarent priuilegia: vt ostendunt tres illæ Constantini Magni constitutiones: puta *d. l. 1. 2. 7. supr. de Episcop.* & quarta insuper epistula Constantini apud Eusebium *lib. 10. cap. 7.* Secundo, eadem sibi priuilegia, quasi communia pariter vindicando. Verum, præterquam quod Constantinus Magnus disertim *Catholicæ Ecclesiæ Clericis* ea indulserat, vt ex *dict. epistola* liquet & *d. l. 1. supr. de Episcop.* huic posteriori molitioni obuiare subinde necesse habuit. Et vero eo spectat hæc *lex 1.* qua nominatim id cauetur, *Priuilegia illa, nonnisi Catholicæ Ecclesiæ Clericis competere, non etiam hæreticis aut schismaticis. Contemplatione* scilicet *religionis*, quæ *indulta* sunt, hæreticis aut schismaticis, qui religionem eiusque pacem interturbant & euertunt, competere non possunt. Quod axioma hinc elici potest.

Cæterum εὐςόχως omnino coniecit Emin. Baronius, spectare hanc legem ad *Arianos & Meletianos*. Argumenta ipse, quæ Baronius non adeo expressit, addam. Primum ipsa temporum ratio id suadet: superiore enim anno Concilio Nicæno vtrique illi damnati fuerant. Secundo coniunctio vtrorumque, puta *hæreticorum & schismaticorum* spectanda hic est: Nam & hoc ipsum tempus est, quo paucis post Concilium Nicænum mensibus, Alexandro mortuo, Meletiani Ecclesias rursum turbare cœperunt: vt ex Athanasii *Apolog. 2. pag. 777. Edit. Lips.* & Sozomeno *lib. 2. cap. 21.* liquet. Et ab Eusebio Nicomediensi illecti in societatem cum Arianis coiere, de quo præter Athanasium videndus Epiphanius, *hæresi Meletianorum 68.* Athanasio, qui hoc anno Alexandro suffectus fuerat, ab his apud Imperatorem Constantinum variis criminibus appetito, & Athanasio vicissim apud Imperatorem in hæreticos & schismaticos sese efferente: quin & ipsomet Imp. pacis nequidquam auctore, suasore, quod *lib. 3. de vita Constantini c. 23.* scriptum. Et alioquin *hæretici schismaticis* non male iunguntur. Nam etsi hæretici continuo non sint, qui a communionis vnitate diuertunt, nec schisma, quod & ἀφανισμὸς dicitur, hæresis sit: plerumque tamen vel in hæresim schisma desinit (vt de schismate Donatistarum dicitur *l. 4. infr. ne sanctum baptisma*, & apud Augustinum) vel cum hæreticis schismatici ferme coire solent, in mutuum auxilium videlicet.

Tertio, inscriptio huius legis simul & subscriptio attendenda venit. Nempe *Draciliano* hæc lex inscribitur: Cæterum, Dracilianum hunc vices agentem Præfecti Prætorio fuisse ostendit, non tantum Constantini epistola ad Macarium Ep. Hierosolym. referente auctore vitæ Constantini *lib. 3. cap. 31.* Sed inscriptio *l. 1. supr. de vsuris*, quæ superiore Anno 325. data est. Atqui legis illius subscriptio præfert *PP. Cæsareæ*, vnde liquet, eum vices egisse Præfecti Prætorio per diœcesim aliquam Orientalis Imperii: nam vt maxime haud adeo definiri posse videatur, quænam ista sit Cæsarea, cum plures eo nomine fuerint: in Cappadocia scilicet, Palæstina, Paneade, Cypro, attamen omnes illæ in Oriente fuere. Nam Mauritaniæ Cæsarea huc non pertinet. Sunt quæ suadere videantur, accipiendam ibi Cæsaream Cappadociæ, & sic Ponticæ metropolim, vbi Vicarius Ponticæ agebat, quod etiam discimus ex Chrysostomo *epist. ad Olympiadem 131.* Legesque ibidem ferme proponi solitæ: proinde Dracilianum per Ponticam Vicarium fuisse quis censeat; (cum hoc tempore Vicarius Orientis, ita specialiter dicti, esset Maximus, vt docet *lex 12 supr. de Decurion.*) De quo certius adhuc aliquid dici posset, si liqueret, quisnam locus ille sit, qui huic legi subscriptus est, puta *Generastum*, quem nullibi reperio. Vt ad Ponticam hanc legem quis referat, facit etiam, quod Meletiani Arianis sese in Pontica Eusebio Nicomediensi Episcopo hac tempestate post Concilium Nicænum coniunxerint, vt vel Athanasius *Apologia secunda*, & Epiphanius, *hæresi 68.* ostendit. Verum quid verbis opus? Dracilianum, cui hæc lex inscribitur, & *l. 1. supr. de vsuris*, Palæstinæ vicinisque Prouinciis Præfectorum vice præfuisse diserte comprobat prædicta Constantini M. epistola ad Macarium Episcopum Hierosolymitanum, apud auctorem vitæ Constantini *lib. 3. cap. 31.* & Socratem *lib. 1. cap. 9.* & Theodoretum, *lib. 1. cap. 17.* quam hoc ipso Anno 326. memorat Baronius *num. 31.* Et sane dicta *lex 1. supr. de vsuris*,

de vsuris, dicitur *proposita Caesarea*, quæ sane metropolis Palæstinæ fuit. Quid si igitur in subscriptione huius legis reponamus *P. P. Gerae asto*, id est, *proposita in Gera ciuitate*. Quæ *Gera* prope Pelusium in Maræotide proxime ad Palæstinam fuit, vt ex Ptolemæo, Itinerario vtroque, Theophilo Alexandrino, Sozomeno *lib. 8. cap. 19.* liquet. In qua quidem *Maraeotide* Meletianos suum schisma hoc tempore fouisse, conuentusque habuisse, expresse testatur Athanasius, *Apol. 2.* & Epiphanius *d. haeresi 68. num. 6. & 8.* Et quid si in subscriptione *huius leg.* reponat quis *Genezareto?* (Neque enim hic quadrat *Geraesto*, quæ vrbs Eubææ vel Arcadiæ erat.) Et *Genezaretum* pro Tiberiade accipiamus: verum omnium maxime mihi placet *Gerae asto*.

Ex collatione interim earum constitutionum, quæ his annis, *ad Dracilianum vices agentem Praefecti Praetorio*, & ad *Maximum Vicarium Orientis*, scriptæ sunt, colligere licet, Vicarium hoc tempore alium fuisse, qui *Orientis* dicebatur: sub quo erat Syria Cœle, Syria Phœnice, (& si quæ aliæ) vt docet subscriptio *legis 4. de Veteranis: l. 10. de Decurion.*
p. 112. *l. 1. de Gladiatoribus.* Alium vero qui vices Præfecti Prætorio ageret in *Palaestina, & vicinis Prouinciis*, vt docet *hac lex. l. 1. supr. de vsuris.* Hac vero lege apertissime refutatur Arianorum & Meletianorum mendacium, apud Epiphanium, *haeresi 68.* quod etiam tanto post reponit Philostorgius, *lib. 2. cap. 1.* qui sparsere Constantinum post Concilium Nicænum, quod superiore Anno habitum, στερεύσιω iam fauisse, Arianis & Meletianis concessisse, vti separatum in cœtum coirent. Quam calumniam alioquin reuincunt ipsæmet Constantini literæ apud Athanasium, *Apol. 2.* & hæc lex. Præterquam quod iam olim Athanas. ad *solit. vit. ag.* Epiphanius *haeresi 69.* Theodoretus *lib. 2. cap. 5.* diserte testantur, Constantinum semper in fide integra integrum mansisse. Quamquam nimis clemens visus nonnullis, quod Arium ab exilio reuocauerit: interdicto quidem ei primum Alexandriæ ingressu, mox tamen indulto: de quo Socrates *lib. 1. cap. 1. in princ.* item *lib. 2. cap. 15.* & Nicephorus, *lib. 7. cap. 5. pag. 492.* Hac etiam lege manifeste testatur Constantinus, quam diuerso iure hæreticos & schismaticos atque Catholicos habuerit, haberique voluerit: quod quidem ex proxima *l. 2.* intelligimus, quæ hoc ipso anno data est, vbi a cæteris hæreticis Nouatianos tantum excipit.

NOVATIANIS *suas Ecclesias, suaque cœmiteria relinquenda esse*

II. (a) Idem A. ad Bassum. (b)

NOVATIANOS non comperimus prædamnatos, (c) vt iis, quæ petiuerunt crederemus minime largienda. Itaque Ecclesiæ suæ domos, & loca sepulcris apta sine inquietudine eos firmiter possidere præcipimus: ea scilicet, quæ ex diuturno tempore vel ex empto habuerunt, vel qualibet (d) quæsiuerunt ratione. Prouidendum (e) erit, ne quid sibi vsurpare conentur ex his, quæ ante discidium (f) ad Ecclesias perpetuæ (g) sanctitatis pertinuisse manifestum est. Dat. IX. (h) Kalend. Octobr. Spoleti, (i) Constantino A. VII. & Constantio coss. [326.]

NOTÆ.

(a) Abest *haec lex* a *Cod. Iust.* velut temporaria. Memorat eam Baronius *Anno D.* 326. *num.* 17. GOTHOF.

(b) *Bassus* hic, an Præfectus Prætorio fuit? an potius Vicarius Italiæ, vt *l. vnic. si quis eam, eius tutor*, his consulibus? *ID.*

(c) *Praedamnatos vt*, id est, vsque adeo damnatos, vt, &c. de quo mox plura: nisi malit quis *perdamnatos*. Quod non admitto. *ID.*

(d) Veluti testamento, legato, *ID.*

(e) *Tantum*, scilicet, vel *tamen*, vel *enim*, nisi malis *Proin videndum*: vel *Porro videndum erit*. *ID.*

(f) *Schisma*, discidium: de schismaticis in *Paratitlo*. *ID.*

(g) *Perpetuae sanctitatis Ecclesiae*, id est, Catholicæ: quibus schismaticæ opponuntur. Sic *religio Catholicae sanctitatis* opponitur cœtibus hæreticorum *l. 3. infr. ID.*

(h) *γρ. IV.* Constantinus M. quippe hoc tempore ad V. Kalend. Octobris vsque *Romae* substitit, indeque V. Kal. Octobris profectus est: ad quem diem Kalendarium Constantinianeum *Profectionem Diui* (Constantini scilicet) adnotat. Vel *Prid.* vt ita etiam iungenda videatur *l. 3. Cod. Iust. de precib. Imperat. offerend. ID.*

(i) *Spoleti* data hæc lex a Constantino Magno Anno 326. Ibidem Accepta Iuliani *lex 5. supr. de Professoribus & Medicis.* Anno 326. Verum de hoc mox plura. *ID.*

COMMENTARIVS.

NOVATIANIS suas Constantinus M. hac constitutione, quæ data est Anno D. 326. Ecclesias, suaque cœmiteria reliquit: iure iam olim (intra 80. circiter annos, nam hæc huius schismatis ætas seu æra est) quæsita, emptionis alioue iusto titulo, at non etiam eas, quæ ad Ecclesias Catholicas aliquando & ante schisma pertinuerunt, cum alias hæretici Ecclesias fabricare vel habere vetarentur: de quo vide *Paratitlon:* & Constantinus ipse vetuerit, & ex hac Nouatianorum exceptione intelligimus: de quo ad *l. 1. supr.*

Et rationem simul & occasionem præmittit his verbis: *Nouatianos*, inquit, *non comperimus praedamnatos, vt iis, quae petiuerunt minime largienda crederemus.* Nempe inquietare hoc tempore Nouatianos nonnulli instituerant, quasi de schismate vel maxime

maxime notos, deque hæresi notatos: Verum de eo conquesti apud Constantinum Nouatiani, sibi sua relinqui petiere; Neque enim se prædamnatos, ita, vt sua sibi non relinquerentur. Et fidem habuit Nouatianorum allegationi Constantinus M. *Nouatianos*, inquit, *NON COMPERIMVS prædamnatos.* Atqui hæc impostura videtur, eaque circumuenta Constantini religio. Quid enim? Non & Romana iam dudum Synodo 60. Episcoporum, totidemque Presbyterorum, Nouatianos damnatos aperte clamat epistola Cornelii Papæ apud Eusebium *lib. 6. Histor. Eccles. cap. 43.* & Hieronymum, *de script. Eccles. cap. 66.* Non & alibi tum in Italia, Africa aliisque locis, errorem eum damnatum, testis est eiusdem epistola? Non Rheticius Episcopus Augustodunensis (qui inter alios Iudex a Constantino Magno delegatus fuit in causa Donatistarum Anno 313.) acerrima disputatione Nouatianos refutauerat? Imo, non superiore Anno Concilium Nicænum *can. 8.* cum *Catharos* ad Catholicam & Apostolicam Ecclesiam incitat & Nouatianos, eos damnatos indicat, atque Ecclesia exclusos? Non ipse Constantinus Acesio Nouatianorum Episcopo ad Concilium Nicænum vocato, eoque schisma suum defendente, testatus est, quid iudicii sui de Nouatianis esset, cum dixit: *Erigito tibi scalam Acesi, & cœlum solus ascendito*; si fides Socrati, *lib. 1. cap. 10.* Imo non & auctor vitæ Constantini *lib. 3. cap. 63. 64.* & Sozomenus *lib. 2. cap. 30.* Constantini M. constitutionem memorat, qua vt Valentinis, Martionitis, Paulianis, Cathaphrygibus, ita (& primo quidem loco)
p. 113. Nouatianis coeundi publice, priuatim ius ademit, vniuersasque domos, in quas coire soliti, euerti iussit, vel Ecclesiis adiungi? Quid est igitur quod Constantinus hic ait: *Nouatianos non comperimus prædamnatos?* Non placet, quod tentat Baronius, Nouatianos forte non fuisse prædamnatos, vt hæreticos, sed vt Schismaticos. Nam & verius est, quod idem mox fatetur, Nouatianos inter hæreticos iam censitos & sic damnatos. Atque etsi vt schismatici tantum damnati fuissent, an ideo minus prædamnati? An ideo minus his Ecclesiæ suæ detractæ, hisue coeundi libertas facta a Constantino? Quare & vocem *prædammnatos* attendi velim, & illa potius continuo filo ita legi; *prædamnatos vt*, &c. Nempe, non negat Constantinus hic antea damnatos Nouatianos, verum ita damnatos adeo exosos, vt propterea his sua adimi debeant: *prædamnatos* igitur *vt*, &c. id est tam atroci antea stilo & sententia confossos, vt ad hæreticorum aliorum instar & exemplar reuocandi sint. Hæc vis formulæ istius mihi videtur *prædamnatos vt*, &c. Quam vocem Glossæ Philoxeni, hinc vt puto, explicant *Prædammnatos*, προκαταγνωσθέντας, nisi forte hic reponendum cui videatur *perdamnatos*, id est, absolute damnatos, quod non puto. Et id vero est, quod Sozomenus *lib. 2. cap. 32.* hæreticorum comparationem instituens, diserte ait, Nouatianorum aliam & meliorem sub Constantino Magno fuisse conditionem, quam aliorum hæreticorum, in quos neque lex Constantini exercita fuerit: Quare ait, Nouatianos, tum quod duces probos consequuti essent, & circa τὸ θεῖον, id est, circa diuina fidemque, eadem cum Ecclesia sentirent, *non multum incommodi ex superiore* Constantini *lege tulisse*; ὅθεν μέγα βλαβέντες ὑπὸ τούτου τοῦ νόμου. Partimque Imperatorem, qui subditis suis non tam exitio quam terrori esse instituisset, de legis seueritate non nihilum vltro remisisse, ἑκὼν καθυφίει; Partim Acesium hac tempestate Nouatianæ sectæ Episcopum Byzantii, quod ob vitæ integritatem Imperatori charus esset, Ecclesiæ suæ præsidio fuisse. Hoc igitur est, quod nunc Constantinus ait, se *non comperisse*, Nouatianos ab Ecclesia adeo prius damnatos, vt æqua cum cæteris lege & seueritate, puta cum Cataphrygibus, Valentinianis, Marcionistis habendi videantur: quidquid ipse ad terrorem potius antea constituisset: & quidem ante Concilium Nicænum, vt existimo. Nam hæc illa proculdubio causa est, non quam Sozomenus putat, cur in illa quam memorat Constantini constitutione nulla Arianorum mentio fiat. Et proinde nullus dolus malus hac parte in auctore vitæ Constantini putandus est, quasi ex ea constitutione Arianorum nomen suppresserit, quod tamen Baronii iudicium est.

Quicquid sit, & quantamcunque in Nouatianos lenitudinem hac lege Constantinus testatur, attamen de his quid iudicii sui esset satis vel hac ipsa lege ostendit tribus his, 1. Nempe enim hoc *Discidium*, id est, schisma in Ecclesiam inuexisse ait, 2. Iisque adeo *Ecclesias perpetuæ sanctitatis* opponit: 3. Tandem, ne quid ex his a Nouatianis vsurpetur, sedulo prouideri vult. Quare vt ab vna parte Constantini studium in Catholicam Ecclesiam hinc elucet: ita ab altera lenitas illa eius, erga Hæreticos & Schismaticos, vel potius prudentia, σύνεσις πολιτική, non omnes errores vel hæreses eodem pede, non eadem pœnarum pertica metientis: Et quidem nominatim Nouatianos ab aliis distinguentis. Quam in rem expressus est quoque Socratis locus sub Theodosio Magno *lib. 5. cap. 10.* ὁ βασιλεὺς θαυμάσας αὐτῶν τὴν περὶ τῆς οἰκείας κατὰ τὴν πίστιν ὁμόνοιαν, ΝΟΜΩ ἐκέλευε, τῶν μὲν οἰκείων κρατεῖν ἀδεῶς εὐκτηρίων τόπων: ἔχειν δὲ καὶ προνόμια τὰς Ἐκκλησίας αὐτῶν, ἅπερ καὶ οἱ τῆς αὐτοῦ πίστεως ἔχουσιν: *Imperator doctrinam fidei illorum plane cum suis consentientem admiratus, lege lata præcepit, vt oratoriis suis intrepide potirentur, vtque eorum ecclesiæ eadem, quæ fidei suæ basilicæ, priuilegia possiderent.* Neque minus expressus Sozomeni locus *lib. 8. cap. 1.* sub Theodosio Magno & Arcadio, οὔτε γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις, ἢ νόμοις ὁμοίως ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσιν ἔνοχοι ἦσαν, *nam neque iisdem pœnis ac legibus, quibus reliquæ hæreses obnoxii erant*; & causas mox reddit. Eaque etiam mens fuit Theodosio Iuniori *l. 65. infr. hoc tit.* vbi diserte ait: *Non omnes eadem austeritate plectendos.* Quare neque Baronii sententiam amplecti oportet, qui sanctionem Constantinianam, cuius auctor vitæ Constantini, & Sozomenus meminere, qua Nouatiani cæteris hæreticis æquati, imo & primo loco positi, consultiorem hac putat.

Illud indagandum superest, ad cuius loci Nouatianos hæc lex pertineat? Singula curiosius excutienti mihi, ita videtur, pertinere eam ad Nouatianos *Italiæ*. Bassus enim, cui hæc lex, sine dignitatis titulo inscribitur, Vicarius Italiæ nominatim, his ipsis Coss. dicitur in inscriptione *l. vnic. supr. si quis eam cuius tutor fuerit.*

Neque illud omitti velim, Datam hanc legem a Constantino Magno *Spoleti*, quo scilicet Roma hoc tempore digressus fuerat. De qua alioquin vltima omnium Constantini Magni mora Romæ, vide, quæ dixi plene ad *l. 3. supr. de infirm. his, quæ sub Tyr.* Denique de Nouatianorum statu Romæ pacato, vsque ad Innocentium Episcopum Romanum videndus egregius Socratis locus, *lib. 7. cap. 11.* Vt proinde ad Nouatianorum Romæ nominatim statum hæc lex pertinere mihi videatur; ad cuius populum hoc ipso tempore Constantinus pridie Kalend. Octobr. *legem 3. Cod. Iust. de precibus Imp. offer.* quæ huic sociandа videtur, dedit: Nam vt *hac leg.* cuidam

cuidam Nouatianorum petitioni velut iustæ defert aduersus iniustam proculdubio aliorum postulationem, ita contra ea *l. 3.* definit, *nec damnosa fisco, nec contraria iuri POSTVLARI oportere.*

Manichæorum conuentus prohibiti, doctoresque eorum grauiter multari, domusque confiscari iubentur.

III. (a) Impp. Valentinianus & Valens (b) AA. ad Ampelium PF. P. (c)

Vbicumque (d) *Manichæorum* conuentus, vel turba huiusmodi reperitur, Doctoribus graui censione (e) multatis, domus & habitacula, in quibus profana institutione docetur, fisci viribus (f) indubitanter adsciscantur. Dat. vi. Non. Mart. Treu. Modesto & Arintheo coss. (g) [372.]

NOTÆ.

p. 114.

(a) Abest hæc lex a Cod. I. eo, quod aliæ pleniores sint in Manichæos leges. Meminit eam, deque ea agit Baronius *Anno* 372. *num.* 111. 112. 113. Sed & huius mentio fieri videtur *l. 3. infr. de Apostatis.* GOTHOF.

(b) Addendum est & *Gratiani* nomen: vide *Consular. Theodos. ID.*

(c) *vt hic & l. 3. supr. de denunciat.* PV. V. vt docet superiore Anno *lex* 1. *supr. de Equis curulib. l.* 21. *supr. de Episcopis: l.* 1. *supr. de naturalib. fil. l.* 10. *supr. de malef. l.* 32. *supr. de cursu publ.* & hoc ipso Anno nonnullæ aliæ leges. Item Ammianus Marcellinus, *lib.* 28. *cap.* 4. vid. *Prosopogr. ID.*

(d) Veluti in Vrbe Roma. *ID.*

(e) *Censio* pro iudicio: de qua voce in *Gloss.* ex Symmacho *epist.* 6. Auctarii: & *lib.* 10. *epist.* 58. ad Valentinianum *huius leg.* auctoris, filium. Quare errant qui de pecuniaria pœna id accipiunt. *ID.*

(f) Vires fisci: vid. *Gloss. Theod. ID.*

(g) Hiatus hic est Annorum 46. per quod tempus *Constantius, Iulianus & Iouianus,* imperium rexere; quorum nullæ hunc in titulum in *hæreticos* constitutiones relatæ sunt. Constantius quippe & ipse hæreticus fuit, & hæreticis fauit: Iulianus Apostata Catholicos cum hæreticis studio collisit, quidlibet sentiendi libertate cuique data: Iouianus momentaneus Princeps ἐθελοθρησκείαν omnibus dedit: pariter vt inter initia Valentinianus *huius leg.* auctor, cuius etiam VALENTINIANI Senioris vnica hæc constitutio in *Manichæos*, hoc titulo occurrit: Qui quidem Manichæi velut hæreticorum pessimi, peculiare semper odium meruerunt: de quo vide *Paratitlon. ID.*

COMMENTARIVS.

Manichæorum igitur conuentus, scholæ item seu institutiones, hac Valentiniani Senioris constitutione, emissa ad Ampelium Præfectum Vrbis Romæ (vt paulo ante ostendi) prohibentur. Ita quidem, vt Doctores ipsos docere ἐκκλησιάζειν repertos, graui censione, id est, iudicio multari iubeat: ipsasque domos & habitacula confiscari. Cuius legis Valentinianeæ mentio fit *l. 3. infr. de Apostatis.*

Nempe Manichæi, vt cæteroquin præ cæteris hæreticis eximii (vt loquitur Theodosius Iun. *leg. 65. infr.*) quos & idem Deo semper offensos vocat *Nou. 3. de Iudæis,* &c. *uers. superest,* ad imam vsque scelerum nequitiam peruenerant, (vt docet quoque *lex 35. 65. infr. hoc tit.* & *lex 3. infr. de Apostatis,* & Nouella *Valentiniani 2.*) ita & a Valentiniano Sen. quoque peculiari iure odioque habiti fuere: pariter vt a Valentiniano Iun. filio eius, quod docet *d. lex 3. infr. de Apostatis,* a Gratiano, de quo ad *l. prox.* Vt maxime enim Imperator hic leges in exordio Imperii sui dederit, quibus vnicuique, quod animo imbibisset, colendi, liberam facultatem tribuit, vt docet *l. 9. supr. de maleficis,* (quæ data fuit superiore Anno 371.) & Ammianus Marcellinus *lib. 30. c 9.* atque ideo non Paganis tantum suæ religionis & sectæ libertatem fecerit, verum & hæreticis (vnde factum, vt *Auxentius* Mediolani securus egerit, neque ipse Valentinianus coniugium Arianæ fœminæ Iustinæ detractauerit) vnde Suidas ex incerto auctore, Οὐαλεντινιανὸς τῷ ὁμοουσίῳ φρονῶν, οὐδὲν τοὺς ἐναντίους ἠδίκει, *Valentinianus eiusdem cum patre naturæ Christum esse sentiens, diuerso cultui deditos tamen non vexauit.* * (in quo tamen neque eum perstitisse docet *l. 5. infr.* nominatim circa Donatistas, vt ostendit *lex 1. 2. infr. ne sanctum baptisma:* vnde illud Augustini, *epist. ad Donatistas 166. siu. 105. Edit. Benedictin. Huic successit Valentinianus: legite, quæ contra vos iusserit.*) Attamen Manichæorum conuentus & institutiones prohibuit *hac leg.* pariter vt Magiæ & Maleficiorum exercitium *d. l. 9.* & *l. 10. eiusdem tituli* (quæ eidem Ampelio Præfecto Vrbi inscribitur.) Et vero pari ratione, quia & ipsi Manichæi inter cæra nefaria sua secreta (vt vocantur *d. l. 3. infr. de Apostatis,*) curiosas seu Magicas artes tractabant, earumque scientiam profitebantur, ac περίαπτα καὶ ἐπῳδὰς καὶ μαγγανείας *appensa quædam de collo (amuleta) & incantationes ac præstigias,* vsurpabant, vt docet Epiphanius, *hæresi Manichæorum 66. num. 13. & 88.* Quare vt olim maleficis peculiari nexu cohæsere: vnde etiam titulus in Codice iam Gregoriano, *de maleficis & Manichæis,* & apud auctorem Coll. legum Mosaicarum, *de Mathematicis & Manichæis.* Atque hoc etiam contemplatu Valentinianum hanc ad legem descendisse, præter superiora, horum insuper temporum historia perdocet. Nempe in Magos & maleficos seueriter hoc & superiore Anno inquisitum comperio: negotio eiusce rei eidem Ampelio Præfecto Vrbi (cui hæc lex inscribitur) dato: quod Ammianus

* Hæc in Excerptis a Valesio editis tribuuntur Ioanni Antiocheno, quod dudum obseruauit *Cl. KVSTERVS.*

nus Marcellinus *lib. 28. cap. 1. & l. 9. 10. supr. de maleficis: & l. 5. de indulgentiis criminum*, e quibus *d. l. 10.* vt dixi, eidem Ampelio Præfecto Vrbi inscribitur.

Quare ex his iam liquet, nihil commune habere hanc legem cum his, quæ narrat longe post Augustinus, *de moribus Manichæorum lib. 2. cap. vltim. & contra Faustum lib. 5. cap. 6.* contra quam putabat Baronius. Sed & Ambrosii locus *Ep. 81. siu. 7. Ed. Paris.* de impietate Manichæorum Imperatoris austeritate damnata huc non pertinet, verum ad *l. 18. infr.* vt recte Baronius obseruauit *Anno 389. num. 62.*

Tandem Gratiano quoque aliquando similis mens fuit, vt ex Socrate *lib. 9. cap. 2.* & Sozomeno *lib. 7. cap. 1.* ad *l. prox.* ostendam, quod a nonnullis *huic legi* male aptatur.

Hac interim lege exemplum habemus Principis non omnes hæreticos eadem lege habentis.

GRATIANI *prima in hæreticos Constitutio.*

IV. (a) Imppp. Valens, GRATIANVS & Valentinianus AAA. ad Hesperium PF. P. (b)

OLIM, (pro Religione Catholicæ sanctitatis, (c) † vt cœtus hæreticæ vsurpationis conquiescerent) iussimus, † *siue in oppidis, siue in agris, extra* (d) *Ecclesias quas nostra* (e) *pax* (f) *obtinet, conuentus agerentur, publicari loca omnia, in quibus falso religionis obtentu altaria* (g) *locarentur:* Quod siue dissimulatione Iudicum, (h) seu profanorum (i) improbitate, contigerit, eadem erit ex (k) vtroque pernities. (l) Dat. x. Kalend. Maji, Treu. Valente (m) & Valentiniano AA. coss.

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* velut temporaria. Memorat eam Baronius *Anno 376. n. 12.* GOTHOF.

p 115. (b) *Hesperius* Italiæ Præfectus Prætorio fuit sub Gratiano: vid. *Prosopogr. ID.*

(c) Sic Ecclesiæ *perpetuæ sanctitatis* in *l. 2. supr. ID.*

† Constitutio Gratianea anterior aduersus hæreticos notetur. *ID.*

(d) Expulsi Ecclesiis *l. 2. infr. ne sanctum baptisma. ID.*

(e) Catholica. *ID.*

(f) *Pax* Catholicorum, hæreticis & hæresibus opposita, Catholica communio, obseruantia. Vide Luciferum Caralitanum *tract. de non conueniend. cum hæret. pag. 222. 223. Tom. IV. Bibl. Patr. max. ID.*

(g) *Altaria*, de Christianis *hac leg. & l. 15. hoc tit. & l. 27. supr. de Episc. ID.*

(h) Quidam substituunt *Iudæorum*, male. *ID.*

(i) *Profanorum*, id est, hæreticorum, nisi alia vox hic substituenda: veluti *pro Officiorum.* Quod non puto. *ID.*

(k) Ex vtraque causa. *ID.*

(l) An *pernicies*, pro nece & capitis supplicio? *ID.*

(m) An supplendum *V.* & sic referenda hæc lex ad *Annum 376?* an vero ad *Annum 378?* Mox inquiram. *ID*

COMMENTARIVS.

GRATIANI Imp. duæ in hæreticos constitutiones sequuntur: puta hæc lex & *lex prox. 5.* Hæc inquam lex Gratiani est, non Valentis, etsi nomen eius illi inscriptum pro more tum recepto. Et certe nulla Valentis in hæreticos lex hic occurrit: nam & ipse hæreticus fuit. Hæc vero est de CONVENTIBVS hæreticorum extra Ecclesias: CONVENTVS scilicet seu cœtus hæreticorum extra Ecclesias Catholicas, tum in oppidis, tum in agris GRATIANVS, sub pœna confiscationis loci iam olim prohibuerat (vt *hac leg.* nominatim profitetur) seu dudum, & quidem præcepto ad Nitentium emisso, vt idem profitetur *l. 2. ne sanctum baptisma.* Verum quia partim Iudicum dissimulatione, partim improbitate profanorum seu hæreticorum, huic sanctioni non parebatur, Gratianus hanc legem superiori constitutioni firmandæ emittendam credidit, pœna grauissima vtrisque indicta.

De vtraque constitutione videndum. Et quidem quando eæ latæ fuerint. Igitur etsi consulatus huic legi subscribtus, id non aperte doceat quandoquidem numerus Valentiani consulatus, quem sæpe Valens repetiit, hic omissus est, subsidium tamen aliquod ex inscriptione suppetit, vbi *Valentis, Gratiani & Valentiniani* nomina extant. Nempe, vt fine Anni 375. mortuo Valentiniano Sen. tres illi, puta Valens, Gratianus & Valentinianus imperio potiti sunt, ita nonnisi postea factum, vt Valens primo loco cum Valentiniano Iuniore scilicet consulatum gereret: & quidem bis, Anno Domini 376. & 378. Proinde horum alterutro consulatu seu Anno latam hanc legem oportet, sed vtro, minus liquet. Verum tamen ne ad Annum 376. referatur, facit: Primum *Hesperii Præfecti Prætorio* nomen inscriptum huic legi, qui vtique Anno 376. Præfectus Prætorio nondum erat, sed Proconsul Africæ tantum *l. 3. de Scænicis*, postea demum quippe Præfectus Prætorio fuit *Anno 378. & 379.* vt complures leges docent. Imo Anno 377. P. P. Nam *ad Hesperium PPO.* inscriptio est *l. 34. de cursu publ.* vt ad eam legem ostendo. Secundo facit, quod *hac leg.* Gratianus ait, se OLIM hoc ipsum statuisse: atqui quomodo olim id statuisse potuit, qui non nisi fine Anni superioris 375. Imperii habenas patre mortuo adeptus est? Nam vt maxime iam Anno 375. Gratianus, Augustus a patre renunciatus fuerit, & vt Theodoretus ait *lib. 5. c. 1.* ἐκεῖνε δέ γε περιόντος, ἐκοινώνει τῆς βασιλείας, *illoque etiam viuente imperii consors fuerat*, nullas tamen ab eo constitutiones superstite patre latas comperio. Quid quod Patri mens alia fuit, nempe, vt coire possent hæretici, Manichæis solis exceptis, vt ostensum ad *l. 3. supra?*

Fuerit

Fuerit itaque hæc lex referenda ad Annum 378. Et sic priorem constitutionem, cuius hic meminit, ante biennium cum dimidio ferre potuerit, & sic OLIM. Quare nec reclamat *d. l. 2. infr. ne sanctum baptisma*, quæ cum data sit fine Anni 377. & ipsa dicit DVDVM id a se constitutum: & recte dudum constitutum dici potest, quod ante biennium ferme constitutum.

Fuit igitur in ea sententia Gratianus biennio integro & dimidio superstite Valente, vt cætus hæreticorum in commune prohiberet. Atqui postea, Valente mortuo, id est, post hanc legem, Gratianus ad imperium Orientale iam profectus (vt inquit Ioannes Antiochenus apud Suidam *in voce* γρατιανὸς) proculdubio necessitati temporum cedere coactus, constitutione *Sirmii* data (quod indicat *lex. 5. prox.*) coeundi libertatem hæreticis fecit, *μετὰ ἀδείας ἑκάστην τῶν θρησκειῶν ἀδιορίστως ἐν τοῖς εὐκτηρίοις συνάγεσθαι, vt omnes cuiuscunque religionis homines sine vllo discrimine in ecclesiis conuenirent*, exceptis tantum Manichæis, Eunomianis & Photinianis, vt auctor est Socrates *lib. 5. cap. 2. & 4.* Sozomenus *lib. 7. cap. 1. in fin.* & Ioannes ille apud Suidam *in voce* Γρατιανὸς: *πᾶσι νόμον παρέσχεν ἀδεῶς καὶ ἀδηρίτως ἐν ταῖς ἰδίαις ἐκκλησίαις συνάγεσθαι, lege lata cuiuscunque religionis hominibus permisit, vt secure ac libere conuentus in ecclesiis propriis agerent.* Verum Gratianum aliam mox rursum mentem induisse, docebit *lex 5. infr. prox.* testatur & Theodoretus *lib. 5. cap. 2.* qui multa alioquin ibi turbide narrat, vt ostendimus iam ad *l. 2. supr. de fide Catholica*: & *l. 25. supr. de Episcopis.*

Quod pœnam *hac leg.* propositam attinet, Gratianus *perniciem* in genere minatur, id est, exitium. De pœna hæreticorum conuentus agentium & Iudicum dissimulantium, vide *Paratitlon.*

GRATIANI *secunda in hæreticos constitutio.*

V. (a) Imppp. GRATIANVS, (b) VALENTINIANVS, & Theodosius AAA. ad Hesperium, PF. P. (c)

OMNIS (d) vetitæ legibus & diuinis Imperialibus, † hæreses perpetuo, conquiescant. Quisquis opinionem (e) plectibilibus (f) Dei profanus inminuit, sibi tantummodo nocitura sentiat, aliis obfutura non pandat. Quisquis (g) redemta venerabili lauacro corpora reparata morte tabificat, id auferendo quod geminat, sibi (h) solus talia nouerit, alios nefaria p. 116 institutione non perdat. Omnesque peruersæ istius superstitionis Magistri, pariter & Ministri, seu illi Sacerdotali assumtione *Episcoporum* nomen infamant, seu, quod proximum (i) est *Presbyterorum* vocabulo religionem mentiuntur, seu etiam se *Diacanos*, cum nec Christiani quidem habeantur, appellant, hi conciliabulis damnatæ dudum opinionis abstineant. Denique antiquato Rescribto † quod apud Sirmium nuper emersit, ea tantum super Catholica obseruatione permaneant, quæ perennis recordationis Pater (k) Noster, & nos ipsi, victura (l) in æternum æque (m) numerosa iussione mandauimus. Dat. III. Non. Aug. Med. Accep. XIII. Kalend. Sept. Ausonio & Olybrio coss. [379.]

NOTÆ.

(a) Prima tantum huius legis sententia relata est in *legem 2. Cod. Iust. de hæretic.* Eam in Annales suos quoque retulit Baronius, deque ea egit, *Anno* 379. *n.* 11. 12. *GOTHOF.*

(b) *Gratianum* esse huius legis auctorem mox ostendam. *ID.*

(c) *Hesperius* PP. Italiæ sub Gratiano: vid. *Prosopogr.* *ID.*

(d) Non modo Manichæi & Eunomiani, verum omnes. *ID.*

† Constitutiones Imperiales contra hæreticos. *ID.*

(e) Inuersa locutio: Recta, *opinionem Dei: opinio Dei*, id est, opinio de Deo, seu fidei. *ID.*

(f) *Plectibilius*, in editione Cuiaciana & Quartana. *Plectibilia*, sunt crimina: de quo mox. *ID.*

(g) De hoc, speciali titulo *infr. ne sanctum baptisma iter.* *ID.*

(h) Ita & biennio ferme ante *l. 2. infr. ne sanctum baptisma.* *Quod si errorem suum diligunt, suis malis domesticoque secreto, soli tamen foueant virus impiæ disciplinæ.* *ID.*

(i) *Presbyteri*, proximi Episcopis: de quo mox. *ID.*

† Meo Gratiani, de quo etiam ad *l. supr.* *ID.*

(k) Valentinianus Sen. vide & *l. 1. & 2. ne sanctum bapt.* & quæ dixi ad *legem 3. supr.* *ID.*

(l) Victura in æternum iussio: vid. *Paratit. de consti. princ.* a viuendo non a vincendo, vt Græci. *ID.*

(m) Atque. *ID.*

COMMENTARIVS.

COETVS seu conciliabula omnium omnino hæreticorum; itemque suas hæreses hæretici pandere, aliosque in his instituere, hac constitutione ab Imp. prohibentur: reuocato rescripto Sirmiensi nupero: firmatis contra Valentiniani Sen. Patris sui, suisque in contrarium iussionibus.

Cuius vero Principis hæc constitutio sit, ante omnia inquirendum nobis est. Illud statim apparet, Theo-

Theodosio Magno eam non tribuendam, quod tamen P. Fabro quoque visum *in Dodecamero cap. 9. pag. 170.* quandoquidem Patrem suum eiusque constitutiones, auctor *huius leg.* allegat, quod vtique de Valentiniano Sen. Gratiani & Valentiniani Iun. patre accipiendum est. Cuinam igitur ex his tribuenda duobus? Sane, si sola standum est legis inscriptione & subscriptione, tum Valentiniano Iun. tribuenda ea videatur: Dicitur enim hæc lex data Anno 379. *Mediolani*: vbi scilicet Valentinianus hoc tempore hærebat: at Gratianus in Gallia Treuiris fuisse hoc tempore videtur: vt suadet *lex 26. supr. quorum appellat. l. 1. de Princip. agent. lex 12. supr. de Medicis*: Zosimus *lib. 4. c. 19.* Ausonius *Gratiarum Act. c. 37.* Socrates *lib. 5. cap. 6.* Item inscribitur hæc lex *Hesperio Præfecto Prætorio*, qui vtique Italiæ Præfectus Prætorio erat, vt docet vel hoc ipso Anno *l. 11. supr. de lustrali collat.* & subscriptio *l. 15. supr. de nauicul.* vbi plene dixi: Atqui in Imperii diuisione Valentiniano Iuniori Italiam, Illyricum & Africam cessisse scribit Zosimus, *l. 4. cap. 19.* Quanquam de Roma ipsa & Africa non tam liquida fides: occurunt enim hoc Codice constitutiones, ex æquo, partim Gratiani, partim Valentiniani ad Magistratus Vrbis Romæ & Africæ, vt videatur, Roma cum Africa communes inter vtrumque mansisse. Verum longe alia plura & potiora sunt, quæ hanc legem *Gratiano* vindicent. Primo rescriptum, quod *hac leg.* antiquatur, quod apud Sirmium scilicet nuper emerserat. Quibus verbis omnino indicatur lex a Gratiano edita, post Valentis obitum, cuius meminerunt Socrates, *lib. 5. cap. 2. 4.* Sozomenus *lib. 7. cap. 1.* Suidas *in voce* Γρατιανὸς, & Ioannes Antiochenus, *in Excerptis Constantinianis pag. 846.* de qua actum quoque *l. supr.* qua cautum fuerat, vt sine fraude vel metu, quam quisque fidem profiteretur, impune sectaretur, omnibusque adeo passim coeundi licentia esset, exceptis tantum Manichæis, Photinianis & Eunomianis. Et sane initio huius anni Gratianum in Pannonia Sirmii extitisse docet etiam *lex 1. supr. de Palat. S. L.* Zosimus *lib. 4. c. 24.* Ausonius *Grat. Act. c. 37.* Socrates *lib. 5. cap. 5.* vbi & Theodosius ab eo in Imperii societatem adscitus fuit. Atqui non antiquari potuit a Valentiniano Iun. collegæ sui in Imperio lex: verum ab eodem antiquatam oportet, a quo & lata fuerat. Non est antiquandæ legis ratio latore superstite, nisi vbi lata & per quem ipsum lata ea est: non alibi, non a collega. Secundo, argumentum vtriusque legis respondet. Illa Sirmiensi nonnisi Manichæis, Photinianis, & Eunomianis coeundi licentia ademta fuerat: hac iam, omnibus, *Omnes*, inquit, *vetitæ legibus diuinis Imperialibus hæreses conquiescant.* Ac si diceret, non vt antea pauci tantum hæretici, verum omnes omnino, discrimine nullo. Tertio, Valentinianum Iun. hæc lex auctorem habere non potest, qui vtique ad Annum vsque 388. id est, ad id vsque tempus, quo a Maximo ad Theodosium confugere coactus & ab eodem ad rectam fidem traductus fuerat (vt ostensum ad *l. vltim. supr. de fide Cathol.* & *l. 1. supr. de his, qui supr. relig.*) hæreticis Arianis fauit, a quo toto cœlo hæc constitutio recedit. Quarto, *victuras in æternum suas & numerosas iussiones* contra hæreticos latas, memorat *hac lex in fin.* & firmat: atqui nullæ tales Valentiniani Iunioris esse possunt, non modo, quia mens ei alia hac parte fuit: verum, quia ab Anni 375. fine, quo Imperator factus est, ad hunc Annum vsque, nullæ eius constitutiones occurrunt. Quid igitur? Gratianus aperte *hac leg.* indicat & *legem 4. supr. prox.* & *l. 2. supr. ne sanct. bapt.* & anteriores, quæ his ipsis legibus memorantur. Postremo subscriptio huius legis nequicquam obstat, *Dat. Med.* Quia hoc tempore Gratianus Imp. ex Pannonia Sirmio in Gallias reuersurus per Venetiam (vbi *Aquileia*) & Liguriam, (vbi *Mediolanum*) prius transiit; vt docet Ausonius *in Grat. Act. c. 37.* p. 117.
Quare datæ ab eo mense Iulio huius anni Aquileiæ *lex 2. supr. de Desertorib. l. 11. supr. de lustrali coll.* Mediolani vero eodem mense Iulio extremo, & Augusto, non hæc tantum lex, verum etiam *lex 4. Cod. Iust. quemadmodum testam.*

Tandem igitur obseruentur tria hæc momenta voluntatis & temporis in Gratiano: Nempe Valente superstite, in hæreticos omnes insurrexit; Valente mortuo in Orientem profectus, non nisi in Manichæos, Photinianos, Eunomianos: mox *hac lege* in omnes rursum.

Porro non dubito, quin Ambrosio Mediolanensi Episcopo auctore Gratianus hanc constitutionem emiserit, vel communicato saltem cum eo consilio. Hoc ipso sane tempore Ambrosius Gratiano petente, Libros *de fide* scripsit, vt apparet ex *fine lib. 2.* vbi Valentis necem, vt puto, perstringit, Gratiano ad bellum profecto: vide *prologum lib. 1. de fid.* & Prosperum *Chronico*, *COSS. proximis 380.* Hæc cum ita sint, apparet de duplici errore Petri Fabri *in Dodecamero de Dei nomine atque attributis, cap. 9. pag. 170.* cum & Theosio Imp. (cuius certe nomen *huic legi* pro more, non quasi auctoris inscriptum) tribuit: Et quod de Sirmiensi rescripto hic dicitur, interpretatur de Sirmiensi Concilio: vel certe de rescripto aliquo Constantii de Arianismo fouendo & propagando. Ineptissime. Conditor enim *huius legis* Anno 379. ait RESCRIPTVM NVPER emissum; quomodo vero nuper emissum, quod ante viginti annos emissum fuerit? Et dilucide auctor *huius legis* Parentis sui & suas quasdam constitutiones generales opponit RESCRIPTO cuidam a se solo emisso Sirmii: rescripto, inquam, quod ab eo aliquando elicitum fuerat Sirmii constituto, post mortem Valentis, cuius vt dixi, meminerunt Socrates, Sozomenus, Suidas, Ioannes Antiochenus. Neque ferendus nuperus scriptor in collat. de Concil Sirmiensi *sect. 3. cap. 3. pag. 134.* qui tentabat illud accipere de Iuliani rescripto Sirmii forte edito, in fauorem Donatistarum. Quæ sententia refutatur iis ipsis quæ modo dixi aduersus P. Fabrum: quibus adde rescriptum istud fuisse in fauorem hæreticorum, & quidem plurimorum, non in fauorem Donatistarum Schismaticorum. Denique apertus error eius confundentis hoc rescriptum, quod hic indicatur, cum eo Iuliani rescripto quod in Donatistarum fauorem præcesserat, quodque antiquatur *l. 37.* Duo interim *hac lege* obiter notanda. Primo, quod omnes hæreses Gratianus in duplici genere ponit, seu ad duo summa genera reducit. Vnum eorum, qui praue de Deo sentiunt, & vt ipse loquitur, *opinionem plectibilibus Dei profani imminuunt*, id est, opininionem & fidem de Deo criminosis opinionibus & hæresibus adulterant: *plectibilia* sunt crimina, delicta improbanda. Sidonius Apollinaris *lib. 4. epist. 13.* *Et quoniam nemo ferme est, qui plectibilibus careat occultis*: vnde & *plectibilis vita* eidem Sidonio *lib. 6. epist. 1.* & *inuidia plectibilis, lib. 4. epist. 6.* de quo & plura *in Glossis.* Quare coniectura eorum valeat, qui, *placabilis* Dei, hic reponendum tentabant, quasi in Nouatianos istud dictum sit, qui Deum negabant placari pœnitentia post baptismum. Alterum est, eorum qui baptisma iterant, & vt ipse loquitur, *qui redemta venerabili lauacro corpora reparata morte tabificant, id auferendo, quod geminant;* quod

quod eleganter & Theologice admodum dictum: de quo *suo tit. ne sanctum baptisma.*

Notandum & illud obiter: quod in recensu trium ordinum Ecclesiasticorum ἱερατικῶν, Episcoporum nomini, *proximum Presbyterorum* vocabulum vocat. Presbyteri proximo gradu ab Episcopis, vnde *in secundo Sacerdotio constituti* dicuntur Optato Mileuitano, *lib. 1. cap. 13.* Gregorius Nazianzenus, *de vita sua pag. 6. Tom. II. Oper. Edit. Lips.* vbi se Presbyterum creatum ait:

Ὧν τ' εἶχε τιμήσειε τοῖς ἀμείνοσι,
Κάμπτει βιαίως εἰς θρόνων τοὺς δευτέρους:
Daretque honores, quos habebat maximos,
Per vim secundis collocat me in sedibus.

Presbyter, *Antistites in Ordine secundo*, Sidonio Apollinari *Epistol. lib. IV. 11. v. 18.*

Antistes fuit Ordine in secundo
Fratrem fasce leuans Episcopali:
Nam de Pontificis tenore summi,
Ille insignia sumpsit, hic laborem.

Fridegodus monach. Benedictin. in *vit. S. Wilfridi* Episcop. Eboracens. de S. Wilfrido, quando factus est Presbyter ita canit, *num. 8. pag. 176. in Act. Sanct. Ord. Benedict. Secul. III. Part. I. Edit. Mabillon.*

Tandem colla iuga subdens delecta petito,
Ordinis aptatur cælebs in honore secundi.

Inde & Presbyteri fastigium, *l. 121. supr. de Decurionibus*: superiorque illi locus tribuitur inter Clericos *l. 10. supr. de fide testium.* Quare & Claudianus Presbyter, Mamerti Viennensis Episcopi frater vocatur, Sidonio *lib. 4. epist. 11. & lib. 2. constit. Apostol. c. 28.* σύμβουλοι τῶν Ἐπισκόπων, dicuntur. De Presbyteris forte intelligendum, quod rescribto quodam Constantini ad Chrestum Syracusanum Ep. apud Euseb. *lib. 10. cap. 5.* inest: δύο γέ τινας τῶν ἐκ τοῦ δευτέρου θρόνου, *duos secundi ordinis* In suppositia quoque Theodosii & Valentiniani constit. quam. addidit Sirmondus *in append. Cod. Theod. de sanctis*, inquit, *Sacerdotibus, & secundis Sacerdotibus, vel etiam Leuitis;* vbi in fine aperte *Episcopi, Presbyteri, Diaconi*, nominantur. Vide etiam quæ Casaubonus ad Optatum, doctissimus Sauaro ad Sidonium, & Valesius ad Eusebium, notarunt.

Theodosii M. Prima *hoc titulo in hæreticos constitutio Anno Domini 381.*

VI. (a) Idem AAA. Eutropio PF. P. (b)

Nullus (c) Hæreticis mysteriorum (d) locus, nulla ad exercendi (e) animi obstinatioris (f) dementiam pateat occasio. Sciant omnes, etiamsi quid speciali quolibet Rescribto, per fraudem elicito, (g) ab huiusmodi hominum genere impetratum est, (h) non (i) valere. Arceantur cunctorum hæreticorum ab inlicitis congregationibus turbæ. Vnius & summi Dei nomen vbique celebretur: *Nicænæ* fidei, dudum (k) a maioribus traditæ, & diuinæ religionis testimonio atque adsertione firmatæ, obseruantia semper mansura teneatur: (l) *Fotinianæ* (m) labis contaminatio, *Ariani* (n) sacrilegii venenum, *Eunomiæ* (o) perfi- p. 113.
diæ crimen, & nefanda, monstruosis nominibus auctorum, prodigia sectarum ab ipso etiam aboleantur auditu. Is autem Nicænæ adsertor fidei, & *Catholicæ* religionis verus cultor accipiendus est, *Qui omnipotentem Deum, & Christum filium Deum vnum* (p) *nomine confitetur, Deum* (q) *de Deo, lumen de lumine: qui Spiritum Sanctum* (*qui* (r) *id quod ex summo rerum parente speramus, accipimus* (s)) *negando non violat: apud quem, intemeratæ fidei sensu,* (t) *viget incorruptæ Trinitatis indiuisa substantia, quæ Græci adsertione verbi,* οὐσία (v) *recte credentibus dicitur.* Hæc profecto nobis magis probata, (y) hæc veneranda sunt. Qui vero hisdem (z) non inseruiunt, desinant adfectatis dolis alienum veræ religionis nomen adsumere, & suis apertis criminibus (aa) denotentur: Ab omnium (bb) summoti Ecclesiarum limine penitus arceantur, cum omnes hæreticos inlicitas agere intra oppida congregationes vetemus: Ac (cc) si quid ereptio (dd) factiosa temptauerit, ab ipsis etiam vrbium mœnibus exterminato furore propelli iubeamus, (ee) vt cunctis Orthodoxis Episcopis, qui Nicænam fidem tenent, Catholicæ Ecclesiæ toto orbe reddantur. Dat. IV. Id. Ian. (ff) CP. Eucherio & Syagrio coss. [381.]

NOTÆ.

(a) *Lex 2. Cod. Iust. de summa Trinitate & fide Catholica*, sub quo titulo hæc lex non minus recte collocata est. Memorat *hanc legem* Baronius, *Anno 381. num. 8.* Hæc ipsa porro lex esse videtur, quam memorat Sozomenus, *lib. 7. cap. 6.* Theodoretus *lib. 5. cap. 16.* GOTHOF.

(b) *Eutropius* sub Theodosio M. PP. Orientis scilicet: de quo mox. *ID.*

(c) Male in nonnullis editionibus: *Nullos hæreticos. ID.*

(d) Male in nonnullis libris Cod. Iust. *ministeriorum*, vbi recte Alciatus *mysteriorum* reposuit. Sane & Paratitla Græca ita: μυστήρια μὴ τελέτωσαν, quam lectionem confirmat hic Codex, vt Leonclauius recte obseruauit *pag. 1379. Edit. Iustelli, in Biblioth. Iur. Canon.* Quare Molinæus hac parte errauit, qui *ministeriorum* tuebatur: *Mysteri-*

orum

orum itaque *locus*, hic pro loco, in quo mysteria sua peragunt hæretici: Nam de his hic agitur: & per contemtum *Mysteriorum* vox hæreticorum ritibus tribuitur; vt proinde Vir doctissimus lapsus sit nuper, qui Ecclesiam hic *mysteriorum locum* dici putauit, præcipue propter Eucharistiæ mysterium, quod ibi agitur. Cæterum eadem mysterii vox in *l.* 7. 12. 15. 24. 26. 36. 54. 57. 58. 65. *infr.* & *l.* 27. *supr. de Episcop.* & *l.* 4. *infr. ne sanctum bapt.* Etsi mysterii quoque vox non vno loco occurrat. *ID.*

(e) *Exercendam* Cod. Iust. & melius: quanquam & illud defendi posse scio. *ID.*

(f) *Hæresis*, obstinationis animi dementia. Et hinc Alciati quoque obseruatio est, pertinaciam esse, quæ hæreticum hominem faciat. vide & *l.* 25. 28. *infr.* vbi dicam plura. *ID*

(g) De iure conueniendi, coeundi. *ID.*

(h) *Sit*, Cod. Iust. *ID.*

(i) Rescripta ab hæreticis contra ius elicita, nullius momenti sunt; *hac leg.* & *l.* 14. 16. 47. 49. 51. 52. *infr. ID.*

(k) Dudum; puta ante 56. Annos, nempe Anno 326. & nota Nicænæ fidei traditionem præferri, vtpote diuinæ religionis testimonio atque assertione firmatam: cui similia vide *l.* 2. *supr. de fide Cathol. ID.*

(l) *Teneat*, Cod. Iust. *ID.*

(m) Sequitur periodus integra, vbi enumerantur hæreses, quæ vsque ad *Is autem*, abest a Cod. Iust. *ID.*

(n) Vid. Augustinum *ad Bonifacium ep.* 50. siu. *epist.* 185. *Edit. Benedictin. ID.*

(o) Seu *Eunomianæ*. Hoc vero tempore *Eunomius* adhuc viuebat: de qua Eunomianorum hæresi viginti præterea leges hoc Codice sunt: Qui & deinceps veluti antesignani hæreticorum primi nominantur: de quo ad *l.* 8. *ID.*

(p) *Vno nomine* Cod. Iust. in quodam, *Vnum Deum vno nomine. ID.*

(q) *Deus de Deo, lumen de lumine.* Ita in Symbolo Constantinopolitano hoc anno composito, *pag.* 813. 814. *T. I. Concil. Edit Harduin.* Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός: vide & Ambrosium, *de fide, lib.* 1. *cap.* 8. *ID.*

(r) Loco horum verborum, *qui id quod*, in Cod. Iust. *quem ex summo*, & Constantius hic ita recte emendat, *a quo id quod*, &c. Neque tamen hic locus ad processionem Spiritus Sancti pertinet, quod vulgo creditur: vnde Accursius notabat, hoc loco confirmari Græcorum errorem de processione Spiritus Sancti a solo patre. Et Alciatus hic subaudiri volebat, *& a Filio. Ioann.* 15. *v.* 26. & *cap.* 16. *v.* 14. 15. Spiritus dicitur a Patre procedere, ἐκπορεύεσθαι, mitti, & accipere a Filio. Et 1. *Cor.* 12. *v.* 3. Singulis varia dona distribuens prout libet. Et Spiritus cœlestium donorum largitor dicitur. Sic in Symbolo Constantinopolitano, καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ κύριον, τὸ ζωοποιὸν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, *& in Spiritum Sanctum dominum & viuificantem, ex patre procedentem.* Interim hoc dicto tangit Pneumatomachos Theodosius, de quibus vide saltem Epiphanium *hæresi* 74. *ID.*

(s) *Et speramus & accipimus*, Cod. Iust. addita vox *&*: nil opus. *ID.*

(t) *Sensus* Cod. Iust. Melius hic, *sensu. ID.*

(v) In Cod. Iust. ὁμουσία: verum οὐσία hic omnino retinendum: de quo mox. *ID.*

(y) *Probanda* Cod. Iust. *ID.*

(z) Inuerse Cod. Iust. *non hisdem. ID.*

(aa) Græca Paratitla, ἄτιμοι ἔστωσαν, id est, *infames sunto.* Non ita recte, etsi id Leonclauius probet *dict. p.* 1379. *Semiariani* (& si qui alii) perstringuntur hic, qui suum nomen euitantes, τὸ ὄνομα ἀρνούμενοι, affectatis dolis veræ religionis nomen adsumebant, quod Epiphanius *hæresi* 73. initio, eleganter describit: vide & finem *l. prox. infr. ID.*

(bb) *Atque ab omni*, Cod. Iust. *ID.*

(cc) *At*, Cod. Iust. *ID.*

(dd) *Eruptio* Cod. Iustin. recte. *Eruptio* scilicet factiosa cum congregatio hæreticorum erumpit & in cætus vel Ecclesias congregatur. *ID.*

(ee) *Iubemus*, Cod. I. *ID.*

(ff) Ita quoque Cod. Iust. Atenim forte rescribendum *Iun.* mox vt tentabo. *ID.*

COMMENTARIVS.

THEODOSII M. constitutiones quindecim in hæreticos sequuntur: puta *l. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 16. 17. 19. 21. 22. 23.* Quibus addatur & *l. 2.* & *l. 3. supr. de fide Catholica.* E quibus quinque, puta *d. lex 6. 7. 8.* & *d. l. 2.* & *3.* pertinent ad historiam antecedentia & sequelam CONCILII CONSTANTINOPOLITANI. Ex his vero legibus, & quidem tot numero colligitur, quantum negotii Theodosio M. cum hæreticis fuerit, quamque constans Catholicæ fidei adscitor fuerit.

Hac lege COETVS hæreticorum, ac speciatim trium, *Photinianorum* scilicet *Arianorum* & *Eunomianorum* abscisse prohibentur: vice versa Orthodoxis Episcopis Ecclesiæ toto orbe reddi iubentur: *Orthodoxis*, inquam, id est, Nicænam fidem sequentibus: Quænam autem illa fides sit hic simul
p. 119. ostenditur, seu ἔκθεσις eius proponitur: de qua aliquid postea.

Porro singula huiusce pene legis introspicienti, ea ferme sententia placere possit, in subscribtione legis, emendandum diem, atque adeo reponendum *IV. Id. Iun.* vel *Iul.* non *IV. Id. Ian.* atque adeo hanc constitutionem, a Theodosio M. non ante Concilium Constantinopolitanum, verum statim post, promulgatam, decretis eius firmandis videlicet, pariter vt mense Iulio extremo, ab eo promulgata *lex 3. supr. de fide Catholica.* Nempe qui Theodosius Magnus paulo posteaquam ad Imperium peruenit, & post præparatoriam, sic, vt dicam, legem *2. supr. de fide Catholica*, extremo anno superiore 380. in Vrbe Constantinopolitana nominatim Arianis ereptas Ecclesias Orthodoxis restituerat (vt testatur Socrates, *lib 5. cap. 7.* Sozomenus, *lib. 7. cap. 5.* Marcellinus *Chronico:* Chronicon Alexandrinum *pag. 704. 705. Edit. Rader.*) is plenius nunc, & (vt ipse finis huius legis loquitur) TOTO ORBE Orthodoxis Ecclesias reddi satagit, post Synodum videlicet Constantinopolitanam, quæ mense Maio, Iunio, Iulio *his ipsis COSS.* habita, (vt testatur Socrates, *lib. 5. cap. 8.* & Canones ipsi Constantinopolitani.) Et sane præter ipsam temporum rationem, & eum quem dixi, Theodosii processum, tota hæc lex ad instar Concilii Constantinopolitani, pariter vt *d. l. 3. supr.*

l. 3. supr. de fide Catholica effecta videatur. Comparentur primum illa: *Nicanæ fidei*, &c. item illa, *FOTINIANÆ labis contaminatio, ARIANI sacrilegii venenum, EVNOMIANÆ perfidiæ crimen*, &c. cum *canone 1.* Concilii Constantinopolitani, & imitamentum ilico apparebit. Nempe sic ille canon habet *p. 809. 810. Tom. I. Concil. Ed. Hard.* μὴ ἀθετεῖσθαι τὴν πίστιν τῶν πατέρων τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ, τῶν ἐν ΝΙΚΑΙΑ τῆς Βιθυνίας συνελθόντων, ἀλλὰ ΜΕΝΕΙΝ ΕΚΕΙΝΗΝ ΚΥΡΙΑΝ, καὶ ἀναθεματισθῆναι πᾶσαν αἵρεσιν, καὶ ἰδικῶς τὴν τῶν ΕΥΝΟΜΙΑΝΩΝ εἴτουν Ἀνομοίων· καὶ τὴν τῶν ΑΡΙΑΝΩΝ, εἴτουν Αὐδοξιανῶν· καὶ τὴν τῶν Ημιαρειανῶν, εἴτουν πνευματομάχων, καὶ τὴν τῶν Σαβελλιανῶν, καὶ τὴν τῶν Μαρκελλιανῶν, καὶ τὴν τῶν ΦΩΤΕΙΝΙΑΝΩΝ, καὶ τὴν τῶν Απολλιναριστῶν: *non spernendam esse fidem patrum trecentorum decem & octo, qui in Nicæa Bithyniæ conuenerunt, sed manere eam ratam oportet, & anathematizari omnem hæresin, specialiter autem Eunomianorum, siue Anomianorum, & Arianorum, siue Eudoxianorum, & Semiarianorum, nec non pneumatomachorum, & Sabellianorum, & Marcellianorum, & Photinianorum, & Apollinaristarum.* Vbi vides pariter vt in *hac* Theodosii Magni *leg. Fotinianos* & *Arianos* nominatim perstringi: quomodo & Ambrosius *in orat. de excessu Theodosii pag. 124. Tom. V. Oper. Edit. Paris. 1614. in f.* eosdem perstringit: & quidem eodem ordine vt hic *Fotinianos & Arianos.* Et idem *lib. 1 de fide cap. 1.* in expositione fidei Catholicæ ad Gratianum, *Sabellium, Fotinum & Arium.* Secundo, comparetur Symbolum seu formula fidei Concilii Constantinopolitani *pag. 813. 814. Tom. I. Concil. Harduin.* a Gregorio Nysseno, Concilii auctoritate conscripta, cum ea, quæ hic proponitur, & res, & verba imitamentum aperte prodent: πιστεύομεν εἰς ἕνα θεὸν, πατέρα παντοκράτορα, &c. καὶ εἰς ἕνα κύριον Ιησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τόν μονογενῆ [θεὸν ἐκ θεοῦ] φῶς ἐκ φωτὸς, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, &c. καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ κύριον τὸ ζωοποιὸν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν: *credimus in vnum Deum patrem omnipotentem; & in vnum Dominum Iesum Christum, vnigenitum Dei filium, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero: & in Spiritum Sanctum Dominum viuificantem, ex Patre procedentem, cum patre & filio adorandum & conglorificandum, qui locutus est per prophetas.* Tandem comparetur etiam Synodica Concilii ipsius ad Damasum &c. *pag. 821. 822. Tom. I. Concil.* & pariare *hanc leg.* cum ea deprehendas; de quo mox rursum.

Verum contra putet quis, constitutionem hanc ante Concilium Constantinopolitanum emissam, neque quicquam in subscriptione eius immutandum, etsi mens eadem Concilii Constantinopolitani sit. Et quidem argumento sequenti. Enim vero post latam a Theodosio M. legem *2. de fide Cathol.* item post Gregorium Nazianzenum, Demophilo Vrbe submoto, (de quo vide & Philostorgium *lib. 9. cap. 19.*) Constantinopolitanum Episcopum constitutum, tandem post Ecclesias Catholicis Constantinopoli superioris Anni fine restitutas, labefactatum aliquantum Theodosii animum, erectum contra hæreticorum memorat Sozomenus *lib. 7. cap. 6.* & Gregorius Nazianzenus ipse *de vita sua pag. 24. Tom. II. Oper. Edit. Lips.* & *Orat. 25. ad Arianos.* Vnde Gregorio Nazianzeno Theodosius visus paulo frigidior, vt liquet ex eius *carm. de vita sua pag. 30. Edit. cit.* Id quod hac ipsa lege indicatur, Rescriptum videlicet aliquando a Theodosio per fraudem ab hæreticis & affectatos dolos elicitum & impetratum: Sed & hæreticos factiose erupisse. Quo sane tempore certum est, hæreticos, & in his quidem Arianos, tumultum concitasse, (sic vt armato milite opus fuerit Ecclesiam adire, & illuc Gregorium introducere, vt ex eius *carm. de vita sua pag. 17.* liquet) animosque resumsisse: ἀδεέστερον συνιόντες, θεοῦ καὶ οὐσίας αὐτοῦ δημοσίᾳ διελέγοντο, *liberius in vnum conuenientes, de Deo, deque eius substantia differebant*, vt ex parte Sozomenus ait *l. 7. cap. 6. init.* Quare cum hæc omnia perpendo, hæc ipsa illa lex videri possit, quam Sozomenus *ibidem in fin.* memorat, recollecto a Theodosio animo, expressam, Amphilochii Iconiensis Episcopi suasu: Ασφαλέστερος, inquit, γενόμενος, οὐ προσίετο τοὺς παρὰ τοῦτο δοξάζοντας, καὶ τὰς ἐπ' ἀγορᾶς ἔριδας καὶ συνόδους ἀπηγόρευσε, καὶ διαλέγεσθαι τὸν αὐτὸν τρόπον περὶ οὐσίας καὶ φύσεως θεοῦ, οὐκ ἀκίνδυνον ἐποιεῖτο, νόμον θέμενος περὶ τούτου καὶ τιμωρίαν ὁρίσας: *cautior factus, eos, qui aliter sentirent, non admisit: contentiones quoque & cœtus in foro fieri vetuit: vtque de natura & substantia Dei solito more disputare haud quaquam tutum esset effecit, lege lata, & pœna in eam rem constituta.* Et huc iam trahenda fuerint illa huius legis verba: *Hæc profecto nobis MAGIS probata: hæc veneranda sunt.* Quæ vtique verba erecti rursum animi indicia sunt. Quod temporis vero στοιχείωσιν attinet, Sozomenus rem omnino eam ad hoc tempus refert, vt paulo post latam *l. 2. de fide Cathol.* ita paulo ante Concilium Constantinopolitanum. At Theodoretus *lib. 5. cap. 16.* rem eandem & legem ad Annum Domini 388. refert, sic tamen, vt neque sibi constet in characterismo temporis. Cedrenus *pag. 317. Edit. Reg.* eodem tempore, quo Concilium habitum refert.

Neque illud etiam transmittendum, hæreticorum intra oppida congregationes nominatim *hac leg.* prohiberi. Et vero Socrates *lib. 5. cap. 7.* & Sozomenus *lib. 7. cap. 5.* nominatim testantur, post restitutas Orthodoxis Constantinopoli Ecclesias Anni superioris fine, Demophilum Arianorum Episcopum Constantinopoli digressum: de quo Philostorgius quoque *lib. 9. cap. 10.* extra ciuitatem Constantinopolitanam conuentus porro egisse, πρὸ τῆς πόλεως ἐκκλησίαζε, *populum extra vrbem collegit*, ait Sozomenus, ἔξω τῶν πυλῶν τῆς πόλεως τὰς συναγωγὰς τοῦ λοιποῦ ἐποιήσατο, *extra vrbis portas deinceps conuentus celebrauit*, ait Socrates. Quare historicam veritatem huius legis nesciunt, aut non attendunt, qui hanc legem habere quoque locum *in extraurbanis* congregationibus hæreticorum produnt: Nempe enim ῥητῶς hac lege prohibentur hæreticorum cœtus intra alia oppida seu vrbes alias, extra Vrbem Constantinopolitanam.

Nonnulla interim hic notanda veniunt: Primo hæreticos *hac leg.* non ideo scil. vrbibus ob hæresim pelli, sed tum demum si cœtus illicitos ibi agitent. Aliis sane legibus hæretici quandoque vrbibus pulsi *l. 14. 15. 16. 18. 20. 29. 62. 65. infr.* de quo plura in *Paratitlo.*

Secundo notanda etiam *hac leg.* fidei Catholicæ & Nicænæ ἔκθεσις de sacrosancta Trinitate, quæ Christianæ fidei fundamentum est, quaque pleræque hæreses proscriptæ sunt: cui similes de Trinitate ἐκθέσεις idem Imp. proposuit, *l. 2.* & *l. 3. supr. de fide Catholica*, vbi inter alia obseruan-

obſeruandum quod de οὐσίας nomine additur: *Apud quem intemeratæ fidei ſenſu, viget incorrupta* p.120. *Trinitatis indiuiſa ſubſtantia, quæ Græci aſſertione verbi οὐσία recte credentibus dicitur.* Nempe οὐσία apud Patres Græcos, aliter atque apud Philoſophos & Ariſtotelem, ſignificat generale & commune quid inter plures perſonas, ſicut ὑπόςασις indiuiduum ſingulare. Sic ſane ſecunda Synodus Conſtantinopolitana Oecumenica in Synodica epiſtola ad Damaſum alioſque Romæ congregatos Epiſcopos, ex legitima Chriſtiani baptiſmi formula concludit, vnum eſſe Patris & Filii, ac Spiritus Sancti οὐσίαν in tribus perfectis hypoſtaſibus, ſiue tribus perfectis perſonis: apud Theodoretum, *lib. 5. cap. 9.* *δηλαδὴ θεότητές τε καὶ δυνάμεως καὶ οὐσίας μιᾶς, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος πιςευομένης, ὁμοτίμους τε τῆς ἀξίας καὶ συναϊδίου τῆς βασιλείας ἐν τρισὶ τελείαις ὑποςάσεσιν, ἤγουν τρισὶ τελείοις προσώποις: ita nimirum, vt vna credatur diuinitas, & potentia & ſubſtantia patris & filii, & Spiritus Sancti, æqualisque dignitas & imperium coæternum, in tribus perfectis hypoſtaſibus, ſiue in tribus perfectis perſonis.* Eodem modo Baſilius *epiſt. 43. 349. 391.* Gregorius Nazianzenus, Gregorius Nyſſenus, vt alios omittam. Cæterum indiuiſam ſubſtantiam ſeu οὐσίαν hic recte vocat Theodoſius, quomodo retro in prædicta canonica *epiſt. 43.* per hanc vocem ἡ οὐσία, ἡ φύσις, ἡ θεότης τιμιωμένη dicitur.

Notari tertio cupio, hanc legem & proximam 7. in hæreticos latas, Eutropio Præfecto Prætorio inſcribi: quem Gregorius Nazianzenus *epiſt. 137.* ad eum ex P. P. iam ſcribens, *Magnum*, Μέγαν, Eutropium vocat; & *epiſt.* 138. ὑψηλότατον θρόνον tenuiſſe eum ait, & in Imperio ſeu Magiſtratu virtute magis, quam potentia admirabilem fuiſſe probitateque & doctrina excelluiſſe: neque dubito, a Gregorio adeo commendatum, propter indictum hæreticis odium.

Quarto, tres nominatim hæreſes hic perſtingi ſingulari enumeratione, quæ abeſt a *C. Iuſt.* notandum, quæ tum ſcilicet plurimum inualuerant: quæ & ipſæ prædicto canone Conſtantinopolitano continentur: nempe, Ariani, Eunomiani, Photiniani: *Eunomiani*, inquam, quorum hæc hoc Codice antiquiſſima mentio occurrit ſub Theodoſii Magni initia: Vbi etiam notandum, ſua ſingulis nomina & crimina tribui: *Arianis* ſacrilegii venenum: *Eunomianis* perfidiæ crimen: *Photinianis* labis contaminationem: Arianis ſcilicet *ſacrilegium*, propter diuinitatem Filio Dei detractam: Eunomianis, *perfidiam*: Fotinianis, *labem*. Tandem minatur *hac leg.* Theodoſius exilium hæreticis, ſeu Vrbibus pellendos, ſi quid eruptione factioſa, contra *hanc legem* tentauerint. Certe Philoſtorgius ſcilicet *lib. 9. cap. 19.* hoc tempore Theodoſium, Arianos & Eunomianos vrbe expuliſſe: (quem ſequitur & Nicephorus *lib. 12. cap. 8.*) vbi tres præcipuos Epiſcopos memorat, de quorum vno Demophilo, conſentit & Sozom. *lib. 7. cap. 5.*

Circa *Eunomianos* nominatim quis Theodoſii Magni ſenſus fuerit, quæque de his conſtituerit, quis denique eorum ſtatus tum fuerit, oſtendunt præter hanc legem ſex eius leges: *lex 8. 11. 12. 13. 17. 23. hoc tit.* Item quod Arcadius indicat *l. 25.* vt & quæ narrat Philoſtorgius *lib. 9. cap. 18. 19. lib. 10. c. 1. 4. 6.* Eſt autem hæc, vt dixi *hac lege*, antiquiſſima hoc Codice Eunomianorum mentio: nempe enim tum Eunomianorum ſecta primum inualuit ſimul & damnari cœpit: v. *Philoſtorgium.*

THEODOSII M. *Secunda in hæreticos Manichæos nominatim conſtitutio Anno Domini 381.*

VII. (a) Idem AAA. Eutropio PF. P. (b)

Si qui Manichæos Manichæaue, ex die latæ dudum Legis, † ac primitus a Noſtris Parentibus, (c) in quamlibet perſonam condito teſtamento, vel cuiuslibet liberalitatis atque ſpecie donationis, transmiſit proprias facultates, vel quiſquam ex his aditæ, per (d) quamlibet, ſucceſſionis, formam, conlatione ditatus eſt, quoniam hisdem, ſub perpetua iuſtæ (e) infamiæ nota, teſtandi ac viuendi iure Romano (f) omnem protinus eripimus facultatem, neque eos aut relinquendæ aut capiendæ alicuius hæreditatis habere ſinimus poteſtatem, totum fiſci noſtri viribus imminentis indagatione (g) ſocietur: Siue (h) id marito, ſiue propinquo, aut cuilibet benemerito, (i) ſiue etiam filiis, quos tamen vitæ eius (k) & criminis facinora ſociata coniungant, ſiue etiam per interpoſitam quamlibet perſonam profuturam, (l) eidem qui (m) e tali hominum genere & grege reperitur, inlicita liberalitate prouenerit, caduci titulo (n) vindicetur. Nec * in poſterum tantum huius emiſſæ per Noſtram Manſuetudinem legis forma præualeat, ſed in præteritum etiam quidquid talium perſonarum aut proprietas (o) reliquit, aut ſucceſſio habuit, vſurpatio (p) fiſcalis commodi perſequatur. Nam licet *ordo* (q) *cæleſtium* (r) *ſtatutorum ſequuturis poſt, obſeruantiam ſacratæ Conſtitutionis indicat, neque actis* (s) *obeſſe conſueuerit*, tamen quoniam & (t) quid conſuetudo obſtinationis pertinax natura mereatur, in hac tantum quam ſpecialiter vigere volumus ſanctione, iuſtæ ſenſu inſtigationis (v) agnoſcimus, eos qui etiam poſt Legem primitus datam, nequaquam ab inlicitis & profanis coitionibus refrenari diuina (x) ſaltim (y) monitione potuerint, tanquam in ipſius depictæ (z) legis iniuriam, veluti ſacrilegii reos tenemus, ſeueritatem (aa) præſentium ſtatutorum non tantum ad conſtituendæ, ſed ad vlciſcendæ Legis ſanximus exemplum, ita vt nec defenſio temporis proſit.

profit. His * tantum filiis paternorum vel maternorum bonorum successio deferatur, qui licet ex Manichæis orti, sensu tamen & affectu propriæ salutis admoniti, ab eiusdem vitæ professionisque collegiis pura semet dediti religione demouerint, (bb) tali inmunes a crimine. Illud * etiam huic adiicimus sanctioni, Ne in conuenticulis oppidorum, (cc) ne in vrbibus claris, (dd) consueta feralium mysteriorum sepulchra (ee) constituant, a con-
p. 121. spectu celebri (ff) ciuitate (gg) penitus coërceantur. (hh) Nec * se sub simulatione fallaciæ (ii) eorum scilicet nominum, quibus plerique, vt cognouimus, probatæ fidei & propositi castioris dici ac signari (kk) volent, (ll) maligna fraude defendant; cum præsertim nonnulli ex his *Encratitas*, *Apotactitas*, (mm) *Hydroparastatas* vel *Saccoforos* nominari se velint, & varietate nominum diuersorum velut religiosæ professionis officia mentiantur: Eos enim omnes conuenit, non professione defendi nominum, sed notabiles atque execrandos haberi scelere sectarum. Dat. VIII. Id. Maii, (oo) CP. Eucherio & Syagrio coss. [381.]

NOTÆ.

(a) Meminit huius legis Baronius *Anno D.* 381. *n.* 80. Fit huius legis quoque mentio *l.* 9. *infr. hoc. tit.* vbi ea confirmatur. Iungenda etiam huic videtur *leg.* 1. *infr. de Apostatis*, argumento etiam *l.* 3. *eod. tit. infr. de Apost.* GOTHOF.

(b) *Eutropius*, Orientis sub Theodosio M. PP. *ID.*

† Anno D. 380. Februario mense decurrente, & sic ante 14. & quod excurrit menses ad eundem Eutropium Præfectum Prætorio. Intelligi enim hic puto *legem* 2. *supr. de fide Cathol.* cuius pars est *l.* 25. *supr. de Episcopis*, quæ in Cod. Iust. inscribitur *Eutropio PP. ID.*

(c) Constantino M. & Valentiniano. *ID.*

(d) Inuersa locutio, pro *aditæ successionis per quamlibet formam*: vide quæ noto *not.* 1. ad *l. vnic. ne sine iussu principis. ID.*

(e) Forte *iustæ*: vide quæ notaui *not. f.* ad *l.* 1. *supr. de secund. nupt.* quæ hoc ipso anno, imo & mense lata eiusdem Theodosii est. *ID.*

(f) Vide *l.* 17. 18. 40. *hoc tit. ID.*

(g) Accusatione. *ID.*

(h) *Donationis* tituli quatuor, iustissimi alias hic designantur: quæ coniugi fit; quæ propinquis, quæ benemeritis, quæ filiis. *ID.*

(i) Ob benemerita donatio plerumque fit. *ID.*

(k) Eiusdem. *ID.*

(l) γρ. *profuturum. ID.*

(m) γρ. *quæ tali.* In Edit. Quart. & prim. Cuiac. legitur, *qui ætati. ID.*

(n) Caduci titulum obserua. *ID.*

* *Secunda* pars huius legis. Hanc legem pertinere etiam ad præterita; de quo iam etiam ad *l.* 3. *supr. de constit. princip.* vid. & quæ mox dicam. *ID.*

(o) Id est, de propriis & patrimonio suo tales personæ reliquerunt. *ID.*

(p) *Vsurpatio*, bono significatu. *ID.*

(q) *Ordo*, id est, forma, vt paulo ante vocatur regula, consuetudo. *ID.*

(r) *Cælestia* statuta sunt Imperatoria: vid. *Glossar. ID.*

(s) Est, qui *ante actis* reponat: quo nil opus. *Acta*, sunt ante acta, præterita. *ID.*

(t) Id est, *etiam*, vel retrahenda hæc vox ad vocem pertinax. *ID.*

(v) *Instigationis*, id est, indignationis. *ID.*

(x) *Diuina* nostra Imperatoria: qui huius seculi fuit stylus: vid. *Gloss. ID*

(y) Pro, *saltem. ID.*

(z) An *Depictæ*, id est, oculis omnium subiectæ, propositæ, manifestæ, publicæ? An *despectæ*, an *dictæ*? *ID.*

(aa) *Et seueritatem. ID.*

* *Tertia* huius legis pars. Excipi ab *hac leg.* Filios Manichæorum Catholicos. *ID.*

(bb) *Dimouerint. ID.*

* *Quarta* huius legis sententia: *de Cœtibus* Manichæorum vbique prohibitis. *ID.*

(cc) *Oppidorum* conuenticula, & *Vrbes Claræ* opponuntur. *ID.*

(dd) De *Claris Vrbibus*: vid. Eidyll. Ausonii: clariores vrbes *l.* 26. *de operib. publ. ID.*

(ee) *Sepulchra* feralium mysteriorum, pro locis, & ferme abditis, cultus hæreticorum. *ID.*

(ff) Non admitto nonnullorum emendationem hic, *celebris. ID.*

(gg) γρ. *Ciuitatibus. ID.*

(hh) Pro simplici, arceantur. *ID.*

* *Quinta* & postrema sententia: Nominibus probatæ fidei & velut propositi castioris, huius legis seueritatem eludi non posse. *ID.*

(ii) Est qui malit *fallaci*, quod non admitto. *ID.*

(kk) *Signari*, pro designari, *hic*, & *l.* 5. *de Prætorib.* *ID.*

(ll) *γρ. volunt*, vel *vellent. ID.*

(mm) De *Apotactitis* rursum *infr. l.* 11. ἀποτακτῖται etiam Græca Paratitla habent in *l.* 5. *Cod. Inst. de hæreticis*, vbi vulgo *Carpocratitæ*. Vid. *Bibl. Iur. Can. Henric. Iustelli. Tom. II. pag.* 1285. *ID.*

(oo) Sub tempus Concilii Constantinopolitani.

COMMENTARIVS.

Manichæis infamiæ pœna indicta, viuendi cum cæteris iure communi, ac speciatim testandi, donandi, inter se capiendi ius, coeundi item in oppidis vel vrbibus potestas, quocunque tandem illi nomine censeantur, hac Theodosii M. constitutione, sub tempus Concilii Constantinopolitani, adimitur. Quocunque, inquam, nomine censeantur: etsi se sub simulatione fallaciæ, eorum nominum, quibus probatæ fidei & propositi castioris dici ac signari volunt, maligna fraude defendant: de quo mox.

De *Coeundi* iure Manichæis ademto iam dictum *l. 3. supr.* idemque rursus ab eodem Theodosio M. cautum *l. 11. infr.* *Intestabiles* iidem rursum esse iussi ab eodem Theodosio *l. 9. infr.* quæ huic quam similis est, & Valentiniano Iun. *l. 18. infr.* & *l. 3. infr. de Apostatis*, Theodosio Iun. *l. 65. hoc tit.* Quod ius ad Eunomianos aliquando productum ab ipso Theodosio *l. 17.* & postea, vt docet *l. 25. 49. 50. 58. infr. hoc tit.* Huius sane iuris meminerant & Patres Africani in Concilio Carthaginensi, quod habitum Anno D. 404. atque ad Donatistas extendi petiere. *Petendum etiam, vt lex quæ hæreticis, vel ex donationibus, vel ex testamentis aliquid capiendi, vel relinquendi denegat facultatem, ab eorum* (Imperatorum) *quoque pietate hactenus repetatur, vt eis relinquendi vel sumendi ius adimat, qui pertinaciæ furore cæcati, in Donatistarum errore perseuerare voluerint.* Vide Cod. Canon. Eccles. African. *can. 93. pag 917. 918. Tom. I. Concil. Harduin.* Et vero propagatum hoc ad Donatistas, vt ostendit *l. 54. infr. hoc tit.* & *l. 4. infr. ne sanctum baptism.* vbi plura etiam ex Augustino. Denique de Apostatis idem cautum *l. 1. infr. de Apostat.* quam obseruandum ab eodem Theodosio M. hoc ipso Anno &
p.122. mense datam (sic vt eam prope huic iungendam existimem,) & *l. 2. 3. 4. 6. infr. de Apostatis.* Nempe vt exempla, & pœna non ibi consistunt, vnde cœperunt; pœnæque adeo huius vsus, qui in *Manichæis* primum inductus fuit, vtpote inter hæreticos præcipuis, quique vt loquitur *l. 65. infr. ad imam vsque scelerum nequitiam peruenerant*, mox ad alios propagatus: quam videlicet, consuetudo obstinationis & pertinax natura (vt hæc lex alioquin loquitur) in ipsius depictæ seu despectæ, datæ legis iniuriam, mereri id tandem visa: Quod summopere obseruandum. Nempe, vt non omnes hæretici eodem pœnæ genere plexi, ita nec iidem eodem semper. Porro huc pertinet omnino quod Sozomenus *lib. 7. cap. 12. extremo* scribit, Theodosium M. hæreticorum alios iussisse, τοὺς δὲ ἀτίμους εἶναι, καὶ πολιτείας ὁμοίως μὴ μετέχειν τοῖς ἄλλοις, *vt nonnulli notarentur infamia, nec ius æquum ciuitatis cum reliquis ciuibus possiderent.* Quod *Infamiam* attinet hæreticis impositam a Theodosio Magno, primum ea nonnullis indici cœpit: vt ex Sozomeni loco modo laudato liquet: & ex eius constitutionibus discimus, quarum prima omnium est famosa lex 2. *supr. de fide Catholica*, hæc altera eiusdem *lex 7.* Exinde hæretici dogmatis infamia *d. l. 2.* seu hæresis infamia, Sulpitio Seuero *lib. 2. sacræ histor.* non *vno loco*; famosa hæreticorum nomina *l. 13. infr. hoc tit.* Propagata ea & in Donatistas *l. 54. infr.* Singularia nunc alia huius legis hæc notentur. Primo, iustissimos etiam alioquin donationis & successionis titulos *hac leg.* Manichæorum respectu infringi: cuiusmodi quatuor recensentur, in maritum, propinquum, benemeritum, imo & filios, nisi orthodoxi sint. Secundo, huius legis seueritatem etiam ad præterita extendi, pariter vt in Eunomianis, *l. 17. infr.* contra communem vsum, de quo vide *l. 3. supr. de constit. Principum*: vbi elegantissimam *huius leg.* sententiam expendo. Quod postremum *huius leg.* caput attinet, de eo mox.

Historica hæc *hac leg.* notanda veniunt. Primo, *initio legis* indicat Theodosius, latam a se dudum legem in Manichæos. Dubium vero, an indicet legem generalem a se in hæreticos latam, ante 14. menses, puta *l. 2. supr. de fide Cathol.* cuius pars est *l. 25. supr. de Episcopis:* an specialem aliquam in Manichæos: cuiusmodi nulla extat. Quod idem quæri potest. Secundo, de legibus quas a parentibus suis latas ait; nempe Constantino, Valentiniano, cuiusmodi est *l. 3. supr. hoc tit.* Tertio, obseruetur ex fine legis, vt & *l. 9. infr.* Manichæorum varia nomina fuisse: Manichæosque adeo, vt commune odium, pœnasque in Manichæos euitarent, varietate nominum diuersorum, velut religiosæ professionis officia mentitos sub simulatione fallaciæ, malignaque fraude se defendere satagisse: denique nominibus se velut probatæ fidei & propositi castioris dici ac signari, id est, designari voluisse; vt hæc omnia eleganter hic dicuntur. Hinc adeo *Encratitarum, Apotactitarum, Hydroparastatarum, Saccofororum*, nomina. Quæ omnia, etsi probatam fidem & propositum castius præ se ferrent, attamen Manichæam ferme sectam tuebantur: vna perfidia, etsi probata nomina. Quod præter hanc legem rursum ostendit eusdem Theodosii M. constitutio Anno proximo 382. *l. 9. infr. hoc tit.* & 383. *l. 11. infr. hoc tit.* Id quod velut singulare notandum. Nam alioquin Encratitæ, Apotactitæ, Hydroparastatæ, Saccofori, non proprie Manichæorum sectæ fuere: imo nonnullæ Manichæis antiquiores. Encratitæ quippe, Apotactitæ, Tatiani ἀπόσπασμα erant, quod sub Antoninis fuit, vt ostendit Epiphanius, *hæresi 47.* & *61.* & in synopsi *tom. 1. lib. 2.* & Eusebius *Chronico.* Quanquam & Philastrius *hæresi 83.* abstinentes (id est Encratitas) Manichæorum particulam facit. Hydroparastatæ etiam peculiare genus fuit a Manichæis diuersum, imo ab Encratitis & Apotactitis, vt videtur, diuulsum, qui aqua sola vtebantur, vinum damnantes etiam in Eucharistiæ Sacramento, vt idem Epiphanius *hæresi 46. 47.* docet: vide & Philastrium *in hæresi Aquariorum 77.* Denique Saccofori proxime Hydroparastatis his iunguntur, quomodo Apotactitæ Encratitis: sic enim de his *hac leg.* Hydroparastatas vel Saccoforos, vt & *l. 9. infr.* cum Saccoforis siue Hydroparastatis, & *l. 11. infr.* Saccofori Hydroparastatæ: vt forte Saccofori nonnisi sacci gestamine ab illis distulerint. Quales in Mesopotamia Monachos, comam muliebrem in modum promittentes, & σάκκῳ προφανεῖ ἐπερειδομένους, *cilicium propalam affectantes*, describit

describit & proscribit Epiphanius *hæresi Massalianorum 80. num. 6.* quos Massalianos a Mane profectos coniicit. Sane & in eo cum Manichæis nonnulli ex superioribus conueniebant: quod duo principia statuerent: vt docet Epiphanius *hæresi 47. & 80.* & malas dicerent nuptias & cibos auersarentur.

Cæterum *Encratitas* dixeris abstinentes, continentes, nempe quod ἐγκράτειαν iactarent, prodigali appellatione (ait *l. 9. infr.*) continentiam & abstinentiam a nuptiis, quas damnabant & Satanæ tribuebant, & ἐμψύχων seu animatorum vsum. Encratitarum *similes erant* παραπλησιάζουσι, Apotactitæ, seu Ἀποτακτικοὶ, quasi diceres, Renunciantes, iidemque & *Apostolici* vocabantur, nempe bonis omnibus renunciabant, & de ἀκτημοσύνη gloriabantur. Vide Epiphanium *hæresi Apostol. 61. num. 1. & Synopsi tom. 1. lib. 2.* Porro & aliis portentosis superstitionibus censebantur, fidemque Catholicam turbabant. Hæ igitur hæreticorum fraudes, hæc commenta fuere, & quidem Manichæorum, vt alia nomina & speciosa adsciscerent. Verum Imperator *hac leg.* velut sipario remoto, omnes vno elogio complectitur, eisdemque pœnis subiicit. Nil scilicet possunt affectata & speciosa nomina, si reuera hæresim tegant; alioquin simplicia, quæ cum veritate congruunt nomina, nemo ideo iure damnauerit. Res est excutienda, non nomini innoxio bellum indicendum: quam in rem vide quæ vel Tertullianus *Apologetico & adu. Nationes*, de Christianorum nominis odio.

Tandem neque temporis circumstantia in huius legis subscriptione silentio transmittenda: Nempe data lex proponitur *VIII. Id. Maii Constantinop. Eucherio & Syagrio COSS.* id est, eo ipso ferme tempore, quo Concilium Constp. habebatur. Auctor enim est Socrates *lib. 5. cap. 8.* Patres ad Concilium conuenisse his Coss. *mense Maio.*

Theodosii M. Tertia *in hæreticos*, Eunomianos, *Arianos*, *Aëtianos nominatim*, *constitutio*, *Anno D. 381.* p. 123.

VIII. (a) Idem AAA. ad Clicherium Com. Orientis. (b)

Nullum *Eunomianorum*, atque *Arianorum*, vel ex dogmate *Ethi* (c) in ciuitatibus vel agris fabricandarum Ecclesiarum copiam habere præcipimus. Quodsi temere ab aliquo id præsumtum sit, domus eadem, vbi hæc constructa fuerint, quæ construi prohibentur, fundus etiam vel priuata possessio protinus fisci nostri viribus vindicetur: atque omnia loca fiscalia statim fiant, quæ sacrilegi huius dogmatis vel sedem (d) receperint, vel ministros. Dat. XIV. Kal. (e) Aug. CP. Eucherio & Syagrio coss. [381.]

NOTÆ.

(a) Memorat *hanc legem* Baronius, *Anno* 381. *num* 80. GOTHOF.

(b) *Orientis*; cuius quindecim Prouinciæ erant: Palæstina, Phœnice, Syria, Cyprus, Cilicia, Palæstina secunda, Palæstina salutaris, Phœnice Libani, Eufratensis, Syria salutaris, Osrhoëna, Mesopotamia, Cilicia secunda, Isauria, Arabia, vt ex *Notitia Imp. fol.* 41. liquet. *ID.*

(c) An reponendum *Aëtii*: De eo mox. In Edit. Quartan. & prim. Cuiac. legitur, *& hi*, addita ad marginem coniectura, *forte Ælii. ID.*

(d) *Sedem*, id est, Ecclesiam. *ID.*

(e) Hoc mense Iulio huius Anni finita Synodus Constantinop. *ID.*

COMMENTARIVS.

Evnomiani, Ariani, Aetiani per diœcesim Orientis, Ecclesias in ciuitatibus vel agris fabricare, a Theodosio Magno prohibentur Anno D. 381. sub pœna confiscationis loci, in quo Ecclesia ædificata fuerit.

Nempe Theodosius M. fidem Catholicam omni opere firmatam, infirmatas vero hæreses cupiens id negotium non tantum Patribus seu Episcopis (ac nominatim quos ad Synodum Constantinopolitanam conuocauerat) delegandum credidit, verum & ipse quod suarum erat partium præstitit. Primum igitur inter initia Imperii sui, & ante eam, quam dixi Synodum, Anno Domini 380. III Kal. Martias, cunctos populos sibi subditos ad rectam fidem reuocandos credidit, formula & exemplaribus fidei Catholicæ in id propositis *l. 2. supr. de fide Cathol.* Inde mense Decembri eiusdem Anni 380. Ecclesias Constantinopoli ereptas Arianis, orthodoxis restituit teste Socrate *lib. 5. cap. 7.* Sozomeno *lib. 7. cap. 5.* Marcellino, *Chronico.* Mox initio Anni sequentis 381. omnes vbique Ecclesias Orthodoxis Episcopis restitui iussit & hæreticis eripi, *l. 6. supr. hoc tit.* Hæc ante Synodum Constantinopolitanam. Atenim post eam statim hoc adhuc mense Iulio habitam, & sua & Patrum instituta illico tueri in animum serio induxit. Quare cum per Asiam & *Orientem* (vbi plerique hæreticorum diffusi erant) suis hæreticos præceptis partim minus obsequentes, partim etiam mentem suam eludere videret, perque Orientem hæreticos quibus Ecclesiæ ereptæ Catholicisque restitutæ fuerant, alias Ecclesias excitare, tum in vrbibus, tum in agris videret, fabricandarum iis Ecclesiarum ius & potestatem, *hac constitutione* adimendam credidit. Mox, cum per Asiam hæreticos nonnullos adhuc Ecclesias retinere videret, omnes omnino Catholicis restitui iussit *l. 3. supr. de fide Catholica.* Atque ita quidem clare hæc distinguenda sunt, quatuorque illæ quas dixi constitutiones Theodosii M. in vnam lineam coniiciendæ sunt.

Nunc de hac speciatim constitutione. Nempe, statim vt ad finem perducta Synodus Constantinopolitana hoc ipso mense Iulio VII. Iduum Iuliarum (vt ad *d. l. 3. supr. de fide Cathol.* probatum est) non vt Baronius prodidit, dum adhuc Synodus ageretur, hæc constitutio a Theodosio M. in Eunomianos, Arianos, Aëtianos emissa fuit ad ipsius Synodi exemplum, imitamentum. Nam & ita *can. 1. eius Synodi pag. 809. 810. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* ἀναθεματισθῆναι πᾶσαν αἵρεσιν, καὶ ἰδικῶς τὴν τῶν ΕΥΝΟΜΙΑΝΩΝ, ἤτοι ΑΝΟΜΙΩΝ, καὶ τὴν τῶν ΑΡΕΙΑΝΩΝ, ἤτοι Εὐδοξιανῶν, καὶ τὴν τῶν ἡμιαρειανῶν, ἤτοι πνευματομάχων: *anathematizari omnem hæresin, specialiter autem Eunomianorum. siue Anomianorum, & Arianorum siue Eudoxianorum, & Semiarianorum siue Pneumatomachorum.* Ex his autem & pluribus tres tantum hic perstringi videmus, nempe *Eunomianos, Arianos; Aëtianos*, quæ affines inter se hæreses fuere, de quo vide quæ incertus Auctor apud Suidam in v. Ἀέτιος, quique ferme per Orientis diœcesin fuere. Sane & Epiphanius *hæresi Anomœorum 76. num. 2.* Aëtianos qui iidem cum Anomœis sunt (qui scilicet inæqualem seu dissimilem Patri Filium, Filio Spiritum Sanctum dicebant) ἐν τοῖς τοῦ Ταύρου μέρεσιν, *in subiectis Tauro monti regionibus*, primum fuisse docet, atque inde longe lateque propagatam eorum κακοδιδασκαλίαν. Denique hæc lex imitamentum est canonis 1. *Constantinopolitani.* At *lex 3. supr. de fide Cathol.* μίμησις est *canonis 2. & 3.*

De *Eunomianis*, (de quorum statu in vniuersum sub Theodosio Magno semel dixi, ad *l. 6. supr.*) speciatim duo hic notanda. Primum eos deinceps a Theodosio Magno velut hæreticorum antesignanos primos memorari ab hoc Anno Domini 381. vt *hac leg.* ita & *l. 11. 12. 13. infr.* Hoc scilicet tempus est, quo Eunomius & Eunomiani maxime furere cœperunt: de quo vid. Philostorgium *lib. 10. cap. 4. & 6.* Secundo, Gregorium Nyssenum ad Constantinopolitanam Synodum attulisse de domo libros a se scriptos *aduersus Eunomium*, quos & Gregorio Nazianzeno & Hieronymo ibi legit. Vide Hieronymum *de scriptorib. Ecclesi. in Greg. Nyss. cap. 128.*

Et hæc de Arianis Eunomianis. His vero iunguntur tertio loco *hac leg.* qui *ex dogmate Ethi* erant, vbi repono *Aëtii:* nempe etsi Eunomiani iidem cum Aëtianis essent: quorum etiam Eunomianorum nomen Aëtii iam absorpserat: v. Epiphanium *hæresi 76.* attamen ex dogmate Aëtii erant, & aliæ peculiares sectæ, veluti Eudoxiani, &c. vide *Philostorgium* passim.

Theodosii M. Quarta *in hæreticos*, Manichæos *nominatim constitutio Anno Domini 382.*

p. 124.

IX. (a) Idem AAA. Floro PF. P.

Qvisqvis *Manichæorum*, vitæ solitariæ (b) falsitate, cœtum bonorum fugit, ac secretas vrbes (c) eligit pessimorum, ita, (d) vt profanator atque corruptor Catholicæ, (quam cuncti suspicimus (e)) disciplinæ, Legi † subiugetur, vt intestabilis viuat, nihil viuus impendat (f) inlicitis: nihil moriens relinquat indignis: omnia suis non moribus, (g) sed naturæ (h) restituat: aut proximis, (i) si deerit legitima successio, melius regenda dimittat, aut fisci dominio, deficiente agnatione, sine fraude molitionis intelligat obligata. Hæc de *Solitariis*. Ceterum quos Encratitas (k) prodigiali appellatione cognominant, cum Saccoforis (l) siue Hydroparastatis, (m) refutatos iudicio, proditos crimine, vel in mediocri (n) vestigio facinoris huius inuentos, summo supplicio & inexpiabili pœna iubemus affligi: manente ea conditione de bonis, quam omni huic officinæ (o) imposuimus, a latæ dudum legis † exordio. Sublimitas itaque Tua det Inquisitores, (p) aperiat forum, indices (q) denuntiatoresque, sine inuidia (r) delationis, accipiat, nemo præscriptione communi (s) exordium accusationis huius infringat. Nemo tales occultos cogat latentesque conuentus, agris (t) vetitum sit, prohibitum mœnibus, sede publica priuataque damnatum. Ac summa exploratione rimetur, (v) Vt quicunque in vnum Paschæ diem non obsequenti religione conuenerint, tales indubitanter, quales hac lege damnauimus, habeantur. Dat. Prid. Kalend. April. CP. Antonio & Syagrio coss. [382.]

NOTÆ.

(a) Memorat *hanc legem* Baronius *Anno 382. num. 68.* GOTHOF.

(b) *Solitarii* hinc mox vocantur. *ID.*

(c) Forte *turbas:* Nam & hic opponi videntur cœtus bonorum (publici) & secretæ turbæ pessimorum. Alii tentant hic *sedes. ID.*

(d) *Ita*, &c. *legi subiugetur. ID.*

(e) Recte: neque mutandum in *suscipiunt. ID.*

(f) *Impendere*, est donare, erogare: v. passim apud Tertull. Symmach. *ID.*

(g) *γρ. motibus*, vt *l. 3. infr. de Apostatis*, *pro motibus Iudicum.* Quanquam nil temere mutem. *ID.*

(h) *Natura*, id est, naturalis & *legitima* successio, *vt mox* vocatur. *ID.*

(i) Agnationi mox. *ID.*

(k) De his *Encratitis* actum *l. 7. supr.* & *l. 11. infr. ID.*

(l) De his *Saccoforis*, & *l. 7. supr.* & *l. 11. infr. ID.*

(m) De his *Hydroparastatis*, & *l. 7. supr.* & *l. 11. 65. infr. ID.*

(n) Sic & *l. 28. infr. vel leui argumento. ID.*

(o) *Officina* Manichæorum, cuius videlicet variæ sectæ erant, quæque nouas subinde produceret. Sic quoque Chrysostomus initio *homil. 12. in 1. Tim. 4. pag. 610. Tom. XI. Oper. Edit. Benedictin.* περὶ Μανιχαίων, καὶ Ἐγκρατιτῶν, καὶ Μαρκιωνιστῶν, καὶ παντὸς αὐτῶν τῦ ἐργαστηρίυ τὰ τοιαῦτά φησι, *de Manichæis, de Encratitis, de Marcionistis, & de omni illorum officina talia loquitur*: vbi recte Interprs euertit pariter, *omnis illorum officina. ID.*

(p) *Inquisitores* Hæreticorum Manichæorum *hac leg.* & *l. 13. in. fin. 15. 31. 31 35. 52. infr. hoc tit. ID.*

(q) In Editione Quartana male *Iudices*: quam Viri docti, qui præ oculis habuerunt nonnulli ex coniectura tamen hic *Indices* recte restituunt. *ID.*

(r) Absque metu delationis, *l. 3. supr. de raptu vel matrim. sanctim. ID.*

(s) *Præscriptio communis*, qua exordium accusationis infringitur, id est, exceptio qua accusator ab accusatione repellitur: de eiusmodi præscriptionibus: vid. *supr. titulum de accusationibus & inscriptionibus, tit. ne præter crimen Maiestatis.* In causis & actionibus ciuilibus & suæ sunt præscriptiones communes, seu vulgares exceptiones, quibus exordium actionis infringitur, quasque initio opponi oportet. Inter alias vero est quoque præscriptio temporis, quæ hac parte non obstat: vid. *leg. 7. supr. ID.*

(t) γρ. *Agris id vetitum sit. ID.*

(v) *Rimetur*, passiue. *ID.*

COMMENTARIVS.

I. In Manichæos est hæc altera Theodosii M constitutio hoc Codice: qua intestabiles ii rursum, pariter vt *l. 7. supr.* esse iubentur (de quo ad *d. l. 7. supr.* etiam ex Sozomeno) cœtusque eorum vbique prohibentur, etiam in agris, etiam priuatim, quos agitasse illi videntur post priorem illam legem, puta *l. 7.* qua *oppidorum & vrbium conuenticula* ῥητῶς his interdicta fuerant. Quinimo Theodosius M. *hac leg.* censuram erigens, sectarum iam inter Manichæos discrimine facto Encratitis, Saccoforis, Hydroparastatis, (de quibus ad *d. l. 7.*) criminis sui conuictis, summum supplicium imponi iubet. Quæ altera est hoc Codice lex, qua vltimum supplicium seu pœna sanguinis hæreticis nonnullis imponitur, vt & Honorii *lex 35. infr.* Viri docti sane error est, qui hanc pœnam in sp. *hac leg.* hæreticis qui turbis coactis conuenirent, & vim facerent, impositam tradit. Adde & tertium casum in sp. *l. 34.* Nulla sane hoc Codice lex extat, qua hæreticis generaliter, & promiscue pœna capitis imponatur, sed tantum vbi circumstantiæ accedunt, quæ grauius crimen reddunt. Tribus etiam in id singulariter constitutis.

1. Inquisitores in id a Præfecto Prætorio dari iubentur. 2. Delatores & indices excitantur (quod solemne fuit in aliis atrocibus & præruptis criminibus, quod ostensum ad *l. 4. supr. de accusationibus.*) p. 125. Publicam proinde hanc accusationem reddit: pariter vt Honorius *l. 35.* & *l. 40. infr.* Quomodo & Apostatarum accusatio publica *l. 3. vltim. de Apostatis infr.* & anabaptismi *l. 4. 5. infr. ne sanctum bapt.* 3. Exceptiones communes, quibus alioquin accusatores ab accusando repelli possunt, submouentur: quod & ipsum singulare est, cum alias in Maiestatis crimine tantum id constitutum sit, vt docuit titulus supra, ne præter crimen maiestatis, &c.

Vt ad Inquisitores redeam. Non occurrit mihi antiquior horum *Inquisitorum* ad conquirendos hæreticos constitutorum mentio quam hæc ipsa. Et quidem, quod obseruandum, Inquisitorum horum vsum primum a Theodosio Magno institutum reperio ad eruendos hæreticos, quorum secta prodigiis & portentis propior erat, veluti Manichæos (quod & ipsum Honorio placuit *l. 35. infr. hoc tit.*) Quare & mox Inquisitores dati ab eodem, vt a filio eius Arcadio, eruendis Doctoribus & Auctoribus, Clericis maxime execrabilium superstitionum, hæreseon, veluti Eunomianorum & similium. Vt ita vrbibus expellerentur *l. 13. 15. 31. 32. 35. 52 infr. hoc tit.* cœtusque eorum vel sic prohiberentur, toties alioquin frustra interdicti. De reliquo in nudos communium hæreseon sectatores Inquisitores datos hoc Codice non reperio; ac multo minus in vitam & sanguinem eorum itum, deprehendo. Denique hæc lex apertissime ostendit, hac parte discrimen hæreticorum hac in re habitum. Imo & inter ipsos Manichæos distinctionem factam, qui alioquin in commune ad imam vsque scelerum nequitiam peruenisse dicuntur *l. 65. infr. hoc tit.* & alias vno fasce comprehendi solent: vt docet *lex 8. supr.* & *11. infr.* Atenim hic Manichæus Solitarius, vt diserte vocatur, ab aliis distinguitur, neque in eum Inquisitores dari iubentur, verum in alios.

Solitarius Manichæus initio legis ita describitur: *Quisquis Manichæorum, vitæ solitariæ falsitate cœtum bonorum fugit, ac secretas turbas eligit pessimorum*: Mox, *profanator atque corruptor Catholicæ disciplinæ*, vocatur. Nempe institutum eorum erat, peculiari non seductionis vitæ proposito, sed reuera vitæ solitariæ falsitate, cœtum bonorum fugere, pessimorum secretas turbas eligere. Quare non alii mihi hi aliquando visi, quam Apotactitæ, qui scilicet ita solitariam vitam agebant, vt nuptias quoque damnarent & abominarentur; verum cum video hic Solitarios ita describi: vt bona habuerint, iam alios ab Apotactitis solitarios fuisse oportet: Apotactitas enim bonis omnibus renunciasse, & ἀκτημοσύνῃ gloriatos vel ex Epiphanio liquet. Quare propria Manichæorum secta fuerit Solitariorum inter innumeras alias, quæ subinde exortæ: itaque officinam eleganter vocauit Theodosius Magnus *hac leg.*

II. De iis qui Pascha non eodem die cum orthodoxis celebrarent est secundum huiusce legis caput. Nempe vult Theodosius Magnus eos eadem lege & seueritate, qua superiores hæreticos haberi. Quibus verbis intelliguntur *Quartadecimani* (de quibus nota est historia) item, *Audiani*, qui cum Iudæis Pascha celebrabant, hoc est, tempore quo Iudæi Azyma sua peragunt: vt testatur Epiphanius *hæresi Audianorum 70. num. 9.* qui & id docet *num. 15.* istos per hæc tempora paucissimos numero fuisse,

vixque

vixque duobus in *vicis* δυσὶ κώμαις, constitisse in partibus exterioribus Chalcidiæ (quæ ad *Antiochiam* sita est) vltra Damascum & Mesopotamiam. *Sabbatiani* enim & *Protopaschitæ* post hanc demum legem exorti sunt, qui & ipsi alioquin alio tempore quam orthodoxi festiuitatem Paschæ celebrare instituerunt, de quibus *l. 59. infr. hoc tit.* & *l. 6. infr. ne sanctum bapt.* & *l. 24. infr. de Paganis*, vbi dicam plura, &c. nominatim, cur tantopere tamque seuere Imperatores Paschæ celebritatem vindicauerint ab hæreticorum nouitatibus.

Hæc interim lex ostendit, quam parum Theodosius Iun. *banc legem* attenderit, cum *l. 6. infr. ne sanctum baptisma*, scribit *vers. Illud etiam*, istud a retro Principibus dissimulatum.

THEODOSII M. Quinta *in hæreticos*, Tascodrocitas *nominatim constitutio Anno Domini 383.*

X. (a) Idem AAA. Constantiniano (b) Vic. diœceseos Ponticæ. (c)

TASCODROCITÆ (d) a sedibus quidem suis minime propellantur: ad nullam tamen Ecclesiam hæreticæ superstitionis turba (e) conueniat: aut si forte conuenerit, a conuenticulis suis sine aliqua mora propulsetur. Dat. XII. Kalend. Iul, Constantinop. Merobaude II. & Saturnino coss. [383.]

NOTÆ.

(a) Omisit *hanc legem* Baronius in Annalibus suis Ecclesiasticis. GOTHOF.

(b) *Constantino*, in *l. 7. supr. de desertoribus*, quæ hoc ipso Anno paucis post diebus data est: Sed *γρ. Constantiano*, vt *l. 94. supr. de Decurionib. l. 12. supr. de exactionib.* quæ hoc ipso Anno data est, & *l. 42. supr. de cursu publico*, quæ superiore Anno data est. *ID.*

(c) *Ponticæ* diœceseos vndecim Prouinciæ fuere, vt præter *Notitiam Imperii fol. 79.* docet Theodoretus, *lib. 5. cap. 28.* nempe *Bithynia*, *Galatia*, *Paphlagonia*, *Honorias*, *Hellespontus*, *Pontus Polemoniacus*, *Armenia prima*, *Armenia secunda*, &c. *ID.*

(d) *Tascodrogitæ*: alibi *Ascodrogitæ*. *ID.*

(e) Ita *l. 6. supr. arceantur cunctorum hæreticorum ab illicitis congregationibus turbæ*. *ID.*

COMMENTARIVS.

TASCODROCITARVM, (de quibus agitur altera adhuc constitutione Theodosii Iun. puta *l. 65.*) conuentus, seu conuenticula a Theodosio M. per Diœcesin Ponticam *hac leg.* quæ lata est Anno D. 383. prohibentur: at non etiam sedibus suis
p.126. expelli iubentur. Satis scilicet Theodosio visum, cœtus eorum prohiberi: Nimis visum, eos sedibus expelli. De quo tamen Constantianum Vicarium Ponticæ diœceseos ad Theodosium retulisse colligo (vt cæteroquin eum referendi de his, quæ ad publicam tranquillitatem & tuitionem facere putaret, diligentem fuisse ex aliis ad eum datis constitutionibus colligo, puta ex *l. 7. supr. de desert. l. 94. supr. de Decurion. l. 12. supr. de exactionib.*) sic tamen vt idem propensior esset in eam sententiam, Tascodrogitas sedibus suis minime pellendos, id quod initium legis, largientis formula conceptum, ostendit: *Tascodrogitæ a sedibus QVIDEM suis minime propellantur, ad nullam TAMEN Ecclesiam* &c. Ac si diceret Imperator, esto Tascodrogitas sedibus suis minime pellendos: sed tamen hoc obtentu cœtus eorum minime tolerari oportet.

TASCODROGITÆ quinam fuerint, hic videndum est. De his certe agit Epiphanius, qui ante septennium ferme scribebat, *hæresi Phrygum 48.* & Augustinus *hæresi 63.* Τασκοδρουγίτας, vocat Epiphanius *num. 14.* & nominis rationem reddit a τασκὸς, quod illis significat *paxillum*, & δροῦγγος, id est *nasus*, & *rostrum*: nempe quod inter orandum indicem digitum manus, naso imponerent, vt animi tristitiam & affectatam quandam sanctitatem præ se ferrent. Quare & idem Πασσαλορυγχίτας vocat. Iidem igitur Tascodrogitæ & Passalorynchitæ: quos Philastrius *hæresi 76.* eodem pene modo cum Epiphanio describit: additque digito ora & labia pariter compescuisse, Dauidico illo nixos *Psalm. 140. vers. 3. Pone, Domine, custodiam ori meo & ostium circumstantiæ labiis meis*, silentiumque obseruasse Pythagorica vanitate. Quare & Theodosius hæreticam SVPERSTITIONEM vocasse videtur, ob superstitiosam eam, quam dixi obseruantiam: & Epiphanius hanc hæresim σύζυγον, germanam facit Quintilianorum, Priscillianorum & Pepuzianorum. Denique hoc nomen vel penes Phrygas, vel penes Quintilianorum hæresin residere. Quare & illi ipsi mihi omnino videntur, quos *inter Phrygas latentiore vocabulo* appellari, ait Theodosius Iun. *l. 59. infr.* Iidem vero cum his Ascodrogitæ, de quibus *l. 65. infr.* seu Ascodrogi, vt vocantur Nouella Theodosii Iun. *3. in fin.* etsi Philastrius diserte eos a Passalorynchitis separet, & Theodoretus *de fabulis hæreticorum* aliter describat, dum illorum dogmata pluribus exequitur. Vtrique certe in Pontica fuere: Philastrius Ascodrogitas in Galatia ponit. Hæc lex Tascodrogitas aperte in *Pontica* collocat. Tandem quod ex Epiphanio colligere licet, in Cappadocia & Galatia fuere.

Theodosii M. Sexta *in hæreticos omnes constitutio Anno Domini 383.*

XI. (a) Idem (b) AAA. Posthumiano PF. P. (c)

Omnes omnino, quoscunque diuersarum hæresum error exagitat, (id est Eunomiani, Ariani, Macedoniani Pneumatomachi: (d) Manichæi, Encratitæ, (e) Apotactitæ, Saccofori, Hydroparastatæ) nullis circulis (f) coëant, nullam colligant multitudinem, nullum ad se populum trahant, nec ad imaginem Ecclesiarum parietes priuatos ostendant: nihil vel publice vel priuatim, quod Catholicæ sanctitati officere possit, exerceant. Ac si qui extiterit, qui tam euidenter vetita transcendat, permissa omnibus facultate, (g) quos rectæ obseruantiæ cultus & pulchritudo delectat, communi omnium bonorum conspiratione, (h) pellatur. Dat. VIII. Kal. Aug. CP. Merobaude II. Saturnino coss. [383.]

NOTÆ.

(a) Inseruit & *hanc legem* Baronius Annalibus suis Ecclesiasticis *Anno* 383. *num.* 34. eamque pariter vt *leg. prox.* 12. recte quo oportuit; retulit vero eam eo Anno a *num.* 24. vsque ad *num.* 35. Hanc & sequentem legem intelligit quoque Sozomenus, *lib.* 7. *cap.* 12. *in fin.* Et ad vtramque multum facit Gregorii Nazianzeni *epist.* 71. *seu* 68. quæ Posthumiano Præfecto Prætorio pariter inscribitur, cui lex hæc inscripta: & *epist.* 72. *seu* 69. Saturnino, qui huic legi subscriptus est consul: περὶ Εκκλησιαστικῆς εἰρήνης, *de pace Ecclesiastica. ID.*

(b) Tribuenda hæc lex & sequentes nouem, nempe 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. *Valentiniano*, *Theodosio & Arcadio. ID.*

(c) *Posthumianus* sub Theodosio M. PP. Orientis scilicet: ad quem extat quoque vt dixi illa Gregorii Nazianzeni *epist.* 71. *vel* 68. vbi aperte & Christianum eum fuisse, & Præfecturam eius indicat Prætorianam summam: tum aliis, tum hisce potissium verbis: ἦλθες ἐπὶ τὸ ἀκρότατον τῆς ἐξουσίας, *venisti ad summum potentiæ apicem.* Nempe Præfectura Prætoriana, summa potestas. Et quidem Orientis, cum sub eius dispositione Cappadociam fuisse docet: vid. plura in *Prosogr. ID.*

(d) *Macedoniani - Pneumatomachi*; Ita continue legendum: Iidem enim Macedoniani & Pneumatomachi. *ID.*

(e) De Manichæis, Encratitis, Apotactitis, Saccoforis, Hydroparastatis, dictum ad *l.* 7. *supr. ID.*

(f) *Circulus*, cœtus & corona populi: vid. de hac voce Sidonium, *lib.* 1. *epist.* 11. & ibi doctiss. Sauaronem; περιστάσεις Græcis, inde περιστάτοι, qui corona hominum cinguntur: apud Socratem θαυματοποιοὶ, περίστατοι. *ID.*

(g) Est, qui hic intercidisse putet vocem *accusandi*, atque adeo hic restituendam. Quod non admitto. *ID.*

(h) Conspiratio de bonis quoque dicitur. *ID.*

COMMENTARIVS.

Coetus hæreticorum, ac nominatim Eunomianorum (qui & hic primo loco nominantur, de quo dixi ad *l.* 8. *supr.*) Arianorum, Macedonianorum-Pneumatomachorum omnium, hac rursum constitutione a Theodosio M. prohibentur Anno D. 383. ita quidem, vt omnibus eos inde pellendi facultatem præbeat seu permittat. Nempe publicam disciplinam cuique bono vindicare hac quoque parte permittit: via facti scilicet, non nuda publica accusatione, quam huius legis sententiam nonnulli falso putant: existimantes etiam, illis verbis *permissa omnibus facultate*, restituendam vocem *accusandi*. Non est scilicet hæc lex de publica
p. 127. accusatione, ac de publica vindicta viaque facti & expulsione: & sic alio iam pertinet *l.* 9. *supr.* & 49. *infr.*

Historia autem huius legis hæc est. Post Constantinopolitanam Synodum Oecumenicam Anno D. 381. qua Eunomiani, Ariani, Macedoniani seu Pneumatomachi inter cæteras hæreses condemnati sub Theodosio Magno fuerant, Ecclesiæ Orthodoxis Episcopis restitui iussæ fuerant; vice versa hæreticorum quos dixi cœtus prohibiti *l.* 8. 9. *supr.* integro biennii lapsu. Nihilominus in multis Imperii Præfecturæ Orientalis partibus tumultus exinde exorti & hæretici Imperialium constitutionum executioni omni opere intercessere. Quare Theodosio visum hoc Anno 383. (quo videlicet hæc & proxime sequens lex datæ sunt) nouam *Synodum Constantinopoli indicere*, quo etiam conuentum mense Iunio, vt memorant Socrates, *lib.* 5. *cap.* 10. & Sozomenus, *lib.* 7. *cap.* 12. conuocatis ad eam antesignanis hæreseon, *tum maxime vigentium*, τῶν ἀκμαζουσῶν τότε αἱρέσεων: eo fine nempe, vt tandem *paci* Ecclesiæ consuleretur, atque in vnam fidem mutuo Episcoporum congressu, coiretur. Et vero Arianorum, Eunomianorum, Macedonianorum antesignani eo conuenere, tentatique ibi eorum animi duplici potissimum ratione. Prouocati quippe, primum ad Patres & Scriptores, qui Ecclesiæ distractionem præcesserant. Deinde formula fidei a singulis expetita: verum irrito hæc omnia conatu. Quare ad iussiones & sanctiones animum rursum appulit Theodosius Magnus, hac primum constitutione emissa, plenius mox *l. prox. sequ.* cuius vtriusque, sed & aliarum deinceps summam Sozomenus post superiora sic expressit: ὁ δὲ βασιλεὺς νομοθετῶν, ἐκέλευσε τοὺς ἑτεροδόξους μήτε Ἐκκλησιάζειν, μήτε περὶ πίστεως διδάσκειν, μήτε Επισκόπους, ἢ ἄλλους χειροτονεῖν· καὶ τοὺς μὲν πόλεων, καὶ ἀγρῶν ἐλαύνεσθαι· τοὺς δὲ ἀτίμους εἶναι, καὶ πολιτείας ὁμοίως μὴ μετέχειν τοῖς ἄλλοις· καὶ χαλεπὰς τοῖς νόμοις ἐπέγραφε τιμωρίας· ἀλλ' οὐκ ἐπεξῄει· οὐ γὰρ τιμωρεῖσθαι, ἀλλ' εἰς δέος καθιστᾷν τοὺς ὑπηκόους ἐσπούδασεν, ὅπως ὁμόφρονες αὐτῷ γένοιντο περὶ τὸ θεῖον· ἐπεὶ καὶ τοὺς ἑκοντὶ μετατιθεμένους ἐπῄνει: *Imperator vero lege lata præcepit, ne hæretici*

hæretici collectas agerent, neue de fide docerent, neue Episcopos, aut alios ordinarent: vtque alii quidem vrbibus & agris pellerentur: alii vero notarentur infamia, nec ius æquum ciuitatis cum aliis ciuibus possiderent. Et graues quidem pœnas legibus suis adscripsit: haud quaquam tamen executioni mandauit. Neque enim punire subditos, sed terrere tantummodo studebat, vt idem cum ipso de diuinitate sentirent. Nam & illos laudabat, qui sua sponte conuerterentur. Quanquam neque omnia illa quæ hoc loco Sozomenus memorat, his constitutionibus exprimantur. Certe quæ de Episcopis creari vetitis a Sozomeno adiiciuntur, iis fidem faciunt tres leges proximæ, vbi dicam ex Gregorio Nazianzeno quoque.

Recte interea omnino a Baronio obseruatum, *Posthumianum Præfectum Prætorio*, cui vtraque lex inscribitur, sed & *Saturninum* Consulem huius ipsius anni, qui huic & proximæ legi subscriptus est, hunc illum esse Posthumianum, hunc illum Saturninum, ad quos duæ extant Gregorii Nazianzeni Epistolæ περὶ εἰρήνης, *puta 71. seu 68.* ad Posthumianum (vbi aperte eum peruenisse ἐπὶ τὸ ἀκρότατον τῆς ἐξουσίας, id est, *Præfectum Prætorio* fuisse, testatur, simul & Christianum eum fuisse antequam ad Præfecturam peruenisset, qua ipsa etiam epistola huius ipsius *Synodi* indictæ meminit) & *Ep. 72. siu. 69.* ad Saturninum, eo videlicet fine scriptæ, vt ipsorum interuentu & auctoritate, quorum in Imperio potestas maxima erat, negotium pacis Ecclesiasticæ in ea, quam dixi Synodo, promoueretur: quod & inscriptiones illarum Epistolarum aperte præferunt, περὶ εἰρήνης, vel vt plenius *dict. ep. 72.* περὶ Ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης. Eo etiam, si opus sit, Posthumianum hortatur ad seueriora remedia, quibus seditiosi compescerentur, κἂν δέῃ σφοδρότερον ἐπιτιμῆσαι στασιάζουσιν, *& si eos, qui dissidia exercent, asperius obiurgare oporteat.* Atque hoc etiam argumento liquet, quam recte hæc lex cum sequenti ad eam, quam memoraui, Synodi illius historiam referatur. His accedat, quod *hac lege* earum tantum hæreseon mentio fiat, puta Eunomianorum, Arianorum, Macedonianorum, quorum antesignanos nominatim Synodo interfuisse Socrates & Sozomenus testantur. Nam quod *Manichæi* insuper in ea memorantur, id aliunde ortum habet: nempe, quod Manichæi etiam tum, cum cæterorum hæreticorum ratio aliqua haberetur, nunquam non seuerissima lege habiti fuerint, neque Synodis eam ad rem opus fuerit, quod docuit iam *l. 7. & 9. supr.* sub eodem Theodosio ante annum & biennium latæ. Quare liquet, Theodosium in eos sanctionem huius legis promulgasse nominatim, qui Synodo interfuissent, & quorum in ea animi frustra tentati fuerunt. Atenim mox *l. prox.* plenius hac parte consultum, mox vt dicam, & seuerius.

THEODOSII M. Septima *in hæreticos omnes constitutio Anno Domini 383.*

XII. (a) Idem AAA. Posthumiano PF. P.

VITIORVM institutio, (b) Deo atque hominibus exosa, Eunomiana scilicet, Ariana, Macedoniana, Apollinariana, cæterarumque sectarum, quas veræ religionis, venerabili cultu Catholicæ obseruantiæ, fides sincera condemnat, neque publicis neque priuatis aditionibus, (c) intra vrbium atque agrorum ac villarum loca, aut colligendarum congregationum, aut constituendarum Ecclesiarum copiam præsumat, nec celebritatem perfidiæ suæ vel solemnitatem diræ communionis exerceat: Neque vllas creandorum Sacerdotum vsurpet atque habeat ordinationes. (d) Eædem quoque domus, seu in vrbibus seu in agris, in quibus passim turbæ professorum (e) ac ministrorum talium colligentur, fisci nostri dominio iurique subdantur: Ita vt hi qui vel doctrinam vel mysteria conuentionum talium exercere consueuerunt, perquisiti ab omnibus vrbibus ac locis propositæ legis vigore constricti expellantur a cœtibus, & ad proprias vnde oriundi sunt terras redire iubeantur: ne quis eorum aut commeandi ad quælibet alia loca, aut euagandi ad vrbes habeat potestatem. Quod si negligentius ea, quæ Serenitas Nostra constituit, impleantur, Officia prouincialium Iudicum, & Principales vrbium, in quibus coitio vetitæ congregationis reperta monstrabitur, sententiæ damnationique subdantur. Dat. III. Non. Sept. CP. Merobaude II. & Saturnino COSS. [383.]

NOTÆ.

p. 128. (a) Et *hanc legem* Annalibus Ecclesiasticis indidit recte Baronius *Anno* 383. *num.* 35. GOTHOF.

(b) Nota *Institutio. ID.*

(c) De hac voce vide *Glossarium Theodos.* Sunt qui hic reponant, *coitionib.* quo nil opus. *ID.*

(d) *Ordinationes* nota. *ID.*

(e) *Professores* nota. *ID.*

COMMENTARIVS.

Contra Coetvs hæreticorum Plenior tantum eſt hæc Theodoſii M. conſtitutio diſtinctiorque & ſeuerior lege *prox. ſuperiore:* quæ ante menſem & quod excurrit, data fuerat.

Primum igitur, cum in Eunomianos ῥητῶς ſeu ſpeciatim Arianos, Macedonianos, Manichæos lata lex ſuperior fuiſſet; inde cæteri hæretici, ac nominatim *Apollinariani* (de quibus agitur quatuor inſuper legibus, puta *l. 13. 14. 33. 65.* Nam & hi ſeparatos ab Eccleſia conuentus agebant, de quo ex Sozomeni *lib. 6. cap. 25. in princ.* Gregorius Nazianzenus *Orat. 46.* ad Nectarium Epiſcopum Conſtantinopolitanum conqueritur, hos ipſos quatuor Hæreticos, in quos eſt hæc lex, Arianos, Macedonianos, Eunomianos, Apollinarianos in cœtus coiiſſe Eccleſiaſticos, & ad id ab Imperatore prohibendum, eundem Nectarium hortatur, vt curam ſuam intendat: quod ab ipſo prudenter factum, *huic legi* vel ſimilibus mox occaſionem præbuit) ea lege non expreſſi, vinculis eius ſibi ſoluti viſi fuiſſent, deque eo etiam Iudicis Officiales, Principales vrbium dubitare cœperunt: atque exinde ſuperiores conſtitutiones exequi deſtitere, quod etiam ex fine huius legis colligere licet. Quare vt Apollinarianos, ita & cæteras ſectas omnes fidei Catholicæ aduerſas, peremtoria formula ad eandem ſeueritatem pertinere declarat *hac lege* Theodoſius M. & nominatim *Apollinarianos*, qui ante biennium primum A. D. 381. Synodo Conſtantinopolitana Oecumenica non minus condemnati fuerant, neq; minus Theodoſianis Conſtitutionibus poſt eam Synodum comprehenſi videbantur, quam cæteri. Et hi tamen hac tempeſtate caudam mouere. Quare hos nominatim & ſpeciatim reprimere, cæteriſque ſubinde connumerare Theodoſius M. neceſſe habuit, vt *hac leg.* ita & duabus *legibus proximis* puta *l. 13. 14. infr.* Qui quidem & vel maxime Patribus exoſi fuere: veluti Gregorio Nazianzeno *d.* ſiue *Epiſt.* ſiue *Oratione.*

Secundo, neque ſuperiore lege expreſſe hæreticis prohibitum fuerat, ne in *Agris etiam & Villis* cœtus ſuos celebrarent, id vero hac lege nominatim exprimitur, pariter vt *l. 8. ſupr.*

Tertio, Sacerdotum ſeu Epiſcoporum nominatim creandorum, ordinandorum poteſtas hac lege hæreticis adimitur, quam Theodoſianæ conſtitutionis partem Sozomenus *lib. 7. cap. 12.* expreſſit, eo loco, quem ad *l. ſupr.* retuli. Idemque conſtituitur ab eodem *l. 13. 14. & 22. infr.* Gregorius etiam Nazianzenus, vt ſuperiore *epiſt.* ad Nectarium queritur, Macedonianos Epiſcopos ſibi creaſſe, ita *epiſt.* 77. ad Olympium, Imperiales conſtitutiones (Theodoſii ſcilicet) βασιλικὰς διατάξεις laudat, quibus nominatim Apollinarianis Epiſcoporum creandorum & ordinandorum poteſtas adempta fuit: ſimul, & pœnæ his indictæ.

Quarto, domus in quibus conuentus ſuos habuerint hæretici, confiſcari iubentur: pariter vt *l. 8. ſupra.*

Quinto, *Doctores* & *Sacerdotes* hæreticorum, qui ad alia loca commeare & euagari ſolebant, docendi, vel myſteriorum ſuorum exercendorum cauſa, vbique perquiri & ad proprias vnde oriundi ſunt terras, redire iubentur. Nempe περιοδευταὶ hæretici, vagi, neque vllo ſatis certo loco conſiſtebant: turbæ alicuius aut fauendæ, aut colligendæ cauſa: & ſic pacis publicæ modo hic modo illic turbandæ. Huc vero omnino & adprime ſpectat Gregorii Nazianzeni querela *ep. ad Olympium 77.* de Apollinariſtis, quos ipſe lente leniterque tulerat, vt paulatim eos emolliret, qui tamen peiores facti fuerant: ἐτόλμησαν οἱ κακοὶ καὶ κακῶς ἀπολȣ́μενοι πρὸς πᾶσι τοῖς ἄλλοις, καὶ καθῃρημένȣς Ἐπισκόπȣς ὑπὸ πάσης ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Συνόδȣ καλέσαντες, ἢ παρȣ̃σι καταχρησάμενοι, ȣ̓ γὰρ ἔχω τȣ̃το εἰπεῖν ἀκριβῶς, καὶ πασῶν κατεξαναστάντες βασιλικῶν διατάξεων, καὶ ὑμετέρων προσαγμάτων, Ἐπισκόπȣ ὄνομα ἐπιθεῖναί τινι τῶν παρ' αὐτοῖς ἀσεβῶν καὶ κιβδήλων: *præter alia omnia eo quoque audaciæ proruperunt mali homines, & male perdendi, vt Epiſcopos etiam quoſdam, quibus dignitas ab vniuerſali Orientalium & Occidentalium conſilio abrogata fuerat, accerſentes, aut tranſeuntibus abutentes (non enim certo affirmare poſſum) imperialibus omnibus conſtitutionibus atque omnibus veſtris Edictis violatis, cuidam impii & adulterini ſui gregis, Epiſcopi nomen impoſuerint.* Subiicitque ea ferre non oportere: mitius tamen ea, quam tanta audacia meretur, vindicanda. Ecce enim & de Apollinariſtis nominatim hæc Gregorii querela eſt: & de Epiſcopis ab his ordinatis, & quidem quod tertium, contra Imperiales conſtitutiones: idque, quod quartum, non modo accerſitis, verum & tranſeuntibus: & quod vltimum illis omnino huius legis verbis conuenit: *& ad proprias vrbes vnde oriundi ſunt, & terras redire iubeantur, ne quis eorum aut commeandi ad quælibet alia loca, aut euagandi ad vrbes habeat poteſtatem.*

Poſtremum, Theodoſius Officialibus Iudicum & Principalibus Vrbium pœnam comminatur, huiuſmodi cœtus non prohibentibus. Nempe vt Officiales, ita Principales vrbium ea cura reſpexit, ne quod publicæ tranquillitas detrimentum pateretur: de quo plenius dixi *tit. de Decurionibus.* Atque hi ſunt præter ipſos Iudices, quibus per conſtitutiones paternas (id eſt Theodoſii M.) Arcadius ſuper hoc curam mandatam ait, *l. 24. infr. & l. 13. infr. de Paganis.*

De reliquo eodem ſpectat hæc lex quo ſuperior: & hic deriuanda, quæ ad eam ex Socrate, Sozomeno, Gregorio Nazianzeno notaui: de Synodo noua Conſtantinopoli hoc tempore indicta, deque Poſthumiano P. P. cui hæc lex & ſuperior inſcribuntur. Verum, quam parum, vel quam lente hæc lex executioni tradita fuerit, & quidem in ipſa Vrbe Conſtantinopolitana, oſtendet *lex prox.* haud integris quinque menſibus poſt hanc legem lata, & inſcripta Cynegio Præfecto Prætorio, qui Poſthumiano in præfectura ſucceſſit: ſed & longo poſt interuallo Anno 388. *l. 14.*

Theo-

p. 129. **THEODOSII M. Octaua** *in hæreticos omnes Constitutio Anno Domini* 384.

XIII. (a) Idem (b) AAA. Cynegio PF. P. (c)

EVNOMIANI, Macedoniani, Ariani, nec non Apollinariani, inter sacræ religionis officia, pro suis erroribus, famosa sunt nomina. Omnes itaque qui harum professionum vel Pontificium (d) sibi, vel Ministerium vindicarunt: (e) qui se fugati (f) nominis adserunt Sacerdotes, (g) quique in criminosa religione Ministrorum sibi nomen imponunt, qui docere se dicunt, quod aut nescire aut discere (h) sit dedecorosum, omnibus huius Vrbis (i) latebris, indagine curiosiore perspectis, sine vlla gratiæ interuentione pellantur: in aliis locis viuant, ac penitus a bonorum congressibus separentur. Dat. XII. (k) Febr. CP. Richomere & Clearcho coss. [384.]

NOTÆ.

(a) Inseruit *hanc* quoque *legem* Baronius *Anno* 384. *num.* 38. deque ea pluribus agit *d. num.* 38. 39. 40. 41. *GOTHOF.*

(b) Imo repone *Valentinianus*, *THEODOSIVS & Arcadius*: vid. *Chronolog. ID.*

(c) *Cynegius* PP. sub Theodosio M. Orientis, Posthumiani in Præfectura illa successor: & quidem de nupero admodum: sine enim Anni superioris, id est, ante tres Septimanas Posthumianus adhuc Præfectus Prætorio erat: vt ostendit *lex.* 7. *supr. de honor. codicill. ID.*

(d) *Pontificium* hic est Sacerdotium, & ministerio seu ministris opponitur. Et his duobus comprehenduntur officia religiosa etiam inter Gentiles: vide quæ dicam ad *l.* 14. *infr. de Pagan. ID.*

(e) Vel de nouo vindicarunt, post legem superiorem, vel *retinuerunt. ID.*

(f) Forte *fucati.* Ita *l.* 37. *infr. Donatistarum fucata perfidia.* Quanquam forte non deerit, cui placeat retineere *fugati*, id est pulsi, damnati. Alius ita interpretatur, quasi nomen Sacerdotis fugetur ipsa sola hæresi; ineptissime. *ID.*

(g) Id est Episcopos: vid. *l. proxim.* 14. *ID.*

(h) Forte μετάθεσις hic admissa: vt ita legatur: *quod aut nescire aut dediscere sit decorosum.* Nempe si quid prauum didiceris, id dediscere laudabile est. Primumque est praua nescire: proximum dediscere. Possit & ita: *Quod haud nescire aut discere sit dedecorosum.* Eodem redit emendatio Cuiaciana, *Quod aut scire*, &c. Mihi prima emendatio magis placet. Sane Baronii lapsus hic est, qui putauit hæc verba ipsorum hæreticorum esse, nempe iactare solitos, *se ea docere, quæ dedecorosum sit nescire. ID.*

(i) Constantinopolitanæ. *ID.*

(k) Ac potius *XV.* vt ita iungatur *l.* 5. *supr. de auro coron.* & *l.* 23. *supr. de oper. publ. ID.*

COMMENTARIVS.

SACERDOTES, Ministros EVNOMIANORVM, qui & hic primo loco nominantur: de quo dixi ad *l.* 8. *supr.* Macedonianorum, Arianorum, sed & Apollinariorum erutos Vrbe Constantinopol. sine vlla gratiæ interuentione Theodosius Magnus Anno Domini 384. pelli iubet.

Nempe cum condemnati hi hæretici a Theodosio Magno partim Synodo Constantinopolitana superiore Anno 383. fuissent, & nominatim *l.* 11. *supr.* tum paulo post plenius, distinctius, seuerius *l.* 12. *supr.* (post leges Posthumiano inscriptas, Cynegii in Præfectura Prætoriana, cui hæc lex inscribitur, decessori) cœtus equidem eorum dictis legibus prohibiti fuere, vt & Sacerdotum creandorum his facultas adempta: Doctores hæreticorum perquisiti, expelli a cœtibus suis & ad proprias terras remitti iussi. Verumtamen mox compertum Theodosio in Vrbe Constantinopolitana agenti, ea vrbe Sacerdotes & Ministros in ea adhuc latere; nempe (vt fine legis indicatur) *gratia alicuius interuentione*, neque indagine curiosa satis peracta. Vnde mihi fit verisimile, Posthumianum Præfectum Prætorio (qui ante tres septimanas, adhuc eam Præfecturam gerebat: vt ostendit *lex* 8. *supr. de honorariis codicillis:*) hac parte remissiorem sese præbuisse; quæ causa fuerit recentandæ huius legis & ad Cynegium, Præfecturam recenter indeptum, vti sciret, quidnam suarum partium hac in re esset: nihil videlicet gratiæ a se dandum; quin indaginem curiosiorem peragendam, & sic pellendos Vrbis Constantinopolitanæ Sacerdotes hæreseon, quatuor supra nominatarum, & in his quoque Apollinariorum, Qui vtique sese communi lege subducere hac tempestate subinde tentarunt. Quod præterea, quæ diximus & docuimus ad *l. supr.* 12. & hæc indicare videtur & docebit *l.* 14. *prox.* Sed & Gregorii Nazianzeni *epistola* siue *orat. ad Nectarium Episcopum Constantinopolitanum* 46. cuiuis capita potiora ad eam *l.* 14. consignabo: eo enim, id est, quadriennio post, eam pertinere magis existimo, quam quod Baronius credidit, ad hanc legem, vt ibi ostendam.

Huc etiam referri non minus, quam ad *d. l. prox.* potest, quod Sozomenus *lib.* 6. *cap.* 26. de Theodosio ait: ἀρχηγὺς τῶν αἱρέσεων ἐκ τῶν συχνοτέρων τῆς ἀρχομένης εἰς ἐρημοτέρους τόπους ἐχώρησεν, *hæreseon auctores ex amœnioribus locis imperii Romani in regiones desertas & squallidas deportauit.* Huc referendum quoque tandem quod Philostorgius *lib.* 10. *cap.* 6. scribit de Eunomii exilio.

THEO-

Theodsii M. nona *in hæreticos*, *ac nominatim in Apollinarios constitutio Anno Domini* 388.

p. 130.

XIV. (a) Idem AAA. Cynegio (b) PF. P.

Apollinarianos, ceterosque diuersarum hæresum sectatores, ab omnibus locis iubemus inhiberi, a mœnibus vrbium, a congressu honestorum, a communione sanctorum: instituendorum Clericorum non habeant potestatem: colligendarum congregationum, vel in publicis vel in priuatis Ecclesiis careant facultate; nulla iis Episcoporum faciendorum præbeatur auctoritas: ipsi quoque, *Episcopi*, nomine destituti, appellationem huius dignitatis amittant: Adeant loca quæ hos potissimum, quasi vallo quodammodo ab humana communione secludant. His etiam & illud nectimus, vt supra memoratis omnibus adeundi atque interpellandi Serenitatem Nostram aditus denegetur. Dat. vi. Id. Mart. Thessal. Theodosio A. ii. & Cynegio coss. [388.]

NOTÆ.

(a) Inseruit & *hanc legem* Annalibus Ecclesiasticis Baronius *Anno* 388. *num.* 57. GOTHOF.

(b) *Cynegio* huic PP. inscribebatur & *lex* 13. *prox. supr.* Inscribitur & *l.* 16. *infr.* & sic tres constitutiones aduersus hæreticos intra quadriennium & quod excurrit. De eo v. plene in *Prosopogr. ID.*

COMMENTARIVS.

Vrbibus expelli, contra loca abdita adire, hæretici quicunque, ac nominatim Apollinariani hac Theodosii Magni constitutione iubentur: iidemque Clericos vel *Episcopos* constituere, habere, cœtus agitare priuatim publiceque prohibentur. Supplicandi tandem sibi contra id, aditum hæreticis intercludit Theodosius Magnus hac constitutione: cuius *occasionem* hanc fuisse puto. Integro nempe quadriennio hoc, & quod excurrit, post *legem 13. prox. superiorem*, quæ data est ad eundem Cynegium, Præfectum Prætorio, nullas a Theodosio Magno leges in hæreticorum cœtus latas deprehendere licet: Quinimo ex *hac leg.* colligere licet, Episcoporum & Clericorum faciendorum cœtuumque agendorum iis constitisse auctoritatem, denique ipsummet Theodosium ab iis aditum & interpellatum, hæc & similia nonnullis eorum largitum, Et sane de Arianis nominatim testantur Socrates, *lib. 5. cap. 12.* & Sozomenus *lib. 7. cap. 14.* suum eos per hæc tempora Episcopum Constantinopli habuisse: quin imo Anno D. 386. vel Anno 387. superiore, Demophilo Arianorum Episcopo defuncto, Marinum, mox Dorotheum ab Arianis Episcopum ordinatum. Sed & de Arianis fidem forte faciet *lex 16. infr.* hoc ipso Anno data.

Tandem huc pertinet quoque *lex vlt. infr. de Episcopali iudicio*: sed & illa proculdubio, non ad *l. 13. supr.* (quod Baronius censuit) *Orat. 46.* Gregorii Nazianzeni *ad Nectarium Episcopum Constantinopolitanum* querela grauissima, de *Arianis*, qui libertate quadam arrepta Ecclesias collegerant; idque quasi ex permissu hoc facientes: item de *Macedonianis*, qui factiose contendentes eo temeritatis vesaniæque proruperant, vt *Episcoporum* nomen sibi ipsis adsciscerent & caput exererent, Eleusium suæ electionis auctorem iactantes: deque *Eunomio* quam plurimos in perniciem suam trahente. Denique queritur, velut ex omnibus Ecclesiasticis calamitatibus acerbissimum, de *Apollinaristarum* licentia, quos Nectarius Episcopus conuentuum habendorum, æque cum orthodoxis auctoritatem sibi arrogasse, atque vsurpare passus fuerit. Tandem exhortatur eundem Nectarium, vt recollecto animo, Theodosium Imp. moneat, vt tale malum, hanc inquam hæreticorum libertatem & licentiam, recidat. Quare fit omnino verisimile, languentem quadammodo Theodosii animum forte ob alteram vxorem Gallam, Arianam (vt prodit Philostorgius, *lib. 10. cap. 7.*) hoc ipso tempore ductam, Episcoporum diligentia nunc excitatum, siue Gregorii Nazianzeni, siue Nectarii, siue etiam Acholii Ep. Thessalonicensis. Nam & Thessalonicæ is hoc tempore versabatur, aduersus Maximum Tyrannum moturus, vt vel huius legis subscriptio testatur: & eius alioquin potissimum commonitionibus consilioque visus Theodosius, tum in hæreticos, tum pro fide & sanctitate Catholica sanctionibus edendis: de quo dixi ad *l. 2. supr. de fide Catholica:* & *l. 4. supr. de quæstionibus.*

Interea ex superiore Gregorii Nazianzeni loco liquere potest, cur *Apollinariani* nominatim *hac leg* & quidem a capite legis designantur. Nempe de his potissima & acerbissia querela hoc tempore exorta: cœtus omni libertate iam agitantibus. Inde etiam, vt *hac leg.* ita & *l. 12. 13. supr.* eos nominatim designare Theodosius Magnus necesse habuit, cum iam ad cæterorum hæreticorum instar sese habendos negarent: vt ad *d. l. 12.* iam dicere anteuerti.

Quod argumentum *huius legis* attinet, tralatitium id & commune, vulgatumque in aliis Imperatorum in hæreticos Constitutionibus. Duo tantum ibi notanda: Vnum, *de communione sanctorum*; cuius etiam mentio indita Symbolo, quod vocant Apostolorum, Alterum de *Ecclesiis priuatis*, quæ præter publicas erant.

p.131.

XV. (a) Idem AAA. (b) Trifolio PF. P. (c)

OMNES diuersarum perfidarumque sectarum, quos in Deum miseræ vesania conspirationis exercet, nullum vsquam sinantur habere conuentum, non inire tractatus, (d) non cœtus agere secretos, non nefariæ præuaricationis altaria, manus impiæ officiis (e) impudenter attollere, (f) & mysteriorum simulationem ad iniuriam veræ religionis aptare: (g) Quod vt congruum sortiatur effectum, in specula Sublimitas Tua fidissimos quosque constituat, qui & cohibere hos possint, & deprehensos offerre Iudiciis: seuerissimum, secundum præteritas † sanctiones, & Deo supplicium daturos & legibus. Dat. XVIII. Kalend. Iul. Stobis, (h) DN. Theod. A. II. & Cynegio v. c. coss. [388.]

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* Et *hanc legem* retulit Baronius *Anno* 388. *num.* 58. GOTHOF.

(b) *Valentiniano* (Iun. scilicet) *hanc legem* tribuendam mox ostendam, non Theodosio M. (etsi Theodosii consilio) quod Baronius voluit: vel sane a Theodosio est Valentiniani nomine. *ID.*

(c) *Trifolius* PP. Italiæ: vt docet *lex* 3. *supr. de Decuriis Vrbis Romæ.* quemque Valentinianus Italia profugus, inibi reliquerat: mox & Maximo deuicto in eadem Præfectura perstitit, eique actuum Maximi infirmandorum negotium datum: vid. *l.* 6, 7. *supr. de infirm. his quæ sub Tyrannis*: & *d. l.* 3. *supr. de Decuriis V. R.* vid. *Prosopogr. ID.*

(d) *Tractatus*, nota. *ID.*

(e) An hoc vult, altaria prohiberi, ad officia manuum impiarum peragenda, id est ad officium, vt vocant, diuinum celebrandum, ad Eucharistiam, seu ad *mysteria*, vt mox vocat, administranda? An hoc potius, *officia manuum impiarum* esse, si quando hæretici altaria erigant? Imo, locus hic ita restituendus videtur: *non ad nefariæ præuaricationis altaria manus impias officiis impudenter attollere. ID.*

(f) *Adtollere* id est excitare: & proprie *adtollere*, quia altaria in altum erecta. *ID.*

(g) *Aptare*, an *agitare* aut *actitare*? nempe quæ mysteria hæretici simulant, comici potius actus sunt. *ID.*

† Constantini, Valentiniani, vel etiam meas. (si Theodosio lex hæc tribuenda.) *ID.*

(h) *Stobis*, Macedoniæ vrbs: vide Ptolemæum, Itinerarium Augustanum, vbi tamen *Stopis* editum. Nempe Theodosius M. aduersus Maximum moturus, primum Thessalonicam profectus, vt docet vel subscriptio *legis prox.* 14. *supr.* inde cum Valentiniano *Stobis* iter promouit, vbi data lex hæc a Valentiniano, & ibidem a Theodosio *l.* 2. *supr. de his qui de relig. contend.* Inde eodem mense profecti *Scupis*, vt docet *l.* 119. *supr. de Decurion. ID.*

COMMENTARIVS.

VALENTINIANI Iun. tres in hæreticos constitutiones occurrunt: quarum hæc prima est: duæ aliæ sunt, *lex* 18. & 20. *Hac leg.* COETVS seu Conuentus agitare, altaria seu Ecclesias excitare, mysteria celebrare hæretici omnes, a Valentiniano Iuniore prohibentur Anno Domini 388. negotio eius rei prohibendæ, eruendæ, puniendæ specialiter & enixe Trifolio Præfecto Prætorio dato.

Hæc est scilicet illa proculdubio Valentiniani Iun. constitutio: qua is paulo ante Italia propter Maximum Tyrannum profugus, atque in Macedonia (cuius vrbs *Stobis*: vbi hæc lex data fuit:) cum Theodosio M. hoc tempore consistens, antequam in Italiam cum Theodosio & exercitu Theodosii aduersus Maximum moueret, Theodosii ipsius consilio, atque in ipso procinctu, viam sibi ad debellandum Maximum hac pia constitutione quodammodo muniuit: abrogata *l. vlt. supr. de fide Cathol.* seu *l.* 1. *supr. de his qui super religione contendunt*; quam ante biennium, & quod excurrit, Iustinæ matris Arianæ impulsu, pro Arianis nominatim tulerat: & cuius meminerunt Ambrosius *epist.* 32. siu. 13. *Edit. Paris.* Sozomenus *lib.* 7. *cap.* 13. Rufinus *lib.* 2. *cap.* 16. Gaudentius *in præfat. serm.*

Argumenta huius probabilis coniecturæ hæc habeo. Primum, quia *Trifolius* Præfectus Prætorio, cui hæc lex inscribitur Præfectus Prætorio Italiæ erat, vt docet apertissime *l.* 3. *supr. de Decur. Vrb. Rom.* atqui ad Valentinianum hæc Imperii pars spectabat. Et sane vt rebus in Italia turbatis, eique Maximo incubante, Trifolius hic, paulo ante Comes S. L. sub Theodosio M. & proculdubio a Theodosio Valentiniano datus, & præsidio adhuc a Valentiniano relictus fuerat, ita restitutis rebus Maximoque deuicto in eadem idem Præfectura perstitit: idemque qui Maximi conatibus quantum in se pro Valentiniano obstiterat, Maximo deuicto actuum Maximi infirmandorum negotium accepit: vt docet *l.* 6. 7. *supr. de infirm. his quæ sub tyrannis*: & *d. l.* 3. *supr. de Decur. Vrbis Romæ.* Secundo Rufinus, *Historia Ecclesiast. lib.* 2. *cap.* 16. testatur, Maximum, vt se commendaret, legem a Valentiniano latam, datis literis detestatum, puta *d. l. vlt. supr. de fide Cathol. Maximus*, inquit, *qui se exuere Tyranni infamia & legitimum Principem gestiret ostendere, datis literis impium protestatur inceptum, fidem Dei impugnari & statuta Ecclesiæ subrui, & inter hæc appropinquare Italiæ.* Quare verosimile, Valentinianum, eadem sibi ratione viam ad Italiam & Imperium postliminio recuperandum munire laborasse. Sic liquet hanc legem Valentinianum Iun. auctorem habere, atque adeo iam hoc tempore eum ad fidem Catholicam traductum. Certe postea Theodosium cum Valentiniano, deuicto Maximo, matreque Iustina mortua, perturbatum Ecclesiarum per Italiam statum, recte constituisse, testatur Rufinus *lib.* 2. *cap.* 17. Sozomenus *lib.* 7. *cap.* 14. *in fin.* sed & leges aliquot sequentes. Tertio, & vero insigne extat apud Suidam, *in v.* Οὐαλεντινιανὸς fragmentum: Valentinianum (Iuniorem scilicet) per Matrem Iustinam a recta fide abreptum, imperioque exinde eiectum. Verum cum ad Theodosium profectus fuisset, in recta fide institutum fuisse: Cum Theodosius his ferme cum eo verbis egisset: *Imperatoriam aciem non armis, verum iustis causis stare: exploratum sibi Imperatoribus pientissimis, quiescente quamlibet exercitu, partam feliciter victoriam, hostes subactos, tributarios factos,* periculo

periculo emenso: Sic Constantinus Magnus, o Valentiniane, addebat Theodosius, *Licinio tyranno nauali prælio profligato: Sic Valentinianus Pater* p. 132. *tuus, feliciter Imperium & ab hostibus illæsum rexit, Deo ipsum vindicante, innumeris præliis victor extitit, victorias ingentes retulit, sublatis complurimis e diuersis Barbarorum gentibus. Contra Valens patruus tuus Deum diuellens, cæde sanctorum & Sacerdotum exilio Ecclesiam polluit: qui & ideo prouidentia diuina a Gothis obsessus, flammis absumtus est. Recte Christum colit is, qui te non iniuste eiecit: at peruersa fides tua Maximo hanc fecit occasionem; si ad Christum non respicimus, quem vtique pugnaturi inuocabimus?* Hactenus Theodosium Magnum, inducit vetus auctor, Valentinianum compellantem. Idem subiicit Theodosium, cum Valentinianum his & pluribus etiam commonuisset, ad rectam fidem eum traduxisse. Ex his igitur liquet Valentinianum iam inde, vt in Macedoniam sese contulit, atque ad congressum Theodosii venit, ad rectam fidem ab Ariana traductum. Id vero etiam Theodoretus, *lib. 5. cap. 15.* testatur: *ἐπειδὴ εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν παραγενόμενον εἶδε, πρῶτον μὲν τῇ ψυχῇ τὴν θεραπείαν προσήνεγκε, καὶ τὴν ἐπιγενομένην τῆς ἀσεβείας ἐκήλασε νόσον, καὶ εἰς τὴν πατρῴαν εὐσέβειαν ἐπανήγαγεν: εἶτα θαῤῥεῖν παρεγγυήσας καὶ κατὰ τοῦ Τυράννου στρατεύσας*, &c. *postquam vero in suum regnum venisse conspexit, primum quidem animæ curationem adbibuit, & insitum impietatis morbum depulit, paternamque ad pietatem reduxit: deinde bono animo esse iubens contra tyrannum copias ducens.* Inde itaque lex hæc statim ab eo, tanquam metatoria in Italiam constitutio emissa: (vel etiam ab ipsomet Theodosio, sed Valentiniani nomine.) Nempe etiam quod Maximo ob fidem Catholicam res feliciter procedere crederentur, quod etiam Theodosium Valentiniano dicentem superius audiebamus.

Theodosii M. Decima *in hæreticos*, Arianos *nominatim*, *constitutio Anno Domini 383.*

XVI. (a) Idem AAA. Cynegio PF. P. (b)

Nonnullos Arianorum (c) nostrarum talem proferre iussionem (d) conperimus, *Vt his liceat vsurpare, quæ suis videantur vtilitatibus conuenire.* Qua sublata, sciant, nullam huiusmodi iussionem e Nostro Sacrario profluxisse. Quidquid itaque fuerit ab his pro eorum commoditate prolatum, vt falsi reus teneatur, qui deinceps ea circumtulerit. Dat VI. (e) Id. Aug. Constantinop. Theod. A. II. & Cynegio coss. [388.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* velut temporaria. Inseruit eam Baronius Annalibus Ecclesiasticis *Anno* 388. *num.* 59. GOTHOF.

(b) Atqui Tatianus iam Cynegio in Præfectura Prætoriana successerat, vt docet *l. 2. supr. de his, qui super religione cont.* & *l. 119. supr. de Decurionibus.* Quanquam & Anno proximo *l. 17. supr. de cohortalibus*: eidem Cynegio Præfecto Prætorio inscribitur. *ID.*

(c) Qui hoc tempore diuisi erant: vide Sozomenum *lib. 7. cap. 17.* Socratem *lib. 5. cap. 20. ID.* In Edit. Quartan. legitur, *Arianorum formam nostrorum talem proferre iussionem.* Edit. prim. Cuiac. *Arianorum formam nostrarum talem proferre iussionem*, quam secutus Baronius, edidit: *formam nostrarum talem proferre iussionum.* RITTER.

(d) Tentaret quis *iussionum*: sed hoc sustineri debet. GOTHOF.

(e) Edit. Quart. & prim. Cuiac. habent, *V. Id.* Et certe tam inscriptio, quam subscriptio legis emendandæ sunt. Vide mox *Commentar.* RITTER.

COMMENTARIVS.

Arianorum nonnulli, *Iussionem* (id est constitutionem) quandam hac tempestate, veluti Theodosii Magni, circumtulere, vt ita vsurparent, *quæ suis vtilitatibus conuenirent, proque sua commoditate*, id est, quasi Theodosius Magnus his colligendi seu coëundi potestatem fecisset. De eo itaque certior factus Theodosius Magnus hac lege, ad Præfectum Prætorio emissa Anno D. 388. scripsit, falso huiuscemodi iussionem sibi adscribi: neque enim vllam talem *e sacrario suo*, id est, a se profluxisse: *falsique* adeo *reum* teneri oportere, qui eam circumtulerit.

Hæc huiusce legis sententia est. Nunc de historia eius videamus. Ariani scilicet Constantinopoli Theodosio in Occidentem profecto & bello cum primis aduersus Maximum Tyrannum illigato, & sic captata eius absentiæ occasione, hæc inter alia agitasse, videntur. Quod ipsa temporum ratio primum suadet: Data enim hæc lex est octodecim tantum diebus ante Maximum profligatum & cæsum. Tum illa, quæ Socrates, *lib. 5. cap. 13.* & Sozomenus, *lib. 7. cap. 14.* Sed & Ambrosius *epist. 29.* siu. *17. Edit. Paris.* his ipsis Coss. Theodosio, inquam & Cynegio Coss. Arianos Constantinopoli agitasse, memorant: Nempe eos sparsis falsis rumoribus, de Theodosio a Maximo profligato, vix & elapso: iisque pro vero creditis, animis rursum erectis, Nectarii Episcopi Constantinopolitani domum succendisse. Igitur captata absentiæ Theodosii occasione Ariani cum falsis iussionibus circumlatis, tum falsis rumoribus sparsis, Ecclesiam Constantinopolitanam turbare cœperunt,

spreta etiam iuuenili *Arcadii* duodecennis tum, quem pater profecturus Constantinopoli reliquerat, ætate. Igitur cum hæc comperisset Theodosius, Arcadii quidem intercessione, suam iniuriam remittentis, Arianis domus Sacerdotalis incendium condonauit: teste Ambrosio, *d. epist. 29.* Interea tamen falsitatem Iussionis, quam circumferrent, *hac leg.* coarguit, atque adeo cœtus eorum inhiberi a Præfecto Prætorio porro voluit.

Atque ita quidem de historica *huius legis* occasione censeo. Neque probanda coniectura Baronii, qui censet Arianos, Valentiniani Iun. rescriptum pro Arianis, id est, *l. vltim. supr. de fide Catholica*, (cuius pars est *l. 1. supr. de his, qui super religione contend.*) circumtulisse, tanquam a Theodosio editam, eo quod ex more amborum Imperatorum nominibus haberetur inscriptum. Non inquam hæc coniectura probanda est: Ariani quippe in Oriente Constantinopoli ipsiusmet Theodosii iussione vexabantur, vt diserte hæc lex testatur: non vero Valentiniani Iunioris, qui in Occidente imperabat. Et certe mihi mens quoque ea, quidquid hæc lex sonare videatur, Arianorum nonnullos reuera tale quid impetrasse per subreptionem, quod etiam suadet *l. 14. supra.* Atenim Theodosium eius impetrati memoriam *hac leg.* abolitum iuisse: Ac maxime, quod Cynegii Præfecti Prætorio intercessione illud factum fuisset, Cynegii inquam, cui recenter mortuo Tatianus suffectus fuerat. Huius legis inscriptio quippe falsa est: inscribenda scilicet ea est, *Tatiano* Præfecto Prætorio, qui hoc tempore, iam inde a mense Iunio Præfectus Prætorio erat, Cynegius contra mortuus, vt docet præter *l. 2. supr. de his qui super religione contend.* & *l. 119. supr. de Decurionibus.* Zosimus *lib. 4. cap. 45.* p. 133.

Denique non inanis coniectura est, Præfectorum Prætorio Orientis nonnullos hac tempestate Constantinopoli hæreticis conniuere solitos: veluti Posthumianum, de quo dixi ad *l. 13. supr.* Cynegium item, & Rufinum aliquandiu, at non & Tatianum, de quo ad *l. 17. prox. sequ.* & *l. 23. infr.*

Illud recte Baronius, cum perperam factum putat, vt in subscriptione huius legis *Data* ponatur lex Constantinopoli, loco *Acceptæ* sanctionis: quandoquidem certum est, Theodosium Constantinopoli hoc tempore non egisse. Quamquam neque nouum hoc Codice, vt lex *Data* pro *Reddita* accipienda sit.

THEODOSII M. Vndecima *in hæreticos*, Eunomianos *nominatim*, *constitutio Anno D.* 389.

XVII. (a) Imppp. (b) Valentinianus, THEOD. & Arcad. AAA. Tatiano PF. P. (c)

EVNOMIANI spadones, (d) nec faciendi, nec adipiscendi, (e) habeant licentiam testamenti. Quod circa omnes, quos viuos Lex (f) inuenerit, volumus custodiri: nec quemquam præteritæ cuiuspiam voluntatis priuilegio defensari: cum, seu facta prius testamenta, seu infecta doceantur, post hanc nostri oraculi sanctionem non habeant possidendi licentiam, non petendi, non etiam relinquendi hæredem, (g) nomine principali, non fideicommissario, non legatario, non tacito fideicommisso, vel quamcunque in huiuscemodi negotiis nuncupationem iuris ordo constituit: sed omnia quæ talium esse, vel futura esse constiterit, vt caduca, fisci nostri viribus vindicentur. Nihil ad summum (h) habeant commune cum reliquis. Dat. III. Non. Mai. Med. Timasio & Promoto coss. [389.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* velut temporaria. Meminit eius Baronius, *Anno* 389. *num.* 49. vbi tamen male ait, eam aduersus Macedonianos latam esse. Iungenda huic *lex 16. supr. de cohortalibus*, de quo mox dicam. Tandem memorat hanc legem suam, simul & abrogat Theodosius M. *l. 23. infr.* GOTHOF.

(b) Iidem Imppp. qui inde a *l.* 13. 14. 15. 16. nempe *Valentinianus*, THEODOSIVS, *Arcadius*, *ID.*

(c) *Tatianus* PP. sub Theodosio M. Orientis scilicet, quod expresse docet superiore Anno 388. *l.* 119. *supr. de Decurionibus*: & Anno 391. *l.* 19. *supr. de extraord. munerib.* Zosimus *lib.* 4. *cap.* 45. vide quæ notaui ad *l.* 5. *supr. de quæstionibus*, *l.* 2. *supr. de his, qui super religione contendunt.* *ID.*

(d) In MS. vt exhibet editio Parisiensis postrema, *Hispadones*, de quo mox. *ID.*

(e) *Adipiscendi testamenti*, id est, ex testamento adipiscendi, capiendi. *ID.*

(f) Hæc scilicet. *ID.*

(g) *Hæredum* non vnum genus: Hæredes alii sunt nomine Principali, id est titulo directo, vniuersali; alii hæredes fideicommissarii palam: alii legatarii, alii ex tacito fideicommisso hæredes, &c. Quare *hæredum* nomen quadamtenus & compendio orationis ad legatarios trahi potest, etsi improprie, quod & ipsum ostendit *l.* 17 *supr. de annona & tribut.* *ID.*

(h) *Ad summum*, hac & *l.* 28. *prox.* vbi similis clausula, vel *ad summam*, id est, breuiter, vt paucis dicatur vide *Glossar.* *ID.*

COMMENTARIVS.

Evnomiani, hac Theodosii M. constitutione, ad Tatianum Præfectum Prætorio Orientis emissa, Anno D. 389. intestabiles esse iubentur; id est, testamento quicquam relinquendi, vel ex testamento capiendi ius iis adimitur, etiam in præteritum. Et sic *communi* cum cæteris iure viuere fruique prohibentur, vt *fine legis* dicitur. Eo vero respexit quoque Sozomenus, *lib. 7. cap. 12. extremo*, vbi ait, Theodosium (ad terrorem saltem) nonnullos hæreticorum prohibuisse legibus, *καὶ πολιτείας ὁμοίως μὴ μετέχειν τοῖς ἄλλοις*, *nec ius æquum ciuitatis cum reliquis ciuibus habere*. Quamquam & de Manichæis ab eodem hoc idem iam antea cautum *l. 7. 9. supr.* posteaque confirmatum *l. 18.* In Eunomianis sane sæpe ius istud variasse deprehendere licet. Reddita quippe eis ab eodem Theodosio, consilio pleniore, post quinquennium sub finem Imperii testamenti factio *l. 23. infr.* (quæ Rufino Præfecto Prætorio, Tatiani (cui hæc lex inscribitur) in Præfectura Prætoriana successori, inscribitur, vbi vide & quæ dicam de eo plura.) Adempta ab Arcadio *l. 25.* reddita ab eodem *l. 27. 36.* Ademta rursum a Theodosio Iun. *l. 49. 50. 58.* Atque hæc de testamenti factione a Theodosio M. Eunomianis ademta. Quid igitur de bonis eorum fiet? Ea velut caduca fisci viribus vindicari iubet Theodosius *hac leg.* Quæ caducorum species notanda est; Caduca inquam, post mortem; neque enim superstitibus Eunomianis bona *hac leg.* adimuntur.

Eundem porro Theodosium M. iisdem Eunomianis militia quoque omni interdixisse testatur, disertis verbis filius eius Arcadius *l. 29. infr. hoc tit.* *Quibus*, inquit, [hæreticis] *exemplo diui Patris nostri omnibus & a nobis negata est militandi facultas.* Quorum verborum hic sensus est, Theodosium hæreticis in commune militia interdixisse. Et vero, quod secundum argumentum est, coniunctio *huius legis* cum *l. 16. supr. de cohortalibus*, id ipsum euincere videtur. Ibi enim ita Theodosius: *Eos etiam, qui pro sceleribus suis soluto militiæ cingulo addicuntur infamiæ, ne integro peculio sub hac occasione lætentur, ita condignæ vltioni volumus subiacere, vt*
p.134. *functioni quoque, quæ extrema militiæ debebatur*, (id est, Primipili pastui, *vt initio legis* vocat:) *nihil ex eorum facultatibus subtrahatur.* Quæ verba omnino congruunt cum *l. 61. infr.* qua de hac ipsa adempta Eunomianis militandi facultate agitur. *Lex*, inquit, *quæ super Eunomianis militare prohibitis*, &c. *promulgata cognoscitur, nihil ad eos, qui cohortalini sunt, pertinet. His enim sunt Apparitionibus obligati, in quibus emensis militiæ stipendiis veterani primipili munus sustinere coguntur.* Tandem Philostorgius quoque *lib. 10. cap. 6.* testatur, Theodosium M. cum reperisset quosdam e cubiculo suo Eunomii doctrinam sequentes, Palatio suo eos expulisse: *εὑρὼν τινας τῶν ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτοῦ τὰ Εὐνομίου στέργοντας, τούτους μὲν τοῦ παλατίου ἐλαύνει*, *cum reperisset quosdam e cubiculo suo Eunomii doctrinam sequentes, hos quidem palatio suo expulit.*

Sic itaque eadem constitutione Theodosius Eunomianis & militandi & testandi, eque testamento capiendi ius ademerit: quæ tria postea pariter Arcadius vna & eadem constitutione his ademit *d. l. 25. infr.* Tandem igitur Theodosiana constitutio, quam Arcadius allegat *d. l. 29.* non alia fuerit, quam hæc ipsa, ad quam nunc scribimus, iuncta *d. l. 16. supr. de cohortalib.* Illud omittere non possum, suspectum mihi videri quod Cedrenus scribit: Constantinum sanxisse, *χριστιανοὺς μόνους στρατεύεσθαι*, *vt soli militarent Christiani*, de quo ad *l. 21. infr. de Pagan.*

Sane peculiare Theodosii M. in Eunomium & Eunomianos odium, præter hanc legem, & *l. 6. 8. 11. 12. 13. supr.* testantur ea, quæ memorat in horum temporum historia Socrates, *lib. 5. cap. 20.* & Sozomenus *lib. 7. cap. 17.* & Philostorgius *lib. 10. cap. 6.* Quanquam, quod Socrates addit, Eunomio in exilium misso, Theodosium reliquis hæreticis nihil molestiæ exhibuisse, quin coëundi suis locis copiam fecisse, valde suspectum mihi, imo falsum videtur. Etsi specialia beneficia hæreticorum nonnullis a Theodosio concessa scio ex *l. 25. infr. hoc tit.*

Eunomianos autem *spadones* a Theodosio M. *hac leg.* vocari, velut singulare quiddam, Cuiacius *non vno loco*, inculcat, *Obseruat. 17. cap. 24.* & *recitationibus ad tit. qui test. facere possunt*; censebatque is, Theodosium hac voce indicare eam ipsam, quam, qui de hæreticis scripserunt, Eunomianorum turpitudinem erubescunt in medium proferre, vt Theodoretus *hæreticarum fabular. lib. 4. cap. 3.* addita ratione honestissima; *ἱκανὴ καὶ μόνη ἡ τοῦ μύσους ἀκοὴ μιᾶναι τὸν λογισμὸν*, *sufficit enim ad polluendum animum vel sola rei nefariæ auditio.* Poterat Cuiacius & Epiphanii verba eandem in sententiam adducere, *in hæresi Anomœorum 76. num. 4.* *καὶ αὐτὸς μὲν αἰδοῦμαι λέγειν ἅσπερ ἐκεῖνος ἀκάθαρτος διηγήσατο*, *ea recensere non sine rubore possum, quæ impurus ille iactabat.* Cuiacium secuti alii, non omnes Eunomianos spadones fuisse scribunt, atque adeo hanc legem non in omnes Eunomianos scriptam; verum quosdam tantum, qui *ἐθελοθρησκείας χάριν*, & fictitiæ pietatis studio, se vel ipsos castrabant, vel castrandos aliis præbebant. Alii Eunomianos figurate dictos volunt, quod eorum animus sit castratus & cassus. Verum attendere illi debuerunt *hanc leg.* scriptam in omnes Eunomianos, non in quosdam tantum. Quare Spadonum vox velut omnibus Eunomianis communis hic stat: quod confirmat omnino *lex 23.* Verum neque *spadonum* vox, neque Cuiacii obseruatio stare potest, quandoquidem de spadonatu Eunomianorum nemo veterum mentionem iniicit, neque vllibi lego, Eunomianos sibi virum execuisse, quod sane neque Basilius, qui aduersus Eunomium scripsit, neque Epiphanius omissuri fuissent, qui cum de Valesiis agit, *hæresi 58.* spadonatum eorum simul memorat: immo contra lego apud Epiphanium, *dicto num. 4.* & Theodoretum, Eunomianos adulterium inter crimina non duxisse (quo vtique non alio spectant illa Epiphanii & Theodoreti verba:) *τὸ δὲ σφαλῆναι*, inquit Epiphanius *in indiculo hæres. lib. 3. Tom. I. pag. 810. Edit. Colon.* *ἔν τινι πορνείᾳ ἢ ἑτέρᾳ ἁμαρτίᾳ οὐδὲν εἶναί φασιν· οὐδὲν γὰρ ζητεῖ θεὸς, ἀλλὰ τὸ εἶναι ἐν ταύτῃ μόνῃ τῇ αὐτῶν νομιζομένῃ πίστει*, *stuprum aut aliud quodlibet peccatum nihil esse dictitant: neque enim Deum aliud quærere, quam vt in ea sola, quam ipsi prædicant, fide perseueretur.* Augustinus quoque *de hæresib. cap. 74.* *Fertur etiam Eunomius vsque adeo fuisse bonis moribus inimicus, vt asseueraret quod nihil cuique obesset quorumlibet perpetratio ac perseuerantia peccatorum, si huius quæ ab illo docebatur fidei particeps esset.* Tantum scilicet abest, vt Eunomius spadonatum indixerit. Sunt alii, qui Eunomianos ideo *spadones* dictos ariolantur, quod Eunomius leprosus fuerit, teste Hieronymo *in Esaiam cap. 65.* Rufino *lib. 19. Histor. Eccl. cap. 25.* cæterum lepram castratio leuat, teste Aëtio. Verum &

rum & hoc nihili est. Nam vt omittam alia, non de Eunomio hic agitur, verum de Eunomianis, qui *spadones* dicuntur. Vir doctissimus Petitus *lib. 2. obseruat. cap. 7.* hic reponebat *Pseudiones*, id est mendaces, eo quod mentientibus ad confirmandam hæresin suam syllogismis Pseudomenis Eunomiani vterentur, allato eam in rem Hieronymi loco in *cap. 1. Amoz.* Verum Hieronymus eo loco id non tantum de Eunomio dicit, verum de Ario & Eutychio: & commune id alioquin flagitium est omnium hæreticorum. Atqui epitheton quod Eunomianis hic tribuitur proprium fuisse oportet. Dudum igitur est, cum in ea Theodosii Magni constitutione vox illa *spadones* de menda suspecta mihi videri cœpit. Et sane, vt optima, ita elegantissima Codicis Theodosiani editio Parisiensis, ad marginem illius legis ex MS. exhibet *Hispadones*, pro quo vulgata *spadones* detracto *Hi*; Qua simili ἀφαιρέσει & *Spania* alias pro *Hispania*: *Stericæ* mulieres, pro *histericis*: *Sperechius* pro *Hyperechio*: *Thynia*, pro *Bithynia* Isidoro *Origin. lib. 9. cap. 32.* aliaque his similia. Ea vero lectio ad veram tandem deduxisse me videtur: Legam enim ibi *Histapodes* vel *Histopodes*. Eunomiani scilicet, cum & alias de baptismatis inter alia iteratione inter hæreticos censerentur, quod ostendit Epiphanius, *hæresi Anomœorum 76. num. vltim. l. 58. & 65. infr. hoc tit. l. vlt. infr. ne sanctum baptisma*: & testatur Philostorgius, *lib. 10. cap. 4.* & Sozomenus, *lib. 6. cap. 26.* item quod vna tantum mersione baptisma celebrarent, Philostorgio quoque teste, *dict. lib. 10. cap. 4.* vbi vide quæ dixi plenius: illo sane vel maxime inter alia notabiles erant, quod quos e Catholicis vel hæreticis, Arianis etiam, ad sectam suam concedentes, rebaptizarent, capite demerso (κάτω κάρα dicunt Græci) *pedibus sursum versis*, & vt loquitur Prudentius, de Petri martyrio agens, *sola versi in cacumen*, vna immersione baptizabant. Eius vero rei testis Epiphanius, *dict. hæresi Anomœorum 76. in fin.* (qui paucis annis ante hanc Theodosii Magni legem scripsit) διεβεβαιώσαντό τινες, ὅτι κατὰ κεφαλῆς τοὺς ἀναβαπτιζομένους βαπτίζει, καὶ τοὺς πόδας ἄνω, καὶ τὴν κεφαλὴν κάτω, &c. *sunt, qui narrent, quotquot ab iis denuo baptizantur, in caput demergi, pedibus in sublime porrectis.* Indicat & Theodoretus id ipsum, *lib. 4. fabular. hæretic. c. 3.* Tandem Zonaras & Balsamo *in can. 1. Concil. Constantinop. pag. 85. Tom. I. Pandect. Can. Guilielm. Beuereg.* (quo Eunomiani damnantur) de Eunomio agens: ὃς καὶ τοὺς τῇ δόξῃ αὐτοῦ προσιθεμένους, ἀνεβάπτιζε, κατὰ κεφαλὴν αὐτοὺς καταδύων, καὶ ἄνω στρέφων τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ μίαν κατάδυσιν βαπτίζων ἐποίει, *qui etiam, qui suæ opinioni assentiebantur, rebaptizabat, eos capite demergens, & eorum pedes sursum vertens, & inter baptizandum vnam tantum demersionem faciebat.* Inde igitur proculdubio Eunomiani *Histapodes* vel *Histopodes*: nempe quod pedes sursum statuerent baptizandis (eadem forma qua *antipodes*, *sciapodes*, *saccopodes*, alia similiter dicta) Desumpta voce ab ἱστάθαι, vel ab ἱστὸς: e textrina, vel nautica. Notum scilicet, quid ibi sit ἱστίον, siue ἱστὸς, ἱστοπέδη: imo & ἱστόποδες, *naues actuariæ*, apud Gellium *lib. 10. c. 25.* Vt cæteros omittam, Glossæ Philoxeni & Cyrilli: ἱστόποδες, *pedes telæ*. Eustathius *Odyss. 8. p. 1956. Ed. Rom.* ἱστὸς δὲ κυρίως μὲν ἐργαλεῖον ὑφαντικὸν, ὁμώνυμον τῷ τοῦ πλοίου ἱστῷ παρὰ τὸ ἵστασθαι: *proprie vero* ἱστὸς *est instrumentum textorium, eiusdem cum malo nauis nominis a verbo* ἵστασθαι *erigere*, ad illius enim instar formatum est. Hesychius: ἱστὸς τὸ ὀρθὸν ξύλον τῆς νεὼς, καὶ τὸ ὑφαντικὸν, ἀπὸ τοῦ ἑστάναι: *malum* ἱστὸς *erectum in naui, & textorium lignum est, quod nomen habet ab erigendo.* Quinimo & textores ipsi iamdudum apud Romanos *Histones* dicti, voce quæ vsurpata Varroni, *lib. 1. de re rustica, cap. 2.* Et vero res ipsa conuenit. Nam vt in textura primum est, *tela* (id est instrumenti, in quo texitur) *pedes* erigere, iugumque iis imponere (quod Ouidius dixit *telam iugo iungere*, Hesiodus ἱστὸν ὑφαίνειν) ita primum istud fuit apud Eunomianos, eos, quos in sectam suam admitterent, baptizare, iugoque quasi iungere, pedibus sursum erectis, *capiteque* adeo *sistere*, vt Plautus loquitur, sic vt pedes in sublimi essent, caput vero demersum, quod Græci etiam τραχηλίζειν vocant, cum quis videlicet ita percellitur, vt κύμβαχος, εἰς κεφαλὴν καὶ ὤμους cadat, quomodo loquitur Homerus; sic & equus τραχηλοστὴς dicitur, qui aliter κατωμιστὴς, qui sessorem in ventrem euertit, quia κάτωμος & τράχηλος idem. Id vero cum suspendio fit, dicitur κάτω κάρα κρεμάσαι, *capite deorsum suspendi*, in veteri martyrologio, Pridie Id. Maii. Hinc igitur mutato vocabulo, *Eunomiani* vel *Histopodes* dicti, quasi diceres *Pederectos* vel *Erectipedes*. Quæ cum ita sint, cessent porro, quæ Cuiacius de spadonibus Eunomianis commentatus est. Vanum enim Eunomianos virum sibi exsecuisse: Vanus etiam eiusdem conatus, *leg. 5. Cod. Iust. qui test. fac. poss.* ad Eunomianos referre tentantis; vel eo quoque maxime vanus, quod Eunomiani, Constantio Imp. (cuius ea lex est) recentiores sint: Et vt obiter id nunc dicam, pertinet ea *lex 5.* ad Eunuchos & spadones, quibus cum obnoxius esset Constantius, imo apud eum omnia essent illi possentque, vt ex Libanio, Ammiano Marcellino, Zosimo, & nonnullis legibus aliis liquet, eo quoque nouo priuilegio eos euexit, vt *exemplo omnium*, id est eadem ætate, qua alii testari possent, ac proinde post primam pubertatem, cum antea, quod testatur Paulus *lib. 3. sentent. tit. 4. §. 2.* spadones eo tantum tempore testamentum facere possint, quo *plerique* pubescerent, id est anno demum ætatis decimo octauo, & sic a plena pubertate; *plerique* scilicet tum pubescunt, etsi nonnulli post annum 14. vel 16. Neque adsentiendum Viro Docto S. Petito II. *Obseruat. 7.* qui verbis his, *id est anno decimo octauo*, controuersiam mouet, quasi ea addita fuerint ab alio, postquam ex instituto Iustiniani plena pubertas definita est anno decimo octauo. Aperta enim est ibi Pauli sententia distinguentis Eunuchos ab aliis, & sic vlteriorem annum Eunuchis adsignantis ad testamentum faciendum, quam aliis. Neque id eiusdem admitto, quasi quod Eunuchis antea concessum iam fuerat, vt eadem ætate testari possent, qua alii, Imperator Constantius illa *l. castratis* quoque largiatur per nomen homonymum Eunuchorum. Neque enim, vt omittam *Eunuchis quibuscunque*, & indefinite id *hac lege* concedi, quod antea concessum non erat: sane si ad castratos porrigere voluisset, quod Eunuchis antea proprie dictis competebat, aliter legis verba concepta fuissent: veluti sic: *non Eunuchis tantum, sed & castratis*: vel *Eunuchis omnibus cuiuscunque generis*. Hac denique *l.* Eunuchi exemplo Omnium, id est, *aliorum* (non Eunuchorum) testamenta condere permittuntur, non castrati exemplo Eunuchorum. Vt ad Eunomianos Histopodes redeamus: nil mirum aut insolens, eos huiuscemodi appellatione de ritu suo insignitos: nam & ita τρωγλοδύται, κρανοβόσκαι, & μετεωρολέσχαι dicti, per ironiam, propter specus & speluncas quibus

p. 135.

in quibus Ecclesias suas habebant, de quo plene dixi, *ad Philostorgium lib. 9. cap. 3.* imo & Ἐξκκόντιοι iidem & Ariani, de quo ad eundem *lib. 10. cap. 3.*

Post hæc ita a me *ad Philostorgium* scripta Cl. Salmasius per literas me monuit, ægre sibi hanc emendationem meam probari, eo quod vox *Histopodes* non id significet, quod ipse volo, imo contrarium potius: *Histopodes* enim potius designare qui pedibus stent: insistant, non qui pedes sursum habeant. Ego tamen sententiam non ideo muto: ἵστημι quippe vel ἱστάω in voce ἱστόποδες vel ἱστάποδες, non significat *stare*, insistere pedibus, verum *erigi* in pedes: vnde & ἱστὸς παρὰ τὸ στῆσαι: & ἱστὸς, ὀρθὸν ξύλον, *erectum lignum*: ἱστοπέδη, ξύλον ὀρθὸν: ἱστόποδες, πάντα τὰ μακρὰ ξύλα, longa & erecta ligna, alias, κελέοντες: vide Pausaniam, Pollucem, Dionysium, Eustathium, Hesychium, Harpocrationem & Etymologicum. Hæc puto apertissima sunt. Si cui vero nostra hæc de Eunomianis *Histapodibus* sententia & emendatio minus placet, alteram videat apud Doctiss. Petitum II. *Obseru. 7.* quæ mihi certe non probatur.

Tandem ex collatione *l. 23. infr. hoc tit.* cum *hac leg.* colligere mihi iure videor, hanc legem a Tatiano Præfecto Prætorio, cui lex hæc inscribitur, extortam: verum hanc veluti quandam nimietatem quinquennio post visam, Rufino suggerente, Tatiani in ea Præfectura successore, cui vtique lex *ea 23.* qua hæc abrogata, inscribitur. Denique de Tatiani odio in hæreticos iam dixi ad *l. 16. proxim. supr.* & dicam adhuc ad *legem 23. infr.*

Theodosio-Valentinianea *in Manichæos constitutio.*

XVIII. (a) Idem AAA. Albino P. V. (b)

Qvicvmqve sub nomine *Manichæorum* mundum sollicitant, ex omni quidem Orbe terrarum, sed quam maxime de hac (c) Vrbe pellantur, sub interminatione iudicii. (d) Voluntates (e) autem eorundem, quinimo ipsæ etiam facultates, populo (f) publicatæ, nec vim Testamentorum teneant: nec derelinqui (g) per eos, aut hisdem fas sit: Nihil ad summum (h) his sit commune cum mundo. (i) Dat. xv. Kalend. Iul. Roma, Timasio & Promoto coss. [389.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iustinianeo*, velut temporaria. Inseruit eam Baronius Annalibus suis Ecclesiasticis *Anno* 389. *num. 62.* GOTHOF.

p.136. (b) *Albinus* sub Valentiniano Iun. P. V. Romæ scilicet, quod etiam argumento subscriptionis conficitur: vid. *Chronolog.* nam Constantinopoli hoc tempore Præfectus Vrbis erat Proculus. Alii habent hic *P. P.* male. *ID.*

(c) Roma: vbi data *hæc lex. ID.*

(d) *Iudicii*, capitalis scilicet. *ID.*

(e) Vltimæ scilicet. *ID.*

(f) *Populo* Vrbis Romæ publicatarum facultatum exemplum obserua: quæ alioquin confiscatæ, velut caducæ vel caduci titulo, *l. 7. 17. supr. ID.*

(g) *Derelinqui quid. ID.*

(h) *Ad summum*, hic, & *l. prox. 17. supr.* vbi similis clausula occurrit. *ID.*

(i) Cum reliquis *l. 17. prox. supr. ID.*

COMMENTARIVS.

Manichæi, Vrbe Roma, nominatim, *hac leg.* pelli: Intestabiles esse (quod autem Imperatoribus huius legis auctoribus nondum placuerat *l. 3. infr. de Apostatis*) Facultates eorum populo publicari, a Valentiniano Iun. & Theodosio M. simul Romæ positis iubentur, Anno Domini 389. Qui mundum scilicet sollicitant, his cum mundo commune nil esse debet. Quæ ratio hic nominatim initio & fine legis inter se collatis indicatur.

Manichæi scilicet, vt ceteroquin hæreticorum coryphæi habiti (quod ostensum ad *l. 3. supr.*) ita vel hi maxime mundum sollicitabant, præ ceteris noxii, turbidi, scelesti *l. 35. 65. infr. hoc. tit. l. 3. infr. de Apostatis.* Rursum, vt ceteroquin ex omni orbe terrarum pellendi visi, ita quammaxime ex Vrbe Roma: vt quæ Imperii caput, Regina esset, & a qua velut capite in orbem terrarum facile virus defunditur. Et hæc quidem de ipsa legis sententia.

Ceterum hæc lex, & quidem prima omnium, a Valentiniano Iun. & Theodosio M. Romæ positis data occurrit, quo post Maximum Tyrannum deuictum, eos profectos Veteres testantur. Hæcque vna est e Valentiniano-Theodosianis constitutionibus, quibus Romæ constituti Vrbi Romæ variis rationibus consuluerunt, tum in negotio religionis, cuiusmodi altera quoque lex est *l. 2. supr. de feriis*, tum in ciuilibus rebus quamplurimis dignitati honestatique Vrbis Romæ, quo pertinet etiam *d. l. 2. & l. 11. supr. de maleficis*, *l. vnic. supr. de mancip. l. 5. 6. supr. de Suariis: l. 5. supr. de aquaductu*, *lex 49. supr. de appell. lex vltim. Cod. Iustin. de seruis fugitiuis:* (& quæ narrat Socrates *lib. 5. cap. 18.*) quæ omnes leges eidem Albino Præfecto Vrbi inscribuntur. Eoque etiam pertinet, quod memorant Scriptores Ecclesiastici, Theodosium Maximo deuicto, & Iustina Matre Valentiniani mortua, Romæ versantem Ecclesiarum statui, per Italiam prospe-

prospexisse. Sozomenus *lib. 7. cap. 14. in fin.* τοῦ πολέμου τούτου διαλυθέντος τὸν τρόπον, ἔπειτα εἰκότα Γρατιανῷ τιμωρήσας ἧκεν εἰς Ῥώμην, καὶ ἐπινίκιον πομπὴν ἅμα Οὐαλεντινιανῷ ἐπετέλεσε, καὶ τὰ περὶ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ἐκκλησίας εὖ διέθηκε: συνέβη γὰρ καὶ Ἰουστῖναν ἀποθανεῖν: *hunc in modum finito bello, cum Imperator Gratianum, sicuti par erat, vltus, Romam venisset, & vna cum Valentiniano insignem triumphum egisset, res quoque ecclesiasticas, in Italia recte ordinauit: commodum enim Iustina e viuis excesserat.* Rufinus *lib. 11. cap. 17. Valentiniani quoque impia inter hæc matre defuncta, fidem Catholicam, quam ipsa violauerat, & regnum Tyrannide depulsa, restituit. Atque ipse posteaquam Romam illustri triumpho inuectus est, ad propria rursus regna remeauit.* Quamquam hæc loca proprie fidem Catholicam ab Arianismo vindicatam respiciant. Hactenus itaque de Manichæis Romæ consistentibus, Valentinianus & Theodosius constituerunt, vt ea expellerentur. Atenim biennio ferme post iidem vlterius perrexere *leg. 20. infr.* Quare triplicem processum circa Manichæos per diœcesin Vrbis Romæ hic obserua. Primum a Valentiniano Sen. Romæ coire, docere vetiti, Anno 372. *l. 3. supr.* Postea Vrbe Roma etiam pelli iussi a Valentiniano Iun. & Theodosio M. Anno 389. *hac leg.* Tandem & vicinis Romæ Vrbibus ab iisdem pulsi *l. 20. infr.* vbi vide quæ dicam plura ex Ambrosii quoque *epist. 81.* siu. *Epist. 7. Edit. Paris.* ad Syricium Papam.

Theodosii M. Duodecima *in hæreticos Constitutio Anno Domini 389.*

XIX. (a) Idem AAA. Tatiano PF. P. (b)

Hii qui sæui (c) dogmatis retinent Principatum, (d) (hoc est, Episcopi, Presbyteri, Diaconi, atque Lectores,) & qui Clericatus (e) velamine religioni maculam conantur infligere, sub cuiuslibet hæresis siue erroris nomine constituti, ex funestis conciliabulis, seu intra vrbem, seu in Suburbanis esse videantur (f) omnimodo propellantur. Dat. VI. Kalend. Decemb. Med. (g) Timasio & Promoto coss. [389.]

NOTÆ.

(a) Et *hac lex* abest a *Cod. Iust.* velut temporaria. Inseruit & *hanc legem* Annalibus suis Ecclesiasticis Baronius *Anno* 389. *num.* 75. concordant eiusdem Theodosii *l.* 12. 13. 14. *supr.* GOTHOF.

(b) *Tatianus* sub Theodosio M. PP. Orientis scilicet: vt probaui *l. 17. supr.* & *l. 5. supr. de quæstionib. ID.*

(c) *Sæuum* dogma *hac leg.* sæuum crimen *l. 44. supr. de Episcopis*: sæua religio *l. 43. infr. hoc tit.* sæua tempora, *l. 9. supr. de infirm. his quæ sub tyrann.* sæuitas morum, *l. 17. supr. de pœnis*, sæuitas paternæ deprauitatis *l. 4. infr. ne sanctum baptism.* vid. *Glossar. ID.*

(d) *Principatum* vocat ἱερωσύνην, omne ministerium Ecclesiasticum. *ID.*

(e) Simplicis, nudi. *ID.*

(f) *Esse videantur*, id est, sint: vid. *Glossar. ID.*

(g) Theodosius Roma, per forum Flaminii digressus, *Mediolani* hoc tempore substitit: vide *Consularia Theodos. ID.*

COMMENTARIVS.

p.137. Sacerdotes Clericos, quorumcunque hæreticorum, tum Vrbe Constantinopolitana, tum Suburbanis eius expelli hac constitutione ad Tatianum Præfectum Prætorio Orientis emissa iubet Theodosius Magnus, in Italia Mediolani consistens Anno Domini 389.

Sane Theodosius Anno Domini 383. 384. Constantinopoli ipse consistens, hæreticorum Sacerdotes & Clericos vrbibus expelli iusserat *l. 12. 13. supr.* ac nominatim Vrbe Constantinopolitana *d. l. 13.* Quadriennio post Ann. D. 388. idem Thessalonicæ consistens, mox in Maximum Tyrannum moturus, vrbibus expelli hæreticos iussit *l. 14. supr.* Atenim interea siue iudicum (& in his vt puto Cynegii Præfecti Prætorii) conniuentia (quod etiam hoc. Theodosii seculo solemne fuisse ostendet *l. 24. infr.*) siue extortis a Theodosio rescriptis nonnullis, siue captata tandem absentiæ Theodosii occasione, per alterum iam ferme annum, Hæreticorum principes, intra Vrbem & in Suburbanis Vrbis Constantinopolitanæ porro consistere cœperunt, suaque conciliabula egere. Idquod *hac leg.* Theodosio prohibere visum.

Vbi duo obseruanda. Primum, quod de Suburbanis adiicitur. Nempe, quibus in ipsa vrbe intutum agere, ii in Suburbanis ferme egere. Quod de Eunomio hoc ipso tempore nominatim prodit a Theodosio in exilium inde pulso Sozomenus *lib. 7. cap. 17.* ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπερορίαν φυγὴν Εὐνομίου τότε κατεδίκασεν· ἔτι γὰρ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν προαστείοις διατρίβων, ἢ ἐν οἰκίαις, καθ' ἑαυτὸν ἐκκλησίαζε: *Imperator vero Eunomium eo tempore in exilium misit: adhuc enim ille Constantinopoli degens, in suburbanis, aut in priuatis domibus conuentus ecclesiasticos seorsum agebat.* In Iouiano simile exemplum *l. 53. infr. hoc tit.* Secundo obseruandum, quod dicitur: sub cuiuslibet hæresis siue erroris nomine constituti. Nempe hoc illud tempus est, quo non tantum variis hæresibus Ecclesia concussa, verum etiam ipsæ hæreses rursum subdi-

subdivisæ fuere, quod pluribus exequitur Socrates *lib. 5. cap. 20. 22. 23.* Sozomenus *l. 7 cap. 17. 18.* Quare hæc verba hic addita, vti scirent hæretici nihilo plus vnis, quam aliis in Vrbe vel Suburbanis Sacerdotes & cœtus habendi licentiam sibi patere.

XX. (a) Exemplum sacrarum (b) literarum.

Hæreticorvm (c) polluta contagia (d) pelli Vrbibus vicinis, proturbari, ac nullis penitus iubemus patere (e) conuentibus: ne in quoquam loco sacrilega cohors talium hominum colligatur. Nulla eorum peruersitati, vel publica conuenticula, vel latiora (f) erroribus secreta tribuantur. Dat. (g) xiv. Kalend. Iun. Rom. Tatiano & Symmacho vv. cc. coss. [391.]

NOTÆ.

(a) Refert & *hanc legem* Baronius *Anno* 391. *num.* 15. *GOTHOF.*

(b) Valentiniani Iunioris & Theodosii: mox vt ostendam. *ID.*

(c) Manichæorum nominatim. *ID.*

(d) Ita & Ambrosius: *Quasi quædam contagia refugerunt.* vid. *Comment. ID.*

(e) Eas vrbes: alioquin parere, id est, *apparere* scriberem, vel *latere. ID.*

(f) An *latentiora*, quæ publicis hic opponantur? An potius *latiora*, quæ in vicinis vrbibus? Hoc postremum probabile. *ID.*

(g) Pro *proposita, reddita. ID.*

COMMENTARIVS.

Vrbibvs, Romanæ Vrbi vicinis, hæretici eorumqe conuentus arceri Valentiniani Iunioris & Theodosii Edicto Romæ proposito iubentur Anno Domini 391.

Vrbibus, inquam, vicinis Vrbi Romanæ: perperam enim hoc edictum ad Orientalem Ecclesiam, & nouam Romam Baronius retulit. Quem vel subscriptio legis arguit: *Dat. Romæ.* Quod sane ita accipiendum, vt vel Valentinianus indicetur hoc tempore Romæ substitisse, Theodosio inde digresso, quod Socrates docere videtur *lib. 5. cap. 18. in fin.* vel *Data* accipiendum pro *proposita* (vt alibi sæpe:) sane Theodosius & Valentinianus hoc anni tempore Mediolani primum, mox Concordiæ, tum Vincentiæ, tandem Aquileiæ constiterunt, quod *Chronologia Theodosiana* docebit. Et vero notum proposita ita edicta in Vrbe totius Diœceseos Principe.

Hoc exemplo igitur propositum hoc edictum Romæ, quo Vrbibus ei vicinis hæretici expelli iubentur: Nempe (quod & ipsum alicui argumento esse potest, hoc Edictum, non ad Orientalem Ecclesiam pertinere) Vrbes vicinæ *hac leg.* sunt, quæ in Diœcesi & Præfectura Vrbis Romæ erant. Sic enim & *Vicina vrbi regiones* in *l. vltim. supr. de habitu quo vti oportet intra vrbem*, sunt omnino, quæ in Diœcesi & Præfectura Vrbis Romæ erant, eamque constituebant: quod eius legis inscriptio aperte ostendit: pariter vt hac lege subscriptio id euincit. Denique vicinæ Vrbi ciuitates & regiones his duobus locis sunt, quæ intra centesimum miliarium, suburbicariæ, suburbanæ, vrbicariæ alias proprio & peculiari vocabulo dicebantur: de quibus iam alibi sæpe & ex professo.

Sed (& quod tertium argumentum præbere potest) obseruandum, hoc edictum peculiariter *ad Manichæos* pertinere videri. Nempe, ante biennium ferme, ab eodem Theodosio M. & Valentiniano Iun. *l. 18. supr.* Manichæi Vrbe Roma ῥητῶς pelli iussi fuerant: ac nunc, etiam Vrbibus Romæ vicinis pelli iubentur, id est, vltra centesimum lapidem: pariter vt Schismatici *l. 62. infr.* vbi vide quæ dicam plura. Vt autem ad Manichæos hanc legem speciatim referam, facit quoque Ambrosii locus *epist. 81.* siu. 7. *Edit. Paris. ad Syricium Papam*, qui proculdubio *legem 18.* & hoc edictum respicit, simul & verba imitatur, quæque exinde secuta memorat. *Dignum*, inquit, *præmium retulerunt illi perfidiæ suæ, qui ideoque huc* [Mediolanum] *venerunt, ne superesset locus in quo non dominarentur* [γρ. *damnarentur*] *qui vere se Manichæos probauerunt*: p. 138. Et mox. *Impietas Manichæorum, quam & clementissimus execratus est Imperator, & omnes qui illos viderunt, quasi quædam CONTAGIA refugerunt: sicut testes sunt fratres, & compresbyteri mei Crescens, Leopardus, Alexander, sancto feruentes spiritu, qui eos omnium execratione damnatos, Mediolanensi ex Vrbe quasi profugos repulerunt. Itaque Iouinianum, Auxentium, Germinatorem, Felicem, Protinum, Genialem, Martianum, Ianuarium, & Ingeniosum, quos sanctitas tua damnauit, scias apud nos quoque, secundum Iudicium tuum, esse damnatos.* Quare, quod quartum, & huius Ambrosiani loci indicio, colligitur, Syricium Papam & huius & 18. *legis supr.* suasorem proculdubio extitisse.

Monendum tamen, esse, qui in *hac leg.* ita reponant, *pelli vrbibus, vicis proturbari*: Quod haud adeo improbabile: hæretici scilicet eorumque conuentus non tantum vrbibus: sed & oppidis vicisque prohibiti: vide *l. 4. 6. 7. 8. 9. 12. 19. supr. l. 34. 53. 65. infr.* Imo & extra omnes terras: cuius rei exemplum apud Seuerum Sulpitium *lib. 2. sacr. histor.* Postremo assentiendum non est Viro docto, qui *hanc legem* putabat non de hæreticis accipiendam, verum de Doctoribus, qui inficiunt alios. Quod in legem ipsam incurrit: & confirmatur ea hypothesi quam supra attuli.

Theo-

THEODOSII M. Decimatertia *in hæreticos constitutio Anno Domini 392.*

XXI. (a) Idem (b) AAA. Tatiano PF. P. (c)

IN hæreticis erroribus, quoscunque constiterit (d) vel ordinasse Clericos, vel suscepisse officium Clericorum, denis libris auri viritim multandos esse censemus; Locum sane, in quo vetita temptantur, si conhibentia (e domini patuerit, fisci nostri viribus adgregari. Quod si id possessorem, (f) (quippe clanculum gestum) ignorasse constiterit, conductorem eius fundi, si ingenuus est, decem auri libras fisco nostro inferre præcipimus: si seruili fæce (g) descendens, paupertate (h) sui, pœnam damni, (i) ac vilitate contemnit, cæsus fustibus deportatione damnabitur. Tum illud specialiter præcauemus, vt si villa dominica (k) fuerit, seu cuiuslibet publici (l) iuris, & conductor, & procurator licentiam dederit colligendi, denis libris auri proposita condemnatione multentur. Verum (m) si quos talibus repertos obsecundare mysteriis, ac sibi vsurpare nomina *Clericorum* iam nunc (n) proditum fuerit, denas libras auri exigi singulos & inferre præcipimus. Dat. XVII. Kalend. Iul. Constantinop. Arcad. III. (o) & Rufino CONSS. [392.]

NOTÆ.

(a) Inseruit & *hanc legem* Baronius Annalibus suis Ecclesiasticis *Anno* 392. *num.* 25. Meminit huius legis non vno loco Augustinus, mox vt ostendam. Sed & Patres Africani, &c. GOTHOF.

(b) Perperam hæc lex tribuitur *Valentiniano, Theodosio & Arcadio*: inducendum enim nomen *Valentiniani*, qui iam Idibus Maii huius anni obierat: de quo vide *Consular. Theodos. ID.*

(c) Orientis, de quo vide quæ dixi ad *l.* 5. *supr. de quæstionib. ID.*

(d) Deinceps, quanquam & id extenditur ad eos, qui iam nunc Clericorum nomina sibi vsurpauerint. *ID.*

(e) *Conniuentia. ID.*

(f) Id est, Dominum, vt supr. *Conhibentia Domini. ID.*

(g) *Seruili fæce descendentes* dicuntur, & sui paupertate, & vilitate pœnam damni contemnere, id est, pœnam pecuniariam. *ID.*

(h) *Paupertate ac vilitate sui pœnam* &c. ita nonnulli legunt, & verba sequentia huc retrahunt. *ID.*

(i) Id est, pecuniariam. *ID.*

(k) Id est, ad Imperatorem spectans, & rei priuatæ: de quo vide Arcadii constitutionem *l.* 13. *infr. de Paganis. ID.*

(l) Id est, Reipublicæ. *ID.*

(m) Verum *etsi. ID.*

(n) Vid. *Glossar. ID.*

(o) *γρ. II. ID.*

COMMENTARIVS.

MVLTA auraria DECEM AVRI LIBRARVM tribus imponit *hac leg.* Theodosius Magnus; nempe 1. Clericorum Hæreticorum ordinatoribus, 2. Ipsis Clericis ordinatis, 3. Locum conuentibus hæreticorum præbentibus, Conductoribus, Procuratoribus priuatarum possessionum, Imperatoriarum (exceptis Dominis ipsis conniuentibus, quorum loca confiscari iubentur: & seruili ex fæce descendentibus, in quos cum pœna pecuniaria non cadat, fustium & deportationis pœna imponitur) Theodosius M. inquam, iis quos dixi hanc multam hac lege imponit, Anno D. 392. quæ emissa est ad Tatianum PP. Orientis, haud ita pridem ex Italia in Orientem redux. Quare huc facit quoque Rufini locus *lib.* 11. *cap.* 19. *Igitur ad Orientem regressus ibique (vt ab exordio principatus sui) summa cura, summoque studio pulsis hæreticis, Ecclesiis Catholicis tradere, idque ea moderatione agere, vt vltione contempta, tantum Catholicis de Ecclesiarum restitutione consuleret, quo fides recta absque prædicationis impedimento proficeret.* Nempe eius moderationis Theodosianæ, vltione contempta, hæc lex quoque argumentum fuerit, multa inquam decem librarum auri: quæ & ipsa postea placuit Honorio *l.* 39. Theodosio Iun. *l.* 65. Denique hæc illa est, famosa Theodosii Magni constitutio & passim decantata, *de multa decem librarum auri hæreticis imposita*, & cuius multa mentio apud Augustinum *lib.* 1. *contra Epist. Parmeniani cap.* 12. *numer.* 19. *Imperatorum Iustitiam legesque, quæ vehementer aduersus eos latæ sunt quis ignorat? In quibus vna generalis aduersus omnes, qui Christianos se dici volunt, & Ecclesiæ Catholicæ non communicant, sed in suis separatim conuenticulis congregantur, id continet, vt vel ordinator clerici vel ipse ordinatus denis libris auri multentur. Locus vero ipse quo impia separatio congregatur, redigatur in fiscum.* Idem *lib.* 3. *contra Cresconium, c.* 47. *p.* 314. *T. IX. Benedict. Crispinus Episcopus vester exhibitus, & quod se esse Proconsuli quærenti negauerat, facillime conuictus* [vid. *infr. l.* 39.] *hæreticus, DECEM tamen LIBRAS AVRI, quam multam in omnes hæreticos Imperator Maior THEODOSIVS constituerat, intercedente Possidio non est compulsus exoluere.* De qua re vide & Possidonium *capite* 12. *de vita Augustini.* Et rursus *Epistola ad Bonifacium* 50. *siu. Ep.* 185. *num.* 25. *Ed. Benedictin. Quod eo modo* p. 139.

eo modo fieri aliquatenus posse arbitrabamur si legem piissimæ memoriæ Theodosii, quam generaliter in omnes hæreticos promulgauit, vt quisquis eorum Episcopus vel Clericus vbilibet esset inuentus, decem libris auri multaretur, expressius in Donatistas, qui se negabant hæreticos, ita confirmarent [Imperatores,] *vt non omnes ea multa ferirentur, sed in quorum regionibus aliquas violentias a Clericis vel a circumcellionibus vel populis eorum Ecclesia Catholica pateretur, vt scilicet post protestationem Catholicorum, qui fuissent ista perpessi, iam cura ordinum ad persoluendam multam Episcopi siue ministri cæteri tenerentur. Ita enim existimabamus eis territis, & nihil tale facere audentibus, posse libere doceri & teneri Catholicam veritatem,* &c. *Et quamuis aliis fratribus aliud videretur,* &c. *obtinuimus tamen, vt illud potius quod dixi ab Imperatoribus peteretur: decretum est in Concilio nostro, legati ad comitatum missi sunt.* Idem epist. 68. ad Ianuarium siu. *Epist. 88. Edit. Benedictin. Ex Concilio autem nostri Episcopi legatos ad comitatum miserunt, qui impetrarent, vt non omnes Episcopi vel Clerici partis vestræ, ad eandem condemnationem decem librarum auri, quæ in omnes hæreticos constituta est, tenerentur, sed hi soli in quorum locis aliquas a vestris violentias Ecclesia Catholica pateretur.* Sed & contra Cresconium *lib. 3. cap. 47. Rescriptum est: Quid aliud, nisi quod pars Donati iam sciret, se ad illam pœnam aurariam cum cæteris hæreticis pertinere.* Hanc igitur generalem legem, vt ex duobus superioribus Augustini locis liquet, postea Patres Concilii Carthaginensis aduersus Donatistas porrigi nominatim petendum ab Honorio Imp. Theodosii Filio censuere. Quod iuxta Augustinum docet canon *Concilii Carthaginensis*, quod habitum Anno Domini 404. qui est 93. *in Codice Africano pag. 918. Tom. I. Concilior. Edit. Harduin. Simul etiam petendum: Vt illam legem, quæ a religiosæ memoriæ eorum Patre Theodosio, de auri libris decem in ordinatores vel ordinatos Hæreticos, seu etiam in Professores, vbi eorum congregatio deprehenditur, promulgata est, ita deinceps confirmari præcipiant: vt in eos valeat contra quos propter eorum insidias Catholici prouocati contestationem deposuerint, vt hoc saltem terrore a schismatica vel hæretica prauitate desciscant, qui consideratione æterni supplicii emendari corrigique dissimulant.* Quid vero ad hanc postulationem secutum sit, id est, quid Honorius Imperator, ad eam statuerit, & Augustinus *dict. epist. 50.* siu. *185. Edit. Benedictin.* ostendit, & docebit *l. 38. 39. infr.* Tandem hanc Theodosii constitutionem memorat, simul & retorquet in Catholicos Hunnericus Rex Edicto suo apud Victorem Vitensem *lib. 4. de persecutione Vandalorum c. 2.* Et hæc de personis seu de multa personis proposita. Quod loca attinet in quibus hæretici conuenerint dominis conniuentibus, in fiscum ea redigi iubet Theodosius: cuius rei meminit quoque Augustinus superiore loco *cont. ep. Parmen. lib. 1. cap. 12. n. 19.*

Interim obseruant ex hac lege nonulli: & in his Cuiacius, seruo pœnam deportationis *hac leg.* infligi videri. Quare nonnulli id ita accipiunt, non quidem de ea & proprie accepta, qua in insulam deportatio, status seu capitis mutatio erat (quæ vtique in seruum pœna cadere non possest, vt qui statum seu caput nullum habeat, *l. 12. §. 4. D. de accusation.*) verum de eo deportationis genere, quo in Metallum quis detruditur, & priuati dominio ereptus, pœnæ seruus fit *l. 17. §. vlt. D. de quæstionib. l. 8. §. vltim. D. de pœnis.* Hoc scilicet deportationis & pœnæ genus in seruum cadere aiunt, (quod sane probat *l. 65. infr. vers. Siue de priuatis ædificiis:*) non illud pariter, vt relegationem, de qua esse aiunt, & *l. 1. supr. de mulierib. quæ se seruis propriis iunx.* & *l. 1. supr. de sepulchro violato. l. 2. D. qui & a quibus manum. d. l 12. §. 4. D. de accusation.* Verum (ne de aliis legibus nunc dicam, de quibus dixi plene semel ad *l. 1. supr. de sepulchro violato)* perperam hæc a Cuiacio notantur: neque enim hæc lex est de seruo: verum de eo, qui ex seruili fæce descendit, id est, libertino ferme; quos homines vocari puto *l. vnic. supr. de conductorib. & hominibus domus Augustæ*: aperte enim opponitur hic ingenuus, & hic de quo nunc agimus. *Conductorem*, inquit, *eius fundi SI INGENVVS est, decem auri libras fisco nostro inferre Præcipimus: SI SERVILI FÆCE descendens, paupertate sui pœnam damni ac vilitate contemnit, cæsus fustibus deportatione damnabitur.* Pariter *l. 40. infr. Conductor*, inquit, *si idoneus est deportabitur.* Et in *l. 65. decem librarum auri multa vel exilium si sit ingenuus subituro: metallum vero post verbera, si seruilis conditionis sit.* Denique *seruili fæce descendentes* sunt, qui non sunt ingenui, non honestis natalibus editi: verum & pauperes & viles: ideo mox dicuntur *paupertate sui pœnam damni ac vilitate contemnere:* atenim serui non tam viles, quam nulli, non tam pauperes, quam neque sui compotes sunt.

Theodosii M. Decimaquarta *in hæreticos constitutio Anno Domini 394.*

XXII. (a) Idem (b) AAA. Victorio (c) Proc. Asiæ. (d)

Hæretici neque Episcopi faciendi potestatem, neque Episcoporum confirmationes licitas habeant. Dat. XVII. Kalend. Maii, Constantinop. Arcad. III. & Honorio II. AA. coss. [394.]

NOTÆ.

(a) Inseruit & *hanc legem* Baronius Annalibus suis Ecclesiasticis *Anno 394. num. 4. GOTHOF.*

(b) Male: inscribendi huic legi vt & duabus sequentibus 23. 24. Theodosius, Arcadius, Honorius: V. *Consular. Theodos. ID.*

p.140. (c) Extant ad eundem Victorium Proconsulem Asiæ plures aliæ constitutiones, duobus annis proxime præcedentibus, Anno 392. 393. ac nominatim Anno 393. *l. vlt. supr. de constit. Principum:* vbi vide quæ dixi. *ID.*

(d) In qua hæ Prouinciæ, Pamphylia, Lydia, Caria, Lycia, Lycaonica, Pisidia, Phrygia Pacatiana, Phrygia Salutaris, item Hellespontus & Insulæ. *ID.*

COMMENTARIVS.

Episcopos facere, vel etiam confirmare hæretici a Theodosio Magno, per Asiam nominatim, hac constitutione, Anno Domini 394. prohibentur. Sane iam antea Episcopos facere eosdem Theodosius idem vetuerat *l. 12. & 14. 22. prox. supr.* De quo Theodosii interdicto agit & Sozomenus, *lib. 7. cap. 12.* βασιλεὺς νομοθετῶν ἐκέλευσε τὰς ἑτεροδόξους μήτε ἐκκλησιάζειν, μήτε περὶ πίστεως διδάσκειν, μήτε ἐπισκόπους ἢ ἄλλους χειροτονεῖν, *Imperator lege lata præcepit, ne hæretici collectas agerent, neue de fide docerent, neue Episcopos aut alios ordinarent.* Id vero *hac leg.* rursum per Asiam repetitur: illudque additur: *Neque Episcoporum confirmationes licitas hæreticos habere debere.* Nempe, vt ordinationis Episcoporum ad pascendam plebem destinatorum duæ sunt partes, duo velut actus: puta electio & confirmatio, seu τὸ κῦρος τῆς ψήφου, quorum illa ad Clerum & populum interuenientibus Prouinciæ Episcopis pertinuit, quod indubitatum, hæc vero ad Metropolitanum totius Prouinciæ, vt vel ex canone 4. Nicæno notum, & Synodica eiusdem Concilii apud Theodoretum, *lib. 1. cap. 9.* & Ambrosio *epist. 82. siu. Epist. 25. Edit. Paris.* Ita & Theodosius M. hæreticorum cœtibus obuiam iturus & collectionibus, vndiquaque Episcoporum ordinationi intercedendum sibi credidit: & electione & confirmatione Episcoporum eis iuxta interdictis. Non satis scilicet visum, electioni intercedere: confirmationem insuper prohibere visum: vt ita maximi, minimi, ab Episcopis faciendis abstinerent. Nempe speciali beneficio Metropolitani hæretici confirmationem Episcoporum sibi vindicasse aduersus generalia præcepta videntur argum. *l. vltim. supr. de constit. Princip.* quæ ante septem menses ad eundem Victorium Proconsulem Asiæ data.

Ad Asiam vero, vt dixi, proprie pertinet hæc lex, atque ea ideo Proconsuli Asiæ inscribitur, pariter vt *l. 3. supr. de fide Cathol.* eiusdem Theodosii, & Arcadii, *l. 28. infr.* vbi pariter Euresius hæreticus in Antistitum numero haberi vetatur. Nempe, (quod ex Epiphanio quoque colligere licet) ea potissimum diœcesis ab hæreticis infestata fuit.

Theodosii M. Decimaquinta *seu postrema hoc titulo de hæreticis constitutio, ac nominatim de* Eunomianis, *Anno Domini 394.*

XXIII. (a) Idem AAA. Rufino PF. P. (b)

Evnomianis, ne caperent aliquid, vel relinquerent testamento, Legem † dudum credidimus (c) promulgandam: Quam quidem nunc consilio pleniore (d) reuocamus: Viuant iure communi, scribant pariter ac scribantur hæredes. Dat. xv. (e) Kal. Iul. Hadrianop. Arcad. III. & Honor. II. AA. coss. [394.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* Eandem omisit Baronius Annalium Ecclesiasticorum *Ann.* 394. Eam indicat Arcadius filius Theodosii *l.* 25. 27. quam priore infirmat; posteriore rursum confirmat. GOTHOF.

(b) *Rufinus* PP. Orientis scilicet: qui in Tatiani locum suffectus suo ipsius consulatu: id est, *Anno* 392. ante biennium, mense Iulio vel Augusto: vide Zosimum *lib. 4. cap.* 52. Ambrosium *epist.* 50. siue *Epist.* 50. *Edit. Paris.* & Consularia Theodosiana. Eidem inscribuntur quatuor insuper leges *hoc tit.* puta *lex* 24. 25. 26. & sexta, *lex* 13. *infr. de Paganis.* De eo eiusque in hæreticos & Eunomianos odio: vide quæ dico semel ad *l.* 25. *infr. ID.*

† Intelligit *l.* 17. *supr.* datam ad Tatianum Præfectum Prætorio huius Rufini decessorem. *ID.*

(c) *Dudum*, id est, ante quinquennium; Anno 389. *ID.*

(d) Cur pleniore? An *pensiore*? Nil muto. *ID.*

(e) *XII.* in Editione octauaria Tilii, & in Edit. Quartan. prim. Cuiac. *ID.*

COMMENTARIVS.

Evnomianis ademta a Theodosio M. ante quinquennium Anno 389. *l. 17. supr.* (quæ hac lege indicatur, quæque Tatiano Præfecto Prætorio Orientis inscribitur, Rufini cui hæc inscribitur, in ea præfectura decessori) testamenti factio, seu testabilitas, ab eodem Theodosio Anno D. 394. aduersus Eugenium & Arbogastem moturo, *pleniore* (vt ipse profitetur) nunc consilio, restituitur.

Variauit scilicet hac parte Theodosius M. pariter vt Arcadius filius eius, quod ostendit *l. 25. 27. 36.* modo *hac lege* abrogata, vt *l. 25.* modo nominatim restituta, vt *l. 27.* His enim duabus legibus huiusce paternæ mentionem facit. Porro & *l. 49. infr.* Theodosium variasse, prout Præfecti quoque Prætorio hanc in partem animati erant, ita prout tempora erant, non inani coniectura ducor. Nam vt maxime mutati consilii rationem hic Theodosius non satis aperte indicet, cum ait, *nunc consilio pleniore reuocamus*, attamen mutati consilii rationem etiam a Tatiano & Rufino his rationibus coniicio. Primum inscriptionum diuersitate, iunctis illis, quæ modo ponderabam, verbis, nempe *lex 17.* inscribitur Tatiano Præfecto Prætorio, hæc vero, qua illa abrogatur, Rufino, eius in Præfectura successori: cuius consilium nunc

saltem melius, plenius Tatianeo visum. Secundo, ingens Tatiani in hæreticos odium, cæteroquin ostendunt etiam *l. 2. supr. de his. qui super Religione contendunt*. *l. 16.* (si modo eius inscriptio emendetur) *l. 19.* & *21. supr. hoc tit.* Tertium argumentum quod vt cætera Tatiani acta, a Theodosio
p.141. recissa fuere *l. 12. 13. supr. de bonis proscript. l. 23. supr. de annona & tribut. l. 131. supr. de Decurionib.* ita & quæ consilio eius constituta, haud pauca reuocata verisimillimum est, in quis pœna in Eunomianos statuta. Quartum argumentum: vt Zosimus *lib. 4. c. 52.* & Ambrosius *epist. 53.* siu. *50. Edit. Paris.* & Claudianus *1. in Rufinum v. 238.* testatur, Rufino auctore Tatianum cecidisse, seu *temporali offensione*, (vt loquitur *l. 9. supr. de indulg. criminum*:) *deterrimi iudicis inimici*; ita eius acta eo auctore rescissa suadet *d. l. 12. de bonis proscriptor. d. l. 23. supr. de annona.* Quinto, neque temporis circumstantias omitti cupio. Nempe Theodosius *l. 17. supr.* edidit, absens confecto bello aduersus Maximum in Italia constitutus, quasi hac seueritate Eunomianorum audaciam compesciturus: atenim nunc, absfuturus scilicet bello aduersus Eugenium, consilio pleniore contrarium ei visum & tutius. Tandem sicut Rufini consilio *l. 17.* hac abrogatur a Theodosio, ita vice versa hæc Rufino consilio lata, rursum est ab Arcadio abrogata eiusdem Rufini consilio *l. 25. infra*.

His omnibus adde, quæ Sozomenus *l. 7. cap. 12. extremo*, de Theodosii in hæreticos constitutionibus ait, graues quidem ab eo pœnas propositas, non vt eas exequeretur, verum ad metum tantum, vt ita eos ad fidem Catholicam traduceret.

XXIV. (a) Idem (b) AAA. Rufino PF. P. (c)

Hæreticorum dementia, nec (d) vlterius * conetur perpetrare (e) quæ reppererit, nec inlicita habere concilia: Nusquam profana (f) præcepta, vel docere, vel discere: Ne (g) Antistites eorundem audeant fidem insinuare, quam non habent, (h) & (i) Ministros creare, quod (k) non sunt. (l) Nec per conhibentiam (m) Iudicantum, (n) omniumque, quibus per Constitutiones Paternas † super hoc cura mandata est, eiusmodi audacia neglegatur, & crescat. (o) Dat. VII. Id. Iul. Constantinop. Arcadio III. & Honorio II. AA. coss. [394.]

NOTÆ.

(a) *Legis 2. Cod. Iust. de hæreticis*, versiculus *nemo vlterius* ex hac lege desumtus & interpolatus est, eique legi, quæ alioquin desumpta est ex *l. 5. 28. hoc tit.* intextus. Denique ea *lex* 2. ex tribus, quas dixi, legibus conflata est. Inseruit autem & hanc totidem verbis Annalibus suis Ecclesiasticis Baronius *Anno D.* 394. *num.* 4. GOTHOF.

(b) Nempe *Theodosius*, *Arcadius*, *Honorius*. *ID.*

(c) *Rufinus* PP. Orientis scilicet sub Theodosio Magno & Arcadio: vid. *Prosopogr.* & quæ de hoc dico sub finem *legis prox. 25. ID.*

(d) *γρ. ne vlterius.*

* *Nemo vlterius conetur, quæ repererit profana præcepta vel docere vel discere.* Ita hunc locum interpolauit Tribonianus *d. l. 2. de hæreticis.* De qua sententia dixi ad *l. 8. supr. de maleficis. ID.*

(e) An *perreptare* totidem literis? vt ita videantur hæretici prohiberi concilia perreptare, quæ repererint, discendi causa: & habere concilia, docendi ergo; doctores scilicet, *concilia habere*: discipuli *concilia reperta perreptare. ID.*

(f) *Profana* præcepta hæreticorum. *ID.*

(g) *Nec*, Cod. Iust. *ID.*

(h) Nemo dat quod non habet. *ID.*

(i) *Nec*, Cod. Iust. *ID.*

(k) *Qui*, Cod. I. *ID.*

(l) Nemo alium facere potest, quod ipse non est. *ID.*

(m) Pro, *conniuentiam*: & ita Cod. Iust. habet. *ID.*

(n) *Iudicantium* Cod. Iust, *ID.*

† Obserua constitutiones anteriores Theodosii Magni. *ID.*

(o) Negligentia Iudicum crescit audacia reorum. *ID.*

COMMENTARIVS.

Arcadii Imp. in hæreticos duodecim constitutiones sequuntur: puta, hæc lex, & *lex 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 36.* Hac lege hæretici Coetvs agere, frequentare, docere, discere, fidem insinuare, Ministros creare, A. D. 394. per Præfecturam Orientis ab *Arcadio* prohibentur: damnata Iudicum & cæterorum negligentia quibus hæc cura a Theodosio Magno demandata fuerat: *Per constitutiones paternas*, ait lex: vnde apparet, Arcadium huius legis auctorem esse; quem & Zosimus, *lib. 4. cap. 57.* & Socrates, *lib. 5. cap. 25.* & Sozomenus, *lib. 7. cap. 24.* a patre Theodosio aduersus Eugenium & Arbogastem moturo, hoc anno Constantinopoli Imperatorem relictum testantur. Falsum autem est, quod Sozomenus & Socrates addunt, * etiam Honorium Constantino-

* Consule Ant. Pagivm *in Critic. ad Annal. Baron. ad an.* 394. *num.* 1. & Nostri *Chronicon historicum.*

ſtantinopoli a patre relictum: reclamant enim & Zoſimus & Marcellinus, qui Honorium nominatim aiunt a patre abductum & adſcitum; reclamant & cæteri, qui paulo poſt Theodoſium obiiſſe aiunt Mediolani filio Honorio præſente. Quare ſupereſt, ſi auctor huius legis quæritur, eam vni Arcadio tribuendam, non Arcadio & Honorio. Quanquam idem Socrates & Rufinus Arcadium, a Theoſio finem vitæ ſuæ impendere proſpiciente, Conſtantinopoli Mediolanum accitum ſcribit.

Cauſa autem recentandæ huius aduerſus hæreticos legis non videtur iuſſus Parentis Theodoſii M. quem expeditio militaris ſuſcepta coëgerat, rem paucioribus agere: *l. 32. ſupr.* verum, conniuentia Iudicum, & aliorum: quam Arcadius Conſtantinopoli relictus, cum poſt tot paternas Theodoſii conſtitutiones, ipſe Imperii habenis ſuſceptis, deprehendiſſet, ne vlterius creſceret, prouidendum ipſe putauit, quod *hac leg.* aperte indicatur. Et quidem ex conſilio proculdubio Rufini PP. cui hæc lex inſcribitur, quem a Theodoſio, filio Arcadio iuueni adhuc rerum agendarum imperito adiutorem, atque omnia ex vſu adminiſtraturum datum, diſerte prodit Zoſimus *lib. 4. cap. 57. in fin.* Verba hæc ſunt de Theodoſio: ἀπεχώρει σὺν τῷ ςρατῷ, τὰ κατὰ τὸν πόλεμον διαθήσων, ἀπολιπὼν Ἀρκάδιον τὸν υἱὸν, ἤδη πρὸ τούτου βασιλέα καθιςάμενον· ἐπειδὲ νέος ἦν ἔτι, τὸ λεῖπον εἰς φρόνησιν αὐτῷ διὰ τὴν νεότητα θεραπεύων, ἀπέλιπεν αὐτόθι Ῥουφῖνον, ἅμα τε τῆς αὐλῆς ὕπαρχον ὄντα, καὶ ἐς πᾶν ὁτιοῦν ἕτερον τῆς ἑαυτοῦ κυριεύοντα γνώμης, πράττοντά τε ὅσα βασιλεῖ δίδωσιν ἡ τῆς ὑπεροχῆς p.142. ἐξουσία: *cum exercitu bellum geſturus diſcedit, Arcadio filio relicto, qui iam ante fuerat Imperator declaratus; & quoniam adhuc iuuenis erat, remedio quaſi quodam id ſupplens, quod per ætatem ad prudentiam ipſi deerat, Rufinum ibidem relinquit, qui ſimul & Præfectus Prætorio eſſet, & ex animi ſui arbitratu in quaslibet res alias dominatum haberet, adeoque ageret omnia, quæcunque principi poteſtas eminentiæ tribuit.*

Additur porro hac lege, *Omniumque quibus per conſtitutiones Paternas ſuper hoc cura mandata eſt*, id eſt, Officialium & Principalium & ſimilium, quod docet ipſamet Theodoſii M. conſtitutio, puta *lex 12. ſupr.* docebit eiusdem Arcadii conſtitutio anno proximo data, ad eundem Rufinum *l. 13. infr. de Paganis.*

Cæterum vnica hæc mihi lex occurrit, quam Arcadius viuo patre promulgauerit.

XXV. (a) Idem (b) AAA. Rufino PF. P. (c)

OMNES pœnas, cuncta ſupplicia, quæ ſanctionibus † Diuæ recordationis Genitoris Noſtri aduerſus hæreticorum ſunt pertinaces (d) ſpiritus conſtituta, noſtro etiam decreto reparantes, (e) decernimus: Quidquid etiam his eſt, contra meritum delinquentum, ſpes (f) correctionis, ſpeciali quadam ſanctione, conceſſum, id irritum eſſe. *Eunomianorum* vero perfidam (g) mentem, & nequiſſimam ſectam, ſpeciali commemoratione damnamus, ſtatuimusque, omnia, quæ contra illorum væſaniam (h) decreta ſunt, inlibata cuſtodiri. Illud addentes, ne quis memoratæ ſectæ militandi, aut teſtandi, vel ex teſtamento ſumendi habeat facultatem: *Vt ſit iam omnibus commune damnum, quibus etiam communis eſt religionis furor*: ceſſante videlicet, ſi quid a Patre Noſtro quibusdam fuerat ſuper teſtandi iure, beneficio ſpeciali, conceſſum. Dat. III. Id. Mart. CP. Olybrio & Probino COSS. [395.]

NOTÆ.

(a) Abeſt & *hæc lex* a *Cod. Iuſt.* neque *hanc legem* omiſit Baronius *Anno* 395. ſub Arcadio & Honorio *num.* 8. Hanc legem ſuam & ſequentem indicat & confirmat Arcadius *l. 13. infr. de Paganis.* Eam quod ad Eunomianos recantat idem *l. 27. infr.* Eandem quo ad Eunomianos laudare videtur & confirmare Theodoſius Iunior Filius eius *l. 49. infr.* GOTHOF.

(b) Tribuenda hæc lex, & multo magis adhuc quatuor ſequentes *ARCADIO & Honorio*: vtpote mortuo iam ante bimeſtre ferme Theodoſio M. vide *Conſularia Theodoſ.* Sed quid aliunde probationes conquirimus? Aperte *hac leg.* Theodoſium mortuum his verbis oſtenditur, *Diuæ recordationis Genitoris noſtri. ID.*

(c) *Rufinus* PP. Orientis ſcilicet ſub Arcadio Imp. de eodem dicam mox. *ID.*

(d) *Pertinaces* ſpiritus hæreticorum: vide quæ dicam ad *l. 28. infr. ID.*

(e) *Reparantes*, id eſt, iterantes. *ID.*

(f) *γρ. Spe correctionis. ID.*

(g) *Perfidia* Eunomianorum: *hac leg.* & *l. 6. ſupr.* ſimilia elogia vide in *Paratitlo huius tituli. ID.*

(h) *Veſania* Eunomianorum *hac leg.* furor *infr. l. 31. & 32. ID.*

COMMENTARIVS.

ARCADII poſt mortem Patris Theodoſii, vndecim in hæreticos ferme conſtitutiones ſequuntur, intra primi luſtri ſeu quinquennii ſpatium promulgatæ: quibus addenda & *l. 13. infr. de Paganis.* Deinceps enim duobus ferme integris Imperii luſtris, nullæ amplius Arcadii in hæreticos conſtitutiones occurrunt. Hæc ſane omnium prima primis etiam Imperii poſt patris mortem menſibus ab eo lata fuit, & proximo deinceps ſequentes interuallo. Vnde enixum Arcadii ſtudium elucet, in

hæreticis peſſundandis & Catholica fide erigenda. Quare neque abludit Sozomeni locus, *lib. 8. cap. 1.* vbi ait, Theodoſio mortuo, filios eius, Arcadium & Honorium, patris exemplo (quod ſane oſtendit etiam Arcadius cum toties Genitoris ſeu Patris ſui conſtitutiones ſibi pro exemplo proponit *hac leg.* & *l. 25. 26. 27. 29. hoc tit.* & *l. 13. infr. de Paganis:*) τὰ δεδογμένα τοῖς πρὶν βασιλεῦσι ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν, προθυμότερον βέβαια ἐφυλάττοντο, καὶ δωρεὰς ἰδίας προσετίθεσαν: *quæ a ſuperioribus principibus pro eccleſiarum vtilitate decreta fuerant, propenſiore animo confirmarunt, & propria ipſi dona ac beneficia adiecerunt.* Quanquam ad Eccleſiarum priuilegia potius reſpicere Sozomeni locus videatur & ſic ad *l. 29. ſupr. de Epiſcopis, Eccleſiis & Clericis*, & ſimiles: ſubiicit idem Sozomenus, tum factum, vt hæretici Imperatoris etiam exemplo certatim ad Eccleſiam Catholicam accederent, ac nominatim Arianos & Eunomianos, quod inter ſe diſſentirent, imminutos atque ea cauſa ex his multos in melius mutatos: Macedonianos vero Conſtantinopoli infractos, ex quo Epiſcopos habere iam diu deſiere. Nouatianos etſi a Sabbatio turbatos, maiorem partem tamen conquieuiſſe moderatis Epp. Hæc Sozomenus. Quicquid huius ſit, ſane ſequentes Arcadii conſtitutiones ſatis oſtendunt, quam contumaces & pertinaces ſeſe hæretici, tum quoque præbuerint, quos tot & toties repetitis conſtitutionibus reprimere neceſſe habuerit. Et inter hos ſpeciatim Eunomiani. De huius legis ſententia videamus.

Poenas igitur omnes in hæreticos (ac nominatim in Eunomianos) a Theodoſio Patre ſuo ſancitas hoc imperii ſui, poſt mortem patris, Anno D. 395. initio, Arcadius confirmatum it. Reuocatis etiam ſpecialibus beneficiis quæ nonnullis idem Theodoſius aduerſus ius commune conceſſerat: Nempe, quod eleganter *hac leg.* ait: *Vt ſit iam omnibus commune damnum, quibus etiam communis eſt religionis furor.* Et Theodoſius Iun. Arcadii F. in eadem re de Eunomianis *l. 58. infr. hoc tit. Vt pares cæteris ſint, quibus pares ſunt in dogmatis prauitate.* Hinc igitur ad Eccleſiaſticam temporum Theodoſianorum hiſtoriam diſcere iam licet, Theodoſium M. etſi ſeueris hæreticos ſubinde conſtitutionibus coërcuerit, ſpecialia tamen multa beneficia aduerſus eas aliquando nonnullis conceſſiſſe, quod & ſuadent *l. 14. 16. ſupr.* Atqui alias ipſemet Theodoſius ante ſeſquiannum dicebat, (& forte eadem occaſione) *l. 4. ſupr. de conſtit. Princip.* (vbi vide quæ dixi) *Generale Præceptum beneficio ſpeciali anteferendum eſſe.* Idem huiuſmodi beneficia ſpecialia hæreticis tributa nominatim valere vetuit *l. 6. 14. 16. ſupr.* Quare Theodoſium hac parte variaſſe conſtat: prout ſcilicet hæretici (quod hæc lex nominatim oſtendit) *ſpem correctionis*
p. 143. facerent, vel pertinaces ſpiritus gererent.

Atque vt hæc in commune, ita Eunomianos ſpeciatim *hac leg.* Arcadius perſequitur & exagitat, de quibus erunt deinceps eiuſdem Arcadii quinque leges, puta *lex 27. 31. 32. 34. 56.* omnes intra quadriennium datæ, ad quas vide & quæ dicam. Hac certe lege ſancitas in eos pœnas confirmat, ſpecialibus beneficiis, nonnullis eorum a Theodoſio Patre conceſſis, reuocatis (de quo poſtremo iam dicere anteuerti.) Speciales ſcilicet in eos odii cauſas habere ſe Arcadius multis oſtendit. Primo, dum ſpeciali commemoratione eos damnare ſe ait. Secundo, dum eorum perfidam mentem, & nequiſſimam ſectam, & furorem vocat: quibus ſimilia Eunomianorum elogia continentur & Theodoſiana conſtitutione *l. 6. ſupr.* & eiuſdem Arcadii *d. l. 31. 32. 34. 36. in fin. infr.* Quomodo & Syneſius ſub Arcadio hoc ipſo, *epiſt. 5.* ἀθεωτάτην αἵρεσιν Εὐνομίου, *impiam Eunomii hæreſin*, vocat: vbi etiam ait eos potentiam ſuam in comitatu Principis iactaſſe. Sane Arianis paſſim iunguntur *l. 6. 8. 11. 12. 13. ſupr. l. 59. 60. infr.* Imo etiam ſeuerior pœna his quam Arianis ab Arcadii F. Theodoſio Iun. imponitur *l. 65. infr.* Et vero Epiphanii quoque iudicium eſt, *Anomœos* (qui iidem cum Eunomianis ſunt) Arianam hæreſim vberiore quadam, ac magis execranda dogmatum impietate ſuperaſſe.

Tertio militandi, teſtandi, vel ex teſtamento capiendi eis facultatem quoque adimit. *Militandi*, inquam, quod a Theodoſio M. quoque hæreticis omnibus interdictum fuiſſe docet *lex 29. infr.* & nominatim quoque Eunomianis, vt oſtendi ad *l. 17. ſupr.* Quod & ipſum *hac leg.* addit Arcadius: *Illud addentes*, inquit, non quaſi non aliquando id ita conſtitutum fuerit, verum, quia deſitum aliquando. Teſtandi, item, & ex teſtamento capiendi facultatem Eunomianis Arcadius *hac leg.* adimit. Quam Arcadii Patris ſui conſtitutionem Theodoſius Iun. laudare & confirmare videtur *l. 49. infr.* quam pater Theodoſius Magnus eis vltimum anno ſuperiore reddiderat, *l. 23. ſupr.* Verum idem Arcadius paulo poſt hoc ipſo anno hanc legem recantauit, & *dict. l. 23.* confirmauit *l. 27. infr.* reddita teſtamenti factione Eunomianis, pariter, vt *l. 36. infr.* De militandi iure hæreticis adempto dixi ad *l. 17. ſupr.* & dicam adhuc ad *l. 29. infr. de Paganis.*

Quarto, & ſpecialia beneficia Eunomianorum nonnullis a Theodoſio patre tributa ſuper teſtandi iure reuocat: de quo initio legis iam dixi.

Illud tandem ſemel obſeruari cupio, tres Arcadii in hæreticos Eunomianos nominatim leges hoc titulo, & quartam inſuper *legem 13. infr. de Paganis*, ad *Rufinum* PP. datas occurrere, proculdubio ipſiuſmet *Rufini*, (penes quem ſumma rerum in Oriente erat ſub Arcadio) inſtinctu & conſilio: cum Theodoſio adhuc ſuperſtite Eunomianis teſtamenti libertas facta fuiſſet *l. 23. ſupr.* data ad eundem Rufinum PP. Eademque Eunomianis redditur Rufino ſublato, *l. 27. infr.* Quare Philoſtorgii Eunomiani odium in Rufinum intermicare videas libro eius *vndecimo hiſtor. Eccleſ. cap. 3.* vt ad eundem iam oſtendi. Ex quibus interim apparet quam in varia tractus fuerit Arcadii animus pro Præfectorum Prætorio, vel quibus obnoxius erat, ſtudio.

XXVI. (a) Idem (b) AAA. Rufino (c) PF. P.

Ne quis hæreticorum, quos iam leges innumeræ Diui Genitoris Noſtri continent, audeat cœtus inlicitos congregare, profanaque mente Omnipotentis Dei contaminare myſterium: nec publice, nec priuatim: nec in ſecreto, nec palam. Nemo audeat *Epiſcopi* ſibi nomen adſciſcere, vel Eccleſiaſticum ordinem, eorumque ſanctiſſima nomina pollutis mentibus vſurpare. Dat. IV. (d) Kalend. April. Conſtantinop. Olybrio & Probino Coss. [395.]

NOTÆ.

NOTÆ.

(a) Abest & *hac lex* a *Cod. Iust.* Eam inseruit Baronius Annal. *Anno* 395. *num.* 9. *GOTHOF.*

(b) Iam ad legem superiorem ostensum, huic quoque legi nonnisi *Arcadii & Honorii* nomina inscribenda. *ID.*

(c) *Rufinus* PP. Orientis sub Arcadio: de eo vide quæ dixi ad *l. superiorem* 25. *ID.*

(d) *III. Kalend. Edit. Quart.* & prim. Cuiac. quomodo etiam edidit Baronius. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

COETVS hæreticorum omnium, vbique, quicunque hac Arcadii constitutione, tot Patris Theodosii legum exemplo prohibentur, iidemque Episcoporum vel alterius Ecclesiastici ordinis nomen vsurpare sibi vetantur. Nempe, (vt mihi quidem videtur) vaga & indefinita nimis visa lex superior, qua pœnæ & supplicia in hæreticos a Theodosio Magno statuta confirmabantur. Itaque *hac leg.* ne quis hæreticorum sibi blandiretur, ad hanc specialiorem constitutionem Arcadius descendit. Proinde constituit: Quoscunque tandem cœtus hæreticorum pœnis obnoxios esse; quæcunque item nomina Sacerdotii iisdem interdici. Nil interesse, publice, priuatim: secreto, an palam coirent: ex æquo hæc interdici, & pœnis propositis subiacere. Nil interesse, Episcopi nomen vel alterius Ecclesiastici ordinis adsumerent. Quibus postremis verbis forte *Macedoniani* perstringuntur: quos, Sozomenus auctor est *lib.* 8. *cap.* 1. (in horum ipsorum temporum historia) Episcopum Constantinopoli non habuisse: verum exinde a Constantii temporibus, quibus ab Eudoxio Ecclesiis priuati fuerunt, sub Presbyteris tantum egisse, ὑπὸ μόνοις Πρεσβυτέροις μέχρι τῆς ἐχομένης βασιλείας διεγένοντο, *sequentium Imperatorum temporibus, sub solis presbyteris manserunt.* Sane de Macedonianorum Sacerdotibus fuit etiam supr. *l.* 12. 13.

Cæterum hanc legem suam proprie indicare mihi omnino videtur Arcadius, post quatuor menses *l.* 13. *infr. de Paganis. Igitur vniuersi, qui a Catholicæ religionis dogmate deuiare contendunt, ea quæ NVPER decreui proponant custodire, & quæ olim constituta sunt, vel de hæreticis vel de paganis non audeant præterire,* &c. vbi mox pluribus de cœtibus hæreticorum prohibitis. Quæ sane lex a Theodosiani Codicis conditoribus huic subiici iure potuit, æque ac in titulum *de Paganis* referri.

---

p.144. EVNOMIANIS *testamenti factio redditur ab Arcadio.*

XXVII. (a) Idem (b) AAA. Cæsario (c) PF. P.

CONFICIENDORVM testamentorum dari *Eunomianis* præcipimus potestatem, & concedi id, quod Diui Genitoris Nostri data nuper (d) præceptio continebat. Dat. VIII. Kalend. Iul. (e) Constp. Olybrio & Probino COSS. [395.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hac lex* a *Cod. Iust.* eamdemque omisit Baronius in annum suum referre. *GOTHOF.*

(b) Iam ad *legem* 25. ostensum est, huic legi *Arcadii* tantum *& Honorii* nomina inscribenda esse. *ID.*

(c) *Cæsarius* PP. sub Arcadio Orientis scilicet post Rufinum: vide *legem vnic. supr. de grege dominico,* &c. Eidem inscribuntur duæ aliæ in Eunomianos leges, puta *lex* 31. 32. *ID.*

(d) Anno superiore 394. *l.* 23. *supr. ID.*

(e) Vel huius legis subscriptio emendanda, & sic subscribendus dies *VIII. Kalend. Ian.* Rufinus enim adhuc mense Octobri huius anni (vt docet *l.* 8. *supr. de pactis*) Præfectus Prætorio Orientis erat, ad *V. vsque Kalend. Decembr.* (quo die trucidatus: de quo vide *Consular. Theodos.*) eique Cæsarius suffectus, vt prodit quoque Philostorgius *lib.* 11. *cap.* 5. vel sane emendanda inscriptio & reponendum *Rufino PF. P.* Prius magis probem. *ID.*

COMMENTARIVS.

EVNOMIANIS, de quibus sunt eiusdem Arcadii quinque adhuc constitutiones, hoc titulo ademptam a se paulo ante hoc ipso Anno 395. testandi facultatem, constitutione ad Rufinum PP. data *l.* 25. *supr.* Arcadius hac constitutione ad Cæsarium PP. Rufini successorem emissa, reddit: confirmata in hoc Patris sui Theodosii constitutione, quæ anno superiore 394. lata fuerat, puta *l.* 23. *supr.* Eademque eidem Arcadio mens stetit *l.* 36. *infr.* Alia tandem Theodosio Iun. huius Arcadii F. & quidem iuxta Arcadii constitutionem *l.* 49. *infr.*

Nempe prout Magistratus, Præfecti inquam Prætorio, quibus Arcadius obnoxius erat, ita & in Eunomianos seuerior vel mitior fuit: sub Rufino seuerior, de quo ad *l.* 25. *supr.* Item, prout Eunomiani spem correctionis facerent (quod ipse Arcadius *d. l.* 25. profitetur) modo seuerius, modo lenius habiti, vt a Theodosio, ita ab ipsomet Arcadio, huius legis auctore.

Atenim mox sequentibus huius Anni 395. mensibus in hæreticos & alicubi nominatim Eunomianos Arcadium acerbius insurrexisse docet *lex* 13. *infr. de Paganis,* & *lex prox.* 28. *hoc tit.* & *lex* 29. vt & integro triennio post, Anno Domini 396. 397. 398. *lex* 30. 31. 32. 33. 34. At nunc mitius iis consuluit *hac leg.* quam notandum est datam ad Cæsarium PP. De quo obseruandum etiam quod Philostorgius scribit *lib.* 11. *cap.* 5. Eutropii mandato, Eunomii corpus per Cæsarium PP. transferri iussum a Dacora Tyanam, quo ibi a Monachis seruaretur,

uaretur, cum Eunomiani id Constantinopolim translatum vellent, vbi etiam Aëtius Eunomii Magister mortuus sepultusque fuerat. De quo vide quæ jam notaui ad illum Philostorgii locum. Eidem vero Cæsario PP. duæ præterea aliæ Arcadianæ aduersus Eunomianos constitutiones inscriptæ occurrunt, puta *lex 31. & 32. infr.* quo sane tempore adhuc Eutropius auctoritate potiebatur apud Arcadium Imp.

Hæreticorum, *seu hæreseos,* definitio: *ex qua efficitur* Euresium *quoque quemdam hæreticorum numero habendum.*

XXVIII. (a) Idem (b) AAA. Aureliano (c) Proc. Asiæ.

Hæreticorum vocabulo continentur, & latis aduersus eos Sanctionibus debent succumbere, *Qui vel* (d) *leui argumento a iudicio Catholicæ religionis & tramite detecti fuerint deuiare*: Ideoque * Experientia (e) tua *Euresium* (f) hæreticum, nec in numero Sanctissimorum Antistitum (g) habendum esse cognoscat. Dat. III. Non. Sept. Constantinop. Olybrio & Probino coss. [395.]

NOTÆ.

(a) Legi 2. §. 1. *Cod. Iust. de Hæreticis*, (quæ lex alioquin ex *l.* 5. & 24. *hoc tit.* conflata est) infarta est prima *huius legis* sententia: sic quidem vt subscriptio ibi ea tantum addita sit, quæ continetur in *d. l.* 5. Inseruit eam quoque recte Baronius Annalibus suis ad *A. D.* 395. *num.* 10. nulla tamen, quod historiæ ratio requirebat, interpretatione addita. *GOTHOF.*

(b) Arcadii & *Honorii* tantum nomina, non vero trium *AAA. huic legi* inscribenda esse iam ostendimus ad *l.* 25. *supr. ID.*

(c) *Aurelianus* hic Proconsul Asiæ, fuisse videtur filius Aureliani PP. de quo vid. *Prosopogr. ID.*

(d) *Vel*, id est, saltem, tantum: vt passim alibi, ita & *l.* 9. *supr.* ibi, *vel in mediocri vestigio*, &c. quam in rem mox plura. *ID.*

* Sequentia, velut temporaria, a Triboniano omissa sunt: quæ tamen ad prioris sententiæ, quam retinuit, intellectum plurimum faciunt, velut exemplum historicum continentia definitioni seu regulæ firmandæ: vel speciem, cui hæc definitio applicatur. *ID.*

(e) *Experientiæ* titulus tributus Proconsulibus *hac leg.* & *l.* 1. *Cod. Iust. de feriis. ID.*

(f) De hoc *Euresio* mox. *ID.*

(g) Sic & *l.* 24. *supr. ID.*

COMMENTARIVS.

p.145. Definitionem hæreticorum, ac proinde & hæreseos proponit hac constitutione sua *Arcadius* Imp. Anno Domini 395. vt inde mox efficiat, quæ altera *huius leg.* sententia est, quamque Tribonianus velut temporariam recidit, Euresium quendam tum temporis Episcopum, hæreticorum quoque numero censendum, atque adeo iuxta sanctiones aduersus hæreticos antea latas in numero Episcoporum non habendum. Quæ quidem lex hodie inter celebratissimas est in argumento *de hæreticis*: (quæ & Codici Iustinianeo inserta est *l.* 2. §. 1. *de hæreticis*:) & quæstionem capitalem continet. Et ea tamen a plerisque hactenus vel perperam intellecta fuit, vel in vsum male deriuatur. Cuius ideo genuinam sententiam haberi publice interest. Nos ipsam primum *definitionem* illustrabimus: deinceps de sanctione seu *pœna huius legis* in hæreticos agemus; tandem & de *hypothesi*, seu occasione *huius legis* ferendæ, atque adeo *de Euresio* hæretico visuri.

Initio laudandum Arcadii, qui tum Constantinopoli erat, institutum, qui vt cæteroquin professus initio *Epist.* ad Flauianum, apud Georgium Alexandrinum, *nullam æque rem se habere sollicitum ac sanctarum Ecclesiarum curam, & fidei in Christo firmissimam basim, per quam saluamur*: ita & τῆς κενοδοξίας ἀντίμαχος, *inanium opinionum aduersarius*, (quo elogio sexta Synodus Constantinum IV. Imp. ornat) definitionem hanc concinnarit proposueritque. Et proculdubio non sine Nectarii Episcopi Constantinopolitani sententia & consilio: de cuius auctoritate apud Theodosium M. Arcadii patrem, dixi ad *l. celebrandis.* Cæterum pro Catholicæ fidei exemplo proposuit *l.* 3. *supr. de fide Cathol.* ad rem seu definitionem. Sic sane Valentinianus Tertius quoque postea Apostatarum definitionem proponendam credidit, *l. vltim. infr. de Apostatis*: *Ne huius criminis*, inquit, *interpretatio latius incerto vagetur errore.* &c. Ne quis alioquin indignam Principum cura rem putet, in rebus maximi momenti rerum definitiones. Sæpe enim dum in incerto vagantur criminum interpretationes, luctuoso regna, resque publicæ tumultu, imo & Ecclesiæ colliduntur, atque innoxius sæpe sanguis effunditur: quod ne in veris quidem & agnitis hæreticis Arcadius *huius leg.* auctor vnquam sustinuit, vt vel ex *hac ipsa leg.* patet, (de quo postea.) Probum igitur Arcadii institutum: Sed siue dolendum, siue mirandum, Arcadianam definitionem tam veram, tam perspicuam, vt & pœnas *hac leg.* comprehensas, vel a sæuioribus aliorsum trahi, vel a mitioribus improbari, qui eam latam vel laxam nimis queruntur, imo intolerabilem & Bruti Fulminis instar deridendam, nisi quid aliud addatur: qua

causa

causa etiam eius vice aliam substituunt vel comminiscuntur. Cum tamen ea omnium absolutissima sit, pariter vt sanctio *eadem leg.* comprehensa mitissima est.

Definitio Arcadii hæc est: *Hæreticorum, vocabulo contineri, qui vel leui argumento a iudicio Catholicæ religionis & tramite detecti fuerint deuiare.* Tria in hac definitione expendenda veniunt. 1. Quid sit *Iudicium & trames Catholicæ religionis,* 2. Quid sit *deuiare* ab iis. 3. Quid sit *vel leui argumento* deuiare a iudicio & tramite illo.

Quid sit *iudicium & trames Catholicæ religionis,* quid Catholica religio, vt intra constitutiones me ferme nunc includam, nemo melius explicat Theodosio M. Arcadii huius nostri patre. Is quippe eodem in argumento versans, & hæreticos a Catholicis seu orthodoxis separaturus ante quindecennium in solemni constitutione sua *cunctos populos, supr. de fide Catholica,* Christianos Catholicos definit eos, *qui secundum Apostolicam disciplinam Euangelicamque doctrinam credunt:* οἱ ἐπαγωνίζονται τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ πίστει τοῖς ἁγίοις. Nemo melius Gratiano Imp. ex Constantini, Constantii & Valentiniani patris mente *l. 2. infr. ne sanctum baptisma. Nihil enim aliud præcipi volumus, quam quod Euangeliorum & Apostolorum fides & traditio incorrupta seruauit.* De Constantini mente vide & Socratem *lib. 1. cap. 7.* Ita Imperatores ante Arcadium, iudicium Catholicæ religionis & tramitem interpretantur. Quanquam & nouis hæresibus exorientibus vel inualescentibus, Ecclesia proinde turbata, insigniorum insuper Episcoporum exempla, quæ ad eum tramitem ducerent, a Principibus insuper proponi solitum, quos liqueret *sanctissimos*, vt hæc lex in fine loquitur, ab hæresi immunes, rectamque fidem, Apostolicamque disciplinam & Euangelicam doctrinam *vsque tum* sequi & tueri, vt liquet ex *d. l. cunctos populos*, quam & Sozomenus memorat, *lib. 7. histor. Eccles. cap. 4.* ad quam nos plura iam in hanc sententiam cumulauimus. Liquet etiam ex Theodosii Iun. qui Arcadii huius filius fuit *l. vltim. supr de his qui super religione contendunt:* & ex Martiani *l. 8. Cod. Iust. de hæreticis.* Eodemque pertinent testimonia, ἐκδόσεις καὶ ἐξηγήσεις veterum Doctorum Patrumque, qui ante diuisionem extitere, πρὸ τῆς διαιρέσεως: quam in rem vide quæ ante duodecim ferme annos sub Theodosio M. occurrunt apud Sozomenum, *lib. 7. c. 12.* & Socratem, *lib. 5. c. 10.* Eodemque pertinet & legitimorum Conciliorum auctoritas ex Iustiniani *Nouella 115. c. 3. §. 14.* Hoc igitur iudicium est Catholicæ religionis, hic trames.

Contra igitur, quod secundum in definitione Arcadiana, *hæretici* sunt, qui deuiant ab illo Catholicæ religionis iudicio & tramite, id est, qui peculiarem sibi in rebus fidei viam muniunt, & alienam a iudicio Catholicæ religionis & tramite sententiam proponunt, nouoque ipsi tramite insistunt pertinaciter: errorem que suum tuentur, neque veritatem quærere, neque corrigi parati cum inuenerint, vt loquitur Augustinus. Denique hæresis est humana præsumptio, vt vocatur a Tertulliano *de ieiunio cap. 11.* quæ inducitur ἀπὸ ἰδίας νοός, vt loquitur Epiphanius: de suo tantum arbitrio, vt idem Tertullianus *de præscript. adu. hæreticos, cap. 6. & 37.* aduersus ea quæ dixi. *Deuiare hac leg.* dixit (quomodo idem Arcadius hoc ipso Anno *l. 13. infr. de Paganis,* dixit, vniuersi qui a Catholicæ religionis dogmate deuiare contendunt) id est in alia omnia ferri, a regula regiaque via excidere & exorbitare, errorem suum, tueri, *peruicaci animositate*, vt ad vocem deuiare Glossa addit: vnde & hæresis obstinatioris animi dementia dicitur *l. 6. supr. hoc tit.* & pertinaces spiritus hæreticis tribuuntur *l. 25. supr.* Quare vel hoc ipso satis de impœnitentibus hæreticis hanc definitionem accipiendam liquet, neque id extrinsecus supplendum, quod quidam opinantur, & nisi suppleatur, vitiosam hanc definitionem putant. Potissima controuersia est de illo, quid sit, *vel leui argumento a iudicio*, &c. *detegi deuiare.* Nos veram sententiam proponamus, sic deinde: nullo negotio hæsitationes & interpretationes aliorum sponte sua concident. Primo igitur *argumentum* hic non est leuis suspicio, præsumtio, quæ p.146.
ex coniecturis oritur, non εἰκασὸν, non indicium nudum, huic enim interpretationi renititur rei ipsius, qua de hic agitur, grauitas, hæreseos crimen inquam: in quo huiusmodi leuibus argumentis locus non est, vt ad pœnam properetur. Imo non est hic argumentum, ἀπόδειξις, seu certa probatio, ratioque rei dubiæ fidem faciens; huic enim interpretationi renituntur illa, *vel leui.* Quid igitur? *argumentum* est, quodcunque tandem thema, propositio, titulus, articulus fidei. Sic argumenta, cum de libris, fabulis, oratione, scriptis agitur, est thema quo materia proposita & subiectum arguitur: de quo vel Quintilianus *lib. 5. cap. 10.* haud procul ab initio. Imo argumentum eadem latinitate, pro quacunque ratione & machina. Denique argumentum hoc est, vt loquuntur qui de hæresi scribunt, *propositio*, cuius quis arguitur. Quare recte omnino Accursius, quem secutus Albericus, qui hunc locum totum ita interpretatur, *id est leui articulo, qui manifeste debet sciri, quia pertinaciter illud adserit*, & sic hic accipit *de delicto in leui RE commisso*, seu *de leui DELICTO.* Ac proinde illa *vel leui argumento* iungenda sunt, non cum voce *detecti*, verum cum voce *deuiare.* Vnde iam manifestum, *leui argumento deuiare* a Catholicæ religionis tramite, idem valere, atque deuiare vel in leuissimo atriculo & propositione fidei, & hæreticam propositionem tueri, quantumcunque ea leuis videatur. Denique verba illa *vel leui* pertinent non ad leuitatem probationis, sed ad apparentem rei & propositionis leuitatem: Nempe quamlibet leuis exerratio sit, in rebus fidei, hæresis est. Sic sane & *l. 12. infr. de Paganis, sacrif. & templ.* definitur, si vanæ imagines *humiliore licet* muneris præmio honorentur, plenam tamen religionis iniuriam id continere. Sic & *l. 3 infr. de inoffic. testam.* per turpitudinem aut aliquam leuem notam capere quis non posse dicitur: sic & simili quoque formula vel *leuis offensa* in crimen vocatur. Ita scilicet definitur *l. 1. supr. de libertis*, libertos si leuis offensæ contraxerint culpam, a patronis rursum sub imperia ditionemque mittendos *l. 1. vtroque Codice de primicerio & Notariis*, Officiales Iudicum Vel Levis culpæ offensione detecta, grauis multæ discrimine fatigandos statuitur. Ita quod huic proximum *l 9. supr. hoc tit.* dicitur Vel in Mediocri Vestigio huius *facinoris inuentos.* Vbi de Encratitis, Saccoforis, Hydroparastatis: Quibus omnibus locis dicitur *vel leue*, de re exigua, in suo tamen genere.

Quare sæua & feralis est eorum interpretatio, qui hac definitione, seu his verbis id definiri putant, eos velut hæreticos pœnis afficiendos, qui vel leui probatione hæreseos suspecti fiant: quam sententiam eierat tota iurisprudentia, quæ in criminalibus probationes luce meridiana clariores depostulat, *l. 1. supr.* (quæ est *lex 16. Cod. I.*) *de pœn. l. 3. supr. de abolit.* vnde desumta est *lex vltim. Cod. I. de probationib.* Quanto magis in hac re: vbi ex saniori Iurisconsultorum doctrina, in quibus Albericus, propter suspicionem, quamuis vehementem,

nemo in hoc crimine damnatur, vt etiam *not. Ext. de præsumtionibus c. literas.* Neque sanior quorundam interpretatio, qui hanc legem & definitionem pertinere censent ad initium tantum inquisitionis & cognitionis, non ad iudicium formandum & ad condemnationem; hoc sensu, hæreticos quoscunque esse deferendos, qui vel leui probatione, suspicione vel præsumptione suspecti redditi fuerint: apertissime enim hac lege definiuntur, quinam hæretici reuera sint & dicantur, non vero quos velut hæreticos saltem deferri oporteat: deinde aperte agitur, de *detectis deuiare*, non de suspectis deuiare. Neque quidquam contra mouent ratiunculæ. Quod si eo sensu *argumenti* vox accipienda esset, quo diximus, tum dictum oportuisset, *in leui argumento.* Nam verba illa *leui argumento*, cum voce *deuiare* iuncta, nusquam requirunt vocem *in*. Sic enim *aliqua re deuiare*, ab aliqua re recte omnino dicitur. Secundo, nihil duri ex interpretatione nostra sequitur: indubie enim illi hæreticorum numero habendi sunt, qui deuiant in Catholica religione, vel in quocunque fidei articulo. Tertio, nulla hic confusio hæreticorum & schismaticorum: agitur enim hic de articulis fidei Catholicæ, a qua qui recedit hæreticus est: schismaticus vero, qui coagulo pacis tantum & charitatis soluto ab Ecclesia recedit. Quarto, perperam aiunt *leue* argumentum hic dici, quod *leuis* sit omnis hæreticorum sensus ad auctoritatem sacræ Scripturæ comparatus, quantumuis plausibilis & maximæ dignationis: *leue* enim hic dicitur grauiorum aliorum errorum & hæreseon respectu. Quintus & hic error, quod vocem *vel* hic otiosam & superuacaneam putant: nam imo necessaria ea in hypothesi *huius leg.* vt indicetur *vel*, id est, etiam, saltem, licet leuem in rebus fidei errorem, in hæresin cadere. Sexto, constitutionis hic optima ratio. Tandem *detegendi* vox hic clare posita est, vt alias passim, pro deprehendendi, conuincendi.

Sed liquido tenemus quam vera sit hæreticorum definitio, quæ *hac leg.* proponitur: quam multi velut acerbam aut odiosam nimis & intolerabilem defugiunt: alii vero in occasionem sæuitiæ arripiunt: ea insuper opinione, quod atrocitate pœnæ notabilem credunt. Quod secus est, vt de eo nunc agamus. Igitur Arcadius *hac leg.* non vltra sanctiones superiores progreditur, *Latis* inquit, *aduersus eos sanctionibus debent subcumbere*: mox & in proposita hypothesi Euresium hæreticum, *in numero sanctissimorum Antistitum haberi* vetat. Ex quibus vel postremis satis apparet, non in sanguinem itum aut vitam sæuitum. Et certe superiores ætate Principes hactenus stetere, vt hæreticorum Doctores & *hæresiarchas* docere prohiberent, vrbibus pellere; Episcoporum nomina vsurpare, Sacerdotes Clericos instituere vetarent, certo librarum numero multarent, *Hæreticorum* cœtus inhiberent sub pœna subscriptionis & exilii, locique in quo cœtus agitati fuissent publicatione, Ecclesias eorum vetarent, vel etiam Catholicis addicerent: Quin & Hæretici omnes non vna eademque austeritate habiti plexique: infamia his quandoque irrogata, Romani iuris communione vsuque interdicti, militare prohibiti, officiis & dignitatibus exclusi, intestabiles esse iussi, donationumque iure priuati. Et in vniuersum ab initio ferme satis habuere Imperatores cœtus hæreticorum prohibere; neque vltra suppliciis affecti: paulatim tamen & in quorundam turpissimorum & præfractorum seditiosorumque supplicia iure itum: Neque sedibus tantum suis, vrbibus & Prouinciis pelli iussi, deportari, plumbo contundi, bona eorum confiscari: cœtus illicitos agitantibus supplicia indicta, & quandoque nominatim sanguinis pœna *l. 51. 56. infr.* summoque supplicio affici iussi detestabiles, execrabiles hæretici, veluti Encratitæ, Saccofori, Hydroparastatæ *l. 9. supr. hoc tit.* quæ prima Theodosii M. lex occurrit hoc Codice, de summo supplicio hæreticis nonnullis (etiam extra cœtus illicitos, de quo *d. l. 51. & 56.*) irrogato: cui addenda & altera Honorii, puta *lex 35.* qua vtraque etiam his eruendis *Inquisitores* dati, delatoresque exciti. Ergo p. 147.
Arcadius *hac leg.* de solemnibus illis pœnis, non de sanguinariis sensit: si *leui* tantum argumento hæretici a iudicio Catholicæ religionis & tramite deuiarent. Et quidem circa Episcopos hæreticos, id voluit, vt eos Episcoporum numero haberi nollet: hæreticis scilicet hæc pœna indicta, vt Episcopos & Clericos faciendi, confirmandi potestatem non haberent: *l. 12. 14. 21. l. 22. supr.* (quæ & ipsa ad Proconsulem Asiæ, pariter vt hæc lex data est.) atque adeo Episcoporum nomina sibi vindicare vetarentur, quod iam antea quoque idem Arcadius sanxerat *l. 26. supr.* Denique depositio pœna solemnis fuit Episcopi hæretici, *l. 3. §. 4. Cod. Iust. de summ. Trinit. & fide Cathol. Nouell. 42. cap. 1. 2. 3.*

Superest nunc postremo loco de *huius leg.* hypothesi videamus, & quisnam *Euresius* ille, quo de ea agitur, fuerit: de quo est postrema *huius leg.* sententia, quam Tribonianus velut temporariam recidit. Et ea tamen probe cognita seu intellecta egregie vtrumque illud, quod iam demonstrauimus effecimusque adstruit: nempe quod sit illud vel *leui argumento* deuiare a iudicio Catholicæ religionis & tramite: deinde, quam minime Arcadius de capitali pœna *hac lege* senserit. Igitur de Euresio isto quinque hac vel ex *hac leg.* discimus. Primo, fuisse eum sub Arcadio Imp. & sic inter Arcadianorum temporum hæreticos, vel συναιρεσιώτας, eum in historia Ecclesiastica adsignandum. Secundo, fuisse eum *Antistitem*, id est, Episcopum. Tertio, fuisse eum Episcopum in *diœcesi Asiæ*, vt ex *huius leg.* inscriptione liquet, quæ data est ad Proconsulem Asiæ. Nempe Asiæ diœcesis hoc tempore ferme vagina fuit & nutricula hæreticorum, vt non tantum ex Epiphanio discimus, verum ex duabus præterea legibus hoc Codice, quæ Proconsulibus pariter Asiæ inscribuntur, puta *l. 9. supr. de fide Catholica*, & *l. 22. supr. hoc tit.* Quarto, ex *hac leg.* discimus, Euresium istum non inter atrociores hæreticos fuisse, verum leui tantum argumento a iudicio Catholicæ religionis & tramite deuiasse. Vnde etiam (quod quintum ex *hac leg.* colligere licet) nonnullis tum visum, eum inter hæreticos minime referendum, vel saltem sanctionibus aduersus eos latis subiacere non oportere. Verum contra Arcadius *hac leg.* definit, & quidem proposita ideo illa quam modo discussimus hæreticorum definitione. Hæc quinque, inquam, de Euresio hæretico ex hac Arcadii constitutione discimus, at enim, quis Euresius iste fuerit, quæue eius hæresis extiterit, ne leui quidem argumento ostendit. Baronius certe cum *hanc legem* in Annales Ecclesiasticos referret, nil aliud egit quam vt referret, imo & asterisco nomen *Euresii* notauit, quasi in eo error subesset. Vir quidam doctus Euresium istum Origenistam ferme suspicabatur, cuiusmodi Euagrius hac ipsa tempestate memoratur, aliiq; multi, de quibus idem Baronius Anno 395. vel 397. vel certe Nouatianum, aut Manichæum vel eius farinæ. Quæ hariolationes sunt. Nos liquido discimus, quis iste *Euresius* fuerit, cuius sectæ, ex libello Faustini Presbyteri Eleutheropolitani, Luciferiani, qui oblatus Valentiniano & Theodosio, &c.

pro Lu-

pro Luciferianis: qui quidem extat in quadam veterum canonum collectione, & *Tom. I. Oper. Sirmond.* vbi vid. *pag.* 150.

Faustinus Presbyter Eleutheropolitanus, in libello, quem Marcellinus Presbyter obtulit Valentiniano, Theodosio & Arcadio AAA. [hi tres Imperatores fuere ab Anno D. 383.] *pro Luciferianis, de Damaso Archiepiscopo.*

Sed & nuper tentauit [Damasus qui sedere cœpit Anno C. 367. & obiit Anno D. 382.] *grauiter persequi beatissimum Euresium Episcopum, sanctitate & FIDEI æmulatione feruentem, ordinatum intimante plebe Romana, a constantissimo Episcopo Toargio, & ipso illibatæ fidei, verum sub inuidia falsi impositi cognomenti, per suos Defensores interpellans iudicem Bassum, quasi aduersus Luciferianos. Sed Bassus, olim Catholicam fidem venerans, sciebat in Lucifero nullam hæreseos fuisse prauitatem: quippe quem & bene nouerat, pro fide Catholica decem annos exilia fuisse perpessum. Et pro constantiæ suæ integritate repulit accusatores* [Defensores] *Damasi, negans se facturum, vt homines* CATHOLICOS *& integræ fidei viros insequeretur: maxime quod ipsæ Constitutiones Imperatorum contra hæreticos solummodo promulgatæ videantur, non contra hos qui sanctissimam fidem sine sæculi ambitione conseruant.* Hactenus Faustinus Presbyter in dicto libello: cuius alioquin libelli meminit quoque Gennadius, *de illustribus Eccl. scriptoribus, cap. 16.* in Faustino: & ex eo in partem, Honorius, *libell 2. c. 16.* Deque eo agit Baronius Anno D. 362. *n. 219. 367. n. 14. 15. 16. 17. 18* & 388. *num. 94. 95. 96. 97. 98.* Fuit autem Faustinus hic Luciferianus, &, vt Gennadius quoque testatur, Damasum Vrbis Romæ Episcopum in eodem libro culpare ausus est, quod ex supra appositis verbis clare apparet. Ex quo iam clare discimus, Euresium *Luciferianum* fuisse: & vero ideo appetitum quoque a Damaso Episcopo apud Bassum, proculdubio Præfectum Vrbi: Sed tum tamen nihil in eum statutum, quod Catholicam fidem sequi tum visus fuisset. Certe Luciferiani non tam hæretici, quam schismatici habiti ferme fuerunt, quod Augustinus testatur *ad Quodvult Deum.* Lucifer enim & Luciferiani, ad instar Nouatianorum, ab Arianorum communione se separabant, qui Arimini fuerunt, & sub satisfactione & pœnitentia in Catholicam admissi fuerant, iam & ab iis, qui eos recepissent: sic vt illos existimarent, non in suis ordinibus, sed tantum ad laicam communionem admittendos. Et idem tamen eos recipiebant, qui ab Arianis baptisma consecuti erant. Attamen idem Augustinus ait se inter hæreticos Luciferianos positos inuenisse: & alicubi legisse, Luciferianos dixisse, animas ex traduce generari, easque ex carne & carnis esse substantia: haud satis tamen sibi compertum, verum ne id esset: Theodoretus etiam *lib. 3. cap. 2.* siu. 5. *in fin.* de Lucifero; ἕτερά τινα τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δόγμασι προσέθηκε, *alia quædam ecclesiasticis dogmatibus adiecit.* Luciferi certe sectatores aliud atque aliud proculdubio dogma inuexere. *Hilarius* enim Ecclesiæ Romanæ Diaconus, nullatenus Arianorum & hæreticorum baptismum admittendum censebat, & ideo ob rebaptizationem *Deucalion orbis* vocatur ab Hieronymo. Et *Helladius*, cum videret tot Episcopos lapsos in hæresim vel communionem hæreticorum restitutos; odicebat mundum esse Diaboli, & Ecclesiam in lupanar esse conuersam, & laicum ab Arianis venientem recipi debere per pœnitentiam, Clericum vero non debere. Igitur & *Euresius* hic inter Luciferianos, peculiarem aliquam sententiam a fide Catholica deuiam fouit: quod ex *hac leg.* liquido discimus, seu a Iudicio Catholicæ religionis & tramite detectus fuit deuiare: etsi non de atrocioribus hæreticis esset, verum LEVI tantum ARGVMENTO deuiaret. Et certe ab initio non ab omnibus pro hæretico habitus, neque ab Imperatoribus damnatus: verum ab Arcadio nunc primum, vt videtur: qui ideo hæreticorum definitionem proposuit, vt ea Euresium quoque comprehendi ostenderet, atque adeo in Episcoporum numero habendum negaret. p. 148.

Illud tandem ex *huius leg.* inscriptione, quæ docet *hanc legem* datam ad Proconsulem *Asiæ*, collata cum superiore Faustini loco, colligimus, *Euresium* hunc ex Italia vbi fuerat, in Asiam migrasse.

MILITIA *omni, sub Magistro Officiorum, & Palatina, hæretici interdicuntur ab Arcadio Imp.*

XXIX. (a) Idem (b) AAA. Marcello Mag. Officiorum. (c)

SVBLIMITATEM (d) Tuam inuestigare præcipimus, an aliqui Hæreticorum, vel in Scriniis, vel inter Agentes in rebus, vel inter Palatinos, (e) cum legum nostrarum iniuria, audeant militare: quibus exemplo Diui Patris nostri, omnibus, (f) & a nobis negata est militandi facultas. Quoscumque autem deprehenderis culpæ huius (g) adfines, (h) cum ipsis, quibus, (i) & in Legum nostrarum & in religionum excidium, conhibentiam, (k) præstiterunt, non solum militia eximi, verum etiam extra mœnia Vrbis (l) iubebis arceri. Dat. VIII. (m) Kalend. Decembr. Constantinop. Olybrio & Probino COSS. [395.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* retulit Baronius *Anno* 395. *num.* 11. GOTHOF.

(b) Iam ostensum ad *l.* 25. & huic legi ARCADII *& Honorii* tantum nomina inscribenda; quod & illa verba hic ostendunt: *Exemplo Diui Patris nostri. ID.*

(c) *Magistro* officiorum cur hæc lex, & *l.* 42. *infr.* inscribatur, mox dicam. *ID.*

(d) *Sublimitatis* titulus tributus Magistro officiorum. *ID.*

(e) *Palatinos* intelligit, non largitionum, sed Palatii obsequiis deseruientes: de quibus mox. *ID.*

(f) *Omnis*, Edit. Quattan. & prim. Cuiac. *ID.*

(g) Alias *huic*. *ID.*

(h) Id est, conniuentiam præstitisse, vt mox sequitur. *ID.*

(i) *Qui bis*, ita repono. *ID.*

(k) *Conniuentiam*. *ID.*

(l) *huius* scilicet, siu. *huiusce*, vt legitur in Edit. Quartan. id est, Constantinopoleos, vbi etiam hæc lex data est. *ID.*

(m) Al. *IV. ID.*

COMMENTARIVS.

Militare, ac nominatim in officiis Palatinis, hæretici, & quidem omnes promiscue ab Arcadio, exemplo Theodosii Patris sui, *hac leg.* Anno Domini 395. inter Imperii sui initia, prohibentur: Eumque in finem inuestigari a Magistro officiorum, cum his qui conniuentiam his præstiterunt, vt militia expungi, ita & Constantinopolitana Vrbe expelli iubentur. Quod & ipsum ostendit, quantopere Imperii sui statim post Patris obitum initio Arcadio curæ fuerit, hæreticis occurrere, repurgato Palatio suo ab hæreticis. Sane & Honorio idem postea placuisse, suadet *l. 42. infr.* sub hoc ipso titulo posita.

De quatuor interim videndum *hac leg.* Primo obseruandum, *Magistro Officiorum*, & *hanc legem* & *legem 42. infr.* ideo inscribi, quia in his agitur de *Palatinis officiis* & militiis: de militantibus, inquam, in sacris Scriniis, de Agentibus in rebus, & Palatinis, qui omnes sub dispositione Magistri officiorum erant, vt præter has leges & Notitiam Imperii, & Zosimum, (cui Magister officiorum ἡγεμὼν τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων dicitur) docent, præterea de militantibus in sacris Scriniis *l. 6. 11. 17 supr. de Proximis*, *comitib. disp. l. 2. supr. de commeatu*, *l. vnic. supr. de mensor.* de Agentibus in rebus *l. 3. 4. 7. 8. 9. 11. 14. 15. 17. 18. 19. 20.* & *vltim. supr. de Agentibus in rebus l. 8. supr. de Princip. agent. l. 2. supr. de commeatu.* Palatini hic sunt cæteri, qui Palatinis obsequiis deseruientes, sub Magistro officiorum erant. Eiusmodi Curiosi *l. 6. 8.* (quæ eidem Marcello Magistro officiorum inscribitur) *10. supr. de Curiosis.* Decani *l. vnic. supr. de decan.* Mensores *l. vnic. supr. de mensorib.* Palatini scilicet alio atque alio sensu dicuntur: Palatini scilicet omnes, qui in Palatio seruiebant, & ad iussa Imperatoris stabant. Palatini, qui in secretiore Principis ministerio vt hic: Palatini officiales Comitis S. L. & P. P. Ergo Agentes in rebus hic a Palatinis eo sensu distinguuntur, qui alias in Palatio & ipsi militabant *l. 2. supr. de Agentibus*, Palatini erant *l. 3. supr. de priuil. eorum qui in S. Pal.* Ambrosius quoque *epist. ad Marcellinam 33.* siu. *14. Edit. Par.* eos diserte inter Palatina officia numerat.

Secundo, notandum *hac leg.* de ipsa militiæ interdictione hæreticis facta. Nempe huius interdictionis originem & exemplum a Theodosio Patre *hac leg.* Arcadius repetit. De Eunomianis nominatim dixi ad *l. 17. supr.* De eodem militandi interdicto vide in Eunomianis speciatim, Montanistis, Priscillianistis *l. 25. supr. hac leg.* & *l. 42. 48. 58. 61. infr. hoc tit.* Militare autem prohibiti, id est, in Palatina militia seu intra Palatium, vt hæc lex docet; & *lex 42. 48. 58. in fin. infr.* itemque Prouinciam sub administratione cuiuslibet officii suscipere gubernandam *d. l. 58. in fin.* Non ideo tamen liberati à curiali conditione vel cohortalina militia *l. 48. 61. infr. hoc tit.* & *l. 16. supr. de cohortalib.* iuncta cum *l. 17. hoc tit.*

Tertio videndum, quinam sint hi, quos hæreticis conniuentiam præstitisse, vt ad Palatina obsequia admitterentur, indicat. Nempe Proximos Scriniorum, Comites dispositionum, Principes agentium in rebus, & similia militiarum Palatinarum capita accipio. His adde & quorum commendatione & suffragio promoti fuerant: de quibus vide *l. 8. supr. de Agentib. in reb.* quam l. obseruandum est, proximo sequente anno, bimestri tantum post, latam & inscriptam pariter *Magistro officiorum*. Postremo videndum de *Marcello* Magistro officiorum, cui lex hæc inscribitur. *Marcellus*, hic ille est, quem *Empiricum* vocant, qui librum *de medicamentis* ad filios suos scripsit, & carmine etiam clausit. Inscriptio ita hodie vulgo habet: *Marcellus Vir Inluster Ex-Magno officio Theodosii Sen. Filiis suis salutem dicit.* Restituenda ita: *Marcellus Vir Inlustris EX MAG. O.* (id est, ex Magistro officiorum, &c.) Eidem porro inscribitur hoc ipso anno *lex 8. supr. de curiosis.* Hic idem Marcellus medicus est: de quo Libanius *epist. ad Anatolium 353.* siu. *365. Edit. Wolff.* Eam ipsam apponere iuuaret, nisi prolixior ea esset. Ex ea sane epistola colligere mihi videor, eum Christianum fuisse, & Gallum. Sane & ex hac quoque lege recte colligas, eum Christianum fuisse. p. 149.

XXX. (a) Impp. Arcad. (b) Honor. AA. Clearcho p. v. (c)

Cuncti *hæretici* proculdubio nouerint, omnia sibi loca huius (d) Vrbis adimenda esse, siue sub *Ecclesiarum* nomine teneantur, siue quæ (e) *Diaconica* appellantur, (f) vel etiam *Decanica*, siue in priuatis domibus, (g) vel locis priuatis, fisco (h) nostro adcorporandis. Præterea (i) omnes Clerici hæreticorum ex Sacratissima Vrbe pellantur, neque his (k) finibus liceat conuenire. Ad hoc interdicatur his omnibus, ad Litaniam (l) faciendam intra (m) Ciuitatem noctu, (n) vel interdiu profanis coire conuentibus: Statuta videlicet condemnatione (o) centum librarum auri contra Officium Sublimitatis Tuæ, (p) si quid huiusmodi fieri vel in publico, vel in priuatis ædibus, concedatur. Dat. v. Non. Mart. Constantinop. Arcad. IV. & Honor. III. AA. coss. [396.]

NOTÆ.

NOTÆ.

(a) *Lex 3. Cod. Iust. eod. tit.* Inseruit autem & *hanc legem* Baronius Annalibus suis *Anno 396. num. 9.* GOTHOF.

(b) Non ab hac primum lege *Arcadii & Honorii* leges *hoc titulo* incipiunt. verum iam inde a *l. 25.* & sic hæc iam sexta est. *ID*

(c) *Clearchus* P. V. sub Arcadio, Constantinopolitanæ scilicet: vt vel subscriptio huius legis docet. *ID.*

(d) Constantinopoleos: omissa autem, hæc *huius Vrbis*, Cod. Iust. Nempe generalem *hanc leg.* Tribonianus facere, & ad Prouincias traducere voluit: quæ caussa etiam expungendi versiculi: *Præterea*, &c. item illa, *intra ciuitatem*: Vniuersa illa sub finem addendi, *vel Præsidiale quinquaginta. ID.*

(e) Abest a Cod. Iustin. *ID.*

(f) Forte, *appellentur*, vt est in Cod. I. *ID.*

(g) *Ædibus* in Cod. Iustin. *ID.*

(h) *Ecclesiæ Catholicæ vindicandis*, ita Cod. Iust. de quo mox. *ID.*

(i) Expungit iam, vt dixi, hunc versiculum Tribonianus, ea causa, quam dixi. *ID.*

(k) *Huius. ID.*

(l) *Litanias faciendas*, Cod. Iust. *ID.*

(m) *Intra ciuitatem*, hæc vt iam dixi, a Triboniano sublata. *ID.*

(n) *Nocte vel die*, Cod. Iust. *ID.*

(o) Multa. *ID.*

(p) *Vel Præsidiale quinquaginta:* hæc addita a Triboniano, caussam dixi. *ID.*

COMMENTARIVS.

COETIBVS & MYSTERIIS hæreticorum Vrbem Constantinopolitanam *hac leg.* Arcadius semel & serio liberare & repurgare laborat Anno D. 396. Tribus in id constitutis. Nempe 1. LOCA, quæcunque tandem, quocunque nomine designentur, Mysteriis suis peragendis hæreticorum intra vrbem confiscari iubet. 2. CLERICOS eadem Vrbe expelli. 3. CONVENIRE intra eandem ciuitatem vel ad solam Litaniam faciendam siue noctu siue interdiu prohibet: proposita Pœna Officialibus Præfecti Vrbis centum librarum auri.

Nempe cum hæreticorum mysteria & conuentus tot Theodosii Magni, & recenter ipsiusmet Arcadii constitutionibus (de quibus supra) prohibita fuissent, atque Ecclesiæ Catholicis restitui iussæ fuissent, iidem nihilominus conniuentia quorundam suas porro Ecclesias aperte, vel ad inuidiam leuandam eludendasque leges Diaconica, & Decanica mysteriis suis peragendis habuere: vel cum iam mysteria sua tuto peragere non possent, ad Litanias tantum faciendas, & sæpe noctu, quod hac lege indicatur, coibant & deprehensi, coire se dicebant. Verum hæc omnia ex æquo Arcadius hac constitutione prohibet, atque Vrbem Constantinopolitanam solius fidei Catholicæ & orthodoxæ mysteriis deinceps censeri instituit: præcisis cunctis molitionibus & omni prætextu leuato Diaconicorum, Decanicorum, & Litaniæ.

Diaconica, non Ecclesiæ propriæ erant, imo neque Ecclesiæ ipsius pars proprie, verum Ecclesiis iuncta loca ad Ecclesiam seu prope Ecclesiam, quæ alias *Secretaria* dicuntur, vbi vasa, vestesque, aliæque res sacris vsibus destinatæ, imo & lipsana seu reliquiæ, & fragmina asseruabantur, seu reposita erant. De *vasis*, fides a Laodicensis Synodi *can. 21. pag. 785. 786. Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* ὅτι οὐ δεῖ ὑπηρέτας ἔχειν χώραν ἐν τῷ Διακονικῷ καὶ ἅπτεσθαι δεσποτικῶν σκευῶν. Latina versio sic habet in Codice Canonum Eccl. vniu. *pag. 51. Tom I. Bibl. Iur. Can. Hen. Iustell Quod non oportet ministros locum habere in SECRETARIO, & dominica vasa contingere. In Secretario*, vel vt alii Codices, Romanus & Dionysii Exigui, retenta Græca voce, *in Diaconico.* Male Balsamo, qui in hoc can. Diaconicum ter accepit de munere & officio Diaconi, *pag. 462. Tom. I. Pandect. Canon. Guilielm. Beueregii:* ὑπηρέται λέγονται οἱ ὑποδιάκονοι, τούτους οὖν κωλύει ὁ κανὼν τὰ τῶν Διακόνων μεταχειρίζεσθαι, ἤγουν ἅπτεσθαι τῶν ἱερῶν σκευῶν, τουτέστι τοῦ σώματος, καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. μηδὲ γὰρ εἴπῃς, μὴ ὀφείλειν τούτους ἅπτεσθαι τῶν ἱερῶν σκευῶν, ἤτοι τοῦ ἁγίου ποτηρίου, καὶ τοῦ ἁγίου δίσκου, κενῶν ὄντων, αὐτοῖς γὰρ μᾶλλον οἰκεία ἐστὶν ἡ τούτων ὑπηρεσία ἢ καὶ μετάθεσις: *ministri dicuntur Subdiaconi. Canon ergo eos prohibet ea, quæ ad Diaconos pertinent, aggredi, seu sacra vasa tangere, scilicet corporis & sanguinis Christi. Neque enim dixeris, non debere eos sacra vasa tangere, seu sacrum calicem & sacram patinam, cum sunt inanes. Eorum enim ministerium siue translatio eis magis conuenit.* Peius alii, qui pro altari *Diaconicum* ibi interpretantur, vt & qui pro p.150 Presbyterio seu choro psallentium Clericorum, denique pro loco Clericis assignato. Nempe eo canone vetantur Subdiaconi, Lectores, Ostiarii in eo loco in quo sacra vasa sunt & vsurpantur habere ius consistendi, eaque vasa tractandi indeque depromendi, quod Diaconorum muneris fuit, seu altioris muneris. De vestibus sacris in Diaconico repositis fides a Typico S. Sabæ *c. 2.* ἀλλάσσουσι τὴν ἱερατικὴν στολὴν ἐν τῷ Διακονικῷ, *mutant sacram stolam in secretario.* Ecclesiæ vero id iunctum fuisse ostendit Codinus *de officiis aulæ Constantinop. cap. 14. num. 24.* ἐν δὲ τῇ τοῦ ἑσπερινοῦ ὥρᾳ, εἰ μὲν εὑρήσκεται Πατριάρχης, ἀπέρχεται εἰς τὴν ἁγίαν σοφίαν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἀκούει παρ' αὐτοῦ τὰς τοῦ μεγάλου Βασιλείου εὐχὰς πλησίον τοῦ Διακονικοῦ, *circa vespertinum tempus, confert se Imperator ad sanctam Sophiam, si Patriarcha præsens sit, auditque ab illo magni Basilii precationes prope Diaconicum.* Et in Catalogo Patriarch. Constant. MS. κειμένου τοῦ λειψάνου αὐτοῦ ἐν τῷ Διακονικῷ, *positis eius reliquiis in diaconico.* In Euchologio: μετὰ τὸ ψάλλειν τὴν τριτέκτην, κατέρχεται ὁ ἅγιος Πατριάρχης ἐν τῷ μετατωρίῳ, ἤγουν τῷ Διακονικῷ, καὶ ἐξέρχεται εἰς τὸ θυσιαστήριον, *post tertium*

tertium & sextum canticum canonis in matutinis horis cantati, venit sanctus Patriarcha in metatorium siue diaconicum, & prodit in sacrarium. Locus quoque de eo insignis Philostorgii Cappadocis, *l. 7. hist. Eccl. cap. 3.* (quem Scriptorem nos publici iuris fecimus) vbi refert, Statuam Saluatoris nostri, (quam hæmorrhousæ mulieris fides posuerat Paneade in loco publico prope fontem) quæ vna cum aliis simulacris *spectantibus amœnum spectaculum prabuerat,* quod pluuiis corrumperetur, in Diaconicum translatam: τὸν δὲ ἀνδρίαντα κατασησάμενοι ἐν τῷ τῆς Ἐκκλησίας Διακονικῷ τὰ πρέποντα ἐθεράπευον, σέβοντες μὲν ἢ προσκυνοῦντες ὀυδαμῶς (ὀυ γὰρ ἦν θέμις χαλκὴν ἢ ἄλλην ὕλην προσκυνεῖν,) αὐτὸ δὲ τοῦτο, ςάσει τε σεμνοτέρα, καὶ τὸ μεθ᾽ ἡδονῆς ἐπιφοιτᾶν τῷ τόπῳ θεασαμένους, τὸν περὶ τὸ ἀρχέτυπον πόθον ἐπιδεικνυμένους, &c. *imaginem vero ponentes in diaconico ecclesiæ conuenienter adcurarunt, nullo modo tamen eam colentes aut adorantes (Neque enim fas erat æneam aliamue quam materiam adorare) verum hoc ipsum, vt decentiore situ esset, & vt cum voluptate ad locum accederent spectare volentes, archetypi ipsius desiderium ostentantes.* Quæ ipsa ferme Nicephorus & acta Artemii ex Philostorgio habent. Nempe imaginem hanc Philostorgius, & ex eo duo illi, translatam a Christianis in Ecclesiæ Diaconicum scilicet: vel vt paulo latius Sozomenus *lib. 5. cap. 21.* de translatis fragmentis eius statuæ agens, ait ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ prout & Credrenus, *pag. 251.* siu. *pag. 305. Edit. Reg.* Atenim inter Ecclesiam & Diaconicum plurimum interest, quod hæc Arcadii lex aperte ostendit: Diaconicum enim non proprie Ecclesia, sed ad Ecclesiam; vbi reposita sacris ædibus destinata & lipsana: Etiam statuæ & imagines sacræ, vt a vulgi conculcatione vel aëris iniuriis vindicarentur, & sic vt decentiore loco essent, ςάσει σεμνοτέρα. Ergo Diaconicum idem cum *Secretario*, quo modo vertit Laodiceni canonis interpres, quæ *Sacristia* hodie. De quo Secretario Paulinus Nolanus *epist. 12.* ad Seuerum; vbi & duo quoque Secretaria vni Ecclesiæ tribuit iuxta apsidem, officiaque singulorum indicat, a dexrra apsidis:

Hic locus est veneranda PENVS qua conditur, & qua
Promitur alma sacri POMPA ministri.

A sinistra eiusdem:

Si quem sancta tenet meditandi in lege voluntas,
Hic poterit residens sacris intendere LIBRIS.

Idem etiam forte cum archiuio Ecclesiæ & cimeliarcho, & cum *metatorio*, vt Euchologium & Cedrenus vocant, vbi videlicet Sacerdos vel Episcopus sese adornabat, & tanquam in metato erat, & exinde in sacrarium εἰς θυσιαςήριον prodibat. *Diaconicum* porro dictum, quod scilicet sacro ministerio dicatur destinata continere; non vero, quod quidam nuper censuit, quia Diaconi custodiæ illius loci deputabantur. Cæterum in eo ipso loco conuentus Ecclesiasticos habitos verisimile est, cum de sacro ministerio ageretur, quod & prædicto Canone Laodiceno indicatur, cum prohibetur ὑπηρέτας, *in eo loco consistere,* ὅτι οὐ δεῖ ἔχειν ὑπηρέτας χώραν ἐν τῷ διακονικῷ. Et hæc de Diaconico. *

Decanica, in editione Tiliana male *decanonica* (quæ Cuiacius ad *Nouell. 79.* & Vir Doctus nuper in *dissertationib.* cum *diaconicis* non recte miscet) quod vel ipsa mox etiam indicat; præbuere vsum quendam *Carceris* & Custodiæ Ecclesiasticæ, sic vt *Capitulis* recte a Parente meo felicis memoriæ exæquentur. Iustinianus *Nouell. 79. cap. 3.* καθειργέσθωσαν ἐν τοῖς καλουμένοις Δεκανικοῖς ποινὰς τὰς προσηκούσας ὑφέξοντες. Quod ita apud Iulianum, & Capitularium *lib. 5. tit. 225.* effertur: *in Decanicis Ecclesiarum recludatur, competenter pœnas luiturus:* In Græcorum Paratitlis ita, *pag. 1335. Tom. II. Bibl. Iur. Can. Hen. Iustell.* εἰς τὴν Ἐκκλησιαςικὴν ἐγκλεισραν ἐμβαλλέσθωσαν, *in claustrum ecclesiasticum conticiuntor.* Basilius Diaconus *in libello ad Theodosium & Valentinianum*, in Concil. Ephesin. *part. I. cap. 17. num. 3. pag. 1337. Tom. I. Concil. Ed. Hard.* κἀκεῖθεν τυπτόμενοι ἀπηγόμεθα ἐν τῷ δεκανικῷ, κἀκεῖ γυμνοὺς ἡμᾶς ὡς δημίους καὶ ὑπευθύνους τιμωρίᾳ ἐςύλισαν: *inde cæsi in carcerem abducimur, ibique nos vt nequam sceleratos nudos ad palum alligarunt.* ** Ergo in Decanicis quæ proculdubio loca conclusa fuere, immorigeri Clerici asseruabantur: etsi Ecclesia his temporibus iurisdictionem prope non haberet, sed audientiam tantum.

De *Litaniis* res est nota. Qua voce primo dictæ sunt preces & supplicationes in cœtibus publicis seu in Ecclesia, vt ex *hac leg.* apparet: Deinde vox ea traducta ad eas quæ vulgo processiones dicuntur *Nouell. 123 cap. 22.* postremo ad solemnes & statas rogationes.

Ex superioribus interim liquet, Baronium huius legis sensum non cepisse, quanquam & eam, quam potest breuiter perstringat. Sed enim errant ii cum maxime, neque huius legis sententiam & historicam veritatem assequuti sunt, qui tradunt, Imperatores (Arcadium vnum dicere debuerant) *hac leg.* ambigere se ostendere, quibusnam nominibus hæreticorum Ecclesias dicere debeant, cum dicant, *siue sub Ecclesiarum nomine teneantur, siue qua diaconica appellantur vel etiam decanica.* Neque enim ambigentis hæc verba sunt, verum prætextum omnem leuantis (pariter vt *canone 9. Laodiceno pag. 782. Tom. I. Concil. Harduin.*) & locorum sacrorum diuersitatem perstringentis.

* Consule IACOB. GOARVM *in not. ad Codin. cap. 14.* IACOB GRETSERVM *lib. 3. obseruat. ad Codin. cap. 10.* MEVRSIVM *in Glossar.* voc. Διακονικόν. CL. DV FRESNE *in Glossar. vtroque, voce* Διακονικὸν, *Diaconicum.* & Nostrum etiam *in Dissertation. ad Philostorgium lib. 7. cap. 3. pag. 277.*

** Vid. laudatum DV FRESNE *Glossar. voc.* Δεκανικόν. Nouellam Iustiniani, & Iuliani Antecessoris interpretationem, MEVRSIVS *in Glossar.* iam indicauit.

XXXI. (a) Idem AA. Cæsario PF. P. (b)

Doctores auctoresque *Eunomianorum* facinoris inuestigati, Clericique maxime, quorum furor tantum suasit errorem, (c) ex ciuitatibus pellantur extorres. Dat. XI. (e) Kal. Maii, Constp. Arcad. IV. & Honor. III. AA. coss. [396.]

XXXII.

XXXII. Idem AA. Cæsario PF. P.

Ne *Eunomianorum* tanta dementia perseueret, Sublimis Magnificentia Tua omni studio *auctores doctoresque Eunomianorum inuestigare* festinet: *Clericique* eorum *maxime, quorum furor tantum suasit errorem, de ciuitatibus pellantur extorres*, & humanis cœtibus segregentur. Dat. x. Kalend. Maii, Constp. Arcad. iv. & Honor. iii. AA. coss. [396.]

NOTÆ.

p. 151.

(a) Memorat, & Annalibus suis inserit, posteriorem harum legum Baronius *Anno* 396. *num.* 10. GOTHOF.

(b) *Cæsarius* PP. sub Arcadio Orientis scilicet: Rufini in ea Præfectura Prætoriana successor, vt testatur quoque Philostorgius *lib.* 11. *cap.* 5. Eidem inscribitur supra *lex* 27. quæ & ipsa de Eunomianis est: de eo plura in *Prosopogr. ID.*

(c) An *terrorem?* non putem. *ID.*

(d) Dies harum duarum legum variat, qui tamen congruere, vt videtur, debet. *ID.*

COMMENTARIVS.

De Evnomianis sunt hæ duæ Arcadii Imp. vt & quatuor aliæ, eiusdemque leges, puta *l.* 24. 27. *supr. l.* 34. 36. *infr.* Eæque omnes intra quadriennium ferme latæ, quibus Arcadius odium suum in eos testatur, nisi quod testandi facultatem eis aliquando reddidit, puta *l.* 27. & *l.* 36. *infr.* His certe duabus, Eunomianorum Doctores ψευδοδιδασκάλους, Auctores, ac maxime Clericos, ciuitatibus pelli Anno D. 396. iubet: Inter quas duas constitutiones non aliud discrimen intercedit, quam quod posterior nonnullis auctior sit: Verbis enim & inscriptionibus subscriptionibusque ferme concordant. V mirari subeat, ab huiusce Codicis conditoribus hic repetitas.

Cæterum præter commune in Eunomianos odium, quod vt Theodosius, ita & Arcadius, alii, & superioribus constitutionibus abunde testati sunt; ita peculiares nunc hoc tempore odii causas Arcadium habuisse, ex his ipsis constitutionibus patet; vt cum ait, *Eunomianorum facinoris*: mox, *quorum furor tantum suasit errorem.* Item, *ne Eunomianorum tanta dementia perseueret*: rursum, *Clerici eorum maxime, quorum furor tantum suasit errorem.* Quare huc spectare putet quis ea, quæ Socrates, *lib.* 5. *cap.* 24. & Sozomenus *lib.* 7. *cap.* 17. memorant, de Eunomianorum per hæc tempora inter se dissensionibus, de Theophronio inquam, qui Deum sibi semper similem negabat: & Eutychio, qui Filium Dei hominem scilicet adserebat nouissimam horam scire. Vtrique vero controuersiæ de baptismo auctores habebantur, æque cæteris Eunomianis diuulsi & propriæ cuiusdam sectæ opinionumque auctores, vnde dicti *Eunomio - Theophroniani*, item *Eunomi-Eutychiani:* Atque inter cætera memorat Sozomenus, *Eutychium* ab Eunomianæ sectæ Antistite, qui tum Constantinopoli erat, Eunomio defuncto, reiectum, offenso ex inuidia, quod illius qui ne Clericus quidem erat, argumenta soluere potuisset: Atque hinc Eutychium in peculiarem sectam concessisse. Quæ omnia ostendere videantur, quænam illa *dementia*, quod *facinus*, quis *furor* & *error* Eunomianorum fuerit, cuius hisce duabus legibus mentio fit: qui *Doctores, Auctoresque* Eunomianorum etiam non *Clerici*, atque a Clericis distincti. Et sic iis, quæ Socrates & Sozomenus hac de re narrant, ex his deinceps legibus (quod nondum factum est) temporis deinceps characterismum Annalibus Ecclesiasticis replendis, addere licebit. Quid vero postea in eosdem Eunomianos Arcadius præterea constituerit docebunt *l.* 34. & 36. *infr.* Nempe, non ciuitatibus tantum eos pelli voluit, verum etiam conuentus eorum in agris, (de quo ex Synesio quoque ad *l.* 34.) prohibere modis omnibus, Codicesque eorum comburi.

Tandem has leges *Cæsario Præfecto Prætorio* inscribi notandum est: pariter vt eidem inscribitur, *lex* 27. *supr.* quæ & ipsa est de Eunomianis. De quo alioquin memorat Philostorgius (Eunomianus ipse) *lib.* 11. *cap.* 5. eum Rufini in Præfectura Prætoriana successorem, mandato Eutropii Eunomium ex Dacorenis Tyanam transferre iussum, hoc ipso ferme Anno 396. quo a Monachis, qui ibi erant, seruaretur, sed & libros Eunomii aboleri iussos: de quo postremo *l.* 34. *infr* quæ data est ad Eutychianum Cæsario in PP. successorem.

Illud quoque videri possit, *facinus, furorem, errorem*, qui his legibus adeo perstringitur, accipienda de anabaptismo. Nam & ita Theodosius Iun. *l. vlt. infr. ne sanctum baptism.* Anno 413. *Eos vero* (Eunomianos) *qui fide imbutos immani furore rebaptizare deteguntur.*

XXXIII. (a) Idem AA. Eutychiano PF. P. (b)

Doctores *Apollinariorum* tota (c) maturitate præcipimus, ex ædibus (d) Caræ nobis abscedere Ciuitatis: ita vt si obumbrati (e) latebris abire neglexerint, occultos cœtus (vt æstimant) habituri, ea loca, vel domus, quibus (f) prædictos (g) congregauerint, fisci ratione (h) nectantur. Dat. Kalend. April. Constp. Cæsario & Attico coss. [397.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus suis inseruit Baronius *Anno* 397. *num.* 57. GOTHOF.

(b) Orientis. *ID.*

(c) Ita Ammianus Marcellinus eodem loquendi genere *lib.* 15. *cap.* 1. *ad sententiam, tota facilitate completam.* Vopiscus, *Prob. cap.* 1. *in totam securitatem redactæ sunt. ID.*

(d) An *sedibus*: vt ita litera S. occasione præcedentis vocis exciderit: neque enim hac lege tantum de domibus, sed etiam de aliis locis agitur. *ID.*

(e) *Obumbrati. ID.*

(f) Locis vel domibus. *ID.*

(g) Apollinarios. *ID.*

(h) *Rationi. ID.*

COMMENTARIVS.

Apollinariorvm Doctores, qui (aduersus tot sua Patrisque sui Theodosii interdicta superius memorata) occultos adhuc cœtus Constantinopoli agitabant, hac constitutione tota maturitate, id est, quam cito vrbe excedere ab Arcadio iubentur Anno Domini 397. proposita confiscatione loci
p.152. vbi cœtus suos Doctores illi porro agitare ausi fuerint.

Et hactenus quidem fuerunt Arcadianæ constitutiones in hæreticos, quæ incidunt in tempora Episcopatus Nectarii, qui vltimum his Consulibus mortuus est *V. Kalend. Octobr.* teste Socrate *lib.* 6. *cap.* 2. & Georgio Alexandrino in vita Chrysostomi *n.* 20. *pag.* 183. *edit. Sauil.* Nam quæ sequentur *l.* 34. & 36. in Ioannis Chrysostomi, Theophili Alexandrini, Episcopatum incidunt.

XXXIV. (a) Idem AA. Eutychiano (b) PF. P.

Evnomianæ superstitionis Clerici, seu (c) Montanistæ, consortio vel conuersatione ciuitatum vniuersarum adque vrbium expellantur. Qui si forte in rure degentes, aut populum congregare, aut aliquos probabuntur inire conuentus, perpetuo deportentur: Procuratore possessionis, vltima animaduersione punito: domino, possessione priuando, in qua his conscíis, ac tacentibus infausti damnatique conuentus probabuntur agitati. Si vero in qualibet post publicatam solemniter iussionem (d) Vrbe deprehensi, aut aliquam celebrandæ superstitionis gratia ingressi domum probabuntur, & ipsi ademtis bonis vltima (e) animaduersione plectantur: & domus, in qua ea forte (f) qua dictum est ingressi, nec statim a Domino dominaue domus expulsi, ac proditi fuerint, fisco sine delatione societur. *Codices* sane eorum, scelerum omnium doctrinam ac materiam continentes, summa sagacitate mox quæri, ac prodi exerta auctoritate mandamus, sub aspectibus eorum (g) Iudicantum incendio mox cremandos. Ex quibus si qui forte aliquid qualibet occasione, vel fraude occultasse, nec prodidisse conuincitur, sciat, se velut noxiorum codicum, & maleficii crimine conscribtorum, retentatorum, capite esse plectendum. Dat. IV. Non. Mart. Constantinop. Honor. A. IV. & Eutychiano coss. [398.]

NOTÆ.

(a) Neque *hanc legem* omisit Baronius *Anno* 398. *num.* 78. GOTHOF.

(b) *Eutychiani* huius Præfecti Prætorio hoc ipso tempore meminit & Socrates *lib.* 6. *cap.* 2. *extremo.* Eidem inscribitur de iisdem Eunomianis Ann. sequ. prox. *lex* 36. *infr. ID.*

(c) Vel etiam. *ID.*

(d) Hanc legem. *ID.*

(e) Deportatione *l.* 36. *infr. ID.*

(f) Id est: animo celebrandæ videlicet superstitionis gratia. *ID.*

(g) Abest hæc vox *eorum* a nonnullis editionibus. *ID.*

COMMENTARIVS.

Evnomianorvm Clerici, & Montanistæ, omnibus vrbibus expelli iubentur, quin & ruri cœtus agitare vetantur, Codices item seu libri eorum sub aspectibus eorum cremari, hac Aradii constitutione Anno D. 398 iubentur. Est igitur hæc constitutio Eunomianis & Montanistis peculiaris seu vtrisque communis, summæque seueritatis.

Nempe, vt hæreticos in commune Arcadius insectari iam inde ab Imperii sui initio, latis constitutionibus instituit, ita alii pertinaciores aliis, alicubi aliquando spiritus gessere. Quare præter

generales in hæreticos constitutiones, speciales in nonnullos insuper ab eo subinde ferri oportuit. In his censendi Eunomiani. Igitur prout Eunomianorum superstitio & scelera increuisse visa, Ecclesiamque adulterare, vt loquitur hoc tempore Synesius *epist.* 5. ita etiam seueritatem Arcadio intendere visum. Superioribus equidem constitutionibus, puta *l.* 25. 31. 32. hanc sectam speciali damnatione insequuntus fuerat, eorum nominatim Doctoribus, auctoribus Clericis, de ciuitatibus pelli iussis (id quod etiam *hac lege* repetitur.) Atenim vlterius præterea censuram nunc exerit. Primum enim non Vrbibus tantum pelli iubentur, sed et Ruri cœtus agitare prohibentur. Quo pertinet omnino etiam Synesii locus, qui hoc ipso tempore scribebat, *epist.* 5. ad Presbyteros emissa: qua per Ptolemaidem in agris eos egisse, & a nonnullis susceptos testatur, eosque a Presbyteris serio erui vult, & conuentus eorum prohiberi: *κατάδηλοι πᾶσίν εἰσιν αἱ τούτων καταφυγαί: ἴστε τίνες ἀγροὶ δέξαιντ' ἂν αὐτούς: ἴστε τίνες οἰκίαι τοῖς λῃσταῖς ἀνεῴγασι. μετέλθετε τοὺς φῶρας ῥινηλατοῦντες*, &c. *nota omnibus sunt illorum perfugia: scitis quinam illos agri suscipiant: scitis quænam ædes latronibus pateant: sagaci fures odoratu perscrutamini.*

Secundo, ne per conniuentiam aliquorum in vrbibus agerent, vel cœtus ruri agitarent hac lege sedulo prospicitur.

Postremum, *Codices* seu libri Eunomianorum aboleri iubentur hac lege: de quibus Eunomii libris Philostorgius tribus locis, Eunomianus ipse, puta *lib.* 8. *cap.* 12. *lib.* 10. *cap.* 6. *lib.* 11. *cap.* 5. Certe idem Philostorgius *lib.* 11. *cap.* 5. & ex eo Nicephorus *lib.* 13. *cap.* 1. scribit Eutropium (sub Arcadii scilicet nomine) Eunomium Dacora Tyanam transferri iussisse per Cæsarium Præfectum Prætorio (qui anno superiore 397. adhuc Præfectus Prætorio erat) & ad quem tres constitutiones, de iisdem Eunomianis supra occurrunt, puta *lex* 27. 31. 32. Sed & Eunomii libros cremari iussisse publicis edictis, quibus sane verbis hæc lex indicatur; haud aliter atque noxii Codices & maleficii crimine conscripti, id est, Magici, eo quod scelerum omnium doctrinam & materiam continerent, quod vtrumque disertis verbis hac lege dicitur. Sane & Socrates, *lib.* 5. *cap.* 20. & Sozomenus *lib.* 7. *cap.* 17. inter causas eiiciendi a Theodosio Magno Arcadii patre, in exilium Eunomii, haud obscure memorant, libros seu Codices eius quos conscripserat & vulgauerat, quibusque multos in sententiam
p. 153. suam pertrahebat. Socratis verba sunt: *καὶ τοὺς συγγραφέντας αὐτῷ λόγους ἐπιδεικνύμενον, ὡς ταῖς διδασκαλίαις πολλοὺς λυμαινόμενον, εἰς ἐξορίαν πεμφθῆναι ἐκέλευσε*, *& libros a se conscriptos recitantem in exilium mitti iussit, eo quod multos doctrina sua corrumperet.* Sozomeni hæc: *τοὺς λόγους, οὓς συνεγράψατο, ἐπεδείκνυτο, καὶ πολλοὺς ἔπειθεν ὁμοίως φρονεῖν*, *libros a se conscriptos recitabat, multosque in sententiam suam pertrahebat.* Atenim Eunomii libellos occultatos hæc lex testatur, cum eos summa sagacitate quæri iubet: & occultantibus capitalem pœnam indicit. Sane & Photius *Biblioth. num.* 137. *pag.* 314. *Edit. Schott.* refert, primum Eunomii libellum, ab Eunomianis *de industria occultatum, ne ad alios perueniret, vix tandem Basilium nactum*, refutasse: *κρύφιον δὲ καὶ ἀνέκφορον τοῖς ἄλλοις αὐτοὶ διεσπούδασαν, μόλις ποτὲ ὁ μέγας Βασίλειος ἐπὶ χεῖρας λαβεῖν ἠδυνήθη*, &c. Rursum idem *num.* 138. Eunomium posteriores libros suos, quibus Basilio respondebat, multis annis conceptos, vix & *συμμύστας* suis exhibuisse Basilii metu, Basilo mortuo, *nec tunc quidem omnibus, sed amicis duntaxat vulgasse*, *οὐδὲ ποτε πᾶσιν ἀλλὰ τοῖς φίλοις ἐθάρρησεν.* Quibus plane contraria portentose narrat Philostorgius, *lib.* 8. *cap.* 12. Cæteroquin de more cremandorum improbatæ lectionis librorum innumera loca occurrunt, quæ aliorum diligentia congessit: de hæreticorum nominatim vide *l. vltim infr. hoc tit.* & *l.* 3. *Cod. Iust. de summa Trinit.* & *l.* 8. 16. *Cod. eod. de hæreticis*: de mathematicorum & magicis libris supra *l. vltim. suo tit.* Porro sub aspectibus *eorum*, Eunomianorum scilicet, cremari eos iubet Arcadius: *Iudicantum incendio: Iudicantum*, id est, Iudicum. Male enim Filesacus, *de sacra Episcopi auctoritate, pag.* 42. Episcopos hic accipit, etsi sane sub Episcoporum oculis libros Mathematicos cremari iusserit, *l. vltim. supr. de malef. & mathemat. Iudicantum* porro *incendio*, id est, imperato per Iudices incendio: nisi hic malimus sublata voce *eorum*, sub aspectibus Iudicantum: Quandoque scilicet huiusmodi Codices comburi iussi sub oculis iudicum, quandoque sub Episcoporum: de quo ad *dict. leg. vltim. de malefic. & mathemat.*

Cæterum in Montanistas par censura hac Arcadii lege exeritur: de quibus est & *l.* 48. 57. 65. *infr.* De his alioquin horum Arcadii temporum historia altum silet. Ex hac saltem lege liquet, eos in Orientis Præfectura cum Eunomianis pertinaciores hoc tempore spiritus gessisse; atque vrbibus expelli Clericos eorum, vna cum cæterorum hæreticorum Clericis, superioribus Theodosii & Arcadii constitutionibus iussos, nihilominus in nonnullis porro agere perseuerasse, Codices & libros de sua superstitione ad pertrahendos in sententiam suam quamplurimos sparsisse.

Porro quod tam sæuas & seueras his vtrisque, atque horum errorem fouentibus, etiam capitales pœnas, imponi hac primum Arcadii lege, vt & *l.* 36. anno proxime videmus, argumentum est, pertinaces eos admodum spiritus gessisse. Quod de Eunomianis ex Chrysostomo liquet, & ex Synesio quoque *epist.* 5. vbi eos in comitatu quosdam habuisse fautores ostendit, deque eorum in Ptolemaide perfugiis ad quorundam domos & agros agit. Et Sacerdotes ad eos eruendos cohortatur citra lucri cupiditatem, cum tamen tum nonnulli pretio corrupti mollius cum his agerent, eosque elabi sinerent; alii vero eis eruentibus res eorum caperent. Quanquam meminerimus hæc & similia ab Imperatoribus, vbi ad summam impudentiam hæretici venerant, ad terrorem ferme scripta. Quod de Theodosii M. alioquin constitutionibus Sozomenus scribit, *lib.* 7. *cap.* 12. *καὶ χαλεπὰς τοῖς νόμοις ἐπέγραφε τιμωρίας, ἀλλ' οὐκ ἐπεξῄει: οὐ γὰρ τιμωρεῖσθαι, ἀλλ' εἰς δέος καθιστᾶν τοὺς ὑπηκόους ἐσπούδαζεν, ὅπως ὁμόφρονες αὐτῷ γένωνται περὶ τὸ θεῖον: ἐπεὶ καὶ τοὺς ἑκοντὶ μετατιθεμένους ἐπῄνει*: *& graues quidem pœnas legibus suis adscripsit, haut quaquam tamen executioni mandauit: neque enim punire subditos, sed terrere tantummodo studebat, vt idem cum ipso de diuinitate sentirent: nam & illos laudabat, qui sua sponte conuerterentur.* Sed & ipse Chrysostomus *homilia* 47. *in Matthæum, cap.* 13. *num.* 1. *in fin. pag.* 482. *Tom. VII. Ed. Bened.* *τοῦτο δὲ ἔλεγε, κωλύων πολέμους γίνεσθαι, καὶ αἵματα καὶ σφαγάς. οὐ γὰρ δεῖ ἀναιρεῖν αἱρετικόν, ἐπεὶ πόλεμος ἄσπονδος εἰς τὴν οἰκουμένην ἔμελλεν εἰσάγεσθαι*, *hoc porro dicebat, vt bella cædesque prohiberet.*

***prohiberet.** Neque enim hæreticum occidere oportet; nam sic irreconciliabile bellum in orbem induceretur*: vbi & plura adhuc vide.

Tandem neque inanis eſt Baronii coniectura, hanc legem Arcadio *Ioannis Chryſoſtomi* ſuaſu & adhortatione latam videri, cum ad ſedem Conſtantinopolitanam tum recenter euectus eſſet, puta die 26. ſuperioris menſis Februarii, teſte Socrate, *lib. 6. cap. 2.* (qui & ad temporum rationem magis deſignandam addit, pariter vt Georgius Alexandrinus, *Eutychianum* tum *Præfectum Prætorio* fuiſſe, qui ſane ille ipſe eſt, cui hæc lex inſcribitur) Georgio item Alexandrino, *in vita Chryſoſtomi num. 20. in fin. pag. 195. edit. Sauil.* Anonymo Chryſoſtomi vitæ auctore, *num. 33. pag. 314.* Simeone Paraphraſte *in vita Chryſoſtomi num. 19. pag. 387.* Ad ſummam Arcadianas conſtitutiones in hæreticos, vt ſuperiores a Nectarii quoque Epiſcopi Conſtantinopolitani ſuaſu, ita & hanc pariter, vt & *legem. 36.* a Ioannis Chryſoſtomi conſilio arceſſi puto, haut aliter atque in Occidente; Romanorum & Mediolanenſium Epiſcoporum exhortationi, pleræque de rebus Eccleſiaſticis conſtitutiones, tuto tribuantur: dixi aliud ad *l. 20. ſupra.*

Hæc inquam haud inaniter conicere liceat. Et tamen Philoſtorgius *lib. 11. cap. 5. Eutropio* agente, qui hoc tempore apud Arcadium omnia erat, hanc conſtitutionem latam docet: Nam poſtquam dixit paulo ante, eo agente Eunomii corpus a Dacaorenis Cappadociæ Tyaneam per Cæſarium PP. translatum, a Monachis ibi, contra quam Eunomiani vellent, adſeruandum; continuo ſubiicit Eunomii libros eiusdem *Eutropii iuſſu* aboleri iuſſos, *ἀλλὰ καὶ τὰς βίβλους αὐτοῦ* (Εὐνομίου) *δημοσίοις γράμμασιν ἀφανίζεσθαι διετάξατο* (Εὐτρόπιος:) *Sed & libros eius publicis edictis aboleri iuſſit Eutropius*, quæ etiam habet Nicephorus *lib. 13. cap. 1.* dicere poſſumus ſuaſu Ioannis Chryſoſtomi, auctoritate Eutropii *hanc leg.* latam videri..

Tandem in hac Eunomianorum hiſtoria hos tres Præfectos Prætorio notari cupio ſub Arcadio, Rufinum, Cæſarium, Eutychianum.

XXXV. (a) Idem AA. Dominatori (b) Vic. Afric.

Noxios *Manichæos*, execrabileſque eorum conuentus, dudum † iuſta animaduerſione damnatos, etiam (c) ſpeciali præceptione (d) cohiberi decernimus. Quapropter quæſiti adducantur in publicum, ac deteſtati (e) criminoſi congrua & ſeueriſſima emendatione reſecentur. In * eos etiam auctoritatis (f) aculei dirigantur, qui eos domibus ſuis damnanda prouiſione (g) defendent. Dat. xvi (h) Kal. Iun. Med. Theod. v. c. coss. [399.]

NOTÆ.

p. 154.

(a) Inſeruit *hanc* quoque *legem* Baronius recte annalibus ſuis *Anno 399. num. 81.* GOTHOF.

(b) Vnica hæc lex hoc Codice occurrit, quæ huic *Dominatori* inſcribitur. Inſcribitur eidem Dominatori Cod. Iuſt. *l. 2. de apparitorib. Proconſul.* vbi non Vicarius, ſed *Proconſul Africæ* inſcribitur: & vero illius ipſius legis argumentum diſerte oſtendit, eum Proconſulem fuiſſe. *ID.*

† Etiam a Gentilibus Imperatoribus: Sed de Chriſtianis potius ſenſerit Honorius: vide *l.* 3. 7. 9. 12. 18. 20. *ſupr. ID.*

(c) Etiam, nos ſcilicet. *ID.*

(d) Hac. *ID.*

(e) *Detecti.* Neque illud tamen temere muto: *deteſtati criminoſi*, id eſt, inter cæteros maxime deteſtabiles. *ID.*

* Hic verſiculus inſitus a Triboniano *l. 4. C. l. de hæret.* quæ deſumta alioquin eſt ex *l.* 40. *infr. ID.*

(f) *Noſtræ*, addidit Tribonianus, male: *Auctoritas* hic eſt auctoritas iudiciaria. *ID.*

(g) Tentet quis *proditione*: Sed illud non muto. *Prouiſio*, pro cautela, defenſione. *ID.*

(h) Hoc ipſo die & Conſ. ex eadem Vrbe data *lex vltim. ſupr. de his quæ ex publ. conlat.* verum ad Meſſalam Præfectum Prætorio. *ID.*

COMMENTARIVS.

Honorii Imp. in hæreticos conſtitutiones ſequuntur, octodecim numero: puta hæc lex & *lex 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 51. 52. 53. 54. 55. 56.* Hæc nominatim eſt aduerſus Manichæos, eorumque conuentus. Hos ſcilicet iam pridem ab aliis Principibus damnatos (quod etiam docuit *l. 3. 7. 9. 11. 18. 20. ſupr.*) per Africam nonatim cohiberi, eoſque, ſimul & qui eos domibus ſuis defenderint, ſeueriter puniri iubet *hac leg.* Honorius Imp. Anno D. 399. Nempe vt Donatiſtæ (de quibus aliis legibus mox) ita & Manichæi per hæc Honorii tempora Africam potiſſimum vexauere, iiſque ſubinde Honorius occurrere neceſſe habuit. Quod præter *hanc leg.* oſtendunt præterea quatuor eiusdem leges, puta *l. 38.* & *l. 40. 41. 43. infr.* *Nemo Manichæum* (inquit *l. 38.*) *nemo Donatiſtam, qui præcipue, vt comperimus, furere non deſiſtunt, in memoriam reuocet.*

Cæterum qui Auguſtini ſcripta, acta aduerſus Manichæos per hæc Honorii tempora ſpectauerit, is facile inducetur, vt credat, hanc & cæteras de Manichæis Honorii leges, haud alium quam Auguſtinum ſuaſorem habuiſſe. Neque tamen huc quicquam facit Auguſtini locus *de natura boni cap. 74.* de Manichæis nefaria operantibus. Apertiſſime enim locus ille pertinet ad Paphlagoniam, & Galliam: *Hoc ſe facere, quidam confeſſi eſſe in publico iudicio perhibentur: Non tantum in Paphlagonia, ſed etiam in Gallia, ſicut a quodam Romæ Chriſtiano Catholico audiui.*

Porro Honorius *hac leg.* iuxta ſuperiores conſtitutiones, odium in Manichæos ſuum & verborum, pœ-

& pœnarum atrocitate testatur: nempe, 1. *Noxios & exsecrabiles* vocat, 2. Iusta animaduersione damnatos, 3. Speciali præceptione, vt ii cœtusque eorum cohibeantur decernit. 4. *Inquiri* seu inuestigari eos iubet, pariter vt *l. 9.* & *40. infr.* vbi publica hæc accusatio constituitur. 5. Resecari congrua & seuerissima emendatione. 6. Receptatores eorum qui eos domibus suis defenderint puniri iubet. Quod accipiendum non de his qui eos nude domibus suis humanitatis officio excipiunt, verum de his, qui domibus suis defendunt Manichæos, ne in iudicium protrahantur: & sic occultant eos: quod receptatorum crimen est. Quod ipsum statuitur & de Donatistarum occultatoribus, qui eos occultandi causa suscipiunt *l. 54. infr. hoc tit.* Haud absimilis constitutio circa Manichæos *l. 40. in fin. infr.* Quare recte Paratitla Græca *lib. 1. tit. 5. num. 4.* istud ita explicant, *puniuntur & illi, qui scientes & prudentes eos occultant.*

Cæterum fallitur Vir Doctus Meierus *p. 183.* qui *hanc legem* restringit ferme ad Doctores & seductores Manichæos. Imo enim in omnes Manichæos hæc lex lata est, qui ritus sui exercendi causa in vnum coeunt, denique in conuentus Manichæorum, qui Doctoribus & aliis constant. Et errat cum noxios proprie Doctores & seductores dici ait, qui scilicet nocent instituendo, non vero seducti, qui non noceant, sed quibus nocitum est. Noxii enim Manichæi, dicuntur omnes huius criminis & hæreseos rei; quæ quidem hæresis infandis criminibus & noxiis laborabat.

XXXVI. (a) Idem AA. Eutychiano PF. P. (b)

EVNOMIANIS pœnas adimendæ testamenti factionis, peregrinorumque (c) mutandæ condicionis remittimus. (d) Patimur eos & donandi e suis facultatibus, vt velint, & dono rursus ab aliis accipiendi, habere liberam potestatem. Conciliis vero abstineant, cœtus inlicitos derelinquant, & sciant sibi interdictas esse collectiones, (e) aut pœnas (f) paratas: ita vt fundi procurator, vel domus vrbanæ villicus, (g) in quibus profana mysteria fuerint celebrata, vltimo supplicio feriantur: ipsaque possessio, & domus fisco vindicetur, si sciente domino & non prohibente, nostræ iussioni fuerit obnisum. Præterea ministri sceleris, quos falso nomine suo *Antistites* vocant, si in collectione aliqua fuerint comprehensi, (h) deportentur, omnibus bonis ablatis. Dat. Prid. Non. Iul. Constanp. Theodoro v. c. CONS. [399.]

NOTÆ.

(a) Omisit *hanc legem* in Annales suos referre Baronius. *GOTHOF.*

(b) Orientis: cui pariter inscribitur altera de Eunomianis *l. 34. supr.* superiore anno. *ID.*

(c) Peregrinorum nempe conditio hæc est, vt intestabiles sint: vide saltem *l. 1. C. Inst. de hæred. instit.* & quæ ibi accurate notantur. *ID.*

p. 155. (d) Vt supra *l. 27.* ante quadriennium. *ID.*

(e) Collectiones hic & fine legis, συνάξεις: vid. *Glossar. ID.*

(f) Iam propositas supra *l. 26. ID.*

(g) *Villicus domus vrbanæ:* translata appellatione ab agris ad vrbem & ad quamuis administrationem: Quomodo & Præfectus Vrbi *Villicus Vrbis* Iuuenali *Satyr. 4. v. 76. Villicus ærarii*, pro Præfecto ærarii apud Tibullum *lib. 4. circa fin. in Edition. Commelinian.* Si modo est Tibulli hoc Epigramma, quod legitur in lapide Patauino apud Scardeonium Antiquitat. *Patau. lib. 1. class. 4.*

Villicus ærari quondam, nunc cultor agelli.

Cicero *pro Plancio cap. 25.* magistratus, *Reipublicæ Villicos*, vocat. Restituebat & in illo Lampridii *in vita Alexandri Seuer. cap. 15. malum pupillum esse Imperatorem, qui ex visceribus Prouincialium homines non necessarios, nec Reipubl. vtiles pasceret*, Vir Doctus Claud. Salmasius, *malum populi villicum.* Quod nil necesse, *malum pupillum*, vocabat Alexander, prodigum, Curatoris egentem, qui rem euiscerat, atque e visceribus patrimonii sibi creditis inutiles alit & pascit: denique qui lasciuia & nepotatu rem disperdit. Denique malus pupillus, prodigus. *ID.*

(h) Vid. *l. 7. seu vlt. infr. ne sanctum bapt.* quæ & ipsa est de Eunomianis. *Eos*, inquit, *qui Episcoporum seu Clericorum, vel ministrorum nomine vsurpato huiusmodi cœtibus præsunt. ID.*

COMMENTARIVS.

EVNOMIANIS testamenti factio & donationum ius hac Arcadii constitutione redditur. Cœtus tantum eorum prohibentur pœnis seuerissimis. Satis hoc visum Arcadio, quam vt vltra sæuiret in eorum bona: haud ab alia mente, quam superiore anno in eosdem *l. 34.* tulit: proculdubio etiam neque alio authore, suasore, puta Ioanne Chrysostomo. Sane eædem pœnæ vtraque lege propositæ & quidem seuerissime cœtus agitantibus iisque conniuentibus. Itaque exinde dicta huc quoque deriuentur. Denique apertissime pœnæ paratæ & propositæ *d. l. 34. hac leg.* confirmantur.

XXXVII. (a) Idem AA. Hadriano PF. P. (b)

Rescriptum, † quod Donatistæ a Iuliano tunc Principe (c) inpetrasse (d) dicuntur, proposito Programmate (e) celeberrimis in locis volumus anteferri, (f) & Gesta, (g) quibus est huiuscemodi allegatio (h) inserta, subnecti: Quo omnibus innotescat, & Catholicæ confidentiæ stabilita constantia, & Donatistarum desperatio fucata (i) perfidia. Dat. v. Kalend. Mart. Rau Stilichone & Aureliano coss. [400.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* velut temporaria. Inseruit eam Baronius Annalibus suis, deque ea egit A. 400. *n.* 21. 22. de eadem agit & *Anno* 362. *num.* 261. 262. 263. 264. 265. GOTHOF.

(b) *Hadriano* huic PP. Italiæ inscribitur hoc ipso mense *l.* 35. *supr. de Episcopis*: de eodem Hadriano Præfecto Prætorio vide Claudiani Epigram. plura in *Prosopogr. ID.*

† Iuliani Rescriptum pro Donatistis nota. *ID.*

(c) Ante 40. ferme annos. *ID.*

(d) Precibus oblatis: de quo mox. *ID.*

(e) *Programmate Proposito.* seu in Programmate Magistratus proponebant, & anteferebant leges & rescripta: vide pariter *l.* 25. *supr. de annona & trib.* Quod idem valet, quod Edicto proposito: vid. Brisson. *lib.* 3. *formul. cap.* 80. *ID.*

(f) *Anteferri*, id est, proponi proposito programmate, & quidem ante Edictum Magistratus proponentis: de quo v. Parat. *de constit. Princ. ID.*

(g) Iudicum. *ID.*

(h) Rescriptum: vide mox Augustini loca duo *lib.* 1. *contra Parmenianum*, *cap.* 12. *num.* 19. & *contra literas Petiliani lib.* 2. *cap.* 97. *ID.*

(i) Sunt qui hic reponant *fugata*, quod mox ipse fugabo. *ID.*

COMMENTARIVS.

Honorii Imperatores constitutiones ferme nunc sequuntur: Quanquam & *lex.* 35. *supr.* eiusdem fuit. Sequuntur inquam, *num.* 17. puta hæc lex, & *lex* 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 51. 52. 53. 54. 55. 56. Et quidem, quod obseruandum, potissimam partem aduersus *Donatistas*, emissa: de quibus hæc quoque lex est: sic vt vndecim in vniuersum de Donatistis Honorii constitutiones hoc titulo liquido numerare liceat; ex quibus discimus quæ Honorii mens, quod odium in Donatistas fuerit. Nempe hæc illa Honorii tempora sunt, per quæ Donatistæ potissimum desæuiere: & quidem, Circumcelliones in Africa, quæ Donatistarum nutricula erat. Atque vt omittam, quæ sub eodem Honorio moliti illi sunt, iam inde ab Imperii ipsius initio, atque adeo ante hanc legem, de huius modo legis sententia nunc videamus.

Donatistis igitur per omnium ora traducendis, desperatæque & fucatæ eorum perfidiæ publicandæ: Contra, Catholicorum confidentiæ & stabilitæ constantiæ efferendæ, Honorius Imp. hac constitutione, quæ data est Anno 400. Rescriptum, quod a Iuliano Apostata (ante 40. ferme annos) impetrauerant, proposito programmate, celeberrimis in ciuitatum locis *anteferri*, id est, proponi ab Hadriano PP. simul & *Gesta*, quibus huiusmodi allegatio, seu Rescriptum insertum fuerat, subnecti iubet.

Hæc aperta huiusce l. est sententia, quæ nullam Iuris constitutionem continet, sed Donatistarum tantum odium præfert. Quæ vt melius intelligatur, de tribus videndum est: Quodnam illud sit *Rescriptum* Iuliani, simul & *Gesta* illa; quæ tandem *occasio* fuerit huiusce legis sanciendæ. Quod primum attinet: Res sic se habet.

Donatistæ ante Iulianum Imp. a Constante Imp. repressi, pulsis eorum Ducibus, Principibus, & Basilicis eis ereptis, Iuliano Apostata ad Imperium euecto, legationem seu legatos, & in his Pontium, ad eum destinarunt, restitui se sibique Basilicas a Constante ereptas reddi, precibus petituros: qui vtique adulationis plenissimi Iulianum adorti dicentes, *Quod apud eum solum Iustitia locum haberet*, (quæ hic *fucata perfidia* dicitur.) Id quod a Iuliano facile impetrauere, eo rescripto cuius *hac leg.* mentio fit. p. 165. Cuius tum libelli tum rescripti meminere Optatus Mileuitanus *lib.* 2. *c.* 16. Chrysostomus *lib. de S. Babyl. & contra gentes pag.* 575. *Tom. II. Edit. Benedictin.* Augustinus *contra epist. Parmeniani lib.* 1. *sub fin. cap.* 12. *& 19. contra literas Petiliani lib.* 2. *cap.* 92. & 97. *Epistola ad Vincentium* 48. siu. 93. *Ed. Ben.* & *epist. ad Donatistas* 166. siu. 105. *Edit. cit.* Nempe eo consilio, vt ita Christianos inter se committeret, cui pax & vnitas Christiana nimium displicebat; quem Iuliani animum, vt in genere Ammianus Marcellinus *lib.* 22. *c.* 5. describit, ita Chrysostomus *lib. de S. Babyl. & contra gentes*, & Optatus *l.* 2. *c.* 16. & Augustinus *d. lib.* 1. *contra Parmenianum*, & *ep.* 166. siu. 105. hac in re nominatim tradit. Porro huius rescripti quædam inter cætera & ad locum refert Augustinus *lib.* 2. *contra literas Petiliani c.* 97. *n.* 224. *Quod Iulianus*, inquit, *constituit, dicens: Hoc quoque supplicantibus Rogatiano, Pontio, Cassiano, & cæteris Episcopis, sed & Clericis, accedit ad cumulum, vt abolitis quæ aduersus eos sine Rescripto perperam gesta sunt, in antiquum statum cuncta reuocentur.* Et hæc de Rescripto Iuliani ad preces Donatistarum. Quod quidem, vt id obiter moneam, a Iuliano Sirmii datum non fuit, quod probat Vir Doctus, vt ita huc trahat rescriptum, quod Sirmii datum dicitur & antiquatur *l.* 5. *supr.* Neque enim Iulianus Princeps seu Imperator Sirmii vnquam fuit.

Quid *Gesta* hic sint, quibus huiuscemodi allegatio inserta, videamus. Sane bifariam id accipi posse quis putet. Primum per Gesta hic accipienda videantur acta a Legatis seu Allegationes Dona-

tistarum

tistarum apud Iulianum, & sic supplicatio, seu preces ipsæ, quibus in scripta redactis, Rescriptum deinceps insertum. Quo sensu hoc Codice non vna lex ex parte actorum apud Principem, seu in consistorio eius, exhibetur, de quo vide *Prolegom.* Secundo putet quis his accipienda Gesta Iudicum Africæ: vbi sane Donatistæ vna cum rescripto a Iuliano impetrato, preces Iuliano oblatas, allegarunt, insinuarunt. Optatus *cap.3. lib.3. Bene nosti, qui vel a quo petiuerint, & qualem rogauerint, vt redirent, & tecum redire potuissent, & nos didicimus, cum easdem preces, quas dederant, apud Africanos Iudices allegarent; in quibus scriptum est: Datæ ab Episcopis partis Donati.* Augustinus pariter *lib. 1. contra Parmenianum d. cap.12. n.19. Iuliano Donatistæ sicut Iudicum Gesta testantur, quibus hi quod impetrauerant, ALLEGARVNT, talibus verbis supplicauerunt. Dixerunt enim, quod apud eum sola Iustitia locum haberet.* Et contra literas *Petiliani lib.2.c.92 n.209. Pontius fecit, Pontius supplicauit, Pntius apud Apostatam solam Iustitiam locum habere prædicauit. His verbis sibi Pontium supplicasse in eodem Rescripto suo nominatim sine ambage ipse Iulianus expressit. Extant ALLEGATIONES VESTRÆ: non hæc incerta fama, sed publica monimenta testantur.* Et rursum *c.97,n.224 Imperatori Pagano & Apostatæ dixistis, Quod apud eum solum Iustitia locum haberet. Quibus precibus & Rescripto, sicut ibi scriptum est (sicut ALLEGATIONIS GESTA testantur) pars Donati vniuersaliter vsa est.* Nempe, Rescripta Principum qui impetrauerant, ea Iudicibus & Iudicum gestis allegabant, (*les faisoien enregistrer au Greffe des Iuges*) vt docent præterea hoc Codice *l. 2 supr. de integri restitut, l. vltim. supr. de operibus public. l. 26. supr. de cohortalibus : l. 12. 13. 20. 30. supr. de petition. l. 2. supr. si vagum mancip. l. 2. supr. de incorporation.* Et ita quidem Rescripta Gestis allegabantur, vt simul etiam preces, ad quas Rescriptum emanauerat, allegarentur seu intimarentur: Quod & hic factum a Donatistis. Qua causa Honorius Gestorum publicationem imperat, nam nonnisi ex his fucata Donatistarum perpsidia innotescere potuit: vice versa Catholicæ confidentiæ stabilita confidentia. Nempe quod Donatistæ, at non & Catholici, adulatione fucata & perfida Iuliano obrepserant, atque omne illud, quod ab eo impetrauerant, malis artibus impetrauerant.

Nunc postremo loco inquirendum est, quænam occasio hoc tempore Honorio Imper. præbita fuerit, vt Iuliani Apostatæ rescriptum hoc pro Donatistis, vna cum eorum Precibus post tot demum annos ex Actis Proconsularibus publice proponi voluerit, atque omnibus innotescere. Putat haud absurde Baronius Donatistarum (& quidem Petiliani Donatistæ nominatim) epistolam seu inuectiuam in Catholicos huic constitutioni occasionem dedisse: qua, vt docet Augustinus pluribus locis, & inter cætera *ep. 48. siu. 93. Ed. Ben.* & *contra Petiliani epistolam lib.2. cap.92. n.202.* exprobrauit Catholicis, quod a Principibus aduersus se sæpe expetiissent auxilium: atque inter cætera hæc in eam sententiam dixerat. *Quid autem vobis est cum regibus seculi, quos nunquam Christianitas nisi inuidos sensit,* &c. Addatur & Augustini locus *contra Epistolam Parmeniani lib. 1. cap. 9. num. 15.* vbi pariter hoc Donatistarum factum iam proscribebat Anno superiore 399. (vt existimo.) Has scilicet inuectiuas ad aures Honorii peruenisse, per legatos Africanos Anno 399. superiore, vel ipsum Possidium Calamensem Episcopum: Honorium his commotum, in eorum Donatistarum opprobrium, procaciam eorum efferri voluisse, qua ipsimet a Iuliano Imp. Apostata rescriptum seu auxilium impetrasse innotesceret. Fortassis & illud putet quis Donatistas de legibus ab Honorio Imperatore aduersum se latis querentes, Iuliani factum iactasse exprobrandi animo, quasi minus æquitatis & iuris Christiani ipsi a Christiano Principe ferrent, quam a Gentili Imp. olim tulerant, Christiani alioquin nominis osore. Quare visum Honorio, rescriptum Iuliani cum precibus Donatistarum publice omnibus proponi, vt ita sciretur, quam bonis imo fucatis artibus id Donatistæ impetrassent, imo quam desperata & fucata perfidia eorum fuerit: Quam interpretationem iuuare videtur, quæ Augustinus scribit, tum passim, tum *lib. 1. adu. Parmenianum, cap.12, n.19.* & *ep.48.* siu. *93.* contra quam aliis longe artibus, puta Catholica confidentia Catholicorum constantia stabilita fuerit, quos vt a veritate, ita & sinceritate nihil demouere vnquam valuerit, quod sane ex Iuliani temporum historia liquet:

Quidquid huius sit, vt omittam, quod Augustinus testatur de actis Collationis Carthaginensis, quæ in Ecclesiis Africanis publice quadragesimæ tempore recitari mos fuit, *lib. de gestis cum Emerito, n. 4.* vt omittam quod idem Honorius *l 35. infr.* voluit eadem gesta in publica monumenta relata, etiam mortuo Cognitore Marcellino perpetem habere firmitatem. Simili certe postea exemplo Anno D. 412. & Marcellinus acta de sceleribus Donatistarum post collationem Carthaginensem publice proponi voluit in Theopropria, quo frequens vt videtur multitudo confluebat, velut locum Carthagine celeberrimum, eademque Augustinus per Ecclesiam recitari desiderauit. *Gesta*, inquit, *Epist. 158.* siu. *Epist. 139. Edit. Benedictin. ad Marcellinum, quæ promisit præstantia tua, vehementer expecto & in Ecclesia Hipponensi, iam iamque recitari cupio, ac si fieri potuerit etiam per omnes Ecclesias in nostra Diœcesi constitutas: vt audiant homines pleneque agnoscant confessores iniquitatis, non Dei timore extorquente pœnitentiam, sed iudiciaria diligentia crudelissimorum pectorum aperiente duritiam: siue illorum qui de homicidio & de excæcato ac debilitato Presbyteri corpore confessi.* p.157. Et mox: *Quod autem scripsit Eximietas tua, dubitare te, vtrum in Theopropria debeas eadem gesta iubere Proponi: fiat, si potest illuc frequens confluere multitudo: Alioquin alius locus celebrior prouidendus est, non tamen vllo modo prætermittendum.* Notanda interim tria exempla illa, adeo mos publicandorum, recitandorum gestorum quondam cum hæreticis, in eorum, vt loquuntur, *diffamiam* & conuictionem.

XXXVIII. (a) Idem AA. & Theod. A. Edictum. (b)

NEMO Manichæum, nemo Donatistam, qui præcipue (vt comperimus) furere non desistunt, in memoriam (c) reuocet: Vna sit Catholica veneratio: vna salus sit: Trinitatis, par, sibi (d) congruens, sanctitas expetatur. (e) Quod si quis audeat interdictis (f) sese inlicitisque miscere, & præteritorum † innumerabilium constitutorum, & Legis, † nuper

nuper a Mansuetudine nostra prolatæ, laqueos (g) non euadat: & si turbæ forte conuenerint, seditionis concitatos (h) aculeos acrioris commotionis non dubitet exerendos. Dat. Prid. Id. Feb. Rau. Stilichone II. & Anthemio coss. [405.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus suis intulit Baronius *Anno* 405. *num.* 27. Iungenda autem huic est *l.* 3. *infr. ne sanctum bapt. iter.* quæ pars est altera huius Edicti. Quinimo iungenda & *l.* 4. 5. *eod. tit.* Huius *Edicti* meminit rursum Honorius *l.* 2. *infr. de religione.* Meminerunt & Patres Africani triennio post, Anno 407. *can.* 99. *Cod. Africani pag.* 922. *Tom. I. Concil. Edit. Harduin.* GOTHOF.

(b) De vnitate, siue ἑνωτικόν. *ID.*

(c) *Nemo in memoriam reuocet, Manichæum, Donatistam*, id est, omnino esse non sinantur: vt Augustinus *epist. ad Bonifacium* 50. siu, 185. *Ed. Ben.* Imo ne nominentur quidem amplius: v. quædam similia ad *l. vlt. infr. ID.*

(d) *Sibique*, Edit. Quart. & prim. Cuiac. *ID.*

(e) *Expetatur*, id est, adoretur, imploretur. *ID.*

(f) Id est, rebaptizare audeat: quod docet *d. l.* 3. *infr. ne sanct. baptism.* quæ huic coniung. vt & coniungenda *lex* 4. 5. *infr. eod. tit. ID.*

† Lex ab Honorio antea lata aduersus Manichæos, Donatistas. *ID.*

(g) *Laquei legis*, id est, multa *hac leg.* & *l.* 8. *supr. de re militari l.* 9. *supr. de fil. militar. apparit. l.* 16. *supr. de diuers. offic. l. vltim. supr. de habitu. ID.*

(h) γϱ. *concitator. ID.*

COMMENTARIVS.

MANICHÆORVM & DONATISTARVM spiritus, furor & error, cœtusque seditiosi ab Honorio Imp. hoc Edicto Anno 405. retunduntur: firmatis anterioribus in eos constitutis, suaque lege nuper lata: pœnis seuerissimis propositis, atque ad vnitatem omnibus inuitatis.

Nempe hoc VNITATIS Edictum est Honorii Imp. per Africam missum: cuius ipse mentionem facit *l.* 2. *infr. de relig.* proximo sequente mense huius anni; *Edictum*, inquit Honorius, *quod per Africanas regiones clementia nostra direxit, per diuersa proponi volumus, vt innotescat Dei omnipotentis vnam & veram fidem Catholicam, quam recta credulitas confitetur, esse retinendam.* De eodem accipienda & illa auctoritas Consularium, quæ Idacio subdita. *Stilichone*, inquit, *II. & Anthemio* (Coss.) *His COSS. inter Catholicos & Donatistas VNITAS facta.* Vnitas facta, id est, vnitatis Edictum seu Henoticum factum. Meminerunt & Patres Africani, triennio post in Concilio Carthaginensi Decimo, Anno 407. *can.* 99. *Cod. Africani pag.* 922. *Tom. I. Concil. Harduin. Vnitatis*, inquam, *Edictum*: quod & illa verba ostendunt: *Vna sit Catholica veneratio: vna salus sit: Trinitatis par sibi congruens sanctitas expetatur.* Cuiusmodi Edicta Græci ἑνωτικὰ vocant: quale etiam Zenonem Imp. postea tulisse memorat Victor Tunnunensis *in Chronico: Anastasius Imp.* inquit, *Hæreticorum Synodum faciens Henoticum Zenonis confirmat*, & Theodorus Anagnostes *Ecloga* 2. *c.* 17. ὑπέθετο λάθρα τῷ βασιλεῖ, πείθειν τὸν Ῥώμης Ἐπίσκοπον τῷ ἑνωτικῷ Ζήνωνος ὑπογράφειν, *suggesserat occulte Imperatori, persuaderet Romano Episcopo, vt henotico Zenonis subscriberet.* Idq; totum extat apud Euagrium *l.* 3. *c.* 14 Neque alius generis est Theodosii Edictum, quod continetur *l. cunctos populos supr. de fide Cathol.* Sane huiusce Honoriani Henotici pars est quoque *l.* 3. *infr. ne sanctum baptism. iter.* quæ proinde huic coassanda est. Quinimo & huius Edicti partem facio eam legem quam memorat Augustinus *epist.* 166. siu. 105. *Edit. Benedictin*, de quo ad *d. l.* 3. Quin huic Edicto de vnitate exequendo eadem die simul specialis ab Honorio mandata ad Hadrianum Præfectum Prætorio emissa fuere, quæ continentur *l.* 4. & 5. *infr. eod. tit. ne sanctum bapt. iter.* Ac specialius adhuc mox peculiari ad Proconsulem Africæ lege edictum illud suum per diuersa proponi iussit *dict. l.* 2. *infr. de religione.*

Causam huic Edicto præbuere tum Patres Africani superiore Anno 404. congregati, tum ea, quæ exinde a parte Donatistarum secuta sunt. Patres nempe Africani cum Donatistarum & Circumcellionum pertinaces spiritus & furorem, quos ad amicabilem Anno 403. de religione collationem inuitauerant (quod liquet ex *can.* 91. 92. *Codicis Africani* seu *can. vltim. & penultim.* Concilii Carthaginensis 8. habiti superiore Anno 404. *pag.* 914. 915. *Tom. I. Concil. Harduin.*) viderent, legatione ad Honorium Imp. missa & vnitatis studium commendarunt, & pœnas aduersus Donatistas sanciri expetiuerunt, (quas vtique sancitas docet *d. l.* 4. & 5.) & aduersus Donatistarum furorem præsidium deposcere, vt plenissime eo *can.* 93. *Cod. African. pag.* 915. 918. *Tom. I. Concil.* continetur, vbi inter cætera aiunt: *Donatistas pacifica collatione spreta, ad immanes violentias conuersos fuisse, vt multos Episcopos multosque Clericos (vt de laicis taceamus) insidiis oppresserint, Ecclesias etiam aliquas inuaserint, aliquas inuadere pertentauerint.* Et mox: *Nota est enim & sæpe legibus conclamata Circumcellionum, qua furunt, detestabilis manus, quæ etiam ipsorum religiosissimorum supra Principum frequentibus sanctionibus condemnata est, aduersus quorum furorem possimus non insolita, nec a scripturis sanctis aliena impetrare præsidia.* His addendæ & querelæ etiam priuatæ Episcoporum & in his Maximiani Ep. Bagaiensis, quæ ad Honorium Imp. eodem tempore perlatæ; de quibus Augustinus *epist.* 48. siu. 93. *Edit. Bened. Ep.* 50. *ad Bonifacium* siu. 185. *Edit. cit. num.* 28. *sequ.* & *Ep.* 68. siu. 88. *Edit. cit.* & *lib.* 3. *contra Cresconium*, *cap.* 43. *lib.* 3. *contra Iulianum*, *cap.* 1. in breuiculo *collationis dici* 3. *cap.* 11. Hinc igitur Honorius his compertis (quod ipsemet hoc Edicto profitetur: *Qui præcipue* inquit, (VT COMPERIMVS) *furere non desistunt.*) Edictum hoc promulgatum iuit, furori & errori Donatistarum cohibendis & seditionibus inhibendis: Hinc pœnæ propositæ *d. l.* 4. *infr. ne sanctum bapt.* firmatis hac in re anterioribus constitutionibus frequentibus

p. 158.

quentibus (quas & ipsas patres Africani ibidem memorant) suaque lege nuper promulgata.

Donatistis autem *hac leg.* iunguntur *Manichæi*: de quibus tamen nulla mentio fit in iis, siue Patrum siue priuatorum, quæ ad Honorium perlatæ sunt querelis, quæque huic Edicto vt dixi occasionem præbuere. Attamen non inani coniectura ducor, ab Augustino impetratum hoc, qui superioribus pariter Consulibus disputationem habuit cum Felice Manichæo, quem & ad fidem Catholicam conuertit: de quo videndus Possidonius *in vita Augustini cap. 16.* ipse Augustinus *contra Manichæum lib. 2. in fin.* & illa quæ ex Codice quodam Nicol. Faber extulit, quæque Baronius memorat *Anno 404. num. 128.* Sed enim causam ipsemet *initio leg.* indicat: Nempe hæc duo hæreticorum præcipue genera Africam tum turbasse: quod præter hanc legem docuit iam *l. 35. supr.* docebit *l. 40. 41. 43. infr. hoc tit.* videnda & quæ ad *d. l. 35.* notaui.

Porro minitatur *hac leg.* Honorius legis laqueos seu pœnas lege nuper a se promulgata constitutas: Quibus verbis intelligo, multam pecuniariam decem auri librarum, a Theodosio promulgatam, quæ antea statuta fuerat: id enim inter alia per *legis laqueos* intelligendum esse iam ostendi: imo & seueriorem pœnam comminatur si turbæ conuenerint. Certe Patres Africani quoque, eo quod xi Concilio habito anno superiore, *can. 93. Codicis African. dict. pag. 918. Tom. I. Concil.* id ab Honorio petendum per Legatos decreuere, vt legem illam Theodosii, *quæ de auri libris decem in ordinatores vel ordinatos hæreticos seu etiam in possessores, vbi eorum congregatio deprehenditur promulgata est, ita deinceps confirmari præcipiat, vt in eos valeat, contra quos propter eorum insidias Catholici prouocati contestationem deposuerint.* De quo ipso est Augustini locus qui id egregie explicat, *epist. ad Bonifacium 50.* siu. *185. Ed. Bened.* De quo plura ad *l. prox.*

XXXIX. (a) Idem AAA. Diotimo (b) suo Sal.

Donatistæ superstitionis (c) hæreticos, (d) quocumque loci, vel fatentes, (e) vel conuictos, Legis † tenore seruato, pœnam (f) debitam absque dilatione persoluere decernimus. Dat. vi. Id. Decembr. Rau. Stilichone ii. & Anthemio coss. [405.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus suis Baronius recte inseruit *Anno 405. num. 28.* Eius vero meminit Augustinus, *non vno loco.* GOTHOF.

(b) *Diotimo* huic Proconsuli Africæ hoc ipso Anno inscribitur *lex 2. infr. de relig, & l. 62. supr. de Appellat.* & notanda potissimum *d. l. 2.* quæ ad eosdem Donatistas pertinet. *ID.*

(c) Sic quoque *leg. 3. supr. de religione*, vbi v. quæ dixi *ID.*

(d) Quod tamen ipsi negabant, vt ex Augustino mox notabo. Sic altera Honorii *l. 44. infr. de Donatistarum hæreticorum. ID.*

(e) *Confessus* & conuictus eodem loco sunt. *ID.*

† Theodosianæ. *ID.*

(f) *Pœnam*, id est, multam decem auri librarum: ideo mox sequitur, *persoluere*, de qua multa ad *l. 21. supr.* & mox plene. *ID.*

COMMENTARIVS.

Mvlta auraria Decem Avri Librarvm *Clericis* hæreticorum Ministris a Theodosio Magno imposita, Anno 392. *l. 21. supr.* hac Honorii filii ipsius constitutione ad Donatistas *hæreticos* (qui tamen se hæreticos negabant) vbicunque, fatentes vel conuictos, expresse porrigitur: Porrigitur inquam. Nam hoc est illud, quod illis verbis indicatur: *Legis tenore seruato pœnam debitam absque dilatione persoluere decernimus.* Vt mirer Baronium consignata *hac leg.* nihilominus scribentem, Honorianam de multa auraria decem librarum persoluenda constitutionem desiderari. Nos illud videamus, quibus gradibus ad *hanc leg.* ferendam Honorius adductus fuerit. Primo, quidem Anno superiore 404. Patres Africani eo Concilio ita decreuerant, vt habetur *can. 93. Cod. Africani pag. 918. Tom. I. Concil. Harduin. Simul etiam petendum, Vt illam legem, quæ a religiosæ memoriæ eodem Patre Theodosio de auri libris decem in ordinatores vel ordinatos hæreticos, seu etiam in possessores, vbi eorum congregatio deprehenditur, promulgata est, ita deinceps confirmari præcipiant, vt in eos valeat contra quos propter eorum insidias Catholici prouocati contestationem deposuerint: vt hoc saltem terrore, a schismatica, vel hæretica prauitate desciscant, qui consideratione æterni supplicii emendari corrigique dissimulant.* Sequantur nunc Augustini loca, hanc ad rem; primum procedat locus *Epistolæ 50.* siu. *185. Edit. Benedictin. ad Bonifacium* Comitem rei militaris, de moderate coërcendis hæreticis *pag. 219. Antequam istæ leges, quibus ad conuiuium sanctum coguntur intrare, in Africam mitterentur, nonnullis fratribus videbatur, in quibus & ego eram, quamuis Donatistarum rabies vsquequaque sæuiret, non esse petendum ab Imperatoribus, vt ipsam hæresin iuberent omnino non esse, pœnam constituendo eis, qui in illa esse voluissent, sed hoc potius constituerent, vt eorum furiosas violentias non paterentur, qui veritatem Catholicam vel prædicarent loquendo vel legerent constituendo. Quod eo modo fieri aliquatenus posse arbitrabamur, si legem piissimæ memoriæ Theodosii, quam generaliter in omnes hæreticos promulgauit: vt quisquis eorum vel Episcopus vel Clericus vbilibet esset inuentus, decem libris auri multaretur, expressius in Donatistas, qui se negabant hæreticos, ita confirmarent, vt non omnes ea mulcta ferirentur, sed in quorum regionibus aliquas violentias a Clericis, vel* p.159. *Circumcellionibus, vel populis eorum, Ecclesia Catholica pateretur; vt scilicet post Protestationem Catholicorum, qui fuissent ista perpessi, iam cura Ordinum ad persoluendam mulctam Episcopi siue ministri cæteri tenerentur. Ita enim existimabamus, eis territis, & nihil*

nihil tale facere audentibus, posse libere doceri & teneri Catholicam veritatem, vt ad eam cogeretur nemo, sed eam qui sine formidine vellet sequeretur, ne falsos & simulatores Catholicos haberemus. Et quamuis aliis fratribus aliud videretur, iam ætate grauioribus vel multarum ciuitatum & locorum exempla cernentibus, vbi firmam & veram Catholicam videbamus, quæ tamen ibi talibus beneficiis Dei constituta esset & firmata, dum per priorum Imperatorum leges ad communionem homines Catholicam cogerentur; obtinuimus tamen, vt illud potius, quod dixi, ab Imperatoribus peteretur, decretum est in Concilio nostro, legati ad Comitatum missi sunt. Sed Dei maior misericordia, qui sciret, harum legum terror, & quædam medicinalis molestia, quam multorum esset prauis vel frigidis animis necessaria, & illi duritiæ, quæ verbis emendari non potest, sed tamen aliquantula seueritate disciplinæ potest, id egit, vt legati nostri, quod susceperant obtinere non possent. Iam enim nos præuenerant ex aliis locis quædam Episcoporum querelæ grauissimæ, qui mala fuerant ab ipsis multa perpessi, & a suis sedibus exturbati: præcipue horrenda & incredibilis cædes Maximiani Episcopi Catholici Ecclesiæ Vagiensis effecit, vt nostra legatio, iam quid ageret, non haberet. Iam enim lex fuerat promulgata, vt tantæ immanitatis hæresis Donatistarum, cui crudelius parci videbatur, quam ipsa sæuiebat, non tantum violenta esse, sed omnino esse, non sineretur impune. Non tamen supplicio capitali, propter seruandam etiam circa indignos mansuetudinem Christianam, sed pecuniariis damnis propositis, & in Episcopos vel ministros eorum exilio constituto. Et mox *pag. 655. Edit. Benedictin. Hinc ergo factum est, vt Imper. Religiosus* & *pius, perlatis in notitiam suam talibus caussis, mallet piissimis legibus, illius impietatis errorem omnino corrigere, & eos, qui contra Christum Christi signa portarent, ad vnitatem Catholicam terrendo & coërcendo redigere, quam sæuiendi tantummodo auferre licentiam, & errandi ac pereundi relinquere. Iam vero cum ipsæ leges venissent in Africam,* &c. Idem Epistola 68. siu. *Epist. 88. Edit. Benedictin num. 7. Crispinus iudicatus hæreticus, nec pœna decem librarum auri, quæ in hæreticos ab Imperatoribus fuerat constituta, per mansuetudinem Catholicam feriri permissus est, & tamen ad Imp. appellandum putauit. Cuius appellationi quod ita responsum est, nonne vestrorum præcedens improbitas, & eadem ipsius appellatio extorsit, vt fieret: nec tamen etiam post ipsum rescriptum intercedentibus, apud Imp. nostris Episcopis, eadem auri condemnatione mulctatus est? Ex Concilio autem nostri Episcopi legatos ad Comitatum miserunt, qui impetrarent, Vt non omnes Episcopi & Clerici partis vestræ, ad eandem condemnationem decem librarum auri, quæ in omnes hæreticos constituta est, tenerentur, sed hi soli in quorum locis aliquas a vestris violentias Ecclesia Catholica pateretur. Sed cum legati Romam venerunt iam cicatrices Episcopi Catholici Vagitani horrendæ ac recentissimæ Imperatorem commouerant, vt LEGES TALES mitterentur, quales & missæ sunt.* Idem Epist. 166. siu. *105. Edit. Benedictin. num. 4.* ad Donatistas: *Et tamen cum Crispinus propter hoc factum in proconsulari iudicio conuinceretur hæreticus, eiusdem Episcopi Possidii intercessu decem libras auri non est exactus. Cuius beneuolentiæ & mansuetudini ingratus, ad Imperatores Catholicos ausus est appellare. Vnde hanc in vos iram Dei, de qua murmuratis, multo importunius & vehementius prouocauit.* Idem *lib. 3. contra Cresconium, cap. 47. Crispinus Episcopus vester exhibitus est, quod se esse Proconsuli quærenti negauerat, facillime CONVICTVS hæreticus, decem tamen LIBRAS AVRI, quam mulctam in omnes hæreticos Imperator Maior THEODOSIVS constituerat, intercedente Possidio non est compulsus exsoluere. Qua mitissima sententia non contentus, nescio, quo consilio, quod displicuisse vestris omnibus dicebatur, ad eiusdem Theodosii filios prouocandum putauit. Acceptatum est, rescriptum est. Quid aliud, nisi quod pars Donati iam iam sciret se ad illam POENAM Aurariam cum cæteris hæreticis pertinere;* & quæ mox sequuntur: vbi vocat *recentissimas leges.* Idem contra literas Petiliani *lib. 2. cap. 83. Ipsa Ecclesia Catholica solidata Principibus Catholicis Imperantibus terra marique armatis turbis ab Optato atrociter & hostiliter oppugnata est. Quæ res coëgit tunc primo aduersus vos allegari apud Vicarium Seranum Legem illam de decem libris auri, quas vestrum nullus adhuc pendit, & nos crudelitatis arguitis.* Idem Epistola ad Crispinum ipsum 173. siu. *66. Edit. Benedict. Nam possemus agere, vt decem libras auri, secundum Imperatoria Iussa persolueres. An forte propterea non habes vnde reddas, quod dare iussi sunt rebaptizatores, dum multum erogas, vt emas quos rebaptizes?* Possidonius quoque in V. Augustini, cap. 12. *Crispinus,* inquit, *Proconsulari,* &c. *libellari sententia, & PRONVNCIATVS* Hæreticus. *Proque illo apud Cognitorem Catholicus Episcopus intercessit, ne auraria mulcta exigeretur, ei & beneficium impetratum. Vnde cum ingratus ad piissimum Imp. prouocasset, ab Imperatore relationi, debitum est responsum solutum, & consecutum PRÆCEPTVM, NVLLO prorsus LOCO Donatistas HÆRETICOS esse, & ad iura LEGVM omnium contra Hæreticos latarum VBIQVE teneri debere. Ex quo & Iudex propter Officium, & idem Crispinus quod minime fuerat EXACTVS præcepti sunt denas libras auri fisci Iuribus INFERRE.* Qui postremus Possidonii locus huius legis sententiam & verba prope ipsa exprimit. Ait, *Donatistas hæreticos esse.* Lex ipsa habet, *Donatistæ superstitionis hæreticos,* & infr. *l. 44. Donatistarum hæreticorum:* de quo mox plura, Ait, *nullo prorsus loco:* Item vtique ipsa lex nostra, *quocunque loci.* Ait, *Ad iura legum omnium contra hæreticos latarum vbique teneri debere:* Lex ipsa ait, *legis tenore seruato.* Denique ait, *Præceptos, quod minime fuerant exacti, denas libras auri fisci Iuribus inferre:* in ipsa lege ait Honorius, *Pœnam debitam absque dilatione persoluere decernimus.* Itaque iam dubium nullum, hanc illam esse Honorii legem, de multa decem librarum auri Donatistis hæreticis imposita: *Hæreticis* inquam Donatistis. Qua vnica voce Honorius indicat rationem *huius leg.* & cur multam a Theodosio M. Patre in hæreticos, generaliter latam, in Donatistas quoque proroget: quia & ipsi *hæretici* sint: quod etiam ipsum indicat Augustinus *epist. 50.* siu. *185. Ed. Benedictin. ad Bonifacium,* & Possidonius *in vita Augustini cap. 12.* locis quos superius consignaui. Quare & *Donatistarum hæreticorum* idem Honorius dixit *l. 44. infr.* vbi vide adhuc quæ dicam & *l. 41. hæreticorum siue Donatistæ siue Manichæi sint,* & *l. 46. ne Donatistæ vel cæterorum vanitas hæreticorum.* Quanquam proprie adhuc hac *hæreticorum* voce Ministri Clerici & Episcopi Donatistarum intelligi videntur. Neque enim omnibus Donatistis hæc pœna hac lege imposita: neque Donatistæ omnes multati (quod factum post demum, *l. 52.* & *54. infr.*) idque alia & alia pœna. Denique historia huius rei sic habet. p.160. Patres Africani superiore anno decreuerant, petendum ab Honorio, *Vt mulcta illa auraria* violentis *tantum Donatistis & Circumcellionibus imponeretur.* Verum & Crispini prouocatio & Cicatrices Episcopi Vagitani id apud Honorium effecere, vt omnibus Donatistarum Clericis & Ministris fatentibus vel conuictis pœnam aurariam

aurariam imponeret. Quanquam hoc ipſo anno ante hanc legem, ſeptem menſibus poſt legationem Patrum Africanorum, ſeueriorem longe ab Honorio pœnam Donatiſtis rebaptizantibus impoſitam, puta bonorum proſcriptionis, docet *d. l. 4. 5. in fin. ne ſanctum bapt. iter.*

XL. (a) Idem AAA. Senatori PF. P. (b)

QVID de Donatiſtis ſentiremus, nuper † oſtendimus. Præcipue tamen Manichæos, (c) vel Frygas, ſiue Priſcillianiſtas, meritiſſima ſeueritate perſequimur. Huic itaque hominum generi nihil ex moribus, nihil ex legibus ſit commune cum ceteris. Ac primum quidem, volumus eſſe publicum crimen, quia *Quod in religione* (d) *diuina committitur, in omnium fertur iniuriam.* Quos bonorum (e) etiam publicatione perſequimur: Quæ (f) tamen cedere iubemus proximis quibusque perſonis: ita vt aſcendentium, vel deſcendentium, vel venientium ex latere cognatorum vſque ad ſecundum (g) gradum, velut in ſucceſſionibus, ordo ſeruetur. Quibus ita demum ad capiendas facultates eſſe ius patimur, ſi non & ipſi pari conſcientia polluuntur. Ipſos quoque volumus amoueri ab omni liberalitate (h) & ſucceſſione, quolibet titulo veniente. Præterea non donandi, non emendi, non vendendi, non poſtremo contrahendi, cuique (i) conuicto relinquimus facultatem. In mortem quoque inquiſitio tendit. (k) Nam ſi in criminibus Maieſtatis (l) licet memoriam accuſare defuncti, non inmerito & hic debet ſubire iudicium. (m) Ergo & ſuprema illius ſcriptura inrita ſit: ſiue teſtamento, ſiue codicillo, ſiue epiſtula, ſiue quolibet (n) genere reliquerit voluntatis, (o) qui aut Manichæus, aut Fryga, (p) aut Priſcillianiſta fuiſſe conuincitur: hoc (q) quoque caſu eadem illa circa gradus ſuperius conprehenſos condicione ſeruata. Alioquin nec (r) filios exiſtere, aut adire permittimus, niſi a paterna prauitate diſceſſerint: Delicti enim veniam pœnitentibus damus. Seruos etiam (s) extra noxam eſſe volumus, ſi dominum ſacrilegum reuelantes (t) ad Eccleſiam Catholicam ſeruitio fideliore tranſierint. Perferri * huiusmodi hominum cœtus, domino, & ſi non communione criminis inplicato, ſciente tamen, nec prohibente, contraxit, patrimonio noſtro ſocietur. Ac ſi dominus ignorabit, actor, vel procurator poſſeſſionis, cohercitus plumbo, perpetuo metallorum operi deputetur: Conductor, ſi idoneus (v) eſt, deportabitur: Rector (x) Prouinciæ, ſi hæc crimina diſſimulatione, vel gratia, delata diſtulerit, aut conuicta neglexerit, ſciat ſe multa viginti librarum auri feriendum. Defenſores quoque & Principales vrbium ſingularum, necnon & Officia prouincialia, decem librarum auri pœna conſtringet, niſi in his, quæ a Iudicibus ſuper hoc præcepta fuerint, exſequendis, & ſagaciſſimam curam & ſollertiſſimam operam commodarint. Dat. VIII. Kalend. Mart. Rom. Honorio VII. & Theodoſio II. AA. CONSS. [407.]

NOTÆ.

(a) Lex 4. *Cod. Iuſt. de hereticis*, hinc interpolata eſt. Hanc Baronius Annalibus ſuis inſeruit *Anno* 407. *n.* 2. 3. Sed & eandem prolixe expendit Iuſtus Meierus, qui aduerſus Schoppii claſſicum ſcripſit, a *pag.* 151. *ad p.* 185. vltima tamen ſententia, quæ incipit, *Perferri*, omiſſa ſeu intacta. GOTHOF.

(b) In Codice Iuſtinianeo & Tilii editione *P. V.* male. *ID.*

† Id eſt, ante biennium ferme Anno 405. nempe *l.* 3. 4. & 5. *infr. ne ſanctum bapt.* & *l.* 38. & 39. *ſupr. proximis. ID.*

(c) Locus hic ita interpolatus a Triboniano: *Manichæos ſeu Manichæas vel Donatiſtas meritiſſima ſeueritate perſequimur*, Phrygum & Priſcillianiſtarum mentione ſubducta pariter vt §. *ergo. ID.* Ad hunc locum Codicis Iuſt. vide, quæ commentatus eſt, AMPLISS. CORN. VAN BYNCKERSHOECK *Obſeruat. Iur. Rom. lib.* 1. *cap.* 12. qui ſcribendum cenſet, *manichæos ſeu mannichæos*, partim quia manichæorum nomine mulieres etiam continéantur, vt Arianorum Macedonianorum & cæterorum in *leg.* 5. *de heret. eiusd. Cod.* partim quia ex Auguſtino notum, *manichæos*, vitantes nomen inſaniæ, ne ſcilicet ἀπὸ τῆς μανίας appellati viderentur, *mannichæos* ſe ſcripſiſſe, a *manna*, quaſi manna fundentes. RITTER.

(d) In *religionem diuinam*, ita Codex Iuſtinianeus. GOTHOF.

(e) *Bonorum etiam omnium*, Cod. I. *ID.*

(f) Baſilica hæc ita xeprimunt recte: ἵνα μέντοι ὁ ἐγγύτερος τῷ βαθμῷ προτιμᾶται, *vt tamen proximus gradu præferatur*, vid. & *l.* 49. *infr.* Cæterum hæc ſententia integra de Manichæorum bonis proximis relinquendis, a Cod. Iuſt. hodie abeſt, vſque ad ea, *Ipſos quoque:* de quo mox. *ID.*

(g) Ita cognatorum vſque ad tertium gradum peculiaris ratio in ſp. *l.* 2. *de bon. proſcr. ID.*

(h) *Ab omni liberalitate & ſucceſſione quolibet titulo veniente.* Ita quoque Codex Iuſtinianeus. Male Tiliana & poſtrema Pariſienſis Editio habet, *ab omni liberalitatis & ſucceſſionis quolibet titulo venientes.* Quanquam poſſit & ita, *ab omni liberalitate & ſucceſſionis quolibet titulo venientis. ID.*

(i) *Cuiquam*: Cod. Iuſt. *ID.*

(k) γρ. *tendat. Extendatur*, ita Cod. Iuſt. *ID.*

(l) Vide ſup. *titulo ad legem Iuliam Maieſtatis. ID.*

(m) *Tale Iudicium*, Cod. Iust. *ID.*

(n) *Quolibet alio*, Cod. Iust. *ID.*

(o) *Voluntatem*, Cod. Iust. Et istud tamen sustineri potest. *ID.*

(p) *Aut Phryga aut Priscillianista:* hæc rursum a Triboniano resecta, vt initio legis. *ID.*

(q) Pariter vt *vers. quos bonorum.* Hæc vero sententia abest hodie a Cod. Iust. quam tamen Basilica agnoscunt. *ID.*

(r) *Sed nec Filios heredes eis existere.* Ita Cod. Iustin. addita etiam voce *heredes*, quæ hic abest, vnde apparet, *filios existere*, ἁπλῶς dici, pro filios hæredes existere: vt proinde non debuerint nonnulli hunc locum de mendo suspectum facere. *ID.*

(s) *Insuper*, ita Cod. Iust. *ID.*

p. 161. (t) *Euitantes:* Ita Cod. Iust. In aliis editionibus huius Cod. Theodos. *reuerentes:* Quod ferri non potest, non magis, quam quod quidam substituunt *fugientes. ID.*

* Sequentia omnia absunt, a Cod. Iust. prælatis iis quæ continentur *fine leg. 35. sup.* sic etiam vt §. *seruos*, ibi præmittantur. Cæterum corruptissimus hic locus est; de quo mox. *ID.*

(v) *Ingenuus:* vid. & *l. 21. supr.* & *l. pen. infr. ID.*

(x) Vide similia prorsus *extrema d. l. 4. infr. ne sanctum baptisma. ID.*

COMMENTARIVS.

Tres Hæreses Honorius Imp. hac constitutione, quæ data est Anno Domini 407. insequitur: Donatistas inquam, Manichæos, Phrygas siue Priscillianistas. Quanquam quod *Donatistas* attinet ad nuperam constitutionem suam sese refert: Quibus verbis, nisi recentior aliqua indicetur, intelligendæ veniunt *lex 4.* & *5. infr. ne sanctum bapt. iter.* Item *l. 38. l. 39. supr.* Porro hac de Donatistis præfatione, Honorius satis indicat, se Donatistas, eo quod Donatistæ essent, non vt Manichæos, intestabiles fecisse, aut commercio eis vel communione iuris ciuilis interdixisse. Denique non pœna peregrinorum mutandæ conditionis, vt loquitur *lex 36. supr.* afflixisse (quod postea factum est *l. 54. infr.*) vbi & locum Augustini adduco.

In *Manichæos* igitur & Phrygas siue *Priscillianistas* hæc constitutio proprie est, seu huius constitutionis pœnæ, quas de Donatistis multi perperam accipiunt: Et vero contra Honorii mentem & historiæ veritatem Tribonianus interpolatione sua Donatistis communes fecit: nam initium legis clare ostendit contrarium. Nempe duæ hæ vel maxime nefariæ superstitiones erant, quas *meritissima seueritate persequi ait*, (non tamen capitali, de quo mox.) Quod vt de Manichæis docuit iam *lex 35. supr.* docebit quoque *l. 65. infr. hoc tit.* vbi dicuntur, ad imam vsque scelerum nequitiam peruenisse, & *l. 3. infr. de Apostat.* Diocletiani item & Maximiani constitutio in Cod. Gregor. *lib. 19. tit. 4. leg. vn.* & apud Auctorem Coll. legum Mosaicarum *tit. 15.* & Valentiniani *Nouell. 2.* ita de Priscillianistis docebit pariter *lex 43. 48. infr.* Certe & alibi Phryges & Priscillianistæ cum Manichæis coniunguntur, *l. 43. 48. 59. 65. infr.*

Cæterum Phryges & Priscillianistæ iidem hac lege constituuntur, quod plenius confirmat Epiphanius *heresi Phrygum 48.* & *Priscillianorum 49.* Nempe Phrygum ex secta & pluribus vna Priscillianistæ fuere, ita dicti a Priscilla, quam Prophetissam Phryges iactabant.

Sententia autem huius legis atque adeo seueritas, quam aduersus has tres hæreses exercet Honorius, quæ & ipsa seueritas & punitio eiusdem Honorii fuit aduersus Donatistas rebaptizantes *l. 4. ne sanctum baptisma*, hæc est. 1. *Accusationem* horum *publicam* esse: quod & ipsum constitutum *l. 9. supr.* vbi vide quæ dixi: quomodo & Theodosius Magnus Paganorum sacrificantium cultumque suum exercentium publicam accusationem esse iussit, *l. 12. infr. de Paganis*, & *d. l. 4.* de publica Apostasia & Anabaptismi accusatione, suis titulis. Ratione etiam sanctissima addita: nempe, Quia in omnium feratur iniuriam, quod in *Religione diuina*, vel *in Religionem diuinam*, committitur: Communis iniuria publicam prouocat accusationem. Quæ ratio suo subiecto adæquanda est, ne alioquin cum Scioppio, *Classici* auctore, promiscuam publicam accusationem faciamus omnium hæreseon, & peccatorum, quæ in diuinam religionem admittuntur, aut quæ in omnium feruntur aliqua ratione iniuriam, contra *huius leg.* mentem: quod alienissimum est. Vti retro reprobandum quod nonnulli hic magno molimine adferunt, aduersus Classici Auctorem a *pag. 165.* hanc rationem tantum probabilem esse cum voluntate legislatoris concurrentem; & in iure probabiles tantum rationes reddi, quæ claudant seu claudicent. Apage vero hanc Iurisprudentiam, etsi eam alibi Cuiacius vrgeat *notis Inst. ad tit. fiduc. tut.* & *XVII. Obseru. 15.* Igitur quod hic dicitur, tale est, ac si diceretur, quia quod ITA, seu HVNC IN MODVM, in religionem diuinam admittitur, necesse est in omnium ferri iniuriam. Nempe tale hæreseon genus hoc esse, vt iniuriam quandam etiam hominum contineat, sui fœditate & atrocitate summa. Denique sicuti, Bald. dicto, *quod in lege non cauetur, in practica non habetur*, ita ratio extra subiectum legis in practicam deducenda non est. Neque publica accusatio inducenda citra legem expressam. 2. *Bona* Manichæorum *publicari* vult Honorius; nisi proximos ascendentes, descendentes, collaterales ad secundum vsque gradum Catholicos habeant. Quæ sententia hodie abest a *Cod. Iust.* repetitæ prælectionis, quam tamen non abfuisse ostendunt Basilica, quod Cuiacius iam obseruauit *lib 12. obseru. 30.* Nam in Basilicis hæc ita exprimuntur *lib. 1. tit. 1. cap. 23.* παραχωροῦμεν δὲ τῆς τούτων περιουσίας, τῆς δημευομένης, τοῖς ἀνιοῦσι καὶ κατιοῦσι καὶ ἐκ πλαγίου συγγένεσιν αὐτῶν ἕως δευτέρου βαθμοῦ, ἵνα μέν τοι ὁ ἐγγύτερος τῷ βαθμῷ προτιμᾶται: τότε δὲ τούτοις παραχωροῦμεν τὴν οὐσίαν, εἰ μὴ καὶ αὐτοὶ τῇ ὁμοίᾳ συνειδήσει χραίνονται, *cedimus vero illis proscriptas facultates, qui ascendentes & descendentes, & ex latere cognati sunt, vsque ad secundum gradum; ita tamen vt proximior gradu præferatur: tunc autem bona eis concedimus, si non & ipsi pari conscientia polluuntur.* Vide & *l. 49. infr.* Quo autem consilio hæc e *Cod. Iust.* erasa fuerint, facile est diui-

est diuinare, quia scilicet §. *sed nos filios*, solis filiis Manichæorum Catholicis ius hoc seruatur. Cæterum quod ait lex vsque ad secundum gradum, ita quoque Basilica, ἕως δευτέρε βαθμῦ. Et fuit tamen qui legerit, *vsque ad sextum:* nempe quod vsque ad eum gradum cognati Prætorio iure succederent: ex septimo duæ tantum personæ. 3. *Donationum* & *successionum* iura Manichæis adimit Honorius, pariter vt rebaptizantibus *d. l. 4.* 4. *Commercio* itidem eis interdicit, (quomodo & interdicitur in *d. l. 4.* ab eodem Honorio. Id vero improbat Theodosius Iun. *l. 48. infr.)* donationibus, venditionibus, *contractibus*. Interim obiter notandum hoc loco & §. *Ergo*, quod Honorius requirit, vt quis de hæresi *conuictus* fuerit, quod & in omnibus aliis criminibus requiritur. 5. Post *mortem* quoque accusari Manichæos posse definit Honorius, exemplo criminis maiestatis (quod & alioqui sacrilegio proximum dicitur) cum alias quod notum, crimina morte extinguantur. Ergo & post mortem rei, bona eius confiscabantur. Cæterum hactenus has hæreses maiestatis crimini comparari notandum est; non vero quoad alia. 6. *Vltimas* Manichæorum *voluntates* quascunque irritas esse: hæreditates eorum iisdem quibus supra adiudicari: Quæ postrema sententia hodie a Cod. Iust. abest. Ea tamen Basilicis continetur, vbi hoc modo refertur: Τότε γὰρ ἔῤῥωται ἡ περὶ τῶν βέλησις, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτε μὴ ἦσαν οἱ συγγενεῖς Μανιχαῖοι, *tunc enim valet illorum voluntas, vti supradiximus, cum non essent cognati manichæi.* 7. Ne *filios* quidem Manichæorum, si & ipsi Manichæi sint, & maneant, ad paterna bona admitti vult Honorius. Quam sententiam retinuit quoque Tribonianus, sic tamen vt interpolatione sua ius hoc successionis ad solos filios restringat. Obiter autem
p.162. in hoc §. *notanda*, sententia aurea & humana: *Delicti veniam pœnitentibus dandam:* cui similis *l. prox. 41. infr.* vbi plura dicam. 8. *Seruos* Dominorum delatores, & ad Ecclesiam Catholicam transeuntes audiri, delatores inquam seu reuelantes, id enim hic statuitur, etsi a Triboniano id immutatum, qui de reuelatione nil agit: Qua parte rursum Maiestatis & læsæ religionis crimen exæquantur, de quo vide *tit. supr. Ne præter crimen maiestatis seruus Dominum accuset.* Et permittit Imperator hoc casu seruo, *ad Ecclesiam Catholicam seruitio fideliore transire.* An, vt iam Ecclesiæ seruus sit? An vero, vt libertatis compos sit, seu pro præmio libertatem consequatur, vt alias sæpe serui pro præmio libertatem apiscuntur? Istud puto: nam & ita quoque definitum *l. 4. infr. ne sanctum baptisma.* 9. *Domus* item seu *possessiones, Prædia*, in quibus sciente Domino cœtus eorum habiti fuerint, publicari iubet (pariter vt in *d. l. 4.*) loco, qui alioquin hic corruptissimus: vbi nonnulli versus aliquot deesse arbitrantur, *Præferri huiusmodi hominum cœtus*, &c. Vitium latet pro parte in voce *præferri*, quomodo habet Cuiacii editio, & quæ eam secutæ, habent editiones aliæ *perferri.* Sequentia clare ostendunt hic agi de *domibus*, in quibus cœtus hæreticorum *contracti*, seu habiti fuerint. Quare hic reponam, *Prædium quod*, &c. Possis & ita: *Præterea domus quæ*, &c. vel *Præter id, cuiusmodi domus hominum cœtus*, &c. *contraxit.* Vbi etiam vox CVIVSMODI vi ipsa continet vocem *domus*: cuiusmodi, id est, quæcunque illa sit: & si quid excogitari potest, quod propius accedat ad vulgatam lectionem: Nam quod hic nonnemo indicari putat, Clericorum Catholicorum cœtus præferri Domino serui, sequentia id omnino refutant. Conferenda autem in eandem prorsus sententiam *d. l. 4. infr. ne sanctum baptisma:* quam huius legis initio indicari dixi, item *l. 21. supr.* item *l. 65. vers. siue de priuatis ædificiis, infr.* Actorem item vel Procuratorem possessionis plumbatis cæsos in metallum in perpetuum dari. *Conductores* qui prædium præbuerint, idoneos deportari. Idoneos inquam, vbi tamen Petrus Burgius I. *Elector. 15. in fin.* argum. *l. 21. supr.* & *l. 65. infr.* & post eum nonnemo alius reponebat *ingenuos.* Quod minime probo: vox enim *idoneos* hic retinenda: etsi idonei ferme ingenui. Nam, vt eadem *lex 21.* ait, *qui seruili fæce descendit, paupertate sui ac vilitate pœnam damni contemnit.* Ergo huius loci sensus hic est, conductorem idoneum facultatibus, deportari, cuius consequens, vel comes bonorum proscriptio; si vero pauper sit, vltimo supplicio afficiatur, vt *l. 5. supr. de bonis proscript.* Et superioribus ferme pœnæ omnes proponuntur, *l. 21. supr.* & *l. 65. infr.* Postremo & Rectoribus Prouinciarum & Defensoribus & Principalibus vrbium & Officialibus hæc cura iniungitur impediendorum huiusmodi cœtuum hæreticorum, pariter vt ab eodem *l. 48. infr.* & *l. 4. infr. ne sanctum baptisma.* Alioquin his, nisi cœtus hos inhibuerint, multam aurariam imponit, pariter vt *l. 48. infr.* ab eodem Honorio Donatistis rebaptizantibus, & *l. 4. infr. ne sanctum bapt.* quæ huic gemina germana est.

Ex his iam omnibus apparet, vt maxime inter hæreticos Manichæi maxime odiosi fuerint, vt maxime Honorius meritissima eos seueritate prosequi dicat: attamen non in vitam eorum sæuisse; verum hactenus & potissimum, iuris ciuilis communionem ademisse, pariter vt *l. 17. 18. supr.* Quæ & ipsa pœna statuta in Eunomianos *l. 17. 36. supr. l. 49. infr.* in Donatistas, *l. 54. infra.*

XLI. (a) Idem AA. Porfyrio (b) Proc. Afric.

Licet crimina soleat *pœna* purgare, nos tamen prauas hominum voluntates admonitione *pœnitentiæ* volumus emendare. Quicunque igitur hæreticorum, (siue Donatistæ (c) sint, siue Manichæi, vel cuiuscunque alterius prauæ opinionis ac sectæ,) profanis ritibus adgregati, Catholicam fidem & meritum, (quæ omnes homines cupimus obseruare,) simplici (d) confessione susceperint, licet adeo inueteratum malum longa ac diuturna meditatione nutriuerint, vt etiam Legibus ante latis videantur obnoxii, tamen hos, statim vt fuerint Deum simplici religione confessi, ab omni noxa absoluendos esse censemus: vt ad omnem reatum, seu ante contractus est, seu postea (quod nolumus) contrahitur, (e) etiamsi maxime reos pœna videatur vrguere, sufficiat ad abolitionem, errorem (f) proprio damnauisse iudicio, & Dei Omnipotentis nomen, inter ipsa quoque pericula requisitum, fuisse complexum; *Quia nusquam debet in miseriis* (g) *inuocatum religionis deesse subsidium.* Vt igitur pri-

tur priores, quas statuimus Leges, in excidium sacrilegarum mentium, omni executionis vrgueri iubemus effectu, ita hos, qui simplicis fide religionis, licet sera, confessionem (h) maluerint, censemus datis Legibus non teneri. Quæ ideo sanximus, quo vniuersi cognoscant, *nec profanis hominum studiis deesse vindictam, & ad rectum redundare* (i) *cultum, Legum quoque adesse suffragium.* (k) Dat. XVII. Kal. Dec. Rom. (l) Honorio VII. & Theod. II. AA. coss. [407.]

NOTÆ.

(a) Meminit huius legis Baronius *Anno* 407. *num.* 41. Iungenda autem huic *lex* 38. *supr. de Episcopis, Ecclesiis & Clericis.* GOTHOF.

(b) Sub huius *Porfyrii* Proconsulis programmate proposita Carthagine dicitur ea constitutio, quam edidit Sirmondus in appendice Cod. Theod. *num.* 12. cui infarta *lex* 43. quam & huic iungendam puto. *ID.*

(c) Donatistæ & Manichæi potissimum per Africam, quod iuxta hanc legem docuit iam lex 33. *supr.* Hæreticorum porro nomine hic Donatistæ comprehenduntur, vt & *l.* 35. *supr. ID.*

(d) Ita mox Deum *simplici religione confessi*; item, *simplicis fide religionis. ID.*

p. 163. (e) *Contrahetur. ID.*

(f) In Lugdun. Ed. male *eorum. ID.*

(g) *Miseris*: aliæ editiones. *ID.*

(h) Locus sanus, neque, quod fecit quidam, reponendum, *confessione vti maluerint. ID.*

(i) γρ. *redeunti*, vel *redundanti*, pro, *redeundi.* Et sane in veteri Gloss. Philoxeni *Redundare*, ἐπανιέναι: Minus probo, quod Vir Doctus hic reponebat, *redituris. ID.*

(k) *Suffragium*, veniam. *ID.*

(l) *Proposita Carthagine in foro, sub programmate Porfyri Proconsulis Nonis Iuniis Basso & Philippo COSS.* Hæc addita in dicta constitutione a Sirmondo edita. *ID.*

COMMENTARIVS.

Poenitentibvs seu Conversis hæreticis per Africam, Donatistis & Manichæis & similibus, hac Honorii constitutione humana prorsus & benigna venia datur, pariter vt hoc ipso iam anno *l. 40. prox. supr. vers. alioquin*, circa filios tantum Manichæorum, non circa ipsos: pariter vt pœnitentibus & conuersis Donatistarum filiis *l. 4. infr. ne sanctum baptisma.* Et hac quidem *lege* adeo pœnitentibus seu conuersis, venia datur, vt simplici confessione, quocunque tandem tempore, etiam exequutionis mox faciendæ, licet vel sera confessione conuersis, detur, licet inueteratum malum longa & diuturna meditatione nutriuerint, inter ipsa quoque pericula atque in miseriis ipsis inuocato Religionis subsidio. Neque quicquam interesse vult Honorius, de quo tamen vel maxime dubitatum videtur, siue ante leges a se in hæreticos latas, siue post eas latas ad hæresin prolapsi, conuersi dein fuerint. Sera nempe nunquam est hæreticorum conuersio ad euitandas pœnas Hæreticis propositas. Ita inquam Honorius, generaliter & quoad euitandas pœnas, & ad abolitionem, vt loquitur. Quod omne velut singulare notandum est. Alioquin quoad lucrum emergens captandum Concilio Carthaginensi 8. quod habitum Anno 404. ante triennium Patribus Africanis aliquod temporis discrimen placuisse video: vt patet ex *canone 93. Cod. Afric. pag. 917. Tom. I. Concil. Edit. Harduin. Cæterum*, inquiunt, *illis, qui consideratione vnitatis & pacis se corrigere voluerint, absque interdicto huius legis, capienda hæreditatis aditus pateat, si adhuc in errore hæretico constitutis, aliquid ante donationis vel hæreditatis obuenit: His sane exceptis, qui lite pulsati putauerint ad Catholicam transeundum, quia de talibus credibile est, non metu cælestis iudicii potius, quam terreni commodi auiditate, vnitatem Catholicam præoptasse.* Certe etsi Apostatis pœnitentibus venia proposita, attamen nonnisi Catechumenis Apostatis ea data, at non etiam iis, qui ex fidelibus seu competentibus, id est, post susceptum sanctum baptisma in Apostasiam prolapsi, quorum flagitium pœnitentia non obliteratur, quæ sententia est *l. 4. infr. de Apostatis*, quam Cuiacius *Paratitl. Cod.* nunquam intellexit.

Suffragio igitur iustæ pœnitentiæ, quamlibet seræ, hæreticos absolui voluit Honorius. Neque dubium mihi id ab Honorio constitutum, occasione Concilii Carthaginensis 10. quod hoc ipso Anno Domini 407. habitum fuit ante sex ferme menses, pariter vt ad eiusdem postulationem *legem 38. supr. de Episcopis* dedit, quæ lex huic iungenda est: vt ad eam probatum est. Quod primum eius rei præiudicium habeo. Alterum accedit ex canone eius quod dixi Concilii, vbi hæc inter alia habentur *canone 99. Cod. Africani pag. 922. Tom. I. Concil. Edit. Harduin. Sane vt illæ plebes, quæ conuersæ sunt a Donatistis, & habuerunt Episcopos, sine dubio, inconsulto Concilio, habere mereantur: quæ autem plebes habuerunt Episcopum, & eo defuncto voluerint non Episcopum proprium habere, sed ad alicuius Episcopi Diœcesin pertinere, non eis esse denegandum. Nec non & illud suggestum est, quod plebes ante Legem Imperatorum de Vnitate latam, quicunque conuerterunt Episcopi ad Catholicam, ipsi eas obtinere debeant: Verum a lege* (id est, post legem) *Vnitatis, & deinceps, oporteat vniuersas Ecclesias vindicare sibi Episcopos Catholicos eorum locorum, ad quos loca sub hæreticis pertinebant, vel conuersorum ad Catholicam, vel non conuersorum hæreticorum, & diœceses, & si qua forte sunt instrumenta*

menta Ecclesiæ, vel ad eius ius pertinentia. Qui vero aliqua vsurpauerunt post legem, vsurpata conuenti restituant. Vides de *conuersis* pariter agi, vides tempora, quæ hic miscentur, distingui, puta conuersionem ante legem de Vnitate latam, & post eam latam.

XLII. (a) Impp. HONOR. & Theod. AA. Olympio (b) Mag. Officior. & Valenti Com. domesticor.

Eos, qui Catholicæ sectæ sunt inimici, intra palatium militare prohibemus. Nullus (c) nobis sit aliqua ratione coniunctus, qui a nobis fide & religione discordat. Dat. XVIII. Kalend. Decemb. Rau. (d) Basso & Philippo COSS. [408.]

NOTÆ.

(a) Memorat & *hanc legem* Baronius *Anno* 408. Iungendæ autem huic sunt duæ leges seqq. mox vt ostendam, item *lex superior* 41. Etsi omnium inscriptiones & subscriptiones varient: item *l.* 19. *infr. de Paganis*. *GOTHOF.*

(b) *Olympius* Magister officiorum: de quo mox. Huius opera commotus hoc anno Honorii animus in Stilichonem, & occiso eo, Magistri offic. potestatem nactus, vt docet Zosimus *lib. 5. cap.* 32. 33. 34. 35. vide eundem eodem *lib. 5. cap.* 36. 37. 46. & Olympiodorum *apud. Photium. Cod.* 80. Ad quem duæ extant Augustini *epistolæ* 124. & 129. siu. *Ep.* 96. 97. *Edit. Benedictin.* vbi & Magistratus eius mentionem facit, deque noua dignitate in priore ei gratulatur: posteriore leges in Donatistas & Paganos cæso Stilichone recentari postulat, de quo ad *l.* 43. 44. *ID.*

(c) *Vt nullus nobis sit*, Edit. Quart. & prim. Cuiac. *RITTER.*

(d) *Dat. VIII. Kalend. Decemb. Romæ. Proposita Carthagine in foro sub Programmate Porfyrii Proconsulis Nonis Iuniis Basso & Philippo COSS.* ita Constitutio, cuius partem quoque constituit *l.* 43. quamque edidit Sirmondus ex *Cod. Lugdun. & Anic.* num. 12. *GOTHOF.*

COMMENTARIVS.

p.164. MILITIA PALATINA, intra Palatium ipsum Principis ἐν τοῖς βασιλείοις (de quo militia Chrysostomus quoque *homil. 55. Commelin. in Matth. p. 475.* & *pag. 552. Edit. Benedict. Tom. VII. Oper.*) sub dispositione Magistri Officiorum & Comitis domesticorum constituta, quacunque, Catholicæ sectæ inimici hac Honorii constitutione Anno Domini 408. prohibentur. *Catholicæ*, inquam *sectæ inimici*, id est, tum hæretici tum pagani siue Gentiles. Ita sanctæ legis inimici pro hæreticis *l. 51. infr.* ita *l. 13. supr. de Paganis*, qui a Catholicæ religionis dogmate deuiant tam hæretici, quam pagani sunt. Istud sane voluisse Honorium, Zosimus auctor est, qui hanc procul dubio legem intellexit *lib. 5. cap. 46.* cum scripsit, νόμος εἰσήχθη, τοῖς οὐκ οὖσι Χριστιανοῖς, ζώνην ἐν τοῖς βασιλείοις ἔχειν ἀπαγορεύων: *lex promulgata fuit, quæ in aula cingulo vetaret eos vti, qui Christiani non essent.* Quare potuit hæc lex non minus in titulum *de paganis* referri. Imo paganorum potissimum gratia, eam latam censeo: Quod hæreticos attinet militia Palatina prohibitos, obseruandum, tum Theodosium M. tum Arcadium eos prohibuisse, vt fidem facit *lex 25. 29. supr.* de Honorio hæc lex, de Theodosio Iun. *l. 48. 58. 61.* itemque de Paganis & hæreticis a Theodosio Iun. a militia pariter prohibitis, fidem faciet *lex 21. infr. de Paganis*, vbi dicam & *lex 48. infr. hoc tit.*

Quinque interim singularia hac lege siue notanda siue eruenda sunt. Primum spectanda huiusce legis inscriptio: Nempe inscribitur ea *Magistro Officiorum*, pariter vt *l. 29. supr.* quæ vt dixi eiusdem argumenti est; itemque *Comiti domesticorum*, ideo videlicet: Quia de militiis Palatinis hac lege agitur, quæ vtique sub dispositione Magistri Officiorum & Comitis domesticorum fuere, vt docet Notitia Imperii quod & fusius ostensum est ad *d. l. 29.* Secundo, *Historica causa* huiusce legis peruestiganda est: Huic vero inquisitioni & Olympii Magistri Officiorum nomen in inscriptione, & ipsa temporum ratio viam muniunt. Nempe hoc illud tempus est, quo Stilicho Romani imperii proditor, his ipsis Coss. X. Kalend. Septembr. cæsus est, id est ante trimestre, commoto Honorii in eum animo ab Olympio isto. Quare cum Paganorum opera, ac maxime intra Palatium constitutorum, filium Eucherium Paganum & Christianorum persequutionem meditantem in imperium euehere, resque nouas moliri in animum induxisset, cæso ilico Stilichone, visum Honorio paganos a militia Palatina & Palatio submouere, tum securitatis in posterum, tum etiam pietatis studio. *Nullus*, inquit, *nobis sit aliqua ratione coniunctus, qui a nobis fide & religione discordat.* Et proculdubio Olympii consilio, Christiani fidelissimi & sincerissimi; quod & Augustinus *epist. 124.* & *129.* siu. *Ep. 96. 97. Edit. Benedict.* ad eum scripta, & ipse Zosimus *lib. 5. cap. 32.* testantur. Quidquid huius sit, mox hanc ipsam legem abrogatam idem Zosimus testatur *lib. 5. cap. 46.* vbi & eius rei occasionem memorat: ὁ βασιλεὺς αἰδοῖ τε ἅμα καὶ χρείᾳ συνωθούμενος, ἔπαυσεν ἐπὶ πᾶσι τὸν νόμον, ἀποδοὺς ἑκάστῳ τῆς αὐτοῦ ὄντι δόξης ἄρχειν τε καὶ στρατεύεσθαι, *Imperator pudore pariter & necessitate compulsus, legem hanc in omnibus irritam esse iussit, concesso cuiuis, vt opinionem suam retinens, & magistratu fungeretur, & militaret.* Atenim alia est lex, quæ memoratur Concilio Carthaginensi 14. quod habitum A. 410. *Cod. Afric. can. 107. p. 926 T. I. Concil. Hard. Eo tempore*, inquit, *lex data est, vt libera voluntate quis cultum Christianitatis exciperet:* vide quæ dicam ad *l. 21. infr. de Paganis.*

Tertio, paulo plenius de Olympio Magistro Officiorum, cui hæc lex inscribitur videndum est: de quo iam etiam aliquid dixi. E Ponto Euxino oriun-

oriundum, vt Pagani scriptores Zosimus *lib.5.c.32.* Olympiodorus *apud Photium Cod. 80.* conuitiis proscindunt, ita B. Augustinus multum effert, ob Christianæ & Catholicæ fidei zelum. Hic est cuius opera Stilicho proditionis reus apud Honorium factus, & cæsus: vt idem Zosimus & Olympiodorus testantur. Qui Magister Officiorum eo cæso factus, quod præter hanc legem, idem Zosimus *lib. 5. cap. 35.* & Olympiodorus, scribunt. Cuius arbitratu vniuersæ res Palatinæ administrabantur, teste eodem Zosimo. Quæ causa Augustino ad eum scribendi epistolas duas 124.129. siu. *96.97. Ed. Ben.* Stilichonis satellites conscii ab eo diligenter peruestigati, eodem Zosimo teste *lib. 5. cap. 35. 44.* Alaricianæ in Italiam & Romam incursionis ei caussam Zosimus adscribit *lib. cit. cap. 36.* In occursum Adaulpho missum Gothos 1100. interfecisse 17. duntaxat amissis, *lib. cit. c. 45.* Tandem ab Eunuchis Palatinis accusatus apud Honorium, quasi auctor eorum casuum, qui Reipublicæ aduersi acciderant, magistratu deiectus, teste Zosimo *cap. 46.* ex Olympiodoro. Inde grauiora veritum fuga se in Dalmatiam contulisse. Addit Olympiodorus, eum postea iterum Magistratu potitum, rursum priuatum fuisse; tandem fustibus a Constantio Placidiæ marito, tractatum occubuisse, auriculis prius ei resectatis.

Quarto obseruandum, *hac* Honorii *lege* nominatim hæreticos Palatina militia interdici. Et Theodosius Iunior tamen Anno 410. *l. 48. infr.* testatur legem in Occidentalibus partibus promulgatam (a collega in Imperio suo, Honorio scilicet) qua submoti etiam a cohortali militia & a Curiarum necessitate Montanistæ, Priscillianistæ, & alia huiuscemodi genera nefariæ superstitionis. Quare dicendum, aut intelligi *legem 40. supr.* qua Honorius Manichæis, Phrygibus siue Priscillianistis nihil ex moribus, nihil ex legibus commune essecum cæteris iussit ante triennium; vel sane cum in commune Catholicæ sectæ inimicos intra Palatium militare prohiberet *hac leg.* specialiter aliquid de Montanistis & Priscillianistis addidisse, quod hic desideretur.

Postremo in *huius leg.* inscriptione obseruandus ordo dignitatum: ibi quippe Magister Officiorum præponitur Comiti domesticorum: qui tamen illi præponitur quadriennio post Anno D. 412. in eiusdem Honorii *l.* puta *l. vnic. qui a præbit. tironum:* vbi vide quæ dixi.

XLIII. (a) Idem AA. Curtio PF. P. (b)

Omnia, quæ in Donatistas (qui & *Montenses* (c) vocantur) Manichæos, siue Priscillianistas, (d) vel in Gentiles, a nobis generalium Legum auctoritate decreta sunt, non solum manere decernimus, verum in executionem plenissimam effectumque deduci: ita vt ædificia * quoque, vel horum vel Cælicolarum etiam, (quæ (e) nescio cuius dogmatis noui conuentus habent) Ecclesiis vindicentur. Pœna vero lege proposita veluti conuictos (f)
p.165. tenere debebit eos, qui Donatistas se confessi fuerint, vel Catholicorum communionem refugerint scæuæ (g) religionis obtentu, quamuis Christianos esse se simulent: &c. Dat. XVII. (h) Kalend. Decemb. Romæ Basso & Philippo coss. [408.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus suis inseruit Baronius *Anno* 408. *num.* 24. Et iungenda huic est *lex prox.* 44. imo & *lex superior* 42. & *lex* 19. *infr. de Paganis.* Partem denique constituit iam prolixioris constitutionis, quam ex Cod. Lugd. & Anic. edidit nuper Sirmondus *in append. Cod. Theod. n.* 12. GOTHOF.

(b) *Curtius* hic PP. Italiæ scilicet sub Honorio fuit: vid. *Prosopogr. ID.*

(c) Donatistæ, *Montenses* Romæ dicti, de quo mox. *ID.*

(d) De *Priscillianistis* iam dixi ad *legem* 40. *supr. ID.*

* *Legi* 12. *Cod. Inst. de Iudæis*, quæ alioquin desumta ex *l.* 19. *infr. de Iudæis*, hic versiculus insartus. *ID.*

(e) *Qui*, habet superior constitutio a Sirmondo edita. Forte hæc vox referenda ad vocem *ædificia. ID.*

(f) *Coniunctos*, male edit. Lugd. *ID.*

(g) *Scæua religio:* vid. *Glossar. Theod. ID.*

(h) *VIII. Kalend. Dec. Romæ, Proposita Carthagine in foro sub Programmate Porfyri Proconsulis, Nonis Iuniis Basso & Philippo VV. CC. COSS.* Ita integra Constitutio, cui hæc inserta, quam edidit ex Cod. Lugd. & Anic. Sirmondus *in Append. Cod. Theod. num.* 12. *ID.*

XLIV. (a) Idem AA. Haue Donate (b) K. NB.

Donatistarum hæreticorum, Iudæorum (c) noua atque inusitata detexit (d) audacia, quod Catholicæ fidei velint Sacramenta turbare. Quæ pestis adque contagionis (e) latius * emanet ac profluat. In eos igitur qui aliquid quod sit Catholicæ sectæ contrarium, aduersumque temptauerint, supplicium iustæ animaduersionis expromi præcipimus. Dat. VIII. (f) Kalend. Decemb. Rau. Basso & Philippo coss. [408.]

NOTÆ.

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus suis inseruit Baronius. Iungenda vero hæc lex superiori, subscriptione tantum emendat. GOTHOF.

(b) *Donatus* hic Proconsul Africæ fuit, vt hoc ipso Anno docet *lex 19. supr. de pœnis.* Ad hunc ipsum duæ extant Augustini *epistolæ* 127. 128. siu. 100. & 112. *Ed. Bened.* sic quidem, vt prior epistola nominatim præferat *Donato Proconsuli Africæ*, & ad huius legis interpretationem omnino pertineat. *ID.*

(c) *Iudæorumque*; vel, & *Iudæorum. ID.*

(d) *Detexit*, pro *detecta est*, seu emersit: nisi ita construas, *Iudæorum audacia detexit noua atque insustata*: vel ita *noua se detexit*: vel *emersit. ID.*

(e) Locus hic corruptus & asterisco recte notatus. Eum ita restituit Doct. Petitus II. *var. 11. p. 177. Quæ pestis atque contagio, ne se latius emanet ac profluat, in eos igitur, &c.* Quod non probo, quis enim dixit *se latius emanare*? deinde id respuit vox *igitur*, eo loco addita. Ego restituo: *Quæ pestis atque contagio ne latius emanet tua G. prouideat*, vel prohibeat, id est, *emanet tua Grauitas prouideat.* Ita enim Imperatores quoque Proconsulem Africæ compellabant; vide *l. 3. supr. ad l. Corn. de falso.* Ita, Rutilius Numatianus horum temporum scriptor Itinerarii *lib. 1.* de Iudæis agens *v. 397.*

Latius excisæ PESTIS CONTAGIA serpunt:
Victoresque suos natio victa premit. ID.

(f) Ita quoque editum constitutione a Sirmondo edita: verum de qua ad legem superiorem. *ve* XVII. proculdubio enim hæc lex iungenda est *legi 43. supr.* & *legi 19. infr. de Paganis.* Quicquid sit, eodem pertinet. *ID.*

COMMENTARIVS.

CONFIRMANTVR his legibus, vt & *l. 19. infr. de Paganis*, (quæ his iungenda est) ab Honorio Anno D. 408. post cæsum Stilichonem, superiores a se latæ constitutiones, in Donatistas, Manichæos, Priscillianistas, Gentiles; quin & ad Cælicolas eædem propagantur; de quibus dicam suo titulo *de Iudæis Cælicolis.* Confirmantur, inquam, per Præfecturam Prætorianam Italiæ, ac nominatim Romæ (quod *Montensium* mentio ostendit, qui vtique nonnisi Romæ fuere.) Donatistæ quippe *Montenses* Romæ dicti, ideo quod Romæ primum Ecclesiam suam in monte habuere. Optatus Mileuitanus *l. 2. c. 4. speluncam quandam foris a ciuitate cratibus sepserunt, vbi ipso tempore conuenticulum habere potuissent, vnde Montenses appellati sunt.* Augustinus *lib. de hæres. ad Quoduultdeum num. 69. Isti hæretici in Vrbe Roma Montenses vocantur, quibus hinc ex Africa solent Episcopum mittere.* Meminit idem & *epist. 165.* siu. *Epist. 53. Edit. Benedictin.* Hieronymus Chronico Anno 356. *Quidam sectatores Donati etiam Montenses vocant, eo quod Ecclesiam Romæ primum in monte habere cœperunt.* Et *adu. Lucifer. in fin. Marcionitas, Valentinianos, Montenses siue Campates.* Et in Epist. ad Marcellam, *p. 52. T. III. Opp. Ed. Francf. Quum Rethicii Augustodunensis Episcopi, qui quondam a Constantino* (male legitur Constantinopolitano) *Imperatore sub Syluestro Episcopo ob causam Montensium missus est Romam.* Augustinus *epist. 165.* siu. *Epist. 53. Ed. Benedict.* de quodam Episcopo Donatista loquens: *Sed ex transuerso*, inquit, *ex Africa ordinatum miserunt, qui paucis præsidens Afris in Vrbe Roma Montensium vel Cutzupitarum vocabulum propagauit.* Vbi Balduinus pro Cutzupitarum suspicabatur legendum *Rupitarum.* Nam & idem Augustinus *de vnitate Ecclesiæ, cap. 3. Si enim*, inquit, *sanctæ Scripturæ in Africa sola designauerunt Ecclesiam, & in paucis Romæ Rupitanis vel Montensibus, & in domo vel patrimonio vnius & Hispanæ Mulieris, quicquid de chartis aliis aliud proferatur, non tenent Ecclesiam nisi Donatistæ.* Nempe *Rupitani* dicti, simili allusione & ludibrio quo Montenses & Campates: Donatistæ igitur Montenses dicti Romæ. Quare hallucinatur Epiphanius qui Nouatianos Romæ ait vocatos Μοντησίας. Sed multo magis p. 166. errant, qui Montenses a Montano dictos autumant.) Nunc ad rem. Quin & subscriptio *legis 45. supr. hoc tit.* & *l. 19. infr. de Paganis*, id euincit, hanc legem ad Vrbem Romam pertinere: *Data Romæ*, id est, reddita, proposita. Nam hoc tempore Honorius Rauennæ consistebat (vt præter Chronologiam Cod. Theod. docet & Zosimus.) Rursum nominatim per Africam: Donatus enim cui *lex 44.* inscribitur Proconsul Africæ hoc tempore erat, vt docet *l. 19. supr. de pœnis.* Et Augustinus *epist. 127.* & *128.* siu. *100.* & *112.*

Et vero ferendarum harum legum hæc occasio fuit. Nempe Stilichone hoc ipso anno cæso, ante trimestre ferme, illico hæretici & pagani iactare cœperunt, leges aduersus se latas de idolis confringendis & hæreticis corrigendis, viuo Stilichone missas, ac nominatim in Africam, non ex voluntate Honorii constitutas, verum eo nesciente vel nolente, quod Augustinus disertis verbis scribit *epist. 129.* siu. *epist. 97. Edit. Benedictin.* ad Olympium Comitem, Magistrum Officiorum, cui superior lex inscribitur. Vnde eas irritas esse putabant & intendebant, pariterque cum cæteris Stilichonis actibus rescindendas: Quinimo & hac occasione in Catholicos insurrexere, vimque eis intentauere. Ideo & priuatim & publice eas leges recentari ac confirmari Catholici illic petiere. Nempe Patres Africani hoc Anno, 3. Id. Octobr. legationem ad Honorium destinauere contra Paganos & hæreticos, Episcopi priuatim ad Comitatum profecti: Augustinus quoque priuatim eo fine ad Olympium, eam quam dixi epistolam dedit; quæ hic tota reddenda foret, nisi modum horum Commentariorum excederet. Ex ea nempe liquet, de illis, quas dixi Gentilium & hæreticorum post cæsum Stilichonem molitionibus, de priuatorum querelis, & ad Comitatum profectione, de Legatis ex Africa mittendis ad Honorium admittendis, de celeritate adhibenda. Iam grauibus igitur querelis excitus, & vt credere par est Olympii studio, Honorius, has leges promulgauit, confirmandis anterioribus suis Legibus. *Omnia*, inquit Honorius, *quæ a nobis generalium legum auctoritate decreta sunt, non solum MANERE decernimus, verum in executionem plenissimam effectumque deduci.* Quanquam mihi mens ea, hasce leges non ad Patrum Africanorum postulationem latas (vtpote quorum legatos serius ad Honorium peruenisse, Augustinus *d. ep. 129.* siu. *97.* ad Olympium testatur) verum latas ad priuatas Augustini ipsius & aliorum querelas, quæ *media hyeme*, vt ipse Augustinus

nus testatur, ad Honorium peruenerunt & Legatos præuenerunt. Atque ipse Augustinus apud Olympium hoc instanter egit, vt negotium hoc diligentissima acceleraretur instantia, quacunque primitus exorta occasione maturaretur: neque illud vllo modo differendum, etiam antequam Episcopos, qui ideo profecti erant, videret, quam primum vigilantia potuerit accelerandum. Quare *lex 46.* demum sequentis anni initio ad Patrum Africanorum postulationem emissa fuerit.

Supplicio igitur hæreticos Donatistas affici, ac nominatim *l. 44.* Honorius iubet, qui ipsi Catholicis vim & mortem per hæc tempora intentauere, nonnullis etiam Episcoporum per Africam necatis: cuius Proconsul Donatus, cui lex illa inscribitur. Et Augustinus tamen Epistola peculiari ad hunc ipsum Donatum Proconsulem Africæ *puta 127* siu. *Epist. 100. Edit. Benedict.* Donatistas coërceri, non occidi, enixe ab eo postulauit; vbi inter alia hæc obseruentur. *Vnde ex occasione terribilium Iudicum, ac LEGVM, ne in æterni Iudicii pœnas incidant, corrigi eos cupimus non necari, nec disciplinam circa eos negligi volumus, nec suppliciis, quibus digni sunt exerceri. Sic igitur eorum peccasse compesce, vt sint quos pœniteat peccauisse. Quæsumus igitur, vt cum Ecclesiæ causas audis, quamlibet nefariis iniuriis appetitam vel afflictam esse cognoueris, potestatem occidendi te habere, obliuiscaris; petitionem nostram non obliuiscaris.* Et mox; *Cito interim per Edictum Excellentiæ tuæ nouerint Heretici Donatistæ MANERE LEGES contra errorem suum latas, quas iam nihil valere arbitrantur & iactant, ne vel sic nobis parcere aliquatenus possint. Plurimum autem labores & pericula nostra, quo fructuosa sint, adiuuabis, si eorum vanissimam, & impiæ superbiæ plenissimam sectam non ita cures, IMPERIALIBVS LEGIBVS comprimi, vt sibi vel suis videantur qualescunque molestias pro veritate atque iustitia sustinere, sed eos, cum hoc abs te petitur, rerum certarum manifestissimis documentis, apud acta vel Præstantiæ tuæ vel minorum Iudicum conuinci atque instrui patiaris*, &c. Quæ Gentiles spectant ea specialius exsequetur *d. l. 19. infr. de Paganis.*

Inter cætera autem iubentur ædificia, in quibus hæreticorum, &c. conuentus habentur, Ecclesiis vindicari; quod & ipsum statuitur *l. 19. infr. de Pagan. l. 54. 57. 65. infr. hoc tit.* Atenim vt ædificia templorum ad vsum publicum vindicari *dict. l. 19.* (huic congunienda) iussit Honorius, ita & mox *lege prox.* hæreticorum.

Notandum porro has sanctiones imo pœnam capitalem indici nominatim *l. 44.* Donatistis hæreticis, de quibus iam supra: & cælicolis *l. 43.* de quibus opportunior erit dicendi locus ad *legem 19.* eiusdem Honorii *infr. de Iudæis*, quæ sequente Anno 409. data est.

Cæterum *Donatistarum hæreticorum, hac leg.* iunctim legendum est: nempe Honorius Theodosii Patris sui legem generalem in hæreticos latam, extendens, rationem hac voce reddere voluit, cur in Donatistas quoque eam extendat, quia & ipsi hæretici sint: quare & similes formulæ in aliis Honorii constitutionibus occurrunt *l. 39. 41. supr.* & *l. 46. infr.* quibus omnino respondent, quæ Augustinus scribit *epist. 50.* siu. *158. ad Bonifacium*, & Possidonius *in vita Augustini cap. 12.* quorum verba retuli ad *legem 39.* Rursum *epist. 127* siu. *110.* cuius verba paulo ante retuli. Quare error est Viri Docti Petiti, qui *hæreticorum* vocem cum voce *Iudæorum* hic coniungendam putauit, quasi hic indicetur Cælicolas Iudæorum hæreticos fuisse: de quo plura ad *d. l. 19. infr. tit. de Iudæis & cælicolis.*

XLV. (a) Idem AA. Theodoro PF. P. (b) II.

Defensorum, Curialium, omniumque Officiorum specula custodiat, Ne quis intra aliquam ciuitatem, vel vlla territorii parte secreta, qui ab Ecclesiæ Catholicæ Sacerdote dissidet, inlicitæ cohitionis (c) habeat facultatem. Ipsa etiam loca iuri publico sociari, p. 67. seclusa omni excusatione, censemus: Et proscriptos eos in exilium detrudi, qui audent disputare ea, & adserere, quæ institutio diuina condemnat. Dat. v. Kalend. Decemb. Rau. Basso & Philippo coss. [408.]

NOTÆ.

(a) Meminit & huius legis Baronius *Anno* 408. *num.* 28. GOTHOF.

(b) *Theodorus* sub Honorio PP. Italiæ scilicet, vt docet *l. 4. supr. de indulg. debitorum*, *l. 20. supr. de pœnis*, *l. 4. supr. de Testimoniali*, *l. 1. supr. de litorum & itinerum custodia*, *l. 25. supr. de petitionibus*, in qua Præfectura ei postea successit Cæcilianus Anno sequente 409. quod præter *Consular. Theod.* testatur expresse Zosimus, *lib. 5. cap. 44. ID.*

(c) Id est, *Coitionis*: In aliis editionibus perperam *cohibitionis. ID.*

COMMENTARIVS.

Coetus hæreticorum rursus ab Honorio prohibentur Anno D. 408. Defensoribus Curialibus, Officiisque Iudicum hoc munere iniuncto, prohibendorum (inquam) cœtuum istorum, pariter vt aliis suis legibus *l. 40. supr.* & *l. 4. infr. ne sanctum baptisma*, vbi vide quæ dixi, & *l. 46. prox.* locis in quibus cœtus habiti fuerint, confiscari iussis, Hæreticos insuper fidei Catholicæ contraria adserentes, id est, Doctores hæreticorum deportari, bonis proscriptis.

Obseruanda interim illa, *qui ab Ecclesia Catholicæ Sacerdote dissidet*, id est, qui separatos ab Ecclesiæ Catholicæ Episcopo cœtus agunt, spreto Vnitatis studio, quæ Ecclesiæ Catholicæ nota, & ad quam inuitati ante triennium hæretici *l. 35. supr.* Neque dubium ad eosdem Donatistas hanc legem pertinere, quibus bellum agitantibus, tot legibus occurrere Honorius necesse habuit. Ergo hæretici censentur, qui ab Ecclesiæ Catholicæ Sacerdotibus dissentiunt, & illicite coeunt: atque adeo hæretici

retici ad Sacerdotum Ecclesiæ Catholicæ communionem reducuntur: quo pertinent quoque *l. 2. 3. de fide Catholica*, *l. 62. infr. hoc tit. lex vltim. supr. de his, qui super religione cont.* Et recte, cum, vt hic dicitur, Ecclesiæ reuera Catholicæ Sacerdotes sint: & norma hic secundaria, respondet normæ principali.

Item obseruetur tria hominum genera, Defensores, Curiales & Officia omnia, quibus hæc cura imposita, vt hæreticis contra irent: de quo fidem quoque facit supr. *l. 40.* faciet & *l. prox. 46.*

Tandem neque inani conectura ducor, huic legi coniungendam videri *legem 39. supr. de Episcopis*, & *legem 8. Cod. Iust. de Episcopali audient.* Quod si ita est, tum ex his tribus legibus inter se coniunctis id efficiatur, Honorium in commune id modis variis egisse, vt sua constaret Episcoporum Catholicorum iudicio reuerentia: 1. siue ipsam spectes *doctrinam* 2. siue *conuentus* eorum, siue *cognitionem* & audientiam.

XLVI. (a) Idem AA. Theodoro PF. P. II. Post alia.

NE Donatistæ, vel ceterorum vanitas (b) hæreticorum, aliorumque error, (c) quibus Catholicæ communionis cultus non potest persuaderi, Iudæi, (d) adque Gentiles (quos vulgo *Paganos* (e) appellant) arbitrentur, Legum ante aduersum se datarum constituta tepuisse, nouerint Iudices vniuersi præceptis eorum fideli deuotione parendum, & inter præcipua, (f) quidquid aduersus eos decreuimus, non ambigant exsequendum. Quod (g) si quisquam Iudicum loco (h) conhibentiæ (i) exsecutionem præsentis legis omiserit, nouerit, (k) amissa dignitate grauiorem motum se Nostræ Clementiæ subiturum. Officium quoque suum, quod saluti propriæ contempta suggestione (l) defuerit, punitis tribus Primatibus, (m) condemnatione viginti librarum auri plectendum. (n) Ordines (o) quoque viri, si in propriis ciuitatibus, vel territoriis (p) commissum tale aliquid siluerint in gratiam noxiorum (q) deportationis pœnam & propriarum amissionem facultatum se nouerint subituros. Dat. XVII. (r) Kalend. Febr. Rau. Honor. VII. & Thed. III. AA. COSS. [409.]

NOTÆ.

(a) Meminit & huius legis Baronius *Anno 409. num. 12.* Hæc lex vna cum *l. 31. supr. de Episcopis*, (quæ tamen eiusdem constitutiones non sunt) inserta integræ constitutioni, quam e Cod. Lugd. & Anic. edidit nuper Sirmondus *in Append. Cod. Theod. num 14.* GOTHOF.

(b) Vanitas hæreticorum: sane & Augustinus Donatistarum sectam *vanissimam & impiæ superbiæ plenissimam*, vocat *epist. 127.* siu. *Epist. 100. Edit. Benedictin.* locum ad *l. 44. supr.* protuli. *ID.*

(c) *Aliorumue eorum*, &c: Constitutio Sirmond. *RITTER.*

(d) Puta, Iudæi. *GOTHOF.*

(e) Ita Augustinus 2. *Retract.* 43. *Deorum falsorum mutorumque cultores, quos* VSITATO NOMINE *Paganos vocamus.* In huius vulgaris nominis rationem inquiro *infr. tit. de Paganis:* vide interim coætaneum Orosium *Præfatione lib. 1. ID.*

(f) *Curarum* add. in App. Cod. Theod. *ID.*

(g) *Si quisquam*, Constitut. Sirmond. *RITTER.*

(h) *Peccato*, pro, *loco*, *in Append. Cod. Theod.* Quidam hunc locum ita supplent, *loco conniuentia dato.* *GOTHOF.*

(i) *Conniuentiæ. ID.* In Append. Cod. Theod. legitur, *conhibentiæ, dissimulandi arte. RITTER.*

(k) *Nouerit*, hæc vox abest a Constit. Sirmond. *ID.*

(l) Nempe Officiales suggerere Iudicibus tenebantur Iussiones Principum. *GOTHOF.*

(m) De *Primatibus* Officiorum, vide *supr. tit. de diuersis officiis.* Hic porro nota tres Primates peculiari pœna plecti; quam sententiam Hunnericus Rex Edicto suo indidit, & in Catholicos retorsit, apud Victorem Vticensem *lib. 4. cap. 2. ID.*

(n) *Subdendum*, & supra, *Condemnationi*, Constitutio Sirmondi. *RITTER.*

(o) γρ. *Ordinis*, vt etiam habetur in constitutione illa edita a Sirmondo. Ordinis Viri, id est, Curiales, vt nominantur *l. prox. 45. supr.* nisi malis, *Ordinis primi*, quod non probo. Est qui tentat, *ordines quoque & Duumuiri.* Ego restituam, *Ordinis quoque Quinqueuiri vel Decemuiri.* Tot enim Principales seu Primates erant, *l. 2. supr. de quæstionib. l. 39. supr. de Episcop. l. 54. infr. hoc tit.* Sic in Edicto Marcellini Tribuni, in Collat. Carthaginens. prim. cognit. *num. 5. pag. 1052. 1053. Tom I. Concil. Harduin. Vniuersos etiam cunctarum Prouinciarum Curatores, Magistratus & ordinis viros: nec non & actores*, &c. & mox, *per viros ordinis tradendam.* Et in sententia: *Vnde vniuersos ordinis viros, dominos etiam fundorum*, &c. GOTHOF.

(p) Pariter vt *l. prox. 45. supr. ID.*

(q) *Gratia obnoxiorum*, Constitut. Sirmond. *RITTER.*

(r) *XVIII. Kalend. Febr. Honorio IX. & Theodosio V. Coss. Rauennæ:* ita in constitutione prædicta. *GOTHOF.*

COMMENTARIVS.

p. 168. Confirmantur leges & pœnæ in Donatistas, hæreticos alios, Iudæos item & Gentiles hac rursum Honorii constitutione initio Anni 409. Pœna iudicibus amissione dignitatis, quin & grauiore indicta pro motu Principis, Officialibus & Curialibus ea ipsa, quam iam antea constituerat.

Atque hæc illa ipsa mihi Honorii constitutio videtur potius, quam 43. & 44. quæ ad Patrum Africanorum postulationem & querelam data fuit. Cuius coniecturæ ratio, quam etiam ad eam legem reddidi. Nempe quod Augustinus *epist. 129.* siu. *97. Edit. Benedictin.* ad Olympium Com. & Mag. Officiorum testetur, priuatorum querelas *media hyeme*, id est, fine Anni præcedentis 408. ad Comitatum seu Honorium perlatas (quo vtique tempore datæ *l. 44. 45. supr.*) etenim secutas demum Patrum Africanorum querelas, hanc demum. Atenim eodem semper fine: nempe quo liqueret, leges antea aduersus hæreticos & similes latas, non Stilichoni acceptas ferendas, & sic eo cæso antiquatas (quod hæretici Gentiles iactabant) verum in vigore suo manere oportere, atque eo spectant illa *l. 43.* Omnia quæ a nobis generalium legum auctoritate decreta sunt, non solum manere decernimus, verum in executionem plenissimam effectumque deduci. Pariter eodem pertinent illa huiusce legis. Ne Donatistæ, &c. arbitrentur, legum ante aduersus se datarum constituta tepuisse, nouerint iudices vniuersi præceptis eorum fideli deuotione parendum: & inter præcipua, quicquid aduersus eos decreuimus, non ambigant exequendum.

XLVII. (a) Idem AA. Iouio PF. P. (b)

Si quis contra ea, quæ multipliciter, pro salute communi, hoc est, pro vtilitatibus Catholicæ sacrosanctæ Ecclesiæ, aduersus hæreticos, & diuersi dogmatis sectatores, constituta sunt, etiam cum Adnotationis nostræ beneficio, venire temptauerit, careat impetratis, &c. Dat. VI. Kalend. Iul. Rau. Honorio VIII. & Theod. III. AA. coss. [409.]

NOTÆ.

(a) Omisit *hanc legem* Baronius. Iungenda autem ei *lex vlt. supr. de denunciat. vel edit.* GOTHOF.

(b) Italiæ: de quo vide Zosimum *lib. 5. cap.* 48. 49. 51. Sozomenum *lib. 9. cap. 7.* Eidem, præter *hanc leg. & d. l. vlt.* inscripta quoque *l. 19. infr. de Iudæis. ID.*

COMMENTARIVS.

Rescripta specialia seu Adnotationes suas Honorius aduersus leges in hæreticos & diuersi a Catholica Ecclesia dogmatis sectatores, valere vetat hac constitutione, pariter vt *l. 51. 52. infr.* vt vetitum subinde a Theodosio M. Arcadio *l. 5. 6. 14. 16. supr.* a Theodosio Iun. *l. 49. infr. 58. 65. infr.* de quo vide etiam quæ notaui ad *l. vltim. supr. de constit. Princip.* Nempe ita coniicio, turbato Italiæ nominatim statu hoc anno, atque Alarico ei vrbique Romæ imminente, hæreticos & similes caput efferre cœpisse, atque etiam ab Honorio per nonnullos huiusmodi rescripta emeruisse. Sane Sozomenus quoque hoc ipso anno *lib. 9. cap. 9.* excitatas Arianorum & Paganorum spes per Attalum memorat. Quare, reprimere eas Honorio visum, atque hæreses nihilo secius oppugnare *l. 19. infr. de Iudæis*, quæ & ipsa Iouio huic PP. Italiæ (quod Zosimus & Sozomenus testantur) inscribitur: atque in summam Catholicis Ecclesiis consulere, quod etiam ostendit *l. vlt. supr. de denunciatione*: quæ huic nostræ iungenda est.

XLVIII. (a) Idem AA. Anthemio PF. P. (b)

Montanistas, & Priscillianistas, (c) & alia huiuscemodi genera nefariæ superstitionis, per multiplicata scita Diualia, diuersa vltionum supplicia contemnentes, ad Sacramenta quidem Militiæ, quæ nostris obsecundat imperiis, nequaquam admitti censemus. Si quos vero ex his Curialis origo, vel Ordinum nexus, aut Cohortalinæ militiæ inligat obsequiis & functionibus, his adstringi præcipimus: ne sub colore damnatæ religionis, eliciant vacationis cupitæ sibi suffragia. Nec enim placet ex Lege, (d) quæ in Occidentalibus partibus promulgata, prædictas cærimonias (e) ita insecuta est, vt ab omni contractu eos & propemodum Romana conuersatione submouerit, Cohortalis (f) militiæ, vel Curiarum eos necessitatibus liberari. (g) Dat. IX. Kalend. Martii Constantinop. Varane v. c. cos. [410.]

NOTÆ.

(a) Meminit huius legis Baronius *Anno* 401. *num. 67.* GOTHOF.

(b) Orientis. *ID.*

(c) A Priscilla ita dicti: de quibus etiam *l. 40. 43. supr. l. 59. 65. infr. ID.*

(d) vt.

p.169. (d) *yg. ea lex*. Quænam autem ea mox disquiro. *ID.*

(e) *Cerimoniæ* pro hæresibus hic: sane & de Iudæis *l. 13. infr. de Iudæis. ID.*

(f) *Et cohortalis. ID.*

(g *Liberauit. ID.*

COMMENTARIVS.

Theodosii Iunioris constitutiones in hæreticos hinc incipiunt, quæ in vniuersum hoc titulo sunt decem: puta *hæc lex* & *lex prox. 49. 50. 57. 58. 59. 60. 61. 65. 66. seu vlt.* Et cum in hæreticos in genere duæ constitutiones scriptæ sint, puta *lex 60.* & *65.* reliquæ octo in singulares hæreticos nominatim directæ sunt: puta, in Montanistas *hæc*, & *lex 57. 65.* in Priscillianistas, hæc lex pariter & *l. 59. 65.* in Eunomianos, *lex 49. 50. 58. 59. 61.* in Manichæos, *l. 65.* & *69.* in Phrygas *d. lex 59.* & *65.* in Pepizitas, *d. l. 59.* in Nouatianos & Sabbatianos, *l. 59. 65.* in Arianos, *l. 59. 60. 65.* in Macedonianos, *l. 58. 60.* in Apollinarianos, Valentinianos, Marcionistas, Borborianos, Messalianos, Euchitas, Enthusiastas, Donatistas, Audianos, Hydroparastatas, Ascodrogitas, Fotinianos, Paulianos, Marcellianos, *d. l. 65.* denique in Nestorium, *l. 66. seu vltim.*. E quibus octo priores datæ sunt, Attico Constantinopoli Episcopante: ab Anno D. 406. in Annum D. 426. duæ postremæ post eius mortem. Quod quidem moneri summum operæ pretium; quandoquidem illæ proculdubio Leges Attico ferme auctore & suasore latæ sunt, viro pietate & prudentia insigni, vt eum describit Socrates *lib. 6. cap. 20.* & *lib. 7. cap. 2.* sub quo Ecclesia in maius prouecta est, vt idem Socrates ait: διὸ καὶ τὰς ἐκκλησίας ἐπὶ αὐτοῦ συνέβη εἰς μέγα ἐπιδοῦναι, *vnde etiam Ecclesiæ sub eius Pontificatum maximum incrementum cepere:* vbi subiicit eum nonmodo suæ fidei fautores seu orthodoxos concordia deuinxisse, verum etiam *hæreticos* prudentia sua obstupefecisse, neque illis molestiæ quidquam exhibuisse, verum *perterruisse* tantum, mox mansuetum & facilem sese his exhibuisse. De quo ferme ad *l. 45. supr. de Episcopis.* Nunc de *hac leg.*

Montanistis, Priscillianistis, similibusque nefariæ superstitionis hæreticis, Militia Palatina Theodosius Iun. hac constitutione A. 410. interdicit: atenim Curiali conditioni vel cohortalinæ militiæ eos inhærere iubet. Quæ omnia concordant *leg. 25. 29. 42. supr.* & *l. 58. 61. 65. infr.* Nempe vt eleganter ait, *sub colore damnatæ religionis elicere hæreticos vacationis cupitæ suffragia, absurdum foret:* neque supplicia vltionum, *necessitatibus liberari* quemquam sinunt. Denique pœna non foret, si nexu originali, & militia graui, per pœnam quis liberaretur; cuiusmodi vtique Curialis seu ordinum nexus & militia cohortalina est: de quo suis *tit. supr.* ac nominatim de cohortalina militia, ad *l. 16. supr. de cohortalib.* quæ coniungenda cum *l. 17. hoc tit.* & eodem pertinet quo *lex 58.* & *61.* & *65. infr.* quarum eadem sententia est.

Porro *hac leg.* indicatur lex quædam Honorii (Theodosii in Imperio collegæ) Occidentalis Imperatoris: qua is superiores hæreticos ab omni contractu & propemodum Romana conuersatione ita submouit, vt cohortalis militia vel Curiarum eos necessitatibus liberauerit. Quænam autem illa lex sit, in obscuro forte videri posset; eo magis, quod expresse Honorius ante quindecim menses, fine Anni 408. Catholicæ sectæ inimicos intra Palatium militare prohibuit *l. 42. supr.* Quare legem Honorii *l. 40. supr.* intelligi dicendum est, vbi pariter in Manichæos & Frygas siue Priscillianistas seueritatem exercens, *Huic hominum*, inquit, *generi nihil ex moribus, nihil ex legibus sit commune cum cæteris.* Item, *præterea non donandi, non emendi, non postremo contrahendi cuique conuicto relinquimus facultatem.* Accedat eiusdem Honorii *lex 4. infr. ne sanctum baptisma.* Nulla tamen a cohortalina militia immunitatis mentione, quæ hic facta. Neque enim putem dictæ *l. 40. supr.* id de Montanistis & Priscillianistis subdi, fuisse & ea parte decurtatam *eam legem* a Theodosiani Codicis conditoribus.

XLIX. (a) Idem AA. Anthemio PF. P.

Manentibus his, quæ in *Eunomianos* Lex (b) Diui Patris Clementiæ Nostræ iamdudum constituit, nihil deinceps inuicem sibi vel donare, vel ipsos donatione consequi: nihil item relinquere, nec capere testamento decernimus. Careant emolumentis, quæ ex donationibus, vel morientium voluntate alternis solebant inlecebris (c) fraude & circumuentione percipere; vt in totum vtriusque (d) iuris communione priuentur; tantumque eis ab intestato succedant, quos ad succedendi ius proditus veteribus (e) legibus ordo præscribsit: ita vt si nullus ex his superstes fuerit, qui iure ab intestato ad hereditatem vocantur, tunc bona in hac superstitione defuncti ad fiscum nostrum pertineant. Donationes etiam prædicto more prohibitæ sacrarii (f) nostri incrementis accedant: Ita tamen, vt nulli ex hisquicquam a nostra munificentia deposcere (g) liceat, neminique percipere, etsi quid forte voluerimus vltro largiri: (h) sed in iure fisci maneant semper: Nisi ea publicæ vtilitatis ratio venditioni subiecerit. Dat. Kalend. Mart. Varane v. c. conss. [410.]

L. (i) Idem AA. ad Strategium Com. R. P. de (k) eadem re: addito. (l)

Ita vt Officium rerum priuatarum aperte cognoscat, ad proprium periculum redundare, si quid vnquam ex prædictis bonis dissimulatione sua cuiquam passum fuerit tradi: cum nullo modo nullaque ratione huius legis auctoritatem circumueniri oporteat. Dat. Kal. Mart. (m) Varane v. c. cos. [410.]

NOTÆ.

p. 170. (a) Meminit quoque harum duarum legem Baronius *Anno* 410. *n. 67.* Iungenda autem vtraque, mox vt ostendam. *GOTHOF.*

(b) Intelligit Theodosius Iun. vt puto Arcadii Patris sui constitutionem ante annos quindecim latam, nempe *l. 25. supr. ID.*

(c) Alioquin alternis inlecebris prouocare in se iudicium alicuius postremum, criminosum non est, *l. vltim. C. Iust. si quis aliquem testari probib. ID.*

(d) Donationum, testamenti. *ID.*

(e) Vide *supr. l.* 40. *ID.*

(f) Est qui malit, *sacri ærarii. ID.*

(g) Petitionum hac parte vsus sublatus: de quo vide *tit. de Petitionib. supr. lib.* 10. *ID.*

(h) Et vltro data hoc casu prohiberi nota: de quo vide *tit. de Petitionib. & vltro datis. ID*

(i) Iungenda vt dixi hæc lex superiori: de quo mox plura. *ID.*

(k) Nempe de Eunomianorum bonis rei priuatæ, perpetuo iure sociandis *hac leg.* agitur; ideo ad Comitem Rerum Priuatarum quoque lex hæc directa. *ID.*

(l) Quid sibi hæc velint, in *Prolegomenis* iam semel ostendi & aliquid mox in Commentario. *Addito* autem, id est, hoc addito: Quare perperam id mutant nonnulli in *additum. ID.*

(m) Sola postrema editio Parisiensis hic inserit *Rau.* perperam: data enim hæc lex ab *Arcadio*, & ad Anthemium Præfectum Prætorio Orientis, & Strategium Comitem Rerum Priuatarum per Orientem, *Chronol. Theod. ID.*

COMMENTARIVS.

De Evnomianis sunt hæ leges, quæ inter se coniungendæ veniunt, imo eædem sunt & de eadem re: nisi quod amplius aliquid posteriore additum: pro ratione eius, cui lex hæc inscribitur. Nempe eadem constitutio ad diuersos data, cuius rei exempla hoc Codice complurima, vt docet inter alias vel hoc ipso titulo *lex 42. supr.* quia eiusdem rei dispositio & cura sæpe ad varios Magistratus spectabat. Quare etiam, prout res erat, aliquid constitutioni ad vnum Magistratum directæ addebatur, quod alteri non item. Atque hic sensus est horum verborum, *ad Strategium Comitem Rerum Priuatarum, de eadem re: addito.* Quæ omnia recte ad inscriptionem retracta, cum in anterioribus editionibus ista *de eadem re addito,* initium ipsius legis occuparent. De quo vide *Prolegomena.* Nunc de sententia harum legum.

Evnomianis donationum & testamentorum ius vtrumque a Theodosio Iun. Anno D. 410. confirmata Patris sui Arcadii constitutione adimitur: solisque ab intestato successoribus exceptis, bonis ab his hisdemue donata, relicta fisco adsignantur.

Adeo quidem, vt neque ea petere a Principe priuato fas sit, neque vltro data accipere, (Petitionibus igitur & vltrodatis hac parte prohibitis, de quibus fuit *supr. tit. de Petitionib. & vltro datis)* aut aliter quam venditionis titulo consequi. Nempe hæreticorum bona, priuatorum prædam esse noluit Theodosius Iun. ne Catholici alioquin, vt puto, in inuidiam vocarentur: quasi Eunomianos nonnisi spe prædæ & consequendorum per donationem bonorum, eruerent. Quæ vtique cessat in venditione, qui onerosus est titulus. Sane hoc ipso tempore imo anno (si recte supputat Baronius) Synesius Eunomianos quidem erui magno animo iubebat: sic tamen vt a rapina ipsorum bonorum abstineretur: epistola in eam rem expressa *ad Presbyteros 5.* Sed & Socrates *lib. 7. cap. 3.* memorat Macedonianos hoc ipso tempore a Theodosio Synadorum Phrygiæ Pacatianæ Ep. grauiter exagitatos, turpis quæstus causa, vt ex iis pecuniam cogeret. Fauces igitur quam plurimorum hac tempestate in hæreticos apertas hinc liquet, non fidei studio, sed pecuniæ. Quare eas Theodosius Iun. etiam *hac leg.* præclusum iuit. Adeo etiam vt Officialibus Comitis Rerum Priuatarum (quos priuatianos dicebant) pœnam minitetur, ab his videlicet reddendum, quicquid ipsi passi fuerint cuiquam, ex prædictis bonis tradi.

Patris sui Arcadii constitutionem hac parte confirmare se Theodosius Iun. profitetur: quæ proculdubio est *lex 25.* posteriores enim, puta *lex 27. 36.* contrariæ sunt. Potuerit forte & postrema quædam post *eam 27. & 36.* ab Arcadio in hanc sententiam lata fuisse.

Tandem hæ duæ leges proculdubio pars sunt eius legis, qua seuerissimum supplicium, Catholica fide imbutos rebaptizantibus impositum ipse Theodosius Iun. memorat *l. 6. infr. ne sanctum bapt.* quo vtique rebaptisantium numero Eunomiani fuerant.

LI. (a) Idem AA. Heracliano (b) Com. Afric.

ORACVLO (c) penitus remoto, quo ad ritus (d) suos hæreticæ (e superstitiones obrepserant, sciant omnes sanctæ (f) legis inimici (g) plectendos se pœna & proscriptionis & sanguinis, si vltra conuenire per (h) publicum, execranda (i) sceleris sui temeritate, temptauerint. (k) Dat. VIII. Kal. Sept. Varane v. c. CONS. [410.]

NOTÆ.

(a) Hanc legem inseruit Annalibus suis Baronius : deque ea rectum eius iudicium est *Anno* 410. *num.* 47. 48. 49. Cæterum cum *hac leg.* eandem esse *l.* 56. *infr.* vbi eo venero, ostendam. Tandem huius legis suæ meminit paulo post Honorius *in actis coll. Carthag.* de quo mox. *ID.*

(b) Eidem inscribitur *d. l.* 56. *infr.* Hic est, qui postea Tyrannidem arripuit, de quo *l.* 21. *de pœnis*: *l.* 5. *de infirm. his, quæ sub tyr.* forte an & hic, de quo Synesius *epist.* 144. *ID.*

(c) Id est, Lege, rescripto, Edicto: de quo mox. *ID.*

(d) Exercendos, atque adeo conueniendi. *ID.*

(e) *Heresis & superstitionis* quidam hic tentant male. In Edit. Quart. est, *hæreticæ superstitionis.* In *d. l.* 56. quæ eadem est, legitur, in Edit. Quart. *heresis superstitionis*, & in vltim. Paris. *heresis superstitionibus*: *vl. hæreticæ superstitiones*, vt hic editum. *ID.*

p. 171. (f) Ita *l.* 42. *supr.* Catholicæ. *ID.*

(g) Et in his Donatistæ. *ID.*

(h) In publicum. *ID.*

(i) Exercendi *d. l.* 56. vtrumque sustineri potest. *ID.*

(k) *Ne qua, vera diuinaque reuerentia, contagione temeretur.* Hoc amplius additum *d. l.* 56. *ID.*

COMMENTARIVS.

INFIRMAT hac constitutione Honorius Imp. Anno D. 410. fine mensis Augusti Varane Cos. per Africam *Oraculum*, id est, Edictum, legem, rescriptum, quo hæreticis rituum suorum exercendorum, conueniendique seu coëundi publice potestatem fecerat, pœna proscriptionis & *sanguinis* proposita. Nempe hoc est illud ipsum Edictum hac lege infirmatum, cuius meminere Patres Africani, hoc ipso Anno 410. ante bimestre & quod excurrit: Cuius hæc verba sunt, vt habetur Codice Ecclesiæ Africanæ *can.* 107. *pag.* 926. *Tom. I. Concil. Harduin. Post Consulatum gloriosissimorum Imperatorum Honorii VIII. & Theodosii III. AA. XVIII. Kalend. Iulias Carthagine, in Basilica regionis secundæ. In hoc Concilio legationem susceperunt contra Donatistas, Florentius, Possidius, Præsidius, & Benenatus Episcopi, eo tempore, quo Lex data est, vt libera voluntate quis cultum Christianitatis exciperet.* Quæ verba Balsamo perperam intellexit, eodemque traxit, quo duodecimum Canonem Neocæsariensem. Atenim Patrum hæc mens est, paulo ante latam ab Honorio Legem; qua hæreticis ac Donatistis rituum suorum exercendorum copia facta fuerat. Et hoc illud est *Oraculum*, quod hac lege memoratur, simul & abrogatur. Et sane ipsemet Honorius, duobus ferme post mensibus, in *Mandatis* suis, Marcellino Tribuno & Notario ad Carthaginensem collationem destinato (quorum pars est *l.* 3. *infr. de religione*) vtriusque Legis meminit & huius, & illius, simul & hanc confirmat. *Nec sane latet, inquit, conscientiam nostram sermo cælestis ORACVLI, quem* (sermonem) *ERRORI suo posse proficere scæua Donatistarum interpretatio profitetur, qui quamuis deprauatos animos ad correctionem mitius inuitaret, ABOLERI eum tamen etiam ANTE* (nempe *hac lege*) *iussimus, ne qua superstitionibus præstaretur occasio. Nunc quoque excludendam SVBREPTIONEM, simili auctoritate censemus, illudque merito profitemur, libenter nos ea, quæ STATVTA FVERANT submouere, ne in diuinum cultum nobis se quisquam auctoribus æstimet posse peccare;* vt habetur in Actis collat. Carthag. *prim. cognit. num.* 5. *pag.* 1051. *Tom. I. Concil. Harduin.* Quare & in *l.* 3. *infr. de religione*, quæ & ipsa pars est Mandatorum illorum quæ dixi, *nouella subreptio* (nam ita legendum ibi ostendam:) cuius ibi mentio fit, est illud ipsum Oraculum, quod vt *hac leg.* ita & prædictis Mandatis infirmatur.

Cæterum *hæc lex*, vt indicio sunt superiora e Codice Africano, atque ipsa insuper temporum ratio, ad patrum Africanorum postulationem lata, videtur, Honorius scilicet & extremis superioris Anni 409. & primis huius anni mensibus, in hæreticos remissior fuerat, ac nominatim Donatistas, quorum deprauatos animos ad correctionem mitius inuitandos crediderat, vt ipsemet superiore loco ait. Quinimo & in paganos: Nam & Zosimus *lib* 5. *cap.* 46. Legem, qua Catholicæ sectæ inimici (id est, vt hæretici ita & pagani) intra palatium militare prohibiti fuerant, (& sic *l.* 42. *supr.*) eo quo dixi tempore abrogatam, testatur.

Coniicit etiam Baronius causas vtriusque legis per Africam. Nempe priorem illam quæ hac abrogatur, ab Honorio ipsa rerum necessitate extortam, ne alioquin Donatistæ tot legibus exasperati, a partibus Attali Tyranni starent, qui Africam tentaturus videbatur: Cum autem periculum illud cessasset, Attalo videlicet exauctorato, ad Patrum Africanorum petitionem eam *hac lege* abrogatam. Qaod valde probabile facit præter ipsam temporum rationem *Heracliani Comitis Africæ* nomen, cui hæc lex inscribitur: Nempe hic ille Heraclianus est, aduersus quem Honorii partes sectantem atque Africam sub Imperio Honorii retinentem, Attalus Tyrannus Constantinum cum exercitu in Africam superioris iam anni fine misit, Africæ potiundæ spe, tanto terrore & timore Honorio Imperatori iniecto (quem etiam ipse quodammodo prodit *l.* 1. *supr. de terris limit.*) vt si Africana hæc expeditio Attalo feliciter, cederet, Imperio cedere atque in Orientem fugere in animum induceret. Verum hic ab exercitu Heracli-

racliani mox cum suis interfectus. Eo acrius Heraclianus Africam tueri cœpit, littorum & portuum Africæ custodibus admotis, atque annonam Romam subuehi vetuit. Vnde Romæ fames exorta: Mox Attalo Imperium ab Alarico abrogatum, vt memorant Zosimus *lib. 6. cap. 7. 8. 9. 12.* & Sozomenus *lib. 9. cap. 8.* verum de hoc Attalo plura ad *legem penultim. & vltim. supr. de indulgent. crim.* & ad *legem 1. supr. de terris limitaneis*, & *l. 2. supr. de littorum & itinerum custod.* & *l. 6. supr. de indulgent. debitorum.*

Repetita porro *hæc lex* Anno Domini 416. totidem verbis, nonnullis tamen auctior *l. 56. infr.* vbi dicam.

In vtraque lege notanda est pœna *sanguinis*, quam Honorius comminatur illicitos cœtus agitantibus hæreticis: nempe id ita in animum induxit suum, post frequentes hæreticorum conatus, obreptiones, factionesque. Alioquin in hæreticos pœna sanguinis haud adeo sancita, nisi in detestabiles & execrabiles nonnullos, in sp. *l. 9.* & *51. 56. supr.* verum de hoc plura in Paratitlis, & ad *l. 28. hoc tit.* Errat certe Vir Doctus, qui *hac leg.* pœnam proscriptionis & sanguinis impositam successiue ait, puta vt primum hæretici proscriptione plectantur, quam pœnam si contempserint, deinde pœna sanguinis plectantur: nam vtraque pœna simul hic imponitur verbis constitutionis.

Intendit porro *hac leg.* Honorius pœnam in Donatistas, quod mitioribus edictis inuitati, vel pœnis etiam affecti, furorem suum quotidie augerent & exererent; vnde valido metu opus visum.

---

p. 172.

LII. (a) Idem AA. Seleuco PF. P. (b)

CASSATIS, quæ pragmatici, (c) vel adnotatione manus nostræ, potuerint impetrari, & manentibus his, quæ etiam dudum † super hoc definita sunt, & veterum Principum sanctione seruata, nisi ex die prolatæ (d) Legis omnes *Donatistæ*, tam Sacerdotes (e) quam Clerici, laicique, Catholicis ea, qua (f) sacrilege desciuere, reddiderint, tunc Inlustres singillatim (f) pœnæ nomine fisco nostro auri pondo quinquaginta cogantur inferre: Spectabiles, auri pondo quadraginta: Senatores, (g) auri pondo triginta: Clarissimi, auri pondo viginti: Sacerdotales, auri pondo triginta: Principales, (h) auri pondo viginti: Decuriones, auri pondo quinque: Negotiatores, (i) auri pondo quinque: Plebei, auri pondo quinque: Circumcelliones, (k) argenti pondo decem. 2. Qui nisi a Conductoribus, sub quibus CONMANENT, vel Procuratoribus, Executori, (l) exigendi (m) fuerint præsentati, (n) ipsi teneantur ad pœnam: ita vt ne (o) Domus Nostræ homines ab huiuscemodi censura habeantur INMUNES. 3. Vxores quoque eorum, maritalis (p) segregatim multa constringat. 4. Eos enim, (q) quos nequaquam inlata damna (r) correxerint, facultatum omnium publicatio subsequetur. 5. Seruos etiam dominorum admonitio: vel Colonos, verberum crebrior ictus a praua religione reuocabit: ni malunt ipsi ad prædicta dispendia (etiamsi sunt Catholici) retineri. 6. Clerici vero ministrique eorum ac perniciosissimi Sacerdotales ablati de Africano solo, (s) quod ritu sacrilego polluerunt, in exilium viritim ad singulas quasque regiones sub idonea prosecutione (t) mittantur. 7. Ecclesiis eorum, vel conuenticulis, prædiisque, si qua in eorum Ecclesias hæreticorum largitas praua contulit, proprietati potestatique Catholicæ (v) (sicut iam dudum + statuimus) vindicatis. Dat. III. Kalend. Febr Rau. Honor. IX. & Theod. V. AA. COSS. [412.]

NOTÆ.

(a) Inseruit & *hanc legem* Annalibus suis Baronius, deque ea agit *Anno 412. num. 1. 2. 3.* Eiusque partem Hunnericus Rex Edicto suo indidit, & retorsit aduersus Catholicos apud Victorem Vticensem *lib. 4. de persecut. Vandal. cap. 2.* GOTHOF.

(b) Italiæ scilicet sub qua Præfectura fuit Africa. *ID.*

(c) *γρ. pragmatica*, vel *pragmaticis*. De *Pragmaticis* sunt adhuc duæ leges: puta *l. 3. supr. de Decur. & silent. l. 36. de annona & trib.* Quid ea, v. *l. 7. Cod. Iust. de diu. rescript. ID.*

† Leges anteriores memorat. *ID.*

(d) *Prolata lex*, est promulgata. *ID.*

(e) *Sacerdotes*, id est, Episcopi, Presbyteri, Diaconi. *ID.*

(f) Locum hunc ita restituo, *qui a Catholicis sacrilege desciuere, redierint*: vel, *ad Catholicam, a qua sacrilege desciuere redierint*, vel, *Catholicæ se, a qua sacrilege desciuere, reddiderint*, quod postremum omnium maxime placet. *Catholicæ* vero vox hic, & *in fin. l.* absolute pro Catholica Ecclesia, pariter vt *l. 4. supr. de Episcop. l. 2. ne sanctum bapt. ID.*

(f) Dignitates obserua, Illustres, Spectabiles, Senatores, Clarissimos, ac proinde & multæ modum, pro eo maiorem vel deductiorem. *ID*

(g) Senatores & Clarissimi hic distinguuntur; de quo mox. *ID.*

(h) De *Principalibus* docuit plene *tit. supr. de Decurionibus.* Hinc emendandum Edictum Hunnerici, vbi male *populares* pro *principales. ID.*

(i) *Negotiatores*, a Plebeis distincti fuere, vt hic locus docet & docuit, *supr.* titulus *de lustrali collatione. ID.*

(k) *Cir-*

(k) *Circumcelliones* quinam fuerint mox dicam. *ID.*

(l) Forte Dulcitium intelligit. *ID.*

(m) Id est, pellendi ex agris. *ID.*

(n) Ita Augustinus *epist.* 159. siu. 133. *Edit. Benedictin.* ad Marcellinum: *qui illorum notoria, ad quos tuendæ publicæ pacis vigilantia pertinebat, præsentari videantur examini. ID.*

(o) Id est, *Nec*, nequidem. *ID.*

(p) γρ. *Maritali:* de quo mox. *ID.*

(q) Sustineri potest: pro quo alii tentant, *vero*, vel, *deinde. ID.*

(r) *Damna* hic & *l.* 54. *infr.* pro multa. Sic & apud Augustinum in hac ipsa re *Ep.* 50. siu. 185. *ad Bonifacium.* Vid. *Commentar. ID.*

(s) Solum Africanum. *ID.*

(t) De *Prosequutione* reorum dixi *supr. tit. de exhibendis vel transmittendis:* item *tit. de custodia reorum. ID.*

(v) *Catholica*, hic & supr. *l.* 4. *de Episcopis: l.* 2. *ne sanctum bapt.* absolute pro Ecclesia Catholica. *ID.*

† Legem anteriorem memorat. *ID.*

COMMENTARIVS.

DONATISTIS ad Catholicam fidem reuocandis, atque resecandis enixe incumbit Honorius Imp. hac constitutione, quæ data statim post collationem Carthaginensem Anno D. 412. Primo capite Donatistis pœnæ seu multæ imponuntur, ni si ad Catholicam Ecclesiam redierint, non obstante quacunque tandem Principis pragmatica vel adnotatione. Eo inquam pertinet *huius legis* initium, quod ita restituo: *Nisi*, &c. *Catholicæ se a qua sacrilege desciuere, reddiderint.* De eo quippe quod dixi agi ostendit manifeste vox DESCIVERE, quæ omnino pertinet ad personas, non ad res ablatas. Et totus deinceps legis contextus id euincit, agi de Donatistis a praua religione reuocandis, quod & diserte eodem loco dicitur. De Ecclesiis enim demum agitur fine legis: idque ipsum argumento dictæ *legis* 54. *infr.* firmari potest. Pœnæ autem, quod secundum, per singula hominum genera proponuntur, siue in dignitate positorum, siue popularium, siue Circumcellionum (de quibus postea plenius.) Tertio, proponit pœnam *occultantibus* eos etiam Conductoribus, Procuratoribus & hominibus Domus Principis, vxoribusque eorum. Quarto, post multam inflictam contumacibus bonorum proscriptionem minatur. Quinto, & dominis etiam Catholicis eandem mulctam imponit, nisi seruos & colonos a praua religione reuocauerint. Sexto, Honorius *Clericos Ministros Sacerdotales* Donatistarum in exilium singulos per singulas regiones mitti sub fida persecutione iubet. Postremo capite, *Ecclesiæ, Conuenticula*, prædiaque, hæreticorum largitate in eorum Ecclesias collata, Catholicis Ecclesiis iuxta priores constitutiones (id est iuxta *l.* 43. *supr.*) vindicare iubentur.

p.173.

Et hæc quidem septem rationes sunt, quibus Donatistas ad fidem Catholicam traducere eorumque pertinax institutum frangere, resecare hoc tempore studuit Honorius, quibus validiores fingi rationes non possint. 1. Metus damni pecuniarii. 2. Conductores & Procuratores in eos excitati ad eos detegendos. 3. Imo & vxores. 4. Bonorum proscriptionis metus post contumaciam. 5. Domini in seruos & colonos concitati. 6. Clerici in exilium missi. 7. Ecclesiæ & donaria Catholicæ Ecclesiæ vindicari iussa. Quibus similia iam compluria *l.* 54. *infr.* vbi & nonnulla addita.

Vt hæc huiusce legis in vniuersum est sententia, ita Augustinus eius vim sic breuiter expressit *epist.* 50. siu. 185. *Edit. Benedict. ad Bonifacium num.* 26. *iam enim LEX fuerat promulgata, vt tantæ immanitatis hæresis Donatistarum, cui crudelius parci videbatur, quam ipsa sæuiebat, non tantum violenta esse, sed OMNINO ESSE NON SINERETVR impune*, (hæc prima est *huius leg.* sententia.) *Non tamen supplicio capitali, propter seruandam etiam circa indignos mansuetudinem, sed PECVNIARIIS DAMNIS propositis*, (secundum hoc caput *huius legis* vbi pariter vox *damna*, vt et *l.* 54. occurrit.) *& in EPISCOPOS, MINISTROS eorum exilio constituto.* (Tertium hoc caput est.) Quanquam etsi ordinem verborum Augustini spectes, videatur de alia lege anteriore multo sentire, sed tamen in eandem sententiam. Idem Augustinus certe eadem *epist.* 50. siu. 185. *ad Bonifacium* postremum *huius legis* caput memorat *num.* 36. *Edit. Benedictin. Quicquid ergo nomine Ecclesiarum partis Donati possidebatur, Christiani Imperatores legibus religiosis cum ipsis Ecclesiis ad Catholicam transire iusserunt*, &c. vbi æquitatem etiam eius rei pluribus subiicit. Idem Augustinus *in Ioan. tractatu* 6. *in fin. Leguntur*, inquit, *manifestæ leges, vbi præceperunt Imperatores, vt qui præter Ecclesiæ Catholicæ communionem vsurpant sibi nomen Christianum, nec volunt in pace colere pacis auctorem, nihil nomine Ecclesiæ audeant possidere:* & in fin. *veniant ad Catholicam, & nobiscum habebunt non solum terram, sed etiam illum, qui fecit cœlum & terram:* Et vi huius legis, itemque *legis* 54. *infr.* & *l.* 4. *infr. ne sanctum bapt.* relicta testamento Donatistis, Catholicis vindicata idem testatur, Donatistas loquentes inducens: *Modo deficientes vbique quid nobis proponunt, non inuenientes quid dicant? Villas nostras tulerunt, fundos nostros tulerunt, proferunt testamenta hominum. Ecce vbi Caius eis donauit fundum Ecclesiæ, cui præerat Faustinus. Cui Episcopus præerat Faustinus? Ecclesiæ? Quid est Ecclesiæ? Ecclesiæ dixi cui præerat Faustinus. Sed non Ecclesiæ præerat Faustinus, sed parti præerat. Columba autem Ecclesia est.* Et hæ quidem sententiæ Augustini spectant postremum huiusce legis caput. Sequitur sententia Augustini de irrogato exilio Clericis, quod tertium caput huiusce legis est quod & *l.* 54. repetitum exstat. *Mitiora*, inquit, *in vos constituit Imperator propter mansuetudinem Christianam, exilium vobis voluit inferre, non mortem, sed vos homines docti considerantes quid debeatur merito, & quid minus fit in supplicio, non de iudicio illius, sed de vestro addițis mortem.*

Cæterum *huius legis* ferendæ causa repetenda est, ab exitu seu euentu Collationis Carthaginensis, quæ superiore anno habita fuit, ante septem & quod excurrit menses (quo alioquin spectant *l.* 55. *infr. hoc tit.* vbi dicam plene, & *l. vlt. infr. de Religione.*) Nempe cum pendente ea Collatione Marcellinus

cellinus Tribunus & Notarius in ea collatione cognitor, Donatistis, qui ad eam sese pollicebantur venturos, ex humanitate sua absque imperiali præcepto Ecclesias seu Basilicas ad diem sententiæ vsque indulsisset: Atque adeo eis Ecclesias cum omni Iure suo, quæ a Catholicis iuxta præceptum Imperiale retinebantur, reddi seu reformari iussisset: quod ex eius Edicto liquet, in actis collationis Carthaginensis, *p. 1053.* & ex sententia, *p. 1190. T. I. Concil. Hard.* & ex Augustino *in breuiculo Collationis in princ.* Tandem vltima definitione ab eo damnati Donatistæ, eas rursum Catholicis tradere sine vlla dilatione iussi fuere. Quinimo & Circumcellionum insania & insolentia reprimi iussa. Quin & Decurionibus, Dominis fundorum, Actoribus, Conductoribus, non priuatarum possessionum modo, sed & domus diuinæ, mandatum, vt conuenticula Donatistarum in omnibus ciuitatibus & locis prohiberent. Imo & fine sententiæ seu Edicti oblationes, collationes, largitates in Ecclesias Donatistarum factas Episcopis Catholicis tradi iussit. Quæ omnia *huic legi* apprime conueniunt. Et vero illam sententiam *hæc lex* Imperatoris secuta est. Verum huic sentiæ non adeo vbique & hac parte, vt hæc *lex* & *54.* testatur, paritum. De cætero, quis collationis istius Carthaginensis euentus fuerit, docet Augustinus *Epistola 127. 158. 159. 160.* & *169.* siu. *Epist. 100. 139. 133. 134.* & *35. Edit. Benedictin.* & aliis locis. Quare ad hanc seueriorem legem Honorius processit: vbi singularia multa sublegenda sunt: Primo notanda sunt hic varia admodum decem numero, personarum, & quidem laicarum, *dignitatumque* genera, *gradusque*, quibus Prouinciales constabant, quos ordine hic decurrit Honorius, distinctisque adeo multis & pœnis gradatim persequitur, quod omne ex *hac leg.* mutuatum Hunnericus suo Edicto aduersus Catholicos inseruit, quod refertur ab Victore Vticensi *lib. 4. de persecut. Vandal. cap. 2.* *1. Illustres*, inquam, *2. Spectabiles*, *3. Senatores*, *4. Clarissimi*, *5. Sacerdotales*, *6. Principales*, *7. Decuriones*, *8. Negotiatores*, *9. Plebeii*, *10. Circumcelliones*: Illustribus imposita multa, auri pondo 50. Spectabilibus, 40. Senatoribus, 30. Clarissimis, 20. Sacerdotalibus, 30. Principalibus, 20. Decurionibus, 5. Negotiatoribus, 5. Plebeiis, 5. Circumcellionibus, argenti pondo decem. Quibus adiice, qui subiiciuntur Conductores, & Procuratores, Seruos, & Colonos: Cui haud absimilis personarum Notitia continetur *l. 54. infr. hoc tit.* quæ alioquin & in aliis quamplurimis huic similis est.

Secundo obseruandum, in illo personarum recensu de *Senatoribus:* eos non tantum ab Illustribus & Spectabilibus separari & post eos nominari verum etiam a Clarissimis distingui: Sic quoque *d. l. 54. infr.* quæ huic in quamplurimis pariat, Senatores post eos, qui succincti Proconsulari, aut Vicariano vel Comitiuæ primi ordinis honore, id est, post Spectabiles, primi inter Honoratos nominantur: & ita describuntur, *qui nullo muniti extrinsecus priuilegio dignitatis sunt*: & post eos Sa-
p. 174. cerdotales statim ponuntur, nulla Clarissimorum mentione, vbi vides multa equidem congruentia cum *hac leg.* contineri: Quinam igitur Senatores isti a Clarissimis diuersi esse possunt? Certe Codice Iustinianeo quoque titulus exstat, *vbi Senatores vel Clarissimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur.* Putabat Cuiacius hac quoque lege Senatores dici expertes omnis dignitatis: Clarissimos vero qui in dignitate erant; eoque etiam sensu distingui eos, eo titulo Codicis Iustinianei. Verum vt illo quoque ipso titulo Senatores iidem cum Clarissimis sunt, & vero παραλληλισμῷ, ibi coniunguntur: & *l. 1. eius tituli* Clarissimi non alii sunt quam Senatores, vt manifestius adhuc discere est ex *l. 1. hoc Cod. infr. de accusat.* vnde lex illa desumta est: ita *hac leg.* Senatores Clarissimis præmittuntur; atque adeo velut maioris jam dignitatis, & maiori quoque pœnæ subiiciuntur: vti viceuersa, non Illustres tantum, sed & Spectabiles maiori, quam Senatores afficiuntur.

Tertio obseruandi *Sacerdotales*, qui *hac leg.* & *d. l. 54.* nominantur, post Senatores, ante Principales seu Decemprimos Curiales. Nempe *Sacerdotales* hi erant primi inter Decuriones, qui Sacerdotales ludos procurabant: de quibus plene supra *tit. de Decurionibus:* & *tit. de Paganis infr.* Hinc illud interea discimus Christianos eos quoque fuisse, saltem Donatistas.

Quarto, *Circumcellionum* nomen hic notandum, quorum frequens mentio in historia Donatistarum apud Optatum Mileuitanum, Augustinum in Collatione Carthaginensi *d. 3. cap. 73.* & in sententia Marcellini, in Codice Canonum Eccl. Africanæ, Isidorum 8. *Etymol. cap. 5.* Possidonium *in vita Augustini.* Hi vero erant inter Donatistas velut Satellites, qui per nundinas, villas, vicosque & *Circum cellas* (vnde iis nomen) vagantes, armis instructi, intentatum nihil relinquebant, nihil non audebant, omnia furore implentes: denique in Catholicos insaniebant, sæuiebant, grassabantur: Quorum etiam hoc ipso tempore, & ante Collationem Carthaginensem meminit Augustinus *epist. 122.* siu. *111. Edit. Benedict.* & post Collationem, idem *epist. 159. 169.* siu. *133. 35.* Eosdem vero a Donato *Agonisticos*, eorumque Præfectos *Sanctorum duces* nominatos, tradit Optatus, *lib. 3. cap. 4.*

Quinto obseruandum latebram Donatistis, & Circumcellionibus præbuisse *Conductores & Procuratores*, etiam Domus Principis, quod & ipsum dicta sententia Marcellini Tribuni & Notarii, & *l. 54. infr.* indicatur: vbi de triplici istorum Conductorum genere dicetur. Certe & ex Augustino variis locis id quoque discere est. Vt & cæteroquin aliorum criminum reis latebram præbebant; vt passim ex huius Codicis constitutionibus videre est.

Sexto, fit *hac leg.* mentio *Executoris*, qui Donatistas & Circumcelliones inquirebat, exigebat, cuique illi præsentandi erant. Quod quidem si de certo quodam Executore accipiendum est, tum fuerit hic omnino Dulcitius Tribunus & Notarius, (vt ferme Tribuni & Notarii ad huiusmodi executiones missi: de quo ad *l. vn. supr. de Mandatis Principum*) quem Imperialium iussionum in Africa contra Donatistas datarum executorem ait Augustinus, *lib. 2. Retractationum cap. 59. Per idem tempus Dulcitius Tribunus & Notarius hic erat in Africa EXECVTOR Imperialium iussionum contra Donatistas datarum* &c. Ad eundem exstat eiusdem *epistola 61.* siu. *204. Edit. Benedictin.* qua inter alia ait: *Non enim tu in eos ius gladii vllis legibus accepisti, aut Imperialibus constitutis, quorum tibi iniuncta est EXECVTIO, hoc præceptum est vt necentur:* Ibidem testatur, Dulcitium istum (Honorii scilicet) *Imperatoris potestate siue terrendo siue plectendo corrigendis præfectum erroribus:* duobus Edictis Donatistas admonuisse. Quod si ita est, tum perperam Baronius hæc de Dulcitio Executore ad Annum 414. retulerit *n. 8. 9.*

Septimo notetur, quod de *Vxoribus* additur *Vxores quoque eorum maritalis segregatim multa constringat.* Quod de vxoribus Conductorum & Procuratorum, qui latebrem Donatistis & Circumcellionibus præberent, accipi posse videatur: vel potius in genere, de omnibus vxoribus Donati-

starum

statum, & Circumcellionum: Nam & perditi hi vtriusque sexus erant, teste Augustino *epist. 158. siu. 139. Ed. Benedict.* vbi de Macrobio Ep. Donatistarum agit *in fin.* Igitur neque vxoribus parci voluit Honorius *hac leg.* ita vt peculiari eas multa constringeret, a maritorum multa separata *maritali segregatim:* nam ita lego, id est, a maritali separatim.

Octauo notetur, *seruos* a dominis, admonitione; *colonos* (de quorum conditione dixi plene Paratitlo *tituli de Fugitiuis colonis*,) verberum crebriore ictu a Donatistarum religione reuocari iuberi; alioquin ipsos dominos licet Catholicos multandos. Quod vtique singulare & ipsum continetur *l. 54. infr.* Vbi interim obseruandum, primo *admonitionis* voce, castigationem significare, de quo in *Gloss. Theod.* Secundo, & in Colonos idem castigandi ius dominis tribui quod in seruos (quod & ipsum tribuitur *l. vltim. Cod. Iust. de Agricolis, l. vn. Cod. eod. de Sc. Claud. Nou. 22. cap. 17.*) hinc & pro pœna ferro a dominatis ligati *l. 1. de fugit. colon.* sic tamen vt illi admonitione vt dixi: hi verberum ictu castigarentur: vnde apparet, admonitionem in seruos, & verberum ictum hic distare. Certe *coërcitionis* verbo vtrumque significatur *d. l. 54.* quæ mox colonos speciatim verberibus coactos pariter ait.

Nono obseruetur, & *hac leg.* & *d. l. 54.* exilii genus in Donatistarum Clericos, Ministros & Sacerdotales: nempe, *vt in exilium viritim* ad singulas quasque regiones sub idonea prosecutione mittantur, vt *hac leg.* dicitur: vel vt *dict. l. 54.* ad singulas quasque insulas, atque Prouincias exulandi gratia, dirigantur. Quod solitarii exilii genus & alias imperatum, diuellendis illis, quod manu facta furorem suum exercerent, seditionibusque omnia complerent. Cuius etiam solitarii exempli in simili re eodem fine alibi exempla occurrunt.

LIII. (a) Idem AA. Felici PF. P. (b)

IOVIANVM (c) sacrilegos agere conuentus extra muros Vrbis (d) Sacratissimæ, Episcoporum querela deplorat. Quare supra memoratum corripi præcipimus, & contusum plumbo, cum ceteris suis participibus & Ministris, exilio coherceri: Ipsum autem machinatorem (e) in Insulam Boam (f) festina celeritate deduci: ceteris, prout libuerit, (g) dum-
p. 175 modo superstitiosa coniuratio exilii (h) ipsius discretione soluatur, solitarii (i) & longo spatio inter se positis Insulis in perpetuum deportatis. Si qui autem pertinaci inprobitate, vetita & damnata repetiuerit, sciat se austeriorem sententiam subiturum. Dat. Prid. Non. Mart. Med. (k) Honorio IX. & Theod. V. AA. coss. [412.]

NOTÆ.

(a) Memorat *hanc legem* Baronius *Anno 412. num. 26.* & *Anno 390. n. 49.* GOTHOF.

(b) An potius P. V. nam hoc tempore Seleucus erat P. P. Italiæ, vt docet præter *legem prox. 52. supr.* vel hoc ipso die *l. 35. supr. de Nauiculariis.* ID.

(c) *Iouinianum* omnes alii ferme vocant. ID.

(d) Vrbis Romæ. ID.

(e) Id est, ipsum Iouinianum Hæresiarcham. ID.

(f) Male id quidam tentabant mutare in *Oasim.* ID.

(g) Tibi videlicet. ID.

(h) Similiter *l. 52. supr. in fin.* ID.

(i) Sustineri potest, si videlicet ad *exilii* vocem referas: alias reponendum, *solitariis*, vt habet Ed. Quart. ID.

(k) Irreptitia vox videtur, vel argum. *d. l. 35.* Sed & *Consularia Theodosiana* edocent, Honorium per hæc tempora non substitisse Mediolani. ID.

COMMENTARIVS.

IN IOVINIANVM HÆRETICVM est hæc Honorii constitutio data Anno D. 412. ad Felicem Præfectum Prætorio, vel potius Vrbi (quod existimo:) de quo & in quem alioquin Ambrosius *epist. 81.* siu. *epist. 7. Edit. Paris. 1614. in f.* Hieronymus, Augustinus, alii: in *Iouinianum*, inquam, qui hæreseos iam ante damnatus a Romana, tum & Mediolanensi Synodo (de qua videnda est *epist. 81.* siu. 7. Ambrosii) iam inde ab Anno 390. Mediolanensi Vrbe profugus ad diœcesin Romanæ Vrbis sese contulerat: ibidemque adeo extra muros eius Vrbis, conuentus hac tempestate quadam *coniurationis* specie, vt hæc lex ait, id est, non sine aliqua & ingenti turba, vnde & *participes* eius & *ministri* hic memorantur, agebat: de quo cum querela Episcoporum ad aures Honorii accessisset, hac constitutione eum cum participibus & ministris insectatus est.

Fuit tempus cum crederem pro *Episcoporum* hic legendum *Episcopi Romani*, eo quod in peculiari eius diœcesi Romana Iouinianus hos cœtus agitaret. Veruntamen nil temere mutandum. Quin ex eo, quod Honorius *hac leg.* dicit *Episcoporum* querelam deplorasse Iouinianum conuentus agere extra muros, colligi posse videtur, habitam hoc tempore fuisse *Romæ Synodum* Episcoporum, haud aliter atque Synodus Carthagine hoc ipso anno habita fuit aduersus Cœlestium huius Iouiniani gregalem. Nunc de ipsamet lege.

Sententia huius legis hæc est. Iubet scilicet Honorius ipsum Iouinianum in Insulam Boam deportari, plumbatis prius cæsum: (de quo supplicii genere dixi *supr. ad tit. de pœnis.*) Ministros eius & participes in alias pariter Insulas inter se diuisas. Nempe (quod obseruandum) *vt ita exilii ipsius discretione coniuratio superstitiosa soluatur*, quam causam

causam nominatim hic profitetur: cuius sane exilii, ad soluendam hæreticorum coniurationem solitarii, & longo inter se spatio dissiti alterum superior *lex 52.* exemplum suppeditat, & tertium insuper *lex prox. 54. infr.*

Additur & comminatio seuerioris pœnæ si cœtus vetitos repetierint. In *Boam* autem Insulam Dalmatiæ nominatim Iouinianus deportari iubetur: quæ hac tempestate exiliis clara, seu famosa fuit. Quod iuxta *banc legem* Ammianus quoque Marcellinus duobus locis ostendit: Nempe *lib. 22. cap. 3.* in Anno 361. *Florentius*, inquit, *contrusus in Insulam Dalmatiæ Boas*: Et *lib. 28. cap. 1.* in Anno 371. *Senatus cum Hymetium ad Boas Dalmatiæ locum exterminasset.* Ne de ea Insula hic alia congeram ad rem non pertinentia, deue nominis ratione; & de Boa serpente Dalmatiæ familiari, de quo Hieronymus *in vita Hilarionis pag. 162. Tom. I. Oper. Edit. Francf. apud Christ. Genesch.* Itinerarium (quod vulgo Peutingeri seu Velseri tabulam vocant,) eam designat *Segmento 4.* Quare falluntur, qui *Oasim* hic suspicantur & reponendum putant. Alioquin etiam in Insulam aliquam Dalmatiæ in exilium mitti iussi exemplum habet Philostorgius, *lib. 4. cap. 1.*

In hac quoque lege obseruandum, ab Honorio Imperatore speciatim Insulam Boam Iouiniano pro exilio adsignari. Atenim in Felicis arbitrium ministrorum & participum Iouiniani exilium confertur, *prout*, inquit, *libuerit.* Quod nouum, nam etsi P. V. deportandi in Insulam ius & olim fuerit (quod docet *l. 1. §. 3. D. de officio Præf. Vrb.* & *l. 6. §. 1. D. de interdictis & relegatis*, *l. 2. §. 1. D. de pœnis*,) post deportationis sententiam Præfecti, ipsam Insulam Princeps adsignabat, vt docet *dict. l. 1. § 3.*

Tandem de hoc Iouiniano vide nonnulla ad *l. vlt. supr. de raptu vel matrim. sanctim.*

LIV. (a) Idem AA. Iuliano Proc. Afric. (b)

Donatistas atque hæreticos, (c) quos patientia Clementiæ Nostræ nunc vsque seruauit, conpetenti constituimus auctoritate percelli: 1. Quatenus * euidenti præceptione se agnoscant & *Intestabiles*, (d) & nullam potestatem alicuius (e) ineundi habere, sed perpetua inustos infamia cœtibus honestis, (f) & a conuentu publico segregandos. 2. ** Ea vero *loca*, in quibus dira superstitio nunc vsque seruata est, Catholicæ venerabili Ecclesiæ socientur. 3. Ita *** vt *Episcopi*, Presbyteri, omnesque Antistites eorum, & Ministri spoliati omnibus facultatibus, ad singulas (g) quasque (h) insulas adque Prouincias exulandi gratia dirigantur. 4. Quisquis **** autem hos, fugientes propositam vltionem, *occultandi* causa susceperit, sciat, & patrimonium suum fisci nostri conpendiis adgregandum, & se pœnam quæ his proposita est, subiturum. 5. Damna ***** quoque patrimonii, pœnasque pecuniarias euidenter inponimus *Viris*, *mulieribus*, personis singulis, & Dignitatibus, pro qualitate sui, quæ debeant inrogari. Igitur Proconsulari, aut Vicariano, vel Comitiuæ (i) primi ordinis quisque (k) fuerit honore succinctus, nisi ad obseruantiam Catholicam, mentem propositumque conuerterit, ducentas argenti libras cogetur exsoluere fisci nostri vtilitatibus adgregandas. Ac ne id solum putetur ad resecandam intentionem (l) posse sufficere, quotiescumque ad communionem (m) talem accessisse fuerit confutatus, (n) totiens multam (o) exigatur: & si quinquies (p) eundem constiterit nec damnis (q) ab errore reuocari, tunc ad Nostram Clementiam referatur, (r) vt de solida eius substantia ac de statu acerbius iudicemus. (s) Huiusmodi autem condicionibus etiam Honoratos (t) reliquos obligamus: scilicet, vt Senator, (v) qui nullo munitus extrinsecus priuilegio dignitatis inuentus in grege (x) Donatistarum, centum libras soluat argenti: Sacerdotales (y) eandem summam cogantur exsoluere: Decemprimi (z) Curiales quinquaginta libras (aa) argenti addicantur: reliqui Decuriones decem soluant libras argenti, quicumque in hæresi maluerint (bb) permanere. 6. *Conductores* ****** autem domus nostræ, si hæc in prædiis Venerabilis (cc) substantiæ vti (dd) *permiserint*, tantam pensionem pœnæ nomine cogantur inferre, quantum (ee) in conductione pensitare consuerunt. Eadem quoque Emphyteuticarios auctoritas sacræ definitionis adstringet. 7. ******* Conductores vero priuatorum, si permiserint in hisdem prædiis conuenticula haberi, vel eorum patientia sacrum mysterium (ff) fuerit inquinatum (gg) referetur (hh) per Iudices ad scientiam dominorum, quorum intererit, si pœnam volunt sacræ iussionis euadere, aut certantes (ii) corrigere, aut perseuerantes commutare: ac tales prædiis suis præbere Rectores, (kk) qui diuina præcepta custodiant. Quod si procurare neglexerint, hi quoque in pensiones, quas accipere consuerunt, prolatæ præceptionis auctoritate multentur, vt quod ad conpendia eorum peruenire poterat, sacro iungatur ærario. 8. ******** *Officiales* autem diuersorum Iudicum, si in hoc errore fuerint deprehensi, ad triginta librarum argenti illationem pœnæ nomine teneantur: ita vt si quinquies condemnati abstinere noluerint, coherciti verberibus exilio mancipentur. 9. *Seruos* ********* vero & *Colonos* cohercitio ab huiusmodi ausibus seuerissima vindicabit. Ac si Coloni verberibus

p. 176.

beribus coacti in propoſito perdurauerint, tunc tertia peculii (ll) ſui parte multentur. 10.
* * * * * * * * * *. Adque omnia, quæ ex huiusmodi generibus hominum locisque colligi poterunt, ad Largitiones Sacras ilico dirigantur. Dat. xv. Kal. Iul. Rau. Conſtantio & Conſtante coss. [414.]

N O T Æ.

(a) Abeſt *hæc lex* a *Cod. Iuſtin.* Multaque ex *hac leg.* Hunnericus Rex Edicto ſuo aduerſus Catholicos indidit & retorſit apud Victorem Vticenſem *lib.* 4. *de perſecut. Vandal. cap.* 2. Inſeruit vero eam recte Baronius, & ad eam plura commentatur *Anno D.* 414. *num.* 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. Præmiſit eandem & Fr. Balduinus in Optato ſuo. *GOTHOF.*

(b) *Iuliano* huic Proconſuli Africæ inſcribitur non tantum menſe proximo *lex prox.* 55. quæ & ipſa aduerſus Donatiſtas lata eſt: verum etiam eodem Anno *lex* 3. *ſupr. de integri reſtitut* & *l. vltim. vnde vi*: quæ oſtendunt, eum hoc anno ſecundum Proconſulem Africæ fuiſſe: Ante biennium enim iam Proconſul Africæ fuerat, vt oſtendit *lex* 64. *ſupr. de Appellationib. ID.*

(c) Iidem & Donatiſtæ hæretici: *verſ.* 5. *in fin.* vid. *l.* 44. *ſupr.* Et forte vox *atque* comparate hic accipienda: ita *Donatiſtas atque*, id eſt, velut *hæreticos*, &c. *ID.*

* *Prima* ſententia huius legis: *Inteſtabiles* & *infames* habendos Donatiſtas: *verſ. Quatenus.* 1. *ID.*

(d) Similter *l.* 4. *infr. ne ſanctam bapt. ID.*

(e) Alicuius contractus ſcilicet: Alii accipiunt hoc de dignitate ſeu militia. *ID.*

(f) *Honeſtis* cœtibus arceri: ſic *honeſtorum cætu* arceri *l.* 1. *ſupr. de poſtulando*, ſpecialiore tamen ſignificatu. *ID.*

** *Secunda* ſententia: *Conuenticula* Donatiſtarum Catholicæ Eccleſiæ ſociari oportere: *verſ. ea vero loca* 2. *ID.*

*** *Tertia* ſententia, *Sacerdotes & Miniſtros* Donatiſtarum bonis proſcriptis deportandos: *verſ. ita vt Epiſcopi* 3. *ID.*

(g) Singularis & ſolitarii exilii huius rationem, & exempla duo adhuc vide in *l.* 52. & 53. *ſupr.* vbi dixi. *ID.*

(h) Recte habet hæc vox, neque mutanda in *quisque*: vid. *Gloſſ. Theod. ID.*

**** Quarta ſententia, de *Occultatorum*, qui ſcilicet Sacerdotes vel miniſtros Donatiſtarum occultauerint, pœna: *verſ. Quisquis autem* 4. *ID.*

***** Quinta ſententia, de *Donatiſtis* in commune, viris, mulieribus: deque *Multa* his irroganda, pro cuiusque conditione & dignitate: *verſ. Damna quoque* 5. *ID.*

(i) De *Comitiua primi ordinis* plene dictum ad *l. vnicam ſupr. de Comitibus & Tribunis ſcholarum. ID.*

(k) *Quisque*, pro quisquis, hic & paſſim: vid. *Gloſſ. Theod. ID.*

(l) *Intentionem*, vocat inſtitutum hæreticorum, propoſitum tenax. *ID.*

(m) *Communionem*, id eſt, eorum conuentum, κοινωνίαν, συνουσίαν. *ID.*

(n) *Confutatus*, id eſt, refutatus, conuictus: quod in *computatus* mutari non oportet, vt ad marginem additum apud Baronium. vid. *Gloſſar. Theod. ID.*

(o) *Multam* exigi, Antiptoſi: Quomodo & apud Cæcilium Nonio referente *cap.* 2. *num.* 294. *Ego illud minus nihilo exigor portorium. ID.*

(p) Ita quoque rurſum infra *verſ. Officiales.* 8. *ID.*

(q) *Damna*, ſunt multæ Prouinciæ, de *quib. ſupr.* Male vero nonnulli hic infarciunt voces, *mutatum eſſe*, poſt *conſtiterit. ID.*

(r) *Referendum*, ad Principem, ſi de viris in dignitate ſeu honore poſitis agatur, iisque contumacibus. *ID.*

(s) Id eſt, bonorum proſcriptione & deportatione feriamus, vt §. 8. *ID.*

(t) De *Honoratis* dixi ad *l.* 1. *ſupr. de officio Iudicum ciuilium*: & ad *tit. de Honoratorum vehiculis. ID.*

(v) De *Senatore* iam dixi ad *l.* 52. *ſupr. ID.*

(x) *Grex* Donatiſtarum. *ID.*

(y) De *Sacerdotalibus* dixi ad *eandem leg.* & plene *Titulo de Paganis. ID.*

p.177. (z) De *Decemprimis* Curialibus: *paratitlo de Decurionibus. ID.*

(aa) Scio equidem quid ferat huius æui ſtilus: verum malim *libris*: quid enim alioquin fuerit, *libras addicatur*? Niſi vulgata alias ellipſi, ſupplenda vox *ad*, *ad libras addicatur. ID.*

(bb) Protulerint, voluerint. *ID.*

****** *Sexta* ſententia, de pœna eorum, qui in alienis prædis *locum* præbent conuenticulis Donatiſtarum, *verſ. Conductores autem* 6. Quam Hunnericus Rex Edicto ſuo in Catholicos indidit & retorſit apud Victor. Vticenſ. *lib.* 4. *cap* 2. *ID.*

(cc) *Venerabilis* ſubſtantia, pro re priuata Principis. *ID.*

(dd) *Vti*, ἐλληνισμῷ paſſiuo ſignificatu, qualia multa. Nonius apud Gellium *Noct.* 15. *cap.* 13. *Suppellex multa quæ non vtitur, emitur tamen.* Et rurſum, vti pro vſurpari, fieri. Vid. Lexicographos. *ID.*

(ee) *Quantum*, ferri poteſt, aduerbiali prolatu. *ID.*

******* *Septima* ſententia, de pœna *Dominorum*: Conductores prædiorum ſuorum non inhibentium: *verſ. Quod ſi* 7. *ID.*

(ff) *Mysterium* vocat baptisma. ID.

(gg) *Inquinari*, mysterium seu baptismum a Donatistis ait: Cuiusmodi alia vid. *infr. ne sanctum bapt.* ID.

(hh) *Referentur*, rescribo. ID.

(ii) An *errantes?* Et hoc sustineri posse videatur, propter Circumcelliones videlicet. ID.

(kk) *Rectores* prædiorum: nempe conductores & actores prædiorum. ID.

******** *Octaua* sententia, de pœna *Officialium* in Donatistarum errore deprehensorum: *vers. Officiales* 8. quam Hunnericus Rex Edicto suo indidit & retorsit in Catholicos apud Victorem Vticensem *lib. 4. cap. 2.* ID.

********* *Nona* sententia, de *Seruis & Colonis*: *vers. Seruos vero* 9. ID.

(ll) De *Peculio* colonorum dixi paratitlo *de Fugitiuis Colonis.* ID.

********** *Decima* seu postrema Sententia de multis superioribus in sacras largitiones inferendis *vers. Atque omnia vltim.* ID.

COMMENTARIVS.

In Donatistas per Africam proconsularem, hæc secunda iam est, Honorii Imp. post Collationem Carthaginensem, quæ habita fuit ante triennium A. 411. constitutio: prima enim fuit *lex 52. supr.* data paulo post eam finitam, septem videlicet ferme post mensibus. Vtraque vero Honorius post longam patientiam, proposito vario pœnarum genere, Donatistas ab errore suo ad Catholicam Ecclesiam reuocare enixe studuit, eorum intentionem resecare, vt *hac leg* dicitur, id est, pertinax propositum frangere. Ista primum *l. 52.* Anno D. 412. iisdem ferme pœnis propositis: Atenim hæc iam posteriore Anno 414. distinctius, & districtiore seueritate, cum videlicet illa parum profectum fuisset: imo *cum patientia eius eos vsque nunc seruasset*, vt ipsemet *initio legis* testatur. Quare iam *Competenti auctoritate* & austeritate percellendos eos credidit, & vero *hac leg. percelli constituit*, quæ ipsius pariter expressa verba sunt: & vt rursum *vers. 6.* dicit, *auctoritate sacræ definitionis adstringi*: & *prolata præceptionis auctoritate multari*. Quorum etiam hæresin atrocitate verborum confodit passim: vt cum *diram superstitionem* eorum vocat: *vers. 2.* errorem *vers. 5. & 8.* gregem Donatistarum appellat *d. vers. 5.* hæresin & hæreticos *initio 1.* & *fine vers. 5.* sacrum mysterium (id est, baptisma) ab his inquinari ait, *vers. 7.* Quibus etiam imposterum non amplius parcendum, vt antea factum fuerat, aperte indicat, vt cum præter ea, quæ iam dixi, ait: *quatenus EVIDENTI præceptione se agnoscant & intestabiles*: &c. & vers. 5. *Damna quoque patrimonii pœnasque pecuniarias EVIDENTER imponimus.* Id enim vox *euidentis* & *euidenter* in constitutionibus importat. Denique quos a Iuliano Proconsule Africæ pœnis *hac leg.* statutis subiici passim iubet: imo est & vbi de his ad se referri. Et hæc quidem ideo, quod Donatistarum vesania tantum abest post Collationem Carthaginensem repressa fuerit, vt contra in immensum excreuerit, de quo testis passim Augustinus. Nos pœnas istas nunc summatim apponamus; quæ decem omnino sunt, in quot etiam versus hanc constitutionem ordine diuisimus: e quibus singularia postea quædam educemus. Summa hæc est, 1. Donatistas in commune intestabiles esse, commercio iis interdici, infamia eos notari; de qua infamiæ pœna hæreticis imposita dixi semel *d. l. 7. supr.* 2. Conuenticula eorum Catholicæ Ecclesiæ sociari oportere. 3. *Sacerdotes* & ministros eorum bonis proscriptis deportandos. 4. Vt & occultatores eorum. 5. Multam Donatistis in commune viris, mulieribus, qui ad communionem Donatistarum accesserint, qui in grege Donatistarum inuenti fuerint, qui in hæresi permanere maluerint, & in proposito perdurare, irrogandam pro cuiusque conditione & dignitate: Proconsularibus, Vicariis, Comitibus primi ordinis, ducentarum argenti librarum: Senatoribus, centum, Decemprimis Curialibus, quinquaginta: reliquis Decurionibus, decem. 6. Eos, qui locum præberent, in alienis prædiis ad mysteria celebranda, conductores inquam rei priuatæ, vt & emphyteuticarios, tantum fisco pœnæ nomine soluere oportere, quantum pensionis seu conductionis nomine soluere solent: 7. Vt & priuatos dominos prædiorum, si Conductores suos errantes non correxerint, vel perseuerantes non commutarint. 8. Officiales quoque Iudicum in hoc errore deprehensos, triginta libris argenti multandos. 9. Colonos seruosque verberibus coërcendos, & perseuerantes tertia peculii parte multandos. 10. Postremum omnia, quæ ex locis vel multis collecta fuerint, ad Principis ærarium ilico dirigenda. Hæc inquam legis istius summa est, in qua præter ea, quæ ad *l. 52. supr.* huic similem notabamus, multa singularia notanda veniunt.

Primo quidem, quod *Testamenti factione* Donatistæ priuentur, quod & ipsum statuitur *infr. ne sanctum bapt. l. 4.* imo & commercii iure, tandem & infamia notentur: & sic Romano communi iure priuentur, de quo iam ad alias *leges*: & sic neque morientibus id solatii relinqui, vt de bonis suis testari possint, neque supersttes alicuius (contractus scilicet: nam id hic supplendum) ineundi potestatem habeant, & velut infames in perpetuum ab honestorum cœtu & conuentu publico submouendos. De hæreticis intestabilibus iam aliis legibus actum. Vt Donatistæ vero intestabiles essent, id iam ab Honorio expetierant Patres Africani ante decennium Anno 404. vt docet *can. 93. Cod. Afric. pag. 918. Tom. I. Concil. Harduin.* id quod ad eorum postulationem ab Honorio constitutum, initio Anni proxime sequentis 405. *l. 14. ne sanctum bapt.* quæ lex huic nostræ quam simillima est. Meminit Augustinus *lib. 1. contra Epistolam Parmeniani cap. 12. num. 19.* huius omnis rei atque adeo huius legis; *Sunt & aliæ iussiones generales, quibus eis vel faciendi testamenta, vel per donationes aliquid conferendi facultas adimitur, vel ex donationibus aut testamentis aliquid capiendi. Nam in quadam causa cum homo nobilis Imperatoribus supplicasset, quod soror eius quæ de parte Donati fuerat, cum defungeretur, nescio in quos communionis suæ, & maxime in quendam Augustinum Episcopum eorum plurima contulisset, ex illa generali lege præceptum est, vt omnia fratri restituerentur: vbi etiam circumcellionum mentio facta est, si more suo violenter obsisterent, quo genere auxiliorum & adminiculis repelleretur.* Idem *Epist. 48.* siu. *93. Edit. Benedictin. ad Vincentium*, vbi hæc inter alia ironice *num. 19. Ita sane huic prouisioni contradicere debui, ne res quas dicitis vestras perderetis, & securi Christum proscriberetis. Vt iure Romano testamenta conderetis, & iure diuino Patribus conditum testamentum (vbi scriptum est, in semine tuo benedicentur omnes gentes) calumniosis criminationibus rumperetis. Vt in emptionibus & venditionibus liberos contractus haberetis, & vobis diuidere,* p. 178.

dere, quod Christus emit venditus, auderetis. Vt quod quisque vestrum cuiquam donasset, valeret, & quod donauit Deus Deorum a solis ortu vsque ad occasum vocatis filiis non valeret. Vt de terra corporis vestri in exilium non mitteremini, & de regno sanguinis sui, a mari vsque ad mare, & a flumine vsque ad terminos orbis terræ Christum exulem facere conaremini? Imo vero seruiant Reges terræ Christo, etiam LEGES ferendo pro Christo. Idem, de ouibus *cap. 13. Vigilate hæretici, audite a pastore testamentum pacis, venite ad pacem; irascimini Christianis Imperatoribus, quia testamenta vestra valere noluerunt in domibus vestris: videte quam digna sit pœna, & quid est quod Testamentum non valet in domo vestra? quid est? quantum est? Dolor ille admonitio est, nondum damnatio.*

Secundo notandum, *Occultatoribus* Sacerdotum & Ministrorum Donatistarum eandem pœnam bonorum proscriptionis & deportationis imminere. Sane & alias execrandorum maxime hæreticorum occultatoribus pœnæ indictæ, veluti Manichæorum per Africam *l. 35. supr.* Donatistarum *hac leg.* & *l. 52. supr.*

Tertio notetur, Dignitatum & honorum notitia, proque eorum diuersitate, multæ quoque seu pœnæ diuersitas. *Proconsulares* scilicet, *Vicariano* honore succincti, *Comites primi ordinis*: de quibus *lib. 6. supr.* Hos sequuntur *Honorati alii*, non illi qui ementito honore per Prouincias pollebant, de quibus ad *l. 1. supr. de Offic. Iudic. ciuil.* verum sequentes *Senatores* nudi, nullo muniti extrinsecus dignitatis priuilegio, omnes alterius dignitatis expertes: de quibus dixi etiam ad *l. 52. supr. Sacerdotales*, qui scilicet inter Decuriones primo loco erant, de quibus *supr.* quoque *l. 52.* & *tit. de Decurionib.* & *infr. tit. de Paganis.* Hos sequuntur *Decemprimi* Decuriones: de quibus itidem plene *tit. de Decurionib.* tandem reliqui *Decuriones.* Pœnarum vero gradus hic: 200. argenti librarum multa primis imponitur: Senatoribus nudis, 100. vt & Sacerdotalibus, (vnde apparet de horum Sacerdotalium dignitate æqua Senatoribus, et sic proxima) Decemprimis, 50. Decurionibus cæteris, 10.

Quarto obseruetur, quod duobus huius constitutionis locis additum *vers. 5.* & *8.* de *Quinta condemnatione*: nempe quinquies lapsos, multatos coërcitos, lapsos rursum non iam ordinaria pœna seu multa, verum extraordinaria plectendos: Quinque equidem lapsus eadem multa coërceri, sextum vero & deinceps, vel ad Principem referendum, si videlicet de his qui in dignitatibus vel honoribus positi agatur; quo acerbius in eos vindicetur, vel ilico a Iudicibus grauius coërcendos veluti Officiales. Hæc contumaciæ hac in re post quintam emendationem pœna.

Quinto, obseruetur enumeratio aliarum personarum, post hos qui in dignitatibus & honoribus constituti erant: & quidem per Africam, Donatistarum quoque hæresi implicitarum, hisque fauentium. Primo, Conductorum tria genera: *Conductores* domorum & prædiorum rei priuatæ Principis: *Emphyteuticarii*, id est, Conductores prædiorum ad Respublicas & ciuitates pertinentium: de quibus actum *lib. 10.* tandem Conductores priuatorum, seu Rectores prædiorum. Quæ etiam tria alias hominum genera reis latebras præbere solebant: de quo fidem faciunt innumeræ constitutiones: Exinde *Officiales* Iudicum. Tandem *Serui* & *Coloni.*

Sexto, notetur multæ genus *vers. 6.* & *7.* nempe tantum fisco inferendi quantum pensionis annuæ ex fundo quis præstare vel percipere solet: Et quidem ob præbitum fundum mysteriis hæreticorum celebrandis, vel ob Conductores fundorum suorum id facientes, non emendatos vel commutatos.

Cætera, & in his quidem, de exilio, & quidem solitario, Episcoporum & Ministrorum Donatistarum, vide ad *l. 52. supra.*

Cæterum huiusce legis ῥητῶς, an vero *legis 52. supr.* an vtriusque executorem post Marcellini mortem, de quo *l. prox.* Dulcitium Tribunum & Notarium Honorius in Africam miserit (quo alioquin pertinent, quæ Augustinus scribit *lib. 2. Retract. cap. 59.*) dubium videri possit. Baronius id de *hac leg.* accepit: Ego non minus accipiam de superiore *l. 52.* vbi & Dulcitius ipse indicari videtur his verbis: *Qui nisi Executori exigendi, fuerint præsentati.* &c. Augustinus sæpe meminit huius *Edicti*, & per S. Scripturam ostendit id iustissimum esse: ac nominatim in tractatibus expressis super hoc, inculcat *epist. 50.* siu. *185. Edit. Bened.* ad Comitem Bonifacium (cui titulus: *de corrigendis moderate Donatistis*,) *epist. 61.* siu. *204. Ed. cit.* ad Dulcitium: in libris contra Gaudentium: *epist. 48.* siu. *93. Edit. cit. ad Vincentium, de corrigendis hæreticis per vim:* vbi ait *num. 19. vt iure Romano testamenta condentes, & iure diuino Patribus conditum testamentum rumperent.* Vid. *lib. 1. contra Gaudentium, cap. 19. num 21. Tom. IX. Benedictin.* vbi ait: *Mitiora in eos constituit Imp. exilium vobis voluit inferre, non mortem,* &c. Magnam vero hæc lex & *d. l. 52.* vtilitatem attulere: vide Augustinum *d. epist. 50.* siu. *185.* & *epist. 48.* siu. *93.* & contra Gaudentium *lib. 1. cap. 29.*

Contra DONATISTAS *gesta, Anno Domini 411. sub Marcellino Cognitore, eo quamlibet mortuo, imo inuidiose cæso, nihilominus plenam fidem & firmitatem obtinere.*

LV. (a) Idem AA. Iuliano (b) Proc. Afric.

NOTIONE & sollicitudine Marcellini, Spectabilis memoriæ (c) Viri, contra *Donatistas* gesta (d) sunt ea, quæ translata in publica monumenta, habere volumus perpetim (e) firmitatem: *Neque* enim *morte cognitoris perire debet publica fides.* Dat. III. Kal. Sept. Rom. (f) Constantio & Constante coss. [414.]

 NOTÆ.

NOTÆ.

(a) Lex *vlt. Cod. Iust. de re iudicata*, hinc interpolata est, resecta priore sententia de *Marcellino*, vt ita perpetuum ius conderetur. Cæterum & *hanc leg.* memorat recte Baronius *sub Anno* 414. *num.* 2. & integram inseruit *Anno* 413. *n.* 6. Sed & eandem Gestis Collat. Carthagin. recte subiicit Papyrius Massonius. *GOTHOF.*

(b) *Iuliano*, huic Proconsuli Africæ inscripta hoc ipso anno *lex prox. supr.* 54. aduersus eosdem Donatistas, vide *Ind. Person. ID.*

(c) Nempe iam mortuus hoc tempore fuerat Marcellinus, vt vel hinc colligere licet. Sed & *fine leg.* id nominatim dicitur: ibi, *morte Cognitoris*: de quo mox. *ID.*

(d) *Gesta quæ sunt translata*, &c. ita Cod. Iust. Hic tamen nil temere muto. *Sunt ea*, id est, talia sunt: Etsi forte alicui placebit, *sunto ea*: vel ita quod omnium maxime probabile, *gesta quæ sunt & translata. ID.*

(e) *Perpetuam* Cod. Iust. & *Ed. Quart. & prim. Cuiac.* Neque hic tamen quicquam mutandum: etsi *perpetim* hic positum loco *perpetem. ID.*

(f) Ita quoque Cod. Iust. quin & ad plenum, *Rom.* Atenim rescribendum *Rauæ.* Error ex eo natus, quod in MSS. scriptum *Rum* (quod Rauennam significat, vt ex Tilii editione liquet) in subscriptione *l.* 44. 45. 52. *supr. hoc tit.* & *l.* 13. *supr. de infirm. his, quæ sub Tyrann.* vbi similis error admissus: pariter vt *l. vlt. supr. de scenicis. ID.*

COMMENTARIVS.

Contra Donatistas ante triennium Gesta sub Notione Marcellini Cognitoris, hoc tempore iam mortui, perpetuam nihilominus firmitatem habere iubet hac constitutione Honorius Imp. Anno Domini 414. subiecta generali regula (quæ notanda est:) *Morte Cognitoris perire non debere publicam fidem.* Nempe publica fide gesta, atque in publica monumenta seu acta semel relata perpetuam fidem faciunt, & vt hanc legem efferunt, *lib. 6. tit 1.* Basilica, *τὰ ἐν δικαστηρίῳ ἀνενεχθέντα ἐν ὑπομνήμασιν, ἰσχυρῶς διαμένουσι, καὶ τελευτῶντος τοῦ δικαστοῦ, quæ in iudicio relata sunt in commentarios, robur retinent, licet mortuus sit iudex.* Et Chrysostomus *λόγῳ α. εἰς τὴν ἁγίαν πεντηκοστὴν, Tom. VIII. pag. 609. Edit. Sauil. & Tom. II. pag. 467. Edit. Benedictin. ἐν δικαστηρίῳ ἅπερ ἂν ἐπὶ ὑπομνημάτων ὁ δικαζόμενος φθέγξηται, πάντως ἐγγράφεται διηνεκῶς, καὶ ἐξαλειφθῆναι οὐκ ἔνι λοιπὸν: in iudicio quæcunque dixerit in commentariis ille, qui litigat, omnino scribuntur in perpetuum, nec amplius deleri possunt.* Tantum abest mors Cognitoris eis quidquam derogare valeat. Non vt alia mors soluit, ita & mors Cognitoris gesta quoque publica soluit.

Hæc quidem huiusce legis est sententia; verum de tribus videndum est, quænam videlicet *gesta* illa sint, quis Marcellinus ille, de quibus *hac l.* agitur. Tandem quæ *huius legis* promulgandæ occasio fuerit.

Quod primum attinet. Nempe hic indicantur Acta seu Gesta Collationis Carthaginensis, inter Catholicos & Donatistas, cui Marcellinus Tribunus & Notarius ex Honorii præcepto Cognitor præfuit, mense Iunio Anni D. 411. *post COS. Varanis*, seu ante triennium, & quod excurrit: quam in rem videndæ sunt Augustini *epist.* 158. 159. 160. *siu.* 139 133. 134. *Edit. Benedictin.* & Possidius *in V. S. Augustini cap.* 3. vbi confutati a Catholicis Donatistæ omnium Documentorum manifestatione. Cuius Collationis Acta seu Gesta, a Marcello *modulata breuitate*, vt ipse ait, distincta atque collecta, a Papyrio Massonio primum in lucem edita: mox cum MS. collata & emendata a P. Pithæo extant: magna tamen, quod dolendum, parte cognitionis tertii diei mutilata. Sed & Augustinus ipse, qui Collationi interfuerat, imo a quo potissimum ea procurata, teste Possidio, breuissimam eius epitomen seu Breuiculum conscripsit. Sed & Fr. Balduinus, antequam Acta ipsa ederentur, historiam eius Collationis Carthaginensis, siue disputationis, edidit luculentam. Hæc igitur illa Gesta sunt: hic ille Marcellinus, de quo multa Augustinus, Orosius, Hieronymus: ad quem etiam extat *lex vltim. infr. de religione*, quæ lex vt Acta Collationis edocent, pars est mandatorum ipsorum, seu Imperialis Honorii sanctionis, qua ei cognitio Anno D. 410. tributa fuerat: vt ad eam plenius ostendetur. Quanquam & gesta de sceleribus Donatistarum post Collationem Carthaginensem hic quoque intelligi possunt: de quibus sub finem Commentarii.

Quod secundum attinet: vel ex *hac leg.* liquet, ei ferendæ occasionem præbuisse *mortem* ipsius Marcellini. Nempe Donatistæ eo mortuo contendebant, gestorum quoque sub eius notione fidem perire debere: ac maxime, quod ipsum tanquam *Heracliani*, Tyranni (de quo *l. 21. supr. de pœnis:* & *l. 13. supr. de infirm. his quæ sub tyr.* & cui *l. 51. supr.* & *l. prox. sequ. 56.* inscripta est, vbi dicam) partium e medio sublatum contenderent: atque adeo vt ipsius Heracliani Tyranni gesta irritata fuerant *ea l. 13.* anno superiore, ita & Marcelliana illa pariter infirmanda viderentur. Nempe Hieronymus scribit, *lib. 3. contra Pelagianos in fin. pag. 206. Tom. II. Oper Edit. Francf. apud Christ. Gensch.* Marcellinum sub inuidia tyrannidis Heraclianæ ab hæreticis innocenter cæsum fuisse. Scilicet Donatistæ, vt post Collationem statim calumniæ tela, in eum sparsere, quasi perperam, noctu, auroque a Catholicis corruptus sententiam in Donatistas dixisset: ita postea iisdem agentibus, (hi enim proculdubio *hæretici* sunt, quos Hieronymus intellexit) calumniam passus, quasi Heracliani partium cæsus fuit. Neque dubito, occasione *legis 21. supr. de pœnis:* qua exciti publice ab Honorio delatores Satellitum & consciorum Heracliani. Tandem, quo spectabant maxime, gesta ab eo, mortuo eo, & quidem quasi perduelle, irrita esse iactabant. Verum, vt auctor mortis eius *Marinus Comes*, qui Africam Romano Imperio restituerat, & Rempubl. ab Heracliano Tyranno liberauerat, ab Honorio ex Africa reuocatus, dimissus est, quod scribit Orosius, *lib. 7. cap. 42. in fin.* ita idem Honorius hac Constitutione & famam Marcellini vindicatum iuit, quod ex eo apparet, quod *Spectabilis memoriæ Virum* vocat, & gesta simul sub eius notione contra Donatistas confirmauit. Qua non absimili ratione *legem prox.* promulgatam mox ostendam.

Hinc

Hinc interim quoque diſcimus; quod & alias conſtat, in negotio religionis captatam aliquando occaſionem mortis iudicis alicuius ab hæreticis, ad irritanda ea, quæ ſub Iudice aliquo actitata fuerant, atque in publica acta tranſlata. Verum vt *hac leg.* definitur, eorum auctoritatem eſſe æternam voluere Principes, voluit *hac leg.* Honorius. Quæ quidem definitio ſeu conſtitutio locum obtinet, vbi omnia legitime geſta ſunt, conſtitutis cominus partibus, vt in Collatione Carthaginenſi inter Catholicos & Donatiſtas. Aliud enim ſi *μονομερῶς* quædam geſta, *ἀπόντων τινῶν*. De quo eſt Athanaſii locus, *Apol. 1. ad Imp. Conſtantium*, quæ ſcripta Anno D. 356. *in initio pag. 673. Tom. I. Oper. Edit. Colonienſ. ſiu. Lipſ.* *προσθήκη δὲ πρὸς φανερὰν ἀπόδειξιν, εἰ καταξιώσειας μαθεῖν, ὅτι παρόντων μὲν ἡμῶν, ὐδὲν ἀπέδειξαν οἱ κατηγοροῦντες κατὰ Μακαρίου τοῦ Πρεσβυτέρου. ἀπόντων δὲ ἡμῶν* ΚΑΤΑ ΜΟΝΑΣ *ἔπραξαν ἅπερ ἠθέλησαν: τὰ δὲ τοιαῦτα προηγουμένως μὲν ὁ θεῖος νόμος, ἔπειτα καὶ οἱ ὑμέ-* p.180. *τεροι νόμοι, μηδεμίαν ἔχειν δύναμιν ἀπεφήναντο: nec leue momentum documenti, ſi dignaberis audire, quod præſentibus nobis nihil docere potuere accuſatores Macarii presbyteri, abſentibus autem nobis id egerint ſoli, quæ libuit. Cuiuſmodi acta primum diuinæ, deinde noſtræ leges, nullum robur habere definiunt.* Et *Apol. 2. p. 578.* ſiu. *pag. 742. Edit. cit.* vbi queritur aduerſus Marcellum, *ἐν δὲ τῷ Μαρεώτῃ μὴ παρεῖναι ἔνθα τὰ* ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ *καθ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι λέγεται. οἴδατε δὲ, ἀγαπητοὶ, ὅτι τὰ κατὰ* ΜΟΝΟΜΕΡΕΙΑΝ *ἰσχὺν οὐκ ἔχει, ἀλλ' ὕποπτα τυγχάνει: nec Mareotæ præſens fuit, vbi contra eum abſentem in lite proceſſum eſt. Scitis autem, dilecti, monumenta actorum, vbi vna duntaxat pars adfuerit, nullarum virium eſſe & ſuſpecta haberi.* Quæ omnia ad eam iuris æquitatem pertinent, *abſentem neminem damnandum, accuſatorem & reum ſimul in iudicio adeſſe oportere*: quam in rem ſunt & alia Athanaſii loca. Aliud vero in hoc caſu, vbi omnia legitime geſta; quæ proculdubio ideo Donatiſtæ abolita volebant, quod ex his eorum fraudes & ſophiſmata noteſcerent, quæ ad ſui infamiam tendere videbant, & ideo e medio ſublata cupiebant; vt etiam ea quæ infamandi alterius cauſa in monumenta publica relata, e medio tolli iubentur, *l. 37. D. de iniur.* Sed firma hæc eſſe voluit Honorius & extare ad eorum infamiam, pariter vt idem reſcriptum, quod iidem Donatiſtæ a Iuliano impetrauerant, propoſito programmate celeberrimis in locis, anteferri voluit, & geſta quibus huiuſmodi erat allegatio inſerta: ſubnectens, *quo clarius innoteſceret & Catholicæ confidentiæ ſtabilita conſtantia, & Donatiſtarum deſperatio fractaque audacia.* Hæc inquam Honorii mens fuit: eodemque fine eadem geſta Collationis Carthaginenſis in Eccleſiis Africanis Quadrageſimæ tempore recitari ſolita teſtatur Auguſtinus *lib. de geſtis cum Emerito.* Sed & Marcellini acta de ſceleribus Donatiſtarum poſt Collationem Carthaginenſem proponi voluit in Theopropria, quo frequens, vt videtur, multitudo confluebat, velut in locum Carthagine celeberrimum, eademque per Eccleſias recitari deſiderauit *epiſt. 158.* ſiu. *139. Edit. Benedict. ad Marcellinum.* De quibus geſtis hæc quoque lex accipi poſſit, vt iam ante indicaui.

LVI. (a) Idem AA. Heracliano (b) Com. Afric.

SCIANT cuncti, qui ad ritus ſuos hæreſis (c) ſuperſtitionibus (d) obrepſerant ſacroſanctæ (e) legis inimici, plectendos ſe pœna & proſcriptionis & ſanguinis, ſi vltra conuenire per publicum exercendi (f) ſceleris ſui temeritate temptauerint: ne (g) qua vera (h) diuinaque reuerentia contagione temeretur. Dat. VIII. Kalend. Septemb. Honorio X. & Theod. VI. AA. COSS. [415.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* inſeruit Baronius Annalibus ſuis *Anno 402. num. 27.* Cæterum repetita eſt hæc lex *l. 51. ſupr.* GOTHOF.

(b) *Heraclianus*, Comes Africæ: de quo *l. 13. de infirm. his quæ ſub Tyr. l. 21. de pœnis. ID.*

(c) Hæreticæ ſuperſtitionis *d. l. 51.* vel *hæreticos & ſuperſtitionis. ID.*

(d) *Superſtitionis*, Edit. Quart. & prim. Cuiac. *ID.*

(e) Sanctæ tantum in *d. l. 51. ID.*

(f) Execranda *d. l. 51. ID.*

(g) Hæc abſunt a *leg. 51. ID.*

(h) Id eſt, cultus religioſus & reuerenda myſteria Catholicæ fidei. *ID.*

COMMENTARIVS.

COETVS RITVSQVE hæreticorum hac conſtitutione Honorius Imper. per Africam ſub pœna proſcriptionis & ſanguinis, rurſum prohibet. Quæ conſtitutio & *Heracliano Com. Africæ* inſcribitur, & ſubſcriptos habet conſules, qui Anno D. 415. congruunt. Denique totidem pene verbis ex *l. 51. ſupr.* tranſcripta eſt. Quod vtique mirum: Sic vt de vitio ſuſpecta videri poſſit: quandoquidem Heraclianus cui ea inſcribitur, Tyrannus iam factus & exinde profligatus iam cæſusque ante biennium Anno 413. fuerat: quod docuit *l. 13. ſupr. de infirmandis his quæ ſub Tyrannis:* & *l. 21. ſupr. de pœnis.* Quare Baronius hanc legem ad Ann. 412. referendam exiſtimauit, id eſt, *ad Honorium IX & Theodoſium V. AA. COSS.* Atque adeo Conſulum præpoſteratio videri poſſit. Verum tamen, cum rem propius intueor, nihil mutandum cenſeo. Nempe ita exiſtimo ſimili occaſione hanc

legem

legem in Africa propositam, imo repositam, quam superiore Anno superiorem *legem* 55. *supr.* promulgatam ostendi. Nempe Heracliano Tyranno cæso, eiusque gestis infirmatis *d. l.* 13. memoria priuatim, publice, aboleri iussa, Donatistæ & eam simul legem, quæ ad Heraclianum olim ante quinquennium Anno 410. aduersus se lata fuerat, id est, *legem* 51. *supr.* pariter infirmandam & infirmatam iactasse videntur: haud aliter atque gesta sub Marcellino post eius mortem irrita iactabant. Quare Honorius recentari hanc legem voluerit & in Africa proponi, cum eadem inscriptione *ad Heraclianum Com. Africæ*, vt ita Donatistis liqueret, quamlibet infirmatis aliis sub Heracliano gestis, eiusque memoria priuatim publice abolita *dict. l.* 13. non ideo tamen eam *legem* 51. infirmatam: multumque interesse inter ea, quæ ipse gessisset, vel etiam a priuatis sub eo gesta, a publicis atque Imperatoriis gestis, atque adeo constitutionibus ad eum directis: pariter vt superiore lege gesta notione & sollicitudine Marcellini Cognitoris in Collatione Carthaginensi in publica monumenta translata perpetuam firmitatem habere voluit. Atque hac interpretatione ab emendatione hæc lex defendi potest. Vbi etiam obseruandum, nihil iam hac lege agi (quod tamen agitur in *dict. l.* 51.) de oraculo infirmando, quo Donatistæ ad tutus se obrepserant. Cuiusmodi sane hac tempestate nullum emerserat. Atque hoc inter hanc & illam discrimen.

Atque hactenus Honorii Imp. constitutiones: sequuntur Theodosii Iun. & Valentiniani III.

p. 181.

LVII. (a) Idem AA. Aureliano PF. P. (b) II.

Montanistæ conueniendi, vel celebrandi cœtus ademptam sibi, & creandi Clericos omnem intelligant facultatem: ita vt si conuentus inlicitos celebrauerint, Clerici eorum, & Episcopi, siue Presbyteri siue Diaconi, qui nefaria conuenticula ineunda temptauerint, vel creare Clericos ausi fuerint, vel etiam creari (c) adquieuerint, stilum deportationis excipiant. Hi vero qui ad celebrandos interdictos conuentus eos susceperint, ea ipsa re, in qua hoc fieri concesserint, & execrabilia mysteria celebrare, proculdubio intellegant spoliandos, siue domus ea fuerit, siue possessio: siue Procuratores ignorantibus dominis eos susceperint, in exilium se vehementer cohercitos non ambigant ablegandos. Si qua etiam propria eorum nunc extant ædificia, quæ non *Ecclesiæ*, sed *antra* (d) debent *feralia* nominari, venerabilibus Ecclesiis, orthodoxæ sectæ cum donariis (e) addicentur. Quod quidem ita fieri oportebit, vt abstineatur priuatorum rebus: ne sub obtentu rerum ad Ecclesias Montanistarum pertinentium, aduersus priuatos spoliatio, ac direptio perpetretur. Dat. Prid. Kalend. Nouemb. Constantinop. Honorio x. & Theod. vi. AA. coss. [415.]

NOTÆ.

(a) Meminit *huius legis* Baronius *Anno* 415. *n.* 51. & iungenda huic est *l.* 2. *supr. de Decurionib. & Silentiariis.* *GOTHOF.*

(b) Orientis scilicet. Vid. *d. l.* 1. Chronici Alexandrini quoque auctor his ipsis Consulibus, & superioribus, huius Aureliani. PP. II. meminit *pag.* 717. 718. 719. *Edit. Rader. ID.*

(c) Quidam mutabat hanc vocem in *creati. ID.*

(d) σπήλαια καὶ καταγώγια, vt de Iudæorum Synagogis Chrysostomus, *orat.* 6. *aduersus Iudæos in fin. pag.* 661. *Tom. I. Opp. Edit. Benedictin. ID.*

(e) Donaria hic & *l.* 25. *infr. de Iudæis:* de his vide quæ Iuretus *in Symm. lib.* 8. *epist.* 26. *ID*

COMMENTARIVS.

Theodosii Iun. in hæreticos constitutiones sequuntur septem, puta *lex* 57. 58. 59. 60. 61. 65. 66. *seu vltim.* antea enim iam tres eiusdem fuerunt. Hæc nominatim est in Montanistas. Hi vero cœtus agitare, Clericos creare pœnis propositis a Theodosio Iun. hac Constitutione prohibentur, eorumque Ecclesiæ vna cum donariis venerabilibus Ecclesiis addici iubentur. Atque hæc altera est Theodosii Iun. in Montanistas constitutio. Erit & tertia *l.* 65. *infr.*

Obseruetur saltem, quod fine legis continetur, priuatorum bonis abstinendum, neque priuatos obtentu rerum ad Ecclesias Montanistarum pertinentium spoliandos, diripiendos.

LVIII. (a) Idem AA. Aureliano PF. P. II.

Domvs *Eunomianorum* propriæ Clericorum, quæ apud inclytam Vrbem (b) habentur, fisci viribus addicantur, in quas (c) nefarios conuentus habitos, vel iteratum baptisma claruerit, quod (d) in modum semel nati hominis, semel a Deo conceditur. Quod facinus, ne etiam a cæteris hæreticis (e) perpetretur, commonemus: Similem expectaturis pœnam etiam aliis Clericis hæreticis, si diuinum baptisma nefarie crediderint iterandum. Ne eo quoque extra pœnam relegationis (f) futuro, qui sponte atque vltro passus fuerit, ad secun-

ſecundum ſe baptiſma, & geminata, ſemel (g) indultæ fidei, myſteria, imbui (h) temere, vel perperam deuocari. Pari pœna deportationis abſque alicuius intercesſione in Eunomianos Clericos proceſſura, ſi conuentus exercere vel in hac inclyta Vrbe, vel in Prouinciis, ciuitatibus, ac territoriis, vel creare auſi fuerint Clericos peſtiferi dogmatis vel creari. Confirmatis itaque prioribus (i) legibus, quæ promulgatæ ſunt, tam circa inhibendos conuentus Eunomianorum, quam etiam circa interdictas nouiſſimas voluntates, aut liberalitates, illud addimus, vt ſi qui de Eunomianis ſpeciali beneficio meruerant, vt eis teſtamenti factio indulgeretur, vel donandi, vel accipiendi ex largitate licentia tribuatur; priuentur hoc beneficio, & pares ceteris ſint, quibus pares ſunt in dogmatis prauitate. Nulli penitus teſtari liceat Eunomiano in Eunomianum, nulli eiuſdem peruerſitatis ex teſtamento quicquam percipere Eunomiani: nemo donet, nec Eunomianus ab Eunomiano liberalitatem prædii vel domus accipiat; etiamſi per interpoſitam (k) alterius ſectæ perſonam, vel titulum venditionis imaginariæ (l) fraus quædam legi fuerit excogitata. Tantum hi, qui ab inteſtato venturi ſunt ex legibus, in eorum hæreditate ſuccedant: adque his locus pateat ſucceſſionis, ad quos iura ſanguinis legitimas inteſtatorum deferunt hæreditates.
p. 182. Conuenticula etiam eorum in domos, (m) ſi qua fuerint, vel poſſeſſiones, pro norma generalium ſanctionum ærario noſtro abſque dubio ſocientur: ſibi hoc inputante domino, qui interdictos cœtus ſciens paſſus eſt ſub tecto proprio, vel in prædio ruſtico exerceri. Illo incunctanter exſequendo, vt vbi repperti fuerint Eunomianorum Clerici, qui auctores iterati baptiſmatis exſtiterunt, conprehenſi in perpetuum ſub pœna deportationis ad exilium deducantur. † Etiam illo addendo, vt nemo Eunomianus, vel militet, vel Prouinciam ſub adminiſtatione cuiuslibet officii ſuſcipiat gubernandam, &c. Dat. VIII. Id. Nou. CP. DD. NN. Honorio X. & Theod. VI. AA. COSS. [415.]

NOTÆ.

(a) Et *huius legis* meminit Baronius *Anno* 415. *num.* 51. GOTHOF.

(b) Conſtantinopolitanam. *ID.*

(c) Antiptoſi vulgata helleniſtica. Ita paulo poſt rurſum, *conuenticula etiam eorum in domos*: vid. *Gloſſ. Theod. ID.*

(d) De hoc dicetur *ſuo tit. ne ſanctum baptiſma. ID.*

(e) Veluti Donatiſtis. *ID.*

(f) Relegatio, pro deportatione, *verſ. pari pœna*, vid. & *l.* 33. *ſupr. ID.*

(g) Vt *ſupr.* quod in modum ſemel nati hominis, ſemel a Deo conceditur. *ID.*

(h) Hanc vocem male ſollicitat nonnemo. *ID.*

(i) Puta 49. & 50. *ſupr. ID.*

(k) Vide *l.* 20. *ſupr. de Epiſcopis. ID.*

(l) Vide *l. vltim. infr. de Apoſtatis: l.* 5. §. 5. *l.* 7. §. 6. *l.* 49. *D. de Donat. inter virum & vxorem. ID.*

(m) Vt ſupra, *domus in quas nefarios conuentus habitos. ID.*

† Hoc caput indicat & explicat idem Theodoſius Iun. *l.* 61. *infr. ID.*

COMMENTARIVS.

IN EVNOMIANOS eſt hæc altera Theodoſii Iun. conſtitutio, quibus addenda & tertia Anno 413. *l. vlt. infr. ne ſanctum baptiſma.* Addenda & quarta in *l.* 61. *infr.* Quinta *l.* 65. *infra.*

Iſtius ſenſus hic eſt. 1. Domos proprias Clericorum Conſtantinop. in quibus Eunomianorum conuentus habiti fuerint, vel iteratum Baptiſma, confiſcandas (eadem pœna propoſita aliis Clericis Hæreticis Baptiſma iterantibus, de quo dicetur ſuo titulo.) 2. Rebaptizari ſe vltro paſſum deportandum. 3. Clericos, conuentus vbi vbi exercentes vel Clericos creare creariue auſos, pariter deportandos. 4. *Teſtamentorum* & donationum ius Eunomianis interdici, confirmatis prioribus legibus, id eſt, *l.* 49. & 50. *ſupr.* Legitimos tantum his inteſtatis ſuccedere. 5. Domos in quibus conuenticula habita fuerint confiſcandas. 6. Clericos rebaptizantes in perpetuum deportandos. 7. Poſtremum, militia & Prouinciæ adminiſtratione Eunomianis interdici: de quo militandi iure hæreticis interdicto iam ſæpe, & quidem de Eunomianis *l.* 25. *ſupr.* & *l.* 61. *infr.* qua hæc lex indicatur & explicatur. Sane Syneſius quoque Cyrenes Epiſcopus, *Epiſtola* 5. per hæc tempora memorat Eunomianorum per Ptolemaida in exercitu potentiam, eorumque ſuffragia in agris & ædibus, & eorundem nefarios conuentus, deque iis eruendis, apud Presbyteros ſerio agit.

LIX. (a) Idem AA. Asclepiodoto pf. p. Post alia.

Manichæi & Fryges (quos Pepyzitas, (b) siue Priscillianistas, vel alio latentiore (c) vocabulo appellant) Ariani itidem, Macedonianique & Eunomiani, Nouatiani ac Sabbatiani, ceterique hæretici, sciant vniuersa sibi hac quoque constitutione denegari, quæ illis generalium sanctionum interdixit auctoritas: Puniendis, qui contra generalium Constitutionum interdicta venire temptauerint. Dat. v. Id. April. Constantinop. Asclepiodoto & Mariniano cons. [423.]

NOTÆ.

(a) Inseruit & *hanc legem* Annalibus suis Baronius *Anno* 423. *n.* 4. Iungendæ autem huic sunt tres Constitutiones, puta *l.* 26. *infr de Iudæis. l.* 5. *infr. ne Christian. mancip. Iudæus*: & *l.* 22. *infr. de Paganis. ID.*

(b) Pro *Pepuzitas. ID.*

(c) Intelligi puto Tascodrogitas, Ophitas, Borboritas, Passalorinchitas, Ascodrogos, Artotyritas. *ID.*

COMMENTARIVS.

Generalis hæc est Theodosii Iun. Constitutio in hæreticos: qua eadem his interdicit quæ generalibus antea sanctionibus interdicta fuerant, vbi: Primo quidem Manichæis, odium suum indicit, pariter vt *l.* 65. *infr.* sic quidem etiam, vt Manichæos primo loco nominet: quomodo viceuersa *d. l.* 65. post alios hæreticos nominatos, Manichæos vltimo loco sternit, eosque *ad imam vsque scelerum nequitiam peruenisse*, ait. Secundo, *Phrygas* designat: quos & designat *d. l.* 65. *infr.* Et inter eos quidem Pepyzitas, & Priscillianistas. De his postremis fuit iam *l.* 40. 43. 48. *supr.* erit eiusdem Theodosii *lex* 65. *infr.* Pepyzitarum fit quoque mentio, *l.* 24. *infr. de Paganis*, hoc ipso anno, mense Iunio. Quanquam ibi perperam *Pepitas* expressum, pro *Pepyzitas.* Eorundem & mentio infarta *legi* 5. *C. Iust. de hæreticis*, quæ alioquin desumta est ex *l.* 65. *infr.* De his videndus est Sozomenus *lib.* 7. *cap.* 18. & cum maxime Epiphanius *hæresi Phrygum* 48. *num.* 14. & *hæresi* 49. Ex quo pariter vt ex hac lege liquet, eos Phrygum sectam fuisse; ita dictos, a Pepuza quodam, oppido siue loco Phrygiæ, quem singulari veneratione habebant, affirmantes eo cœlestem Hierusalem descendere. Quare eo proficiscentes mysteria quædam ibi obibant, sacrisque ceremoniis pro opinione sua vacabant.

p. 183.

Connumerat tertio loco inter cæteros hæreticos, *Arianos:* in quos eiusdem Theodosii Iun. duæ sunt præterea constitutiones, puta *lex* 60. & 65. de quorum statu sub Theodosio Iun. circa hæc tempora Socrates *lib.* 7. *cap.* 6. Quarto loco *Macedonianos*, in quos est eiusdem *lex* 60. *infr.* Aduersus quos quonam animo comparatus, imo quo odio eos prosecutus fuerit hoc tempore Theodosius Synadorum Phrygiæ Episcopus, vide apud Socratem, *lib.* 7. *cap.* 3. vbi narrat inter alia, quomodo cum Rectores Prouinciæ videret ad vindictam de Macedonianis non sufficere, Constantinopolim profectus sit ad impetrandum, quomodo & fecit, Præfecti Prætorio mandatum, ἐπαρχικὰ προςάγματα, seu ἐπαρχικὴν βοήθειαν. Vide eundem & *lib.* 7. *cap.* 17. & Sozomenum *lib.* 8. *cap.* 27. Quinto loco *Eunomianos* hic insequitur Theodosius Iun. pariter vt tribus aliis legibus, puta *l.* 49. 50. 58. *supr.* Postremo, *Nouatianos & Sabbatianos* insequitur *hac leg.* pariter vt *l.* 65. *infr.* Nouatianos, inquam: de quorum statu hoc tempore Socrates, *lib.* 5. *cap.* 19. 21. *Sabbatiani* (iidemque & Protopaschitæ *l.* 6. *infr. ne sanctum baptisma:* vbi plene dicam) progenies Nouatianorum fuerunt, & vt loquitur *dict. l.* 6. *Nouatianorum collegii desertores, ac refugæ fuerunt;* quod etiam ait Socrates *lib.* 7. *cap.* 5. a Sabbatio quodam ita dicti, de quo Socrates *lib.* 5. *cap.* 21. & *lib.* 7. *cap.* 5. 12. & 25. Et Sozomenus *lib.* 7. *cap.* 18.

Nouatianos igitur Theodosius Iunior cæteris hæreticis connumerat, neque sine *Attici* Episcopi Constantinopolitani, quicquid Baronius contra dicat, consilio. Nam vt maxime Socrates *l.* 7. *cap.* 25. de Attico quædam memorat, quibus aliquando Nouatianorum intra ciuitates conuentus probasse videatur, attamen idem alia subiicit, quibus aperte Atticus testatus est, Nouatianos se minime probare. Et sane, quod argumento etiam alicui esse potest, Attico mortuo *l.* 65. *infr.* Nouatianis & Sabbatianis, nouationis tantum licentia adimitur: atque adeo conueniendi licentia fit: Quanquam neque satis certum, num Nouatianis & Sabbatianis *hac leg.* conueniendi licentia a Theodosio Iun. adimitur, illud enim hactenus statuitur, neque eos contra generalium constitutionum interdicta venire posse. Atenim Nouatiani nunquam antea ita prædamnati sunt, vt non Ecclesiæ suæ his relinquerentur: sub Constantino Magno, sub Theodosio Magno & Arcadio auo & Patre huius Theodosii Iun. quod *lex secunda* docuit, & Sozomenus *lib.* 6. *cap.* 24. *lib.* 8. *cap.* 1. & Socrates *lib.* 5. *cap.* 10. Quorum verba ad *dict. l.* 2. adscripsi. Et sane eo quoque pertinet, quod idem Theodosius Iun. in *dict. l.* 65. ait, non omnes eadem auctoritate hæreticos plectendos. Et hæc de Nouatianis.

Cæterum ex coniunctione earum quas dixi legum cum hac nostra, puta *l.* 26. *infr. de Iudæis: l.* 5. *ne Christian. mancipium*, *l.* 22. *infr. de Paganis*, liquet, Theodosium Iun. prolixa Constitutione non hæreticis modo, verum Iudæis, Paganis occursum ea voluisse: & hactenus tamen, vt maiorum suorum, id est, Theodosii & Arcadii decreta confirmaret: pariter vt confirmati nominatim videmus *l. prox.* 60. Nam ita habet præfatio *d. l.* 26. *Nota sunt atque omnibus diuulgata nostra maiorumque decreta, quibus abominandorum Paganorum, Iudæorum etiam atque hæreticorum spiritum, audaciamque compressimus: libenter tamen repetendæ legis occasionem amplexi, Iudæos scire volumus*, &c. Rursum ita habet *l.* 60. *proxima. De hæreticis omnibus illa præcipimus debere seruari, quæ Diui Auus & Pater Nostræ Clementiæ constituerunt.* Atque hoc etiam argumentum superioribus accedat, cum de Nouatianis ageremus.

LX. (a) Idem AA. Asclepiodoto PF. P.

DE hæreticis omnibus (quorum & errorem execramur, & nomen) hoc est, de Eunomianis, Arianis, Macedonianis, ceterisque omnibus, quorum sectas piissimæ sanctioni tædet inserere, quibus cunctis diuersa sunt nomina, sed vna perfidia, illa præcipimus debere seruari, quæ Diui Auus, (b) & Pater (c) Nostræ Clementiæ constituerunt: scituris vniuersis, quod si in eodem furore permanserint, interminatæ (d) pœnæ erunt obnoxii, &c. Dat. VI. Id. Iul. (e) Constantinop. Asclepiodoto & Mariniano COSS. [423.]

NOTÆ.

(a) Inseruit & *hanc legem* Annalibus suis Baronius *Anno* 423. *num.* 5. Iungendæ autem huic sunt *l.* 27. *infr. de Iudæis*, *l.* 23. & 24. *infr. de Paganis*, emendato huius legis mense subscripto. Quinimo pars prior *legis* 24. *infr. de Paganis*, huc referri debuit, atque in eo peccatum ab huius Codicis conditoribus; de quo in *Prolegomenis*. GOTHOF.

(b) Theodosius Magnus. *ID.*

(c) Arcadius. *ID.*

(d) Tilii editio & aliæ nonnullæ etiam Cuiaciana habebant *intemeratæ*: Verum postrema Parisiensis editio recte exhibet, *interminatæ*. *ID.*

(e) *VI. Iun.* quomodo habent tres illæ leges, quas huic coniungendas ostendi. *ID.*

COMMENTARIVS.

CONFIRMAT hac rursum constitutione & specialius quidem ac enixius Theodosius Iun. eadem licet sententia, qua ante duos menses, lege superiore, Theodosii Magni aui sui, & Arcadii Patris in hæreticos constitutiones, ac pœnas. Quinimo pariter vt lege superiore, iis quas huic coniungendas esse dixi leges. Similia, quæ iam ante de Paganis & Iudæis constituit.

Duo tantum hic obseruanda. Primum quod Theodosii Iun. hac lege prohibetur, se ita hæreticorum errorem & nomen execrari, vt tædeat ea sanctioni inserere: quod execrationis genus & alia in re vsurpatum: quale illud, non nominandus filius. Secundo obseruanda sunt illa, *quibus cunctis diuersa sunt nomina, sed vna perfidia.* Postremo, comminatio leuerioris pœnæ. p. 182.

LXI. (a) Idem AA. Asclepidoto PF. P.

OMNIS dubiæ interpretationis ambages hac sententia resoluentes, publicari præcipimus, Quod Lex, † quæ *super Eunomianis militare prohibitis*, ceterisque execrabilium religionum & professionum ritibus, promulgata cognoscitur, nihil ad eos qui Cohortalini sunt, pertinet: His (b) enim sunt Apparitionibus obligati, in quibus, emensis militiæ stipendiis, veterani Primipili munus sustinere coguntur. Dat. VI. Id. Aug. Eudoxiop. (c) Asclepiodoto & Mariniano CONSS. [423.]

NOTÆ.

(a) Inseruit & *hanc legem* Annalibus suis Baronius *Anno* 423. *num.* 5. Iungendaque ei videtur *lex* 2. *supr. de prædiis & mancip. curial.* GOTHOF.

† Intelligit *l.* 58. *supr. hoc tit.* ante octennium latam Anno 415. *ID.*

(b) Est qui tentet, *hi*. *ID.*

(c) Itidem data sequenti die *lex* 2. *supr. de præd. & mancip. Curialium*, nisi potius, quod existimo, vtraque lex coniungenda: Alterutrius die emendata. De hac autem Eudoxiopoli: vide *legem* 42. *supr. de oper. publ.* *ID.*

COMMENTARIVS.

EVNOMIANOS, etsi Militare prohibeantur, (quod concordat *legi* 25. 29. 42. 48. 58. *supr.* & rursum *legi* 65. *infr.*) non ideo tamen Officiali seu Cohortalina Militia liberari vult *hac leg.* Theodosius Iun. Quod vltimum concordat *l.* 48. *supr.* quæ eundem Theodosium Iun. auctorem habet. Huius autem legis ferendæ occasio hæc fuit, (quod ea ipsa indicatur.) Nempe quod Theod. Iun. & ipse *Anno* 415. ante octennium *l* 58. *supr.* vetuerat Eunomianos militare. Inde dubitari cœptum, num & Cohortali militia prohiberentur? Quod Eunomiani adserebant, ad euitandam videlicet grauem admodum militiam. Et vero alicubi aliquando id obtinuisse ostendit *d. l.* 48. *supr.* Verum huic dubitationi *hac leg.* occurritur: aliam videlicet esse alterius militiæ rationem, aliam cohortalinæ. Quod & ipsum præterea ostendere videtur Theodosii Magni *l.* 16. *supr. de cohortalibus*: coniuncta cum *lege* 17. *supr. hoc tit.* quæ & ipsa est de Eunomianis. Et sane quod ea lex ait, eos qui pro sceleribus suis soluto militiæ cingulo infamiæ addicuntur, de Eunomianis accipiendum est. Tandem eadem lex,

lex, postrema huius legis verba explicat. De Primipilo nempe ex vtraque iam id colligitur, Apparitores Iudicum emensis militiæ stipendiis, id est, post gradus decursos in officio Iudicum ad extremum, & velut pro clausula (vnde *extrema functio d. l. 16* vocatur, hac autem lege, *veteranis sustineri emensis militiæ stipendiis)* Primipili munus sustinere coactos seu Primipili pastum, vt vocatur *dict. l. 16.* id est, annonæ Militaris procurationem: de quo eo *titulo de cohortalibus,* ad *l. 6.* plenissime dixi.

Cæterum huic legi non temere iungendam puto *legem 2. supra de prædiis & mancipiis Curialium.* Nam & ea lege simili dubitationi occurritur. Quid quod Osdroënæ in *dict. l. 2.* mentio fit Orientis Prouinciæ, vbi Eunomianos extitisse docet *lex 8. supr. hoc tit.*

LXII. (a) Impp. Theod. A. & Valentinianvs Cæs. ad Faustum P. V. (b)

Manichæos, Hæreticos, Schismaticos, (c) omnemque sectam Catholicis (d) inimicam, ab ipso aspectu Vrbis Romæ exterminari præcipimus: vt nec præsentiæ criminosorum contagione fœdentur. Circa hos autem maxime vrgenda commotio (e) est, qui prauis suasionibus a Venerabilis Papæ (f) sese communione suspendunt, quorum schismate plebs etiam reliqua vitiatur. His conuentione (g) præmissa viginti dierum condonauimus inducias: intra quos nisi ad communionis redierint Vnitatem, expulsi vsque ad centesimum lapidem solitudine, quam eligunt, macerentur. Dat. xvi. Kalend. Aug. Aquileiæ Theod. A. xi. & Valentiniano Cæs. coss. [425.

NOTÆ.

(a) Inseruit & *hanc legem* Annalibus suis Baronius *Anno 425. num. 9.* GOTHOF.

(b) Romæ. *ID.*

(c) Vnica postrema editione Parisiensi excepta, omnes alii hæc verba addunt, *siue Mathematicos.* Quod non temere respuam: arg *l. vltim. de Maleficiis & Mathematicis*: de quo mox plura. *ID.*

(d) *Catholici,* scilicet: nam alioquin si referas ad aspectum Vrbis Romæ scribendum fuerit, *fœdetur. ID.*

(e) *Exercenda commonitio,* in Tiliana & Cuiaciana editione male: Commotio Iudicis, *l. 14. quorum appell.* iudiciaria *l. 1. de Palat. S. L. ID.*

p. 185. (g) Nonnulli male hic reponunt *condemnatione. ID.*

COMMENTARIVS.

Valentiniani Cæsaris Placidiæ F. a Theodosio Iun creati, tres ordine constitutiones in hæreticos sequuntur & schismaticos: Hac scilicet constitutione Valentinianus III. Vrbe Roma Manichæos, Hæreticos, Schismaticos, expelli iubet Anno Domini 425.

Nempe, cum tres eius continua serie, hic intra vnius mensis spatium latæ constitutitutiones occurrant, puta hæc lex cum duabus sequentibus: quarum postrema etiam, puta *lex 64.* ex hac deformata est & transscripta, paucis immutatis: hæc *Vrbem Romam* nominatim spectat: *lex 63.* Africam speciatim: *l. 64.* Vrbes diuersas, id est, omnes Italiæ.

Valentinianus hic scilicet cum superiore Anno 424. Cæsar a Theodosio creatus, atque ad Occidentis Imperium destinatus, per Ioannis eo anno Tyrannidem Italiæ incubantis: (de quo dixi ad *legem vltim. supr de Episcopis*, quæ *d. legi 64. hoc tit.* iungenda videtur) Occidentis Imperio, atque Italiæ nominatim, nequicquam potitus fuisset, mox hoc Anno 415. Ioanne cæso, Imperio Cæsareo Aquileiæ (quam primam Italiæ Vrbem cum Ardabure aduersus Ioannem ingressus fuerat, teste Socrate *lib. 7. cap. 23.*) constitutus mense Iulio perpotiri cœpit. Quare illico siue ipse, siue mater ipsius Placidia potius, curam suam conuertit ad Ecclesiæ statum in Vrbe Roma & Italia restituendum, qui per Ioannis Tyrannidem perturbatus fuerat, vt docet *l. vltim. supr. de Episcopis.* Hinc itaque *Aquileiæ* hoc tempore datæ, non tantum *lex 46. supr. de Episcopis,* & *lex 63. infr. hoc tit.* quæ Africam respiciunt: verum & eo ipso tempore ibidem datæ *lex hac* & *lex 64. infr. hoc tit.* item *lex vltim. supr. de Episcopis:* quæ Vrbem & Italiam spectant; restituendo per eas Ecclesiæ statui. Atque ex hac nominatim liquet, iam *mense Iulio* huius Anni 425. Ioannem Tyrannum deuictum cæsumque Romamque in Valentiniani fide & obsequio fuisse.

Valentinianus Cæsar igitur simul ac Vrbe Roma potitus est, Hæreticos, & in his nominatim *Manichæos*, Schismaticos, Vrbe Roma *hac leg.* (quæ ideo P. V. data est) exterminari iussit. Sed & peculiariter in eos motum suum exerit & commotionem Iudiciariam scilicet vrgeri & exerceri iubet, qui (vt loquitur) *prauis suasionibus* a Venerabilis Papæ (*Cælestini* videlicet) communione sese suspendebant; & quorum schismate plebs etiam reliqua vitiabatur. Quibus verbis indubie intelligit Valentinianus, reliquias *Eulaliani Schismatis*, de quo Baronius *Anno 419.* quæ hoc adhuc tempore Romæ durauere: quem Eulalium etiam reuocari Bonifacio mortuo Clerici & Presbyteri petierant: (Anno vt videtur superiore 424.) vt in libro Pontificum Romanorum legi tradit Baronius *Anno 423. num. 7.* Ex *hac leg.* certe quoque discimus, quosdam fuisse velut auctores schismatis: a quibus plebs alia distinguitur.

Porro hos *vltra centesimum ab Vrbe Roma lapidem* expelli iubet, nisi intra 20. dierum inducias, ad vnitatem & communionem redierint: iubet inquam, hac constitutione ad P. V. emissa: *Vt ita,* inquit, *solitudine quam eligunt, macerentur.* Nempe consueta & solemnis hæc vltra centesimum relegatio.

relegationis pœna, & quidem intra Præfecturam Vrbicam, & Episcopatum Vrbicum: seu Romani hi fines fuere: quos intra vt Præfectus Vrbis Schismaticos ferre non debet, ita a communione Episcopi abstinentes vltra eos relegari & æquum & necessarium. Æquum, inquam: nempe iis, qui ab Episcopi alicuius Vrbis communione sese peruicaciter suspendunt, intra diœcesim eius consistendi facultas patere non debet: quin solitudine, quam hoc facto eligunt, macerandi. Necessarium rursum: ne alioquin intra Diœcesin adhuc consistentes, in vicinis Vrbibus, regionibus proximis plebem adhuc vitiare possint & ad schisma suum pertrahere. Et vero non hoc tantum exemplum moris istius: (ne quis ab vnico exemplo deriuare ius me putet,) sed duo insuper occurrunt. Primum exemplum, & huic plane geminum est, in Vrsicino, qui pariter schisma in Ecclesiam & Episcopatum R. inuexerat. Nempe & hic eiusque erroris consortes tum constitutionibus, quas Baronius memorat e Codice Vaticano *ad an. 381. n. 2.* & quidem ad P. V. pariter datis, vltra centesimum ab Vrbe lapidem relegari iussi, vel, quod idem est, vltra Suburbicarias regiones. *Nonne absurdius est, quod Vrsicini*, inquit Valentinianus, *iussit amentia, quam quod serenitas nostra mitibus persuasit edictis, vt omnes, qui impios cœtus profanata religione tentarent, vel ad centesimum Vrbis milliare pellerentur, vbi pertinax furor, ab obsequentibus destitutus in eius tantum perniciem rueret, qui solus erraret, & vt condemnati iudicio recte sentientium Sacerdotum, reditum postea vel ad Ecclesias, quas contaminauerant, non haberent, vel redintegrationem iudicii frustra a nobis impudenti peruicacia precarentur*: & sub finem. *Post hæc nisi omnes, (vt nominatim iussionis nostræ summa complectitur, vel quos turbas istiusmodi molientes sanctorum Episcoporum concilia consensu ostenderint) vltra centesimum milliarium ab Vrbe depuleris, atque earum ciuitatum finibus extorres esse præceperis, quarum plebem vel Ecclesias vel per se, vel per similes sui vulgus exercent, præter æstimationis iniuriam, cuius apud bonos non leuis iactura est, piaculum neglectæ sanctionis incurres.* Valentiniani Senioris hæc verba sunt ad Ampelium P. V. apud Baronium *ad an. 371. num. 1. Dudum Vrsicini inquietudine prouocati fauentes concordiæ populi Christiani, quieti etiam Vrbis sacratissimæ prouidentes, vno interim loco intra Gallias duntaxat perturbatorem tranquillitatis publicæ statueramus iure cohiberi: scilicet ne applicatione morum late dissensionis incommodum spargeretur. Verum naturæ nostræ mansuetudine leuigati, ita memorato abscedendi copiam dedimus, ne ad Vrbem Romam, VEL certe Suburbicarias regiones pedem inferat.* Et rursus idem de erroris consortibus in rescripto ad Maximum Vicarium Vrbis apud Baronium *loc. cit. Ex quo oritur, ut Vrsicino, quem propter quietem populi Christiani & debitam religioni ac legibus disciplinam vno interim loco morari intra Gallias iusseramus, discedendi copiam fecerimus sub ea conditione, ne vagandi arbitrium præberemus, neue ad Vrbem Romam, VEL Regiones Suburbicarias valeat commanere.* Et infra: *Sic enim mansuetudinis nostræ indulgentiam temperamus, ne occasione præstita, vicinitate inquietorum, ad aliquam forsan vociferationem religiosi populi studia prouocemus.*

Historia huius rei tota sic habet. Primum *Vrsicinus*, qui aduersus Damasum Episcopus electus fuerat, cum Damasi electioni cedere nollet, in Galliam relegatus est: Socii eius & ministri Roma tantum remoti, vt docet rescriptum Valentiniani ad Prætextatum P. V. Mox anno sequente, submoti ab Vrbe vltra vicesimum lapidem, vt legere est in rescripto ad Olybrium P. V. Postmodum facta potestas Vrsicino in Italiam redeundi, dum modo abstineret Vrbe & Regionibus Suburbicariis. Et sic Suburbicariis regionibus exclusus, seu centesimo lapide. Quod & ipsum statutum de erroris consortibus. Hæc tam varie tum circa ipsum Vrsicinum schismatis auctorem, tum circa eius asseclas: nempe Vrsicinus seuerius ab initio habitus: ministri eius ab initio lenius: tandem ad legitimam exilii legem deuentum, in Schismaticis solemnem, puta ad relegationem extra Diœcesin Episcopatus Romani, vltra centesimum, seu Suburbicarias regiones, exilio libero & soluto, id est, vbicunque prætereà locorum consistendi facultate relicta. Denique etsi legitima hæc in Schismaticis lex & ratio fuerit, eos videlicet relegandi extra Diœcesin, non tamen semper aut illico eo deuentum, sed pro periculo schismatis quandoque vlterius, quandoque citerius submoti. Et cum primis obseruanda Valentiniani Iun. constitutio, vbi *Vrbis Romæ centesimum milliare & aliarum ciuitatum fines* exæquantur. Nempe quod aliis Vrbibus suum est territorium, sui fines, hoc Vrbi Romæ centesimum milliarium præstat. Quare iam corruunt eorum molitiones omnes, qui hæc eludere conantur, ne fateri necesse habeant, vt P. V. ita & Episcopi Vrbis Romæ Diœcesin centesimum milliare fuisse, de quo iam dicere anteuerti altera *dissertatione de Suburbicariis regionibus cap 3.* & vindiciarum *de Suburbicariis Ecclesiis c. 4.* Quod autem dictum est citerius quandoque schismaticos relegatos, adde & hæreticos, & per gradus sæpe quosdam ad totius Diœceseos interdictionem deuentum, eius exemplum quoque præbuit hoc ipso titulo *l. 18. 20. supr.* Addatur & exemplum Athanasii ex Epistola Iuliani ad *Alexandrinos 51. in fin.* ἀπελθεῖν αὐτῷ προηγορεύσαμεν τῆς πόλεως καὶ Αἰγύπτου πάσης, *cedere illum ciuitate iussimus, & vniuersa Ægypto.* Sequitur nunc tertium exemplum. Nempe & Pelagiani quoque ita ante quinquennium ferme Constantii Imp. edicto, ad Volusianum P. V. vltra centesimum lapidem relegari iussi: quod memorat Baronius *Anno 420 num. 2. Cum tum præteritæ superstitionis, tum recentis plena vanitatis iamdudum corrigi iusserimus, quotidianis insinuationibus maior fieri nunciatur. Et quoniam discordia animos commouet populorum: ea quæ iam dudum iusseramus, præcepimus iterari. Vnde his lectis Eximietas tua, omnes qui Dei inuident pietati, diligenter inquirat, & eos faciat statim a muris expelli, ita tamen vt ne intra centesimum quidem lapidem habeant licentiam consistendi. Cælestium quoque magis ac magis ex Vrbe expelli mandamus. Constat enim iisdem ex medio sublatis, gratiam & concordiam tenere veterem firmitatem.* Sic tria exempla tenemus Schismaticorum extra centesimum Vrbis Romæ relegatorum intra 50. annorum spatium: nempe in *Vrsicinianis, Pelagianis, Eulalianis.*

Et propagatum tamen centesimariæ huius relegationis, in Schismaticis vsurpatæ, exemplum & ad alias Vrbes. Quod docuit *lex 35. supr. de Episcopis*, & docebit *lex 2. infr. de Episcop. Iudicio.* Non quasi cuiusque Vrbis termini eo quoque prolati fuerint. Verum adsumta iam ea ratione, quæ etsi peculiarem habeat in Diœcesi Romana relationem, ad alias tamen Vrbes recte transfertur. Mitto ciuilis relegationis vltra centesimum ab Vrbe lapidem exempla colligere. Vide Herodianum *lib. 2. c. 13.* Dionem *lib. 55. p. 560. sequ. Edit. Wechel.* Prosperum Aquitanicum, vbi de *Symmacho* agit.

LXIII. (a) Idem A. & Cæs. Georgio (b) Proc. Afric.

Omnes (c) hæreses, omnesque perfidias, omnia schismata, superstitionesque Gentilium, (d) omnes Catholicæ legis inimicos insectamur errores. Si quos (e) vero hæc quoque Clementiæ nostræ statuta pœna comitetur, & (f) nouerint sacrilegæ superstitionis auctores participes, conscios proscriptione (g) plectendos: vt ab errore perfidiæ, si ratione retrahi nequeunt, saltim (h) terrore (i) reuocentur: Et vniuerso supplicationum aditu in perpetuum denegato criminibus, debita seueritate plectantur, &c. Dat. Prid. Non. Aug. (k) Aquil. DN. Theod. A. XI. & Valentiniano Cæs. coss. [425.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* inseruit Annalibus suis Baronius *Anno* 425. *num.* 10. Iungenda autem huic est *lex* 46. *supr. de Episcopis.* Quanquam dies paulum discrepat. GOTHOF.

(b) Eidem inscribitur *d. l.* 46. *supr. de Episcopis. ID.*

(c) Omnes *quidem*, hoc supplendum. *ID.*

(d) Potuit hæc quoque huiusce legis pars referri ad *tit. de Paganis. ID.*

(e) Hæreseos alicuius nomen hic latet. *ID.*

(f) Vt. *ID.*

(g) *Se plectendos. ID.*

(h) Pro *saltem. ID.*

(i) Vide Augustini *epist.* 48. siu. 93. *Epist. Edit. Benedictin.* vide & Codicem canonum Ecclesiæ Africanæ *can.* 93. p. 917. 918. *Tom. I. Concil. Edit. Harduin. ID.*

(k) Iul. *d. l.* 46. *ID.*

COMMENTARIVS.

In Incerti nominis, & sacrilegæ superstitionis hæreticos, (quorum etsi nomen sub illis verbis *si quos* lateat, per Africam sane positos fuisse inscriptio legis ostendit) proscriptionis pœnam statuit hac Constitutione Valentinianus III. Placidiæ F. odium in eos peculiare, non vna ratione testatus. Primo, cum præfatur omnes quidem hæreses se insectari, hos vero eximia aliqua pœna dignos. Secundo, non authores tantum, sed & participes & conscios eadem pœna plecti iubet. Postremo dum bis denunciat præclusum in perpetuum aditum supplicationibus. Nisi *Cælicolas* intelligat, quos intelligat, diuinare nequeo. De quibus alioquin dicetur *infr. tit. de Iudæis & Cælicolis.* Sane Catholicos per Africam quoque fuisse aperte ostendit *l.* 44. *supr. hoc tit.* Nempe tempora abludunt: Cælicolarum enim superstitio noua hac tempestate, atqui *nouæ superstitionis* auctores hic designari videntur.

---

p. 187.

LXIV. (a) Idem A. & Cæs. Basso Com. R. P. Post alia.

Manichæos (b) Hæreticos, siue Schismaticos, omnemque sectam Catholicis inimicam ab ipso aspectu vrbium diuersarum (c) exterminari præcipimus: vt nec præsentiæ criminosorum contagione fœdentur. Omnes igitur personas erroris infausti iubemus excludi, nisi his emendatio matura subuenerit, &c. Dat. VIII. Id. Aug. (d) Aquil. DN. Theod. A. XI. & Valentiniano Cæs. coss. [425.]

NOTÆ.

(a) Huius legis meminit quoque Baronius *Anno* 425. *num.* 11. Iungenda autem huic est *lex vltim. supr. de Episcopis.* Sed & edita nuper ex Cod. Lugd. & Aniciensi constitutio Valentiniani Cæsaris nomine ad Amatum PP. Galliarum a Sirmondo in app. *Th. n.* 6. vbi hæc lex inserta. Quæ sane farrago potius est. GOTHOF.

(b) Prima huius legis sententia totidem fere verbis desumta ex *l.* 62. *supr. ID.*

(c) Id est, quantumcunque seu omnium. In *d. l.* 62. Vrbis Romæ. *ID.*

(d) In Codice Aniciensi habetur *VIII. Id. Iul.* in *d. l. vlt. VIII. Id. Octobr. ID.*

COMMENTARIVS.

Vrbibus vniuersis Manichæos hæreticos, Schismaticos, exterminari hac constitutione Valentinianus III. Placidiæ F. iubet. Vrbibus, inquam, vniuersis Italiæ. Quomodo eos Vrbe Roma paulo ante (initio videlicet a capite & principe Vrbe facto) pelli iusserat *l.* 62. *supr.* Propagatum itaque exemplum ab Vrbe Roma ad alias Vrbes: & quidem paucissimis post diebus. Quare & prior potiorque huius legis sententia ex ea totidem pene verbis transcripta.

Porro vt inter hæc Cæsarei Imperii initia Valentinianus suum illico in hæreticos odium tribus hisce costitu-

constitutionibus testatus est, quanquam neque ipsi hæc adscribenda, qui nondum septennis erat, ita erga Ecclesias & Clericos suum testatus pariter affectum *l. 46. supr. de Episcopis:* (quam *legi 63. huius tit.* coniungendum dixi) & *l. vltim. supr. de de Episcopis:* (quæ huic iungenda.) Vt ferme eiusdem opera fuit, hæreticis bellum indicere, Ecclesiam & Clericos fauore suo amplecti: quod ad *dict. l. 46.* ostensum fuit. Quod vt in aliis Principibus obseruare est, ita ipsa horum temporum ratio Principem hunc vel eius matrem potius (nam huic has leges adscribi oportet) eo adegit. Cæterum vicennio post idem Valentinianus Iun. enixam, seueramque in Manichæos Nouellam scripsit quæ est 2. *inter Valentinian.* quæ legi meretur: vbi Leonis Papæ meminit; pariter vt Cœlestinum designauit *d. l. 62. supr.*

LXV. (a) Impp. Theod. & Valentinianus AA. Florentio pf. p. (b)

Hæreticorvm ita est reprimenda insania. Vt * ante omnia quas ab Orthodoxis abreptas tenent vbicumque *Ecclesias*, statim Catholicæ Ecclesiæ tradendas esse non ambigant: quia ferri non potest, vt qui nec proprias habere debuerant, ab Orthodoxis possessas, aut conditas, suaque temeritate inuasas, vltra detineant. 2. Dein, ** vt si alios sibi adiungant *Clericos*, vel vt ipsi æstimant, *Sacerdotes*, (c) decem, (d) librarum auri multa, per singulos, ab eo qui fecerit, & qui fieri passus sit: vel si paupertatem prætendant, de communi Clericorum eiusdem superstitionis corpore, vel etiam donariis (e) ipsis, extorta nostro inferatur ærario. 3. Post *** hæc, quoniam (f) *Non omnes eadem austeritate plectendi sunt*, Arianis quidem, Macedonianis (g) & Apollinarianis, (h) quorum hoc est facinus, quod, nocenti meditatione decepti, credunt de Veritatis fonte mendacia, intra nullam ciuitatem Ecclesiam habere liceat. Nouatianis (i) autem & Sabbatianis (k) omnis innouationis adimatur licentia, si quam forte temptauerint. Eunomiani (l) vero, Valentiniani, (m) Montanistæ, (n) seu Priscillianistæ, (o) Fryges, (p) Marcianistæ, (q) Borboriani, (r) Messaliani, (s) Euchitæ, (t) siue Enthysiastæ, (v) Donatistæ, (x) Audiani, (y) Hydroparastatæ, (z) Ascodrogitæ, (aa) Fotiniani, (bb) Pauliani, (cc) Marcelliani, (dd) &, qui ad imam vsque scelerum nequitiam peruenerunt, Manichæi, (ee) nusquam in Romano solo (ff) conueniendi, orandique (gg) habeant facultatem, Manichæis etiam de ciuitatibus expellendis: (hh) Quoniam nihil his omnibus (ii) relinquendi (kk) loci est, in quo ipsis etiam elementis (ll) fiat iniuria. 4. Nulla **** his pœnitus, præter Cohortalinam (mm) in Prouinciis, & Castrensem, (nn) indulgenda militia: 5. Nullo ***** donationis faciendæ inuicem, nullo testamenti, aut voluntatis vltimæ penitus iure concesso. 6. Cunctisque ****** legibus, quæ contra hos, cæterosque, qui nostræ fidei refragantur, olim latæ sunt, diuersisque promulgatæ temporibus, semper viridi obseruantia valituris: siue de donationibus in hæreticorum factis Ecclesias, siue ex vltima voluntate rebus qua-
p. 188. litercumque relictis; siue de priuatis ædificiis, in quæ domino permittente, vel conhibente conuenerint, venerandæ nobis Catholicæ vindicandis Ecclesiæ: siue de Procuratore, qui hoc nesciente domino fecerit, decem librarum auri multam, vel exilium, si sit ingenuus subituro: metallum vero post verbera si seruilis conditionis sit: Ita vt nec in publico conuenire loco, nec ædificare sibi Ecclesias, nec ad circumscriptionem legum quicquam meditari valeant: Omni Ciuili & Militari, Curiarum etiam, & Defensorum, & Iudicum, sub viginti librarum auri interminatione, prohibendi auxilio. Illis etiam in sua omnibus manentibus firmitate, quæ de militia, (oo) & donandi iure (pp) ac testamenti factione, vel negandi pœnitus, vel in certas vix concessa personas, pœnisque variis de diuersis sunt hæreticis promulgatæ: ita vt nec speciale quidem beneficium aduersus leges valeat impetratum. 7. Nulli ******* hæreticorum danda licentia, vel ingenuos, vel seruos proprios, qui Orthodoxorum sunt initiati mysteriis, ad suum rursus baptisma deducendi: Nec vero (rr) illos, quos emerint, vel qualitercumque habuerint, nec dum suæ superstitioni coniunctos, prohibendi Catholicæ sequi religionem Ecclesiæ. Quod qui fecerit, vel cum sit ingenuus, in se fieri passus sit, vel factum non detulerit, exilio ac decem librarum auri multa damnabitur, testamenti & donationis faciendæ vtrique deneganda licentia. Quæ * omnia ita custodiri decernimus, vt nulli Iudicum liceat delatum ad se crimen minori, aut nulli cohercitioni mandare, nisi ipse id (ss) pati velit, quod aliis dissimulando concesserit. Dat. III Kalend. Iun. Constantinop. Felice & Tauro coss. [428.]

NOTÆ

NOTÆ.

(a) Lex 5. *Cod. Iust. eod. tit.* hinc, capite fineque detractis, & omissa in medio sententia, interpolata. Et *hanc leg.* Annalibus suis inseruit Baronius *Anno* 428. *num.* 25. 26. & eius occasione plura apud eundem vide *n.* 21. 22. 23. 27. 28. GOTHOF.

(b) *Florentius*, hic PP. Orientis fuit sub Theodosio Iun. vid. *Prosopogr. ID.*

* *Prima* sententia, de Ecclesiis Orthodoxorum ab hæreticis inuasis restituendis *ID.*

** *Secunda* sententia, de Clericorum ab hæreticis ordinatione: eiusque rei pœna seu multa. *ID.*

(c) Nempe hæretici Clericos suos Sacerdotes vocabant. *ID.*

(d) De hac decem librarum auri multa a Theodosio M. primum Clericorum ordinatoribus hæreticis, ipsisque Clericis ordinatis imposita: vid. *l.* 21. *supr. ID.*

(e) *Donariorum*, horum pariter mentio *l.* 57. *sup.* vbi dixi. *ID.*

*** *Tertia* sententia, de Ecclesiarum habendarum vel non habendarum ab hæreticis iure. *ID.*

(f) Verissima hæc sententia: quam & supra sæpe expendi. Tribonianus vt eam sustulit, ita æquo pede omnes hæreticos dimensus est. *ID.*

(g) De *Macedonianis*, vid. *l.* 11. 12. 13. 59. 60. *supr.* De his obseruandum *Anno prox.* 429. Orthodoxos Macedonianorum Ecclesiam extra muros Vrbis Constantinop. positam abstulisse, quoniam iidem Macedoniani Antonium Germis Catholicum Ep. interfecerant, vt tradit Marcellinus *Chron.* & Socrates *lib.* 7. *cap.* 31. *ID.*

(h) De *Apollinarianis*, vid. *l.* 12. 13. 14. 33. *supr. ID.*

(i) De *Nouatianis*, vid. *l.* 2. & eiusdem Theodosii Iun. *l.* 59. *supr. hoc tit.* & *l.* 6. *infr. ne sanctum bapt. ID.*

(k) De *Sabbatianis*, vid. quoque *l.* 59. *supr.* Male Cod. Iust. *d. l.* 5. Sebatiani. *ID.*

(l) De *Eunomianis*, vid. *l.* 6. 8. 11. 12. 13. 17. 23. 25. 27. 31. 32. 34. 36. 49. 50. 58. 59. 60. 61. *supr.* & *l. vltim. infr. ne sanctum bapt. ID.*

(m) *Valentinianorum* hoc Codice vnica hæc mentio occurrit: Quibus a Theodosio Iun. *hac leg.* conueniendi orandique facultas in Romano solo interdicitur. Quod & ipsum Theodosium fecisse testatur Ambrosius *epist.* 29. siu. *epist.* 17. *Edit. Paris.* 1614. *in fol. ad Theodosium, sub finem. Quis habet Valentinianorum heresin vindicare? quam pietas tua quomodo vindicat, cum eos excludi iusserit, ne conueniendi vsurpare copiam? ID.*

(n) De *Montanistis*, vid. *d. l.* 34. 48. 57. *supr. ID.*

(o) De *Priscillianistis*, (a Priscilla dictis non a Priscilliano, quod Pancirolus tradit 2. *var.* 175.) vid. & *l.* 40. 43. 48. 59. *supr. ID.*

(p) De *Phrygibus*, vid. & *l.* 40. 59. *supr. ID.*

(q) *Marcianistarum*, vnica hæc hoc Codice mentio occurrit: rescribendum autem *Marcioniste*, quomodo & vocati, non minus quam *Marcionitæ*: vid. *Epiphanium. ID.*

(r) *Borborianorum*, hoc Codice vnica hæc mentio extat: βορβολιανὰς Græca Paratitla exhibent: vid. *Leonclau. p.* 108. siu. *pag.* 1426. *Tom. II. Bibl. Iur. Can. Hen. Iustell.* de quibus vid. *qui de heresibus* scripsere: quæque nos iam ad Philostorgium, *lib.* 3. *cap.* 15. *ID.*

(s) Al. *Massaliani. Messalianorum*, vnica & hæc hoc Codice mentio fit: v. *Epiphanium heresi* 80. vid. *apud Photium*, *Cod.* 52. Synodum Sidetanam, aliaque contra Messalianos. *ID.*

(t) *Euchitæ* Messaliani, de quorum exortu sub Valentiniano: vid. Theodoretum *lib.* 4. *cap.* 10. & Histor. Trip. *lib.* 7. *cap.* 11. Niceph. 11. *cap.* 14. *ID.*

(v) *Enthusiastæ. ID.*

(x) De *Donatistis*: vid. *l.* 37. 38. 39. 40. 43. 44. 46. 52. 54. 55. *supr. ID.*

(y) *Audiani*, ab Audæo sub Constantino & Constantio Imp. cœperunt: de his Epiphanius *heresi* 70. qui hoc ipso tempore sub Theodosio Iun. scribebat. Baronius *Anno* 341. *num.* 38. 39. Vulcanius in Cyrillum aduersus Anthropomorphitas statim initio. Male hic Paratitla Græca ἀνδριανὰς. *ID.*

(z) De *Hydroparastatis*, vid. & *l.* 7. 9. 11. *supr. ID.*

(aa) *Tascodrogitæ*, nominantur *leg.* 10. *supr.* vbi dixi: ἀσκοδρόγυς hic habent Paratitla Græca. *ID.*

(bb) De *Photinianis*, vid. & *l.* 6. *supr. ID.*

(cc) *Paulianorum*, vnica hæc hoc Codice mentio. *Pauliniani* in Cod. Iust. vbi tamen Græca Paratitla habent παυλιανὰς. *ID.*

(dd) *Marcellianorum*, quoque vnica hæc hoc Codice mentio, vt hic cum Photinianis copulantur, ita & apud Epiphanium *heres.* 71. 72. & *initio* 73. Hic porro in Cod. Iust. adduntur & alii hæretici. *ID.*

(ee) De *Manichæis*, vid. & *l.* 3. 7. 9. 11. 18. 35. 38. 40. 41. 43. 59. 62. 64. *supr.* & *l.* 24. *infr. de Paganis: l.* 3. *infr. de Apostatis. ID.*

(ff) *Romanum locum*, Cod. Iust. vbi Contius, *Romano loco. ID.*

(gg) *Morandique* in editis Cod. Iustin. verum & Græci & Manuscripti habent, vt hic *orandique*, & repetitum *Nouell. Iust.* 37. μηδὲις τόπος τοῖς αἱρετικοῖς ἔσω προσευχῆς, *nullum locum ad orandum heretici habeant. ID.*

(hh) *Et vltimo supplicio tradendis*: add. Cod. Iust. sed ab imperito homine, nam tota lex renititur, & vel proxime cohærentia verba. Et tamen Paratitla quoque Græca ea habent, & aliis legibus id continetur, *l.* 11. 12. 16. *Cod. I. de heret.* vnde & forte assumendum illud. *ID.*

(ii) Est qui tentat *hominibus*, scilicet Manichæis. Nil opus. *ID.*

(k) γρ. *relinquendum*, vt habet Cod. Iust. *ID.*

(ll) An

(ll) An hæc propter Manichæos dicuntur, quia Manichæi volebant quinque esse elementa; non quatuor: puta fumum, tenebras, ignem, aquam, ventum: vnde negabant aërem & terram esse elementa: & hæc aiebant a gente tenebrarum condita: In fumo dicebant hominem & omnes bipedes creatos: in tenebris serpentes: in igne quadrupedes: in aëre volatilia, in aqua natantia. Esse autem quinque alia elementa bona a Deo missa, ad hæc debellanda: & esse permixtum aëra fumo, tenebris lucem, igni malo bonum, aquæ malæ bonam, vento malo bonum, a quibus purgantur: vid. Augustinum. Putem ego hæc superioribus hæreticis communia. Nempe si locus quidam hæreticis relinquatur ad cultum suum exercendum, non tamen Numini diuino, verum etiam ipsis elementis iniuria fiat, quæ talem superstitionem, & fœditatem abhorreant, quæque exinde fœdarentur, aër potissimum & terra. ID.

p.189.

**** *Quarta* sententia, de *Militia* interdicta hæreticis. ID.

(mm) Concordat *lex* 48. 61. vbi dixi. ID.

(nn) *Castrensem*, id est, militarem: militia igitur armata non interdicti hæretici. ID.

***** *Quinta* sententia, de *Donationis & testamenti* inuicem iure hæreticis adempto. ID.

****** *Sexta* sententia qua leges anteriores confirmantur, de *donariis* Ecclesiarum hæreticarum, deque puniendis, qui conuentibus hæreticorum locum præbuerint, &c. ID.

(oo) Iam de hoc supra actum in quarta sententia. Cur igitur hic repetitum? ID.

(pp) De hoc dictum *infr.* ID.

******* *Septima* sententia, de *Ingenuis* & seruis ab hæreticis superstitione sua non imbuendis. Hic autem desumpta *lex vltim. C. Iust. ne sanctum bapt.* ID.

(rr) *Nec non*, Cod. Iustin. ID.

* *Postrema* sententia de Iudicis officio. ID.

(ss) *Idem*, Cod. Iustin. *d. l. vltim.* ID.

COMMENTARIVS.

IN HÆRETICOS & hæreses, quarum *viginti tres* hic nominat, est hæc amplissima Theodosii Iunioris constitutio, data fine mensis Maii Anno D. 428. qua cum pleraque anterioribus constitutionibus cauta repetantur, ac nominatim confirmentur: nil attinet ea sigillatim expendere: præsertim cum eius capita & sententias iam in Notis distinxerimus. Quare singularia tantum quædam in ea nunc sectabor. Primum eo notabilis est hæc lex, quod Theodosius Iun. *hæreticos non omnes eadem austeritate plectendos* ait: quod in argumento de hæreticis sedulo obseruandum, & vero ex huius tituli constitutione passim id ipsum discimus. Theodosius certe *hac leg.* ideo quatuor vt hæreticorum classes, ita & pœnarum gradus constituit. Prima classis est eorum, quibus intra ciuitates tantum non in agris Ecclesiarum ius adimit. Quo in censu ponit tres hos: *Arianos*, *Macedonianos & Apollinarianos:* suæ proinde quædam his Ecclesiæ a Theodosio *hac leg.* relictæ extra ciuitates. Quod etiam discimus de *Macedonianis*, ex iis, quæ Anno proximo 429. contigere. Eo scilicet Macedonianis ablatæ Ecclesiæ extra muros Vrbium quarundam, & in his Constantinopolitanæ, ea occasione, quam memorat Socrates *lib. 7. cap. 31.* & Marcellinus Chronico: Ἀφῃρέθησαν, inquit, ἥ τε ἐν Κωνσαντίνȣ πόλει πρὸ τȣ̃ παλαιȣ̃ τείχȣς τῆς πόλεως, καὶ ἡ ἐν Κυζίκῳ, καὶ ἄλλαι πολλαὶ ὧν ἔσχον ἐν τοῖς ἐν Ἑλλεσπόντῳ ἀγροῖς: *ablatæ sunt illis, tum ea, quam habebant Constantinopoli, ante veteres muros vrbis regiæ, tum illa quam habebant Cyzici, aliæque plures earum, quas invicis Hellesponti obtinebant. Orthodoxi nostri*, inquit Marcellinus, *Macedonianorum Ecclesiam extra Vrbis muros positam abstulerunt, quoniam*, &c. Secunda classis hæreticorum est eorum, quos suis Ecclesiis contentos esse iubet, neque alias de nouo ædificare (puta *Nouatianos, Sabbatianos.*) Tertia classis est eorum, quibus nusquam in Romano solo conueniendi, orandique, neque in agris, facultatem patere iubet. Postrema in classe sunt Manichæi, quos etiam ciuitatibus expelli iubet. Vnde liquet etiam, leuissimam Nouatianorum & Sabbatianorum conditionem: grauissimam Manichæorum constitui. Nempe Nouatiani & Sabbatiani meliore semper loco inter hæreticos habiti fuere: de quo dixi plene ad *l. 2. & 59. supr.* etiam ex Socrate & Sozomeno. Atenim Manichæi deterrimo, quos & ideo hic ad imam vsque scelerum nequitiam peruenisse ait Theodosius Iun. & in Nouella sua *de Iudæis 3. vers. superest. Deo semper offensos*, de quo dixi ad *l. 3. supr. & l. 3. 4. infr. de Apostatis.* Secundo obseruetur, Castrensi seu armata militia hæreticos & in his Eunomianos non interdici: & Synesium tamen conqueri videmus *epist. 5.* de Eunomianorum militia. Sane horum temporum militia armata, ad miscellanea omnis generis hominum venit, Barbarorum, hæreticorum. Tertio obseruetur, hæreticis donandi, testandi in certas personas ius concessum fuisse. Quænam vero personæ illæ sint alibi non expressum. Quarto notetur, hæreticis Catholicos vt seruos habere quocunque titulo permittitur, ita mysteriis suis imbuendi, vel prohibendi eos Catholicam religionem sequi, pœnam exilii & 10. librarum auri imponi. Atenim Iudæo neque Christianum mancipium quoquo titulo habere licuit, & id superstitione sua imbuenti capitale fuit: vt docebit *titulus infr. ne Christianum mancip. Iud.* Postremum notetur, Iudici pœnas legum neque dissimulare, neque mollire sine fraude licere: cui congruit & *lex 8. supr. de appellationibus, l. vltim. supr. ad L. Iul. de vi publ. seu l. 8. Cod. Iust. eod.* Symmachus *libro extremo epist. extrema. Alia est conditio Magistratuum, quorum corruptæ videntur esse sententiæ, si sint legibus mitiores, alia Dominorum Principum potestas, quos decet acrimoniam seueri iuris inflectere:* vid & Nouellam *Iustin. 82.* Quintil. *declam 317. 345. l. 15. D. ad municipal.* Quid est igitur, quod Augustinus *in epist. ad Marcellinum 158.* siu. *139. Ed. Ben.* scribit: *Soleo enim audire, in potestate esse Iudicis mollire sententiam, & mitius vindicare quam leges?* Nempe de illis legibus id accipio, quæ ad terrorem scriptæ, cuiusmodi fuere ferme in hæreticos scriptæ.

ptæ. Quod tamen ipſum *hac leg.* exerte iudicibus interdicit.

Tandem certam puto Baronii coniecturam, *hanc leg.* a Theodoſio Iun. promulgatam, Neſtorii, (qui his Coss. ſuperiore menſe IV. Idus Aprilis Epiſcopus Conſtantinopolitanus creatus fuit, quod teſtatur Socrates *lib. 7. cap. 29.*) perſuaſione. Nam non Vincentius Lirinenſis tantum, (qui octennio poſt *hanc leg.* ſcribebat) teſtatur, *eum cunctarum hæreſeon blaſphemias inſectatum*, in *Commonitor. cap. 11.* verum & Socrates *diſerte d. cap. 29.* ſcribit, eum ſimul ac Ep. creatus fuit, oratione ad Imp. Theodoſium Iun. habita, hæc, quæ poſtea in multorum ore fuerunt, inter cætera dixiſſe: *Mihi, o Imperator, terram hæreticis purgatam tribue, & ego tibi cœlum tribuam. Tu mihi in profligandis hæreticis ſubueni, & ego tibi in profligandis Perſis ſubueniam:* δός μοι ὦ βασιλεῦ καθαρὰν τὴν γῆν τῶν αἱρετικῶν, κἀγώ σοι τὸν οὐρανὸν ἀντιδώσω: συγκάθελέ μοι τοὺς αἱρετικοὺς, κἀγὼ συγκαθελῶ σοι τοὺς Πέρσας. Quæ verba, vt etiam ab iis, quibus odio erant hæretici, accepta fuerint, mox ſubiicit: ſubiicit etiam *eod. cap. 29.* quid in Arianos, Nouatianos, Quartadecimanos molitus ſit, ad tumultum & incendium vſque: impetum tamen eius in Nouatianos ab Imp. repreſſum (cuius Theodoſii moderationis in Nouatianos & hæc lex fidem facit.) p. 190 Addit idem Socrates *eod. lib. cap. 31.* & Macedonianos afflixiſſe: tandemque Imperatori perſuaſiſſe, vt Eccleſiæ illis adimerentur: & vero ademtam eis Eccleſiam extra vetera Vrbis Conſtantinopol. mœnia ſitam, alteram Cyzici, & alibi præterea complures, quas in agris Helleſponti tenebant. Iuxta hanc legem ſcilicet, qua iis in ciuitatibus tantum Eccleſiæ eis interdictæ. Ergo quæ memorat Socrates, poſteriora ſunt hac lege.

LXVI. (a) Imp. Theod. Valentinianus AA. (b) Leontio PF. P. (c)

Damnato (d) portentuoſæ (e) ſuperſtitionis auctore Neſtorio, nota congrui nominis eius inuratur gregalibus, ne (f) *Chriſtianorum* appellatione abutantur: ſed quemadmodum Ariani, (g) lege † diuæ memoriæ Conſtantini ob ſimilitudinem impietatis *Porfyriani* a Porfyrio nuncupantur, ſic vbique participes nefariæ ſectæ Neſtorii *Simoniani* (h) vocentur: vt cuius ſcelus ſunt in (i) deferendo Deo imitati, eius vocabulum iure videantur eſſe ſortiti. Nec vero impios libros nefandi (k) ſacrilegii Neſtorii aduerſus venerabilem Orthodoxorum ſectam decretaque ſanctiſſimi Cœtus (l) Antiſtitum Epheſi habiti ſcriptos habere, aut legere, aut deſcribere quiſquam audeat: quos diligenti ſtudio requiri, ac publice comburi decernimus: Ita, vt nemo in religionis diſputatione aliquam ſupradicto (m) nomine faciat mentionem: Aut quibusdam eorum habendi concilii gratia, in ædibus, aut villa, aut ſuburbano ſuo, aut alio quolibet loco, conuenticulum, clam aut aperte præbeat: quos omni (n) conuentus celebrandi licentia priuari ſtatuimus: Scientibus vniuerſis violatorem huius legis publicatione bonorum eſſe coërcendum. Dat. III. Non. (o) Aug. CP. DN. Theod. A. XV. & qui fuerit nunciatus. [435.]

NOTÆ.

(a) *Lex 6. Cod. Iuſt. eod. tit.* Eam quoque Annalibus ſuis inſeruit, deque ea egit Baronius *Anno 435. num. 1. 2. 3.* Extat plenior Græce & Latine in Actis Concilii Epheſini: inſcriptione mutila & ſubſcriptione carens, *Part. 3. cap. 45.* ſiu. *Part. 4. in fin. pag. 1715. 1716. 1717. Tom. I. Concil. Harduin.* GOTHOF.

(b) *Iidem AA.* tantum huic legi inſcribendum erat. *ID.*

(c) *Præfectum Vrbi.* Ita omnes editiones Codicis Theodos. excepta Pariſienſi poſtrema. Ita quoque Codex Iuſtinianeus in *d. l. 6.* Id vero comprobat omnino *lex vltim. ſupr. de Principib. agentium in reb.* quæ hoc ipſo anno data, ſic habet: *Eodem exemplo Iſidoro PFP. Regino Illyrici PFP. Leontio PFV.* &c. Item *lex 3. ſupr. de frum. V. Conſtantinop.* quæ ſuperiore Anno 434. data eſt. *ID.*

(d) In Concilio Epheſino Anno Domini 431. vt *mox. ID.*

(e) *Portentoſe*, Cod. Iuſt. recte. *ID.*

(f) *Nec*, Cod. Iuſt. *ID.*

(g) *Sed quemadmodum Ariani ab Ario, lege diuæ memoriæ Conſtantini, ob ſimilitudinem impietatis: Porphyriani a Porphyrio nuncupantur: ſic vbique participes nefariæ ſectæ Neſtorii, Neſtoriani vocentur.* Cod. Iuſt. ita hic locus deformatus, & inepte, non tantum male diſtinctus: de quo mox. *ID.*

† Quæ apud Socratem legitur *lib. 1. cap. 9.* vid. Commentar. *ID.*

(h) *Simoniani*, ita quoque Paratitla Græca: de quo mox. At in Cod. Iuſt. hodie inepte *Neſtoriani. ID.*

(i) Ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀποστροφῇ, *in auerſione a Deo*, ita in *Act. Concil. d. l.* forte ἀπογραφῇ, id eſt, *deſcriptione. ID.*

(k) *Nefandi & ſacrilegi*, Cod. Iuſt. *ID.*

(l) Concilii Ephesini. *ID.*

(m) *Supradicti nominis*, Cod. Iuſt. de quo mox. *ID.*

(n) *Quos omnes cœtus celebrandi*, &c. Cod. Iuſt. *ID*

(o) *III. Kalend. Aug. Theodoſio XV. & Valentiniano IV. AA. CONSS.* Cod. I. *ID.* Ant. Pagius *in Critic. ad Annal. Baron. h. a.* vtriuſque Codicis ſubſcriptionem mendoſam eſſe contendit, reſcribitque *III. Kalend. April.*

April. vt omnibus, quæ ad hanc legem pertinent, atque ab eo *loc. cit.* recensita sunt, peragendis, Synodisque Anazarbica & Tarsensi, celebrandis, sufficiens tempus statuatur. RITTER.

COMMENTARIVS.

ADVERSVS NESTORII nomen librosque & Nestorianorum cœtus seu conuentus, est hæc Theodosii Iun. constitutio, inter alias plures: quæ & ipsa plenior extat in Actis Concilii Ephesini, quam vtraque lingua Græce & Latine promulgari voluit, & nos hic eam totam exhibere voluimus. Cui addi potest & Præfectorum Edictum, Isidori, inquam, & Regini (quibus pariter inscripta hoc ipso Anno 435. *l. vltim. supr. de Principibus agenti. in rebus.*) sub quo hæc lex proposita fuit; quod & ipsum extat inter Acta Concilii Ephesini *parte 3. cap. 46.* siu. *Part. 4. in fin. pag. 1718. Tom. I. Concil. Harduin.*

Et hæc quidem lex a Theodosio Iuniore sancita, quod hac lege diserte profitetur, firmandis Concilii Ephesini decretis, quo Nestorius portentosæ superstitionis auctor damnatus fuit: quod quidem Concilium habitum fuit ante quadriennium Anno 431. Igitur data hæc lex quadriennio post eam Synodum. Tam sero inquies? Nempe vt maxime Nestorius ea Synodo damnatus, attamen de curando ipso post eam actum: & sectatores eius fidem Catholicam dolose professi, quinimo libros adhuc sparsere. Itaque vbi spes nulla correctionis amplius, contra eius hæresis porro diffunderetur atque inualesceret, huiusce legis ferendæ consilium Theodosius cepit.

Antequam vero ipsam *leg.* expendimus, de Nestorii hæresi breuiter monendum est, eum prædicasse Christum ex Maria hominem, non Deum natum: verum & diuinitatem postea collatam pro merito, ὕςερον ἔσχε τὸν θεὸν παραποιύμενον ἀυτῶ: Quare Virginem Mariam *Deiparam* non dicendam. Hanc *portentosam* superstitionem hæc lex vocat. De qua *leg.* nunc.

Eius tria sunt capita. Primum est, de *Nomine* Nestorii, Gregalium siue sectatorum. Nempe *Simonianos* eos vocari iubet: ratione tum & exemplo additis: Ratione, inquam: *Vt cuius*, inquit,
p. 191. *scelus sunt in deserendo Deo imitati, eius vocabulum iure videantur esse sortiti.* Nempe hoc vult, Nestorianos Dei desertores a Simone Mago Dei pariter desertore dicendos. Neque tamen hæc generalis tantum ratio nominis adæquationis mihi sufficiens videtur. Cur enim potius Nestoriani *Simoniani*, a Simone Mago, quam ab alio hæretico; omnes enim hæretici desertores fidei, ac proinde & Dei? Igitur tenendum est Simonem portentose inter alia adstruxisse, se, Helena cœlo antea lapsa, postea de cœlo descendisse, κατεληλυθέναι; cum ipsius aduentum hactenus ea expectaret, teste Epiphanio, *heresi 20. num. 2. 3.* & Theodoreto *haret. fabul. 1. cap. 1. pag. 192. Tom. IV. Oper. Sirmond.* eamque σύνοικον fecisse: vt omittam nescio quas συζυγίας, de quibus idem Theodoretus. Hinc igitur Nestoriani *Simoniani* dicti, quod Simonis scelus imitarentur; nempe, quia Nestorius asserebat Christum nudum hominem natum ex Virgine Maria (quam ideo Deiparam dici nolebat) & sic Mariam peperisse non Deum, sed Diuinitatis instrumentum, ἔτεκεν ἄνθρωπον θεότητος ὄργανον, *peperit hominem diuinitatis instrumentum*, Theodoret. *fabular hæret. lib. 4. cap. 12.* & contra Nestorium ad Sporacium *pag. 698. Tom. IV. Oper. Edit. Sirmond.* & postea Deum de cœlo descendisse, κατεληλυθέναι; Christoque homini diuinitatem collatam pro merito, ὕςερον ἔσχε τὸν θεὸν παραποιύμενον ἀυτῶ, *postea habuit diuinitatem similem Deo.* vid. etiam Prosper *in Chron. ad an. 428.* Exemplo rursum se munit Theodosius: nempe Constantini Magni, qui similiter lege lata Arianos iussit a Porphyrio *Porphyrianos* vocari ob similitudinem videlicet impietatis. Et vero ea ipsa Constantini Magni lex extat apud Socratem *lib. 1. cap. 9.* quæ & hic tota sternenda seu consignanda est. Nam & huic gemina prope est: hæcque ad illius instar composita.

Victor Constantinus Max. August. Episcopis & populo S.

Cum Arius scelestorum & impiorum hominum consuetudinem imitetur, eandem cum illis ignominiæ & turpitudinis notam merito subire debet. Quemadmodum Porphyrius veræ pietatis hostis, qui nefarios libros contra religionem Christianam nuper edebat, mercedem dignam laboribus recepit & eiusmodi quidem, vt apud posteriora secula, non ipse solum maximis probris vexatus fuerit, & turpissimæ infamiæ labe aspersus, verum etiam impia eius scripta deleta & extincta: sic iam visum est Arium & eius sectatores Porphyrianos nuncupare, vt quorum secuti sunt mores, eorum etiam nomen habeant: quin etiam si quod opus ab Ario conscriptum reperiatur, illud cremandum esse, vti non modo execrabilis eius doctrina funditus tollatur, sed etiam nullum monumentum eiusdem omnino relinquatur ad posteritatem. Illud etiam mandamus, vt si quis librum ab Ario compositum occultasse deprehensus sit, & eum non statim in medium adductum igne combusserit, morte mulctetur. Nam mox vt comprehensus fuerit, plectatur capite. Deus vos seruet incolumes. Hoc Constantini Edictum totidem quoque verbis recitat Nicephorus *lib 8. cap. 25.* At Sozomenus *lib 1. cap. 20.* id sic recitat, vt tamen omittat, quæ de Arianis a Porphyrio Porphyrianis nominandis eo cauta fuerant. Ad rem. Igitur sicut Arianos adscito nomine Constantinus Magnus *ob similitudinem impietatis* Porphyrianos a Porphyrio dici voluit, ita Theodosius Iun. nunc Nestorianos ob desertionis a Deo similitudinem (a Simone scilicet Mago) *Simonianos* dici voluit. Atque hæc est hac parte Theodosii Iun. *hac leg.* mens & legis huius lectio, quam & Paratitla Græca agnoscunt: οἱ Νεςοριανοὶ Σιμωνιανοὶ λέγονται. Et confirmant manifestissime sequentia *huius leg.* verba: *vt* CVIVS *scelus sunt in deserendo Deo* IMITATI, EIVS *vocabulum iure videantur sortiti.* Quod Leunclauius quoque iam recte notauit *pag. 198. & pag. 1426. Tom. II. Bibl. Iur. Canon. Hen. Iustell.* Atenim Iustin. hæc non vitiosa distinctione tantum, verum immutata prorsus exhibet, & incerto sensu, quasi Constantinus iusserit ab Ario Arianos dici, Theodosius vero iusserit *Nestorianos* a Nestorio dici: vt Porphyriani a Porphyrio dicuntur. Quam lectionem corruptam præter *hanc leg.* Paratitla quoque Græca *lib. 1. t. 5. §. 6.* & Photius *in Nomocanone* ostendit *tit. 12. cap. 3.* cuius verba mendosa perperam arbitratus est Pancirolus 2. *var. 176.* *

* Iustinianum defendere conatus est CL. HEINECCIVS *in præfat. præmissa Corpori Iur. Ciuil.* siu. *Opusculor. minor. pag. 283. sequ.* Nestoriani vocabulum Tribonianum non dolo malo reposuisse in Codice statuit vir doctis-

Secundum *huius legis* caput est de *Libris Nestorii* aduersus Orthodoxam fidem & decreta Concilii Ephesini scriptis: nempe eos haberi, describi, legi, vetat: quin diligenter inquisitos publice comburi. Et hoc ipsum pariter Constantini exemplo: Sed & ipsorum Patrum Ephesinorum iam antea inuitatione, vt docet epistola Synodalis Cyrilli prima ad ipsummet Theodosium, præterquam quod mos hic solemnis improbatæ lectionis librorum comburendorum. De Eunomianorum & Montanistarum libris *l. 34. supr.* de Maleficorum & Mag. libris: vide *l. vltim. supr. de Malefic. & Mathemat.* Sane & Nestorius ad spargendum virus suum libros ediderat, quibus Cyrillus Ep. Alexandrinus rescripsit. Et post eum damnatum Andreas & Theodoretus Nestoriani aduersus Synodi capitula libros scripsere: vt ex Theodoreto *epist. 11.* constat: & Cyrillo *epist. 30.* Atque hoc est quod *hac leg.* indicatur, *Impios*, inquit, *libros nefandi sacrilegii Nestorii aduersus decreta sanctissimi cœtus Antistitum Ephesi habiti scriptos.*

Tertio *huius legis* capite, *Cœtus Nestorianorum* prohibentur, atque adeo loca his vbicunque præberi siue in ipsa Vrbe Constantinop. siue in Suburbanis. Hæc enim lex proprie pertinet ad eam Vrbem, vt inscriptio legis docet. Quanquam & eodem exemplo ἰσοτύπως scripta lex ad Præfect. P. Orientis & Illyrici, sub quorum etiam Edicto ea, vt antea ostendi proposita fuit.

Supersunt quædam notanda. Primum, quid sibi Theod. his verbis velit. *Ita vt nemo in religionis disputatione, aliquam supradicto nomine faciat mentionem.* Quod obscurum vtique, ac maxime cum clare ista sonent, *supradicto nomine faciat mentionem.* Verum integra lex, vt habetur in Actis Ephesinis, ostendit, spectare hunc versiculum ad priorem legis partem, atque hanc verborum esse mentem: Nestorianorum in disputationibus de religione nullam mentionem fieri oportere, verum τῷ Σίμωνος ὀνόματι, id est, *Simonianorum* nomine indigitandos: μηδὲ μνήμην τῶν οὕτως ἀπολλυμένων ἀνθρώπων ἔν τινι τῆς θρησκείας διαλέξει ἑτέρῳ ἢ τῷ Σίμωνος ὀνόματι ποιεῖσθαι, *nullam hominum adeo perditorum in vlla de religione disputatione, nisi sub Simonianorum nomine, mentionem fieri.* Secundo, quid post hoc Edictum Nestoriani moliti sint, ostendit Liberatus Diaconus, *Breuiculi cap. 10.* & ex eo Baronius *Anno 435. num. 3. 4.* &c. Postremo non absimilis est huic & altera Theodosii Iun. constitutio *l. 3. Cod. Iust. de summa Trinit.* quam & Euagrius memorat *lib. 1. cap. 12.* quæque extat in Actis Concilii Ephesini *part. 3. cap. 47.* vna cum Edicto præfatorum, sub quo ea promulgata, *cap. 48.* anno Diocletiani 164. Vid. *Concilia Harduini Tom. I. pag. 1719. 1720. 1721.*

doctissimus, sed quia iussus erat leges temporibus suis ita attemperare, vt nihil continerent, obsoleti. Verum non inspexerat V. C. Photii *Nomocanonem*, & *Paratitla Græca*, siue Theodori Balsamonis *ecclesiasticar. constitution. collectionem*, quæ *Simonianorum* nomen, aperte præfert; vt facile iudicare possimus, nomen *Simonianorum* ne sequiore quidem ætate ignotum, atque adeo obsoletum fuisse. Neque satis feliciter restituit legem Cod. Iust. noua interpunctione, *sed quemadmodum Ariani ab Ario, lege diuæ memoriæ Constantini, ob similitudinem impietatis Porphyriani, a Porphyrio nuncupantur*, quod patebit ex collatione nostræ legis; cum manifestissimum sit Tribonianum in dicta lege scripsisse, *Arianos* ab Ario, *Porphyrianos* a Porphyrio, *Nestorianos* a Nestorio nomen sortitos. Quid fieret V. C. si & nos acumen criticum desideraremus, quo Gothofredum plane destitutum fuisse, contendit.

p.192. NE SANCTVM BAPTISMA ITERETVR.

TITVLVS VI.

Lib. I. Cod. Ivst. Tit. VI.

Ad hunc titulum præterea referendæ sunt *lex 5. 17. 54. 58. 65. supr. de hæret.* & *lex 4. infr. de Apostatis.*

PARATITLON.

Baptisma *Rubrica*, & *l. 2. 4. 5. hoc tit.* Sanctum, *Rubr.* & *l. 4. infr. de Apostatis.* Sa-crosanctum *l. 4. hoc tit.* Diuinum *l. 58. supr. de hæreticis:* Cœleste lauacrum *l. vltim. de spectac.* Dicitur & Mysterium absolute *l. 4. hoc tit. l. 58. 65. supr. de hæreticis:* mysterium Catholicæ sectæ *l. 6. hoc tit.* mysterium diuinum *l. 4. de Apostatis*, mysterium indultæ fidei *d. l. 58.* mysterium Orthodoxorum *l. 65. supr. de hæreticis.* Dicitur & Sacramentum Christiani nominis *l. 2. hoc tit.* Catholicæ fidei Sacramentum *l. 44. de hæreticis*, Dei summi Sacramentum *l. 1. supr. de scenicis.* Item dicitur Gratia *l. 1. hoc tit.* seu diuina gratia *l. 5. hoc tit.* Gratia communionis *l. 5. infr. de Apostatis.* Sanctitas, cœlitus infusa *l. 5. hoc tit.* indeque sanctitas baptismi *l. 1. hoc tit.* Munus diuinitatis *l. 4. hoc tit.* Lux noua sancti bapisma-

tis

tis *d. l. vltim. de spectaculis.* Fides: hinc baptismus plenius mysterium indultæ fidei *l. 58. supr. de hæreticis*, Baptizati imbuti fide *l. vltim. hoc tit.* & *l. 58. supr. de hæreticis:* Fideles *l. 2. infr. de Apostatis.* Apostatæ facti post baptismum, fidem prodere, fidem polluere, *l. 4. infr. de Apostatis*, fide deuii *l. 5. infr. de Apostatis:* Baptizati ipsi dicuntur initiati Orthodoxorum ritu *l. 6. hoc tit.* imbuti fide *l. vltim. hoc tit.* & *d. l. 58. supr. de hæreticis;* munere diuinitatis abluti *l. 4. hoc tit.* fideles *l. 2. infr. de Apostatis:* quibus opponebantur Catechumeni *d. l. 2.*

Id Baptisma in modum semel nati hominis semel quoque a Deo concedi dicitur *d. l. 58. supr. de hæreticis.* Quare iterari Baptisma seu geminari atque adeo rebaptizari huius tituli Constitutionibus omnibus prohibetur: item *l. 5. 58. 65. supr. de hæreticis.* Quod qui faciunt, dicuntur contaminare *l. 1. hoc tit.* incestare, non purificare *l. 2. hoc tit.* inficere contagione profanæ repetitionis *l. 4. hoc tit.* polluere cœno profanatæ religionis & hæreticorum sordibus *l. 6. hoc tit.* tabefacere corpora reparata morte *l. 5. supr de hæreticis*, sacrum mysterium inquinare *l. 54. vers. 6. supr. de hæreticis.* Horum dogma peruersum dicitur *l. 5. hoc tit.* crimen piaculare *l. vltim. hoc tit.* error *l. 2. hoc tit.* blandus error *l. 4. hoc tit.* deuius error *l. 3. hoc tit.* miser error *d. l. 2. hoc tit.* prauæ mentis error *l. 4. hoc tit.* facinus *l. 4. hoc tit.* & *d. l. 58.* nefarium facinus *d. l. 58.* furor immanis *l. 5. hoc tit.* institutio nefaria *l. 5. supr. de hæreticis*, sacrilegium ferale *l. 4. hoc tit.* & temeritas noxia *l. 4. hoc tit.* Tandem inlicita vsurpatio *l. 1. hoc tit.*

Id vero admittebant varia hæreticorum genera, vt docet *lex 65. supra de hæreticis.* Inter alios Donatistæ *l. 4. 5. hoc tit.* ad quos etiam pertinet *lex 1. 2. 3. hoc tit.* item *lex 5. 38. supr. de hæreticis.* Item Eunomiani *l. 6.* & *l. vltim hoc tit.* & *l. 17. 58. supr. de hæreticis:* & hi quidem singulari quodam ritu: vnde & Histopodes dicti *d. l. 17.* de profanantibus baptismum per Apostasiam: vid. *tit. de Apostatis.*

Quod pœnas eorum attinet, exequuntur id huius tituli leges: Valentiniani Iunioris *lex 1.* Gratiani *lex 2.* Honorii *lex 3. 4. 5.* Theodosii Iun. *l. 6. 7. seu vlt.*

Tandem de pœnis eorum qui post baptismum Apostatæ facti fuissent: vide *l. 2. 4. 5. infr. de Apostatis.* His omnibus adiice, & Cœlicolas circa baptismum quid noui instituisse, vt docet *lex 44. supr. de hæreticis:* & Augustinus. Auctores constitutionum quæ hoc titulo occurrunt, in rebaptizantes sunt: Valentinianus Sen. *l. 1.* Gratianus *l. 2.* Honorii tres sunt leges, *l. 3. 4. 5.* Theodosii Iun. *l. 6.* & *7. seu vltim.* Ad Africam pertinent *lex 1. 2.* proculdubio etiam *lex 3.* & *4. 5.* ad Orientis Imperium *l. 6.* & *vltim.* In Donatistas latæ *lex 1. 2. 3. 4. 5.* in Nouatianos *l. 6.* in Eunomianos *lex vltim.*

---

p. 193. VALENTINIANI Sen. *constitutio in rebaptizantes.*

I. (a) Imp. VALENTINIANVS & Valens (b) AA. ad Iulianum (c) Proc. Afric.

ANTISTITEM, (d) qui sanctitatem baptismi inlicita vsurpatione geminauerit, & (e) contra instituta (f) omnium, (g) eam Gratiam iterando contamianuerit, Sacerdotio indignum esse censemus. Dat. x. Kalend. Mart. Treu. Valentiniano & Valente IV. AA. coss. [373.]

NOTÆ.

(a) *Lex* 1. *Cod. Iust. eod. tit.* hinc & ex *l. sequente* conflata est. Inseruit eam recte Baronius Annalibus Ecclesiasticis *Anno Domini* 373. *num.* 35. GOTHOF.

(b) Addendum & *Gratiani* A. Nomen, vid. *Consular. Theod.* *ID.*

(c) *Iuliano* huic Proconsuli Africæ inscribitur quoque Anno 371. *lex* 2. *supr. de scenicis*, & Anno superiore 372. *l.* 12. *supr. de diuersis officiis.* Eiusdem meminit & Amm. Marcellinus *lib.* 27. *cap.* 6. vid. de eo *Prosopogr.* *ID.*

(d) *Antistitem*, id est, Sacerdotem, Episcopum: vid. *Glossar. Theod.* *ID.*

(e) Hæc verba, *& contra instituta omnium, eam gratiam iterando contaminauerit*, recidit Tribonianus. *ID.*

(f) Institutiones *l.* 2. præcepta *d. l.* 2. vbi vide quæ dico plene. *ID.*

(g) Euangeliorum scilicet (seu Euangelistarum) Apostolorum, Traditionis incorruptæ: adde & Imperatores Catholicos *dict. l.* 2. *ID.*

COMMENTARIVS.

Valentinianvs Sen. Treuiris in Galliis constitutus, proculdubio etiam Gallicanorum Episcoporum consilio, vel ad relationem ad se ex Africa factam *hac leg.* Sacerdotem (seu Episcopum) rebaptizantem, Sacerdotio suo seu Episcopatu, per Africam Proconsularem indignum esse pronunciat, Anno D. 373. & proculdubio ea re priuari eum oportere iubet: per Africam, inquam, Proconsularem, cuius Proconsuli hæc lex inscribitur. Vnde haud inanis coniectura est, spectare eam ad Donatistas, pariter vt ad eosdem pertinent quatuor sequentes: vt & duæ aliæ, puta *lex 5.* & *38. supr. de hæreticis.* Et vero spectare, ad Donatistas, qui recentissime Firmo tyranno fauerant in Africa, testatur Augustinus *epist. 164.* siu. *87. Edit. Benedict.* Quæque proculdubio tolerauit Valentinianus, data sua ἐθελοθρησκείας cuique licentia, de qua dixi ad *l. 9. supr. de maleficis:* anabaptismo tantum in his damnato, sub pœna Sacerdotii priuationis, neque enim vltra progreditur Valentinianus. De hac ipsa porro lege Optatum Afrum Mileuitanum *lib. 1. cap. 5.* sensisse putat Balduinus. *Hæc*, inquit, *nostra vox est, qui in Trinitate baptismatis vnionem defendimus: non pro Vobis, qui baptisma, in cuius imagine sunt illa duo, audaciter, & quod contra* LEGES *est, iteratis: quamuis & vos ipsi non negetis, quia non debet iterari, quod semel iussum est fieri.* In quo largiter fallitur: nam, quod & ipse alibi recte tradit, Optatum ante hunc Annum 373. scripsisse certum est: & sane scripsit is, quod aperte Optatus ipse profitetur, sexagesimo & quod excurrit anno post persecutionem Diocletianeam, id est, circa Annum Domini 367. vt alibi fuse ostendo. Illud equidem verum, *hanc legem* esse de numero earum, quæ a Valentiniano in rebaptizantes scriptæ fuerunt, quarum meminit Gratianus quoque *l. 2. prox.* & quidem in Donatistas ῥητῶς, vt Augustinus testatur *epist. 166.* siu. *105. Edit. Benedict. ad Donatistas. Huic* (Iouiano) inquit, *successit Valentinianus: legite quæ* Contra *vos iusserit:* de quo iam etiam aliquid dictum ad *l. 3 supr. de hæreticis.* Ergo Optati locus accipiendus est de aliis Valentiniani legibus (si quæ ante hanc in Donatistas latæ sunt) Constantini item & Constantii (vel potius Constantis) quarum mentio *l. 2. infr.*

Notabilia duo in *hac leg.* hæc occurrunt: Primum est, quod ait, *contra instituta omnium*, quæ latius explicata reperies ad *d. l. 2. prox.* Alterum est, quo baptismum vocat *Gratiam*, & *diuinam gratiam l. 5. infr.* quomodo & *gratia communionis* vocatur in *l. 5. infr. de Apostatis.* Cyprianus pariter *lib. 3. epist. 17.* siu. *Epist. 13. Edit. Pamel.* & *Epist. 18. Edit. Ioan. Oxoniens. Audientibus, si qui fuerint periculo prauenti, & in exitu constituti, vigilantia vestra non desit, implorantibus* DIVINAM GRATIAM, *misericordia Domini non denegetur.* Qui locus omnino componendus est cum *l. 1. supr. de scenicis.* Græcis quoque vt Eucharistia, ita & baptismus χάρις dicta. De Eucharistia apud Cyrillum sæpius hæ locutiones, τῆς θείας χάριτος μεταλαμβάνειν, *accipere diuinam gratiam*, & προσιέναι πρὸς τὴν ἐπουράνιον χάριν, *ad cælestem venire gratiam*, & Optatus *lib. 5. c. 7.* pariter de Eucharistia: *veniunt gentes ad gratiam: exhibet ille qui inuitare dignatus est: ministerium exercet turba famulorum.* Omitto alia. Non minus sæpe de Baptismo: qui cum plura habeat nomina, quæ Clemens Alexandrinus *lib. 1. Pædagog. cap. 6.* Gregorius Nazianzenus *orat. 40.* & Chrysostomus non semel recensent, vnum illorum est χάρισμα vel χάρις. In 4. mystagogicon Cyrilli *n. 8. p. 322. Ed. Ben.* προσέρχεσθαι τῇ χάριτι est, ad baptismum accedere. Græcus quoque interpres Canonum Ecclesiæ Africanæ *ad can. 45. p. 885 886. T. I. Concil. Harduin.* vbi Latina habent, *vt* (ægrotantibus) *Scenicis atque Histrionibus cæterisque huiusmodi personis Reconciliatio non negetur.* (qui locus alioquin cum *d. l. 1. de scenicis*, componendus est) *Reconciliationis* loco χάριν ἢ καταλλαγὴν vertit, & recte, eo quippe loco *reconciliationis* verbo, id quod alias *viaticum* & extremum suffragium dicitur, id est, baptismus & Eucharistia indicantur: de quo ad *d. l. 1. de scenicis.*

Illud postremum hic semel monendum, quæ *hac leg.* omnibusque aliis huius tituli constitutionibus in rebaptizantes constituuntur, accipienda non indefinite, sed de hæreticorum tantum anabaptismo, qui illicita vsurpatione, furore immani, & institutione nefaria collatum semel recte baptismum in Ecclesia Catholica, Catholicæ Ecclesiæ odio, iterabant, quod clare sat colligitur ex sequentibus legibus: vide inter alias *legem 6.* Alioquin p. 194. enim & ipsi Catholici baptisma quandoque rescindebant: qua de re vide *canonem 19.* Concilii Nicæni *pag. 331. Tom. I. Concil. Harduin.* (cuius meminit & Rufinus, *lib. 1 cap. 6.* Augustinus, *de hæresibus, hæresi 44.*) Laodiceni, *Canonem 7.* & *8. pag. 781. Tom. cit. Concil.* Constantinopolitani primi Oecumenici *canon. 7. pag. 813. 814. Tom. I. Concil.* vide & quæ Athanasius *orat. 3. contra Arianos* disputat *pag. 413. Tom. I. Oper. Edit. Coloniens.* siu. *Lipſ. apud Weidmann.* & Basilius *epistola canonica ad Amphilochium, cap. 1.*

Gratiani *constitutio in rebaptizantes.*

II. (a) Imppp. Valens, Gratianvs & Valentinianus AAA. ad Flauianum (b) Vic. Africæ.

Eorvm * condemnamus errorem, qui, Apostolorum præcepta calcantes, Christiani nominis Sacramenta (c) sortitos alio rursus baptismate, non purificant, sed incestant, (d) *Lauacri* nomine polluentes. Eos igitur Auctoritas Tua erroribus miseris iubebit absistere: Ecclesiis, quas contra fidem retinent, restitutis Catholicæ. (e) Eorum quippe institutiones (f) sequendæ sunt, qui Apostolicam fidem, sine intermutatione (g) baptismatis, probauerunt. Nihil enim aliud præcipi volumus, quam quod Euangeliorum & Apostolorum fides, & traditio incorrupta seruauit: sicut & lege

Diuali

Diuali Parentum Nostrorum, Constantini, † Constanti, † Valentiniani, † decreta sunt. (h) Sed plerique, expulsi de Ecclesiis, occulto tamen furore (i) grassantur, loca magnarum domorum, seu fundorum, inlicite frequentantes: quos fiscalis publicatio comprehendet, si piaculari doctrinæ secreta præbuerint: Nihil vt ab eo tenore sanctio nostra diminuat, qui, dato dudum † ad Nitentium (k) præcepto, fuerat constitutus. Quod si errorem suum diligunt, (l) suis malis domesticoque secreto, (m) soli (n) tamen, foueant viros (o) impiæ disciplinæ. Dat. XVI. Kal. Nouemb. CP. (p) Gratiano A. IV. & Merobaude coss. [377.]

NOTÆ.

(a) Ex hac, vt iam dixi, *l.* & *l. 1. supr.* conflata est, *lex 1. Cod. Iust. eod. tit.* Inseruit eam recte Baronius Annalibus suis *Anno Domini* 377. *num.* 6. *GOTHOF.*

(b) *Flauiani* huius Vicarii Africæ meminit quoque Amm. Marcellinus extremo *lib.* 28. sub Gratiano: & Augustinus, *epist.* 164. siu. 87. *Edit. Benedict.* vid. & Symmachum *lib.* 2. *epist.* 27. & 63. Plura in *Prosopogr. ID.*

* Hinc desumtus est §. 1. *legis* 1. *Cod. Iust. eod. tit. ID.*

(c) *Sacramenti* nomen de baptismo *hac leg.* & *l. 1. supr. de scenicis. ID.*

(d) De hac *incestandi* voce vid. *Glossar. Theod.* sensus hic est, quasi loturos, rebaptizare, qui tamen reuera polluunt: *lauacri nomine*, id est, sub specie lauacri. *ID.*

(e) Ecclesiæ scilicet: repetita hic voce ἀπὸ τοῦ κοινοῦ: vel certe, absolute *Catholicæ*, pro ecclesiæ catholicæ, pariter vt *l. 4. supr. de Episcopis*, vbi plura, & non vno loco *tit. de hereticis. ID.*

(f) Instituta *l. 8. supr. ID.*

(g) *Intermutatione*, id est, iteratione. *ID.*

† Constantini M. Constantii, (vel potius Constantis) Valentiniani, constitutiones nota, in rebaptizantes. *ID.*

(h) Restituat quis *decretum est.* Ego nil mutem, & istud sustineam. *ID.*

(i) *Furor*, & alibi Donatistis tribuitur: vid. & *l. 44. supr. de hereticis. ID.*

† Legem ad Nitentium datam obserua, quæ Valentiniani Patris fuisse videtur. Ego eiusdem Gratiani puto. *ID.*

(k) Quis hic *Nitentius?* Est qui reponat *Vincentium*, vel *Viuentium.* Ego malim *Nicentius*, de quo mox. *ID*

(l) *Diligere errorem suum* est, porro tueri, tenere, seu pertinaciter defendere. Ita Symmachus, *lib. 1. epist.* 32. *Ea indulgentia, qua plerumque singuli etiam vitia nostra diligimus. ID.*

(m) Id est, *villis? ID.*

(n) Ita biennio post ferme *l. 5. supr. de hereticis: sibi tantummodo nocitura sentiat, sibi solus talia nouerit, alios nefaria institutione non perdat, aliis obfutura non pandat. ID.*

(o) *Virus. ID.*

(p) Vitiosum hoc; est enim hæc lex Gratiani, non Valentis, quandoquidem ad Africam pertinet. *ID.*

COMMENTARIVS.

GRATIANI Imp. hæc in rebaptizantes constitutio est (vt ex inscriptione patet, data enim ea dicitur *ad Flauianum Vicarium Africæ:* quæ vtique Africa Gratiano parebat.) Quare vitium hæret in subscriptione, ibi: *Dat. C. P.* id est, Constantinopoli: nam & Gratianus hoc anno versatus est in Gallia, & Treueris quidem vel Mogontiaci. Vt proinde minus dubitem, *hanc legem* scriptam in Gallia ex consilio & dictatu Episcoporum Gallicorum: Et certe, assurgere eam, palam est, gallicano cothurno.

Ergo Gratianus *hac leg.* rebaptizantium per Africam errorem, cœtusque damnat: variis tum rationum momentis tum & sanctionibus: Rationum inquam, Theologicarum, & Ecclesiasticarum: quarum prima est a baptismatis, quod vnum esse debet, neque repeti oportet, natura: cum ait: *Christiani nominis Sacramenta sortitos alio rursus baptismate non purificari, sed incestari lauacri nomine.* Quibus similia alia ex aliis legibus, in vnum cumulata habes *in Paratitlo.* Altera est, petita ab auctoritate Euangelii, Apostolorum, Traditionis incorruptæ, anteriorum tandem Principum præiudiciis & constitutionibus. Hinc scilicet rebaptizantes ait, *Apostolorum præcepta calcare.* Hinc mox pro canone subiicit: *institutiones sequendas eorum, qui Apostolicam fidem probauerunt.* Item, *Nihil aliud præcipi se velle, quam quod Euangeliorum & Apostolorum fides & Traditio incorrupta seruauit: sicut & Lege Diuali*, &c. Quod Euangelii & Apostolorum prærogatiuam attinet, de eo iam satis, ad *l. 2. supr. de fide Cathol.* & ad *l. 28. supr. de hereticis.* p.195. *Traditionem incorruptam quoque* hic aduocari notandum est; qua sane se tuitus iam olim hac in re ipsa aduersus Anabaptismum Stephanus Papa, anabaptismum omnem damnans aduersus Cyprianum, Firmilianum & Africæ Concilia: vt testatur Cyprianus ipse qui hæc Stephani verba recitat *epist. 74. ad Pompeium Sabratensem*, mox ab initio: *Si quis ergo a quacunque hæresi venerit ad nos, nihil innouetur, nisi quod TRADITVM est*, id est, præter id quod traditum est. Et Eusebius *lib. 7. histor. Eccles. cap. 2.* παλαιοῦ γέ τοι κεκρατηκότος ἔθους. & *cap. 3.* ἀλλ᾽ ὅγε Στέφανος, μηδὲν τι νεώτερον παρὰ τὴν κρατήσασαν ἀρχῆθεν παράδοσιν, ἐπικαινοτομεῖν οἰόμενος, ἐπὶ τούτῳ διηγανάκτει, id est, *Stephanus nihil noui aut a TRADITIONE AB ANTIQVO OBTINENTE, moliendum arbitratus, animo ob hanc causam indignabatur.* Augustinus quoque *lib. 5. de baptismo contra Donatistas, cap. 23. Apostoli quidem nihil exinde*

inde praeceperunt: sed consuetudo illa, quae opponebatur Cypriano, ab eorum TRADITIONE exordium sumpsisse credendum est: sicut sunt multa, quae vniuersa tenet Ecclesia, & ob hoc ab Apostolis praecepta bene creduntur, quanquam scripta non reperiantur. Vincentius tandem Lirinensis in commonitorio suo *cap. 6.* cum multa hanc in sententiam scribat, tandem ait, *epistolam a Stephano missam ad Africam, vbi his verbis sanxit, nihil innouandum, nisi quod TRADITVM est.* Quae ipsa sunt Stephani verba, quae Cyprianus supra memorabat. Et Cyprianus tamen illud in Stephano reprehendebat, quod scripturis, quibus suam niti docerent Patres Africani, obduceret & opponeret Traditionem, atque adeo Traditionis nomine prauam vindicaret Consuetudinem, quae non esset ab Apostolis, sed postea irrepsisset. Sed de ista in ipsa Africa iuniores a Cypriano abiere, & in argumento Stephani P. P. acquieuere, qui contendebat ante Agrippinum nusquam in Ecclesia iterari baptismum solitum. Et acquieuit etiam tanto post Augustinus, *lib. 2. cap. 7. de baptismo contra Donatistas. Quam consuetudinem credo ex Apostolica TRADITIONE venientem, (sicut multa quae non inueniuntur in litteris eorum, neq; in Conciliis posteriorum: & tamen quia per vniuersam custodiuntur Ecclesiam, nonnisi ab ipsis tradita & commendata creduntur.* Et *lib. 4. cap. 24. Quod vniuersa tenet Ecclesia, nec Conciliis institutum, sed semper retentum est, nonnisi auctoritate Apostolica traditum rectissime creditur:* vide eundem & *lib. 1. contra Cresconium, cap. 33.* Sequuti & hanc sententiam & Traditionis praerogatiuam Imperatores ab Episcopis edocti, Valentinianus scilicet *l. 1. supr.* vbi eodem sensu ait, *contra INSTITVTVM omnium baptismum iterari*: Gratianus *hac leg.* vbi pariter ait, INSTITVTIONES *sequendas*, & item, *quod* TRADITIO *incorrupta seruauit.* Honorius *l. 4. infr. vt traditum est.* Eadem vero Traditione sicut singularitas baptismi, ita & plerique ritus in baptismate, ne de aliis nunc dicam, defendebantur, vt prolixe & egregie multis demonstrat Tertullianus *de corona milit. cap. 3. 4. 5.* & Basilius *de Spiritu Sancto cap. 27.* veluti consecratio aquae, oleique vnctionis, & ipsius qui baptismum accipit, renuntiatio Satanae & Angelis eius; lactis & mellis praegustatio, ipsa fidei professio, & alia in genus: Tandem & trina mersio. Hieronymus quoque aduersus Luciferianos *pag. 96. Tom. II. Oper. Edit. Francf. apud Christ. Gensch. An nescis etiam Ecclesiarum hunc esse morem, vt baptizatis postea manus imponantur, & ita inuocetur Spiritus sanctus: Exigis, vbi scriptum sit? in Actibus Apostolorum. Etiamsi Scripturae auctoritas non subesset, totius Orbis in hanc partem consensus instar Praecepti obtineret: nam & multa, quae per TRADITIONEM in Ecclesia obseruantur, auctoritatem sibi scriptae legis vsurpauerunt, velut in lauacro ter mergitare.* Quare & ad ipsum Dominum & Apostolos hos ritus referre non verentur Chrysostomus, si Chrysostomi est, *homilia de fide in Patrem, Filium & Spiritum Sanctum,* & Pelagius apud Gratianum, *de consecrat. dist. 4. c. 82.* Et ita quoque haec iam dicuntur, & haec habentur *Apostolorum praecepta*, haec *Apostolica & Apostolicorum fides*, quam scilicet Traditio incorrupta seruauit. Cui & *Euangeliorum* fides hic sociatur: Quomodo Augustinus quoque etsi traditionem & consuetudinem vrgeat, idem tamen, ne videretur humanis tantum argumentis agere, ex Euangelio documenta & testimonia protulit, quibus non solum idem colligeretur, sed plane ostenderetur: *lib. 1. de baptism. contra Donatistas c. 18.* & *lib. 2. cap. 14. lib. 4. cap. 6. lib. 5. cap. 4.* & *23.*

Prouocat & *hac leg.* Gratianus ad superiorum Principum Constitutiones, Constantini M. Constantii (ego *Constantis* malim, cui Africa cesserat, non Constantii, qui etiam haeretica labe adspersus erat) itemque Valentiniani.

Prouocat & ad sanctionem seu praeceptum quoddam anterius ad Nitentium datum: quod quale sit nondum comperio; Illud crediderim anteriorem ipsusmet Gratiani constitutionem hic indicari: & quidem emissam ad *Nitentium Tribunum & Notarium* (cuius mentio apud Ambrosium *ep. 64.* siu. *46. Ed. Par.* extra ordinem in Africam missum cum mandatis seu *Praecepto* (quomodo & hic vocatur) ad cohibendos haereticorum coetus: vt caeteroquin Tribuni & Notarii ab Imperatoribus cum mandatis & praeceptis missi etiam in negotio religionis, de quo plene ad *l. vnic. supr. de mandatis Principum:* vbi Marcellini & Dalmatii exempla inter alia.

Nunc de *huius legis sententia*, quidque aduersus rebaptizantes constituat Gratianus: Nempe tria haec, hunc in finem statuuntur.

Primum absistere miseris erroribus suis, Vicarii Africae auctoritate iubentur, id est, eorum coetus inhibere hic iubetur. Quod mirum: Flauianus enim hic Vicarius Africae, (cuius alioquin meminit quoque Ammianus Marcellinus *extremo libro 28.* & Augustinus *epist. 164.* siu. *Epist. 87. Edit. Benedictin.* vide Symmachum *lib. 2. ep. 27.* & *63.*) partis Donatistarum erat, quod Augustini locus dicta *Epistola 164.* siu. *87.* ostendit, vbi Donatistas sic inducit loquentes, tum & eis respondet. *Atenim* (sunt verba Donatistarum) *& malos Christianis non licet persequi. Esto* (respondet Augustinus) *non liceat: sed nunquid hoc Potestatibus, ad hoc ipsum ordinatis, fas est obiicere? an Apostolum delebimus? Sed vos, inquies:* (altera haec est Donatistarum obiectio) *talibus* (potestatibus) *communicare non debetis? Quid ergo?* (respondet Augustinus) *vos Flauiano quondam Vicario partis vestrae homini, quia Legibus seruiens nocentes quos inuenerat, occidebat, non communicastis?* Et sane *l. 4. supr. de haereticis*, idem Gratianus (Anno proximo 378. quod existimo) coetus haereticos dissimulatione Iudicum agitari permissos restatur. Et vero ea lex (addatur & *lex 5. eod.*) huic firmandae lata videtur: & vtraque anterior aliqua lex antiquior aduersus coetus haereticorum confirmatur: *olim* inquit *dict. l. 4. iussimus* Hac vero lege: *Nihil vt ab eo tenore sanctio nostra diminuat, qui dato dudum ad Nitentium praecepto fuerat constitutus.*

Secundo, *Ecclesias*, quas adhuc nonnullas retinebant Donatistae, Ecclesiae Catholicae restituere iubentur.

Tertio, *loca* in quibus coierint confiscari iubentur. Vbi notandum ad id delegisse eos *magnas domos* seu *fundos:* de qua confiscatione Augustinus, *lib. 1. contra literas Petiliani, cap. 24.* p. 196

Tandem sibi quisque nocitura quod sentit sentire monetur: sibique solis fouere *virus* (nam ita repono) impiae disciplinae. Quod omnino congruit, sententiae simul & verbis, *l. 5. supr. de haereticis*, quae biennio ferme post hanc legem data est.

Et haec quidem omnia Donatistas respiciunt. Neque enim audio Baronium existimantem posteriorem huiusce legis partem ad Manichaeos spectare: Nam imo tota legis series contrarium ostendit. Denique duo Donatistarum genera hic constituuntur: Vnum eorum, qui Ecclesias adhuc quasdam contra fidem retinebant: Alterum eorum, qui de Ecclesiis licet expulsi, occulto tamen furore grassabantur, loca magnarum domorum seu fundorum illicite frequentantes.

HONORII *lex in rebaptizantes.*

III. (a) Imppp. Arcad. HONOR. & Theod. AAA. Edictum (b)

REBAPTIZANTIVM non patimur deuios errores, &c. Dat. Prid. Id. Febr. Rau. Stilichone II. & Anthemio coss. [405.]

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex a Cod. Iust.* velut inanis, & neque quidquam sanciens. Baronius quoque eam omisit in suo anno. Iungenda autem illi *lex* 38. *supr. de hæreticis*: Imo & *lex* 4. & 5. *infr. ID.*

(b) Henoticum, seu de vnitate; de quo ad *d. l.* 38. *ID.*

COMMENTARIVS.

HONORII tres in rebaptizantes constitutiones sequuntur: & omnes quidem constitutiones in Donatistas, cuius in Donatistas plures aliæ extant *titulo de hæreticis*, & quidem vndecim numero, de quo vide quæ nos ad *l. 38. eo tit.* Neque eo secius, ad alios quoque hæreticos rebaptizantes hæc ipsa lex generaliter pertinere videatur.

Et cum breuis eius & perspicua sit sententia, & sententiæ, quam legi proprior, vtpote quæ neque definiat quid, neque sanciat; atque ideo quoque a Cod. Iustin. abest, vnicum nobis in ea superest spectandum & notandum, quod ea non ad Magistratum aliquem directa sit, verum *Edictum* dicitur. Nempe lex hæc, solemnis illius Honoriani Edicti de vnitate seu Henotici, per Africanas regiones Anno Domini 405. ad Patrum Africanorum Legationem (de quo ad *ll. proximas*) amissi, pars est: pariter vt *lex 38. supr. de hæreticis*, quæ proinde huic coassanda venit, ad quam plene de hoc Edicto Henotico seu vnitatis dixi: cuius etiam mentio fit ab ipsomet Honorio *l. 2. infr. de religione*, in *canone 99. Codicis Africani p. 921 922. T. I. Concil. Edit. Harduin.* & apud Idacium *iis ipsis COSS. qui huic legi subnotati.* Eo Edicto omnibus ad vnitatem commonitis, Donatistæ nominatim, vt & Manichæi damnati, eorumque cœtus prohibiti fuere: atque adeo & rebaptizantium error, propositis in eos seuerissimis pœnis, si ad vnitatem non redirent: quod præter *hanc legem*, & *d. l. 38.* ostendent adhuc proxime sequentes duæ *leges*, 4. & 5. quæ & ipsæ huic coniungendæ sunt, velut eodem die datæ; etsi *ad Hadrianum PP.* directæ sint: vt cæteroquin eadem opera leges ad Magistratus emitti solitæ, exequendis Edictis, quæ populo proponerentur vulgarenturque. Tandem huius ipsius Edicti de vnitate, seu Henotici, pars quoque fors fuit sententia constitutionis illius, quam memorat Augustinus *epist. 166.* seu *Epist. 105. Edit. Benedictin.* quam Balduinus Constantino perperam tribuit *not. in Optatum. p. 125. Ed. du Pin.* cuius etiam verba nonnulla, consignat. *Attendite* (Donatistas compellat) *quam manifestissima veritate per cor Regis, quod in manu Dei est, ipse Deus dixerit in ista ipsa lege, quam contra vos prolatam dicitis: est autem si intelligatis prolata pro vobis. Attendite quid habeant verba Principis. Nam si in eis qui primo initiati sunt, idcirco religio baptismatis iudicatur infirma, quod ii a quibus accipitur, peccatores putentur, toties renouari necesse erit traditum Sacramentum, quoties indignus fuerit inuentus collati baptismi administrator & fides nostra non ex nostræ voluntatis Arbitrio, neque ex diuini muneris gratia, sed ex meritis Sacerdotum & Clericorum qualitate pendebit. Faciant mille Concilia Episcopi vestri: huic vni sententiæ respondeant*, &c.

Secunda HONORII *lex in rebaptizantes.*

IV. (a) Idem AAA. Hadriano PF. P.

ADVERSARIOS Catholicæ fidei extirpare huius decreti auctoritate prospeximus: Ideoque intercidendam (b) specialiter eam sectam noua (c) Constitutione censuimus, quæ * *hæresis* (d) vocaretur, appellationes (e) schismatis præferebat. In tantum enim sceleris progressi dicuntur ii, quos *Donatistas* vocant, vt baptisma sacrosanctum (f) mysteriis recalcatis, (g) temeritate noxia, iterent, & homines semel, vt traditum (h) est, munere (i) diuinitatis ablutos, contagione profanæ repetitionis infecerint: ita contigit, vt hæresis ex schismate nasceretur. Inde male credulas mentes ad spem secundæ indulgentiæ blandus error
p.197. inuitat: Facile (k) est enim persuadere peccantibus, veniam prius præstitam denuo posse præstari: quæ si concedi iterum eodem modo potest, non intelligimus cur tertio denegetur. Hi vero & seruos, vel homines iuri proprio subditos, iterati baptismatis polluunt sacrilegio. Quare hac lege sancimus, *Vt * quisquis post hæc fuerit rebaptizasse* (l) *detectus, Iudici, qui Prouinciæ præsidet, offeratur, vt facultatum omnium publicatione multatus, inopiæ pœnam*, qua in perpetuum adficiatur, *expendat:* Ita vt *filiis* (m) eorum, si a paternæ societatis prauitate dissentiunt, ea quæ fuerint paterna non pereant, vt (n) si ipsos forsitan sæuitas (o) paternæ deprauitatis (p) in (q) iudicantis ac reuerentiæ ad Catholicam religionem

onem malunt; adipiſcendorum his bonorum copia non negetur. Ea * præterea *loca* ſeu prædia, quæ feralibus ſacrilegiis deinceps conſtiterit præbuiſſe ſecretum, fiſci viribus applicentur, ſi tamen dominus aut domina, aut præſens forte fuiſſe, aut conſenſum præſtitiſſe probetur, (r) quos quidem iuxta (s) etiam præſentiam (t) notauit (v) infamia. Si * vero his neſciis per Conductorem Procuratoremue eorum in domo agitatum huiusmodi facinus comprobatur, præiudicio a prædiorum publicatione ſuſpenſo, impliciti ſceleris auctores (x) coërciti plumbo, exilium, in quo omni vitæ ſuæ tempore afficiantur, accipient. (y) Ac * ne forſitan ſit liberum conſcientiam piacularis perpetrati (z) intra domeſticos parietes ſilentio celare ſecreto, his (aa) qui forſitan ad rebaptizandum cogentur, refugiendi ad Eccleſiam Catholicam ſit facultas, vt eius præſidio aduerſus huius criminis & ſocietatis auctores, attributæ libertatis præſidio defendantur liceatque his ſub hac conditione fidem tueri, quam extorquere ab inuitis domini temptauerint; nec adſertores dogmatis Catholici ea, qua ceteros qui in poteſtate ſunt poſiti, oportet ad facinus lege conſtringi; & maxime conuenit omnes homines ſine vllo diſcrimine condicionis aut ſtatus infuſæ cœlitus ſanctitatis eſſe cuſtodes. Sciant * ii vero qui a (bb) ſupradictis (cc) iterare baptiſma non timuerint, aut qui conſentiendo hoc facinus propria huius ſocietatis permixtione damnauerint, (dd) non ſolum teſtandi ſibi, verum adipiſcendi aliquid ſub ſpecie donationis, vel agitandorum contractuum in perpetuum copiam denegatam, niſi prauæ mentis errorem reuerendo (ee) aduerſus fidem conſilio emendatio correxerit. Illos * quoque par nihilominus pœna conſtringit, (ff) qui memoratorum interdictis cœtibus ſeu miniſteriis præbuerint conhibentiam; Ita vt Moderatores Prouinciarum, ſi (gg) in contemptum ſanctionis huiusmodi conſenſum putauerint commodandum, ſciant ſe viginti librarum auri (hh) multandos: Officia etiam ſua ſimili condemnatione ſubiuganda: Principales vel Defenſores ciuitatum, niſi id quod præcipimus fuerint exſecuti, (ii) vel his præſentibus Eccleſiæ Catholicæ vis fuerit inlata, eadem multa ſe nouerint adtinendos. Dat. Prid. Id. Febr. Rau. Stilichone II. & Anthemio coss. [405.]

N O T Æ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus ſuis inſeruit Baronius *Anno D.* 405. *num.* 25. 26. Iungenda autem huic *lex* 5. *prox. infr.* Imo & *l.* 3. *ſupr.* & *l.* 38. *ſupr. de hæret.* Inſeruit etiam hanc conſtitutionem Simondus *Append. Cod. Theod. num.* 21. GOTHOF.

(b) Vetus Codex *interdicendum*, quod non probo. *ID.*

(c) Hac ſcilicet. *ID.*

(d) γϱ. *quæ ne hæreſis vocaretur*: Et ita ex Pithœano vel Corbeienſi edidit Sirmondus *in Append. Cod. Theod. n.* 21. vel *antequam hæreſis.* Ita etiam legebat Cuiacius in *Paratit. ad tit. Cod. Iuſt. de hæret. & manichæis. ID.*

(e) γϱ. *appellationem*, vt habet Edit. Sichard. *ID.*

(f) *Semel apud Catholicos traditum.* Hæc Sirmondus hoc loco ex prædictis Codicibus addidit. *ID.*

(g) *Reculcatis:* Ita nonnulli, & in his Sirmondus. Male. *Recalcatis*, id eſt, iterum calcatis. *ID.*

(h) Vid. quæ notaui ad *l.* 2. *ſupr. ID.*

(i) *Munus diuinum* eſt baptiſma. Ita pariter Imperator in alia conſtitutione aduerſus Donatiſtas lata, referente Auguſtino *epiſt.* 166. ſiu. *Epiſt.* 105. *Edit. Benedictin. Et fides noſtra non ex noſtræ voluntatis arbitrio: neque ex diuini muneris gratia, ſed ex meritis Sacerdotum & Clericorum qualitate pendebit. ID.*

(k) Arnobius *lib.* 7. *p.* 206. *Edit. Antwerp.* 1609. *in* 8. *Creſcit multitudo peccantium; cum redimendi peccati ſpes datur: & facile itur ad culpas, vbi eſt venalis ignoſcentium gratia. ID.*

* Hæc repetuntur *l. prox.* Prima autem hæc & ſecunda huiusce *l.* ſententia eſt: de offerendis Iudici Donatiſtis, deque Bonis eorum. *ID.*

(l) Rebaptizaſſe *d. l. prox.* in Edit. vltim. Paris. *ID.*

(m) Hæc ſententia de *Filiis Donatiſtarum*, pendet a ſuperiore. *ID.*

(n) γϱ. *Et. ID.*

(o) γϱ. *ſcæuitas:* vid. *Gloſſarium. ID.*

(p) *Deprauitas*, pro ingenti prauitate: vid. *Gloſſarium. ID.*

(q) Locus hic corruptiſſimus. Eum ſic reſtituo: *implicuit*, vel, *inquinauit*, vel, *inludificauit*, *ac reuerti nunc ad*, de quo mox. Sane Sirmondus e Pithœano vel Corbeienſi ita edit: *deprauationis implicuit ac reuerti ad*, &c. *ID.*

* *Tertia* ſententia de *Locorum*, in quibus baptiſma à Donatiſtis iteratum, confiſcatione. *ID.*

(r) *Prodetur*, ita edidit Sirmondus. Hoc noſtrum probum. *ID.*

(s) Eſt

(s) Est qui tentabat *iusta*. Sirmondus ita edidit: *quos quidem iustam etiam per sententiam notabit infamia.* Quod non respuo: nisi quod *iusta* potius placet: vel etiam *inusta*. *ID.*

(t) *Præsentissima*. *ID.*

(v) *γρ. notabit*. *ID.*

* *Quarta* sententia de *Conductoribus* & Procuratoribus. *ID.*

(x) *Auctores*: vid. *Gloss. Theod.* *ID.*

(z) *Accipiet*: Sirmondus, male. *ID.*

* *Quinta* sententia, de *seruis* & colonis, deque perfugio eis ad Ecclesiam concesso. *ID.*

(x) *Flagitii*: hanc vocem addit Sirmondus. *ID.*

(aa) Seruis. *ID.*

p.198. * *Sexta* sententia de iure *testandi*, donationum, contractuum, Donatistis denegato. *ID.*

(bb) *γρ. E. Ex*, Sirmondus edidit. *ID.*

(cc) *Sectis*, additum a Sirmond. *ID.*

(dd) *Non damnauerint*. Locum hunc ita edidit Sirmondus: *aut qui consentiendo hoc facinus propriam huius societatis permixtionem damnauerint.* *ID.*

(ee) *Errorem reuerendam aduersus fidem, consilii emendatio*: vel, *reuertendo rursus ad fidem, consilii emendatio*. Sirmondus ita; *nisi prauæ mentis errorem reuertendo ad veram fidem consilii emendatione correxerint.* Quidam ita, *errorem reuerendo ad veram fidem consilio, emendatio correxerit.* Ego ita: *nisi prauæ mentis errorem, reuertendi ad veram rursum fidem consilio, emendatio correxerit.* *ID.*

* *Postrema* senrentia, de *conniuentibus Magistratibus*. *ID.*

(ff) *γρ. constringet*. *Constringat*, Sirmondus. *ID.*

(gg) *Si contemptum sanctionis huiusce consensum*, ita Sirmondus edidit. *ID.*

(hh) *Pœna esse multandos*, ita Sirmondus. *ID.*

(ii) *Persecuti*, Sirmondus. *ID.*

Tertia HONORII *lex in rebaptizantes.*

V. (a) Idem AAA. Adriano PF. P.

NE diuinam gratiam, (b) sub repetito baptismate pollutam, Donatistarum secreta violarent, (c) & (d) fallendi occasionem, seueritate huius præceptionis, abolemus, statuentes, vt cetera (e) huiusmodi homines pœna sequatur, legisque censuram experiantur vltricem, qui in Catholicam religionem peruerso dogmate commisissent. Iubemus igitur, *Vt * si qui posthac fuerit rebaptizare* (f) *detectus, Iudici qui Prouinciæ præsidet offeratur, vt facultatum omnium publicatione multatus inopiæ pœnam expendat*, &c. Dat. Prid. Id. Febr. Rauennæ, Stilichone & Anthemio COSS. [405]

NOTÆ.

(a) Iungenda, vt dixi, hæc lex superiori, &c. quinimo & pars *huius legis* ex superiore descripta. GOTHOF.

(b) *Gratiam*, de baptismate *hac leg.* & *l.* 1. *supr. hoc tit.* *l.* 5. *infr. de Apostatis*. *ID.*

(c) An *violent*, vel violare audeant. *ID.*

(d) Id est, etiam. Sed abest & ab Edit. Quartan. & prim. Cuiac. *ID.*

(e) *Cætera* pœna in singulari, pro cæteris pœnis: nisi quis malit, *certa*: *Certa* autem, mox vt subiicit: *Iubemus igitur*. &c. Quod non puto. *ID.*

* Hæc vt dixi ex *l. supr.* descripta. *ID.*

(f) *Rebaptizasse* d. l. supr. Editio etiam Quartan. & prim. Cuiac. hic legunt, *rebaptizasse*. *ID.*

COMMENTARIVS.

HONORIANÆ constitutionis, ad Adrianum PP. emissa, aduersus anabaptismum Donatistarum, eorundemque hac parte vim & fallaciam, Anno D. 405. latæ, hæ duæ partes sunt: & quidem eodem die fineque emissæ, quo Henoticum edictum, cuius pars est *lex 3. supr.* & *l. 38. supr. de hæreticis*, quibus proinde hæ duæ quoque coassandæ veniunt. Nempe, quod ad *d. l. 3.* quoque iam indicaui, eodem semper fine & Henoticum Edictum ad populum per Africanas Prouincias propositum, Donatistis ad vnitatem adducendis, inuitandis; & hæc constitutio nostra, ad frangendam eorum contumaciam, audaciam, *fallendique occasionem* (vt *l. 5.* dicitur) præcidendam. Hac scilicet duplici via Honorius Donatistas hoc tempore adgredi instituit, & Edicti monitorio, & pœnarum seueritate, vt expresse dicitur *l. 5.* emissa constitutione ad Adrianum PP. qui seueritatem *huius leg.* exerceri curaret, per Moderatores Prouinciarum: Officiales, Principales, Defensores: de quo *fine leg.* Mirum tantum ab huius

ab huius Codicis conditoribus in duas leges eam constitutionem hic discerptam: & posteriore quidem, eandem sanctionem totidem verbis repeti, quae priore iam continebatur.

Antequam ad ipsam constitutionis dispositionem accedo, duo praestanda praemittendaque sunt. Primo tenendum, hanc constitutionem, vt & Henoticum illud Edictum, emissa ab Honorio Imper. ad Legationem Concilii Carthaginensis, quod habitum fuit Anno superiore 404. *Honorio A. VI. & Aristaneto COSS. VI. Kalend. Iulias.* Quod vt ipsa temporum ratio suadet, ita fidem omnino faciunt capita Legationis istius, eaque quae ab Imp. Honorio Legatis petenda commissa fuerunt comprehensa eo Commonitorio, quod extat in Codice Canonum Ecclesiae Africanae *c.93.* postea ostendemus.

Secundo loco spectanda nobis ea veniunt, quibus confodere, & confundere nititur Honorius his legibus Donatistas & eorum anabaptismum; contra, quibus fidem Catholicam, legitimumque & singularem baptismi vsum commendatum it: atque adeo rationes quibus eum adstruit.

Singulares ante omnia, variasque *baptismatis* appellationes, quae hic vsurpantur, colligere in vnum iuuat. Vocat scilicet id *1. Mysterium*, *2. Munus* diuinitatis *3. Indulgentiam 4.* Infusam coelitus *sanctitatem 5.* Diuinam *gratiam:* (de qua *gratiae* appellatione dixi iam ad *l. 1. supr.*)

Procedant dein ea, quibus odium suum Honorius aduersus Donatistarum sectam & anabaptismum passim profitetur, verborumque adeo atrocitate ea confodit. Vocat eos Aduersarios Catholicae fidei: Eos extirpare huius decreti auctoritate prospexisse se: Intercidendam (non *interdicendam*, vt quidam reponunt) specialiter eam sectam: Scelus, temeritatem, noxiam prauitatem eis tribuit; Contagione profanae repetitionis ablutos inficere ait: Iterati baptismatis sacrilegio polluere Scaeuitatem deprauitatis imputat: feralia sacrilegia, facinus piaculare perpetratum, crimen, prauae mentis errorem, gratiam sub repetito baptismate pollutam, peruersum dogma.

Iam summopere notandum, quod ad historiam p.199. Donatistarum pertinet, simul & ad haereseos & schismatis differentiam. Nempe ait, Donatistas *sectae suae praetulisse appellationem schismatis*, & reuera tamen haeresin ex *schismate ortam*, dum anabaptismum inuehunt. Quod haereseos & schismatis differentiam attinet, est ea iam satis nota, ex obuiis veterum testimoniis, Cypriani in his, Augustini & Balsamonis. Vetus saltem Auctor dialogi seu Consultationis, aut altercationis auctor inter Apollonium Philosophum & Zachaeum Christianum *lib. 2.* de Nouationis agens. *Fuerunt hi aliquando nobiscum, sed Nouato quodam auctore disrupti sunt: non tamen haereticis aequandi: quia non a confessione Catholica, sed a charitate dissentiunt, atque in solam pietatem rebelles Dei misericordiae subtrahunt, quos semel inimici laqueis irretitos restitui non admittunt, mundos se, atque vt ipsorum verbo vtar, Catharos vocant, & conuentus extra Ecclesiam contrahunt.* Par ratio Donatistarum, & schismatis eorum: de quo videndus vel Optatus Mileuitanus. Sed enim, vt *hac leg.* dicitur *haeresis ex schismate nata est*, vt ferme alias adsolet. Nempe notum, Donatistas nullo primum de religione seu capite dissidio, ab Ecclesia tantum Catholica, & sic a corpore recessisse: verum postea schismati haeresin & obstinationem, anabaptismo inuecto, odio Catholicorum, superinduxere, & *in tantum sceleris progressi sunt*, quod & Augustinus non vno etiam loco tradit: inter alia *ep. 164.* siu. *87. Ed. Ben.* vbi ait: *eos schismatis crimen, etiam haeresin, male perseuerando fecisse.*

Notandae etiam Honorii *Rationes* e media Theologia in anabaptismum, ab Episcopis quos procul dubio in consilium adhibuit, suggestae: praeter generales, quae etiam aliis legibus continentur, ista plane Theologica: *Inde*, inquit, *male credulas mentes ad spem secundae indulgentiae blandus error inuitat: facile est enim persuadere peccantibus, veniam prius praestitam denuo posse praestari: quae si concedi iterum eodem modo potest, non intelligimus, cur tertio denegetur.* Huc pertinet illud Tertulliani *lib. de baptismo c. 15. Semel lauacrum inimus, semel delicta diluuntur, quia iterari ea non oportet.*

Antequam etiam de mediis agimus, atque ideo de iusta Honorii his legibus seueritate ad cohibendum anabaptismum, videndum quousque Donatistarum scelus seu facinus vel fallacia hac in re processerint. Nempe domos, loca seu praedia seligebant, quae feralibus ipsorum sacrilegiis praeberent secretum; idque si non dominis, at Conductoribus, Procuratoribus eorum consentientibus, quos in partes suas trahebant: & sic conscientiam piacularis perpetrati intra domesticos parietes silentio celabant secreto: seruos item suos ad id inuitos cogebant: tandem & conniuentes sibi saepe in officio constitutos habebant. Hae tres fallaciae rebaptizantium erant.

His igitur, horumque temeritati, imo omni *fallendi occasioni*, vt dicitur *l. 5. hoc tit.* iustam seueritatem & prouisionem opponit his Legibus Honorius, septemque adeo media & remedia: cui omnino similis est eiusdem Honorii lex biennio post 40. *supr. de haereticis*, in Manichaeos, Frygas, Priscillianistas. Primo, publicam hanc accusationem facit, dum in vtraque *l. 4. & 5.* statuit, eos, qui rebaptizasse detecti fuerint, Iudici qui Prouinciae praeest offerendos: & mox addit, maxime conuenire omnes homines sine vllo discrimine conditionis aut status, infusae coelitus sanctitatis esse custodes: de qua publica haereseos, vt & Apostasiae accusatione, *suis titulis*. Et sic humanum quodammodo genus omne in hos animat. Secundo, rebaptizantes bonis suis multari iubet, quae fisco adquirantur, nisi filios iam Orthodoxos habeant, vel qui fieri serio velint.

Tertio, *loca* in quibus rebaptizatio facta fuerit, domino sciente, consentiente confiscari imperat: imo & dominum infamia notari. Quarto, Conductores, Procuratores conscios plumbatis caesos, in perpetuum exilium dandos. Quinto, Seruis & Colonis, quos domini ad anabaptismum cogere velint, Ecclesiae perfugium patere debere, & ad libertatem ideo peruenire, seu, vt loquitur, *attributae libertatis praesidio defendi.* Quod quidem adiectum videri possit, propter Crispinum Calamensem Donatistarum Episcopum, qui Colonos quosdam mercede attractos rebaptizauerat: de quo Augustinus *epist. 173.* siu. *Epist. 66. Edit. Benedictin.* & *contra literas Petiliani*, *cap. 88.* Et hic interim casus aliis addatur, quibus Serui & Coloni pro praemio libertatem adipiscuntur. Sexto, testandi, adipiscendi aliquid ex donatione, vel contrahendi ius rebaptizantibus, quique eorum coetibus seu ministeriis praebuerint conniuentiam, in errore permanentibus adimit. Quod ad Patrum Africanorum petitionem & Legationem sancitum: sic enim illi in commonitorio Legatis dato *pagina 918. Tom. I. Concil. Edit. Harduin. Petendum etiam, vt Lex quae haereticis, vel ex donationibus vel ex testamentis aliquid capiendi vel relinquendi denegat facultatem, ab eorum quoque pietate hactenus repetatur, vt eis relinquendi vel sumendi ius adimat, qui pertinacia furore caecati in Donatistarum errore perseuerare voluerint. Caeterum illis, qui consideratione vnitatis & pacis se corrigere voluerint, absque interdicto huius legis capiendae ius haredi-*

hæreditatis pateat; si adhuc in errore hæretico constitutis aliquid ante donationis vel hæreditatis obuenerit: vbi vides eandem quoque exceptionem: *Nisi*, inquit, *Honorius*, *prauæ mentis errorem reuertendo rursus ad fidem consilii emendatio correxerit.* Ergo reuertentibus ad fidem Catholicam & ipsis, & eorum filiis supra venia data: Et sic post propositas pœnas seuerissimas veniæ spe, Donatistarum peruicaciam frangi posse credidit Honorius: Et limitatio tamen quædam addita a Patribus Africanis: *his sane exceptis, qui lite pulsati putauerint ad Catholicam transeundum: quia de talibus credibile est, non metu cœlestis iudicii potius, quam terreni commodi auiditate, vnitatem Catholicam præoptasse.* Quod tamen Honorio displicuit Anno 407. in *l. 41. supr. de hæret.* quæ hanc in rem est elegantissima & humanissima.

Postrema Rectoribus Prouinciarum, Officialibus eorum, Principalibus, item & Defensoribus hanc curam iniungit, multamque adeo minatur Honorius, *huic* rei conniuentibus, vel vim non arcentibus. Quod tralatitium, & quidem gemina germana *leg.* ab eodem Honorio Imp. *l. 40. supr. de hæretic.* similiter in negotio Manichæorum, Phrygum, siue Priscillianistarum vsurpatum, vt & *l. 45. eod. tit.* & *l. 46.* similiter vt iisdem iniunxit, vt vim a Iudæis & Gentilibus amolirentur, in quiete degentibus, *l. 24. infr. de Paganis*, ita & a Patribus Africanis postulatum: sic enim in Commonitorio *loc. cit. Sed nos illud poscimus vt Catholicis Ecclesiis Ordinum* (& sic Principalium) *per Ciuitates singulas, & vicinorum quorumque Possessorum per diuersa loca sine vlla dissimulatione Tuitio præbeatur.* Et mox. *Ad hæc autem omnia præsidio opus est Potestatum suarum quarumcunque Prouinciarum.* Quatuor hæc scilicet hominum genera in Prouinciis erant, qui oppressis Tuitionem præbere debebant, quosque vigilare oportuit, ne quid aduersus leges admitteretur: de Defensoribus, vid. quæ in Paratitlon *tit. de Defensoribus* congesta sunt: de Principalibus, vide Paratitlon *de Decurionib.*

---

p.200

THEODOSII Iun. *constitutio in anabaptismum.*

VI. (a) Impp. Honorius & THEOD. AA. ad Anthemium PF. P. (b)

NVLLVS rebaptizandi scelus adripiat, nec eos qui Orthodoxorum ritu (c) fuerint initiati cœno profanatarum religionum hæreticorumque sordibus polluere moliatur: Quod licet fidam (d) metu seuerissimæ † interminationis a nullo penitus, ex quo interdictum est, fuisse commissum, tamen, vt prauæ mentis homines ab inlicitis temperent vel coacti, volumus renouari, Vt si * quis rebaptizasse, (e) ex (f) quo Lex lata est, quempiam de mysteriis (g) Catholicæ sectæ fuerit detectus, vna cum eo qui piaculare crimen (h) commisit, si tamen criminis per ætatem capax sit, cui (i) persuasum sit, statuti prioris (k) supplicio percellatur. Illud * etiam, quod a retro Principibus dissimulatum, & in iniuriam sacræ legis ab execrandis hominibus agitatur, & ab iis potissimum qui *Nouatianorum* collegio desertores ac refugæ, auctores se quam potiores (l) memoratæ sectæ haberi contendunt, quibus ex crimine nomen est, cum se *Protopaschitas* appellari desiderent, inultum esse non patimur. Sed si alio die Nouatiani, quam quo Orthodoxorum Antistites prædicandum ac memorabilem in sæculis (m) diem Paschæ duxerint celebrandum, auctores illius conuentionis (n) deportatio pariter ac proscriptio subsequatur: contra quos acrior etiam pœna fuerat promulganda: si quidem hoc delictum etiam hæreticorum vesaniam superet, qui alio tempore, quam quo Orthodoxi Paschæ festiuitatem obseruantes, alium pene Dei Filium, non quem colimus, venerantur. Dat. XII. (o) Kalend. April. CP. Lucio V. C. COSS. [413.]

NOTÆ.

(a) Meminit *huius* quoque *legis* Baronius Annalibus *Anno 413. num. 28. seu vltim.* Porro iungendam censeo cum *l. prox. 7. infr.* GOTHOF.

(b) Orientis. *ID.*

(c) Fide imbuti *l. prox. ID.*

(d) Confidam. *ID.*

† Quænam lex illa, cuius mox rursum mentio fit? *ID.*

* *Lex 2. Cod. Iust. hoc eod. tit.* hinc desumta est. *ID.*

(e) *Rebaptizare*, Cod. Iustin. *ID.*

(f) *Ex quo lex lata est:* velut πρόσκαιρα hæc absunt a Cod. Iust. *ID.*

(g) *Ministris*, Cod. Iust. male: nam & in aliis nonnullis recte *mysteriis*. *De mysteriis* autem, id est, Orthodoxorum ritu initiatum: vt *initio leg.* fide imbutum, *l. 7. prox.* & aperte *l. 65. supr. de hæretic.* qui Orthodoxorum sunt initiati mysteriis: de hac mysteriorum voce plura ad *l. 6. supr. de hæretic. ID.*

(h) Id est, cum his qui rebaptizantur, vt *l. prox.* quæ hanc indicat. *ID.*

(i) *Et hic cui*: ita Cod. Iust. quod nil opus erat, imo hunc versiculum qui cohærere debet versiculo, *si tamen*, male diuellit. *ID.*

(k) *Vltimo supplicio*: ita Cod. Iust. & recte vt puto. *ID.*

* Fugitiua & hæc *huius leg.* pars, & ad *tit. de hæreticis*, referri debuit. *ID.*

(l) Ita *l. 5. supr. de lustrali collat.* *Potiorum quoque homines vel potiores*, & mox, *cum potiorem quisque*, &c. vbi vide quæ dixi: vid. item *l. 2. supr. de publ. comparat.* Et quid si hic legamus, *portiones*? *ID.*

(m) *In secula. ID.*

(n) Cœtus, conuenticuli. *ID.*

(o) Vid. *Chronolog. ID.*

COMMENTARIVS.

Theodosii Iun. duæ constitutiones sequuntur, & quantum quidem existimo inter se coniungendæ, quibus & hoc commune est; vt potissima eorum pars ab hoc titulo fugitiua sit, atque in titulum de hæreticis coniici potius debuerit. Hac lege constituuntur. Primum Poenæ seu supplicium in iterantes baptismum vel iterari consentientes, recentatur: & quidem seuerissimum, anteriore quadam lege constitutum fuerat, quæ mihi lex illa videtur, eiusdem Theodosii Iunioris, vnde *lex 49. & 50. supr. de hæretic.* desumta sunt. Nam & ea ipsa de Eunomianis est, Histapodibus, baptisma iterantibus, ad quas vtique hæc lex pertinet pariter, vt lex proxime sequens, quanquam & Nouatianis aptari ea possit, vti aperte alterum *huius leg.* caput de iis est.

De cætero obseruandum, hanc pœnam imponi seuerissimam, non omnibus baptisma iterantibus, verum his qui Orthodoxorum ritu seu mysteriis iam initiatos baptizarent; quod præter *hanc legem & sequ.* docet insuper eiusdem Theodosii Iun. Constitutio, puta *l. 65. supr. de hæretic.* proculdubio enim impune cessit rebaptizantibus, si quos ex hæreticis, veluti Arianis ad sectam suam concedentibus rebaptizassent; quod Eunomianos fecisse ostendi, ad *l. 17. supr. de hæret.* Tandem ne de Eunomianis plura dicam, huc arcessi oportet, quæ ad *eam legem* plenius dixi.

Secundo capite, quod ab hoc titulo fugitiuum est, Novatiani potissimum perstringuntur, atque in his *Protopaschitæ*: quanquam & omnes alii hæretici, qui in venerabili die Paschæ a Catholicis dissentiebant, & notanda mira Theodosi hunc errorem perstringentis atrocitas, cum ait, *hoc delictum etiam hæreticorum vesaniam superare, cum alio tempore, quam quo Orthodoxi Paschæ festiuitatem obseruantes alium pene Dei Filium, non quem colimus venerentur.* Quinimo & eo nomine retro Principes sugillat, qui hæc in iniuriam sacræ legis ab execrandis hominibus agitari dissimulauerint: Quanquam contra stat Theodosii M. *l. 9. in fin. supr. de hæreticis.* Quæ sane est Theodosii Iun. nimietas quædam. Quanquam & hæc de Paschatis die controuersia veterem Ecclesiam sæpe collisit. Hactenus quidem crimini id recte deputatur, quod in diuersa ab Ecclesia ire, & ita schisma inuehere, Ecclesiæ vnitas non patitur. p. 201

De Novatianis interim & Protopaschitis istis (qui & *Sabbatiani*) de quibus est etiam *lex 24. infr. de Paganis*, & *lex 59. 65. supr. de hæretic.* & de quibus fuse agunt Socrates *lib. 5. cap. 20.* & *l. 7. cap. 5. 12. 17. 25.* & Sozomenus *lib. 7. cap. 18.* ex hac lege, quæ omnium antiquissima est, hæc obseruentur. Primo, Protopaschitas istos fuisse sectam Nouatianorum & ex Collegio desertores ac refugas fuisse, quod certe de Sabbatianis, Socrates & Sozomenus aiunt. Nempe *Sabbatiani* a Sabbatio, de quo Socrates & Sozomenus. Protopaschitæ ex errore, *quibus*, inquit hæc lex, *ex crimine nomen est.* Nempe error eorum circa Pascha erat: nam morem Iudæorum circa azyma seruabant, & Pascha eodem die cum Iudæis celebrabant; ducto iam inde initio huius erroris a Valentis temporibus, ex Concilio, quod habitum a paucis Nouatianis in Pazo vico Phrygiæ ad Sangarium fluuium, teste Socrate & Sozomeno, qui renouatus a Sabbatio sub Theodosio M. Et proculdubio primum *Protopaschitæ* audierant (vt hæc lex docet) mox post mortem Sabbatii, quem præcipuo honore habuerunt, Sabbatiani, de cuius morte & honoribus ei delatis est historia Anno 423. (quo & ipso data *dict. l. 59. supr. de hæreticis*:) vide Socratem *lib. 7. cap. 25.* Cur autem *Protopaschitæ* appellari desiderabant? Nempe quia anteuertebant Christianorum aliorum Pascha, & quidem vt illi volebant ex primo omnium instituto: aduersus quod vide, quæ Socrates & Sozomenus.

Secunda Theodosii Iun. *constitutio in anabaptismum.*

VII. (a) Idem AA. Anthemio PF. P.

Nefarios (b) Eunomianorum cœtus, ac funesta conuenticula, penitus arceri iubemus. Eos, qui Episcoporum, (c) seu Clericorum, vel Ministrorum nomine vsurpato, huiuscemodi cœtibus præsunt, quorumue in domibus seu in agris conuenticula Eunomianorum celebrantur inlicita, (si non ab hoc facinore ignoratione defendantur,) cum in hoc fuerint scelere deprehensi, stilum proscriptionis incurrere & bonorum amissione coërceri. (d) Eos vero qui fide, vt dictum (e) est, imbutos immani furore rebaptizare deteguntur, cum his qui rebaptizantur, si (f) hac sint ætate cui crimen possit opponi, &c. (g) Dat. IV. (h) Kalend. April. Lucio v. c. cons. [413.]

NOTÆ.

NOTÆ.

(a) Meminit quoque *huius leg.* Baronius *Anno D.* 413. *num. vlt.* Et iungenda huic *lex superior.* GOTHOF.

(b) Fugitiua est potissima *huius legis* pars: nam etsi Eunomiani & ipsi de anabaptismo notabiles essent, tamen vltimus tantum *huius leg.* versiculus eo pertinet. *ID.*

(c) Vid. *l.* 36. *in fin. supr. de hæreticis*, quæ & ipsa est de Eunomianis. *ID.*

(d) Repetendum ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, *iubemus. ID.*

(e) Hæc verba relatiua, euincunt, *hanc leg.* cum superiori coniungendam. *ID.*

(f) Ita quoque superiori *l. si tamen criminis per ætatem capax sit, cui persuasum sit. ID.*

(g) Quæ scilicet *superiori leg.* continentur, quæque hic repeti frustra foret. *ID.*

(h) Alterutrius *leg.* subscriptio emendanda: quanquam huius potius. *ID.*

COMMENTARIVS.

In Evnomianos hæc pariter vt superior, est Theodosii Iun. constitutio: imo vtraque ex eadem constitutione desumta est, & Codicis huius conditoris oscitantiæ, cuiusdam arguit, & quidem duplicis, dum eadem *fine leg.* repetuntur, quæ iam *superiore leg.* dicta fuerant, gemino errore, qui ab iisdem admissus circa *l.* 4. & 5. *supr. hoc ipso tit.* & dum fugitiuam potissima sui parte legem in hunc titulum coniecerunt; de cœtibus Eunomianorum prohibitis, deque proscriptionis pœna Antistitibus eorum, domumue his præbentibus imposita, quæ in *titulum de hæreticis* coniecta oportuit. Quod Eunomianorum baptismum attinet iam ad *l. super.* de eo quoque esse videntur *lex* 31. 32. *supr. de hæreticis.*

p. 202.

DE APOSTATIS.

TITVLVS VII.

Lib. I. Cod. Ivst. Tit. VII.

Addenda huius tituli Legibus (Paratitli vice) *lex* 1. *in fin. infr. de Iudæis: lex* 7. *d. tit. de Iudæis*, (quæ est in Cod. Iustin. *lex* 1. *hoc tit.*) & *lex* 11. *supr. de fide testium*, (quæ desumta est ex *l.* 4. *hoc tit.*) Subiicitur autem hic titulus superiori, ob hanc quoque causam, quod Apostatarum nonnulli, & maximi quidem, baptisma profanarent: vt docet *lex* 2. 4. *hoc tit.* Sed & medio loco, inter hæreticos, Iudæos, & Paganos hic titulus positus est, quia Apostatæ in hos tres ritus transeunt.

PARATITLON.

Apostatæ, *Rubr.* & *l. vltim. hoc tit.* dicuntur violatæ atque desertæ Christianæ religionis rei *l.* 3. *hoc tit.* eorumque crimen *præuaricationis* nomine designatur *d. l.* 3. Sacrilegum nomen eorum dicitur *l. vltim. hoc tit.*

Trium porro generum Apostatæ reperiuntur, pro ratione status videlicet, ad quem transirent (qua causa vt iam dixi, titulus hic positus est in medio titulorum *de hæreticis, de Iudæis, & de Paganis.*) I. Alii quippe ex Christianis *Pagani* fiunt, de quibus agitur omnibus huius tituli legibus: qui scilicet ad Paganos ritus cultusque migrant, *l.* 2. venerabili religione neglecta ad aras & templa transeunt *d. l.* 2. in sacrilegia templorum transeunt *l.* 3. *hoc tit.* nomen Christianitatis induti sacrificia faciunt *l. vltim. hoc tit.* a sacrosanctæ religionis cultu & reuerentia desciscunt, ac se sacrificiis mancipant *l.* 5. idolorum superstitione impia se maculant *l.* 6. *hoc tit.* II. Alii Apostatæ sunt, qui in ritus *Iudaicos* transeunt, seu qui Christianæ religionis & nominis dignitate neglecta Iudaicis semet polluunt contagiis *l.* 3. *hoc tit.* quo etiam pertinet *lex* 1. & 7. *infr. de Iudæis.* III. Tertium Apostatarum genus

censebatur

censebatur eorum, qui ex Christianis *Manichæorum* nefanda secreta & scelerosos sectari malebant secessus *l. 3. hoc tit.*

Ratione vero status, a quo Apostatæ transibant, duo genera Apostatarum erant: Vnum eorum, qui ex *Fidelibus* Apostatæ fiebant: *l. 2. hoc tit.* id est, qui iam baptizati a fide Christiana recedebant, & sanctum baptisma profanabant, qui sanctam fidem prodere dicuntur *d. l. 4.* fide deuii desciscere *d. l. 5.* quorum etiam maius crimen & pœna erat: de quibus *l. 2. 4. hoc tit.* & *l. 11. supr. de fide testium:* Alii vero *Catechumeni* tantum, qui scilicet nondum baptizati deficiebant *d. l. 2.*

Poenæ in Apostatas Christianorum Impp. constitutionibus variæ constitutæ fuerunt. Pœnas meritas in genere comminatur Constantinus Magnus iis, qui ex Christianis Iudæi fierent *l. 1. in fin. infr. de Iudæis.* Iisdem bonorum proscriptionis pœnam imposuit Constantius *l. 7. infr. de Iudæis,* Theodosius Magnus Apostatis, qui ex Christianis Pagani fierent testamenti condendi, exque testamento capiendi ius ademit, *l. 1. h. t.* sub quadam tamen distinctione *l. 2. hoc tit.* vt & Valentinianus Iun. omni Apostatarum generi: & insuper vt intestabiles essent *l. 3. 4.* & perpetua infamia inusti omni dignitate spoliarentur *l. 5. hoc tit.* & *l. 11. supr. de fide testium:* ac nominatim ex Christianis Pagani facti, vt testandi ius non haberent in alios, constituit Arcadius *l. 6. hoc tit.* Quinimo Valentinianus III. *l. 7.* seu *vltim. hoc tit.* vt nec donandi nec vendendi in fraudem legis ius haberent. Accusatio denique Apostasiæ cum temporaria initio fuisset *l. 3. h. t.* tandem perpetua facta est *d. l. vlt.* Tandem, cum nouem omnino in Apostatas constitutiones hoc Codice occurrant, est 1. Constantini Magni *lex 1. infr. de Iudæis.* 2. Constantis *lex. 7. de Iudæis.* 3. Theodosii Magni *l. 1. 2. hoc tit.* 4. Valentiniani Iun. *l. 3. 4. 5. hoc tit.* 5. Arcadii *l. 6. hoc tit.* 6. Valentiniani III. *l. 7. seu vltim. hoc tit.*

Theodosii Magni *prima constitutio, in Apostatas, qui ex Christianis* Pagani *facti sunt.*

I. (a) Imppp. Gratianus, Valentinianus & Theod. AAA. ad Eutropium pf. p. (b)

His qui ex Christianis Pagani facti sunt, eripiatur facultas iusque testandi: Omne defuncti, si quod est, testamentum, submota condicione, rescindatur. Dat. vi. (c) Non. Mai, cp. Syagrio & Eucherio coss. [381.]

Interpretatio. (d) *Vt testandi licentia denegetur, qui Christianæ religionis & nominis dignitatem neglexerint.*

NOTÆ.

(a) Hanc legem Annalibus suis Ecclesiasticis recte inseruit Baronius *Anno* 381. *num.* 80. Omisit eam Tribonianus, pariter vt *legem secundam*, & potissimam partem *legis* 3. prælata Valentiniani Iunioris *l. 4.* (quæ est *Cod. Iust. l. 3.*) Iungenda porro ei videtur *lex 7. supr. de hæreticis*: dies tantum alterutrubi emendandus venit. *GOTHOF.* Abest hæc lex a Codd. MSS. W. & G. & Edit. Sichardin. *RITTER.*

(b) *Eutropius* hic Præfectus Prætorio Orientis erat sub Theodosio M. Eidem, vt omittam complures alias leges, inscribuntur hoc ipso anno *l. 6. & 7. supr. de hæret.* Ad hunc extant quoque duæ Gregorii Nazianzeni epistolæ, *puta* 137. 138. quibus clare ostendit, eum Præfectum Prætorio fuisse: virtutemque eius commendat *GOTHOF.*

(c) *VIII.* Id. Maii *d. l. 7. ID.*

(d) Hanc Interpretationem inseruit auctor *Epistolæ* 1. Anacleti Papæ *cap.* 1. *pag.* 64. *Tom. I. Concil. Harduin.* Eutychiani Papæ *Epist.* 2. *cap.* 2. *pag.* 208. *Tom. cit. Concil.* & Felicis II. Papæ *Epist.* 1. *cap.* 9. *pag.* 755. *Tom. eod. Concil. ID.*

COMMENTARIVS.

Theodosii Magni hæc & proxime sequens per Orientis Imperium in Apostatas constitutio est: ac nominatim in eos, qui ex Christianis Pagani fierent. Et hæc quidem data Anno D. 381.

Inquies, nullæne ergo ante Theodosium Magnum in hoc genus Apostatarum, qui ex Christianis Pagani facti fuissent ab Imperatoribus constitutiones promulgatæ fuerunt? Nullæ, inquam, mihi occur-

occurrunt: & Theodosius Magnus ni fallor, primus Imperatorum Christianorum eos constitutionibus insectatus est. Constantinum Magnum equidem & Constantium in eos, qui ex Christianis Iudæi fierent censuram suam exercuisse reperio *l. 1.* & *l. 7. infr. de Iudæis*, Rursum eosdem in ritus Paganos inuectos liquet: ipsos vero Paganos, vel in Paganorum ritus transeuntes, pœnis insectatos nusquam deprehendo. De Iuliano res adhuc clarior, vtpote qui Apostata ipse etiam alios in Apostasiam pertrahere studuerit: De Iouiano, Valentiniano & Valente idem sentiendum, quandoquidem hi Principes vnicuique quod imbibisset, libuisset colendi liberam facultatem dedere: vt docet *l. 9. supr. de maleficis*. Themistius *orat. 12. pag. 276. 277. Edit. Petau. Flexiæ 1613. in 8.* & altera Latine edita. Ammianus Marcellinus, *lib. 30. cap. 9.* Symmachus, *lib. 10. in relatione, Epist. 54.* Socrates, *lib. 3. cap. 25. in fin.* Theodoretus, *lib. 4. cap. 24.* de quo prolixe ad *l. 7. infr. de Paganis*, (quæ hoc ipso Anno 381. data est.) Ergo primus Theodosius Magnus non tantum in Paganorum ritus, quod alii superiores ætate Principes fecerant, hoc ipso Anno 381. insurgendum sibi putauit, (quod docent quinque eius constitutiones infra *titulo de Paganis*, puta *lex 7. 8. 9. 11. 12.*) verum etiam, quod alii nondum fecerant, in Apostatas e Christianis ad Paganorum ritus transeuntes. Neque dubium mihi, per grauissimam nuperamque in Christianos Catholicos sub Valente persecutionem, tum a Gentilibus & Iudæis, tum ab hæreticis exercitam, quibus licentiam omnem Valens Imp. fecerat (quod Theodoretus scribit, *lib. 4. cap. 24.*) nonnullos e Christianis, qua vi qua sponte Paganos factos: Præsertim cum historia Ecclesiastica doceat, Gentilium licentiam eo tum processisse alicubi, veluti Alexandriæ, tempore persecutionis Lucii Ep. Ariani, vt Catholicos ad Deorum cultum cogere præsumerent. Valente igitur iam mortuo, Theodosius Imp. statim vt in Imperium adscitus fuit, etsi eradicandæ gentilitiæ superstitioni haud statim animum, ceu impos, intenderit, de quo dicam ad *d. l. 7. infr. de Paganis*, attamen sufflaminandæ rei Christianæ vndiquaque animum adiiciens, etiam Apostatas pœnis coercendos credidit, tum *hac lege*, tum proxima. Et quidem *hac leg.* (quod obseruandum) circa ipsum secundi Concilii Constantinopolitani œcumenici tempus. Testamenti igitur condendi ius his Apostatis adimit Theodosius Magnus, atque eatenus intestabiles eos facit. Quæ quidem in Apostatas pœna placuit etiam deinceps Valentiniano Iun. *l. 3. 4. infr.* Arcadio *l. 6.* vt & Valentiniano Tertio *l. 7. seu vlt. huius tit.* Imo placuit eam quoque eidem Theodosio Magno imponere Manichæis, *l. 7. supr. de hæreticis*: (quam legem ceu eiusdem constitutionis partem huic coassandam censeo) quomodo & alias Manichæi, atque Apostatæ iisdem sæpe pœnis subiacuere, & vero subiiciuntur a Valentiniano Iun *l. 3. infr. hoc tit.* Imo & eadem pœna propagata postea ad alios hæreticos: de quo ad *d. l. 7.*

Notanda interim hæc, sic vt dicam, *Intestabilitatis pœna*, cuius quænam ratio, quæ proportio cum hoc Apostasiæ crimine sit, merito quæri potest: aut cur non potius alia imposita fuerit? Verum eam indicare videtur ipsemet Theodosius Magnus *l. 2. infr.* verbis illis, *vt sint absque Iure Romano.* Nempe Theodosio Magno Apostatis superstitibus bonorum suorum dispositionem adimere minus e re visum, quandiu scilicet pœnitentiæ (quam tamen Valentinianus Iun. postea non admisit *l. 4. infr. hoc tit.*) spes aliqua superesset: tumdemum id adimere visum, cum iam in Apostasia decederent: & vero eos plectere visum eo iure, quod ciuium Romanorum proprium erat. Hoc sensu dicitur *l. 2. infr. vt sint absque iure Romano.* Quomodo & *l. 7. de hæreticis*, (quæ huic legi iungenda est) de Manichæis, *viuendi iure Romano eripimus facultatem*: & p. 204. *l. 17 supr. de hæretic.* de Eunomianis: *nihil habeant commune cum reliquis*, & *l. 18. de hæretic.* de Manichæis, *nihil sit commune cum mundo*, & *l. 40. de hæretic.* de Manichæis, &c. *huic hominum generi, nihil ex moribus, nihil ex legibus sit commune*: Nempe ius Romanum seu ius ciuium Romanorum in testandi iure potissimum constitit, potissimoque loco habitum. Quare eos, qui Ecclesiam & ciuitatem Dei desererent, ciuium Romanorum iure potissimo multandos Christiani Principes, atque eatenus in peregrinitatem redigendos, crediderunt. Quod & cæteroquin potissimum solatium est morientibus repositum, videlicet, vt supremæ voluntatis, *postquam aliud iam velle non possunt, liber sit stilus & licens, quod iterum non redit arbitrium*, vt eleganter Constantinus Magnus *l. 4. supr. de Episcop. Eccles. & Clericis.* Hinc interim videmus, primo in Apostatarum Defunctorum pœnam tantum itum: Mox paulatim & viui pœnis nonnullis adfecti, vt ab ipsomet Theodosio Magno *l. 2. infr.* ita & a Valentiniano Iun. *l. 4. 5. infr.*

Cæterum Theodosius Magnus *hac lege*, ita Apostatis istis testandi ius adimit, vt adimat, *submota conditione*, id est, (vt equidem accipio) nulla distinctione facta testantis, nulla eius, in cuius fauorem testamentum conditur: *Testantis* inquam, siue is ex fideli iam, id est, baptizatus, Apostata factus fuerit (quo sane *Fidelium* numero iam erat hoc tempore ipse Theodosius Magnus, vtpote superiore Anno 380. iam baptizatus, quod testatur Socrates *lib. 5. cap. 6.*) siue ex Catechumeno tantum, id est, nondum baptizatus. Cum tamen postea aliqua hac parte distinctio facta fuerit, tum ab ipsomet Theodosio Magno *l. 2. prox.* tum a Valentiniano Iun. *l. 4. infr.* vbi dicam plura. Rursum ait, Theodosius Magnus *hac leg. submota conditione*, id est, distinctione nulla facta eius, in cuius commodum Apostata testatus fuerit, siue is propinquus, siue coniux, siue benemeritus, siue filius eiusdem criminis particeps fuerit: quomodo id etiam de Manichæis pariter cauetur *d. l. 7. supr. de hæretic.* (quam huic vti dixi, coassandam censeo) cum tamen distinctio quædam hac parte postea facta fuerit ab ipsomet Theodosio Magno *d. l. 2. infr.* & ab Arcadio filio eius *l. 6. infr.* Ad Theodosii sane mentem in commune facit istud Tertulliani *cap. 6. de pœnitentia. Nemo sibi aduletur, quia inter Auditorum Tyrocinia deputetur, quasi eo etiam nunc sibi delinquere liceat. Quid autem te a perfecto Dei seruo separat? An alius intinctis est Christus, alius audientibus?*

Theodosii Magni *Secunda constitutio in Apostatas, qui ex Christianis* Pagani *facti sunt.*

II. (a) Iidem AAA. Posthumiano pf. p. (b)

Christianis ac (c) *Fidelibus*, qui ad Paganos ritus cultusque migrarunt, omnem in quamcunque personam *Testamenti condendi* interdicimus potestatem, vt sint absque iure Romano. His vero, qui Christiani & *Catechumeni* tantum venerabili religione neglecta ad aras (d) & templa transierint, si filios vel fratres germanos habebunt, hoc est suam (e) aut legitimam successionem, testandi arbitratu proprio in quaslibet alias personas ius adimatur. Pari & circa eorum personas in *capiendo* custodienda forma, & (f) præter suas & legitimas, quæ iisdem ex parentum vel germanorum fratrum bonis peruenire potuerint successiones, iudicio (g) etiam, si ita res ferant, conditæ voluntatis, nulla omnino in capiendis hereditatibus testamenti iura sibi vindicent. Et indubitate ab omni testamentorum debeant, non solum condendorum, sed etiam, sub adipiscendæ pontificio (h) hereditatis, vsurpandorum potestate excludi. Dat. XIII. Kalend. Iun. cp. Merobaude & Saturnino coss. [383.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* Memorat eam quoque Baronius *Anno D.* 383. *num.* 33. GOTHOF.

(b) Orientis. Eidem Posthumiano Præfecto Prætorio, vt omittam plures alias leges, inscribitur hoc ipso Anno *l.* 11. & 12. *supr. de heretic.* Ad hunc scribit Gregorius Nazianzenus *epist.* περὶ εἰρήνης, *de pace*, 71. vbi Præfecturam eius indicat & merita, Christianumque fuisse ostendit. *ID.*

(c) Simul &. *ID.*

(d) Ad *Aras* & *Templa* transire *hac leg.* & *l. prox.* pro ad superstitionem gentilitiam transire. Nempe duo hæc præcipua superstitionis gentilitiæ symbola & Sacramenta fuere. Contra Christiani hæc potissimum auersati, inque his Gentiles culpauere: videndi qui Apologias pro Christianis scripsere. *ID.*

(e) *Sua successio* est filiorum: Legitima fratrum & quidem germanorum. *ID.*

(f) γρ. *vt*, quomodo in Edit. Quartan. & prim. Cuiac. expressum. *ID.*

(g) Iudicium conditæ voluntatis, id est, testamentum. *ID.*

(h) *Pontificium*, hic & *l.* 3. *supr. de fide Cathol.* est ius, potestas, facultas, prærogatiua: vid. *Gloss. Theod. ID.*

COMMENTARIVS.

Theodosii Magni hæc altera constitutio est, per Orientis Imperium Anno D. 383. in Apostatas, qui ex Christianis Pagani facti sunt: superiori legi partim derogans, partim vero adiiciens. *Derogans* inquam, nam cum superiori lege indistincte, & vt ibi dicitur, *submota conditione*, omnibus Apostatis testandi ius Theodosius M. ademisset, hac constitutione sua iam quandam conditionis distinctionem inducit: puta differentia facta inter *Fideles*, & *Catechumenos*, in Apostasiam prolapsos. Quæ Apostatarum diuisio ratione status, *a quo* transirent, sola hoc æuo obtinuit:
p.205. (Nulla, qualis hodie in Apostatas fidei, obedientiæ, religionis:) Populus scilicet Christianus seu Christiani olim diuidebantur in fideles & Catechumenos: Fideles πιστοὺς vocabant, qui iam baptizati seu intincti erant: Ambrosius *lib.* 1. *de Sacramentis, cap.* 1. *Romæ*, inquit, *Fideles dicuntur, qui baptizati sunt:* vide & Chrysostomum passim: inter alia *homilia* 25. *ad Hebr. Edit. Commel. p.* 1917. & *p.* 233. *Tom. XII. Oper. Edit. Benedictin.* Catechumenos vero, qui nondum baptizati, ἀμύητοι: etiam Monachi nonnulli, teste Chrysostomo *d. loco*, verum baptizandi, & ὑποπτεύοντες (qui & ipsi subdiuisi in Audientes seu Auditores, & Competentes.) Quod vt passim notum aliunde, ita & ex *hac* quoque *leg.* discere licet: & ex *l.* 4. *infr.* Ergo, vt magnum cæteroquin inter Fideles & Catechumenos discrimen disciplina Christiana instituit, ita quoque fidelium quam Catechumenorum delicta grauiora habita: de quo extat quoque locus Chrysostomi *homilia* 75. *Gr. Comel.* 76. *in Matth. p.* 651. & *pag.* 730. *Tom. VII. Oper. Edit. Benedictin.* ac nominatim (quod ad *hanc leg.* & ad *d. l.* 4. proxime facit) si lapsi essent, alio atque alio pœnæ genere defungebantur. Idque non vna ratione: tum ne Catechumeni intolerabili quodam pœnarum iugo a proposito religionis deterrerentur, tum quia Catechumeni nondum plene aut perfecte Christiana religione instituti, imbuti, neque baptismo obsignati erant, quo peccata omnia atque exinde pœnas aboleri atque expungi censebant, vt proinde omni potius lenitate eos habendos censuerint. Hinc adeo *canone* 11. *Niceno*, fideles πιστοὺς lapsos prolixa duodecim annorum pœnitentia castigari videmus: at *canone* 14. Catechumenos nonnisi triennii pœnitentia. Vid. *p.* 328. 330. *Tom. I. Concil. Harduin.* Videndum in id & Concilium Pseudo-Eliberitanum *canone* 10. 45. 55. 59. 61. *pag.* 249. 250. *Tom. eod. Concil.* & Neocæsariense *canone* 5. *pag.* 283. *Tom. eod. Concil.* Eoque pertinet exceptio illa dicti Concilii Eliberitani: *si tamen sit fidelis*, vel, *si sit fidelis.* Hoc igitur exemplum in sanctionibus quoque suis in Apostatas secuti Principes Christiani: & in his quidem Theodosius Magnus *hac leg.* Qui in fidelibus, in Apostasiam prolapsis, superioris constitutionis suæ; id est, *leg.* 1. *supr.* seueritatem abscisse seruari iubet, videlicet, vt his omnino in quamcun-

quamcunque personam testamenti condendi potestas submota conditione interdicatur: Atenim Catechumenis in Apostasiam prolapsis, testandi in filios saltem suos & fratres germanos licentiam concedit; (quæ filiorum & fratrum germanorum prærogatiua notanda est, de quo ad *l. 6. infr.*) Verum Arcadius postea fideles Catechumenis hac parte exæquasse videtur, tum alias insuper personas, in quas Apostatæ testari possent, expressit, & adiecit *l. 6. infr. hoc tit.* Et hactenus quidem de priore huius legis capite, quo superiori derogatur.

Secundo capite, superiorem legem suam ampliat Theodosius Magnus. Nempe vt testandi ita & capiendi quoque ex Testamento ius sub eadem distinctione personarum Apostatis denegat vel permittit. Quod superiore constitutione expressum non videmus, de iure inquam capiendi pariter his denegato. Etsi id expressum fuisset ab eodem Theodosio Magno, tum de Manichæis ageret *l. 7. supr. de hæreticis:* quæ tamen illi *legi 1. supr.* vbi dixi, coassanda videtur.

Vno verbo igitur Testamenti factio a Theodosio Magno Apostatis illis tum actiua tum passiua sub certa conditione *hac leg.* denegatur.

Tandem illud obseruari cupio, eodem Anno latam in Apostatas & hanc legem a Theodosio Magno per Orientem & a Valentiniano Iun. per Occidentem *l. 3. infr.* & quidem intra biduum (vno quippe die hæc illam anticipat) vt proinde exinde colligatur, Magnum hoc tempore per Orientem & Occidentem Apostatarum prouentum seu numerum fuisse: cui malo quasi conspiratione facta obuiare necesse habuerint Principes illi duo, qui cæteroquin eradicandæ gentilitiæ superstitioni maxime incubuere: de quo *tit. de Paganis.*

VALENTINIANI Iun. *prima constitutio in Apostatas* TRIVM *generum.*

III. (a) Iidem AA. ad Hypatium PF. P. (b)

CHRISTIANORVM ad aras & (c) templa migrantium, negata testandi licentia, vindicamus admissum. Eorum quoque flagitia puniantur, (d) qui Christianæ religionis & nominis (e) dignitate neglecta, Iudaicis semet (f) polluere contagiis. (g) Eos vero qui Manichæorum nefanda secreta, & scelerosos aliquando sectari maluere secessus, ea iugiter atque perpetuo pœna comitetur, quam vel Diualis arbitrii Genitor Valentinianus † adscripsit, vel nostra nihilominus (h) sæpius decreta iusserunt. Auctores vero persuasionis huius, qui lubricas mentes in proprium deflexerant consortium, eadem quæ reos erroris huiuscemodi pœna comitetur: Quin etiam grauiora plerumque, pro motibus Iudicum, & qualitate commissi, extra ordinem promi in nefarios sceleris (i) huius artifices supplicia censemus. Sed, ne (k) vel mortuos perpetua vexet criminationis iniuria, vel hereditariæ quæstiones, temporum varietate longorum prorsus emortuæ, in rediuiuos semper exagitentur conflictus, huiuscemodi quæstionibus metam temporis adscribimus, vt si (l) qui defunctum violatæ atque desertæ Christianæ religionis accusat, eumque in sacrilegia (m) templorum vel in ritus Iudaicos, vel (n) ad Manichæorum dedecus, transisse contendit, eaque gratia (o) testari minime potuisse confirmat, intra (p) quinquennium iuge, (q) quod inofficiosis (r) actionibus constitutum est, proprias exerat (s) actiones, futurique iudicii huiuscemodi sortitur (t) exordium, vt (v) eodem in luce durante, cuius præuaricatio (x) criminanda est, flagitii huius & sceleris particeps fuisse doceatur publica sub testificatione testatus, (y) probet indicium: (z) neque, quam superno nomini (aa) tacitus præstitit perfi-
p.206 diam, sceleribus adquiescens, præuaricatione deinceps, tanquam ignarus accuset. Dat. XII. Kalend. Iun. Pataui, (bb) Merobaude II. & Saturnino coss. [382.]

Hæc lex Interpretatione non eget.

NOTÆ.

(a) Abest huius legis potissima pars a Cod. Iust. prælata *lege vlt. hoc tit.* qua duæ limitationes huius legis abrogantur, tum & grauiores pœnæ superadiiciuntur. Inseruit eam recte Annalibus suis Baronius *Anno D.* 365. *n.* 21. vbi tamen perperam eam *Gratiano* tribuit. *GOTHOF.*

(b) Italiæ scilicet. *Hypatii* huius geminam præfecturam memorat Ammianus Marcellinus *lib.* 29. *c.* 2. *ID.* *Ipatius*, in MS. W. *Eppatius* in Goth. *Epatius*, & *Hippatius* in margine Sichard. *RITTER.*

(c) *Et ad*, MS. G. *ID.*

(d) Eodem scilicet pœnæ genere, quo superiores Apostatæ. *GOTHOF.*

(e) *Et nominis*: hæc absunt a MS. W. & a nonnullis Codicibus, quos vidit Sichardus, qui tamen male edidit, *& hominis dignitate.* *RITTER.*

(f) *Se*, MS. G. *ID.*

(g) *Reliqua pars* (*Legis*, vt est in MS. G. & Sichard.) *de Manicheis ideo facta non est, quia in Nouellis euidentior* (*euidenter*, Sichard.) *inuenitur.* Hæc add. in Anianeis Codicibus: recisis sequentibus. *GOTHOF.*

† Intelligit vt existimo *legem 3. supr. de hæreticis*, vel saltem integram Valentiniani constitutionem cuius, illa ἀκέφαλον est. *ID.*

(h) Non extant hæ Valentiniani Iun. constitutiones in *Manichæos. ID.*

(i) Intelligit Auctores huius persuasionis & illius. *ID.*

(k) Hic locus arguit genium & ingenium Valentinianei Quæstoris *ID.*

(l) *Lex 2. Cod. Iust. de Apostatis*, hinc desumpta est. *ID.*

(m) Propria hæc vocabula seu attributa: *Templorum sacrilegia: Iudaici ritus, Manichæorum dedecus.* In Cod. Iust. legitur, *ad sacrilegia. ID.*

(n) *Vel ad Manichæorum dedecus:* hæc recidit τείβον. *ID.*

(o) Id est, eam ob causam. *ID.*

(p) *Lex 5. supr. de inoffic. test.* hinc desumta est, nonnullis tamen auctior. *ID.*

(q) Hæc vox abest a *d. l. 5. ID.*

(r) *De inofficiosis actionibus*, Cod. Iust. & *d. l. 5.* vbi tamen Codices variant. Vid. ibid. not. d. *ID.*

(s) *Exigat.* Ita Cod. Iust. editus. Membranæ enim recte habent, vt hic extat: vel certe *eserat*, vnde facile efficias *exerat*: vide Steuu. in Vegetii *lib. 7. cap. 8. ID.*

(t) γρ. *sortiatur*, vt etiam habetur Cod. Iust. *ID.*

(v) Sententia hæc intricata, quem tamen illustrat *lex vlt. infr. hoc tit. vers. Nec illud patiemur obstare:* de quo mox. Hic tantum excidit vox *si:* vt *si. ID.*

(x) *Præuaricatio* hic est Apostasia παράβασις: quomodo etiam interpres canonis Nicæni 11. vbi in Græco extat: περὶ τῶν παραβάντων, vertit, *de his qui præuaricati sunt.* Vid. *pag. 327. Tom. I. Concil. Harduin.* D. Ambrosius, *in Psalm. 118. Sermon. 15. pag. 1013. Tom. II. Oper. Edit. Paris. 1614. Præuaricator dicitur, qui discedit a Domino; denique Græce a discedendo Apostata nominatur.* Et mox. *Sed non solus ille præuaricator est: qui prohibita Ecclesia ad cultus transgreditur Idolorum: sed etiam quicunque legis mandata non seruat. Nomen commune, sed merita diuersa delictorum, & pretia ergo diuersa culparum.* Alio vero, nec tamen absimili sensu fine huius legis præuaricatio de hærede, modo probantis, modo improbantis defuncti iudicium. *ID.*

(y) Reponat quis, *testati probet iudicium.* Quod non admitto: de quo mox. *ID.*

(z) An *iudicium*, id est, testamentum? vide quæ noto ad *d. l. 5. supr. de inoff. test. ID.*

(aa) γρ. *supremo Numini:* de quo mox. *ID.*

(bb) *Pataui* quoque data hoc ipso anno *lex 14. supr. de accusat. ID.*

COMMENTARIVS.

Valentiniani Iun. tres ordine sequuntur in Apostatas per Occidentis Imperium Leges: ita quidem, vt hæc prima (quam vno tantum die post legem Theodosianam *l. 2. supr.* promulgauit) non eos tantum Apostatas complectatur, qui ex Christianis Pagani fierent, vt *l. 1. & 2. supr.* Verum etiam eos, qui Iudæi & Manichæi. In his scilicet tribus generibus Apostasiæ, fidei crimen vertitur, atque adeo & *h. l.* dicitur: ratione status scilicet in quem transitur: Cum aliquando certisque casibus Apostatarum nomen ad priores tantum, & ῥητῶς quidem restringi videamus, veluti a Valentiniano Tertio in specie *leg. vlt. hoc tit.* Ergo & in his quoque, qui ex Christianis *Iudæi* fiunt Apostatarum crimen & nomen censetur. De quo Apostatarum genere sunt duæ præterea hoc Codice constitutiones: puta Constantini M. *l. 1. infr. de Iudæis:* Constantii *lex 7. infr. d. tit. de Iudæis:* Hæc Valentiniani Iun. omnium vltima: Hæ scilicet tres, neque plures, hoc Codice constitutiones occurrunt in Apostatas, qui ex Christianis Iudæi fiunt. Alio atque alio etiam pœnarum genere in hoc sancito. Constantinus Magnus quippe *d. l. 1.* pœnas meritas his comminatur, neque tamen satis pœnæ genus exprimit, de quo ad eam legem. Constantius vero pœnam bonorum proscriptionis comminatur *dict. l. 7.* at Valentinianus Iun. *hac leg.* pœnam Intestabilitatis pariter vt aliis Apostatis. Et hæc de Apostatis, qui ex Christianis Iudæi fierent. Ex quibus apparet, haud infrequens hoc Apostasiæ genus sub Christianis Principibus fuisse, sub Constantino, Constantio & Valentiniano Iun. Quibus ideo tribus legibus illis occurritur: contra quam Grotio visum, *Obseruationibus in Nouum Testam. cap. 31.* qui Constantii tantum *l. 7. de Iudæis*, vidit, & allegat: (ex hoc etiam tantum Codice, cum ea quoque exstet Cod. Iustin.) vt probet paucos fuisse, qui Christianorum pietatem desererent, vt in Iudæorum numerum nomina sua darent.

Sed & Apostasiæ crimen in his quoque *hac leg.* censetur, qui ex Christianis Manichæi fierent. Præcipuo scilicet olim inter hæreticos odio habiti fuere Manichæi, vtpote qui ad imam vsque scelerum nequitiam peruenerant, quorumque incesta peruersitas religionis nomine lupanaribus quoque ignota vel pudenda committebat: de quo plene dixi ad *l. 3. supr. de hæret.* Hoc primum igitur in *hac leg.* Valentiniani notandum est.

Alterum est: non distingui iam in *hac leg.* fideles seu baptizatos a Catechumenis (cuiusmodi sane erat ipsemet Valentinianus Iun. huiusce legis auctor, vt docet Ambrosius *in orat. funebr. super eo habita.*) Quomodo alioquin in hoc argumento distinguuntur a Theodosio Magno *l. 2. supr.* vnico tantum die ante hanc legem, imo ab ipsomet Valentiniano Iun. *l. 4. infr.*

Tertio obseruandum, Valentinianum Iun. pœnam Intestabilitatis communem facere *hac leg.* etiam iis, qui Christianos vel ad Paganorum, vel ad Iudæorum, vel ad Manichæorum sectam persuasionibus suis pertraxissent. Pari scilicet pœna plecti voluit Apostatam & Apostasiæ auctorem. Imo & extra ordinem pro motu Iudicum grauiora in hoc supplicio promi vult. Quomodo sane Theodosius Iun. postea *Nouella 3. de Iudæis*, eos, qui seruum vel ingenuum inuitum, vel suasione plectenda, ex cultu religionis Christianæ in nefandam Iudæorum sectam ritumue truduxisset, dispendio fortunarum, capite puniri voluit. De qua quæstione & pœna inquam auctorum Apostasias, vide Farinacium, p. 207.

rinacium, *de hæresi quæst. 178. n. 141.* & *quæst. 183. num. 21.* Ergo maiori pœna Apostasias & defectionis Auctores puniri voluerunt Valentinianus Iun. & Theodosius Iun. quam ipsos Apostatas: quos sane capitis supplicio affici noluerunt, vt proinde labatur Menochius, qui a fortiori Apostatis ipsis indictam a Theodosio & Valentiniano pœnam mortis vult. Ex quo interim loco liquet, Valentinianum Iun. nondum Manichæis in commune testandi ius hoc tempore ademisse: quod postea demum ab eo factum est *l. 18. supr. de hæretic.* quod & antea iam placuerat Theodosio Magno *l. 7. d. t.*

Nunc de ipsa legis sententia. Testandi ius Apostatis (& quidem omnibus) denegat *hac leg.* Valentinianus Iun. pariter vt alii Principes, de quo ad *l. 1. supr.* imo ipse rursum *l. 4. infr.* Atque adeo testamenta eorum euerti & rescindi posse a suis & legitimis successoribus definit. Illæ scilicet sunt propriæ actiones, quas exeri posse hac lege ait: Propriæ actiones sunt, quæ suis & legitimis successoribus ab intestato venientibus competunt, de quo vide & *l. vlt. infr.* quibus opponuntur alieni in *l. 6. infr.*

Apostatarum igitur testamenta a suis & legitimis hæredibus rescindi posse definit *hac leg* Valentinianus Iun. sub duplici tamen limitatione, vna temporis, personarum altera. Quæ limitationes hactenus non obtinebant, vt proinde Valentinianus Iun. Theodosio Magno hac parte mitior fuerit. Qui postea *l. 4.* & *5.* alia parte acriores pœnas intendit: e contra vtramque huiusce legis limitationem postea Valentinianus Tertius sustulit *l. vltim.* Prior limitatio est temporis, intra quod videlicet hæc actio rescissoria institui possit, nempe intra quinquennium iuge tantum, a morte eius, qui Apostata decessisse dicitur, exemplo scilicet actionum de inofficioso: quæ huius legis sententia ideo repetita extat, & etiam *l. 5. supr. de inoffic. testam.* sed prolixior hic, ratione hac addita elegantissimis verbis: *ne vel mortuos perpetua vexet criminationis iniuria, vel hæreditariæ quæstiones temporum varietate longorum prorsus emortuæ in rediuiuos semper agitentur conflictus*: quam alioquin rationem expendi iam ad *l. vltim. supr. de raptu virginum.* Ergo temporalem hanc actionem & accusationem, & quinquennalem quidem, seu præscriptioni quinquennii obnoxiam fecit Valentinianus Iun. *hac l.* postea *continuam* seu perpetuam reddidit Valentinianus Tertius, *l. vltim. infr.* abrogata *hac leg.* Altera, vt dixi, limitatio est, ratione personarum: Nempe definit Valentinianus Iun. *hac leg.* hanc actionem rescissoriam non competere ei, qui viuo Apostata, conscius eius Apostasias, flagitiique huius & sceleris particeps, tacuerit. Quam huiusce legis sententiam tum ipsamet verba, quamlibet intricata & corruptissima, ingerunt, tum apertissime *d. l. vltim. infr.* vbi hæc altera limitatio pariter abrogatur: *Nec illud*, inquit, *patiemur obstare, si nihil in contestationem profano dicatur viuente perductum.* Quare totum hunc locum ita constituo: *Futurique iudicii huiusmodi sortiatur exordium, vt ni eodem in luce durante, cuius præuaricatio criminanda est, flagitii huius & sceleris participem fuisse doceat; nec publica sub testificatione testatus, probet iudicium*: (vel, *vt eodem in luce durante, cuius præuaricatio criminanda est, flagitii huius & sceleris particeps fuisse doceatur, publica sub testificatione nil testatus, probet iudicium*:) *neque quam superno Numini tacitus præstitit perfidiam, sceleribus adquiescens, præuaricatione deinceps tanquam ignarus accuset.* Ait lex, *futuri iudicii huiusmodi sortiatur exordium*: quomodo *d. l. vltim. Vniuersis ab intestato venientibus etiam post mortem peccantis absolutam vocem insimulationi congruæ non negamus*: & Paulus *4. sentent. tit. 5. §. 8. Pactio talis, ne de inofficioso dicatur, querelam super iudicio futuram non excludit.* Ait lex: *Nec publica sub testificatione nil testatus*, vt *dict. lex vltim. nihil in contestationem perductum.* Ait lex, *probet iudicium*, nam ita repono: id est, approbare cogatur testamentum: in specie enim hac hæres ab intestato Apostatæ testamentum nullum dicebat. *Iudicium* pro testamento passim, vt *l. 5. 6. de inoffic. test. l. 9. de infirm. his, quæ sub Tyrann. l. 4. 20. de Episcopis*: Denique reposuimus *superno Numini* (vt *l. vn. supr. de imagin. imperial.*) *tacitus præstitit perfidiam*, id est, aduersus Deum, Apostasiam reticendo. Cum quo non recte componitur, quod Iurisconsultus scribit *l. penultim. §. vltim. D. de inoffic. testam.* repellendum ab accusatione seu querela inofficiosi, eum, qui in testamento adscripsit, *post mortem patris consentire se.* Expressus quippe ibi consensus, quamuis sibi noxio, adhibitus, hoc casu vero taciturnitas sola, sufficit. Sero scilicet eius iudicium impugnat, qui perfidiæ & sceleris particeps fuit, id reticendo. Qua ratione sane Valentinianus Iun. Apostatarum delatores elicere voluit. Cum contra Valentinianus Tertius hoc caput, vt & superius, aliquando *d. l. vltim. infr.* odium suum in Apostatas perpetuum profiteri maluerit. Et sic vterque Impp. alio atque alio tantum heurematico, ad eundem scopum collinearunt.

VALENTINIANI Iun. *Secunda constitutio, in duas leges discerpta, in Apostatas* PAGANOS *factos, & quidem ex* FIDELIBVS.

IV. (a) Imppp. VALENTINIANVS, Theodosius & Arcadius AAA. Flauiano PF. P. (b)

HI * qui sanctam fidem prodiderint, & sanctum (c) baptisma (d) profanauerint, (e) a consortio omnium segregati sint, a testimoniis alieni, (f) testamenti, (vt ante + iam sanximus,) non habeant factionem: Nulli in hæreditate succedant: a nemine scribantur
p. 208 heredes: Quos etiam præcepissemus (g) procul abici, ac longius amandari, nisi *pœnæ* visum fuisset *esse maioris, versari inter homines, & hominum carere suffragiis.* Sed nec vnquam in statum pristinum reuertentur: (h) Non (i) flagitium morum obliterabitur pœnitentia, neque vmbra aliqua exquisitæ (k) defensionis, aut muniminis obducetur; Quoniam quidem

quidem eos, qui fidem, quam Deo dicauerant (l) polluerunt, & prodentes diuinum mysterium (m) in profana migrarunt, (n) tueri, ea quæ sunt commentitia & concinnata non possunt: Lapsis etenim & errantibus subuenitur: perditis vero (hoc est, sanctum baptisma profanantibus,) nullo remedio *pœnitentiæ*, quæ *solet aliis criminibus prodesse*, (o) succurritur. Dat. v. Id. Mai, Concordiæ (p) Tatiano & Symmacho coss. [391.]

NOTÆ.

(a) *Lex* 3. *Cod. Iust. hoc tit.* Et *hanc legem* Annalibus suis inseruit Baronius *Anno* 391. *n.* 5. vbi tamen Theodosio M. eam perperam tribuit, pariter vt proximam *legem* 5. Iungenda porro huic *lex* 5. *prox. infr. hoc tit.* ceu eodem die data ad eundem, & *l.* 11. *supr. de fide testium*: quæ ex huius legis principio desumta est. GOTHOF.

(b) *Flauianus* PP. Illyrici & Italiæ: vt hoc ipso anno diserte præfert inscriptio *legis* 2. *supr. de constit. Princip. lex* 6. *supr. de contrab. empt. lex* 13. *supr. de pœnis*; de hoc eodem Flauiano Præfecto Prætorio, vide Symmachum *lib.* 2. *epist.* 27. 33. 75. Sozomenum *lib.* 7. *cap.* 22. Paulinum *in vita Ambrosii*: vid. & *Prosopogr. nostram. ID.*

* *Lex* 11. *infr. de fide testium*: hinc desumta seu delibata est. *ID.*

(c) Ita quoque *d. l.* 3. *Cod. Iust. hoc tit.* at *d. l.* 11. *Sacrum. ID.*

(d) *Heretica superstitione*, hoc additum a Triboniano inepte, vt mox ostendetur. *ID.*

(e) *Profanarint d. l.* 11. *profanarunt*, *d. l.* 3. Cod. Iust. *ID.*

(f) Hactenus *l.* 11. *supr. de fide testium. ID.*

† *Legem* 3. *supr.* intelligit, quæ lata est ante octennium: errant enim grauiter, qui his indicari tradunt *legem* 17. *supr. de heretic. ID.*

(g) *Præciperemus*, Cod. Iust. *d. l.* 3. *ID.*

(h) *Reuertantur.* Cod. I. *ID.*

(i) *Nec flagitium horum*: ita Cod. Iust. non ita eleganter. *ID.*

(k) *Exquisitæ*, id est, excogitatæ, anxie quæsitæ, demonstratæ. *ID.*

(l) *Dedicauerant*, Cod. Iust. *ID.*

(m) Id est, baptisma. *ID.*

(n) *Migrauerunt*, Cod. Iust. *ID.*

(o) *Adesse*, Cod. Iust. non ita recte. *ID.*

(p) Prope Aquileiam. *ID.*

V. (a) Iidem AAA. Flauiano PF. P. (b)

Si quis splendor conlatus (c) est in eos, vel ingenitus, dignitatis, qui fide (d) deuii, & mente cæcati, sacrosanctæ (e) religionis cultu & reuerentia desciuissent, ac se sacrificiis mancipassent, perdant, (f) vt de loco (g) suo statuque deiecti perpetua vrantur (h) infamia, ac ne in extrema quidem vulgi ignobilis parte numerentur. *Quid* enim *his cum hominibus potest esse commune; qui, infandis & feralibus mentibus, gratiam* (i) *communionis exosi, ab hominibus recesserunt?* Dat. v. Id. Mai, Concordiæ, Tatiano & Symmacho coss. [391.]

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* Inseruit eam Baronius Annalibus suis *Anno D.* 391. *num.* 6. Iungenda ei *lex supr. prox.* 4. ceu eodem die data ad eundem, & quæ inde desumta est *lex* 11. *supr. de fide testium.* GOTHOF.

(b) Illyrici & Italiæ: vt ad superiorem legem ostensum. *ID.*

(c) Dignitas alia collata, alia ingenita. *ID.*

(d) *A fide. ID.*

(e) *A sacrosancta. ID.*

(f) *Eum perdant. ID.*

(g) *Locus*, de dignitate, vid. *Gloss. Theod. ID.*

(h) *Inurantur. ID.*

(i) De hac Gratiæ voce mox dicam. *ID.*

COM-

COMMENTARIVS.

VALENTINIANI Iunioris secunda & tertia hæc in Apostatas hoc titulo lex est, non Theodosii Magni, quod putauit Baronius. Est vero vtraque vnius & eiusdem constitutionis Valentinianeæ pars, atque adeo inter se coassandæ: ductimque atque vno spiritu interpretandæ veniunt, vtpote cum eundem diem præferant & ad eundem Flauianum PP. datæ sint, vna cum *l. 11. supr. de fide testium*, quæ excerpta est ex priore *lege 4.* Quæ & ideo diligentius retractanda nobis venit, quod hactenus a Codicis Iustinianei interpretibus minus intelligitur: præsertim ob ineptum Triboniani ἔμβλημα. Quo factum est, vt de Catholicis ad hæresin deflectentibus vel tota vel pars eius accipiatur: Ab aliis vero de Paganis, qui ad Christianam religionem accesserant, mox ad P. g. nam superstionem redeuntibus (quod Baronius facit.) Alii nominatim ad *Eunomianos* eam referunt: Imo & absurde admodum de excommunicatione ad eam trahetur.

Primo igitur obseruandum est, hanc constitutionem, seu has duas leges esse nominatim de Apostatis, qui ex Christianis Pagani facti essent, pariter vt cæteræ omnes huius tituli leges, vna tantum *l. 3. supr.* excepta, quæ communis est omnibus Apostatarum generibus: vt proinde, quod iam dixi, p.209 fucum fecerit Tribonianus, qui vt ad deflectentes in hæresin *legem 4.* traduceret, emblema istud, *hæretica superstitione*, inseruit. Secundo notandum, has leges esse de eo Apostatarum genere, qui ex fidelibus Apostatæ facti essent. Apostatarum scilicet discrimen quod fit *l. 2. supr.* idem & his legibus ingeritur: Quod quidem apertissime colligitur ex illis *legis 4.* verbis: *qui sanctam fidem prodiderint & sanctum baptisma profanauerint.* Et mox: *Sanctum baptisma profanantibus.* Item ex illis: *Qui fidem, quam Deo dicauerant, polluerunt, & prodentes diuinum mysterium, in profana migrauerunt.* Tandem, qui *gratiam communionis exosi.* Quæ verba omnia non hæreticorum anabaptismum adsignificant (quod Iustinianei Interpretes opinantur, a Triboniano, vti dixi, in errorem inducti illo duarum vocum emblemate: *hæretica superstitione**) verum Apostasiam fidelium iam baptizatorum: Etiam postrema illa, *prodentes diuinum mysterium in profana migrarunt. Diuinum* scilicet *mysterium*, ibi est baptismus: Nempe de Sacramentis passim proprie *mysterii* vox vsurpata, frequentissime apud Patres, & quidem signate de Sacramento baptismatis: pariter vt hac *l. 5.* per gratiam *communionis* baptismus intelligendus est: Nam & ita *Gratia* absolute, & *diuina Gratia*, pro baptismo vsurpatur *l. 1. 2. 5. supra ne sanctum baptisma.* Imo & diserte (pariter vt *hac leg. 5.*) *gratia communionis* eodem sensu in Concilio Toletano apud Gratianum *de consecrat. dist. 4. cap. 2.* Est enim baptismus tessera communionis fidelium & sanctorum. Et *communionis Gratia* hic opponitur Apostasiæ, per quam Apostata, sicut a communionis gratia excidit, ita & a communione humana, vt proinde cum hominibus ei nil possit esse commune: Breuiter, qui fidelium communionem, & sic baptismum eierat, & communione hominum idem indignus iudicatus est.

His ita positis, de harum duarum Legum sententia videndum est. Valentinianus scilicet Iun. (qui ipse *Fidelium* numero, seu baptizatus non erat) in Apostatas ex fidelibus factos varias pœnas his legibus cumulat: & sæuiores quidem quam antea: Et vero numero tres: quarum duæ priores continentur *l. 4.* tertia *l. 5.* Prima pœna est, quod *Intestabiles* eos vndequaque faciat, non modo testandi vel capiendi iure his interdicto (quod iam Theodosius Magnus cauerat *l. 1. & 2. supr.* imo & ipse Valentinianus *l. 3. supr.*) Verum etiam testimonii dictione, quæ sententia repetita extat *l. 11. supr. de fide testium*, (de qua Apostatarum pœna: vide Farinacium *quæst. 173. num. 46.*) & sic in infamium & intestabilium numerum eos redigit. Quod magis & magis elucebit ex tertia pœna. Atque id est, quod ait, *a consortio omnium segregatos:* vel vt dicitur *l. 2. supr.* de testandi iure Apostatis ademto, *absque iure Romano esse* oportere. Errant enim, qui verbis illis nescio quam pœnam intelligunt, maiorem pœna deportationis vel relegationis, quæque similis sit pœnæ excommunicationis, qua excommunicatus priuatur consortio commercioque hominum. Et sane tantum abest, maiore aliqua quam deportationis & relegationis pœna Valentinianus Iunior *hac lege* Apostatas affici voluerit, vel etiam mortis (quod recte de iure Ciuili, ac nominatim de *hac leg.* negarunt Nicolaus Arelatensis, Alfonsus de Castro,) vt contra diserte profiteatur, nolle ea pœna eos affici. Cæteroquin vtrum Apostatæ non tantum relegandi sint, verum etiam morte naturali afficiendi, ac maxime Clerici: vide id affirmantes Hostiensem *in Summa, de Apostatis, qualiter puniantur, num. 3.* Alciatum *resp. 478.* Farinacium *quæst. 183. num. 16. 50. 51.* Menochium *de arbitr. 2. cent. 6. casu 546. num. 3. & 6. & 15. 16. 17. & lib. 5. præsumt. 6. num. 34.* Rationem porro subiicit Valentinianus, cur exilo Apostatas istos multari noluerit, *quia pœnæ maioris id visum sibi, versari huiusmodi Apostatas inter homines, & hominum carere suffragiis.* Ait autem *suffragiis*, id est, consortio. (vt antea dixit commercio & beneficio.) Quam in sententiam quoque illud est Isocratis inter alia περὶ τοῦ ζεύγους *in fin.* πολὺ γὰρ ἀθλιώτερον παρὰ τοῖς αὑτοῦ πολίταις ἠτιμωμένον οἰκεῖν, ἢ παρ᾽ ἑτέροις μετοικεῖν: *multo enim miserius est, apud suos ciues ignominiose viuere, quam apud alios agere inquilinum.* In quam sententiam & Iulius Cæsar disseruit, cum de puniendis Catilinariæ coniurationis sociis ageret, apud Sallustium. Et hanc quidem rationem per occupationem ab eo adiici notandum est. *Quos etiam*, inquit, *præcepissemus procul abiici ac longius amandari, nisi pœnæ*, &c. Nempe fuerant procul dubio e Patribus, atque alii, qui in consilio erant, qui Valentiniano Iun. suaderent, huiusmodi Apostatas exilio multari & quidem longinquo: Quo certe pœnæ genere affecti ex hæreticis nonnulli, vt docet inter alias *l. 52. 53. 57. supr. de hæretic.* ne scilicet præsentia & contagione horum, alii in Apostasiam traherentur. Quod tamen Valentiniano ea quam dixi, ratione minus placuit. Et hæc de prima pœna.

Secunda pœna hæc est, quod ne *Pœnitentibus* quidem gratiam se facturum comminetur, atque adeo indulgentiæ spem omnem in futurum hic præcidit. Cum tamen alias pœnitentiæ locus sit in hæreticis conuersis, vt docet *lex 41. supr. de hæretic.* Quæ vero Patrum, Conciliorum, hac in re sententia fuerit, vtrumne inquam Apostatis pœnitentibus venia danda esset in Ecclesia, discere est, ex canonibus variis Conciliorum, scriptoribusque variis: quæ hic cumulata nolo. Vnus Ambro-

---

* Vide, si placet, defensum Tribonianum a CL. HEINECCIO *Opuscolor. minor. pag. 286. 287.* Forte nonnullis eius argumenta satisfaciunt: mihi persuasum est, Tribonianum defendi non posse.

Ambrosius Ep. Mediol. horum ipsorum temporum scriptor, *libris 2. de pœnitentia* quibus Nouatianos passim perstringit, huic rei sufficit. Nos ad Valentinianum Imp. redeamus. Et idem tamen Valentinianus Iun. *hac leg. lapsis & errantibus* veniam pollicetur. Quibus verbis non hæretici designantur, quod *Cuiacius* etiam volebat, putans hanc differentiam constitui inter hæreticos & Apostatas, verum Valentinianus (& ipse Catechumenus) Cathechumenos lapsos intelligit: atque ita fideles in Apostasiam prolapsos, a Cetechumenis lapsis, distinguit; pariter vt distinguuntur a Theodosio Magno *l. 2. supr.* cuius differentiæ rationem etiam ipsis appellationibus satis aperit: Nempe illos *perditos* vocat, hos *lapsos* tantum & *errantes:* de cuius differentiæ ratione ad *d. l. 2. supr.* (Et vero in illos ideo tam graues pœnæ sancitæ, quod hac tempestate nonnisi adulti ferme fidemque professi baptizabantur, neque infantum adhuc baptismus plane inoleuerat, etsi alicubi vsurparetur, & Patrum quoque sententiæ vrgerent: de quo præter Cyprianum & Originem superiore seculo, hoc nostro Athanasius *Quæst. ad Antiochum 114. 115.* Gregorius Nazianzenus *orat. 3. in sanctum lauacrum*, Ambrosius *lib. 2. de Abrahamo, cap. 11.* & *Epist. 34. Edit. Parif.* Hieronymus *lib. 3. dialogorum aduersus Pelagianos in fin.* & *aduers. error. Ioan. Hierosolym. pag. 123. Tom. II. Oper. Edit. Francf.*) Facile scilicet venia data Catechumenis ceu lapsis & errantibus, at fidelibus haud æque, ceu perditis: de quo ad *dictam legem 4. supr.* Indistincte sane Canone XI. Nicæno cautum fuerat, de his qui præuaricati sunt, licet misericordia indigni sint, benignitate tamen in eos vtendum, & ad pœnitentiam admittendos. Atenim ante Concilium Nicænum Apostatas nec in
p. 111. morte absolutos, qualibet pœnitentia fungerentur, testis Cyprianis *Epist. 55. ad Antonianum. Apostatæ vero & desertores vel aduersarii & hostes & Christi Ecclesiam dissipantes, nec si occisi pro nomine foris fuerint, admitti secundum Apostolum possunt ad Ecclesiæ pacem: quando nec spiritus nec Ecclesiæ tenuerunt vnitatem.* Qua de re plura erudite Aurelianensis Ep. *lib. 2. sacrar. Obseruat. cap. 9. 10. 11. 12.* & nos etiam quædam obseruabamus haud ita pridem ex Tertulliani *lib. 1. ad Nationes, cap. 5.* Igitur cum alias lapsis pœnitentibus venia daretur, Apostatis ex fidelibus denegata, vt in Ecclesia a Valentiniano Iun. Qui ideo his omnem pœnitentiam frustra cessuram comminatur, quam exquisita ea esse possit: *Neque vmbra*, inquit, *aliqua exquisitæ defensionis aut muniminis obducetur*, & mox, *tueri ea quæ sunt commentitia, & concinnata non possunt.* Quantacunque scilicet pœnitentia sit, quamlibet plena iustaue, vt eam passim vocat Cyprianus *Epist. 4. 55. 57. 64.* & *libro de lapsis pag. 134. Edit Ioan. Oxon.* quam scilicet exquisitis iudiciis, fletibus, ieiuniis animi dolorem præferat, quantumuis longa & per quatuor pœnitentiæ gradus, *προκλαύσεως, ἀκροάσεως, ὑποπτώσεως, συστάσεως*, decurrat. Hic inquam *huius leg.* sensus est, atque adeo verborum quæ modo vrgebam. Inanis enim est cuiusdam sententia, qui censet illa accipienda de pœnitentia ficta & commentitia. Quæ vero hac parte Doctorum hodie sententia sit super hac quæstione, vtrum pœnitenti Apostatæ ignoscendum sit, vide Menochium 4. *de arbitr. 6. cap. 546. num. 19. 20. 21.* de Hæreticis vero pœnitentibus, num his venia data: vide *l. 40. 41. supr. de hæreticis, l. 4. supr. ne sanctum baptisma.*

Tertia seu vltima pœnarum, quam hac constitutione sua Apostatis istis Valentinianus Iunior comminatus est; Dignitatum omnium, qua ingenitarum, qua collatarum priuatio: atque adeo infamiæ perpetuæ (vt cæteroquin infamibus non patent portæ dignitatum, de quo passiuæ sunt obseruationes.) De hac porro infamiæ, & dignitatum priuationis pœna Apostatis indicta, vide Farinacium *de hæresi quæst. 173. num. 43.*

Arcadii *constitutio, in Apostatas, ex Christianis* Paganos *factos.*

VI. (a) Impp. Arcadius & Honorius AA. Cæsario pf. p. (b)

Eos, qui, cum essent Christiani, idolorum (d) se superstitione impia maculauerint, hæc pœna persequitur, (e) vt testandi in alienos (f) non habeant facultatem, sed certa his generis sui propago succedat, (g) id est pater ac mater, frater ac soror, filius ac filia, nepos ac neptis: nec vlterius sibi progrediendi quisquam vindicet potestatem. Dat. x. Kalend. April. cp. Arcadio iv. & Honorio iii. AA. coss. [396.]

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* Eius meminit quoque Baronius *Anno D. 396. n. 10. GOTHOF.*

(b) *Cæsarius* sub Arcadio PP. Orientis scilicet. Eidem Cæsario Præfecto Prætorio & aliæ complures Arcadii constitutiones inscribuntur, ac inter alias Ecclesiasticæ sequentes, puta anno superiore 395. *l. 27. supr. de hæreticis:* hoc ipso Anno 396. *l. 14. infr. de Paganis: lex 31. 32. supr. de hæreticis.* Anno 397. *lex 13. de Iudæis*, Anno 398. *lex 32. supr. de Episcopis. ID.*

(d) Vide & *l. 13. supr. de Paganis, sacrif. & templis. ID.*

(e) *Persequatur.* Quanquam & illud sustineri possit. *ID.*

(f) *Alieni* sunt extranei, quibus opponuntur ii, quibus propriæ actiones competunt. *l. 3. in fin. supr. ID.*

(g) Ex testamento & ab intestato. *ID*

COM-

COMMENTARIVS.

ARCADII hæc vnica per Orientem in Apostatas constitutio est, de iure testandi Apostatis denegato, de qua interdictione iam ad superiores leges omnes actum est. Et quidem est hæc lex de Apostatis indistincte quibuscunque, nullo Apostasiæ discrimine facto, vtrum videlicet ex fideli, an vero ex Catechumenis tantum Apostatæ factæ fuerint. Pariter vt nulla facta fuerat a Theodosio *l. 1. supr.* Valentiniano Iuniore *l. 3. supr.*

Et nouum porro ius aliquod *hac leg.* inducit Arcadius circa hoc testandi ius: & mitius quidem quam Theodosius Magnus pater eius aliquando, qui primum submota omni conditione omne omnino testandi ius Apostatis ademerat *l. 1. supr.* mox, ex fidelibus Apostatis factis tantum *l. 2.* Catechumenis testandi iure aliquo relicto in filios scilicet & fratres germanos. Sed & Valentinianus Iun. quoque abscisse testandi licentiam denegauerat *l. 3. & 4. supr.* Apostatis ex fidelibus. At nunc benignior & lenior paulo his omnibus est Arcadius Imperator, ac nominatim lenior quam Theodosius Magnus *d. l. 2. supr.* (cui legi abrogandæ hæc lata mihi omnino videtur.) Lenior vero in duobus, tum in eo, quod nullo Apostasiæ & Apostatarum discrimine facto, testandi ius aliquod, etiam Apostatis ex fidelibus, facit; tum in eo, quod testandi ius concedat non tantum in filios vel fratres germanos, vt Theodosius fecerat *d. l. 2.* verum & in alios præterea. Primo, quidem in Patres & Matres quoque, quorum successio antea non tam fauorabilis Theodosio M. visa *d. l. 2. supr.* quæ etiam dubitandi ratio fuit in *l. 5. supr. de inoffic. test.* quæ desumpta est ex parte ex *l. 3. supr. hoc tit.* sed eadem visa Arcadio hac lege. Secundo etiam in fratres, etsi non germanos: Cum Theodosius tamen id de germanis diserte cauisset *d. l. 2. supr.* vt alias in aliis iuris articulis germanorum fratrum potior aliquando ratio visa, veluti in querela inofficiosi aduersus fratrum testamenta *l. 1. supr. de inoffic. test.* quia germani soli agnati essent & legitimi successores: Vterini non item, quod etiam Ambrosius testatur *epistola 66.* siu. *48. Edit. Paris.* Tertio etiam in sorores, cum Theodosius *d. l. 2.* nonnisi in patres diserte testandi licentiam Apostatis & Catechumenis tribuisset. Quarto, etiam in nepotes & neptes, cum Theodosius M. nonnisi in filios tribuisset *d. l. 2.* Denique, vt verbo dicam, ab Arcadio hæc lex lata videtur ampliandæ & abrogandæ Patris Theodosii M. *legi 2. supr.* p. ait.

VALENTINIANI *Tertii in Apostatas constitutio, qui ex Christianis* PAGANI *facti.*

VIII. (a) Impp. Theodosius, & VALENTINIANVS AA. Basso PF. P. (b) Post alia.

APOSTATARVM sacrilegum nomen singulorum vox (c) continuæ (d) accusationis incesset: & nullis finita temporibus huiuscemodi criminis arceatur indago: Quibus quamuis præterita interdicta sufficiant, tamen etiam illud iteramus, ne quam, (e) postquam fide deuiauerint, testandi aut donandi quippiam habeant facultatem, sed nec venditionis specie facere legi fraudem sinantur, totumque ab intestato Christianitatem sectantibus propinquis potissimum deferatur. Intantum autem contra huiusmodi sacrilegia perpetuari volumus actionem, vt vniuersis ab intestato venientibus, etiam post mortem peccantis, absolutam (f) vocem insimulationi (g) congruæ non negemus: Nec illud (h) patiemur obstare, si nihil in contestaonem profano dicatur viuente productum. (i) Sed ne huius interpretatio criminis latius incerto (k) vagetur errore, eos præsentibus insectamur oraculis, qui nomen (l) Christianitatis induti sacrificia fecerint: (m) Quorum etiam post mortem comprobata perfidia hac ratione plectenda est, vt donationibus testamentisque rescissis, ii (n) quibus hoc defert (o) legitima successio, huiusmodi personarum hereditate potiantur. Dat. VII. (p) Id. April. Rauennæ Theodosio XII. & Valentiniano II. AA. CONSS. [426.]

NOTÆ.

(a) *Lex 4. Cod. Iust. hoc tit.* Omisit eam Baronius in Annum & Annales suos referre. Iungenda autem ei *lex 28. infr. de Iudæis.* GOTHOF.

(b) *Bassus* PP. sub Valentiniano III. Eidem Basso Præfecto Prætorio & aliæ plures leges inscribuntur: quas v. in *Prosopogr. ID.*

(c) Ita mox, *vocem insimulationi congruæ non negemus.* Scilicet *vox* proprie de accusatione & querela *bis locis* & *l. 2. supr. de nuptiis, l. 5. supr. ad L. Iul. de Adulter. l. 1. supr. de offic. rectoris prou. l. 3. 4. vlt. supr. ne prater crimen maiest.* vide plura in *Gloss. Theod. ID.*

(d) *Continua accusatione*: in nonnullis Codd. Iustin. Sed rectius habent alii, vt hic, *vox continuæ accusationis. Continuæ*, id est, perpetuæ *hac leg.* vt & supposititia *l. vltim. infr. de Episcop. Iud. continua lege sancimus.* Itaque in sequentibus mox *perpetuari volumus actionem*, item *nullis finita temporibus. ID.*

(e) Abest hæc vocula a Cod. Iust. *ID.*

(f) *Absolutam*, id est, liberam. *ID.*

(g) Id est, *accusationi:* In Cod. Iust. male *insimulationis. ID.*
(h) *Id,* Cod. Iustin. *ID.*
(i) *Productum*, Cod. Iust. male. *ID.*
(k) *In incerto*, Cod. Iust. *ID.*
(l) *Nomine*, Cod. Iust. *ID.*
(m) *Sacrificia sacrilega vel fecerint, vel facienda mandauerint:* Ita Cod. Iust. *ID.*
(n) *Hi*, Cod. I. *ID.*
(o) *deferret*, Cod. Iustin. *ID.*
(p) VI. *d. l. 28. infr. de Iudæis. ID.*

COMMENTARIVS.

VALENTINIANI Tertii Placidiæ filii (qui ex Cæsare recens Imperator factus fuerat) grauis hæc & seuera per Occidentem in Apostatas lex est, cui etiam coassanda venit (ceu ex eadem constitutione desumta) *lex 28. infr. de Iudæis:* quæ & ipso argumento huic respondet. Nam vt hæc lex est de his, qui ex Christianis Pagani facti sunt: ita contra illa de *proselytis*, qui ex Iudæis Christiani fierent: Rursum, quodammodo illa lege multa continentur in fauorem eorum, qui ex Iudæis Christiani fierent; ita viceuersa graues pœnæ hac lege continentur in eos, qui ex Christianis Pagani facti essent. De hoc quippe Apostatarum genere est expresse hæc lex, & in iis tantum huiusce legis pœnis locum esse vult diserte Valentinianus Tertius, proposita eorum distinctione seu descriptione: ibi, *Sed ne huius interpretatio criminis*, &c.

Ergo cum alias Apostasiæ crimen, atque adeo pœnæ in Apostatas constitutæ, in eos quoque qui ex Christianis Iudæi vel Manichæi fiunt, cadere solent: (quod docuit Valentiniani Iun. *lex 3. supr. hoc tit.* & Constantini Magni *lex 1. infr. de Iudæis*, & Constantii *lex 7. eod. tit.*) Valentinianus Tertius pœnas hac constitutione sua comprehensas, iis, qui ex Christianis Pagani facti essent proprias esse voluit. Inquies, quidnam igitur Valentinianus senserit de altero illo Apostatarum genere, qui ex Christianis Iudæi effecti essent, de quibus sane hac constitutione eum aliquid cauisse oportet; quandoquidem & contrario casu aliquid cauendum putauit *d. l. 28. infr. de Iudæis;* puta de proselytis Christianis ex Iudæis effectis? Mihi mens ea, Valentinianum Tertium *hac leg.* abrogatum iuisse Valentiniani Iun. *leg. 3. supr.* Sic quidem, vt pœnas ea lege sancitas manere voluerit in iis, qui ex Christi-
p.212. anis Iudæi effecti essent, & sic mitius cum his egisse: atenim grauiores iam pœnas iis, qui Pagani facti essent indixisse; Grauiores inquam pœnas, in hisce duobus: Tum quoad accusationem huius criminis: Tum quoad pœnas. Quoad *Accusationem*, in duobus abrogata *d. l. 3.* Primo, scilicet perpetuam huiusce criminis *Accusationem* post mortem Apostatæ facit, seu vt *hac leg.* dicitur *continuam* accusationem, & *perpetuari actionem:* denique *absolutam* vocem insimulationi non negandam, sic vt Apostasiæ crimen non præscribatur, cum temporariam tantum & quidem quinquennalem esse voluisset Valentinianus Iun. *d. l. 3.* & *l. 5. supr. de inoffic. test.* exemplo querelæ inofficiosi testamenti, de quo ad *eam legem.* Quo mirum magis, Tribonianum vtramque constitutionem, & *dictam l. 3.* inquam, & hanc in Codicem suum (puta in *l. 2.* & *4.*) coniecisse, quæ adeo inter se contrariæ sunt, nullaque satis commoda ratione conciliari possunt, quicquid tandem alii distinguant. Secundo, hanc actionem, competere vult, ab intestato venientibus, ad rescindenda Apostatarum testamenta etiam iis, qui viuo Apostata conscii eius Apostasias tacuerint, cum tamen ante Valentinianus Iun. id eis denegasset *d. l. 3.* Ergo Valentinianus Tertius quoad accusationem duas limitationes propositas a Valentiniano Iun. *dict. l. 3. hac leg.* diserte abrogatum iuit quoad accusationem. Quod *Pœnas* attinet, & eas pariter *hac leg.* auctum iuit: Nam cum antea nonnisi testandi iure Apostatis his interdictum fuisset, & quidem a Valentiniano Iun. *d. l. 3. hac leg.* a Valentiniano Tertio etiam donandi inter viuos iure interdicitur, imo & vendendi in fraudem huiusce legis. Et sic cum antea testandi tantum solatio interdicti fuissent, atque sic solatio morientibus proposito, etiam viuis hæc interdicta. Ac proinde hac parte iam valet argumentum negatiuum a iure testandi, ad ius donandi & vendendi.

DE IVDÆIS, COELICOLIS* ET SAMARITANIS. **

TITVLVS VIII.

Lib I. Cod. Ivst. Tit. IX. De Ivdæis, & Coelicolis: nulla *Samaritanorum* mentione facta. Quare & omissa Cod. Iust. *lex 16.* & *28. hoc tit.*

* De Cœlicolis dicam ad *legem 19. hoc tit.*

** *Samaritanorum* præter Rubricam fit præterea mentio *l. 16.* vbi de iis dicam & *l. 28.*

PARA-

PARATITLON.

I. IVDÆORVM secta *l. 1. 8. 9. h. t.* religio. *l. 10. 13. 23. h. t.* lex, *leg. 28. h. t.* & *l. 2. supr. de metatis*, *l. 99. supr. de Decurion*, corpus *l. 18. supr. de nauicul.* Etsi dicatur secta feralis, *l. 1. h. t.* & nefaria *d. l. 1. h. t.* superstitio item, *l. 10. supr. de iurisdict. l. 24. 28. hoc tit. l. 157. 158. supr. de Decurionib.* flagititiaque his tribuantur *l. 6. h. t* & turpitudo *d. l. 6. h. t.* vt & peruersitas *l. 24. h. t.* illi imputentur, sub Christianis tamen Imperatoribus lata fuit *l. 9. h. t.* Iudæique passim per Imperium Romanum dispersi fuere, tam in Oriente per Præfecturam Prætorianam Orientis *d. l. 10. de Iurisdict.* & *l. 158. supr. de Decurionib. l. 4. 5. 8. 9. 10. 13. 15. 18. 22. 25. 26. 27. hoc tit.* (puta per diœcesin Orientis *l. 9. 11. hoc tit.* per Ægypti diœcesin *d. l. 18. supr. de nauicular. l. 2. supr. de his, qui ad Eccles. conf.* in vtraque Palæstina *l. vltim. h. t.* & per Præfecturam Illyrici *l. 12. 21. hoc tit.*) quam in Occidente *l. 23. h. t.* (puta per Præfecturam Italiæ *l. 7. 14. 16. 17. 19. 20. 24. 28. hoc tit. l. 99. supr. de Decurionib. l. vltim supr. de feriis*, & *l. 8. supr. de exsecutor.* per Apuliam & Calabriam, nominatim *l. 158. supr. de Decurionib.* per Galliam Belgicam, Agrippinæ *l. 3. hoc tit.*) Qui omnes (vt hodie) vilibus ferme commerciis occupati fuere: vide *l. 18. supr. de nauicular.* Qua vero condititione lati fuerint, mox ostendetur. Prius enim videndum est eorum regimen.

Igitur Iudæis hoc æuo summo loco præfuere *Patriarchæ* de quibus agitur *l. 8. 11. 13. in princ. l. 14. 15. 17.* & *l. vltim hoc tit.* & eo, ad eos denique pertinet *lex 22. hoc tit* quæ data est Anno Domini 415. Iique summa dignitate. Hinc adeo viri clarissimi & Illustres vocantur *l. 8. 11. 13. h. t.* & spectabiles *d. l. 15. h. t.* nisi hæc lex sit de minoribus Patriarchis, sic quidem etiam vt sub Theodosio Iun. in *l. 22. h. t.* Anno Domini 415. *Gamalielis* cuiusdam [Patriarchæ scilicet] mentio fiat, honorati Codicillis honorariæ Præfecturæ. Hi Patriarchæ Apostolos adsessores suos habuere *l. 14. h. t.* Ab his præpositi alii Iudæis, qui his præessent *l. 15. hoc tit* *Primates* scilicet Iudæorum *l. 8. hoc tit.* Horum ditioni subiecti erant, *Archisynagogi*, Patriarchæ, Presbyteri aliique *l. 13. hoc tit.* de quibus mox. Tandem Patriarchæ p. 23 esse desierunt iam Anno D. 429. *l. vltim. hoc. tit.*

Post Patriarchas igitur & sub his fuere in SYNAGOGIS, Primates *l. 8. hoc tit.* 1. Hierei *l. 4. hoc tit.* vbi de his dicam. 2. Archisynagogi *l 4. 13. 14 h. t.* Patres Synagogarum *l. 4. h. t.* qui legi præsidere dicuntur *l. 2. h. t.* aliique qui Synagogis deseruiunt *l. 4. h. t.* a Patriarchis præpositi *l. 15. h. t* In his & Didascali *l. 23. hoc tit* & *l. 3. infr. tit. prox.* Maiores *l. 1. hoc tit. d l. 3.* & *d. l. 23. h. t.* Presbyteri *l 2. 13. 14. h t.* Fit & post Presbyteros apud Epiphanium *hæres. Ebionitar. 30. num. 11. p. 153. Ed. Colon.* mentio *Azanitarum*, qui apud eos Diaconi & ministri fuere: πρεσβυτέρων, inquit, καὶ Ἀζανιτῶν, τῶν παρ' αὐτοῖς διακόνων ἑρμηνευομένων, ἢ ὑπερετῶν. Iique comprehenduntur & *l. hoc tit.* his verbis, *& cæteros, qui Synagogis deseruiunt*, & *l. 13.* his verbis, *cæterisque, qui in eius religionis sacramento versantur.*

In SYNEDRIIS vero erant *Primates* singulis Prouinciis præpositi *l. vltim. h. t. Patriarchæ*, scilicet minores *l. 1. 2. 13. hoc tit. l. 10. supr. de iurisdictione*, (qui Archisynagogis postponuntur *d. 13. h. t.* pariter vt Patriarchæ a Synagogis *leg. 2. h. t.* Presbyteris præponuntur *l. 2.* & *13. h. t.* & maioribus iunguntur *d. l. 1. h. t.*) Proceres singulis ciuitatibus *l. 10. hoc tit.* Nisi hi duo iidem sint. Hi pretia rerum venalium Iudæis statuebant *d. l. 10. h. t.* disciplinæ Iudæorum & modestiæ inspectores erant *d l. 1* & *23. hoc tit.* eorumque velut Syndici *l. 3. infr. tit. prox. ne Christianum mancipium:* sua de religione sententiam habuere arbitrio Patriarcharum *l. 8. hoc tit.*

Iudæis itaque (vt sub vnum conspectum proponam, quis Iudæorum *status* sub Christianis Imperatoribus fuerit.) vt sui Primates fuere, de quibus modo, suisque adstricti cærimoniis extitere *l. 13. h. t.* 1. Ita & sua illi Synedria habuere *l. vltim. h. t.* seu Conuenticula *l. 20. h. t.* suas Synagogas *l. 2 9. 12. 14. 20, 21. 22. 25. 26. 27. hoc tit.* & *l. 2. supr. de metatis:* aliaque religiosa loca *d. l. 2. supr. de metatis:* Patriarchæa & Presbyteria, *l. 2. hoc tit.* 2. Conuentusque in his hac tempestate liciti fuere *l. 9. h. t.* 3. *Ferias* item suas & festiuitates exercere, nullo interturbante, potuere *l. vltim. de feriis supr. l 8. supr. de exsecut. l. 18. 20. hoc tit.* veluti Sabbathum *d. l. vltim.* & *d. l. 8.* Solemne item quo Aman incendunt *l. 18. hoc tit.* & alios dies: sic quidem his diebus exigi, conueniri non possent: ne quidem fisci no-

mine *dd. ll.* 4 *Synagogæ* item eorum a metati onere immunes fuere *l. 2. de metatis:* neque Christianis eas violare, inuolare, destruere, exurere licuit *l. 9. 12. 20. 21. 25. 26. 27. h. t.* donariaue expilare *d. l. 25. h. t.* 5. Ipsos *Iudæos* obterere vel lædere contumeliaue afficere, manusque inferre impune non licuit, *l. 21. 26. h. t. l. 24. de Paganis*, vt & eorum bona diripere *d. l. 24.* multo minus illustrium Patriarcharum contumeliosam in publico facere mentionem *l. 11. h. t.* 6. *Disciplina* quoque his sua seruata relictaque. Proiecti quippe a primatibus suis vt reciperentur rursum a Iudicibus cogi non potuere *l. 8. h. t.* Confugientes etiam ad Christianam religionem ad euitanda tantum crimina aliasque necessitates, recuperauere, *l. 23. h. t. l. 2. de his, qui ad Eccles. confug.* 7. *Priuilegia* etiam Archisynagogis, Patriarchis & cæteris in huius religionis Sacramento versantibus eadem, quæ Clericis concessa fuere *l. 13. 15. h. t.* puta ciuilium, curialium, personalium munerum immunitas *l. 2. 4. 13. h. t.* 8. Primatum item & Patriarcharum de religione, seu quæ ad eorum superstitionem pertinent, sententia seu iudicium fuit *l. 8. h. t.* & argum. *l. 10. de Iurisdict.* De cæteris, vt & si inter Christianos & Iudæos contentio esset, Rectoris Prouinciæ forum sortiti *d. l. 10.* & *l. 22. hoc tit.* 9. *Pretium* rerum venalium his, non discusfores, moderatores statuere, sed ipsorum proceres *l. 10. hoc tit.* 10. Liberalibus etiam studiis instituti exercendæ *Aduocationis* licentiam habuere *l. 24. hoc tit.* 11. Postremum Apostolatus seu auri coronarii Hierosolymam ex omni orbe Romano ad Patriarchas & ad Primates exigendi mittendique ius eis fuit *l. 14. 17. vlt. hoc tit.*

Viceuersa, Iudæorum audaciæ *l. 44. supr. de hæreticis:* ne aut increscerent, aut in Christianos forte insolescerent varia subinde in hos constituta: 1. Synagogas scilicet nouas condere prohibiti *l. 22. 25. 27. hoc tit.* 2. Nuptiæ item inter Christianum & Iudæum vetitæ *l. 6. hoc tit. l. 2. de nuptiis, l. 5. ad L. Iul. de adult.* 3. Militia item omni Palatina, armata ab Honorio exclusi *l. 16. 24. hoc tit.* 4. Muneribus vicissim publicis, curiis, corporibusque obnoxii erant, & ad ea vocari poterant *l. 2. 3. 24. hoc tit. l. 99. 157. 158. 165. de Decurionib.* Inter alia idonei facultatibus ad functionem nauicularium vocari poterant *l. 18. de nauicular.* 5. Etiam quoad nuptias contrahendas: de quo est *lex* 7. *Cod. Iust. de Iudæis*, Romano & communi iure viuere iussi *l. 10. de Iurisdict.* 6. Iudicandi in Christianos Patriarchis copia non fuit *l. 22. hoc tit.* 7. Ex Christianis Iudæi effecti, pœnis affecti *l. 1. hoc tit.* veluti bonornm proscriptionis *l. 7. hoc tit.* vide & *l. 7. de Apostatis.* 8. Contra Christianæ religionis odio, filium Christianum ex Iudæo factum pater, ideo exhæredare non potuit: imo quamlibet ingrato Falcidiam relinquere tenebatur *l. 28. hoc. tit.* Sed & alium ex Iudæo Christianum factum inquietantes supplicio affecti *l. 25. hoc tit.* 9. Vetiti item Christianum circumcidere *l. 22. 26. hoc tit.* 10. Imo Christianum mancipium habere *l. 22. d. tit.* de quo *tit. specialis prox.* 11. Denique vetiti quidquam in Christianæ religionis contemtum admittere, veluti Crucem incendere in solemni festiuitate Amanis *l. 18. hoc tit.* vel quicquam præceps in Christianæ cultionis reuerentiam admittere *l. 21. infr. hoc tit.*

p. 214

II. *Cœlicolæ* quoque erant de quibus agitur in *Rubrica*, *hoc tit.* (vbi medio loco positi hi inter Iudæos & Samaritanos:) & tribus legibus huius Codicis, puta *l. 19. hoc tit.* & *l. 43. 44. de hæreticis.*

III. *Samaritani;* de his agitur, præter Rubricam, tribus legibus: puta *l. 16. 18. hoc tit.* & *l. 18. supr. de nauicular.*

Cæterum quorum Imperatorum de Iudæis vel in Iudæos constitutiones hoc titulo extent aliæque, quæ hoc Codice occurrunt, hoc syllabo exhibere iuuat: vt ita historiæ Iudaiciæ *pars inde iam confici possit.*

Constantini Magni est *lex 1. 2. 3. 4. 5. hoc tit. l. 1. infr. tit. prox.*

Constantii *lex 6. 7. hoc tit. l. 2. tit. prox.*

Valentiniani Senioris *lex 2. supr. de metatis.*

Valentiniani Iun. *l. 99. supr. de Decurionib. l. 3. de Apostatis.*

Theodosii Magni *lex 8. 9. hoc tit. l. 18. supr. de nauicular. l. 2. de nuptiis, l. 5. ad L. Iul. de adulter.* adde & *l. 7. Cod. I. de Iudæis.*

Arcadii *lex 10. 11. 12. 13. 15. hoc tit. l. 10. supra de Iurisdict. l. 2. de his, qui ad Eccles. l. 165. de Decurionib.*

Honorii

Honorii *lex* 14. 16. 17. 19. 20. 23. 24. *hoc tit. l.* 157. 158. *supr. de Decurion. l.* 8. *supr. de execut. l. vlt. supr. de feriis l.* 3. *tit. prox.*

Theodosii Iun. *lex* 18. 21. 22. 25. 26. 27. 29. *seu vlt. hoc tit. l.* 24. *infr. de Paganis: l.* 4. 5. *infr. tit. prox.*

Valentiniani Tertii *lex* 28. *hoc tit.*

Et sic in vniuersum sunt hoc Codice quadraginta octo constitutiones de Iudæis, ex quibus, vt dixi Historiæ *Iudaicæ* partem breueque Chronicon centum quindecim annorum, ab Anno D. 315. ad 429. conficere licet.

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad Euagrium. (b)

IVDÆIS, (c) & Maioribus eorum, & Patriarchis, volumus intimari, quod si qui, post hanc legem, aliquem, qui eorum feralem (d) fugerit sectam, & ad Dei cultum respexerit, saxis aut alio furoris genere, (quod nunc (e) fieri cognouimus, ausus fuerit adtemptare, mox flammis dedendus est, (f) & cum omnibus suis participibus concremandus. Si * quis vero ex populo (g) ad eorum nefariam sectam accesserit, & conciliabulis eorum se adplicauerit, cum ipsis pœnas meritas sustinebit. Dat. xv. Kalend. Nou. Murgillo, (h) Constantino A. (i) IV. & Licinio IV. COSS. [315.]

NOTÆ.

(a) *Lex* 3. *Cod. Iust. eod. tit.* hinc desumta est. Hanc Annalibus quoque suis inseruit recte Baronius *Anno D.* 315 *GOTHOF.*

(b) *PF. P.* Ita Codex Iustin. vt *lege* 1. *supr. de Centonar. & Dendrof.* quæ hoc ipso anno data est ante mensem. Et ex his tamen legibus discere non licet vllo argumento, quamnam præfecturam gesserit. Si vera est coniectura eorum, qui *hanc legem* ad Iosephum ex Iudæo Christianum effectum referunt, tum dicendum fuerit, Euagrium PP. Orientis fuisse, in qua & Palæstina erat. *ID.*

(c) *Et Cœlicolis*, hæc verba addita in *Cod. Iust.* etsi a quibusdam manuscriptis absint. Sane Constantini seculo hæc non conueniunt, vt ad *l.* 19. *infr.* notabitur. *ID.*

(d) *Feralis* secta Iudæorum: similiter Theodosius *Nouella de Iudæis & Samaritanis* 3. *vers. Quamobrem:* vt mox *infr. nefaria. ID.*

(e) Posteaquam nos Christianæ fidei vexillum ereximus. *ID.*

(f) *Dandus*, Cod. I. *ID.*

* Secundum caput: quod recidit Tribonianus & a Codice suo abesse voluit; propter *l.* 7. *infr. hoc tit.* & *l. vltim. supr. de Apostatis*, quas prætulit. *ID.*

(g) *Populo* Christiano tantum, an vero & Gentili? Illud puto. Sane & Doctorum constans est sententia, Apostatam dici non posse, si quis ab improba secta ad aliam reprobatam se transferat: veluti de Iudaismo ad Paganismum, & viceuersa, vt de facto responderunt *Consiliorum Auctores*, vt Alciatus, *consil.* 478. quibus assentitur Clarus, *in praxi crim.* π. *vlt. q.* 7. *n.* 4. Alber. *in Rubr. Cod. de Iudæis*, Campegius *d. q.* 7. *vers. ex his. ID.*

(h) γρ. *Mursillo*: quod in Pannonia superiore, prope Mursam. Eius meminit Antoninus in Itinerario *p.* 262. *Edit. Wesseling.* (vid. eius not. ibid) *Mursillum* est *Mursilla minor*, vt vocatur in Itin. Peuting. *ID.*

(i) Ita quoque habet subscript. Cod. Iust. *d. l.* 3. vt mirer vnde, aut quo argumento, Baronius *Anno D.* 327. *n.* 35. hanc subscriptionem exhibet. *Dat. XV. Kal. Nou. Constantinopoli Constantino A. VII. & Constantio VI. COSS.* Ex qua tamen colligit, *hanc leg.* hoc quidem tempore primum sancitam, postea vero relatam & quidem Constantinopoli; quæ tamen etiam eo tempore tum nulla erat. *ID.*

COMMENTARIVS.

p. 215. CONSTANTINI Magni tum in Iudæos, tum pro Iudæis, quinque priores huius tituli sunt constitutiones; quibus addenda & sexta eiusdem *l.* 1. *infr. tit. prox.* septimam non admitto, quam alioquin memorare videtur *l.* 22. *hoc tit.* vt ad *eam leg.* ostendo.

Sane omnes illæ leges Constantini Magni studium arguunt tum in propaganda Christiana religione, viceuersa in pessundanda Iudæorum superstitione, iam inde a primis susceptæ a se fidei Christianæ primordiis, tum in retundenda Iudæorum audacia: partim denique, quia simul & semel extirpari non poterant, in tuendis & protegendis Iudæis, quantum noui Imperii, deque nouo susceptæ religionis ratio vel desiderabat vel ferebat.

Inter cætera vero, bonæ etiam mentis & ad fidem Christianam conuersionis, & in ea manendi, sic vt dicam, impedimenta quædam Constantinus M. e medio amolienda credidit, quo pertinet hæc lex & *l.* 5. Huius legis duo sunt capita. Primum cauetur, vt si quis Iudæus, Iudæum ὁμόφυλον, PROSELYTVM, id est, ex Iudæo, Christianum factum, saxis, vel alio furoris genere appetierit, tum factum flammæ supplicio puniatur: Cui similis constitutio est *l.* 5. *infr.* Secundo capite viceuersa, APOSTATAS, id est, ad Iudæorum sectam ex populo Christiano accedentes, meritis pœnis cum ipsis affici iubet. De quo *Apostatarum* genere est quoque Constantii *lex* 7. *infr. hoc tit.* (quæ alioquin prima est Cod. Iustin. *de Apostatis*:) vt & Valentiniani

lentiniani Iun. *lex 3. supr. de Apostatis.* Neque plures, quam hæ três constitutiones hoc Codice occurrunt de hoc Apostatarum, qui scilicet e Christianis Iudæi fiunt, genere. Cum autem ait Constantinus M. *meritis pœnis* hos Apostatas afficiendos, arbitrariam pœnam constituit. Verum postea mitior aliquanto certaque pœna placuit Constantio *d. l. 7. infr. hoc tit.* nempe bonorum proscriptionis: vt & Valentiniano Iun. *l. 3. supr. de Apostat.* qui eos in intestabilium numerum redegit. Et has quidem leges Iustinianus prætulit, omissa hac *huius l.* parte.

Ad primum huius legis caput redeamus. Ex hac constitutione & *l. 5. infr.* (quæ eiusdem Constantini Magni est:) videre licet, quanto Iudæi furore (ipsi *iudicium zeli* vocabant, de quo Seldenus *de Iure naturæ & gentium secundum Hebræos VI. 4.*) hac tempestate ferrentur, Christianæ religionis incrementis indolentes, & ad eam passim, Iudæis quoque ipsis meliore consilio transeuntibus: tanta etiam procacia, vt quemadmodum cæteroquin proselytos, ὁμοφύλους, Iudæi atrocius semper insecuti sunt, quam gentiles Christianos ex Gentilibus factos, vt testatur Chrysostomus in *cap. 2. epist. ad Galatas ed. Comel. pag. 989.* & *pag. 686. Tom. X. Ed. Benedictin.* sub Constantino M. furentibus propiores, saxis alioue furoris & iniuriarum genere hos appeterent. Sane Epiphanius quoque *in hæresi Ebionitarum 30. n. 4.* & *11.* & *12.* eius rei exemplum apponit, sub hoc ipsomet Constantino, nempe Iosephi cuiusdam ex Apostolo Iudæorum: (de quo munere dicam ad *l. 14. infr.*) ad Christianam religionem inclinantis, mox & conuersi, variis appetiti a Iudæis iniuriis. Locus dignus est, qui totus legatur. Nam & ex eo apparet, Constantinum Magnum hosce proselytos dignitatibus auxisse. Quinimo sunt, qui haud improbabiliter censent, eundem Iosephum *huic leg.* ferendæ Constantino causam præbuisse.

Nunc de Maioribus & Patriarchis Iudæorum, quorum *hac leg.* mentio fit, dispiciendum est. Maiores Iudæorum, non hic tantum memorantur, verum & in inscriptione *legis 23. infr. hoc tit.* & *l. 3. infr. ne Christian. mancip. Iudæus hab.* vbi Didascalo proxime subiiciuntur *d. l. 23.* & *d. l. 3.* his verbis, *Annati Didascalo & Maioribus Iudæorum.* Vnde apparet, maiorem Didascali fuisse dignitatem inter Iudæos, minorem fuisse *Maiorum.* Quid autem muneris eorum fuerit, hæ leges ex parte edocent; nempe, fuisse eos Iudæorum disciplinæ & modestiæ Inspectores, & quotidianis Iudæorum actibus præfuisse. Ideo scilicet hanc constitutionem Constantinus his intimari iubet, qua Iudæorum furori, proselytos, id est, ex Iudæis Christinos iam factos appetentium, occurritur. Hinc vt Didascalo, ita & *Maioribus* Iudæorum duæ illæ leges inscribuntur, quibus eis permittitur, criminis tantum aliarumue necessitatum euitandarum causa, Iudæos ad Ecclesiam simulate transeuntes, retrahere ad propriam legem: iisdemque hoc negotii datur, vt ne Christianos seruos a Iudæis dominis a Christiana religione abduci patiantur. Sane & interpres ad *l. 10. supr. de Iurisdictione*, Iudices eorum fuisse ostendit *Maiores*, quæ ad religionis disciplinam pertinebant. Quanquam ibi ea appellatione abutitur. Igitur fuerunt hi pars Synedrii Iudaici, neque dubito eosdem videri cum iis, qui *Proceres Iudæorum* vocantur, *l. 10. infr. hoc tit.* quorum muneris id quoque erat, vt Iudæis pretia statuerent, cum venalia proponebant. Et hæc de *Maioribus* Iudæorum; quos cum *Presbyteris*, de quibus ad *l. prox.* æquari non fero: etsi alioquin Presbyteros & Maiores dictos scio, vt apud Cyprianum *Testimonior. ad Quirinum lib. 3. cap. 46.* & interpretes *ad Timoth. 1. cap. 5. v. 19.* & *can. 7. Cod. Africani pagina 869. 870. Tom I. Concil. Harduin.* Videndus & Suidas, item Benedictus Leuita *lib. 5. cap. 107.* & Flotilda *in visionibus.* Maiores enim fuerunt pars vt dixi Synedrii: Presbyteri vero pars Synagogæ, vt probatur *l. 2. 13. 14. infr.* Sane & hæreticis quoque nonnullis sui Maiores fuere: vt apud Phryges οἱ μέγιστοι λέγονται, vt testatur *can. 8. Laod. Tom. I. Concil. pag 781.*

Sequuntur *hac leg.* Patriarchæ Iudæorum: quorum multa hoc titulo, & quidem decem legibus mentio fit: puta *hac leg.* & *l. 2. 8. 11. 13. 14. 15. 17. 22. vltim. hoc tit.* ac præterea *l. 10. supr. de Iurisdict.* qui & *Principes* Iudæis ipsis dicti נשיאים. Quomodo Origenes περὶ ἀρχῶν *lib. 4. cap. 1.* & Hieronymus eos vocat, *lib. 2. comment. in Esaiam c. 3. init.* De Patriarchis inquam hæ leges omnes sunt. Atenim, quod primo omnium loco obseruandum est, non vnum Patriarcharum genus fuit, alii aliis superiores: alii contra ditioni aliorum subiecti, quod ostendit diserte *lex 13. infr. hoc tit.* *Priuilegia*, inquit, *his, qui Inlustrium Patriarcharum ditioni subiecti sunt, Archisynagogis, Patriarchisque, ac Presbyteris cæterisque, qui in eius religionis Sacramento versantur, nutu nostri numinis perseuerent ea, quæ venerandæ Christianæ legis primis Clericis sanctimonia deferuntur.* Minores igitur hi Patriarchæ, seu Pisini, sub inlustrium Patriarcharum ditione fuerunt: nempe Archisynagogis inferiores, Presbyteris Superiores; denique similes primis inter Christianos Clericis. De iisdem Patriarchis Minoribus accipio & hanc ipsam legem, vbi Maioribus Iudæorum coniunguntur. De iisdem accipio & *legem 2.* vbi pariter Synagogis, Patriarchis, Presbyteris dediti coniunguntur, haud aliter atque *dicta lege 13.* eodem prorsus ordine & in eodem argumento. p. 216. *Qui*, inquit *l. 2. deuotione tota Synagogis Iudæorum, PatriarchIs, vel PresbyterIs se dederunt, & in memorata secta degentes Legi ipsi præsident, immunes ab omnibus tam personalibus, quam ciuilibus muneribus perseuerent*, &c. *cum oporteat istiusmodi homines a locis in quibus sunt, nulla compelli ratione discedere.* Ex his iam apparet, errasse Virum Doctum, qui ex *d. l. 13.* Patriarchas illos submouendos putabat sollicitata eius legis lectione.

Ex hac interim quoque lege apparet, vt Synagogas ita & Patriarchias & Presbyteria localiter dicta. Itaque mox *d. l. 2. a locis in quibus sunt.* Nempe Patriarcharum horum certus districtus fuit: certis ἀποδασμοῖς & πατριαῖς præpositi erant. Atenim de Maioribus Patriarchis intelligenda est *lex 8. 11. 13. in princ. 14. 17.* & *lex 29. seu vltim. hoc tit.* de quibus sequentia obseruentur, præter id, quod de eorum munere docuit iam *Paratitlon.* Primum, magnam eorum sub Christianis Imperatoribus dignitatem fuisse, vnde Clarissimi & inlustres Patriarchæ vocantur *l. 8. 11. 13.* vel etiam spectabiles *l. 15.* adeo quidem, vt Gamalielis Patriarchæ mentio fiat *l. 22. hoc tit.* fastigio dignitatum erecti, collatis ei codicillis honorariæ Præfecturæ. Quinimo Iulianus Imp. *in Epist. ad Iudæos 25.* suo semper fine Patriarcham Iulum, fratrem omni obseruatione dignum, vocat: τὸν ἀδελφὸν Ἴουλον τὸν αἰδεσιμώτατον Πατριάρχην παρῄνεσα, *fratrem Iulum Patriarcham omni obseruantia dignum, hortatus sum.* Secundo notandum, horum Patriarcharum arbitrio Synagogas paruisse, constituosque ab his Primates legis Iudaicæ *l. 8. hoc tit.* id est, horum ditioni subiectos fuisse Archisynagogos, Patriarchas. (Minores scilicet de quibus Imp.) ac Presbyteros cæterosque, qui in eius religionis Sacramento versabantur,

vt docet

vt docet lex *13. infr. hoc tit.* eius missionibus paruisse vt docet *lex 14. 17.* & *vltim. hoc tit.* ab his præpositos, qui cæteris præessent *l. 15. hoc tit.* Tertio tenendum, adsessores suos habuisse, quos *Apostolos* vocabant, vt docet *l. 14. hoc tit.* vbi de his Apostolis dicam plenissime. Sed & Epiphanius *in hæresi Ebionitarum 30. n. 4.* Quarto tenendum, certo tempore hos Patriarchas a singulis Synagogis certam summam exegisse anniuersario canone auri coronarii nomine: Ita quidem, vt cum Patriarchæ hi in Oriente essent, nihilominus ex Occidentalibus patribus id exigerent, vt docent tres huius tituli constitutiones, puta *lex 14. 17. vltim. hoc tit.* de quo, vbi ad eas ventum erit, dicam prolixe. Quinto Patriarchas in sola Palæstina fuisse, docet *d. l. vlt. infr. hoc tit.* non alibi in Oriente, multominus in *Occidente*, quod tamen ex *l. vltim. hoc tit.* male nonnulli colligunt, de quo ad *eam legem*, quod etiam Doctissimus Marca *de concordia Sacerdotii & Imperii*, recte monuit *p. 27.* Et inanis est obseruatio Scriptoris nuperi, qui Patriarcham Huillum cuius ex Origene meminit Hieronymus *Apologia 1. aduers. Rufin. pag. 137. Tom. II. Operum Edit. Francf. apud Christ. Gensch.* Alexandriæ nominatim Patriarcham fuisse scribit. Item Helleli (qui sub Constantino Magno) & Iudæ Tiberiadensium Patriarcharum meminisse Epiphanium κατὰ Ἐβιωναίων 30. vnde etiam discere liceat, Ciliciam attributam Præfecturæ Patriarchæ Tiberiadensium: quorum neutrum tamen aut ab Hieronymo, aut ab Epiphanio dicitur. Sexto tenendum, ab initio nonnisi vnum fuisse & Catholicum, sic vt dicam, patriarcham, & quidem adhuc Anno D. 399. vt docet *lex 14. infr.* Quod Hadriani Imp. epistola apertissime ostendit apud Phlegontem referente Vopisco *in vita Saturnini c. 8.* cuius hæc sunt verba, de Ægypto agentis: *Illi*, inquit, *qui Serapin colunt, Christiani sunt, & deuoti sunt Serapi, qui se Christi Episcopos dicunt. Nemo illic Archisynagogus Iudæorum, nemo Samarites, nemo Christianorum Presbyter, non Mathematicus, non Aruspex, non Aliptes. IPSE ILLE PATRIARCHA, quum Ægyptum venerit, ab aliis Serapidem adorare, ab aliis cogitur Christum.* Vides ῥητῶς *ipse ille Pacha*, quod nonnisi de vno recte dicitur. Qui, quod quintæ obseruationi addendum, etsi in Palæstina sedem suam haberet; attamen vicinas prouincias subinde perlustrabat, ac nominatim Ægyptum, vt docet insignis ille Hadriani locus. *Ipse ille*, inquit, *Patriarcha cum Ægyptum VENRERIT*, Itaque ita locus ille deinceps intelligendus est, quem Viri Docti ferme non cepere. Vnus Philippus Berterius hac parte cepit. In eo sane vel maxime hallucinati sunt, quod hæc accepere de Patriarcha Christiano Episcopo Alexandrino. Nam vt omittam argumenta alia, certissimum est, Patriarchæ nomen in Ecclesia Christiana nonnisi diu post Hadriani tempora in Ecclesia auditum, quod alibi pluribus ostendi. Sane & Origenes περὶ ἀρχῶν *lib. 4. cap. 1.* aperte vnum Patriarcham fuisse indicat. *Dicunt permanere adhuc Principem ex genere Iudæ, istum videlicet, qui est gentis eorum Princeps, quem nominant Patriarcham.* Septimo notandum, inter varias hoc Codice constitutiones, præter Hadrianum, Epiphanium, Origenem, Patriarcharum meminisse & alios. Hieronymus, *Apologia 1. aduersus Rufinum pag. 137. Tom. II. Oper. Edit. cit.* ex Origene Patriarcham Huillum memorat: *Certe*, inquit, *etiam Origenes Patriarcham Huillum, qui temporibus eius fuit, nominat.* Atenim fallitur Vir Doctissimus Canonum *Isagogicorum lib. 3. pag. 297.* siu. *pag. 303. Edit. 1658.* qui hunc Origenis Huillum miscet cum Hellele, cuius meminit Epiphanius *in hæresi Ebionit.* Nam tempora omnino refragantur. Sane *lex vltim. infr.* plures fuisse Iudæorum Patriarchas innuit, vt & Theodoretus in ἀτρέπτῳ. Erant Patriarchæ Iudæorum Babylonienses, Tiberiadenses, de quibus Sederolam, Rabbi Abraham, Rabbi Dauid in Zemach, Beniamin *Itinerario.* Octauo, neque illud ex Epiphanio omittendum; Patriarchas non delectu, verum generis successione hanc dignitatem sortitos, natos aut factos, non creatos: Sic vt filius Patrem exciperet eique succederet, etiam puer, quod Epiphanius testatur, tutoribus ab eo acceptis forte Apostolis. Nono, istos Patriarchas videri voluisse esse de tribu Iuda, teste Origene *lib.* περὶ ἀρχῶν *4. cap. 1.* Quod Cyrillus *catechesi 12.* negat, vt & Theodoretus, qui eos ad Stirpem Herodis refert. Epiphanius ad Gamalielem, & quidem eum, cuius mentio fit in actis Apostolorum, refert, neque illud omittendum, quod idem addit de Iuda Patriarcha luxui & deliciis dedito: Quod Hieronymus in commune de Patriarchis scribit *comment. in c. 3. Esaiæ*, ad hæc verba, & *effeminati dominabuntur eis*: *Consideremus*, inquit, *Patriarchas Iudæorum & Iuuenes siue pueros effœminatosque, ac deliciis affluentes & impletam Prophetiam esse cernemus.* Sed & Chrysostomus, *orat. 6. aduers. Iudæos, pag. 656. Tom. I. Oper. Ed. Benedictin.* Patriarchas Iudæorum, *caupones*, *negotiatores*, *atque omni iniquitate plenos*, vocat, καπήλους, ἐμπόρους, καὶ πάσης παρανομίας γέμοντας. Non igitur de Iuda solum id verum, verum etiam de aliis, vt proinde Vir Doctus perperam id ad Iudam restringat, qui forte ne de Iuda quidem sensit, qui Constantini Magni temporibus fuit. Quæ causa etiam forte abolendorum illorum, de quo ad *l. vlt. infr.* Non omittendum hic quod Chrysostomus superioribus subiicit, de hisce Patriarchis Iudæorum *pag. 657.* ἵνα μάθῃς, ὅτι οὗτοι οἱ νῦν Πατριάρχαι παρ' ὑμῖν λεγόμενοι, οὐχ ἱερεῖς εἰσιν, ἀλλὰ ἱερεῖς ὑποκρίνονται, καὶ παίζουσι καθάπερ ἐν τῇ σκηνῇ: μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὑπόκρισιν διατηρῆσαι δύνανται: τοσοῦτον οὐχὶ τῆς ἀληθείας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑποκρίσεως αὐτῆς ἐξηκονίσθησαν: p. 219. *vt intelligas, quod qui nunc apud vos dicuntur Patriarchæ, non sint Sacerdotes, sed per simulationem Sacerdotum agant personam, nec aliter ludant, quam histriones in scena; imo vt verius dicam, nec sustinere possint sacerdotis personam: tam procul non solum a veritate, verum etiam ab ipsa simulatione sacerdotii absunt:* & hæc quidem *d. pag. 657. Edit. Benedictin.* nam deinceps id repetit postea rursum, & in sequentibus pluribus argumentis probat *pag. 659. Edit. cit.* vbi & denuo de his: ὁρᾷς πῶς τὸ παλαιὸν οἱ ἱερεῖς ἐχειροτονοῦντο; νυνὶ δὲ παίγνια τὰ παρὰ Ἰουδαίοις πάντα καὶ γέλως, καὶ αἰσχύνη, καὶ καπηλεία, καὶ μυρίας μεστὰ παρανομίας, *vides, vt olim Sacerdotes crearentur? nunc vero lusus meri sunt risusque, quæ fiunt apud Iudæos omnia, pudor & cauponatio plena immensæ impietatis.* Quinimo nec illud omittendum, errorem esse quoque Viri Docti, qui suos Gentilibus quoque Patriarchas fuisse prodidit. Nam Gamaliel Patriarcha, cuius mentio apud Marcellum Empiricum *cap. 23.* is non alius est, quam Patriarcha Iudæorum, vt & nomen eius ostendit, quod vtique inter Paganos nunquam vsurpatum est. Et vero is ille Gamaliel est, qui memoratur sub Theodosio Iuniore *l. 22. infr. hoc tit.* & cuius etiam Hieronymus meminit *Epist. ad Pammachium 101. pag. 245. Tom. II. Oper. Edit. Francf. apud Christ. Gensch.* Sed & alii passim Gamalieles non tantum inter Didascalos, cuiusmodi est ille

est ille, de quo Acta Apostolor. verum etiam Patriarchæ Iudæorum fuere, vt is quoque cuius meminit Epiphanius *in hæresi Ebionitarum 30. num. 4. pagina 128. Tom. I. Oper. Edit. Coloniens. apud Ierem. Schrey.* Verum de eo ad *l. 22. infr.* plenius.

II. (a) Idem A. ad Ablauium PF. P. (b)

Qvi deuotione tota Synagogis Iudæorum, Patriarchis, (c) vel Presbyteris se dederunt, & in memorata (d) secta degentes (e) legi ipsi præsident, inmunes ab omnibus, tam personalibus, quam ciuilibus muneribus perseuerent: Ita vt illi qui iam forsitan Decuriones sunt, nequaquam ad prosecutiones (f) aliquas destinentur: (g) cum oporteat istiusmodi homines a locis (h) in quibus sunt, nulla conpelli ratione discedere. Hii autem, qui minime Curiales sunt, perpetua Decurionatus immunitate potiantur. Dat. III. Kalend. Decembr. Constantinop. (i) Gallicano & Symmacho (k) coss. [330.]

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* Meminit eius Baronius *Anno D.* 315. *n.* 9. & 13. Hanc legem quoque indicat Arcadius, *l.* 11. *infr. hoc tit.* Porro ὕστερον πρότερον hic admissum ab huius Codicis concinnatoribus; hæc enim lex, tertia hoc titulo esse debuit: tertia vero in hunc locum retrudi. *GOTHOF.* Constantinum M. Augustei imperii quinta *Quinquennalia* hoc anno edidisse, demonstrat dedicatio vrbis Constantinopolitanæ, de qua PAGIVS *in Critic. ad Annal. Baron. h an.* Annis autem quibus ea festa edebantur, concessa esse priuilegia, aut immunitates datas, notum est. Illustrari itaque *Quinquennalium* horum ope hæc potest constitutio. *RITTER.*

(b) *Ablauium* hunc Præfectum Prætorio fuisse comperio ex variis huius Cod. constitutionibus, iam inde ab Anno D. 326. in Annum vsque 333. de quo mox plura. *GOTHOF.*

(c) γρ. *Patriarchis*: & mox quoque *Presbyteris.* Respondent enim hæc *Synagogis.* Quare mox sequitur *a locis in quibus sunt.* &c. *ID.*

(d) Editio Quartan. & prima Cuiacii habebant: *memoratas sectas. ID.*

(e) *De gentis Lege ipsi præsident*, ita emendabat Doct. Petitus II. *Var.* 10. *p.* 149. 160. minus recte. *ID.*

(f) *Prosecutiones*, de his *suo tit. ID.*

(g) Al. *designentur. ID.*

(h) Id est Synagogis, Patriarchiis, Presbyteriis. *ID.*

(i) Prima hæc omnium constitutionum *Constantinopoli* data: ac proinde primum hoc isto Codice vestigium Constantini moræ Constantinopoli exstat. Sane Encænia Constantinopoleos in huius Anni 330. mensem Maium incidunt, de quo vide *Consularia Theodosiana. ID.*

(k) Al. *Basso*: male. Vid. *Commentar. ID.*

COMMENTARIVS.

Præsidentes Legi Iudaicæ, veluti Archisynagogos, Patriarchas, Presbyteros, aliosque, ab omnibus omnino muneribus ciuilibus & personalibus manere, atque a Curiali functione omni immunes, hac constitutione Constantinus Magnus iubet: & rursum *l. 4. infr.* imo & *l. 3.* quadamtenus. Quas Constantini Magni constitutiones intelligit Arcadius, *l. 13. infr. hoc tit.* Quod & ipsum iusserunt postea Constantius, Valentinianus & Valens, quorum constitutiones hoc Codice desiderantur, quarum tamen eadem *lex 13.* meminit. Imo & Theodosius M. vt idem Arcadius docet *l. 15. hoc tit.* cum alias Iudæos Curiales in Curia retineri voluerit *l. 99. supr. de Decurionib.* Denique & Arcadius ipse *d. l. 13. & 15.*

Et hoc quidem priuilegium his quos dixi in futurum tribuit Constantinus Magnus in tantum, quæ *Ampliatio* hic adiicitur, vt si qui ex illis iam Decuriones sint, a *prosecutionis* onere tamen immunes esse velit, de quo *prosecutionis* onere Curialibus imminente, fidem quoque facit *lex 161. supr. de Decurionib.* & de eo plenissime dictum supr. *lib. 12. tit. 8. de auri publici prosecut.* Ratio hic adsignatur, cuius aperta sententia est, quæque etiam ex parte edocet, quod sit prosecutionis onus. Priuilegium hoc igitur Immunitatis Iudæorum Primatibus tributum: Quo vtique ipso supponitur Iudæos muneribus publicis, Curiisque obnoxios, conditioni suæ inhærere oportuisse: de quo præter *hanc leg. & proximam & 4. infr.* testes quoque sunt *lex 99. 157. 158. 165. de Decurionib.* & Nouella Theodosii *de Iudæis, 3. vers. & quoniam:* vbi Theodosius: *Ne videamur*, inquit, *hominibus execrandis contumelioso ambitu immunitatis beneficium præstitisse, quos volumus huius Constitutionis authoritate damnari.*

Nunc de Præsidentibus illis Legi ipsi, videndum est; (nam ita retinenda hic lectio est,) In his memorantur Archisynagogi, qui fuere & ante διασπορὰν vltimam, vt patet ex historia Euangelica & Actibus Apostolorum, *cap. 13. vers. 15.* vbi munus & officium eorum satis indicatur, vt & *Lucæ cap. 13. vers. 14.* In magnis Vrbibus plures erant Synagogæ & singulis sui Archisynagogi; quomodo & olim in maximis Vrbibus, veluti Romæ, Antiochiæ, excepta Alexandria, plures fuere Episcopi, pro diuersis Vrbium regionibus, vt testatur Epiphanius, quod in posterum vetuit Nicæna Synodus: etsi quidem aliud nonnullis aliis placet. Notum est autem Synagogæ Iudaicæ præpositos fuisse viros spectatæ probitatis, qui Chaldaico vocabulo dicebantur, quod volebat ποιμαίνοντες, Archisynagogi, *Act. 13. v. 15.* vbi plurium Archisynagogorum p. 220.

vnius

vnius eiusdemque Synagogæ fit mentio. Sed inter eos eminebat vnus eruditionis nomine cæteris prælatus, cuius proprium munus erat legem interpretari, & Preces concipere, vt Iustinus aduersus Tryphonem nos docet: de quo vide plura apud Grotium in *N. T. pag. 187*. De Archisynagogis nominatim fit mentio in Hadriani ad Seruianum Cos. Epistola apud Vopiscum in Saturnino: *c. 8*. tribus præterea *hoc tit.* legibus, puta *l. 4. 13. 14.* Sane hi *Presbyteris*, vt *hac leg.* ita *d. l. 13.* & *14.* præferuntur: imo & Patriarchis (minoribus scilicet) vt *hac leg.* ita & *dict. l. 13.* in qua idem ordo eademque sententia occurrit: *Archisynagogis*, inquit, *Patriarchisque ac Presbyteris, cæterisque, qui in eius religionis Sacramento versantur.* Quinimo & Patribus Synagogarum præmittuntur, tum in inscriptione, tum in corpore *legis 4. infr. hoc tit.* qui Patres quinam fuerint, inquiro ad *eam leg.* Atenim iidem subiiciuntur *Hiereis d. l. 4.* Quidam ita hos distinguunt, *Archisynagogos*, Principes fuisse Synagogarum omnium totius Prouinciæ, haud aliter atque Archiepiscopi totius Prouinciæ Principes & Exarchæ: nam Iudaicam Ecclesiam imitata est Christiana: *Patriarchas* vero (Pisinnos videlicet) eosdem cum Patribus Synagogarum fuisse, id est, sic vt dicam, Regionarios, qui scilicet vni alicui regioni seu Prouinciæ parti præerant. Et vero hæc eiusce nominis ratio: πατρὶς enim regionem significat, quod iam est notissimum. Tandem Presbyteros (de quibus & *l. 13. 14.* quorum meminit quoque Iustinianus *Nouella 146.* pariter vt apud Christianos, qui Iudæos hac in re imitati de quibus *c. 11. Act. v. 30.*) fuisse aiunt, qui singulis Synagogis per ciuitates præerant, qui dicti Iudæis זקנים illorum dialecto. Epiphanius *in hæresi Ebionæorum 30. numero 11.* de his quoque Presbyteris agit, in historia, quæ iis Constantini temporibus congruit: πολλὰς τῶν κακῶν καταςαθέντων Ἀρχισυναγώγων, καὶ Ἱερέων, καὶ Πρεσβυτέρων, καὶ Ἀζανιτῶν, τῶν παρ' αὐτοῖς διακόνον ἑρμηνευομένων ἢ ὑπηρετῶν, *plerosque improbos Synagogis præfectos, & Sacerdotes ac Presbyteros, & Azanitas, quo nomine diaconos aut ministros appellant.* Sed Petitus II. *Var. 10. pag. 163. 164.* hos Presbyteros eosdem facit cum Senioribus, de quibus Tribonianus *l. 15. Cod. Iust. de Iudæis*, & nobilissimos ait fuisse & sapientissimos, qui vna cum suæ Synagogæ Archisynagogo, patre Synagogæ, Archiereo & Hiereo, Synagogæ suæ præerant, respondebantque illis, qui de populo in Synedrium τῶν 72. legebantur, vt constat ex Maimonide. Grotius item *Presbyteros*, quorum in Nouo fœdere fit mentio, Senatores τὸ συνεδρίε interpretatur, quomodo & συνέδριον, Πρεσβυτέριον vocatur *Luc. 22. v. 66.* vid. & *Act. 4. v. 5.* & *1. Macc. 12. v. 35.* & *14. v. 20.* Epiphanius quoque Ebionitis suos fuisse Πρεσβυτέρες καὶ Ἀρχισυναγώγες testatur.

Tandem agendum nobis est, ad quem annum hæc lex referenda sit. Nam si ipsarum legum ordini, qui *hoc tit.* oseruatus, standum est, tum dicendum fuerit, hanc legem referendam ad Annum 317. ac maxime cum Auctor Fastorum Siculorum, siue Chronici Alexandrini Anno 317. eos ipsos Coss. designet, puta *Gallicanum & Symmachum*, qui huic legi subnotati sunt. Verum sicut auctor Chronici Alexandrini in eo lapsus est, cum adsignare debuerit *Gallicanum & Bassum COSS.* (& simili lapsu in eo incurrerant huius Codicis conditores) ita hanc legem ad Annum 330. referendam, & sic præposterationem ab huiusce Codicis conditoribus admissam, hic non vno argumento mihi liquet. Primum ex *Ablauii PF. P.* nomine & dignitate id coniicio: ea quippe dignitate functus Ablauius circa hæc tempora, vt ex huius Codicis legibus compluribus liquet. Atenim illis temporibus Ablauium nonnisi Vicarium fuisse, suadet *lex 1. supr. de aliment. quæ inopes parentes* &c. De hoc alioquin Ablauio plura apud Eunapium, *in vita Ædesii p. 41. 42. Ed. Commelin.* apud Zosimum *lib. 2. c. 40.* Hieronymo *in Chronico.* Secundo, id docet quoque ipsa legis subscriptio, quæ dicitur data *Constantinopoli*, cuius vtique Encænia, antea nuspiam, in hunc annum 330. incidunt, & quidem V. Id. Maii, vt docent Fasti Siculi, aliique. Tertium argumentum educo ex ipsa lege, collata cum *lege 3. proxima infr.* Nam cum ad eius legis tempus vsque Iudæi a Curia immunes fuerint, quod illa primum lege abrogatum est, vtique hanc legem illa posteriorem esse omnino necesse est: quandoquidem *hac leg.* præsupponitur, id priuilegium, iam Iudæis in commune ademtum, cum Archisynagogis tantum & Patriarchis & Presbyteris id pro singulari priuilegio deferatur. His addatur & postremum argumentum, quod educi potest ex iis, quæ ad *legem prox.* dicam. Tandem si bene iudico, videri possit Constantinus Magnus hac quoque inter cæteras ratione, replendæ ciuitati suæ Constantinopolitanæ prospexisse: quo libentius videlicet Iudæorum Patriarchæ, Presbyteri Constantinopoli manerent.

Duo interim ad hanc legem obseruentur. Primo, hac lege legendum: *Patriarchis vel Presbyteris se dediderint.* Secundo, *hac leg.* dici omnes illos in Iudæorum secta degentes *legi ipsi præsedisse*: Quomodo & Clerici inter Christianos legi præsidere dicti sunt. Quare hunc locum sollicitare non debuit, eumque ad Iudicia referre Vir Doctus Petitus II. *Var. 10. pag. 149. 160.* Archisynagogi enim, Patriarchæ, Presbyteri, omnino legi Iudaicæ præsidebant; *Legi*, id est, sectæ Iudæorum, quod Petitum fugit: qui adeo putauit Legi præsidere, esse *iudicia reddere.* Quando vero prima nobis hæc *Synagogorum* hoc titulo mentio occurrit, non opportuniore occasione per excessum, locum *Actorum 6. v. 9.* de Synagogis, quæ Hierosolymis erant, illustrare & emendare mihi posse videor. Memorantur ibi scilicet Synagogæ dictæ, Λιβερτίνων, καὶ Κυρηναίων, καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας, καὶ Ἀσίας: vbi hactenus ferme etiam a Chrysostomo, nescio quid de *libertinis*, qui ex seruis liberi facti, ad illam Libertinorum Synagogam refertur. Quod nunquam mihi placere potuit: multo minus ea quæ de Transtiberinis Iudæis libertinis Romæ adferuntur, ex Philone *legat. ad Caium p. 1014. Ed. Francf.* Alii certe, hominis alicuius, & forte conditionis, exemplo eius, quæ a Centurione condita dicitur, Synagogæ, *Luc. 7. v. 5.* ibi latere putant, quod Interpretes Syrus, & Arabs credidere. Franciscus Iunius nescio quid suspicatus est de *Labris*, de quibus Epiphanius (atque adeo de Labratis) qua voce tota παροικία indicetur: quasi scriptum ibi fuerit *Labratorum.* Quod recte Petauius refellit. Melius illi, qui populi seu gentis nomen ibi latere crediderunt: Quod omnino suadent aliæ Synagogæ ibi nominatæ. Et hoc vero primum argumento, multa indaganti mihi, illud succurrit, reponendum ibi, loco Λιβερτίνων, vocem Λιβυρτίνων, id est, Λιβυςίνων: nam ερ (id est υρ) & υς, (id est, ις) in MsS. eodem ferme modo exprimuntur: Λιβυςῖνοι porro Iudæi nihil aliud sunt, quam *Libyenses*: ex Libya orti. Nam vt Stephanus docet, *in voce* Λίβυς: a λίβυς, λύβιος, & pleonasmo dicitur Λυβύςιον, & Λιβυςικὸν & Λιβυςῖνος, & Λιβυςής, &c. Sic & Libystinus Apollo, a Libya apud Macrobium *1. Saturnal. 17. pag. 228.* Sic Libystini, Auieno *in descript. oræ maritimæ.* Eadem forma Lybistis vrsa duobus

p.221. duobus locis apud Virgilium *lib. 5. Æn. v. 37.* & *lib. 8. Æneid. v. 368.* Egregie vero id huc conuenit: Nempe cum post reditum e Babylonia Iudæi peregrini per vicinas prouincias dispersi, peculiares nihilominus Hierosolymis suæ cuiusque gentis Synagogas haberent, *κατα τὰ ἔθη εἶχον Συναγωγάς, pro consuetudine Synagogas habebant*, inquit Chrysostomus, *ad hunc locum homil. 15. in Act. Apost. pag. 119. Tom. IX. Oper. Edit. Benedictin.* & mox: *ὥσπερ δὲ ᾤκουν ἐκεῖ πολλοὶ ξένοι, οὕτω καὶ Συναγωγὰς εἶχον ἔνθα ἔδει τὸν νόμα ἀναγινώσκεσθαι, καὶ εὐχὰς γίνεσθαι: vt autem ibi multi peregrini habitabant, ita & Synagogas habebant, in quibus oportebat & lectiones & orationes fieri.* Sic quidem etiam, vt in vniuersum 480. Synagogæ a Rabbinis memorentur, vt testatur Sigonius *de repub Hebræorum, lib. 2. cap. 8.* inter alias gentes suas ibi Synagogas habuere e proximioribus Prouinciis, Hierosolymam & Iudæam a dextra & a sinistra ambientibus: puta Libyenses, seu *Libystini, Cyrenenses, Alexandrini, Cilices, Asiani.* Libystini, inquam Libyæ siccæ Ægypto proximæ, quæ & ipsa vna cum Cyrenaica postea Ægypti diœcesi adiecta. In has sane tres Prouincias priscis temporibus Ægyptum diuisam, docet vel Ammianus Marcellinus *lib. 22. cap. 16.* & *canon. 6. Nicenus pag. 431. Tom. I. Concil. Harduin.* In has etiam prouincias Iudæi sub Alexandro Magno & Ptolemæo Lagi translati, in Ægypti, inquam Alexandriam, Cyrenen, Libyam, &c. vt discimus ex Iosepho, *lib. 12. Antiq. cap. 1.* & contra Apionem *lib. 2, pag. 1063. Edit. Coloniens. siu. Lips. apud. Weidman.* Vid. & Cunæum *de Republ. Hebræorum, lib. 2. cap. 23. a pag. 316.* siu. *216. Edit. Curiens.* qui addit *pag. 326. 327.* siu. *pag. 222. 223. Edit. cit.* Iudæos hos, etsi quotannis venirent vel mitterent, cum donariis Hierosolymam, tamen efficere non potuisse, vt communes haberent Synagogas, odiumque auxisse patriæ linguæ neglectum, & Græcæ vsum, vnde *Hellenistæ* dicti. Non temere vero est, quod Synagogarum istarum Iudæi, in Stephanum insurrexerunt, eumque accusauerunt, quod verba blasphema aduersus locum hunc sanctum, Hierosolymam, inquam & legem protulisset, & quod Iesus Nazarenus destructurus esset hunc locum, & mutaturus ritus, quos Moses tradiderat, vt ita scilicet quamlibet peregrini, Iudæis Hierosolymitanis ostenderent, quam Zelotæ essent & Vrbis Hierosolymitanæ & legis Mosaicæ, atque ita palpum ipsis iniicerent. Ex his tandem apparet, quam male plerique hoc Actorum loco vnam tantum Synagogam ex tot illis generibus collectam fuisse putant. Item quam innanis labor sit eorum, qui quærunt, cur primi ex istis a statu conditione cognominentur, reliqui vero a Patria. Post hæc ita scripta, incidi in Doctiss. Cornelium a Lapide, qui & ipse ita a nonnullis hunc Actorum locum, vt ipse feci, emendari tantum refert.

III. (a) Idem A. Decurionibus Agrippiniensibus. (b)

CVNCTIS Ordinibus (c) generali lege concedimus, Iudæos vocare ad Curiam. Verum, vt aliquid ipsis, ad solatium pristinæ obseruationis, relinquatur, binos vel ternos, priuilegio perpeti, (d) patimur nullis nominationibus occupari. Dat. III. Id. Dec. Crisp. II. & Constantino II. cc. coss. [321.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Tribonianus omisit: omisit & Baronius in Annum suum referre. Iam supr. autem ostendimus *hanc leg* superiori prælatam oportuisse. GOTHOF.

(b) *Agrippiniensibus*: ita omnes editiones, vnica Parisiensi postrema excepta, quæ habet, *Agrippinensium. ID.*

(c) *Ordinibus*, id est, Curiis. *ID.*

(d) Ita omnes editiones, vnica Parisiensi postrema excepta, in qua legitur *priuilegio perpetimur nullis.* Neque quicquam hic immutandum, *priuilegio perpeti*, id est, quod perpes esse & stare volumus, vt stetit hactenus. Sollicitandum hunc locum, ideo nonnulli crediderunt, quia *perpeti* hic, pro *pati* accepere. Quare & interpungendus hic locus, vt feci, & *patimur nullis*, pro, *non patimur vllis. ID.*

COMMENTARIVS.

CVRIA seu Decurionatu Iudæi iam olim IMMVNES fuere; *pristina*, vt loquitur hæc lex, *obseruatione.* Sane ab Vlpiano refertur in *l. 3. §. vlt. D. de Decurionib.* Seueri & Antonini constitutio, qua, *iis, qui Iudaicam superstitionem sequuntur, honores adipisci permiserunt, sed & necessitates eis imposuerunt, quæ superstitionem eorum non læderent.* Imo & Lampridius scribit, Alexandrium Seuerum Iudæis priuilegia reseruasse. Fuit igitur hoc *priuilegium*, vt hæc lex loquitur, *perpes*, vt ne ad honores Curiales Iudæi adigi possent; si vellent, honores eis municipales adipisci permissum erat.

Atenim priuilegium hoc *pristinum*, hac Constantini Magni constitutione Anno Domini 321. Iudæis non adimitur; proculdubio non tantum ob Curialium infrequentiam, verum ac potissimum quidem Iudaicæ superstitionis odio, fatigandis proinde Iudæis, & sic pessundandæ paulatim eorum superstitioni.

Duos tantum vel tres qui hoc priuilegio *perpeti*, pristinoque potiri possent, excipit in vna ciuitate. Quæ verba postea indefinita neque expressa satis visa sunt. Itaque idem Constantinus clarius & laxius de hoc constituit *l. 2. supr.* & *l. 4. infr.* vbi vide.

Singularis autem & hæc lex eo nomine est, quod ad *Gallicanam* historiam spectat, & ad Iudæos, ac Curiam celeberrimæ ciuitatis *Agrippinensis*, quæ *Coloniensis* hodie audit. Exinde interim liquet, Iudæos, per *Gallias* hac adhuc tempestate, & quidem per Galliam *Belgicam* fuisse. Eodemque pertinere, puto *legem 2. supr. de metatis:* Cæteroquin ex eadem Vrbe Agrippina Anno Domini 312. data ab eodem Constantino M. *lex 1. supr. fine censu vel reliquis.* Quinimo & a Valentiniano ibidem data *lex vnica supr. ne damna, Prouincialibus.*

IV. (a)

p.222. IV. (a) Idem A. Hiereis, & Archisynagogis, & Patribus Synagogarum & ceteris, qui in eodem loco (b) deseruiunt.

HIEREOS, & Archisynagogos, & Patres Synagogarum, & ceteros, qui Synagogis deseruiunt, ab omni corporali munere liberos esse præcipimus. Dat. Kalend. Decemb. Constantinop. Basso & Ablauio coss. [331.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Tribonianus omisit: omisit & Baronius in annum suum referre. *GOTHOF.*

(b) Id est, Synagogis, vt in ipso legis corpore est. Ita quoque *l. 2. supr. a locis in quibus sunt. ID.*

COMMENTARIVS.

DE HIEREORVM, ARCHISYNAGOGORVM & PATRVM Synagogarum, immunitate, hæc iam tertia Constantini Magni constitutio est. Nam de eadem fuit quoque eiusdem *lex 2. 3. supr.* vbi & de *Archisynagogis*, iam dictum fuit. Itaque de *Hiereis*, & *Patribus Synagogarum* agendum superest.

Sane *Hiereorum* hoc Codice hac tantum lege mentio fit, ita tamen vt eadem ostendat, potiores eosdem fuisse Archisynagogis, & Patribus Synagogarum; quandoquidem iis præmittuntur, non tantum in corpore legis; verum in ipsa legis inscriptione, quod vtique prærogatiuæ certissimum est argumentum. Etsi Epiphanius Archisynagogos primos nominet, & *Hiereis* præmittat. Quare exinde apparet, labi eos, qui *Hiereos* cum Presbyteris eosdem faciunt, qui sane Presbyteri Archisynagogis cedunt, vt docuit iam *lex 2. supr.* docebit *lex 13. 14. hoc tit.* Alioquin *Archierei* fit mentio apud Lampridium in Alexandro, qui Syrus erat. *Lacessiuerant*, inquit *c. 28. cum conuitiolis, Syrum Archisynagogum eum vocantes, & Archierea.* Et vero Epiphanius *hæresi Ebionit. 30.* apertissime Hiereos & Presbyteros distinguit *num. 11.* vbi de Patriarcha Iuda, deque Iosepho Apostolo in Cilicia versante, loquitur, πόλλους τῶν κακῶν κατασταθέντων Ἀρχισυναγώγων, καὶ ἱερέων, καὶ Πρεσβυτέρων, καὶ Ἀζανιτῶν τῶν παρ' αὐτοῖς Διακόνων ἑρμηνευομένων, ἢ ὑπηρετῶν, καθαιρῶν τε καὶ μετακινῶν τοῦ ἀξιώματος ὑπὸ πολλῶν ἐνεκοτεῖτο, id est, *multos improbos Archisynagogos, & Hiereos, & Presbyteros, & Azanitas, qui Diaconos apud ipsos significant, seu ministros, deponens & ab officio remouens, multorum in se odia conuertit.*

Porro plenissima hæc est Constantini Magni hoc in argumento constitutio. Nam non Hiereis tantum & Archisynagogis, Patribusque Synagogarum immunitatem tribuit, verum etiam *ceteris, qui in eodem loco deseruiunt*, vt habet inscriptio Legis, vel vt ipsa lex, *ceteris qui Synagogis deseruiunt.* Quibus verbis intelligendi proculdubio sunt Azanitæ, id est, vt interpretatur Epiphanius, *hæresi 30. Ebionitarum*, διάκονοι ἢ ὑπηρεταί. Sic & *infr. l. 13. Ceterisque, qui in eius religionis Sacramento versantur*, vide quæ notantur ad *l. 8. infr.*

V. (a) Idem A. ad Felicem PF. P. (b) Post alia. (c)

EVM, qui ex Iudæo Christianus factus est, inquietare Iudæos, (d) non liceat, vel aliqua pulsare (e) iniuria: pro qualitate commissi istiusmodi contumelia punienda, (f) &c. Dat. XI. (g) Kalend. Nouemb. Constantinop. PP. VIII. Id. Mai. (h) Nepotiano & Facundo coss. [336.]

INTERPRETATIO: *Hæc lex interpretatione (al. Explicatione) non eget.*

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus suis recte inseruit Baronius *Anno D. 336. n. 71.* Iungenda autem huic *lex 1. infr. ne Christian. mancip. Iudæus habeat.* Ex hac vtraque lege conflata, seu interpolata est farrago, quam ex Codice Aniciensi ad me olim transmisit Cl. Puteanus noster, postea edidit Sirmondus, in *Append.* vt vocat *Theod. n. 4. GOTHOF.* In Sichardin. & MS. G. hæc lex est secunda tituli de Apostatis. *RITTER.*

(b) Italiæ scilicet; in qua Præfectura Africa erat, vt ostendit diserte *lex 21. supr. de Decurion.* & quæ dicam ad subscriptionem: vide & quæ dixi ad *l. 1. supr. de excusat. artific.* & *l. 6. supr. de naucul. GOTHOF.*

(c) Quæ continentur *d. l. 1.* cui hæc subiicienda sunt. *ID.*

(d) Melius, *Iudæis:* Sed tamen & hoc rectum. *ID.*

(e) *Pulsare iniuria*: de hac formula vid. *Gloss. Theod. ID.*

(f) *Punienda est*, MS. G. *RITTER.*

(g) XII. in dicta farragine. *GOTHOF.*

(h) *VII. Id. Martias* in Cod. *Anic.* seu farrag. prædicta. In Sichard. & MS. Goth *PP. Prid. Id. Mai.* Supplenda autem hic vox *Carthag.* ex *d. l. 1.* quæ huic, vt dixi, coniungenda est Quod & in Cod. Aniciensi additum. Vnde etiam apparet, quod initio dixi, Felicem P. P. cui hæc lex inscribitur, fuisse P. P. Italiæ: ac præterea *hanc leg.* ad Africam spectare, & Iudæos, qui in Africa erant. *ID.*

COMMENTARIVS.

Ab Inivria Iudæorum Christianos per *Africam* hac constitutione, & *leg. 1. infr. ne Christian. mancip.* (quæ huic coniungenda est, eodemque collineat) Constantinus Magnus Anno 336. vindicatum it. Ac nominatim, hac prolixioris constitutionis particula, Proselytos, id est, ex Iudæis Christianos factos a Iudæorum contumelia vindicat: pariter vt *lege 1. supr. hoc tit.* iam vindicauerat. Fallitur enim Baronius, qui conuersum seu p. 223. contrarium plane sensum huic legi affingebat, quasi a Proselytorum iniuria Constantinus Iudæos *hac leg.* vindicaret; cuius rei factique vt nulla satis ratio fingi potest, cur videlicet conuersi ad fidem ex Iudæis, persecutionem in Iudæos excitare voluerint, ita refutat eum non tantum, quod Epiphanius *hæresi 30. Ebionitar.* de Iosepho quodam sub Constantino Magno scribit, de quo ad *l. 1. supr.* non tantum argumentum *d. legis 1. supr. hoc eod. tit.* verum etiam arg. *d. legis 1. infr. ne Christian. mancip.* ex qua, cum *hac leg.* coniuncta, de Constantini mente satis liquere potest. Nam & ibi a Iudæorum iniuria Christiana mancipia vindicat. *Si quis Iudæorum Christianum mancipium, vel cuiuslibet alterius sectæ mercatus, circumciderit, minime in seruitute retineat circumcisum: sed libertatis priuilegiis, qui hoc sustinuerit, potiatur.* Sed Baronium in errorem induxit insolens constructio, quæ tamen nihil vitii continet, si modo eum in modum, vti feci, interpungatur, & verba, *non liceat*, impersonaliter accipiantur. Quomodo Plautus *in Pseud. Act. 1. Scen. 1. vers. 14. licet me id scire quid sit.* Et Virg. *lib. 5. Æneid. v. 350. Me liceat casus miserari insontis amici.* Mitto nunc alia.

Pœna tantum *huius leg.* notanda venit alia, quam *lege 1. supr* Illa scilicet nominatim grauissimum ignis supplicium Constantinus minitatur: hac iam vero arbitrariam & extraordinariam, indicit, *pro qualitate commissi.* Illam priorem protulit Trbonianus, quo fit, vt *hac leg.* spreta, illam in Codicem suum intulerit.

VI. (a) Imp. Constantivs (b) A. ad Euagrium. (c) Post alia. (d)

Qvod pertinet ad mulieres, quas Iudæi in turpitudinis suæ duxere consortium, in *gynecio* nostro ante versatas, placet easdem restitui in gynecio: idque in reliquum obseruari, ne Christianas mulieres suis iungant flagitiis: vel, si hoc fecerint, capitali periculo subiugentur. Dat. Id. Aug. Constantio A. II. (e) cons. [339.]

NOTÆ.

(a) Meminit & *huius legis* Baronius *Anno 339. num. vlt.* Iungenda autem huic est *lex 2. infr. ne Christian. mancip.* GOTHOF.

(b) *Constantinus in d. l. 2.* male. *ID.*

(c) *PF. P.* vide Anno 336. *legem 22. supr. de Decurion. ID.*

(d) Quæ continentur *d. l. 2.* quam huic coniungendam dixi. *ID.*

(e) *Et Constante COSS.* ita MS. nonnulli. *ID.*

COMMENTARIVS.

Constantii duæ tantum constitutiones in Iudæos hoc titulo sequuntur. Qui & cæteroquin in Iudæos iniquior fuit, quod testatur quoque Iuliani *Ep. 25.* Eius sane *hac leg.* & *l. 2. infr. ne Christian. mancip.* (quæ huic coniungenda est, & cuius meminit Sozomenus, Cedrenus, anno Constantii III.) mens & intentio fuit, inter Christianos & Iudæos commercio interdicere, vnde iustus metus exoriretur, ne Christiani ad Iudaicam superstitionem adigerentur. Quare & mancipium Christianum Iudæo mercari seu comparare *d. l. 2.* interdicit sub pœna bonorum proscriptionis, ac multo magis emptum circumcidere proposita pœna capitali. Et hac lege eadem capitali pœna proposita Nvptias contrahere Iudæum cum Christiana interdicit. Iudæum, inquam, cum Christiana. At non exprimit vtrum & Christiano Iudæam ducere liceat. Et vero si Constantii mentem bene capio, id haud æque prohibuisse videtur, hac vt puto ratione, quod hic seductionis metus cessare videatur, qui vtique iustus est, Christiana Iudæo nubente, & sic maritali vi facile cessura, haud aliter atque seruum Christianum potestati dominicæ cessurum metus est. At non tam facile est, vt vxorius ambitus virilem subigat vigorem.

Quicquid huius sit, id ex æquo postea prohibitum verbis disertis a Theodosio Magno Christianæ honestatis religiosissimo *l. 1. supr. de nuptiis*, quæ & repetita totidem verbis *l. 1. supr. ad L. Iul. de adulter.* vbi hanc ad rem plura notaui.

Quod hypothesin *huius leg.* attinet, id est, Gyneciarias mulieres Christianas a Iudæis abductas, lucem capiet ex *tit. de murilegulis & gyneciariis.*

VII. (a) Idem A. & Iulianus Cæs. (b) ad Talassium PF. P. (c)

Si quis, lege venerabili constituta, (d) ex Christiano Iudæus effectus, sacrilegis cœtibus adgregetur, cum accusatio fuerit comprobata, (e) facultates eius (f) dominio fisci iussi-

iussimus (g) vindicari. Dat. v. Non. (h) Iul. Mediol. Constantio A. IX. & Iuliano Cæs. II. coss. [357.]

Hæc lex interpretatione (vel *Explicatione*) *non eget.*

NOTÆ.

(a) *Lex 1. Cod. Iust. de Apostatis.* Hanc legem in annum suum non retulit Baronius. *GOTHOF.*

(b) At non *& Iulianus C.* etsi pro more tum recepto, huius quoque nomen legi inscribatur. *ID.*

(c) *Talassii* huius Præfecti Prætorio in gestis A. D. 335. & 354. meminit Amm. Marcellinus, *lib. 4. cap. 1. & 7* vnde etiam apparet P. P. Orientis fuisse. Meminit eiusdem Talassii Epiphanius, *heresi 71.* vide plura in *Prosopogr. ID. Thalassius* in Cod. Iust. *Talasius* in MS. W. *Talassus* in MS. G. & Sichard. *Talassus* in Edit. Quart & prim. Cuiac. scribitur. *RITTER.*

(d) *Constitutus, & ex Christiano Iudæus effectus.* Ita in omnibus Cod. Iust. De huius loci restitutione mox. *GOTHOF.*

(e) *Approbata*, Cod. Iust. *ID.*

(f) *Eiusdem*, Cod. Iust. *ID*

(g) *Iubemus*, Cod. Iust. *ID.*

(h) *Id. Iul.* MS. G. & Sichard. *RITTER.*

p. 224.

COMMENTARIVS.

APOSTATAM, ex Christiano Iudæum effectum bonorum proscriptione *hac lege* multari iubet Constantius Imp. Anno D. 357. de quo alioquin Apostatarum genere fuit quoque Constantini Magni *lex 1. in fin. supr. hoc tit.* qua pœnas meritas eis imponit. Est & tertia & postrema omnium hoc Codice Valentiniani Iun. ex parte *lex 3. supr. de Apostatis:* vbi testandi tantum ius eis adimitur. Quare recte etiam hæc lex collata Cod. Iust. sub *tit. de Apostatis:* sic quidem, vt *hanc leg.* illi *l. 1.* Iustinianus prælatam, velut mitiorem, voluerit, qua capitalis videlicet pœna sancita videtur a Constantino Magno aduersus hoc ipsum Apostatarum genus.

Cæterum obseruandum, *hanc leg.* Anno Domini 357. emissam ad *Talassium PP.* de quo cum alia & plura habeat *Prosopographia*, illud hactenus notandum, eiusdem Talassii meminisse Epiphanium, *heresi 71.* in negotio Photini, quo tempore Synodus Sirmii habita fuit, hoc ipso Anno 357. cui interfuit vna cum Datiano, Cereale, & Tauro. Quomodo vero vtrumque hoc etiam *hac leg.* & in Epiphanii loco stare possit, cum Ammianus Marcellinus *lib. 14. cap. 7.* hunc Talassium PP. *obiisse lege communi* Anno Domini 354. scribat, si eum locum vt nuper edidit Doctiss. Valesius, legendum putemus. Verum lectioni veteri standum omnino puto, vbi legitur: *Quem mouisse iam comperat, lege communi scribens ad Cæsarem blandius. Mouisse* scilicet ait, proprie, aduersus Persas, vt doceant ea, quæ dicuntur paulo ante: *lege vero communi scribens*, id est, vt alioquin adsolet familiariter.

Ad hanc quoque Legem pertinentia nonnulla vide, quæ notaui ad *l. 3. supr. de Apostatis.* De *huius legis* lectione postremum videamus: quæ corrupta videtur, ibi: *si quis lege venerabili constituta:* Pro quo Codex Iustin. habet: *si quis lege venerabili constitutus.* Nihilo melius: quid enim est illud *constitutus lege venerabili:* aut quæ ratio Grammatica id sustineat? Itaque putet quis his legendum *prostituta,* vel *destituta*, quod omnium probabilissimum, vel *constituta*, pro destituta, sic sane supr. *l. 2. de Apostatis*, venerabili religione neglecta: & *l. 3. eod. tit.* Christianæ religionis & nominis dignitate neglecta. Neque enim placet, quasi *constituta* sententia Imperator, pro apud se firmiter semel proposita, obfirmata animo susceptaque: quo sensu *constituta* res & definita dicitur propositaque, & sic *lege venerabili constituta*, id est, posteaquam semel eam obfirmato animo suscepit: posteaquam sanctissimæ religionis & in perenne seruandæ Christianæ legis secretorum reuerentia suæ fidei vindicauit *l. 9. de scenicis.* Quod si ita est, tum *fideles* hac voce indicentur, Catechumenis oppositi. Quomodo sane hi in argumento Apostasiæ distinguuntur: *l. 2. 4. 5. supr. de Apostatis*: vbi plene dixi: *Fideles*, inquam, qui scilicet fidem Deo iam dicauerant *d. l. 4.* qui gratiam communionis adepti *d. l. 5.* qui sanctam fidem professi, qui sanctum baptisma iam acceperunt, *d. l. 4.* denique *fideles* iam dicuntur *d. l. 2.*

VIII. (a) Imppp. THEOD. Arcad. & Honor. (b) AAA. Tatiano PF. P. (c)

IVDÆORVM querelæ, quosdam (d) auctoritate Iudicum (e) recipi in sectam suam, reclamantibus legis (f) suæ Primatibus, adseuerant, quos ipsi iudicio suo ac voluntate proiiciunt: (g) Quam omnino submoueri iubemus iniuriam: Nec (h) eorum in ea superstitione, sedulus (i) cœtus, aut per vim iudicum, aut rescripti subreptione, inuitis Primatibus suis, (quos, Virorum Clarissimorum & Inlustrium (k) Patriarcharum arbitrio, manifestum est habere suam de religione sententiam (l)) opem reconciliationis mereantur indebitæ. Dat. XV. Kalend. Mai, Constantinop. Arcadio A. II. & Rufino coss. [392.]

 NOTÆ.

NOTÆ.

(a) Abest *hæc Lex* a *Cod. Iust.* Omisit quoque *hanc legem* Baronius. Iungenda ei autem est *l. 2. supr. de Monachis.* GOTHOF.

(b) Inscribenda hæc lex *Valentiniano* THEODOSIO *& Arcadio. ID.*

(c) *Tatianus* PP. sub Theodosio M. Orientis scilicet: vid. *Prosopogr. ID.*

(d) Ex gregalibus suis & Iudæis. *ID.*

(e) Secularium & Christianorum. *ID.*

(f) *Lex* Iudæorum *hic*, & *lex 2. supr. de metatis*, & *l. 99. supr. de Decurion.* & Theodosius *Nou. 3. vers. Quamobrem. ID.*

(g) Id est, proiicere solent. *Proiiciendi* vox hæc propria: vid. *Glossar. Theod. ID.*

(h) *γε. Ne qui eorum, in ea superstitione seduli cœtus opem reconciliationis mereantur indebitæ*: sensu iam apertissimo. *ID.*

(i) *Seduli cœtus*, vt supra dixi: cæterum opponitur hic *sedulus cœtus*, proiectis siue eiectis ex cœtu, qui etiam quamlibet postea restituti, non tamen seduli in eo cœtu fuerunt. *ID.*

(k) *Inlustres* Patriarchæ *hac leg.* & *l. 13. infr. ID.*

(l) Id est, auctoritatem. *ID.*

COMMENTARIVS.

Theodosii Magni duæ de Iudæis constitutiones sequuntur. Quibus addenda & tertia, puta *lex 18. supr. de nauicular.* & quarta, puta *lex 5. supr. de contrah. empt* & quinta, puta *lex 99. supr. de Decurion.* Hæc in Iudæos, at tertia illa & duæ huius tituli leges pro Iudæis. Porro obseruandum nullas hic de Iudæis Iouiani, Valentiniani, Valentis, Gratiani, Valentiniani Iun. constitutiones referri, & tamen *infr l. 13.* mentio fit constitutionum Valentiniani & Valentis. De Valente certe Credrenus ait, eum Iudæos in honore habuisse. Nunc de huiusce legis sententia.

ΑΠΟΣΥΝΑΓΩΓΟΙ igitur, id est, Synagoga eiecti motiue Iudæi, & (vt proprio verbo vtar, quo vtitur Ammianus Marcellinus in simili re *lib.*
p.225 *22. c. 4.*) *proiecti* (quæ vox hac quoque lege vsurpatur) eiecti *l. 15. supr. de Pistorib.* abiecti, *l. 18. supr. de agentib. in reb. l. 15. supr. de Palatinis S. L.* Iudæi Primatum legis suæ iudicio, voluntate & sententia, vi iudicum, aut Principalis rescripti obreptione in sectam suam, reluctantibus Primatibus suis, recipi, & sic *opem reconciliationis mereri* hac Theodosii Magni constitutione prohibentur. Scilicet, quibus sua relinquitur religio, & sua constare debet disciplina, neque vllo potentioris interuentu interturbari, non Principis rescripto, non iudicis cuiuscunque vi vel iniuria, cui simile aliquid vide in *l. 53. supr. de appellationib.* Quod & ipsum altero capite, puta *l. 2. supr. de Monachis*, (quæ huic nostræ coniungenda est) Theodosius quoque sancit, dum videlicet Monachis, quibus ciuitatum ingressum ipsemet interdixerat, *dum iudiciariis*, inquit ea lex, *aguntur iniuriis*, in pristinum statum restitutis, liberos in oppida seu ciuitates ingressus largitur. Sed neque Ecclesiæ obtentu sua Iudæis disciplina infringi debet *l. 23. hoc tit.* & *l. 2. de his qui ad Eccles.*

Secundo, notetur *hac leg.* de *Aposynagogismo* Iudæorum, qui per primates fiebat, cuius mentio fit quoque apud Ioannem non vno loco, quam excommunicationis speciem *Niddui* ipsimet Iudæi dixerunt, eiusque causas 24. adsignarunt: vide Eliam in *Thesbi.* Haud absimilis porro huic in Ecclesia Christiana canon fuit, ne ab aliis proiecti ἀποβεβλημένοι, ἀποβληθέντες, ἀκοινώνητοι, ab aliis in communionem reciperentur vel defenderentur: de quo vide *canon. Nicænum 5. Tom. I. Concil. p. 324. 325. Edit. Harduin.* & Epistolam Synodicam Concilii Africani ad Cœlestinum Papam *pag. 948. Tom. I. Concil.* & *canon. 6.* Constantinopolitanum *pag. 812. Tom. I. Concil.* & *canon 62. Cod. Africani pag. 898. Tom. I. Concil.* Eodem pertinet & *lex 35. supr. de Episcop.*

Rursum notetur, & ex hac lege liquere, pariter vt ex superioribus nunc primum citatis: ita iam olim & inter Christianos & inter Iudæos perperam vsurpatum, vt disciplinæ Ecclesiasticæ refractarii, ac legitima cognitione proiecti, ad seculares iudices, imo Principes, irent, contra custodiam & contra quietem publicam, vt loquitur *d. l. 35.* non velut appellantes, quod quidam scribunt, vel appellationis remedio, verum *auctoritatem, vim, opem*, (quibus tribus vocibus hæc lex vtitur,) eorum implorantes ad reconciliationem. Ex his patet quoque veram non esse sententiam Seldeni, qui *de iure naturali & gentium, lib. 2. cap. 2. pag. 150. 151. hanc leg.* nominatim accipiebat de proselytorum Iustitiæ, inter Iudæos, vt vocabant, admissione & reiectione. Nam imo est hæc lex de Ἀποσυναγωγισμῷ Iudæorum, quos Synagoga vetat Imperator eiectos, in Synagogam rursum intrudi reclamantibus primatibus Iudæorum.

Postremo notanda *hac leg.* duo de Patriarchis: nempe titulus *Illustrium* qui pariter eis tribuitur *l. 13. infr.* Item Primates ab his institutos, de quo iam *supr.* Tandem manifestarius error est Petiti II. *Var. 10. pag. 145.* qui de minoribus Patriarchis, qui singuli certe Prouinciæ aut ἀποδασμῷ præerant, vsurpatum ait.

IX. (a) Iidem AAA. Addeo (b) Com. & Magistro vtriusque (c) militiæ per Orientem.

Ivdæorvm sectam nulla lege prohibitam, satis constat. Vnde grauiter commouemur, interdictos quibusdam locis eorum fuisse conuentus. Sublimis igitur Magnitudo Tua hac

hac iussione suscepta, nimietatem eorum, qui sub Christianæ religionis nomine inlicita quæque præsumunt, & destruere Synagogas adque expoliare conantur, congrua seueritate cohibebit. Dat. iii. Kalend. Octobr. (d) Constantinop. Theod. A. iii. & Abundantio coss. [393.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hac lex* a *Cod. Iust.* Meminit eius Baronius *Anno D.* 393. *n.* 23. Ad eius historiam pertinet Ambrosii *Epist.* 29. siu. 17. *Edit. Paris.* ad Theodosium M. &c. de quo mox. *GOTHOF.*

(b) *Adeo* huic Comiti & Magistro vtriusque militiæ inscribitur hoc ipso Anno *lex* 4. *Cod. Iust. de in offic. P. P. Orientis*, quæ ipsa ad eandem historiam pertinere videatur: & Anno 395. *lex* 6. *supr. de demsticis.* Eundem indicat Ambrosius *allegato loco in Comment. ID.*

(c) Puta, pedestris & equestris Militiæ. *ID.*

(d) Ita omnes Editione, vna postrema Parisiensi excepta, quæ habet *Decemb. ID.*

COMMENTARIVS.

Vt Conventvs, ita & Synagogæ Iudæorum hactenus licitæ fuerunt, nullaque lege prohibitæ, etiam sub Theodosio Magno, quod hæc eius lex ostendit. Quare conuentus eorum quorundam feruentiorum nimietate, qui sub Christianæ religionis obtentu illicita præsumebant, interdici, vel Synagogas eorum destrui, expoliari Christiani Principes vetuere: quod præter hanc legem docebit quoque *lex 12. 20. 21. 25. 26. 27. hoc tit.* Docet quoque Theodorici R. epistola ad Senatum Vrbis Romæ apud Cassiodorum IV. *Var. 43.* Et vero *hac leg.* nominatim Theodosius Magnus, id alicubi factum per Orientem ægre fert, & disciplinæ specie a Comite & Magistro militum per Orientem seueriter cohiberi iubet. Quem ideo *Comitem Orientis militarium partium* vocat Ambrosius, id est, Comitem & Magistrum militum per Orientem, ad discrimen alterius Comitis Orientis *ciuilium partium*, quem describit Zosimus *l. 5. c. 2.* & sub cuius dispositione erant quindecim Prouinciæ, quas memorat Notitia Imperii. *Distinctæ* scilicet hæ dignitates fuerunt Comitis Orientis, & alterius Comitis Orientis militarium partium: nam & *hac leg.* dicitur Comitis &
p.226 Magistri vtriusque militiæ per Orientem. Et sic Ambrosius Comitem Orientis militarium partium dixit, pro Comite & Magistro militiæ per Orientem. Erroneum proinde est, quod Vir Doctus credidit 3. *obseru. 3.* hunc Addeum non tantum fuisse Comitem, ciuilium scilicet partium, sed etiam Magistrum militum per Orientem: & sic vtramque potestatem in eundem collatam. Idemque putat excidisse literam M. (Magistro) apud Ambrosium in illis verbis: *Relatum est a Comite Orientis M.* (militarium partium) Nam imo Addeus nonnisi Magister militum fuit per Orientem, non vero simul Comes Orientis ciuilium partium: Comitis enim illi titulus, non quasi alterius coniunctæ dignitatis titulus additur, verum ceu annexæ Magistro militum dignitatis: sic enim passim Comites & Magistri militum, etiam *l. 8. 9. supr. de re milit. l. 3. vlt. de pascuis*, *l. 8. de metatis*, *l. 1. ne Comitibus*, *l. 16. ne desertor. l. 3. de diuers. offic. l. 78. 113. 128. de Decurionib. l. 9. de adulter.* Imo & iidem absolue Comites: *l. 17. de re milit.* vid. *l. vlt. de infirm his quæ. l. 23. de erogat. milit.* plura vide *in Notit. dignit. Theodosian.* Ad rem. Hæc vero illa lex est, ad cuius historiam pertinet, argumentum (quod Ambrosius *Epist. 29.* siu. *Epist. 17. Edit. Paris.* ad ipsummet Theodosium M. scribens tractat) cui proinde Epistolæ hic annus 393. adscribendus est: Sic vt hæc ipsa lex videri possit pars esse integræ illius legis seu epistolæ, quam *vindictæ* plenam ad relationem eiusdem Comitis militaris per Orientem Theodosium Magnum promulgasse Ambrosius scribit qui ad eum retulerat de Synagoga Iudæorum incendio destructa spoliataque in Castro Callinico, cuius rei historiam exsequitur etiam Paulinus, *in vita Ambrosii*, (quod quidem Castrum fuit in Osrhoëna Orientis Prouincia) cuius meminit Ammianus Marcellinus *lib. 23. c. 3.* Zosimus, *lib. 3. c. 13.* & Notitia Imperii *in Duce Osrhoëna*, & *lex 4. Cod. Iust. de commerc. & mercatoribus*, & subscriptio Epist. Episcoporum Osrhoënæ ad Leonem Imp. *parte 8. Actorum Concilii Chalcedonens. pag. 715. T. II. Concil. Harduin.* & Procopius *de bello Persico, lib. 1. c. 18.* & *lib. 2. c. 21.* & *lib. 2. περὶ κτισμάτων c. 7.* (quæ alioquin Osrhoëna Iudæorum plena fuisse videtur.) Sane eadem Imperii Notitia sub eodem Duce Osrhoënæ meminit cuiusdam munimenti, quod vocat *Synam Iudæorum.*

Procedat nunc Ambrosii locus ille, qui ad hanc legem omnino pertinet (quod Baronium alioquin fugit) *Relatum est*, inquit, *a* Comite Orientis *militarium partium*, *incensam esse* Synagogam, *idque Auctore factum Episcopo. Iussisti vindicari in cæteros, Synagogam ab ipso ædificari Episcopo.* Mox: *Si ædificio incenso moueris vilissimo (quid enim in tam ignobili* Castro *esse potuit?) non recordaris Imperator, quantorum Romæ domus Præfectorum incensæ sunt & nemo vindicauit*, Mox: *Quid igitur dignius, vt* Callinici *Castri in parte aliqua ædificiorum incendium, an Vrbis Romæ vindicandum existimaretur, si oportet?* Mox. *Sed refertur cognitionem mandatam Iudici, scriptumque, Eo quod non referre debuerit*, sed Vindicare: Reqvirenda *quoque sublata* Donaria, *Vt omittam alia*, &c. Plura ibi Ambrosius, atque ingens de illo rescripto querela, reuocari id postulantis. Quæ cum ita sint, adparet huius rei historiam, quod fecit Baronius, ad Annum 388. male relatam. Apparet item quid sentiendum sit de Cedreni narratione, qui rem longe aliter narrat *pag. 326. Edit. Reg.* qui inquam ad Vrbem Constantinopolitanam & ad Honoratum Præfectum Vrbis hæc refert. Similem porro Theodosii Iun. constitutionem de reddendis Antiochiæ Synagogis Iudæorum, quas Christiani occupauerant, quæ Symeonis Stylitæ admonitione mox reuocata fuerit, memorat Euagrius *lib. 1. cap. 13.* & ex eo Nicephorus *lib. 14. cap. 57.*

Interim de huius Codicis conditoribus illud obseruandum, eos leges quamlibet a nonnullis Episcopis damnatas in hunc Codicem referre sustinuisse. Quanquam in hac legis parte nihil adeo atrox, neque cætera illa atrociora continentur; de quibus maxime querebatur Ambrosius,

vt putet

vt putet, quis, hanc legem nostram non esse partem illius Epistolæ, quam adeo configit Ambrosius, verum posterioris, quam Theodosius Ambrosio suggerente, reuocanda priori nimis atroci dictauerit & emendauerit. Verum priori sententiæ adhæreo.

X. (a) Impp. Arcad. & Honor. AA. ad Iudæos.

Nemo exterus religionis Iudæorum Iudæis pretia statuet, cum venalia proponentur. (b) *Iustum est* enim *sua cuique committere.* Itaque Rectores Prouinciæ (c) vobis nullum discussorem, aut moderatorem esse concedent. Quod si qui sumere sibi curam, (d) præter vos Proceresque vestros, audeat, tum, (e) velut aliena adpetentem, supplicio coherceri (f) festinent. Dat. iv. Kalend. Mart. Constantinop. Arcad. iv. & Honorio iii. AA. coss. [296.]

NOTÆ.

(a) *Lex 9. Cod. Iust. de Iudæis.* Hanc legem omisit Baronius in annum suum referre. Vid. *not. d.* ad *leg. 10. supr. de agent. in reb.* GOTHOF.

(b) Ab his scilicet. *Proponunt*, Cod. Iust. Vid. Comment. *ad leg. 2. de Veteran.* & Iuuenal. *Satyr. 4. v. 46. ID.*

(c) *Prouinciarum*, Cod. Iust. *ID.*

(d) Hanc scilicet. *ID.*

(e) *Eum*, Cod. Iust. *ID.*

(f) *Coërcere*, Cod. Iust. *ID.*

COMMENTARIVS.

Arcadii quinque constitutiones de Iudæis sequuntur: puta, præter hanc legem, *lex 11. 12. 13. 15. infr.* quibus addendæ & duæ præterea Paratitli vice extra hunc titulum: puta *lex 3. supr. de Iurisdict.* & *lex 2. supr. de his, qui ad Eccles. confug.* Ex iis sane omnibus, discere licet, quam enixo studio *Arcadius* Iudæos, eorumque priuilegia, vt & Patriarcharum procerumque eorum tuitus sit; inde vero certum his modum dixerit, aduersus eorum vsurpationes.

Huius hæc sententia est: Pretia rerum venalium, quas Iudæi publice proponunt, vendendas, a *Proceribus Iudæorum* statui oportere, non autem a Christianis discussoribus vel Moderatoribus, quos Rectores Prouinciarum fuerint: Basilica ita exprimunt: μηδεὶς ἀλλοεθνὴς ἔφορος γενέσθω τοῖς Ιουδαίοις. Et rationem addit Arcadius, *Iustum* scilicet *esse, cuique sua committere.* Quæ ratio etsi apertum sensum habeat, cui etiam similes in Iure plures occurrunt, vbi tamen annonæ vexandæ metus subesse potest, haud æque obtinet: qui vtique metus sicubi, sane a *Iudæis* est, Dardanariis atque huminum generi in id nato, vt annonam flagellet: & cæteroquin publicæ Magistratuum sollicitudinis pars est, neque infima, dispicere statuereque, vti iusto pretio quæque res vendantur: *l. 1. §. 11. D. de offic. Præfecti Vrbis*, & *l. vltim. D. de leg. Iul. de annon.*

p. 227.

Quare horum ferme metu sunt, qui hanc legem accipiunt, de rebus inter Iudæos ipsos venalibus; at non etiam, si Christiano Iudæus quid venditurus sit. Sunt alii qui verba illa, *præter vos Proceresque vestros*, ita exaudiunt, Christianis non licere pretia statuere Iudæis rerum ab ipsis venalium, nisi auditis prius Iudæorum allegationibus. Quod non admitto: Aperte enim hic remouentur porsus exteri religionis Iudæorum. Quid igitur? Nempe ipsa rerum experientia compertum fuit, Iudæos, vt cæteroquin summo odio apud Christianos flagrabant, vilibusque ferme commerciis occupati erant, (quod docet etiam *lex 18. de nauicul.* quibus vitam tolerabant.) ita a Iudaicæ sectæ osoribus, iniquissimo pretio reculas suas friuolaque vendere coactos: igitur iniquum id visum Principibus, per quos Iudæis esse licebat: ac nominatim *hac leg.* Arcadio Imperatori. *Quibus scilicet esse licet, ea quoque licere oportet, sine quibus iam esse non licet.*

Cæterum illi errant quoque, qui *discussorem*, cuius hac lege mentio fit, cum eo *Discussorum* genere miscent, de quibus supra *lib. 11. tit. 26.* Illi quippe ad rem tributariam pertinent, non ad forum rerum venalium.

De Proceribus Iudæorum, qui & Maiores *l. 1. supr.* iam superius dictum fuit, quos Socrates *lib. 7. cap. 13.* τοὺς Ιουδαίων πρωτεύοντας vocat, Chrysostomus ἄρχοντας *serm. 27. de natiuitate Ioannis Baptistæ*, Vbi ait, Iudæos mensem Septembrem nouum annum nuncupasse, eoque sibi Magistratus designasse, quos ἄρχοντας vocant.

Illud ferri non potest, quod Petitus II. *Var. 10.* vir eruditus nuper scribebat, *hanc leg.* antiquatam *l. 10. supr. de Iurisdict.* quæ nihil cum hac commune habet. Est enim hæc de pretio rerum venalium, illa vero de re iudiciaria.

Ad *huius leg.* rationem proxime facit, quod Athalaricus Rex apud Cassiodorum IX. *Var. 14.* in Comite Syracusano reprehendit, quod mercium aduectarum pretia definiret: addito, pretia debere communi deliberatione constitui: quia non est delectatio commercii, quæ iubetur inuitis: vide & *l. 17. supr. de lustrali coll.*

XI. (a) Iidem AA. ad Claudianum (b) Com. Orientis.

Si quis audeat Inlustrium Patriarcharum contumeliosam per publicum facere mentionem vltionis sententia (c) subiugetur. Dat. viii. Kalend. Mai, Constantinop. Arcad. iv. & Honorio iii. AA coss. [396.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* omisit Baronius, quæ ipsa & a Cod. Iust. abest. GOTHOF.

(b) Ita habent omnes Edd. Parisiensi postrema excepta, in qua habetur *Claudium*: si quid video, proculdubio hic ipse *Claudianus* est Poëta, qui & hoc ipso anno in tertium Consulatum Honorii Panegyricum scripsit, & quidem Mediolani, vnde mox ad Comitiuam Orientis profectus. Sane et tempora congruunt, & natales Poëtæ subscribunt. *ID.*

(c) Ita & aliis nonnullis locis, pro *sententiæ*: nisi hic malis *vltionis sententia*. *ID.*

COMMENTARIVS.

Patriarchas Iudæorum, (de quibus plenissime dixi *lege 1. supr. hoc tit.*) Contumeliis publice afficere Christiani ab Arcadio hac lege prohibentur: contumeliosa eorum forte mentione facta. Nempe vt cæteroquin Christianorum contumeliis Iudæi expositi hac etiam tempestate fuerunt, quod & Arcadio *leg. prox. 12.* & Theodosio Iun. postea reprimere visum *l. 21.* & *26. infr.* ita testatas inimicitias aduersus Patriarchas eorum nominatim plerique exercuere; quod etiam liquet ex eo, quod memorat Hieronymus *Epist. 101. Dudum*, inquit, *Hesychium Virum consularem, contra quem Patriarcha Gamaliel grauissimas exercuit inimicitias, Theodosius capite damnauit, quod sollicitato Notario chartas illius inuasisset.*

Ad dignitatem Patriarcharum quod attinet, *Illustres* pariter, vt *hac lege*, ita & *lege 8. supr.* & *l. 13. infr.* vocantur, ac nominatim *Gamalielis* mentio fit *leg. 22.* honorati Codicillis honorariæ Præfecturæ: Spectabiles vocantur *l. 15. infr.*

XII. (a) Idem AA. Anatolio pf. p. Illyrici.

Excellens Auctoritas Tua, Rectores conueniri præcipiat, vt percepta (b) notatione, (c) cognoscant, oportere a Iudæis inruentum (d) contumelias propulsari, eorumque Synagogas in quiete solita permanere. Dat. xv. (e) Kalend. Iul. Constantinop. Cæsario & Attico coss. [397.]

p.228.

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* omisit Baronius: pariter abest a *Cod. Iust.* GOTHOF.

(b) *γρ. perspecta.* Edit. Quart. & prim. Cuiac. habent *præcepta.* *ID.*

(c) *Adnotatione.* *ID.*

(d) In eadem re eadem voce vtitur *lex 2. supr. de metatis.* *ID.*

(e) Hac eadem die de Iudæis pariter data *lex 2. supr. de his, qui ad Eccles. conf.* sed ad alium Magistratum: puta, ad Archelaum Præfectum Augustalem, id est, Ægypti. *ID.*

COMMENTARIVS.

A Contumeliis & Turbatione Iudæi eorumque Synagogæ ceu cœtus per Præfecturam Prætorianam Illyrici, & sic per Diœcesin Macedoniæ & Daciæ, hac Arcadii constitutione vindicantur, eo quod passim in eos impetus fieret, cœtusque eorum turbarentur, atque in eos ipsos irrueretur. Quod rem ipsam attinet, seu Iudæorum Synagogas, in quas irrui Imperatores noluere, concordant multæ aliæ leges huius tituli, de quibus ad *leg. 12. supr.* & *lex 2. supr. de metatis*, vbi dixi.

XIII. (a) Idem AA. Cæsario pf. p. (b)

Ivdæi sint obstricti cærimoniis (c) suis: Nos interea in conseruandis eorum priuilegiis Veteres (d) imitemur, quorum sanctionibus definitum est, (e) vt priuilegia his, qui inlustrium (f) Patriarcharum ditioni subiecti sunt, (Archisynagogis, Patriarchisque, ac Presbyteris, cæterisque qui in eius religionis Sacramento (g) versantur) nutu Nostri Numinis perseuerent ea, quæ venerandæ Christianæ legis primis Clericis, sanctimonia deferuntur. Id enim & Diui Principes, Constantinus (h) & Constantius, (i) Valentinianus (k) & Valens, diuino arbitrio, (l) decre-

uerant. (m) Sint igitur etiam a Curialibus muneribus alieni, pareantque legibus suis. Dat. Kalend. Iul. Cæsario & Attico coss. [397.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* omisit Baronius, haud aliter atque ea abest a *Cod. Iustin.* Eam indicare mihi videtur Honorius *l.* 158. *supr. de Decurion.* GOTHOF.

(b) *Cæsarius* PP. sub Arcadio Orientis scilicet: vid. *Prosopogr. ID.*

(c) *Cærimoniæ*, de Iudaica religione. Sic & de hæresibus *ceremoniæ* vox *l.* 48. *supr. de hæreticis. ID.*

(d) Id est, Principes anteriores Christiani: puta, vt *fine legis* exprimitur, Constantini, Constantii, Valentiniani, Valentis. *ID.*

(e) Locum hunc ita restituo, *Quorum vt sanctionibus definitum est, ita priuilegia*, &c. *ID.*

(f) *Inlustres* Patriarchæ *hac leg.* & *l.* 8. *supr. ID.*

(g) Id est, *Legis* suæ Primates sunt, deque religione sua sententiam habent, vt loquitur *l.* 8. vt *l.* 2. *qui deuotione tota*, &c. *in secta Iudaica degentes, Legi ipsi præsident*: plura ad *d. l.* 8. *ID.*

(h) Puta *lege* 3. & 4. *supr. ID.*

(i) Huius constitutio talis nulla extat. *ID.*

(k) Neque horum constitutiones super hoc extant. *ID.*

(l) *Arbitrium* diuinum, de Imperatoria iussione passim hoc Codice: Sic & apud Symmachum, *arbitrium* Imperiale *lib.* 10. *epist.* 53. *ID.*

(m) Al. *decreuerunt*, vt in Til. & Quartan. & prim Cuiac. *ID.*

COMMENTARIVS.

Privilegia, Archisynagogis Iudæorum Patriarchis, Presbyteris, & cæteris in ea religione versantibus (de quibus dictum ad *l. 1. 2.* & *4. supr.*) veterum exemplo Principum Christianorum: puta Constantini Magni (quod etiam docet *lex 2.* & *4. supr.*) item Constantii & Valentiniani & Valentis, hac Arcadii Constitutione confirmantur, ac nominatim, immunitas a muneribus Curialibus. Rursum eodem exemplo, quo eadem priuilegia primis Clericis Christianis deferuntur: *Primi Clerici* sunt Episcopi, Presbyteri & Diaconi, quomodo etiam designantur *lege 24. supr. de Episcop.* ἱερωμένοι. Cæteri dicuntur inferioris loci *lege 41. supr. de Episcopis*, & Ministri. Verum de hoc Clericorum priuilegio pluribus dictum *eo titulo de Episcopis.*

Illud singulare hac lege est, Arcadium hac constitutione inter cæterorum Principum constitutiones, non & Patris sui constitutiones aut Valentiniani Iunioris aut Gratiani memorare, quas alioquin subinde memorare, atque his sese efferre solet, & vero effert *l. 15. infr.* Quare hæc totamque legem spectanti, certissimum Theodosium M. & Valentinianum Iun. & Gratianum hæc priuilegia immunitatis a muneribus Curialibus Iudæorum primatibus ademisse, & sic curialibus muneribus eos obnoxios fecisse (pariter vt nauiculariæ functioni obnoxii fuerunt *l. 18. supr. de nauicular.*) Et sane id expresse probat Valentiniani Iun. *lex. 99 supr. de Decurionibus*: cuius Anno Domini 383. datæ hæc verba sunt ad Hypatium Præfectum Prætorio. *Iussio*, inquit, *qua sibi Iudææ legis homines blandiuntur, per quam eis Curialium munerum datur immunitas, rescindatur: Cum ne Clericis quidem liberum sit, prius se diuinis ministeriis mancipare, quam patriæ debita vniuersa persoluant. Quisquis igitur vere Deo dicatus est, alium instructum facultatibus suis, ad munera pro se complenda constituat.* Quare rursum hinc sequitur, recentiorum Principum, Gratiani, inquam, Valentiniani Iun. & Theodosii hac parte leges ab Arcadio *hac leg.* infirmari: viceuersa in vsum reuocari vetustiorum Principum iussiones: *In conseruandis*, inquit, *eorum priuilegiis VETERES imitemur.* Quibus verbis Imperator aperte submouet recentiorum Principum iussiones p.229.

Cæterum hoc in argumento octo in vniuersum hoc Codice constitutiones versantur. Constantinus Magnus scilicet Hiereos, &c. tantum a Curialibus muneribus immunes esse voluit *l. 2. 3. supr. hoc tit.* mox & *l. 4.* Valentinianus Iun. ne hos quidem *l. 99. supr. de Decurionib.* Arcadius primum Hiereos excepit *hac leg.* 13. postea omnes Iudæos Curiæ obnoxios, Curiæ mancipari voluit *l. 165. d. tit. de Decurion.* Honorius pariter omnes *l. 24. infr. hoc tit.* & *l. 157. 158. supr. de Decurionibus*: His addatur Iustiniani *Nouella 45.*

Singularis & eo quoque nomine est hæc lex, quod ea distincta edocet duo Patriarcharum genera fuisse: de quo alioquin vide, quæ semel dixi *ad l. 1 supr.* Neque audiendus est vir eruditus Petitus II. *Var. 10. p. 146.* qui hunc locum sollicitabat: loco istorum *Archisynagogis, Patriarchisque ac Presbyteris*, e literarum, vt ipse aiebat, ductu, reponebat, *Archisynagogis, Patri, Hiereis ac Presbyteris*, & sic loco *Patriarchisque*, substituebat *Patri Hiereisque.* Quod si admittatur, quis locus iam ab emendatione, quæcunque in mentem venerit, immunis erit? Probabilius quis reponeret, *Archisynagogis Archihiereisque*: hi enim duo ita iunguntur apud Lampridium *in vita Alex. Seueri cap. 28. in fin.*

Ergo, vt hanc ad legem redeamus, Arcadius Archisynagogos & cæteros a Curialibus muneribus immunes facit, vt seruire possint legibus suis: *Pareantque*, inquit, *legibus suis.* Quibus verbis opponitur Curialibus munerum onus, patientiæ legibus Iudaicis, id est, ministerio legis Iudaicæ. Quare grauis error est viri eruditi Petiti II. *Var. 10. pag. 148.* qui his verbis id indicari putauit, primates Iudæis suis hoc tempore ius dixisse in his, quæ ad forum & Leges ac iura pertinent, quod anno proximo 398. his ademtum fuerit *lege 10. supr. de Iurisdictione*: de quo ad *eam legem plenius.*

XIV. (a)

XIV. (a) Idem AA. Messalæ PF. P. (b)

SVPERSTITIONIS indignæ est, vt Archisynagogi, siue Presbyteri Iudæorum, vel quos ipsi *Apostolos* vocant, qui ad exigendum aurum adque argentum a Patriarcha certo tempore diriguntur, a singulis Synagogis exactam summam adque susceptam ad eundem (c) reportent. (d) Qua de (e) re, omne quidquid considerata temporis ratione confidimus esse collectum, fideliter ad nostrum dirigatur ærarium. De cetero autem nihil prædicto (f) decernimus esse mittendum. Nouerint igitur populi (g) Iudæorum remouisse nos deportationis (h) huiusmodi functionem. Quod si qui ab illo (i) depopulatore Iudæorum ad hoc officium exactionis fuerint directi, Iudicibus offerantur, ita vt tamquam in legum nostrarum violatores sententia proferatur. Dat. III. Id. April. Med. Theodoro v. c. CONS. [399.]

NOTÆ.

(a) Hanc legem Annalibus suis inseruit Baronius *Anno D.* 399. *num.* 79. de qua & *seq. num.*80. agit. Eam idem Honorius memorat & abrogat *l.* 17. *infr.* vid. & *l. vlt.* GOTHOF.

(b) Italiæ scilicet. *ID.*

(c) Patriarcham. *ID.*

(d) Ita mox *deportationis functio* dicitur. *ID.*

(e) Bene habent hæc, quod etiam ita accipere possis, pro *quamobrem. ID.*

(f) Patriarchæ. *ID.*

(g) Per Occidentem. *ID.*

(h) *Deportationis*, id est, transmissionis & Apostolatus, de quo *mox* Tiliana Quartan. & prim. Cuiac. male habebant, *deprædationis*, quas Editiones sequutus est Card. Baronius. *ID.*

(i) Patriarcha. *ID.*

COMMENTARIVS.

HONORII Imper. hæc lex est de Iudæis: cuius sunt de Iudæis sex præterea hoc tit. Constitutiones, puta *lex 16. 17. 19. 20. 23. 24.* & tres praterea per alios sparsæ titulos; puta *lex 158. supr. de Decurionib. l. 8. supr. de execut. lex vltim. supr. de feriis.* Hac lege Honorius Imp. Apostolatum, seu collationem & deportationem AVRI CORONARII (vt vocatur *l. vltim. hoc tit.*) de quo agitur duabus prætere a legibus *l. 17. & l. vltim. hoc tit.* cuius anniuersarius canon erat, in Orientem ex Præfectura Prætoriana Italiæ quoque deferri, & deportari solitam, submouet; Anastasio tum Vrbi Romæ Episcopante. Quam Constitutionem idem postea indicat & abrogat quinquennio post, sub Innocentio PP. *l. 17. infr.* reuocato veteri iure.

Quod vt intelligatur, quatuor sunt obseruanda. Primo, stante olim Ierosolyma, a Iudæis quotannis, stato tempore, ex omnibus Prouinciis, per quas sparsi erant, ad eam Vrbem templumque, aurum, διδραχμον iuxta legem, cuius etiam mentio extat in Euangelio, missum & deportatum, quod Templo inferretur seu ærario publico. Quod Cicero *pro Flacco* testatur his verbis *c.28. Cum aurum* inquit, *Iudæorum nomine quotannis ex Italia, & ex omnibus vestris Prouinciis Hierosolymam exportari soleret.* Et Iosephus *lib. 16. Antiqu. cap. 10.* recitat literas (& decreta) Augusti, Agrippæ, Norbani item Flacci, Iulii Antonii ad Cyrenenses, Ephesios, Sardos, atque ad alios missas. in quibus scriptum erat; ne Iudæi, qui ibi habitabant, dona pecuniasque in vsum templi & sacrorum mittere Hierosolymam prohiberentur: de eodem idem Iosephus *lib. 18. cap. 12.* Eoque pertinet tractatus de *Schekalim*, seu de siclis in Talmud *parte II.* quæ vocatur *Seder Moed*, *l. 4.* quæ octo capita in se continet: vbi dicitur primo die Februarii publica proclamatione moneri solitum populum. vt singuli tempore siclum adducerent, ante principium *vero Maii*, (quo appetente certe hæc lex lata est) id exsolui oportuisse; cumque magno numero ex remotioribus locis hoc tributum mitteretur, commutare id licuisse in *Darchonos*, qui erant numeri aurei oneris leuandi causa. Atenim, quod Secundo obseruandum, post excidium iam templi Hierosolymitani in vicem superioris collationis aurique, p.230. *Patriarcha* Iudæorum ex omnibus Orbis Romani Prouinciis tributum quoddam a superiore diuersum, contra quam Cuiacius credebat, annuum, seu pensionem Coronarii auri nomine a singulis Synagogis accepit mox & exegit, & quidem etiam sub Christianis Impp. diuiso quamlibet etiam Imperio in Orientale & Occidentale. Quod præter hanc *legem 17. & vltim. infr.* docet quoque Epiphanius hæresi *Ebionit. 30. n. 4.* & Iulianus Imp. *epist. 25.* quorum verba postea consignabo. Meminit & Hieronymus *aduersus Vigilantium in fin. pag. 86. Tom. II. Oper. Edit. Francf. Tota*, inquit, *mente festinat* (Paulus) *vt Hierosolymam & ad sancta loca cedentibus pecuniæ dirigantur.* Mox: *Hac in Iudæa atque hodie perseuerante consuetudine: non solum apud nos, sed & apud Hebræos, vt qui in lege Domini meditantur die ac nocte, & partem non habent in terra nisi solum Deum, Synagogarum & totius orbis foueantur ministeriis. Patriarchæ* igitur vniuersali, sic vt dicam, hic canon pendebatur: error enim est Viri Docti II. *Var. 10. pag. 151.* asserentis anniuersarium hunc canonem singulas Synagogas Patriarchæ suo, quæ ditionis illius erant persoluisse. Idque *auri Coronarii nomine*, de cuiusmodi auro coronario fuit supra titulus *lib. 12.* Tertio, obseruandum ab *Archisynagogis* siue Presbyteris Iudæorum. vel ab Apostolis (de quibus mox) a singulis Synagogis hoc aurum exactum. De Archisynagogis iam antea dixi: illud hinc de iis discimus, eos singulis Synagogis præfuisse, & exactum ab his hoc aurum: Quod postremum docet & scriptor vitæ Chrysostomi, qui & mutatos sæpe a Patriarchis Archisynagogos ait, si non satis conferrent. Quarto obseruandum est, Patriarcham quosdam habuisse suos, velut

velut Adsessores, atque Agentes in rebus, quos missionibus, atque inter alia huic tributo seu auro Coronario & Apostolatui exigendo, certo tempore dirigebat, destinabat, qui *Apostoli* vocabantur: vt præter hanc legem docet quoque Epiphanius *dicto loco pag. 128. Tom. I. Oper. Edit. Coloniens.* vbi de Iosepho quodam, huius generis Apostolo, loquitur: ϰτος γὰρ Ἰώσηππος τῶν παρ' αὐτοῖς ἀξιωματικῶν ἀνδρῶν ἐναρίθμιος ἦν. εἰσὶ δὲ ϰτοι μετὰ τὸν Πατριάρχην ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ καλϰμενοι, προσεδρεύϰσι δὲ τῷ Πατριάρχῃ, καὶ σὺν αὐτῷ πολλάκις, καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ συνεχῶς διάγϰσι, διὰ τὸ συμβϰλεύειν καὶ ἀναφέρειν αὐτῷ τὰ κατὰ τὸν νόμον: id est, *Hic Iosephus inter dignitate præstantes apud ipsos viros connumeratus erat. Sunt autem hi post Patriarcham APOSTOLI apellati, assidentque Patriarchæ, & cum ipso sæpe assidue nocte ac die agunt, consulendi gratia, & vt referant ad eum ea, quæ ad legem spectant.* Et Eusebius *ad Esaiæ 18. vers. 2.* in Catena Patrum nondum edita, de Apostolis agens, qui a Iudæis Hierosolymæ agentibus, ad cæteros missi, vt doctrinam Domini velut nouam ac erroneam traducerent, (quem locum Eusebii memorat Hieronymus *in d. c. Esaiæ*: de quo etiam Iustinus *dialog. adu. Triphon.* inter alia *pag. 234. 335. Edit. Coloniens 1686.*) Ἀποστόλϰς δὲ εἰσέτι καὶ ἔθος ἐστὶ Ἰϰδαίοις ὀνομάζειν τϰς ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἀνακομιζομένϰς: *moris & nunc est Iudæis, vt hos Apostolos appellent, qui literas circulares ad primates eorum circumferunt.* Item destinatos eos velut commissarios & censores eorum, qui in officio aliquo inter Iudæos constituti erant, Epiphanius quoque docet *dict. hæres. 30. num. 11.* ἐπεὶ ϰν οἷα Ἀπόστολος (ϰτως γὰρ παρ' αὐτοῖς, ὡς ἔφην, τὸ ἀξίωμα καλεῖται) ἐμβριθέστατος καὶ καθαρεύων δῆθεν τὰ εἰς κατάστασιν εὐνομίας: ϰτως ἐπιτελεῖν προβαλλόμενος, πολλϰς τῶν κακῶν κατασαθέντων Ἀρχισυναγωγῶν, καὶ ἱερέων, καὶ πρεσβυτέρων καὶ Ἀζανιτῶν τῶν παρ' αὐτοῖς διακόνων ἑρμηνευομένων, ἢ ὑπηρετῶν, καθαιρῶν τε καὶ μετακινῶν τϰ ἀξιώματος ὑπὸ πολλῶν ἐνεκοτεῖτο. *Et quoniam pro ea, quam gerebat Apostoli functione (ita enim, vt diximus, ea dignitas vocatur) summam præ se grauitatem, atque in constituenda disciplina seueritatem ferebat, cui rei præstandæ fuerat electus, ac plerosque Synagogis Præfectos, & Sacerdotes ac Presbyteros, & Azanitas, quo nomine Diaconos aut ministros appellant, homines improbos in ordinem redegerat, ac dignitate priuarat, multorum in se conuertit odia.* Quo loco verba illa, ϰτως ἐπιτελεῖν προβαλλόμενος significant, eam ad rem præstandam destinatum Iosephum, id est, ad censuram agendam de Presbyteris, &c. Neque enim ea sollicitare, inque alium sensum trahere debuit Vir Eruditus *lib. II. Var. cap. 10.* transpositis ita verbis, ὡς ϰκ ἐπιτελεῖν προβαλλόμενος. De his Apostolis est & hic Hieronymi locus, *in epist. ad Galatas v. 1. tomo 9. fol. 79. litt. F. siu. pag. 124. Tom. IX. Oper. Edit. Francf. Vsque hodie a Patriarchis Iudæorum Apostolos mitti. Ad distinctionem itaque eorum, qui mittuntur ab hominibus, & sui, qui sit missus a Christo, tale sumpsit exordium: Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem.* Alioquin apud Hesychium quoque, πρέσβεις, οἱ πρεσβευταὶ, μεσῖται, Ἀπόστολοι. Sic & olim iam his similes fuere Apostoli, qui decimas atque alia percipiebant & ad Leuitas deferebant, οἱ τὰς θυσίας ἀνάγοντες, vt eos vocat Philo, *in Legatione ad Caium pag. 1035. Edit. Francf.* Augustus in edicto apud Iosephum *Antiquit. lib. 16. cap. 10.* vocat eos ἀποδοχέας: Philo etiam *pag. cit.* ἱεροπόμπϰς vocat, & *p. 1036.* scribit, συναγομένϰς χρήματ' εἰσφέρειν ἃ πέμπϰσιν εἰς Ἱεροσόλυμα. Et ad id exemplum, prima Christianorum ætate, qui ad perferenda vltro citroque Ecclesiarum munera ab Ecclesiis mittebantur, dicti sunt Ἀπόστολοι *2 Corinth. 8. 23. Philipp. 2. 25.*

Cæterum ab ipsismet Iudæis ita vocatos, & hæc lex docet illis verbis, *Quos ipsi Apostoli vocant:* & Epiphanius istis, εἰσὶ δὲ ϰτοι μετὰ τὸν Πατριάρχην Ἀπόστολοι καλϰμενοι. Item, Ἀπόστολος, ϰτως γὰρ παρ' αὐτοῖς, ὡς ἔφην, τὸ ἀξίωμα καλεῖται. Et Iulianus illis, quæ de Apostolatu mox dicam. Vt mirer Virum Doctum aliter sentientem. Quæ cum ita sint non debuit Vir Doctus, pro *Apostolos* hic reponere *Apostolicos:* quomodo Zonaras in Heraclio Hierosolymitanum Patriarcham Iacobitarum, Apostolicum vocat. Atenim admitto eiusdem sententiam, vt *Patriarcharum* & similia, ita & *Apostolorum* vocabula inter Iudæos nonnisi post vrbis excidium vsurpata. Ab his suscipiebatur *deportatio*, & *deportationis* functio, vt *hac leg.* vocatur, siue Apostolatus, Ἀποστολή: quod & Iulianus Imp. *Epist. 25. ad Iudæos* docet: & Epiphanius *d. hæresi Ebionit. 30. num. 11.* Iuliani verba: Ἰϰδαίων τῷ κοινῷ hæc sunt: τὸν ἀδελφὸν Ἴϰλον (γρ. Ἰϰδαν) τὸν αἰδεσιμώτατον Πατριάρχην παρῄνεσα, καὶ τὴν λεγομένην εἶναι παρ' ὑμῖν Ἀποστολὴν κωλυθῆναι: καὶ μηκέτι δύνασθαι τὰ πλήθη ὑμῶν τινὰ ἀδικεῖν τοιαύταις φόρων εἰσπράξεσιν, ὡς πανταχόθεν ὑμῖν τὸ ἀμέριμνον ὑπάρχειν τῆς ἐμῆς βασιλείας: id est, *Fratrem Iulum (γρ. Iudam) Patriarcham omni obseruantia dignum hortatus sum, vt etiam tributum quod Apostolatus apud vos vocatur, prohibeat & in posterum nemini liceat populos vestros huiuscemodi tributorum exactionibus lædere, quo vobis securitas vndique in meo regno sit.* Epiphanii sunt ista: συμβέβηκε γὰρ αὐτὸν τὸν Ἰώσηππον μετὰ τὸ ἀδρυνθῆναι Ἰϰδαν τὸν Πατριάρχην, ὃν προείπομεν (τάχα γὰρ ϰτως ἐλέγετο) ἀμοιβῆς ἕνεκα γέρας τῷ Ἰωσήππῳ τῆς Ἀποστολῆς δϰναι τὴν ἐπικαρπίαν: καὶ μετ' ἐπιστολῶν ϰτος ἀποστέλλεται εἰς τὴν Κιλίκων γῆν: ὃς ἀνελθὼν ἐκεῖσε ἀπὸ ἑκάστης πόλεος τῆς Κιλικίας, τὰ ἐπιδέκατα καὶ τὰς ἀπαρχὰς παρὰ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἰϰδαίων εἰσέπραττεν, id est, *Per idem tempus, cum iam Patriarcha Iudas, quem diximus (ita enim forte vocabatur) ad robustam ætatem peruenisset, Iosephum præmii loco Apostolatus (dignitatis id nomen est) honore ac commodis exornat. Inde cum literis in Ciliciam proficiscitur. Quo cum accessisset, vnoquoque ex oppido decumas ac primitias a Prouincialibus Iudæis exigebat.* Ita enim locus hic explicandus, in quo interpretando Cornarius non semel lapsus: ἀποστολῆς ἐπικαρπία, est Apostolatus exigendi cura, seu functio Apostolatus, id est, deportationis auri Coronarii, pensionis largitatis. Sane & apud Græcos ἀποστολαὶ, ἀποπέμψεις, δῶρα, ἀποστέλματα, quæ ad amicos mittebantur: vide Aristotelem 4. ad *Nicomach.* Vlpianum *apud Demosthenem*, Suidam, Auctorem Macchabæorum *lib. 1. cap.* p. 234. *2. v. 18.* Porro fuit hic canon anniuersarius, vt vocatur *l. vltim.* ex consuetudine præbebatur *l. 17. hoc tit.* pensionis nomine *l. vltim.* Coronarii auri nomine *d. l. vltim.* (de cuius nominis ratione ibidem

dem) sic vt ad exigendum eum certo tempore Apostoli a Patriarcha dirigerentur *hac leg.* consistebat vero in auro & argento *hac leg.* & exigebatur ab omnibus Synagogis *l. vltim. hoc tit.* sic vt ab Occidentalibus quoque partibus dirigeretur in Orientem *hac leg.* & *l. 17.* & *l. vltim.* vnde *deportationis* functio *hac leg.* vocatur. * Quare erronea est obseruatio viri eruditi Petiti, qui singulis ditionibus & Præfecturis illustres Patriarchas tribuens, aurum istud atque argentum ex Synagogis eorum ditioni subiectis pensitari solitum scribit: quem refutat *hæc lex*, & *l. 17.* & *l. vltim. infr.* Sed & erronea sententia eiusdem II. *Var. 10. p. 157. 158.* putantis tribus vicibus hunc canonem exactum (quod sane alioqui verum est de tributis, quæ fisco pensitabantur) nam & *l. vltim. anniuersarius canon*, nullo praeterea addito vocatur, & *hac leg.* non diuisis vicibus, verum *certo tempore* Apostolos ad exigendum aurum atque argentum a Patriarcha directos. Neque argumentum vllum desumi potest ex subscripto huic legi die *III. Id. April.* non magis quam ex subscripto *legi 17. VIII. Kalend. Aug.* aut vltimæ *III. Kal. Iun.* quæ tres constitutiones de isto auro Coronario & Apostolatu sunt.

His ita cognitis, de huius legis sententia, atque adeo de Honorii mente accuratius videndum est. Nempe cum Patriarcha, qui in Oriente præsidebat, Occidentis Imperio iam ab Oriente diuulso, hanc functionem seu hoc Apostolatus deportationisque tributum ab Occidentalibus quoque Iudæis, seu vt ipse Honorius ait *d. l. 17.* hanc legem recantans *istarum* (Occidentalium sc.) *partium* porro exigeret, Apostolis in id missis, indignum, seu vt ipsemet Honorius loquitur, *superstitionis indignæ visum*, id fuit Honorio permittere. Nempe indignum visum, cum Occidentis Imperium nec quicquam Orientali subesset, Patriarchæ Orientali & sic in alio seu Occidentali orbe constituto, licere ius quoddam supremæ potestatis in eo & in his constitutis exercere, & aurum Coronarium seu tributum *ab his partibus* exigere: Quod exemplum & alibi alia in re obseruatum vtiliter alio traduci potest.

Sane vt altius penetremus, proculdubio & hæc lex indicium est & vestigium simultatis fraternæ inter Arcadium & Honorium: cuius auctor & origo primum Rufinus extitit, teste Claudiano *in Rufin. lib. 2. v. 160. sequ.* & *lib. 1. in Eutropium.* Mox Eutropius, huius etiam anni consul cum Theodoro: vt testatur Claudianus *lib. 1. in Eutropium. v. 281. sequ.*

Arma relinque viris: Geminam quid diuidis aulam?
Conarisque pios odiis committere fratres?
Te magis, ah demens, veterem si respicis artem,
Conciliare decet: Gestis pro talibus annum
Flagitat Eutropius.

Igitur ab ea simultate id quoque profectum quod *hac leg.* vetatur. Et hoc quidem, vt dixi, sine Honorius per Occidentem Apostolatum exigi vetuit. Alio enim fine Iulianus olim *d. epist. 25.* in totum exigi vetuit. Ex his interim apparet, labi eos, qui in totum *hac leg.* Apostolatus functionem interdictam scribunt, mox & generaliter restitutam *l. 17. infr.* cum in Occidente tantum interdicta fuerit *hac lege*, mox restituta *d. l. 17.*

Et hæc quidem ita *hac leg.* Honorius, tribus etiam enixæ voluntatis suæ indiciis additis: nam 1. & *superstitionis indignæ* id vocat. 2. & Patriarcham hoc tributum exigentem depopulatorem: 3. & Apostolos ad id missos iudicibus offerri, puniri que iubet.

Atenim Honorius reconciliata iam inter se & Arcadium gratia post quinquennium Romæ positus sub Innocentio Episcopo Romano, sententiam recantauit *l. 17. infr. hoc tit.* & consuetudine secundum veterum Principum statuta reducta, Iudæis Occidentalis orbis sui, mittendi huius auri Coronarii copiam fecit. De hac ipsa re tandem erit & lex Theodosii Iun. *l. 29. infr. hoc tit.* (vbi dicam adhuc) quæ pariter ostendit, ab Occidentalibus partibus, Patriarchis id conferri consueuisse.

* Huc pertinet locus elegans Chrysostomi *libr. contra. Iudæos & Gentiles, quod Christus sit Deus*, *pag. 581. Tom. I. Oper. Edit. Benedictin.* Ibidem S. Pater scribit, frustra tentasse gentem Iudaicam Iuliani Aug. temporibus restaurationem templi Hierosolymitani, & fuisse eorum conatus diuina virtute impeditos, quamuis immensos possideret Patriarcha gentis thesauros. Καίτοι τί, inquit, τὸ κωλῦον ἦν, εἰ μὴ θεία δύναμις ἦν ἡ ἀντιπίπτουσα; οὐ χρημάτων περιουσία πολλὴ παρ' αὐτοῖς; οὐ τοὺς ἁπάντων πανταχόθεν φόρους συνάγων ὁ Πατριάρχης, ἀπείρους κέκτηται θησαυρούς; *atqui, si non diuina virtus obluctaretur, quid obstaret? Annon magna vis pecuniarum penes illos est? annon ab omnibus vndique tributa colligens Patriarcha, immensos possidet thesauros?* Vide etiam quæ ad hunc locum obseruauit Cl. Bernard. de Montfaucon.

XV. (a) Idem (b) AA Eutychiano PF. P. (c)

Cuncta Priuilegia, quæ Viris Spectabilibus (d) Patriarchis, vel his quos ipsi ceteris præposuerunt, (e) diuæ memoriæ Pater Noster, atque retro Principes detulerunt, suum robur tenere censemus. Dat. III. Non. Febr. Constantinop. Honorio A. VI. & Aristæneto coss. [404.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* Eandem Baronius in annum suum non retulit. GOTHOF. Hæc lex atque sequentes, 16. & 17. illustrari possunt ope *Decennalium Arcadii & Honorii AA.* celebratorum propter susceptum imperium post mortem Patris Theodosii. Liquet ex his legibus, solitos fuisse Imperatores in huiusmodi festis priuilegia dare & reuocare. Vid. Anton. Pagius *in Critic. ad h. an. num. 36.* RITTER.

(b) Tribuenda hæc lex, Arcadio, *Honorio & Theodosio.* GOTHOF.

(c) Eutychianus PP. sub Arcadio Orientis scilicet: vid. *Prosopogr. ID.*

(d) Vide quæ dixi ad *l. 11. supr. ID.*

(e) *Qui Patriarcharum arbitrio, habent suam de religione sententiam*, *l. 8. supr.* *Qui Patriarcharum ditioni subiecti, & in religionis Sacramento versantur*, *l. 13. supr. ID.*

COMMENTARIVS.

Patriarchis Iudæorum, & cæteris, qui ab his præpositi sunt, quibus priuilegia a Theodosio Magno patre suo, aliisque retro Principibus tributa fuerant, *hac leg.* confirmat rursum Arcadius. De quo vide *l. 2. 4. 13. supr.* quæ postrema est eiusdem Arcadii. Quod autem de priuilegiis a Theodosio Magno tributis *hac leg.* dicitur, non est contrarium iis, quæ ad *d. l. 13.* dixi: Priuilegia enim ista alia fuerint necesse est, quam de quibus agitur *d. l. 13.* vel saltem Patriarchis summis delata, non etiam his, qui Petriarcharum ditioni subiecti: de quibus est exerte *d. l. 13.* Ex *hac* interim *leg.* colligat quis, aliquo tempore sub Arcadio ante *hanc legem* post *d. l. 13.* priuilegia illa Iudæis detracta fuisse.

De quibus autem Patriarchis accipienda sit hæc lex, quæri potest? Ego cum Petito II. *Var. 10. pag. 145.* de minoribus accipio. Et quidem duobus argumentis. Primo, tituli *Spectabilium*, summis enim Patriarchis, Virorum *Clarissimorum*, & *Illustrium* titulus *l. 8. supr.* & *l. 13.* conceditur. Alterum istud est; quod hæc ipsa priuilegia minorum Patriarcharum memorantur & confirmantur *d. l. 13.* p. 232.

XVI. (a) Idem AA. (b) Romuliano PF. P. (c)

Ivdæos, & Samaritanos, (d) qui sibi Agentum in rebus priuilegio blandiuntur, omni militia priuandos esse censemus. Dat. x. Kalend. Mai, Rom. (e) Honorio A. vi. & Aristæneto cons. [404.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* eandemque Baronius omisit. Ei concordat *lex 24. infr.* GOTHOF.

(b) *vg. Idem AAA. ID.*

(c) Hic idem videtur, qui Anno Domini 398. *Præfectus Vrbis* Constantinop. erat, quod docet *lex 45. supr. de re milit.* vid. *Prosopogr. ID.*

(d) *Samaritanorum* præter *hanc legem.* & *Rubr. supr.* fit præterea mentio. *l. 28. infr. hoc tit.* & *l. 18. supr. de nauicul.* & vbique Iudæis subiiciuntur, de quibus mox plura. *ID.*

(e) *Romæ* hoc tempore constitutus Honorius, vt præter *hanc legem* docet quoque lex proxime sequens, & *l. 65. supr. de cursu publ. lex 2. supr. de exaction. l. 4. supr. de Decuriis Vrbis Romæ*: & Claudianus Panegyr. *in VI. Honorii consulatum* in id expresso. *ID.*

COMMENTARIVS.

Militia Agentvm in rebus Iudæi & Samaritani fungi hoc adhuc æuo poterant: cum tamen aliis militiis interdictum eis esset. *Agentum*, inquam, *in rebus*, de quibus *suo titulo* plenius. Atqui Honorius iam Romæ positus sub Innocentio Episcopo Romano, etiam Agentes in rebus eos esse hac constitutione prohibet. Quod & ipsum postea rursum constituit de Iudæis *l. 24. infr.* vbi vide quæ dicam.

Cæterum de *Samaritanis* hic aliquid dicendum. Fit eorum mentio, præter *hanc legem* & *Rubr.* huius tituli, duabus insuper legibus; puta, *l. 28. infr. hoc tit.* & tertia adhuc *l. 18. supr. de nauicul.* & vbique Iudæis subiiciuntur, pariter vt Nouella Theodosii 3. similiter concepta, *de Iudæis, Samaritanis*, &c. Deque vtrisque idem semper hoc Codice constituitur, cum Iustiniani æuo postea Samaritani deteriore conditione fuerint: vide *l. 21. Cod. I. de hæreticis*: vid. & *Nou. 129. 144.* Fit & eorum mentio in solemni illa Adriani Epistola, quæ apud Vopiscum, *in Saturnin. c. 8.* vbi de Ægypto: *Nemo*, inquit, *illic Archisynagogus Iudæorum, nemo Samarites, nemo Christianorum Presbyter, non Mathematicus, non Aruspex, non Aliptes.* Et eodem loci ipse Vopiscus de iisdem Ægyptiis. *Sunt enim*, inquit, *Ægyptii viri ventosi, furibundi, iactantes, iniuriosi, atque adeo vani, liberi, nouarum rerum vsque ad cantilenas publicas cupientes, versificatores, Epigrammatarii, Mathematici, Aruspices, Medici. Iam & Christiani & Samaritæ, quibus præsentia semper tempora cum enormi libertate displiceant.* Ita enim locus ille constituendus est. Nempe id vult Adrianus: *Samaritas* rerum nouarum cupidos, quod vulgare crimen Christianorum olim fuisse, quasi seculi osores essent, passim obseruatio est. De Samaritanis his est quoque præter *d. Nouell.* Theodosii 3. Nouella Iustiniani 129. & Iustini 144.

Porro notum, *Samaritas* inter Iudæos tales primum fuisse, quales inter Christianos Schismatici, vt qui de loco & templo, vbi secundum legem Mosis Deus esset adorandus, cum Iudæis certarent: his in Vrbe Hierosolymitana, illis in monte Garizim, contendentibus. Cuius controuersiæ statum Iosephus explicat, *lib. 13. cap. 6.* & quibus momentis lis tota a Rege Ptolemæo, qui Iudex acceptus, terminata fuerit. Imo tamen Samaritani quoque Iudæorum hæretici fuere, Augustinus *lib. 1. contra Cresconium, cap. 31.* quorum hæresis hæc fuit, quod ipsi solum Pentateuchum e tribus voluminibus sacri codicis suscipiebant, & Prophetas reiiciebant. Ad hæc negabant resurrectionem postquam idololatræ esse desierunt. Sparsi autem Samaritani fuere potissimum per Ægyptum, quod superiora loca ostendunt: ostendit & *l. 18. supr. de nauicul.* Sparsi tamen fuere & per Occidentem, quo pertinet hæc lex, & *lex 28. hoc tit.* imo & Romæ fuere deinceps Theodorici R. æuo: testis Cassiodorus, III. *Var. 45.*

XVII. (a)

XVII. (a) Idem AA. (b) Hadriano pf. p. (c)

Dvdvm † iusseramus, vt ea, quæ Patriarchis a Iudæis istarum (d) partium ex consuetudine præbebantur, minime præberentur: Verum nunc, amota prima iussione secundum Veterum Principum statuta priuilegia, cunctos scire volumus, Iudæis mittendi copiam a Nostra Clementia esse concessam. Dat. viii. Kalend. Aug. Rom. Honor. A. vi. & Aristæneto coss. [404.]

NOTÆ.

(a) Et hæc lex a Baronio omissa est. *GOTHOF.*

(b) *γϱ. Idem AAA. ID.*

(c) Italiæ: vide Indicem Personarum & Chronicon: vide & Claudianum. *ID.*

† Ante quinquennium scilicet *lege* 14. *supr.* Anno D. 399. *ID.*

(d) Id est, Imperii Occidentalis: vid. & *legem vltim. infr. ID.*

COMMENTARIVS.

p. 233.

Apostolatvm, seu aurum Coronarium, quod ante quinquennium ab Imperii sui Occidentalis Iudæis, Honorius Imp. exigi vetuerat *l. superstitionis 14. supr.* quo scilicet tempore ei cum Arcadio fratre non conueniebat, de quo dissidio ad *eam legem* dixi, eum nunc, redintegrata inter se & Arcadium gratia & concordia, (cuius meminit quoque Symmachus *lib. 4. epist. 4.* ad Stiliconem) Romæ positus, sub Innocentio Episcopo Romano hac lege restituit, amota seu abrogata præcedenti iussione. Idque *secundum Veterum Principum statuta*, de quo ad eam legem plenius dictum est. De eodem sane est & *lex vltim. infr.* vbi vide etiam quæ dicam. Neque dubium mihi, Innocentio Episcopo Romano saltem adlubente hanc legem ab Honorio latam. Hoc sane ipso etiam tempore, imo hoc ipso anno & tempore æstiuo Ludi seculares Romæ habiti; quod testatur Claudianus, *in VI. Consulatum Honorii v. 360.* * Et Innocentio alioquin Episcopo varia olim imputata scimus: veluti quod Nouatiani ab eo primum Roma eiecti fuerint, quod narrat Socrates, *lib. 7. cap. 9.* Item quod Anno 409. Aruspicibus Tuscis gentilitia quædam sacra molientibus ad soluendam vrbis obsidionem conniuentiam præbuerit, quod Zosimus Christiani nominis osor narrat *lib. 5. c. 41.* cum tamen nil tale memorat Sozomenus, *lib. 9. cap. 7.* etsi Tuscorum conatum illum describat.

Hoc sane *huius legis*, & *d. l. 14.* exemplum haud absurde afferri potest, si quando quæstio oritur, vtrum diuiso Imperio, quod antea iunctum fuerit, alterutrius orbis Patriarcha possit adhuc in altero orbe pristinum ius suum in altero exercere.

* Ludos Seculares ab Honorio non esse restitutos, aduersus Baronii atque Gothofredi sententiam erudite probat ANT. PAGIVS *in Critic. ad Annal. Baron. ad an.* 404. *n.* 2. *sequ.* & *Dissert. hypat. P.* 3. *c.* 10. *n.* 7. & 8. & in Proleg. differt. n. 11. & 12.

Festis, *seu solemnibus & iocis suis, ne Iudæi in contemtum Christianæ religionis quid faciant: veluti ne* Crvcem *exurant festo Amanis.*

XVIII. (a) Impp. Honorius & Theod. AA. Anthemio pf. p. (b)

Ivdæos, quodam (c) festiuitatis suæ solemni, (d) Aman, ad pœnæ quondam recordationem, incendere, & sanctæ (e) Crucis adsimulatam (f) speciem in contemtu (g) Christianæ fidei sacrilega mente (h) exurere, Prouinciarum Rectores prohibeant: ne (i) locis (k) suis fidei nostræ signum inmisceant, sed ritus suos infra (l) contemptum Christianæ legis retineant; amissuri sine dubio permissa hactenus, nisi ab inlicitis temperauerint. Dat. iv. Kalend. Iun. (m) Constantinop. Basso & Philippo coss. [408.]

NOTÆ.

(a) *Lex* 11. *Cod. Iust. eod. tit.* Eam memorat quoque Baronius *Anno D.* 408. *n.* 29. *GOTHOF.*

(b) *Anthemius* PP. Orientis sub Theodosio Iun. vid. *Prosopogr. ID.*

(c) In nonnullis Cod. Iust. *quosdam* male. *ID.*

(d) Ita quoque meliores Codd. Iust. de quo mox. *ID.*

(e) *De Cruce* & eius attributis, dicam plena manu ad *l. vlt. infr. de Paganis. ID.*

(f) *Adsimulatam* vel, *adsimilatam*, id est, effictam: Vide *Glossarium. ID.*

(g) *γϱ. Contemtum*, vt habet etiam Codex Iust. *ID.*

(h) Id est, animo contumelioso. *ID.*

(i) *Neue*, Cod. Iust. *ID.*

(k) Ita

(k) Ita quoque Cod. Iust. Sed omnino reponendum IOCIS : de quo mox. *ID.*

(l) Ita quoque manuscripti nonnulli Codices Iust. Nam vulgati exhibent *citra. ID.*

(m) An potius, *Ian.* In Edit. Quart. editum *III. Kal. Iul. ID.*

COMMENTARIVS.

THEODOSII Iun. in Iudæos, vel de Iudæis, septem constitutiones sequuntur: puta hæc *lex 18. lex 21. 22. 25. 26. 27. 29. seu vltim.* quibus addenda & octaua *l. 24. infr. de Paganis*, nona, puta Nouella eius *Tertia de Iudæis Samaritanis*, &c. Hac lege in commune a CONTEMTV Christianæ religionis FESTIVITATES & solemnia seu solemnitates & celebritates Iudæorum vindicat. A qua ipsa mente est, quoque eiusdem Imperatoris *lex 21. infr. hoc tit.* Hactenus scilicet ritus suos retinere, exercere Iudæis *permittendum* permissumque, vt infra contemtum legis Christianæ consisterent. Quod tamen hac tempestate facere soliti, in hac, quæ sequitur, hypothesi. Notissimum est, ex libro *Estheris* & exinde ex *lib. 11.* Iosephi *cap. 6.* Amanis supplicium, in eo ipso patibulo, quod Mardochæo parauerat: post quod supplicium deinceps vindicati Iudæi, eorum salus in tuto locata. Quare in huiusce rei memoriam instituta festiuitas decima quarta & decima quinta mensis duodecimi Adar, qui Februario & Martio nostro respondet: Quam *Purim*, id est, sortium dixere: nempe a sorte, quam Aman ad temporis huic rei patrandæ prospere, pro more Persarum & vicinarum gentium, explorationem, quo Iudæi perdendi erant, iactari curauerat *Esther 3. v. 7.* Nam Iosephi interpretis, grauis error est, qui non inspecto sacro Codice, dies istos Φρεραίυς dictos, & *conseruatoria* festa interpretatus est: Ibi quippe legendum Φυραίυς, pariter vt in additamento Græco ad historiam Estheris legendum Φȣ́ραι non Φρȣραί Dies quoque vocantur *(2. Maccabæorum vltim. v. 36.)* Μαρδοχαϊκαὶ ἡμέραι. Quod festum institutum a Ioachimo (de quo Nehemiæ *cap. 12.*) Vicario Pontifice Summo, teste Philone Mar-
p. 234. dochæi & Estheris auctoritate, Estheris *c. 9.* Hæc etsi verissima sint: attamen verius, non de iis diebus hic agi, verum intelligi proprie Festum separatum a Festo illo Purim *Sortium*; quod videlicet ad *liberationis* populi Iudaici memoriam institutum: Nempe quod separatim ad pœnæ *Amanis* recordationem institutum, quod in mensem Maium *Siuam* incidit, vt liquet ex Estheris *c. 7. 8.* Et vero hanc legem appetente mense *Iunio* latam notandum est. Nisi putemus Amanis recordationem in Purim seu Mardochiacos dies translatam.

Sane Festum istud cum gaudio lætitia & iocis & conuiuiis seu epulis celebratum, sic vt Bachanalia Iudæorum essent, vt & hodie sunt; quin & munerum missitationibus, *Esther 9.* & apud Iosephum *lib. 11. cap. 6.* de quo vide Anton. Margaritam baptizatum Iudæum *l. de ceremoniis Iudæorum.* Hoc Festo noctu candelæ testandi gaudii causa accensæ, & historia Estheræ per æditum legi solet, cui lectioni mulieres & pueri adsunt: & quoties Amanis fit mentio, pugnis & malleis scamna Iudæi pulsare solent, Amanemque maximo strepitu explodunt; cui similem consuetudinem retinet hodie Ecclesia Romana ipsa passionis Dominicæ nocte in Iudæ detestationem. Omitto alios ritus; certe festi illi dies iocis, vt dixi, transacti: *Iocis*, inquam, nam ita hic reponendum pro locis: ibi, *ne iocis suis fidei nostræ signum immisceant*, quod Burgius quoque iam indicauit, *Elect. 15.* nempe Iudæi, vt dixi, Festo Aman solebant gaudio & lætitia operari, vt traditur libro *Ester cap. 11.* iocisque: vnde Socrates in simili re παίγνια dixit. Cui similem plane errorem sustuli *lib. 1. Tertulliani ad nationes cap. 10.* Ibi, *dispicite apud vos Lentulorum & Hostiliorum sacrilegas venustates, vtrum Mimos aut Deos vestros, in strophis & iocis rideatis*, (vbi MS. habebat *locis*) quod confirmat Apologetici *cap. 15.* Inter cætera vero solemnia iocosque docet hæc lex, Iudæos solitos ad pœnæ recordationem Amanem incendere, & ad simulatam sanctæ Crucis speciem seu patibulum quoddam exurere. Amanem, inquam, *incendere*; vbi malit quis *inscendere*, id est, in crucem agere, suspendere, sustollere, leuare, erigere effigiem Amanis; *in auras tollere*, vt Prudentius: in cruce scilicet, excelsa tollere, quæ vtique Mardochæo parata erat 50. cubitorum, *Esther cap. 6. 7.* Denique Crucifixi alti, ὑψηλὸς ὁ σαυρωθεὶς, Artemidorus *Onirocritic. lib. 2. c. 58.* Certe apud Plautum dicitur quis *ascendere crucem*, sic & apud Prudentium *ascendere in patibulum*; & *insilire in crucem*, & inde, *Crucisalus*, *in Bacchidibus.* Forte etiam hic *incendere*, pro celebrare accipiat quis, quo alioquin sensu vocem *incendere*, accipi aliquando ostendit Iosephus Scaliger *in Ætnam pag. 364.* Verum nihil mutandum: *Incendere* est incendio cremare apud Victorem Vticensem non semel, & quidem *lib. 2.* Ergo Iudæi solemni isto, Amanem in crucem agere soliti, mox crucem exurere; præ se quidem ferentes, id fieri ad recordationem pœnæ Amanis, publici quondam hostis sui, interim vero & *sacrilega mente*, vt hic dicitur, occulta malitia, *in contemtum Christianæ fidei* & per hoc Christo velut alteri hosti gentis suæ, illudentes, vtpote cruce exusta, in qua Saluator noster pependit: De qua duo præterea hic dicuntur: *Nempe fidei Christianæ signum*, de quo plura ad *l. vltim. infr. de Paganis.* Item *sancta crux* & hic dicitur, commutatis pro more nominibus signi & signati. Sane ab eadem mente est, quod crucis supplicium omnino sustulit Constantinus M. sicut & nunc eam iocis Iudæorum misceri Theodosius Iun. vetat.

Huc tandem omnino facit, imo forte illud ipsum est, quod huic legi occasionem dedit, quod memorat Socrates, *lib. 7. cap. 16.* Ἐν Ἰνμεςὰρ (γρ. ἐν Ἔμμα) ὅτω καλȣμένῳ τόπῳ, ὃς κεῖται μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἀντιοχείας τῆς ἐν Συρίᾳ, Ἰȣδαῖοι συνήθεις ἑαυτοῖς ΠΑΙΓΝΙΑ ἐπετέλȣν τινά: καὶ πολλὰ ἐν τῷ ΠΑΙΖΕΙΝ ἄλογα ἐποιȣ̃ντο ὑπὸ μέθην ἐξαλθέντες Χριςιανȣ̀ς, καὶ αὐτοὶ τὸν Χριςὸν ἐν τοῖς ΠΑΙΓΝΙΟΙΣ διέσυρον: γελῶντες καὶ τὸν ΣΤΑΥΡΟΝ καὶ τȣ̀ς ἐπηλπικότας ἐπὶ τῷ ἐςαυρωμένῳ, &c. *In loco inter Antiochiam Syriæ & Chalcidem sito, qui Inmestar nominatur, Iudæi dum ex more ludicris se quibusdam oblectarent, multaque inter ludendendum absurda facerent, temulentia abrepti Christianis ipsique adeo Christo illudere cœperunt, & crucem deridentes, & eos, qui in cruce spem suam collocarunt.* Quæ illic recitat de puero Christiano cruci alligato, & ab his ad necem verberibus cædi solito: vt & de exitu eius sceleris; & quomodo Imp. *ad Prouinciæ Magistratus* scripserit de facinoris huius auctoribus conquirendis puniendisque. Et certe *hac* quoque *leg.* Rectores Prouinciarum hæc prohibere & vindicare iubentur.

Cæterum

Cæterum qui videre volet, qua licentia insolent nonnulli in huius Codicis leges, quamque misere eas vrant secentque, is videat Franc. Haureserre, in *canones Cresconii p. 166.* vbi hanc legem miserrime lacunis defœdatam ait, & ipse sic emendat. Iudæos *quondam* festiuitatis suæ solemni Aman ad Pœnæ quondam *irrogatæ* recordationem incendere, & sanctæ crucis adsimulatam speciem in contemtum Christianæ fidei sacrilega mente exurere *audiuimus, quod* Prouinciarum Rectores prohibeant: ne *sacris* suis fidei nostræ signum immisceant, sed ritus suos citra contemptum Christianæ legis *obtineant, amissuri.* &c.

Tandem vel ex *hac leg.* discant Codicis huius spretores, quantum illi debeatur ad Iustinianei illustrationem, veramque lectionem; nam cum ibi vulgo legatur *solemnia*, &c. omissa voce Aman, (etsi iam meliores Codices eam habent:) atque adeo Glossa solemnia ibi seu solemnes nugas agat: hic vera lectio continetur *solemni Aman:* quam & ipsam Paratitla Græca exhibent: *οἱ Ἰουδαῖοι μὴ ἐν σχήματι τοῦ Αμὰν τὸν τύπον τοῦ σαυροῦ καιέτωσαν, Iudæi formam crucis in Amanis specie non comburant.* Quod mendum diu est cum recte sustulit Cuiacius II. *Obseru 3.* & post eum Leonclauius *lib. 1. Notat. in Græc. Paratit. pag. 20.* & *pag. 1427. Tom. II. Bibl. Iur. Can. Hen. Iustell.* Mirum vero quod idem Leonclauius addit, Codicem Theodosianum *hac leg.* præferre *solem Aman*, cum tamen constanter omnes editiones Codicis Theodosiani Tiliana; Cuiaciana, Parisiensis habeant diserte *sollemni Aman*, vel *sollenni Aman.* In eo quoque grauiter peccat Hugo Grotius adnotatis *ad Estheris cap. 3. pag. 391.* vt & adnot. *ad Estheris addit. cap. 10. pag. 30.* cum dies Purim ab Amane Aman vocatos esse, discere nos ait ex *hac leg.* nam sane ipsa Amanis persona hic designatur.

XIX. (a) Idem AA. Iouio PF. P. (b)

COELICOLARVM nomen, inauditum quodammodo nouum crimen superstitionis vindicauit. Hii nisi infra anni terminos ad Dei cultum venerationemque Christanam conuersi fuerint, his legibus, (c) quibus præcepimus hæreticos adstringi, se quoque nouerint attinendos.
p.235. Certum est enim, quidquid (d) a fide Christianorum discrepat, legi Christianæ esse contrarium. Quam (e) quidam adhuc, vitæ suæ etiam & iuris inmemores, adtrectare ita audent, vt de Christianis quosdam fœdum cogant tetrumque (f) Iudæorum nomen induere. Et quamuis qui hæc admiserint, priscorum Principum legibus (g) iure damnati sint, non tamen pœnitet sæpius (h) admonere, ne mysteriis Christianis inbuti, peruersitatem Iudaicam, & alienam Romano imperio, post Christianitatem, cogantur arripere: Ac si quisquam id crediderit esse temptandum, auctores facti cum consciis ad pœnam præteritis legibus cautam præcipimus constringi: Quippe cum grauius morte sit, & inmitius cæde, si quis ex Christiana fide incredulitate Iudaica polluatur. Et * idcirco iubemus, ne Ecclesiis quisquam nocens, vel cuiusquam abducere fideli ac deuota Deo præceptione sancimus: sub hac videlicet definitione, vt si quisquam contra hanc legem venire temptauerit, sciat se ad maiestatis (i) crimen esse retinendum. Dat. Kalend. April. Rau. Honorio VIII. & Theod. III. AA. coss. [409.]

NOTÆ.

(a) *Lex 12. Cod. Iust. eod. tit.* hinc desumpta est. Eius quoque meminit Baronius *Anno D. 409. num. 22. GOTHOF.*

(b) *Iouius* sub Honorio, PP. scilicet (cuius diœcesis inter alias fuit Africa,) vide Zosimum *lib. 5. c. 47.* Sozomenum *lib. 9. cap. 7.* vide *Prosopogr. ID.*

(c) Intelligit *legem 43. 44.* & *46. supr. de hæretic.* quarum duæ priores etiam ad *Cælicolas* pertinent. *ID.*

(d) Vel quamlibet minimum. *ID.*

(e) Legem scilicet seu fidem Christianam. Porro dubium, num hæc huius legis pars de Cœlicolis accipienda sit: an vero de aliis, qui Apostatas facerent ex Christianis Iudæos, de eo mox. *ID.*

(f) Ita omnes Editiones huius Codicis, vnica postrema Parisiensi excepta; in qua vox *fœdum* omissa, & pro *tetrumque* expressum *vtrumque. ID.*

(g) Intelligit inter alias *legem 1. supr. h. t.* & *l. 2.* & *l. 3. supr. de Apostat.* Nisi & aliæ expressiores fuerint. *ID.*

(h) *Repetitæ* legis exemplum obserua, vt & *l. 26. infr. hoc tit.* de quo in *Prolegom. ID.*

* Lex 2. *Cod. Iust. de his, qui ad Eccles. confug.* hinc interpolata est, atque in alium plane sensum traducta; ambiguitate vocis *abducere.* Sed & quia hæc sententia corruptissima est, quam sic interim restituo: *Et idcirco iubemus, ne quisquam e Cælicolis nocens, velit quemquam abducere Fidelem a deuota Deo præceptione, sancientes sub hac* &c. *E Cælicolis*, pro *Ecclesiis*: *Velit abducere*, formula legum solemni, de qua ad *l. 2. supr. de infirm. his quæ sub Tyrann.* vbi similem mendam sustuli. *Fidelem* pro *fideli. ID.*

(i) *Maiestatis crimine*: ita Cod. Iust. *d. l. 2. ID.*

COMMENTARIVS.

In Coelicolas, eos qui Christianos ad superstitionem Iudaicam adigebant est hæc Honorii constitutio data Anno D. 409. De Cœlicolis istis videamus. *Cœlicolarum*, quorum noua hoc tempore superstitio fuit nouum superstitionis crimen, præter Rubricam huius tituli, duabus tantum hoc Codice iisque eiusdem Honorii Imp. legibus expressim mentio fit, puta *Anno D. 408. l. 43. de hæreticis*, & *hac leg.* Anno D. 409. Quanquam & eodem pertinet *lex 44. supr. de hæreticis.* Quinam vero hi fuerint, anxie hactenus inquiritur. Nos hic veritatis vestigia gradatim prememus: ad quæ eruenda non aliud nobis subsidium suppetit, quam ex huius tituli Rubrica & duabus illis quas dixi legibus, & tertia insuper, quæ ad eosdem pertinet, puta *leg. 44. supr. de hæret.* tandem ex Augustini *epist. 163.* siu. *44. Edit. Benedictin.* Hæc scilicet quinque loca tantum de Cœlicolis mihi hactenus occurrunt. Nam quod Cœlicolarum quoque mentio fit in *l. 3. Cod. Iust. de Iudæis*, id vel Triboniani vel librarii ἔμβλημα est: vnde tamen multa absurda & historicæ veritati repugnantia Viri alioquin Docti efficiunt: quale illud quoque Baronii, quod Maiores in *ea leg.* Cœlicolis tribuantur, sicut Patriarchæ Iudæis, quod vt ex *ea leg.* non efficitur, ita falsum est. Maiores enim quoque Iudæis fuere, vt ostendit *l. 1. & 23. hoc tit.* & *l. 3. ne Christian mancip. Iud. hab.*

Primum igitur, Cœlicolas neque Iudæos absolute, neque Samaritanos fuisse docet vel Rubrica *huius tituli:* & vtrisque tamen proximos & adfines; cum inter hos medii collocentur: similiter vt in Cod. Iustin. titulus conceptus est, *de Iudæis & Cœlicolis.* Et tamen Cœlicolas Iudæorum appellatione latius accepta, designat Imp. *d. l. 44. supr. de hæreticis:* nempe quia ex Iudæis orti & quadantenus Apostatæ nouis atque inusitatis dogmatis Catholicæ fidei Sacramenta turbarent: de quo mox.

Secundo, Cœlicolas *hæreticis* affines fuisse, docent duæ de his leges sub *titulo de hæreticis supr.* collocatæ, puta *lex 43. & 44.* docent & Basilica, in quibus sub *titulo de hæreticis*, *Manichæis*, *Samaritis*, de iisdem agitur. Sane *hac leg.* quoad pœnas cum hæreticis coniunguntur.

Tertio, Cœlicolæ cum *Donatistis* nominatim inter alios hæreticis coniunguntur *d. l. 43. & 44. supr. de hæreticis*, iisdemque in pœnis exæquantur *d. l. 43.* eo quod vtrique circa baptismum errarent: de quo mox. Neque frustra etiam est, quod hic titulus de Iudæis, Cœlicolis & Samaritanis positus est ordine post tres titulos *de hæreticis*, *de sanctum baptisma iterantibus*, & *de Apostatis.* Nam & hæc tria vel saltem adfinia his conueniunt.

Et hæc de Cœlicolis in genere, vnde videlicet prodierint, & cum quibus affinitatem habuerint.

Nunc videndum est de *Tempore*, quando ii prodierint: Igitur sub Honorio Imp. primum exortos hos Cœlicolas docent tres eius leges, puta hæc lex, & *l. 43. & 44. supr. de hæretic.* *Cœlicolarum*, inquit hac lege Honorius, *nomen inauditum quodammodo NOVVM crimen superstitionis vindicauit.* Idem *lege 43.* Anno D. 408. *Cœlicolarum*, inquit, *ædificia, quæ nescio cuius dogmatis NOVI conuentus habent.* Idem Honorius lege *sequ. 44. de hæretic.* *Iudæorum*, inquit, *NOVA atque inusitata detexit audacia, quod Catholicæ fidei velint Sacramenta turbare.* Nam quod Cœlicolarum mentio fit, vt iam monui in *l. 3. Cod. Iust. de Iudæis*, (quæ alioquin Constantinum Magnum auctorem habet & desumta est ex *lege 1. hoc tit.*) id vt dixi, a mala Triboniani vel librarii manu est, vt docet *lex 1. hoc tit.* vnde illa desumta est. Tertio, *Vbi* hæc Cœlicolarum superstitio prodierit, docent quoque eædem Honorii constitutiones: Scilicet per Africam hos Cœlicolas fuisse expressissime docet, præter argumentum *huius legis*, & *legem 43. de hæretic. lex 414. eiusdem tit.* quæ Donato (Proconsuli Africæ) inscribitur. Docet idem & Augustinus *sub fin. epist. 163.* siu. *44. Edit. Benedictin.* p. 236.

Iam tenemus igitur & tempus, & locum quo Cœlicolæ innotuere vel inualuere: tenemus eos Iudæis, Samaritanis, Hæreticis, Gentilibus proximos fuisse, imo Iudæos.

Supersunt igitur duo inquirenda: cuiusmodi ea secta, & vnde nomen ei inditum fuerit.

Primum igitur generaliter inclaruisse eos *nouo* dogmate, ait *l. 43. supr. de hæretic.* nouo superstitionis crimine, ait *hac lex:* noua atque inusitata audacia *l. 44. supr. de hæreticis.*

Secundo, Christianos sese esse simulasse, docere videtur *dicta lex 43. de hæretic.* *Quamuis*, inquit, *Christianos esse se simulent.*

Tertio, Catholicorum communionem refugisse *dicta lex 43.* docet. Catholicæ sectæ contrarium, aduersum tentasse *d. l. 44.* a fide Christianorum discrepasse *hac leg.* generalius quoque ostenditur. Item peculiares a Catholicis conuentus habuisse *d. l. 43.*

Quarto specialius, *Scæuam* religionem vocat *d. l. 43.* vt proinde atrox crimen fuerit necesse sit. Quare & pestem & contagionem vocat *d. l. 44.* & atrocibus pœnis eos leges illæ omnes insectantur.

Quinto, Cœlicolarum crimen & superstitio *Dei cultui & venerationi Christianæ* opponitur.

Sexto, circa Catholicæ fidei Sacramenta hanc superstitionem versatam, pariter vt Donatistarum hæreticorum, docet *d. l. 44. supr. de hæret.* ibi: *quod Catholicæ fidei velint Sacramenta turbare*: vbi tamen Sacramentorum vox pro articulis, vt loquuntur, quibuscunq; fidei Christianæ accipi possunt. Et Augustinus *Epist. 163.* siu. *44. Edit. Benedictin*, nominatim circa *baptismum* superstitionem eorum versatam ostendit. *Iam miseramus*, inquit, *ad Maiorem Cœlicolarum, quem audieramus NOVI apud eos BAPTISMI institutorem exstitisse, & multos illo sacrilegio seduxisse*, Quare & Donatistæ & Cœlicolæ eiusdem criminis & hæreseos circa baptismum videlicet rei fuere, qua causa & coniunguntur & crimine & pœnis. Neque enim audiendus est Filesacus, *Selectorum 12.* qui ita Augustini verba accepit, quasi Maior Cœlicolarum ille apud Donatistas, & inter eos nouum induxisset baptismum. Quem Vossius iam *lib. 18. de baptismo cap. 1.* recte refutauit. Iam tenemus igitur præcipuum, huius criminis & superstitionis titulum seu reatum, nempe Sacramenta, ac nominatim baptismum, ab iis turbatum. Quamquam neque hoc fine stetisse, inducunt illa *huius legis.* *Nisi*, inquit, *ad DEI CVLTVM, venerationemque Christianam, conuersi fuerint.* Quare impegisse eos oportet in Dei Christique cultum.

Tertia iam sequitur inquisitio de nomine *Cœlicolarum.* Nonnulli ita dictos arbitrantur a cultu Cœlestis Deæ. Petitus II. *Var. 11. p. 178.* suspicatur ob immutatam baptismi figuram, nempe quod contra præceptum Christi, quo baptizari iussit *in nomine Patris, Filii & Spiritus sancti*, Cœlicolæ baptizauerint *in nomine Cœli*, id est, Dei, qui per Cœlum intelligitur: vel etiam, quia Deum colerent, *vt* ab eo *cœlitus* præceptum fuerat per Moysem, & simul secundum noui Fœderis & Euangelii

uangelii præcepta. Et addit quædam isti coniecturæ firmandæ. Forte ita dicti a *cæli* vel Dei *cæli* cultu: Quasi media quadam sententia & dogmate inter Iudaismum & Christianismum, statuerent, non Iehouam, aut Christum, verum *Deum cæli* inuocandum, miscella religione conflata ex Christiana & Iudaica, forte & Pagana. Vt proinde de his iam vere dictum fuerit, quod olim de Iudaica religione ipsa in vniuersum olim falso a Strabone *lib. 16. pag. 1104. Edit. Almeloueen.* Dione *lib. 36. pagina 37. Edit. Wechel.* & a Iuuenale *Satyra 14. vers. 96.*

Quidam sortiti metuentem Sabbatha Patrem
Nil præter nubes & COELI Numen (est qui legat, *Lumen) adorant.*

vbi vetus Scholiastes, *nuda contemplatione colentes.* Petronius in Catalectis: *pag. 101. Edit. Wouwer.*

Iudæus licet & porcinum numen adoret,
Et cæli summas aduocet auriculas.

(Quanquam sunt, qui ibi legant non *cæli*, verum *cilli*, Κίλλος Dorice idem cum ὄνος, indeque Κιλλαϛής, *agaso.*) Quod quidem de Iudæis in commune olim proditum. Alii quidam arbitrantur, vt Seldenus *de iure naturali, lib. 2. cap. 1. pag. 136.* quod solemni Hebræorum locutione numen sanctissimum quod solum volebant adorandum שמים, id est, cœlum sit nuncupatum: vti & in fœdere nouo *Matth. 21. v. 35. Luc. 15. v. 18. Peccaui in cœlum*, per metonymimiam scilicet continentis pro contento: vnde intellecta male vox hic in causa fuit, cur numen iis esse Cœlum, gentes dicerent. Scimus sane Iudæos aliquando militiæ cœlesti aras erexisse & dedicasse, quos etiam Sophonias & passim Prophetæ ob hanc idololatriam reprehendunt, quod eorum Proseuchæ essent ἐν ὑπαίθρῳ ἀέρι, seu preces funderent sub dio in aperto, vide Epiphanium *in Massaliana hæresi.* Tertullianum *de pudicitia cap. 16 Cum omissis*, inquit, *templis per omne litus, quocunque in aperto, aliquando iam precem ad COELVM mittunt*: cuius rei ratio repetenda ex *1 Reg. 8.* vide & exemplum in *Daniele cap. 6.* Ita Iacobus, quia verum cœlorum Deum adorabat, ideo forsan ὑψȣράνιος dictus est, Philoni Bibliensi apud Eusebium, *de præpar. Euang. lib. 1. pag. 23. siu. pag. 35. Ed. Colon. siu. Lips.* Sane & Sophonias *cap. 1. vers. 5.* Iudæos olim reprehendit, quasi militiam cœli colentes. Tandem & Cœlicolas Synopsis Basil. & Paratitla, Græca τὸν ȣ̓ρανὸν σεβομένȣς vertunt. Sed tamen cum his Cœlicolis nil commune habent illa Iuenalis & Petronii loca, præsertim cum Cœlicolæ exorti primum sint sub Honorio Imp. Quanquam neque audiendi sunt, qui rem hanc ita expediunt: Olim quidem Iudæos accusatos quod cœlum, eosque, qui in cœlo sunt, Angelos venerarentur, quod Celsus his obtrectabat apud Origenem *contra Celsum lib. 5. pag. 240. Edit. Höschelii:* πρῶτον ȣ̓ν τῶν Ιȣδαίων θαυμάζειν ἄξιον, εἰ τὸν μὲν ȣ̓ρανὸν καὶ τȣ̀ς ἐν τῷδε ἀγγέλȣς σέβȣσι: *ac primum Iudæos merito demiror, si, cum cœlum & cœlites angelos venerentur:* At negabat Origenes *pag. cit. & 241.* ὅτι οἱ κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον βιȣ̃ντες Ιȣδαῖοι, τὸν ȣ̓ρανὸν ȣ̓ φήσȣσιν εἶναι θεὸν, ȣ̓ συσσέβȣσι τῷ θεῷ τὸν ȣ̓ρανὸν, *quod Iudæi secundum Mosis legem viuentes, neque cœlum Deum esse profiteantur, neque ipsum cœlum pari cum Deo honore dignentur.* Additque, hunc morem fuisse παραβατικὸν τȣ̃ νόμȣ. Igitur putant illi fuisse alios Iudæos, qui de illa, in quam maiores eorum sæpe ceciderunt, superstitione (vide *Amos 5. 25. Ierem. 7. v. 17. 19. 23. Actor. 7. v. 42.*) multum retinebant:

forteque illos esse, quos in Ægypti descriptione שאמיין vocat Beniaminus Tudelensis: absque his ortum habuisse videri Elcesaitas & Samsæos, quorum meminit Epiphanius.

Ex his tandem conficitur, Iudaica, & Christiana religione commixtam fuisse superstitionem, denique miscellam: & ipsos proculdubio Iudæos, Sacramentis Ecclesiæ Catholicæ perturbatis, sic tamen vt se Christianos simularent.

Ex quibus simul, apparet, Cœlicolas non fuisse, quod Baronius credidit, eos, qui ex Christiana fide ad Iudaismum transibant, & sic Apostatatas non fuisse, idque 4. argumentis. Nam & de his alioquin superiore titulo actum oportuisset; neque enim p. 237. peculiari nomine, & hoc quidem quo nil tale indicatur ad eos designandos opus fuisset, neque *nouum* dogma id recte diceretur, aut *nouum crimen superstitionis*, cum Iudaismus non esset dogma nouum, aut nouum crimen superstitionis. Tandem Cœlicolas aperte a Iudæis separat hic titulus. Neque quidquam facit, quod Baronius addit, ideo Cœlicolas potius dici se voluisse quam Iudæos, vt Iudaicum tantum nomen, cunctis abominabile euitarent. Id enim est quod negatur. Et tamen Iudæis proximos fuisse hinc liquet. Rursum liquet, neque Gnosticos hos fuisse, aut Saturninianos, qui innumeris cœlis, non sine ænigmate, fictis, supremum eorum ipsum esse Deum Opt. Max. nugabantur: vtraque quippe hæresis sub Honorio noua & inaudita non fuit, verum eius tempora longe anteuertit. Imo liquet, neque *Christianos* fuisse, neque hæreticos proprie. Error enim est *Variarum Lectionum* scriptoris nuperi, *lib. 2. cap. 11. p. 176.* qui *Hæretico-Iudæos* vocari scripsit *l. 44. supr. de hæretic.* interpuncta male *l.* illa: nam illa *l.* non Iudæi Hæretici, sed *Donatistæ hæretici* vocantur: *Donatistarum*, inquit, *hæreticorum Iudæorum noua*, &c. Nempe, quod latuit Virum illum Doctum, ideo *hæreticorum* nomine Honorio visum Donatistas *ea lege* donare, pariter vt tribus aliis legibus *l. 39. 41. 46. eod. tit.* quo scilicet legem in hæreticos promulgatam ad Donatistas hæreticos expressius extenderet. Quod egregie ostendit Augustinus *epist. 68. & epist. 166. 173. siu. epist. 88. 105. 66. Edit. Benedictin.* & Possidonius *in vita Augustini c. 12.* quorum verba retuli ad *d. l. 39. & 46.* Igitur tandem coniicere datur, Cœlicolas fuisse, quasi inter Iudæos & Christianos medios seu erciscundos. Deum cœli, & vtriusque legis Sacramenta adsciscebant, Circumcisionem & Baptismum, vnde & *nouus Baptismus* eis tribuitur. Tandem Mahometismo proxima superstitio fuit. Ab his quoque non multum differre videntur ὑψιςάριοι, quibus ὁ παντοκράτωρ μόνος σεβάσμιος, *omnipotens solus veneratione dignus est*, de quibus Gregor. Nazianzenus, *orat. 19. p. 289. Edit. Paris. & Lips.* & in eius vita Gregorius Presbyter, quorum sectam absurdum ait coagmentum fuisse, συγκεκραμένην ex duobus inter se contrariis, puta ex Gentili errore & legali vanitate, quarum vtriusque partes quasdam fugiens ex partibus nonnullis conflata erat. Etenim, illorum idola & sacrificia reiicientes, ignem & lucernas inquit, colunt? τὸ πῦρ καὶ τὰ λύχνα τιμῶσι: horum autem Sabbathum, καὶ τὴν περὶ τὰ πρόβατα ἔς τινα μικρολογίαν τὴν περιτομὴν ἀτιμάζȣσιν, id est, *ieiunam quandam a nonnullis cibis abstinentiam venerantes Circumcisionem aspernantur. Hypsistarii*, quasi diceret *Supremicolæ.* Sic & Nazaræorum hæresis miscella fuit, qui volebant esse Iudæi & Christiani. Nam & Dei filium confitebantur esse Christum & omnia veteris legis obseruabant & circumcisionem Iudæorum habebant, simul & bapti

ptismum Christianum, vt testantur Augustinus & Hieronymus. Illud admonere operæ pretium, Cœlicolas a Cœli *cultu* dictos, aliter atque Dii *Cælicolæ* a cœli incolatu. Nempe Theologi Gentiles Deos suos diuidebant in ὑπερκοσμίυς, seu ὑπερυρανίυς & ἐγκοσμίυς, vt ex Sallustio Philosopho liquet *cap. 6. de diis & mundo*, & Proclo *lib. 6. Theolog. Plat. cap. 9. & 10.* seu in vltramundanos, seu supracœlestes, & intramundanos; quos postremos Apuleius *Cælicolas* vocat, nempe astra cæteraque numina, quæ mundum condiderunt, qui & *Consentes* & complices ex Etruscorum disciplina Romanis: de quo plene Salmasius *in epist. ad Menagium*. Eiusdem vero sententia non placet, qui putat Iudæos omnes *Cælicolas* appellatos, quod in *proseuchis* sine teste ad cœlum manus tollerent: posteaque notat hoc peculiariter Samaritanis, ceu vni generi Iudæorum adhæsisse, qui in *solis* proseuchis sub dio patentibus semper orarent. Tandem Sampsæi de quibus Epiphanius *hæresi 53.* cum his aliquid commune habebant: Sampsæi enim ἡλιακοὶ, ἡλιάζοντες, *solicoli*, sic dicti, quod solerent τὸν ἥλιον ἀνίσχοντα ἱκετεύειν, *orientem solem adorare*, eique vt facilius oriretur πατρίυς εὐχὰς, *patria vota*, funderent, vid. Iosephus ἁλωσ. *lib. 2. cap. 12.* & Epiphanius *hæresi Ossenor. 19. n. 2.*

Nunc ad ipsam legis sententiam. Nempe Honorius Cœlicolis anni spatium indulget ad Catholicam fidem amplectendam, alioquin eadem pœna plectendis cum hæreticis. Addita ratione, quæ non adeo seria videri possit, quin potius inanis αὐτιολογία, cuiusmodi plures collegit peculiari capite R. Fornerius 3. *Quotid. 23.* Quis enim dubitat, quicquid a Fide Christianorum discrepat, legi Christianæ esse contrarium? Verum eius hic, vt puto, sensus est: Hæreticis Cœlicolas haud male connumerari, etsi non in præcipuis religionis capitibus a Catholica fide dissentiant. Huius rationis sensum alium prodit Leoninus *1. Emend. 17. num. 10.*

Altero capite multis verborum ambagibus Iudæorum & Cœlicolarum audaciam Christianos ad superstitionem suam adigentes Honorius sic damnat, vt maiestatis pœnam intentet: maiestatis inquam, id est sacrilegii. Cæterum error est Baronii, qui hanc alteram quoque *huius leg.* partem ad Cœlicolas pertinere putabat. Nam imo seiunctum hoc alterum caput est a priore. Et certe quod Vir Doctus nuper recte monuit, non agitur hac postrema parte de Cœlicolis, priscorum enim Principum Leges hac parte allegat Honorius: quæ neque in Cœlicolas conueniunt, cum nouum dogma, nouum superstitionis crimen Cœlicolarum fuerit, quod diserte idem Honorius scribit *hac leg. 19.* & *l. 43. supr. de hæret.*

XX. (a) Idem AA. Ioanni PF. P. (b)

Qvæ Iudæorum frequentari conuenticulis constat, quæque *Synagogarum* vocabulis nuncupantur, nullus audeat violare, vel occupata detinere: cum, sine intentione (c) religionis & cultus, omnes quieto iure sua debeant retinere. At cum vero Iudæorum memorato populo sacratum diem *Sabbathi* vetus mos & consuetudo seruauit, (d) id quoque inhibendum esse censemus, ne sub obtentu negotii publici, vel priuati, (e) memoratæ obseruationis (f) hominem adstringat vlla conuentio: cum reliquum omne tempus satis publicis legibus sufficere videatur: sitque sæculi moderatione (g) dignissimum, ne delata priuilegia violentur: quamuis retro Principum generalibus constitutis (h) satis de hac parte statutum esse videatur. Dat. VII. Kal. Aug. Rau. Honor. IX. (i) & Theod. V. AA. coss. [412.]

p.231. NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* quia in eum relata est *lex 3. supr. de feriis*, (quæ huic quoque iungenda est.) Sed & hanc legem omisit Baronius in annum suum referre. Iungenda denique huic *d. l. 3. seu vlt. supr. de feriis*, quæ repetita alio titulo, vbi est *lex 8. supr. de executor.* GOTHOF.

(b) *Ioannes* PP. sub Honorio Italiæ post Meletium, hoc anno. Vide plures ad eum constitutiones *in Prosopogr. ID.*

(c) Sustineri potest & debet hæc vox; Nempe hoc vult, non ideo Iudæorum religionem & cultum probari: vel pro *sine differentia*, *ID.*

(d) *Seruauerit. ID.*

(e) Id est, Conuentionibus, & actionibus. *ID.*

(f) *Deseruationis* habet postrema Parisiensis editio: sed vt puto, mendo Typographico. *ID.*

(g) Seculi sui moderationem referunt sæpe Principes, vt hic Honorius. *ID.*

(h) Non extant hæ veteres constitutiones: Nam & quæ *lex 2. Cod. Iust. de Iudæis*, hodie est, non alia est a *lege 13.* eiusdem tituli, quicquid apud Photium in *Nomocanone tit. 7. cap. 4.* velut secunda allegatur. *ID.*

(i) In *d. l. vltim* & *d. l. 8. VIII. & Theod. III.* Verum illarum legum subscriptiones ex hac emendandæ. Ioannes enim cui leges hæ inscribuntur post Meletium Præfectus Prætorio fuit hoc anno, vide plures ad eum constitutiones hoc ipso anno *in Chronolog. ID.*

COM-

COMMENTARIVS.

Synagogas Iudæis suas, suum item Sabbathvm hac constitutione Anno D. 412. Honorius Imp. relinquit: *hac leg.* & *l. vltim. de feriis*, & *l. 8. infr. de executoribus*, quæ huic coniungendæ sunt.

Synagogas, inquam, suas, atque ideo violari eas vel occupari vetat: pariter vt Theodosius Magnus vetuit *l. 9. 12. supr.* & Theodosius Iun. *l. 21. 25. 26. infr.* Et rationem addit, quod sine intentione religionis & cultus omnes quieto iure sua debeant retinere, id est, vt maxime religio & cultus aliquis publice concessus, non tamen receptus sit, semel tamen concessam religionem suam quieto iure retinere debere. Quæ ratio obseruanda est.

Sabbathi pariter diem, quem pro veteri more obseruant, Iudæis relinquit *hac leg.* Honorius: sic vt eo die conueniri Iudæi, neque publice neque priuatim possint: quod ipsum adhuc expressius in sequentibus Honorius expresserat *dict. l. vlt.* seu *d. l. 8.* quæ huic subiicienda est: Vbi & alii dies festi Iudæorum adiunguntur, eodemque iure haberi iubentur. *Die Sabbathi, ac reliquis*, inquit, *sub tempore quo Iudæi cultus sui reuerentiam seruant*, &c. Et duas rationes addit. Prima, quod abunde dierum aliorum sit, quibus Iudæi conueniri possint. Secunda, a moderatione sæculi atque Imperii sui, vt ne cuiquam priuilegia semel concessa ab anterioribus Principibus detrahantur.

XXI. (a) Idem AA. Philippo pf. p. (b) per Illyricum.

Nvllvs tamquam Iudæus, cum sit innocens, obteratur, nec expositum eum ad contumeliam religio qualiscunque perficiat. Non passim eorum Synagogæ, vel habitacula concrementur, vel perperam sine vlla ratione lædantur: cum alioquin, *etiam, si sit aliquis sceleribus implicatus*, (c) *idcirco tamen iudiciorum vigor, iurisque publici tutela videtur in medio constituta, ne quisquam sibi ipse* (d) *permittere valeat vltionem.* Sed vt hoc (e) Iudæorum personis volumus esse prouisum, ita illud (f) quoque monendum esse censemus, ne Iudæi forsitan insolescant, elatique, sui securitate, quicquam præceps (g) in Christianæ reuerentiam cultionis (h) admittant. Dat. viii. Id. Aug. Constantinop. Honorio ix & Theod. v. AA. coss. (i) [412.]

NOTÆ.

(a) *Lex 14. Cod. Iust. eod. tit.* Hanc legem omisit Baronius in annum suum referre. GOTHOF.

(b) *Philippus* PP. Illyrici sub Theodosio Iun. Eidem inscribitur Anno 421. *lex 45. de Episcop. ID.*

(c) *Implicitus*, Cod. Iust. *ID.*

(d) *Ipsi*, Cod. Iust. *ID.*

(e) *In hoc*, Cod. Iust. *ID.*

(f) *Id*, Cod. Iust. *ID.*

(g) *Præcipites*, Cod. Iust. *ID.*

(h) *Vltionis*, Cod. Iust. male. *ID.*

(i) Consulatus hic male designatus est. Extat enim altera eiusdem Theodosii Iun. constitutio ad eundem Philippum PP. Illyrici data Anno 421. Quare referam hanc legem ad Annum Domini 418. *Honorio XII. & Theodosio VIII. AA. COSS. ID.*

COMMENTARIVS.

Theodosii Iunioris secunda hæc, hoc titulo, de Iudæis constitutio est eaque per Illyricum Orientale (id est, Macedoniam & Daciam) pariter vt Arcadii *l. 12. supr.* partim ad eorum tutelam, partim seu retro aduersus eorum insolentiam. Prius tum ad Personarum ipsam tutelam, tum ad Synagogarum.

Nempe primo loco. Nullum tanquam Iudæum, cum sit innocens obteri vult, nullum sine vlla ratione & perperam lædi. Et rationem addit, argumento desumto a minori ad maius: quæ etsi apertum habeat sensum, sui tamen elegantia sese commendat: *Cum alioquin*, inquit, *etiam si sit aliquis sceleribus implicatus, idcirco tamen iudiciorum vigor iurisque publici tutela videtur in medio constituta, ne quisquam sibi ipse permittere valeat vl-*

p.239. *tionem*, de quo affatim alibi. Quintiliani locus *declamat 13.* non abludit. *Nos ideo Magistratus legesque a maioribus nostris accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit & assidua scelerum causa se resellant, si vltio crimen imitabitur. Damnum accepisti; erat lex, forum, Iudex, nisi si vos iure vindicari pudet.* Similis ille apud Cassiodorum IV. *Var. 10. Hinc est, quod legum reperta est sacra reuerentia, vt nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu.* Iam olim Lucretius *lib. 5. v. 1147. sequ.*

Acrius ex ira, quod enim se quisque parabat
Vlcisci, quam nunc concessum est legibus æquis;
Hanc ob rem 'st homines pertæsum vi colere æuum.

Et hactenus quidem de ipsorum Iudæorum tutela aduersus iniurias, pariter vt Arcadii *lex 12. supr.* Secundo, Synagogarum quoque tutelæ *hac leg.* consulit Theodosius Iun. vetito ne Synagogis ipsorum vel habitaculis iniuria fiat a Christianis; incendendo forte eas, quod insaniente plebe interdum factum discimus non tantum ex *hac leg.* verum etiam ex *l. 25. infr.* & *26.* Ambrosio *lib. 1. Officiorum cap. 20.* & ex Cassiodoro IV. *Var 43.* de quo plenius ad eiusdem Theodosii Iun. *l. 25.* Vel perpe-

perperam sine vlla ratione eas lædendo, veluti destruendo, expoliando, violando, occupando, eripiendo, Ecclesiis vindicando. Quod omne sæpe vetitum non hac tantum lege, sed & *l. 9. 12. 20. supr. l. 25. 26. 27. infr.* De quo semel ad *d. l. 9.* Viceuersa Avdaciæ Iudæorum occurritur *hac leg.* ne videlicet insolescentes elatique sui securitati quicquam præceps in Christianæ *cultionis*, id est, religionis reuerentiam admittant; cuiusmodi hoc ipso tempore, post Annum Domini 415. ante Annum 419. Iudæorum factum aduersus Christiani cultus reuerentiam in loco quodam interiacente inter Chalcidem & Antiochiam memorat Socrates *lib. 7. cap. 16.*

XXII. (a) Idem AA. Aureliano PF. P. II (b)

Qvoniam Gamalielus (c) existimauit, se posse inpune delinquere, quod (d) magis est erectus fastigio (e) dignitatum, Inlustris Auctoritas Tua sciat, Nostram Serenitatem ad Virum Inlustrem Magistrum Officiorum (f) direxisse præcepta, vt ab eo codicilli demantur (g) honorariæ Præfecturæ: ita vt in eo sit honore, in quo ante Præfecturam fuerat constitutus, ac deinceps nullas condi faciat Synagogas: Et si quæ sint in solitudine, si sine seditione (h) possint deponi, perficiat. Et vt Christianos nullam habeat copiam iudicandi: Et si * qua inter eos ac Iudæos sit contentio, (i) a Rectoribus Prouinciæ dirimatur. Si Christianum, vel cuiuslibet sectæ hominem ingenuum seruumue, Iudaica nota (k) fœdare temptauerit, vel ipse, vel quisquam Iudæorum, legum seueritati subdatur. Mancipia quoque Christianæ sanctitatis, si qua aput se retinet, secundum Constantinianam (l) legem Ecclesiæ mancipentur. Dat. XIII. Kalend. Nou. Constantinop. Honor. X. (m) & Theod. VI. AA. coss. [415.]

NOTÆ.

(a) *Hanc* quoque *leg.* Annalibus suis inseruit Baronius *Anno* 415. *n.* 50. GOTHOF.

(b) Id est secundum, seu secunda vice, pariter vt *l. vltim. supr. de crim. peculat. l.* 8. *supr. de donation. l. 4. supr. de incest. nupt. l.* 57. & 58. *supr. de hæret.* hoc ipso anno. *ID.*

(c) Patriarcha, vt & sequentia ostendunt: & in sequentibus ipse ostendam. *ID.*

(d) γρ. *quo*: Similem mendam sustuli *lib* 1. ad Nationes *cap.* 7. *pag.* 68. *ID.*

(e) Præfectura, fastigium dignitatum: de quo iam alibi sæpe. *ID.*

(f) Id est Helionem, hic enim hac tempestate Magister Officiorum fuit: quod docet *lex* 17. 18. *supr. de medicis*: & *l.* 17. 18. 19. 20. *supr. de Agentibus*: *l. vnic. supr. de decanis*: *l.* 17. *de proximis*: *lex* 14. *de metatis. ID.*

(g) *Efficax* ad hæc fuit *Magisteria* hæc, vt dicitur *l.* 2. *supr. de quæstor. magistr. off.* & cui pleraque huiuscemodi a Principe committebantur, vtpote sub quo Agentes in rebus essent: vid. *lib. 6. supr. tit. 9. ID.*

(h) Vide quæ scripsi ad *l.* 16. *infr. de Paganis. ID.*

* *Lex* 15. *Cod. Iust. eod.* hinc desumta est. *ID.*

(i) *Non a Senioribus Iudæorum, sed ab Ordinariis Iudicibus dirimatur.* Ita Cod. Iust. *ID.*

(k) Id est, Circumcisione. *ID.*

(l) γρ. *Constantianam. ID.*

(m) *Honorio XII. & Theod. VIII.* Cod. Iust. male. *ID.*

COMMENTARIVS.

Patriarchæ Gamalielis variis delictis, ausibus, παρανομίαις aduersus religionem Christianam admissis, Theodosius Iunior hac constitutione Anno D. 415. enixe occurrit, audaciamque eius reprimit: in quam sese erigere, atque adeo impune delinquendi sibi commeatum facere is ausus fuerat, eo quod honoratus fuisset Codicillis *Præfecturæ* honorariæ, quod *fastigium dignitatum* vt fuit (quod alibi probatum) ita & hic vocatur. Quod & ipsum argumento est, maxima dignitate Patriarchas hos in commune habitos. (De quo plenissime dixi ad *l. 1. hoc tit.*) & hunc Gamalielem nominatim maxima dignatione apud Theodosium Iun. extitisse, eaque etiam delinquendi ei occasio fuit cum vix quisquam contra hiscere auderet.

De ipso primum Gamaliele isto videndum est. Hic igitur ille ipse *Gamaliel* Patriarcha Iudæorum est: cuius meminit Marcellus Empiricus coætaneus, paulo antea Magister Officiorum (quod etiam ostendit *lex 8. supr. de curiosis*, quæ Anno D. 395. ei inscripta est,) *cap.* 23. his verbis: *Ad splenem remedium singulare, quod de experimentis probatis Gamalielus Patriarcha proxime ostendit.*

Errant enim, quod & antea ostendi ad *l. 1. supr.* qui Patriarcham illum Paganorum fuisse tradunt. Nam vt Paganorum Patriarchæ nulli fuere: ita non alius ille Marcelli Gamaliel est, quam is ipse cuius *hac lege* mentio fit: quod tempora ostendunt. Imo eiusdem meminit & Hieronymus *epist. ad Pammachium* 101. *tomo* 3. *fol.* 166. *litt. D.* siu. *pag.* 245. *Tom. II. Edit. Francof.* p. 240 *Dudum*, inquit, *Hesychium virum Consularem, contra quem Patriarcha Gamaliel grauissimas exercuit inimicitias, Theodosius Princeps capite damnauit, quod sollicitato Notario, chartas illius inuasisset.* Atenim alius ab hoc & anterior fuit *Gamaliel*, & quidem ante Constantinum Magnum, cuius Epiphanius meminit *hæresi Ebionitar.* 30. *num.* 4. ὁ δὲ Πατριάρχης κατ᾽ ἐκεῖνον καιρὸν Ἐλλὴλ τοὔνομα ἦν ἐκ γένους δὲ Γαμαλιὴλ ἐτύγχα-

ἐτύγχανε, τοῦ παρ' αὐτοῖς γενομένου Πατριάρχου: ἔςι δὲ διανοηθῆναι, ὡς καὶ ἄλλοι οὕτως ὑπέθεντο, τοῦτον εἶναι γένος ἐκείνου τοῦ πρώτου Γαμαλιὴλ, τοῦ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος τοῦ κατὰ θεὸν συμβουλεύσαντος, ἀποσχέσθαι τῆς κατὰ τῶν Αποςόλων ἐπιβουλῆς: *erat tum Patriarchæ nomen Ellel; is e stirpe Gamalielis originem traxerat, qui Patriarchatum apud illos tenuit. Quem etiam suspicari merito possumus, vt a plerisque proditum est, e primi illius Gamalielis genere esse prognatum, qui sub Christi Domini passionem, auctor eius consilii Iudæis fuit, vt a persequendis Apostolis abstinerent.* Scilicet, vt et in familiis ferme solet, transmissum istud nomen sæpe cum Patriarchatu in posteros: auctor enim est Epiphanius *d. hæresi num. 7. init.* in Patriarchatu filium successisse: de Iuda quippe Elelli filio: ἁδρύνεται ὁ παῖς ὁ καταληφθεὶς ὑπὸ Ελλὴλ εἰς Πατριαρχίαν τρεφόμενος: οὐδεὶς γὰρ ἄλλος ἁρπάζει τὰς ἀρχὰς παρὰ τοῖς Ιουδαίοις, ἀλλὰ υἱὸς πατέρα διαδέχεται: *adolescebat Ellelis filius pupillus, qui ad spem Patriarchatus educebatur: neque enim magistratus apud Iudæos vllus præripit, sed parentibus filii succedunt.* Sed & Hieronymus Iuuenes siue pueros, effœminatosque ac deliciis affluentes Patriarchas dixit.

Nunc de ipsis Patriarchæ istius Gamalielis ausibus, & quomodo eos Theodosius Iun. *hac leg.* reprimat. Ante omnia igitur, quia dignitate sua Præfectoria abusus fuerat; eam ei adimi iubet, Et quidem per Magistrum Officiorum, qui ei adimeret Codicillos Præfecturæ, quod quidem aliis Magistri Officiorum titulis addendum est: nempe, vt per Magistrum Officiorum, si qui dignitate aliqua summa spoliarentur, exuerentur; fuit enim ad hæc efficax Magisterium, (vt vocatur *l. 2 de quæstor. & Magistr. Offic.*) quique sacrario Principis explorata sedulitate obediebat *l. 1. dict. tit.* subque eius dispositione erant Palatina Officia, de quo *ad illum titulum* fuse semel: Hoc *primum.* Secundo, idem Patriarcha *Synagogas* nouas condi fecerat; (quod vtique Iudæis interdictum fuisse ostendent præterea *lex 25. 27. infr. hoc tit.*) Igitur deinceps id ab eo fieri vetat Theodosius Iun. *hac leg.* quin & in solitudine positas Synagogas deponere iubet, si sine seditione possint deponi: cui simdia vide circa Paganorum templa *l. 16. infr de Paganis*, veteres proinde tantum Synagogas tueri seu reficere permittitur, quomodo & Theodoricus Rex Iudæis Genuensibus permittit apud Cassiodorum II. *Variar. 26. Tertio*, Iudicare inter Christianos & Iudæos Patriarcha hic præsumpserat; forte quando Iudæus reus erat, vt ita Christianus cum Iudæo litigans rei forum sequi necesse haberet. Quare id ei de cætero interdicitur, ac proinde si qua inter Christianos & Iudæos sit contentio, Rectoris Prouinciæ hæc cognitio fit. Et probo, quod Salycetus ait, Iudæum etiam reum forum sequi Christiani, quod hæc lex, omnino indicat: Sed & ratio: ne alioquin Patriarchæ in suos gratiosi sint, vti facturos eos omnino verisimile est. Denique Christianus Iudæi forum nunquam sortitur, sed fori Christiani præscriptionem habet.

Cæterum interpolatione sua Tribonianus multum detraxit huic sententiæ: Nam quod ille *in l. 15. Cod. Iust. de Iudæis*, (quæ hinc alioquin desumpta est) ait, *contentiones inter Christianos & Iudæos a Senioribus Iudæorum dirimi non posse:* de eo nunquam dubitatum, neque id a senioribus attentatum reperio, verum a Patriarcha tantum. Quod hæc lex ostendit; Cuius & inter Christianos, haud vilis dignitas fuit: quod docuerunt iam *lex 8. 11. 13. 15. supr. hoc tit.* Quare quæ ex *l. 15. Cod. Iust.* quæ hinc desumta est, alia nuper colligebat vir eruditus *lib. II. Var. lect. c. 10. p. 148.* erronea omnia sunt, ac nominatim quasi ex *illa l.* id constet, vbi inter ipsos Iudæos est contentio, a Iudæorum primatibus, eam dirimi posse; atque adeo *hac leg.* abrogata sit *lex 10. supr. de Iurisdictione.* Primum enim de solo Patriarcha hic agitur. Secundo, huic ipsi denegatur omnis iurisdictio, omne iudicium in Christianos: cum contra aliquod saltem inter Iudæos dari possit in rebus scilicet, quæ ad superstitionem eorum pertinent.

Quarto, idem Gamaliel vt Christiani aliique circumciderentur curare ausus fuerat, & eius etiam, vt videtur exemplo, alii: Quod ipsum seueriter *hac leg.* prohibetur, legumque adeo seueritati subdi id facientes iubet. Quod & ipsum idem & *l. 26. infr.* interdicit, proposita pœna bonorum proscriptionis & perpetui exilii. Imo & tertia constitutione sua *Nouella de Iudæis*: &c. 3. sub pœna capitis & bonorum proscriptionis.

Postremo, & Christiana mancipia apud se retinuerat. Verum hos Ecclesiæ mancipari iubet Theodosius Iun. *Secundum Constantinianam legem*, inquit: Et tamen nulla huiusmodi Constantini lex fuit. Sed *l. 5. ne Christian. mancip.* quæ huius ipsius Theodosii Iun. est, & 4. quidem *eius tit.* proximo ab hinc anno lata. Ergo neque Patriarchæ mancipia habere licuit. Quo pertinent etiam forte illa Theodosii Magni *l. 5. supr. de contrah. empt. Ne quis OMNINO Iudæorum Christianum comparet seruum* &c.

Ad *hanc legem* omittere non possum, Iudæos circa hæc tempora Alexandria pulsos, de quo vide Socratem *lib. 7. cap. 13. 15. 16.* Quo forte, hæc ipsa lex pertinet.

Tandem in hoc Gamaliele Patriarchas defecisse autumo, de quo ad *l. vltim. infr.*

XXIII. (a) Idem AA. Annati (b) Didascalo & Maioribus (c) Iudæorum.

ET (d) veteribus, (e) & nostris sanctionibus, constitutum est, cum propter euitationem criminum, & pro diuersis necessitatibus, Iudaicæ religionis (f) homines obligatos, Ecclesiæ se consortio sociare voluisse didicerimus, non (g) id deuotione fidei, sed obreptione simulandum (h) fieri, vnde (i) Prouinciarum Iudices, in quibus talia commissa perhibentur, ita nostris famulatum statutis deferendum esse cognoscant, vt hos, quos neque constantia religiosæ confessionis in hoc eodem cultu inhærere perspexerint, neque venerabilis baptismatis fide & mysteriis inbutos esse, ad legem propriam (quia magis Christianitati consulitur) liceat remeare. (k) Dat. VIII. Kalend. Octobr. Rauennæ Theod. A. VII. & Palladio coss. [416.]

NOTÆ.

p.341.

NOTÆ.

(a) *Hanc legem* omisit Baronius in annum suum referre. Concordat huic *lex* 2. *supr. de his, qui ad Eccles. confug.* quæ est Arcadii Anno 397. GOTHOF.

(b) Eadem inscriptio superiore anno *legis* 3. *infr. ne Christian. mancip. Iud. hab.* nihil itaque hic immutandum. ID.

(c) *De Maioribus Iudæorum* dixi ad *l.* 1. *supr. hoc tit.* ID.

(d) γρ. *Vt.* ID.

(e) Sed & fratris Arcadii *d. l.* 2. *supr. de his qui ad Eccles.* ID.

(f) γρ. *religioni.* ID.

(g) γρ. *Nec.* ID.

(h) γρ. *simulantum.* ID.

(i) γρ. *inde* vel ideo. ID.

(k) Tentabam aliquando, *reminare*, veteri vocabulo: tentet quis & *reuocare* aut *retrahere.* ID.

COMMENTARIVS.

Confvgientes ad Ecclesiam Iudæos, simulata tantum professione religionis Christianæ & criminum euitandorum, vel aliarum necessitatum defugiendarum causa, & sic non constantia religiosæ confessionis: (de quo apud Honorinm Imp. hoc tempore Anno Didascalus & maiores Iudæorum conquesti fuerant) Rectores Prouinciarum ad suam & Iudaicam legem retrahere, reuocare iubentur: de quo plenius aliquantum dixi ad *l.* 2. *supr. de his, qui ad eccles. confug.* quæ huic omnino concordat, annotato etiam loco ex Socrate *lib.* 7. *cap.* 17.

Tria tantum *hac leg.* obseruanda. Primum, super hac ipsa re & veteres & alias Honorii constitutiones promulgatas, quarum alibi nullum, quod sciam, præterea vestigium occurrit. Sane exinde liquet, sæpius huic fraudi occurrendum fuisse. Secundo, *Ratio* hic addita notetur: *Quia magis Christianitati consulitur.* Non expedit scilicet hos in Ecclesia ferri, qui Ecclesiam matrem reuera non agnoscunt. Postremum, obseruetur Iudæos ad fidem Christianam accedentes, non antea temere de fide sua fidem fecisse, quam baptismate & mysteriis imbuti fuissent: quo pertinet etiam exemplum illud, quod apud Socratem extat.

Notetur tandem in inscriptione *Didascali* inter Iudæos nomen, quod & Maioribus Iudæorum sociatur *hac leg.* & *l.* 3. *infr. ne Christian. mancip.* Quem cum Hiereo confudit vir alias eruditus. Nam *Hiereus* sacra celebrabat, *Didascalus* vero docendi munere fungebatur: qui ideo ad curam suam reuocabat, ne qui reuera confessione Iudæi erant, vllo obtentu a lege sua abducerentur. Hæc inquam causa est, cur Didascalo & Maioribus Iudæorum hæc lex inscribatur; pariter vt inscribitur *l.* 3. *infr. ne Christian. mancip.* qua Iudæis seruos Christianos habere permittitur, dummodo ne a Christiana religione abducerentur per ipsos dominos, vel Didascalos.

XXIV. (a) Idem AA. Palladio pf. p. (b)

In Iudaica superstitione (c) viuentibus adtemptandæ de cetero Militiæ aditus obstruatur. Quicunque igitur, vel inter Agentes in rebus, vel inter Palatinos militiæ Sacramenta sortiti sunt, percurrendæ eius & legitimis stipendiis terminandæ remittimus (d) facultatem, ignoscentes facto potius, quam fauentes: In posterum vero non liceat, quod in præsentia paucis volumus relaxari. Illos autem, qui, gentis huius peruersitate deuincti, armatam probantur adpetisse militiam, absolui cingulo sine ambiguitate decernimus, nullo veterum meritorum patrocinante suffragio. Sane Iudæis, liberalibus studiis institutis, exercendæ aduocationis non intercludimus libertatem: & vti eos Curialium munerum honore permittimus, quem prærogatiua natalium, & splendore familiæ sortiuntur. Quibus cum debeant ista sufficere, interdictam militiam pro nota non debent æstimare. Dat. vi. Id. Mart. Rauennæ Honorio xii. & Theod. viii. AA. cons. [418.]

NOTÆ.

(a) Meminit & *huius leg.* Baronius *Anno D.* 418. *num.* 73. GOTHOF.

(b) Italiæ. ID.

(c) *Superstitio*, de Iudaica *hac leg.* & *l.* 28. *infr. leg.* 157. 158 *supr. de Decurion. l.* 10. *supr. de Iurisdict.* & iam olim Iurisconsulti in *l.* 3. §. *vltim. D. de Decurionib.* Vid. & Quintilian. Inst. *lib.* 3. *c.* 8. ID.

(d) *Remittimus*, permittimus, relaxamus, indulgemus: vt mox, *relaxari.* ID.

COMMENTARIVS.

Militia Agentum in rebus (pariter vt *l.* 16. *supr.*) vt & Palatina & Armata Iudæi hac Honorii constitutione inposterum prohibentur, *Anno D.* 418. Ita quidem, vt & eos, qui in præsenti armatam militiam gerunt, cingulo absolui iubeat, quocunque tandem meritorum suffragio accedente. Augusti-

gustini locus *Dialogo de altercatione Ecclesiæ & Synagogæ init. in Append. Oper. Tom. VIII. Edit. Benedictin. Tributum*, inquit, *mihi soluis, ad imperium non accedis, habere non potes Præfecturam. Iudæum esse Comitem non licet, Senatum tibi introire prohibetur, Præfecturam nescis, ad militiam non admitteris.*

Tria tamen iisdem permittit *hac leg.* Honorius Primum, iis, qui in præsenti Agentes in rebus vel Pa- p.242. latini sunt, percurrendæ eius militiæ & legitimis stipendiis terminandæ facultatem permittit: facti potius gratiam faciens, quam fauens. Secundo, *Aduocationis* munere Iudæis fungi permittit Liberalibus studiis institutis. Cum tamen aduocatio Seminarium sit dignitatum. Ex quo interim apparet, Iudæos hac tempestate non artium rudes fuisse: verum artibus & studiis imbutos, etiam Iuris disciplina: quinimo & Socrates *lib. 7. cap. 13.* meminit Adamantii Iudæi Alexandriæ, qui medicinam docebat, ἰατρικῶν λόγων σοφιστής. Tertio curialium saltem munere fungi iis permittit: de quo ad *l. 2. 3. 13. supr.* & *l. 157. 158. de Decurion.* quæ & ipsæ Honorii Imp. sunt.

Ex his interim & ex *hac leg.* tota apparet, quantopere hac adhuc tempestate, Iudæorum ratio habita fuerit: vt qui ad omnes promiscue militias admitterentur: vsque quo id rursum Honorius *hac leg.* prohibere necesse habuit: imo quibus & ipse non in totum muneribus publicis interdixit, verum nonnulla reliquit: idque satis timide. *Quibus cum debeant*, inquit, *ista sufficere, interdictam militiam pro nota non debent æstimare.* Quare & huc facit, quod Rutilius Numatianus Itinerarii *lib. 1. v. 395.* hoc ipso tempore scribit, cum agit de Faleria, cuius loci curam Iudæus agebat:

Atque vtinam nunquam Iudæa subacta fuisset,
Pompeii bellis, imperioque Titi.
Latius excisæ pestis contagia serpunt,
Victoresque suos Natio victa premit.

Quem Rutilii Numatiani locum, qui de Christianis accipiunt, & per latus Iudæorum Christianos peti credunt, a vero aberrant. Quod Baronius de Iudæis Insulæ Minoricensis, & de Theodoro Iudæo summæ auctoritatis etiam inter Christianos, belloque inter Iudæos & Christianos conflato hoc ipso anno memorat, ex Vaticani Seueri Epistola, non adeo hinc abludit. De Iudæis, qui olim immunitatem a militia subinde non vna causa vel sub certa lege postularunt, alius dicendi locus est: videndus Iosephus.

Interim notandæ *hac leg.* duæ singulares differentiæ. Prior, inter Palatinam militiam & armatam: illam Iudæus retinere, & terminare potest: hanc non item. Posterior, inter militiam quamcunque siue Palatinam siue militarem, & Aduocationis Curiæque munus: illa Iudæus arcetur, at non ista. Et postea tamen Catholicæ religionis mysteriis non imbuti, at proinde Iudæi, & Samaritani ad Togatorum consortium accedere vetiti *l. vltim. Cod. Iust. de postul. l. 15. Cod. eod. de Episcopali aud.* Nouella Iustini *de Samaritanis 144.*

XXV. (a) Idem AA. Asclepiodoto PF P. (b)

Placet, in posterum nullas omnino Synagogas Iudæorum, vel auferri passim, vel flammis exuri. Et si quæ sunt post legem, (b) recenti molimine, vel ereptæ Synagogæ, vel Ecclesiis vindicatæ, aut certe venerandis mysteriis consecratæ, pro his, loca eis in quibus possint extruere, ad mensuram videlicet sublatarum, præberi. Sed & Donaria, (c) si qua sunt sublata, eisdem, si necdum sacris mysteriis sunt dedicata, reddantur: Sin redhibitionem (d) consecratio veneranda non sinit, pro his eiusdem quantitatis pretium tribuatur. Synagogæ decetero nullæ protinus (e) extruantur: veteres in sua forma permaneant. Dat. xv. Kal. Mart. Constantinop. Asclepiodoto & Mariniano coss. [423.]

NOTÆ.

(a) *Hanc legem* alieno loco Baronius retulit, puta *Anno* 418. *num.* 74. huius idem Theodosius hoc ipso anno meminit *l. 27. infr. hoc. tit.* Iungenda autem huic est *lex vltim. supr. de itinere muniendo*: & forte etiam *lex 35. seu penult. supr. de erogat. militaris annonæ. GOTHOF.*

(b) Quam legem intelligit? An *legem suam 21. supr.* verum ea ad Illyricum pertinet, hæc ad Orientem: quare similis altera quærenda est: & putem intelligi Theodosianam *l. 9. supr. ID.*

(c) *Donaria*, *hac leg.* & *l. 57. supr. de hæreticis*: vbi dixi. *ID.*

(d) Id est, restitutionem. *ID.*

(e) *Protinus*, id est, omnino. *ID.*

COMMENTARIVS.

De Synagogis Iudæorum & earum Donariis est hæc Theodosii Iun. constitutio. At in vniuersum hæc lex cum duabus sequentibus hoc hoc anno 423. (quæ ad eundem Asclepiodotum PP. datæ sunt) ad miserabiles preces seu querelas Iudæorum a Theodosio Iun. latæ sunt, quos passim *Christiani* hac tempestate lædebant, persequebantur, Synagogas eorum exurebant (quod etiam testatur *lex 21. supr. lex 26. infr.* de quo ad *d. l. 21.*) auferebant, Ecclesiis vindicabant, in Ecclesias vertebant, donaria eorum expilabant. Quæ Christianorum nimietas multis Principibus visa: & ideo subinde repressa a Theodosio Magno *l. 9.* ab Arcadio *l. 12.* ab Honorio *l. 20.* ab eodem Theodosio Iun. & *l. 21. supr. hoc tit* & hisce *tribus legibus*. Sic tamen, vt & ipsis vicissim Iudæis modum imponat. Huiusmodi vero Theodosii Iunioris constitutionem memorat Euagrius *histor. Eccles. lib. 1. cap. 13.* mox & ab eo abrogatam consilio Symeonis Stilitæ: τούτω τοσοῦ-

τον ἢ

τον ἡ τῆς θείας χάριτος ἐνέσκηψε δύναμις, ὡς καὶ Θεοδοσίου τοῦ αὐτοκράτορος τεθεσπικότος τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχου Ἰουδαίοις ἀποδοθῆναι τὰς σφῶν Συναγωγὰς ἅσπερ ἔφησαν (ἔφθησαν) παρὰ Χριστιανῶν ἀφῃρημένοι, οὕτω παῤῥησίᾳ γέγραφεν, οὕτω σφοδρῶς ἐπετίμησε, μόνον τὸν ἴδιον βασιλέα εὐλαβούμενος, ὡς καὶ τὸν βασιλέα Θεοδόσιον τὰς ἰδίας ἀνακαλεσάμενον κελεύσεις, πάντα πρὸς χάριν Χριστιανῶν ἐκπληρῶσαι: παραλῦσαι δὲ καὶ τὸν ὕπαρχον τὸν ταῦτα διδάξαντα τῆς ἀρχῆς: δεηθῆναί τε τοῦ παναγίου καὶ ἀερίου μάρτυρος ἐπὶ ῥήματος, ἱκετεύειν τε καὶ εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τῆς οἰκείας εὐλογίας μεταδιδόναι, id est, *Virtus porro diuinæ gratiæ tam penitus in istius insedit animo, vti ad Imperatorem Theodosium per legem iubentem, vt Iudæis Antiochiam incolentibus ipsorum Synagogæ, quas ante Christiani ab illis abstulissent, redderentur, adeo libere scripsit, adeoq; acriter eum propterea increpauit (solum namque suum Imperatorem Deum veritus est) vt Imperator Theodosius, quo Christianorum satisfaceret voluntati, sua mandata reuocaret, Præ-*
p.243. *fectumque, qui ipsum de Iudæorum Synagogis reddendis docuerat, abdicaret Magistratu, & sanctissimum ac aërium oraret martyrem, vti nominatim pro ipso Deum obsecraret obtestareturque, atque sua ipsum impertiret benedictione.*

Summa vero *huius legis* hæc est. Pro ereptis Synagogis loca alia his vicissim esse restituenda, in quibus ipsi possint alias extruere, non tamen, quæ limitatio additur, vltra mensuram sublatarum: item Donaria τὰ ἱερὰ κειμήλια erepta iisdem restitui iubet, vel sane eorum pretium, si Donaria illa Iudæorum iam Christianis sacris & mysteriis fuerint dedicata. Ex his interim apparet, hoc iam æuo Synagogas & donaria Synagogarum in Ecclesias Christianas alicubi translata, denique rem & supellectilem sacrorum. Nam de ritibus exinde pariter traductis alius est dicendi locus. Quomodo & sub hoc ipso Theodosio Iun. Cyrillus Ep. Alexandrinus Ecclesias ad Nouatianos pertinentes occlusisse, donariaque τὰ ἱερὰ κειμήλια inde abstulisse memoratur a Socrate *lib. 7. cap. 7.* Similis vero huic est Theodorici Regis epistola apud Cassiodorum *V. Var. 37.* qua ea, quæ ad Synagogam Iudæorum Mediolan. pertinebant, peruasa occupata, his restitui iussit. At viceuersa, & nouas extruere Synagogas iidem prohibentur; sed & veteres in sua forma possidere iubentur: Quod iterum a Theodosio Iun. hoc ipso anno *l. 27.* cauetur, qua huius summam repetit: *Neque nouas*, inquit, *vnquam Synagogas extruere permittuntur, neque auferendas sibi veteres pertimescere debent.* Et tertium adhuc *Nouella*, *de Iudæis*, *3. vers. Illud etiam.*

Ex coniunctione interim *l. vltim. supr. de Itiner. mun.* apparet, Theodosium Iun. Ecclesiis Christianis modum quendam imposuisse: tum ne sanctitatis obtentu, in aliena iura inuolarent: tum ne immunitatis Ecclesiasticæ obtentu, vtilitas publica destitueretur.

XXVI. (a) Idem AA. Asclepiodoto PF. P.

Nota sunt, adque omnibus diuulgata, nostra maiorumque, decreta, quibus abominandorum Paganorum, Iudæorum etiam adque Hæreticorum spiritum audaciamque compressimus: Libenter tamen repetendæ (b) legis occasionem amplexi, Ivdæos scire volumus, quod ad eorum miserabiles (c) preces nihil aliud sanximus, quam vt hi, qui pleraque inconsulte, sub (d) prætextu venerandæ Christianitatis, admittunt, ab eorum læsione persecutioneque temperent: vtque nunc ac deinceps Synagogas eorum nullus occupet, nullus incendat. Tamen ipsi Iudæi, * & bonorum proscribtione, & perpetuo exilio damnabuntur, si nostræ fidei hominem circumcidisse eos, vel circumcidendum mandasse constiterit, &c. Dat. v. (e) Id. April. Constantinop. Asclepiodoto & Mariniano coss. [423.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* in annum suum Baronius non retulit. Huius etiam meminit idem Theodos. Iun. hoc ipso anno *lege 27. prox. sequ.* Iungenda huic est *lex vltim. infr. ne Christian. mancip. Iud. hab.* & *lex 22. infr. de Paganis* & *l. 59. supr. de hæreticis. GOTHOF.*

(b) De *Repetitis*, legibus eiusque rei causis, dico plene in *Prolegom.* vid. & *l. 19. supr. ID.*

(c) *Miserabiles* preces. *ID.*

(d) Sub Christianæ religionis nomine *l. 9. supr. hoc tit.* Religionis auctoritate abusi, *l. 24. infr. de Paganis. ID.*

* *Lex 16. Cod. Iust. eod. tit.* hinc desumta est. *ID.*

(e) Vitiosa Cod. Iust. subscriptio hinc emendanda est. *ID.*

COMMENTARIVS.

Generalis Theodosii Iun. constitutionis, quam, non in Iudæos tantum, verum & in Paganos & hæreticos promulgandam credidit, cuiusque præfatio hic nominatim continetur, hæc pars & prima quidem est. Scilicet hæc, pariter vt *lex vlt. infr. tit. prox. ne Christian. mancip.* quæ huic coniungenda est, de Iudæis sunt, vt *lex 22. tit.* abhinc altero, de Paganis est, *lex 59. supr. tit. 5.* est de hæreticis, quæ & ipsæ huic sunt coassandæ.

De *Iudæis* nunc, nempe vt lædi eos aut persecutionem sufferre, aut Synagogas eorum occupari aut incendi quod sæpe fiebat, vt præter *hanc leg.* testatur *l. 25. supr.* ita vicissim circumcidi Christianum ab his, proposita pœna bonorum proscriptionis & perpetui exilii hac lege prohibet, quod mutatum postea ab eodem Theodosio capitis pœna, *Nouella* eius 3. de quo ad *l. 22. supr.* vt & mancipia Christiana comparari *d. l. vltim. infr. ne Christ. mancip.* quam huic coniungendam docui.

XXVII. (a) Idem AA. Asclepiodoto PF. P.

QVÆ nuper (b) de Iudæis & Synagogis eorum statuimus firma permaneant: scilicet, vt nec nouas vmquam Synagogas permittantur extruere, nec auferendas sibi veteres pertimescant. Cetera vero vetita in posterum sciant esse seruanda: quemadmodum nuper (c) constitutionis latæ forma declarat, &c. Dat. VI. Id. Iun. Constantinop. Asclepiodoto, & Mariniano COSS. [423.]

p.244

NOTÆ.

(a) *Huius legis* meminit Baronius suo *Anno* 423. *num.* 6. Iungenda autem huic est *lex* 60. *supr. de hæreticis*, & *l.* 23. & 24. *infr. de Paganis. GOTHOF.*

(b) Intelligit *legem* 25. *supr. ID.*

(c) Intelligit *leg.* 26. *supr.* & *l. vltim. infr. ne Christian mancip. ID*

COMMENTARIVS.

GENERALIS alterius eiusdem Theodosii Iunioris constitutionis eodem Anno 423. latæ ad eundem Asclepiodotum PP. in Iudæos, Hæreticos Paganos, & hæc pars est, cui iungendæ duæ illæ, quas dixi leges. Hac nihil aliud agitur, quam vt priore eius sententia confirmetur *lex* 25. *supr.* posteriore vero *lex* 26. *prox.* Ex his tot interim repetitis legibus, & quidem tam modico interuallo, liquet, ab vna parte, (quod etiam testatur *lex* 26 *supr.*) quam pertinaces Iudæorum spiritus, quanta audacia hac tempestate fuerit: parte altera, quam varia subinde Christiani in his moliti sint.

XXVIII. (a) Impp. Theod. & VALENTINIANVS AA. Basso PF. P.

SI Iudæi, vel Samaritæ (b) filius filiaue, seu vnus (c) aut plures, ad Christianæ religionis lucem, de tenebris propriæ superstitionis, consilio (d) meliore, migrauerit, non liceat eorum parentibus, patri vel matri, auo vel auiæ exhæredare, vel in testamento silentio (e) præterire, vel minus aliquid eis relinquere, quam (f) poterant, si ab intestato vocarentur, adipisci. Quod si ita forsitan euenerit, iubemus, eum ab intestato, rescissa voluntate, succedere: libertatibus, quæ in eodem testamento datæ fuerint, si intra legitimum numerum (g) sunt, suam obtinentibus firmitatem. Si quid (h) maximum (i) crimen in matrem patremue, auum vel auiam, tales filios vel nepotes commisisse aperte potuerit conprobari, (k) manente in eos vltione legitima, si accusatio interea iure processerit, parentes tamen, sub tali elogio, (l) cui subpeditabunt probabilia & manifesta documenta, solam eis Falcidiam (m) debitæ successionis relinquant: vt hoc saltim in honorem religionis electæ meruisse videantur: manente (vt diximus) criminum, si probata fuerint, vltione, &c. Dat. VI. Id. April. Rau. Theodosio II. (n) Valentiniano II. AA. COSS. [426.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* omisit Baronius in annum suum referre. Iungenda autem illi *lex vlt. supr. de Apostatis*, alterutrius legis subscriptione emendata. *GOTHOF.*

(b) De *Samaritis* dictum fuit ad *l.* 16. *supr. ID.*

(c) *Seu nepos vnus aut.* Ita Ed. Quart. & prim. Cuiac. *ID.*

(d) Ita consilii emendatio *l.* 4. *supr. ne sanctum baptism. ID.*

(e) Singula singulis ita respondent: *exhæredandi* vox, ad Patrem & Auum spectat; *prætereundi*, ad Matrem & Auiam. *ID.*

(f) Id est, quam legitimam. *ID.* Non admittenda est hæc interpretatio, quæ repugnat ipsis legis verbis. Valentinianus enim vult, vt tantum relinquatur personis supra scriptis, quantum adipiscerentur, si ab intestato ad successionem vocati essent. Nam legitima, aut Falcidia, vt *fin. leg.* dicitur, ne quidem priuari poterant, qui maximum aduersus parentes commiserant crimen. *Eam enim*, ait lex, *in honorem religionis electæ meruisse videntur.* Puto Marvillium notam hanc alieno loco adscripsisse, quod sæpe fecit: Gothofredus enim hæc ignorare non poterat. *RITTER.*

(g) Legis Caniniæ videlicet, cuius est hoc inter cætera vestigium. *GOTHOF.* Vide quæ notat Cuiacius ad *tit. Cod. l. de Leg. Fus. Can. tollend.* vbi accurate ex huius legis verbis probat, directis tantum libertatibus legem Caniniam certum numerum præscripsisse. *RITTER.*

(h) Quod. *GOTHOF.*

(i) Maximum crimen esse oportet, cuius causa filius exhæredetur. *ID.*

(k) Nempe probatio exigitur ab hæredibus institutis, quo pertinent & illa mox: elogio suppeditabunt probabilia & manifesta documenta. *ID.*

(l) *Elogium* vocat exhæredationem, pariter vt *l. 4. supr. de legit. hereditatibus*: vbi plenius adhuc *elogium inurendum* dicitur. *ID.*

(m) *Falcidiæ* voce hic abutitur pro legitima, vt nonnullis Iuris locis, inter cætera *l. 8. §. 11. D. de inoffic. testam. l. 31. Cod. Iust. eod.* &c. *ID.*

(n) *γϱ. XII.* vt etiam MSS. nonnulli habent. *ID.*

COMMENTARIVS.

Proselytis, id est, ex Iudæo Christianis effectis, filiis, circa parentum successiones duo priuilegia singularia à Valentiniano III. Placidiæ filio hac constitutione tribuuntur. Vt ita & huiusce legis humanitate a fide Christiana alienos ad eam prouocaret, vt viceuersa *legis vltim. supr. de Apostat.* (quæ huic coniungenda est) seueritate, Christianos in fide continere satagit, & quidem, quod notandum, vtraque lege bonorum rationem & successiones respiciente: Quorum vt amittendorum metus multos in officio sæpe continet & fide: ita eorundem spes certa ad fidem amplectendam audentiores sæpe reddit.

Igitur *huius legis* sententia duo priuilegia filiis tribuuntur Proselytis in paterna successione. Primum est, quod exhæredari a parentibus Iudæis non ideo possint, neque legitima eis minus relinqui. Hoc primum, nempe mutationem religionis paternæ vel auitæ non censeri hac parte inter legitimas exhæredationum causas, si videlicet liberi ad meliora diuerterint, quæ & ipsa est sententia Iustiniani *Nou. 115. c. 3. §. 14. vers. Generalem.* De contrario casu, vide *eundem locum*, & *l. 19. Cod. Iust. de hæretic.* Secundum priuilegium est: Vt etiam exhæredationis causa subsistente legitimam eis relinqui oporteat, vt hoc saltem inquit, in honorem religionis electæ meruisse videantur. Singularia *huiusce leg.* non excutio cuiuis obuia.

---

p. 245.

XXIX (a) Iidem AA. Ionani Com. s. l. (b)

Ivdæorvm Primates, qui in vtriusque (c) Palæstinæ Synedriis nominantur, (d) vel in aliis Prouinciis degunt, quæcunque, (e) post excessum Patriarcharum, (f) pensionis nomine suscepere, cogantur exsoluere. (g) In futurum vero, periculo eorumdem, (h) anniuersarius canon (i) de Synagogis omnibus, Palatinis (k) compellentibus, (l) exigatur, (m) ad eam formam, (n) quam Patriarchæ quondam Coronarii (o) auri nomine postulabant: Quæ (p) tamen quanta sit, sollerti inquisitione discutias: Et (q) quod de Occidentalibus partibus (r) Patriarchis conferri consueuerat, nostris largitionibus inferatur. Dat. III. Kalend. Iun. Constantinop. Florentio & Dionysio coss. [429.]

NOTÆ.

(a) *Lex 17. Cod. Iust. eodem titulo.* Sed non vno loco interpolata. Eam in annum suum referre omisit Baronius. *GOTHOF.*

(b) *Comiti S. L.* cur hæc lex inscribatur, ipsa docet. Hic vero est, cuius memoria extat in actis Orientalium post Synodum Ephesinam. Vid. *pag. 1554. 1555. Tom. I. Concil. Harduin.* Theodosii scilicet Imp. epistola ibi extat ad Synodum missa per *Ioannem Comitem sacrorum*, cui deinde subdita est epistola eiusdem *Ioannis Comitis sacrensis* ad Imperatorem, in qua narrat, se Nestorium custodiendum tradidisse Candidiano Comiti domesticorum, Cyrillum & Memnonem Comiti & præposito quartæ Scholæ. De eodem sensit & Facundus *lib. 7. c. 4. ID.*

(c) Atqui tres *Palæstinæ* fuerunt? De eo mox. *ID.*

(d) Ita quoque Codices veteres Iustinianei: & Tiliana edit. quanquam hodie legitur, *dominantur.* De quo mox. *ID.*

(e) Hæc quæ sequuntur vsque ad *periculo*, recidit Tribonianus: quia in præteritum spectant. *ID.*

(f) De his dixi ad *l. 1. supr. hoc tit. ID.*

(g) Sacris largitionibus. *ID.*

(h) Primatum. *ID.*

(i) Id est, Tributum ordinarium. *ID.*

(k) *Palatinis*, id est, Officialibus Comitum S. L. de quibus peculiaris est supr. *lib. 6. tit. 30. ID.*

(l) In Til. Quartan. & prim. Cuiac. *competentibus*: male. *ID.*

(m) *Exigant*, Cod. Iust. male: neque enim ipsi Primates exigebant. *ID.*

(n) *Formam*, id est, quantitatem: Nam mox sequitur, *quæ tamen quanta* sit, &c. *ID.*

(o) De *Auro Coronario* fuit *supr. tit. 13. lib. 12.* vbi plene dixi. *ID.*

(p) Hæc sententia a Tribon. recisa. Quia tempori adstricta & χϱονική. *ID.*

(q) *Et hoc quod*, ita Cod. Iust. *ID.*

(r) Et hæc vox *partibus* abest a Cod. Iust. & ideo locus hic ita hodie ibi legitur, *de Occidentalibus Patriarchis*, inepto sensu, de quo mox. *ID.*

COM-

COMMENTARIVS.

De Avro Coronario seu de Apostolatv (vt vocabatur, de quo fuerunt iam supra duæ Honorii leges, puta *leges 14. & 17. supr.*) est hæc tertia hoc titulo, verum Theodosii Iun. vnica hæc & singularis admodum ad Iudaicam huius æui historiam maxime faciens Constitutio A. D. 429. vel vt *hac lege* vocatur *de pensione & Anniuersario canone*, quem στεφανητικὸν κάνονα vocant hic Græci.

De quo hæc lex duo indicat; Primum, eum canonem quondam Patriarchas Coronarii auri nomine de Synagogis omnibus etiam Occidentalium partium (de quo vide quæ iam dicta sunt ad *l. 14. & 17. supr.*) exegisse. Sed, quod secundum, post *excessum* Patriarcharum, Primates Iudæorum hoc æuo hanc pensionem suscepisse, & totam quidem, non vero quædam tantum pensionis nomine, vt volebat Petitus II. *Var. 1. pag. 159.*

Vnde ex hac lege singulari admodum, quod secundum colligo, quod & postea quoque notasse deprehendi Petitum II. *Var. 10. pag. 158. 159.* Blondellum *de primatu: pag. 532.* Patriarchas Iudæorum nullos amplius hac tempestate fuisse, electosque deinceps Primates: sic vt cum successionis iure, & πατροπαραδότως Patriarchatus deferretur: (quod ex Epiphanio liquet, *hæresi Ebionit. 30.*) Primates isti iam in Synedriis *nominarentur*, id est, electionis iure hanc Primatiam sortirentur: Ita enim hic recte legitur, *nominantur:* non *dominantur*, vt quidam Cod. Iust. habent, & Cunæus probabat, qui inde colligebat *lib. 2. de republ. Hebræor. cap. 23. in fin.* Iudæis in ipsis auitis sedibus, Palæstina scilicet, paulo plus priuilegii concessum fuisse: Quem etiam refutant illa, *vel in aliis Prouinciis degunt.* Primates igitur electioi suffecti hac tempestate, Patriarcha desito. Quod quatuor *huius legis* locis probatur. *Iudæorum*, inquit, *Primates, qui in Synedriis NOMINANTVR:* Item, *quæcunque post EXCESSVM Patriarcharum Pensionis nomine suscepere.* Quæ verba recidit Tribonianus, quæ tamen hic expressissima sunt, vbi etiam Excessvs est *extinctio* Patriarcharum, non vnius forte Patriarchæ a vita excessus seu mors. Mox: *Ad eam formam, quam Patriarchæ QVONDAM Coronarii auri nomine postulabant.* Tandem: *Quod de Occidentalibus partibus Pariarchis conferri CONSVEVERAT.* Quo postremo etiam loco male in Cod. Iust. vox *partibus* omissa, & ita expressum, *de Occidentalibus Patriarchis*, contra veritatem historicam, & huiusce legis sensum, & inepte, cum Occidentales Patriarchæ nulli fuerint, vt ostensum est ad *l. 1. supr.* Quæ tamen lectio Viro Docto fraudi fuit, vt crederet Occidentis Prouinciis Patriarchas Iudæos præfuisse. Tantum scilicet interest, leges Codicis Iustinianei ad huius Codicis Theodosiani authenticum exigere. Verum ad rem. Sane Theodoretus quoque *1 Dialogorum, p. 38. Ed. Lips. 1668.* quos scripsit contra Eutychianos post Annum 451. sua ætate nullos amplius Iudæorum Patriarchas fuisse scribit, καὶ αὐτοὶ inquit de his agens, παντελῶς ἠφανίσθησαν καὶ χρόνος διελήλυθεν, ἐξ ὃ καὶ ἡ τούτων ἡγεμονία τὸ πέρας ἐδέξατο, *& hi quoque omnino euanuerunt, & tempus præteriit, ex quo & horum principatus finem habuit.* Si quid autem iudicii mei est, vt Patriarchatum desitorum plures adsignari possunt rationes, ita duæ potissimæ videntur. Prior, extinctio stirpis Parriarchalis; Dein (quod præfero) ipsorum Patriarcharum improbitas, ceruices altius erigentium, de quo vtroque dixi ad *dict. l. 1.* & ad *l. 22. supr.* quæ data est
p. 246 Anno D. 415 Chrysostomi etiam loco adducto, vbi eos vocat καπήλους, ἐμπόρους, καὶ πάσης παρανομίας γέμοντας, *caupones, mercatores & omnis iniquitatis plenissimos*, ac nominatim Gamalielis improbitas, nec quicquam coërcita *d. l. 22. supr.* ante 14. annos A. 415. (Et sic Patriarchæ esse desiere sub Theodosio Iun. medio hoc, quatuordecim annorum interuallo, inter annum 415. & 429. non vero ab Anno 404. quod Petitus volebat, & propius quidem ad Annum Domini 415.) cuius improbitatem Theodosius diutius non tulerit, vel qui statim post excesserit.

Atque vt ipsi Patriarchæ, sublati ita & Pensionis istius annuæ, quam Patriarchæ quondam exigere solebant, *forma* immutata fuit. Nempe hac lege eandem quidem præstari Theodosius Iun. vult: atque etiam ex partibus Occidentalibus suscipi permittit: verum 1. & periculo Primatum id fieri iubet, 2. & Palatinis, id est, Officialibus Comitum S. L. compellentibus. 3. Denique sacris largitionibus id inferri iubet, solerti comitis inquisitione. Atque ea ratio est, cur & Palatini compellere iubeantur, & Comiti S. L. hæc lex inscribatur. Ergo aurum istud Iudaicum Coronarium Theodosius Iun. fisco suo vindicauit & insequuti Imperatores, quod etiam Græci recte notant ad *l. vn. Cod. Iust. de auro Coronario:* Ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι παρεῖχον ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι στέφανον τῷ οἰκείῳ ἱερεῖ καθ' ἕκαστον ἔτος ῥητὴν ποσότητα χρυσίου, σήμερον ὁ τοῦ τοιούτου στεφάνου χρυσὸς εἰς δημοσίαν καταβολὴν μετενέχθη: *quoniam Iudæi singulis annis certam auri quantitatem suo sacerdoti exhibebant, vt inde corona fieret, huius auri coronarii solutio ad fiscum translata est.* Vbi tamen, quod addunt de eo auro Coronario Iudaico accipiendum *dict. leg. vnic.* erroneum est.

Coronarium vero aurum hoc quoque dictum, similitudine alterius, quod Imperatori offerebatur; de quo peculiari titulo *lib. 12.* sic tamen, vt hoc anniuersarium esset, vt hæc lex docet, & necessitate iam pariter tribueretur: vnde *canon* dicitur & *pensio hac leg.* ex consuetudine *lege 17.* ad quod exigendum Apostoli mittebantur, de quo ad *l. 14. supr.*

Atque ea est huiusce legis sententia, quæ in hunc vsque diem commodum nacta interpretem non est.

Vbi quædam adhuc singularia notanda veniunt. Nam de Ioanne Com. L. S. cui hæc lex inscribitur vid. *supr.* Itaque notandum duas tantum *Palæstinas hac leg.* memorari, cum tamen tres fuerint hoc tempore, vt docet *l. 30. supr. de erogat. milit.* quæ data est Anno Domini 409. quin & *lex 3. supr. de Protostasia*, quæ data est Anno D. 396. vbi dico plene, & Notitia Imperii, quæ biennio ferme ante hanc legem conscripta fuit, vt & Procopius *de ædificiis Iustiniani.* Quare dicendum videatur nulla fuisse hoc tempore Iudæorum Synedria in tertia Palæstina, salutari scilicet, cum vtriusque Palæstinæ Synedria hic tantum memorentur. Falsum est enim quod quidam censent, huius legis tempore Anno D. 429. duas tantum fuisse Palæstinas. Tandem *Synedria* Iudæorum hic memorari notandum est, de quibus vide Paratitlon huius tituli. De magno consessu Sanhedrin Ierosolymis, quod e duobus supra septuaginta antiquitus erat, res nota est. Atenim constituta alia Synedria per Palæstinam, & quinque quidem à Gabinio Proconsule pari potestate, Gadaris, Amathunthe, Hierichunte, Sephoris; quinta sedes Hierosolyma fuit. De his vero Imperatorem *hac leg.* loqui censent Viri Docti nonnulli, Cunæus *de republ. Hebræorum, lib. 2. cap. 23.* & alii, qui Iustinianum Imper. *huius legis* auctorem perperam allegant. Nempe Synedria, consessus Iudicum fuere, γερουσία Senatus, Curia, siue curandæ Reip. siue iudiciorum ergo: Synagogæ vero, conuentus

Ecclesiastici; cui rei firmandæ esse poterit interpretatio Syriaca *Matth. 10. v. 17.* illo scilicet loco, παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς Συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς Συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς, *tradent enim vos Synedriis, & in Synagogis suis flagellabunt vos.* Et est grauis error Viri alioquin Doctissimi, qui scribit Synedria proprie esse Gentium, Synagogas Iudæorum; quæ hæc lex etiam refutat. Cum his vero Synedriis miscere non oportet Συνέδριον cuius Scæuola meminit *l. vltim. D. de decret. ab ordin.* ibi enim Synedrium est consessus municipalis. Synedria scilicet sunt in genere, Iudicum consessus, quod nomen Athenis & in aliis Græciæ ciuitatibus vsurpabatur; & exinde in Hebræorum vsum & sermonem migrauit.

NE CHRISTIANVM MANCIPIVM IVDÆVS HABEAT.

TITVLVS IX.

Lib. I. Cod. Ivst. Tit. X. plenior Rubrica: *Ne Christianum mancipium hæreticus vel Iudæus vel Paganus habeat, vel possideat, vel circumcidat:* cuius tituli lex posterior a Contio restituta, arguit, male a Viglio eam Rubricam sollicitari. Sane quidquid huius tituli Rubrica præferat, quæ in futurum magis concepta est, omnibus legibus huius tit. *habere* quadantenus Christianum mancipium Iudæo permittitur. Quid igitur? Iudæi ad Iudaicam superstitionem seruos Christianos cogere *l. 3. 4. h. t.* vetantur. Emptosque circumcidere *l. 1. 2. h. t.* imo & emere de nouo *l. 2. 4. vlt. h. t.* aut largitatis titulo accipere. Deinceps consequi *d. l. 4. h. t.* Addenda vero his tituli legibus *lex 5. supr. de contrah. empt. l. 22. 26. in fin. supr. de Iudæis.*

p. 247. I. (a) Imp. Constantinvs A. ad Felicem pf. p. (b)

Si quis Iudæorum Christianum mancipium, vel cuiuslibet (c) alterius sectæ, mercatus, circumciderit, (d) minime in seruitute retineat circumcisum: sed libertatis priuilegiis, qui hoc sustinuerit, potiatur, &c. Dat. xi. (e) Kalend. Nouembr. Constantinop. pp. viii. Id. Mai, (f) Karthag. Nepotiano, & Facundo coss. [336.]

Interpretatio. † *Si quis Iudæorum seruum Christianum, vel cuiuslibet alterius sectæ emerit, & circumciderit, a Iudæi ipsius potestate sublatus in libertate permaneat.*

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* Inseruit eam Baronius Annalibus suis *Anno D. 336. num. 75.* Eique iungenda est *lex 5. supr. de Iudæis.* Ex vtraque lege conflata est & interpolata constitutio, imo farrago Constitutionis, quam ad me olim transmisit C. Puteanus, mox edidit Sirmondus *in Append. Theod. n. 4.* præfatione etiam præmissa & aliis nonnullis. *GOTHOF.*

(b) Italiæ, vt vel subscriptio huius legis docet: de quo plura ad *dict. l. 5.* & ad *l. 1. supr. de excusat. artific.* & *l. 6. supr. de nauicular.* In MS. G. & Sichard. male *ad Felicem P. V. ID.*

(c) Ita quoque *l. 22. supr. de Iudæis. ID.*

(d) *Circumcidere non perhorruerit:* ita in dicta farragine. *ID.*

(e) *XII. Kal.* in dicta farragine. *ID.*

(f) Ita quoque *d. l. 5.* & in MS. nonnullis exerte *Maias.* At in Cod. Anic. *VIII. Idus Martias. ID.*

† Inserta est interpretatio Concilio Meldensi *cap. 73. pag. 1496. Tom. IV. Concil. Harduin. ID.*

COM-

COMMENTARIVS.

CONSTANTINI Magni hæc constitutio est, data Anno D. 336. septem ante obitum eius mensibus, qua Iudæus serui dominus, Christianum mancipium, vel cuiuslibet alterius sectæ, circumcidere prohibetur: alioquin seruo in libertatatem eripiendo: Circumcidere, inquam, at non & mercari aut habere seu possidere *hac leg.* a Constantino Magno prohibetur. Et Theodosius tamen *l. 22. supr. de Iudæis*, a Constantino Christianum mancipium a Iudæo etiam retineri prohibitum ait, *Mancipia quoque*, ait, *Christianæ sanctitatis, si qua apud se retinet, secundum Constantinianam legem Ecclesiæ mancipentur.* Sed & auctor vitæ Constantini *lib. 4. c. 27.* Αλλὰ καὶ Ιȣδαίοις μηδένα χρηστιανὸν ἐνομοθέτει δȣλεύειν, μὴ γὰρ θεμιτὸν εἶναι προφυτοφόνταις καὶ κυριοκτόνοις, τȣ̀ς ἀπὸ τȣ̃ σωτῆρος λελυτρωμένȣς ζυγῷ δȣλείας ὑπάγεσθαι: εἰ δὲ εὑρεθείη τις τοιȣ̃τος, τὸν μὲν ἀνεῖσθαι ἐλεύθερον, τὸν δὲ, ζημίᾳ χρημάτων κολάζεσθαι. *Quin etiam legem tulit, ne Christianus vllus seruiret Iudæis. Neque enim fas esse, vt ii, qui a Domino redemti essent, Prophetarum ac Domini interfectoribus seruitutis iugo subderentur: quod si quis Christianus seruus apud Iudæum deprehenderetur, illum quidem libertate donari, Iudæum vero multari pecunia iussit.* Vbi notandum neque Theodosio Iun. & auctori vitæ Constantini satis conuenire: ille quippe secundum Constantinianam legem seruum Ecclesiæ mancipari ait: hic in libertatem eripi, qua parte ad hanc legem accedit. Sed mihi & aliis argumentis liquet, Constantino Magno sæpe tribui, quæ non ipsius sunt, de quo semel dixi, simul & iudicium feci de auctore vitæ Constantini. Et vero Constantini Magni instituto, nil amplius quam quod *hac leg.* continetur conuenit, cui vtique satis visum quod Christianos seruos attinet, vt Christianam religionem eiusque Sacramenta a Iudaica nota & cœno Iudaicæ sectæ vindicaret, atque ab omni præterea iniuria, ac non etiam vt commercio Iudæis interdiceret, iisque dominium seruorum eriperet. Et sane a simili iniuria Iudæorum Christianos Constantinus M. vindicat, *l. 5. supr. de Iudæis*, quæ huic legi coniungenda est. Ex quo adparet, hac tota constitutione id tantum egisse Constantinum, Vt ne Christianos Iudæi iniuria aliqua notaue fœdarent. Honorio certe postea eadem mens fuit *l. 3. infr.* Vnde vero in errorem inducti fuerint auctor vitæ Constantini & Theodosius Iun. dicam ad *l. 2. prox.* Hic interim notetur libertatis adquirendæ modus, si Iudæus seruum Christianum circumciderit. Adde duos in hac re ipsa: Primus, si seruus Christianus a Iudæo adquisitus, id publicauerit: pro præmio quippe libertate donari iubetur *l. 4. infr. hoc tit.* Item si seruus Iudæi non Christianus, Catholicam fidem amplexus sit, in libertatem emittitur nullo pretio dato *l. 56. §. vlt. Cod. Iust. de Episcopis.*

II. (a) Imp. CONSTANTINVS (b) A. ad Euagrium. (c)

SI aliquis Iudæorum mancipium sectæ alterius, seu nationis, crediderit conparandum, mancipium fisco protinus vindicetur. Si vero emptum circumciderit, non solum mancipii damno multetur, verum etiam capitali sententia puniatur. Quod si venerandæ fidei conscia mancipia Iudæus mercari non dubitet, omnia, quæ aput eum repperiuntur, protinus auferantur: nec interponatur quicquam moræ, quin eorum hominum, qui Christiani sunt, possessione careant, &c. Dat. Id. Aug. Constantinop. Constantino (d) AA. II. COSS.

NOTÆ.

(a) *Lex 1. Cod. Iust. eod. tit.* ex hac lege & *leg. 4. infr.* conflata est, addita inscriptione & subscriptione *d. l. 4.* Memorat *hanc legem* Sozomenus *lib. 3 cap. 17.* & ex eo Cedrenus, Nicephorus. Imo de hac quoque accipio id quod dicitur *l. 22. supr. tit. prox.* Recitat & *hanc leg* Baronius, verum alieno loco, & velut Constantini Magni, *Anno Domini 336. numero 75.* Iungenda autem huic est *l. 6. supr. de Iudæis.* GOTHOF.

p.248. (b) *γρ.* CONSTANTIVS, & docet etiam *d. lex. 6.* quæ huic coniungenda est. Sed & ea quæ mox ex Sozomeno, hic notabo. Et tamen Theodosius Iun. quoque hac parte in errorem inductus fuit *l. 22. supr. tit. prox. ID.*

(c) *PP.* vide Anno 336. & *legem 22. supr. de Decurion. ID.*

(d) Vt fieri amat, atque errores cumulari solent; ita & hic factum. Nam cum in Tiliana primum editione, tum & Cuiaciana, imo & quartaria, expressum fuisset, *Constantinop.* vel *Constp. A. CONS.* quod iam vitiosum erat; qui postea viderunt Consulatum abesse, & illud retinuerunt, Consulatu addito *Constantino A.* II. Verum & hic reponendum *Constantio A.* II. & *Constante COSS.* quod docet *d. l. 6 de Iudæis*, quæ huic coniungenda est. *ID.*

COMMENTARIVS.

CONSTANTII Imp. hæc constitutio est: qua EMERE seu MERCARI quoque, non circumcidere modo Christianum mancipium vel alterius sectæ, aut nationis vetat: capitali pœna circumcidenti imposita: Nempe Constantius, robustior hac iam parte, patre Constantino, Iudæis etiam commercio serui nisi suæ sectæ, nationis, interdicendum putauit: nempe quia iustus metus semper subest, ne Christiani serui ad Iudaicam superstitionem adigerentur. Qua causa & nuptiarum commercium Iudæo cum Christiana idem Imp. interdixit, *leg. 6. supr. de Iudæis*, quæ huic nostræ coniungenda est. Nominatim autem *mercari*, id est, deinceps & de nouo adquirere Constantius prohibuit, pariter vt Theodosius Iun. *l. 4. & l. vlt. infr. hoc tit.* At non iam emptos & ex antiquo possessos, pretio eorum

eorum oblato Theodosii Magni constitutione *l. 5. supr. de contrahend. empt.* Porro huiusce legis meminit, & eam quam dixi Constantii mentem exprimit Sozomenus *lib.* 3. *cap.* 17. & ex eo Nicephorus *lib.* 9. *cap.* 20. vide & Cedrenum anno Constantii III. οἱ βασιλεῖς (Constantini liberi) Ἰουδαίων ἐνομοθέτησαν μηδένα δοῦλον ὠνεῖσθαι, τῶν ἐξ ἑτέρας αἱρέσεως: εἰ δὲ παρὰ τοῦτο ποιήσει, δημόσιον οἰκέτην εἶναι: εἰ δὲ καὶ περιτέμῃ κατὰ Ἰουδαίοις θέμις, εἰς κεφαλὴν εἶναι τὸν κίνδυνον, καὶ ἀφαίρεσιν τῶν ὄντων: ἐπεὶ γὰρ τὴν θρησκείαν πάντοθεν αὔξειν, ἠβούλοντο, καὶ τούτου πρόνοιαν ἐποιήσαντο, ὥστε μὴ ἀδεῶς εἰς Ἰουδαϊσμὸν ὑποσύρεσθαι τοὺς μὴ τοιούτους ἐκ γένους ὄντας: φυλάττεσθαι δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τοὺς ἐλπίδα Χριστιανισμοῦ ἔχοντας: μάλιστα γὰρ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πλήθους ἐπιδίδου ἡ θρήσκεια. *Praeterea lege sanxerunt Imperatores, ne Iudaeus seruum ex alia emeret secta. Quod si secus fecisset, seruum fisco addici mandarunt. Si vero emptum Iudaeorum more circumcidisset, capitis supplicio & bonorum proscriptione multandum. Nam cum Christianam religionem omnibus modis augere vellent, huic rei etiam prospexerunt, ne qui ex Iudaeis orti non erant, ad Iudaicam religionem impune traducerentur: sed vt seruarentur ecclesiae, quoscunque spes erat ad Christianam religionem venturos esse. Nam ex gentilium numero potissimum Christiana religio crescebat.* In eo tantum lapsus est Sozomenus, quod distinctionem *huius legis* non obseruauit. Nam ita distinguit Constantius: Si alterius sectae vel nationis quam Christianae seruum Iudaeus emerit, mancipium confiscari: si vero Christianum emerit, bonis praeterea suis omnibus praeterea multari. Eo vero nomine singularis est Sozomeni locus, quod rationem adsignat, cur *etiam alterius sectae* vel nationis seruum, id est, Paganum, etiam quemcunque Iudaeus emere prohibitus fuerit. Tandem haec illa ipsa lex videtur, quam Constantino tribuunt Theodosius Iun. *l.* 22. *supr. de Iudaeis:* & auctor vitae Constant. *lib.* 4. *cap.* 27. forte eo lapsi, quod haec lex *Constantini* nomen praefert: verum perperam, vt ostendi in *Notis*. Quanquam adhuc in eo diuersitas est, inter *hanc legem*, & id quod Theodosius Iun. ait: nempe enim ait, Constantiniana lege seruum Ecclesiae mancipatum. Quod *hac leg.* non dicitur. Auctor certe vitae Constantini *hanc leg.* expressit.

III. (a) Impp. Honor. & Theodosius AA. Annati (b) Didascalo & Maioribus Iudaeorum.

Absqve calumnia praecipimus Iudaeis dominis habere seruos Christianos: hac dumtaxat conditione permissa, (c) vt propriam religionem eos seruare permittant. Ideoque Iudices Prouinciarum, fide publicationis (d) inspecta, eorum insolentiam nouerint reprimendam, qui tempestiuis (e) precibus insimulandos (f) esse duxerint: Omnesque subreptiones (g) fraudulenter elicitas, vel eliciendas, vacuandas esse censemus. Si quis contra fecerit, velut in sacrilegum vltio proferatur. Dat. VIII. Id. Nouembr. Rauennae Honorio X. & Theodosio VI. AA. coss. [415.]

NOTAE.

(a) Abest *haec lex* a *Cod. Iust.* De causa mox viderimus. Eam Baronius in annum suum non retulit. *GOTHOF.*

(b) Eadem inscriptio occurrit anno proxime sequente 416. in *l.* 23. *supr. de Iudaeis*: vbi vide quae dixi. *ID.*

(c) γρ. *praemissa*, id est, addita. *ID.*

(d) De hac *publicationis* voce mox. *ID.*

(e) γρ. *intempestiuis.* *ID.*

(f) Siue *instimulandos*, eos Iudices scilicet: Nil temere muto. *ID.*

(g) Quibus scilicet serui Christiani Iudaeis dominis eripiuntur vel erepti sunt. *ID.*

COMMENTARIVS.

Honorii Imp. haec constitutio est, data Anno 415. qua Iudaeis Christianos seruos, & indistincte quidem, & sic emptos quoque secure possidere, habere permittit; contra quam anterioribus Principibus visum fuerat: Honorii, inquam, haec constitutio est, vt ex subscripto loco *Rauennae*, apparet: Quo quidem Principe nullus in Iudaeos indulgentior extitit, ac nominatim post A. D. 404. Quod ostendunt superiore titulo quoque *lex* 17. 20. 23. 24. & *lex vlt. supr. de feriis: lex* 8. *supr. de executorib.* sub quo etiam Imperatore, imo circa *huius* ipsius *leg.* tempora, Rutilius Numatianus *Itinerarii lib.* 1. *v.* 397. querebatur de Iudaeis.

Latius excisae pestis contagia serpunt,
Victoresque suos Natio victa premit.

Et certe ex *hac leg.* discimus, quod secundo loco hic notandum, plurimas hoc tempore a multis querelas de eo, quod magno, inquam, numero Christianos Iudaei seruos haberent: eaque de causa preces oblatae accusatique Iudaei. Verum Imp. *hac leg.* iubet eos, *absque calumnia*, id est, secure repulsa *cessante*, delatione & accusatione omni, seruis Christianis potiri, contraque id elicita nullo loco haberi: Quin, quod tertium, Iudices seu Rectores Prouinciarum illorum insolentiam reprimere iubet, fide publicationis inspecta, qui intempestiuis precibus Iudaeos accusandos duxerant: Vbi *publicationis fides*, est delationis fides seu notitia breuis delatorum: pari notione, quo *prox.* 4. *publicandi* vox effertur. Tandem & *sacrilegii* poenam his minitatur, qui quid contra fecerint: id est, eam poenam, quae Legum violatoribus imponi solet: de qua alibi passim. Quae omnia enixi Honoriani in Iudaeos studii argumenta sunt. Neque ambigo hac Imperantum strage seruos Christianos in Iudaeorum dominia passim migrasse, vrgente necessitate. p. 249

Conditio tantum *hac leg.* additur, quae altera *huius leg.* pars est, qua Honorius hanc in partem religioni

religioni Christianæ consulendum putauit: nempe, ita seruos Christianos Iudæis habere licere, vt tamen propriam eos religionem seruare permittant. Quæ cautio aliis Principibus insufficiens visa, & Iustiniano seu Triboniano quoque ipsi, qui ideo *hac leg.* repudiata, *legem 1. & 4. huius tituli* prætulit, exindeque *legem 1. Cod. Iust. eod. tit.* conflauit.

De huius tandem Legis inscriptione, dixi iam ad *l. 23. supr. de Iudæis.*

IV. (a) Idem AA. Monaxio PF. P.

IVDÆVS seruum Christianum nec conparare debet, nec largitatis (b) titulo consequi. Qui non hoc (c) obseruauerit, dominio sibi petulanter adquisito careat; ipso seruo, si quod fuerit gestum sua sponte duxerit publicandum, pro præmio libertate (d) donando. Verum cæteros, quos, rectæ religionis participes constitutos, in suo censu nefanda superstitio iam videtur (e) esse sortita, vel deinceps hæreditatis seu fideicommissi nomine fuerit consecuta, sub hac lege possideat, vt eos nec inuitos, nec volentes cæno propriæ sectæ confundat: Ita vt si hæc forma fuerit violata, sceleris tanti auctores (f) capitali pœna, proscriptione comitante plectentur. Dat. IV. (g) Id. April. Constantinop. Honor. A. XI. & Constantio V. C. II. CONS. [417.]

NOTÆ.

(a) *Lex 1. Cod. Iust.* ex *hac leg. & lege 1. supr.* interpolata est. Et *hanc leg.* omisit Baronius in annum suum referre. *GOTHOF.* Inserta est etiam hæc lex Compendio legum a Wisigothis collectarum, sed absque interpretatione. *RITTER.*

(b) Vel alio quocunque titulo. Hoc additum a Triboniano *d. l. 1.* contra *huius legis* sententiam. *GOTHOF.*

(c) *Hoc non*, MS. G. & Sichard. *RITTER.*

(d) *Præmio libertatis*, MS. G. & Sichard. *ID.*

(e) *Videatur*, MS. G. & Sichard. *ID.*

(f) *Auctor*, & infr. *plectatur*, Edit. Sichard. *ID.*

(g) *III.* MS. G. & Sichard. *ID.*

COMMENTARIVS.

THEODOSII Iun. e duabus hoc titulo constitutio est, qua Iudæus EMERE vel donationis titulo consequi seruum Christianum prohibetur: quod & ipsum de emtione confirmatur ab eodem *lege prox. sequ.* Seruo alioqui eripiendo & si ipse rem prodiderit, libertatem donando. Donationis inquam, titulo quoque consequi prohibetur eadem prorsus ratione, qua & emere, tum & quia emptioni imaginarius donationis titulus obtendi facile poterat. Vt & hæc duo a Theodosio Iun. prohibentur, ita duo vicissim permittuntur. Primum, eos, si quos iam habeant, in suo censu retinere. Secundo, hæreditatis, aut fideicommissi nomine consequi. Quæ donationis inter viuos & testamentariæ differentia obseruanda est, cuius hæc ratio: quod ius aliter statui non potuerit, nisi cum euidentissima fideicommissarii aut hæredis iniuria, Fideicommissarii inquam, vniuersalis, eo quod exploratis nonnisi hæreditatis directæ vel fideicommissariæ viribus, quarum sæpe portio vel maxima seruit, hæreditas adiri solet, atque eius onera subiri, qui si ex hæreditate subducerentur, defunctus sine hærede forte futurus esset, quæ infamiæ species cuiusdam. Quare etiam obseruandum, non idem dici *hac lege* de legato, quem largitatis titulum proculdubio & hic submotum Theodosius voluit, cuius non eadem ratio, quæ hæreditatis directæ aut fideicommissariæ. Quanquam & hac parte religioni cauisse visus est, cum hanc legem & conditionem adponit, vt ne quidem volentes huiusmodi seruos sectæ suæ cœno confundant, capitali & bonorum proscriptionis pœna imposita.

V. (a) Idem AA. Asclepiodoto PF. P. Post alia.

CHRISTIANA mancipia Iudæorum nemo audeat comparare. Nefas enim æstimamus, religiosissimos famulos impiissimorum emptorum inquinari dominio. Quod si quis hoc fecerit, statutæ pœnæ absque omni erit dilatione obnoxius, &c. Dat. V. Id. April. Constp. Asclepiodoto & Mariniano COSS. [423.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* omisit Baronius in annum suum referre. Iungenda autem huic est *lex 26. supr. de Iudæis*, *lex 22. infr. de Paganis*, *l. 59. supr. de hæreticis.* *GOTHOF.*

p.250.

COMMENTARIVS.

Emere seruos Christianos Iudæi rursum ab eodem Theodosio Iun. vetantur, ratione addita, quæ & ipsa ferme apud auctorem vitæ Constantini *lib. 4. cap. 27.* redditur, & confirmata pœna legis superioris. Illud hactenus hic obseruandum, *hanc legem* generalis constitutionis Theodosianæ in Paganos, Iudæos, hæreticos latæ caput esse, pariter vt tres illæ constitutiones, quas initio notaui, quæque huic coniungendæ.

DE PAGANIS,* SACRIFICIIS,** ET TEMPLIS. ***

TITVLVS X.

Lib. I. Cod. Ivst. Tit. XI.

Ita titulus hic interpungendus est, *de Paganis, Sacrificiis & Templis*, Et vero ita quoque interposita coniunctione, & in Codicibus Iustinianeis omnibus: etiam editis, *de Paganis & Sacrificiis & Templis*. Quin & in Synopsi Basilicorum disparati sunt tituli περὶ ἑλλήνων καὶ περὶ θυσιῶν. Etsi aliter Græca Paratitla, quæ Leunclauius de Græcis Latina fecit: vbi monet titulum ita expressum, περὶ ἑλληνικῶν θυσιῶν καὶ ἱερῶν. Male. Nam etsi pars melior Constitutionum huius tituli in eo potissimum laboret, vt posteaquam iam orbis ad Christianos Principes harum legum auctores peruenisset, clausis exinde vel dirutis templis Sacrificia Pagana abolerentur (quod Leunclauius pro ea lectione tuenda notauit;) Attamen & *Paganos* ipsos tantum personaliter, sic vt dicam, nonnullæ constitutiones respiciunt; non modo *lex 20. & sequentes 21. 22. 24.* verum & *lex 14.* vt & aliæ præterea sparsim hoc Codice constitutiones. In ipsis Basilicis nullus talis titulus extat, verum in Paganos & Sacrificia constitutiones positæ sunt *lib. 1. tit. 1.* sub titulo *de summa Trin. & fide Cathol.*

NOTÆ IN TITVLVM.

* Paganorvm nomen de Gentilibus, seu de idolorum cultoribus, quando primum auditum, quaue ratione inductum fuerit, hoc titulo nunc potius quam alibi disquirere libet.

Sub Christianis sane primum Impp. *Paganorum* appellationem hanc cœpisse constat. Verum antiquissima, quæ quidem mihi etiamnum occurrat eiusce nominis mentio sub Imperii Valentiniani & Valentis initia, seu in annum D. 365. incidit: & quidem in *leg. 18. supr. de Episcopis:* (quæ lex ad proconsulem Africæ data est.) Et hæc quidem a me iam ita aliquot ante annos scripta fuerunt. Nempe mentionem antiquissimam *Paganorum* pro Gentilibus hunc in annum incidere. Nam sub quo Imperatore seu quo anno præcise cœperit, neque tum definire libuit, ac multo minus exinde mihi liquere ostendi. Neque etiam antiquior est illa Paganorum mentio, quæ ex Marino Victorino repetitur, *lib. de ὁμοουσίῳ recipiendo*, vbi ita scribit: *Græci, quos* Ἕλληνες, *vel Paganos vocant, multos Deos dicunt.* Ipse Victorinus enim ad sua, cum illa scriberet, tempora, a Concilio Nicæno 40. annos, vt minimum

minimum, computat: quot ſane anni ſunt ab Anno D. 326. (quo Concilium illud habitum fuit) ad annum vſque D. 365. De eo quippe Concilio agens, id celebratum ſenſit, Ante Quadragesimum Annum: Quæ verba tantum abeſt, deductiorem ſeu Minorem Quadragesimo numerum ſignificent, vt contra etiam vlteriorem
p. 251. ſuadeant. Neque quicquam his obſtat, quod idem Marius Victorinus *lib. 2. de Trinitate*, Conſtantinum Imp. *Imperatoris ſui patrem* vocat, cum de Nicæno Concilio agens, ait: *probatum illud ab Imperatore Imperatoris noſtri patre:* Quia, verum quidem eſt, libros ipſos de Trinitate *aduerſus Arianos* ſub Conſtantio a Victorino ſcriptos, (quod Baronius recte obſeruauit, *Anno 362. num. 301.*) Atenim lucubratiuncula *de recipiendo ὁμοουσίῳ*, quæ nihil aliud eſt quam Epitome librorum *de Trinitate*, poſterius ab eo ſcripta fuit. Maneat igitur adhuc, antiquiſſimam huiusce nominis mentionem in Annum 365 incidere. Quanquam *legem 18. ſupr. de Epiſcopis*, non ad Annum 365. quem tamen vulgo hactenus Characteriſmum præfert, verum ad Annum 368. referendam ibidem oſtendi. Neque ex illo Marii Victorini loco colligi ſatis poteſt, eum tanquam vocabulo Pridem recepto vti: *Quos*, inquit, *Paganos vocant.* Quidni enim & de recenti appellatione ſcripſiſſe hæc Victorinus potuerit non pridiana, ſic vt loquar? Quis enim neſcit, hæc vulgi dicteria & cognomina ſimul vt reperiuntur, ita & inoleſcere ſolere.

Sequitur iam *Altera* quæſtio, de ratione nominis iſtius: ſeu vnde enata ſit, eiusmod appellatio, de quo anxie quæritur, neque certi quicquam adhuc definitur. Aliis cenſentibus de numero, aliis contra de paucitate Paganos dictos: etſi a Pago dictos omnes fatentur, vel ſaltem omnes fateri neceſſe habent. De illo ſaltim quoque liquere debet, fuiſſe hanc *vulgi*, atque a vulgo vſurpatam appellationem, quod *lex 46. ſupr. de hæreticis*, oſtendit. *Gentiles*, inquit, *quos VULGO Paganos appellant. Vſitatum* quoque ideo *nomen*, Auguſtinus 2. *Retract. 43* vocat. *Deorum falſorum*, inquit, *mutorumque cultores, quos VSITATO NOMINE Paganos vocamus.* Idemque de his ita loquitur *de opere Monach. cap. 11. Quos vtique nonniſi Gentiles, quos Paganos dicimus, vult intelligi.* Et *cap. 11. ſi Græcos, quos etiam Paganos dicimus.*

Sequentes e pluribus maxime blandiri videantur ſententiæ. Prima, vulgus Chriſtianorum Gentilibus hoc *Paganorum* nomen repoſuiſſe: (quæ iam verba olim in vſu fuerunt,) quaſi ſimplices Ruſticos, Agreſtes atque Idiotas, dicerent, Nam hoc ſenſu vocem παγανὸς, diſerte explicat Heſychius: παγανὸς, inquit, ἰδιώτης, ἄφρων. Alio vero ſenſu & communi, vetus Gloſſarium Cyrilli; ἰδιώτης, ὁ κοινὸς, *Priuatus*, *Paganus*, *Plebeius.* Eo quippe loco *Paganus* eodem ſenſu, quo priuatus accipitur, id eſt, ἀστράτευτος, non miles. Quare mox in eodem Gloſſario, a Pagano, qua priuatum deſignat, ſeparatur ἰδιώτης, ὁ μὴ νοήμων, *Ruſticus, rudis.* Dixi repoſuiſſe videri hoc nomen Chriſtianos Gentilibus: Nempe, vt olim Gentiles Chriſtianos variis dicteriis ſeu appellationibus proſequi ſoliti, quod Tertullianus perſequitur, *Apologetici cap 42.* ita inter cætera, *rudes*, atque ἰδιώτας vocauere: Quod vt e Gentilibus Lucianus *in Peregrino*, oſtendit, ita e Chriſtianis Scriptoribus produnt Iuſtinus, Tatianus, Origenes, Theodoretus & alii. Apud Minutium Felicem quoque Cæcilius *c 5. Studiorum*, inquit, *rudes expertes artium etiam ſordidarum.* Arnobius *lib. 3. aduerſus Gentes pag. 103. Edit. Stewech. Hoccine eſt illud faſtidium veſtrum, ſapientia hæc arrogans, qua deſpuitis nos, vt rudes.* Omitto alia. Ita quoque Valentiniani Hæretici quondam Catholicos haud abſimili dicterii genere *ſimplices* vocare ſoliti: quod Tertullianus *cap. 2. 3. aduerſus eos* ſcribens, oſtendit. Neque reclamat (quod quidam opinatus eſt) priſcorum Chriſtianorum ſiue mos, ſiue modeſtia, quaſi hi ſeſe huiusmodi dicteriis vlciſci noluerint. Quid enim aut adeo a modeſtia Chriſtianorum hoc nominis alienum? aut quid a vulgo, non priſci etiam, verum laſciuientis ſæculi iam ſemotum? imo videas & a modeſtioribus vulgo nominatim & vſui hanc appellationem tribui & pro Gentilibus fidentius, vſurpari, retineri. Et hanc quidem ſententiam quampridem indicaueram, amplexum poſtea video eruditiſſimum Virum Carolum Hannibalem Fabrotum: quin & ex parte alium quoque Virum Doctiſſimum.

Altera ſententia hæc videri poſſit, Paganos a Catholicis Chriſtianis, quorum proprium eſt, vel ſaltem eſſe debet, τὸ ἓν φρονεῖν & ἑνωτικὸν ſpirare, dictos, quaſi non vbique vnum idem ſentientes, μὴ τὸ ἓν φρονοῦντες, ΟΥΧ ἙΝΩΤΙΚΟΥΣ, verum pro Pagorum diuerſitate

sacris quoque inter se diuersos, καὶ ἑτεροδόξους. Siculi Flacci, de conditionibus agrorum locus huc faciet *pag. 25. Edit. Goes.* *Præterea regiones solent etiam DIVERSA SACRA facere: Ita videndum erit qualiter PAGI sacra faciant.* Et hinc *sacra Paganorum* auctori de limitibus *capite de paludibus pag. 274. Edit. cit.* & Innocentio *de casis liter. tribus locis pag. 226. 227. 230. Edit. cit.* & Latino V. P. Togato *pag 310.* Verum duæ hæ sententiæ mihi nunc minus placent.

Vti neque Tertia, quæ multis in mentem venit, videri scilicet eodem sensu Paganum dici, quo ἀστράτευτος dictus Paganus, qui Christo non militaret. Non enim hæc vox per similitudinem Gentilibus tributa fuit: verum a *Pago*, suo significatu, deriuata, quod ex Prudentio & Orosio colligere licet.

p. 352.

Multominus quarta viri alioquin eruditi, qui ad Paganorum nominis rationem trahit id, quod Constantinus *de administrando Imperio, cap. 29. & 36.* Sclauorum lingua *Paganos* dictos vult, qui baptizati non sunt. Nempe enim a Sclauis Romani hanc vocem mutuati fuerint, quorum ne nomen quidem longo post interuallo auditum est? Imo quis iam nescit, quot a Romanis voces Sclaui mutuati fuerint?

Quinta est sententia nonnullorum, & in his Pancirolli II. *Variar 181* existimantium, Paganum idem plane significare, quod Gentilis ἐθνικός: quod *Pagus* idem significet ac ἔθνος, vel *Gens:* nempe amplum regionis tractum, vnde Glossis *Pagus*, τοπαρχία, χώρα καὶ νόμος Quomodo Heluetiorum tota gens in quatuor olim Pagos diuisa apud Cæsarem. Nollem ego id eos existimasse, siquidem & Pagi vox eo significatu non est Latina, sed Barbara, quo tempore hæc appellatio enata, rari Pagani erant nantes in gurgite vasto. Quinimo si inde Pagani dicti, verisimilius est a Pagis, id est, a regionibus eos dictos potius, quasi Barbari, a *Pagis Barbaricis:* quo pertineat illud Prudentii *lib. 1. aduersus Symmachum v* 449.

Sint hæc Barbaricis Gentilia numina Pagis.

Sexto, opinatur Vir quidam Doctissimus, *Paganos* eadem ratione dictos, qua Gentiles & Ethnicos, quod pleræque & omnes fere gentes superstitionem illam sectabantur: Verum, cum liqueat sub Christianis Imperatoribus, neque statim etiam hoc nomen enatum, Christianorum horum temporum statum nesciat omnino necesse est, qui id ita prodat. Verum eiusdem peritiæ est, cuius quod ex Augustino id probare nititur, antiquiorem esse, quam nos facimus, huius appellationis vsum.

Imo sincerior sententia foret, Christianos, quemadmodum cum initio pauci essent, Idololatras, Nationes & Gentiles seu Gentes a multitudine seu numero potiore vocauerunt, ita viceuersa cum pauci atque intra Pagos ferme essent, Paganos dixisse.

Est & Vigilii sententia, quasi *Pagani* ideo dicti fuerint, quod a Paganis, id est ciuibus, non vero a militibus repetita sub Christianis Impp. idolorum sacra fuerint.

Tandem verissima hæc mihi sententia videtur, ad quam accedit Baronius, *Paganos* dici cœpisse sub Christianis Imperatoribus, eo modo quo dicitur etiam *lex Pagana* apud Plinium *lib. 28. cap. 2.* quæ in Pagis obtinebat; & *Paganalia sacra*, quorum peculiaris etiam ratio fuit, & de quibus Dionysius Halicarnasseus, *l. 4. c. 19. Paganorum sacra*, de quibus *sup.* Nempe vt prima, & antiquissima, antequam in vrbes populi contributi essent, templa Deorum Pagatim sacrata habebantur, teste Liuio *lib. 40.* duobus locis *c. 37. 38.* frequentissimaque adeo per vicos & Pagos ea erant: ita vltima in his stetit Gentilium hoc æuo superstitio: sic vt pro hisce saltem templis & ritibus Gentiles hoc tempore contumaciter contenderent, sacrificiis per vrbes iam interdictis. Locus est insignis Libanii in ea oratione, quam *pro Templis* habuit, quamque nos edidimus ὑπὲρ τῶν ἱερῶν ad Theodosium Magnum Imp. ne ea, ac nominatim ne Templa, quæ in Agris erant exscinderentur: addita etiam ab agriculturæ reique rusticæ vtilitate ratione, quod omnis Agricolarum spes agrorumque anima in his templis Paganis sita esset, §. 3. τολμᾶται μὲν οὖν κἀν ταῖς πόλεσι, τὸ πολὺ δ' ἐν τοῖς ἀγροῖς, καὶ πολλοὶ μὲν οἱ καθ' ἕκαστον πολέμιοι, *idque patratur quidem etiam in vrbibus, vt plurimum vero in agris, multique in singulis hostes.* Et mox: χωροῦσι τοίνυν διὰ τῶν ἀγρῶν ὥσπερ χείμαρροι, κατασύροντες διὰ τῶν ἱερῶν τοὺς ἀγρούς: ὅτου γὰρ ἂν ἱερὸν ἐκκόψωσιν ἀγροῦ, οὗτος τετύφλωταί τε καὶ κεῖται καὶ τέθνηκε: ψυχὴ γάρ, ὦ βασιλεῦ, τοῖς ἀγροῖς τὰ ἱερὰ προοίμια τῆς ἐν τοῖς ἀγροῖς κτήσεως γεγενημένα

νημένα, καὶ διὰ πολλῶν γενεῶν εἰς τοὺς νῦν ὄντας ἀφιγμένα καὶ τοῖς γεωργοῦσιν ἐν αὐτοῖς αἱ ἐλπίδες. ὅσαι περί τε ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ τέκνων καὶ βοῶν καὶ τῆς σπειρομένης γῆς πεφυτευμένης, ὁ δὲ τοῦτο πεπονθὼς ἀγρὸς ἀπολώλεκε καὶ τῶν γεωργῶν μετὰ τῶν ἐλπίδων τὸ πρόθυμον: μάτην γὰρ ἡγοῦνται πονήσειν, τῶν εἰς δέον τοὺς πόνους ἀγόντων ἐστερημένοι θεῶν, *peragrant igitur agros, sicut torrentes, perdentes agros per templa: vbi enim templum in agro exciderint, hoc ipso is ager occæcatur, & iacet & mortuus est. Anima enim agrorum, o Imperator, templa sunt, vipote quod primordia fuerunt ædificiorum in agris ac per multas ætates huc vsque peruenerunt: agricolarumque in ipsis spes omnis de viris, vxoribus, liberis, bubus & satis & plantatis: qui vero id passus est ager periit, atque agricolarum vna cum spebus alacritas: frustra quippe laboraturos se se rentur, priuati Diis, qui labores ad optata perducant*, &c. quæ sequuntur. Vides qua animi contentione Libanius pro templis agrorum seu Pagorum contendat: quod scilicet Gentiles in agrorum templis positam esse crediderint spem omnem, animamque agrorum. Quare, quod pro Pagorum religione maxime contenderent Gentiles, vrbana ferme superstitione & sacrificiis profligatis, & vero his aliquandiu sua Pagorum superstitio relicta fuerit, inde *Pagani* omnino dicti fuere. Hinc iam recte Orosius præfat. lib. I. *Paganos* vocatos scribit *ex locorum agrestium compitis & pagis*. Hinc Prudentius *hymno* 10. *v.* 296. *deditum Pago*, & idem fine *lib.* I. *aduersus Symmachum v.* 620. *pago implicitum*, pro Pagano dixit. Ergo quod extra ciuitatum muros proque pagorum superstitione maxime contenderent Gentiles in iisque diutius superstitio Gentilium tolerata fuerit, inde iam ipsis *Paganis nomen*. Quod videre est etiam e sex huius tituli legibus *l.* 3. 10. 12. 14. 16. 19. *infr.* ad quas singulas vide, quæ notabo. Quomodo & haruspicinæ vsus in agrestibus quoque locis aliquandiu toleratus *l.* 2. *supr. de maleficis*.

p. 253. Tertium adhuc hic obseruare iuuat, nempe Paganorum nomen Ethnicæ superstitioni tributum eo tempore eaque occasione videri, quod iam Barbaræ nationes imperio Romano circumfluæ *Gentilium* appellatione designarentur: de quo ad *l. vnic. supr. de nupt. Gentil.* & *l.* 5. *supr. de Legatis.* Itaque vt superstitio Gentilitia ab his distingueretur, nomen Paganorum Idolorum cultoribus tributum videri.

** Prohibitis videlicet, & permissis: iisque vel domesticis *l.* 1. 4. 12. *hoc tit.* vel publicis *l.* 1. 2. *supr. de maleficis.* Rursum vel diurnis vel nocturnis *l.* 5. & 7 *hoc tit.* Adde & Lustrorum sacrificia *l.* 5. *supr. de Episcopis.* Consultatoria *l.* 7. 8. 9. *hoc tit.* Nam de ritibus sacrificiorum aliquot quidem hoc titulo stricturæ, sed non huius adeo loci.

*** *Templis*, Paganorum videlicet; quæ mox Gentilitiis conuenticulis designandis apud Christianos propria. Adeo quidem, vt *Templorum* appellatione vniuersus Gentilium cultus intelligatur *l.* 112. *supr. de Decurion.* Atque vt Ecclesiæ vocabulum de Christianis, ita proprie *templum* de Gentilitiis, vt innumeris huius Codicis Constitutionibus, ita passim apud Patres: Et Christiani templi appellationem destinato defugerint iam olim. Verum Christanorum quoque Ecclesiæ eo nomine paulatim censeri cœpere: non modo Anastasii Imp. temporibus, quod alioquin ostendit *lex* 10. *Cod. Iust. de hæretic.* Verum iam sub Theodosio Iun. octoginta ante annis *l* 4. *supr. de his qui ad Ecclesiam confugiunt*, vbi Ecclesiæ *Summi Dei Templa* vocantur: pro quo in Græca constitutione, οἱ ναοὶ τοῦ μεγάλου Θεοῦ. Imo iam Ambrosius *lib.* 5. *Epist.* 33. siu. *Ep.* 14. *Edit Paris. Basilica*, inquit, *noua, hoc est intramurana petebatur: Respondi, Templum Dei tradi a Sacerdote non posse.* Cæterum *Templorum* appellatione hic continentur & fana & delubra, de quibus Consule Paratitlon: quæ alioquin separari solent. At quomodo differant, non huius est loci exponere: vt nec quam πολύσημον sit *Ecclesiæ* nomen. Eam quippe mihi perpetuam hoc opere legem dixi, ne quid alieno loco notarem.

Caroli Hannibalis Fabroti

NOTÆ AD TITVLVM COD. THEOD.

DE PAGANIS, SACRIFICIIS ET TEMPLIS.

Nonnulli Rubricam distinguunt, De Paganis, Sacrificiis, et Templis: quod videtur confirmare Titulus in Cod. Iustin. conceptus a quibusdam hoc modo: *de Sacrificiis Paganorum, & Templis*, eamque scripturam secuti sunt interpretes Græci, qui verterunt περὶ ἑλληνικῶν θυσίων καὶ ἱερῶν. Sed omnino melius de Paganis, Sacrificiis et Templis; vt disiunctim de Paganis agatur. Certe in Cod. Iustin. libri mei calamo exarati habent, de Paganis & Sacrificiis, & Templis eorum: nam de Paganis agitur *l. 20. & sequ.*

Paganis.] Gentiles per initia dicti sunt simulacrorum & Dæmonum cultores: & promiscue gentes ac Nationes: vt iure videri possit λεπτολογεῖν, qui contendit, an veræ fidei propugnator Arnobius libros suos inscripserit, *Aduersus Gentes, vel Nationes.* Hinc Gentilitas apud rerum Sacrarum Scriptores. Post deinde Pagani cœperunt appellari: Glossæ Græco-Latinæ, ἕλλην τὴν θρησκείαν, *Paganus.* D. Augustinus *de Opere monachorum cap. 1.* *Quos vtique nonnisi Gentiles, quos Paganos dicimus, vult intelligi.* Et *cap. 13.* *Si Græcos, quos etiam Paganos dicimus*, &c. addesis *Concil. Carthag. Cod. Can. Eccles. African. p. 285. & sequ.* Hinc Paganitas *l. vlt. supr. de Spectacul.*

Græci autem Patres ἕλληνας appellant, & ἑλληνισμὸς in eorum scriptis est Gentilitas. Quidam ἕλληνας τὴν θρησκείαν, Glossæ supra. Olympiodorus in *Excerptis Photianis.* Sub quo autem Imperatore cœperit Paganorum appellatio, mihi non satis liquet. Vir eruditus ad ad Imperii Valentiniani & Valentis principia refert, seu in annum CCCLXV. Sed tentari potest, paullo antiquiorem esse: Marius enim Victorinus tanquam vocabulo pridem recepto vtitur *libro de Homoüsio recip.* *Græci*, inquit, *quos* ἕλληνας *vel Paganos vocant, multos Deos dicunt.* Vnde autem nata sit eiusmodi appellatio Viri docti satis inquisiere, satisque sollicite quæsierunt. Enim vero Constantinus Imp. *de administr. imper. cap. 29. & 36.* scribit, eos, qui baptizati non sunt, Paganos dici, κατὰ τὴν Σκλαβῶν γλῶσσαν: quod si verum est, porro quærere sustinebimus. Addam tantum e vet. Glossario Græco-Latino, quod Hesychii longe doctissimi Glossulæ conuenit, ἰδιώτης, ὁ κοινὸς, *priuatus, paganus, plebeius.* Sane dici potest Christianos, quos antea Gentes, ἀνθρώπους ἰδιώτας appellabant, vt Lucianus festiuo homo ingenio, sed veræ religionis acerbissimus insectator *in Peregrin.* elogium eis rependisse, & hanc Paganorum appellationem reposuisse.

Sacrificiis.] De Sacrificiorum ritibus agetur succinctim, vt occasio dederit.

Templis.] Appellatio templi, delubri, fani, Christianis inuisa fuit, & Ecclesiæ vocabulum vsurparunt. D. Augustinus *de vera Religione cap. 4.* *Illi enim si reuiuiscerent, quorum isti nominibus gloriantur, & inuenirent refertas Ecclesias, templaque deserta.* D. Ambrosius *lib. 2 contra relation. Symmachi*: *Possessio ecclesiæ sumtus est egenorum: numerent quos redemerint templa captiuos.* Optatus Mileuitan. *lib. 6.* *Quis enim nostrum intrauit templa? quis vidit Sacra sacrilega?* Similiter templi voce in re Paganorum vtitur *Can. 58. Cod. Can. Eccles. African.* Templum igitur, delubrum, aut fanum, Paganicæ Superstitioni tribuuntur. Arnob. *aduers. gentes lib. 6.* *Nunquid enim delubris, aut templorum eum constructionibus honoramus?* Ambrosius *d. libr.* *Quod Sacerdotibus fani legauerit Christiana vidua valet*; & mox: *nemo tamen donaria delubris & legata Haruspicibus denegauit.* Sed Græci magistri subtilius interdum hæc distinguunt in Gloss. enim Græco-Latin. *fanum* exponitur ἱερὸν τὸ ἐν ἄλσει: sacratissimi scilicet luci, Arnob. *lib. 7.* & in iis substructa fana. Eucherius Episcopus Lugdunens. *in lib. 4. Reg.* *Solebant autem Pagani in lucis dæmones consulere, & responsa ab illis non signis, sed vocibus accipiebant: vnde & a fando fana sunt appellati.* Glossæ Latino-gr. *delubrum*, καθίδρυμα, ξόανον, ἀνάθημα. Verum tamen Christiani templorum appellationem, olim inuisam, tandem receperunt: hinc Omnipotentis Dei templa *l. 10. Cod. Iust. de hæretic.* Ecclesiæ certe nomen πολύσημον est: nam pro conuentu fidelium vsurpatur. Cyrillus *catech. 18. p. 443.* Ἐκκλησία δὲ καλεῖται φερωνύμως διὰ τὸ πάντας ἐκκαλεῖσθαι καὶ ὁμοῦ συνάγειν. Isidorus Pelusiotes *lib. 2. ep. 246.* τὸ ἄθροισμα τῶν ἁγίων τὸ ἐξ ὀρθῆς πίστεως, καὶ πολιτείας ἀρίστης συγκεκροτημένων ἐκκλησία ἐστί. Vocat autem *ibid.* ἐκκλησιαστήριον locum, in quem conueniunt fideles: ἡ μὲν γάρ, inquit de Ecclesia, ἐξ ἀμώμων ψυχῶν συνέστηκε, τὸ δ' ἀπὸ λίθων καὶ ξύλων οἰκοδομεῖται, eumque locum laudat Zonaras *ad can. sext. Synod. Gangrens.* Sed eam distinctionem non obseruant prisci rei Ecclesiasticæ Scriptores: hinc etiam *tit. Cod. Iust. de Sacrosanct. Eccles.* Germanus Archiepiscopus Constantinopolitanus, *eccles. histor. princip.* Ἐκκλησία ἐστὶ ναὸς θεοῦ, θέμενος ἅγιον, οἶκος προσευχῆς, συνάθροισις λαοῦ, σῶμα Χριστοῦ, &c. Et mox: Ἐκκλησία ἐστὶν ἐπίγειος, ἐν ᾗ ὁ ἐπουράνιος θεὸς ἐνοικεῖ, καὶ ἐμπεριπατεῖ, &c.

Topo-

TOPOGRAPHIA *huius tituli ad Historiæ istius, de abolita Paganorum superstitione, cognitionem vtilis.*

Ad Vrbem ROMAM pertinent *l. 1. 3. 5. 10.*
Ad Præfecturam Prætorianam ITALIÆ, *l. 2. 4. 10.*
Ad Præfecturam Prætorianam Orientis *l. 9. 12. 13. 14. 21. 22. 23.*
Ad Osdroënam *lex 8.*
Ad Ægyptum *lex 11.*
Ad Hispanias & Quinque Prouincias [GALLIARVM] *lex 15.*
Ad Phœnicen *lex 16.*
Ad Africam, *lex 17. 18. 19. 20.*
Ad Præfecturam Prætorianam Illyrici *lex vlt.*

AVCTORES *Legum qui?*

CONSTANTINI Magni est *lex 1.*
CONSTANTIS *lex 2. 3.*
CONSTANTII *lex 4. 5. 6.*
THEODOSII Magni *lex 7. 8. 9. 11. 12.*
VALENTINIANI Iun. *lex 10.*
ARCADII *lex 13. 14. 16.*
HONORII *lex 15. 17. 18. 19. 20.*
THEODOSII Iun. *l. 21. 22. 23. 24. 25.*

PARATITLON.

I. PAGANI, quos vulgo appellant *l. 46. supr. de hæreticis*, antiquiore (inter cætera) vocabulo *Gentiles* nominabantur *l. 43. 46. 63. supr. de hæreticis*, & *l. 21. hoc tit.* vnde Gentilitia quoque superstitio *l. 12. hoc tit.* Superstitiones Gentilium *l. 63. supr. de hæreticis*. Professiones Gentilitiæ *l. 20. hoc tit.* dicuntur. At *Paganorum* (quod sub Christianis primum Imperatoribus nomen cœpit,) antiquissima mihi mentio occurrit sub Valentiniano Seniore Anno Domini CCCLXV. Si modo ad eum annum ea referenda est in *l. 18. supr. de Episcopis*. Frequens inde nominis eius hoc Codice mentio (*Rubrica*, & *l. 13. 19. 21. 22. 23. 24. 25. hoc tit.* & *l. 26. supr. de Iudæis*, & *l. 1. & 2. supr. de Apostatis.*) Indeque etiam Paganitas Pagana superstitio *l. 20. hoc tit.* Pagani vel Paganorum ritus *l. 19. 21. hoc tit.*

p.254. Inter Paganos autem seu Gentiles, qui huic ritui administrare solebant *l. 2. supr. de maleficis*: non pauci hoc Codice memorantur. Omnes certe, Professionum Gentilitiarum in *l. 20. hoc tit.* seu Professionis damnatæ *l. 14. hoc tit.* nominibus designantur. Eorum qui Romæ erant, hi tamen hoc Codice memorantur. Pontifices *l. 3. supr. de sepulchro violato*, & Virgines Vestales *l. 8. supr. de Medicis*: quæ suos medicos a popularibus separatos habuere *d. l. 8.* At per Prouincias qui erant, SACERDOTALES communi nomine vocabantur *l. 77. 145. 176. supr. de Decurionibus: l. vltim. supr. de tyronibus: l. 20. hoc tit.* Attamen hi adhuc speciatim recensentur: SACERDOTES proprie dicti *l. 14. hoc tit. l. vltim. supr. de tyronibus*: & *l. 60* & *166. supr. de Decurionibus.* Vnde & Sacerdotium *l. 1. supr. de Spectaculis*, & *l. 21. 46. 77. 166. supr. de Decurionibus*, & Sacerdotis munus *l. 176. supr. de Decurionib.* Erant autem hi Sacerdotes singulis & solidis Prouinciis præpositi. Vnde Prouinciæ Sacerdotes *l. 38. supr. de Episcopis: l. 46. 148. supr. de Decurionib.* & *Nouella Marciani de Matrimonio Senator.* 4. Et Prouinciæ seu Prouinciarum Sacerdotium *l. 75.* & *l. 174. supr. de Decurionibus.* Prouinciarum, inquam, veluti per Africæ Diœcesin, vnde Africani Sacerdotales *d. l. 145. supr. de Decurionib.* (ad quos proprie pertinet *lex vlt. supr. de Tyronibus*, & *d. lex 61. 64. 166. 174. 176. supr de Decurionibus: l. 2. supr. quemad. mun. ciuil. l. 52. 54. supr. de hæreticis*: & ad Byzacenæ nominatim in Africa Prouinciæ Sacerdotes spectat *l. 60. supr. de Decurionib.*) Itemque per Galliarum Præfecturam *l. 75.* & *148. supr. de Decurionib.* Indeque etiam Sacerdotes ipsi a Prouinciis nomina

nomina sortiti veluti Asiarchæ & Syriarchæ *l. 2. supr. de exp. ludor.* (quomodo & Syriarchia quoque pro Syriæ Sacerdotis munere *l. 103. supr. de Decurionibus*, accipitur: de quo *infr.*) Sane id Antiochenæ quoque vrbis in Syria dignitati tributum fuit, vt suum propriumque Sacerdotem haberet, qui *Asiarcha* dicebatur, vt *lex 12. supr. de Iure fisci*, & *d. l. 2. supr. d. exp. ludor.* docent.

Eligebantvr autem promouebantur seu creabantur Sacerdotes ex *Curialium* corpore *l. 21.* (vbi dixi) 46. 75. 77. 103. 112. 145. 148. 166. 174. 176. *supr. de Decurionib.* aliquando ex solo Aduocatorum consortio *d. l. 46. supr. de Decurionib.* gradatim & per ordinem *d. l. 75.* & 77. publico Prouinciæ tractatu habito *d. l. 148.* idonei *d. l. 166.* seu dignissimi meritis & facultatibus *d. l. 148.* probatis actibus consona ciuium fama, & publice ab vniuerso ordine comprobati *d. l. 75.* sicut in consequendo hoc honore potior esset is, qui Patriæ plura præstitisset *d. l. 112.* Et erat tamen munus, hoc voluntatis, non necessitatis ex *d. l. 103.* Sic vt nec filii eorum ad Sacerdortium inuiti eligerentur *d. l. 166.* Principis quoque iudicio confirmatos eos docere videtur *l. 112. supr. de Decurionibus.*

Ad Sacerdotum Cvram primum templa, templorumque solemnia pertinebant *d. l. 112.* Magnis præterea expensis fatigabantur *l. vlt. supr. de Tyronibus.* Tyronum quippe etiam præstationi (excepto tantum Africæ Prouinciæ Sacerdote) obnoxii erant *d. l. vlt.* Deinde Agonothetæ erant *l. 2. supr. de expens. ludor.* eorumque nomen (vt loquitur *d. l. 2.*) Votiua festiuitatis solemnitas dedicauerat, id est, editiones seu spectacula eorum expensis ac sumtibus procurandæ erant *l. 1. supr. de Spectaculis*, vbi dixi, vnde Agonothesiæ *l. 109. supr. de Decurionib.* Sacerdotiorum editiones *d. l. 1.* dicuntur. Et a Prouinciæ pariter (vt Sacerdodotes de quo supra) ipsius nomine Syriarchia pro munere seu ludis a Syriarcha seu Syriæ Sacerdote exhibitis *l. 1. supr. de prædiis Senator.* & *l. 103. supr. de Decurionib.* dicitur. Festis porro ac legitimis diebus editiones istæ summaque pompa peragebantur *l. 176. supr. de Decurionib.* Et in ciuitatibus aut locis, quæ antiquitas delegerat *dict. l. 1.* vt puta in Metropolitanis vrbibus, veluti Carthagine *l. 145.* & *d. l. 176. supr. de Decurionib.* & *l. 20. hoc tit.*

At non modica inuicem Sacerdotibus Privilegia antiquo iure constitutisque maiorum concessa, seu delata erant (vt loquitur *l. 12. supr. de Iure fisci: l. 14. hoc tit.*) quæ sub Christianis etiam Principibus illis aliquandiu relicta fuere. Vnde & honor Sacerdotii *l. 21. supr. de Decurionibus:* dignitas, *d. l. vlt. in fin. supr. de tyronibus.* Ipsique honoribus splendere *d. l. 21.* honoribus intra Prouinciam mancipati *l. 46. supr. de Decurionibus*: honore decorati *l. 176. supr. de Decurionib.* dicuntur. Et inter maioris meriti & gradus Curiales numerantur *d. l. 21.* inter primos honores *d. l. 77. supr. de Decurionib.* Insignes apicibus Sacerdotes Pacato Panegyr. *cap. 37.* Immunesque erant, etiam post Sacerdotium (qui in *l. 2. supr. quemad. mun. ciuil.* proprie *Sacerdotales* dicuntur) otioque fruebantur *d. l. 75. supr. de Decurionib.* Immunes inquam a muneribus ciuilibus omnibus, etiam ab annonæ præpositura *l. 2. supr. quemad. mun. ciuil.* & præpositura mansionum *l. 21. supr. de Decurionib.* & inferioribus muneribus *d. l. 2.* Corpus insuper eorum ab iniuriis (id est, a quæstione) liberum erat *d. l. 75. supr. de Decurionib.* Honor quoque eis Excomitibus addebatur *d. l. 75.* Alytarchæ vrbis Antiochenæ nominatim priuilegium istud erat, vt
p.255. vnam Cupressum ex luco Daphnensi exscindere & plures inuicem plantare posset *l. 12. supr. de Iure fisci*, videor etiam mihi priuilegium aliud quoddam Sacerdotum per Hispaniam aliquando eruere ex *l. 10. supr. de Senator. & gleb. coll.* collata cum Symmachi *epist. 62. lib. 4.* Verum Sacerdotum priuilegia Arcadii constitutione postea Anno 399. per Orientem aboleri *l. 14. hoc tit.* iussa sunt.

Post Prouinciarum Sacerdotes erant Flamines, qui etiam *Sacerdotes* vocantur *l. 60. supr de Decurionibus:* & nominatim quidem per Africam *l. 2. supr. quemadm. mun. ciuil. l. 21. supr. de Decurionibus*, vbi dixi: per Byzacenam *d. l. 60.* vnde Flamen municipalis & Sacerdos Prouinciæ *Nouella Martiani* 4. Sacerdotales & Flamines perpetui *d. l. 2. quemadmodum muner.* Flaminii honor & Sacerdotii insignia *d. l. 21. de decur.* iunguntur. Erant autem Flamines in singulis municipiis: vnde Flamen Municipalis *d. Nouella Martiani* 4. dicitur. Reuerendi municipali purpura Flamines Pacato *in Panegyr. cap. 37.* Horum quosdam ad tempus, alios perpetuos fuisse *d. l. 2. supr. quemadmodum muner. ciuil.* & *d. l. 21.* docent. Eligebantur autem sicut & Sacerdotes ex Curialium corpore, vt ex *d. l. 21.* & forte etiam ex *l. 60. supr. de Decurionib.*

rionibus, apparet. Iisdemque Priuilegiis ea *l. 21.* honorantur, de quibus alioquin agit *d. l. 60.* & *d. l. 2. supr. Quemadm. mun. ciuil.* quinimo pleraque quæ superius de Sacerdotibus notata & ad hos pertinent.

Præter Sacerdotes & Flamines erant & Ministri Præfecti et Hierophantæ Agrorum (forte *sacrorum*) per Orientem *l. 14. hoc tit.* Erant & per Africam in oppidis, qui Frediani & Dendrophori dicebantur *l. 20. hoc tit.* Erant denique & Chiliarchæ & Centonarii, quique plebis distributionem sibi vsurpabant *d. l. 20.* Item Vitutiarii, Nemesiaci, Signiferi, Cantabrarii *l. 2. supr. de collegiatis.* Societas consortiumque Laurentum & Decuria Herculea *l. 46. supr. de cursu publ.* Præter hos omnes, tam in Prouinciis, quam in vrbe erant, & Harioli, Avgvres, Vates, Chaldæi, *l. 4. 5. 6. supr. de Maleficis*, Malefici, Mathematici, *Rubric. de Maleficis*, denique *l. 1. hoc tit.* & *l. 1. 2. 4. supr. de maleficis:* (vnde & Haruspicina *l. 9. supr. de Malefic.*) a quibus scilicet quid quodque (veluti fulgura publica priuataque) portenderet, requirebatur *d. l. 1. hoc tit.* Quibus omnibus diuinandi curiositas erat *d. l. 4.* Hi, vt consuli *d. l. 4.* ita eorum responsa ad consultationes *l. 9. hoc tit. interpretationes* seu *denunciationes* dicebantur *d. l. 1. hoc tit.* Et hæc de Professionibus Gentilitiis & Collegiis Paganis.

Ritus & religio Gentilium, seu vetus obseruantia *l. 1. hoc tit.* vetus consuetudo *l. 17. hoc tit.* vocantur in *l. 112. de Decurionibus*, Templorum solemnia, Consuetudinis Gentilitiæ solemnia *l. 2. supr. de Maleficis.* Solemnitas *l. 19. hoc tit.* Error, & error veterum, profanus ritus *d. l. 17. hoc tit.* Sacrilegus ritus *d. l. 19. hoc tit.* Nefarii ritus *Nouell. Theod. 3.* Superstitio *l. 2. 3. 16. 20. hoc tit.* damnabilis *d. l. 17. h. t.* damnata *l. 20. h. t.* deterrima *d. l. 20. h. t.* impia *l. 6. supr. de Apostatis*, Pagana superstitio *l. 20. h. t.* dementia *d. Nouell. Theodos. 3.* Pagani ritus *l. 21. hoc tit.* cultus *l. 2. de Apostatis*, stolidæ Paganitatis error *l. vlt supr. de Spectaculis*, funestæ superstitionis errores *d. Nou. 3.* Et ipsi Pagani ea re abominandi *d. l. 26. supr. de Iudæis.*

II. Consistebant autem Gentilitii ritus potissimum in Sacrificiis *Rubric.* & *l. 1. 4. 6. 8. 15. 17. 18. 20. h. t.* celebrandis *l. 2. 17. h. t.* faciendis *l. 9. hoc tit.* & *l. vltim. supr. de Apostatis.* Sacrificiis operam dando *l. 6. h. t.* quæ & *Sacra* dicuntur *l. 11. 17. hoc tit.* vnde Sacrificiis se mancipare *l. 5. supr. de Apostatis*, Sacrificia facere *d. l. vlt.* pro, Paganum fieri.

Horum Sacrificiorum alia domestica erant *l. 1.* & *4. hoc tit.* (quæ secretioris piaculi appellatione in *l. 12. hoc tit.* indicantur) alia vero publica *l. 1.* & *2. supr. de Maleficis*, alia diurna *l. 7. hoc tit.* nocturna alia *l. 5.* & *d. l. 7. hoc tit.* Ludorum Sacrificia quædam *l. 5. supr. de Episcopis:* quæ scilicet votis publicis & cum festa conuiuia inirentur ludique exhiberentur fieri solebant, *l. 17. hoc tit.* Alia ad incertorum, id est, præsentium futurorumque veritatem explorandam *l. 7. 9. hoc tit.* quæ dirorum carminum *d. l. 7. hoc tit.* vetitorum Sacrificiorum *d. l. 7. h. t.* prohibitorum sacrificiorum appellatione *l. 8. h. t.* speciatim designantur.

Hæc omnia execranda Dæmonum Sacrificia vocantur *l. 2. 3. hoc tit.* execrandæ hostiarum immolationes *l. vltim. h. t.* abominanda Sacrificia *l. 13. h. t.* funesta *l. 7. supr. de Maleficis.* Et Sacrificiorum inde insania *l. 2. h. t.* nefaria licentia *l. 5. h. t.* nefarii Sacrificiorum ritus *d. Nouell. Theod. 3.* Sacrificiorum porro ritus sequentes hoc titulo narrantur: Hostias immolare, victimas cædere *l. 10. 12. h. t.* spirantia exta consulere *d. l. 12. h. t.* vnde inspectio Iecoris extorumque (quorum præsagio spem alicuius promissionis accipiebant) *l. 9. h. t.*

Consistebant Gentilitii ritus in cultu Simvlacrorvm *l. 6. 8. 10. 12. 20. hoc tit.* quæ & mortali opere formata factaue æuumque passura simulacra *l. 10.* & *12. h. t.* sensu carentia *dict. l. 12. h. t.* dicuntur. Item idola *l. 15. hoc tit.* & *l. 6. supr. de Apostatis*, vnde & impia Idolorum superstitio *dict. l. 6.* pro Pagana, qua Christianis opponitur. Vanæque imagines *dict. l. 12. h. t.* Inde simulacra suspicere *l. 20. h. t.* venerari *l. 12. h. t.* colere *l. 6. h. t.* imagines honorare *d. l. 12. h. t.* (quorum quædam publicis quoque operibus adhærebant non p. 256. modo in templis) *l. 15. hoc tit.*

Hic porro imaginum seu simulacrorum atque adeo Numinum cultus varius erat: Larem quippe inter cætera, igne: mero, Genium: Penates, nidore venerabantur. In horum honorem lumina accendebant, thura imponebant: (vnde thuris vapore fumare loca dicuntur) serta suspendebant, arbores vittis redimiebant, aras effossis cespitibus erigebant, vt de his omnibus *lex 12. hoc tit.* fidem facit.

Erant & prӕterea inter alia Paganorum consuetudinis solemnia seu solemnitates, Votorvmqve celebritates *l.* 8. *hoc tit.* seu publica vota *l.* 17. *hoc tit.* in quibus & lustra *l.* 5. *supr. de Episcopis*, quibus voluptates seu spectacula populo exhibebantur, id est, ludi, quӕ festis Christianorum diebus edi prohibentur *l. vlt. supr. de Spectaculis.* Conuiuia item exercebantur seu inibantur. Vnde festi conuentus vrbium, ciuium, communisque lӕtitia dicitur *d. l.* 8. & 17. *h. t.* quibus & Sacrificia adhibita fuisse docuimus ex *l.* 8. 17 *hoc tit* & *leg.* 5. *supr. de Episcopis*, signaque & cantabra per vrbem circumlata *l.* 2. *supr. de collegiatis.*

III. Loca, in quibus Gentilitia sacra celebrabantur, & arӕ simulacraque erant, funesta loca *l.* 19. *h. t.* polluta *l.* 11. *h. t.* vocantur. Et erant hӕc: Templa, *Rubr.* & *l.* 4. 8. 16. 19. *hoc tit. l.* 8. *supr. de iure fisci*, *l.* 4. 5. *supr. de locat. fund. iuris emph. & reip. & Templorum*, *l. vltim. supr. de conl. donatar. l.* 24. 32. *supr. de petitionib. l.* 1. *supr. de fide Catholica*, *l.* 112. *supr de Decurionib. l.* 3. 41. *supr. de operibus public. l.* 2. 3. *supr. de Apostatis*, quale Romӕ Pantheon, *l.* 10. *supr. de pistorib. in subscript.* quӕ & ӕdes templorum dicuntur *l.* 3. *hoc tit.* ӕdes absolute *l.* 8. *h. t.* ӕdificia templorum *l.* 16. *h. t.* (Vnde & templorum solemnia *d. l.* 112. Item *fana* vnde fana & templa coniunguntur *l.* 17. 12. 13. 19. 25. *hoc tit.*) Delubra *l.* 2. *supr. de Maleficis:* vnde delubra & templa *l.* 10. 11. *hoc tit.* denique fana templa, delubra, *l. vltim.* coniunguntur.

Templa porro hӕc fanaue erant partim publica, priuata partim *l.* 12. *h. t.* tam in oppidis quam in ciuitatibus *l.* 10. 19. *h. t.* Item extra muros ciuitatum veluti Vrbis Romӕ posita *l.* 3. *h. t.* & *l.* 41. *supr. de operibus publicis*, vt & extra oppida *l.* 9. *h. t.* postremo & in agris *l.* 16. *h. t.* in itinere *l.* 10 *h. t.* & in possessionibus tam Principis quam priuatorum *l.* 19. *hoc tit.*

In his locis (prӕter simulachra, de quibus antea dictum) erant Arӕ de quibus *l.* 12. 19. *hoc tit.* & *l.* 2. 3. *supr. de Apostatis*: quarum aliӕ ratione loci publicӕ dicuntur *l.* 2. *supr. de Maleficis:* aliӕ ratione materiӕ, erectӕ effosis cespitibus arӕ, *d. l.* 12. *hoc tit.* ad publicorum templorum custodiam appositi erant custodes quidam *l.* 1. *supr. de fide Catholica.* Cӕterum *Templorum* appellatione quandoque vniuersus cultus Gentilitius indicatur, vt *l.* 112. *supr. de Decurionib.* vnde in sacrilegia templorum transire, pro Paganum fieri *l.* 3. *supr. de Apostatis*, vel *templorum & ararum.* Hinc ad aras & templa transire, migrare, pro Paganum fieri *d. l.* 2. 3. *supr. de Apostatis.* Templa porro intacta, incorruptaque manere voluit extra muros Vrbis Romӕ Constans *l.* 3. *h. t.* Etsi templa claudi voluerit *l.* 4. *h. t.* Theodosius Magnus adhuc patere voluit *l.* 7. *h. t.* Ӕdem Ӕdessenam cœtui & populo quoque communem esse voluit, veterumque celebritati inseruire *l.* 8. *h. t.* Idem templa postea omnia adiri vetuit *l.* 11. *h. t.* vt & Arcadius Filius eius *l.* 13. *h. t.* mox templa in agris dirui sine tumultu *l.* 16. *h. t.* Honorius publicorum operum ornamenta stare voluit *l.* 15. *h. t.* ӕdes illicitis rebus vacuas euerti vetuit *l.* 18. *h. t.* Templa ad vsum publicum vindicari voluit *l.* 19. 20. *h. t.* Theodosius Iun. destrui & conlocatione venerandӕ Christianӕ religionis signi expiari voluit *l. vltim. h. t.*

His porro templis, fanis, delubris, Sacrificiis, sacerdotibus, conuiuiis publici sumptus deputati erant *l.* 20. *hoc tit.* quӕ & Annonӕ Templorum *d. l.* 20. *h. t.* & expensӕ ad superstitionem pertinentes *d. l.* 20. *h. t.* dicuntur. Erant enim & loca quӕdam, prӕdia, possessiones, fundi, ӕdificia, iuga seu capita in iure templorum *l.* 8. *supr. de iure fisci*, *l. vltim. supr. de conlat. donatar.* quӕ sacris error veterum deputauerat *d. l.* 20. *h. t.* Hinc & Agonotheticӕ possessiones *Nouell. Mart.* 3. (iura templorum Ambrosio *orat. de obitu Valentin. p.* 108. *T. V. Ed. Paris.*) Hinc templorum Iuris seu de Iure Templorum fundi possessiones *tit. de locatione fundorum Iuris Emphyteutici & Reipublicӕ & Templorum*, & nominatim *l.* 45. *illius tit. d. l.* 8. *supr. de Iure fisci*, *l.* 24. & 32. *supr. de petitionibus*, & *Nouell. Mart. de indulgent. reliquor.* 2. ӕdificia iuris templorum *l.* 41. *supr. de operib. public.* Iuga seu capita iuris templorum *l. vltim. supr. de conlat. donatar.* Verum postea ea a Christianis Principibus templis & sacris Gentilium detracta varios in vsus. 1. Alia rei priuatӕ Principis incorporata *d. l.* 4. & 5. *de locat. fund.* & *d. l.* 8. *de Iure fisci.* 2. Nonnulla expensis militaribus nominatim adsignata *l.* 19. *hoc tit.* 3. Alia donata: idque aut priuatis *d. l.* 4. & 5. & *l.* 20. *hoc tit.* & *l.* 24. 32. *supr. de petitionib. l.* 8. *supr. de iure fisci*, *l. vlt. de collat. donat.* Nouel. *Mart.* 3. aut Ecclesiis *l.* 20. *hoc tit.* Denique & priuatis vendita *d. l.* 8. Fuerunt & a priuatis nonnullis propria auctoritate occupata *l.* 24. *de petition.* quo etiam pertinet *lex* 19. illius *tit.* & *l.* 20. *hoc tit.* & insignis Aggeni locus, *p.* 78. *Edit. Rigalt.* & *pag.* 61. *Edit. Goes.*

p. 257.

De Harv-

De HARVSPICINÆ *vſu Romæ circa* FVLGVRVM *interpretationem, Conſtantini M. conſtitutio.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad Maximum. (b)

Si quid de Palatio Noſtro, (b) aut ceteris (c) operibus publicis, (e) deguſtatum (f) fulgore (g) eſſe conſtiterit, retento more veteris (h) obſeruantiæ, (i) *Quid portendat*, (k) ab Haruſpicibus requiratur, (l) & diligentiſſime ſcriptura (m) collecta ad Noſtram Scientiam referatur. Ceteris (n) etiam vſurpandæ huius conſuetudinis (o) licentia tribuenda: dummodo ſacrificiis domeſticis abſtineant, quæ ſpecialiter (p) prohibita ſunt. Eam autem denuntiationem (q) adque interpretationem, quæ de tactu (r) Amphiteatri (s) ſcripta eſt, de qua ad Heraclianum (t) Tribunum, & Magiſtrum Officiorum ſcripſeras, ad nos ſcias eſſe perlatum. (v) Dat. XVI. Kal. Ian. (x) Serdicæ Acc. VIII. id. Mart. (y) Criſpo II. & Conſtantino II. CC. COSS. [321.]

NOTÆ.

(a) Abeſt *hæc lex* a *Cod. Iuſt.* velut abolita, & προθεωρίας etiam. Baronius eam Annalibus ſuis inſeruit: deque ea prolixius egit *Anno D.* 321. *num.* 18. 19. Concordant huic duæ ſimiles eiusdem Conſtantini M. conſtitutiones, & quidem anteriores, puta *l.* 1. & 2. *ſupr. de maleficis*, in quem titulum hæc lex melius conjecta fuiſſet. GOTHOF.

(b) *Maximum*, Præfectum ſcilicet Vrbis Romæ: quod docet vetus auctor Notitiæ P. V. apud Cuſpinianum, Peireſcium Bochellum, vbi & integro nomine *Valerius Maximus*, vocatur. Vide & Conſularia Theodoſiana *Anno* 319. & 321. ac nominatim vide *legem* 11. *ſupr. de appellationibus*, & *l.* 3. *ſupr. de maleficiis*, quæ pariter de *Aruſpicibus* eſt. Et vero res hæc Romæ ad Præfecti Vrbis curam pertinuit: vide Zoſimum, *lib.* 5. *c.* 41. *ID.*

(c) *Palatium*, de hoc Palatio V. R. vide Commentarium. *ID.*

(d) Veluti *Senatu* ſeu curia: *Gymnaſio*, item Amphiteatro. *ID.*

(e) Vnde publicum fulgur. *ID.*

(f) *Deguſtatum*, vide Commentarium. *ID.*

(g) *Fulgore* de quo mox. *ID.*

(h) Alio ſenſu, *Aruſpicum vetus Amicitia cum priuato repellenda* dicitur *l.* 1. *ſupr. de maleficis*: Alio ſenſu hic, *mo. veteris obſeruantiæ*, haruſpicinæ ipſius reſpectu. *ID.*

(i) *Obſeruantiæ*: de hac voce in Commentario. *ID.*

(k) *Portendat*: de quo mox. *ID.*

(l) Id eſt, requirere liceat; ſunt enim hæc verba indulgentis Principis, non imperantis. *ID.*

(m) *Scriptura collecta*: vide Commentarium. *ID.*

(n) Priuatis. *ID.*

(o) *Conſuetudo*: de hac voce mox. *ID.*

(p) Iam *l.* 1. 2. *ſupr. de Maleficis. ID*

(q) *Denunciatio*: de hac quoque voce vide Commentarium. *ID.*

(r) *Tactu*: de hoc mox. *ID.*

(s) *Amphitheatri*: de hoc mox plura. *ID.*

(t) Ita & ſupr. *l.* 1. *de diſtrah. pignoribus* Anno D. 323. *Quoniam deceſſoris tui literæ miſſæ ad Proculianum Tribunum & Magiſtrum officiorum continent*, &c. vide quæ dixi. *ID.*

(v) Ita omnes editiones conſtanter, neque quicquam temere mutem. *ID.*

(x) Anno D. 321. Conſulatus enim, qui mox ſubiicitur pertinet, non ad datam, verum ad tempus, quo lex hæc accepta fuit. Cui tamen contrarium Baronius ſcripſit, quando hanc legem ſcriptam ſub finem huius Anni 321. proponit: de quo mox. *ID.*

(y) Romæ ſcilicet. *ID.*

COMMENTARIVS.

CONSTANTINI M. vnica hæc hoc titulo conſtitutio eſt; eaque non in Paganos, imo contra, pro Paganis, de licito videlicet adhuc HARVSPICINÆ vſu (de qua quidem in genere vago & communi principio aliquid hic notare ἀπροσδιόνυσον puto.) Et Romæ quidem: vbi Haruſpicinæ ita frequens & promiſcuus vſus erat, vt ſimulac de cœlo iciſſet, Haruſpicem quærerent & conſiderent, vt apparet vel ex Varronis loco, *in Tribodite*, apud Nonium Marcellum, *cap.* 4. *v. triſte*, *num.* 455. Igitur Conſtantinus Magnus *hac lege* Haruſpices (gnaros ſcilicet prodigialium rerum, vt loquitur Ammianus Marcellinus, *lib.* 23. *cap.* 5.) conſulendi Romæ, ac nominatim de Fulguris tactu (vnde etiam *Fulguratores Haruſpices* dicti, quorum ſcientia circa hæc tria verſabatur, circa Exta, Fulgura, & Omina, teſte Cicerone *lib.* 2. *de diuinat. cap.* 18.) poteſtatem ſeu licentiam tum Senatui, tum priuatis facit, Anno D. 321. quo tempore Syluester Pontificatum Romæ obtinebat. Quæ & ante

ante biennium ferme quoque mens eidem Constantino fuit, *l. 1. & 2. supr. de maleficis*: quarum prior etiam eidem Maximo (Præfecto Vrbis) cui hæc lex, inscribitur. Eodem scilicet exemplo, quo & Magicas idem artes innoxias, hoc ipso anno, Romanam pariter per Præfecturam, exerceri impune permiserat *l. 3. dict. tit. de maleficis.* Quod vtrumque iure mireris in Principe, per nouennium iam (ab Anno scilicet 312.) Christianam fidem (qua in Galliis primum imbutus fuerat, teste Sozomeno, *lib. 1. cap. 5.*) amplexo, & in alios quoque propagante: imo iam inde a Christianæ fidei primordiis Haruspicum monita contemnente: quod diserte testatur p. 258 incertus Panegyristes, ad eum ipsum scribens, *cap. 2.* vbi de bello aduersus Maxentium: *Quisnam te Deus, quæ tam præsens hortata est Maiestas, vt contra consilia hominum, contra Haruspicum monita, ipse per temet liberandæ Vrbis tempus venisse sentires? Habes profecto aliquod cum illa mente diuina, Constantine, secretum*, &c. Quare de Zosimi fide, Constantino Magno passim obtrectantis, non vtique dubitandum esse hoc saltem huiusce legis argumento, quis putet, cum is Constantinum Magnum post Licinium interfectum (id est, triennio post hanc legem latam) vatibus adhuc fidem habuisse tradit, *lib. 2. cap. 29.* ἐχρῆτο δὲ, inquit, καὶ ἔτι καὶ τοῖς πατρίοις ἱεροῖς, ȣ̓ τιμῆς ἕνεκα μᾶλλον ἢ χρείας· ἢ καὶ ΜΑΝΤΕΣΙΝ ἐπείθετο πεπειραμένοις, ὡς ἀληθῆ προειπȣ̃σιν ἐπὶ πᾶσι τοῖς κατωρθωμένοις αὐτῷ, *& patriis adhuc sacris vtebatur, non tam honoris religionisque causa, quam necessitatis: quo fiebat, vt & hariolis, si qui essent experientes, fidem haberet, veluti, qui vera ei de rebus omnibus feliciter gestis prædixissent.* Vide eundem & *capite sequenti.* Adeo, (quod alicubi Varro scripsit) *consuetudo male improbata, inextinguibilis est:* καὶ τὸ μεταδιδάσκειν χαλεπώτατον, quod Chrysostomus ait. Imo, quod grauius est, Baronius hinc colligebat contra omnium veterum scriptorum fidem, qui de Apostasia Constantini nullibi meminere, ob hoc Rescriptum Constantinum Magnum a Christiana fide & religione desciuisse & ad relictam auitam superstitionem rediisse visum, atque adeo hac occasione Gentiles elatos in Christianos insolenter egisse, argum. *l. 5. supr. de Episcopis.* Verum rem propius intuenti, aliud iudicium placiturum puto: Nempe & falsa ea esse, quæ Zosimus tradit, & ea omnia, quæ *d. l. 1. 2. supr. de maleficis*, vt & *hac lege*, his tribus inquam legibus constituuntur, non esse haruspicinam probantis Constantini, verum in aliis hactenus permittentis, cui tum abolendæ par nondum erat. Nonne enim hæc apertissima sunt Constantini verba, in *d. l. 1. supr. de maleficis*, ad eundem Maximum (Præfectum Vrbis) *SVPERSTITIONI enim SVÆ seruire cupientes poterunt publice ritum proprium exercere*? Audis *superstitionem* hanc a Constantino Magno vocari. Nonne hæc *d. l. 2.* ad populum: *Qui vero id vobis* Existimatis *conducere, adite aras publicas atque delubra: &* Consvetudinis Vestræ *celebrate* Solemnia: Nec *enim* Prohibemvs Præteritæ Vsvrpationis *officia libera luce tractari*? Non hæc, inquam, aperte Constantini fidem animumque ab omni superstitione auersum, vel semotum arguunt? In quam sententiam quoque plura post hæc a me scripta ex professo Morinus, *histor. de liberata Eccl. lib. 2.*

Et sane, quæ Constantinus mox hoc ipso anno Ecclesiæ bono sanxit, *l. 4. supr. de Episcopis*, hanc suspicionem eluunt: quæ inquam constituit de testamenti factione passiua Ecclesiis tributa, & quidem Edicto ad Populum Romanum emisso, vnde opes potissimum in Ecclesiam confluxerunt: Quod quidem Edictum (vt ad *eam legem* probaui) hoc anno datum fuit post hanc legem, quæ data est superioris anni fine, accepta demum hoc anno cum hac lege. Tandem id obseruo, Constantinum Magnum toto hoc quadriennio, puta Anno D. 319. 320. 321. 322. Sarmatico bello ferme illigatum, atque in Pannonia, Dacia, Mysia, vel etiam Aquileiæ consistentem, frequentibus non tantum constitutionibus, verum etiam Edictis, ad populum Romanum nominatim emissis, Romæque propositis, Syluestro Romæ Episcopante, mores populi Romani in melius ad humanitatem omnem, pietatemque versum iuisse: quod docent tot aliæ constitutiones in quadriennium istud ab eo latæ: de quo dixi ad *d. l. 4. supr. de Episcopis:* Et quidem etiam anno proximo *l. 2. supr. de aliment. quæ inop. parent.* quam alioquin indicat Baronius, vt calumniam Zosimi reuincat de Constantini M. circa rem tributariam acerbitate. Ego aduersus eum induco, ad vindicandum eiusdem animum vere Christianum. Verum & hæc inter alias, ni fallor, κρύψις est, vt paulatim fabulosis Syluestri actis fides, si pote, adstruatur. * Quæ vt Viri Docti omnes ita & nos alibi plena manu profligamus. Quid igitur statuendum? Duo hæc videlicet. Primum, Constantinum Magnum, vt cæteroquin Gentilibus ἐθελοθρησκείαν Religionis suæ, ritusque suos per Imperii sui initia relinquere coactus fuit, antiquandis videlicet illis simul & semel longe tum impar, ita Haruspicinæ quoque exercendæ, ac nominatim Romæ, *hac leg.* potestatem adhuc fecisse: Romæ, inquam, quæ vt cæteroquin veteris obseruantiæ, moris, & superstitionis retinentior, contumaciorem sese, præbuit, ita Haruspicinæ plurimum tribuit: (de quo dixi *fin. legis 2. supr. de maleficis,*) quod de vniuersa alioquin Italia Herodianus *lib. 8. cap. 3.* scribit: μάλιςα, inquit, τῇ σκέψει ταύτῃ πιςεύȣσιν οἱ Ἰταλιῶται, *potissimum autem huic consultationi fidem adhibent Itali.*

Atenim, quod secundum idemque huius legis arcanum est; ne hoc libertatis obtentu veloque illicitis opera daretur, in suam videlicet vel Reipublicæ necem, duabus rationibus, suæ & Reipublicæ saluti & securitati idem consultum iuit: pariter vt Magicis artibus permissis, priuatorum saluti prospexit *l. 3. supr. de Maleficis.* Primum enim & *hac leg.* & *d. l. 1. & 2. supr. de maleficis.* publice tantum, apud aras publicas & delubra, liberaque luce hæc tractari, seu Aruspices consuli, eosque respondere voluit, ac non etiam intra domos seu limina priuata; de quo, eiusque rei ratione, plenissime dixi, ad *eam l. 1. & 2. supr. de maleficis*, etiam ex Firmico. Secundo, *scripturam collectam*, id est, responsa, denunciationes, interpretationes Haruspicum de publicis fulgoribus consultorum (de quo mox) *ad suam scientiam*, seu ad se Imp. referri voluit Constantinus Magnus, non quasi his quicquam delaturus fidemque habiturus (quod Zosimus alioquin scribit, eaque forte vel præcipua erroris illi causa fuit)

* Vide Ant. Pagi *in Critic. ad Annal. Baron. ad an.* 315. *num.* 4. & *ad an.* 323. *num.* 4. 5. qui minime dubitandum ait, quin Acta Syluestri Papæ plane sint supposititia.

fuit) neque tanquam ad Pontificem Maximum (nam Impp. Christianos Pontifices maximos nunquam fuisse contra Zosimum ostendimus peculiari diatriba) verum vt hac ratione suæ ac Reipublicæ saluti consuleret, videretque, num quid Haruspices hisce responsis suis in suum vel Reipublicæ detrimentum consultoribus responderent. Nam præterquam quod genus hoc hominum sperantibus fallax, potentibus infidum esse solet, peculiares, eos vel suspectissimos habendi causas Constantinus habuisse videtur: Nempe Gentilibus ob profectum religionis Christianæ vbique indolentibus & ingemiscentibus. Igitur Constantinus Magnus non quasi Haruspicinam ipse probaret fidemue ei accommodaret, verum probandæ ipsorum fidei ad suam scientiam Haruspicum responsa referri voluit: Immediate videlicet: quomodo ad Senatum olim de locis tactis referri solitum ex Cicerone discimus; non mediate, quomodo hactenus fiebat: & vero factum in sp. *huius leg.* vbi Maximus Præfectus Vrbis ad Amphiteatri Titiani fulminis tactum, responsum Haruspicum ad Heraclianum Tribunum & Magistrum Officiorum, miserat, per quem demum ad scientiam suam Constantinus id perlatum scribit: Responsum, inquam, quo interpretati fuerunt Aruspices tactum Amphitheatri aliquid Reipublicæ portendere seu denunciare, tristes iras, vt in illo Virgilii *Æn. 3 v. 366.*

Prodigium canit & tristes denunciat iras.

(De qua voce mox plura.) Notandum videlicet p.259. duo fulminum genera Haruspicis constituisse, *Priuata*, quæ priuatis: *Publica*, quæ Reipublicæ aut Principi aliquid portenderent, siue denunciarent, vt ex Seneca, *2. Natural. c. 48.* Plinio, *lib. 1. cap. 52.* & Iuuenali *Satyra 6. v. 587.* constat: tum videlicet cum opera publica fuissent fulmine degustata seu tacta, veluti Palatia. *2. Senatus* item, seu Curia, vbi victoriæ ara & simulacrum erat: quæ cum fulmine tacta alas suas amisisset, Pompeianus sic interpretatus est, *in veter. Poëm. P. Pithœi:*

Roma caput rerum, nunquam tua gloria abibit:
Nam victrix Dea te haud deseret inuolucris.

3. Gymnasium, vt sub Nerone apud Tacitum *lib. 15. Annal. c. 22.* 4. *Amphiteatrum*, vt in sp. *huius leg.* Ac illud maxime Principibus & summæ rei ominosum visum, si globus forte deiectus, ictus, aut literæ de nomine degustatæ fuissent. His vero casibus, ob fulgura scilicet, publice consulti libri fulminales & Etrusci vates adhibiti, teste Liuio, *l. 1. c. 55.* & Claudiano 1. *in Eutropium c. 12.* Verum hanc disciplinam omnem continebant olim *libri fulgurales*, quorum mentio apud Ciceronem *lib. 1. de diuinatione, c. 43.* & Ammianum Marcellinum, *lib. 23. c. 5.* quos Fulmineos libros vocat Claudianus 1. *in Eutropium, v. 13.* cuiusmodi liber Figuli de βροντοσκοπία ex Thagetis & Tuscorum disciplina, ad vsum Vrbis Romæ, cui accessit postea interpretatio Ioannis Laurentii Lydii. Sane Seruius quoque notat, Nympham quandam Bygo in artem fulguralem scripsisse.

Atque ita Constantinum ea inuidia, qua per Zosimum & Baronium laborat, liberatum puto, huius etiam legis occasione. Sed enim idem Constantinus postea fidentior, iam qui Haruspicinam aliquandiu tulerat, penitus sustulit: quod idem Zosimus, *lib. 2. cap. 29.* testatur, & auctor vitæ Constantini *lib. 2. cap. 45.* & Sozomenus, *lib. 1. cap. 8. pag. 204.* Quod Patris exemplum secutus postea Constantius *l. 4. hoc tit.* & *l. 4. supr. de Maleficis*, & vtrumque Valens Imp. *l. 8. eod. tit.* At non etiam Valentinianus: Hic enim Princeps restitutis paulo ante a Iuliano Gentilitiis ritibus inter Religionum diuersitatem medius (vt de eo censet Ammianus Marcellinus, *lib. 30. c. 29.* deque eo plura mox ad *l. 7. infr.*) Haruspicinam ne nocenter exerceretur, hactenus, neque vltra vetuit.

Nunc perspecta legis sententia, singularia quædam, quæ in ea occurrunt, sectemur. Ac primum quidem ex fine legis obseruetur *Tribunos & Magistros Officiorum* hac Constantini Magni tempestate in summa dignitate, atque intra Palatium auctoritate fuisse, atque adeo eos a Magistratibus, Vrbanis, Prouincialibus, si quid ad scientiam Principis perferendum esset, si quid ad salutem Principis aut Reipublicæ spectaret, relatum. Quod iuxta hanc legem docet quoque *lex 1. supr. de distrahendis pignoribus: Quoniam Decessoris tui literæ missæ ad Proculianum Tribunum & Magistrum Officiorum continent quorundam mancipia abducta pro pignore sub officio retineri*, &c. ad quam legem dixi plura *de Tribuno & Magistro Officiorum.*

Secundo, obseruetur hic agi, de *Palatio Romano:* quod Principum Romanorum fuit porroque esse perstitit, & quando Romam venissent, sedem eis præbuit: Constantino etiam nostro, quod incertus Panegyristes testatur ad ipsummet Constantinum scribens. *c. 19. Ausi*, inquit, *etiam quidam, vt resisteres poscere, & queri tam cito accessisse Palatium, & cum ingressus esses non solum oculis sequi, sed pæne etiam sacrum limen irrumpere: inde omnibus circumfusis, vt inde excederes operiri, prospicere, optare, sperare, vt viderentur eum a quo obsidione liberati fuerant, obsidere.* Eodem pertinet subscriptio Constantinianeæ legis *3. supr. de bonis vacantibus*, quæ data est Anno D. 326. & inscribitur Seuero Præfecto Vrbis Romæ, *Recitata III. Non. Aug. in Palatio, Constantino VII. & Constantio COSS.* quo sane tempore Constantinus ipse Romæ erat; de quo vide Chronicon *nostrum.* Exinde idem Palatium secutis quoque Principibus sedem præbuit, veluti Constantio: de quo Ammianus Marcellinus *lib. 16. cap. 10. Alloquutus Nobilitatem in Curia populumque pro Tribunali, in PALATIVM acceptus fauore multiplici.* Honorio item: de quo vide Claudianum *in 6. Honor. cos. v. 409.* Valentiniano Tertio: quod Cassiodorus, Victor Tununensis, Marcellinus, *Aëtio & Studio COSS.* scribunt. Petronio Maximo, Sidonius *lib. 2. epist. 12.* Seuero, Cassiodorus, *Arminerico & Basilisco COSS.* vt proinde inanis fabula sit, de Palatio Syluestro Ep. Romano a Constantino donato, derelicto.

Tertio notetur, agi hic de *Amphitheatro* Romano; nempe quod vrbe media amplissimum erat: de quo Suetonius, Martialis, Victor Schotti, veteres Vrbis descriptiones, & Xiphilinus. Quod quidem sæpe igne casuue alio degustatum, & instauratum sæpe: a M. Antonino, testis Capitolinus: ab Heliogabalo, Lampridius: sub Gordianis, Capitolinus. Mentio eius & apud Ammianum Marcellinum *lib. 16.* in rebus Constantii Anno Domini 357. *cap. 10.*

Tandem sub vnum conspectum dare, atque adeo etiam illustrare iuuat, omnia illa Fulguralis potissimum Tuscorum disciplinæ & Haruspicinæ, siue vestigia siue vocabula, quibus hæc lex tota scatet. Primo obseruandum *Palatio* nominatim fulmine tacto, rem hanc ad Rempublicam pertinere visam, atque adeo relatione ad Principem dignam. Certe Principi ipsi fatum imminere ea re vulgo creditum. Ita etiam Constantinus, si credere par est, ipse *orat. ad sanctorum cœtum*, vbi mortem Diocletiani describit, meminit Palatii quod fulmine tactum fuerat. Ammianus Marcellinus quoque *lib. 30. cap. 5.* inter prodigia mortis Valentiniani memorat, *apud Sirmium repentino fragore nubium fulmen excussum, Palatii & Curiæ partem incendit & Fori.*

Zosimus pariter *lib. 4. cap. 18.* memorat Valentiniano Imp. defuncto, *Sirmii fulmine* τὰ βασιλεῖα i. e. Palatium, *Forumque concremata fuisse, visumque harum rerum peritis, haud prosperum reip. portentum hoc esse:* ἔδοξέ τε τοῖς τὰ τοιαῦτα κρίνειν δεινοῖς, ἐκ αἴσιον τοῖς κοινοῖς πράγμασιν εἶναι τὸ τέρας. Secundo, *degustandi* vox obseruanda: *degustatum* κυρίως, pro tactum, disiectum, derasum, exustum, delibatum: Haruspicinæ vocabulo, ni fallor proprio: Quod & Lucretius (operæ priores in specimine nostro dudum edito vitiose *Lucanum* substituerant) *lib. 2. vers. 192.* inde transtulit.

Nec cum subsiliunt ignes ad tecta domorum,
Et celeri flamma DEGVSTANT tigna trabesque.

Pro quo idem *lib. 5. Ambesse*, id est, ambedere dixit. *v. 397.*

Ignis enim superauit & AMBENS, multa perussit.

Vt & Lucanus *lib. 6. vers. 266.*

Frangentem Fluctus scopulum ferit, aut latus alti
Montis ADEST.

Eodem sensu Virgilius *l. 12. Æn. v. 376.* de lancea infixa.

——— *summum DEGVSTAT vulnere corpus.*

Omitto similia, vt *Lambere*, & *Ambustum*, περιπεφλεγμένον, περικαυτές: de qua voce vide Cl. Salmas. *in Solinum p. 840. Ed. Par.* Tertio, *Fulguris* vox hic
p. 260 notetur: vbi & *Fulgore* positum pro *fulgure:* & vtrumque pro fulmine seu κεραυνοβολίῳ, ex Augurali etiam disciplina: Glossæ *Fulgur*, ἀστραπή. *Fulgurat*, κεραυνεῖ. Sic & Suetonius Octauio *cap. 29. Cum lecticam eius fulgur perstrinxisset:* & in Domitiano *c. 15. Tot fulgura facta nuntiataque sunt.* Sæpe ita Plinius & alii. In Glossario κεραυνόβολιον ἡμερινὸν, *Fulgor diurnum.* Item, κεραυνεβόλιον ἀπὸ πρωΐ, νυκτερινὸν, *fulgur submanum.*

Quarto, *Obseruantiæ* vox non transmittenda. *Obseruantiæ* quippe seu obseruationis, quam Græci in eodem argumento παρατήρησιν vocant, vox hac in re propria quoque: Id quod testatur titulus *capitis 52. lib. 2.* Plinii *de Obseruationibus*, quo de Fulminum generibus, portentis & Diis fulmina emittentibus tractat, & *cap. 54.* Cicero quoque *lib. 2. de diuinat.* non vno loco: inter cætera *c. 18. Valet autem in fulguribus Obseruatio diuturna: in ostentis ratio plerumque coniecturaque adhibetur. Quid est igitur quod obseruatum sit in fulgure?* Et paulo post: *Nattæ vero statua, aut æra legum de cœlo tacta, quid habent obseruatum aut vetustum?* Simplex etiam *seruandi vox* eodem pertinet, seruandi de cœlo cum iciffet vel tonuisset.

Quinto, *Portendendi* vox attendenda, non in commune, id enim vulgo notum, verum in Haruspicina & fulgurali scientia Plinius *lib. 2. cap. 52. Existimant non vltra decem annos portendere priuata: fulmina: publica non vltra trigesimum annum*, & *c. 54. cum a prima cæli parte venerint & in eandem concesserint, summa felicitas portenditur.* Sexto, verba hæc expendenda *Scriptura collecta:* Responsa scilicet, iudicia, sententias, prædictiones Haruspicum diligentissime & scrupulosissime olim in Scripturam redacta non coniicio, verum comperio; quomodo & mox *hac* ipsa *leg.* dicitur *Interpretatio, de statu Amphitheatri scripta.* Cicero *de haruspicum responsis. c. 10. Quod in agro Latiniensi* &c. SCRIPTVM *est, postulationes esse Ioui.* & de oraculis interpres Sophoclis *in Trachiniis:* ἔθος γὰρ τὰς χρησμοὺς δεχομένας παραχρῆμα γράφειν, ἵνα μὴ λάθωνται, *moris enim erat, vt responsum accipientes id extemplo adnotarent, ne lateret.* Et Philostorgius *lib. 7. cap. 12.* τὰς τῶν χρησμῶν ἀναγνώσεις, *oraculorum lectiones*, memorat. Porro COLLECTA *scriptura* recte dicitur, de re scrupulosa, quæque ad numeros agitatur, & proprie quidem, quod minus notum. Ita *l. 25. supr. de susceptoribus: facultates diligenti descriptione collectæ ad officii notitiam deferantur.* Et apud Scriptores alios; apud auctorem *de coloniis p. 110. 116. 127. Edit. Goes. collectus iugerationis modus, collecta territoria*, id est, agri mensura collecta, descripta in scripturam redacta Sed & *l. 47. de appellat. collecta gesta*, id est, in scripturam redacta. Imo Apotelemasticæ doctrinæ vox hæc propria, de Mathematicorum & Aruspicum decretis. Et scriptura collecta nil aliud est, quam ἀποτελεσματογραφία. Ita apud Spartianum *in Vero cap. 4. Quid si non recte constellatio eius collecta est, quem credimus esse victurum?* Apud Ammianum Marcellinum pariter *lib. 29. c. 2. Quamobrem constellationem Principis collegisset.* Et Firmicus 2. Mathes. cap. 23. *Hæc omnia si diligenti ratione fuerint COLLECTA, & si beneuolarum maleuolarumque stellarum mixturas, locorum vim & signorum & partium potestates sociaueris.* Imo, idem Firmicus passim toto opere hac voce hoc sensu vtitur. Atenim cum insolens hæc mihi quoque aliquando dicendi ratio videretur, *scriptura collecta*, vel tentabam hic, non & asseuerabam, reponendum, *scriptura collectum*, vel *strictura collecta.* Nempe ex haruspicina dispersas & dissipatas fulmine stricturas seu reliquias in aceruum diligenter collectas, sacrificio facto condi solitas notum est. Lucani *lib. 1. v. 606.* de eo locus insignis.

——— *Aruns dispersi fulminis ignes*
Colligit & terra tacito cum murmure condit.

Quem locum vetus etiam Scholiastes Iuuenalis *Satyra 6. vers. 587.* enarrat. Acron quoque *ad finem libri de arte Poetica*, reliquias fulminis vocat. *Reliquias*, inquit, *fulminis Pontifices cum sacrificio sepeliebant.* Sane & *colligendi* verbo vtitur Seneca 1. *de clem. c. 7. Ecquis Regum erit tutus, cuius non membra Aruspices colligant?* Reliquias igitur istas stricturas dixisse forte coniiciebam Constantinum, proprio & ἐντέχνῳ vocabulo: Qualia pleraque hac lege occurrunt: *Degustandi, Fulgoris, Obseruantiæ, Portendendi, Consuetudinis, Denunciationis, Interpretationis, Tactus.* Certe etiam Suetonius Octauio *cap. 29. perstringendi* vocabulo hac in re ceu proprio vsus. *Cum lecticam eius fulgur perstrinxisset, seruumque prælucentem exanimasset.* Seneca 2. *Natural. 44. Voluerunt admonere eos, quibus aduersus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi & DISTRINGI, quædam admoneri.* Vbi etiam quidam Codex pro *frangi* habet STRINGI: vide & *cap. 52.* Et alioquin quid *stringere, ferrique strictura* sint, ex Virgilio, Plinio, Nonio, Glossis iam notum est. Item quo sensu Virgilius *lib. 8. v. 63.* dixerit *Tiberim stringentem ripas & pinguia culta secantem*, id est, exedentem, imminuentem. Et hæc quidem etiam non improbabilia visa nonnullis: cum quibus tamen quod de fulguritis addunt nihil commune habet. Verum retinenda isthæc omnino lectio, *scriptura collecta.*

Septimo notetur, *consuetudinis* vox, quæ & ipsa hic propria: vt *l. 2. in fin. supr. de maleficis.*

Octauo, *Denunciationis* vox: quæ & ipsa non in genere tantum omnibus prodigiis communis, vt in superiore illo Virgilii, *Prodigium canit, & tristes denunciat iras*, verum & Fulguralis disciplinæ & Haru-

& Haruspicinæ propria fuit. Seneca 2. *Natural. cap.* 34. *Quicquid fulmine denunciatum est.* Ammianus Marcellinus *lib.* 30. *c.* 5. *Sortem DENVNCIABAT ei supremam prodigiis ingerentibus multis. Nam apud Sirmium FVLMEN excussum PALATII partem incendit,* &c. Nunciare, denunciare, pronunciare dicti Haruspices, & libri fulgurales. Vide Suetonium *Octauio cap.* 29. & Ammianum Marcellinum *lib.* 23. *c.* 1. Victorem Schotti *c.* 26. *p.* 132. *c.* 28. *p.* 134. & nuntiare: vide apud auctor. *coll. legum Mosaic. tit.* 15. Ἀποτέλεσμα Græcis, vt & ipsi diuinandi artem exercentes dicuntur ἀποτελεῖν apud Ptolemæum & eius interpretem.

Nono, *Interpretationis* quoque vox resque propria, signataque locutio: Cicero 1. *de diuinat. c.* 6. *aut fulgura interpretantium,* &c. *prædictione moneatur.* Tacitus *lib.* 15. *Annalium c.* 47. *Vis fulgurum non alias crebrior.* Et mox: *Secutaque haruspicum Interpretatio,* & Plinius *lib.* 2. *cap.* 53. *in fulgurum interpretatione eo profecit scientia, vt ventura alia finito die prænciat:* vide & Symmachum *lib.* 6. *epist.* 40. Vnde ipsi interpretes, Ammianus Marcellinus *lib.* 23. *cap.* 3. Dicta & sententia. Vetus inscriptio Romæ *apud Gruterum XXI.* 4.

DEO. FVLGVRATORI
ARAM
ET. LOCVM. HVNC
RELIG
EX. HARVSPIC. SENT
Q. PVBLICIVS. FRONT
POS. ET
D D

Postremo, & *Tactus*, vox hic propria. Sed cuius testimonia passim obuia.

CAROLI HANNIBALIS FABROTI

NOTÆ.

Haruspicum disciplina multis retro seculis comprobata, celebrataque est: vsque adeo futurorum præsensio, vitio generis humani, semper accepta fuit. Quotus enim est, quem non tangit futurarum rerum scientia? Quis adhuc repertus est, qui constiterit in rei præsentis contemplatione? Vna futuri boni vel incerti cogitatio præsentium malorum onere deiectis solatio est: & is, quem possessio bonorum beatum facit, futuri cogitatione spes suas erigit & attollit. Ille quodammodo miser esse desinit: hic iam beatior euasit. Ea certe res effecit, vt essent homines, qui publice arte quadam, non enim dicam instinctu, instatuque diuino, futura prænunciarent. Illi sunt augures haruspices, coniectores aliique, quos diuinos olim appellabant. Non est instituti nostri docere, quam multis in rebus consultatoribus se præstarent: quædam tamen e multis sublegisse iuuabit. Erant enim, qui vates consulerent, an parentibus heredes existere deberent, & an obuentura eis aliqua esset hereditas. Epictetus Ariani *lib.* 2. *c.* 7. Τί οὖν ἡμᾶς ἐπὶ τὸ συνεχῶς μαντεύεσθαι ἄγει; ἡ δειλία, τὸ φοβεῖσθαι τὰς ἐκβάσεις. διὰ τοῦτο κολακεύομεν τοὺς μάντεις. κληρονομήσω κύριε τὸν πατέρα; ἴδωμεν, ἐπεκθυσώμεθα ναί. Κύριε ὡς ἡ τύχη θέλει; ἐπὰν εἴπῃ, κληρονομήσεις, ὡς παρ' αὐτοῦ τὴν κληρονομίαν εἰληφότες, εὐχαριστοῦμεν αὐτῷ. Marcus Tullius *lib.* 2. *de diuinat. c.* 7. *Qui Thesaurum inuentum iri, aut hæreditatem venturam dicunt, quid sequuntur.* De matrimoniis consultos augures Porphyrius tradit περὶ ἀποχ. ἐμψ. qui *volentibus auspiciis*, forte respondebant, in matrimonium coiri. Lapis antiquus; COS. AVG. PVB. CLAVD QVÆS. ÆR. ANTONIAM. VOLVMNIAM. VIRGINEM. VOLENT. AVSPI. E. PARENT. SVIS. COEMIT. ET. IIII. FAC. IN. DO. DVXIT.

Nuptiis auspices interesse solitos, notius est, quam vt plura in id verba sumenda sint. Videsis Iuuenal. *Sat. X. v.* 336. Glossæ veteres, *auspex, pronubus*, παράνυμφος. Elegans est inprimis locus Sixti PP. e libro *de castitate*: *Nefandorum enim idolorum cultura omnis mali caussa est, initium & finis. Hæc in matrimoniorum celebratur auspiciis, quando certus auspicatur dies, quando coniunctionis hora signatur, quando ne quid infausti ominis incurratur sollicita, & diligenti cura seruatur.* Immolatoribus & vatibus comitatos Imperatores ad bellum processisse constat ex Onosand. *Strateg. cap.* 10. *pag.* 45. μήτε δὲ εἰς πορείαν ἐξαγέτω τὸ στράτευμα, μήτε πρὸς μάχην παρατάττω μὴ πρότερον θυσάμενος. ἀλλ' ἀκολουθούντων αὐτῷ θύται καὶ μάντεις. Cicero *lib.* 1. *de diuinat.* *Exactis regibus nihil publice sine auspiciis, nec domi, nec militiæ gerebatur.* Verum procedente tempore tota res hæc fallaciis, ac nugis anilibus scatere, & ad quæstum & superstitionem excogitata videri cœpit. Ipsi quoque haruspices, vtique plani homines, de perfidia confessi, necati sunt, referente A. Gellio *lib.* 4. *c.* 5. nec non Eusebio *demonstr. euangel. lib.* 4. *p.* 81. ἐν δέ τι προσθεὶς τοῖς εἰρημένοις, μέγιστον ἂν εἴη καθεωρακὼς κεφάλαιον, ὡς ἤδη καὶ τὸ ἄγαν θεοφόρων, αὐτῶν δὴ τῶν μάλιστα ἱεροφαντῶν, θεολόγων τε αὐτοῖς καὶ προφητῶν πλείους οὐ μόνον πάλαι, ἀλλὰ καὶ ἐναγχὸς καθ' ὑμᾶς αὐτοὺς ἐπὶ τῇ θεοσοφίᾳ ταύτῃ βοηθέντες διὰ βασάνων δίκας ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν δικαστηρίων τὴν πᾶσαν ἐξεφώνησαν πλάνην ἀνδρῶν ἀπάταις γίνεσθαι, καὶ γοητείαν τετεχνασμένην, τὸ πᾶν εἶναι ὁμολογήσαντες. οἵγε καὶ τὸν πάντα τρόπον τῆς κατασκευῆς, καὶ τὰς μεθόδους τῆς κακοτεχνίας, ταῖς πρὸς αὐτῶν ἐν ὑπομνήμασιν ἀφεθείσαις φωναῖς ἐνεγράψαντο. διὸ δὴ καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὀλεθρίου πλάνης δίκην ἐκτίσαντες, πάντα λόγον ἀνεκάλυψαν, αὐτοῖς ἔργοις τὴν τῶν δεδηλωμένων ἀπόδειξιν πιστωσάμενοι. Sed enim malum id, quod consuetudine pridem obtentum est, & in vita hominum altas egit radices, non nisi longissimo temporis tractu potest obsolescere, extirparique. Et non vulgus solum aut proceres, sed etiam principes, atque illi quidem non rei modo Romanæ, sed totius orbis moderatores propagarunt: &, quod peius est, & ei constantius incubuit, ὃς πρῶτος ἐν τῷ βασιλείῳ διέλαμψε χριστιανός, vt est in epistola Gallæ Placidiæ Augustæ ad Theodosium Imp. quæ extat *Chalcedon. Concil. Part.* I. *cap.* 26. siue, vt loquitur Iustinianus *Nouell.* 7. ὃς τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐν βασιλεῦσιν ἀρχηγέτης exstitit: certissimum enim pollicentur incrementum delicta, quorum auctores sunt Principes. Haruspices igitur consulere & interrogare Constantinus *hac leg.* permittit: ipse enim μάντεσιν ἐπείθετο πεπειραμένοις, ὡς ἀληθῆ προειποῦσιν ἐπὶ πᾶσι τῆς κατορθωμένοις αὐτῷ, vt scribit Zosimus *lib.* 2. *pag.* 685. Sed eidem postea bonam mentem Deus dedit; eius enim superstitionis stirpes omnes demum exscidit, auctore eodem Zosimo *d. libr.* 2. *pag.* 686.

De Palatio nostro.] Domo Dominica: S. Athanasius *Epist. ad Solitar. vit. agent.* Ἀλλ' ἐκ παλατίου μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας καὶ φαντασίας ἀπέσταλτο. Cum autem Palatium de cœlo ictum esset tristia portendi responsum est. Zosimus *lib.* 4. *pag.* 745. τούτου τελευτήσαντος, ἐμπεσὼν τῷ Σιρμίῳ σκηπτὸς, τὰ βασίλεια κατέφλεξε, καὶ τὴν ἀγορὰν, ἔδοξέ τε τοῖς τὰ τοιαῦτα κρίνειν δεινοῖς, οὐκ αἴσιον τοῖς κοινοῖς πράγμασιν εἶναι τὸ τέρας.

Aut ceteris.] veluti Amphitheatris.

Degustatum.] Erudite Godofredus Lucretium ad testimonium citat; ideoque vellem operarum mendum correctores sustulissent, & pro Lucano Lucretium substituissent: est enim *vers.* 192. *lib.* 2. *de rerum natur.*

Fulgore.] pro fulmine: Glossæ Latino-Gr. *fulgor.* ἀστραπὴ, *fulgurat*, κεραυνοῖ, quod est fulminat. Nonius tamen distinguit *de different. verbor.* & Cicero *lib.* 2. *de diuinat. c. vlt. Si fulserit, si tonuerit, si tactum aliquid erit de cœlo.* Excerpta de veterib. Gloss. *tonitrum*, βροντὴ, *fulgur*, ἀστραπὴ, *fulmen*, κεραυνὸς. Fulminum genera varia sunt, vt puta fulgur dium, fulgur submanum, in Gloss. Græco-Lat. Sed hæc aliis fortasse tractata sunt.

Vet. obseruant.] Haruspicum vetus amicitia dicitur *l.* 1. *supr. de malefic.*

Quid portendat.] Festus, *portenta, quæ quid porro tendatur, indicent.* Gloss. Latino-gr. *portendit*, σημαίνει διὰ τέρας. Onomast. Vet. *portendo*, ἐπισημαίνω.

Ab Haruspicibus.] Vetustissimis temporibus Decemuiri ad libros Sybillinos adibant. Varro de scenicis originibus, *lib.* 1. vt refertur a Censorino *de die nat. cap.* 17. *p.* 80. *Cum multa portenta fierent, & murus ac turris, quæ sunt intra portam Collinam & Esquilinam de cœlo essent tacta, & ideo libros Sibyllinos Decemuiri adissent; renuntiarunt, vti Diti patri & Proserpinæ, ludi Tarentini in Campo Martio fierent.* Marcus Tullius *de diuinat. lib.* 1. *cap.* 44. *Quoties Senatus Decemuiros ad libros ire iussit?* &c. Sed Constantinus ex veteris etiam obseruantiæ more, iubet haruspices consuli, si quid ex operibus publicis degustatum fuerit: intelligit autem fulguratores ἰδικῶς appellatos, vt apud Ciceronem & Non. Marcell. ex quorum disciplina fulmina procurabantur. Valer. Max. *lib.* 1. *cap.* 1. Aul. Gellius *l.* 4. *cap.* 5. cuius Noctes illustriores a nobis factas, ducente Deo, proximis nundinis emittemus. Ergo si quid fulgore, seu fulmine, *disiectum, transfixum, correptum, infixum esset*, fulguratores consulebantur, vt, quid significaret, pronunciarent. Hinc fulgurales libri, qui ad eam artem pertinerent. Cicero *lib.* 3. *de diuinat. c.* 33. Ammian. Marcellin. *lib.* 2. *c.* 13.

Et scriptura.] Mendum subesse putat Godofredus, sed defendi potest, nihil mutandum: sic infra, *quæ de tactu Amph. scripta est.* Haruspicum responsa scripto forte constabant, ideoque mandat Constantinus diligentissime scripturam collectam ad se referri. Non inficior tamen valde probabilem esse Gothofredi emendationem, vt pro *scriptura* legatur *strictura*; stricturas, inquam, & fulminis reliquias summa diligentia colligebant, & sepeliebant: nam solemne fuit κεραυνοπλῆγας sepelire, non cremare, quod liquido constat ex his Euripidis versibus *in Supplic.*

Αδ. Τὸν μὲν Διὸς πληγέντα Καπανέα πυρί.
Θη. Η χωρὶς, ἱερὸν ὡς νεκρὸν θάψαι θέλεις.

Quos didici nondum animaduersos ab iis, qui de fulguribus dicere occuparunt: & quoniam Artemidoro somniorum coniectori non parum allucent *cap.* 8. *lib.* 2. ideo prætermittere nec potui nec debui.

Ad nostram scientiam.] De locis tactis ad Senatum referri solebat, vt videre est in ea Ciceronis, quæ est *de harusp. respons.* Idem *de diuinat. lib.* 1. *c.* 40. *Delata etiam ad Senatum labes agri Priuernatis.* Constantinus edicit ad notitiam suam perferri denunciationem & interpretationem.

Ceteris.] Fulmina quædam erant publica, quædam priuata: hæc sacrificiis domesticis expiari prohibentur. Similiter Syn. Ancyr. *can.* 24. & Concilii Bracharens. *can.* 70. lustrandæ domus causa non licet aliquem appellare.

Eam autem denunciationem] Virgilius *Æneid. lib.* 3. *v.* 366.

Prodigium canit, & tristes denunciat iras.

Sen. *lib.* 2. *nat. quæst. c.* 34. Quicquid fulmine denunciatum est.

Atque interpretionem.] M. Tull. *lib.* 1. *de diuinat. c.* 6. *Quæ est autem gens, aut quæ ciuitas, quæ non aut extis pecudum, aut monstra, aut fulgura interpretantium, &c. prædictione moueatur?*

Quæ de tactu] Glossæ Græco-Lat. κεραυνοθὲς, tactus. Virgil. *lib. Bucolicῶν ecl.* 1. *v.* 17. *de cœlo tactas quercus.* Cornel Fronto: *bidental, locus fulmine tactus.* Ei conuenienter Glossæ Latino-gr. *bidental*, τόπος κεραυνοπλήξ. Icti quoque de cœlo dicuntur, Cicer. *lib.* 1. *de diuinat.*

Ad nos sciat.] Ad Principem referebantur haruspicum interpretationes, vt supra ad *nostram scientiam.*

Con-

p.261.

CONSTANTIS Imp. *lex aduersus* Sacrificia.

II. (a) Imp. CONSTANTIVS A. (b) ad Madilianum (c) agentem vicem PF. P.

CESSET superstitio: (d) Sacrificiorum aboleatur insania. (e) Nam quicunque contra Legem † Diui Principis (f) Parentis Nostri, & hanc Nostræ Mansuetudinis iussionem, ausus fuerit sacrificia celebrare, (g) conpetens in eum vindicta, & præsens (h) sententia exeratur. Acc. Marcellino & Probino COSS. [341].

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* Memorat eam recte Baronius *Anno D.* 341. *num.* 60. *seu vltim.* GOTHOF.

(b *Constantii & Constantis* nomina reponenda hic: vide *Consularia Theodosiana. ID.*

(c Cuiaciana prima, & Quart. editio habet *Magdalianum*: Tiliana habet *Madalianum. ID.*

(d) *Superstitionis* voce idolorum cultus ferme indicatur: Ita quoque *l. 6. infr.* hæc duo iunguntur, *operam sacrificiis dare*, vel, *colere simulacra.* Et lege prox. *Quanquam omnis superstitio eruenda sit. ID.*

(e) *Furor* Minutio Felici *c.* 24. *in fin.* *Insania*, de iis dicitur, quæ cur fiant, ratio nulla est, quæ, vt vel ex Eusebio constat, a Maiestate diuina absunt, imo per quæ iniuria fit Deo: legendus est *lib.* 7. Arnobii. Quare hoc *insaniæ* verbo non animales tantum hostiæ, vel humana sacrificia, traducuntur, sed quæcunque tandem sacrificia. *ID.*

† Lex Constantini M. notetur, qua is sacrificia vetuit, quæ hic abest: de qua mox. *ID.*

(f) Constantini Magni. *ID.*

(g) *Celebrare* sacrificia: vide & Arnobium, *lib.* 7. *pag.* 203. 204. *Edit. Stewech. ID.*

(h) *Præsens* sententia, id est, supplicium præsens sine dilatione aut venia. *ID.*

CONSTANTIS Imp. *lex, de* TEMPLIS *extra muros Vrbis Romæ positis non exscindendis.*

III. (a) Idem A. (b) ad Catullinum P. V. (c)

QVAMQVAM omnis superstitio (d) penitus eruenda (e) sit, tamen volumus, vt Ædes Templorum, quæ extra muros (f) sunt positæ, intactæ incorruptæque consistant. Nam cum ex nonnullis, vel Ludorum, (g) vel Circensium, vel Agonum origo fuerit exorta, non conuenit ea conuelli, ex quibus Populo Romano præbeatur priscarum sollemnitas voluptatum. (h) Dat. Kalend. Nouemb. Constantio IV. (i) & Constante III. AA. COSS.

COMMENTARIVS.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* Retulit eam Baronius quoque, verum minus recte ad *Annum D.* 346. *n.* 10. GOTHOF.

(b) Et hic reponendi sunt duo *Impp. Constantius & CONSTANS AA.* Cæterum CONSTANTI, vtpote Romam tenenti, tribuenda hæc lex est, pariter vt superior; non Constantio, vt quidam putant, & inscriptio quoque perperam præfert. *ID.*

(c) *Catullinus* hic P. V. Romæ fuit, sub Constante Imp. vide quoque veterem Notitiam Præfectorum Vrbi A. D. 342. 343. & *Prosopogr.* nostram. *ID.*

(d) *Superstitio*, Aræ, simulacra, idola, quibus superstitio deferebatur. *ID.*

(e) In Tiliana erat, *audienda*: vnde facias, *eradenda.* Quod non admitto. *ID.*

(f) Vrbis Romæ. *ID.*

(g) *Ludorum*, id est, ludorum scenicorum: vide vel *legem 2. supr. de Spectaculis.* vide GLOSSAR. *ID.*

(h) *Voluptatum* vox propria de ludis: vid. & *legem* 3. 6. *supr. de Scen.* ex qua posteriore interpolata est *l.* 2. *Cod. Iust. de Spectacul.* Vid. *Glossar. ID.*

(i) Si bene hæc habent, tum Annus Domini 346. hic adscribendus fuerit, quod & Baronio visum. Verum reponendum hic omnino, *Constantio III. & Constante COSS.* id est, Anno Domini 342. siquidem *Catullinus*, cui hæc lex inscribitur, Præfectus Vrbi fuit Anno Domini 342. 343. 344. non autem Anno 346. vt docet vetus illa Notitia Præfectorum Vrbi. *ID.*

COMMENTARIVS.

Constantini Magni liberorum quinque leges ordine, aduersus Gentilitiam superstitionem, sacrificia, & Templa sequuntur: puta duæ Constantis, *lex* 2. & 3. tres Constantii, puta *lex* 4. 5. 6. quibus, omnibus superstitiones Gentilitiæ, *Sacrificiaque* (de quibus vt & de hostiis in genere, hic agere ἀπροσδιόνυσον) prohibentur, *Templaque* (de quibus in genere, vt & de Templis Christianorum, agendi pariter locus non est) occludi iubentur; at non & destrui: Idque quantum ad superstitionis & sacrificiorum prohibitionem attinet (quod Constans *l.* 2. profitetur) exemplo Constantini Magni Patris sui, qui sacrificia Idolorumque cultum sustulit; quod certe præter *d. l. 2. hoc tit.* Eusebium, & Theodoretum *lib.* 5. *c.* 21. testatur quoque Constant. Manaff. *in Constant. M.* τῶν αἰσχρῶν ἐναγισμῶν καὶ ῥυπαρῶν ὀργίων χολὴν κατεψηφίσατο, καὶ πάσης βδελυρίας, *promulgatis legibus turpes lustrationes, orgia fœda, cunctasque abominationes cessare iussit.* Nam Zosimi locus *lib.* 2. *cap.* 29. quem huc alias nonnulli referunt, ad Aruspices proprie pertinet, quod ad *l. super.* iam ostendi. Quin & Templa Gentilium Constantini Magni edicto, excisis prius Aris & Scholis, occlusa fuisse, præter Orosium, *lib.* 7. *cap.* 28. *in fin.* Theodoretum, *lib.* 5. *c.* 21. scribit idem Constant. Manaff. *ibid.* ὅτος καθεῖλε τὰς βωμὰς ἔκλεισε τὰ τεμένη, *hic sustulit aras, & clausit delubra.* Imo Hieronymus
p. 262. *Chronico*, etiam Gentilium templa euersa ab eo fuisse scribit. Quod & Cedrenus Anno eius 26. & 27. factum scribit *pag.* 296. *Edit. Reg.* τὴν κατὰ τῶν εἰδώλων καὶ τῶν ναῶν αὐτῶν κατάλυσιν ἐπέτεινε, *simulacris, eorumque fanis euertendis operam dedit.* Et vero Eunapius quoque, *in vita Ædesii p.* 37. *Edit. Commelin.* celeberrima templa a Constantino euersa fuisse disertis verbis tradit: Κωνσταντῖνος, inquit, τὰ τε τῶν ἱερῶν ἐπιφανέστατα καταστρέφων, *Constantinus fana toto orbe celebratissima euertens.* Et tamen Theodoretus *d. cap.* 21. Constantinum templa demolitum abscisse negat. Verum de hoc plene ad *l.* 2. *de sepulchr. viol.* vbi ostendi, factum id demum circa extrema Constantini, a Consulatu Dalmatii & Zenophili, id est, A. D. 333. Libanius sane ipse tale aliquid indicat, *in orat. Apol.* 26. *pag.* 591. *Edit. Morell.* Spoliatos equidem a Constantino Deos, τὰ πλὰτυ, at non & sacrificia eum prohibuisse vel templa euertisse, sed Constantium. Et *orat.* κατὰ τῶν ἱερῶν, quam edidi, vbi de Constantino Magno §. 3. ait: τοῖς ἱεροῖς ἐχρήσατο χρήμασιν, τῆς κατὰ νόμους δὲ θεραπείας ἐκίνησεν ὅδὲν ἕν, ἀλλ' ἦν μὲν ἐν τοῖς ἱεροῖς πενία παρῆν δὲ ὁρᾶν ἅπαντα τἄλλα πληρέμενα, *sacris pecuniis vsus est, nihil vero de cultu solemni immutauit: verum penuria quidem in templis erat: atenim omnia alia impleta videre erat.* Et mox rursum §. 9. *init.* ὅταν τοίνυν καὶ τὰ σεσυληκότως (Constantinum Magnum intelligit) μνημονεύωσιν, τὸ μὲν ὡς ὐκ ἐπὶ τὰς θυσίας προῆλθε, παρείσθω ἀλλὰ τίς ὅτω μεγάλην τὴν περὶ τὰ ἱερὰ χρήματα δέδωκε δίκην; *iam, quia & eius qui spoliauit meminerunt, illud equidem, quod ad sacrificia non processit, missum faciamus, sed quisnam tam magnas pœnas dedit ob sacras pecunias templis detractas?* &c. Et hæc quidem de Constantino Magno. Quod Sacrificia attinet, Libanius in eo falsus, quod ea a Constantino Magno vetita negat: aperte enim id profitetur Constans filius eius *hac lege* 2. *hoc tit.* Id vero factum vt dixi sub extremis Imperii eius annis.

Patris igitur exemplum secuti Constantius & Constans, quod Sozomenus etiam scribit, *lib.* 3. *cap.* 17. in sacrificiis abolendis, aris idolisque exscindendis, & templis occludendis: καὶ τοῖς πατρῴοις νόμοις ἐπιψηφιζόμενοι καὶ οἰκείους τιθέντες νόμους, κατὰ τῶν θύειν ἢ ξόανα θεραπεύειν, ἢ ἄλλως ἑλληνικῶς θρησκεύειν, ἐπιχειρύντων, *nec solum paternas leges confirmarent, verum etiam proprias de integro ferrent, contra eos, qui sacrificare, aut simulacra colere, aut gentilium superstitionem quoquomodo exercere præsumerent,* &c. De Constantio viderimus ad eius leges.

Nunc de Constante. Sane ipsemet profitetur *l.* 2. sese Patris exemplum hac in re sequi, in superstitione, inquam, gentilitia prohibenda. Ergo Constans vtraque lege, Romæ omnem superstitionem cessare, sacrificia aboleri, imo per Præfecturam Vrbis nominatim *l.* 3. superstitionem omnem erui, id est, aras & idola exscindi voluit: at non & ædes seu ædificia ipsa templorum dirui: de quo posteriore postea. Sane de Aris exscisis, fidem facit quoque, *Ara Victoriæ*, in Senatu seu Curia Vrbis Romæ, Constantis imperio diruta: de quo queritur multo post Symmachus, relatione ad Valentinianum, seu *epist.* 54. *lib.* 10. Nam de ea restituenda agens, & exempla in vtramque partem Principum colligens: *Merito*, inquit, *Diui Constantis factum diu non stetit: omnia vobis exempla vitanda sunt, quæ mox remota didicistis.* Quo loco Symmachus Magnentii factum tacite opponit, qui vt sacrificia nocturna, ita & Aram proculdubio victoriæ, restituerat. De Templis quoque a Constantini filiis occlusis fidem facit Theodoretus, *d. c.* 21. Κωνσταντῖνος τὰς ναὰς ἀβάτας εἶναι προσέταξεν, καὶ μέντοι καὶ οἱ τέτυ παῖδες τοῖς πατρῴοις ἠκολάθησαν ἴχνεσιν: *Constantinus templa occludi præceperat, eius quoque filii paternis institerunt vestigiis,* & Sozomenus *lib.* 3. *cap.* 17. de quo dicam ad *l.* 4. *infr.* Sed & huc omnino referendum est, quod Iulius Firmicus Maternus, hoc ipso tempore *ad Constantium & Constantem* scribit *circa fin.* Post Excidia, inquit, Templorum *in maius Dei virtute estis prouecti, vicistis hostes, propagastis Imperium, & mutato ac contemto temporum ordine, hyeme tumentes ac sæuientes vndas calcastis Oceani sub remis vestris: incogniti iam nobis pene maris vnda contremuit & insperatam Imperatoris faciem Britannus expauit.* Qui locus ad Constantem, harum legum auctorem, proprie pertinet. Hic enim (vt id obiter moneam) hoc ipso Anno 342. quo data est *lex* 3. Francos νικήσας ὑποσπόνδους Ῥωμαίοις ἐποίησε, *vincens Romanorum subditos fecit:* & post Francos deuictos (sequentis Anni 343. principio) sæua hyeme Bononia, Galliarum vrbe, digressus, in Britanniam nauigauit: vt ex Libanii βασιλικῷ, Ammiano Marcellino, *initio lib.* 20. Socrate, *lib.* 2. *cap.* 10. Sozomeno *lib.* 3. *c.* 5. Hieronymo *in Chronico*, & subscriptione *legis* 5. *supr. de extraordinar. munerib.* liquet: quod tamen Annalium quoque Ecclesiasticorum Conditorem fugit. *Excidia* autem *Templorum* vocat Iulius Firmicus, propter ea occlusa, eorumque aditum præclusum, aras & imagines excisas.

Ergo Constantis studium magnum fuit in omni superstitione penitus eruenda, quem vt Catholicum, cuiusque fidem alias extollit, & inter cætera Ecclesias donariis repletas ab eo commendat Athanasius *Apol. ad Constantium p.* 678. *Edit. Colon.* At in ædibus templorum euertendis, ac nominatim Romæ, Iulio ibi

ibi Episcopatum tenente, vel ad Romam, Constantini Patris exemplum *hac leg. 3.* Constans secutus non est: quanquam non deessent, qui per hæc ipsa tempora profanarum ædium quoque ruinas serio suaderent, quod propositum fuit Iulio Materno, *libro de errore profanarum Religionum, vt ad Constantium, ita & ad Constantem* hunc ipsum scripto: vide nominatim *p. 68. 96. 97. Ed. Wower.* Et vero id a Constantio factum ex Libanio liquet, *oratione funebri in Iulianum, p. 253. Edit. Morell.* ἱερὰ δὲ καὶ νεὼ τοὺς μὲν ἔκλεισε, τοὺς δὲ κατέσκαψε, τοὺς δὲ βεβήλους ἀποφήνας πόρνοις ἐνοικεῖν ἔδωκε, *sacra vero & delubra partim clausit, partim defodit & profana renunciauit, atque meretriculis habitanda concessit.* Et ex altera *orat.* ὑπὲρ τῶν ἱερῶν: de quo ad *l. 4. infr.* At Constanti mens alia fuit *hac leg. 3.* in Præfectura certe Vrbis Romæ, pariter vt per eandem Præfecturam Vrbis Romæ sepulchra destrui vetuit, ante biennium *l. 1. supr. de sepulchro violato* Ita quidem, vt nec eas Ædes Templorum, quæ extra muros Vrbis Romæ essent positæ, dirui velit. Extra oppida scilicet & ciuitates, in agris, in itinere, frequentia templa fuere: de quibus quinque insuper aliis huius tituli Legibus agitur: puta *l. 10. 12. 14. 16. 19. infr. hoc tit.* De iisdem est & hic Libanii Locus, *orat.* ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, ad Theodosium Magnum §. 3. πολλαὶ μὲν ἐν ὑπωρίαις, πολλαὶ δὲ ἐν πεδίοις ἐφάνησαν, ἐν ἑκάστῃ δὲ μετὰ τὸ τεῖχος, ἀρχὴ τοῦ λοιποῦ σώματος: ἱερὰ καὶ νεῴ παρὰ γὰρ δὴ τῶν τοιούτων κυβερνητῶν ἡγοῦντο μεγίστην αὐτοῖς καὶ τὴν ἀσφάλειαν ἔσεσθαι: κἂν ἐπέλθῃς τὴν γῆν ἅπασαν, ἣν οἱ Ῥωμαῖοι νέμονται, πανταχοῦ τοῦτο εὑρήσεις: *multa quidem templa ædesque in montium lateribus, multa in planitie visa sunt: in vnaquaque vero ciuitate extra muros, initium reliqui corporis: ab huiusmodi quippe rectoribus maximam sibi securitatem fore existimarunt. Et si totum orbem quem Romani incolunt, emetiaris, vbique id reperies.* Vbi vides etiam rationem horum templorum extramuranorum. Sed idem pluribus mox templorum excidia in agris deplorans, τολμᾶτε μὲν οὖν κἂν ταῖς πόλεσι, τὸ πολὺ δὲ ἐν τοῖς ἀγροῖς, *idque patratur quidem etiam in vrbibus, vt plurimum vero in agris.* Et mox: χωροῦσι τοίνυν διὰ τῶν ἀγρῶν ὥσπερ χείμαρροι, κατασύροντες διὰ τῶν ἱερῶν τοὺς ἀγρούς: ὅτου γὰρ ἂν ἱερὸν ἐκκόψωσιν ἀγροῦ, τοῦτο τετύφλωταί τε καὶ κεῖται, καὶ τέθνηκε: ψυχὴ γάρ, ὦ βασιλεῦ, τοῖς ἀγροῖς τὰ ἱερὰ, προοίμια τῆς ἐν τοῖς ἀγροῖς κτίσεως γεγεννημένα, καὶ διὰ πολλῶν γενεῶν εἰς τοὺς νῦν ὄντας ἀφιγμένα, καὶ τοῖς γεωργοῦσιν ἐν αὐτοῖς αἱ ἐλπίδες, ὅσαι περί τε τῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ τέκνων καὶ βοῶν καὶ τῆς σπειρομένης γῆς καὶ τῆς πεφυτευμένης: ὁ δὲ τοῦτο πεπονθὼς ἀγρὸς ἀπολώλεκε, καὶ τῶν γεωργῶν μετὰ τῶν ἐλπίδων τὸ πρόθυμον: μάτην γὰρ ἡγοῦνται πονήσειν τῶν εἰς δέον τοὺς πόνους ἀγόντων ἐστερημένοι θεῶν: *peragrant igitur agros, sicut torrentes, perdentes agros per templa: Vbi enim templum in agro exciderint, hoc ipso is ager occæcatur, & iacet & mortuus est. Anima quippe agrorum, o Imperator, templa sunt, vtpote quæ primordia fuerunt ædificiorum in agris, ac per multas ætates hucusque peruenerunt: agricolarumque in ipsis spes omnis de viris, vxoribus, liberis, bubus, & satis, & plantatis: qui vero id passus est ager, periit, atque agricolarum vna cum spebus alacritas: frustra quippe laboraturos sese rentur, priuati Diis, qui labores ad optata perducant.* Vbi vides rationem horum templorum in agris positorum, in quibus spes omnis rusticorum fuerit.

Ac vt in aliis vrbibus, ita & *extra muros* Vrbis Romæ frequentia templa fuere: vno verbo *extramurana* (quomodo Ambrosius *epist. 33.* siu. *14. Edit. Paris. extramuranam Basilicam* dixit:) In viis scilicet Romanis, seu in ITINERE (vt vocatur *l. 10. infr.*) Romano. Memorat Cicero, *lib. 2. de legibus c. 23.* EXTRA PORTAM Collinam ædem Honoris: Festus, siue Paulus, Næniæ Deæ sacellum vel ædiculam EXTRA Portam Viminalem. Idem Festus, in verbo *Pudicitiæ*, in VIA Latina, Fortunæ p. 263. Muliebris. Ouidius 6. *Fastorum*, Asconius Pedianus & Scriptores Vrbis Romæ, EXTRA portam Capenam ædem Camœnarum. Liuius, Festus, *in verbo Manalem*, extra eandem portam, Martis ædem: de qua & Ouidius *Fastor. VI. p. 191.*

Lux eadem Marti festa est, quem prospicit EXTRA
Appositum tectæ porta Capena viæ.

Item bonæ Deæ sacellum, Ædem Honoris, Virtutis, Tempestatis, Valerius Maximus, Ouidius. In via Latina, Herculis Templum, vide Martialem *lib. 9. epig. 65.* & *104.* Suburbanæ templum nemorale Dianæ, Ouidius *de arte v. 259.* Fuere & suæ per hæc tempora Christianis Basilicæ EXTRAMVRANÆ. Veluti extra muros Vrbis Romæ *Basilica D. Petri in via Triumphali*, vti notatur in Itinerario Peutingeriano, cuius mentio fit, claraque memoria fuit sub hoc ipso Constante, vt docet Socrates *lib. 4. cap. 18.* & Athanasius *epist. ad solitariam vit. ag. pag. 645.* siu. *pag. 834. Edit. Coloniens. apud Weidm.* cuius etiam meminit postea Sidonius *lib. 1. epist. 5. Inter hæc patuit Roma aspectui, vbi priusquam vel pomœria contingerent* TRIVMPHALIBVS APOSTOLORVM LIMINIBVS *affusus est*, &c. & Imp. HLotharius I. *lib. 3. Longobardicarum tit. 11. Capitula quæ Imp. Lotharius addidit ad limina B. Petri Apostoli* IVXTA *ciuitatem Romanam tempore B. Eugenii Papæ.* Nec Romæ tantum, Ambrosius *5. epist. 33.* siu. *Epist. 14. Edit. Paris. Nec iam Portiana, hoc est* EXTRAMVRANA, *petebatur, sed Basilica noua.*

De templis igitur Extramuranis tantum in spec. *huius leg. 3.* quærebatur, vtrum hæc saltem demolienda essent: nam de intramuranis quæsitum non fuit: nempe quod in his decor ciuitatis consisteret. Atenim extramuranorum non eadem ratio videbatur: quin potius (quæ ratio indicatur *initio huius legis*) hac ratione superstitio penitus eruenda videbatur, quod etiam Arcadio placuit postea *l. 16. infr.* cum iam etiam in vrbis muris profligata essent. Atenim Constans *hac lege* contra, voluptatis Populi Romani seu lætitiæ publicæ rationem obtendit, ne & hæc diruantur. Nempe quod ex nonnullis origo ludorum exorta fuerit. Quam rationem illustrat & hic Lactantii locus, *lib. 6. cap. 20. Ludorum*, inquit, *celebrationes Deorum festa sunt: siquidem ob natiuitates eorum, vel* TEMPLORVM NOVORVM DEDICATIONES *sunt constituti.* Item hic Dionis *lib. 60. p. 667. Wechel.* ἐν γὰρ δὴ τῇ τοῦ Αὐγούστου νουμηνίᾳ, ἐν ᾗ ἐγεγένητο, ἠγωνίζοντο μὲν ἵπποι, οὐ δι᾽ ἐκεῖνον δὲ, ἀλλ᾽ ὅτι ὁ τοῦ Ἄρεως ναὸς ἐν ταύτῃ καθιέρωτο, καὶ διὰ τοῦτο ἐτησίοις ἀγῶσιν ἐτετίμητο, *quæ enim equestria certamina Calendis Augusti, (qui natalis eius) exhibentur, instituta sunt propterea, quod ea die Martis ædes consecrata fuit.* Ecce annuis Agonibus diem Natalem Martis templi transactum cultum ait Dio. Et alioquin notum, Natales templorum festos fuisse. Neque abscedit, quod

quod Æthicus *Cosmographia* memorat *pag. 716. Ed. Gronou. Tiberis insulam facit inter Portum Vrbis & ostium ciuitatem, vbi* Popvlvs Romanvs *cum* Vrbis Præfecto *vel Consule* Castorvm *celebrandorum causa egreditur* Solemnitate *iucunda.* Suidas Maiumam hanc vocat voc. Μαϊȣμᾶς, ibique ait, ἡδυπαθῶν ἠνείχοντο ἐν τοῖς θαλαττίοις ἀλλήλȣς ἐμβάλλοντες, *voluptatibus & deliciis indulgebant, alter alterum in aquam marinam coniicientes.*

Vt ad huiusce legis sententiam redeamus. Ergo Constans noluit templa etiam extra muros Vrbis posita, dirui. Ratio dubitandi hæc videbatur, præter caussam religionis, quod videlicet his dirutis publico ornatui nil detraheretur: quomodo alias per Vrbes ipsas Templa ornatui publico conducere videbantur, atque adeo non destruenda. Rationem vero hanc decidendi reddit Constans, a voluptatibus publicis desumtam. Quod cum ex nonnullis Ludorum origo fuerit exorta, non conueniat ea conuelli, ex quibus Populo Romano priscarum solemnitas voluptatum præbeatur. Quæ quidem sententia ferri sæpe potest, atque adeo voluptatis ratio haberi, si superstitio alias absit.

Caroli Hannibalis Fabroti

Notæ ad leg. 2.

Deorum cultores, vt honorem iis haberent, sacrificia faciebant, cædebant hostias, & succensis altaribus admouebant. Hostiam, victimam, recte Latini Grammatici exponunt græce, ἱερεῖον. Sed iocularis est versio horum verborum Galeni, τὸ κρέας τῶν ἐυνȣχισθέντων ἱερείων, *lib.* 1. περὶ σπέρματος, debuerant enim ita conuertere, *caro castratorum animalium* &c. non, *castratarum victimarum.* Itaque dæmonibus, καὶ ἑκατόμβας καὶ χιλιόμβας κατέθυον, καὶ ποίμνια κατέσφαττον, καὶ βȣκόλια, καὶ λιβανωτὸν προσέφερον, καὶ οἶνον ἔσπενδον, ὅτι μάλιςα πλεῖςον, καὶ ἕτερα ἄττα, ἅπερ οἱ τȣ́των ΙΕΡΟΦΑΝΤΑΙ προσέταττον, vt ait Theodoretus *lib. 7. de græcar. affect. curat.* Quin etiam idolis filios immolasse feruntur, vt in Sacris Codd. legere est. Eius autem immanitatis meminit Cyrillus *contra Iulianum*, Basilius Seleucus *Orat.* 40. *p.* 378. Macarius *homil.* 11. *pag.* 131. & quod miremur, vsque ad Constantini M. tempora Latiaris Iupiter homicidio colebatur. Lactantius *lib.* 1. *cap.* 21. *Latiaris Iupiter etiam nunc sanguine colitur humano.* Minutius Felix *in Octau. cap.* 30. *hodieque ab ipsis (Romanis) Latiaris Iupiter homicidio colitur.* Theophilus *lib.* 1. *ad Autolyc. pag.* 76. & *lib.* 3. *p.* 122. Λατιάριον vocat. Tatianus *orat. contra græc. p.* 165. & Porphyrius περὶ ἀποχ. ἐμψ. 2. Λατιάριον. Nec igitur Hadriani lex humanas hostias prohibens, auctore Lact. *d. c.* 21. rebus & factis recepta fuerat. Constantinus autem sacrificia penitus sustulit, vt nominatim *hac leg.* continetur, quod etiam Constantius confirmat. Ea re Constantinum traducunt Zosimus *lib.* 2. *p.* 686. & Eunapius Sardianus: auctor autem anonymus apud Suidam ait, Eunapium de Constantino, γράφειν φληνάφȣς.

Caroli Hannibalis Fabroti

Notæ ad leg. 3.

Immolare quidem, & simulacra colere vetitum est, sed fana conuelli deformarique prohibentur. Constantinus occludi iusserat; imo si fidem hic habiturus est Cedrenus, haud quaquam spernendus auctor propter meliorum scriptorum ἀποσπασμάτια, Constantinus ἐυσεβὴς, templa Christo veræ religionis auctori, addixit: sic enim ait *pag.* 224. Γράφει δὲ καὶ πρῶτον νόμον, τȣ̀ς τῶν ἰδώλων ναȣ̀ς ἀποδιδόσθαι τοῖς τῷ Χριςῷ ἀφιερωμένοις ναοῖς. Atqui Cedrenus idem *pag.* 234. contraria dicere uidetur his omnino verbis: τȣ̀ς δὲ τῶν ἑλλήνων ἰδωλικȣ̀ς ναȣ̀ς προσέταξε καταλύεσθαι, καὶ ἐκκλησίας οἰκοδομεῖσθαι, καὶ τὰς τȣ́των προσόδȣς ἀυταῖς δωρεῖσθαι. Quod pro ratione temporum fortassean erit intelligendum, vt Constantinus Christianorum fidem amplexus non protinus ædes templorum euerti iusserit, ἀλλὰ τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ βεβαμμένος εἰς βάθος, cum Paganorum aliter insaniam cohibere non posset. Verum omnis scrupulus nondum abscessit. Sic enim scribit Theodoretus *lib.* 5. *cap.* 20. de Constantino, Ναȣ̀ς ȣ̓ κατέλυσεν, ἀλλ᾽ ἀβάτȣς εἶναι προσέταξε. Et Constantinus Manass.

Οὗτος κατεῖλε τȣ̀ς βωμȣ̀ς ἔκλεισε τὰ τεμένη.
Ἐν οἷς προσῆγον ἕλληνες δαίμοσι τὰς θυσίας,
Καὶ τῶν αἰσχρῶν ἐναγισμῶν καὶ ῥυπαρῶν ὀργίων.

Fortasse non male: quasi Constantinus principio templa quædam Christo dedicarit, quædam claudi iusserit, & postremo quædam deiici voluerit. Templa eum clausisse Freculphus etiam scribit *Tom. II. lib.* 3. *cap. vlt.* & *cap. vlt. lib.* 4. & Nicephorus *eccles. histor. lib.* 12. *cap.* 25. quem alii deinde Principes insecuti sunt. Diuus Augustinus *epist. ad Maximum Madaurensem: videtis certe simulacrorum templa partim sine reparatione collapsa, partim diruta, partim clausa, partim in vsus alios commutata: ipsaque simulacra vel confringi, vel incendi, vel includi, vel destrui: atque huius seculi potestates, quæ aliquando pro simulacris populum Christianum persequebantur, victas & domitas, non a repugnantibus, sed a morientibus Christianis, & contra eadem simulacra, pro quibus Christianos occidebant, impetus suos legesque vertisse.* Certe Iulianus Parabates conqueri videtur, quod Christiani templa diruerint & aras, apud Cyrillum *lib.* 6. *contra Iulian. pag.* 607. & Constantinum lucos succidisse, fanaque in his substructa deposuisse, Theodoretus auctor est *de græc affect. curand. lib.* 10. *pag.* 144. Gelasius autem Cyzicenus *act. Concil. Nic. lib.* 1. *cap.* 7. diserte scribit, edictis Constantini gentilium templa euersa fuisse: Τὰ τȣ̃ Χριςȣ̃ φρονῶν, inquit, τὰ πάντα Χριςιανὸς ὢν, ὡς Χριςιανὸς πάντα ἔπραττεν, ἀνεγείρων τὰς ἐκκλησίας τȣ̃ θεȣ̃, καὶ πολυτελέσι τιμῶν ἀναθήμασιν. ἔτι δὲ καὶ τȣ̀ς ἑλλήνων ναȣ̀ς καταςρέφεσθαι καὶ πυρὶ διαφθείρεσθαι προςάττων. Porro Constantius *hac leg.* templa destrui vetat. Occludi quidem iussisse, sed dirui prohibuisse patris Exemplum secutos Constantium & Constantem scribit Nicephorus *d. c.* 25.

Ludo-

Ludorum.] Templa corrumpi vetat Constantius, maxime quod eis debeatur vel Ludorum, vel Circensium, vel Agonum origo: si quidem ob templa Deorum honori dedicata Ludorum interdum celebritates institutæ sunt, ex quibus voluptas populo quæritur: Proinde rationem habere putabat Imperator, vt intemerata consisterent, ne squalerent & considerent ea loca, vnde pridem ludorum editiones, & populi solemnes lætitiæ traherent ortum suum, quod luculente cum primis Dio Cassius educet *lib.* 60. his admodum verbis: ἐν γὰρ δὴ τῇ τοῦ Αὐγούστου νεμηνίᾳ, ἐν ᾗ ἐγεγέννητο, ἠγωνίζοντο μὲν ἵπποι, οὐ δι᾽ ἐκεῖνον δὲ, ἀλλ᾽ ὅτι ὁ τοῦ Ἄρεως ναὸς ἐν ταύτῃ καθιέρωτο, καὶ διὰ τοῦτο ἐτησίοις ἀγῶσιν ἐτετίμητο. Videsis *lib.* 43. *p.* 225. His ludis præerant Sacerdotes, vt non vno loco Tertullianus indicat.

Solemnitas voluptatum.] Vnde ludi suum initium capiunt. Sic voluptas vsurpatur in *l.* 1. & 2. *Cod. Iust. de Spectacul. & infr. l.* 4. *h. t.* Trebellius Pollio *in Gallienis cap.* 9. *alios dies voluptatibus publicis deputabat.* Vid. Tertullian, Symmachum. Sed quoniam supra dictum est, Constantinum M. templa Christo consecrasse, imo Cyrillus Hierosolymit. *Catech.* 14. *p.* 349. scribit, eum ecclesiam Hierosolymis ædificasse; videamus cur sanctitatis præcipuæ patres Templorum substructionem improbare videantur. Cyprianus *de Idolor. vanit.* *Quod vero templum habere possit Deus, cuius templum totus est mundus? Et cum homo latius maneat, intra vnam ædiculam vim tantæ Maiestatis includam? In nostra dedicandus est mente, in nostro consecrandus est pectore.* Arnobius *lib.* 6. *Nunquid enim delubris, aut templorum eum substructionibus honoramus?* Quin imo Zeno etiam Citiensis templis opus non esse contendit, neque sanctitate censeri posse, quod a fabris vel opificibus confectum sit: sic enim scribit libro de Republica, vt apud Originem relatum est *lib.* 1. *contra Celsum pag.* 7. quem errorem hausit postea Petrus de Bruis. Videndus Petrus Cluniacens. *lib.* 1. *ep.* 1. & 2. Isidorus Pelusiotes *lib.* 2. *ep.* 246. ait, Apostolorum tempore nulla templa fuisse, siue vt ipse loquitur ἐκκλησιαστήρια. Christiani tamen clanculum conueniebant, & plerumque in cœmeteriis. Clemens διαταγ. *lib.* 6. *cap. vlt.* Ἀπαρατηρήτως δὲ συναθροίζεσθαι ἐν τοῖς κοιμητηρίοις τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερῶν βιβλίων ποιούμενοι, καὶ ψάλλοντες ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων μαρτύρων καὶ πάντων τῶν ἀπ᾽ αἰῶνος ἁγίων, καὶ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν τῶν ἐν κυρίῳ κεκοιμημένων, καὶ τὴν ἀντίτυπον τοῦ βασιλείου σώματος Χριστοῦ δεκτὴν εὐχαριστίαν προσφέρετε ἐν τε ταῖς ἐκκλησίαις ὑμῶν καὶ ἐν τοῖς κοιμητηρίοις. Cœmeteria erant martyrum sepulcra, quasi dormirent inibi, Dei nutu rursus excitandi, cum nihil aliud mors sit, quam somnus μακρότερος τοῦ συνήθους, vt eleganter ait D. Chrysostomus *homil.* 5. *ad popul. Antioch.* D. Gregor. Nyss. *homil.* 10. *in Cantic. Canticor.* ὕπνος θανάτου ἐστὶν ὁμοίωμα. Cur ergo deinde templorum ædes excitarunt? & quidem, superbas, molibus marmoreis structas, Isidor. Pelus. *d. epistola in fin.* Sophronius, vt refertur Synod. Nic. 2. *act.* 4. *pag.* 489. auro & argento dedicatas. Cyrill. Hierosol. *Catechef.* 14. *pag.* 338. Ego didici, gentiles Deos suos delubris, & templorum substructionibus honorasse, ac si templa Diuinitatis portionem constituerent, & velut maiestatis imaginem referrent. Christianorum autem templa, vel vt ipsi appellabant κυριακά. Clemens *Constitut. lib.* 2. *cap.* 58. *p.* 48. ἀλλ᾽ ἑκάστης ἡμέρας συναθροίζεσθε ὄρθρου καὶ ἑσπέρας ψάλλοντες, καὶ προσευχόμενοι ἐν τοῖς κυριακοῖς. Cyrillus Hierosolymit. *Catechef.* 18. *p.* 494. μὴ ἁπλῶς ἐξέταζε, ποῦ τὸ κυριακόν ἐστι. Add. Cod. Can. Eccles. vniuers. Latini autem *Dominica* vocabant. Cyprianus, Hieronym. Rufinus Aquileiens. *hist. eccles. lib.* 10. *c.* 3. *Si hæc ita esse credis, surge & sequere me ad Dominicum.* Itinerar. Hierosolymit. *Dominicum miræ pulchritudinis:* Christianorum inquam templa nihil aliud fuere, quam domus orationis, οἶκοι προσευχῆς, in quibus scilicet fideles Deum precarentur, venerarenturque vtique melius, quam in domibus priuatis locisue profanis. *Est quippe ibi*, vt admodum pie scribit Anastasius in Adriano 2. *specialiter respectus diuinus: assistunt vbi angelici ordines pro populo deprecantes, qui preces ad aures perferunt Domini Sabaoth.* Porro Christianorum conuenticula vel ædes, erant oblongæ instar nauis, & ad Orientem conuersæ: Clemens *Constitut. lib.* 2. *c.* 37. *pag.* 45. καὶ πρῶτον μὲν ὁ οἶκος ἔστω ἐπιμήκης, κατ᾽ ἀνατολὰς τετραμμένος. Videsis Nicæn. Syn. 2. *act.* 4. *pag.* 477. Hygin. *de limit. constit. pag.* 163. Christiani quoque ad Orientem conuersi preces suas ad Deum ablegabant, & rationes affert Germanus Archiepiscop. Constantinop. ἱστορ. ἐκκλησ. καὶ μύστικ. θεωρ. *p.* 6. Τὸ κατὰ ἀνατολὰς εὔχεσθαι παραδεδόμενον ἐστὶν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ἐκ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ ἐστὶν οὕτος. διὰ τὸ τὸν νοητὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστὸν τὸν θεὸν ὑμῶν ἐπὶ γῆς φανῆναι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς ἀνατολῆς, τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου, κατὰ τὸν προφήτην, τὸν λέγοντα, ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ, καὶ πάλιν, προσκυνήσατε τῷ κυρίῳ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολὰς, καὶ προσκυνήσωμεν εἰς τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ, καὶ πάλιν, στήσονται οἱ πόδες κυρίου ἐπὶ τὸ ὄρος κυρίου τῶν ἐλαιῶν κατὰ ἀνατολάς. Ταῦτα φασὶν οἱ προφῆται, καὶ διὰ τὸ ἀποκαραδοκεῖν ἡμᾶς πάλιν τὸν ἐν Ἐδὲμ παράδεισον κατὰ ἀνατολὰς ἀπολαμβάνειν, καὶ ὡς ἐκδεχομένους τὴν ἀνατολὴν τῆς φωτοφανείας τῆς δευτέρας τοῦ κυρίου παρουσίας καὶ παλιγγενεσίας. Clemens *Constitut. lib.* 2. *c.* 37. *p.* 46. Hoc solum ait, id fieri debere in memoriam veteris possessionis Paradisi, ad Orientem positi, vnde primus homo, postquam Dei præceptum insuper habuisset, exturbatus fuit. Videsis D. Basilium.

Constantii Prima *hoc titulo lex de* Templis *occludendis & Sacrificiis prohibendis.*

IV. (a) Idem A. (b) ad Taurum PF. P. (b)

Placuit, omnibus (d) locis adque vrbibus vniuersis claudi protinus Templa, & accessu vetitis omnibus, licentiam delinquendi (e) perditis (f) abnegari. Volumus etiam cunctos Sacrificiis abstinere. Quod si (g) quis aliquid forte huiusmodi perpetrauerit, gladio vltore sternatur. Facultates etiam perempti fisco decernimus vindicari: & similiter adfligi (h) Rectores (i) Prouinciarum, si facinora vindicare neglexerint. Dat. Kalend. Decembr. Constantio IV. (k) & Constante II. AA. conss.

NOTÆ.

(a) *Lex* 1. *Cod. Iust. eod. tit.* Sed & *hanc legem* memorat Baronius *Anno D.* 346. *num.* 10. 11. Abest ea a Basilicis, teste Photio, *Nomocanonis tit.* 12. *cap.* 4. quod nulli ferme Pagani in orbe Romano superessent: Continetur tamen Paratitlis Græcis: *lib.* 1. *tit.* 11. §. 1. GOTHOF.

(b) *Constantino* hæc lex male tribuebatur in editis Codicibus Iust. quod in vltima editione emendaui. *ID.*

(c) *Taurus* PP. Italiæ sub Constantio Imp. vt docet vel *lex* 2. *supr. de erog. mil. ann. lex* 8. *supr. de exactionib.* Fuit autem Præfectus Prætorio ab anno D. 353. ad Annum 361. vide *Notitiam*, & *Consular. Theod. ID.*

(d) Πανταχῆ, ἐν πόλεσιν, ἐν ἀγροῖς, *vbicunque*, *in vrbibus*, *in agris.* Sozomenus. *ID.*

(e) *Delinquendi*, id est, consulendi, diuinandi vel etiam sacra celebrandi: vide *Commentarium. ID.*

(f) *Perditos*, quos hic vocat, *vesanos* vocat *lex* 7. *infr.* de qua voce mox. *ID.*

(g) *Quod si aliquid forte huiusmodi perpetrauerint*, & mox, *sternantur*, in editis Cod. Iust. *ID.*

(h) *Puniri*, Cod. I. *ID.*

(i) Qui sub dispositione Præfecti Prætorio fuere. *ID.*

(k) *γρ. Constantio VI.* id est, Anno D. 353. quia ab eo demum anno cœpit Taurus Præfectus Prætorio esse. *ID.* In hunc Annum incidunt *Tricennalia* Constantii apud Arelatem ambitioso editu celebrata, vt ex Ammiano docet Anton. Pagi *in Critic. ad Annal. Baron. h. a.* adde dissertat. hypat. *p.* 122. Et ex his Tricennalibus lucem etiam capit hæc lex. RITTER.

COMMENTARIVS.

p.264 Constantii Imp. tres constitutiones sequuntur. Et *hac* quidem *leg.* Templa Gentilium vbique claudi, eorumque aditus omnibus præcludi iubentur, & Sacrificia omnibus interdicuntur, constitutione ad Taurum Præfectum Prætorio Italiæ Anno D. 353. emissa: cuius proinde hypothesis non ad omnia loca, quæ Imperio Romano gubernabantur, pertinet.

Sacrificia sane ab eodem sæpe prohibita iam ad *l.* 2. *supr.* ostendi, & fidem facit *lex* 5. 6. *infr.* vbi dicam. Sed & Libanius *orat.* ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, quam edidi: vbi iussisse eum ait, μηκέτ' εἶναι θυσίας, *vt nullibi sacrificia fierent.* At de Templorum occlusione nunc videamus. Templa igitur Gentilium, vt a Constantino Magno, ita & a Filiis eius occlusa fuisse præter Theodoretum, *lib* 5. *c.* 21. (cuius verba retuli ad *l.* 3. *supr.*) Sozomenus quoque *lib.* 3. *cap.* 16. testatur, ναὺς, inquit, ἁπανταχῆ κειμένυς ἐν πόλεσιν καὶ ἀγροῖς κεκλεῖσθε προσέταξαν, *templa vbicunque posita, siue in vrbibus siue agris, occludi iusserunt.* Quibus verbis dubium nullum, quin Sozomenus ad hanc quoque legem respexerit. Quin imo & euersa ab eo templa nonnulla, & Libanius ostendit *orat. funebri in Iulianum, pag.* 253. *Edit. Morell.* ἱερὰ δὲ καὶ νεὼ, τὺς μὲν ἔκλεισε, τὺς δὲ κατέσκαψε, τὺς δὲ βεβήλυς ἀποφήνας, πόρνοις ἐνοικεῖν ἔδωκε, *sacra vero & delubra partim clausit, partim defodit, & profana renunciauit, atque meretriculis habitanda concessit.* Et oratione ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, de eo agens, καθεῖλε, inquit, νεὼς, vbi addit magno labore constitisse his templorum excidia propter eorum insignem structuram. Item donata ab eo templa Palatinis aulicis: ἐκεῖνος γὰρ καὶ δῶρα ναὺς τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐδίδυ, καθάπερ ἵππον, ἢ ἀνδράποδον, ἢ κύνα, ἢ φιάλην χρυσῆν, *ille templa circa se constitutis dono dedit, haud aliter atque equum ac mancipium, aut canem vel phialam auream.*

Causam seu finem occludendorum templorum hanc reddit Constantius: *Vt accessu vetitis omnibus, licentia delinquendi perditis denegetur.* Suspicatus iam olim sum, cum in hunc titulum scriberem, δυσφημίαν & hic euitasse Constantium, quam euitare soliti Principes sæpe, vbi curiositatem & consulendi artes perstrinxere. Ita Constantinus *leg.* 1. *supr. de maleficis.* *Nullus Aruspex limen alterius accedat*, Nec ob alteram causam. Et Valentinianus *l.* 2. *supr. de quæstionib. Maiestatis tantummodo reos, &* Quæ Nefanda dictu *sunt, conscios aut molientes.* Nisi quis mallet pro *delinquendi*, hic *de fine quærendi* legere, vt in hac eadem re *l.* 12. *infr. finem quærere salutis alienæ* dicitur, & Horatius 1. *Carm.* 11.

Tu ne quæsieris scire nefas, quem mihi, quem tibi
Finem DI Dederint Leuconoë.

Et Tacitus *lib.* 12. *Annal. cap.* 52. *Scribonianus in exilium agitur, quasi finem Principis scrutaretur.* Pro quo alibi dicitur *super*, seu *de salute*, & *de capite consulere* apud Tertullianum *Apolog. cap.* 35. Paulum 5. *sentent. tit.* 21. §. 3. Spartianum *Seuero c.* 15. & *l.* 12. *infr.* Item Fata scrutari Tacito *lib.* 16. *c.* 14. & de vita interrogare & respondere, Firmico *Mathes. lib.* 2. *cap. vlt.* verum nihil hic mutandum, quin priori sententiæ adhærendum: Nempe *delinquendi perditis* appellatione

tione illud ipsum indicatur, quod de fine Principis consulere. Nam quod quidam putat hoc velle Constantium, templa claudi consultius esse, ne superstitionibus nondum soluti *simulacra* Deorum venerandi rapiant occasionem, hinc alienum prorsus est.

Quod *Perditorum* nomen attinet, eo nomine Christianos quondam Gentiles insectati. Tertullianus *Apolog. cap. vltim. Propterea enim desperati & perditi existimamur*: Quia salutis suæ curam nullam habent, παραβάλλοντες, ἀπονενοημένοι, *desesperez. Ingenium velox, audacia perdita*, Poëtæ. Κυρίως etiam de his, qui in dominos quid moliuntur. Tertullianus *Apolog. cap. 27. vice rebellantium ergastulorum*, &c. *erumpunt aduersus nos, in quorum potestate sunt, certe impares se esse, & hoc magis perditi*, &c. Atque hoc sensu hoc loco id accipiendum. Generalius vero apud Iulium Firmicum *de error profan. relig. pag. 415. Ed. Gronou. ad calcem Minutii: Sic sunt elementa a perditis hominibus consecrata.* Idem, *p. 424. perditos homines religioso sermone conuenio*, & mox, *mens perdita.* Quanquam & *perditos* eo sensu dixerit, quia a Domino Deo ad Idola sese conferrent. Atenim verba ista Firmici, *init. annuis perditorum commonitionibus*, ad diuinationes omnino pertinent. Idem *Math. 2. cap. vlt.* Mathematicum informans & instruens, quomodo caste artem suam exercere possit; *Non enim oportet*, inquit, *perditas mentes hominum diuinis initiari cerimoniis, sed nec occupato animo & perdita cupiditate polluto.*

Igitur, cum Sacrificia prohibita iam, templaque occludi iussa fuissent, attamen (quod hæc lex indicat) Iudicum conniuentia, & Templa nihilominus alicubi adhuc patebant, & sacrificia porro quædam clam agitabantur, atque ita perditis quibusdam *delinquendi occasio*, id est, de fine Principis Magos, &c. consulendi, quærendi, patebat: A quibus alioquin variis sese subinde legibus vindicare Constantius necesse habuit. Inter alias *l. 4. 6. supr. de maleficis:* vbi hæc verba notentur: *siquis Magus*, &c. *aut certe aliquid horum simile exercens in Comitatu meo vel Cæsaris* (Iuliani) *fuerit deprehensus.* Ammianus Marcellinus *lib 16. cap. 8.* in Anni 356. gestis. *In Castris Augusti, per simulationem tuendæ Maiestatis Imperatoriæ, multa & nefanda perpetrabantur. Nam si quis super occentu soricis, vel occursu mustelæ, vel similis signi gratia CONSVLVISSET quenquam PERITVM.* Quod & Theodosio Magno euenit, antequam sacrificia penitus prohiberet: vide *l. 7. 8. 9. infr.* Itaque hæc rursum prohibere Constantius necesse habuit *hac leg.* sub seuerissima pœna capitis, & proscriptionis bonorum, etiam Rectoribus Prouinciarum conniuentibus, imposita.

Porro, si quis coniecturæ locus, atque hæc lex recte ad Annum 353. a nobis refertur, tum eadem eius ferendæ occasio fuerit, quæ *legis prox. 5. Magnentii*, inquam, tyrannis seu tempora; Atenim fallitur Alciatus I. *Parergon 13.* qui occasionem huius legis, atque hanc legem ipsam putat, quam Cassiodorus, (imo antiquior eo Sozomenus, *lib. 4. c. 9.*) memorat. Pertinet enim ea lex *ad Ægyptum & Alexandriam.* Atqui hæc lex data est ad Taurum PP. Italiæ scilicet, & ad Italiæ Præfecturam pertinet. *Omnia* scilicet *loca atque vrbes*, *hac leg.* sunt, quæ per eam Præfecturam erant, non omnes, quæ Romano Imperio gubernantur, quod nonnemo alioquin prodidit. Nempe ad inscriptiones suas coarctandæ sunt ita, & ex iis explicandæ, leges, quod docuimus ad *l. 2. supr. de fide Catholica.* Quanquam non nego hoc ipsum & per Ægyptum a Constantio factum.

CAROLI HANNIBALIS FABROTI

Notæ.

Templa claudi iubentur in omnibus locis, qui Romano Imperio gubernantur, & iterum sacrificiorum inhibetur insania.

Delinquendi.] Accessu templorum vetantur omnes, atque ita licentia delinquendi perditis denegatur; hoc est, generaliter templa adire non licet, vnde perditis etiam facultas eripitur. Non omnis fortasse, qui templum ingressus est, continuo Deorum simulacra veneratur, sed ne, superstitionibus nondum soluti, peccandi rapiant occasionem, templa claudi consultius est.

Perditis.] Iul. Firm. Matern. *de errore. profan. relig. Annuis perditorum hominum commonitionibus* &c. & ibid. *Sic sunt sacratissimi Imperatores elementa a perditis hominibus consecrata.*

Sacrificiis abstinere.] Qui sacrificauerit gladio consumetur, & perempti facultas addicetur fisco. Victima nulla Deo gratior corde contrito, nec acceptior hostia pura mente. Auctor anonym. apud Suidam, Χριστιανοὶ μὲν τότε Θεῷ καλλιερῦσιν, ὅταν ἑαυτὺς τῷ Θεῷ προσαγάγωσι πνεῦμα γεγενημένοι συντετριμμένον, καὶ καρδία τεταπεινωμένη. ἕλληνες δὲ τότε καλλιερῆν νομίζυσιν, ὅταν τῷ δαίμονί τινι θύσαντες κισίων ἐπιτυχῶσι σημείων ἐν τῷ ἥπατι τῦ ἱερείυ. Eleganter Athenagoras πρεσβ. *pag.* 13. ὁ τῦ δὲ τῦ παντὸς δημιυργὸς, καὶ πατὴρ ὐ δεῖται αἵματος, ὐδὲ κνίσσης, ὐδὲ τῆς ἀπὸ τῶν ἀνθῶν καὶ θυμιαμάτων εὐωδίας, αὐτὸς ὢν ἡ τελεία εὐωδία, ἀνενδεὴς καὶ ἀπροσδεής. Quin etiam hostiarum immolationes adeo Christianis inuisæ, vt si Dei præcepto non commonerentur, animalium cædibus abstinerent: nec tamen plane diffitetur Arnobius genere quodam eo nomine videri nos inhumanos, qui, vitæ producendæ necessitate subacti, de mortibus innoxiorum animalium auxilia quærimus. Ex diuerso dicebant Pagani Deos suos, χαίρειν τῇ λοιβῇ καὶ τῇ κνίσσῃ, Theodoretus *Curation. lib. 7. pag.* 104. Arnobius diceret, *nidorem consectari, pascique de cnissis, lib. 7.* Cæterum hæc lex prima est *Cod. Iust.* ἥτις ὐκ ἐτέθη εἰς τὰ βασιλικὰ, vt scribit Photius *Nomocan. tit.* 12. *cap.* 4. quod nulli fere Pagani superessent in orbe Romano; est tamen in Paratitl. Græcorum *lib.* 1. *tit.* 1.

p. 265 Constantii Secunda *hoc titulo lex aduersus* Nocturna *sacrificia Romæ.*

V. (a) Idem A. ad Cerealem p. v. (b)

Aboleantur sacrificia nocturna, Magnentio auctore permissa, & nefaria deinceps licentia repellatur, &c. Dat. ix. Kalend. Decembr. (c) Constantio A. vi. & Constant. Cæs. ii. coss. [353.]

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* velut χρονική. Inseruit eam recte Annalibus suis Baronius *Anno D.* 353. *n.* 32. *GOTHOF.*

(b) *Cerealis* P. V. Romæ sub Constantio: vide & *l. 2. supr. de indulg. crim.* & *l. 9. quorum appellat.* quæ eidem inscribuntur hoc ipso anno, & auctorem ignotum de Præfectis apud Cuspinianum: & *Prosopogr.* nostram. *ID.*

(c) *Arelato* datam hanc Constitutionem oportet ex iis, quæ Ammianus Marcellinus narrat *lib.* 14. *cap.* 5. *Arelate hyemem agens Constantius ad diem sextum Idus Octobris*, & *cap.* 10. *Cœli reserato tepore Constantius Consulatu suo septies & Cæsaris ter* (hic est annus proxime sequens 354.) *egressus Arelate Valentiam petit. ID.* Constantius hoc anno Arelate *Tricennalia* imperii Cæsarei celebrauit, vti patet ex loco priori Marcellini citato, *Arelate hiemem agens Constantius, post Theatrales ludos atque Circenses ambitioso editos apparatu, die sexto Idus Octobris, qui imperii eius Annum tricesimum terminabat,* &c. In eadem vrbe horum solemnium occasione obeliscum erigi iussit, qui superiore Seculo effossus e terra gloriæ Ludouici XIV. Reg. Gall. consecratus, & in platea publica conlocatus iterum est. Ex Tricennalibus his etiam nostræ legi affundi lucem posse intelligunt eruditi. Consule Anton. Pagi *in Critic. ad Annal. Baron. ad an.* 353. *n.* 5. 6. *KITTER.*

COMMENTARIVS.

Nocturna Sacrificia Magnentio Tyranno auctore, per Præfecturam Vrbis Romæ, permissa, hac Constantii Imp. constitutione abolentur Anno D. 353. quo tempore *Liberius* Pontificatum ibi tenebat. Antequam ad ipsius legis sententiam accedo, de Magnentio primum hanc ad rem pauca notanda sunt. *Magnentius* igitur, Constante Galliarum Imp. cæso, *Sergio & Nigriniano COSS.* (id est, Anno D. 350.) *15. Kalend. Februarias*, tyrannidem assumpserat: auctor Socrates, *lib. 2. cap. 25.* & *lex 2. supr. de indulg. crimin.* id ostendit: sic quidem, vt Præfectos Vrbi præfecisse eum auctor peruetustus Notitiæ Præfectorum, & Ammianus Marcellinus *lib. 16. cap. 6.* (vbi de Adelphio Præfecto Vrbis agit) prodant. Verum Constantius Anno 352. *(Constantio V. & Constante Cæs. COSS.)* in Pannonia agens, & Sirmii quidem, (vt præter Socratem *d. lib. 2. cap. 28.* & Sozomenum *lib. 4. c. 4.* docet hoc ipso Codice *l. 8. supr. de Petitionib* & *l. 6. supr. de Veteranis*, & Codice Iustinianeo *l. 5. qui testamenta facere*) Magnentium e Pannonia (quo se contulerat: de quo vide etiam Iulianum. *orat. 1. p. 120.* siu. *pag. 35. 36. Edit. Spanhem.*) Mursensi prælio sub Autumni exitum in Italiam fugauit. Verum ex Italia rursum in Galliam recipere se coactus a Constantio Magnentius, vide *dict. Iuliani orationem, pag. 134.* siu. *pag. 39. 40. Edit. Spanhem.* Sic Vrbe Roma Italiaque Constantius potitus est. Quare a Magnentio contra ius gesta protinus infirmauit *l. 5. supr. de infirm. his, quæ sub Tyrann.* Mox autem (*Constantio VI. & Constante Cæs. II. COSS.* id est, Anno D. 353.) Magnentium in Galliam persequutus, apud Lugdunum eum *18. Kalend. Septembr.* profligauit, vt Socrates *lib. 2. cap. 32.* memoriæ prodidit: cum tribus videlicet annis & sex mensibus integris (Zosimo, *lib. 2. c. 54.* & Eutropio *lib. 10. c. 7.* & Victore altero, qui eum quadragesimo secundo mense Imperii ait expirasse, testibus) imperasset. Hinc est, quod hoc ipso Consulatu paucis post eam victoriam diebus, 8. Id. Septemb. *lex 2. supr. de indulg. crim.* Lugduno data hoc Codice proponitur.

Post hanc itaque Victoriam, cum Constantius Imp. abolendis, quæ Magnentii tyrannis inuexerat, intentus esset, quod Ammianus Marcellinus *lib. 14. cap. 5.* ostendit, in hunc finem præter *legem prox. 4. supr.* duæ nominatim ad Cerealem Præfectum Vrbis Romæ ab eo promulgatæ constitutiones fuerunt: nempe *d. lex 2.* & *hæc lex 5.* Quem quidem Neratium Cerealem a VI. Kalend. Octobris superioris Consulatus (seu Anni 352.) ad VI. Id. Decembris huius Anni 353. Præfectum Vrbi fuisse vetus Præfectorum Notitia testatur. De quo eodem & vetus Inscriptio hæc occurrit, quæ & ipsa ad Magnentii Tyrannidem spectat, apud Gruterum *CCLXXX. 6.*

RESTITVTORI. VRBIS. ROMAE. ATQVE. ORB
ET. EXTINCTORI. PESTIFERAE. TYRANNIDIS
DN. FL. IVL. CONSTANTIO. VICTORI. AC. TRIVMFATORI
SEMPER. AVGVSTO
NERATIVS. CEREALIS. V. C. PRAEFECTVS. VRBI
VICE. SACRA. IVDICANS. D. N. M. QVE. EIVS

De hoc Cereali P. V. in *Prosopographia* plura.

Inter alia porro, vt ad legem nostram accedamus, quæ Magnentius etiam Romæ, firmandæ scilicet dominationi, inuexerat vel permiserat, Nocturna etiam sacrificia (diurna enim forte palam ausus non fuerat) erant. Quod *hac leg.* ostenditur. Cui proximum est, quod Athanasius *Apologia ad Constantium, p. 528.* siu. *pag. 678. Edit. Coloniens. apud Weidmann.* ait, Magnentium magis & incantationibus contra Dei iussa attendisse. Sane etiam reperio a Libanio Scriptore Gentili, *orat. funebri ad Iulianum pag. 268. Edit. Morell.* Magnentium, etsi alieni Imperii incubatorem, commendari, quod imperaret μετὰ φυλακῆς τῶν νόμων, *cum obseruatione legum.* Quod sane a Gentili Scriptore dictum ob sacrificia aliquatenus saltem restituta vel permissa, quæ Constantius nunc aboleri iubet. Quo exemplo Con-

plo Constantinus Magnus quoque deuicto Maxentio Tyranno nocturna Romæ sacrificia sustulisse argum. *l. 3. supr. de infirm. his quæ sub tyrannis*, videtur: Et Valentinianus postea, cum diurna non prohiberet, nocturna saltem sacrificia in quibusdam Imperii sui partibus perniciosius inuecta prohibere necesse habuit *l. 7. supr. de Maleficis*, Zosimus *lib. 4. c. 3.* Nisi quod ea per Græciam, & Eleusinia nominatim mysteria, restituere, Prætextato Achaiæ Proconsule id agente, coactus, si eidem Zosimo credimus.

De Nocturnorum sacrificiorum prohibitorum ratione, etiam cum diurna licita essent, monere plura nil attinet. Certe in spec. *huius leg.* non alia ratione ea prohibita quam diurna: quare quæ de nocturnis sacris, ex Paulo & Marcellino ad *hanc leg.* notantur, ἀπροσδιόνυσα sunt. Illud maioris adhuc περιεργίας est, quod quidam hic notant, de nocturnis Christianorum conuentibus: non plane autem ἀπροσδιόνυσον quod Firmicus 2. *Math. cap. vlt. in fin.* Mathematici conditionem instruens, inter cætera, eum monet, *Vt nunquam nocturnis sacrificiis intersit, siue illa publica, siue priuata dicantur, sed puram sub conspectu omnium istius diuinæ artis exerceat disciplinam.* Tandem obseruandum, quod Theodoretus, *in* θεραπευτικῷ 8. *pag.* 598. *Tom. 4. Edit. Paris.* ait, sacrificia pro defunctis suo adhuc æuo per *noctem* fieri solita, ὅτι δὲ καὶ χοὰς τοῖς τεθνεῶσι προσέφερον, ἴσε μὲν καὶ ὑμεῖς, οἱ νύκτωρ ταύτας παρὰ τὰς νόμους τολμῶντες, *quod autem & libamina mortuis obtulerunt, scitis & vos, qui noctu contra leges id facere non dubitatis.* p. 266

Illud vltimum notari cupio, datam hanc legem ad *Cerealem* Præfectum Vrbis, procul dubio ad eius suggestionem, quem Christianæ religioni addictissimum fuisse credere licet. Sane id satis indicant ea, quæ de Cereali hoc memorat Hieronymus, *epistola 16. tomo 1. folio 54.* siu. *pagina 76. Edit. Francf. Tom. I. Oper.* ambitiosius petente Marcellam viduam in vxorem.

Caroli Hannibalis Fabroti

Notæ.

Magnentius incubator Imperii sacrificia nocturna permiserat: Constantius Imperii potitus aboleri præcipit. Quemadmodum autem Magnentius acie profligatus fuerit, narrat Iulianus *orat.* 3. Certe Christiani solebant nocte conuenire, cum prohiberentur interdiu: vnde nocturnæ eorum congregationes apud Minucium *in Octauio* & passim. In nocturnis illis sacrificiis, fœda omnia perpetrabantur, vt Zosimus *lib. 4. pag.* 753. adsignificat, & *l. ne quis deinceps 7. de Malef.* In Christianorum pernoctationibus Deus φῶς ὑπάρχων ἀπρόσιτον colebatur.

Constantii Tertia *hoc titulo lex aduersus* Sacrificia *cultumque* Simulacrorum.

VI. (a) Idem A. & Iulianus Cæs.

Poena (b) capitis subiugari præcipimus eos, quos operam sacrificiis dare, vel colere simulacra, (c) constiterit. Dat. xi. Kalend. Mart. Med. Constantio A. viii. & Iuliano Cæs. coss. [356.]

Notæ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* Inseruit eam recte Baronius Annalibus suis, *Anno D. 356. num. 1.* eiusdemque rursum meminit *num.* 116. Gothof.

(b) Pro *Pœna*: Pariter vt *l. 23. infr.* Sic *sententia* subiugari, *l. 11. supr. de Iudæis. ID.*

(c) *Superstitio* hæc proprie *l. 2. supr. ID.*

Commentarius.

Sacrificia & Simulacrorum cultus hac Constantii lege sub capitis pœna rursum inhibentur: Quare & Ammianus Marcellinus, *lib. 16. c. 5.* in huius ipsius Anni 356. gestis *Iulianum* Occulte *Mercurio supplicasse*, scribit. Quinimo victoriæ aram, per hæc tempora a Constantio Romæ sublatam Symmachus, *relatione ad Valentinianum, lib. 10. ep. 54.* & Ambrosius quoque, *lib. 2. contra Symmachi relationem*, testantur.

Et tamen, vt Constantius hæc fecerit, Gentilitiæ nihilominus religionis eum loca, Sacerdotumque priuilegia Romæ intacta reliquisse idem Symmachus *d. Relatione* refert. Idque confirmat etiam quod de solemni eius sequenti Anno 357. Romam ingressu iuxta Symmachum, Ammianus Marcellinus *d. lib. 16. c. 10.* narrat.

Cæterum toties iterandæ huius prohibitionis, & tam grauibus quidem pœnis propositis, hoc nominatim anno, Constantio non alia occasio fuisse videtur, quam ea ipsa, quam & *l. 4.* indicari ostendi, & ab eodem diuinandi Vatesque consulendi curiositas prohibita, eadem pœna proposita *l. 4. 6. supr. de maleficis & Mathematicis.* Nempe quia, quod Ammianus Marcellinus *lib. 16. c. 8.* plene exequitur, in huius ipsius Anni 356. gestis *semper se feriri sperabat*, id est, timebat.

CAROLI HANNIBALIS FABROTI

Notæ.

Sacrificare & colere simulacra Constantius iterum vetat *hac lege*, cuius pœna animæ amissionem sustinet. Pagani fere nulli supererant, & *breui tempore*, sicuti loquitur Arnobius, *totus mundus religione christiana completus est*, quod etiam Iulianus ille rebellis, quique Cæsar erat, cum Constantius hanc sanctissimam constitutionem emisit, propalam fatetur in epistola ad Arsacium. Sed vt aboleretur in vniuersum paganitas, sacrificia rursum inhibere placuit.

THEODOSII M. Prima *hoc titulo lex aduersus* SACRIFICIA, *templorumque in id ingressum.*

VII. (a) Imppp. Gratianus, Valentinianus & THEODOSIVS AAA. Floro PF. P. (b)

Si qui vetitis (c) sacrificiis, diurnis nocturnisque, (d) velut væsanus ac sacrilegus incertorum (e) consultorum, (f) inmerserit, fanumque sibi aut templum (g) ad huiuscemodi sceleris excusationem adsumendum crediderit, vel putauerit adeundum, proscriptioni se nouerit subiugandum: Cum nos iusta institutione moneamus, *Castis* (h) *Deum precibus excolendum, non diris carminibus* (i) *profanandum.* Dat. XIII. (k) Kalend. Ian Constp. Eucherio & Syagrio coss. [381.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* Inseruit eam recte Annalibus suis Baronius, *Anno D.* 381. *num. vlt. GOTHOF.*

(b) *Florus* PP. Orientis fuit sub Theodosio Magno: vide *legem* 3. *supr. de primiceriis & Notariis*, & plene in *Prosopogr. ID.*

(c) Hinc colligat quis: Non omnibus sacrificiis, verum Consultoriis tantum Theodosium hac lege interdixisse, vide & *legem* 8. 9. *infr.* de quo tamen mox. *ID.*

(d) De *Nocturnis* sacrificiis dixi ad *legem* 5. *supr. ID.*

(e) Puta de statu Reipublicæ & de salute Principis. Ita Vlpianus apud Auctorem collationis legum Mosaicarum *tit.* 15. *Senatusconsultum*, inquit, *factum, quo cauetur, vt Mathematicis, Chaldæis, Ariolis & ceteris, qui similem incertum fecerunt, aqua & igni interdicatur*: vbi pro incertum repono, *incertorum artem*, vel *incerti quæstum. ID.*

(f) γρ. *Consultor animum*: vel simpliciter *consultor*, voce propria; error natus ex terminatione vocis superioris *incertorum. ID.*

p. 267 (g) *Templa* igitur cæteroquin hoc tempore adhuc patebant; de quo mox. *ID.*

(h) *Castæ* preces, diris carminibus oppositæ: contra, preces nefariæ in eadem re *l.* 7. *supr. de malef. ID.*

(i) *Suffragia* dicuntur *l.* 3. *supr. de Maleficis*: contamina *l.* 6. *dict. tit* pro quo in Cod. Iust. repositum, vt hic *carmina*, nefariæ preces, magici apparatus *l.* 7. *d. tit.* vide Apuleium, Arnobium, & alios. *ID.*

(k) *XII.* in Til. & prim. Cuiac. edit. *ID.*

COMMENTARIVS.

Ad THEODOSII Magni constitutiones, quæ sex numero hoc titulo occurrunt, puta *lex* 7. 8. 9. 10. 11. 12. a Constantio Imp. magno Principum & annorum (25. scilicet) hiatu, nunc prouehimur: nullis Iuliani, Iouiani, Valentiniani, Valentis, Gratiani aduersus Paganos & Sacrificia, legibus hunc in titulum relatis. (Quam hoc loco obseruationem siue excursum meum, aliis probatum, atque imitationi fuisse video) cui similis etiam hiatus occurrit *titulo de Iudæis supra.* Huius vero rei causa hæc est: Quia (verba sunt Symmachi in Relatione ad Valentinianum, hanc in rem singularia) *si numerentur hi* (quos modo dixi) *Principes, vtriusq; sectæ, vtriusq; sententiæ, proximus eorum ceremonias patrum,* (id est, Gentilium) *coluit; recentior non remouit. Dissimulationem* ideo, & conniuentiam horum posteriorum Principum Symmachus laudat; memorat & Ambrosius *lib.* 1. & 2. *aduersus Symmachum.*

Enim vero IVLIANVS (quod omnes norunt) in Apostasiam prolapsus Deorum templa, cultumque restituit, loca prædiaque templorum, in iura templorum retraxit, & in Gentiles a Constantino, Constante & Constantio facta sancitaque reuocauit; de quo vt innumera sunt veterum testimonia, ita complures constitutiones fidem faciunt. Hic itaque est ille, quem Symmachus Gentilium sectæ & sententiæ patrum ceremonias coluisse tradit.

Iulianum IOVIANVS sequutus est. Is, etsi Christianus, ἐθελοθρησκείαν nihilominus, rerum necessitati cedere coactus, inuexit: quo nomine a Themistio *oratione* 12. (quæ ὑπατικὸς inscribitur habita Anno D. 364.) & cuius etiam meminit Socrates, *lib.* 3. *cap.* 25. *in fine*) multis commendatur, vt proinde Theodoreto *lib.* 5. *cap.* 21. qui similem excursum habet, non vsquequaque fides habenda sit, qui Iouianum, idolorum cultum inhibuisse scribit.

Valentinianus Sen. pariter inter religionum diuersitates medius (vt ex Ammiani Marcellini *lib.* 30. iam ante ad *l.* 1. diximus) leges in Imperii sui exordio de-

dio dedit, quibus vnicuique, quod animo imbibisset colendi liberam facultatem tribuit: vt totidem verbis ipsemet in *l. 9. supr. de maleficis*, profitetur. Et Symmachus quoque Relatione ad filium eius *in fin. Spectat*, inquit, *senior ille Diuus parens culminis vestri ex arce siderea lachrymas Sacerdotum, & se culpatum putat more violato, quem libenter ipse seruauit.* Vnde & in Sacerdotibus creandis & in priuilegiis, quæ iisdem deferebantur, veterem morem seruari voluit *l. 60. supr. de Decurionib.* Nocturna tantum & malefica sacrificia Valentinianum sustulisse *lex 7. & 9 supr. de maleficis*, vt & Zosimus, *lib. 4. cap. 3.* ostendunt. Quæ a Iuliano restituta diserte docet Libanius *orat. in Iuliani necem p. 253. Edit. Morell.* vt & loca prædiaque Templorum rei priuatæ sociasse, seu confiscasse eum, docet *lex 8. supr. de iure fisci.*

Ac vt per Occidentem Valentinianus, ita per Orientem quoq; Valens malefica tantum primo sacrificia *l. 8. supr. de malefic.* prohibuit. Imo & liberam similiter, quod Theodoretus ait *d. lib. 5. c. 21* Principatus sui initio religionis cuiusque amplectendæ potestatem fecit; & docet id quoque Themistii *oratio*, quæ a Dudithio Episcopo Latine tantum vulgata est. Denique & Agonem Constantinopoli, θυσίας κ̀ πανηγύρεις, *sacrificia & festos dies*, Valentem restituisse Hieronymus *Chronico*, & Cedrenus *anno Valentis 7.* id est, Anno D. 370. testantur. Et historia Ecclesiastica docet, Valentis istius temporibus Gentilium licentiam eo processisse, vt alicubi etiam, Alexandriæ puta, Catholicos ad Deorum cultum cogere præsumpserint, tempore persecutionis Lucii Episcopi Ariani. Sed tandem & Valentinianum & Valentem τὸ θύειν vetuisse: at non & τὸ λιβανωτὸν scribit Libanius *orat.* ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, quam edidi.

Superest ex his quos initio recensui, Gratianus. Hunc Victoriæ quidem aram Romæ rursum diruisse, priuilegia, stipendia, prædia seu agros Vestalium, locaque quæ sacris error veterum deputauerat, ademisse *lex 20. hoc tit.* & Symmachus *in Relatione*, vt & Ambrosius *duobus locis* testantur. Neque tamen ideo Gentilitios ritus nominatim Gratianus lege prohibuit. Quinimo sacrificiorum vsus porro Romæ sub eo stetit ad Annum vsque 391. vt discere est ex Libanii *dicta orat.* & *l. 10. infr.* Neque eo tamen pertinet, quod Socrates scribit *lib. 5. cap. 2.* Gratianum lege sanciuisse, vt vnaquæque religio licite sacra celebraret, quod ex eo quoque habent Epiphanius, Tripart. *lib. 9. cap. 2.* Nicephorus *lib. 12. c. 1. 2. & 26.* id enim ad Christianorum sectas pertinet.

Ex his, quæ nunc prolixius disserui, constat, quod Symmachus, *Principem recentiorem Patrum ceremonias non remouisse*, scripsit, id de Iouiano, Valentiniano & Gratiano accipiendum esse: Etsi operosissimorum Annalium conditori longe aliter visum. Quo etiam temporis interuallo nullum ferme scriptorem reperio, qui aduersus Gentiles scripserit.

Sequuntur proinde nunc Theodosii M. Constitutiones. Hunc sane Principem, in superiorum duorum Annorum 379. & 380. gestis Zosimus, *lib. 4. cap. 29.* hoc adhuc tempore Gentilibus templa adeundi, patriisque ritibus Numina placandi potestatem fecisse, memoriæ prodidit: ἔτι γὰρ, inquit, ἦν αὐτοῖς ἄδεια τȣ̃ φοιτᾶν εἰς τὰ ἱερὰ, κ̀ τὰ θεῖα κατὰ τȣ̀ς πατρίȣς θεσμȣ̀ς ἐκμειλίττεσθαι, *etenim adhuc facultatem habebant adeundi fana, patriisque ritibus numina placandi.* Atenim, mox Anno 381. Templis bellum indictum, vt testatur Zosimus, *lib. 4. cap. 33.* Recte. Sane enim *hac lege 7.* imo & *l. 8.* & *9.* τὸ θύειν, seu sacrificia per Orientem inhibentur, at non etiam templorum aditus, & τὸ λιβανωτὸν. Quod Libanius ad Theodosium ipsum quoque diserte scribit, *orat.* ὑπὲρ τῶν ἱερῶν quam edidi, *pag. 10.* & *pag. 474. Oper. minor. Gothofr. Edit. Trotz.* Ἐκωλύθη, inquit, παρὰ τοῖν ἀδελφοῖν (τὸ θύειν) ἀλλ' ȣ̓ τὸ λιβανωτὸν: ἀλλὰ τȣ̃τό γε καὶ ὁ σὸς ἐβεβαίωσε νόμος, ὥστε μὴ μᾶλλον ἀλγεῖν ἡμᾶς οἷς ἀφῃρέθημεν, ἢ χάριν εἰδέναι τῶν συγκεχωρημένων. σὺ μὲν ȣ̓̃ν ȣ̓θ' ἱερὰ κεκλεῖσθαι, ȣ̓́τε μηδένα προσιέναι, ȣ̓́τε πῦρ, ȣ̓́τε λιβανωτὸν, ȣ̓́τε τὰς ἀπὸ τῶν ἄλλων θυμιαμάτων τιμὰς ἐξήλασας τῶν νεῶν, ȣ̓δὲ τῶν βωμῶν, &c. *A fratribus prohibitus fuit (vsus sacrificiorum) at non & turificatio: quin & hoc ipsum lex tua firmauit: sic vt non magis indoleamus iis, quibus priuati sumus, quam gratiam ob concessa habeamus. Tu igitur neque templa occludi, neque vllum aditu arceri iussisti, neque ignem, neque turificationem, neque alios fumigationum honores templis arisque eiecisti.* De quo plura ad *l. 11. 12.* iis enim demum legibus Templa quoque a Theodosio Magno occludi iussa, omnisque templorum aditus, honorque & cultus Deorum, λιβανωτὸν etiam, inhibita. Hac itaque interpretatione emoliendum venit, quod Sozomenus, *lib. 7. cap. 20.* Theodosium ἀρξάμενον βασιλεύειν τῶν θρησκευομένων παρ' ἑλλήνων τόπων ἐπιβαίνειν, *sub ipsa imperii primordia adire loca a paganis culta*, prohibuisse, scribit. Item quod Chronicon Alexandrinum Anno 379. P 268 *pag. 704. Edit. Raderi*, Θεοδόσιος, inquit, τȣ̀ς ναȣ̀ς ἑλλήνων κατέστρεψεν ἕως ἐδάφȣς, *Theodosius fana paganorum ab vsque fundamento euertit.* Sed & statim vt ad Imperium peruenit, Agonotheticas quasdam possessiones Paganis detraxit, quod suadet Nouella Martiani tertia. Atenim templorum aditus & τὸ λιβανωτὸν, seu fumigatio, non vt sacrificia statim ab eo inhibita: verum ex προσαγωγῆς tantum, quod Anno D. 391. & 392. demum factum fuisse *lex 11. & 12. infr.* docebunt.

Ac vt maxime Theodosius inter initia Imperii non in Paganos insurrexerit: attamen ne Christiani ad horum ritus deflecterent, sategit: satis constitutionibus in Apostatas: puta *l. 1. & 2. supr. de Apostatis.*

Caroli Hannibalis Fabroti Notæ.

Iulianus, ὁ παραβάτης καὶ ἀποστάτης, veterum superstitionem reuocauit, &, vt scribit ad Arsacium, quod ne quidem optare quisquam antea, Christianis, nempe Principibus orbi imperantibus, audebat, ipse effecit, milites coëgit θύειν ἢ ἀποστρατεύεσθαι, Suid. *in Iouiano*, Rufinus *hist. Eccles. lib. 1. c. 32.* Christiani (quos ille Galilæos appellabat *d. epist.*) & videsis Gregorium Nazianzen. *Tom. I. pag. 79.* & 81. & Cyrill. *contra Iulian.* Chrysostomum *Tom. I. Ed. Morell.* pag. 723. *probibiti sunt docere literaturam & oratoriam*, vt scribit etiam D. Augustinus *lib. 8. confess. c. 5.* Vid. Gregor. Presbyt. *in Vita D. Gregor. Nazianz. pag. 11. sequ.* & Gregor. Naz. *aduers. Iulian. orat. 3. p. 51.* Freculph. *Chron*

tom. 2. lib. 2. cap. 9. Ea re Musonius professionem suam exercere prohibitus, Eunapius Sardianus *in Proæresio pag.* 161. Ἰυλιανῦ δὲ βασιλεύοντος, τόπου τῦ παιδεύειν ἐξειργόμενος, ἐδόκει γὰρ Χριςιανὸς, &c. Idemque violatæ atque desertæ Christianæ Religionis reus possessione bonorum Christianis interdixit. Martyrologium Notkeri, *donec Iulianus Apostata Cesar effectus legem promulgaret, vt Christiani nihil in hoc seculo possiderent.* Denique sub Iuliano Christianitate depressa, virescere cœpit gentilitas. Iouianus Christianus quidem: cum enim Iulianus impius, edixisset, vt milites sacrificarent, aut militiæ cingulum reponerent, ipse maluit ζώνην ἀποθέσθαι, vt apud Suidam relatum est. Photius ex Athanasii vita *pag.* 1447. *edit. postr.* τότε δὴ τότε καὶ Ἰοβιανὸς καὶ Ουαλεντινιανὸς, οἱ μετὰ ταῦτα κατὰ διαδοχὴν βασιλεύσαντες, λύσαντες αὐτῶν τὰς ζώνας, τῷ τυράννῳ προσέῤῥιψαν, ἔχε, λέγοντες, καὶ τὰς ζώνας, καὶ τὰς τιμάς. Idem Nicephor. Calixt. *lib.* 10. *c.* 23. Sed tamen liberam cuique potestatem fecit, quam vellet religionem profiteri, Socrates *lib.* 3. *hist. Eccles. c.* 21. quo nomine laudatur a Themistio, qui *orat.* 12. *pag.* 276. ait, quædam esse, quæ vim maiorem fugiant, quæque velut extra necessitatis tela posita sint: eius generis, inquit, est religio erga Deum. Verum gentilem errorem sustinere & perferre, culpa carere fortasse non videbitur: in regno autem Χριςιανικωτάτῳ rei Gallicæ status necessitas effecit, vt sacratissimorum nostrorum Principum edictis alienæ sectæ hominibus καθ' ἐξουσίαν viuere concederetur. Huc referri potest Honorii lex, qua disposuit, vt libera voluntate quisque cultum Christianitatis exciperet, vt refertur *in Cod. Can. Eccles. Afric. pag.* 289. id est, vt nemo Christianam religionem amplecti cogeretur. Vide Nicolaum *ad consulta Burgarorum c.* 41. Quin etiam persecutiones ipsæ magis incendunt, tam eos, qui a vero tramite deerrant, quam eos, qui viam rectam ineunt, vt D. Greg. Naz. *aduers. Iulian. orat.* 3. *pag.* 72. ait, persecutiones Christianismum auxisse: quam enim de Deo quisque primitus opinionem hauserit, vix est, vt tormentis etiam consumptus, deponat. Quis adeo pietatis expers non tangitur, cum beatissimorum martyrum cruces & catastas legit? Quem non commoueat feralis ignis qui constantiam Christianorum non excussit, adeo vt Galenus Christiani nominis insectator pertinaciam eis obiectet *lib.* 3. περὶ διαφορᾶς σφυγμ. θᾶττον γὰρ ἄν τις τὰς ἀπὸ Μωϋσῦ και Χριςῦ μεταδιδάξειεν, ἢ τὰς ταῖς αἱρέσεσι προστετηκότας ἰατρὰς τε καὶ φιλοσόφας. Vid. Marcum Antonin. *p.* 292. *gr.* Vnus Deus hominum mentes transformare potest: solus a Deo funis immissus in cœlum trahit, nec vlla vnquam bona spes affulget, Deo non prælucente: faxit Deus immortalis, vt vnius Pastoris vnum aliquando sit ouile, idemque qui Pacis Deus est, Gallicos motus componat! Valentinianum habemus confitentem, se leges dedisse, quibus vnicuique, quod animo imbibisset, colendi libera facultas tributa est, *l.* 9. *supr. de malef.* quanquam moueor *oratione* Themistii 17. Valentem enim religionum diuersitatem inuehentem collaudat. Valentem cerimonias Patrum coluisse, fragmentum a Suida relatum, comprobat, & Epiphanius ex Theodoreto *Tripart. lib.* 8. *cap.* 3. Sane Valentinianum & Valentem edixisse, vt monachi militarent, plerique tradiderunt. D. Hieronym. *in Chron.* Gregor. Turonens. *hist. lib.* 1. Freculphus *Chron. tom.* 2. *lib.* 4. *c.* 16. largius interpretari videtur: *Legem*, inquit, *dedit, vt monachi, hoc est, christiani &c. ad militiam cogerentur.* Hist. Miscell. *lib.* 12. Iornand. *de regnor. success.* Collectio chronicorum ex Idatio *lib.* 2. *cap.* 47. Ado *in Chron.* Denique Gratianus Christianos quidem extorres reuocauit, vt referunt Suidas & Theodoretus: verum *lege sanciuit, ut vnaquæque religio licite sacra celebraret*, auctore Socrate, quem sic interpretatus est Epiphanius *Tripart. lib.* 9. *cap.* 2. Idem Nicephorus *lib.* 12. *c.* 1. 2. & 25. Itaque Iuliani, Iouiani, Valentiniani, Valentis & Gratiani leges aduersus Paganos, nullæ circumferuntur. Theodosius M. væsanam superstitionem bona fide cogitauit abolere: & principio quidem diurna nocturnaque inhibuit sacrificia curiosorum consultorum, diraque carmina. Ælius Lampridius *in Iuliano cap.* 7. *Nam & quosdam non conuenientes Romanis sacris hostias immolauerunt, & carmina profana incantauerunt.* De magica percontatione vidend. Nicet. Chon. *Thes. orthodox. lib.* 4. *pagina* 426.

Theodosii M. Secunda *hoc titulo lex, de* Templo *quodam simulacris insigni in Osdroëna: quod populo patere iubet, dummodo sacrificiis abstineatur.*

VIII. (a) Idem (b) AAA. Palladio Duci Osdroënæ. (c)

Aedem (d) olim frequentiæ (e) dedicatam, cœtui (f) etiam, populo quoque communem, in qua Simulacra feruntur posita, artis pretio (g) quam (h) diuinitate metienda (i) iugiter patere, publici consilii auctoritate decernimus: Neque huic rei obreptiuum officere sinimus oraculum, (k) vt conuentu (l) Vrbis, & frequenti cœtu videatur. (m) * Experientia Tua, omni Votorum celebritate seruata, auctoritate nostri (n) ita patere Templum permittat oraculis, (o) ne illic prohibitorum vsus sacrificiorum, huius occasionis (p) aditus, permissus esse credatur. Dat Prid. Kalend. Decembr. Constantinop. Antonio & Syagrio coss. [382.]

NOTÆ.

NOTÆ.

(a) Inseruit *hanc legem* recte Annalibus suis Baronius *Anno D.* 382. *num.* 67. GOTHOF.

(b) Pro *Iidem*: puta, *Gratianus*, *Valentinianus & THEODOSIVS. ID.*

(c) De *Osdroëna* Prouincia, vide & Valentis *l.* 79. *supr. de Decurionibus*, & alteram Theodosii Magni *l.* 105. *supr. d. de Decur.* & Theodosii Iun. *l.* 2. *supr. de præd. & mancip. Curialium*: & Veterem orbis descript. sub Constantio & Constante *cap.* 16. Ammianum Marcellinum *non vno loco*: Indicem Prouinciarum *Sconbosianum*, Sextum Rufum Festum, & Notitiam Imperii, Procopium 1. *Persicorum cap.* 17. Suidam, Nouellam *Iustin.* 8. *ID.*

(d) Tentabam aliquando *Ædesse*, *edem*: suadebat mox *Vrbis* mentio. Porro *Ædem* hic accipe pro *Templo*, vt mox sub *finem leg.* vocatur. (Eodemque sensu ædes *l.* 18. *infr.* ædes templorum *l.* 3. *supr. hoc tit.* ædificia templorum *l.* 19. *infr.*) Non vero Basilicam, in quam negotiorum causa coibatur, vt voluit Baronius. *ID.*

(e) Si de frequentia hominum id intelligendum, tum eodem sensu id accipiendum, quo apud Rufinum *lib.* 10. *c.*17. *Arsenius lector ob culpam correptionem veritus, frequentiæ sese subtraxerat.* Si vero quid hic mutandum, tum reponam, *Frequentiæ Deum dicatam*: de quo mox. Certe *Templum* diserte vocatur *infr. ID.*

(f) Reponat quis, *frequentiæ dedicatam cœtus, & iam populo.* Ego malo. *Cœtui iam, & populo quoque communem. ID.*

(g) *Artis concinnitate.* Minutio *Octauio c.* 23. *ID.*

(h) *Ἔλλειψις τοῦ magis*: Quare error est reponentis hic *non*, pro *quam*. Exempla similium ἐλλείψεων vid. in *Gloss.* Huc alioquin facit locus Ouidii 6. *Fastorum*, vbi de ara Iouis Pistoris *v.* 349.

Nomine quam pretio celebratior. ID.

(i) Tentabat hic Vir Doctus, *quandam diuinitatem mentientia.* Quod non admitto. *ID.*

(k) *Oraculum* hic & mox *infr.* rursum, pro rescripto: vid. *Gloss.* & *Parat. de diuers. rescr. ID.*

(l) *Conuentus* hic proprie, vt *l.* 17. *infr.* v. *Gloss. ID.*

(m) Recte *videatur. Videri* passim pro adiri, vt *l. vnic. supr. de offic. Iud. ciuil.* etiam apud Historiæ Augustæ scriptores: v. *Gloss.* Quare istud non muto in *adeatur*, etsi mox vox *aditus* vsurpetur. *ID.*

* Mutilus hic locus videri possit: & supplenda vox *Igitur*, vel tale quid. Verum & hoc sustineri potest. *ID.*

(n) Recte *nostri*, oraculi scilicet, quare non probo reponentes hic *nostra*, quod adscriptum est etiam ad marginem editionum priorum. *ID.*

(o) *γρ. oraculi*: & socianda hæc vox superiori *nostri. ID.*

(p) *γρ. eccasione*, vti & notatum in margine priorum Edit. *ID.*

COMMENTARIVS.

SECVNDA hæc hoc titulo Theodosii M. constitutio est; & hæc quidem in argumento de *Templis Paganorum* versans: ac nominatim de Templo quodam, in Osdroënæ Prouinciæ vrbe quadam, celeberrimo, quam ego Ædessenam ciuitatem puto, quæ Osdroënæ metropolis erat, vt docet Ammianus Marcellinus, & vetus orbis descriptio: de qua agitur & *l.* 79. 86. 105. *supr. de Decurionibus.* Templum igitur istud, quamlibet sacrificia prohibita essent, quod ad profanos vsus iam traductum fuerat, puta ad cœtus, ineundis videlicet publicis tractatibus (quod etiam suadet *lex* 12. 13. *supr. de legatis*) quinimo & populo quoque commune factum fuerat, peragendis festiuitatibus popularibus, & *votorum* celebritati, *iugiter*, id est, porro & deinceps quoque *patere* iubet conuentui vrbis, & frequenti cœtui *hac leg.* Theodosius M. De quo tamen consilio eius dubitatum fuerat: nonnullis contendentibus, occludi oportere, duobus argumentis. Primo, quidem, præiudicio Rescripti cuiusdam, quo *id occludi* iussum fuerat: deinde hoc argumento, quod simulacris id templum refertum esset, quæ proinde peccandi illecebram adhuc præberent. Quæ quidem argumenta Eulogii Episcopi Ædesseni (nam is hoc tempore ibi Episcopus erat) fuisse videntur. Verum contra contendentibus aliis, ac nominatim Gentilibus, quorum magnus tum in Palatio seu Comitatu Theodosii Magni numerus erat, reque in consilio agitata, deque *consilii publici auctoritate*, vt hic loquitur Theodosius Magnus, id templum porro quoque patere voluit: abolito hinc, quod contra impetratum fuerat, rescripto; inde vero submotoque argumento, atque adeo periculo quod a simulacris metuebatur; Nempe nullum a simulacris illis periculum subesse, si modo a sacrificiis abstineatur: contra publici ornatus interesse, vti ea publice starent: siquidem simulacra magnorum artificum ibi posita, artis pretio non p. 269
diuinitate metienda essent.

Fuit hæc scilicet Theodosii Magni hanc in partem nunc sententia: satis scilicet esse, si sacrificiorum vsus ibi prohiberetur, & sic ne aditus in hunc finem occasio rursum inualesceret: Quare sublato sacrificiorum metu, ornatui & voluptatibus publicis consuli posse, si templum istud simulacraque ibi posita publicis aspectibus paterent. Quæ & ipsa sententia stetit Honorio *l.* 15. 18. 19. *hoc tit.* at non & Arcadio circa templa agrorum *l.* 16. *infr.* nempe quod deiectis his & sublatis, omnis superstitionis materia consumeretur. Vnde quoque patet, non statim vt sacrificia prohibita fuerunt, & templa ideo occlusa dirutaue. Quicquid tamen hanc in partem nunc senserit Theodosius Magnus: certe postea & alia templa & istud ipsum sub eodem Theodosio, diruta queritur peculiari in id oratione Libanius ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, quam ipse edidi: Nam etsi *Ædesse* nominatim ibi non meminerit, neque templum Ædessenum nominet, non magis quam hic; attamen indubie id indicat, cum magnificentiam eius pluribus commendat, & finibus Persarum vicinum fuisse ait, refertumque innumeris simulacris: id tandem euersum pluribus deflet §. 10. τί γὰρ δεῖ διαφθείρειν, ὃ τὴν χρείαν ἔνι μεταποιῆσαι; πῶς δὲ οὐκ αἰσχρὸν στρατόπεδον πολεμίων λίθοις οἰκείοις, καὶ στρατηγὸν ἐφεστηκότα παρακαλεῖν κατὰ τῶν πάλαι σπουδῇ πολλῇ πρὸς ὕψος ἀναβάντων, ὧν τὸ πέρας ἑορτὴν τοῖς τότε βασιλεῦσιν ἔθηκε· καὶ μηδεὶς οἰέσθω σὺν ταῦτ' εἶναι

κατηγο

κατηγορίαν, ὦ βασιλεῦ: κεῖται μὲν γὰρ πρὸς τοῖς ὁρίοις Περσῶν νεὼς, ᾧ παραπλήσιον οὐδὲν, ὡς ἔστιν ἁπάντων τῶν τεθεαμένων, ἀκούειν. οὕτω μέγιστος ἐγεγόνει τοῖς λίθοις, τοσοῦτον ἐπέχων τῆς γῆς, ὁπόσον καὶ ἡ πόλις: ἤρκει γοῦν ἐν τοῖς ἐκ τῶν πολέμων φόβοις, τοῖς οἰκοῦσι τὴν πόλιν, μηδὲν εἶναι πλέον τοῖς ἐλθοῦσι τὴν πόλιν, οὐκ ἔχουσι κἀκεῖνον προσεξελεῖν, τῆς ἰσχύος τοῦ περιβόλου πᾶν ἐλεγχούσης μηχάνημα: ἦν δὲ δὴ καὶ ἐπὶ τὸ τέλος ἀναβᾶσι, πλεῖστον ὅσον τῆς πολεμίας ὁρᾷν οὐ μικρὸν πολεμουμένοις πλεονέκτημα ἀνθρώποις: ἤκουσα δὲ καὶ ἐριζόντων τινῶν, ἐν ὁποτέρῳ τὸ θαῦμα μεῖζον, ἱερῷ τῷ μηκέτ' ὄντι τούτῳ, ἢ ὃ μήποτε πάθοι τοιοῦτο ὅπερ ὁ Σαράπις: ἀλλὰ τοῦτο μὲν τὸ τοιοῦτο καὶ τοσοῦτον ἱερὸν, ἵν' ὑπερβῶ τὰ τῆς ὀροφῆς ἀπόῤῥητα, καὶ ὅσα ἀγάλματα σιδήρου πεποιημένα κέκρυπτο τῷ σκότῳ διαφεύγοντα τὸν ἥλιον, οἴχεται καὶ ἀπόλωλε. θρῆνος μὲν τοῖς ἰδοῦσιν, ἡδονὴ δὲ τοῖς οὐχ' ἑωρακόσιν: οὐ γὰρ ἴσον μὲν τοῖς τοιούτοις, ὀφθαλμοί τε καὶ ὦτα: μᾶλλον δὲ τοῖς οὐκ ἰδοῦσιν ἄμφω, καὶ λύπη καὶ ἡδονή: τὸ μὲν ἐκ τοῦ πτώματος, τοδ' ὅτιπερ οὐ τεθέανται: ἀλλ' ὅμως, εἴ τις ἀκριβῶς σκοπήσειεν, οὐ σὸν τοῦτο, τοῦδε ἠπατηκότος ἀνθρώπου, μιαροῦ καὶ θεοῖς ἐχθροῦ καὶ δειλοῦ καὶ φιλοχρημάτου, καὶ τῇ τικτόμενον αὐτὸν δεξαμένῃ γῇ δυσμενεστάτου, ἀλογίας μὲν ἀπολελαυκότος τυχῆς, κακῶς δὲ χρωμένου τῇ τύχῃ, δουλεύοντος τῇ γυναικὶ, πάντα ἐκείνῃ χαριζομένου, πάντα ἐκείνην ἡγουμένου, τῇ δ' ἀνάγκῃ πάνθ' ὑπηρετῶν τοῖς ταῦτα ἐπιτάττουσιν, ὧν τῆς ἀρετῆς ἀπόδειξις τὸ ζῆν ἐν ἱματίοις πενθούντων. *Quid enim opus diruere cuius vsum immutare licet? Quomodo ergo non turpe fuerit, exercitum pugnare aduersus proprios lapides, Ducemque insistentem in ea concitare, quæ magno olim studio in altum excitata surrexerunt, quorum finis tum Imperantibus festum indixit? Neque quisquam existimet hanc tui accusationem esse, Imperator. Enimuero iacet in Persarum finibus templum, cui simile nullum, vt ex omnibus, qui viderunt, audire licet: adeo lapidibus insigne erat, adeo supra terram eminens, quantum & vrbs ipsa: Quare & ciuitatem inhabitantibus in metu bellico creditum, haud ideo quidquam amplius vrbem deprædantibus accessisse, nisi & illud his deprædari daretur, cuius septi vis omnem artem eludebat. Tandem & impetus in id factus est, qualis maxime hostilis videtur, non pro exiguo præmio hominibus pugnantibus. Audiui vero & contendentes quosdam, vtrum mirandum magis esset, an cum templum istud iam amplius tale non sit, an cum nil tale adhuc passum fuisset, quomodo & Serapidis (templum.) Atenim tale tantumque templum, vt prætermittam miram contignationum structuram, & simulacrorum ferreorum numerum, tenebris obuolutum est, fugiensque solem recessit, periitque: vnde lacrymæ his, qui viderunt, voluptas vero iis, qui non viderunt, neque enim his sunt æquales oculi auresque: imo his, qui non viderunt, vtrumque & tristia & voluptas, illud quidem ob casum. istud vero eo, quod ipsi non viderunt. Atenim si quis accurate rem spectet, non id tibi adscribendum venit, verum homini, qui te decepit, profano Diisque infesto, sæuoque & pecuniarum auido, terræque quæ ipsum in lucem editum excepit, infestissimo, nullo merito ad fortunam subuecto, male vero ea vtenti, vxori seruienti, omniaque ipsi largienti, ipsamque instar omnium habenti: omni vero necessitate iis, qui hæc imperarunt ministranti, quorum virtutis ostentatio est viuere in vestibus lugentium*, &c. Quibus postremis verbis aliisque pluribus Libanius indicat id factum per Monachos non vllo Theodosii Magni præcepto, verum alterius, quem pluribus sugillat, quemque ipse *Proculum Comitem* Orientis fuisse puto: vel certe *Cynegium*, quem Theodosius occludendis per Orientem & Ægyptum templis præfecerat: vt ad *proximam legem* ostendemus. Quo etiam argumento apparet, eam orationem habitam Anno Domini 388.

Illud sane, quod nominatim ait, de innumeris ibi simulacris, explicare videtur, quod hac lege *Ædes frequentiæ Deûm* (quomodo hic legendum videri possit) *dicata*, dicitur; *frequentiæ*, inquam *Deum*, τῷ πλήθει τῶν Θεῶν, πολυθεότητι: & ideo frequentia simulacra in honorem Deorum, quæ olim multiplici diuinitate censebantur: Theodosius vero ædem iam non *Frequentiæ Deorum*, sed *hominum frequentiæ* patere vult cœtuique, populoque communem esse, Conciliis forte Prouinciarum celebrandis: de quo vide quæ dico ad *l. 12. 13. supr. de Legatis*, vel conuentibus curiarum, quo sensu cœtus vox accipitur sæpe: vt *l. 42. 66. supr. de Decur.* Quomodo & alias sæpe templa in publicos alios vsus conuersa: de quo conuersionis genere omnibusque aliis dico ad *l. 19. infr.* simulacra item, non diuinitate, verum arte metienda esse definit. Quam sententiam in consilio Theodosii proculdubio Gentiles obtinuere: quo pertinent illa, *patere publici consilii auctoritate decernimus.* Quibus etiam verbis opponit Theodosius, hanc constitutionem, de publici consilii sententia seu matura deliberatione latam (vt loquitur *lex 2. supr. de constit. Principum*) contrario oraculo seu rescripto obreptitio, per obreptionem a se impetrato. Vnde interim apparet, hanc rem in consilio Theodosii Magni diu multumque agitatam. Fuit vero hæc Theodosii Magni cogitatio, posse & religioni consuli, sacrificiis videlicet prohibitis, neque interea voluptatibus, atque ornatui publico quicquam detrahendum. Quo etiam ornatus publici tuendi argumento Gentiles & in his Libanius, hoc ipso tempore Imperatorem Theodosium dehortatus est a templorum strage. Verum vbi rerum experimentis contra euenit, eidem necessarium visum ad eradicandam superstitionem, Templa occludere, vel etiam exscindere. Quod quidem etiam non semper Principum auctoritate iussuue factum, verum Ecclesiasticorum Monachorumque zelo: vti factum queritur Libanius *ea orat.* ὑπὲρ τῶν ἱερῶν. Ergo Theodosius Magnus *hac leg.* templum istud nunc patere voluit, cœtui populoque: & vt mox ait, *votorum celebritati. Votorum* celebritas, seu vota publica *l. 17. infr.* (quorum causa Templum istud patere populo vult Theodosius) sunt: Primo, *Ludi* (quorum etiam originem ex Templis nonnullis exortam iam ex *l. 3. supr.* didicimus.) Et in his quidem Maiumæ Spectaculum, de quo *suo tit.* dictum. Secundo, *Conuiuia* seu *festa conuiuia* (vt in *d. l. 17.* & *19.* appellantur.) Tertio, Kalendarum Ianuariarum, per hæc adhuc tempora, solemnitas, quæ & festis conuiuiis peragebatur, vt horum temporum Scriptores Ambrosius *Sermone 17.* Asterius Amaseæ Ep. *Homilia 4. de festo Kalendarum*, Prudentius *lib. 1. contra Symmachum v. 240.* testantur. Quarto, vota publica dicebantur (& quidem Votorum appellatione κυρίως in Synodo Trullensi, at non & in *l. vnic. supr. de*

supr. de oblatione votorum, designata) quæ tertio die Ianuarii pro salute Principis in templis suscipiebantur, festisque pariter conuiuiis & εὐωχίαις peragebantur. Quod (ne vetustiora huc arcessam) sub hoc eodem Imp. Theodosio (cuius hæc lex est) factitatum in Asia nominatim, σύγχρονος scriptor Eunapius, *in Vit. Maximi sub finem* testatur. Erant hoc praeterea votorum publicorum numero ea, quæ *can. 62. Synodi in Trullo, pag. 230. Tom. I. Pandect. Canon. Guilielm. Beuereg.* Βρουμάλια, id est, *Bromialia*, in honorem Bacchi (vt Balsamon *ad dict. can.* & Tzetzes ad *lib. 2.* ἔργων *Hesiodi*, testantur) celebrabantur.

Adeo autem publica, quæ recensui, vota Gentilibus, aliquandiu & diutius relicta fuere, vt Christianos ad ea quoque celebranda cogerent, vt *lex 5. supr. de Episcopis*, & *can. 60. & 61. Codicis Africani* testantur: Partim vero sponte contagione quadam a Christianis quoque recepta fuerint: de quo sunt Augustini *epist. 64. ad Aurelianum*, & Ambrosii *d. sermon. 17.* vt & Petri Chrysologi *serm. 255.* querelæ: Sic ut Synodi quoque ea prohibere p.270. necesse habuerint, & in his nominatim Synodus, quam dixi, in Trullo, Καλάνδαι, καὶ Βοτὰ (ait *d. canon. 62.*) καὶ Βρουμάλια, καὶ ἡ τε πρώτῃ τοῦ Μαΐου (Μαρτίου *habent Codices*) ἡμέρα πανηγυρις, τῆς τῶν πιστῶν πολιτείας περιαιρείσθωσαν, *Calendæ, & Bota & Brumalia, & conuentus, qui primo Maii die fit, ex fidelium ciuitate sublatus esto.* Vbi Balsamo iculariter lapsus est, qui τὰ βοτὰ, ἀπὸ τῶν βοτῶν, id est, ἀπὸ τῶν προβάτων deduxit, & festum id in Panis honorem agitari solitum prodidit.

Ex hac interim quoque lege & *l. 17. infr. in fin.* apparet, votorum publicorum celebritatibus, veluti lustris, sacrificia adhibita fuisse. Quæ quidem sacrificia *dict. l. 5. supr. de Episcopis*, vocantur. Neque mirum, votorum quippe celebritates hæ, seu ludi in Deorum ferme honorem instituti fuerant: vt Tertullianus *lib. de Spectaculis*, pluribus exequitur, & nos alibi dicemus. Itemque conuiuia: de quibus *l. 17. 19. infr.* Porro huc omnino facere videtur Libanii locus ex *orat.* eius 13. ἐπὶ ταῖς διαλλαγαῖς ad Theodosium Magnum Imper. *pag. 413. 414. Edit. Morell.* vbi de EDESSA & Edessenis Festiuitatibus publicis seu votorum solemnitate, & in his iocorum & factorum licentia, sed & de statutis Imperatorum egit: Etsi corrupte ibi habeat textus Ἔμεσαν pro Ἔδεσαν: Quod tum alter eiusdem Libanii locus diserte ostendit, de eadem re agentis *orat. 12. ad Theodosium, pag. 400. Edit. cit.* tum, quod Libanius hoc ipso loco ait, hanc Vrbem ἐν τοῖς ὁμόροις τῇ Συρίᾳ, *apud finitimos Syriæ*, fuisse, non vero in Syria ipsa: porro in Syria quidem (Phœnice scilicet) fuit Emesa: at in Osdroëna, Syriæ finitima, seu ὁμόρῳ Edessa: vt docet præter Ammianum Marcellinum, aliosque, *lex 79. supr. de Decurionibus.* Libanius igitur Theodosii Magni clementiam prædicans erga Antiochenos, qui statuas euerterant, eamque efferens supra Constantii clementiam, cuius statua quoque tracta & contumeliis affecta fuerat Edessæ, hæc scribit: πρὸς τίνα δὴ σε λοιπὸν ἐξεταστέον, ἢ πρὸς τὸν ἐν τοῖς ὁμόροις τῇ Συρίᾳ δι' εἰκόνος καὶ αὐτὸν ὑβρισμένον. Ἀλλ' εἴ τις τὴν Ἔμεσαν (γρ. Ἔδεσσαν) καὶ τὰς ἐκείνης ἑορτὰς, καὶ τοὺς περὶ τὰς ἑορτὰς ἐνθυμηθείη νόμους, ὡς παλαιόν τι τοῦτο διὰ πάντων βασιλέων ἧκον. καὶ δι' ἀρχαιότητα μᾶλλον ἡδονὴν φέρων, ἢ λύπην πολὺ τὸ οὐκ ἴσον τῶν περὶ τὰς εἰκόνας ἀμφοτέρων εὑρήσει· καὶ τοσοῦτον, ὅσον ὕβρεως καὶ παιδειᾶς τὸ μέσον. λέγεται δὲ καὶ σοφῶν ἀνδρῶν ἐπιστήμη, τὸ καταδεδέχθαι χαριζομένη τισὶ τὰ τοιαῦτα δαίμοσι, ταῖς μετὰ παιδιᾶς λοιδορίαις ἑστιώντων ἐκείνους· ὅπως ταύτῃ κεκορεσμένοι, μηδὲν πλέων παρὰ τῶν ἀνθρώπων ζηλῶσι. καὶ ἀπιστεῖν γε οὐκ ἄξιον ὁρῶντα καὶ σφᾶς αὐτοὺς κωμῳδοῦντας ἐκείνους, καὶ τοὺς γε ἐν δόξῃ παρ' αὐτοῖς ὄντας ἀφορμὴν γινομένους τοῖς μετὰ δρόμου σκώμμασι· καθ' ἕκαστον τοίνυν ἔτος τοιαῦτα θέοντες ἔχουσι τὴν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τε πλήθους αὐτῶν ἀσφάλειαν· οὐ τὴν ἐπὶ ῥήμασιν μόνον, ἀλλ' ὅμως ἐφ' ἅπασιν ἃ ποιεῖν ἥδιω δύναται τὴν ἑορτὴν· κἂν ἄρχων οὐκ ὀρθῶς ἀναθεὶς ἐπὶ τὴν τιμωρίαν ἴῃ, μικρόψυχός τε εὐθύς, καὶ σκαιὸς ἐνομίσθη καὶ νόμων ἱερῶν ἀλλότριος· οὐχ' ἡμῖν (Αντιοχεῦσι) γε ἦν ἀποστροφή τις οὐδαμόθεν, οὐδ' αὖ τὸ παραιτησόμενον, ἀλλ' ἐν τῇ σιγῇ τῶν δεδρακότων ἡ κατηγορία τῶν πεπραγμένων ἐστὶν· ὥστε σὺ μὲν ἐκείνῃ πάντως ἀνσυνέγνως τῇ πόλει· τῇ δὲ οὐ πάντως ἀνεξείνως. οὕτως καὶ τὸν ἥμερον εἶναι δόξαντα τῇ γαλήνῃ παρελήλυθας. *Cum quonam igitur præterea te examinandum componemus? an cum eo, qui apud finitimos Syriæ in statua quoque accepit iniuriam? Verum si quis Emessam (Edessam) & dies illius festos, ac leges de festis conditas, animo percipiat, quamque ab antiquo id per omnes reges obtinuerit, & ob antiquitatem gaudium potius, quam tædium adferret, multum discriminis inter vtrumque circa imagines inueniet; atque adeo tantum, quantum inter ludum & iniuriam interest. Sapientum etiam virorum scientia celebratur, quæ concedit quibusdam geniis eiusmodi, vt illos excipiant epulis, in quibus conuitia iocis permixta sunt; vt hoc modo satiati nihil amplius ab hominibus requirant. Nec æquum est fidem derogare, cum quis videat etiam illos traducentes ac populo differentes semet ipsos; itemque eos, qui in honore apud ipsos sunt, ansam præbere cauillis cum cursu editis. Quare per singulos annos currentes, securitatem ab opportunitate multitudinis suæ obtinent, non eam, quæ in verbis tantum consistit, verum in omnibus etiam, quæ festum diem iucundiorem efficere possunt: quod si magistratus non merito succensens ad vltionem accesserit, statim parui animi & læuæ mentis habitus fuerit, & a sacris legibus ritibusque alienus. At nobis (Antiochensibus) nulla ex parte effugium fuit; neque vero quidquam quod excusaret: sed in eorum, qui hæc fecerunt silentio, actorum accusatio consistit. Quamobrem huic tu quidem ciuitati omnino condonasti; hic vero non omni ex parte illi vrbi ignouit: ita cum, qui mitis & clemens reputatus est, serenitate superasti.* Ex hoc loco liquet, festiuitates has Edessæ annuatim agitatas cum magna verborum factorumque licentia, quam Imperatores hoc quoque æuo tulerint. Ergo statuis quoque abundabat & vrbs. Sane & Ammianus Marcellinus quoque *lib. 19. cap. 6.* refert, a Constantio Gallis quibusdam campi ductoribus, vt fortium factorum antesignanis armatas ibi statuas in regione celebri locari iussas, quæ suo (Ammiani Marcellini) seculo adhuc intactæ seruarentur. Alter, vt dixi, Libanii de eadem re locus est *oratione 12. ad Theodosium*, vbi *Edessam* expresse vocat. In Constantii sane rebus multa Edessæ mentio apud Ammianum Marcellinum. Sed & Iuliani, Zosimus *lib. 3. cap. 12.* & Iouiani, vt docet subscriptio *l. 9. supr. de erogat. mil. annon.*

Caroli Hannibalis Fabroti

Notæ.

Vota publica citra vetita sacrificia celebrare conceditur. Lubet autem addere, quoniam mihi semper impendio placuit, quod scribit Arrianus *in peripl. Pont. Eux. p.* 2. se in sacrificiis celebrandis primo soluisse vota pro Principe his fere verbis: ὅτω δὲ πρώτῳ τ᾽ ἀγαθὰ ηὐχόμεθα, ὁ λανθάνομέν σε, τόν τε τρόπον ἡμέτερον ὀκ ἀγνοῦντα, καὶ σαυνῷ συνειδότα ὅτι ἄξιος ἡ ὑπὲρ ὅτω πάντες εὔξαιντο τ᾽ ἀγαθὰ, καὶ ὅσοι ἡμῶν ἔλαττον ὑπὸ σοῦ εὖ πεπόνθασιν. Publica enim salus Principis salute continetur, & pietate Christiana dignissimum videtur, quod olim dixit Athenagoras, cum legatione fungeretur, Christianos vota pro principibus, tametsi gentiles essent, suscipere. Eius verba sunt *in fine*: Τίνες γὰρ καὶ δικαιότεροι ὧν δέονται τυχῶν, ἢ οἵτινες περὶ μὲν τῆς ἀρχῆς, τῆς ὑμετέρας εὐχόμεθα, ἵνα παῖς μὲν παρὰ πατρὸς κατὰ τὸ δικαιότατον διαδέχησθαι τὴν βασιλείαν, αὔξιν, καὶ ἐπίδοσιν, καὶ ἡ ἀρχὴ ἡμῶν, παντῶν ἐπιχηρίων γινομένων λαμβάνῃ. Et Theophil. *ad Autolyc. lib.* 1. *circa fin.* gentiles etiam hortatur, vt pro Principe Deum precentur. Τὸν δὲ βασιλέα τίμα, τίμα εὐνοῶν αὐτῷ ὑποτασσόμενος αὐτῷ, εὐχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ. Videsis Tertull. *Apolog. cap.* 3. Arnobium *lib.* 4. *in fin. Passionem* Beati Cypriani. Publicorum votorum morem receperunt etiam Christiani, sed quoniam ludis, commessationibus, nepotationibusque celebrabantur, optimum factum visum est sanctissimis Patribus, ex fidelium conuersatione ea tollere: & in eam rem adferri vulgo solet *can.* 62. Trullanus ex Harmenop. *Epitom. Can. tit.* 3. *pag.* 39. Verum quoniam extant sextæ Synodi Constantinop. canones, non puto canonem epitomatum integro præstare. Itaque quoniam illustrare possumus, ne grauemur apponere ex *Tom.* 3. *Concil. pag.* 324. *Edit. Rom.* Τὰς οὕτω λεγομένας Καλάνδας, καὶ τὰ λεγόμενα βοτὰ, καὶ τὰ καλόμενα βρυμάλια, καὶ τὴν ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ Μαρτίου (lege Μαΐου, vt in Epitoma) μηνὸς ἡμέρᾳ τελουμένην πανήγυριν καθάπαξ ἐκ τῆς τῶν πιστῶν πολιτείας περιαιρεθῆναι βουλόμεθα. ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς τῶν γυναικῶν δημοσίας ὀρχήσεις, πολλὴν λύμην καὶ βλάβην ἐμποιεῖν δυναμένας. ἔτι μὴν καὶ τὰς ὀνόματι, τῶν παρ᾽ ἕλλησι ψευδῶς ὀνομασθέντων θεῶν. ἢ ἐξ ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν γενομένας ὀρχήσεις καὶ τελετὰς κατά τι ἔθος παλαιὸν καὶ ἀλλότριον τοῦ τῶν χριστιανῶν βίου ἀποπεμπόμεθα: ὁρίζοντες μηδένα ἄνδρα γυναικείας στολὴν ἐνδιδύσκεσθαι, ἢ γυναῖκα τὸν ἀνδράσιν ἁρμόδιον. ἀλλὰ μήτε προσωπεῖα κωμικὰ ἢ σατυρικὰ, ἢ τραγικὰ ὑποδύεσθαι. μήτε τὸ τοῦ βδελυκτοῦ Διονύσου ὄνομα τὴν σαφυλὴν ἀποθλίβοντας ἐν ταῖς ληνοῖς ἐπιβοᾶν. μηδὲ τὸν οἶνον ἐν τοῖς πίθοις ἐπιχέοντας, γέλωτα ἐπικινεῖν ἀγνοίας τρόπῳ ἢ ματαιότητος, τὰ τῆς δαιμονιώδους πλάνης ἐνεργοῦντας. Illa verba, καὶ τὴν ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ Μαΐου μηνὸς ἡμέρᾳ τελ. παν. ita conuerterem, Maiumæ celebritatem, de qua Iulianus Imperator *Misopog. p.* 116. Τμῶν δ᾽ ἕκαστος ἰδίᾳ μὲν ὡς τὰ δεῖπνα, καὶ τὰς ἑορτὰς τοῦ Μαϊουμᾶ χρήματα ἀπολέσαντας. Muliercularum molles & libidinosas saltationes Patribus Africanis auctoribus, Imperatores data lege prohibuere, vt liquido constat ex *can.* 60. *Cod. Can. Eccles. African. Quibus diebus* (natalibus martyrum) *etiam quod pudoris est dicere, saltationes sceleratissimas per vicos atque plateas exerceant: vt matronalis honor, & innumerabilium fœminarum pudor deuote venientium ad sacratissimum diem, iniuriis lasciuientium appetatur.* D. Augustinus *Ep.* 202. *Contra recentissimas leges Kalendis Iuniis festis Paganorum sacrilega solemnitas agitata est, nemine prohibente, tam insolenti ausu, vt quod nec Iuliani temporibus factum est, petulantissima turba saltantium in eodem prorsus vico ante fores transiret ecclesiæ*: μήτε τὸ τοῦ βδελυκτοῦ Διονύσου. Veteres vuam in torcularibus exprimentes Bacchum inuocabant, & cum primum vinum superfunderetur in doliis effuse ridebant. Hunc locum illustrabit Cyrillus Alexandrinus *in Oseam cap.* 9. *p.* 247. ἔθος ἦν, &c. *Mos erat incheantibus agriculturam, & terram aratro proscissuris, victimas immolare Dæmonibus, & ab iis agrorum fecunditatem poscere: rursus vbi messis appeteret, segetem demetentes, atque etiam torcularibus racemos inferentes, libabant & sacrificabant Horis, cantica torcularia modulabantur, & grates gratiasque habentes, gaudio ac lætitia elati totos dies transigebant.* Ergo illud OVA, quod Massiliæ, qui nouissimum e compressis vuis, & quasi fæce, vinum exprimunt, cæteris varie concinentibus, ingeminant, Græco fonte cadit, vt pleraque alia, quæ sunt in ore vulg. Massiliensis: & profecto nihil aliud esse videtur, quam τὸ βακχε. His enim verbis Bacchum olim inuocatum vetus Horatii commentator addocet: aut certe Euang. vid. Eusebium *Demonstrationis pag.* 39. *Cod. Gr.*

Hæc quidem longiuscula sunt, sed tamen extra Bacchum non sunt. Et quoniam de publicis votis agimus, voto quoque finiendus est ad hanc legem commentarius. Voto, inquam, quod pro incolumitate sacrosancti & inuictissimi Regis nostri suscipimus, idque non verbis nostris, sed piissimi, doctissimique Imperatoris Constantini, *proœm. de administr. Imper.* ἀλλὰ σὺ Κύριε ὁ θεὸς μοῦ, &c. *sed tu Domine Deus, cuius regnum inexitiabile sempiternum est, prosperam redde viam ei, & sit super eum facies tua, & auris tua ad preces eius inclinetur: protegat eum manus tua, & dirigantur viæ eius in conspectu tuo, vt ante oculos custodiat iustificationes tuas. Cadent hostes, & terram lingent inimici eius. Adumbretur stirps eius fecunda sobolis, & vmbra fructus eius occultet montes regios. Nam per te regnant Reges, glorificantes te in æternum.*

Theodosii M. Tertia *lex*: *qua* Sacrificia *& quidem diuinatoria vetantur.*

IX. (a) Idem AAA. (b) Cynegio PF. P. (c)

Ne quis mortalium ita (d) faciendi Sacrificii ſumat audaciam, vt, inſpectione iecoris, extorumque præſagio, vanæ ſpem (e) promiſſionis accipiat, vel (quod eſt deterius) futura (f) ſub execrabili conſultatione (g) cognoſcat. Aceruioris etenim inminebit ſupplicii cruciatus eis, qui contra vetitum, præſentium vel futurorum (h) explorare temptauerint (i) veritatem. Dat. VIII. (k) Kalend. Iun. Conſtp. Arcadio A. I. & Bautone v. c. coss. [385.]

NOTÆ.

(a) *Lex* 2. *Cod. Iuſt. eod. tit.* Baronius quoque hanc legem recte inſeruit Annalibus ſuis *Anno D.* 385. *n.* 37. *GOTHOF.*

(b) Male. Iam enim Gratianus Anno 383. 8. Kalend. Septemb. cæſus, & Arcadius Auguſtus creatus fuerat. Itaque tribuenda hæc lex *Valentiniano*, Theodosio *& Arcadio. ID.*

(c) *Cynegius* hic Præfectus Prætorio Orientis fuit, ab Anno Domini 384. ad Annum 389. de quo alibi ſæpe & mox: vid. & *Proſopogr. ID.*

(d) Nota Ita. Non omnia itaque ſacra inhibentur *hac leg.* de quo mox. *ID.*

(e) Paulus V. *ſentent.* 21. *n.* 1. *ne publici mores ad SPEM alicuius rei corrumperentur*: vide & Tertullianum *Apol. c.* 35. *ID.*

(f) Incerta, *lege* 7. *ID.*

(g) Haruſpicum, Augurum, Vatum, Chaldæorum, Magorum, &c. vide *legem* 1. *ſupr.* & *legem* 7. *ſupr. de maleficis.* Eadem porro vox apud Vlpianum referente auctore collationis legum Moſaic. *tit.* 15. *n.* 2. *ID.*

(h) *Futurarum rerum*, in Til. Quart. & prim. Cuiac. Edit. *ID.*

(i) *Tentauerit*, & ſupra, *ei*, Cod. Iuſt. *ID.*

(k) *VII.* Cod. Iuſt. *ID.*

COMMENTARIVS.

Sacrificia rurſum animalium per Orientem a Theodoſio Magno, ſub capitis pœna, hac Conſtitutione prohibentur Anno D. 385. cura eius rei Cynegio Præfecto Prætorio Orientis data. Quam quidem conſtitutionem indicare mihi videtur Libanius, *orat. de Templis*, cum ait, Theodoſium lege ſua ſacrificiorum quidem vſu, τὸ θύειν inter-
p. 271. dixiſſe, thurificationem vero τὸ λιβανωτὸν conceſſiſſe. Quæ & ipſa poſtea ab eo vetita Anno 392. *l.* 12. *infr.* Atque eo pertinet vox Ita *hac leg.* qua animalium ſcilicet ſacrificia vetantur. At non & thurificatio ſeu λιβανωτὸν, vt diſerte ſcribit Libanius.

Imo & (Zoſimo teſte *lib.* 4. *cap.* 37.) prohibendis ſacrificiis & occludendis templis Cynegius hic ipſe a Theodoſio Magno miſſus in Ægyptum & Orientem fuit: ΚΥΝΕΓΙΩ, inquit, τῷ τῆς αὐλῆς ὑπάρχῳ πεμπομένῳ κατὰ τὴν Ἄιγυπτον, προτεταγμένῳ τε πᾶσι τὴν εἰς τὰ θεῖα θρησκείαν ἀναγορεῦσαι, καὶ κλεῖθρα τοῖς τεμένεσιν ἐπιθεῖναι, *Cynegio Præfecto Prætorio, qui miſſus fuit in Ægyptum, datis ei in mandatis, vt omnibus numinum religione interdiceretur & fana clauderentur.* Et mox: ΚΥΝΕΓΙΟΣ τῶν κατὰ τὴν ἑώαν καὶ τὴν Ἄιγυπτον ἅπασαν ἱερῶν καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀπέκλεισε τὰς εἰσόδους, θυσίας δ' εἶρξε, τὰς ἐξ αἰῶνος νενομισμένας, καὶ πᾶσαν πατρίαν ἁγιστείαν. *Cynegius aditus templorum per Orientem & vniuerſam Ægyptum, & ipſam Alexandriam occluſit, ſacrificiaque ab omni æuo uſitata, cum omni patrio cultu prohibuit.* Idacius *Faſt. Conſul.* an. 388. *Theodoſio A.* II. *& Cyneg. Coſſ.* idem de Cynegio prodit, & in *Chronico*, Anno Theodoſii X. id eſt, an. D. 388. adhuc fuſius: *Cynegius Theodoſii Præfectus habetur inluſtris, qui factis inſignibus præditus & vſque ad Ægyptum penetrans gentium ſimulacra ſubuertit.* Hunc eundem puto, a quo templum Edeſſenum in Oſdroëna (de quo *l.* 8. *ſupr.*) deſtructum ait Libanius *orat.* ὑπὲρ τῶν ἱερῶν a me edita. Verum hæc poſt hanc legem accidere. Cynegium quippe hunc Anno demum Domini 387. Alexandriæ moratum indicat indubie *lex* 19. *ſupr. de petitionibus*, & inde reuertentem diem in itinere obiiſſe, ait Zoſimus *lib.* 4. *cap.* 45. Anno Domini 388. cui ſuffectus Tatianus. Quicquid tandem hic Cynegius hanc in partem in Ægypto præſtiterit, ſane mox alia conſtitutione per eandem Ægyptum opus fuit. Itaque Anno Domini 391. *l.* 11. *infr.* emiſſa conſtitutio ad Euagrium Præfectum Auguſtalem & Romanum Comitem Ægypti, qua ſacrificia templorumque aditus in Ægypto inhibita fuere, ad quam plura dicam.

Quod pœnam *hac leg.* propoſitam attinet, imponit ea acerbioris ſupplicii cruciatum: Quod Balſamon Scholio ad Nomoc. Phot. *t.* 9. *cap.* 25. *pag.* 88. ſiu. *pag.* 983. *Tom. II. Bibl. Iur. Canon. Vet. Hen. Iuſtell.* male de crucis ſupplicio accepit: quod a Conſtantino iam diu ſublatum fuerat.

Caroli-Hannibalis Fabroti

Notæ.

Haruspices futura prouidere facile crediderunt gentes. Nicephorus Gregoras in libr. Synesii *de insomn. p.* 358. Οἱ σοφοὶ προφῆται καὶ μάντεις ἀναγινώσκοντες τὰ ἐν τῷ κόσμῳ πράγματα προορῶσι τὸ μέλλον. Et *pag. sequ.* Οἱ δὲ ἐκ τῶν σπλάγχνων, τῶν ἀνατεμνομένων σφαγίων, ὃ δὴ θυτικὴ καὶ ἔντομος λέγεται πρόγνωσις. οὐ πᾶσι δὲ τοῖς σπλάγχνοις οἱ μάντεις ἐχρῶντο πρὸς δήλωσιν τῶν ἐσομένων, ἀλλὰ τῷ ἥπατι μόνῳ. Verum vbi defæcari cœpit Christianorum natio, ludibrium extis piscina debuit, & legibus interdicta eo se recepit, vnde prodierat. Dæmon ἐπιθέτης diu ludum fecit humanum genus, sed humanorum Sospitator Deus malum funditus prostrauit imposturam eius propalauit, & κακοτεχνίαν exterminauit. Enimuero iure demiremur gentes tam longe de vicinia veritatis errasse, vt vates suos præsensionem, & scientiam rerum futurarum habere crederent, cum verissime καὶ ὥσπερ ἐξ ἀδύτου τινὸς χρησμὸν ἀποφθεγγόμενος (Galen. *lib.* 1. περὶ φυσικ. δυναμ.) Anacreon cecinisset, τὸ δ' αὔριον τίς οἶδεν, certe fuerunt etiam ἐκ τῶν ἔξωθεν, qui χρησμολόγων θεῶν vanitatem refellerent, vt Diogenianus, quem Theodoretus citat περὶ χρησμῶν *pag.* 138. Porro SS. Patres e fidelium politia eliminarunt, Clemens *Constit. lib.* 2. *cap.* 62. *pag.* 50. Cyrillus Hierosol. *Catech.* 1. *mystag. pag.* 513. ait, οἰωνοσκοπίαν, μαντείαν λατρείας εἶναι διαβόλου. Trullano sine fraude non licet vates consulere: & videndum erit, quemadmodum constare possit, quod scribit Synesius *de Insomn. p.* 135. μαντικὴν ἀνεμεσητὸν ἀποδέξασθαι. Atqui Prophetarum suorum oracula Christiani venerantur, & Prophetica disciplina suspicitur: quoniam vere Deo plenos ἢ θεοδιδάκτους καὶ ὄργανα θεοῦ γενομένους, vt Theophilus ait 2. *ad Autolycum* futurorum antecognitionem non malis artibus eos habuisse semper constitit. Origenes *lib.* 4. *contra Celsum pag.* 233. Τὸ δ' ἀληθὲς θεῖον οὔτε τοῖς τυχοῦσιν γνῶσιν οὔτε τοῖς ἀλόγοις χρῆται ζώοις, οὔτε τοῖς τυγχάνουσι τῶν ἀνθρώπων. ἀλλὰ ψυχαῖς ἀνθρώπων ἱερωτάταις, καὶ καθαρωτάταις. ἅς τινας θεοφορεῖ τε καὶ προφήτας ποιεῖ. Athenagoras autem omnium elegantissime πρεσβείας *pag.* 9. de Prophetis ait, οἳ κατ' ἔκστασιν τῶν ἐν αὐτοῖς λογισμῶν κινήσαντος αὐτοὺς τοῦ θείου πνεύματος, ἃ ἐνηργοῦντο ἐξεφώνησαν· συγχρησαμένου τοῦ πνεύματος, ὡσεὶ καὶ αὐλητὴς, αὐλὸν ἐμπνεῦσαι. Haruspices igitur, augures, arioli, vates & coniectores *hac lege* coercentur, conuenienter veterum prudentum definitionibus, quas videre possibile est apud Paullum *Recept. sent. lib.* 5. *tit.* 21.

Theodosio-Valentinianea *lex aduersus* Sacrificia.

X. (a) Idem (b) AAA. ad Albinum PF P. (c)

Nemo se hostiis polluat, nemo insontem (d) victimam cædat, nemo delubra (e) adeat, (f) templa perlustret, (g) & mortali (h) opere formata simulacra suspiciat, (g) ne diuinis adque humanis sanctionibus reus fiat. Iudices quoque hanc (i) formam contineant, vt si quis profano ritu (k) deditus templum vspiam, vel in itinere, (l) vel in Vrbe (m) adoraturus intrauerit, quindecim pondo auri ipse protinus inferre cogatur: nec non Officium (n) eius parem summam simili maturitate dissoluat, si non & obstiterit (o) Iudici, & confestim publica adtestatione retulerit: Consulares, (p) senas (q) Officia eorum simili modo: Correctores, (r) & Præsides, quaternas: Apparitiones, (s) illorum similem normam (t) æquali sorte dissoluant. Dat. III. (v) Kalend. Mart. Med. (x) Tatiano & Symmacho COSS. [391.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* Eam Annalibus suis inseruit Baronius *Anno* 391. *num.* 2. GOTHOF.

(b) Qui sup. *l.* 9. *prox.* ID.

(c) An potius P. V. quod octo constitutiones Anni 389. suadent & duæ insuper Anni 390. vid. *legem* 27. *supr. de operib. public.* Item ea verba huiusce legis, *vel in vrbe.* Verum nil muto. *Albinus* hic scilicet ex P. V. factus fuit P. P. eique in Præfectura successit Alypius: vid. *legem* 2. *supr. de priuil. corporatorum V. R. ID.*

(d) Vid. *legem* 12. *infr.* Huc pertinet illud: *Cum sis ipse nocens, moritur cur victima pro te?* Vide hanc ad rem omnino Arnobium *lib.* 7. *Heraldianæ* editionis *p.* 271. 272. 273. &c. vbi similiter *innoxia* animantia vocat. *ID.*

(e) *Delubra* quorum mentio fit *hac leg.* & *l.* 11. & *vltim. infr.* & *l.* 2. *supr. de maleficis*: sunt cellæ Deorum, de quibus & illud Varronis de vita populi Romani apud Nonium *cap.* 8. *num.* 87. *hæc edis, quæ nunc est multis annis post facta fuit, in qua omnia* (alia legunt *inibi tria*) *Regiis temporibus delubra facta.* Publius Victor, *Templum Iouis Opt. Max cum tribus delubris.* Græci σηκοὺς dixere. *Delubrum* etiam locus consecratus in villa. Apuleius *Apol. p.* 219. *Edit. Lugd. Bat.* 1693. *ID.*

(f) Vide *legem* 2. *supr. de maleficis. ID.*

(g) *Pervolet*, Apuleio *lib.* 8. *Metamorph. pag.* 147. *Edit. Lugd. B.* 1623. *apud Ioan. Maire.* Græci παρακύπτεσθαι dixerunt, Polybius *lib.* 9. *pag.* 545. *Edit. Casaubon. in fol. ID.*

(h) Recte: non vt quidam tentant, *Metalli.* Lactantius *lib.* 2. *cap.* 2. *Nam ista Mortalium digitorum ludrica & fragilia figmenta.* Mortali autem opere formata siue fictorem inspicias, siue materiam & substantiam: vide saltem Arnobium *lib.* 6. *p.* 250. 251. 252. &c. *Edit. Heraldin. ID.*

(g) Ita *leg.* 11. *prox.* inf. *Delubra suspiciat*, ita enim ibi restitui, *suspiciat*, id est adoret. Lactantius *d. c.* 2. *Cum hæc tantopere suspiciant, fabros qui illa fecere contemnunt. ID.*

(i) vi-

(i) γρ. *Iudices quoque hæc forma contineat:* Iudices, id est, Proconsulem, Vicarium, quod sane insolens, vt hi soli *Iudicum* appellatione veniant. Quare legam hic: *Iudicem S.* id est, Iudicem spectabilem. Nam postea fine legis de *clarissimis* agitur, id est, de Consularibus, Correctoribus, Præsidibus. *ID*,

(k) Ritui. *ID*.

(l) Vide Apuleium initio primi Floridorum. *In Itinere*, id est, in agris extra vrbem quamcunque, extra muros vrbis *l.* 3. *supr.* vbi plene dixi. Ouidius 4. *Fastor. v.* 905.

Hac mihi Nomento Romam cum luce redirem,
Obstitit in media candida turba via. ID.

(m) Quacunque. *ID*.

(n) Id est, Officiales. *ID*.

(o) Officiales Iudici aduersus legem quid admittenti obstare debent. *ID*.

(p) Velut Æmiliæ & Liguriæ. *ID*.

(q) Libras scilicet. *ID*.

(r) Veluti Lucaniæ & Brutiorum. Interim nota *dignitatum ordinem*: Iudices, Spectabiles, Consulares, Correctores, Præsides (qui tres postremi clarissimi erant) Idemque ordo in Notitia Imperii, ac nominatim in Notitia Occidentis, vbi ita quoque *Consularis* Campaniæ, *Corrector* Apuliæ & Calabriæ, *Præsides* Dalmatiæ, ordine ponuntur, & Præsides vltimo loco, pariter vt *l.* 8. *supr. de cohortalib. ID*.

p. 272. (s) Id est, Apparitores. *ID*.

(t) Id est, summam, vt sup. & *l.* 11. *infr.* parem summam. *ID*.

(v) *Vl.* in Til. Quart. prim. Cuiac. Edd. *ID*.

(x) Mediolani hoc tempore constitit Valentinianus Iun. vide Consulare Chronicon Theodosianum. *ID*.

COMMENTARIVS.

Sacrificia hostiarum seu Victimarum, Templorvmqve ingressus, Simvlacrorvm denique cultus, hac constitutione Anno D. 391. prorsus inhibentur.

Cuinam autem Imperatori ea accepto ferenda sit, & ad quamnam orbis Romani partem ea spectet, ex Albini Præfecti Prætorio nomine, cui hæc lex inscribitur, satis liquet. Quare ea mens mihi, eam Theodosii equidem consilio (qui vna cum Valentiniano Iun. Mediolani, vnde hæc lex data est, hoc tempore constitit, vt testatur Chronologia legum, cuius nutu pleraque gerebantur) verum a *Valentiniano Iun.* Occidentis Imp. latam. Nam quæ Prudentius Anno D. 403. de Theodosii Magni constitutione narrat, qua sacrificia Romæ prohibita fuerunt, seu, vt ait, Vrbem vetuit Taurorum sanguine tingi, deque Senatus adsensu (quanquam in hoc vltimo reclamat Zosimus *lib.* 4. *pag.* 779. & *lib.* 5. *pag.* 814.) id a Theodosio Magno posterius factum, mortuo iam Valentiniano Iuniore, & post Eugenium iam cæsum, sub quo sacrificia rursum reuecta fuerant post hanc legem.

Sane ab eodem Valentiniano Iuniore, paucos ante annos D. 384. pars Senatus Romani Aram victoriæ a Gratiano dirutam, priuilegia item prædiaque Vestalium Virginum restitui (petitionem eius prosequente Symmacho Præfecto Vrbis) impetrare non potuerat. Ergo hac primum post Constantinum, Constantem & Constantium Valentiniani Iun. constitutione, sacrificia Romæ (atque in Italia) prohibita. Quæ paulo ante hanc legem Romæ stetisse Libanius diserte testatur oratione, quam edidi ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, quæ scripta est Anno Domini 387.

Sed enim hæc lex paucis annis labentibus ab Eugenio Tyranno, vti iam dixi, delusa fuit. Quin & inter cætera quoque Ara Victoriæ impensæque templorum Romæ restitutæ fuerunt, vt Ambrosii *epistol. ad Eugenium*, & Paulinus *in vita Ambrosii* testantur. Tandem, vt dixi, Theodosius cæso Eugenio eam Romæ retulit, seu sacrificia rursum Romæ prohibuit Anno D. 394. Quod & Zosimus & Prudentius memorant.

Hac interim lege obseruanda multa. Primo caussæ, quibus a Pagano cultu abstinendum Valentinianus indicat: Nam & *hostiis pollui* sacrificantem ait, & *insontem victimam cædi* (quod iam in Notis illustraui) item *simulacra mortali opere formata*, quæ omnia & Theodosius Magnus *l.* 12. *infr.* indicat, vbi dicam, vnde liquet ex eodem ludo vtramque legem profectam. Secundo, obseruandus ordo Iudicum, cui similis in Notitia occurrit. Tertio, pœnarum proportio notanda: Spectabili Iudici, quindecim pondo auri pœna imponitur: Consulari, senæ, Correctori & Præsidi, quaternæ. Quarto, Officiales Iudicibus, quid contra leges admittentibus, obstare & resistere posse, definitur: de quo complurimæ aliæ sunt leges.

Caroli Hannibalis Fabroti

Notæ.

Rem diuinam facere, adire templa, simulacra colere, nemini licet.

Insontem victimam.] Arnobius *lib.* 7. *Postremo, quod gaudium est, innoxiorum animantium mactatione lætari?* Itaque παμποινεδὸς etiam Porphyrius cædes animalium, atque immolationes hostiarum reprobat, huic innixus rationi, quod θύειν δεῖ ἐκεῖνα ἃ θύοντες, οὐδένα πημανοῦμεν οὐδὲν γὰρ ὡς τὸ θύειν ἀβλαβὲς εἶναι χρὴ πᾶσι.

Mortali opere.] Seneca iam olim irrisit: sic enim ait in fragmento quod extat apud B. Augustinum *lib.* 6. *de Ciuit. Dei*: *Sacros, immortales, inuiolabilesque Deos in materia vilissima atque immobili dedicant*: Lactantius *lib.* 2. *c.* 2. *Nam ista mortalium digitorum ludicra, fragilia figmenta, ex quolibet materia genere formata, quid aliud sunt nisi terra, ex qua nata sunt?*

Suspiciat.] Lactantius *d. cap. 2. Et cum hoc tantopere suspiciant, fabros, qui illa fecere contemnunt:* & in *leg. sequ. nemo delubra suspiciat.*

Vel in itinere.] Aggenus Vrbicus Comment. in Frontinum *de limitibus agror. Nam lucos frequenter in trifinio & quadrifinio inuenimus, sicut in suburbanis & circa publica itinera constitutum esse perspicimus.*

Theodosii M. Quinta *hoc titulo lex per Ægyptum: qua* Sacrificia, *aditusque* Templorvm *interdicuntur.*

XI. (a) Idem AAA. Euagrio pf. Aug. (b) & Romano Com. Ægypt.

Nvlli sacrificandi tribuatur potestas; nemo templa circumeat, (c) nemo delubra suscipiat, (d) interclusos sibi nostræ legis obstaculo profanos aditus recognoscant: adeo, vt si quis vel de diis aliquid, contra vetitum, sacrisque molietur, nullis exuendum se indulgentiis recognoscat. Iudex (e) quoque, si quis tempore administrationis suæ, fretus priuilegio potestatis, polluta (f) loca sacrilegus temerator intrauerit, quindecim auri pondo, Officium vero eius nisi conlatis viribus obuiarit, parem summam ærario nostro inferre cogatur. Dat. xv. (g) Kalend. Iul. Aquil. (h) Tatiano & Symmacho. coss. [391.]

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust* Et *hanc legem* recte Annalibus suis inseruit Baronius *Anno D.* 391. *n.* 4. *GOTHOF.*

(b) *Augustali*, id est, Ægypti. *ID.*

(a) Tertullianus *de cultu fœminarum*, e Gentilibus (Christianas factas) alloquens: *Nec templa circuitis, nec templa postulatis, nec festos dies gentilium nostis.* Perlustret *l.* 10. *supr.* peruolet: quæ vox hac in re propria. Limina ipsa osculis conterendo. *ID.*

(d) *γς. Suspiciat*, vt *l.* 10. *supr. Simulacra suspiciat*, id est, veneratione prosequatur. Nam & in delubris simulacra fuere. Quanquam *suscipere* hoc eodem sensu non vno loco apud Ammianum Marcellinum ex MSS. tuetur Doctissimus Valesius *pag.* 19. *ID.*

(e) Intelligit Consulares, Præsides, quorum multi Pagani adhuc hac tempestate erant, vt ex *lege prox.* quoque patet. Nam de Theodosio Magno *huius legis* auctore id nominatim proditum, cum Gentiles ad dignitates euexisse, Libanius, *ὑπὲρ τῶν ἱερῶν*, & Prudentius *aduersus Symmachum. ID.*

(f) *Vt pollutæ Paganorum mentes. ID.*

(g) *XV.* Edit. Quart. & prim. Cuiac. *ID.*

(h) *Aquileiæ* hoc tempore Theodosius constitit, rediturus mox aduersus Maximum bello defunctus ex Italia Constantinopolim, vt docet præter hanc legem *lex vnic. supr. de possession. ab eo*, &c. *ID.*

COMMENTARIVS.

p. 273

Sacrificia, Templorvmqve aditus, omnisque Deorvm per sacrificia Cvltvs per Ægyptum a Theodosio M. Anno D. 391. sub pœna capitis hac constitutione in totum prohibentur: dato eiusce rei exequendæ negotio Euagrio Præfecto Augustali & Romano Comiti Ægypti. Quod ipsum pene negotium paulo ante Cynegio Præfecto Prætorio datum fuerat, ex Zosimo, *lib. 4. cap. 37.* & Idacio, ad *l. 9. supr.* probatum est.

Et hæc quidem ita *hac leg.* Theodosius M. Atenim, quod *huic legi* illustrandæ plurimum facit, quodque amplius est, Theophilo Alexandrino Episcopo satagente (cuius etiam Episcopi mentio fit *l. 6. supr. de his, qui super. religione*) templa ab hoc ipso Euagrio, & Romano, quibus hæc lex inscribitur (& in his quidem famosissimum Serapium, seu Serapidis templum) Imperatoris iussu destructa fuisse testantur Socrates, *lib. 5. cap. 16.* Sozomenus *lib. 7. cap. 15.* Theodoretus *lib. 5. cap. 22. & 23.* Rufinus *lib. 2 cap. 23.* &c. Prosper Aquitanicus in hoc Imperatoris Theodosii, post Gratiani cædem, anno octauo, id est, Anno Domini 391. Hieronymus *comm. in Esaiam lib. 7. initio:* Tripartitæ historiæ auctor, *lib. 9. cap. 20.* Nicephorus, *lib. 17. cap. 25.* Denique qui tempore hos omnes scriptores anteuertit Eunapius Sophista Gentilis, *in vita Ædesii pag. 76. & 77. Edit. Commelin.* Θεοδοσίου, inquit, τότε βασιλεύοντος, Θεοφίλου δὲ προεστῶτος, Ευετίου δὲ (legendum ΕΥΑΓΡΙΟΥ) τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν, ΡΩΜΑΝΟΥ δὲ τοὺς κατ' Αἴγυπτον στρατιώτας πεπιστευμένου, οἵτινες τῷ τε Σαραπείῳ κατελυμήναντο, *imperante tunc Theodosio, Theophilo Episcopante, Euagrio Præfecto Augustali, Romano vero Ægypti regiones cum imperio obtinente, qui Serapidis ædem funditus demoliti sunt* &c. Quo loco lapsus est humaniter interpres, qui quem (Euagrium scilicet) Præfectum Augustalem vertere debuerat, Præfectum Vrbi reddidit, vt præter inscriptionem huius legis, Sozomenus quoque *dict. lib. 7. cap. 15.* arguit: Εὐάγριος, inquit, ὕπαρχος τῆς Αλεξανδρίας ἡγεῖτο, *Euagrius Præfectus Augustalis erat Alexandriæ:* & Socrates quoque, cum (*d. lib. 5. c. 16.*) Αλεξανδρείας ἔπαρχον nominat, hunc ipsum Euagrium intelligit, vide *cap. 2. de Suburbicariis Ecclesiis.*

Sed neque felicior idem interpres fuit, cum eodem Eunapii loco hæc verba, Θεοφίλου προεστῶτος sic vertit, *Theophilo Prætorii Præfecto:* cum debue-

debuerit, *Theophilo Episcopante*, vel *Præsidente*: Episcopi namque Græcis προςατῦντες quoque καὶ προεςῶτες, vt Latinis *Præsidere*, *Præsides*, *Præsidentes*, *Præsules*, *Præstites*, *Antistites*, dicti, quod notum. Zosimus sane, & ipse Gentilis hanc quoque Theophilo Episcopo instante Templorum per Ægyptum stragem *lib. 5. cap. 23.* perstringit, ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας, inquit, τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Θεόφιλος, ὁ πρῶτος ἀρξάμενος τῆς κατὰ τῶν ἱερῶν καὶ ἐξ αἰῶνος πατρίων ἐπιβουλῆς: *inter quos primus & summus erat, Alexandrinæ vrbis in Ægypto Antistes Theophilus, qui primus sacra, patriosque ritus æternos oppugnare cœpit.* In commune vero de hac Serapii strage vide & Marcellinum, *Chronico Anno Domini 389.* Tandem hæc lex quoque de earum numero est, quibus Sozomenus *lib. 7. cap. 20.* pœnam capitis statutam sacrificantibus ait.

Tandem ex his discimus hoc demum tempore Serapidis templum sacraque excisa Alexandriæ fuisse; cum & sub Constantio adhuc ea stetissent, quod testatur vetus orbis descriptio sub eo scripta, quam ipse edidi: imo & sub Theodosio M. adhuc huius legis auctore A. D. 388. vel 389. vt testatur Libanius *Oratione* ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, quam & ipse extuli; quo ipso tempore & Romæ quoque sacrificia stetisse docet. Quo ipso docemur etiam orationem habitam ante hanc legem, vt & superiorem, qua sacrificia Romæ prohibentur, & sic ante Ann. D. 391. Quin & cum Ammianus Marcellinus scriberet, id stetisse adhuc ex eo clare apparet. Ioannes Chrysostomus quoque Presbyter Antiochiæ ab Anno Domini 386. quo tempore *homil. 8. in Matth.* habuit, testatur Gentilitiæ superstitionis reliquias in Ægypto stetisse, *pag. 127. Tom. VII. Oper. Edit Benedictin.*

Quo anno vero hæc Serapæa strages euenerit videndum est. Sane Marcellinus in Chronico, biennio ante hanc legem id assignat, *Timasio* videlicet *& Promoto COSS.* id est, Anno D. 389. quam sententiam secutus quoque Baronius. Atquin ex hac lege eiusque circumstantiis & superscriptione quam modo illustrauimus, certissime colligitur hoc Anno demum 391. id factum. Certe eo quoque adhuc tempore, quo Chrysostomus scribebat, πρὸς τοὺς Ἰουδαΐζοντας stetisse id templum discimus ex iis, quæ scribit *pag. 373.* siu. *pag. 595. Tom. I. Benedictin.*

Caroli Hannibalis Fabroti

Notæ.

Theodosius M. non modo templorum aditum inhibuit, sed dirui iussit. Prosper *in Chron. Apud Alexandriam templa destructa, in quibus Serapis antiquissimum & notissimum templum, quod quasi quædam columna ruentem sustinebat idololatriam.* Niceph. Call. *hist. Eccles. lib. 25. c. 25.* *In templorum*, inquit, *demolitione Theophilo plurimum dehinc operæ nauarunt, militarium in Ægypto Dux Romanus, & Alexandrinæ vrbis Præfectus Euagrius.* Socrates & Sozom. Ἀλεξανδρείας ὕπαρχον vocant; Epiphanius autem vertit, Præfectum Alexandriæ *Tripart. lib. 9. c. 27.* quia sedes Præfecti Augustalis Alexandriæ: in Menologio Græcorum dicitur Αὐγουστάλιος Ἀλεξανδρείας, interdum simpliciter Αὐγουστάλιος Palladius *hist. Laus. cap.* περὶ Μελάνης. Anastasius Bibliothecarius *in Chron.* (citat eam S. Anselmus *lib. 2. contra Wicbertum.*) *Cum esset illic Theodosius filius Calliopii Augustalis.* De Augustalibus vide *barbarum Chron.* ab Illustriss. Iosepho Scaligero publicatum post Eusebium *pag. vlt.* Præfectus Augustalis dicitur etiam Præfectus Ægypti in libris nostris, & ab Athanasio *in vita S. Antonii pag. 112.* ἔπαρχος τῆς Αἰγύπτου. Adisis ad eund. Athanasium *epist. ad Orthodox. p. 727.* Epiphan. *pag. 35. Gr. Cod.* Huic ἡγεμονία τῆς Αἰγύπτου, Xiphilin. *in M. Antonino p. 368.* Præfectura Ægyptiaca, Spartian. *in Adrian. cap. 7.*

Theodosii Magni Sexta *constitutio hoc titulo qua* Cultus *omnis* Gentilitius *inhibetur.*

XII. (a) Imp. Theodosius, Arcadius & Honorius AAA. ad Rufinum PF. P. (b)

I. Nullus omnino, ex quolibet genere, ordine (c) hominum, dignitatum, (d) vel in potestate positus, vel honore perfunctus, siue potens forte nascendi, seu humilis genere, conditione, fortuna: in nullo penitus loco, in nulla Vrbe, sensu carentibus simulacris, vel insontem victimam cædat: vel, secretiore piaculo, Larem ignem (e) ero Genium, Penates nidore veneratus, accendat lumina, inponat tura, serta suspendat. II. Quod si quispiam immolare hostiam sacrificaturus audebit, aut spirantia exta consulere, ad exemplum Maiestatis, (f) reus, licita cunctis accusatione, delatus, excipiat sententiam conpetentem, etiamsi nihil contra salutem Principum, aut de salute quæsierit: Suffici, enim ad criminis molem, (g) naturæ (h) ipsius leges velle rescindere, inlicita perscrutari, occulta recludere, interdicta temptare, finem, quærere salutis alienæ, (i) spem alieni interitus polliceri. III. Si quis vero mortali opere facta, & æuum (k) passura simulacra imposito (l) ture venerabitur, ac (ridiculo exemplo metuens subitoque (m) ipse simulauerit (n)) p. 274 vel redimita vittis arbore, (o) vel erecta effossis ara cespitibus vanas imagines, humiliore

 licet

licet muneris præmio, tamen plena religionis iniuria, honorare (p) temptauerit, is, vtpote violatæ religionis reus, ea domo seu possessione multabitur, in qua eum Gentilicia constiterit superstitione famulatum. (q) Namque omnia loca, quæ turis constiterit vapore fumasse (si tamen ea in iure fuisse thurificantium probabuntur) fisco nostro adsocianda censemus. IV. Sin vero in Templis fanisue publicis, aut in ædibus agrisue (r) alienis, (s) tale quispiam sacrificandi genus exercere temptauerit, si ignorante domino vsurpata constiterit, xxv. librarum auri multæ nomine cogetur inferre: conniuentem vero huic sceleri par ac sacrificantem pœna retinebit. (t) Quod quidem ita per Iudices, ac Defensores, (v) & Curiales singularum vrbium, volumus custodiri, vt ilico per illos (z) delata plectantur. Si quid autem ii (aa) tegendum gratia, aut incuria prætermittendum esse crediderint, commotioni Iudiciariæ subiacebunt: Illi (bb) vero moniti (cc) si vindictam dissimulatione distulerint, xxx. librarum auri dispendio multabuntur: Officiis quoque eorum damno parili subiugandis. Dat. vi. Id. Nou. cp. Arcadio A. ii. & Rufino coss. (dd) [392.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* recte memorat Baronius *Anno* 392. *num.* 25. & 26. *GOTHOF.*

(b) *Rufinus* hic PP. fuit sub Theodosio, Orientis, qui Tatiano his Coss. suffectus fuit: vide Zosimum, *lib.* 4. *p.* 771. & Ambrosium *Epist.* 53. siu. 50. *Edit. Paris.* quem etiam Zosimus insectandum non alia de causa putauit, quam quod Gentilitiæ superstitioni infestus esset: vt viceuersa Tatianum laudatum iuit *p.* 769. quia Gentiles eum indulgentiorem haberent. *ID.*

Plebeio, Senatorio, Equestri, Perfectissimatus. *ID*

(d) Illustres, Spectabiles, clarissimi. *ID.*

(e) *γρ. larem igne, mero genium*: de quo mox. *ID.*

(f) *Criminis* scilicet, & *reorum.* Porro de hac publica inquam accusatione Maiestatis reorum: vide suos titulos supra: dixi *supr. tit. de Maleficis & Mathematicis. ID.*

(g) Vide *Glossar.* & interea *legem vnicam supr. ne sine iuss. princip.* & *Nouellam* Theodosii *tertiam. ID.*

(h) Ita sup *l.* 5. *de Maleficis.* Magi, *naturæ peregrini*, vocantur. *ID.*

(i) Vide notata ad *legem* 4. *supr. ID.*

(k) Id est, senium, occasum, & interitum. *ID.*

(l) Sic supra, *imponat tura. ID.*

(m) *γρ. Subito quæ.* Tentabat Marcilius ad *Vesp. c.* 5. omissa voce *simulauerat*, quod ea in vltima Parisiensi deerat, *subidoque*, id est exemplo, quale sus aut suillius, aliquis imitetur: & quod Latini *subidum* dixerint hominem, qui non plus saperet, quam occisa olim sus: Eodemque sensu *insubidum* dici, valde subidum, & suillium. Quæ omnia ne memorari quidem digna sunt. Nam cur vox hic *subito* addita fuerit, mox dicam. *ID.*

(n) Hæc vox in vltima editione Parisiensi intercidit. Inde *simulacra*: vide & Lactantium *lib.* 2. *cap.* 3. & *c.* 19. *Simulare & effigiare* idem: quomodo Minutius Felix & Apuleius & Sidonius *lib.* 6. *ID.*

(o) Male hic Marcilius reponit, *redimitam vittis arborem.* Nam non arborum hic cultus designatur, sed honoris modus, qui imaginibus tribuebatur. *ID.*

(p) Et hæc vox propria: vide *Glossar. ID.*

(q) Vide Tertullianum *de idololatria cap.* 5. *ID.*

(r) De Templis *in agris* plene dixi ad *l.* 3. & 10. *supr. l.* 14. 16. & 19. *infr. ID.*

(s) Priuatis vel Principis vel Publicis. *ID.*

(t) Id est, tenebit obnoxium: vide *Glossar. ID.*

(v) Vide Paratitlon, *de defensoribus ciuitatum lib.* 1. *supr. ID.*

(x) Puta Defensores & Curiales, quorum muneris erat in iudicium, seu ad Iudices deferre comperta crimina: vide *d. Paratitlon*, & quæ dixi ad *l. vlt. supr. de superexactionib.* & leges nonnullas *tit. de haret. ID.*

(y) Id est, *ad Iudices. ID.*

(z) Iudices scilicet. *ID.*

(aa) Defensores scilicet & Curiales: & forte hic legendum *hii*, id est, *hi. ID.*

(bb) Iudices scilicet. *ID.*

(cc) A Defensoribus & Curialibus. *ID.*

(dd) In hunc annum incidunt *Decennalia* Arcadii Aug. quorum ope lex hæc illustrari quoque potest. Cæterum notandum hic in *Inscriptione* legis delendum esse nomen *Honorii*. qui anno demum sequenti a Patre Augustus nuncupatus est. *RITTER.*

COM-

COMMENTARIVS.

Sacrificia omnia, omnisque alius Deorvm Cvltvs personis omnibus & locis per Orientem vniuersum hac Theodosii Magni constitutione, ad Rufinum Præfectum Prætorio emissa Anno D. 392. pariter vt *l. 11. supr.* interdicuntur. Et sic λιβανωτὸν quoque iam non minus quam τὸ θύειν inhibetur. Denique omnis idolorum cultus, omnes cerimoniæ Gentilitiæ. Quo pertinet quod Ambrosius Oratione, *de obitu Theodosii Magni, pagina 53.* siu. *pagina 117. Tom. V. Oper. Edit. Paris.* (quæ triennio post *hanc legem* habita omnino Anno Domini 395.) de Theodosio scribit. *Qui abscondit SIMVLACRA Gentium: Omnes enim CVLTVS idolorum fides eius abscondit, omnes eorum CERIMONIAS obliterauit.* Item *pag. 59.* siu. *pag. 122. Edit. cit. qui sacrilegos remouit errores, clausit templa, simulacra destruxit.*

Et hæc quidem ita nunc Theodosius M. *hac leg.* & *superiore*, cum antea, neque templorum aditu, neque alio Deorum cultu interdixisset, ac nominatim non igne, non nidore seu thure, λιβανωτῷ, non τιμαῖς ἀπὸ τῶν ἄλλων θυμιαμάτων (quod ipsum sane hac lege nominatim prohibetur.) Quod ante *hanc legem* Libanius testatur, ad ipsummet Theodosium Magnum scribens, *Oratione*, quam ipse edidi, ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, verbis quæ iam retuli ad *l. 7. supr.* Qui quidem gradus ad abolendam Gentilitiam superstitionem sub Theodosio Magno notandus est: Primum enim sacrificia prohibita fuerunt, insignioraque Templa diruta vel donata confiscataue: At cæteri Deorum cultus, λιβανωτὸν, Templorumque aditus, non ideo inhibiti, neque ornamenta his detracta: quod secundo tertioque pedato factum. Postremum tandem, Templa quoque in pagis seu agris passim diruta, vbi cultus diutius hæsit.

Cæterum, si quid coniectura assequor, *huic legi* ferendi Tatianum causam præbuisse existimo, qui ante Rufinum PP. Orientis fuerat. Zosimus certe
p.275. Gentilis scriptor, non alia de causa Tatianum hunc laudibus efferre, Rufinum vero conuiciis proscindere videtur, quam quod ille Gentilibus æquior fuerit, hic vero eorum superstitioni aduersus maxime.

His ita præcognitis de huius legis sententia nunc plenius videamus. Huius igitur legis quinque capita facio.

Primo capite ipsa *Interdictio* continetur: eaque vniuersalis seu generalis, tum ratione personarum, tum ratione locorum, denique quoad omnem cultus, siue superstitionis Gentilitiæ speciem, de quo postremo sigillatim postea: Quod *personas* igitur attinet, omnibus cultu Gentilitio interdicit *hac leg.* Theodosius Magnus. *Nullus omnino ex quolibet genere, ordine hominum, dignitatum, vel in potestate positus, vel honore perfunctus, siue potens sorte nascendi, seu humilis genere, conditione, fortuna.* Qui interim personarum recensus obseruandus venit, quo omnia hominum genera continentur. Quod *loca* attinet: *In nullo*, inquit, *penitus loco, nulla vrbe.* Est igitur hæc lex & interdictio generalis & ratione personarum, & ratione ritus omnis Gentilitii, de quo postea.

Secundum caput est proprie in *sacrificantes extaque hostiarum consulentes.* Eos vero velut Maiestatis reos puniri iubet: Maiestatis, inquam, etiam humanæ: Quod de hæreticis quandoque cautum: vide *supr. tit. de hæreticis*: Et quidem sub duplici ampliatione; primo quidem accusatione omnibus indulta, idque etiam exemplo Maiestatis reorum: de quo *lib. 9.* quod & ipsum de hæreticis quoque cautum *l. 40. supr. de hæreticis:* deinde distinctione sublata, vtrum videlicet aliquid contra salutem Principis, vel de salute eius quæsitum fuerit, vel non: cum alioquin Consultoria de Principis salute sacrificia nominatim tantum aliquando prohibita fuissent: de quo ad *leges superiores*, & ad *tit. de maleficis & mathematicis.* Et rationem addit, egregio verborum ambitu: quod scilicet sufficiat *ad criminis molem*, seu ad exaggerandum crimen hoc, *naturæ ipsius Leges velle rescindere, inlicita perscrutari, occulta recludere, interdicta temptare, finem quærere salutis alienæ, spem alieni interitus polliceri.* Quæ quidem vt satis illustrantur ex his, quæ ad *l 4. supr.* notaui, ita ex communi quoque Gentilium Philosophorum sententia deprompsit Theodosius: qui inlicita vel occulta perscrutari, deque fine alienæ salutis quæri, denique spem alieni interitus promitti noluerunt.

Tertium caput est de his, qui *Cultum quemcunque alium Diis detulerint*, cuius species mox persequamur: nempe hos velut violatæ religionis reos, ea domo siue possessione, vbi cultus ille exhibitus fuerit, multari iubet Theodosius. Quæ tralatitia alioquin pœna est, publiceque improbatum cultum exercentium: cuius exempla passim obuia *supr. tit. de hæreticis:*

Quartum caput est, de Cultu Gentilitio exhibito, exercito in *Templis fanisue publicis aut in ædibus agrisue alienis:* Nempe hoc casu sacrificantem 25. libris auri multandum, conniuentem vero huic sceleri pari cum sacrificante pœna plectendum.

Postremo capite id agit Theodosius Magnus multiplici ratione, vt cultus ille inhibeatur, atque adeo lex hæc executioni tradatur: excitato videlicet in id trium generum personarum officio. Primo scilicet *Defensoribus & Curialibus singularum vrbium* hanc curam iniungit, vt ilico comperta in Iudicium deferant, id est, si quid tale admissum sciuerint, Iudicibus notum faciant: Alioquin *si quid illi tegendum gratia, vel prætermittendum incuria esse crediderint*, id est, celauerint vel deferre neglexerint & dissimulauerint, commotioni Iudiciariæ subiaceant, id est, pro motu Iudicis seu Rectoris Prouinciæ puniantur. Nempe Defensoribus & Curialibus Principalibus id quoque iniunctum: pariter vt ne hæreticos ritus exerceri paterentur, vt fidem facit *lex 40. & 45. supr. de hæreticis:* & *lex 4. supr. ne sanctum baptisma.* Secundo, Iudices, id est, Rectores Prouinciarum, eorumque Officiales, si moniti vindictam dissimulatione distulerint, 30. libris auri multari iubet. Quod & alias factum: vide *supr. tit. de hæreticis.*

Nunc duo potissimum quibus hæc lex solemnis est, persequamur. Primo, quidem *ritus Gentilitios* quibus plenissima hæc inter omnes lex est, de quibus singulis tamen intra modum dicam. Hi vero præter publicam Victimarum & hostiarum immolationem, & simulacrorum cultum, hic *decem* memorantur. Et quidem plerique *secretiore* quidem *piaculo*, seu intra familiæ domumque, domestico cultu & familiari.

Primo igitur ait; *Larem, igne* venerari solitos Gentiles: *mero Genium: Penates nidore*, &c. Ita enim hic locus restituendus hic totidem litteris retentis, quod Viri Docti multi iam indicarunt, notumque vel iis, qui hunc Codicem vel a limine salutarunt: *Larem igne, mero Genium*, &c. compulsa videlicet litera M. vltima in voce *ignem*, in vocem sequentem: ne quis sibi hic *ignem erogenium* fingat, quod sibi finxit *Indicis Theod.* auctor.

De his

De his tribus primum: *de Lare*, *de Genio & de Penatibus*. *Lares*, de quibus alibi passim, domuum Genii habebantur, & ideo Ausonius eos sic quoque vocat, Θεὺς κατοικίυς. Philoxenus & Priscianus vertunt, *Domesticos*, Tertullianus *Apolog. c. 13. Deos*, inquit, *quos Lares dicitis*. Tectorum domuumque custodes, Arnobius *lib. 3. pag. 118. Edit. Stewech.* Præstites, Ouidius: familiares Lares, Plautus, aliique. At *Genii* singulorum hominum custodes habiti, & vero ita ab Apuleio *libro de Deo Socratis*, nominantur. *Penates* tandem quoque domestici Dii, seu priuati fuere: quare & Tertullianus pro illis, quæ modo ex Apologetico retuli, *libro ad Nationes, cap. 10. Priuatos enim Deos*, inquit, *quos Lares & Penates domestica consecratione perhibetis:* πατρώυς vero Θεὺς proprie Penates Græci vocauerunt: vid. *Gloss.* Philoxeni & Cyrili: & Dionys. Halicarnass. *lib. 1. cap. 67. & 68.* Lares paterni, Iuuenali. His ita distinctis, Nunc de cultus diuersitate: Igitur *Larem igne, Genium mero, Penates nidore cultos*, ait Theodosius.

Primo, *Lar*, inquam, *igne* cultus, cui cura foci & familiæ, id est seruorum, qui etiam in foco, tanquam præsentia Dei sui, cibum sumebant. Plautus Aulularia *Act. 2. sc. 9. v. 16. Hæc imponentur in foco nostro Lari.* Cato de re rust. *cap. 143. Villica focum purum, circumuersum quotidie, priusquam cubitum eat, habeat. Kalendis Idibus, Nonis, festus dies cum erit, Coronam in Focum indat, perque eos dies Lari familiari pro copia supplicet.* Ouid. *Amor. 3 eleg. 3. v. 33.*

Et quisquam pia thura focis imponere curet.

Iuuenalis *Satyr. 9. v. 137.*

O parui, nostrique Lares, quos TVRE minuto,
Aut farre & tenui soleo exornare corona.

Capitolinus *Pertinace. c. 14. Et cum apud Lares sacrificatet carbones viuacissimi extincti sunt.*

Secundo, mero vero Genius cultus. Vel illud Persici protritum *Satyr. 2. v. 3. Funde merum Genio.* Cur autem id factum, vt *merum fundendum Genio,*
p.276 *non hostia faciendum putauerint*, ex Varrone disquirit Censorinus *de die Natali, cap. 3.*

Tertio, quod *nidorem attinet*, nidor hic est κνίσσα turis & similium, λιβανωτȣ̃. Lar familiaris *prologo Aulul. v. 24. Aut Tvre aut Vino, aut aliqui semper supplicat.* Iuuenalis Satyr. *XII. v. 89. LARIBVS PATERNIS Tura dabo.* Pabula nidoris vocat Tertullianus: *nidor altarium*, Minutio *Felici c. 27.* Arnobius *lib. 7. p. 202. Ed. Stew. Nidorem confectantur & fumos.* Quare non mutanda hæc vox *in Odore*, quomodo tamen etiam Tiliana Ed. habet. De nidore hoc seu κνίσση multa habet Richardus ad Procli *orat. 13. pag. 416. 417.*

Quarto, sequitur *accensio Luminarium.* Lumina scilicet Diis accendebantur, Lactantius, *lib. 6. cap. 1. Accendunt*, inquit, *lumina, velut in tenebris agenti*, quod etiam Seneca irridet *epist. 69.*

Quinto, post hæc *Turis impositio*; cuius tribus locis fit mentio *hac leg.* vbi & propria vox imponendi *turificantium*, *turis vapore fumare.* Ouidius *Amor. 3. eleg. 3. v. 33.*

Et quispiam pia tura focis imponere curet.

Lactantius, *lib. 5. cap. 21. Et animas suas cum ture ipso cremandas aris detestabilibus imponunt.* Aristophanes in Vespis, ὥσπερ λιβανωτὸν ἐπιτιθεὶς νȣμηνίᾳ.

Sexto, inde *serta suspendi* solita ait. Sertis scilicet Deos ornatos passim obseruatio est: videndus Arnobius, *lib. 7. pag. 226. Etiamne Dii SERTIS, coronis afficiuntur & floribus?* Iuuenalis, *Satyr. XII. v. 84.*

Sertaque delubris & farra imponite cultris.

Vbi Scholiastes, *Frondibus*, inquit, *ornabant templa.* Tribullus *lib. 1. eleg. 1. v. 17.*

Nam veneror, seu stipes habet desertus in agris:
Seu vetus in triuio florea serta lapis.

Atque hoc nomine damnatæ olim a Christianis coronæ: vide Tertull. Nominatim vero templorum postes sertis ornati, *l. 7. Cod. Iust. de Paganis. Absit a sæculo nostro redimiri sertis templorum impios postes.* Aræ item & simulacra. Sed & Lari nominatim in focis imposita: de quo *supr.* Et capiti colloque simulacris serta imposita. Tibullus *1. eleg. 8. v. 51.*

Illius e nitido stillent vnguenta capillo.
Et capite & collo mollia SERTA gerat.

Ipsis Laribus, Iuuenalis *Satyra IX. v. 137.*

O parui nostrique Lares, quos ture minuto,
Aut farre aut tenui soleo exornare CORONA.

Plautus *Trinummo Actu 1. sc. 2. in princ.*

Larem CORONA nostrum decorari volo

Lar familiaris ipse, Aulularia *Prolog. Dat mihi CORONAS.* Sed, cui non dictus Hylas?

Septimo, sequuntur illa: *spirantia exta consulere*: proprie. Virgilius ea imitatione 4. *Æneid. v. 64.*

——— pecudumque reclusis
Pectoribus inhians spirantia (trepidantia) consulit exta.

Notissima vero hæc Extispicina, σπλαγχνευσία.

Octauo, *Redimita* quoque *vittis arbore imagines honoratas*, ait Theodosius. Statius 2. *Thebaid. in fin. ab arbore casta nectent purpureas niueo discrimine vittas.* Prudentius 2. *contra Symmachum vers. 1010. Et quæ funificas arbor vittata lucernas Seruabat*, Arnobius *lib. 1.* aduersus gentes *pag. 22. Edit. Stewech. Venerabar*, inquit, *nuper veternosis in arboribus tænias.* Idem *lib. 5. p. 159. Quid lanarum*, inquit, *vellera, quibus arboris colligatis & circumuoluitis stipitem.* Et mox: *Quid comti violaceis coronis, & REDIMITI ARBORIS RAMVLI?* Prudentius hymno *10. v. 301. Ignosco fatuis hac tamen vulgaribus, quos lana terret discolora in stipite.* Apuleius 6. Metamorph. *pag. 100. Ed. Lugd. Bat. apud Iean. Maire. Videt Dona speciosa & LACINIAS auro literatas ramis arborum postibusque suffixas*, Apuleius *Apolog. pag. 291. Edit. cit. Negant vidisse se, qui fuerunt, vnum saltem in finibus eius lapidem vnctum aut Ramum coronatum.* Adde & Ouidium *8. Metamorph.* Plinium *lib. 12. cap. 1.* Senecam *epist. 47.* Scholiastes Aristophanis Pluti, ἐπὶ τῶν δένδρων πανταχῆ ἐν τοῖς ἱεροῖς προσπατταλεύουσι τὰ ἀναθήματα, *vbicunque arboribus in templis alligant donaria.* Certe mos hic postea diu mansit, ad arbores adorandi; & quidem in Italia, vt Gregorius Papa *lib. 7. epist. 20.* in Africa, vt Concilium Carthaginense (habitum Anno 401.) seu *Canon 84. Codicis Africani*, & D. Augustinus *sermone de tempore 241.* testantur, & per Galliam Sulpitius Seuerus *in V. S. Martini*, docet; vt & Concilium Arelatense 7. Altisiodorense, Nannetense, Agathense, & Capitularium *lib. 1. tit. 64. & lib. 7. tit. 236.* Dictæ hæ arbores *Sacriuæ*, vt ex *can. 3.* Concilii Altisiodorensis: & Legibus Longobardicis *lib. 2. tit. 38. l. 1.* apparet.

Nono, *Erecta* item *ara effossis cespitibus* imagines honoratas *hac lege* dicitur. *Aræ* cespititiæ quoque Gentilibus & subitaneæ ex cespitibus erectæ, quas Iamblichus *lib. de vita Pythagoræ, cap. 3. pag. 35.* Aras

βωμὺς αὐτοχεδίυς, vocat. Virgilius 12. Æneid. *v. 119.* *Aras Gramineas*, vbi vide Seruium. Tibullus *II. 5. v. 100.*

——— festas extruet alte
Cespitibus mensas ———

Ouidius *Fastorum l. v. 343.*

Ara dabat fumos herbis contenta Sabinis.

Et *lib. 4. Metamorph. v. 752.*

Dis tribus ille focos totidem de cespite ponit.

Tacitus *4. hist. c. 53.* Apuleius ideo *lib. 1. Floridor. in pr.* *Cespitem libamine fumigatum*, dixit: & *lib. 7. Metamorph. p. 126. Aram*, inquit, *cespite virenti Marti Deo faciunt.* Tertullianus Apol. *c. 25. Frugi religio, temeraria de cespite altaria*, & de Corona *c. 7.* Capitolinus in descriptione Hecatombes: *in Maxim. c. 11. Centum aræ*, inquit, *vno in loco cespititiæ extruuntur.* Meminit & Hieronymus *in cap. 65. Esaiæ.* Quem *cespitem virentem* Apuleius vocat, Horatius *viuum Cespitem*, dixit 1. *Odar. 19.* & *3. Odar. 8. Festum cespitem*; Iuuenalis *Satyra 12. v. 2.*

Qua festas promissa deis animalia cespes
Expectat: niueam reginæ cædimus agnam.

Silius Italicus *l. 16. v. 262.*

Et simul extructis CESPES surrexerat aris.
Victimaque admotæ stabat subiecta securi.

Calpurnius Ecloga 2. *v. 62.*

Sæpe vaporato mihi cespite palpitat agnus.

Prudentius in hymno Romani. *v. 186.*

——— quas ad aras præcipis
Veruece cæso fumet, vt cespes meus?

Et in hymno S. Laurentii.

Stat ara thure & cespite;
Precanda iam nunc est tibi.

Ausonius in Ephemer. *v. 13.*

Foculosque viui cespitis
Vanis relinquo altaribus.

Lactantius l. 6. cap. 24. *Ad quod sacrificium neque verbenis opus est, neque fibris, neque cespitibus, quæ vtique sunt vanissima.* De his aris & similibus etiam accipiendum quod Augustinus *sermone 41.* scribit: *Quicunque in agro suo aut villa aut iuxta villam aliquam ARBORES aut ARAS, vel quælibet fana habuerit, vbi miseri homines solent aliqua vota reddere*, &c. Ex his apparet interim, retentam diutius in agris & priuatis possessionibus, publicis quamlibet locis exterminatam, superstitionem. Idem Augustinus *sermone 6. de verbis Domini*, de Idolis loquens: *Multi*, inquit, *Pagani habent istas abominationes in fundis suis, nunquid accedimus & confringimus?*
p. 277. His adde Porphyrium *de Nympharum antro.* Euripidis Scholiasten in Phœnissis: de cespite sepulcrorum, vid. *legem 5. supr. de sepulc.* Sed quid moror plura, cum exstet Berthaldi liber singularis *de ara*, qui tamen hunc Codicis Theodosiani locum non obseruauit.

Decimo, *turis* tandem (de quo etiam supra) *vapore fumasse loca*, ait. Quomodo Virgilius *XI. Æneid. v. 481.*

——— & templum ture VAPORANT.

Prudentius *lib. 1. contra Symmachum v. 353.*

Aut ornat redimita rosis aut ture VAPORAT.

Calpurnius *Ecloga 2. v. 62.*

Sæpe vaporato mihi cespite palpitat agnus.

HACTENVS de ritibus Gentilitiis, qui *hac leg.* memorantur; nunc secundo loco sequuntur, quod obseruatione magis dignum, quoque solemnis & notabilis maxime hæc lex est, & Theologiam mere spirans, *Argumenta* scilicet ex Theologia petita, & sacra Scriptura, quibus Theodosius Magnus Christianique Scriptores (qui aduersus Gentes siue Nationes scripsere) Gentilitium cultum traducere & simulacra ludibrio exponere soliti, & sic στηλιτευτικὰ sequuntur. Quæ quidem vnica sæpe voce perstringuntur, pariter vt Valentiniani *l. 10. supr.* Omitto quæ de futurorum perscrutatione iam supra dicta: sequuntur autem quinque de *simulacris* siue *Imaginibus.*

Primo, *sensu carentia simulacra*, dicuntur. Sic Origeni contra Celsum 8. *pag. 403.* ἀναίσθητοι θεοί: quomodo & alia simulacra statuasque, Ammianus Marcellinus *l. 14. cap. 6. figmenta ærea sensu carentia*, vocat, Romanis statuarum cupiditatem exprobrans. Sic Tertullianus *lib. 2. ad Nationes extremo: sed quia nihil sentiunt, impune læduntur:* vel vt est in *Apolog. cap. 25. Tam impune læduntur, quam frustra coluntur.* Imo Varro apud Arnobium, qui & ipse ait, *Carent enim sensu*, initio *lib. 7. Quis est pectoris tam obtusi, qui aut rebus carentibus sensu hostias cædat aut victimas?* Idem ipse Arnobius *lib. 6. pag. 186. 192. Edit. Stewech. inertiæ signa*, dixit, *nullius sensus.* Item, *pag. 198. non ignorasse antiquos nihil habere Numinis, signa, neque vllum omnino inesse his sensum.* Augustinus *Epistola ad Deogratias. Et idola quidem omni sensu carere quis dubitat?* Zeno Veronensis, *serm. de Iona; Stupida* appellat. Lactantius *lib. 6. cap. 13. Insensibilia excolunt*, & *lib. 2. cap. 2. quæ quia mortuorum sunt imagines, similia mortuis sunt, omni enim sensu carent.*

Secundo, *mortali opere facta simulacra*, ait: pariter vt *d. l. 10. supr. mortali opere formata.* Lactantius *lib. 2. cap. 2. Nam ista mortalium digitorum ludicra & fragilia figmenta*, &c.

Tertio, *æuum passura simulacra*, id est, senium & occasum: sic Arnobius *lib. 6. pag. 253.* siu. *pag. 192. Edit. Stewech. Ita enim non videtis quemadmodum secli longioris incuria perdant situs.*

Quarto, *ridiculo exemplo a Gentilibus honorari subito, quæ ipsi simulauerint*, (inde *simulacra* dicta) id est, effinxerint. Quod argumentum exequuntur, qui aduersus Gentes scripsere fere omnes, Minutius, Arnobius, Lactantius. Prudentius *lib. 1. contra Symmachum v. 500.*

Deponas iam festa velim puerilia, ritus
RIDICVLOS.

Et in Apotheosi *v. 186.*

Et quis in idolio recubans inter sacra mille,
RIDICVLOSQVE Deos venerans sale, cespite, ture.

Lucanus: *Quæ finxere timent.* Sedulius *lib. 1. pag. 39.*

——— Et quæ fecere verentur.

Et alioquin metus Deos ipsos finxit: *Primus in orbe Deos fecit timor*, Petronius. Vide & Lucretium *lib. 5.* Minutius Octauio *cap. 23. Quod si animum quis inducat, tormentis quibus & quibus machinis simulacrum omne formetur, erubescet timere se materiem ab artifice, vt Deum faceret, illusam.* Quod autem addit, *subito honorari ea, quæ simulauerint*, ad deridiculum magis pertinent: nempe, quod honorarent ea, quæ ipsi MODO meram materiam viderant; tam *subito* scilicet & momento turbinis e ligno erat Deus. Quo pertinet etiam, quod Horatius ait, *lib. 1. Sat. 58. init. Olim truncus eram*, &c. Item *Vanas Imagines* vocat: Quomodo & ritus circa eas *vani.* Inde & Arnobius *lib. 6. p. 192. agere vos nihil & circa res cassas officiorum impendere vanitates.* Tandem Theologice enunciat Theodosius Magnus, quamlibet vili aliquo munere Ima-

nere Imagines, seu simulacra honorentur, attamen plene in religionis iniuriam id cedere: vel, vt eleganter ait: *Humiliore licet muneris præmio, tamen plena religionis iniuria honorari.* Vbi & *muneris* vox propria est de his, quæ Diis & simulacris offeruntur: mox *plenam religionis iniuriam* opponit *humiliori muneri seu præmio.* Nempe, nil tam minimum cultui Deorum vanorum deferre possis, quin Plena seu ad plenum hæc veræ religionis Deique veri iniuria sit. Propria etiam hic voce *honorandi*; pariter vt *honoris* vox, pro sacrificio passim apud Scriptores effertur, quorum testimonia collegit Iuretus, *in lib. 8. Symm. epist. 26.*

Caroli Hannibalis Fabroti

Notæ.

Sacrificia penitus & vbique prohibentur.

Sensu carentibus.] Ἀναισθήτοις θεοῖς, Origen. *contra Celsum pag.* 403. εἰδώλοις ἀψύχοις, Cyrillus Hierosol. *Cath.* 1. *Mystag. p.* 513. Lactant. *lib.* 2. *c.* 2. *Adorant ergo insensibilia, qui sentiunt, irrationabilia, qui sapiunt, exanima, qui viuunt, terrena, qui oriuntur e cælo?* Arnob. *lib.* 6 *Non ignorasse antiquos, nil habere numinis signa, neque vllum omnino inesse his sensum.*

Insontem victimam.] Vid ad *l.* 10. *supr.*

Larem.] Iam dudum eruditissimi homines sic emendauerant, *Larem igne, mero genium, pen. nid.* De laribus pridem multis dictum est: addam tantum, quod Arnobium illustret: ait enim *lib.* 3. ex Nigidio & Varrone Lares, Guretas, Laruas & Heroa appellari: Glossæ βασιλικῶν, λάρης, λάρβας, τὰ Κυρίτας, οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι, ex Hesychio, apud quem legendum, vt hic: apud Phauorinum etiam corrupte λάρης, λάραβες, pro λάρβαι, Gloss. Græc. Lat. ἥρωες, *Lares, dicitur & hic Lar.* eædem Glossæ κατοικίδιος θεός, *Lar.* Sic Tertullianus *Apolog. cap.* 13, *Domesticos Deos, quos Lares dicitis.* Huc autem pertinet scriptura Catonis *de re rust. c.* 143 *Villica focum purum circumuersum quotidie, priusquam cubitum eat, habeat. Kalendis, Idibus, Nonis, festus dies cum erit, coronam in focum indat, perque eos dies Lari familiari pro copia supplicet.* Laribus veruece fiebat: Inscriptio vetus, LARIB. VERB. N. II. MATRI. LAR. OV. N. II. Nec verum igitur *domuum custodibus* veteres animatis non fecisse: verueces enim Laribus immolatos præter Plautum *Rud. act.* 4. *sc.* 6. Horat. *od.* 23. *lib.* 3. & *Satyr.* 3 *lib.* 2. Tibull. *lib.* 1. *Eleg.* 7: hæc inscriptio luculente docet. Sed neque verum est Larem porco duntaxat placari: namque matri Larium immolatas oues eadem fratrum arualium inscriptio conuincit; Laribus autem agnus Plaut. *d. scen.* 6.

Genio merum.] Censorinus *de die natal. c.* 2. *Hic forsitan quis quærat, quid causæ sit, vt merum fundendum genio, non hostia faciundum putauerit: quod scilicet, vt Varro testatur in eo libro, cui titulus est, Atticus, & est de Numeris, id moris institutique maiores nostri tenuerunt, vt cum die natali munus annale genio soluerent, manum a cæde & sanguine abstinerent, ne die, qua ipsi lucem accepissent, aliis demerent.*

Penates nidore] Glossæ Latino-Gr. *Penates*, πατρῷοι θεοὶ, κατοικίδιοι. Gr. Lat. πατρῷοι θεοὶ, *penates.* Dionys. Halicarnass. *pag.* 54. 55. τοὺς δὲ θεοὺς τούτους Ῥωμαῖοι μὲν Πενάτας καλοῦσιν. οἱ δὲ ἐξερμηνεύοντες, εἰς τὴν ἑλλάδα γλῶσσαν τοὔνομα οἱ μὲν πατρῴους ἀποφαίνουσιν. Cur ait *nidore?* an quod solerent ἐπὶ τὴν ἑστίαν κομίζειν τὰς ἀπὸ τῶν δείπνων ἀπαρχάς; Seruius *pag.* 219. *edit fol. Apud Romanos sublatis mensis primis silentium fieri solebat, quod ea, quæ de cœna libata fuerant, ad focum ferrentur, & igni darentur, ac puer Deos propitios nuntiasset.* Vel quod nidore turis placarentur? Lar familiaris *prolog. Aulul. Aut ture, aut vino, aut aliqui semper supplicat.* Iuuenal. *Satyr.* 12. *vers.* 89.

. . . Laribusque paternis
Tura dabo.

Lares etiam inungebant: Tibull. *lib.* 1. *eleg.* 7.

Illius e nitido stillent vnguenta capillo,
Et capite & collo mollia serta gerat.

Prudentius *lib.* 1. *contra Symmach. Tmemat.* 8.

. . vnguentoque lares humescere nigros.

Lumina accendunt.] Lactant. *lib.* 6. *cap.* 2. *Mactant hostias Deo tanquam esurienti: profundunt vina tanquam sitienti, accendunt lumina, velut in tenebris agenti.* Fragmentum ἐκ τῶν ψευδεπιγράφων περιόδων τῶν ἁγίων ἀποστόλων, quod exstat *in Synod. Nic.* 2. *act.* 5. *pag.* 549. *ed. R.* Ὁ δὲ ζωγράφος τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ σκιαγραφήσας αὐτὸν ἀπηλλάγη, τῇ δ' ἑξῆς καὶ τοῖς χρώμασιν αὐτὸν κατεκέρασε, καὶ οὕτως τῷ Λυκομήδει χαίροντι τὴν εἰκόνα ἀπέδωκεν. ἣν ἀναθεὶς εἰς τὸν ἑαυτοῦ κοιτῶνα ἔστεφεν. ὡς ὕστερον γνόντα τὸν Ἰωάννην εἰπεῖν αὐτῷ, ἀγαπητόν μου τέκνον τί διαπράττῃ ἀπὸ βαλανείου εἰσερχόμενος εἰς τὸν κοιτῶνα σοῦ μόνος; οὐχὶ σὺν σοὶ ἐγὼ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀδελφοῖς εὔχομαι, ἢ ἡμᾶς κρύπτεις; καὶ ταῦτα λέγων, καὶ παίζων μετ' αὐτοῦ εἴσεισιν εἰς τὸν κοιτῶνα. καὶ ὁρᾷ εἰκόνα περιεστεμμένην πρεσβύτου, καὶ παρακειμένους λύχνους καὶ βωμοὺς ἔμπροσθεν. καὶ φωνήσας αὐτὸν εἶπε. Λυκόμηδες τί βούλεταί σοι τὸ τῆς εἰκόνος ταύτης; τίς τῶν θεῶν συντυγχάνει ὁ γεγραμμένος. ὁρῶ γάρ σε ἔτι ἐθνικῶς ζῶντα. Cyrill. Hierosol. *Catech.* 1. *Myst. pag.* 513. scribit, λατρείαν εἶναι διαβόλου τὸ ἅπτειν λύχνους ἢ θυμιᾶν παρὰ πηγὰς ἢ ποταμούς. Sed hoc alio pertinet: Pagani enim fluminum, paludum & fontium cultores,

Fragm.

Fragm. Auctoris *de Lim. lib. Plerisque super ripam paludis sacra paganorum inueniuntur:* & postmodum Christiani ea labe infecti, faculas accendere ibi soliti, quod in sacris Patrum conuentibus prohibitum, damnatumque est Concilii Toletani *lib.* 12. *cap.* 11. Gregorius PP. *in Epist.* quæ est 128. inter Epistolas S. Bonifacii Episcopi Moguntini: *Sacrificia mortuorum seu lucorum, vel fontium, auguria & phylacteria, & incantores vel veneficos, id est, maleficos, & obseruationes sacrilegas, quæ in vestris finibus fieri solebant, omnino respuentes, atque abiicientes.* Sed *si lumine Dii non egent,* vt ait Seneca *epist.* 95. cur in domo Dei lumina accendimus? Balsamon *ad can.* 3. *Apost.* ait, incensum & oleum propter sacrificium non offerri, sed ad templi illuminationem, & veræ luci & Deo gratiarum exhibendam actionem. Zonaras autem, συγκεχώρηται δὲ προσάγεσθαι καὶ ἔλαιον, ὥστε φῶς διὰ τοῦτο ἀνάπτεσθαι τῷ ἀληθινῷ φωτί. Certe nouum non est in Sacrosanctis ecclesiis lucernas accendi. Auctor vitæ S. Patris Simeonis: exstat autem in *Synod. Nic.* 2. *act.* 4. Ἰδόντες δὲ αὐτήν τινες τῶν ἀπίστων οὕτως ἐντίμως μετὰ φώτων καὶ βήλων δοξαζομένην. Age vero quis non miretur, quod scribit Stephanus Papa Basilio Imp. oleum se non habere lucernarum accensioni? περὶ δὲ τῶν λοιπῶν σιωπῶμεν, inquit, ἐπεὶ οὐδὲ ἔλαιον εἰς φωταυγίαν ἔχομεν τῆς ἐκκλησίας.

Imponat tura.] Ouid. *amor. lib.* 3. *eleg.* 3. *v.* 33.

Et quisquam pia thura focis imponere curat?

Serta suspendat.] Valentinianus & Marcianus *in l.* 7. *Cod. Iust. eod. tit. Absit a seculo nostro infandis execrandisque simulacris honorem pristinum reddi, redimi sertis templorum impios postes, profanos aris accendi ignes, adoleri in hisdem tura, victimas cædi, pateris vina libari.* Arnob. *lib.* 7. *Etiam Dii sertis coronis afficiuntur & floribus?* Ipsi lares corona exornabantur. Iuuenal. *Satyr.* 9. *v.* 137.

O parui nostrique Lares, quos ture minuto,
Aut farre & tenui soleo exornare corona.

Vetus Interpres legit, *exorare, id est,* inquit, *coronatus floribus precari:* sed *exornare* præfero. Plautus *Trinum. act.* 1. *scen.* 2. *in princ.*

Larem corona nostrum decorari volo.

Lar familiaris *dict. Prolog.*

Dat mihi coronas, &c.

Idem Iuuenal. interpr. *Satyr.* 12. *v.* 84.

Sertaque delubris, & farra inponite cultris.

Sic exponit: *coronas immolatis hostiis,* quod defendi potest. Hostiæ scilicet corona decorabantur. Lucian. περὶ θυσιῶν· ἀλλ' οἵγε θύοντες, στεφανώσαντες τὸ ζῶον &c. Tertullianus *de coron. militar. Ipsæ denique fores, ipsæ ipsæ hostiæ & aræ, ipsi ministri & Sacerdotes eorum coronantur.* Serta & coronas non protinus ecclesia remouit. Paulinus Episcop. Nolanus *Natal.* 3.

Clara coronantur densis altaria lychnis.
Limina ceratis adolentur odora papyris.
Nocte dieque micant: sic nox splendorque diei
Fulget, & ipsa dies cælesti illustris honore
Plus micat innumeris lucem geminata lucernis.
Ferte Deo pueri laudem, pia soluite vota,
Et pariter castis date carmina festa choreis.
Spargite flore solum, prætexite limina sertis, &c.

Quin etiam hodie apud nos D. Ioannis Baptistæ imaginem spicea corona videmus exornari, cum messis appetit (quod dubio procul ex veteribus ritibus attractum est) Lares enim horna fruge placari solebant, Horat. *d. od.* 23. *lib.* 3.

Spirantia exta.] Virgil. *lib.* 4. *Æn. v.* 64. *trepidantia consulit exta.* Arrianus *Peripli Euxin. pag.* 2. καὶ ἐσπλαγχνευσάμεθα αὐτόθι, καὶ ἐπὶ τοῖς σπλάγχνοις ἐπεσπείσαμεν.

Ad exemplum maiestatis.] Tertull. Apolog. *c.* 2. *In reos maiestatis & publicos hostes, omnis homo miles est.*

Licita cunctis accusatione.] Quia, quod in religionem diuinam committitur, in omnium fertur iniuriam, *l.* 40. *supr. de hæreticis.*

De salute quæsierit.] Qui de salute Principis, siue, vt loquitur Tertullianus *Apolog. cap.* 35. de capite Cæsarum vaticinatores consulit, capite punitur, Paull. *recept. sent. lib.* 5. *tit.* 21. & super Principis salute perscrutari nunquam fuit ἀνεμεσητόν, vt ex Iosepho liquet *lib.* 17. *Antiquit. cap.* 7. & vtique feralibus flammis libri mancipandi, quos habebant Græci & Saraceni, in quibus designabatur, in quot. annos Imperatorum quisque vitam esset producturus. Luitprandus *in Legat.* Habent Græci & Saraceni libros, quos ὁράσεις siue visiones Danielis vocant: ego autem Sybillinos, in quibus scriptum reperitur, quot annos Imperator quisque viuat, quæ sint futura eo imperante tempora; pax an simultas; secundæ Saracenorum res, an aduersæ.

Sufficit enim] Hostiarum immolatio capitali pœna proposita inhibetur, & extorum consultores tametsi contra salutem Principum, aut de salute nihil quæsierint, vltimam pœnam sustinebunt: namque ipsa nefaria curiositas atrocium criminum appellatione censetur.

Si quis vero] Qui simulacra venerabitur, non continuo supplicio capitali ferietur, sed aliter coërcebitur, vt subiicitur.

Æuum passura] Arnob. lib. 6. *Ita enim non videtis spirantia hæc signa, quorum plantas & genua contingitis & contrectatis orantes, modo casibus stillicidiorum labi putredinis modo carie relaxari.*

Ridiculo exemplo] Vt olim exemplo contrario Theodora, Theophili Imp. vxor, cum prohibitus esset imaginum cultus, in cista τὰς τῶν ἁγίων εἰκόνων μορφὰς, habuisse fertur, quas venerabatur, Cedrenus *pag.* 423.

Redimita vitiis arbore] Prudentius *lib.* 2. *adu. Symmach.*

Et quæ fumificas arbor vittata lucernas
Seruabat, cadit vltrici succisa bipenni.

Theon. ἐν ἐκφρας· γραφῆς ἐν βουλευτηρίῳ, in fin. ἄγαλμα δ' οὐκ ἐδείκνυεν ἡ γραφὴ, ἴσως αὐτὰ τὰ δένδρα θεοὺς ἡγοῦντο, καὶ ἐθεράπευον. D. Gregorius *lib.* 7. *Epist. cap.* 20. *Peruenit ad nos, quosdam illic, quod dici nefas est, arbores colere, & multa alia contra christianam fidem perpetrare.* S. Wilibaldus *in vit. S. Bonifacii cap.* 8. *Quorum consultu atque consilio arborem quandam miræ magnitudinis, quæ prisco paganorum vocabulo appellatur robur Iouis, in loco, qui dicitur Gicesmere, seruis Dei secum adstantibus, succidere tentauit.* Arborum cultus radices in Galliam egerat: Glaber Rudolphus *hist. Francor. lib.* 1. *c.* 4. *Contigit enim, vt die quadam præcipiente eodem Episcopo, quædam profana arbor sita iuxta fluuium, cui etiam superstitiose immolauat vniuersum vulgus, videlicet excisa conuelleretur.* Seuerus Sulpitius de S. Martino: *Item cum in vico quodam templum antiquissimum diruisset, & arborem primum, quæ fano erat proxima, esset aggressus excidere, tunc Antistes loci illius cum cætera gentilium turba cœpit obsistere.* Et antiquissimis temporibus Celtas Iouem coluisse; Iouis autem apud eos signum celsam quercum fuisse, Maximus Tyrius auctor est *differt.* 38. *pag.* 225. *Ed. Gr.* subtus quercum & populum nationes sacrificasse, constat & liquidum est, ex *Deut. c.* 12. *v.* 2. & *Oseæ Proph. cap.* 4. *v.* 13. ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἐθυσίαζον, καὶ ἐπὶ τοὺς βουνοὺς ἔθυον ὑποκάτω δρυὸς καὶ λεύκης, καὶ δένδρου συσκιάζοντος, ad quem locum Cyrillus Alexandrinus *pag.* 143. ἔθυον γὰρ βουνούς τε, καὶ ὄρη καταλαμβάνοντες, καὶ γηΐνοις ὑψώμασι τὸ τῶν δαιμονίων χαμαιῤῥιφὲς θεραπεύοντες. εἶτα βωμοὺς ὑποκάτω δρυὸς, καὶ λευκῆς ἐγείροντες, προσῆγον σπονδὰς νύμφαις, τάχα που ταῖς ἁμαδρύασι κατὰ τοὺς Ἑλλήνων μύθους, τιμὰς ἀποπέμποντες. Serua quod ait diuinus Propheta in iugis montium gentes Sacrificasse (in summis montium templa diis substructa, vid. Iul. Frontin. *de colon. pag.* 90.) sicut & fecisse Persas literis mandarunt Herod. *lib.* 1. Xenophon. 8. παιδ. Origenes *contra Celsum lib.* 5. *pag.* 268. Horsum quoque trahi potest, quod scribit Theodoretus *græcar. passion. curat.* 9. *pag.* 128. vertices montium veteri errore liberatos, & ibi ascetarum choros sedere, qui Christum crucifixum, Patrem & Spiritum S. collaudent. Paganos autem in arcibus, & munitissimis locis fana sua dedicasse, ὥσπερ καὶ διὰ τῆς γῆς ὑψούμενα, scriptum est in Theodosii constitutione, quæ nuper integrior edita est in calce Concilii Ephesini.

Ara cespitibus] Silius Ital. *lib.* 16. *v.* 269.

Et simul extructis cespes surrexerat aris
Victimaque admotæ stabat subiecta bipenni.

Calpurnius *Ecclog.* 2, *v.* 62.

Sæpe vaporato mihi cespite palpitat agnus.

Addesis Heliodor. *Æthiop. lib.* 10. *c.* 27.

Vanas imagines.] Arnob. *lib.* 6. *Vel ipsa vos saltem, quæ in medio sita sint, docere atque monere debuerunt, agere vos nihil, & circa res cassas officiorum impendere vanitates.*

Honorare] Maximus Tyrius *differt.* 38. *in princip.* Δρωγοὶ ἀνθρώποις θεοὶ, πάντες μὲν πᾶσιν, ἄλλοι δ' ἄλλοις ἐνομίσθησαν, κατὰ τὴν φήμην τῶν ὀνομάτων, καὶ διένειμαν αὐτοῖς οἱ ἄνθρωποι τιμὰς καὶ ἀγάλματα. Honorem autem pro sacrificio & litatione vsurpari passiua iam obseruatio est.

Conniuentem vero.] Arnobius *lib.* 2. *adu. Gent.* *Cum non prohibendo, quod oportuerat prohiberi, cessatione crimen fecerit proprium, & retentionis dissimulatione permiserit prius.* Vid. Liban. *in Hector. vitup. pag.* 103. & *declam.* 3. *pagina* 254.

Dissimulatione distulerint] Magistratus, qui talia non vindicant, eorumque ministeria plectuntur *l. pen-ult. infr. l.* 7. *Cod. Iust. eod.* Sed forsitan oppones in Christianorum ecclesiis repositas imagines, quas sancte veneremur: & antiquissimis temporibus agnum, qui digito Præcursoris monstraretur, depictum, postmodum etiam sextæ Synodi Trullanæ definitione, Christi Dei nostri humana forma characterem etiam in imaginibus, pro veteri agno depictum. Ad hoc audies, *Imagines Sanctorum, non vt adorentur* (verba sunt Ionæ Aurel. Episcopi *de cultu imagin. lib.* 1.) *sed potius, vt quarundam pulchritudinem reddant, & quandam præteritarum*

rerum

rerum memoriam ſenſibus imperitorum ingerant, in Eccleſiis depingi. Eadem eſt ſententia *Can. 82. d. Syn.* S. Agobardus *lib. de pictur.* de imaginibus: *Habuerunt namque & antiqui Sanctorum imagines, vel pictas vel ſculptas, ſed cauſa hiſtoriæ ad recordandum, non ad colendum: vt verbi gratia, geſta Synodalia, vbi pingebantur catholica veritate fulti, & Victoris.* D. Gregorius *epiſt. lib. 7. indict. 2. cap. 109. Idcirco enim pictura in eccleſiis adhibetur, vt hi, qui literas neſciunt, ſaltem in parietibus videndo legant, quæ legere in Codicibus non valent.* Addeſis Athanaſ. *pag. 285. ſequ. Edit. Gr. Lat.* Et calumniabatur olim Claudius Epiſcop. Taurinenſ. pietatem Chriſtianam his verbis traducens: *Sed iſti peruerſorum dogmatum cultores, agnos viuos volunt vorare, & in pariet pictos adorare. Num quidnam Galli atque Germani, qui cuicunque picturæ adorationem deferre detrectant, ſed & adorantibus libera voce reſultant, eosque quanta poſſunt inuectione redarguunt, &, vt ad ſanam mentem redeant, toto conamine elaborant?* Et ita fortaſſe molliendum, quod de Gallis ſcribit Anaſtaſius Biblioth. *præfat. ad 2. Synod. Nicæn. Vniuerſalis*, inquit, *eccleſia ſemper venerata eſt, & hactenus veneratur: quibusdam duntaxat Gallorum exceptis, quibus vtique nondum eſt harum* (imaginum) *vtilitas reuelata.* Niſi forte dixeris, non ſine quorundam reclamatione cultum imaginum in Gallia receptum. Sed magna & ineluctabilis vis eſt veritatis? Denique gentiles aliquid habere numinis ſigna crediderunt, quod a chriſtianorum fide mirum quantum alienum ſit. Elegans inprimis eſt Scholion, quod refertur in 2. *Concil. Nicæn. act. 5. p. 559.* Εἰ καὶ ποιοῦμεν ὁμοιώματα ἀνθρώπων θεοσεβῶν, οὐκ ἐπὶ τὸ προσκυνεῖν ὡς θεοῖς, ἀλλ᾽ ἵνα ὁρῶντες αὐτοὺς εἰς ζῆλον αὐτῶν ἔλθωμεν. εἰ δὲ ποιοῦμεν ὁμοίωμα τοῦ χριστοῦ, οὐχ ἵνα τῷ ὁμοιώματι προσκυνῶμεν, ἀλλ ἵνα ὁ νοῦς διὰ τοῦ ὁρᾷν ἀναπτερωθῇ. οὐ γὰρ εἰκόνι φθαρτῇ φθαρτοῦ ἀνθρώπου προσκυνοῦμεν. ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ὁ θεὸς ἠξίωσεν ἀτρέπτως γενέσθαι ἄνθρωπος, ποιοῦμεν αὐτοῦ τὴν εἰκόνα ὡς ἀνθρώπου. καίπερ εἰδότες αὐτὸν φύσει θεὸν ὄντα. οὐκ αὐτὴν οὖν θεὸν τὴν εἰκόνα λέγομεν, ἀλλὰ θεὸν οἴδαμεν τὸν ἐν τῇ εἰκόνι γραφέντα, οὗ τὸ ὁμοίωμα ἔχει ἡ εἰκών. Ἕλληνες δὲ πλανώμενοι τὰ ὁμοιώματα θεοὺς δοξάζουσιν, οἷς καὶ θύουσιν. Turcorum natio nec gentilium ſuperſtitionem, nec Chriſtianorum deuotionem amplectitur: nullas enim penitus habent imagines, & ad Deum ſolum preces allegant, vt tradit Laonicus Chalcondyl. *lib. 3. pag. 79.* Νομίζεται μηδοτιοῦν μητὲ ἄγαλμα, μήτε ἄλλό τι τῶν γεγραμμένων προσλαβόμενον σφίσι εἰς τὴν προσευχὴν ἐν τοῖς ναοῖς.

ARCADII *e tribus* Prima *lex in Paganos, Templa, & ſacrificia.*

XIII. (a) Impp. ARCADIVS & Honorius AA. Rufino PF. P. (b)

STATVIMVS, nullum ad fanum, vel quodlibet Templum, habere quempiam (c) licentiam accedendi, vel abominanda Sacrificia celebrandi, quolibet loco (d) vel tempore. Igitur, vniuerſi, qui a Catholicæ religionis dogmate deuiare contendunt, ea quæ nuper (e) decreui, properent cuſtodire, & quæ olim conſtituta ſunt, de Hæreticis, vel de Paganis, non audeant præterire: Scituri, quidquid Diui Genitoris (f) noſtri legibus † eſt in ipſos vel ſupplicii (g) vel diſpendii (h) conſtitutum, nunc acrius exſequendum. Sciant autem Moderatores Prouinciarum noſtrarum, & his Apparitio (i) obſecundans, Primates (k) etiam ciuitatum, Defenſores (l) necnon & Curiales, Procuratores (m) poſſeſſionem noſtrarum (in quibus ſine timore diſpendii cœtus inlicitos hæreticos inire comperimus, eo quod fiſco ſociari (n) non poſſunt, quippe ad eius dominium (o) pertinentes) ſi quid, aduerſus ſcita noſtra tentatum, non fuerit vindicatum, atque in veſtigio ipſo punitum, omnibus ſe detrimentis & ſuppliciis ſubiugandos, quæ ſcitis ſunt
p.378. veteribus (p) conſtituta. Speciatim vero hac lege in Moderatores auſteriora ſancimus & decernimus: namque his non cuſtoditis omni induſtria atque cautela, non ſolum hanc multam, quæ in ipſos conſtituta eſt, exerceri, (q) verum etiam (r) quæ in eos præfinita eſt, qui commiſſi videntur (s) auctores: (t) Nec his tamen remiſſa, quibus ob contumaciam ſuam iuſte eſt inrogata, Inſuper capitali ſupplicio iudicamus Officia (v) coërcenda, quæ ſtatuta neglexerint. Dat. VII. Id. Aug. CP. Olybrio & Probino COSS. [395.]

N O T Æ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus ſuis recte inſeruit Baronius, *Anno D. 395. n. 12.* *GOTHOF.*
(b) *Rufinus* PP. Orientis ſcilicet, ſub Arcadio: vt *l. 12. ſupr. & Proſopogr. ID.*
(c) Malo *quampiam*, quamquam & illud ſuſtineri poſſit. *ID.*
(d) Ita & *l. 42. ſupr. de hæreticis. ID.*
(e) Fine ſuperioris anni *l. 24. ſupr. de hæreticis*: & hoc ipſo anno *l. 25. 26.* (& hæc ſpecialius) *ſupr. de hæreticis.* Quæ tres leges etiam eidem Rufino PP. inſcribuntur. *ID.*
(f) Theodoſii Magni. *ID.*
(g) Vide *l. 11. 12. ſupr. ID.*
(h) Confiſcationis puta loci, in quo ritum ſuum exercuerint *d. l. 12. ſupr.* & *hac* ipſa *leg.* mox. Forte etiam intelligit mulctam aurariam decem librarum, de qua *l. 21. ſupr. de hæreticis. ID.*
(i) Id eſt, Apparitores Iudicum. *ID.*
(k) Id eſt, Principales Curialium. *ID.*

 (l) Vide

(l) Vide sup. Paratitlon *de Defensoribus. ID.*
(m) *Et Procuratores*, &c. de quibus *suo tit. lib.* 10. *tit.* 4. *supr. ID.*
(n) Ex possessiones scilicet. *ID.*
(o) Iam pertinentes. *ID.*
(p) Vide *supr. tit. de hæreticis*, & nominatim *legem* 21. quæ est de *multa auraria. ID.*
(q) Forte *exercebis*, vel ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repete, *decernimus*: nisi pro *namque* legat quis, *nempe. ID.*
(r) Eam, scilicet pœnam. *ID.*
(s) Id est, sunt. *ID.*
(t) Id est, qui ipsi sacrificia fecerunt, aut conuentus hæreticos habuerunt. *ID.*
(v) Id est, Officiales. *ID.*

COMMENTARIVS.

Arcadii tres constitutiones in Paganos, sacrificia & Templa sequuntur, puta *lex* 13. 14. & 16. Hac sane Sacrificia, Templorumque aditum per Orientem prohibet: Patrisque Theodosii, suasque aduersus Paganos simul & hæreticos leges confirmat. Et maxime quidem aduersus hæreticos: vt potissimam proinde legis huiusce partem rectius in titulum *de hæreticis* coniectam oportuerit: Nam & his quoque verbis *ea, quæ nuper decreui*, *legem* 24. 25. 26. *eius tit. de hæreticis*, hoc ipso anno (ad eundem Rufinum PP. cui & hæc lex inscribitur datas) accipi oportet. Ex *hac* quoque *leg:* pariter vt ex *dict. l.* 24. 25. 26. colligimus Rufini in hæreticos odium: de quo dixi semel ad *d. l.* 25. deque Eunomianorum ideo in eum odio, & in his Philostorgii.

Quod *Paganos* attinet. Neque etiam hinc abludit Sozomeni locus *lib.* 8. *cap.* 1. vbi ait, Theodosio mortuo filios eius Arcadium & Honorium patris exemplo, prioribus Imperatoribus super Ecclesiis visa sancita propensius confirmasse. Quanquam ad Ecclesiarum priuilegia potius respicere videatur.

Sed nec omittendum quod idem subiicit tum factum, vt Pagani etiam & Hæretici Imperatorum exemplo certatim ad Ecclesiam Catholicam accederent. Quanquam viceuersa Apostatas nonnullos extitisse docet sequ. Anno 396. *lex* 6. *supr. de Apostat.* in quos ideo Arcadius censuram suam erexit & exeruit.

Caroli Hannibalis Fabroti

Notæ.

Ad fanum adeundi, sacrificiis operam dandi licentia rursum præciditur. Quemadmodum autem *l.* 12. rituum Gentilitiorum plenissima est, ita hæc ieiuna & sterilis est: Occurrit autem hæc inspectio non incommoda: Si Gentiles τοὺς περὶ θυσιῶν ἐν θείᾳ γραφῇ κειμένους νόμους obiectent, quid dicendum? Oecumenius *in epist. Cath. Iacobi cap. vlt.* p. 75. *ed. Francf.* respondet veterem legem Deo sacrificare iussisse, vt Iudæos abduceret, ne idolis sacrificarent, ἐρῶμεν οὖν ὡς ὁ παλαιὸς νόμος, ἀπάγων Ἰουδαίους, μὴ κατὰ τῶν εἰδώλων ὀμνύειν, προσέταττε κατὰ θεοῦ ὀμνύειν: ὥσπερ κατὰ θύειν ἐκέλευε τῷ θεῷ, ἀποσπῶν αὐτοὺς τῆς πρὸς τοὺς δαίμονας θυσίας. Idem fere Cyrillus *lib.* 4. *contra Iulian. pag.* 570. Theodoretus autem de *græcor. passion. curand. lib.* 7. *pag.* 105. ait, Deum Iudæis concessisse, vt sacrificarent propter iamdiu receptum morem (Iudæi siquidem ab Ægyptiis cultoribus animalium imbuti fuerant) vt intelligerent Deos non esse, quæ tanquam victimas ipsi mactarent. Vid. Euseb. Demonstrat. *lib.* 1. *cap. vlt.*

Catholicæ religionis.] Vincentius Lirinensis *Commonitor.* 1. *In ipsa quidem catholica ecclesia magnopere curandum est, vt id teneamus, quod vbique, quod semper, quod ab omnibus creditum est: hoc est, etenim vere proprieque catholicum, quod ipsa vis nominis ratioque declarat, quæ omnia fere vniuersaliter comprehendit.* Isidorus *de summo bono cap.* 26. *Sancta ecclesia ideo dicitur catholica, quod vniuersaliter per omnem mundum sit diffusa: hæreticorum enim ecclesiæ in partibus mundi coarctantur: hæc vero in toto orbe diffusa expanditur.* Diuus Augustinus *ep.* 152. *Confessi sunt contra ecclesiam catholicam quæ toto terrarum orbe diffunditur.* Gerbertus *epist.* 88. *Vna quippe est ecclesia catholica toto terrarum orbe diffusa.* Cyrillus Hierosol. *catech.* 18. *pag.* 493. Καθολικὴ μὲν οὖν καλεῖται, διὰ τὸ κατὰ πάσης εἶναι τῆς οἰκουμένης, ἀπὸ περάτων γῆς ἕως περάτων, &c.

Arcadii Secunda *lex hoc titulo, qua* Privilegia *Sacerdotum* &c. *Paganorum abolentur.*

XIV. (a) Idem AA. Cæsario PF. P. (b)

Privilegia, si qua (c) concessa sunt antiquo (d) iure Sacerdotibus, (e) Ministris, Præfectis, Hierofantis agrorum; (f) siue quolibet alio nomine nuncupantur, penitus aboleantur: Nec gratulentur se priuilegio esse munitos, quorum professio per Legem cognoscitur esse damnata. Dat. VI. (g) Id. Dec. CP. Arcadio IV. & Honorio III. coss. [396.]

NOTÆ.

NOTÆ.

(a) Meminit *huius legis* Baronius *Anno 396. num.* 10. GOTHOF.

(b) *Cæsarius*, sub Arcadio, PP. Orientis scilicet: vide *legem 14. supr. de bonis proscriptorum*, *legem 11. supr. de Maiuma*, *l. 9. supr. de indulgentiis criminum*, hoc ipso Anno 396. *ID.*

(c) Id est, quæcunque. *ID.*

(d) Inde παλαιαὶ τιμαὶ, Sozomeno, *lib. 5. c 3. ID.*

(e) Quomodo hi inter se differant mox dicam. *ID.*

(f) Siue *Sacrorum*: vide *Comment.* Nil muto. *ID.*

(g) Al. *VII. ID.*

COMMENTARIVS.

p.279. PRIVILEGIA SACERDOTVM Paganorum per Orientem ab Arcadio *hac leg.* Anno 396. penitus aboleri iubentur: Quæ per Occidentem iam antea a diuersis retro Principibus & a Gratiano Romæ nominatim, sublata fuerant; vt Symmachi *ad Valentinianum relatio*, & Ambrosius *lib. 1.* Symmacho respondens, & *Oratione funebri de obitu Valentiniani Imp.* testatur. Imo & a Theodosio Magno, vt indicat *l. 145. supr. de Decurion.*

De duobus tantum *hac leg.* videndum est. Primum, de *Sacerdotibus* illis, quorum *hac lege* mentio fit, qui vt non omnes hic nominantur, ita quatuor sane recensentur: *Sacerdotes*, *Ministri*, *Præfecti*, *Hierophantæ agrorum.* Huc pertinet sane Sozomeni locus *lib. 5. cap. 3.* vbi de Iuliano Apostata agens, μύςαις τὲ καὶ ἱερεῦσιν, ἱεροφάνταις τὲ, καὶ τοῖς τῶν ξοάνων θεραπευταῖς, τὰς παλαιὰς τιμὰς ἀπέδωκε, καὶ τὰ παρὰ τῶν πρόσθεν βασιλέων νενομοθετημένα ἐπ' αὐτοῖς ἐκύρωσε· λειτουργιῶν τε καὶ τῶν ἄλλων, ὧν πρὶν εἶχον, τὴν ἀτέλειαν ἐπεψηφίσατο, καὶ τὰ ἀφαιρεθέντα τῶν νεωκόρων σιτηρέσια ἀπέδωκε, &c. id est, *Sacerdotibus & Hierophantis, & idolorum ministris vetera priuilegia reddidit, a superioribus retro Principibus super his statuta confirmauit, immunitatem munerum aliorumque quam prius habebant sanciuit, & ablatas ministris annonas reddidit.* Alioquin tres ferme gradus seu tria nomina constituere; quorum tertii, *Ministri* Manlius Theodorus (Manilius) *lib. 5. Astron. v. 335.*

Quos potius finges ortus, quam templa colentes,
Atque auctoratos in tertia iura ministros.

Ministrorum mentio & in Aureliano Vopisci *c. 35. Decreuit etiam*, inquit, *emolumenta sartis tectis, & ministris.* *Hierophantæ* apud Atticos inter μυςηρίων τελοῦντας Polluci *lib. 1. cap. 11.* recensentur. Erant itaque, qui sacra docebant & aperiebant: præter Laërtium *lib. 2. in vit. Aristippi fere ad fin.* Hesychius & Suidas: ἱεροφάντης, μυςαγωγὸς, ἱερεὺς, ὁ τὰ μυςήρια δεικνύων, *hierophantes, qui mysteriis alios initiat, Sacerdos, qui mysteria ostendit.* Et Plutarchus *in vita Alcibiadis*, ἱεροφάντης δεικνύει τὰ ἱερὰ, *hierophantes aperit sacra.* Hierophantæ apud Atticos meminit & Arnobius 5. *adu. gentes pag. 165. Edit. Stewech.* & Eunapius *in Maximo pag. 90. 93. Edit. Commelin.* vt & Hieronymus *ad Gerontiam Epist. 11. pag. 58. Tom. I. Oper. Edit. Francf.* & *lib. 1. contra Iouinianum*, & Hierophantæ Archiæ nominatim Demosthenes *in Neæram pag. 533. 534.* Quem Hierophantam Plutarchus *in vita Numæ*, idem, quod Pontificem Maximum Romæ, munus obiisse, putat, ὁ Μέγιςος τῶν ποντιφίκων ἱεροφάντου τάξιν ἐπέχει. Tertullianus quoque 1. *aduers. Marcionem cap. 13.* Ægyptiis Hierophantas sic tribuit, vt Magos Persis, & Indis Gymnosophistas. *Persarum*, inquit, *Magi & Ægyptiorum Hierophantæ & Indorum Gymnosophistæ.* Iamblichus 1. *de vita Pythagoræ c. 3. pag. 33* Phœnicum Hierophantæ meminit. Eunapius *in Proæresio p. 161. Edit. Commelin.* aperte ostendit Hierophantas præ se tulisse τοῦ μέλλοντος πρόνοιαν, *futurorum scientiam.* Vide & Zosimum *lib. 4. cap. 18.* & Harpocrationem *in voce Hierophantis.* Theodoretus *Græcarum affectionum 1. pag. 18. Edit. Commelin.* munus eorum ita quoque recte describit. οἱ δὲ προσαγορευόμενοι ἱερεῖς, τὸν τῶν ὀργίων ἐπιτελοῦσι θεσμόν· ὁ δὲ ἱεροφάντης μόνος οἶδε τῶν γινομένων τὸν λόγον, καὶ οἷς ἂν δοκιμάσῃ, καταμηνύει: *qui vero Sacerdotes vocantur, cerimonias atque orgia ritu legitimo exsequuntur: vnus autem magister sacrorum atque interpres, rationem tenet rerum omnium, quæ ibi fiunt ac celebrantur.* Clemens quoque *in protreptico p. 55.* ostendit Hierophantas mystas suos obsignasse & illuminasse, ἱεροφάντης καὶ τὸν μύςην σφραγίζεται. De Hierophantis, Hierophantriis Hecates, videndæ veteres inscriptiones. Ex his iterum omnibus haud immerito censeat quis, maiorem Hierophantæ dignitatem fuisse, quam vt *in agros* relegandus videatur: Ideoque sic existimet, quod & ipse aliquando existimaui in *hac leg.* pro *Hierophantis agrorum* & templorum, quæ in agris, (de quibus dixi plene ad inscriptionem, & ad *l. 3 supr*) legendum *Hierofantis sacrorum:* vt ita vox ea *sacrorum*, Præfectis etiam & ministris paulo prius nominatis conueniat: Nam *Præfectos & Ministros sacrorum* fuisse dictos, iam notum est. Sane & Theodoretus Μυςηρίων Hierophantas pariter dixit. Verum nil temere muto: nempe Hierophantæ agrorum fuisse videntur, quomodo & Clerici potissimum Vicani: item & *Haruspices Vicani* fuerunt: de quibus vid. *Turnebum.* Sic & *Præfecti pagorum*, seu *agrorum* fuerunt: de quibus ad *legem 1. supr. de pignoribus.* Denique ita sentio, Sacerdotes & ministros, ad ciuitates pertinere: Præfectos & Hierophantas, ad agros.

De ipsis nunc Priuilegiis Sacerdotum, quæ ab Arcadio *hac leg.* abolentur videndum est: Quænam sane ea fuerint ex huius tituli Paratitlo disci potest: de quibus videnda nominatim *l. 21. 60. & 75. supr. de Decurionib.* item *l. 2. supr. quemadmodum mun. ciuil.* puta inter cætera, immunitas a muneribus publicis. de quibus illis, quas dixi, *legibus* agitur. Et est præterea Sozomeni locus ille, quem initio protuli *lib. 5. cap. 3.* Eorundem priuilegiorum meminit & Symmachus *lib. 4. epist. 62.* qui & a glebali præstatione Sacerdotes immunes habendos putabat. *Adiice*, inquit, *si placet, securitati eius Sacerdotii priuilegium & vnius hominis munimenta multiplicia: Sed velim noueris quæsitores glebæ Senatoriæ protinus affuturos*, &c. In quo tamen Symmachus falsus fuit, vt docet *l. 10. supr. lib. 6. tit. 2.* ad eam ipsam speciem, quam Symmachus tractat,

& ad

& ad eundem quoque Felicem PP. Galliarum (cuius ea videlicet Symmachi epistola quoque mentio fit) emissa. Meminit & Sacerdotii priuilegiorum vetus hæc apud Cuiacium inscriptio: CVM PRIVILEGIO SACERDOTII CÆNINENSIS MVNITVS POTVISSET AB HONORIBVS ET MVNERIBVS FACILE EXCVSARI. Et de Virginum Vestalium priuilegiis nominatim (præter innumeros alios) Symmachus *in relatione ad Valentinianum*, & Ambrosius ag t. Ab his priuilegiis diuersa sunt purpuræ aliaque vestis insignia Sacerdotum: vt ea Ambrosius recte distinguit 2. *contra Symmachum*: diuersa & Sacerdotum nobilitas: diuersa militiæ vacatio, præterquam tumultu Gallico, quæ neque horum temporum, neque loci huius est; diuersa iura templorum ipsorum, de quibus & *Paratitlo*, & *l. 19. infr.* Quæ & Ambrosius *orat. funebri de obitu Valentin. Imp.* recte distinguit: *Miserat*, inquit, *propter recuperanda templorum iura*, *Sacerdotiorum profana priuilegia*, *cultus sacrorum suorum*, *Roma legatos.* Hac porro lege, etsi Sacerdotum priuilegia per Orientem penitus aboleri iubeantur, nonnulla tamen deinceps adhuc remansere, puta quæ propter ludorum festiuitatem data: pariter vt sacris quamlibet prohibitis, ipsi Sacerdotes mansere, sic, vt eorum nomen votiua festiuitatis solemnitas dedicaret, vt loquitur *l. 2. supr. de expensis ludor.* Itaque Alytarchæ Vrbis Antiochenæ priuilegium, Cupressi videlicet vnius ex luco Daphnensi excindendæ, de quo *l. 12. supr. de iure fisci.* Id enim a Theodosio Iun. demum abolitum fuit *l. 2. Cod. Iustin. de Cupress. ex Luco Daphnen. excid.* A Theodosio inquam Iun. non vt prior editio per operarum incuriam habebat *Iustiniano*, non vt posterior Fabroti a *Valentiniano*. Nam quod illi legi *Valentiniani* quoque nomen inscribitur, non ideo Valentiniano tribuenda est: Verum inscriptum eius nomen, pro more tum recepto, de quo alibi plene dixi.

Illud adhuc addo: sicut *hac leg.* ad Cæsarium PP. data priuilegia Sacerdotibus Gentilium detrahuntur: ita & fundos templorum detractos: de quo est *lex 4. C. Iust. de diu præd.* ad eundem Cæsarium PP.

Caroli Hannibalis Fabroti

Notæ.

Honor sacerdotii præcipuus erat. Censorinus *de die natal. c. 15.* *Tu tamen officiis municipalibus functus, honore sacerdotii in principibus tuæ ciuitatis conspicuus.* Minutius *in Octau. c. 8.* de Christianis, *Templa vt busta despiciunt, Deos despuunt, rident sacra, miserentur miseri, si fas est, sacerdotum honores & purpuras despiciunt ipsi seminudi.* Et sacerdotum nomen sacro-sanctum habitum. Clemens *Constitut. lib. 2. cap. 28. pag. 31. vers.* καὶ ἄνευ αὐτῷ πιωῦσιν ὐδὲν καὶ τιμῶσιν αὐτὸν μηκερέα, καὶ σεπτὸν αὐτῷ ἡγῦνται τὸ ὄνομα εἰς τιμὴν τῶν ἀψύχων ξοάνων, καὶ εἰς λατρείαν τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Ideoque Sacerdotia nobilibus deferebantur: Symmachus *relat. ad Imp. decreuit nobilibus Sacerdotia.* Et priuilegia Sacerdotibus concessa, verbi gratia, militiæ vacationem habuisse præterquam tumultu gallico auctores sunt Plutarchus *in Camillo*, Appianus *lib. 2. bell. ciuil.* De Vestalium priuilegiis D. Ambrosius *libello 2. contra relation. Symmach.* *Vix septem vestales capiuntur puellæ. En totus numerus, quem infulæ vittati capitis, purpuratarum vestium murices, pompa lecticæ ministrorum circumfusa comitatu, priuilegia maxima, lucra ingentia, præscripta denique pudicitiæ tempora coëgerunt* Quæ postrema verba non interpretatur Symmachi pereruditus Scholiastes. Quid autem velit vir sanctus, intelligimus ex Dionysio Halicarnass. *Antiquit. lib. 2. p. 127.* Χρόνον δὲ τριακονταετῆ μένειν αὐτὰς ἀναγκαῖον ἁγνὰς, γάμων, θυηπολέσας τὲ καὶ τὰ ἄλλα θρησκευέσας κατὰ νόμον. ἐν ᾧ δέκα μὲν ἔτη μανθάνειν αὐτὰς ἔδει. δέκα δὲ τελεῖν τὰ ἱερά. τὰ δὲ λοιπὰ ἔτη, διδάσκειν ἑτέρας. ἐκπληρωθείσης δὲ τῆς τριακονταετίας, ὐδὲν ἦν τὸ κωλῦσον τὰς βελομένας ἀποθέσας τὰς τε στέμματα καὶ τὰ λοιπὰ παράσημα τῆς ἱερωσύνης γαμῆθαι. Sed postquam rerum facies mutata est, & aboleri cœpit stolidæ paganitatis error, iura etiam & priuilegia sublata sunt. D. Ambrosius *d. lib. 2.* *Et certe ante plurimos annos templorum iura toto orbe sublata sunt.* Namque vt verissime dixit Papinius *præf. lib. 5. Syluar.* *Qui bona fide Deos colit, amat & Sacerdotes* Itaque Deorum aris euersis, consentaneum fuit aboleri priuilegia, ministris eorum concessa, & augescente christianitate, sacerdotibus & ministris Dei indulgeri, de quibus *supr. de Episcopis eccles. & cler.* Alytarchæ non licet cupressum ex luco Daphnensi excidere constitutione Theodosii & Valentiniani, *l. vlt. Cod. Iust. de cupress. ex luco Daph.* Vellem & heic operæ cautiores fuissent, in editione priori. Nec enim Viro docto Iacobo Gothofredo patiar eam iniuriam importari, vt pro Theodos. & Valent. Iustinianum auctorem antiquati priuilegii laudet.

Sacerdotibus] ἱεροῖς καὶ ἱερέαις.

Ministris] Symmachus *dict. relat. Honorauerat lex parentum Vestales virgines, ac ministros Deorum.*

Hierophantis] Arnobius *lib. 5.* *Et qui postea floruerunt caduceatores, hierophantæ atque præcones.* Eucherius *lib. 3. in Genes. c. 37.* *Tradunt Hebræi emptum ab hoc Ioseph., ob nimiam pulchritudinem in turpe ministerium, & a Domino virilibus arefactis postea electum esse iuxta morem Hierophantarum, in Pontificatum Heliopolios.* Zosimus *lib. 4. pag. 745.* ἱεροφαντῶν τεταγμένος; apud Suidam, ἱεροφάντης Ἰάμβλιχος. Quinam autem essent hierophantæ, docet Theodoretus *græcar. passion. curat. 1. pag. 18.* Οἱ δὲ προσαγορευόμενοι ἱερεῖς, τὸν τῶν ὀργίων ἐπιτελῦσι θεσμόν· ὁ δὲ ἱεροφάντης μόνος ᾔδε τῶν γινομένων τὸν λόγον, καὶ οἷς ἂν δοκιμάσῃ καταμηνύει. Videsis Harpocrationem *in ea dict.* cæterosque glossularum scriptores.

Agrorum] Vir eruditus Iacob. Gothofredus emendat, *sacrorum*; εὐστόχως, vt videtur, sic μυστηρίων ἱεροφάντης dicitur Theodoreto *d. lib. 1.*

Penitus aboleantur] D. Augustinus *Epist. 180.* *Non enim quisquam est, qui dicat ministros manere oportere, vbi iam non fuerint, quibus necesse sit ministrare.*

Honorii Prima hoc titulo lex, de Sacrificiis prohibitis, contra de Ornamentis publicorum operum non euertendis.

XV. (a) Iidem AA. (b) Macrobio PP. (c) Hispaniarum, & Procliano Vic. quinque (d) Prouinciarum.

SICVT sacrificia (e) prohibemus, ita volumus publicorum operum (f) Ornamenta (g) seruari. Ac ne sibi aliqua auctoritate (h) blandiantur, (i) qui ea conantur euertere, si quod Rescriptum, si qua Lex † forte prætenditur, erutæ (k) huiusmodi chartæ (l) ex eorum manibus ad Nostram Scientiam * si * inlicitis euectiones aut suo aut alieno nomine potuerint demonstrare, quas oblatas ad nos mitti decernimus: Qui vero talibus cursum præbuerint, binas auri libras inferre cogantur. Dat. IV. Kalend. Febr. Rau. Theodoro V. C. CONS. [399.]

NOTÆ.

(a) *Lex* 3. *Cod. Iust. eod. tit.* Et *hac lege* recte auxit Annales suos Baronius *Anno D.* 399. *n.* 55. GOTHOF.

(b) *Honorio* Imp. tribuenda hæc lex. *ID.*

(c) Id est, *Proprefecto Hispaniarum*: vide *Commentarium. ID.*

(d) *Quinque Prouinciæ* hæ quænam sint, mox dicam sint. *ID.*

(e) Sacrificia templorum: Ita *d. l.* 3. *Cod. Iust. ID.*

(f) Veluti *lauacrorum*, vt *l.* 20. *infr. porticuum*, Palatiorum, &c. *ID.*

(g) Id est simulacra, signa vide *Glossar.* Commentarium. Errant enim, qui istud de templis referunt. *ID.*

(h) Rescripti alicuius aut legis: quibus omnis superstitio penitus erui iussa. *ID.*

(i) Vid. Rittershusium de hac voce, ad *Saluian. p.* 66. *Edit. Bremens.*

† Vide *legem* 18. & *l.* 19. *infr.* ibi, *cum hoc* &c. *ID.*

(k) *Abreptæ*, Cod. Iust. *ID.*

(l) *Chartæ*, de Imperialibus: vide & Optatum *lib.* 1. *ID.*

* * Vox *perferantur* hic Supplenda, vel vt Codex Iust. habet *referantur.* Et absunt sequentia a Cod. Iust. Non tam quia huiusce legis pars *tit. de cursu publico* conuenire magis videri possit, quam quia contaminatissima ea est & corruptissima. Ego ita restituam, quomodo mox dicam. *ID.*

COMMENTARIVS.

HONORII Imp. quinque constitutiones de Paganis, sacrificiis & templis sequuntur, puta hæc lex, & *lex* 17. 18. 19. 20. Quarum hæc ad Hispaniam & ad Gallias pertinet, cæteræ vero ad Africam. Hac lege data, quæ est A. D. 399. vt ab vna parte Sacrificia prohibet, ita contra ORNAMENTA publicorum operum per Hispanias & quinque Prouincias dirui seu euehi vetantur: non obstante contrario rescripto aut lege aliqua: non obstante item euectione: vt maxime scilicet sacrificia, seu ritus Gentilitios abolitos ibi voluerit Honorius, ab ornamentis tamen publicis abstineri ibidem voluit. Nempe quod in his ornatus publicus consisteret. Eadem vero sententia mensque stetit Theodosio Magno *l.* 8. *supr.* Eademque ratione Valentinianum Iuniorem cultum spoliatorum mœnium Romæ inuestigari a Præfecto Vrbis iussisse scribit Symmachus, *lib.* 10. *epist.* 34. Eoque pertinet & illud apud Prudentium 1. *contra Symmachum a vers.* 502. sub eodem Honorio, qui huius legis auctor est, scribentem:

O Proceres liceat statuas consistere puras
Artificum magnorum opera hæ pulcherrima nostræ
ORNAMENTA cluant patriæ, nec decolor vsus
In vitium versæ monimenta coinquinet artis.

Hæc Prudentius sub eodem, vt dixi, Honorio. At Christiani ferme ad idololatriam pessundandam, vt in templa passim iuere (de quo dictum iam ad *d. l.* 8. *supr.*) ita & in alia quoque ornamenta (quibus superstitio aliqua olim tributa) & quidem publica iam lege & rescripto: quod hæc lex indicat, simul & inhibet. Et alia tamen mox eidem Honorio *l.* 18. 19. 20. per Africam mens fuit, puta vt simulacra non a templis aut fanis tantum euellerentur, verum etiam alibi, puta a lauacris & publicis aspectibus: *Ne* (vt nominatim dicitur *d. l.* 20.) *illecebram errantibus præstarent.*

Ornamenta operum publicorum, quæ *hac leg.* & apud Prudentium dicuntur, sunt simulacra operibus publicis affixa; verbi gratia lauacrorum seu balneorum simulacra *d. l.* 20. *infr.* vbi dicam: simulacra item, quæ in foro erant: Ἀγάλματα, (inquit Xenophon) τῶν ἐν ἀγορᾷ Θεῶν, *simulacra Deorum in foro.* Vnde Θεοὶ ἀγορᾶς ἐπίσκοποι, *Dii fori speculatores*, Æschylo *in Thebaide v.* 251. Inde ἀγοραῖος. Ammonius: ἀγοραῖος προπερισπωμένως σημαίνει τὸν ἐν ΑΓΟΡΑ τιμώμενον, *forensis circumflexe designat cultum in foro.* Vide & Plautum *Bacchidibus*, & Prudentium *in Agone Romani.* In Plateis & compitis quoque simulacra fuisse docet Lucianus, *in Prometheo p.* 180. *T. I. Edit. Græuii*: μεσαὶ δὲ Διὸς πᾶσαι καὶ ἀγυιαὶ, πᾶσαι δὲ ἀνθρώπων ἀγοραὶ, *omnes plateæ plenæ sunt Ioue, & fora omnia hominibus.* De omnibus his, & aliis, Tertulliani locus hic, *de spectaculis cap.* 8. notandus maxime. *Cæterum & plateæ & forum & balneæ & stabula sine idolo non sunt.* Ambrosius *aduersus Symmachum lib.* 2. *Non illis satis sunt lauacra, non*

cra, non porticus, non platea occupata simulacris? Huc pertinent & sequentia loca Athenagoræ πρεσβείας *pag. 30.* οἱ μὲν ἦν ἄλλοι ἀνδριάντες τῦ Νερυλλίνυ, κόσμημά εἰσι δημόσιον (ἤπερ καὶ τύτοις κοσμεῖται πόλις) εἷς δὲ αὐτῶν χρηματίζειν καὶ ἰᾶσθαι νοσῦντας νομίζεται: *porro Nerullini cæteræ quidem statuæ, ornatus sunt publicus (nam his quoque ciuitas ornatur) vna ex illis tum consulentibus respondere, tum morbo laborantibus medicinam afferre creditur.* Theodoretus, *lib. 7. de Græcor. affectionib. curand. pag. 103. Edit. Commelin.* Καὶ τῶν δὲ τῶν ἰνδαλμάτων ὁ μόνον τὰ τύτων τεμένη πεπλήρωκεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀγορὰς καὶ τὰς ἀγυιάς, καὶ μέν τοι καὶ τῶν εὐπόρων τὰς οἰκίας: *atque horum artificum simulacris non solum templa complerunt, sed fora, sed vicos, sed locupletum virorum domos.* Quin & statuarum in foro mentio apud Lucianum *in Anacharsi:* & Sidonii Apollinaris *lib. 1. Ep. ad*
p.281. *Montium.* Imo & si Cuiacio credimus, in *lege Fulcinius, hinc illud sciendum d. ex quibus causis in poss. ss. eat.* Imo & de stabulorum simulacris est quoque Apulei locus. Tandem totæ vrbes idolis refertæ erant. Vnde Lucas *Act. 17. 16.* Athenas vocat κατείδωλον πόλιν: quomodo κατάδενδροι loci arboribus & vineis consiti & id genus alia: Eaque etiam causa, cur Pauli per Athenas incedentis animus commoueretur, vbi tot locis simulacra occurrerent.

Nunc de inscriptione *huius leg.* videndum est, quæ duo obscura habet: primum in eo quod peculiarem Hispaniarum præfectum Prætorio memorare videatur, cum tamen Hispania vna cum tribus diœcesibus dispositioni Præfecti Prætorio Galliarum supposita fuerit. Et certe notæ hæ *P. P. Hispaniarum*, non interpretandæ sunt *Præfecto Prætorio Hispaniarum*, verum sic explicandæ sunt, *Proprafecto Hispaniarum*, id est, Vicario Hispaniarum: Vicarii nempe *Pro præfectis* diœceses sibi creditas temperare dicuntur *l. 4. hoc eod. Cod. supr. de proxim. com. disp.* Propræfecto regere Aurelius Victor *in Constantino.* Propræfectis diœceses regere, curare, apud Ammianum Marcellinum *lib. 23. cap. 1.* vbi de Alypio & *lib. 27. c. 8.* vbi de Ciuili agit. Propræfecto Prouincias agere, apud eundem *lib. 14. c. 5.* vbi de Martino Vicario Britanniarum. In veteri denique inscriptione apud Gruterum *CCCLXX. 3.* SYMMACHVS. PROPRÆFECTIS. PRÆTORIO. IN. VRBE. ROMA. FINITIMISQVE. PROVINCIIS. Ideoque & apud Symmachum *lib. 10. epist. 36.* Vicarii secunda iudicia vocantur, & vicarii dignitas apud Ausonium *in Mosella v. 407.* loco vexato, Præfecturarum titulus secundus, dicitur. Ergo hæ notæ *PP.* ita vt dixi interpretandæ sunt: pariter vt in inscriptione *l. 1. supr. de gladiatorib.* vbi v. quæ dixi.

Cur autem Notæ hæ *PP.* in huiusce legis inscriptione *Præfectum Prætorio* denotare non possint, causa non vna est. Primo, quidem Hispaniæ Vicarium non PP. habuerunt, qui Vicarius, vna cum Hispania sub dispositione PF. P. Galliarum erat: vt ex veteri inscriptione *apud Gruterum XXVIII. 2.* Zosimo, Sulpitio Seuero *lib. 2. sacra Historia cap. 49.* (qui anno ferme post *banc leg.* circa Annum 400. Historiam suam conscripsit) & ex Imperii notitia, & *l. 1. supr. de burgariis*, & *l. 10. supr. de Senator. & de Glebal.* certissimum est. Sed & Claudianus, quod notandum maxime, hoc ipso consulatu seu Anno 399. testis locupletissimus, de Manlio Theodoro PP. Galliarum agens *v. 50.*

.. HISPANA, inquit, *tibi Germanaque Thetis*
Paruit, & nostro diducta Britannia mundo,
Diuersoque tuas coluerunt gurgite voces,
Lentus Arar, Rhodanusque celer & diues IBERVS,
O quoties doluit Rhenus, qua Barbarus ibat,
Quod te non geminis frueretur Iudice ripis.

Et a successore eius in Præfectura Prætoriana Galliarum Vincentio Symmachus *lib. 9. epist. 23.* petit, *vt literis & Apparitore decreto iuuare dignetur curam suorum, quibus emendas ex HISPANIA curules iniunxit.* Secundo, argumento a coniuncto colligi possit, Macrobium istum non Præfectum Prætorio, verum Vicarium tantum fuisse. Nam in inscriptione ei iungitur *Vicarius, quinque Prouinciarum.* Cæterum ad æqualis ferme dignitatis viros, ad ἰσοτίμυς simul, constitutiones ἰσοτύπυς quoque Imperatores emisere, vt *l. 11. supr.* Verum hoc argumentum eludi posse video, argumento aliarum legum, quarum subscriptiones diuersæ dignitatis viros continent; Sed quid, quod tertium, verbis opus, aut peremptorium argumentum vltra moramur, cum hoc eodem Codice altera constitutio extet, quæ Macrobium hunc hoc tempore *Propræfecto* seu *Vicarium PP.* (per Gallias scilicet) fuisse disertis verbis ostendit? Ea est *lex 61. supr. de cursu publico*, quæ Vincentio Præfecto Prætorio (Galliarum) sequente Anno proximo 400. inscribitur. *MACROBIVM*, inquit, *inlicita præsumtione euectiones fecisse constitit, cum necessitas publica non flagitaret, quique multam temeritatis excepit. Ne autem idem in futurum contingat, Sublimitas tua Vicarios admonebit, vt ab huiusmodi vsurpatione nouerint abstinendum.* Quæ lex etiam ad illustrandam postremam huius legis partem omnino facit. Quare errant, qui censent, Hispanias suum peculiarem aliquando Præfectum Prætorio & hoc quidem tempore habuisse argumento inscriptionis huius legis, cuius rei inanem rationem reddit Pancirolus, quam Blondellus recte refutat, *pag. 706.* Item eo argumento, quod iam Doctiss. Blondello in eodem errore versanti placuit *p 707.* quod & ita quoque peculiaris Præfectus Prætorio Illyrici & Africæ aliquando fuerit. Par error est Lazii, qui *lib. 2. Comment. 2.* ita quoque has notas PP. HISP. CIT. in inscript. apud Gruterum *CCLXXVII. 7.* interpretatur, pro Præfecto Prætorio Hispaniarum: quem refutat altera mox apud eundem *CCLXXVIII. 3.* vbi idem Valentinianus sub Caro Imp. expansis literis vocatur PRO PR. PROVINCIÆ HISPANIÆ CITERIORIS, quod a Gutherio recte notatum 2. *de offic. dom. Aug. 7.* Viceuersa errat Doctissimus Berterius I. *Pithanon 5. p. 62.* & *pag. 826. Tom. IV. Thesaur. Iur.* & post eum Geographiæ sacræ auctor *pag. 172.* triplici errore. Primo, cum vocem *Hispaniarum* hic in textum irrepsisse censet. Secundo, cum *Macrobium P. P. Galliarum* hic indicari putat. Tertio, cum hac lege, Hispanias, quarum quinque Prouinciæ fuerunt, quinque Prouinciarum appellatione comprehendi censuit (de quo mox) Tandem ex his liquet, vel in inscriptione has notas PP. significare Propræfecto Prætorio, vel rescribendum vnico p. addito *PPP.* id est, Propræfecto Prætorio. Est igitur & alius Gutherii error, qui *Proprætorem* hic interpretatur. Cuiusmodi sane nullus hac ætate fuit Hispaniæ Proprætor, qui sub Caro Imp. equidem fuit, vt testantur inscriptiones illæ. Et hæc de *PP. Hispaniarum*, & de *Hispaniis*. Quanquam & illud non abs re fuerit monere, hoc ipso anno Toleti Synodum aduersus Priscillianistas habitam, testis Idacius *Chronico.*

Nunc de *Vicario quinque Prouinciarum*, qui Macrobio itidem Vicario in inscriptione iungitur, quisnam sit; ac primum quidem quænam illæ quinque Prouinciæ fuerint, nunc porro videndum est.

Fuit

Fuit tempus, cum ipse crederem, *Britannias* designari: tum ex adiuncta Vicarii Hispaniarum appellatione, tum quia Britanniam in quatuor aliquandiu Prouincias (Sexto Rufo teste *in Breuiario*) diuisam, quinta, *Valentia* scilicet, (circa Ann. D. 374.) auctam fuisse Ammianus Marcellinus *lib. 28. cap. 3.* docet. Denique quia Imperii Notitia *sub Vicario Britanniarum* disertim quinque Prouincias (& has quidem, *Maximam Cæsariensem*, *Valentiam*, *Britanniam primam*, *Britanniam secundam*, *Flauiam Cæsariensem*) fuisse testatur. Verum hæc interpretatio, quam alioquin & V. CL. Camdenus, datis aliquando ad me literis, probauerat, deinceps displicere mihi cœpit. Nouum enim id & inauditum, nulloque satis auctore defendi potest. Secunda eorum est sententia, qui *Hispanias*, quinque Prouinciarum nomine comprehendunt: quos refutant ea, quæ superius dicta fuerunt de Macrobio Vicario Hispaniarum, qui vtique a Vicario quinque Prouinciarum hic distincte separatur. Quare & tertia eorum sententia concidit Panciroli & Massonii, qui Hispaniarum partem vlteriorem trans Iberum, quæ Romanis post Vandalos & Alanos reliqua fuit, hic intelligunt: quos & hæc præterea ratio refutat, quod Vandali & Alani nonnisi vndecennio ferme post *huius legis* æram Hispanias innaserint, teste Idacio, quod Blondellus quoque obseruauit *pag. 707.* qui aliis adhuc rationibus id recte refutat. Quare superest, per Gallias has
p.282. quinque Prouincias, (ad quas etiam refero *legem 23. supr. de Episcopis*) earumque hunc Vicarium, fuisse, & nominatim quidem intelligendas, non *Narbonenses duas*, *Viennensem* & *Alpes maritimas*, (quæ alias Doctiss. Berterii sententia est *Pithan. I. c. 5. pag. 825. Thes. Iur. Tom. IV.*) verum *duas Aquitanicas* & *tres Lugdunenses*.

Id vt probem, sternenda sunt prius hoc loco omnia huius quinque Prouinciarum appellationis testimonia. Primo, mentio occurrit in præfatione Concilii Valentini *pag. 795. Tom. I. Concil. Harduin.* vbi Synodus coacta dicitur, *ex Galliis & quinque Prouinciis*, A. D. 374. Secundo, in Maximi Tyranni Epistola ad Syricium Episcopum Anno 383. *Tom. I. Epist. Rom. Pontif. pag. 48.* & *apud Baronium A. D. 387. num. 65. Quorum conuentum ex opportunitate omnium, vel qui intra Gallias, vel qui intra quinque Prouincias commorantur, in qua elegerint vrbe constituam.* Tertio, Symmachus quoque harum quinque Prouinciarum meminit: vbi *Treuiros & quinque Prouincias* coniungit *lib. 4. ep. 30.* ad Protadium. *Tu*, inquit, *non iisdem sedibus immoraris, dum aut Treuiros ciuica religione, aut quinque Prouincias otii voluptate commutas: mihi est Romæ iugis statio.* Quæ quidem epistola per hæc ipsa tempora data est, & forte hoc ipso anno. Quarto, harum quinque Prouinciarum mentio occurrit in Concilio Taurinensi eodem Anno D. 399. (*pag. 957. Tom. I. Concil. Harduin.*) quo hæc lex data est, vbi decreta eius mittuntur *Fratribus per Gallias & quinque Prouincias constitutis.* Quinto, Philastrius (qui Anno 400. sequente scribebat) earum meminit: qui, vt hic Hispaniæ & quinque Prouinciæ coniunguntur, simul & duo Vicarii earum Prouinciarum, ita quoque eas coniungit *in hæresi Manichæorum 62.* de Priscillianistis agens. *Vt latrones*, inquit, *iam sub figura confessionis Christianæ multorum animas mendacio ac pecudiali turpitudine non desinunt captiuare, qui & in Hispania & quinque Prouinciis latere dicuntur, multosque hac quotidie fallacia captiuare.* Sexto, in Notitia Imperii (quæ conscripta fuit 28. Annis post hanc legem) sub dispositione Comitis rerum priuatarum *quinque Prouinciæ* ita designantur. *Rationalis rei priuatæ per Hispanias: Rationalis rei priuatæ per Gallias: Rationalis rei priuatæ per quinque Prouincias: Rationalis rei priuatæ per Britannias.* Et rursum, Septimo, sub dispositione Comitis S. L. *Rationalis summarum Hispaniæ: Rationalis summarum quinque Prouinciarum: Rationalis summarum Galliarum: Rationalis summarum Britanniarum.*

Testimoniis omnibus (vno excepto ex eadem Notitia Imperii desumto, quo hanc inquisitionem fine huius sermonis claudemus) quibus quinque Prouinciarum, de quibus nunc quæritur, mentio fit, consignatis. Primum apparet, quinque Prouincias, quas Iustinianus coniunxit *Nouell. 50.* quasque Bono Quæstori subiicit, huc nulla ratione spectare, quas & ibi nominat, *Scythiam*, *Mysiam*, *Curiam*, *Cyclades*, *Cyprum*. Secundo, ex Notitia Imperii liquet, non quinque Prouincias Britanniarum: non quinque Prouincias Hispaniarum accipi posse, verum quinque Prouincias per Gallias. Tertio apparet, non vniuersas Gallias hic ea appellatione intelligendas, verum partem Galliarum tantum, eamque adhuc a Generali Galliarum appellatione distinctam: Nempe, *Galliarum* appellatio aliter atque aliter hoc tempore accepta fuit, ac nominatim ab Aquitania distincta, vt ex sexto Rufo, Ausonio *in Arelate v. vlt.* Ammiano Marcellino, Seuero Sulpitio *lib. 2.* Olympiodoro, Renato Frigerido, Antonini itinerario, discere liquet. Quarto apparet, ex Symmachi loco, neque Belgicam, in qua Treuiri sunt, quinque Prouinciarum appellatione comprehensam fuisse. Quinto ex Synodo Valentina apparet, Viennensem (saltem primam & secundam) in qua Valentia, Narbona, Massilia, Vienna, harum quinque Prouinciarum numero non fuisse, vtpote cum non alibi quærendas quam in Galliis appareat ex scopo ipso Maximi Tyranni, Concilii Valentini & Taurinensis. Maximus agit de Concilio, quod agi debebat in iudicio Agroetii Presbyteri Gallicani: Concilium Valentinnum mittens decreta sua in Gallias, eas diuidit *in Gallias & quinque Prouincias.* Concilium Taurinense, quod a Conciliis Gallicanis ignotum erat, rationem reddit iudicii sui. Sexto, igitur apparet *Aquitanicas* primum *Prouincias* hac quinque Prouinciarum appellatione contineri, quod Seueri Sulpitii locus *lib. 2. hist. sacr. cap. 48.* cum Philastrii testimonio collatus ostendit. Nam quod Philastrius ait, Priscillianistas (nam de his sentit) & *in Hispania, & quinque Prouinciis* latuisse, Seuerus Sulpitius eodem tempore *de Aquitania* id refert, his inter alia verbis de Instantio Saluiano & Priscilliano Synodo Cæsaraugustana in Hispania condemnatis, & Romam atque Italiam proficiscentibus. *Sed iter eis præter interiorem Aquitaniam fuit, vbi tum ab imperitis magnifice suscepti sparsere perfidiæ semina, maximeque Elusanam plebem sane tum bonam & Religioni studentem, prauis prædicationibus peruertere, a Burdigala per Delphinum repulsi, tamen in agro Euchrociæ aliquantisper morati, infecere nonnullos suis erroribus. Inde iter ceptum ingressi sane turpi pudibundoque comitatu, cum vxoribus atque alienis etiam fœminis, in quibus erat Euchrocia ac filia eius Procula, de qua fuit in sermone hominum Priscilliani stupro grauidam, partum sibi graminibus abegisse.*

Quare tandem, cum neque Belgica neque Viennensis harum quinque Prouinciarum numero fuerint, fuerit Aquitanica superest, præter duas Aquitanicas harum quinque Prouinciarum numero fuisse tres præterea Lugdunenses Prouincias. Quare tandem quinque Prouinciæ sunt, *Aquitania prima & secunda*, *Senonia* (in qua Parisii) *secunda & tertia Lugdunensis.* Et vero hoc iam est, quod Notitia Imperii exerte docet, cum de Duce tractus Armoricani

ricani & Neruicani limitis agit. *Extenditur*, inquit, *tractus Armoricani & Neruicani limitis per Prouincias quinque; per Aquitaniam primam & secundam, Senoniam, secundam Lugdunensem & tertiam.* Quo testimonio nil clarius, vt mirer, Viros Doctos in hac inquisitione ad hunc locum non attendisse, atque ideo grauiter lapsos: in quibus sane sunt & qui quinque Prouincias Galliæ Narbonensis hic accipiebant. *

Ex his etiam verum illud iam & immotum deinceps erit, non vnum per hæc tempora *Vicarium per Gallias* fuisse, quicquid contra Scaligerum nonnulli afferant, quos huius legis inscriptio refutat. Etsi fateor postea vniuersas, quæ Romanis tum supererant, Gallias in vnam rursum Vicariam coaluisse: quod sane Notitia imperii docet. De p.282. septem Prouinciis Galliarum, alius erit dicendi locus.

Quanam autem ratione vel occasione quinque hæ, quas dixi, Prouinciæ Galliarum peculiarem Vicarium habere cœperint, difficile dictu. Sane, cum antiquissima harum quinque Prouinciarum mentio occurrat in Synodo Valentina Anno Domini 374. inque Maximi Tyranni tempora incidat, ab illis temporibus hoc repetendum puto. Et quidem ab Anno Domini 383. quo Maximus Tyrannus in Gallias, ac nominatim Armoricam, vt volunt, transgressus est. Cuius Armoricani alioquin transitus Historia fabulis contaminatissima est.

Hæc cum ita sint, iam intelligimus hanc legem, vt ad Hispanias ita & ad Galliarum partem pertinere, simulque intelligimus, quantum incubuerint hoc tempore etiam Galliarum & Hispaniarum Episcopi ad eradicandam Gentilitiam superstitionem. Quod speciatim alioquin de *B. Martino* Turonensi in Lugdunensi *tertia*, quæ de quinque Prouinciarum numero quinta fuit, Episcopo, per hæc ipsa tempora memoriæ proditum: vide Seuerum *in vita S. Martini, cap. 10.*

Vt ad huiusce legis sententiam, eamque postremam redeam. Vetat *hac lege* Honorius templorum ornamenta detrahi & transferri, rescriptis in id euacuatis, & euectionibus cursus publici prohibitis. Hæc enim est vltima huiusce sententiæ mens, quam & ita totam restituo: *Erutas huiusmodi chartas ex eorum manibus ad nostram scientiam, vt & si quas inlicitas euectiones aut suo aut alieno nomine potuerint demonstrare, eas oblatas ad nos mitti decernimus.* Nempe, quamlibet euectione munitos, ad huiusmodi ornamenta transferenda admitti vetat: vt cæteroquin euectiones vsurpatæ ad marmora transferenda *l. 15 supr. de cursu publico.*

* Disputat late aduersus Gothofredi sententiam, quam de quinque prouinciis protulit, Antonius Pagius *in Critic. in Annal. Baron. an. 374 num. 5 sequ.* & magis adhuc conuellit eius opinionem, suæ robur additurus, *ad an.* 401. vbi de septem Prouinciis erudite disseruit.

Caroli Hannibalis Fabroti
Notæ.

Sacrificia quidem prohibentur, sed publicorum operum ornamenta destrui vetantur.

Publicorum operum ornamenta.] Simulacra, quæ in balneis, foro, plateis, & compitis. Theodoret. *lib 7. de græcor. affect. curand. p.* 107. Καὶ τῶν δὲ τῶν ἰνδαλμάτων οὐ μόνον τὰ τούτων τεμένη πεπλήρωκεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀγορὰς, καὶ τὰς ἀγυιὰς, καὶ μέν τοι καὶ τῶν εὐπόρων τὰς οἰκίας. Epiph. Schol. *Tripart. lib. 2 cap. 20. Aliæ vero imagines & statuæ (imperante Constantino) ex pretiosa confectæ materia, igne crematæ sunt, & pecuniæ publico sociatæ: Quæ vero ex ære mirabiliter facta videbantur, ad Constantinopolin sunt aduecta ornatus causa, & hactenus in publico collocata, & per plateas, & in circo atque regalibus.*

Ornamenta.] Athenagoras πρεσβείας, *pag.* 30. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι ἀνδριάντες τοῦ Νερυλλίνου κόσμημά εἰσι δημόσιον (εἴπερ καὶ τούτοις κοσμεῖται πόλις)· εἷς δ' αὐτῶν καὶ χρηματίζειν καὶ ἰᾶσθαι νοσοῦντας νομίζεται. Iulius Firmicus *de error. profan. relig. Tollite, tollite securi, sacratissimi imperatores, ornamenta templorum: Deos istos] aut monetæ ignis, aut metallorum coquat flamma.* Et Ecclesiæ Africanæ Patres decreuerunt ab Imperatoribus postulare, vt templa, quæ in agris, vel in locis abditis constituta nullo ornamento essent, iuberent destrui, *can.* 58. *Cod. Eccles. African.*

Arcadii Tertia *hoc titulo lex; de* Templis *per agros diruendis.*

XVI. (a) Iidem AA. Eutychiano PF. P. (b)

Si qua in agris templa (c) sunt, sine turba ac tumultu diruantur: His enim deiectis atque sublatis omnis superstitionis materia consumetur. Dat. (d) III. Id. Iul. Damasco, Theodoro v. c. cons. [399.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus suis recte inseruit Baronius, *Anno D.* 399. *n.* 57. Meminit eius Theodoretus, *lib.* 5. *cap.* 29 & Georgius, *in vita Ioannis Chrysostomi, n.* 23. *Gothof.*

(b) *Eutychianus* sub Arcadio PP. Orientis scilicet: vide sup. *l.* 33. *de hæreticis*, *l.* 3. *de censitorib. l.* 25. *de erog. mil. ann. l.* 57. *de appellat. l.* 1. *de nauibus non excus.* v. *Prosopogr.* & quæ dixi ad *l. vnic. supr. ad l. Corn. de sicar. Id.*

(c) Vide & *l.* 18. 19 *infr. Id.*

(d) Pro *proposita* vel *publicata*. Erat enim Arcadius Imperator hoc tempore Constantinopoli, vt probat *l.* 36. *supr. de hæret.* Et sane hanc legem ad Phœnicem pertinere mox ostendam. *Id.*

COM-

COMMENTARIVS.

Arcadii tertia hæc ſeu vltima hoc titulo conſtitutio eſt. Et hæc quidem, de templorum euerſione. Templa ſcilicet (cuiusmodi per Orientem quædam ante biennium iam Arcadii conſtitutione deſtructa fuiſſe docet *lex 36. ſupr. publ. oper.*) hac lege (per Phœnicem nominatim Libani mox vt oſtendam) & quidem in agris poſita ab eodem Arcadio Imp. ſine tumultu dirui nunc iubentur. Quæ quidem lex pertinet proculdubio ad id, quod Theodoretus, *lib. 5 cap. 29.* & Georgius *in vita Chryſoſtomi*, *num. 23.* & Anonymus, *in eiusdem vita*, & Simeon Metaphraſtes *num. 18.* de Ioanne Chryſoſtomo agens (qui ſuperiore Anno 398. Epiſcopus ordinatus fuerat, vt Socrates *lib. 5 cap. 2.* & Georgius *in eius vita* teſtantur) ſcribit: *μαθὼν δὲ τὴν* ΦΟΙΝΙΚΗΝ *ἔτι περὶ τὰς τῶν δαιμόνων τελετὰς μεμηνέναι, ἀσκητὰς μὲν ζήλῳ θείῳ πυρπολουμένους συνέλεξε* ΝΟΜΟΙΣ *δ' αὐτοὺς ὁπλίσας* ΒΑΣΙΛΙΚΟΙΣ, *κατὰ τῶν εἰδολικῶν ἐξέπεμψε τεμενῶν*: *porro cum didiciſſet, incolas Phœnices circa cultum ſimulacrorum adhuc inſanire, monachos quosdam cælo Dei feruentes collegit, eosque imperialibus edictis munitos, aduerſus idolorum templa direxit.* Et mox: *τοὺς μὲν οὖν ὑπολειφθέντας τῶν δαιμόνων* ΣΗΚΟΥΣ *ἐκ βάθρων* ΑΝΕΣΠΑΣΕΝ: *hac ratione dæmonum templa, quæ adhuc ſupererant, ſolo æquauit.* Ideoque lex hæc dicitur data (id eſt, propoſita ſeu publicata) Damasci; quæ Vrbs Metropolis erat Phœnices Libani, *ἀξιόλογος καὶ ἐπιφανεστάτη*, vt eam Strabo vocat, *lib. 16. p. 1096 Edit. Almeloveen.* vt etiam auctor libelli (qui Hieronymo falſe tribuitur) *de locis Hebraicis* in Actis Apoſtol. oſtendit. Eadem ratione, qua lex *33. ſupr. de Decurionib.* & *l. 9. ſupr. de filiis milit. apparitor.* Petro Conſulari Phœnicis Damaſco ſcriptæ dicuntur. Sic enim ſolitæ leges in Metropolibus proponi, vt facilius innoteſcerent, & Magiſtratus quoque Prouinciarum in Metropolibus ſedem conſtituere, vt proprio in id loco fuſius a nobis dicetur. Damaſcenos ſane Deorum cultui in primis addictos fuiſſe liquet. Vnde & *PIA Damaſcus*, Statio *lib. 1. Siluarum Calend. Decembr. v. 14.* *Quod ramis pia germinat Damaſcus.* Quod autem Scriptores ſuperiores in ſpecie huius legis templa in agris diruta *διὰ ἀσκητῶν* per Monachos Epiſcopi auctoritate ſcribant: id ipſum etiam ſub Theodoſio Magno factum queritur Libanius *oratione ὑπὲρ τῶν ἱερῶν*, quam ipſe edidi, vbi Monachos *μελανειμονοῦντας* vocat & Epiſcopos *ποιμένας*, multa in eos ſcribens.

Cæterum Arcadius hac lege Templa in agris Phœnices ſine tumultu dirui iubet: vt poſtea quoque Theodoſius Iun. Iudæorum Synagogas in ſolitudine, ſi ſine ſeditione fieri poſſet, deponi iuſſit, *l. 22. ſupr. de Iudæis.* Verum euentus huic rei minus reſpondit: Vtpote tumultu maximo per Phœnicem ob id exorto, plurimis Monachorum vulneratis, nonnullis etiam cæſis, vt ipſemet Chryſoſtomus *epiſt. 123.* & *126.* teſtatur. Agricolæ ſcilicet ſua ſibi Templa ſeruare enixius contendebant, iis rationibus, de quibus Libanius *dict. orat. ὑπὲρ τῶν ἱερῶν.* De templis alioquin in agris in genere dixi ſemel ad *Rubricam*, & ad *legem 3. ſupr.* De templis vero in agris per Africam & Præfecturam Prætorianam Italiæ dirui ab Honorio iuſſis: vide *l. 18. 19. infr.* p. 284

Cæterum, ex his, quæ de hiſtorico huius legis argumento diximus, tum inſcriptionis præſidio, quæ hanc legem *ad Eutychianum Præfectum Prætorio* (Orientis ſcilicet) datam præfert, tum ſubſcriptionis, vbi hæc lex *Damaſco* data, id eſt, recepta, publicata dicitur, apparet, hanc legem pertinere ad Orientem, & nominatim ad Phœnicem: Proinde liquet, quam male Baronius hanc legem putauerit datam ad Patrum Africanorum legationem: aliique pariter Viri Docti hanc legem ſpectare cenſuerint ad eum canonem Africanum: de quo antea; cum Africa non Arcadio Imperatori, (cuius hæc lex eſt,) verum Honorio pareret.

Caroli Hannibalis Fabroti

Notæ.

Sine turba & tumultu dirui templa, quæ ſunt in agris, iubentur: templis enim deiectis expeditius delinquendi licentia tolletur. Huc pertinet, quod ſcribit Proſper *in chronico*: *Toto orbe Romano antiquæ ſuperſtitionis templa deſtructa.*

Sine tumultu] Chriſtianis ſiquidem templa gentilium euertentibus, & ſimulacra confringentibus, ſecundum datam legem ante nouennium male ceſſit, vt ex Socrate ſcribit auctor *Tripartitæ, lib. 9 cap. 7.* & Niceph. Callixt. *lib. 12. hiſt. eccleſ. cap. 25.* Sane huc, non aliter ſpectat *can. 58. Eccleſ. African.* quam ſi dicas Africæ præſules hac conſtitutione commotos de diruendis per Africam templis cogitaſſe: nam poſt Conſulatum Stiliconis, hoc eſt biennio poſt hanc legem, ſiue poſt Conſulat. Theodori, Patres Africani mandata dederunt ad Imperatores de templis, in agris conſtitutis, euertendis.

Honorii Secunda *hoc titulo lex; qua* Festi *conuentus Ludique & Conuiuia permittuntur, idque per Africam.*

XVII. (a) Iidem AA. Apollodoro (b) Proc. Afric.

Vt profanos (c) ritus iam ſalubri Lege † ſubmouimus, ita feſtos Conuentus (d) ciuium & communem omnium lætitiam, (e) non patimur ſubmoueri: Vnde abſque

absque vllo sacrificio, atque vlla superstitione damnabili, exhibere (f) populo (g) voluptates, (h) secundum veterem consuetudinem: inire (i) etiam festa Conuiuia, (k) si (l) quando exigunt publica Vota, (m) decernimus. Dat. XIII. Kalend. Sept. Patauio, Theodoro v. c. CONS. [399.]

NOTÆ.

(a) *Lex* 4 *Cod. Iust. eod. tit.* Inseruit & hanc ipsam Annalibus suis Baronius *Anno D.* 399 *num.* 56. Iungenda autem illi *lex* 1 *infr. de religione*: imo & *lex prox.* 18. quæ eidem Apollodoro Proconsuli Africæ inscribitur, & Patauii pariter data est. Dies tantum discrepat *III. Kalend. Sept.* cum hæc, & *d. l.* 1. *de relig.* habeant *XIII. Kalend. Sept.* Verum illa ex his duabus emendanda venit. GOTHOF.

(b) *Apollodorum* hunc Proconsulem fuisse docet quoque Symmachus, *epist.* 13 *lib.* 8. & quidem Africæ, *epist.* 14. & 48. *lib.* 9 ID.

(c) *Profanos ritus*, id est Sacrificia, aliamque *damnabilem superstitionem* (idolorumque cultus) vt hac ipsa lege mox dicitur. ID.

† Hæc Honorii lex, qua sacrificia ab eo prohibita, non extat. ID.

(d) Conuentus Vrbis *l.* 8. *supr.* vide *Glossar.* ID.

(e) *Lætitiam*, id est, ludos & conuiuia: κοινὴν πάντων εὐφροσύνην, *communem omnium lætitiam.* Asterius *Homilia in Festum Kal.* quam habuit Ann. 400. κοινὴν καὶ πάνδημον πανήγυριν, *communem & vniuersalem conuentum.* In Euphemiam Martyrem. Publicum gaudium, Tertullianus *Apolog. cap.* 35. ID.

(f) *Exhiberi* Cod. Iust. quanquam & hoc sustineri potest. ID.

(g) *Populorum*, habet. Ita Cod. Iust. male. ID.

(h) *Voluptates*, id est, ludos: vide *Glossar.* ID.

(i) *Ministrari*, in *Cod. Iust.* Qua mutatione nil opus erat. ID.

(k) vide *l.* 19 & 20 *infr.* ID.

(l) Abest hæc vox *si* a *Cod. Iust.* ID.

(m) Vide *legem* 8. *supr.* & *l.* 5 *supr. de Episcopis.* ID.

COMMENTARIVS.

FESTOS CONVENTVS LVDOSQVE, & CONVIVIA per *Vota* publica (de quibus ad *l.* 8. *supr.* plenius actum fuit) id est, in festiuitatibus publicis, agitari, per Africam nominatim, *Honorius* hac constitutione A. D. 399. permittit. Citra vllum tamen sacrificium, & citra aliam superstitionem damnabilem, quam sese iam antea lege sua submouisse ait, cuius tamen legis nulla alibi memoria mihi nunc occurrit. Quæ alioquin sacrificia festiuitatibus istis publicis fieri solita a Gentilibus, vt præter hanc legem docuit quoque *lex 8. supr. hoc tit.* & *l. 5 supr. de Episcopis.* Et vero hac de causa postea idem Honorius conuiuia hæc exerceri & solemnitates has agitari prorsus vetuit Anno 408. *l. 19. infr.* vbi dicam.

De *ludis* per vota publica iam superius dictum fuit ad *d. l. 8.* De festis *Conuiuiis* & epulis per vota publica, obseruandum, ea inita quandoque in ipsis templis, quod indicare videtur *lex 19. infr.* qua vetantur *Pagani in honorem sacrilegi ritus FVNESTIORIBVS LOCIS exercere conuiuia vel quidquam solemnitatis agitare.*

Eoque pertinet dictum Apostoli 1 *ad Corinth. 8. vers. 10.* Nempe solemne apud Gentiles in templis conuiuari: id quod docet Vopiscus *in Tacito cap. 10.* aliique plures, Ammianus Marcellinus *lib. 22. cap. 12.* Tertullianus *de corona: Et excubabit pro Templis, quibus renunciauit, & cœnabit illic, vbi Apostolo non placet.* Item conuiuia hæc in publico & vicatim inita. Vnde *publica conuiuia*, Minutio Felici *cap. 12.* Iuuenalis quoque de his *Satyr. XV. v. 41.*

——Nec magnæ gaudia cœnæ
Sentirent positis ad templa, & compita mensis.

Tertullianus de votis his publicis agens *c. 35. Apolog. Grande videlicet*, inquit, *officium, focos & toros in publicum educere, vicatim EPVLARI, ciuitatem tabernæ habitu obolefacere, vino lutum cogere.* Et mox: *Cur enim vota & gaudia Cæsarum casti & sobrii & probi expungimus.* Idem cap. 42. *Non in publico liberalibus discumbo, quod bestiariis suprema cœnantibus mos est.* Tacitus *lib. 15. Annalium cap. 37. Ipse quo fidem acquireret, nihil vsquam perinde lætum sibi, ac publicis locis struere conuiuia, totaque vrbe quasi domo vti.* Insignis quoque Iosephi locus, *lib. 7 de bello Iudaico cap. 10. siu. 22.* vbi aduentum Vespasiani describit: τρέπεται δὲ τὰ πλήθη πρὸς εὐωχίαν, καὶ κατὰ φυλὰς, καὶ γένη καὶ γειτονίας, ποιούμενοι τὰς ἑστιάσεις, ηὔχοντο τῷ θεῷ σπένδοντες αὐτὸν τ' ἐπὶ πλεῖστον χρόνον Οὐεσπασιανὸν ἐπιμεῖναι τῇ Ῥωμαίων ἡγεμονίᾳ. *Vertunt autem se ad epulas turbæ, perque tribus & cognationes & vicinias conuiuia exercentes, Deo libabant, & ab eo precabantur ipsum Vespasianum quamplurimum temporis in Romano imperio perseuerare.* Nempe ait, per familias & vicinias publice conuiuatum, ibique Diis libatum. Inde factum scilicet, vt ab eiusmodi EPVLIS Christiani iam olim abstinuerint. Græci θοίνας, εὐωχίας, πανθοινίας, πανθυσίας, δημοθοινίας dixerunt: vide Aristotelem & Athenæum. In Glossis Philoxeni *diuulgatio*, ἐξαγωγὴ, δημοθοινία. p. 285. Theodoretus quoque θεραπευτικῇ 7. *p. 104. Edit. Sylburg.* τούτοις καὶ ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις, καὶ δημοθοινίας ἐπιτελεῖν, *festos dies, solennes cerimonias, populariaque conuiuia celebrari.* De iisdem epulis & sumtibus ad eas deputatis, vide *l. 20. infr.* vbi dicam. De his ipsis conuiuiis, & quidem sub Theodosio Magno permissis, insignis occurrit Libanii locus ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, *num. 5.* vbi Christianorum obiectioni huic,

Ἀλλ'

ἀλλ οὐκ ἀρκέσει τοῦτο τῷ βασιλεῖ. οὐκ ἔθυσαν οὖν, ἐρήσεταί τις, πάνυγε, ἀλλ ἐπὶ θοίνῃ καὶ ἀρίςῳ καὶ ἐνωχίᾳ τῶν βοῶν ἀλλαχοῦ σφαπτομένων, *sed non est suffecturum istud Imperatori: igitur dicet quis, non sacrificarunt: esto: Verum inter epulas & prandium & festiuitatem, boues cæsi fuerunt*, ita respondet. βωμοῦ δὲ οὐδενὸς τὸ αἷμα δεχομένου, οὐδὲ μέρους οὐδενὸς καιομένου οὐδὲ οὐλῶν ἡγουμένων, οὐδὲ σπονδῆς ἀκολουθούσης: εἰ δέ τινες συνελθόντες εἴς τι φαιδρὸν χωρίον μοσχὸν ἢ πρόβατον, ἢ ἄμφω θύσαντες, τὰ μὲν ἑψήσαντες, τὰ δὲ ὀπτήσαντες, κατασκευθέντες ἐπὶ τῆς γῆς ἔφαγον, οὐκ οἶδ᾽ εἴ τινας οὗτοι παρέβαινον τῶν νόμων, οὐδὲ γὰρ κεκώλυκας ταῦτα, ὦ βασιλεῦ, νόμῳ: ἀλλ᾽ ἓν εἰπὼν δεῖν μὴ ποιεῖν, τ᾽ ἄλλα πάντα ἀφῆκας, ὥς᾽ εἰ καὶ μετὰ πάντων θυμιαμάτων συνέπιναι, οὐ παρέβαινον νόμον, οὐδέ γε εἰ πάντες ἐν ταῖς φιλοτησίαις ᾖδον τε καὶ ἐκάλουν θεοὺς, εἰ μὴ καὶ τὴν οἰκοδίαιταν γιγνομένην ἑκάςῳ συκοφαντήσεις, ἣν ἔθος πολλοὺς ἀγροὺς εἰς τοὺς γνωριμωτέρους συνιόντας ἐν ταῖς ἑορταῖς θύσαντας εἶτα εὐωχεῖσθαι: τοῦθ᾽ ἡνίκα ἐξῆν ποιεῖν, ἐπόιουν, μετὰ ταῦτα πλὴν τοῦ θύειν ἡ περὶ τἄλλα ἔμεινεν ἐξουσία: καλούσης τοίνυν τῆς εἰωθοίας ἡμέρας ὑπήκουον, καὶ οἷς ἀκίνδυνον ἐτίμων αὐτήν τε καὶ τὸ ἔθος. *Atenim iam nulla est ara, quæ sanguinem excipiat, neque pars vlla adoletur, neque molæ salsa præcedunt, neque libatio sequitur. Si vero quidam in rus amœnum aliquod coëuntes, vitulum aut ouem, vel etiam vtrumque comedentes, hæc quidem assantes, illa vero torrentes, humi strati comederunt, nescio vtrum aliquas leges hi transgressi sint. Neque enim hac lege vetuisti, o Imperator: verum, cum vnicum illud, quod facere ne liceret, edixeris, cætera omnia concessisti. Quare etsi cum omni fumigatione conuiuati sint, legem transgressi non sunt, etiamsi omnes inter epulas cantarint, Deosque inuocarint: nisi & priuatam victus cuiusque rationem in calumniam voces: ex qua mos est, vt multi agri in nobiliores coëuntes in festis sacrificantes conuiuentur: Hoc igitur cum facere liceret, fecerunt & deinceps excepto sacrificio, circa alia licentia mansit. Quare consueta die inuitante, obsecuti sunt mori, & per quæ periculo vacuum erat, eam coluerunt locumque.* Ex hoc Libanii loco discimus, hæc conuiuia in festiuitatibus quibusdam agitata, & in his aliquando fumigatum, Diisque carmina dicta: denique ex multis agris in vnum celebriorem, conuentum; (idque est quod *vicatim epulatos* ex aliis scriptoribus iam ostendi.) Ergo vbi ad Christianos Principes deuentum est, hæc quidem conuiuia Gentilibus aliquamdiu relicta fuere, etiam sub Theodosio Magno, de quo est superior Libanii locus ὑπὲρ τῶν ἱερῶν. Imo & ad hæc Christianos compellere Gentiles soliti: quod prohiberi Patres Africani petiere, vt docet *can. 60. Cod. African.* de quo mox. Cum iam antea ad lustrorum sacrificia Christiani celebranda compelli vetiti fuissent: *l. 5. supr. de Episcopis*, & ad archierosynam *l. 112. supr. de Decurionib.* & ad custodiam templorum admoueri: *l. 1. supr. de fide Cathol.* Ergo vt maxime Gentilibus sacrificia interdicta forent, ritusque alii profani, conuiuia tamen agitare permissi, & quidem hac Honorii lege. Pariter vt sub Theodosio Magno. Tandem vero decennio post Anno Domini 408. idem Honorius & hæc ipsa conuiuia illis ademtum iuit, *l. 19. infr.*

Ex his interim liquet, quibusnam gradibus Gentilitia superstitio pessundata fuerit. Primo quidem sacrificia tantum prohibita: mox & alii ritus Gentilitii veluti τὸ λιβανωτὸν: tandem etiam & conuiuia solemnitatesque aliæ vetitæ. Et prohibita etiam tamen, nihilominus mansere, sic quidem vt in Christianos quoque ritus hi Gentilitii transierint, & quidem in Africa: hi ipsi, inquam, vt liquet ex Augustino *epist. 64.* Theodoreto, *extremo lib. 8. contra gentes*; & multo post, ex Gregorio Magno *lib. 9. epist. 71.*

Vt ad historicam nunc huius legis occasionem descendam, ita omnino censeo latam hanc ab Honorio per Africam constitutionem, occasione decreti illius & petitionis Patrum Africanorum, qui ab Honorio petendum decreuerant, vt Paganorum conuiuia & ludos festis Christianorum diebus prohiberet, vt habetur dicto *canone 60. & 61. Codicis Africani*, seu *canone 5. & 6.* Concilii Carthaginensis, quod Quintum dicitur. Canonis quinti seu sexagesimi verba sic habent, de Paganorum conuiuiis. *Illud etiam petendum, vt quoniam contra præcepta diuina CONVIVIA multis in locis exercentur, quæ ab errore Gentili attracta sunt, ita vt nunc a Paganis Christiani ad hæc celebranda cogantur, ex qua re temporibus Christianorum Imperatorum persecutio altera fieri occulte videatur, vetari talia iubeant, & de ciuitatibus & de possessionibus imposita pœna prohibere: maxime cum etiam in Natalibus beatissimorum Martyrum per nonnullas ciuitates, & in ipsis locis sacris talia committere non reformident. Quibus diebus etiam, quod pudoris est dicere, saltationes sceleratissimas per vicos atque plateas exerceant: vt matronalis honor, & innumerabilium fœminarum pudor deuote venientium ad sacratissimum diem iniuriis lasciuientibus appetatur: vt etiam ipsius sanctæ religionis pene aufugiatur accessus.* Canonis 6. seu 61. verba sic habent, de spectaculis. *Nec non & illud petendum, vt spectacula theatrorum cæterorumque PVDORVM die Dominica vel cæteris religionis Christianæ diebus celeberrimis amoueantur: maxime: quia sancti Paschæ Octauarum die populi ad Circum magis, quam ad Ecclesiam conueniunt, debere transferri deuotionis eorum dies, si quando occurrerint. Nec oportere etiam quenquam Christianorum cogi ad hæc spectacula: maxime, quia in his exercendis, quæ contra Præcepta Dei sunt, nulla persecutionis necessitas a quoquam adhibenda est: sed vti oportet, homo in libera voluntate subsistat sibi diuinitus concessa. Corporatorum enim maxime periculum considerandum est, qui contra præcepta Dei magno terrore coguntur ad spectacula conuenire.* Hæc quidem fuit Patrum Africanorum postulatio in illo Concilio Carthaginensi quinto, quod habitum non Anno 401. vt præfert, verum 399. Verum quam Honorius hoc tempore elusit: hac lege; *non patimur*, inquit, quomodo & *lege prox.* pariter eam elusit: *nostrarum beneficio sanctionum ne quis conetur euertere.* Sed grauior error est eorum, qui scribunt, cum permissa adhuc essent *hac lege 17.* huiusmodi conuiuia & conuentus, religiosissimos Principes, quique illis fuere a consiliis, censuisse, posse Christianos bona conscientia iis interesse: Quibus refutandis vel hæc lex sufficiat. Eorundemque similis est error, cum credunt, Christianos veteres non abstinuisse a collegiis superstitiosis Centenariorum & Dendrophororum, quos refuto ad *l. 1. supr. de Centenariis & Dendrophoris.* Est & eorundem grauissimus error, cum Asiarchas, de quibus *actorum c. 19. v. 35.* pios & *Christianos* fuisse censent: Quasi vero non ibi eoque tempore Gentiles Paulo Apostolo salutare consilium dedisse potuerint, pacis vtpote studiosi.

Tandem hanc ad rem pro magno esse debet integer Tertullianus *liber de Idololatria*, ac nominatim c. 14. vbi de Paulo agens: *Nimirum*, inquit, *Saturnalia & Kal. Ianuar. celebrans hominibus placebat? an modestia, & patientia, an grauitate & humanitate, an integritate? Proinde cum dicis omnia omnibus factus sum, vt omnes lucrifaciam, nunquid Idololatris Idololatres, nunquid Ethnicis Ethnicus, nunquid secularibus secularis?* Ibid. *Quibus nobis sub barba extranea sunt & neomeniæ & feriæ aliquando a Deo dilectæ; Saturnalia & Ianuariæ & brumæ & matronales frequentantur, munera commeant, strenæ consonant, lusus, conuiuia perstrepunt. O melior fides nationum in sectam suam, quæ nullam solenitatem Christianorum sibi vendicat, non dominicum diem, non pentecosten! etiam si nouissent, nobiscum non COMMVNICASSENT, timerent enim, ne Christiani viderentur. Nos ne Ethnici pronunciemur, non veremur?* Vt & Augustini illud sermone 6. de verbis Domini. *Si quæritis vnde vincantur Pagani,*
p.286 *vnde illuminentur, vnde ad salutem adducantur? Deserere omnes solemnitates ipsorum: deserere nugas eorum: Et si non consentiant veritati, saltem pudeat paucitatis suæ.*

Illud nunc probandum superest, huius legis æram cum Concilii illius æra congruere. Sane de Synodi istius quintæ tempore seu æra graues sunt admodum controuersiæ variæque sententiæ. Acta quidem ipsa Synodalia in collectione Isidori Mercatoris, & Codex Africanus, & Theodorus Balsamo, adnotatum habent annum, *Post Consulatum Fl. Stiliconis XVI. Kalend. Iul.* id est, Anno D. 401. Quod etiam tuetur Doctissimus Iustellus *præfat. in Cod. African.* & Card. Perronius *lib. posthumo aduersus R. S. B.* Et tamen Baronius *Anno D. 398. num. 33.* ex scripto Codice annum, *Post Consulatum Cæsarii & Attici VI. Kalend. Iun.* notat, id est, Anno D. 398. Et vero, nisi id omnino ad hunc ipsum Annum 399. referendum est, istud longe verius. Argumenta hæc ipse habeo. 1. Quod Anno Domini 399. hoc Codice non vna modo Honorii Constitutio, puta *lex 18. prox.* (quod argumentum Baronius recte adnotauit) verum TRES omnino constitutiones occurrant, quæ quatuor istius Concilii canonibus, seu petitionibus apud Imperatorem Honorium emerendis e sex in vniuersum ordine respondent: Nempe Primo, *lex sequens 18. hoc tit.* respondet *canoni 3 seu 58.* Secundo, *lex 1. de religione*, canoni 4. seu 59. Tertio, hæc *lex 17.* canonibus duobus 5. & 6. seu 60. & 61. Mox & Anno proximo 400. *lex 35. supr. de Episcopis*, canoni 62. & 65. Ex quibus tres, puta hæc *lex*, & *prox.* & *lex 1. de religione*, ad Apollodorum Proconsulem Africæ datæ sunt, atque adeo inter se committendæ veniunt, seu vnius constitutionis partes. Ita quidem, vt Honorius Imp. tribus illis capitibus quatuor, quæ Patres Africani petierant deneget.

Vt proinde incunctanter hæ constitutiones ad illud Concilium respectum habeant & referendæ deinceps sint: & viceuersa ex harum Constitutionum subscriptionibus, æra illius Concilii restituenda veniat, anterior aliqua his legibus. Vt autem superius dicta eo maiorem fidem mereantur, hic subiicere visum παραλλήλως canones quos dixi quatuor, totidemque constitutiones Honorii, quæ iis respondeant.

CONCILII CARTHAGINENSIS Quinti Canones.

3. Instant etiam aliæ necessitates a religiosis Imperatoribus postulandæ: Vt reliquias *Idolorum* per omnem Africam iubeant pœnitus amputari: nam plerique in locis maritimis, atque possessionibus diuersis, adhuc erroris istius iniquitas viget: vt præcipiantur & ipsa deleri. Et *Templa* eorum, quæ in agris vel in locis abditis constituta nullo ornamento sunt, iubeantur omnimodo destrui.

4. Petendum etiam, vt statuere dignentur, vt si forte in Ecclesia quamlibet *causam* iure Apostolico Ecclesiis imposito, agere voluerint, & fortasse decisum Clericorum vni parti displicuerit, non liceat Clericum in Iudicium ad testimonium deuocari eum, quia cognitor vel præsens fuerit, vt nulla ad testimonium dicendum Ecclesiastici cuiuslibet persona pulsetur.

5. Illud etiam petendum, vt quoniam contra præcepta diuina *Conuiuia* multis locis exercentur, quæ ab errore gentili attracta sunt, ita vt nunc a Paganis Christiani ad hæc celebranda cogantur, ex qua re temporibus Christianorum Imperatorum persecutio altera fieri occulte videatur, vetari talia iubeant, & de ciuitatibus & de possessionibus imposita pœna prohibere: maxime cum etiam in natalibus beatissimorum Martyrum per nonnullas ciuitates, & in ipsis locis sacris talia committere non reformidant: Quibus diebus etiam, quod pudoris est dicere, saltationes sceleratissimas per vicos atque plateas exerceant, vt matronalis honor & innumerabilium fœminarum pudor deuote venientium ad sacratissimum diem iniuriis lasciuientibus appetatur, vt etiam ipsius sanctæ religionis pene fugiatur accessus.

6. Nec non & illud petendum, vt *spectacula* Theatrorum, cæterorumque ludorum, die Dominica vel cæteris religionis Christianæ diebus celeberrimis amoueantur: maxime quia sancti Paschæ octauarum die populi ad Circum magis, quam ad Ecclesiam conueniunt, debere transferri deuotionis etiam dies si quando occurrerint. Nec oportere etiam quenquam Christianorum cogi ad hæc spectacula: maxime quia in his exercendis, quæ contra præcepta Dei sunt, nulla persecutionis necessitas a quoquam adhibenda est; sed oportet, vti homo in libera voluntate subsistat sibi diuinitus concessa. Corporatorum enim maxime periculum considerandum est, qui contra præcepta Dei magno terrore coguntur ad spectacula conuenire.

7. & 10. De Clericis damnatis, & de Equitio damnato Episcopo.

HONORII Imp. constitutionis ad Apollodorum PC. Africæ capita.

Ædes in licitis rebus vacuas, nostrarum beneficio sanctionum ne quis conetur euertere: Decernimus enim, vt ædificiorum quidem sit integer status: si quis vero sacrificio fuerit deprehensus, in eum legibus vindicetur: depositis sub officio *Idolis*, disceptatione habita, quibus etiam nunc patuerit cultum vanæ superstitionis impendi, *l. 18. C. Th. de Paganis.*

Quotiens de religione agitur, Episcopos conuenit iudicare: Cæteras vero causas, quæ ad ordinarios Cognitores, vel ad vsum publici iuris pertinent, Legibus oportet audiri, *l. 1. C. Th. de relig.*

Vt profanos ritus iam salubri Lege submouimus, ita *festos conuentus* ciuium & communem omnium *lætitiam* non patimur submoueri: vnde absque vllo sacrificio, atque vlla superstitione damnabili, exhibere populo *voluptates* secundum veterem consuetudinem: inire etiam festa *Conuiuia*, si quando exigunt publica vota decernimus, *l. 17. C. Th. de Paganis.*

Respondere videtur *l. 35. C. Th. de Episcopis*, data Anno 40.

Ex hoc iam παραλληλισμῷ liquido apparet, Concilium illud Carthaginense, quod *Quintum* dicitur, retrahendum vel ad Annum D. 398. vel ad initium Anni D. 399. Neque quidquam contra mouet,

mouet, quod Cardinalis Perronius contra Baronium contendit, recte huic Concilio adnotari Annum D. 401. cuius tria argumenta vno impetu ruunt, vtpote quæ perperam desumta sunt e sexto Concilio Carthaginensi, quod habitum Anno D. 461. quodque is improuide satis cum Quinto confudit. Primum ex eo, quod dixerat Baronius, *legem 18.* huius tituli latam Ann. D. 399. atque inde colligi Concilium illud Carthaginense præcessisse, quo decretum fuerat, non tantum ab Imp. postulandum, *Vt reliquias Idolorum per omnem Africam iuberet penitus amputari*, qui sane tertius canon est quinti Concilii: (Quodque argumentum ipsi modo comprobauimus) verum etiam, *vt reliquiæ Idololatriæ non solum in simulacris, sed & in quibuscunque locis vel lucis vel arboribus omnimodo delerentur.* Atqui Perronius hinc colligit, canonem patrum Africanorum *e. l. leg.* posteriorem esse, quandoquidem Imperatores, *d. l. 18.* tantum cauissent, *vt sacrificia e templis tollerentur, & idola sub officio deponerentur*, (quæ & ipsa verba minus intellexit) postea patres Africani illud posterius insuper petierint. Verum hic Baronii & Perronii error est, Concilium Carthaginense *sextum* cum *quinto* confundentium, quod reuera habitum fuit Anno D. 401. Atqui ita Perronii hic grauis error est & ἀβλεψία. Eodemque errore duo similia argumenta ex Augustini epistolis duabus vna *ad Quintianum 235.* altera *ad Xantippum* 236. desumitur; qui cum duorum canonum ex eo Concilio meminerit, Annoque 402 eas epistolas scripserit, aperte testatur canones istos recenti Concilio sancitos fuisse, ac proinde omnino Concilium istud Carthaginense habitum Anno Domini 491. verum enim est, duos illos canones, puta *de Clericis, qui intra annum causam suam agere non procurarint*; & alterum, *vt de alieno Monasterio susceptos, nec præpositos Monasterii, nec Clericos ordinare liceat*, contineri sexto Concilio Carthaginensi, vbi 14. & 15. locum occupant. Et sic concidit omnis Perronii labor, Quintum Concilium Carthaginense cum Sexto confundentis, quæ sane duo distincta Concilia fuere: non etiam, quod Doctiss. Iustellus quoque credidit, Quintum collectum ex his duobus.

p. 287

CAROLI HANNIBALIS FABROTI

Notæ.

Profani ritus *hac lege* submouentur, non etiam festi conuentus ciuium, siue publicæ festiuitates. Quam diligenter autem eas gentiles celebrarent, scribit Clemens *constitution. lib. 2. cap. 59 pag 48. vers.* Festi igitur conuentus ciuium non interdicuntur, nec conuiuia celebrandis publicis gaudiis iniri solita, de quibus Theodoretus *Græc affect. curat. 7. p. 104.* Τύτοις καὶ ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις καὶ δημοθοινίας ἐπιτελεῖν δ' τῶν ἀνθρώπων ἀλάστωρ ἐνομοθέτησε. Vsque ad luxuriam scilicet exhibentur eiusmodi conuiuia. Origenes *contra Celsum lib. 8 p. 405.* Ἐν αἷς (ἑορταῖς) τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἑορτάζον ἐξυβρίζει, ἐπὶ μέθας καὶ ἀκολασίας ἐκτρεπόμενον. Ad hæc autem celebranda Christiani cogebantur, donec terræ Africæ Patres hæc aboleri desiderauerunt, vt constat ex *can. 60. Cod. Eccles. Afric.* & *Epitoma Cann.* Constantini Harmenopoli *tit. 2 p. 51.* Certe non vbique reprobata eiusmodi conuiuia, sed in melius conuersa docemur ex Theodoreti *contra Gent. lib. 8. in fin.* ait enim, iniri festa conuiuia in honorem SS. Petri & Paulli, aliorumque martyrum, καὶ ἀντὶ, inquit, τῆς πάλαι πομπείας καὶ αἰσχρουργίας, καὶ αἰσχρορρημοσύνης, σώφρονες ἑορτάζονται πανηγύρεις, ὀ μέθην ἔχουσαι καὶ κῶμον, καὶ γέλωτα, ἀλλ' ὕμνους θείους καὶ ἱερῶν λογίων ἀκρόασιν. Quod etiam Gregorio M. placuit, qui sic ad Mellitum Abbatem scribit *ep. 71. lib. 9.* *Et quia boues solent in sacrificio dæmonum multos occidere, debet iis etiam hac de re aliqua solemnitas immutari, vt die dedicationis, vel natalitio sanctorum martyrum, quorum illic reliquiæ ponuntur, tabernacula sibi circa easdem ecclesias, quæ ex fanis commutatæ sunt, de ramis arborum faciant, & religiosis conuiuiis solemnitatem celebrent*, &c. Sic etiam nonnulli voluere paganicas immolationes in melius commutare, quod tamen hautquaquam ferendum SS. Patres existimarunt; vt constat ex fragmento cuiusdam Concilii, quod indixit Carolus M. & exstat inter epistolas D. Bonifacii Archiepiscopi Moguntini: *Vt populus Dei paganias non faciat: sed vt omnes spurcitias gentilitatis abiiciat, & respuat, siue sacrificia mortuorum, siue sortilegos vel diuinos, siue phylacteria, auguria, siue incantationes, siue hostias immolatitias, quas stulti homines iuxta ecclesias ritu pagano faciunt sub nomine Sanctorum Martyrum, vel Confessorum Dei, & suos sanctos ad iracundiam prouocantes.* Sed cum eiusmodi festa conuiuia intra sobrietatem non consisterent, vt scribit B. Augustinus *epist. 64.* tandem exerceri desierunt. Similiter agapæ, ἢ συσσίτια μετὰ τὴν κοινωνίαν τῶν θείων μυστηρίων, fieri solita, prohibita sunt. Quod autem hæretici Montanistæ, paganum in morem, vel certe ad exemplum vere Christianorum, conuiuia celebrarent post communionem, frugalitate tamen exulare iussa, & errori luxuria insuper addita, ideo iubentur inposterum iis abstinere, *l. 20. Cod. Iust. de hæret.* Si modo legatur, vt apud Balsamonem ad Photii *Nomocanon. lib. 12. cap. 2. p. 129.* Μοντανισταὶ ἐξαιρέτως μηδένα τῶν καλουμένων παρ' αὐτοῖς πατριαρχῶν, ἢ κοινωνῶν, ἢ ἐπισκόπων, ἢ πρεσβυτέρων, ἢ διακόνων ἐντὸς ἐχέτωσαν Κωνσταντινουπόλεως, κωλυέσθωσαν δὲ ἐντὸς πραγματεύεσθαι τῶν ὅρων αὐτῆς καὶ τὰ ἀσελγῆ συσσίτια, ἢ τὰ ἀσεβῆ συμπόσια ποιεῖν.

Communem omnium lætitiam] κοινὴν καὶ πάνδημον πανήγυριν, Asterius in relatione in Euphemiam martyrem: extat *Syn. Nic. 2. act. 4. pag. 467.*

HONORII Tertia *hoc titulo lex: de* TEMPLIS *non euertendis, de* SACRIFICIIS *prohibendis, & de* IDOLIS *deponendis, per Africam.*

XVIII. (a) Iidem AA. Apollodoro Proc. Afric.

AEDES, (b) inlicitis (c) rebus vacuas, nostrarum beneficio (d) sanctionum, ne quis conetur euertere: Decernimus enim, vt ædificiorum quidem sit integer (e) status, si quis vero sacrificio (f) fuerit deprehensus, in eum legibus † vindicetur: Depositis sub officio (g) idolis, disceptatione habita, quibus etiamnunc patuerit cultum (h) vanæ superstitionis impendi. Dat. III. (i) Kalend. Sept. Pataui. Theodoro v. c. coss. [399.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus suis recte inseruit Baronius *Anno D. 399 n. 55.* Iungenda autem illi, vt iam monui, *lex super. prox. 17.* & *l. 1. infr. de religione. ID.*

(b) Publicas, Priuatas, item templorum. *ID.*

(c) Puta Aris & simulacris. *ID.*

(d) Id est, Prætextu seu obtentu legum, quibus simulacra vbique euerti seu deponi iussa fuerant. *ID.*

(e) Eadem mens Maioriano *Nouell. 6. ID.*

(f) In sacrificio. *ID.*

† Iam antea latis, ac proinde capitali pœna: de quo mox & ad *l. 23. infr. ID.*

(g) Id est Officialium, diligentia: vide *l. prox. infr.* & quæ mox dicam. *ID.*

(h) Ritum l. 19. *infr. ID.*

(i) Forte *XIII.* vt ita hæc lex superiori coniungatur. Et vero ita nonnulli habent. *ID.*

COMMENTARIVS.

Templa destrui hac Honorii constitutione Anno Domini 399. per Africam *vetantur*: Atenim & Sacrificia rursum inhibentur & Idola seu simulacra deponi iubentur. Sacrificia scilicet ab Honorio per Præfecturam Prætorianam Galliarum prohibita penitus fuisse ex *l. 15. supr.* iam vidimus: Per Præfecturam Prætorianam Italiæ & Africam nominatim, sicut ex proxima *supr. l. 17.* sic & ex *hac lege* rursum discere licet: & quidem sub pœna capitis, quod etiam Augustinus *epist. 48.* docet. *Quis nostrum*, inquit, *quis vestrum non laudat leges ab imperatoribus datas aduersus sacrificia Paganorum? Et certe longe ibi pœna seuerior constituta est; illius quippe impietatis capitale supplicium est.* Idem rursus *lib. 1 aduers. Petilianum Parmenian. c. 7.* *Iussa sunt recentibus legibus inhiberi etiam sacrificia sub terrore capitali.* Simulacra item seu idola, quibus cultus a Paganis impenderetur, deponi Honorium iam ante iussisse, hæc & sequens *lex 19* ostendunt, & de Africa nominatim iuxta hanc legem Augustini *dict. lib. 1 aduersus Ep. Parmenian. c. 7.* (hoc ipso anno scribens, vt quidem existimo) confirmat. *Paganorum*, inquit, *simulacra euerti atque confringi iussa sunt recentibus legibus, inhiberi etiam sacrificia sub terrore capitali.* Et mox: *Dæmones istam patiuntur persecutionem per Imperatores Christianos, vt pene toto orbe terrarum euertantur, idola comminuantur, sacrificia subtrahantur, qui eos honorant, si deprehensi fuerint puniantur.* Et rursum *epist. 120. Leges*, inquit, *quæ de Idolis confringendis viuo Stilichone in Africam missæ sunt ex voluntate Imperatoris constitutæ, &c.* Ait vero hac lege Honorius, *depositis sub Officio idolis; depositis*, id est euersis, *sub Officio*, id est, Officialium Magistratuum diligentia. Quod etiam discimus ex *l. prox.* non quod Cardinalis Perronius putauit, *posthumo aduersus S. R. B. pag. 404.* duplici errore: depositis inter manus Officialium Imperatoris.

At ædificia ipsa nihilominus hoc prætextu dirui Honorius *hac leg.* vt & *l. 19.* & *l. 20. infr.* vetat. Et Diuus Augustinus tamen non superiore tantum loco, verum etiam *lib. 18. de ciuitate Dei, cap. vlt.* & quidem hoc ipso Consulatu 399. paucis ante hanc legem latam mensibus, Templa Carthagine euersa fuisse testatur. *Consule Manlio Theodoro*, inquit, *in ciuitate notissima & eminentissima Carthagine Africæ, Gaudentius & Iouius Comites Imp. Honorii XIV. Kalend. April. falsorum Deorum templa euerterunt, & simulacra fregerunt.* Quem alioquin locum Prosper *lib. de promissionib. Dei parte 3.* enarrans, templa tantum exspoliata (at non etiam euersa) fuisse scripsit. Deinde etiam in eo lapsus est Prosper, quod Theodosii Imperio factum id tradidit, vide & Consularia Idacio subnixa.

Et vero tandem dubium mihi nullum, non tantum id quod Augustinus narrat, a Gaudentio & Iouio Honorii Imp. Comitibus, templa his Coss. ante quinque menses, & quod excurrit, euersa, huic constitutioni ferendæ occasionem præbuisse: Verum & hac lege Honorium diserte Patrum Africanorum Legationem ad se decretam, quoad idola quidem attinet probatam, quoad Templa repulisse: qua scilicet decreuerant ab Imp. postulandum, vt habetur *canone 58. Cod. Africani*, seu *tertio*, Concilii Carthaginensis Quinti. *Vt reliquias* Idolorvm *per omnem Africam iubeant penitus amputari: Nam plerisque in locis maritimis atque possessionibus diuersis adhuc erroris istius iniquitas viget: vt præcipiantur & ipsa deleri & TEMPLA eorum, quæ in agris vel in locis abditis constituta nullo ornamento sunt, iubeantur omnimodo destrui.* Id enim Concilium Carthaginense ad hunc Annum referri oportere ad *legem super. 7.* pluribus ostendi, quæ huic coassanda est vna cum *l. 1. infr. de religione.*

Sane ad templa in agris destruenda tria blandiebantur maxime. Primum, quod superstitio aliter aboleri non posset, vt *lex 16.* quoque docet, quæ & in agris, seu pagis, vnde Paganorum nomen, diutius hæsit. Deinde, quod ornatui publico, dirutis iis vix quicquam detraheretur, *dict. can. 58.* Denique quod non tantus tumultus alicuius metus esset, quantus in vrbibus, si ibi destruerentur *d. l. 16. supr.* vide & *l. 22. supr. de Iudæis.* Et vero id lege sequenti postea ab Honorio iussum, ibi, *omniaque templa domini destruere cogantur.* Sane hoc ipso Anno ab Arcadio templa in agris dirui iussa *d. l. 16. supr.* ostendit.

Quicquid vero de Idolis *hac leg.* & aliis pluribus, quod ipse testatur, statuerit Honorius, attamen non ideo sedibus suis omnino euulsa: quod ideo repetita *lege 19.* iubere necesse habuit.

Caroli Hannibalis Fabroti
Notæ.

Sacrificia satis superque prohibita sunt: hæc tamen rursus inhibentur, & idola deponi iubentur, quibus immolare pagana dementia non desinit. Ædes autem templorum euerti prohibentur, cum deformarentur vrbes ruinis.

Hono-

Honorii Quarta *hoc titulo lex, 1 de* Annonis *templorum, ad annonam militarem transferendis: 2. de* Simulacris *3. &* Aris *euellendis: destruendis: 4. de* Templis *ad vsum publicum vindicandis: 5. de* Conviviis *&* Solemnitatibus *prohibendis.*

XIX. (a) Imppp. Arcadius, (b) Honorivs & Theodos. AAA. Curtio pf. p. (c) Post alia. (d)

Templorvm detrahantur Annonæ, (e) & rem annonariam iubent, (f) expensis deuotissimorum (g) militum profuturæ. Simulacra, (h) si qua etiamnunc (i) in Templis fanisque consistunt, & quæ alicubi (k) ritu (l) vel acceperint (m) vel accipiunt Paganorum, suis sedibus (n) euellantur, (o) cum hoc repetita sciamus sæpius sanctione decretum. *Ædificia* (p) ipsa templorum, (q) quæ in ciuitatibus, vel oppidis, vel extra oppida (r) sunt. ad vsum publicum vindicentur, (s) aræ locis omnibus (t) destruantur: Omniaque Templa possessionibus nostris, ad vsus adcommodos (v) transferantur; domini (x) destruere cogantur. Non liceat omnino in honorem sacrilegi ritus funestioribus locis (y) exercere (z) conuiuia, (aa) vel quidquam solemnitatis (bb) agitare. Episcopis quoque locorum hæc ipsa prohibendi Ecclesiasticæ manus tribuimus facultatem; Iudices autem xx. librarum auri pœna constringimus, & pari forma Officia eorum, si hæc eorum fuerint dissimulatione neglecta. Dat. xvii. (cc) Kalend. Decemb. Romæ (dd) Basso & Philippo cons. [408.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus suis recte inseruit Baronius *Anno D.* 408 *num.* 24. Iungenda huic est *lex* 43. 44 *supr. de hæreticis.* Inserta & hæc farragini constitutionis (pariter vt *d. l.* 43.) ad *Curtium* Præfectum Prætorio, quam ex Cod. Lugd. & Anic. edidit Sirmondus *in Append. Cod. Theod. num.* 12. *GOTHOF.*

(b) *Arcadii* nomen hic inducendum est. Iam enim is *Kalend. Maii* huius anni 408. obierat: de quo vide *Consularia*, seu *Chronologiam Theod. ID.*

(c) *Curtius* sub Honorio PP. Italiæ scilicet: vide *l.* 5. *supr. de Decuriis V. R.* & *Prosopogr. ID.*

(d) Verba hæc indicant hanc legem desumptam ex lege, quæ plura capita, & quidem anteriora, continebat: Et vero subiungenda hæc lex *d. l.* 43. *supr. de hæreticis. ID.*

(e) *Iura* etiam Ambrosio dicuntur, *Oratione funebri de obitu Valentiniani. ID.*

(f) γρ. *Iubent*, id est, *iuuent.* Ita *lege* 6. *supr. de lustrali collatione: Aurum mercatoribus atque argentum, quo erogatio publica iubetur*, pro *iuuetur.* Eodem sensu est, qui huic reponat *subleuentur* ex *leg. sequ.* Sed illud verissimum. *ID.* Impressa exemplaria omnia legunt, *iubente expensis.* In vltim. tamen Paris. Edit. addita ad marginem emendatio, quam in textum hic Gothofredus recepit. *RITTER.*

(g) *Deuoti* milites proprio vocabulo, vide *Glossar.* Valens in *l.* 17. *supr. de erogat. milit. ann. fortissimi ac deuotissimi milites*, &c. *GOTHOF.*

(h) Hæc verba suadere videntur hanc legem pertinere ad id, quod Zosimus narrat, *lib.* 5. *cap.* 41. de quo mox. *ID.*

(i) Post anteriores leges, in quibuscunque locis vel lucis, vel arboribus: vt habetur *canone* 84. *Concili, Africani. ID.*

(k) Vbicunque, etiam in publicis & priuatis ædibus: vide *l.* 18. *supr. ID.*

(l) γρ. *ritum*, vt *l.* 18. *supr. cultum. ID.*

(m) *Acceperunt*, Ed. Quart. & prim. Cuiac. In Edit. Fabroti vltima, hæc vox, forte librariorum negligentia, excidit. *RITTER.*

(n) De hac *sedium* voce mox. *GOTHOF.*

(o) *Euelli* sedibus suis simulacra. *ID.*

p. 289 (p) Vide *legem* 15. *supr. ID.*

(q) *Publicorum*, vt docet *vers. Omniaque. ID.*

(r) Extra oppidana templa: de quibus dixi plene semel ad *Rubr.* & *l.* 3. *supr. ID.*

(s) Ecclesiæ vero hæreticorum Catholicis Ecclesiis vindicari iubentur *dict. l.* 43. *supr. de hæreticis*, quæ huic coniungenda est. *ID.*

(t) Publicis Priuatis. *ID.*

(v) *Commodos*, Edit. Quart. *RITTER.*

(x) Possessionum, in quibus templa sunt, & sic templa sua. *GOTHOF.*

(y) An *iocis?* non: v. quæ dixi ad *l.* 8. & 17. *supr. ID.*

(z) *Exigere* in Append. Cod. Th. *ID.*

(aa) Vid. *legem* 8. & 17. *supr. ID.*

(bb) *Solemnitas* κυρίως pro ludis: vide *Glossar.* & quæ dixi ad *l. prox.* 20. *infr. ID.*

(cc) Ita quoque *d. l. 43. de heret.* At *VIII.* in Cod. Anic. & *de l. 44. de heret. ID.*

(dd) *Proposita Carthagine in foro sub Programmate Porfiri Proconsulis Non. Iuniis:* ita Codex Aniciensis, quomodo & edidit Sirmondus. Sane vt vitiosum id videtur, ita *data* Romæ hic pro reddita, & proposita accipi debet. Nam hoc tempore Honorius Rauennæ consistebat, vt præter *Chronologiam Theodosianam*, docet quoque Zosimus. *ID.*

COMMENTARIVS.

Qvinqve ad eradicandam superstitionem gentilitiam *hac leg.* constituuntur ab Honorio Imp. Anno D. 408. per Præfecturam Prætorianam Italiæ, ac nominatim per Africam, vt sequentia docebunt. Primo, Annonæ templorum his detractæ annonis militaribus deputantur. Secundo, *Simulacra*, quibus cultus adhuc impendebatur, non tantum in templis, verum vbicunque ea essent (veluti in lucis, vel in arboribus, quod Patres Africani ab Honorio huius legis auctore peti contra *hanc leg.* decreuerant *canon. 84. Cod. Afric.*) euelli. Tertio, *Aræ*, vbique destrui. Quarto, *Templa publica*, vsibus publicis vindicari: In possessionibus Principis constituta, ad *alios* vsus transferri: In priuatorum fundis seu agris extantia, a dominis destrui iubentur. Quinto, *Conuiuia denique & ludi* Gentilitii prohibentur: In his videlicet quinque, & per hæc stabat hoc adhuc æuo Pagana superstitio: quæ omnia ideo adimi, detrahi, inhiberi voluit Honorius. Quorum omnium nonnulla antea ab Honorio quoque iussa fuerant, alia & pleraque de nouo nunc constituuntur. Coniungenda autem huic legi est *lex 43. supr. de hæreticis*, ceu eiusdem constitutionis pars, quæ hac occasione lata est. Stilichone hoc ipso A. 408. 10. Kalend. Septemb. (vt Zosimus *lib. 5. cap. 34.* testatur) cæso, illico Pagani & Hæretici iactare cœperant, leges contra se ritusque suos, ante hos annos ab Honorio promulgatas, vt puta *leges 17 & 18. supr. & l. 35. 37. 38. 39. 40. 41. supr. de hæretic.* similesque alias, non ab Imperatore ipso, verum a Stilichone magis profectas, eoque vna cum cæteris Stilichonis actibus, eas quoque leges rescindendas. Ideo & Patres Africani quoque hoc Anno *III. Id. Octobr.* (quod Africanus Codex docet) Legationem ad Honorium contra Paganos & Hæreticos decreuere: & D. Augustinus nominatim *epist. 129. ad Olympium Magistrum Officiorum*, (cuius etiam Olympiodorus apud Photium meminit,) scribendum sibi putauit, quo videlicet leges illæ, quas dixi, confirmarentur. Itaque, ipso Olympio instante, huius anni fine, & principio sequentis, leges aduersus Paganos & Hæreticos latæ, confirmatæ ab Honorio fuerunt *hac leg. & l. 43. 44. 45. 46. supr. de hæreticis*, e quibus *l. 43.* huic coniungenda est. Quinimo & seuerius cum his agendum credidit. Nam & ab eo (constitutione ad prædictum Olympium Magistrum Officiorum data) Catholicæ sectæ inimici (id est, Pagani & Hæretici) intra Palatium militare prohibiti fuere: *l. 42. supr. de hæreticis.* Cuius legis Zosimus quoque *lib. 5. cap. 46.* meminit, de qua & ad *eam leg.* & ad *l. 21. infr.* dicetur. Sed & alia nonnulla, quæ Patres Africani antea viuo Stilichone petierant aduersus Paganos, denegata, puta Conuiuiorum, ludorum Paganorum prohibitionem, & templorum demolitionem, vt docet *canon 58. 60. 61. Codicis Africani*, ea nunc omnino indulget & sancit *hac leg.* Quare & annonas templis detrahit, conuiuia ludosque prohibet, templa etiam alicubi destrui iubet, & simulacra quod & antea iusserat, districtius euerti iubet. De singulis aliquid.

Annonæ igitur templorum, seu (vt a Tertulliano *in Apologetico, cap. 2. & de Idololatria, c. 7.* vocantur) *Templorum vectigalia*, erant ea, quæ epulis & sumtibus conuiuiorum, ludorum Gentilitiorum, hoc æuo adhuc deputabantur *l. 20. infr. Templorum iura*, ab Ambrosio *Orat. funeb. de obitu Valentiniani, cap. 1. & lib. 2. aduersus Symmachum*, dixi sup. ad *l. 14.* In eum certe finem loca quædam seu ædificia & possessiones destinatæ erant, vt iam in Paratitlo diximus, & de his dixi ad *l. 8. supr. de iure fisci*, & dicam ad *l. 20 infr.* Vectigalium ideo agrorum Virginibus Vestalibus & Sacerdotibus adsignatorum Hyginus & incertus alius auctor *de limitibus*, & Siculus Flaccus *de condit. agror.* & Frontinus *de Coloniis* meminere: & insignis quoque extat apud Strabonem *lib. 12. pag. 811. Edit. Almeloueen.* locus de Sacerdotalibus & templorum per Cappadociam reditibus: quibus postea fisco vindicatis administrandis præpositus (vt existimo) *Comes domorum per Cappadociam*, vt ad *l. 2. supr. de Palat. S. L.* dictum. Neque tantum ex fisco, sed ex priuatorum quoque liberalitate, reditus hi proficiscebantur, vt ex Symmachi relatione constat. Hæ igitur Templorum annonæ, seu reditus, hac Honorii lege, Theodosii patris, Gratianique, & Valentiniani, vide *l. 8. supr. de Iure fisci*, exemplo tolluntur. Nam & a Gratiano publicos sumptus annonasque Templorum, prædiaque sacris deputata, variis locis, (Romæ etiam) detracta fuisse, & Symmachus *relatione ad Valentinianum*, & Ambrosius Symmacho respondens, & *Oratione funebri de obit. Valentiniani*, & *l. 20. infr. hoc tit.* vbi dicam fusius, testantur. Et Theodosius postea Eugenio caso (qui annonas Templorum Flauiano PP. & Arbogaste petentibus concesserat, vt Paulinus *in v. Ambrosii*, & Ambrosius *ipse in Ep. ad Eugenium* tradunt) ea rursum detraxit, vt ex Zosimo *lib. 5. cap. 38.* constat: militaribus videlicet annonis profutura, vt idem Zosimus *fine lib. 4.* prodit. Ergo eradicandæ superstitioni Gentilitiæ optima inter alias ratio visa Honorio, si *annonæ*, id est, reditus Gentilitii detraherentur: quas & in annonas militares conuersas hic notandum est, quod conuersionis genus vt notabile, ita & laudabile.

Secundo, *simulacra* sedibus suis euelli, quod & antea iussum fuerat, iubentur. Id vero hoc ipso anno factum testatur Zosimus, *lib. 5. cap. 41.*

Templa publica tertio loco in vsus publicos conuerti iubentur. Quod sane etiam Gentiles hac tempestate vrgebant seu malebant, quam ea destrui, quod Monachi volebant: vt discimus ex Libanii oratione, quam nos edidimus περὶ τῶν ἱερῶν. Alioquin etiam templa nonnulla in Ecclesias conuersa, de quo *l. vlt. hoc tit.* Neque Templa tantum in ciuitatibus vel oppidis, vel extra oppida posita publicis vsibus vindicari iubentur, sed & in possessionibus Principis posita in alios vsus conuerti, in priuatorum vero fundis locata a dominis destrui iubentur. Tandem prohibentur & Paganorum festa *Conuiuia* solemnitatesque in honorem ritus Gentilitii hac Honorii lege, contra quam anterioribus adhuc legibus, puta *l. 8. & 17. supr.* visum fuerat, & quidem eidem Honorio *dict. l. 17.* quod petierant tamen patres Africani, vt ex *canon.* P. 290

canon. 60. 61. Cod. African. constat, de quo ad *eam l. 17.* Quo pertinet, quod D. Augustinus *epist. 202. ad Nestorium,* scribens: *Contra recentissimas,* inquit, *leges Kalendis Iuniis, die festo Paganorum sacrilega solemnitas agitata est,* &c. Quo loco idem leges has, *leges notissimas* vocat.

Quinque interim obiter hic notanda. Primo, obseruandus hic mos triplex conuersionis seu mutationis rerum Gentilitiæ superstitioni seruientium. Primo, in vsus militares. Secundo, in alios publicos vsus. Tertio, in vsus Principis priuatos. Annonæ scilicet Templorum, in Annonas militares conuersæ: Templa publica in alios vsus publicos, cuius exemplum extat in *l. 8. supr. hoc tit.* Templa vero in Principis possessionibus in alios Principis vsus: his adde & quarto loco, in Ecclesiæ vsus, de quo ad *l. vltim. hoc tit.* quomodo & Ecclesiæ hæreticorum Catholicis Ecclesiis vindicari iubeantur, vide *l. 43. de hæreticis,* quæ huic coniungenda est. Secundo, notanda tria Templorum genera, seu loca in quibus ea posita erant: Publica, in ciuitatibus vel oppidis vel extra oppida: in Principis possessionibus: In priuatorum fundis. Tertio notandum est, Templa in priuatorum fundis posita, a dominis *destrui* iussa: Nempe in aliis siue publicis siue in Principis possessionibus publicus decor aliquis adhuc constabat: non vero adeo in iis, quæ in priuatorum possessionibus posita erant, quæ & ideo dirui iussa: vt ita Gentilitia superstitio aboleretur, quæ ibi adhuc facilius seruari poterat.

Quarto notandum, Honorium Imper. hos Gentilitios ritus prohibendi curam cum maxime Ecclesiasticis iniungere, & vero ad id assequendum *Ecclesiasticæ manus* facultatem tribuere. Haud absimiliter Concilio Suessionensi sub Pipino R. Francorum. *Vnusquisque Episcopus in sua Parochia sollicitudinem habeat, vt populus Christianus Paganismum non faciat.* Synodo item Francica, sub Carlomanno, *V. Capitul. 2. Vt secundum Canones vnusquisque Episcopus in sua Parochia solicitudinem habeat, adiuuante Graphione, qui defensor Ecclesiæ est, vt populus Dei Paganias non faciat,* &c. vide & *Capitul. lib. 7. cap. 236.* Quid autem per *Ecclesiasticum manum* hic intelligendum? An manus militaris, quam Iudices Episcopis & Ecclesiasticis præbere oportebat. Certe *lege 2. supr. de Lenonibus,* quoque cauetur, *vt si lenones, patres & domini, filiabus suis vel ancillis iniungant peccandi necessitatem, liceat eis Episcoporum, Iudicum etiam defensorum implorato suffragio, omni miseriarum necessitate absolui.* Ad quam *leg.* plura dixi de Episcoporum interuentu, & intercessione in actibus extra Ecclesiam. An potius manus & drungi Ecclesiasticorum, quomodo in templis exscindendis drungos Monachorum incubuisse nos docet Libanius *Oratione* ὑπὲρ τῶν ἱερῶν. Sic & Augustinus *epist. 259. ad Cæcilianum Virum illustrem,* de quibusdam criminum reis agens: *Nos interea quoniam memor erat, quod Ecclesiastica manus possit eos eripere,* &c. de qua alioquin Ecclesiastica manu ad *tit. de pœnis sup.* Quinto, de *sedibus* simulacrorum, quæ hic memorantur, obiter notanda. Nos eas *niches* vocamus. Alio sensu Tertullianus *de Spectaculis, cap. 7. De simulacrorum,* inquit, *serie, de sedibus, de coronis, de exuuiis.* Nam ibi *sedes* sunt solia & throni, quibus simulacra circumlata in pompa. At hic *sedes* sunt loca, in quibus fixa erant, Lucretius *lib. 6. v. 416. sequ.*

Postremo cur sancta Deum delubra, suasque
Discutit infesto præclaras fulmine SEDES,
Et benefacta Deum frangit simulacra?

Tibullus *I. Eleg. 5. v. 39.*

Num feror incestus sedes adiisse Deorum,
Sertaque de sanctis deripuisse focis?

Arnobius, *lib. 6. p. 196. Edit. Stewech. Et custodiæ pertinaci suas sedes simulacraque tutari.* Græci, ἕδη θεῶν. In Glossis veteribus Vulcanii, ἀπόθεσις, *Dei solium.* Vitruuius præfat. *lib. 7.* vocare videtur *sessimonium.*

Caroli Hannibalis Fabroti

Notæ.

Annonæ templorum militaribus annonis sociantur: simulacra & sigillaria suis sedibus euelluntur: vsui publico templa vindicantur: aræ destrui iubentur: conuiuia in honorem ritus gentilitii agitari solita prohibentur.

Deuotissimorum] καθωσιωμένων, vt in Conciliis Græcis sæpe. *Chalced. Act. 1.* ἐνδοξοτάτῳ κόμητος τῶν καθωσιωμένων δομεστίκων. Valent. Valens & Gratian. *in leg. 6. Cod. l. de erogat. militar. ann. fortissimi ac deuotissimi milites.*

Solemnitatis] Hinc *dies solemnitatis* apud Aggen. Vrbic. Comment. in Frontin. *de Limit. agror.*

Honorii Quinta *hoc titulo lex.*

XX. (a) Imp. Honorivs, & Theodosius AA. (b)

Sacerdotales * Paganæ superstitionis competenti coërcitioni subiacere præcipimus, nisi intra diem Kalend. Nouembrium (c) de Karthagine (d) decedentes ad ciuitates redierint genitales. Ita vt simili quoque censura per totam Africam (e) Sacerdotales obnoxii teneantur, nisi de Metropolitanis (f) vrbibus discesserint & remearint ad proprias ciuitates. Omnia ** etiam *loca*, quæ sacris (g) error veterum deputauit, secundum Diui Gratiani † constituta, nostræ rei (h) iubemus sociari; ita vt ex eo tempore, quo inhibitus est (i) publicus sumtus superstitioni deterrimæ (k) exhiberi, fructus ab incubatoribus (l) exigantur: Cum eo iure, (m) vbicunque (n) ad singulas quasque personas (o) vel præcedentium

dentium Principum largitas, vel nostra maiestas, voluit peruenire, id in eorum patrimoniis æterna firmitate perduret. Quod non tam per Africam, quam per omnes regiones in nostro (p) orbe positas, custodiri decernimus. Ea autem, quæ multiplicibus constitutis ad venerabilem Ecclesiam voluimus pertinere, Christiana sibi merito religio vindicauit: (q) ita vt omnis expensa illius (r) temporis ad superstitionem pertinens quæ iure damnata est, omniaque loca, quæ Frediani, (s) quæ Dendrophori, quæ singula quoque (t) nomina & p.291. professiones gentilitiæ tenuerunt, epholis (v) vel sumptibus (x) deputata, fas est, (y) hoc errore submoto, compendia nostræ domus subleuare. Sane *** quæ quondam sacratæ (z) sacrificiis deceptionem hominum præstiterunt, (aa) ab vsibus (bb) lauacrorum (cc) vel publicis affectibus (dd) separentur, ne inlecebram errantibus præstent. *Chiliarchas* **** insuper, & *Centonarios*, vel qui sibi plebis distributionem vsurpare dicuntur, censuimus remouendos: ita vt capitalem sententiam non euadat, si qui aut volens ad huiusmodi nomen accesserit, aut passus fuerit vel inuitum se huiusmodi præsumtioni atque inuidiæ deputari. Dat. III. Kalend. Septembr. Rauennæ Honor. x. & Theod. VI. AA. coss. [415]

NOTÆ.

(a) *Lex 5 Cod. Iust. hoc tit.* hinc desumta. Meminit huius legis Baronius *Anno D.* 415. *n.* 62. GOTHOF.

(b) *Populo Karthaginensi*, hoc additum Cod. Iust. quod improbum: & malim (arg. vers. *quod non*, &c.) hanc legem inscriptam putare Præfecto Prætorio Italiæ. *ID.*

* *Prima* sententia, de *Sacerdotibus*. *ID.*

(c) De hoc mox dicam. *ID.*

(d) Karthagine Sacerdotales Prouinciæ Proconsularis editiones, seu ludi exhibiti, vide *legem* 176. *supr. de Decurion. ID.*

(e) Non modo Proconsularem, verum per totam Africæ Diœcesin. *ID.*

(f) De Metropolitanis Vrbibus: vid. *Notitiam nostram. ID.*

** *Secunda* sententia de *locis & annonis* templorum. *ID.*

(g) Id est sacrificiis, festis conuiuiis, seu epulis, & ludis. *ID.*

† *Gratiani* Constitutio, qua loca sacris deputata rei priuatæ sociari iusserat. *ID.*

(h) Id est, priuatæ rei Principis. *ID.*

(i) A Gratiano. *ID.*

(k) Putabam aliquando *veterrime* scribendum, quomodo Victor loquitur; verum nil muto. *ID.*

(l) De hac *excubatoris* voce: vide *Glossas. ID.*

(m) Id est, ea conditione. *ID.*

(n) γρ. *vt quodcunque. ID.*

(o) Vide *l.* 24. 32. *supr. de petitionib. legem* 8. *supr. de iure fisci, legem vlt. supr. de collat. donatar. legem* 41. *supr. de operib. publicis, legem* 5. *supr. de collat. fundor. ID.*

(p) Occidentali scilicet. Est enim hæc lex *Honorii Imp.* non in orbe Romano toto. *ID.*

(q) Id est, *vindicabit*, vti & in Cod. Iust. editum. *ID.*

(r) Id est, medii temporis a Gratiani Constitutione, ad hoc tempus. *ID.*

(s) De his mox dicam, vt & de δενδροφόροις. *ID.*

(t) γρ. *quoque. ID.*

(v) γρ. *Epolis*, pro *Epulis*, de quo mox plura; vetus habet, *esphólis. ID.*

(x) Sacrorum ludorum, vnde *Agonotheticæ possessiones*: Nouell. Martiani 3. *de prædiis ciuit. omn. ID.*

(y) γρ. *fas sit. ID.*

*** *Tertia* sententia de *simulacris. ID.*

(z) Sacrata simulacra, scilicet, vel sacratæ imagines, scilicet. *ID.*

(aa) Homines in errorem induxerunt. Arnobius *lib.* 6. *p.* 249. siu. *pag.* 189. *Edit. Stewech. Atque ita perducta est res eo, vt pro Diis immortalibus sacra meretricibus fierent, & infelix religio signorum fabricationibus falleretur. ID.*

(bb) Sustineri hæc vox potest, quanquam malim *abusibus*, vel quod omnium maxime malim, *a visibus*, id est, quomodo mox sequitur, *aspectibus. ID.*

(cc) Id est, Balneorum. *ID.*

(dd) γρ. *aspectibus*: vide *Glossas. ID.*

**** *Quarta* seu postrema sententia *de Chiliarchis & Centonariis. ID.*

COM-

COMMENTARIVS.

Honorii postrema hæc hoc titulo constitutio est data Anno 415. qua vt Lvdos Gentilitios Sacerdotales per Africam nominatim permittit, ita Erroribvs, atque omni errandi illecebræ enixe occurrit. Cuius quidem constitutionis quatuor sunt capita. Primo, capite, Sacerdotales Africæ, emenso certo tempore, post Sacerdotales in Metropolitanis Vrbibus Ludorum editiones, ad quas de more conuenerant, ad proprias seu originarias ciuitates redire iubentur. Quæ & ipsa *legis 176. supr. de Decurionib.* ante biennium latæ sententia est. Ratio vero non vna huius rei tentari potest. Primum, ne Curiarum, e quibus Sacerdotes eligebantur, (vt docuit *lex 21. 46. 75. 77. 103. 112. 145. 148. 166. 174. 176. supr. de Decurionib.*) decus hac ratione, absentia inquam Sacerdotalium suorum imminueretur. Forte an etiam ad obseruandos seditionum aditus, quomodo *l. 37. supr. de Episcopis*, Episcopi Clerici peregrini Vrbe pelli iubentur. Tandem, quæ vel potissima mihi ratio videtur, ne Sacerdotalibus huiusmodi cum purpura & infulis suis in Vrbibus Christianis diu consistentibus, non tantum inlicitum quid moliendi ansa præberetur, verum & sola ipsorum præsentia diutina ante ora Ecclesiarum & fidelium Vrbium Christianarum & Metropolitanarum, veluti Principis Karthaginensis aspectus defœdaretur, & quasi religio contaminaretur, cui rei præstat aliquod argumentum *canon. 60. Cod. Africani.* Tria certe hinc notanda sunt. Primo, Sacerdotum cura ludos exhibitos, de quo plene docuit *Paratitlon.* Secundo, ludos illos in Metropolitanis Vrbibus veluti Carthagine editos, quod præter hanc legem docet *l. 145.* & *d. l. 176. supr. de Decurionibus.* Tertio, ex hac lege coniuncta *d. l. 176.* colligi posse videtur & tempus huiusmodi editionum. Nam cum *d. l. 176.* iubentur Sacerdotes, qui *propter Pompam illius diei* Carthaginem conuenerunt, intra quinque dies redire ad propria, hac vero lege iubeantur *intra diem Kalend. Nouembr.* recedere: vtique *mense Octobr.* & quidem extremo *VII. Kalend. Nouembr.* ludos hos exhibitos colligitur. *Secundo* capite *huius leg.* Loca sacris Gentilium deputata & reditus seu annonæ exinde priuatæ rei sociari *hac leg.* iubentur, pariter vt *l. 19. supr.* Exceptis tantum iis, quæ aut priuatis aut Ecclesiis a Principibus vel etiam a se ex his donata fuerant. Qua parte plurima obseruanda sunt. Primum certa *loca*, *Templorum* solemnibus sumptibus dedicata fuisse, de quo docuit plene *Paratitlon.* Secundo, memoratur hic Gratiani constitutio, qua loca ista templorum priuatæ rei sociari iussa fuerant. Et vero Symmachus *relatione ad Valentinian.* & Ambrosius Symmacho respondens, & *Orat. funebr. de obitu Valentiniani*, id ipsum de Gratiano testantur. Tertio, loca seu iura templorum nonnulla
p.292 priuatis, nonnulla Ecclesiis a Principibus concessa obseruandum est, de quo monuit quoque *Paratitlon plenissime.* Quarto, inquirendum est, qui sint *Frediani*, qui *Dendrophori*, qui loca quædam eiuscemodi tenuisse dicuntur. De his id primum tenendum est, & ex hac quidem ipsa lege, fuisse hæc nomina Professionum quarundam Gentilitiarum, id est, Corpora seu collegia Paganæ superstitionis quædam. Secundo, ex hac lege discere licet, eos quædam loca tenuisse, *Epholis* vel sumptibus deputata. *Epholis*, inquam: pro quo iam olim reponendum monui *Epolis*, seu *epulis*, quod etiam Marcilius coniecit in Sueton. *cap. 5. Vespas.* quod exinde amplexati nonnulli. *Epolis* inquam, quomodo & apud Plinium *lib. 4. epist. 1. dedicationis templi dies* dicitur *epulo celebrari*, quæ *lege 17.* & *19. supr.* conuiuia & festa conuiuia dicuntur; de quibus vt ad *d. l. 17.* supr. iam dixi, ita & Prudentius *lib. 1. contra Symmachum v. 237.*

> ———*Iuno etiam*, inquit, *celebri de mense litatur*
> *Auspiciis* EPVLISQVE SACRIS, *quas inueterato*
> *Heu miseri, sub honore agitant, & gaudia ducunt.*
> *Festa Kalendarum.*

Minutius Felix *cap. 31. Conuiuia colimus sobria, nec enim indulgemus epulis aut conuiuium mero ducimus.* Epulas, sacrificia, ludos, ferias festis diebus inserit Macrobius *Saturnal. lib. 1. cap. 16.* Sane sumptuosas collegiatorum epulas fuisse Varro refert *de Re rust. III. 2, 16.* *Collegiorum*, inquit, *cœnæ innumerabiles incendunt annonam.* Et Tertullianus alioquin de cœnis Pontificum Saliorum & eiusmodi sic scribit. *Saliis cœnaturis creditor erit necessarius, Herculanarum decimarum & pollucorum sumptus tabellarii supputabunt, Apaturiis, Dionysiis, mysteriis Atticis coquorum delectus indicentur: ad fumum cœnæ Serapicæ Sparteoli excitabuntur.* Recte igitur *epulæ & sumptus* hic coniuncta fuerint. In veteribus quoque inscriptionibus frequens memoriæ Epularum, etiam ex testamento, ob dedicationem datarum ciuibus vel aliis. An potius admittendum, quod non nemo tentauit, *ephodiis*, id est, viaticis? Non, Sed *ephodis*, ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, &c. Neque quod alius *Epholaii* sumptibus deputata: quasi hoc sit, quod Symmachus queritur in relatione, prædia Vestalibus deputata & fanis, profanata transisse *in mercedem vilium* BAIVLORVM. Igitur Epulis & sumptibus, id est, conuiuiis & ludis. Hæc enim duo tantum de ritibus Gentilitiis & Paganis aliquandiu relicta fuere, vt docuit *lex 17. supr.* & cum ea quoque *superiore leg.* prohibita fuissent ab Honorio *l. 19. supr.* annonæ templorum ad hæc destinatæ, simul detrahuntur. Denique vt *hac lege* epulæ & sumtus iunguntur, ita *superiore leg.* conuiuia & solemnitates, id est ludi. Posset & hæc vox alio traduci, vt scilicet indicentur sumptus, qui fiebant in ipsam Dendrophoriam: & forte *Ephomiis* leget quis, quasi dicas in Humeriferos Baiulos Deorum & arborum.

Sed tamen tueri possumus & vulgatam hactenus, *Epholis*, qua voce indicari videantur sumptus annui, seu totius anni: ἐφ᾽ ὅλον ἐνιαυτὸν, vt ἐφόλια generaliter ea omnia sint, quæ in annum ferme solidum, integrum vsum præstant & conduntur, ἐφ᾽ ὅλον ἐνιαυτὸν θησαυριζόμενα. Nempe vt ἐφήμερα seu ἐφημέρεια, sunt prodiga, τρώξιμα, quæ statim & in dies prodiguntur & absumuntur, & ἀθησαύριστα sunt; vt ἐπιμήνια, epimenia, quæ in singulos menses parantur, (quæ apud Cassianum *lib. 4. Instit. cap. 22. menomenia,*) ita ἐφόλια dicta videntur, quæ non momentaneum vnius diei, seu diarii, verum omnium anni dierum vsum præstarent; Græcis nempe ὅλον dicitur solidum omne, seu vniuersitas alicuius rei, tum in re nummaria & quantitate, (vbi notum est ἡμιόλιον & ἡμιόλια substantiue, & σύνολον pro vniuersitate alicuius rei) tum & in ratione temporum & prouentuum. Et vero hæc vox ipsa hic tenenda, tuendaque videtur; in hac inquam Honorii constitutione ad Africam pertinente. Vult igitur hac constitutione Honorius per Africam rei priuatæ Principis sociari loca, sacris Gentilium deputata (quæ alioquin *loca templorum* vocantur, tum *l. 24. 32. supr. de petition.*

tion. tum & alibi passim: & *tit. de conlat. fundor.* & apud Aggenum Vrbicum, *Comment. 1. in Frontinum, pag. 78. Edit. Rigalt.* & *pag. 61. Edit. Goes.*) Loca, inquam, quæ professiones circa sacra gentilium occupatæ suis sumptibus & epholiis deputata possidebant; *Sumptibus & Epholiis*, id est, sumptibus ad victum in annum destinatis, & anniuersariis solutionibus, quo pertinet omnino Theodosii Magni *lex* 4. *Cod. Iust. de fund. rei priuat.* Quomodo etiam ἄφενος fructus, annotinus, & reditus annuus dictus, quasi ἀπὸ ἐνὸς, seu ἐνιαυτȣ̃. Eandemque vocem restitui haud ita pridem *l. 12. §. 1. D. de vsu & habit. Animadu. cap. 8.* scilicet *Epholia*, cum in commune dici possint ea omnia, quæ annuos vsus præstant, speciatim *Epholias*, eas vuas dictas ea *l. 12. §. 1.* censeo, quæ vini (quod annuum vsum præstat) causa habebantur. Nempe duum generum vuas, etiam iurisconsulti nostri notant in *l 205. D. de V. S.* alias, quas non vini causa habebant, verum ad cibum, quas τρωξίμȣς seu τρωκτȣ̀ς (vnde & Leontius *Geoponicorum lib. 14. c. 17.* dixit ςαφιλίδα τρωκτὴν) Græci appellabant, cibarias, escarias, cuiusmodi erant vuæ duracinæ & purpureæ, quæ *pomorum* etiam appellatione veniebant, vt docet *d. lex. 205.* ac proinde & harum vsum vsuario Nerua concedebat (de qua alioquin vua duracina, quæ non vini causa habebatur, seu vino inutilis erat, est & illud Martialis *XIII. Epig. 22.*

Non habilis cyathis, & inutilis vua Lyæo,

Sed non potanti me tibi nectar ero)

Aliæ vero vuæ habebantur *Vini causa* (quod in annum conditur) ac proinde ad fructum magis, quam vsum pertinentes.

Ad alia transeamus. *Dendrophori* in honorem alicuius Dei, veluti *Bacchi*, aut Siluani Arbores stirpitus excisas per vrbem humeris ferebant. Artemidorus *lib. 2. cap. 42. de Baccho*: χορέυειν δὲ τῷ θεῷ, ἢ θυρσοφορεῖν, ἢ δενδροφορεῖν, ἢ ἀλλό τι τῶν κεχαρισμένων τῷ θεῷ πράττειν πᾶσι πονηρὸν, πλὴν δȣ́λων. *Choream Deo ducere, aut thyrsum aut arbusculum gestare, aud aliud quid Deo gratum facere, omnibus malum est exceptis seruis.* Hanc δενδροφορίαν sic expressit Commodianus, *Tom. XXVII. Biblioth. Patr. pag. 14.*

Egregios proceres, currum seruare Cybellæ

Quem traheret conducta manus Megalensibus actis,

Arboris excisæ truncum portare per vrbem.

Sane & Siluanus ipse *Dendrophorus* dicitur in veteri saxo, *apud Gruterum LXIV. 7.* atque inde *Dendrophori.*

SILVANO. DENDROPHORO. SACRVM

M. POBLICIVS. HILARVS. MARGAR. QQ. PP. CVM LIBERIS

MAGNO. ET. HERMONIANO. DENDROPHORIS

M. D. M. DE. SVO. FECIT

Virgilius. *Georgicor. I. 20.*

Et teneram ab radice ferens, Syluane, Cupressum.

Et hæc de Dendrophoris, cum quibus perperam commiscentur Dendrophori; de quibus *supr. tit. de Centonar. & Dendrophoris*, vt ad eum dixi.

De *Fredianis* nulla alibi mentio occurrit. Tamen cum Professionibus Gentilitiis connumerari video, cum Dendrophoris iungi, haud alii mihi videntur, quam & ipsi *gestatores*, qui inquam Oscilla, & versatiles quasdam machinas, ferebant, sole-
p. 293 mni Pompa in honorem Deorum, quasi ἐν τῷ φέρειν καὶ διαδύοντες. Proinde, qui Deos portabant & induebant. Et per quos (vt loquitur Apuleius *lib. 10.*) Dei dignati pedibus humanis incedere, prodibant. Nempe ita erant, qui Deos induebant, de quo vide Tertullianum. *Primo ad Nation. c. 10. circa finem*, & *Apolog. cap. 15.* Sane & Commodianus de quo *supra*, iis, quæ supra laudauimus de *Dendrophoris*, statim nullo interiecto & hæc ad Fredianos pertinentia subiicit.

Attin castratum subito prædicere solem.

Quo pertinent Tertulliani illa *locis cit.* *Vidimus sæpe seu aliquando castratum Attin Deum a Pessinunte & qui viuus cremabatur Herculem induerat*: de Anubim portantibus, vide Lampridium *in Commodo cap. 9.* Spartianum *in Caracalla cap. 9.* Eodem pertinet locus *Esaiæ cap. 17.* vbi Græca sic habent: ἐποίησαν χειροποίητα καὶ κύψαντες προσκυνȣ̃σιν αὐτοῖς: αἴρȣσιν αὐτὰ ἐπὶ τȣ̃ ὤμȣ καὶ πορέυονται. Quem eximium locum de sacris Ægyptiorum interpretatur Hieronymus. At Procopius in eum locum magis generaliter: φασὶν ὡς ἐν ταῖς τῶν δαιμονίων πομπαῖς ἐκκομίζοντες ἱερεῖς τὰ ἀγάλματα φέροντες ἐπ' ὤμων τὰς πλατείας ἀχθοφορȣ̃ντες διήρχοντο, *dicunt, in pompis dæmonum, Sacerdotes simulacra super humeros gestantes, cum hoc onere per plateas incessisse.* Tandem eodem pertinent, qui *l. 2 supr. de collegiatis*, Vituciarii, Nemesiaci, Signiferi, Cantabrarii memorantur, de quibus Nemesiacis vanis, est hic Commodiani locus, vbi hæc inter cætera *pag. 14. Biblioth. Patr. Tom. XXVII.*

Succollat quando libet eum & quando deponit

Vertitur a se rotans cum ligno bifurci

Ac si putes illum afflatum numine ligni.

Verum de hoc plenius ad eam *legem secundam.* Frediani igitur tandem quasi Ferediani, quasi ἐν τῷ φέρειν διανέυοντες, διανέυειν enim est ςρέφειν, κυλλᾶν, quod Commodianus dixit, *verti & rotare*, & quidem διά τινὸς μηχανῆς, vel διά τινῶν ὀργάνων.

Tertia *huius legis* sententia simulacra a lauacris & publicis *aspectibus* (ita enim repono) separari, deponi seu dirui iubentur. Simulacra, inquam, quondam sacrata sacrificiis, id est, sacrificiis coli solita. Sane in publicis locis passim simulacra fuisse iam supra ad *l. 15.* notatum est. At de Lauacris nominatim, seu balneis (iuxta hanc legem) Tertullianus quoque *cap. 8. de Spectaculis* testis. *Et Plateæ*, inquit, *& forum & BALNEÆ & stabula sine idolo omnino non sunt.* Ambrosius quoque *lib. 2. aduersus Symmachum. Sacrificia*, inquit, *vbique concelebrant: Non illis satis sunt LAVACRA, non porticus, non plateæ occupatæ simulacris.* Et Prudentius pariter *aduersus Symmachum lib. 2. Cum portis, Domibus, THERMIS, stabulis soleatis, Vrbis perque locos Geniorum millia multa Fingere.* Simulacra itaque seu idola, inter ornamenta operum publicorum Honorius superstitioni penitus eruendæ, censeri prohibet: quod etiam *l. 18. 19. supr.* iam sanxerat: contra id quod *l. 15.* quondam censuerat. Quare & in eo Constantinus Magnus errauerit, qui detracta templis simulacra, ad nouæ Vrbis Constantinopolitanæ ornatum & ad opera publica transtulit: quod ab eo factum Zosimus *lib. 2. cap. 31.* testatur, & Sozomenus *lib. 2. cap. 4.* de quo superius *d. l. 15.*

Quarta & postrema sententia *huius l. Chiliarchæ & Centenarii*, vel plebis distributionem sibi vsurpantes, remouentur: & quidem proposita pœna capitali etiam inuitis, ad hoc deputatis. Quod atrox vtique. Videndum quinam hi esse potuerint,

quorum

quorum mentio tam multo post fit quoque in Synodo Trullensi *cap. 61.* vbi ἑκατοντάρχοι dicuntur. Sane ex illis *huius legis* verbis, quæ proxima cohærent, *vel qui sibi plebis distributionem vsurpare dicuntur*, colligere licet, Chiliarchas & Centenarios millenis & centenis plebis ita distributis præfuisse, ad instruendam scilicet Pompam Gentilitiam: Cuius pars erant Dendrophori & Frediani: de quibus *supra.* Qua causa sub tam atroci pœna hos Honorius prohibitos voluit, vt sine quibus nulla Pompa Gentilitia celebrari possit, ceu qui Pompæ præsides essent. Quare iam errant, qui cum his Centenariis, *Centonarios* miscent, de quibus *supr. tit. de Centonariis*, vt ad eum titulum ostendi. Quid vero istud est, quod *fine leg.* in hac re dicitur præsumptioni atque inuidiæ deputari? Nempe *præsumtio est*, quod aduersus leges præsumitur, vsurpatur: *Inuidia*, omnis actus in legum inuidiam & contemptum: vide *Glossarium Theodosianum.*

CAROLI HANNIBALIS FABROTI

Notæ.

Sacerdotes ad sua redire iubentur, & multa Pagani moris tolluntur.

Sacerdotales] Ammianus Marcellinus *lib. 28. cap. 33. Inter quos Rusticanus Sacerdotalis, & Nicasius enitebat edilis.* Victor Vticens. *persecut. Vandal. lib. 3. Sacerdotales auri pondo tricena*, &c. aliter apud Apollinarem Sidonium accipiuntur *ep. 9. lib. 4.*

Incubatoribus] Sic Tyranni dicuntur incubatores. Seruius *in lib. 7. Æn. v. 266.* D. Bernardus *epist. ad curiam Roman. Sub incubatore illo destructio imminet*, & *epist. ad Pap. Eugen. Incubat terris bonisque Ecclesiarum, sicut Leo paratus ad prædam.*

In nostro orbe] Orbe Romano *l. 17. D. de stat. hom.* orbem & mundum promiscue dixerunt. Corippus *l. de laudib. Iustin.*

Omnia vectantes gemini commercia mundi.

Sic Theodoretus *hist. eccles. lib. 2. c. 22.* ἐν τῷ Ῥωμαίων κόσμῳ.

THEODOSII Iun. Prima *hoc titulo lex; de Paganis a* MILITIA *&* HONORIBVS *arcendis.*

XXI. (a) Iidem AA. Aureliano PF. P. (b) Post alia.

QVI profano Pagani ritus errore seu crimine polluuntur, hoc est Gentiles, nec ad Militiam admittantur, nec Administratoris vel Iudicis honore decorentur. Dat. VII. Id. Dec. DN. Theod. VII. & Palladio coss. [416.]

NOTÆ.

(a) Inseruit *& hanc legem* Baronius Annalibus suis *Anno D. 416. num. 37.* GOTHOF.

(b) *Aurelianus* sub Theodosio Iun. PP. Orientis & secundum quidem: vide Anno superiore 415. *l. 58. supr. de hæreticis* (cuius *leg. fine*, idem de Eunomianis, quod *hac leg.* de Paganis constituitur) vide & Fastos Siculos seu Chronicon Alexand. *d. an. 415. ID.*

COMMENTARIVS.

THEODOSII Iunioris quinque in Paganos constitutiones sequuntur: quibus addenda & sexta eiusdem in eosdem Nouella *de Iudæis, Samaritanis, hæreticis & Paganis 3.* Ex quibus apparet, ac maxime ex *d. Nouell.* vbi summa verborum atrocitate eos configit *vers. Hinc perspicit*, quonam odio Princeps hic Paganos insectatus sit. Hac vero constitutione, MILITIA & administratione Iudicisque potestate omni Gentiles arcet An. 416. GENTILES scilicet a Constantini Magni temporibus ad hæc vsque, & ad militiam, & ad summas Imperii, Palatiique dignitates a Principibus admissi fuere. Prudentii inter alios *aduersus Symmachum lib. 1. v. 618. sequ.* scribentis locus, hanc in rem de Theodosio Magno
p.294 insignis hactenus notus:

Sacricolis, inquit, *summos importat honores*
Dux Bonus, Et certare sinit cum laude suorum:
Nec pago implicitos per debita culmina mundi
Ire viros prohibet: quoniam cœlestia nunquam
Terrenis solitum per iter gradientibus obstant. &c.

Accedat rursum nouus Libanii locus de eo, *Oratione* ὑπὲρ τῶν ἱερῶν: vide & *l. 11. supr. hoc tit.* ibi, *Iudex quoque.* Primus, Honorius Theodosii, quem dixi, filius per Occidentem Catholicæ sectæ inimicos, non hæreticos tantum, sed & Paganos intra Palatium & inter Scholas Palatinas & Domesticos militare Anno 408. prohibuit, vt docet *lex 42. supr. de hæreticis*, vbi vide, quæ dixi. Cuius vtique legis Zosimus quasi in Paganos latæ *lib. 5. c. 46.* meminit;

meminit: Νόμος, inquit, εἰσήχθη τοῖς οὐκ οὖσι χριστιανοῖς ζώνην ἐν τοῖς βασιλείοις ἔχειν ἀπαγορεύων, *lex promulgata fuit, qua in aula cingulo vetaret eos vti, qui Christiani non essent.* Verum addit idem scriptor, eam legem mox abrogatam. Alio autem pertinet, quod in Actis Africani Concilii eo Anno 410. habiti verbis his continetur. *Eo tempore lex data est, vt libera voluntate, quis cultum Christianum exciperet.* Et tulerat eam legem Honorius, summa quoque Paganorum (eo Anno 408.) iniquitate coactus: vtpote qui Eucherium, Stilichonis filium, Paganum & Christianorum persecutionem meditantem, se (Honorio) Imperii sede deiecto Cæsarem ordinare moliti fuerant: vt ex Orosio *lib. 7. cap. 38.* & Marcellini *Chronico* constat. Neque absimili proculdubio ratione Theodosius Iunior permotus ad hanc legem promulgandam descendit. Recentissimum certe hoc ipso Anno 416. Paganorum & Attali aduersus Honorium patruum suum facinus: (de quo inter alios Sozomenus *lib. 9. cap. 9.*) cautiorem eum hac parte reddere debuit. De hæreticis a militia pariter prohibitis, dictum suo loco ad *legem 25. 29.* & *dict. l. 42. 48. 58. 61. supr. de hæret.*

Illud omittere non possum, perperam Cedrenum inter alias Constantini leges & hanc memorare, χριστιανοὺς μόνους στρατεύεσθαι, ἐθνῶν τε καὶ στρατοπέδων ἄρχειν, *vt Christiani soli militare possent, & regere gentes atque exercitum.* Nulla enim talis lex Constantini a veteribus memoratur: illud tantum memorant auctores, insigniores Prouinciarum Præfecturas Christianis creditas, auctor inquam vitæ Constantini *lib. 2. cap. 63.* & Sozomenus *lib. 1. cap. 8.* Verum hæc posterioris & sequioris seculi siue barbaries, siue adulatio fuit, vt ab aliis Christianis Principibus constituta, Constantino Magno accepta passim ferrent. De Christianis alioquin & Orthodoxis tantum honoribus præficiendis est *Obseruatio 8. lib. 6. quotidianarum*, Fornerii.

Caroli Hannibalis Fabroti

Nota.

Militiæ cingulum & honores non dantur, nisi Christianis; quod Cedrenus ait etiam Constantinum M. censuisse, *pag. 224.* χριστιανοὺς μόνους στρατεύεσθαι, ἐθνῶν τε καὶ στρατοπέδων ἄρχειν. Huc facit, quod scribit ex Sozomeno Epiphanius *Tripart. lib. 1. cap. 9.* Principes vt plurimum solent alterius sectæ homines a militia & dignitatibus arcere, vt Iulianus Parabates, de quo supr. ad *leg. 7.* & Iustinus & Iustinianus hæreticos, *l. 12. & 18. Cod. Iust. de hæret.* & Hunnericus Wandalorum Rex, quem Victor Vticens. *Persecut. Vandal. lib. 2.* scribit, *censuisse primo iussione terribili, vt nemo in eius palatio militaret, neque publicas ageret actiones, nisi sese Arrianum fecisset.*

Secunda Theodosii Iun. *lex in Paganos.*

XXII. (a) Iidem AA. Asclepiodoto pf. p. (b) Post alia.

Paganos, qui (c) supersunt, quanquam iam nullos esse credamus, promulgatarum legum iamdudum præscripta compescant, (d) &c. Dat. v. Id. April. cp. Asclepiodoto & Mariniano coss. [423.]

NOTÆ.

(a) Inseruit & *hanc legem* Baronius Annalibus suis *Anno 423. n. 6.* Iungenda autem huic est *l. 59. supr. de hæreticis l. 26. supr. de Iudæis*; & *l. 5. supr. ne Christianum Mancipium Iudæus.* GOTHOF.

(b) *Asclepiodotus* sub Theodosio Iun. PP. Orientis. vide *l. 2. supr. de prædiis & Mancipiis Curial. ID.*

(c) Similiter *l. 23. infr. ID.*

(d) Atque adeo a sacrificiis rituque suo arceant. *ID.*

COMMENTARIVS.

In Paganos, Hæreticos & Iudæos promulgatæ antea leges, hac secunda Theodosii Iun. *l.* & *l. 26. supr. de Iudæis*, & *l. vlt. supr. ne Christianum mancip. Iudæus*, & *l. 59. supr. de hæretic.* confirmantur: Quæ quidem leges omnes sunt vnius Theodosianæ constitutionis portiones: ac proinde inter se coniungendæ. Hanc sane *legem 22.* Theodoretus *lib. 5. cap 37.* intellexisse mihi videtur, cum a Theodosio Iuniore Paganorum superstitionem adeo profligatam scripsit, ὥστε τοὺς μεθ' ὑμᾶς ἐσομένους, μηδὲν ἴχνος τῆς προτέρας ἐξαπάτης θεάσασθαι: *vt posteri ne vestigium quidem vllum pristini erroris possent intueri.* Et addit, τὴν δὲ διάνοιαν, τῷ περὶ τούτων ἐντέθεικε ΝΟΜΩ, *hanc sententiam constitutioni super ea re datæ inseruit.* Eademque ex Theodoreto leges apud Nicephorum *lib. 14. cap. 3.* Sane his omnino respondent illa, *hac leg. Paganos, qui supersunt, quanquam iam nullos esse credamus*, & *l. prox.* similia, *Paganos qui supersunt*, & *l. vlt. supr. de Spectaculis: Si qui etiamnunc stolidæ Paganitatis errore atque insania detinentur.* Vnde apparet, quonam hoc tempore conciderit status Paganorum sub Theodosio Iuniore, imo ad quam paucos illi redacti fuerint, Templis, quæ reliqua erant, euersis (de quo vide *leg. vltim. infr.*)

Caro-

CAROLI HANNIBALIS FABROTI

Notæ.

Leges retro principum aduersus Paganos latæ confirmantur.

Iam nullos] Iustinianus paganam superstitionem abolere voluit emissa constitutione. Historia Miscella *lib.* 16. *pag.* 442. *Tertio namque imperii sui anno Iustinianus Imperator promulgauit legem, vt non essent pagani, nec heretici, nisi soli orthodoxi Christiani, datis illis induciis vsque ad menses tres ad conuersionem.*

TERTIA Theodosii Iun. *in Paganos sacrificantes lex.*

XXIII. (a) Iidem AA. Asclepiodoto PF. P. Post alia.

PAGANOS, qui (b) supersunt, si aliquando in exsecrandis dæmonum sacrificiis fuerint comprehensi, quamuis capitali pœna (c) subdi debuerint, bonorum proscriptione & exilio coërceri. (d) Dat. VI Id. Iun. CP. Asclepiodoto & Mariniano COSS. [423.]

p. 295

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus suis inseruit Baronius, *Anno* 423. *num.* 7. Quænam vero leges aliæ huic iungendæ sint mox dicam. *GOTHOF.*

(b) Similiter *l.* 22. *supr. ID.*

(c) Pro *pœnæ*, pariter vt *l.* 6. *supr. pœna capitis subiugari præcipimus.* Edit. tamen Quart. recte præfert, *pœnæ. ID.*

(d) Præcipimus scilicet repetita hac voce ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, & quidem ex *d. l.* 60. *supr. de heretic.* cui hæc subiicienda est. *ID.*

COMMENTARIVS.

TERTIA hæc Theodosii Iun. hoc titulo in Paganos sacrificantes lex est: quæ pars est prolixioris constitutionis Theodosianæ, partim in Paganos, Iudæos, hæreticosque: partim pro Paganis & Iudæis promulgatæ: vnde tres præterea leges supersunt, *lex* 24. proxime sequens, *lex* 26. *supr. de Iudæis*, imo *l.* 60. *supr. de heret.* emendata eius subscriptione, quæ proinde omnes huic coassandæ sunt, velut vnius & eiusdem constitutionis partes. Ergo hæc lex est de Paganorum sacrificantium pœna, bonorum scilicet proscriptionis & exilii, cuius ipsemet meminit *Nouella sua de Iudæis* 3. SACRIFICANTIVM pœna Constantii constitutione capitalis seu gladii capitisque fuit *l.* 2. 4. 6. *supr.* Valentiniani Iunioris pariter constitutione, sacrificantes diuinis atque humanis sanctionibus rei pronunciantur: *l.* 10. *supr.* Theodosii Magni legibus quoque nullis exuendi indulgentiis dicuntur *l.* 11. & maiestatis rei constituuntur *l.* 13. Honorius itidem leges paternas in eos exerceri voluit, & sic terrorem capitalem iniecit *l.* 18. At Theodosius Iunior capitali pœna abrogata bonorum proscriptionis & exilii pœnam iis *hac leg.* imponit: Et in hac tamen mitiore sententia non perdurauit: vtpote mortis pœna postea reducta *l. vlt. infr.* & *d. Nouella de Iudæis* 3. *cap. Hinc perspicit:* vbi elegantissimis verbis Paganorum audaciam configit: quamque operæ est totam videre.

Cæterum & hæc lex generalis Constitutionis pars est in Iudæos Hæreticos Paganos Manichæos latæ, vt ex iis quæ dixi legibus cum hac coniunctis liquet. Quæ quidem a Theodosio Iun. duobus mensibus post superiorem generalem pariter ad eundem Asclepiodotum lata: Etsi eadem sententia: specialior tamen & enixior & expressior, quod proxime sequens lex manifestius adhuc ostendit.

CAROLI HANNIBALIS FABROTI

Nota.

Sacrificantes pridem capitali supplicio puniebantur: hæc autem lex proscriptioni bonorum & exilio eos subiicit.

Tertia Theodoſii Iun. *hoc titulo lex I. in Manichæos, & Pepyzitas, Nouatianos 2. & in Chriſtianos, Iudæis & Paganis quietis manus intentantes, bonaue eorum diripientes.*

XXIV. (a) Iidem AA. Aſclepiodoto PF. P. Poſt alia (b)

Manichæos, (c) illoſque quos Pepitas (d) vocant, necnon & eos (e) qui omnibus hæreticis hac vna ſunt perſuaſione peiores, (f) quod in venerabili die Paſchæ ab omnibus diſſentiunt, ſi (g) in eadem amentia perſeuerant, eadem (h) pœna multamus, * bonorum proſcriptione atque exilio. * Sed * hoc Chriſtianis, qui vel vere ſunt, vel eſſe dicuntur, ſpecialiter demandamus, vt Iudæis ac Paganis in quiete (i) degentibus, nihilque tentantibus turbulentum legibusque contrarium, non audeant manus inferre, religionis (k) auctoritate abuſi: nam ſi contra ſecuros fuerint violenti, vel eorum bona diripuerint, non ea ſola, quæ abſtulerint, ſed conuenti, in triplum (l) & quadruplum, quæ rapuerint reſtituere compellantur. Rectores etiam Prouinciarum, Officia & Prouinciales (m) cognoſcant, ſe ſi fieri permiſerint & (n) eos, qui fecerint puniendos. Dat. VI. Id. Iun. CP. Aſclepiodoto & Mariniano COSS. [423.]

NOTÆ.

(a) Meminit huius legis Baronius *Anno* 423. *n.* 5. Iungenda autem huic, vt iam monui, *lex ſuperior*, & *l.* 60. *ſupr. de hæret.* & *l.* 27. *ſupr. de Iudæis.* GOTHOF.

(b) Ac nominatim poſt *l.* 23. *ſupr.* cui hæc cohæſit. *ID.*

(c) Fugitiua hæc huius legis pars prior eſt. *ID.*

(d) γϱ. *Pepuzitas*, vt *l.* 59. *ſupr. de hæretic.* hoc ipſo anno ante duos menſes. *ID.*

(e) Nouatianos, Protopaſchitas, ſeu Sabbatianos intelligit, de quo mox. *ID.*

(f) *Hæreticorum veſaniam ſuperant*, *l.* 6. *ſupr. ne ſanctum bapt.* *ID.*

(g) Abeſt *Si*, ab Edit. Quart. & Prim. Cuiac. *ID.*

(h) Qua Paganos ſcilicet. Relatiua quippe hæc vocula, ad ſuperiorem proxime *l.* 23. quam huic coniungendam dixi. *ID.*

* * Quæ aſteriſcis incluſa ſunt ea irreptitia puto. *ID.*

* *Lex* 6. *Cod. Iuſt. eod. tit.* hinc deſumpta eſt. *ID.*

(i) *Quiete*, Cod. Iuſt. *ID.*

(k) Sub Chriſtianæ religionis nomine *l.* 9. *ſupr. de Iudæis:* ſub prætextu venerandæ Chriſtianitatis, *l.* 26. *d. tit. de Iudæis.* *ID.*

(l) *In duplum*, Cod. Iuſt. de quo mox. *ID.*

(m) γϱ. *Principales.* vt habet quoque C. Iuſt. & Græci agnoſcunt, cum πολιτευομένοις reſidunt. Πολιτευόμενοι enim ſunt Municipes & Curiales; quorum Primi ſunt Principales, de quibus *tit. de Decurion.* Et ſane iniuncta his Curialibus cura hæc ab Honorio, vis amoliendæ a Iudæis & Gentilibus in quiete degentibus: ſicut & contra, vim & cœtus eorum cohibere iuſſis *l.* 40. 45. *ſupr. de hæret* & *l.* 4. *infr. ne ſanctum bapt.* Quare errant qui in Cod. Iuſt. legunt, *Officia Prouincialia:* Leunclauius etiam male *in Paratitl. Municipales*, pro Principales reponebat. *ID.*

(n) γϱ. *Vt*, quomodo etiam habetur Cod. Iuſt. Edit. Quart. & prim. Cuiac. *ID.*

COMMENTARIVS.

p. 296 Quarta hæc iam Theodoſii Iun. hoc titulo lex eſt; eaque pars prolixioris Conſtitutionis latæ partim in Paganos, Iudæos, hæreticos; partim pro Iudæis & Paganis. Prior pars ab *hoc tit.* fugitiua eſt: poſteriore vetat Paganos, vt & Iudæos, in quiete degentes a Chriſtianis inquietari, pariter vt *l.* 9. & *l.* 26. *ſupr. de Iudæis:* quæ poſtrema hoc ipſo anno ad eundem Aſclepiodotum data eſt. Inquietare, inquam, ſiue manus eis inferendo, ſiue bona eorum diripiendo, pœnamque his, vt & Rectoribus, Officialibus, Principalibus, id permittentibus, comminatur; nempe, Rapta ab his in triplum & quadruplum reſtitui iubet: quæ ordinaria vi raptorum bonorum pœna eſt. Et Tribonianus tamen, quaſi Iudæo facta vel Pagano minore iniuria, id *dupli* pœna immutauit *l.* 6. *Cod. Iuſt. de Paganis*, quam ex hac noſtra alioquin deſumpſit. *Dupli* inquam: nam ita ibi recte legi oſtendunt quoque Baſilica, ὐκ ἐν ἁπλῷ ἐλεγχόμενοι ταῦτα ἀποδώσουσιν: ἀλλ' ἐν διπλασίονι: & Paratitla Græca, τὸ ἁρπαγὲν ἀποδιδόασι διπλοῦν. Principes ſcilicet Romani hanc Chriſtianorum nimietatem, qui ſub Chriſtianæ religionis nomine ſeu obtentu, in homines alienæ ſectæ quos Principes in imperio ſuo ferrent, inſurgerent, eoſque affligerent, bonaue eorum diriperent, ſemper auerſati ſunt, eoſque ſæpe conſtitutionibus ſuis repreſſere, vt præter *hanc legem* oſtendunt *lex* 9. 11. 12. 20. 21. 25. 26. 26. *ſupr. de Iudæis:* vide & *l.* 57. *in fine ſupr. de hæreticis.* E quibus dicta *lex* 26. ad eundem Aſclepiodotum data

ante

ante bimestre ferme eodem fine. Neque ipsos tantum, qui tale quid perpetrarent, pœnis insecuti sunt; verum & Rectores Prouinciarum, Officiales & Principales, qui id fieri permisissent, eadem pœna puniri voluere, vt Theodosius Iun. *hac lege*. *Principales*, inquam, nam ita hic reponendum, loco *Prouinciales:* quomodo etiam Codex Iustinianeus recte habet: & Basilica recte πρωτεύοντες τῶν πόλεων interpretantur, & Græci πολιτευομένες. Πολιτευόμενοι sunt non modo municipes, sed & Curiales, quorum primi sunt Principales: de quibus plene *suo tit. de Decurionib.* Et certe vt Rectoribus Prouinciarum, eorumque Officialibus, ita & his Principalibus iniuncta hæc inter alias cura. Et quidem etiam ab Honorio Imp. vis inquam amoliendæ a Iudæis & Gentilibus in quiete degentibus: vti retro hæreticorum vim & cœtus iidem cohibere iussi *l. 40. 45. supr. de hæreticis: l. 4. supr. ne sanctum baptisma.* Denique ita passim videas hos tres coniungi, Rectores, inquam, Prouinciarum, Officiales & Principales. Quare errant, qui in Cod. Iust. legunt *Officia Prouincialia.* Vt & male Leonclauius, qui *in Paratitl. p. 209.* vocem *Municipales* pro *Prouinciales* reponebat. Et hæc quidem de posteriore *huius legis* parte seu capite, quod ad hunc titulum proprie pertinet, ideoque etiam prius illustrauimus.

Prior *huius legis* pars, non minus quam potissima pars *legis 13. supr.* vt & postrema pars *legis 15. supr.* ad hunc titulum non pertinet, verum ad *tit. de hæreticis.* Cuius generis errores ab huius Codicis conditoribus plures admissi: de quo semel dixi in *Prolegomenis.* Est scilicet hæc pars prior *de hæreticis*, ac nominatim de tribus hæreticorum generibus, Manichæis scilicet, Pepyzitis, & tertiis, de quibus mox: quibus Theodosius Iun. initio *huius legis* bonorum proscriptionis, & exilii pœnam minitatur in hæresi perseuerantibus. Quæ eadem pœna proposita ab eodem Paganis sacrificantibus *dict. l. 23. supr.* cui hæc nostra cohæsit: quoque se hæc refert his verbis: *Eadem pœna multamus*, quæ & ipsa altera iam ἀβλεψία est huius Codicis conditorum, de quo ipso *in Prolegomenis*. Hac porro parte multa notanda veniunt. Peculiaris primum ratio seu peculiare odium Imperatorum, & in his Theodosii Iun. in hæc tria hæreticorum genera: Manichæos, inquam, Pepyzitas & Nouatianos. de quo vide *tit. de hæreticis.* Dixi *Pepyzitas*, quod secundo notandum vel *Pepuzitas*: nam ita reponendum loco *Pepitas:* de quibus agitur & nos egimus *l. 59. supr. de hæreticis*, (quæ ante trimestre hoc ipso anno data est) *l. 5. Cod. Iustin. de hæretic.* Epiphanius *in Panario*, Sozomenus *lib. 7. cap. 18.* Sequitur, quod tertio notandum, tertium hæreticorum genus, quos ita designat hæc lex, *qui in venerabili die Paschæ ab omnibus dissentiunt.* Sunt autem hi, Nouatiani, Sabbatiani, vt apparet ex *l. 6. supr. ne sanctum bapt.*, *l. 59. supr. de hæreticis*, ex Socrate, *lib. 5. cap. 20. lib. 6. cap. 7. lib. 17. cap. 5. 12. 18. 25.* Sozomeno, *dict. cap. 18.* Cur autem eos omnibus hæreticis hac vna persuasione peiores esse dicat, id iam explicauimus ad *d. l. 59.*

CAROLI HANNIBALIS FABROTI

Nota.

Paganos in quiete degentes, nihilque nouum audentes, inquietare non licet. Qua de re, cum dissertatiuncula nobis meditata præparataque sit, seorsim edenda, verbum hic non amplius addam.

POSTREMA Theodosii Iun. *hoc titulo, in Paganos constitutio.*

XXV. (a) Impp. THEOD. & Valentin. AA. Isidoro PF. P. (b)

OMNIBVS sceleratæ mentis Paganæ, (c) exsecrandis hostiarum immolationibus, damnandisque sacrificiis, cæterisque antiquarum Sanctionum † auctoritate prohibitis, interdicimus: Cunctaque eorum fana, templa, delubra, si qua etiam nunc restant integra, præcepto Magistratuum destrui, conlocationeque venerandæ Christianæ religionis signi (d) expiari præcipimus: Scientibus vniuersis, si quem huic legi apud competentem Iudicem idoneis probationibus inlusisse (e) constiterit, eum morte esse multandum. Dat. XIX. Kal. Decemb. CP. Theod. XII. Valent. IV. (f) AA. coss. [426.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* recte inseruit Baronius Annalibus suis *Anno 426. num. 5.* GOTHOF.

(b) *Isidorus* sub Theodosio Iun. PP. Illyrici scilicet: vide *l. 4. supr. de spectaculis*, *l. 33. supr. de annona & tribut.* ID.

† *Sanctiones* veteres nota. ID.

p. 297. (d) Id est, Crucis. ID.

(e) Sacrificiis operam dedisse. ID.

(f) γρ. *II.* ID.

COMMENTARIVS.

p. 297 Sacrificia hac lege a Theodosio Iuniore Anno D. 426. per Illyricum Orientale, & quidem sub pœna mortis interdicuntur: Templa item, quæ superessent, destrui iubentur: quod & Theodoretus memorat *lib. 5. histor. Eccles. cap. 37.* &, conlocatione Crucis σαυροπηγίῳ expiari.

Vbi tria tractanda veniunt, notandaque: Primo de *Cruce*, & initio quidem de eius appellationibus & adiunctis. Nempe Theodosius Iun. *hac leg.* eam *signum venerandæ religionis Christianæ* vocat: vt & in *l. 18. supr. de Iudæis*, *signum fidei nostræ:* & in *l. vnic. Cod. Iustin. nemini licere signum*, &c. *signum Saluatoris*, dicitur. Chrysostomo dicitur, σημαντήριον πασῶν τῦ Θεῦ παρακαταθηκῶν, *signum omnium Dei depositorum: Signum salutis nostræ*, Nouella *Iustin. 5. cap. 1.* Quid amplius? Firmicus, *de errore profan. relig. pag. 70. Edit. Wower. & pag. 448. Edit. Gronov.* vocat, *venerandum signum crucis: sanctam* vocat idem Theodosius Iun. *d. l. 18. supr. de Iudæis:* & post eum Leo, *l. 26. Cod. Iust. de Episcop. venerabilem*, vt & *l. vltim. §. 2. Cod. Iust. de iure deliberandi: sacrosanctam, honorandam*, Iustinianus *Nouella 5. cap. 1.* & *Nouell. 123. c. 32.* Imo & *adorandam, Nouella 5. c. 1.* Quæ omnia quando & quo sensu dicantur, vidimus ad *d. l. 18. supr. de Iudæis.* Hæc de Cruce ipsa. Secundo loco hic notandum, collocatione Crucis profana loca expiari, Deoque consecrari hoc æuo iam solita: quod iuxta *hanc legem* docet quoque *d. l. 26. Cod. Iust. de Episcopis.* Nouell. *Iustin. 5. cap. 1.* & *67. cap. 1.* & *131. cap. 7.* quomodo & in instrumentis pro fide & subscriptione eadem cessit: *l. vltim. §. 2 Cod. Iust. de iure deliber.* & *Nouella 73. cap. 8.* (vti ex Iuliano ibi probant interpretes) Litaniisque prælata *Nouella 123. cap. 32.* De expiatione sane templorum Gentilitiorum est quoque locus Theodoreti, *sermone de martyribus.* Quem autem in finem vsumque expiari *hac leg.* Paganorum templa voluit Theodosius Iunior? An, vt in Ecclesias Christianorum ipsa conuerterentur? Quomodo sane stauropegio dedicatæ Ecclesiæ iam olim, quod notissimum vel ex Iustin. *Nouell. 5. cap. 1.* Certe, hoc æuo ipso iam Paganorum templa quamplurima in Ecclesias Christianorum conuersa liquet. Sic Theodosius Magnus templum Heliopolitanum, quod Balanii dicebatur, ingens & celeberrimum, *in Christianorum Ecclesiam conuertit*, ἐποίησε αὐτὸ ἐκκλησίαν χριστιανῶν: parique modo & templum Damasci: teste vel auctore Chronici Alexandrini Anno 379. sic & Theodoretus sub Theodosio Iun. *sermone de martyribus 8. in fin.* templa idolorum vel diruta, vel ea ipsa, eorumue materias in Ecclesias mutata, testatur: idque, vt hic cauetur, expiatione præcedenti: αἵ τε τέτων ὕλαι καθωσιώθησαν τοῖς τῶν μαρτύρων σηκοῖς, *& eorum materiæ dedicatæ sunt martyrum templis.* Theodosius certe Iun. *hac lege* templa Paganorum destrui & expiari iubet. Verum *destruendi* vox accipi commode possit, pro superstitione sua spoliari, vt videlicet mox expiata in Ecclesias conuertantur: sub Theodosio Magno sane Pagani ipsi templa sua dirui ægre ferentes, ea alios & publicos in vsus saltem mutari volebant, quod ferme argumentum est orationis Libanii *pro templis, num. 10. pag. 26.* siu. *pag. 487. Oper. minor. Gothofred. Edit. Trotz.* vide & Augustinum *epist. ad Maximum Madaurensem.* Et vero mutata ea in eos vsus ostendit *lex 19. supr.* Tandem hic notandum, *fana, templa, delubra*, hic coniungi, & distingui. Quid vero inter ea sit si quæras breuiter accipe. *Fana* erant quæcunque tandem consecrata, dedicata Diis loca: quorum mentio quoque *l. 12. 13. 19. supr. Delubra*, quorum mentio & *l. 2. supr. de maleficis*, & *l. 10.* (vbi aliquid dixi) & *l. 11. supr.* quid sint vide Varronem 8. *diuinarum* apud Macrobium 3. *Saturnal.* 4. Seruium *in II. Æneid. v. 225.* denique erant cellæ Deorum, ad templa additæ, vt ex Varrone *de vita Pop. Rom.* liquet, & ex P. Victore. Capellæ his similes. Postremo notandum Templa iuberi destrui *præcepto Magistratuum:* vt ita scilicet sine turba ac tumultu diruantur, vt *lex 16. supr.* non priuatorum impetu, de cuiusmodi Monachorum impetu queritur Libanius.

Caroli Hannibalis Fabroti

Notæ.

Hostiarum immolationes & sacrificia prohibentur sub pœna, quæ veteribus satis continetur: fana non diruta, destrui, collocatione venerandæ crucis expiari iubentur.

Destrui] Diuo Gregorio melior sententia sedit, cum expiari quidem, sed non destrui fana iubet, *Epistolar. lib. 9. Indict. 4. cap. 71. Cum vero vos Deus*, inquit, *omnipotens ad reuerendissimum virum fratrem nostrum Augustinum Episcopum perduxerit: dicite ei, quod diu mecum de causa Anglorum cogitans tractaui: videlicet quia fana idolorum destrui in eadem gente minime debeant: sed ipsa, quæ in eis sunt, idola destruantur. Aqua benedicta fiat, in eisdem fanis aspergatur, altaria construantur, reliquiæ ponantur: quia, si fana e idem bene constructa sunt, necesse est, vt, a cultu dæmonum, in obsequium veri Dei debeant commodari: vt dum gens ipsa eadem fana sua non videt destrui, de corde errorem deponat, & Deum verum cognoscens, ac adorans, ad loca, quæ consueuit, familiarius concurrat.*

Signi] βασιλικὸν σημεῖον vocat Cyrillus Hierosol. qui multa præclare de sacrosancta cruce *catech. 4. pag.* 80. Itaque signum crucis christianæ religionis hominibus semper venerationi fuit: eoque rei alicuius nouitate perculsos frontem communiisse, præter alios, Theophylactus auctor est *hist. Mauric. lib. 5. cap. vlt.* Scitu dignissimum videtur, quod scribit Procopius in Esaiæ *cap. 44. pag.* 496. Christianos signata brachia, vel manus gerere: τὸ δὲ τῇ χειρὶ διὰ τὸ στίζειν ἴσως πολλὺς ἐπὶ καρπῶν, ἢ βραχιόνων, ἢ τῦ σαυρῦ τὸ σημεῖον, ἢ τὴν χριστῦ προσηγορίαν. Certe si tirones manu signabantur, vt etiam apud D. Chrysostomum obseruare memini, deuotissimis Christi militibus optimo iure signum Christi Saluatoris infligebatur. Et fortean, exemplo vere Christianorum vel certe initiatorum, Clementianus monachus, secta Manichæus, deprehensus est hoc habere scriptum in femore, *Manichæus discipulus Christi Iesu*, Victor. Vticens. *Persecut. Afr. lib. 2. in princip.*

DE

DE RELIGIONE.

TITVLVS XI.

PARATITLON.

Tres, ſic vt dicam, formulæ formæque iudiciales in negotio religionis hoc titulo continentur. Primo, Ivdicivm cauſarum de Religione ad Epiſcopos pertinere: cæteras cauſas Iudices ordinarios habere *l. 1. hoc tit.* & *l. 1.* & *l. vltim. infr. tit. ſubdititio de Epiſcop. iud.* & Valentiniani *Nou. 12. de Epiſcopal. iudic.* vide & *l. 12. 23. 41. ſupr. de Epiſcopis.* Secundo, Edictum de Vnitate aliquando ab Impp. pacis Eccleſiæ ſtudioſis, promulgatum & propoſitum, quo ad vnam & veram omnes religionem inuitabant, vt ab Honorio factum per Africam aduerſus Donatiſtarum & Manichæorum diſſidia *l. 2. hoc tit.* vide & *l. 38. ſupr. de hæreticis: l. 3. ſupr. ne ſanctum baptiſma.* Tertio, in Cognitione de Religione & ſuper fide Catholica id cuſtodiendum Cognitori, quod olim ordinauit antiquitas, quodque Principum auctoritas religioſa conſtituit, *l. vlt. hoc tit.* p. 298. nouella ſubreptione ſubmota, *d. l. vltim.* His adde ex aliis titulis. Quarto, de religione deque fide Catholica ejus norma & formula *l. 2.* & *3. ſupr. de fide Catholica.* Quinto, in ſummam de religione tenenda hæc ſententia. Quod in religionem diuinam committitur in omnium ferri iniuriam, *l. 40. de hæreticis.* Sexto, de libertate Religionis, vide *l. 9. ſupr. de maleficis.* Septimo, Chriſtianæ religionis fauore & veneratione multa ſancita: vide *l. 6. 28. ſupr. de Iudæis*: *l. 1.* 8. *9. de ſcenicis: l. 2. de nuptiis: l. 5. de adulteriis: l. 112. de Decurionib. l. 1. de fide Catholica*: *l. 1. de Lenonibus.* Viceuerſa, ne Religionis obtentu Reſpublica læderetur, ſubinde cautum: veluti *l. 12. de Veteranis: l. 1. 2. de his qui ad Eccleſ. l. 33. de annona.* Et e contra nemo religionis obtentu inquietandus, *l. 9. 11. 12. 20. 21. 25. 26. de Iudæis*: *l. 24. de Paganis.*

De Foro *Eccleſiaſtico, & vbi cauſas agitari oporteat.*

I. (a) Impp. Arcad. & Honor. AA. Apollodoro (b) Proc. Afric. (c)

Qvotiens de religione agitur, Epiſcopos conuenit iudicare: (d) cæteras vero cauſas, quæ ad Ordinarios (e) Cognitores, vel ad vſum publici (f) iuris pertinent, Legibus oportet audiri. Dat. xiii. (g) Kalend. Septembr. Pataui, (h) Theodoro v. c. cons. [399.]

Hæc lex Interpretatione non indiget.

NOTÆ.

(a) Omiſit Baronius *hanc legem* in annum ſuum referre. Iungenda autem ei *l. 17. ſupr. de Paganis:* imo & *l.* 18. *eod. tit.* vt iam ad *d. l.* 17. notaui. Laudatur hæc ipſa lex, Nouella *Valentiniani de Epiſcopali iudicio* 12. *GOTHOF.*

(b) *Apollodorum*, hunc Proconſulem fuiſſe, docet quoque Symmachi *epiſt.* 13. *lib.* 8. & quidem Africæ *epiſt.* 14. & 48 *lib.* 9. *ID.*

(c) Obſeruandum omnes *huius tit.* conſtitutiones *ad Africam* proprie pertinere. *ID.*

(d) *Agitare* MS. W. vnus ex Sichardi Cod. Edit. Quart. & prim. Cuiac. *RITTER.*

(e) Ordinarii, Iudices, vide *Gloſſar. Theod. GOTHOF.*

(f) Ita d. Valentiniani *Nouella* 12. qua huius ſententia expreſſa: *agant publicis legibus, & iure communi. ID.*

(g) Ita quoque *d. l. 17. ſupr. de Paganis.* At *d. l.* 18. *eod. tit.* III. Kalend. Sept. *ID.* *XIV.* MS. W. vnus ex Sichard. Cod. Edit. Quart. & prim. Cuiac. *RITTER.*

(h) *Pataui* abeſt a MS. G. *ID.*

COM-

COMMENTARIVS.

De Foro Ecclesiastico est hæc Honorii lex, quæ pars est maioris constitutionis Honorianæ: ex qua defloratæ sunt quoque duæ aliæ, puta *lex 17.* & *18 supr. de Paganis*: quæ proinde huic coassandæ veniunt. De foro inquam Ecclesiastico est hæc lex, de quo sunt in vniuersum quinque hoc Codice constitutiones: puta, præter hanc legem, *lex 17. 23. 41. vltim. supr. de Episcopis*, quibus addenda sexta, puta Nouella Valentiniani III. *de Episcop. iud. 12.* Quas singulas suo quasque loco prolixius expendi & explicaui.

Huius sane apertissima & abscissa definitio & distinctio hæc est. Causas siue quæstiones de Religione coram Episcopis agitandas: cæteras causas, coram Iudicibus ordinariis. Ita vero huius constitutionis sententiam expressit Valentinianus Tertius *d. Nouella* de Episcop. iudicio 12. *Quoniam constat Episcopos & Presbyteros forum legibus non habere: NEC DE ALIIS CAVSIS, secundum Arcadii & Honorii diualia constituta, quæ Theodosianum corpus ostendit, PRÆTER RELIGIONEM posse cognoscere. Si ambo eiusdem officii litigatores nolint, vel alteruter, agant publicis legibus & iure communi. Sin vero petitor laicus, seu in ciuili seu in criminali causa cuiuslibet loci Clericum aduersarium suum, si id magis eligat, per auctoritatem legitimam in publico iudicio respondere compellat.* Gratiani similis distinctio *d. l. 23.* *Qui mos est*, inquit, *causarum ciuilium, idem in negotiis Ecclesiasticis obtinendis, vt si qua sunt ex quibusdam dissensionibus leuibusque delictis ad RELIGIONIS obseruantiam pertinentia, locis suis & a suæ Diœceseos Synodis audiantur: Exceptis, quæ actio Criminalis ab Ordinariis, Extraordinariisque iudicibus aut Inlustribus potestatibus audientia constituit.* Eadem mens & distinctio *l. vltim. infr. de Episcopali iudicio*, quæ Theodosio Iuniori subiicitur, vbi de Ecclesiasticis. *Nec quicquam his publicis commune sit cum legibus. Quantum ad causas tamen Ecclesiasticas pertinet, quas decet Episcopali auctoritate decidi. Quibuscunque igitur mota fuerit quæstio, quæ ad Christianam pertinet sanctitatem, eos decebit sub eo iudicio litigare, qui præsul est in suis partibus omnium Sacerdotum.* Imo & mens eadem Valentiniano Seniori: vt testatur Ambrosius *epist. 32.* ad Valentinianum Iun. *Augustæ memoriæ Pater tuus non solum sermone respondit, sed etiam legibus suis sanxit, in causa fidei vel Ecclesiastici alicuius ordinis eum iudicare debere, qui nec munere impar sit, nec iure dissimilis: Hæc enim verba rescripti sunt; hoc est Sacerdotes de Sacerdotibus voluit iudicare. Quin etiam si alias quoque argueretur Episcopus, & morum esset examinanda causa, etiam hanc voluit ad Episcopale Iudicium pertinere.* Ergo Honorius *hac leg.* nonnisi de religione coram Episcopis agi vult: de cæteris causis iure publico apud ordinarios iudices Cognitores: Cum tamen liberalius aliquantum nonnulli Principes etiam nonnullas alias causas præter religionem, coram Episcopis singulari priuilegio agitari permiserint, alioquin ad sæculares iudices spectantes: veluti pecuniarias & priuatam iniuriam continentes, si videlicet litigatores consentirent, quod Constantino Magno placuit, vt testatur Sozomenus *lib. 1. cap. 9.* & Arcadio, *l. 7. Cod. Iust. de Episc. aud.* imo Honorio ipsi, vt Valentinianus suadet *d. Nouella 12.* & fidem facit *l. 8. Cod. Iust. de Episcopali audient.* Anno 408. (quæ lex non abludit a *canone 9. Codicis Africani.*) 2. Item, Leuia Ecclesiasticorum delicta ex quibusdam dissensionibus ad religionis obseruantiam pertinentia & in causas de religione incidentia, coram Episcopis agitari Gratiano placuit *l. 23. supr. de Episc.* 3. Denique morum Ecclesiasticorum causas: quod Valentiniano Seniori placuisse Ambrosius testatur. *Morum inquam*, id est, Leuium delictorum; hinc vt *d. l. 23.* leuia delicta actioni criminali opponuntur: ita in rei vxoriæ actione, crimina & mores *l. 2. supr. de repudiis*, vbi & mediocres culpæ vocantur. Atenim nullus p. 299 Principum *indiscretim* sæcularibus Iudicibus Ecclesiasticos & Ecclesiasticas causas exemit: non Constantius *l. 12. supr. de Episcopis*: non Honorius (*huius legis* auctor, & *l. 8. Cod. Iust. de Episcopali aud.*) *l. 41. d. tit. de Episcopis*: non Valentinianus Tertius, (auctor *Nouellæ 12.*) *l. vltim. supr. de Episcop.* vt ad eas leges prolixe ostensum est.

In tantum vero aliarum cognitionem causarum præter religionem alienam ab Episcopis *hac leg.* definit Honorius, vt quamlibet partes laicæ in eos consenserint, ab his tamen appellari adhuc possit: eisdemque Episcopis postea, si vsus tulerit, testimonium eam in rem denunciari queat; imo in totum causarum extra religionem cognitionem eis interdicere videatur. Eo quoque *hanc legem* spectare censeo: repulsa hac parte pariter, vt repulsit duobus aliis capitibus, puta *l. 17. 18. supr. de Paganis*: (quæ huic coassandæ sunt) postulatione Patrum Africanorum in Concilio Carthaginensi V. qua decreuerant (vt habetur *canone 59. Codicis Africani*) petendum ab Imp. *Vt si, qui forte in Ecclesia quamlibet causam, iure Apostolico Ecclesiis imposito, agere voluerint, & fortasse decisum Clericorum vni parti displicuerit, non liceat Clericum in iudicium ad testimonium deuocari eum, quia cognitor vel præsens fuerit, vt nulla ad testimonium dicendum Ecclesiastici cuiuslibet persona pulsetur.* Vbi, quod aiunt Patres, *iure Apostolico Ecclesiis imposito*, Balsamo ita recte interpretatur de dicto Apostoli *ad Corinth. 1. cap. 6. v. 1.* τολμᾷ τις ὑμῶν πρᾶγμα ἔχων κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ οὐχ ἐπὶ τῶν δικαίων; *audetne quis vestrum causam habens, vt iudicetur apud iniustos & non apud iustos?* vide & Augustinum *ad Psalm. 118. concione 24.* & Chrysostomum pluribus περὶ ἱερωσύνης. Scilicet vt in vniuersum Concilium illud Anno Domini 399. habitum ostendi *ad d. l. 7 supr. de Paganis*: ita sane tres huius Codicis constitutiones quatuor illius Concilii Canonibus respondere *ibidem* docui. De cæteris igitur negotiis præter religionem Ecclesiasticis iudicium saltem absolutum, etiam ex compromisso inter laicos tribui Honorius *hac leg.* noluit; absolutum inquam, vt citra appellationis, ita & testimonii denunciandi ius. Quod tamen Arcadius iam antea concesserat, si fides *legi 7. Cod. Iust. de Episcopali audientia.* Quin etiam vt pleraque quæ Patribus Africanis Concilii illius Carthaginensis Honorius denegauerat, Anno Domini 399. postea anno Domini 408. concessit: vt apparet ex collatione *l. 17. 18.* cum *l. 19. supr. de Paganis*: ita & istud quod *hac lege* denegauit, eodem Anno 408. postea *l. 8. Cod. Iust. de Episcopali audientia*, constituit: nempe vt Episcopale iudicium ratum esset omnibus, qui se audiri a Sacerdotibus elegissent, sic vt ab his non liceret prouocare, quin per Iudicum officia Episcopalis cognitio definitioque executioni tribueretur.

DE

De EDICTO Vnitatis per Africam proponendo Honorii lex.

II. (a) Imppp. Arcadius, HONORIVS, & Theodosius AAA Diotimio (b) Proc. Africæ.

EDICTVM, (c) quod *de Vnitate* per Africanas regiones Clementia Nostra direxit, per diuersa proponi volumus, vt omnibus innotescat, Dei Omnipotentis vnam & veram fidem Catholicam, quam recta credulitas (d) confitetur, esse retinendam. Dat. III. Non. Mart. Rau. Stilichone II. & Anthemio COSS. [405.]

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus suis recte inseruit Baronius *Anno Domini* 405. *n.* 27. GOTHOF.

(b) Varie huius nomen hoc Codice expressum duabus aliis legibus, quæ hoc ipso anno posterius ad eundem datæ sunt: nempe *l.* 62. *supr. de appellationibus*, *Diotimus* dicitur: *l.* 39. *supr. de hæret.* quæ & ipsa aduersus Donatistas est, in vltim. Cuiac. Edit. *Diodimus*. Hic *Diotimius*. *ID.*

(c) Cuius pars est *l.* 38. *supr. de hæreticis*: & *l.* 3. *supr. ne sanctum baptisma.* Eodemque pertinet *lex* 4. 5. *supr. ne sanctum baptisma. ID.*

(d) *Credulitas*, bono sensu: vide *Glossar. ID.*

COMMENTARIVS.

EDICTVM DE VNITATE, seu ἑνωτικὸν, missum ab Honorio Imp. in Africam aduersus Manichæos, & Donatistas fuerat hoc ipso Anno 405. mense superiore Februario. Quod Idacii quoque Consularia testantur *Stilichone II. & Anthemio. His COSS. inter Catholicos & Donatistas Vnitas facta.* Cuius quidem Edicti Henotici pars est *lex 38. supr. de hæreticis*, & *lex 4. supr. ne sanctum baptisma.* Eiusdemque mentio fit triennio post in Concilio Carthaginensi decimo Anno 407. *canone 99. Codicis Africani.*

Huic igitur Edicto exequendo vt eodem die simul specialia ab Honorio mandata ad Hadrianum P. P. Italiæ (sub quo Africa erat) missa fuere, (quæ continentur *l. 4. & 5. ne sanctum baptisma iter.*) ita vno mense post, Martio inquam, peculiari hac ad Proconsulem Africæ lege, edictum istud per Africam Honorius proponi iubet: quo omnibus innotesceret. De quo proponendorum Edictorum more & ratione alibi dictum plene.

Cæterum de Henotico hoc, aliisque Henoticis, vide quæ dixi plenius ad *d. l. 38. supr. de hæreticis.*

---

p.300

MANDATORVM *pars de Officio* COGNITORIS, *sæcularis a Principe dati, in* COLLATIONE *de religione; inter Catholicos & Schismaticos.*

III. (a) Impp. HONORIVS, & Theodosius AA. Marcellino (b) suo Sal.

EA, quæ circa Catholicam fidem (c) vel olim (d) ordinauit Antiquitas, (e) vel Parentum (f) nostrorum auctoritas religiosa constituit, vel Nostra Serenitas roborauit, nouella (g) superstitione (h) summota (i) integra & inuiolata custodire (k) præcipimus. Dat. IV. (l) Id. Octobr. Rauennæ Varane (m) V. C. CONS. [410.]

Ista lex interpretatione non indiget.

NOTÆ.

(a) Et *hanc legem* Annalibus suis recte inseruit Baronius *Anno* 410. *num.* 50. integra Mandata, quorum hæc lex, pars est, extant in Collatione Carthaginensi, quæ mox integra exhibeo. Extat ea quoque in *Capitularibus*, *lib.* 6. *cap.* 282. GOTHOF.

(b) *Fl. Marcellino, Tribuno & Notario*, qui cum Mandatis his Cognitor ad Collationem Carthaginensem, inter Catholicos & Donatistas, (quæ sequente Anno 411. habita est) profectus: de quo vide plura *l.* 55. *supr. de hæreticis*: vbi eius pariter mentio fit. *ID.*

(c) *Legem*: ita vtrobique in actis Collationis Carthaginensis, & in MS. G. *ID.*

(d) *Olim* abest a MS. G. Edit. Sichard. Quart. & prim. Cuiac. *RITTER.*

(e) Patrum & Synodorum, siue Romæ, siue Mediolani, siue Arelate. *GOTHOF.*

(f) In his Constantini Magni. *ID.*

(g) *Donatistarum*, *l.* 55. *de hæret.* *ID.*

(h) *Subreptione*, ita vtrobique in actis Collationis Carthaginensis: de quo mox. *ID.*

(i) *Remota* MS. G. Sichard. Edit. Quart. & prim. Cuiac. *RITTER.*

(k) *Custodire Te*, Aut γρ. *custodiri.* At *custodias* vtrobique in actis Collat. *GOTHOF.*

(l) *Pridie Idus:* Ita vtrobique in actis Collat. *ID.*

(m) Ita recte: In Tiliana, Cuiaciana, Quartaria editione male *Bautone.* Scribendum fuit *Barane*, vt & habet MS. G. *ID.*

MANDATA *integra: prout habentur in Collatione Carthaginensi, bis:* Cognitione 1. *num.* 4. & Cognit. 3. *num.* 29.

Imperatores Cæsares Flauius HONORIVS & Theodosius Pii, Felices, Victores ac Triumphatores, Augusti, Flauio Marcellino suo S.

INTER *Imperii nostri maximas curas,* Catholicæ legis *reuerentia, aut prima semper, aut sola est. Neque enim aliud aut belli laboribus agimus, aut pacis consiliis ordinamus, nisi vt verum Dei cultum orbis nostri plebs deuota custodiat: vt etiam Donatistas vel terrore vel monitu olim* (a) *implere conuenerat, qui Africam, hoc est Regni nostri maximam partem, & secularibus officiis fideliter seruientem, vano errore & dissensione superflua decolorant. Nos tamen, eadem frequentius non piget replicare, quæ omnium* retro PRINCIPVM *deuota in Deum definiuit* AVCTORITAS, *ne temporibus nostris, si quid forte in iniuriam* legis Catholicæ *fuerit generatum, iusto iudicio hoc nobis possit imputare posteritas. Nec sane latet conscientiam nostram sermo cœlestis* Oraculi, *quem errori suo posse proficere scæua Donatistarum interpretatio profitetur, qui quamuis deprauatos animos ad correctionem mitius inuitaret, aboleri eum tamen etiam* (b) *ante iussimus, ne qua* SVPERSTITIONIBVS *præstaretur occasio. Nunc quoque excludendam* subreptionem *simili auctoritate censemus. Illudque merito profitemur, libenter nos ea, quæ statuta fuerant, submouere, ne in diuinum cultum nobis se quisquam auctoribus æstimet posse peccare. Et quamuis vna sit omnium & manifesta sententia,* Catholicæ legis *plenam veritatem recto hominum cultu & cælesti sententia comprobatam, studio* (c) *pacis & gratiæ, Venerabilium Virorum Episcoporum Legationem libenter admisimus, quæ congregari Donatistas Episcopos ad cœtum celeberrimæ desiderat Ciuitatis, vt electis* (d) *etiam Sacerdotibus, quos pars vtraque delegerit, habitis disputationibus,* superstitionem *ratio manifesta confutet. Quam rem intra quatuor menses præcipimus explicari, vt conuersos animos populorum etiam Clementia nostra, sicut desiderat, celerius possit cognoscere.* (e) *Quod si intra præstitutum tempus studiose Donatistarum Episcopi declinauerint conuenire, trini edicti* (f) *vocatione contumacium tempora concludantur. Quibus emensis atque* p.301. *transactis, si prouocati adesse contempserint, cedat cum Ecclesiis populus, qui Doctores suos silentio cognouerit superatos, & victum se aliquando gratuletur, sciatque si non præceptis nostris, vel* Catholicæ legis *veris imperiis seruiendum. Cui quidem disputationi Principe loco te Iudicem volumus residere. Quicquid etiam ante in* MANDATIS ACCEPERIS, *plenissime meministi, omnemque vel in congregandis Episcopis, vel euocandis, si adesse contempserint, curam te volumus sustinere: vt & ea, quæ ante* MANDATA SVNT, *& quæ nunc statuta cognoscis, probata possis implere solertia; Id ante omnia seruaturus,* VT EA, QVÆ CIRCA CATHOLICAM LEGEM, * VEL OLIM ORDINAVIT ANTIQVITAS, VEL PARENTVM NOSTRORVM AVCTORITAS RELIGIOSA CONSTITVIT, VEL NOSTRA SERENITAS ROBORAVIT, NOVELLA SVBREPTIONE * SVBMOTA, INTEGRA ET INVIOLATA CVSTODIAS. *Vt sane adminicula competentia actibus tuis deesse non possint, Viros Spectabiles,*

biles, Proconsulem, atque Vicarium, Serenitas nostra commonuit, vt si propriarum dignitatum statum cupiunt retinere, si Apparitionem suam extrema declinare supplicia, tam ex propriis Officiis, quam ex omnium Iudicum Apparitione, abunde necessarios faciant deputari. Erit iam sollicitudinis tuæ, si quid vlla cognoueris arte differri, missis Relationibus indicare, vt negligentes puniat digna correctio. (g) *Omnia sane quæ vel in vnum Episcopis congregatis, disputatio completa firmauerit, vel desistentibus forte statuerit circa contumaces lata sententia, te conferre* (h) *conueniet, vt quid ad confirmandam Catholicam fidem præceptio nostra profecerit, celerius possimus agnoscere.* Et diuina manu. *Vale Marcelline charissime nobis. Data Pridie Idus Octobr. Rauennæ.*

(a) Olim iam *in 3. Collat.*
(b) Vox hæc etiam, abest à 3. *Collat.*
(c) Studio tamen, *in 3. cognit.*
(d) Lectis, *in 3. cognit.*
(e) Agnoscere *in 3. cognit.*
(f) Euocationem volumus custodiri: Ita vt vicenis diebus in euocatione &c. ita plenius & recte *in 3. cognit.*
* FIDEM, *in Cod. Theod.*
* SVPERSTITIONE, *in Cod. Theod.*
(g) Correptio, *in 3. cognit.*
(h) Referre, *in 3. cognit.*

COMMENTARIVS.

AD COLLATIONEM Karthaginensem inter Catholicos & Donatistas (qua de eiusdemque Actis fuit supra *lex 55. de hæreticis*) missus fuit ab Honorio Imper. Cognitor Marcellinus Tribunus & Notarius, *Varane COS.* id est, Anno Domini 410. de quo ad *eam legem 55.* vberius dixi. Cæterum & hic eo missus, pro more *Mandatis* instructus fuit, tum aliis, & quidem anterioribus pro congregandis & euocandis Episcopis, tum iis, quæ integra extant in Actis Collationis Carthaginensis, & in his quidem repetita: *prima cognitione num. 4. & tertia cognitione num. 29.* Quæ & hic integra exprimi voluimus, quibus officium eius in Cognitione instruebatur.

Inde igitur, seu ex iis Mandatis hoc caput exceptum, quod *hac leg.* continetur superius. Et vel potissimum quidem quoque formula futuræ cognitionis præscribitur: *Id ante omnia*, inquit, *seruaturus, vt ea, quæ circa*, &c. Eo igitur capite cognitionis futuræ inter Catholicos & Donatistas *formula* Marcellino præscribitur, in Collatione super religionis negotio. Et triplex quidem, vt, inquam, is Cognitor circa Catholicam fidem in religionis negotio 1. *Antiquitus ordinata.* 2. & *superiorum Principum*, 3. *suasque ipsius constitutiones*, in cognoscendo custodiat, & in decernendo sequatur, *Nouella superstitione submota.* Quæ postrema verba, etsi quoque defendi possint, vt ita quoque Codicis Theodosiani Conditores expressisse videantur: cum & in Mandatis integris hæc contineantur: *Ne qua superstitionibus præstaretur accessio:* & rursum, *habitis disputationibus superstitionem ratio manifesta confutet:* Et idem Honorius expresse *l. 39. supr. de hæreticis, Donatistæ superstitionis hæreticos vocet:* Attamen hoc loco vtrobique in vtraque Cognitione constanter, ea sic leguntur, *Nouella subreptione submota.* Quibus vtique verbis Honorius, vt ex iisdem Mandatis discere est, indicat, Oraculum seu Rescriptum quoddam suum, quo hæreticis rituum suorum exercendorum, conueniendique, seu coeundi publice potestatem fecerat: quod vt *l. 51. supr. de hæreticis*, ante mensem illis Mandatis profitetur, ita & hac parte rursum abrogat. *Nec sane latet*, inquit, *conscientiam nostram sermo cælestis Oraculi, quem errori suo posse proficere sæua Donatistarum interpretatio profitetur, qui quamuis deprauatos animos ad correctionem mitius inuitaret, aboleri tamen eum etiam ante* (puta *d. l. 51.*) *iussimus, ne qua superstitionibus præstaretur occasio: nunc quoque excludendam superstitionem simili auctoritate censemus: Illudque merito profitemur libenter, nos ea quæ statuta fuerant submouere, ne in diuinum cultum nobis se quisquam auctoribus æstimet posse peccare.*

Nunc ad formulam istam redeamus: scilicet in hac Collatione: Cognitorem Marcellinum, Cognitorem, inquam, *sæcularem* ANTIQVITATIS ordinationem, & anteriores, suasque Constitutiones custodire iubet Honorius, NOVITATE submota. Et iure quidem duabus de causis. Primo, quod facti quæstio ibi verteretur, atque adeo secularis Cognitor de facto tantum datus esset Marcellinus, qui scilicet facti quæstionem discingeret, non iuris seu de fide Quæsitor: cui notio & cognitio data erat, vnde & *Cognitor* dicitur *l. 55. supr. de hæreticis:* non iurisdictio; denique Cognitor seu iudex cum formula, non iuris arbiter. Causa sci-

licet collationis istius fuit, non de fide, verum, quod (vt Augustinus diserte ait, *lib. 3. contra Iulianum.*) *id, quod ante centum ferme annos Maiores nostri* (Catholici) *cum iis* (Donatistis) *egerant, iam populorum memoriam non tenebat. Hæc igitur,*
p. 302 addit, *necessitas compulit, vt saltem gestis nostra Collatione confectis eorum contunderemus inuerecundiam, & reprimeremus audaciam.* Porro, quod secundum, Quæstio omnis erat, non de Capite Christo, & sic non de fide proxime dicta, etsi ea vox hac lege occurrat, pro qua etiam in ipso authentico Collationis ipsius Carthaginensis habetur *Legem;* neque de hæresi, verum de Corpore, id est, de *schismate* & secessione, deque successione Ecclesiarum, denique de Ecclesia, vt diserte Augustinus de dissidio Donatistarum scribit, *lib. de vnitate.* Et simili quoque tamen *Antiquitatis* præscriptione Patres passim hæresibus præscripsere, Tertullianus, Vincentius Lirinensis, alii. Quare quis sanus iam Istivs Antiquitatis Ordinationem, ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς, insuper habere ausit, de qua constanter adeo cogitarunt illi, & ad quam subinde imo semper iure prouocatum?

Huic vero formulæ, præter Antiquitatis ordinationem, Honorius Imperator, constitutiones insuper & auctoritatem anteriorum Principum suasque sequendas Cognitori seculari proponit: Cuiusmodi sane in Donatistas, vt anteriores superiorum Imperatorum, ita & Honorii ipsius constitutiones occurrunt *titulo de hereticis supra*, octo: puta, *lex 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45.*

Est hæc igitur formula summopere notanda: qua *Cognitoris* secularis officium instruitur: *Cognitoris*, inquam, de facto, inter partes controuerso: vt in sp. *huius legis* inter Catholicos & Donatistas: vbi agebatur, de his potissimum, quæ gesta olim fuerant sub Constantino Magno, in Synodo Romana, Arelatensi, Proconsulari iudicio, denique & in Cognitione ipsiusmet Constantini, in causa Cæciliani & Felicis Aptungitani. Quare horum omnium *Ordinationes* sequi nunc iubet Honorius Cognitorem Marcellinum: & consequenter, *auctoritatem* quoque & constitutiones Principum, quæ post hæc secutæ sunt, eaque *roborauerunt:* nouellis oraculis seu rescriptis, quæ per subreptionem elicita fuerant, submotis.

FINIS CODICIS THEODOSIANI.

Deo sit laus, honor & gloria.

EXTRA-

EXTRAVAGANS, SEV SVBDITITIVS TITVLVS, *DE* EPISCOPALI IVDICIO.

Hunc titulum, ceu XI. *lib. 16. Cod. Theod.* laudat auctor Capitularium *lib. 6. tit. 366.* & exinde Gratianus *canon. 35. 36. caus. 11. Qu. 1.* vbi etiam *vndecimus* dicitur. Et tamen non est hic titulus vere Codicis Theodosiani, mox vt per partes ostendam. Etsi in Breuiariis Cod. Theod. hoc titulo omnino extet. Imo, etsi Sirmondus quoque testetur, has tres Leges huius tituli, & cæteras quoque Leges octodecim numero; quæ continentur in *Appendice Cod. Theod.* ab eo edito, huius tituli legibus in Scintillis seu Breuiariis Cod. Theod. in Cod. Theod. Lugdunensi & Anitiensi, cohæsisse. Illud adhuc inficetum magis, quod 17. & 18. illius Appendicis dicuntur desumtæ, *ex Theodosiano sub Titulo XXVII. de Episcopali definitione.* De *Episcopali* porro *iudicio* est quoque Maioriani *Nouella 2.* at in Cod. Iust. titulus ita conceptus, *de Episcopali audientia.*

---

1. De ELECTIONE *Iudicii Episcopalis cuiuis indulta, deque sententiæ eius vi: 2. vt de* TESTIMONIO *vnius Episcopi admittendo.*

I. (a) Imp. Constantinus A. (b) Ablauio PF. P. (c)

RELIGIONIS est, Clementiam nostram sciscitari voluisse, *Quid de sententiis Episcoporum, vel ante moderatio nostra censuerit, vel nunc seruari cupiamus.* Ablaui Parens Karissime. Itaque, quia a nobis instrui voluisti, olim prærogatæ (d) legis ordinem salubri rursus imperio propagamus. (e) Sanximus namque, sicut Edicti nostri forma declarat, *Sententias Episcoporum, quolibet genere prolatas* (f) *sine aliqua ætatis discretione, inuiolatas semper incorruptasque seruari: scilicet, vt pro* (g) *sanctis semper ac venerabilibus habeatur, quidquid Episcoporum fuerit sententia terminatum.* Siue itaque inter minores, siue inter maiores, ab Episcopis fuerit iudicatum, apud vos, qui iudiciorum summam (h) tenetis, & apud ceteros omnes Iudices, ad executionem volumus peruenire. (i)

 Quicun-

Quicunque * itaque litem habens, siue possessor, siue petitor erit, inter initia litis, vel decursis temporum curriculis, siue cum negotium peroratur, siue cum iam cœperit promi sententia, iudicium eligit sacrosanctæ legis Antistitis, ilico, sine aliquá dubitatione, etsiamsi (k) alia pars refragatur, ad Episcopum cum sermone (l) litigantium dirigatur: *Multa*, enim, *quæ in iudicio captiosæ præscriptionis vincula promi non patiuntur, inuestigat & promit sacrosanctæ religionis auctoritas.* Omnes itaque causæ, quæ vel Prætorio iure vel Ciuili tractantur, Episcoporum sententiis terminatæ perpetuo stabilitatis iure firmentur: nec
p. 304 liceat vlterius retractari negotium, quod Episcoporum sententia deciderit. *Testimonium* etiam, ab vno licet Episcopo perhibitum, omnes Iudices indubitanter accipiant, (m) nec alius audiatur, cum testimonium Episcopi a qualibet parte fuerit repromissum: *Illud est* enim *veritatis auctoritate firmatum, illud incorruptum, quod a Sacrosancto* (n) *homine conscientia mentis inlibatæ protulerit.* Hoc nos Edicto salubri aliquando censuimus, hoc perpetua lege firmamus, malitiosa litium semina conprimentes: vt miseri homines, longis ac pene perpetuis actionum laqueis implicati, ab improbis petitionibus, vel a cupiditate præpropera, maturo fine discedant. Quidquid itaque de sententiis Episcoporum Clementia Nostra censuerat, & iam hac sumus lege complexi, Grauitatem tuam, & cæteros, pro vtilitate omnium latam, (o) in perpetuum obseruare conueniet. Dat. III. Non. Maii. (p) Constantinopoli. (q)

NOTÆ.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* Habet eam Baronius, qui eam Annalibus suis indidit *Anno* 314. *num.* 8. Habetur ex parte ad calcem Synodi Valentinianeæ Tertiæ; in Capitularibus *lib.* 6. *cap.* 366. Habet quoque eam ex parte Gratianus *cap.* 35. vbi Theodosio eam tribuit, & *can.* 36. *c.* 37. *Caus.* 11. *Qu.* 1. Innocentius *c.* 13. *ext. de Iudiciis*: Iuuo *p.* 16. *cap.* 312. Anselmus *lib.* 3. *cap.* 108. Panormitanus *lib.* 5. *cap.* 22. Sirmondus quoque eam edidit in Appendice *Cod. Theod. num.* 1. *GOTHOF.*

(b) In Veteribus quibusdam, Vesuntino, aliisque, *Imppp. Arcadius, Honorius & Theodosius AAA. ID.*

(c) De *Ablauio* PP. *v. Prosopogr. Ducem* vocant inepte Capitularia, Gratianus, &c. *ID.*

(d) *Prærogata*, pro ante rogatæ latæque: de quo mox. *ID.*

(e) De hac *Propagandi* voce mox. *ID.*

(f) *Latas*, in Append Cod. Theod. *ID.*

(g) Mira & inaudita hæc constructio, de qua mox. *ID.*

(h) *Iudiciorum summam* Præfectus Prætorio tenere dicitur: pariter vt summa iudicia potiri, a Symmacho, *lib.* 1. *epist.* 12. Rerum summa ei commissa *l.* 107. *de Decurionib.* vbi plura, vt & *in Notitia Dignitatum. ID.*

(i) In MSS. nonnullis *pertinere.* Vide etiam Iuretus *in Symmachi Alectuarium ep.* 21. quomodo etiam edidit Sirmondus, *in Append. Cod. Theod. n.* 1. Cuiusmodi locutiones plures similes exhibet Glossar. in *v. Pertinere.* Neque tamen hic vox ea admittenda: imo melius, *ad executionem peruenire. ID.*

* Hinc desumptum est, quod in Capitularibus & in Decreto *Caus.* 11. *q.* 1. *c.* 35. 36. sub Theodosii nomine insertum est: & quo respexit Innocentius *d. c.* 13. *ID.*

(k) Est qui hic tentat: *si tamen alia pars non refragatur.* Quod hic non admitto, mox vt ostendam. *ID.*

(l) *Cum allegationibus*, Glossa Decreti, & sic διηγηματικὰ causa. *ID.*

(m) *Accipiant*, pro recipiant, admittant. *ID.*

(n) Id est, Episcopo. *ID.*

(o) *Latum*: vt etiam postea reddit Sirmondus. *ID.*

(p) *Maias*: in Append. *ID.*

(q) De Consulatu, quem hic nonnulli subiiciunt, mox. *ID.*

COMMENTARIVS.

De IVDICII Episcopalis, priuatis quibuslibet quandocunque indulta ELECTIONE in causis ciuilibus: deque SENTENTIÆ huius Episcopalis vi: vt & de TESTIMONIO vnius Episcopi admittendo est hæc constitutio: Quæ sub Constantini nomine ambulat, & ad Ablauium PP. directa dicitur: idque ad eius, si Deo placet, sciscitationem: & iuxta anterius aliquod ea de re eiusdem Principis *Edictum.* Quam quidem legem veri Codices Theodosiani non magis, quam duas reliquas huius tituli habent. Etsi vt dixi iam exinde allegatur in Capitularibus, & in Breuiariis Codicis Theodosiani ex superiori titulo subiiciuntur. Etsi item Seldenus *in vxore Hebræa lib.* 3. *cap.* 28. *p.* 564. & de Synedriis *lib.* 1. *cap.* 10. *pag.* 318. eam in Codice suo MS. qui Guillelmi Monachi Malmesburiensis fuit, vt & reliquas duas huius tituli, ad titulum libri decimisexti secundum, qui *de Episcopis & Clericis* est, attinere, sparsimque ibi interspersas scribat, & reuera Constantini esse certissimum esse dicat: qua de re etiam alibi plura se scribere, ait in *dissertat. ad Fletam cap.* 5. §. 6. Et habetur ea ex parte in calce Synodi Valentinæ 3. quæ habita fuit Anno Domini 855. Bonam quoque eius partem Carolus

Carolus Magnus ad verbum inſeruit Capitularium, *lib. 6. cap. 366.* Gratianus quoque *in Decreto can. 35. 36. 37. Cauſ. 11. Qu. I.* Innocentius *can. 13. de Iudicijs*: vbi Theodoſio eam tribuit: quomodo in MSS. nonnullis inſcriptio præfert *Arcadium, Honorium & Theodoſium AAA.* aliique Decretorum Collectores Iuo, Anſelmus, Panormitan. Sed & Baronius quoque eam indidit Annalibus Eccleſiaſticis anno Conſtantini 9. altero ſtatim poſt fidem Chriſtianam ſuſceptam, puta *Anno 314. num. 8.* Contra, Abeſt ea a Codice Iuſtinianeo, neque eius mentio vlla apud hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Scriptores occurrit, etſi ſubtemen illi aliquid ex Sozomeno *lib. 1. cap. 9.* de quo poſtea. Et certe eſt ea plane ſuppoſititia fictaque, quod iam aliis quoque nonnullis ſuboluit, inque mentem venit. Eſt, inquam, hæc quoque lex de earum Conſtitutionum numero, quas falſarii miſcelliones nonnulli, ſequiore æuo e variis centonibus conſutas effinxere: cuiuſmodi ſunt omnes illæ, quas habet *Appendix Codicis Theodoſiani* a Sirmondo pro genuinis editas: de quo iam *in Prolegomenis* huius Codicis. Quidquid a Pſeudolo huic ipſi adhibitæ variæ artes fuerint, vt inter bonas merces ambulare poſſet: & ſimilitudinem veritatis imitaretur, vt loquitur *l. vnic. ſi cert. pet. de chirograph.* Eam in rem ſcilicet *Conſtantini* bonum nomen ementitum: *Ablauius* PP. inſcriptus, quem vtique ſub Conſtantino Magno PP. fuiſſe liquet. Additus & character loci, *Dat. Conſtantinopoli*: vt menſis & dies: Conſulum tantum nomen omiſſum. Quod tamen etiam ſupplere vel diuinare nonnulli conati. Inter hos Auctor Chronologiæ prioris Codicis Theodoſiani eam reiecit *poſt Conſulatum 2. Conſtantii & Conſtantis primum AA.* qui tertius annus eſt poſt Conſtantini Magni obitum, id eſt, Anno Domini 339. Gemino etiam errore: nam & *Conſtantini* nomen hæc lex aperte præfert, & Ablauius ante eum annum iam e medio ſublatus fuerat: de quo in *Proſopogr.* ex Eunapio, Zoſimo, Hieronymo. Hæc inquam ad veri ſpeciem addita: vt & illud, quod more
p.305. quorundam aliorum impoſtorum, in quis auctor Conſtantinianeæ donationis & reliquarum conſtitutionum, quæ appendice Cod. Theod. continentur, artifex, quater vel quinquies anteriora Edicta ſua ſeu Leges commemorat, ne nouum ius nunc primum inducere videretur. Imo & Ablauium ſciſcitantem inducit, quidnam in argumento propoſito Conſtantinus antea cauerit: Quæ tamen, ipſa, vt poſtea oſtendam, impoſturæ ſunt indicia certiſſima. Adde multa alia ad veri ſpeciem adhibita, vt quod de *Præfecto Prætorio* dicitur, eum iudiciorum ſummam tenere, quibus omnino ſimilia occurrunt, *l. 117. de Decurionib.* & apud Symmachum *lib. 1. epiſt. 12.* vt iam in notis indicaui. Accedant, quæ vt religioſum Ablauii Præfecti Prætorio ſciſcitanti, ita & huius ſanctionis finem reſpiciunt: *Ad malitioſa*, inquit, *litium ſemina comprimenda*, vnde *ſalubre* etiam hoc *Imperium*, *ſalubre Edictum*, *lex pro omnium vtilitate lata*, dicitur. Adiice rationes haud vbique ſenſu inelegantes: *Multa enim quæ in iudicio captioſæ præſcriptionis vincula promi non patiuntur, inueſtigat & promit ſacroſanctæ religionis auctoritas*: Cui affine eſt quod Baſilius Cæſarienſis *epiſt. 417. p. 426. Edit. Benedictin.* ad Commentarienſem quendam ſcribens, pro remittendis ad ſe quibusdam, qui veſtes pauperum ſuffurati ab Eccleſiaſticis detecti fuerant, ait: *ἃ γὰρ αἱ τῶν δικαστηρίων πληγαὶ οὐκ ἐργάζονται, ταῦτα ἔγνωμεν πολλάκις τὰ φοβερὰ κρίματα τοῦ κυρίου κατορθῶντα. quæ enim tribunalium plagæ non efficiunt, ea perumque nouimus tremenda Domini iudicia perficere.* Sed & Philonis locus *de creatione Principis p. 562.* Altera ratio: *Illud eſt enim veritatis auctoritate firmatum, illud incorruptum, quod a ſacroſancto homine conſcientia mentis inlibatæ protulerit.* Item illam, *vt miſeri homines longis ac pene perpetuis actionum laqueis implicati, ab improbis petitionibus, vel a cupiditate præpropera maturo fine diſcedant.* In quibus etſi ſcoriæ multum, bonæ tamen frugis quoque multa intermicant. Adde (quod rem ipſam attinet) ſimiles, vel proximas ſaltem conſtitutiones plures: de Epiſcopali, inquam, inter priuatos iudicio, occurrere. Prima eſt ipſius Conſtantini, quam memorat Auctor vitæ Conſtantini *lib. 4. cap. 27.* quidquid Seldenus dicat *d. p. 328.* (eſt enim ea de Synodalibus decretis) quod Sozomenus *lib. 1. cap. 9.* affirmat: *τεκμήριον δὲ κἀκεῖνο μέγιστον τῆς τοῦ βασιλέως περὶ τὴν θρησκείαν αἰδοῦς, τῶν ἐπισκόπων ἐπικαλεῖσθαι τὴν κρίσιν ἐπέτρεψε τοῖς δικαζομένοις ἢν βούλωνται τοὺς πολιτικοὺς ἄρχοντας παραιτεῖσθαι· κυρίαν δὲ εἶναι τὴν αὐτῶν ψῆφον καὶ κρείττω τῆς τῶν ἄλλων δικαστῶν, ὡσανεὶ παρὰ τοῦ βασιλέως ἐξενεχθεῖσαν· εἰς ἔργον δὲ τὰ κρινόμενα ἄγειν τοὺς ἄρχοντας, καὶ τοὺς διακονουμένους αὐτοῖς στρατιώτας*, id eſt, *Argumentum vero & illud maximum reuerentiæ Imp. erga Religionem, quod Iudicio contendentibus ſeu litigatoribus poteſtatem fecit, Epiſcoporum iudicium inuocare, neglectis ſi vellent, ciuilibus Magiſtratibus: & vt ſententia eorum rata eſſet, & potioris auctoritatis quam aliorum Iudicum, atque ſi ab ipſo Imperatore prolata fuiſſet: vtque Iudices ſeu Magiſtratus iiſque miniſtrantes Apparitores iudicata ab his executioni traderent.* Secunda eſt Arcadii *l. 7. Cod. Iuſt. de Epiſcopali audient.* (quæ tamen a Triboniani facinore immunis non videtur, vt colligo ex *l. 10. ſupr. de Iuriſdict.*) qua ſancitur, *Vt ſi qui apud ſacræ Legis Antiſtitem litigare voluerint, non vetentur, ſed experiantur illius in ciuili negotio more arbitri ſponte reſidentis iudicium.* Tertius eſt Honorii lex 8. *Cod. Iuſt. eod. tit.* qua cauetur, *vt Epiſcopale iudicium ratum ſit omnibus, qui ſe audiri a Sacerdotibus elegerint: eaque illorum iudicationi adhibenda eſſe reuerentia iubetur, quam Præfectorum Prætorio deferri neceſſe eſt poteſtatibus, a quibus non licet prouocare*: denique cauetur, *vt per Iudicum quoque officia, ne ſit caſſa Epiſcopalis cognitio, definitione executio tribuatur.* Quod vtique ad *hanc legem* proxime accedere videatur. Quarta eſt Valentiniani III. *Nouella 12. de Epiſcopali Iudicio*: qua & ipſa lege licentia iudicandi Epiſcopis tribuitur inter litigatores priuatos. Omitto alias leges non inter priuatos ſolos, veluti *l. 13. Cod. Iuſt. de Epiſcopali audient.* Accedat frequens horum temporum praxis: (de ſuperioribus non dico, vbi etſi ad Epiſcopos eundi vſurpatus mos, attamen ea vis eſſe non potuit Epiſcopalium Iudiciorum, vt a Iudicibus executioni tradi oporteret:) poſt Conſtantini Magni ſcilicet tempora, quibus Epiſcopi paſſim *τῶν βιωτικῶν ἀμφισβητημάτων* a Chriſtianis delecti iudices: fidem facit Baſilius *epiſt. 247.* & exemplo ſuo Gregorius Neocæſar. quod in *eius v.* memorat Gregorius Nyſſenus: Omitto Ambroſii exemplum *epiſt. 24.* quia ibi non tantum partium conſenſus interuenit, verum & quia de Epiſcopi negotio agebatur. Facit ſane Auguſtinus, qui laicorum lites ad faſtidium vſque iudicaſſe ſe profitetur in *Pſalm. 118.* *Suis vitioſis & negotioſis cupiditatibus adiuuandis vt occupemur, & eis noſtra tempora impendamus (maligni homines) efflagitant, aut certe infirmos premunt,*

munt, vt cauſas ſuas ad nos deferre compellant, quibus dicere non audemus, dic homo, quis me conſtituit iudicem, aut diuiſorem inter vos? Conſtituit enim talibus cauſis Eccleſiaſticos Apoſtolus Cognitores, in foro prohibens iurgare Chriſtianos. Ne illis quidem, qui non aliena rapiunt, ſed ſua cupide repetunt, dicimus: Cauere ab omni cupiditate, conſtituentes eis ante oculos hominem, cui dictum eſt: Stulte, hac nocte auferetur a te anima tua, quæ præparaſti cuius erunt? quia & quando dicimus, non recedunt, non declinant a nobis: Sed inſtant, vrgent, precantur, tumultuantur, extorquent, vt ipſis potius ad iſta, quæ diligunt, quam ſcrutandis Dei mandadis, quæ diligimus, occupemur. Et infra: *Obedientes fideles, qui pro ſuis ſecularibus cauſis raro nos quærunt, & iudiciis noſtris facillime acquieſcunt: nec nos conterunt litigando, ſed obtemperando potius conſolantur. Certe propter eos, qui & inter ſe pertinaciter agunt, & quando bonos premunt, noſtra iudicata contemnunt, faciuntque nobis perire tempora rebus eroganda diuinis: certe inquam propter iſtos & nobis liceat exclamare in hac voce corporis Chriſti: Declinate a me maligni*, &c. Idem Auguſtinus, *lib de oper. Monach. cap. 20.* & *homil. de Pœnit. 50. cap. 12.* & *Epiſt. ad. Proculeianum Donatiſtam 147. Et homines quidem cauſas ſuas ſeculares apud nos finire cupientes, quando eis neceſſarii fuerimus, ſic nos Sanctos & Dei ſeruos appellant, vt negotia terræ ſuæ peragant: Aliquando agamus & nos negotium ſalutis noſtræ, & ſalutis ipſorum, non de auro, non de argento, non de fundis & pecoribus, pro quibus rebus quotidie ſummiſſo capite ſalutamur, vt diſſenſiones hominum terminemus, ſed de ipſo capite noſtro tam turpis inter nos & perniciosa diſſenſio eſt. Quantumlibet capita ſubmittant, qui nos ſalutant, vt eos concordes in terra faciamus, de cælo vſque ad Crucem ſubmiſſum eſt caput noſtrum, in quo concordes non ſumus.* Et *Epiſt.* Nebridii *inter Auguſtinianas 114.* Et ſingularis hiſtoria, quam de Syluano Troadis Epiſcopo memorat Socrates *lib. 7. cap. 37.* & ex eo Nicephorus *l. 14. c. 39.* Ambroſius quoque *lib. 2. officior. cap. 24. Si offenſam*, inquit, *vereris, non RECIPIAS iudicium: ſi Sacerdos es, aut ſi quisquam alius, non laceſſas: licet tibi ſilere, in negotio duntaxat pecuniario, quanquam ſit conſtantiæ, adeſſe æquitati.* Non etiam *lib. 3. cap. 9.* ibi enim non de iudicio, ſed de interuentu & interceſſione Epiſcopi agitur. *Ideoque in*
p.306 *cauſis pecuniariis interuenire non eſt Sacerdotis, in quibus non poteſt fieri, quin frequenter lædatur alter qui vincitur, quoniam interceſſoris beneficio ſe victurum arbitratur*, & Conſtantinianea *leg.* quam memorat Sozomenus & dictis legibus Arcadii & Honorii comprobatur, quæ & in duobus his præterea congruunt. Ergo mos hic frequens & legitimus eundi ad Iudices Epiſcopos. Primo quod diſerte de pecuniariis cauſis, vt *hac leg.* ita & illis ῥητῶς agatur: iudiciumque adeo Epiſcopale priuatos litigatores in his ſubire poſſe neglectis Iudicibus ſecularibus definiunt: *τȣ̀ς δικαζομένȣς*, inquit Sozomenus, id eſt, iudicio contendentes in re pecuniaria, id enim *δικαζομένων* appellatione venit: non vt Interpres minus bene, qui *in iudicium vocatos* vertit. Litigare in ciuili duntaxat negotio ait Arcadius *d. l. 7.* Neque alio ſenſu accipienda eſt *d. l. 8.* & *Nou. Valentiniani:* Idque etiam ita expreſſum in Ambroſii loco. Quæ quidem vt illarum legum, ita & huius limitatio notanda eſt. Secundo, conueniunt in eo, quod ſtabile hoc iudicium Epiſcopale eſſe velint, idque a iudicibus & eorum officio executioni tradi: nam & id expreſſe de Conſtantini *l.* addit Sozomenus: expreſſe id continetur *dict. l. 8.* vt *hac leg.* In tantum, quod tertium, vt iudicium hoc cum Præfecti Prætorio iudicio exæquet: quod & ipſum continetur *d. l. 8.* eo ſcil. fine, ne ab eo appellari poſſit: imo Sozomenus cognitioni Imperiali exæquatum id ſcribit. Hactenus quæ ad veri ſpeciem *hac leg.* continentur, quorumque argumento *huic legi* fides adſtrui poſſe videatur. Atenim longe plura alia ſunt, quæ *hac leg.* continentur ſanciunturque, quæ nulla alia lege occurrunt, imo quorum nonnulla legibus illis plane contraria ſunt: Ac proinde variis paradoxis, imo falſimoniis, ſeu falſis ampliationibus cumulata.

Prima ac potiſſima eſt, quod *etiam μονομερῶς*, id eſt, vno tantum ex priuatis litigatoribus poſtulante iudicio Epiſcopali locum eſſe vult, *Etſi altera pars*, inquit, *refragetur.* De partium equidem conſenſu ſeu electione id liquidi iuris eſt, quam in rem vide quoque Iulianum *Nouell. 69. c. 253.* & exinde Capitularia Caroli *5. c. 234.* verum vt alterutra parte refragante id fieri poſſit, id vero ab omnibus illis, quas memoraui, legibus abit: Conſtantini inquam, quam Sozomenus memorat: *τοῖς δικαζομένοις ἢν βȣ́λωνται παραιτεῖσθαι τῶν ἐπικόπων ἐπικαλεῖσθαι τὴν κρίσιν*, *ſi, qui ex conſenſu litigare voluerint*, inquit, Arcadius *d. l. 7.* pariter vt *d. l. 10. ſupr. de Iurisdict.* cui hæc cohæſiſſe vel ad eius inſtar efformata: vbi & diſerte additur. *Quod his obeſſe non poterit nec debebit, quos ad prædicti Cognitoris examen conuentos potius abfuiſſe, quam ſponte veniſſe conſtiterit. Qui ſe*, inquit Honorius *d. l. 8. audiri a Sacerdotibus elegerint.* Quod ipſum inculcatur multoties *d. Nouell. Valent. 12.* tum in priuatorum mere cauſis, tum in his, quæ intercedunt inter Eccleſiaſticos aliquos & laicos, vel inter Clericos mere, inter alia his verbis, *& ipſis litigatoribus conuenit, præeunte tamen vinculo compromiſſi; Quod & laicis, ſi conſentiant, auctoritas noſtra permittit. Aliter eos Iudices eſſe non patimur, niſi voluntas iurgantium, interpoſita, ſicut dictum eſt, conditione procedat: ſi ambo eiusdem officii litigatores nolint, vel alteruter, agant publicis legibus & iure communi.* Eodemque pertinet *lex 13. Cod. de Epiſcopali aud.* Quanquam quoad Clericos id immutatum a Maioriano, Nouella ſua Interpres ad *Nouell. Valent. 12.* notat. Extat equidem Nouella Maioriani *2. de Epiſcopali iudicio*, verum quæ ibi integra non extat, ſeu vt loquitur Interpres ad integrum ſcripta non eſt, verum ea tantum parte exhibita, quæ eſſet de re neceſſaria ad locum, de *Inuitorum inquam Clericorum ordinatione.* Ergo aliis omnibus legibus vtriusque partis conſenſus & electio requiritur, more arbitrii & compromiſſi, etiam Conſtantini *leg.* quam memorat Sozomenus. Imo & altera illius, quam ſub Conſtantini itidem nomine exhibet *Appendix Cod. Theod.* & quidem, ſi Deo placet, ex hoc eodem Codice Theodoſiano ſub *titulo 27. de Epiſcopali definitione*, data Conſtantinopoli *Licinio A. & Criſpo Cæſare COSS.* hæc limitatio additur. *Ita tamen ne vſurpetur in eo, vt vnus ex litigantibus pergat ad ſupradictum auditorium & arbitrium ſuum enunciet.* In quam etiam transfuſa nonnulla ex ipſa *l. & pro ſanctis habeatur quicquid ab his fuerit iudicatum.* Eademque & Baſilii mens fuit *epiſt. 247. p. 441. Edit. Benedict. in fin.* ſi modo ea ad Epiſcopum vel Sacerdotem ſcripta eſt, vt ipſe cenſeo: *γίνȣ δὲ βοηθὸς, μάλιστα μὲν ἀμφοτέροις τοῖς κρινομένοις (ἐυσεβὲς γὰρ) κωλύων τὴν ἔισοδον τὴν πρὸς τὸν ἄρχοντα, καὶ γινόμενος ἀυτοῖς ἀνθ' ἐκείνȣ δικαστὴς· ἐι δὲ ἀπειθεῖ θάτερος καὶ μάχεται ταῖς ψήφοις, σύμπραξον τῷ*

ἀδικȣ-

ἀδικουμένῳ &c. *Sis ergo adiutor, maxime quidem vtrique litiganti: (id enim pium est) prohibens, ne ad iudicem introeant, teque ipsius loco iudicis illis præbens. Quod si alteruter non obtemperat, nec sententiæ cedit, faue iniuriam patienti.* &c. Ergo & hoc iam nomine & vel maxime falsi suspecta hæc lex est. Quandoquidem & Constantini ipsiusmet, imo & aliorum Imperatorum sanctionibus hac parte contraria est verbis apertissimis: omnemque iudiciorum ordinem, & Iudicum potestatem imminutum it, vt videlicet vnius nutu partis quocunque etiam iudicii momento Iudicem discingat, & potestate sua priuare possit. Hæc cum attenderet Vir Doctus, hic lectionem ita reponebat: *Si tamen alia pars non refragatur*: aduersus apertissima *huius legis* verba, quæ vt in omnibus libris ita habentur, & in Decreto & in Capitularibus & in Decretalibus, ita necessario hic stant: quin & id ipsum iam antea indicatum. *Quicunque*, inquit, *litem habens, siue possessor, siue petitor erit*, &c. Idque adhuc magis confirmant sequentes ampliationes.

Secunda igitur ampliatio est ratione *Temporis*: *Inter initia litis*, inquit, *vel decursis temporum curriculis, siue cum negotium peroratur, siue cum iam cœperit promi sententia, iudicium eligit sacrosanctæ legis Antistitis, ilico sine aliqua dubitatione, etiamsi alia pars refragatur, ad Episcopum cum sermone litigantium dirigatur:* subiecta etiam ratione. Et in hoc quoque concinit *lex 17.* subdititia in Append. Cod. Theod. *Et si quis ad legem Christianam negotium transferre voluerit & illud iudicium obseruare, audiatur: Etiamsi*, inquit, *negotium apud Iudicem sit incboatum.* Argumentum etiam aliquod præbere videatur Ambrosius *d. epist. 24.* etsi in alia re, a Canonistis certe varie explicata.

Tertia ampliatio est ratione *Ætatis: Sine aliqua*, inquit, *ætatis discretione inuiolatas semper incorruptasque seruari:* item: *siue inter minores siue inter maiores.* Quod quidem inuita Iurisprudentia dicitur. Quid enim? non ad retractanda iudicia summa esse debet ætatis minoris ratio?

Sic Primum caput de Iudicio Episcopali Rebus ipsis falsi coarguimus. Sequitur alterum: de *Testimonio* vnius Episcopi, quod & ipsum relatum Capitular. *lib. 6. cap. 366.* & a Gratiano *can. 36. Caus. 11. Qu. 1.* Nempe vt vnius Episcopi testimonio credatur, neque alius contra audiatur. Quod & ipsum falsum esse, rebus ipsis apparet. Ipsemet certe Constantinus, (Dei legi conuenienter, quam & aliam sæpe imitatur & sequitur, *Deuter. 19. 15.*) sanxisse reperitur *l. 3. supr. de fide testium*, *vt vnius OMNINO testis responsio non audiatur: etiamsi præclaræ Curiæ honore præfulgeat*, de quo plenius ad *eam leg.* Illud equidem Episcopis pro priuilegio datum postea, ne Episcopus ad testimonium
p.307 flagitaretur: *l. 8. supr. de fide testium*, vbi dixi. Sed & Patres Africani in Concilio Carthaginensi ab Honorio petendum decreuere, vt habetur *can. 89. Cod. Africani*: vt Clerici de Iudicii sui cognitione non cogantur in publico dicere testimonium, de quo dixi ad *l. 1. supr. de religione*: Atenim, vt vnius Episcopi testimonio credatur in causa pecuniaria, id nunquam constitutum fuit. Cuiacius quoque ad *l. 14. de dote præl.* etsi de fide huius Constitutionis non agat, attamen de hoc capite ita loquitur: *Constantinus Imp. in constitutione quadam ad Ablauium PP. quæ est in extremo Cod. Theod. & a Carolo Magno pro lege relata est in sua capitula, vt & ab omnibus subditis obseruaretur; iubet, vt omnes Iudices indubitanter, licet ab vno Episcopo perhibitum testimonium, accipiant, nec alium quemquam audiant præter Episcopum.* Mox subiicit: *Sed memineris quod est in vita Stephani Iunioris a Damasceno conscripta, alios esse ἐπισκόπους, alios ἐπισκότους. Et de Episcopis loquitur Constantinus, quales an vlli sint hodie dubium est.* Hactenus Cuiacius, satis libere. Ait porro hac parte impostor, *Nec alius audiatur, cum testimonium Episcopi a qualibet parte fuerit repromissum.* Quæ verba ita nonnulli accipiunt, Episcopum vnum, cuius testimonio se credituros promiserunt litigatores, plenam fidem facere. Quod inane est. Nam diserte dicitur ab vna parte hic *testimonium repromissum fuisse. Repromissum* igitur, id est, aduersus partis allegationem laudatum. Verum de hoc plura ad *d. l. supr. de fide test.* Ita *l. 7. supr. de fide testium: qui scripturas comminiscuntur, cum quid in iudicio promiserint, nisi ipsi adstruxerint veritatem*, &c. quod in *prompserint* mutauit Τριβον. *l. penult. Cod. Iust. de probat.* Atque ita Rebus ipsis falsitatem huius constitutionis euicimus, quam etiam totam abrogatam, (dic potius non habere locum) Glossa ipsa notauit. Eademque Glossa ait, Innocentium in *c. 13. X. de Iudiciis*, ex ea argumentum sumere, non vt confirmet eam, sed vt ostendat, quantam affectionem Imperatores habuerint erga Sacerdotium. Nonnulli vt duritiem eius emollirent, refingere eam alicubi conati, vt iam diximus. Alii ex Decreto emendandam dixere. Sed nos commentitiam iam rebus ipsis ostendimus.

II. Secundo loco id ipsum ostendit clare *Verborum sartago* & stribligo, a Constantini Magni temporibus stiloque alienissima, quæque ei sæculo conuenit, quo vt initio dixi, alia id genus ficta falsataque. Quin & alia adspersa, quæ plane ἀσύστατα sunt.

Primum suauis est *sciscitatio*, quæ memoratur, Ablauii; & in eo quidem, quod scire cupit, quid de sententiis Episcoporum Constantinus antea censuerit, quæ prærogata ab eo sit super hæc lex, quæ Edicti ipsius forma. Quasi vero sciscitari id Præfectum Prætorio oportuerit: cui Edicta, legesque publice propositæ notissimæ erant, vel ex scriniis ipse haurire potuit, penes quem, vt ipsamet *hac leg.* dicitur, summa iudiciorum erat.

Secundo, deinde quomodo hæc sciscitatio *Religionis esse* dicitur, quasi vero de religione hic agatur: aut religionis hoc negotium sit: imo enim iudiciarium fuisset, vt ita sciret, quid hac parte sequendum haberet. Verum hæc eius sæculi disciplina fuit, vt religionis pars haberentur ea omnia, quæ ad Clericorum vtilitatem facerent.

Tertio, quo hic *Moderationis nostræ* titulus, insolitus etiam in Constitutionibus, neque huic negotio conueniens?

Quarto nouiter dictum, *a nobis instrui voluisti.* Instrui scilicet absolute pro doceri, cum alias cum adiuncto ferme efferatur: *instrui* scilicet aliquid, vel de aliqua re, vel aliqua re. Verum & hic Constantinianæ fabulæ character est.

Quinto, noua etiam vox *prærogatæ legis*, pro ante, olim, rogatæ lateque: nam alias *prorogata* hoc sensu dici debuit, non prærogata: *prærogatum* est ante erogatum, non pro, ante rogatum, *l. 6. supr. de Prætorib.* & *l. 29. de Decurionib.*

Sexto, quid etiam est, prærogatæ legis *ordinem salubri rursus imperio propagare*: *ordinem* scilicet dixit pro ordinatione, vel serie: *propagare rursus*, id est,

id eſt, rurſum publicare. Quomodo & in ſubdititia conſtitutione Appendicis Codicis Theodoſiani *num. 8. ab init. ad propagandas ex more indulgentias*, & *in fin. ita vt velociter læta propagentur.* Alioquin *propagare*, ni fallor, eſt amplificare, extendere, non firmare in futurum, vel certe propagare in æuum. Verum & hic ſtylus eſt donationis Conſtantinianæ. *Liquida*, inquit, *narratione per hanc noſtræ Imperialis inſtitutionis paginam, ad cognitionem omnium populorum, in vniuerſo orbe terrarum noſtra ſtuduit propagare* (Bin. habet *propalare) Manſuetiſſima Serenitas.*

Septimo, ad alia pergamus. *Quolibet*, inquit, *genere* prolatæ ſententiæ Epiſcoporum: pro qualibet ratione, vel potius cuiuslibet generis ſententiæ.

Octauo, deinceps, *Vt pro ſanctis ſemper ac venerabilibus habeatur, quidquid fuerit terminatum.* Egregia ſcilicet conſtructio *habeatur pro ſanctis quidquid*, &c. Et tamen ita quoque in altera, ſi Deo placet, Conſtantini conſtitutione in Appendice Cod. Theod. *& pro ſanctis habeatur, quidquid ab his fuerit iudicatum:* vt iam vtriusque conſtitutionis parentem agnoſcas, vel vnam & eandem certe monetam. Ad alia pergamus.

Nono, *Ad executionem*, inquit, *peruenire:* quod tamen tolerabilius adhuc, quam quod nonnulli reponunt, *pertinere*.

Decimo, feratur & *ſacroſanctæ legis & religionis* hic appellatio: quomodo & *num. 6. Append. Theod.* Sed enim etſi genuinis conſtitutionibus *ſancta* & *ſanctiſſima* lex ferme dicatur: imo & ſacroſancta Eccleſia, in *l. vnic. de bon. Clericor.* ſacroſancta religio *l. 46. de curſu publ.* ſacroſancta myſteria, *l. 123. de Decurion.* Sed idcone etiam *ſacroſanctus homo* pro Epiſcopo? Verum id ex eadem moneta eſt, ex qua in *11. Conſtit. init. Append. Cod. Theod. ſacroſancta veneratio.*

Vndecimo, Adde his vocem, *alia pars*, pro altera.

Duodecimo, ſed quid eſt *ſermo litigantium? & cum ſermone litigantium dirigi ad Epiſcopum?* Gloſſa interpretatur allegationem, ſeu allegationes partium. Quod ſi verum foret, tum *ſermo litigantium* eſſet, quæ *partium aſſertio* vocatur, in *l. 5. ſupr. vnde vi.* Atqui, quomodo ſermo *litigantium*, aut cum ſermone litigantium ad Epiſcopum dirigi dicatur poſſeſſor vel petitor, cum altera etiam parte refragante id fieri poſſe hic decernatur? Verum *litigantes* hic disiunctiue & ſeparatim intelligi poſſunt: ſiue petitor ſcilicet ſiue poſſeſſor. An igitur, ἐπιθέτης hic *ſermonem* dixerit, τὸν λόγον, τὴν ὁμιλίαν, ἀξίωσιν, δέησιν, preces litigantium, quibus Epiſcopum rogant, vt is cognitionem cauſæ ſuæ ſuſcipere dignetur? Neque id ita accipiendum. Impoſtor hic *ſermonem* dixit, pro tuitione, mandeburde, ἀσφαλεία, λόγῳ ἀσυλίας: Quo ſenſu *ſermonis* vox & *ſub ſermone* effertur in legibus Salicis *tit. 59. in fine:* in formulis veteribus, Marculphi *lib. 1. form. 24.* duobus locis: & *form. 35. ſub fin.* (ſeu in *Edit. Lindebrog. 8. 37.*) Eodem alias ſenſu, *Verbum* dicebatur, & *ſub verbo*, in iisdem legibus *Salicis tit. 14. leg. 5.* & in *Ripuariis tit. 35. num. 3.* & apud Gregor. Turon. *lib. 9. hiſtor. cap. 19.* & *27.* * Et ita quoque Græculi λόγον dixere & λόγον ἀσυλίας. Iuſtinianus *in Nouell. 17. cap. 6.* & *Edict. 2. præf.* & *13. c. 10.* vbi λόγον recte *fidem publicam* vertit Iulianus: Haloander, *ſecuritatis promiſſionem:* male vetus interpres *Iusiurandum.* ** Ergo, p. 308
ſermo litigantium eſt ἀσφάλεια, ſecuritas, ſaluus conductus, qui dabatur litigantibus in cauſis ciuilibus & priuatis, non vero in publicis, veluti tributorum exactionibus, vt ex Edictis illis Iuſtiniani conſtat. Quem quidem etiam ſermonem ſeu λόγον, vbi dare fas erat, nonniſi Epiſcopi quandoque conſenſu dari oportebat, vt ex Edicto *Iuſtin. 13. cap. 10.* diſcimus. Eiusque ſermonis finis duplex erat, ne litigantes a quoquam infeſtarentur, & vt in eo tantum foro cauſa eorum decideretur: Qui duplex etiam finis fuit *ſermonis Regii*, ſeu *tuitionis & Mandeburdis Regiæ*, Epiſcopis, Abbatibus, Eccleſiis, Monaſteriis tribui ſolitæ, nempe ne a quibuslibet infeſtarentur, atque etiam vt eorum cauſæ in Palatio tantum deciderentur. Ergo hoc ſenſu poſſeſſor vel petitor vel vterque hic ad Epiſcopum *cum ſermone litigantium dirigi* iubentur: *litigantium* inquam, id eſt, qui litigantibus tribui ſolet: & quidem in ſp. *huius leg.* ſub λόγῳ ἀσυλίας Epiſcopi. Ad alia pergamus.

Decimotertio, eiusdem quoque elegantiæ ſunt, *Captioſæ præſcriptionis vincula, quæ in iudicio multa promi non patiuntur.*

Decimoquarto, Egregia etiam formula, *perpetuo ſtabilitatis iure firmatum.* Ita quoque ſane, in epiſtolis Pauli PP. I. *firma ſtabilitate.*

Decimoquinto, quid eſt etiam, *teſtimonium repromitti?* Nempe, quod antea dixi.

Decimoſexto, neque minor vetuſtas in illis: *illud eſt veritatis auctoritate firmatum.*

Decimoſeptimo, vt & illud, *quod a ſacroſancto homine conſcientia mentis illibatæ protulerit.* Proferre ſcilicet quid conſcientia mentis ab homine dicitur: *& conſcientia mentis.*

Decimooctauo, huc referantur & illa: *aliquando cenſuimus*, pro, *olim*: *Cupiditas præpropera: diſcedere maturo fine.*

Decimonono, *ſemina comprimere*, pro reprimere.

Vigeſimo, *accipere teſtimonium*, pro recipere, admittere.

III. Iam *Vincula orationis* non propalam clamant, *hanc leg.* neutiquam Conſtantinianei æui vel prioris

* Vide CL. BIGNONIVM *in not. ad Marculf. pag.* 286. 287. 299. & ad *Leg. Sal. tit.* 14. PETR. PITHOEVM in *Gloſſar. ad Leg. Sal. tit. cit.* CVIACIVM *Obſeru. VIII.* 40. & ad *Nouell.* 5. *&* 17. CL. ECCARDVM *ad Leg. Sal. pag.* 34. & 102. CL. DV FRESNE *in Gloſſar voc. Sermo*, *Verbum.* it. *voc.* λόγος.

** Reſpexit laudatus interpres ad *verbum regium*, vel in *verbo regio* dicere, quod æuo medio idem innuebat, ac *iurare*, *Iurer en parole de Roy:* de quo vide CL. DV FRESNE *Gloſſar. voc. verb. reg.* Vide etiam defenſum interpretem a I. CVIACIO *Obſeruat. VIII. vlt.*

prioris alicuius latinitatis esse, verum summam barbariem redolere: & ab eodem fonte proficisci, quo fabulosam Constantini donationem, & Pseudo-epistolas primorum Pontificum? Primo, *Sanximus namque.* Secundo, *scilicet vt pro sanctis.* Tertio, nouæ item periodi & sententiæ quinque eodem vinculo vocis *Itaque*, cum superioribus nexæ: *Itaque, quia a nobis*, &c. *Siue itaque. Quicunque itaque: Omnes itaque. Quidquid itaque.* Itaquoque passim in Pauli I. PP. & Stephani IV. Epistolis: ita quoque in Constantini donatione tribus locis. *Prima itaque die: Construximus itaque Ecclesiam: Decreuimus itaque & hoc.* Imo & in *l. 2. prox. infr.* quæ & ipsa supposititia. *Sancimus itaque.*

IV. Tandem quid est, quod cum duo sint *huius legis* capita, de *Iudicio*, inquam, *Episcopali*, deque *Testimonii dictione*, sanctio tamen *huius legis* nonnisi prius illud respiciat, obseruantiamque eius commendet de sententiis, inquam, Episcoporum?

Et ita quidem glaucomam Lectorum oculis hactenus obiectam, leuasse mihi abunde videor: vnde sibi studiosi deinceps discant cauere, ne porro huiusmodi sublestis commentis fidem facile commodent. Neue *huius legis* vlla ratio porro habeatur, vbi de *Foro Episcopali* agitur: Quod tamen hactenus fit: vnde in *historica* enarratione *de foro Episcopali* multæ perplexitates & confusiones ortæ, dum huius quoque ibi ratio habetur. Et post hæc omnia, vt ex aliis & genuinis Legibus apparet, ita & ex hac quoque (si & ipsa γνήσιος foret) appareret, hocquidquid priuilegii est, totum siue a Principum indulgentia & prouidentia manasse: siue partium vel alterutrius saltem voluntate Episcopis tributum: non vero a iure diuino manasse: vel perpetui id iuris fuisse: aut Episcopos suo sibi iure id vindicare potuisse, etsi officii alioquin Episcopalis pars sit, quod & Conciliis statutum est, vt Ecclesiastici operam nauent, in exhortandis litigatoribus ad pacem & concordiam. Sed exitiosior adhuc eorum error est, qui *hanc leg.* eo trahunt, vt Episcopos ἀνυπευθύνες sæcularibus potestatibus nobis faciant.

II. (a) Imppp. Arcad. Honor. & Theod (b) AAA. Adriano pf. p. (c)

Vt * veneratio (d) Sacerdotibus debetur innoxiis, ita & pœna moderata (e) inquietis atque deiectis. (f) Quemadmodum enim Deo seruientes, & diuini Sacerdotii integritate lucentes, non solum vitam suam proprio præstant ornamento, sed etiam subiectæ (g) plebis atque obedientis exemplo: ita ii, *quorum indigniora* (h) *sunt sub integritatis professione peccata*, si exclusi deprauatique (i) ab Episcopis comprobentur, qui resupinos (k) spiritus aduersum definita retulerint, separati ab his vrbibus, quas errore proprio tenuerunt, & sibi debent esse parti (l) & aliis constituta (m) ablegatione terrori: Plurimos enim bonos (n) faciunt, & veneratio optimorum Sacerdotum, & notabilis reprehensio pessimorum. ** Suggerentibus Episcopis didicimus, quosdam Sacerdotes Christianæ legis, quorum delicta cœtu Episcopali deprehensa fuerint, (o) iterum sententia vindicata, (p) in sinu earum vrbium, in quibus talia commissa sunt, permanere, & (q) quærere turbas populi, conuocare turbatores quietis, existere tumultus popularis auctores, (r) *innocentes* se post iudicium dicere, plebem colligere, & velut adhuc *Episcopos* salutari (s) Comitatum sacrum petere, mereri mendaciis oracula, & futura rescripta. Sancimus *** itaque hac lege, vt Qvicvmqve residentibus Sacerdotibus fuerit Episcopali loco detrusus & nomine, si aliquid vel contra sententiam, (t) vel contra quietem (v) moliri fuerit deprehensus, rursusque Sacerdotium petere, a quo videtur exclusus, (x) procul ab ea vrbe quam indignus (y) infecit, p.369. secundum legem Diuæ memoriæ Gratiani, c. milibus vitam agat: Sit ab eorum cœtibus separatus, a quorum est societate discretus: Careat (z) vrbe quam tenuit, segregetur (aa) quam mentitus vitæ præceptor (bb) infecit. Sitque (cc) huiusmodi personis, tenore huius legis, inlicitum, sacra nostra adire Secreta, & impetrare Rescripta: omnibus (dd) abiectis per culpam Sacerdotio personis, quæ impetrata sunt infecta permaneant. Scitu his quorum defensione nituntur, absque sui reprehensione non futurum, si hoc eis polliceantur (ee) suffragium, qui diuinum non videntur meruisse rescriptum, (ff) Hadriane Parens Karissime & amantissime. Hanc * igitur legem Sublimis Magnificentia Tua cunctas per diœceses (gg) sibi creditas publicabit Edictis, (hh) vt id quod pro quiete repertum, pro iudicii Episcopalis confirmatione constitutum, pro reprimendis culpis inuentum est, ab omnibus excolatur, a Sacerdotibus reseruetur. Dat. Prid. Non. (ii) Febr. Rauennæ Stilichone II. & Anthemio coss. [405.].

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* Neque Baronius in Annales suos, quod sciam, eam retulit, etsi duas alias huius tituli retulerit. Edidit autem eam Sirmondus in Append. Cod. Theod. *num.* 2. *GOTHOF.*

(b) Tertium hoc Theodosii nomen abest in *l.* 35. *supr. de Episcop.* cuius legis verba huic infarta sunt. *ID.*

(c) *Adrianus* PP. Italiæ, de quo v. *Prosopogr. ID.*

* PRAEFATIO. *ID.*

(d) Sic mox, *veneratio optimorum Sacerdotum:* Sane, in *l.* 7. *supr. de sepulchr. viol. sanctorum veneratio*, dicitur. *ID.*

(e) *Moderata* pœna, vt *moderata vltio*, in Honorii *l.* 41. *de Episcop.* id est, delicto proportionata, *ID.*

(f) *Deiecti*, Sacerdotio scilicet, mox, abiecti, detrusi: *Proiecti* eodem sensu apud Ammianum Marcellinum. Reiecti *l.* 1. *de defens. ciuit. ID.*

(g) *Subiectæ plebi atque obedienti sunt exemplo. ID.*

(h) Vide Chrysostomum περὶ ἱερωσύνης, *de Sacerdotio, lib.* 4. *num.* 1. *pag.* 403. *T. I. Opp. Edit. Benedict. ID.*

(i) γρ. *degradatique:* quomodo etiam habet Sirmondi editio. *ID.*

(k) *Resupinos spiritus referre:* Vid. *l.* 6. *de custod. reorum. ID.*

(l) *Reperti*, in Edit. Sirmondi, nullo sensu: malim *separati. ID.*

(m) *Constituta*, pro inflicta. *ID.*

(n) Haud abludit Vlpiani dictum *l.* 1. §. 1. *D. de iustit. & iure. ID.*

** Secundum caput, quo continetur NARRATIO seu occasio, si Deo placet, Legis. *ID.*

(o) *Fuerunt. ID.*

(p) *Sententia vindicata* quid? violatane, conculcata? An γραπτέον, *Sacerdotio vindicato.* Sirmondus ita edidit, & *deprehensa fuerit, & eorum sententia vindicata. ID.*

(q) Sequentia, ita vt fecimus, interpungenda sunt, quæ miram verborum congeriem & συναθροισμὸν continent. *ID.*

(r) *Actores*, in Cod. Anic. male. *Auctores*, qui alias concitatores: sic & *l.* 1. *de his qui sup. relig.* de hac voce v. Sauar. *in Sidon. lib.* 1. *epist.* 11. vide etiam *tit. de his qui plebem audent.* &c. *ID.*

(s) Est, qui hic alludi tentat ad formulam illam προσκυνῶ σε, quæ apud Isidorum Pelusiotam occurrit 1. *epist.* 490. qua Episcopum a fidelibus obuium salutari solitum colligunt ex eo loco. Quod non admitto: Nam & hæc lex characteres Occidentis præfert, neque Isidorus hanc solemnem formulam fuisse indicat. *ID.*

*** Tertium caput: vbi iam CONSTITVTIO ipsa continetur. Eaque desumpta ex *d. l.* 35. *supr. de Episcopis*, & huic legi infarta est. *ID.*

(t) *Custodiam, d. l.* 35. *ID.*

(v) *Publicam*, add. *d. l.* 35. *ID.*

(x) *Expulsus, d. l.* 35. *ID.*

(y) Vox hæc hic add. quæ non habetur in *d. l.* 35. *ID.*

(z) Hoc colon hic additum, quod non habetur in *d. l.* 35. *ID.*

(aa) *A plebe:* hoc amplius habet Codex Aniciensis: quomodo etiam postea edidit Sirmond. *ID.*

(bb) Episcopum *vitæ præceptorem* dici nota: quo pertinent & illa supra *vitam suam præstant subiectæ plebi exemplo.* Sirmondus edidit, *vitæ professor.* Edit. Quart. & prim. Cuiac. habent, *vitæ præceptæ. ID.*

(cc) *Sit*, simpliciter Sirmondi, Quart. & prim. Cuiac. Editt. *ID.*

(dd) Sanus hic locus, vt in *d. l.* 35. aliter tamen Sirmondus, *omnia deiectis*, &c. *Omnia abiectis* habent Edit Quart. & prim. Cuiac. *ID.*

(ee) *Pollicentur, d. l.* 35. *Si his polliceantur*, Edit. Sirmond. In Edit. Quart. & prim. Cuiac. editum est, *quæ impetrata fuerant, permaneat sciturі dies, polliceantur suffragium* &c. *ID.*

(ff) *Iudicium, d. l.* 35. & in Cod. Anic. & in Edit. Sirmond. *ID.*

* Postremum caput: quo continetur RATIO proponendæ legis & IVSSIO. *ID.*

(gg) De isto mox. *ID.*

(hh) De hoc publicandarum Legum propositis Edictis à Præfecto Prætorio more: vide quæ ad *l. vnic. si per obrept. ID.*

(ii) Mutatus hic Consulatus. *Stilichone & Aureliano COSS.* id est, Anno D. 400. in *d. l.* 35. In Sirmond. Edit. *Stilicone II. Consule. ID.*

COM-

COMMENTARIVS.

DEIECTVS seu detrusus semel Episcopatu ob culpam aliquam a Synodo Episcopali: turbata disciplina Ecclesiastica, & publica quiete, & conculcata sententia Episcopali, Episcopatum iterum repetens, vltra centesimum ab Vrbe, cuius Episcopatum gessit, miliarium hac constitutione, quæ Honorii nomen, & Consulatum Anni 405. præfert, relegari iubetur: supplicandi, aliisque eos defendendi suffragiumque his præstandi facultate adempta. Quæ quidem & ipsa lex de fictitiarum miscellarumque numero est, & ex variis conflata centonibus. Etsi ad fucum faciendum multa adscita. Imperatorum primum *Arcadii*, *Honorii* & *Theodosii* nomina, vt & *Adriani* Præfecti Prætorio, Consulatus item *Stilichonis* & *Anthemii*, quæ duo his temporibus vtique conueniunt. Conuenit & loci adscriptio *Rauennæ*, inquam, eidem Consulatui: vt de his omnibus fidem facit tum *Chronologia*, tum *Prosopographia* nostra. His adde & varias hoc ipso tempore constitutiones, ab Honorio datas, de rebus Ecclesiasticis: puta *l. 38. de hæreticis: l. 2. de religione: l. 3. 4. 5. ne sanctum baptisma:* (& duæ quidem postremæ ad eundem Hadrianum PP.) Quæ quidem omnia imperitis fucum facile facere possent, quandoquidem hæc ita congruentia sunt.

Secundo loco respice mihi sis totam *huius leg.* dispositionem haud infabrefactam: constat ea ordine seruato quatuor capitibus, Præfatione, scilicet graui, Narratione occasionis, quæ *huic legi* ansam præbuit, Constitutione ipsa; Ratio tandem proponendæ legis subnectitur.

Tertio adiice. Sententiarum pondus, quæ præfatione continentur: & quidem quatuor nume-
P. 310. ro, quæ similibus exornari facile possent: atque inter cæteras illa: *Quorum indigniora sunt sub integritatis professione peccata.* Ita enim quoque Chrysostomus non tantum *d. loco* περὶ ἱερωσύνης, verum etiam *in Psalm. 6.* ἔστω μεῖζον τὸ ἀξίωμα, τοσούτῳ χαλεπωτέρα καὶ ἡ κόλασις ἐν οἷς ἁμαρτάνουσι, *quanto maior dignitas est, tanto durior etiam est animaduersio in eos, qui peccant.* Notissimum & illud Iuuenal, *Satyr. VIII. v. 140.*

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur.

Similiter Theodosius *leg. 10. supr. de fide test. Multo magis pœna sunt digni, quibus cum plurimum per nostram iussionem delatum fuerit, occulto inueniuntur in crimine.* Sic Valentinianus, *Nouella de sepulchris 5. Clericos dignos credimus maiori supplicio: Vehementius enim coercendus est, quem peccasse mireris. Scelus omne grauius facit claritudo personæ: intolerandum, nimis execrabile, nonferendum induere nomen, & titulum sanctitatis, & abundare criminibus.* Honor auget reatum *l. 1. Cod. Iust. vbi Senatores.* Vide & Saluianum *duobus locis lib. 4. de Gubernat. Dei cap. 12. & lib. 2. aduers. auarit. cap. 9.*

Quarto, fucum facere & vel maxime posse videatur: quod eadem constitutio, quæ tertio capite continetur, totidem ferme verbis extet in *l. 35. supr. de Episcopis*: sic vt hæc lex videri cui possit tribus reliquis capitibus auctior hic, velut ex scriniis publicis desumpta huc relata.

Postremo, optime Adriano PP. *diœceses creditæ* dicuntur, & a *Præfecto Prætorio Edictis constitutio publicari* iubetur, melius quam in quarta subditia *Append. Cod. Theod.* quæ data ad Felicem PP. *per diœcesim sibi creditam.* Nempe enim, & aliis compluribus legibus hoc postremum iuberi videmus: de quo *tit. de Constitutionibus Princip.* & prius illud verissimum, plures scilicet diœceses a Præfecto Prætorio in commune rectas, de quo vide leges in *Geograph.* & *Notitiam nostram* coniectas: ac nominatim sub Hadriano PP. qui Præfectus Prætorio Italiæ erat; sub cuius dispositione erant hæ tres diœceses, *Italia*, *Illyricum*, *Africa:* de quo vide *Notitiam Dignitatum.*

Verum alia sunt, quæ huic personatæ fictæque legi laruam detrahunt, fictitiamque arguunt. Primum enim illa ipsa Constitutio, quam contineri diximus *d. l. 35.* huic infarta fidem facit, eam esse de illarum miscellarum legum numero, quæ sequiore æuo efficta, & ex variis centonibus conflatæ fuerunt, additis vel mutatis nonnullis: cuiusmodi sunt ferme omnes illæ, quæ Appendice Codicis Theodosiani continentur, quas pro veris tamen & legitimis nobis obtrusit Sirmondus, emunctæ alioquin naris vir: de quo *in Prolegomenis nostris.* Vti factum in hac ipsa constitutione, quod per partes iam ostendimus *in Notis.* Quod quidem feliciter satis cessit Pseudolo nostro in his etiam, quæ vel subtilissima sunt: veluti, quod retenta eadem constitutione, quæ extat *d. l. 35. Theodosii Iun.* nomen in inscriptione additum fuit: & Consulatum mutauit, loco videlicet *Stilichonis & Aureliani*, substitutis *Stilichone II. & Anthemio COSS.* Quæ profecto inter se congruunt.

Secundo, illæ ipsæ graues in speciem sententiæ, quæ initio legis continentur, tot scatent aliis sordibus, quæ grauitati sententiarum minus respondent, & sequioris æui loquendi genus redolent. Omitto alia: veluti vocem *deiectis*, pro depositis, detrusis: vide similiter in *Epist. 2. Felicis III. ad Clerum & pleb. Constantinop. Append. Cod. Theod. pag. 131. siu. pag. 438. Tom. I. Oper. Sirmond. Edit. Venet.* Id genus sunt: *Vitam suam proprio præstare ornamento, & subiectæ plebis atque obedientis exemplo.* Item, *quorum indigniora sunt SVB integritatis professione peccata*: item, *exclusi deprauatique ab Episcopis*, (si lectio recte habet:) Item, *qui resupinos spiritus aduersum definita* RETVLERINT. Item, *separari ab his vrbibus:* Item, *ab his vrbibus, quas errore proprio* TENVERVNT. Item, *sibi debent parti.* Item, *aliis debent esse* CONSTITVTA *ablegatione terrori.* Item, *plurimos bonos* FACIVNT. Item, *bonos faciunt, & veneratio optimorum, & notabilis reprehensio pessimorum:* vbi notabilis inter alia locutio, *notabilis reprehensio*, vt & *pessimorum*, sic & in *Constitut. 14. Append. Cod. Theodos. erunt addicti audaciæ pessimorum.* Hæ elegantiæ sunt primi capitis.

Secundo capite, hæc: *quorum delicta* COETV *Episcopali* DEPREHENSA *fuerint:* pro, *in cœtu*, & probata: Item, *iterum sententia vindicata*, pro neglecta, insuper habita: Item, *in sinu earum vrbium permanere:* Item, *quærere turbas*, & *conuocare turbatores quietis.* In ipsa constitutione addita hæc miræ elegantiæ: *Careat vrbe quam tenuit, segregetur, quam mentitus vitæ præceptor infecit.* Sic & in *Constitut. 14. Append. Cod. Theod.* de Episcopo pariter, *præceptor indulgentiæ, pag. 40.* siu.

siu. 413. *Sirm. Oper. Edit. Venet.* Item *Secreta* Principis, pro Comitatu aut scriniis. Quod inauditum.

In epilogo, *pro reprimendis culpis inuentum.* Item, *ab omnibus excolatur.* Item, *ab omnibus reseruetur*, pro seruetur. Omitto *venerationis* vocem non vno loco: & Sacerdotum pro Episcopi semper, vt in similibus Appendicibus.

Postremum quod vincula orationis attinet: nullum ibi apparet, quo secundum caput priori cohæreat, *suggerentibus Episcopis didicimus*: vt ferme in similibus, quæ Append. continentur. Contra additum vinculum non necessarium, quo tertium secundo subiicitur, nectitur *sancimus*, ITAQVE. Quod quidem vinculum etiam & *superiori leg.* & proxima sæpius repetitum vel superflue vel inepte.

Ergo & hæc lex supposititia est. Quare iam hariolari quoque desinant, qui *hanc leg.* contra Chrysostomum latam censent. Quos insuper refutat vel *huius legis* subscriptio. *Dat. Rauennæ*, & inscriptio *Adriano PP.* quæ vtique Occidenti *hanc legem* vindicandam suaderent, si ea γνήσιος foret.

III. (a) Imppp. Valentinianus, THEODOSIVS, & Arcadius AAA. ad Optatum (b) PF. Augustal.

GRAVITER admodum mota est Nostra Clementia, (c) quædam, ab his, qui *Episcoporum* sibi nomina vindicant, perpetrata, & contra leges, non minus diuinas quam humanas, improba temeritate commissa: vexatos etiam nonnullos Orthodoxorum Clericos, quorum ætas (d) huic iniuriæ a Sacerdotio (e) repugnabat: flagitatos (f) itineribus, Quæstionariis (g) deditos: atque hæc omnia per eos commissa, qui ad tegumenta frontis (h) *Sacerdotii* (i) nominis titulos præferebant. Denique (k) Lectis † in Consistorio pre-
p. 311. cibus, quibus Episcopalis pietas aliquid postulans (l) refragatur denegatque, (m) idcirco continua (n) lege sancimus, nomen (o) *Episcoporum*, vel (p) eorum (q) qui Ecclesiæ necessitatibus seruiunt, ne (r) ad iudicia siue Ordinariorum siue Extraordinariorum (s) Iudicum pertrahatur: Habent illi Iudices suos, nec quisquam (t) his publicis commune cum legibus, quantum ad causas tamen Ecclesiasticas pertinet, quas decet Episcopali auctoritate decidi. Quibuscunque igitur mota fuerit quæstio, quæ ad Christianam pertineat sanctitatem, eos decebit sub eo Iudice litigare, qui Præsul (v) est in suis partibus (x) omnium Sacerdotum, id est, per Ægypti diœcesim, Optate Karissime ac Iucundissime. (y) Quare Laudabilis auctoritas tua, arbitrio temperato quidquid negotiorum aliunde (z) incidet, terminabit: (aa) habituro Pontificium (bb) sacræ disceptationis Timotheo (cc) Episcopo, quem sibi omnes (dd) etiam suo iudicio prætulere. Est * enim vir, cum omnium Sacerdotum susceptatione (ee) venerandus, tum etiam nostro iudicio approbatus. (ff)

NOTÆ.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* eam Annalibus suis inseruit Baronius *Anno D.* 385. *num.* 31. Inseruit & *tertiam* ordine *in Append. Cod. Theod.* Sirmondus. GOTHOF.

(b) *Optati* Præfecti Augustalis nulla mihi mentio occurrit. Ad Optatum equidem extant duæ Libanii epistolæ, in Cod. Vaticano: *lib.* 5. *epist.* 188. & *lib.* 6. *epist.* 38. & in Edit. Wolff. *Ep.* 841. & 1028. *ID.*

(c) Hic in MSS. nonnullis veluti in Seldeniano *de Synedriis lib.* 1. *c.* 10. *p.* 348. infarta illa, *lectis in Consistorio precibus, quibus Episcopalis pietas aliquid postulans refragatur. ID.*

(d) *Ætas*, pro Senili. *ID.*

(e) γρ. *ac Sacerdotium.* Sane vocem *ac* habet quoque Codex Anic. & editio Sirmondi. Seldeni Codex, ipso teste de Synedriis *lib.* 1. *cap.* 10. habet, *quorum ætas & Sacerdotium huic iniuriæ repugnabat. ID.*

(f) Legam *fatigatos*: vide quæ dixi ad *l.* 60. *de Decurion.* Græci σκυλλυσθαι ταῖς ὁδοῖς: vide not. ad *l.* 2. *de off. Iud. omn.* vbi & interpres, *quorum fatigationi consulimus*: Et ita postea comperi habere MS. Seldeno ipso teste de Synedriis *lib.* 1. *cap.* 10. *pag.* 348. vid. & *Gloss. Theod.* de hac voce. *ID.*

(g) *Quæstionarius*, id est, tortor Gl. Cyrilli, βασάνων ὑπηρέτης, *Quæstionarius. ID.*

(h) *Frontis*, id est, impudentiæ MS. Seldeni, *furoris*, ipso teste *d. p.* 348. *ID.*

(i) Pro *Sacerdotalis. ID.*

(k) Egregium vinculum: quod abest a MS. Seldeniano hic, pariter vt quæ sequuntur *lectis*, &c. ad initium legis ibi retrahi iam indicauimus: de quo mox. *ID.*

(l) Est qui reponat *postulantibus*, pariter vt mox, *idcirco continua lege sancimus. ID.*

(m) *In eo atque idcirco*, Cod. Theod. Anic. In MS. Seldeniano. *Atque idcirco perpetua lege*, &c. *ID.*

(n) Con-

(n) *Continua*, an pro æterna, perpetua (vt habet MS. Seld.) & vt *l. vlt. de Apostat. ID.*

(o) *Vt nemo*, ita MS. Seld. Hinc interim desumptus *c.* 5. *Caus.* 11. *Qu.* 1. **Relata eadem sententia apud Pol. Anselm.** *lib.* 3. *cap.* 109. Polyc. *lib.* 1. *c.* 19. de eo mox. *ID.*

(p) *Vel* pro *&*. *ID.*

(q) Id est, cæterorum Clericorum. *ID.*

(r) Abest a MS. Selden. *ID.*

(s) Vide *l.* 23. *de Episcopis*, in eodem argumento. *ID.*

(t) *γρ. quicquam*: quomodo etiam habet Sirmondus & MS. Selden. *ID.*

(v) *Qui præsul eius legis fuerit*, recisis cæteris vsque ad, *Optate*, in **MS. Selden.** *ID.*

(x) *Partes*, pro diœcesi, vt mox etiam sequitur. V. *Geograph. ID.*

(y) Noua hæc & insolens compellatio. *ID.*

(z) ἀπὸ τῶν ἔξω, id est, præter Ecclesiasticas causas, MS. Selden. habet *talium negotiorum. ID.*

(aa) *Omnium Sacerdotium iudicio terminabit*: Ita MS. Selden. *ID.*

(bb) *Pontificium*, pro potestate, iure, facultate, prærogatiua, vid. *Glossar. Theod. ID.*

(cc) *Timothei* Ep. Alexandrini mentio in *l.* 3. *de fide Cathol. ID.*

(dd) *Per Ægypti diœcesin.* Ita hic MS. Selden. *ID.*

* Sequentia absunt a Cuiaciana edit. & quæ eam secuta est in Quarto. *ID.*

(ee) *Suspectione* in Cod. Aniciensi: quomodo etiam edidit Sirmondus, f. inuersis litteris *suspectatione.* In MS. Seld. *susceptione. ID.*

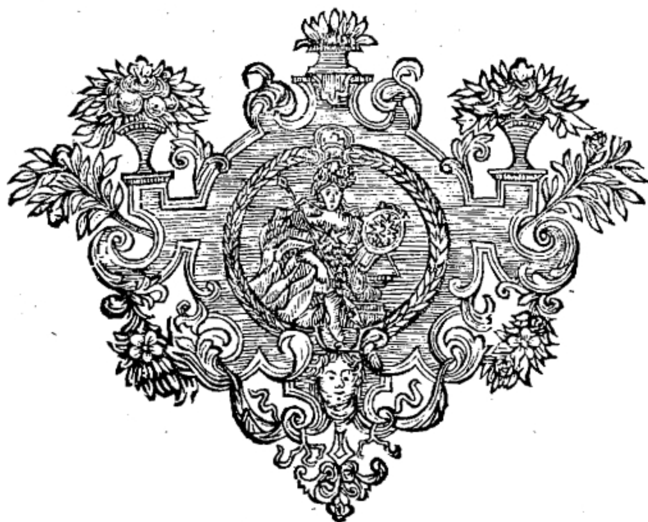
(ff) *Iam probatus.* Ita Sirmond. In MS. Selden. *tum & nostro iudicio iam probatus.* In Codice etiam Aniciensi & MS. Seld. hæc subscriptio additur. *Dat. Prid. Non. Februarias Constantinopoli*: & Seldenus suspicatur ante Ann. 385. quo mortuus Timotheus, teste Socrate *lib.* 5. *cap.* 12. *ID.*

COMMENTARIVS.

DE FORO Episcopali & Ecclesiastico est hæc, sub Valentiniani, Theodosii & Arcadii Imperatorum nominibus scripta constitutio: quæ superiorem, si γνήσιος foret, ordine anteuertere debuerat. Quo quidem alioquin in argumento ipso, in Codice Theodosiano versantur genuinæ leges, quinque numero: puta *lex* 12. 23. 41. *vlt. tit. de Episcopis*: *l.* 1. *de religione*: his adde & eiusdem commatis & farinæ *legem* 1. *supr.* Summa huius legis hæc est: Ecclesiasticas Episcoporum & Clericorum causas, ad forum Episcopale pertinere, & Episcopali auctoritate decidi oportere: & quidem in ficta *huius legis* hypothesi per Præfecturam Ægypti, ab Episcopo Alexandrino: alia vero negotia, seu vt hic dicitur, *aliunde incidentia*, ad sæculare iudicium, Præfecti Augustalis, pertinere.

Quæ quidem lex plurima habet, quæ ad veri speciem accedunt. Primo, quidem *Timothei* Episcopi Alexandrini nomen congruit, non tantum συμβασιλεία Gratiani, Valentiniani & Theodosii (vt fidem facit *l.* 3. *de fide Cathol.*) verum etiam Imperio Imperatorum, qui huic legi inscribuntur, Valentiniani, Theodosii & Arcadii: mortuus enim Timotheus Anno D. 385. vt testatur Socrates, *lib.* 5. *cap.* 12. Secundo, verum est, quod de Episcopo Alexandrino dicitur, eum Præsulem fuisse in suis partibus omnium Sacerdotum, id est, per Ægypti diœcesim: eumque cæteris Episcopis per Ægyptum prælatum: de quo ad *d. l.* 3. Verum est & illud, Timotheum Theodosii Imp. iudicio adprobatum: de quo fidem facit *d. lex* 3. Sed & quarto loco consona omnino est *huius leg.* dispositio constitutionibus γνησίοις: quas in hoc argumento versari dixi: puta cum de foro Episcoporum & Clericorum agitur, distinguendum inter Ecclesiasticas causas, & alia negotia, quæ aliunde incidunt: causas, inquam, Ecclesiasticas, & vt hic dicitur, *ad Christianam sanctitatem pertinentes*, seu *sacræ disceptationis*: alia negotia *aliunde accidentia*, id est, pecuniaria, χρηματικὰ, & criminalia, ἐγκληματικὰ; de qua distinctione semel plene dixi ad *l.* 23 *de Episcopis.* Eandemque firmat quoque luculentum exemplum apud Gregorium Nazianzenum *epist.* 175. Verum hæc ad veri speciem tantum adcommodata. p. 312. Alia enim sunt, quæ *hanc leg.* falsi commatis esse perspicue ostendunt. Primo, quod *Optatum Præfectum Augustalem* attinet, ad quem hæc lex scripta dicitur, nullus talis Præfectus Augustalis hoc tempore, quo Timotheus Episcopus Alexandrinus erat, comparet. Imo *Notitia Præfectorum Augustalium*, quam edidit Scaliger, etsi perturbatam (vbi Præfecti Augustales Consulatibus adsignatis apponuntur ad Annum Domini vsque 385. quo mortuus est Timotheus) *Florentium* Augustalem eo Anno 385. nominat. Et vero ad eum constitutiones nonnullæ extant datæ non tantum Anno 384. puta *lex* 1. *de his qui plebem aud. l.* 9. *de fide testium*, sed & iterum Anno 386. *l.* 112. *de Decurionib* denique *Paulinus* Anno 385. & 386. Præfectus Augustalis fuit, vt ex Codicis Theod. legibus discimus, *l.* 10. *de fide test. l.* 22. *de susceptorib.* Secundo, dicendi character idem, qui in superioribus legibus. Nam & idem Præfationis genus,

nis genus, eadem querelarum commemoratio, seu historica in speciem narratio. Eadem verborum spurcities & nouitas. Eadem *vinculorum* orationis elegantia: veluti *1. Denique lectis in Consistorio precibus.* 2. Mox, *idcirco continua lege sancimus.* 3. Item, *Quibuscunque igitur mota fuerit quæstio.* Quæ passim in suppositiis aliis, etiam Pontificum Epistolis & Constantini donatione. Tertio, eadem in MSS. *huius leg.* vbique varietas. Quarto, neque sibi magis hæc lex quam aliæ constant. Ipsa enim legis dispositio, quæ Episcopis & Clericis consulere videtur, deposcebat, vt initio legis Iudicibus sæcularibus intonaret, non vt id habet, Episcopis. Postremo, quisnam est, qui commodum hisce verbis in initio dispositionis sensum accommodare possit: *Denique lectis in Consistorio precibus, quibus Episcopalis pietas aliquid postulans refragatur, denegatque; idcirco continua lege sancimus?* Quæ ipsa nihilo magis intelligi possunt, etsi ad initium legis, vt Manuscripti nonnulli habent, ea retrahantur. Cuiuscunque tandem auctoris hoc figmentum sit, certe ea abutuntur, qui eius vim eo trahunt, quasi indistincte, sed indiscretim Ecclesiasticarum personarum sæculares Iudices nunquam legitimi Iudices esse deberent; cum tamen, vt dixi, contrarium hic definiatur, verbis apertissimis. *Quantum ad causas tamen Ecclesiasticas pertinet, quas decet Episcopali auctoritate decidi. Quibuscunque igitur mota fuerit quæstio, quæ ad Christianam pertinent sanctitatem, eos decebit sub eo Iudice litigare, qui præsul est in suis partibus omnium Sacerdotum.* Item illis: *Laudabilis auctoritas tua arbitrio temperato. Quidquid negotiorum aliunde incidet, terminabit: habituro Pontificium sacræ disceptationis Timotheo Episcopo.* Et ita tamen Gratianus quoque *c. 5. Caus. 11. Qu. 1.* qui hinc desumptus est, lectori persuasum voluit, decurtata *huius leg.* sententia: & his tantum eo relatis: *Continua lege sancimus, vt nullus Episcoporum, vel eorum, qui Ecclesiæ necessitatibus seruiunt, ad iudicia, siue Ordinariorum, siue Extraordinariorum Iudicum pertrahatur. Habent illi suos Iudices: nec quicquam his publicis est commune cum legibus.* Hactenus Gratianus, cæteris resecatis: & his nominatim taxatiuis; quæ illis cohærent immediate, *quantum ad causas TAMEN Ecclesiasticas pertinet.* Quinimo subtexto huic sententiæ suppositio illo æque Constantini dicto Nicæno: *Vos a nemine iudicari potestis: quia ad Dei solius iudicium reseruamini.* Idemque factum est Anselmi, *lib. 3. c. 109.* & *Polycarp. lib. 1. tit. 19.*

TITVLI

TITVLI
CODICIS
THEODOSIANI
PER LITERARVM SERIEM
DISPOSITI.

PRIMVS NVMERVS LIBRVM, *SECVNDVS* TITVLVM, *TERTIVS* TOMVM, *QVARTVS* PAGINAM, *NOTAT.*

D.

E.

F.

N.

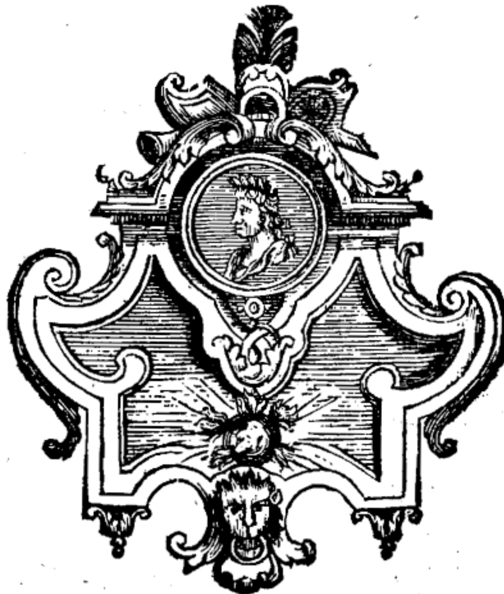
O.

P.

Præ-

T.

V.

SERIES

SERIES ET COLLATIO
TITVLORVM ET CONSTITVTIONVM
CODICIS IVSTINIANEI,
QVÆ CONTINENTVR
IN CODICE THEODOSIANO,
ET EXPLICANTVR
IN COMMENTARIIS D. IACOBI GOTHOFREDI,
OPERA
ANT. MARVLLII I. C.
CONCINNATA.

Primus numerus his litteris lib. Cod. Th. *librum Codicis Theodosiani*, *secundus* tit. Titulum, *tertius* l. Legem, *quartus* to. Tomum, *quintus* p. Paginam *designat.*

LIBER PRIMVS.

TITVLVS I. *DE summa Trinitate & Fide Catholica & vt nemo de ea publice contendere audeat.*

expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 1 to. 6 p. 1 & 98
l. 1 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 1 l. 2 to. 6 p. 5 & 131
l. 2 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 5 l. 6 to. 6 p. 130

TIT. II. *De sacrosanctis Ecclesiis & de rebus & priuilegiis earum.*

expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 1 to. 6 p. 1
l. 1 expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 8 to. 1 p. 139
lib. 16 Cod. Th. tit. 1 to. 6 p. 1
lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 4 to. 6 p. 26
l. 2 expl. lib. 9 Cod. Th. tit. 17 l. 2 to. 3 p. 159 & p. 172
l. 3 expl. lib. 9 Cod. Th. tit. 17. l. 7 to. 3 p. 171
l. 5 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 40 to. 6 p. 88
l. 6 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 45 to. 6 p. 99
l. 7 expl. lib. 15 Cod. Th. tit 3 l. 6 to. 5 p. 389
l. 8 expl. lib. 11 Cod. Th. tit. 1 l. 33 to. 4 p. 45
l. 11 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 19 to. 6 p. 52
l. 12 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 38 & 46 to. 6 p. 84 & 103
ad l. 13 vid. lib. 12 Cod. Th. tit. 1 to. 4 p. 437

TIT. III. *De Episcopis, Ecclesiis & Clericis.*

expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 to. 6 p. 17 & 106
l. 1 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 8 to. 6 p. 35
l. 2 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 14 to. 6 p. 45
l. 3 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 15 to. 6 p. 46
l. 4 expl. lib. 8 Cod. Th. tit. 4 to. 2 p. 502
&lib. 12. Cod. Th. tit. 1 l. 49 to. 4 p. 408
l. 5 expl. lib. 9. Cod. Th. tit. 25 l. 2. to. 3 p. 219
l. 6 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 24. to. 6 p. 62
l. 7 expl. lib. 11 Cod. Th. tit. 39 l. 8 to. 4 p. 342
l. 8. expl. lib. 11 Cod. Th. tit. 39 l. 10 to. 4 p. 347
l. 9 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 27 to. 6 p. 66
l. 10 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 31 to. 6 p. 74
& lib. 9 Cod. Th. tit. 45. to. 3 p. 390
l. 11 expl. lib. 13 Cod. Th. tit. 10 to. 5 p. 131
& lib. 16. Cod. Th. tit. 2 l. 33 to. 6 p. 87
l. 12 expl. lib. 9 Cod. Th. tit. 4 l. 3 to. 3 p. 390
l. 13 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 34 to. 6 p. 79
l. 14 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 35 to. 6 p. 80
l. 15 expl. lib. 16. Cod. Th. tit. 2 l. 37 to. 6 p. 83
ad l. 16 vid. lib. 13. C. Th. tit. 11 l. 11 to. 5 p. 150
l. 17 expl. lib. 16. Cod. Th. tit. 2 l. 42 to. 6 p. 91
l. 18 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 43 to. 6 p. 94
l. 19 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 2 l. 44. to. 3. p. 221 & to. 6 p. 95
l. 20 expl. lib. 5 Cod. Th. tit. 3 l. 1 to. 1 p. 478
l. 21 expl. lib. 12 Cod. Th. tit. 1 l. 187 to. 4 p. 548

TIT. IV. *De Episcopali audientia.*

vid. lib. 16 Cod. Th. to. 6 p. 338
l. 1 expl. lib. 13 Cod. Th. tit. 1 l. 5 to. 5 p. 9
l. 2 expl. lib. 11 Cod. Th. tit. 36 l. 20 to. 4 p. 320
l. 3 expl. lib. 9 Cod. Th. tit. 38 l. 3 6 & 8 to. 3 p. 295. seqq.
l. 4 expl. lib. 15 Cod. Th. tit. 7 l. 11 to. 5 p. 426
l. 5 expl. lib. 14 Cod. Th. tit. 27 l. 1 to. 5 p. 302
l. 6 expl. lib. 9 Cod. Th. tit. 40 l. 16 to. 3 p. 337
ad l. 7. vid. lib. 16 Cod. Th. tit. 11 to. 6 p. 334 & p. 340
l. 8 expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 1 l. 10 to. 1 p. 101
& lib. 16 Cod. Th. tit. 11 to. 6 p. 333 & 340.
l. 9 expl. lib. 9 Cod. Th. tit. 3 l. 7 to. 3 p. 44
l. 10 expl. lib. 9 Cod. Th. tit. 16 l. 12. to. 3 p. 144
l. 11 expl. lib. 5 Cod. Th. tit. 5 l. 2 in fine to. 1 p. 483
l. 12 expl. lib. 15 Cod. Th. tit. 8 l. 2 to. 5 p. 432
ad l. 15 vid. lib. 16. Cod. Th. tit. 8 to. 6 p. 265
l. 16 expl. lib. 16 Cod. Th. tit. 8 to. 6 p. 266

TIT. XXXV. *De officio Proconsulis & Legati.*

TIT. XXXVI. *De officio Comitis Orientis.*

TIT. XXXVII. *De officio Præfecti Augustalis.*

TIT. XXXVIII. *De officio Vicarii.*

expl. lib. 1 Cod. Th. tit. 6 to. 1 p. 40
l. 2 expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 18 to. 1 p. 194

TIT. XXXIX. *De officio Prætorum.*

l. 1 expl. lib. 6 Cod. Th. tit. 4. l. 16 to. 2 p. 50

TIT. XL. *De officio Rectoris Prouinciæ.*

expl. lib. 1 Cod. Th. tit. 7 to. 1 p. 39
l. 11 expl. lib. 1 Cod. Th. tit. 7 l. 7 to. 1 p. 56

TIT. XLI. *Vt nulli prouinciæ suæ administratio sine speciali permissu principis permittatur.*

TIT. XLII. *De Quadrimenstruis tam militaribus, quam ciuilibus.*

expl. lib. 11 Cod. Th. tit. 25 to. 4 p. 191

TIT. XLIII. *De officio Præfecti vigilum.*

TIT. XLIV. *De officio Præfecti annonæ.*

TIT. XLV. *De officio ciuilium Iudicum.*

expl. lib. 1 Cod. Th. tit. 8 to. 1 p. 57
l. 1 expl. lib. 1 Cod. Th. tit. 7 l. 1 to. 1 p 57

TIT. XLVI. *De officio militarium Iudicum.*

expl. lib. 1 Cod. Th. tit. 9 to. 1 p. 60
l. 1 expl. lib. 1 Cod. Th. tit. 8 l. 1 to. 1 p. 60

TIT. XLVII. *Ne comitibus rei militaris vel tribunis lauacra præstentur.*

expl. lib. 7 Cod. Th. tit. 11 to. 2 p. 365
l. vnic. expl. lib. 7 Cod. Th. tit. 11. l. 1 to. 2 p. 365

TIT. XLVIII. *De officio diuersorum Iudicum.*

vid. lib. 1 Cod. Th. tit. 9 to. 1 p. 60
l. 3 expl. lib. 9 Cod. Th. tit. 26 to. 2 p. 151

TIT. XLIX. *Vt omnes Iudices tam ciuiles quam militares post administrationem depositam 50 dies in ciuitatibus vel certis locis permaneant.*

vid. lib. 9 Cod. Th. tit. 27 to. 3 p. 234

TIT. L. *De officio eius, qui vicem alicuius Iudicis vel Præsidis obtinet.*

TIT. LI. *De Assessoribus & Domesticis & Cancellariis Iudicum.*

expl. lib. 1 Cod. Th. tit. 12 to. 1 p. 72
& lib. 9 Cod. Th. tit. 3 to. 3 p. 37
ad l. 3 vid. Cod. Th. lib. 9. tit. 27 to. 3 p. 235
& p. 239 vid. to. 2 p. 670 in not.
ad l. 9 vid. lib. 8 Cod. Th. tit. 1 l. 17 to. 2 p. 486

TIT. LII. *De annonis & capitatione administrantium eorumque assessorum, &c.*

vid. ad hunc tit. lib. 8. Cod. Th. tit. 15 to. 2 p. 665

TIT. LIII. *De contractibus Iudicum vel eorum, qui sunt circa eos & de inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne administrationis tempore proprias ædes ædificent sine sanctione pragmatica.*

vid. lib. 8 Cod. Th. tit. 15 to. 2 p. 665

TIT. LIV. *De modo mulctarum, quæ a Iudicibus infliguntur.*

TIT. LV. *De defensoribus ciuitatum.*

expl. lib. 1 Cod. Th. tit. 11 to. 1 p. 67
l. 5 expl. lib. 1 Cod. Th. tit. 10 l. 2 to. 1 p. 76
vid. lib. 6 Cod. Th. tit. 11 p. 92
vid. lib. 8 Cod. Th. tit. 15 to. 2 p. 669
l. 6 expl. lib. 1 Cod. Th. tit. 10 l. 3 to. 1 p. 71
l. 7 expl. lib. 9 Cod. Th. tit. 2 l. 5 to. 3 p. 33
& to. 4 p. 91
l. 9 expl. lib. 11 Cod. Th. tit. 7 l. 3 to. 4 p. 90

TIT. LVI. *De magistratibus municipalibus.*

l. 1 expl. lib. 12 Cod. Th. tit. 1 l. 8 to. 4 p. 372

TIT. LVII. *De officio Iuridici Alexandriæ.*

LIBER SECVNDVS
CODICIS IVSTINIANEI.

TIT. I. *De edendo.*

ad l. vlt. vid. lib. 11 Cod. Th. tit. 39 l. 12 to. 4. p. 349

TIT. II. *De in ius vocando.*

TIT. III. *De pactis.*

expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 9 to. 1 p. 145
ad l. 30 vid. lib. 2 Cod. Th. tit. 24 l. 2 to. 1 p. 226

TIT. IV. *De transactionibus.*

expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 9 to. 1 p. 145
ad l. 18 vid. lib. 9 Cod. Th. to. 3 p. 180
vid. lib. 11 Cod. Th. tit. 36 to. 4 p. 304
l. 41 expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 9 l. 8 to. 1 p. 153
lib. 9 Cod. Th. tit. 4 to. 4 p. 49

TIT. V. *De errore calculi.*

TIT. VI. *De postulando.*

expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 10 to. 1 p. 157
l. 5 expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 10 to. 1 p. 159
l. 6 expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 10 l. 2 to. 1 p. 159
l. 7 expl. lib. 13 Cod. Th. tit. 3 to. 5 p. 43
& p. 221
ad l. vlt. vid. lib. 16. Cod. Th. tit. 8 to. 6 p. 265

TIT. VII. *De aduocatis diuers. iudiciorum.*

l. 3 expl. lib. 12 Cod. Th. tit. 1 to. 4 p. 517
l. 4 expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 10 to. 1 p. 165

TIT. VIII. *De aduoc. diuers. iudicum.*

TIT. IX. *De aduocato fisci.*

l. 3 expl. lib. 10 Cod. Th. tit. 15 l. 1 to. 3 p. 501
l. 4 expl. lib. 11 Cod. Th. tit. 30. l. 41 to. 4 p. 271

TIT. X. *De errore aduocatorum vel libellos seu preces concipientium.*

expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 11 to. 1 p. 164
vid. lib. 2 Cod. Th. tit. 11 l. 1 to. 1 p. 165
& lib. 4 Cod. Th. tit. 16 to. 1 p. 431

TIT. XI. *Vt quæ desunt aduocatis partium, Iudex suppleat.*

TIT. XII. *Ex quibus causis infamia irrogatur.*

ad l. 2 vid. lib. 11. Cod. Th. tit. 7 to. 4 p. 89

TIT. XIII. *De procuratoribus.*

expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 12 to. 1 p. 165
ad l. 7 vid. l. 6 lib. 2 Cod. Th. tit. 12 to. 1 p. 171
ad l. 21 vid. lib. 2 Cod. Th. tit. 12 l. 4 to. 1 p. 169
l. 23 expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 12 l. 1 to. 1 p. 166
l. 24 expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 12 l. 3 to. 1 p. 168

TIT. XIV. *Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre.*

vid. lib. 2 Cod. Th. tit. 13 to. 1 p. 174
l. 2 expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 13 l. 1 to. 1 p. 174

TIT. XV. *De his, qui potentiorum nomine titulos prædiis affigunt, vel eorum nomina in litem prætendunt.*

expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 14 to. 1 p. 175
l. 1 expl. lib. 2 Cod. Th. tit. 14 to. 1 p. 176

TIT. XVI. *Vt nemo priuatus titulos prædiis suis vel alienis imponat vel vela regia suspendat.*

vid. lib. 9 Cod. Th. tit. 42 to. 3 p. 367
ad l. 1 vid. lib. 9 Cod. Th. tit. 42 to. 3 p. 368
& lib. 10 Cod. Th. tit. 9 to. 3 p. 455

TIT. XVII. *Vt nemini liceat sine Iudicis autoritate signa rebus imponere alienis.*

TIT. XVIII. *Ne fiscus vel respublica procurationem alicui patrocinii causa in lite præstet.*

TIT. XIX. *De negotiis gestis.*

TIT. XX. *De his, quæ vi metusue causa gesta sunt.*

l. 12 expl. lib. 3 Cod. Th. tit. 1 l. 9 to. 1 p. 289
vide l. 3 Cod. Th. tit. 1 l. 9 to. 1 p. 277

LIBER TERTIVS
CODICIS IVSTINIANEI.

TIT. XV.

LIBER QVARTVS
CODICIS IVSTINIANEI.

LIBER QVINTVS.
CODICIS IVSTINIANEI.

LIBER SEXTVS
CODICIS IVSTINIANEI.

LIBER SEPTIMVS
CODICIS IVSTINIANEI.

LIBER OCTAVVS

CODICIS IVSTINIANEI.

LIBER NONVS
CODICIS IVSTINIANEI.

LIBER DECIMVS
CODICIS IVSTINIANEI.

LIBER VNDECIMVS
CODICIS IVSTINIANEI.

LIBER DVODECIMVS

CODICIS IVSTINIANEI.

TIT. LVIII

TIT. LVIII. *De Cohortalibus, Principibus, Cornicularis ac Primipilariis.*

TIT. LIX. *De apparitoribus Præfecti annonæ.*

TIT. LX. *De diuersis officiis & apparitoribus iudicum & probatoriis eorum.*

TIT. LXI. *De executoribus & exactoribus.*

TIT. LXII. *De lucris aduocatorum & concussionibus officiorum seu apparitorum.*

TIT. LXIII. *De primipilo.*

TIT. LXIV. *Publicæ lætitiæ vel consulum nunciatores, vel insinuatores constitutionum, & aliarum sacrarum vel iudicialium litterarum ex descriptione vel ab inuitis ne quid accipiant immodicum.*

INDEX
VOCVM GRAECARVM,
QVÆ
IN GOTHOFREDI
COMMENTARIIS
EXPLICANTVR.

Numerus *prior* denotat tomum, *posterior* paginam. Litteræ *a b* columnas indicant.

ἀτιμά-

λωπο-

πάθος

σιτο-

INDEX
RERVM ET VERBORVM.

NVMERI PARENTHESI INCLVSI MONSTRANT PAGINAS CHRONOLOGIAE TOMO PRIMO PRAEFIXAE.

A.

in hoc

B.

E.

F.

 in iis

I.

Iter

K.

M.

N.

O.

P.

si intra

S.

partibus

V

Ioannem

INDEX RERVM ET VERBORVM.

EMENDANDA.

Pag. 5 in *not. K.* ad leg. 2 lege, *prodiit*: *vinculo*. Et not seq. *l.* post voc. Symmachian. adde punctum.
Pag. 6 colum. 2 lin. 64 scribe, ἀνά.
Pag. 11 not. *v.* lin. 2 lege, *Metropolita*.
Pag. 13 colum. 2 lin. 55 scribe, τοῖς.
Pag. 32 colum. 1 lin. 59 scribe, συζυγίαν.
Pag. 33 colum. 2 lin. 27 scribe, φοβερώτεροι. Et mox in summar. leg. 6 lege. *Curiarum & Ciuitatum.*
Pag. 42 colum. 1 lin. 54 lege, ἢ ἐγκληματικήν.
Pag. 43 in summar. leg. 13 lege, *Ecclesiæ Clericis.*
Pag. 57 in not. *e* ad leg. 23 lin. 3 lege, *ipsum.*
Pag. 62 colum. 2 lin. 30 lege, *Valentinianum Iun. 32 siu. 13.*
Pag. 77 colum. 2 lin. 27 lege, *Tom. II. Concil.*
Pag. 110 in leg. 2 lin. 2 lege, *Et si quis.*
Pag. 130 colum. 1 lin. 15 lege, *Presbyter, Antistes.*
Pag. 143 in comment. ad leg. 13 colum. 2 lin. 20 lege, αἱρέσεων.
Pag. 150 colum. 1 lin. 10 scribe, *pedibus stent, insistant.*
Pag. 157 colum. 1 leg. lin. 26 lege, πόλεμον διαθήσων.
Pag. 166 colum. 1 lin. 45 scribe, *pompa ministerii.*
Pag. 208 not. *m* lin. vlt. scribe, *vsurparent.*
Pag. 220 colum. 1 lin. 54 lege, *Nouatianis.*
Pag. 232 colum. 2 lin. 17 lege, *exquisitis indiciis.*
Pag. 235 lin. 32 lege, ἑρμηνευομένων, ἢ ὑπηρετῶν.
Pag. 241 colum. 2 lin. 7 scribe, *Hieronymum in Chron.*
Pag. 242 in Comment. ad leg. 3 colum. 1 lin. 8 lege, *Alexandrum Seuerum.*
Pag. 243 in Comment. colum 1 lin. 20 scribe, *conuitialis.*
Pag. 247 in Comment. colum. 1 lin. 43 scribe, *de desertorib.* & lin. sequent. lege, *iidem absolute.*
Pag. ead. colum. 2 lin. 8 lege, *Osrhoëne.*
Pag. 285 colum. 1 lin. 50 scribe, *in Eutropium v. 12.* & mox lin. 53 lege, *quos fulmineos libros.*
Pag. 313 colum. 1 l. 20 scribe, *qua festus.* Et lin. 32 lege, *iam nunc.* Et colum. 2 lin. 38 lege, *& occasum.* Et lin. 66 scribe, *lib. 1. Sat. 8.* & lin. 69 scribe, *res cassas.*
Pag. 326 colum. 1 lin. 39 scribe, θυρσοφορεῖν.
Reliqua prudens Lector ipse emendabit.

)o(